

श्रीनैमित्तिककर्मप्रकाशः

पूर्वार्ध ने उत्तरार्ध

भोक्तृना भोग्युत्पत्तिं च धर्मो लभ्यताम्

कर्मिणो परं भविष्यति तदा

साधुः

कर्मिणो विना कर्मणो यः कर्मणा

अपेक्षते नाभाष्यते, हरिदास भगवन्नाथः,

ने आकुलदास आचार्य

वीर अन्तर मुद्रित.

आनं

भगवन्नाथ वसन्त.

गोपबन्धु, १९०८.

आदि ली.

नवम् १९०८

४० नं० १९०८

प्रमाणं उदाहरणः—अन्तर्दात्रम श्रीलम्बा. १९०८

अने लम्बानुं सूर्य ३. २-६-८

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૭૧૪૨ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ જૈન ડિ. ૧૩ ૬ મી ૧૬. ૨૧

વિષય ૫૨:૪

ॐ

॥ श्रीनैमित्तिककर्मप्रकाश ॥

पूर्वार्ध ने उत्तरार्ध.

પોતાના સદ્ગુરુશ્રીની આગાથી લખનાર

પીતાંબર ગોવિંદરામ ભટ્ટ.

સાણુદ. ગુજરાત.

દિનદિન હિતાર્થે છપાવી પ્રકટ કરનાર

વાસુદેવ ગોવિંદજી લાખાણી, હરિદાસ મગનલાલ,
ને ગોકુલદાસ લાણુજી.

ચીરા બજાર, મુંબઈ.

અને

ક. કરશનદાસ વસનજી.

પોરબંદર. કાઠિયાવાડ.

આવૃત્તિ ૧ લી.

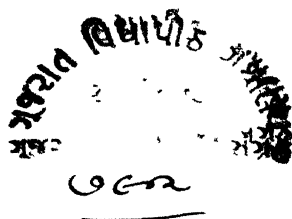
પ્રતિ ૫૦૦.

સ વત ૧૯૭૪.

૫૦ સં ૧૯૧૮.

અર્થ મળવાનું ઠેકાણું:—આનંદાશ્રમ. બીલખા. કાઠિયાવાડ.

બંને ભાગનું મૂલ્ય રૂ. ૨—૬—૦.

અમદાવાદ—પીરમશાહ રોડ ઉપર ધી નિર્માણ પ્રીન્ટિંગ
પ્રેસમાં લલ્લુભાઈ ધર્મરભાઈ ત્રિવેદીએ છાપ્યું.

પ્રસ્તાવના.

આ ગ્રંથનું નામ “ નૈમિત્તિકકર્મપ્રકાશ ” એવું રાખવામાં આવ્યું છે, કારણકે આ ગ્રંથમાં ગૃહસ્થ દિવ્યને નિમિત્તને લાઇને કરવાનાં શાસ્ત્રોક્ત કર્મોનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. આ ગ્રંથમાં રજ્જેદર્શનનો વિચાર અને રજ્જેદર્શનશાંતિનો પ્રયોગ તથા પુંસવન તે સીમન્તોત્થન એ સંસ્કાર ક્યારે કેવી રીતે કરવા તે વિષેની સંપૂર્ણ માહિતી આપી છે, તથા તે પછી બાળકને માટે કરવાના જાતસંસ્કાર, નામકરણસંસ્કાર, નિષ્ક્રમણસંસ્કાર તથા અન્નપાશન, કર્ણવેધ, વર્ધાપન-વિધિ, પદ્મીપૂજન, માર્કંડેયનું પૂજન, અનાદિષ્ટ પ્રાયશ્ચિત્તપ્રયોગ, ચૈત્ર-ગંસકાર, વિદ્યારંભ અને ઉપનયનપ્રયોગ તથા એ સંબંધે મુદ્દર્ત જોવા-નો જ્યોતિષશાસ્ત્રનો ઉપયોગી વિષય એ બધું સવિસ્તર આપ્યું છે. તે પછી વેદારંભપ્રકાર, કેશાંતસંસ્કાર તથા સમાવર્તનપ્રયોગ આપી, તે પછી સાંગ વિવાહવિધિ આપ્યો છે. પુત્ર કે પુત્રી આદિના વિવાહ-પ્રસંગે ગૃહસ્થને આવશ્યક ઉપયોગી ગ્રહશાંતિ જ્ઞેય, તે તે પ્રકરણ નૈમિત્તિકકર્મપ્રકાશના પહેલા વિભાગમાંજ ગ્રહયજ્ઞના નામથી આપ્યું છે. વળી પ્રતોઘાપન કે ગંગાપૂજનાદિ પ્રસંગે હેમાદ્રિપ્રયોગ કરવો હોય તે હેમાદ્રિસંકલ્પ, તથા દશવિધ સ્નાનવિધિ પણ આ ગ્રંથમાં છે, જેથી કોઇને અન્ય પુસ્તક પાસે રાખવાની અગત્ય પડે તેમ નથી. વિવહ-પ્રયોગ પછી પરિશિષ્ટ ભાગ લખ્યો છે, તે પણ વાચકને ઉપયોગી થાય તેમ છે, સર્વતોભદ્રમંડળસ્થાપન, ચતુષ્પદી યોગિનીનું સ્થાપન

વાસ્તુના દેવોનું સ્થાપન, અને પછી હોમોપથોગી વિષયો તથા કુંડ-
મંડપનું સંક્ષિપ્ત પ્રકરણ મૂક્યું છે, તથા આકૃતિના નિર્ણયવિષે કાંઈક
નવું પ્રકરણ પણ વાચકને ઉપયોગી થવામાટે મૂક્યું છે. જેને જેનો
ઉપયોગ હોય તેણે ત્યાં જોવું. આ સ્થળે સર્વ સદ્ગૃહસ્થોપરિવ્રતિ વિનતિ
કરવાની કે આ અંથ પોતાની પાસે આવતાં તેમણે એકવાર સંપૂર્ણ
જોઈ જવો. એમાં શું શું વધારે છે, અને કઈ કઈ બાબતની ન્યૂનતા
છે તે જણાવવાથી હું તે જણાવનારનો દોષ નહિ લઉં, પણ ઉપકાર
માનીશ. એની સાથે એટલી પણ વિનતિ કે જે વિષય પોતાનાથી
બતાવાય તે વિષય કયા અંથમાં કટલામે પૃષ્ઠે છે, તે પણ મહેરબાની
કરીને લખ્યું.

આ અંથમાં દિગ્ગેને ઉપયોગી સોળ સંસ્કારો, અને તે સંસ્કારો
ની સાથે સાક્ષાત્ કે પરંપરાવડે સંબંધ રાખનારાં સર્વ ઉપયોગી
નૈમિત્તિકકર્મો વિચાર અને પ્રયોગસહિત જણાવેલાં હોવાથી તે તે કર્મ
કરાવનારને, તે તે કર્મ કરનારને, અને માત્ર તે તે કર્મનું સ્વરૂપ જણાવવા
છેવડનાર તટસ્થ મનુષ્યને એમ સૌને આ અંથ ઉપયોગી થવા
સંભવ છે. જેઓ નૈમિત્તિકકર્મોના હેતુઓ અને તેનાં પરિણામો જણાવવા
છેવડતા હશે તેવા શોધકમુદ્ધિવાળા પુરુષોને પણ તેમની જિજ્ઞાસા
તૃપ્ત કરવામાં આ અંથ ઉપયોગી થઈ પડવા સંભવ છે.

જેમને આ અંથમાંથી જોઈને કોઈ પણ પ્રયોગ કરાવવો હોય તેમણે
પ્રથમ આ પુસ્તકનું અવલોકન કરવું, વા અંથમાંના વિષયોની અનુક્ર-
મશ્રીકા જોઈ જવી, કે જેથી તેમને અમુક વિષય અમુક પૃષ્ઠે છે એ
જણાઈ આવે.

“ અથ વાઽન્વદ્યતાંતે વા મૃત્યુર્થે પ્રાણીનાં ધ્રુવઃ ॥ ”

(આજ અથવા સો વર્ષપછી પણ પ્રાણીઓને મોત પ્રાપ્ત થવાનુંજ છે,) એ વચનમાં કહેલી રીતે મનુષ્યને મૃત્યુ તો અવશ્ય પ્રાપ્ત થવાનુંજ. કોઈ વહેલું તો કોઈ મોડું જવાનું છેજ, તેથી શાસ્ત્રમાં નિર્જીવ મનુષ્યને એક સૂકા કાષ્ટની તુલ્ય નહિ, પણ અંત્યેષ્ટિનો વિધિ કરી દાહ કરવાનું કહ્યું છે, પરંતુ આજ કલિયુગને લીધે એક સાધારણ પટ્ટિપીડી-વિધિજ પૂરે કોઈકજ સ્થળે થતો હશે તો અન્યની તો વાતજ શી ? આ અંધમાં અંત્યેષ્ટિનું વિધાન પૂરું તથા મરણોત્તર સર્વ ક્રિયા દર્શાવવામાં આવી છે એટલુંજ નહિ, પણ આસનમરણવાળા મનુષ્યને કરાવવાનું પ્રાયશ્ચિત્ત, દાન તથા મરણકાળે કરવાનાં આતુરકાલિક દાનો ને આતુરકાલિક સર્વ કૃત્યોનું નિરૂપણ કરેલું છે. દિનનું મરણ પ્રાપ્ત થયા પછી કરવાનાં શવસંસ્કાર તથા સ્મશાનપ્રતિ શવનયન અને શવદાહવિધિ, પછી દશાહપર્યંતનાં ને ત્રયોદશાહપર્યંતનાં શ્રાદ્ધો, માસિક શ્રાદ્ધો તથા વાર્ષિક શ્રાદ્ધોસુધીનાં કર્મોનું વર્ણન છે. આ અંધની આટલી પ્રસ્તાવનાથી મને સંતોષ થાય છે. નકામો સુઘવાચકનો સમય રોકવાથી કોઈ વિશેષ લાભ જણાતો નથી.

આ પુસ્તક લખતાં મને મારા મહેશ્વરરૂપ શ્રીસદ્ગુરુપાસેથી શ્રીયુત જીવાનંદજીએ પ્રકટ કરેલા મહીધરભાષ્યવાળી કલકત્તાની છાપવાળી યજુર્વેદીયસંહિતા મળી એ ઉપરથી સંહિતાના મંત્રો લખાયા છે. વેદમંત્રોના સ્વર લખ્યા નથી, કારણકે તે પ્રયોગમાં વપરાના મંત્રોના સ્વર હોવા એવો કોઈ સ્થળે લેખ જોવામાં આવ્યો નથી. વળી વર્તમાનમાં શ્રીશ્રીટીક્ષસતાનો ગુજરાતમાં સર્વત્ર પ્રસાર હોવાથી

શિક્ષણપદ્ધતિ તે રાજસત્તાના નિયમે સર્વત્ર એકસરખી ચાલુ હોવાથી આલ્મજોની કેટલીક જૂની શિક્ષણપદ્ધતિનો લોપ થયો છે, ને સર્વત્ર એકસરખીજ નવી પદ્ધતિ ચાલે છે; તથા ઈંગ્રેજ મેટ્રીક્યુલેશનની સંસ્કૃતભાષાસાથે પરીક્ષા પસાર કરનારા દિજ બાલકો સંસ્કૃતભાષાનાં પદપદાર્થો સમજી શકે છે તેમનો, કલિષ્ટતા વધારી સંસ્કૃતભાષાઉપરથી પ્રેમ ઊતારવો યોગ્ય ન લાગવાથી પણ પ્રતિમંત્રે સ્વર મૂક્યા નથી. આ પદ્ધતિમાં વેદમંત્રો વન્નિક ટાઇપમાં, ને પૌરાણ્યમંત્રો ગ્રેટબ્લેક ટાઇપમાં અથવા શાસ્ત્રી બ્લેકમાં રાખવામાં આવ્યા છે.

આ ગ્રંથ છપાવવાની જોઈવળુ સ્વધર્મનિષ્ઠ શ્રીયુત ગોવિંદજી ડાહ્યાભાઈ લાખ્યાણીએ કરી આપી છે, તેથી તેમને ધન્યવાદ આપું છું.

આ ગ્રંથમાં કેટલેક સ્થળે છાપવામાં જે ભૂતો રહી ગઇ છે તે વિવેકી વાંચનાર સુધારી લેવા શ્રમ લેશે એવી આશા છે.

દિગ્જોના ઉપયોગમાટે આ ગ્રંથ લખવાની આગ્રા મને મારા પરમકારુણિક મહાનુભાવ પૂજ્યપાદ સદ્ગુરુ મહારાજ શ્રીમન્ નાથશર્માએ સં. ૧૯૫૬ની શાલમાં કરી હતી તે તેઓશ્રીની કૃપાથી આજે પૂર્ણ થઇ છે. ઇતિ. સં. ૧૯૭૪નો જ્યેષ્ઠમાસ.

પીતાંબર ગોવિંદરામ ભટ્ટ.

સાણંદ, ગુજરાત.

શ્રીનૈમિત્તિકકર્મપ્રકાશની અનુક્રમણિકા.

શ્રીનૈમિત્તિકકર્મપ્રકાશ-પૂર્વાર્ધ.

વિષયનું નામ.	પૃષ્ઠાંક.
મંગલાચરણ. ...	૧
હેમાદ્રિપ્રયોગ. ...	૨
દશવિધ સ્નાન. ...	૯
ભસ્મસ્નાન. ...	૯
મૃત્તિકાસ્નાન. ...	૧૦
ગોમયસ્નાન. ...	૧૦
ગોમૂત્રસ્નાન. ...	૧૧
જોરજસ્નાન. ...	૧૧
ધાન્યસ્નાન. ...	૧૨
૨ક્તસ્નાન. ...	૧૨
સર્વૌષધિસ્નાન. ...	૧૩
કુશોદકસ્નાન. ...	૧૩
હિરણ્યસ્નાન. ...	૧૩
ગંગોદકસ્નાન. ...	૧૪
અહ્યસપ્રયોગ. ...	૧૫

વિષયનું નામ.	પૃષ્ઠાંક.
સ્વસ્તિમંત્રો. ...	૧૬
શાંતિપાઠ. ...	૧૭
દિગ્બંધન. ...	૧૮
શ્રીગણપતિ આદિને નમસ્કાર. ...	૧૯
શ્રીગણપતિનું સ્મરણ. ...	૨૦
પ્રાયશ્ચિત્તસંકલ્પ. ...	૨૧
પ્રધાનસંકલ્પ. ...	૨૩
કળશનું પૂજન ને દીપકનું સ્થાપન. ...	૨૭
શ્રીગણપતિનું પૂજન. ...	૩૦
„ સંક્ષિપ્ત પૂજન. ...	૫૦
સ્વસ્તિપુણ્યાહવાચનપ્રયોગ. ...	૫૧
અમૃતાભિષેક. ...	૭૬
મંડપમાતૃકાપૂજન. ...	૭૯
ગૌરી આદિ માતૃકાનું પૂજન. ...	૮૩
વૈશ્વદેવસંકલ્પ. ...	૮૮
નાંદીશ્રાદ્ધનું વર્ણન. ...	૮૯
નાંદીશ્રાદ્ધપ્રયોગ. ...	૯૧
આચાર્યાદિ બ્રાહ્મણોનાં વરણો. ...	૧૦૧
આચાર્યકર્મ. ...	૧૨૨
અગ્નિસ્થાપન. ...	૧૩૪

વિષયનું નામ.

પૃષ્ઠાંક.

પાંચ બ્રૂસંસ્કારો.	૧૩૭
ઋગ્ચાંતિમાં વિશેષ કર્તવ્ય.	૧૪૩
મહસ્થાપન.	૧૫૦
મહાદિનું પૂજન....	૧૫૨
અન્વાધાન.	૧૬૭
કુશકંડિકા.	૧૭૦
આધારની આહુતિઓ.	૧૮૩
નવ મહોને આહુતિઓ.	૧૯૧
અધિદેવોને આહુતિઓ.	૧૯૨
લોકપાલાદિને „	૧૯૫
પ્રધાનદેવોને ઉદ્દેશે હોમ.	૧૯૬
શ્રીસૂક્ત.	૧૯૯
લક્ષ્મીહવનાદિ.	૨૦૨
અલ્પિદાનવિધિ....	૨૦૬
ક્ષેત્રપાલને અલ્પિદાન.	૨૨૪
પૂર્ણાહુતિહોમ.	૨૨૬
વસોધારાના મંત્રો.	૨૩૨
મહ્યમની સમાપ્તિવેળાનું કર્મ.	૨૩૮
રજ્જેદર્શનશાંતિવિચાર.	૨૪૫
રજ્જેદર્શનશાંતિપ્રયોગ.	૨૫૭

વિષયનું નામ.

પૃષ્ઠાંક.

ગર્ભાધાનસંસ્કારવિચાર.	૨૬૦
પુંસવનસંસ્કારપ્રયોગ.	૨૬૮
સીમંતોન્નયનપ્રયોગ.	૨૭૧
ગર્ભિણી સ્ત્રીએ પાળવાયોગ્ય નિયમો.	૨૮૦
ગર્ભિણી સ્ત્રીના પતિના ધર્મો.	૨૮૧
જાતભંરકારવિચાર.	૨૮૨
જાતકર્મપ્રયોગ.	૨૮૫
પછીપૂજનવિચાર.	૨૯૪
પછીપૂજનપ્રયોગ.	”
સૂતિકાસ્નાનવિચાર.	૨૯૬
નામકરણસંસ્કારવિચાર.	૨૯૬
નામકરણસંસ્કારપ્રયોગ.	૨૯૭
દોહારોહણ.	૩૧૦
દુગ્ધપાન.	”
નિષ્ક્રમણસંસ્કારવિચાર.	૩૧૧
નિષ્ક્રમણસંસ્કારપ્રયોગ.	”
અન્નપ્રાશનસંસ્કારવિચાર તથા અન્નપ્રાશનપ્રયોગ.	૩૧૨
કર્ણવેધસંસ્કારવિચાર તથા કર્ણવેધસંસ્કારપ્રયોગ.	૩૧૭
વર્ધાપનવિચાર ને વર્ધાપનપ્રયોગ.	૩૧૯
અનાદિષ્ટ પ્રાયશ્ચિત્તવિચાર ને અનાદિષ્ટ પ્રાયશ્ચિત્તપ્રયોગ.	૩૨૮

વિષયનું નામ.

પૃષ્ઠાંક.

ચૌલસંસ્કારવિચાર.	૩૩૨
ચૌલસંસ્કારપ્રયોગ.	૩૩૩
વિદ્યારંભવિચાર ને વિદ્યારંભપ્રયોગ...	૩૪૧
ઉપનયનવિચાર.	૩૪૪
યજ્ઞોપવીતપ્રયોગ.	૩૪૮
અશ્વચારીઓનાં આચરણો...	૩૭૧
સાયંકાળે અગ્નિની પરિચર્યા કરવાનો વિધિ.	૩૭૮
પ્રાતઃકાળે " " " " 	૩૮૩
વેદારંભપ્રકાર.	૩૮૩
વેદારંભપ્રયોગ.	૩૮૫
કેશાંતસંસ્કારનો વિચાર, ને કેશાંતસંસ્કારનો પ્રયોગ.	૩૯૧
સમાવર્તનસંસ્કારનો વિચાર.	૩૯૪
સમાવર્તનપ્રયોગ.	૩૯૬
વિવાહસંસ્કારવિચાર.	૪૦૬
વિવાહસંસ્કારમાં વાગ્દાનપ્રયોગ.	૪૧૩
વિવાહસંસ્કારપ્રયોગ.	૪૧૮
સર્વતોભદ્રમંડળના દેવોની નામાવળિ ને નમસ્કાર.	૪૯૪
ચોસઠ યોગિનીઓનું પૂજન ને હોમ.	૪૯૭
દેવીનાં અંગોનું પૂજન તથા હોમ...	૪૯૯

વિષયનું નામ.

પૃષ્ઠાંક.

વાસ્તુપ્રયોગ.	૫૦૦
હોમોપથોગી પ્રકીર્ણ વિષયો.	૫૦૬
હોમાહુતિનું મુહૂર્ત.	૫૦૬
નવચંડી આદિમાં દેવીના મુખની આહુતિનો નિર્ણય.	૫૦૮
શંભુના મુખની આહુતિનો નિર્ણય....	૫૧૧

શ્રીનૈમિત્તિકકર્મપ્રકાશ-ઉત્તરાર્ધ.

મંગલાચરણ ને આતુરનું કર્તવ્ય.	૫૨૧
આતુરના પ્રાયશ્ચિત્તનો વિધિ.	૫૨૫
આતુરે કરવાનાં દાનો.	૫૫૮
દેહોત્સર્ગ-શરીરના ત્યાગ-સમયનું કર્તવ્ય.	૫૭૧
પટ્પિંડીવિધિ.	૫૮૩
સંક્ષિપ્ત સૂતકનિર્ણય.	૬૦૨
દશગાત્રવિધિ.	૬૦૬
આદ્યકર્તાનું પ્રથમ દિવસનું કર્તવ્ય.	૬૦૮
આદ્યકર્તાને ધારણ કરવાના નિયમો.	૬૧૫
ક્ષીરોદકનિધાન.	૬૧૬
આદ્યકર્તાનું ખીજ દિવસનું કર્તવ્ય.	૬૧૭
ત્રીજા " " "	૬૨૧

વિષયનું નામ.

પૃષ્ઠાંક.

શ્રાદ્ધકર્તાનું ચોથા દિવસનું કર્તવ્ય.	૧૨૫
„ પાંચમા „ „	૧૩૨
„ છઠ્ઠા „ „	૧૩૬
„ સાતમા „ „	૧૪૦
„ આઠમા „ „	૧૪૩
„ નવમા „ „	૧૪૭
„ દશમા „ „	૧૫૧
એકાદશાહતો વિધિ.	૧૫૭
પંચગવ્યનો વિધિ.	૧૫૭
વિષ્ણુપૂજનનો વિધિ.	૧૬૦
સત્યેશનું અને શક્તિઓનું આવાહન, સ્થાપન ને પૂજન.			૧૬૯
પ્રાયશ્ચિત્તના અંગનું વૈષ્ણવશ્રાદ્ધ.	૧૭૭
પ્રાયશ્ચિત્તની માગણી ને તે માગનારનું કર્તવ્ય.	૧૮૪
અષ્ટશક્તિસહિત શ્રીસત્યેશના પૂજનનો વિધિ.	૧૮૯
નારાયણબ્રહ્મિનો વિધિ.	૭૦૧
નારાયણબ્રહ્મિના અંગરૂપ પ્રાયશ્ચિત્તહોમ.	૭૧૬
વિષ્ણુને ઉદ્દેશી હોમ, તથા અન્યહોમ.	૭૨૮
અગ્નીઆર અટોનું સ્થાપન, ને તેમનું પૂજન.	૭૩૭
વિષ્ણુ આદિને જલદાન ને પિંડદાન.	૭૪૭

વિષયનું નામ.

પૃષ્ઠાંક.

પિંડોને વજ્રાદિનું અર્પણ.	૭૪૮
ત્ર્યેષોત્સર્ગ.	૭૫૨
ચટનું પૂજન ને મરનારને ઉદ્દેશે દાનો.	૭૫૫
સમસ્ત માસિક શ્રાદ્ધો.	૭૬૪
સપિંડીકરણ અથવા દ્વાદશાહનો વિધિ.	૭૭૨
શ્રાદ્ધપ્રાર્થના....	૭૮૪
ત્રયોદશાહમાં શ્રવણીપૂજનવિધિ.	૮૩૬

પુસ્તકોનું વિજ્ઞાપન.

બ્રહ્મનિષ્ઠ મહારાજ શ્રીનથુરામશર્માનાં રચેલાં પુસ્તકો.

વેદાંતદર્શન, શબ્દાર્થ ને વિવેચનસહિત. પાકા પુંકાનું.... રૂ. ૩-૮-૦
 વેદાંતદર્શન, શબ્દાર્થ ને વિવેચનસહિત. કાચા પુંકાનું.... રૂ. ૩-૦-૦
 સામ્યપ્રવચન, સંસ્કૃતટીકા, ગુજરાતી શબ્દાર્થ, ને ગુજરાતી
 વિવેચનસાથે. પાકું પુંકું. રૂ. ૧-૦-૦

શ્રીઉપનિષદો ૧૧૮. (બાર ઉપનિષદો મૂલ, શબ્દાર્થ ને વિવેચન-
 સહિત, ને ૧૦૬ ઉપનિષદોનો ગુજરાતીમાં સાર.) રૂ. ૫-૦-૦ શ્રીમદ્-
 ભગવદ્ગીતા, પદચ્છેદ, અન્વય, પદાર્થ ને રહસ્યદીપિકાટીકાસહિત.
 રૂ. ૨-૨-૦ પાતંજલયોગદર્શન, પદ્યોધિનીનામની સંસ્કૃતભાષાની ટીકા
 તથા સૂત્રાર્થ ને રહસ્યદીપિકાનામની ગુજરાતીભાષાની ટીકાસહિત.
 રૂ. ૨-૪-૦

યોગકૌસ્તુભ. ત્રીજી આવૃત્તિ. રૂ. ૧-૪-૦ પરમપદ્યોધિની. ચોથી
 આવૃત્તિ છપાશે. સંખ્યાનો વેદાંતાનુસાર વિચાર. રૂ. ૦-૦-૬ નાથ-
 સ્વરૌદય. રૂ. ૦-૨-૬ ભિલ્લી વાણીનું સ્પષ્ટીકરણ. ૦-૧-૦ ભક્તિસુધા,
 દોહરામાં. રૂ. ૦-૦-૬ વૈરાગ્યસુધાકર, દોહરામાં. રૂ. ૦-૧-૬.

મનુષ્યમિત્ર. રૂ. ૦-૪-૦ સ્વાભાવિકધર્મ. રૂ. ૦-૨-૬ સુમોધ-
 કપલતા. રૂ. ૦-૫-૦ સદુપદેશદિવાકર પ્રથમ કિરણ. રૂ. ૦-૧૨-૦
 સદુપદેશદિવાકર દ્વિતીય કિરણ. રૂ. ૦-૧૨-૦ સદુપદેશદિવાકર તૃતીય
 કિરણ. રૂ. ૦-૧૨-૦.

ઉપદેશગ્રંથાવલિના અંક ૧ થી ૧૦. રૂ. ૦-૪-૦ ઉપદેશગ્રંથા-
 વલિના અંક ૧૧ થી ૨૫. રૂ. ૦-૮-૦ ઉપદેશગ્રંથાવલિના અંક ૨૬

થી ૩૫. રૂ. ૦-૮-૦ અંતર્યામીના આદેશો. રૂ. ૦-૧૦-૦, રૂ. ૦-૮-૦
 યોગપ્રભાકર. રૂ. ૦-૮-૬ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા સરલાટીકાસહિત. રૂ.
 ૦-૭-૬ પ્રશ્નોત્તરરૂપે વિવિધ ઉપદેશ. રૂ. ૦-૩-૬ ગીતાદિ પંચરત્ન
 સટીક. ખીજી આવૃત્તિ ૭પાશે. રાસપંચાધ્યાયી ભક્તિપક્ષની તથા જ્ઞાનપક્ષની
 વિસ્તૃત ટીકાસહિત. રૂ. ૦-૭-૦, ૦-૫-૬ પ્રણવપદ્. રૂ. ૦-૨-૦
 પ્રણવવિસ્તારપદ્. રૂ. ૦-૨-૦ નાથકાવ્ય. રૂ. ૦-૫-૦ સદુપદેશમાલા
 પ્રથમભાગ. રૂ. ૦-૩-૬ પત્રકલ્પમંજરી. રૂ. ૦-૩-૦ વિનોદમાલા.
 રૂ. ૦-૫-૦ દુરાચારગિરિવજ્ર. રૂ. ૦-૨-૬ મહામંત્રમાલિકા. રૂ. ૦-૩-૦
 સુવિચારચંદ્રિકા. રૂ. ૦-૨-૦ રુદ્રસૂક્ત, પુરુષસૂક્ત ને ઇશા વાસ્ય, સ્વર,
 શબ્દાર્થ ને વિવેચનાદિસહિત. રૂ. ૦-૪-૦ શ્રીસૂક્ત બે પ્રકારની ટીકા-
 સાથે. રૂ. ૦-૦-૮.

જીવ-મુક્તિવિવેકનું એક શાસ્ત્રીએ કરેલું ગુજરાતી ભાષાંતર અર્થ-
 સહિત શ્રુતિઓ ને સ્મૃતિઓસાથે. રૂ. ૧-૪-૦.

ઉપર લખેલાં સર્વ પુસ્તકો વ્યવસ્થાપક, આનંદાશ્રમ, ખીલખા,
 કાઠિયાવાડ એ સ્થલેથી ઉપર લખેલા મૂલ્યથી મળી શકે છે.

આ શ્રીનૈમિત્તિકકર્મપ્રકાશનામનો અંથ તથા પ્રશ્નોત્તર માલિકા
 મૂલ્ય રૂપીઓ દોઢ, અને ઋષિવિદ્યા મૂલ્ય રૂપીઆ બે એ અંથો પણ
 ઉપર જણાવેલે ઠેકાણે મળશે.

॥ श्रीनैमित्तिककर्मप्रकाश-पूर्वार्ध ॥

॥ अथ हेमाद्रिप्रयोगः ॥

॥ मंगलाचरणम् ॥

स्मरन्ति यं संयमिनः सदाहृदि

यजन्ति प्रज्ञा भुवि शुद्धमानसाः ।

यस्मिन्विदेहा विरमन्ति व्यापके

नमामि तं देशिकनाथमव्ययम् ॥

આ પ્રયોગ પ્રત્યેક મનુષ્યને જ્યારે કોઈ મોટા હોમ યજ્ઞદિને
આરંભ કરવો હોય કે કોઈ મોટી તીર્થયાત્રા કરવી હોય તેના આરં-
ભમાં તે તીર્થભૂમિમાં; કિંવા જ્યારે કોઈ મહાપાતકી થયાનો પ્રસંગ
આવી ગયો હોય, શાસ્ત્રઅવિહિત પ્રસંગમાં પડી જવાયું હોય, અભ-
ધ્યાભક્ત્ય કે અપેયપાતનો પ્રસંગ બન્યો હોય, મ્હેચ્છ મંગ કે એવા
મ્હેચ્છ દેશમાં રહેવામાં આવ્યું હોય, કાં પુત્ર કંપનીત ધારણ
કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો હોય, પોતાનાથી કાંઈ અનાચરણમાં પડી

જવાયું હોય અથવા મહામંદગી ભોગવાઇ હોય તેના મંગળસ્નાનમાં-
આરોગ્ય સ્નાનમાં અથવા પ્રાયશ્ચિત્તક્રિયાના આરંભે કરવામાં આવે છે.
ને તેજ પ્રસંગે ધર્મશાસ્ત્રના ગ્રંથોમાં પ્રથમ આ હેમાદ્રિસંકલ્પનું શ્રવણ
કરવાની અગત્ય બતાવી છે.

પ્રથમ પોતાની પાસે દાન કરવાયોગ્ય સુવર્ણ, અથવા દ્રવ્ય, શ્રીફલ,
દર્ભ, તુલસી, તલ, જવ અને અક્ષત, ઇત્યાદિ પાસે રાખી, નવાં વસ્ત્ર
પહેરી, નીચે પ્રમાણે હેમાદ્રિનું શ્રવણ કરવું:—

સ્વસ્તિશ્રીસમસ્તજગદુત્પત્તિસ્થિતિલયકારણસ્યજગદ્રક્ષાશિ-
ક્ષાવિચક્ષણસ્ય પ્રણતપારિજાતસ્ય અચ્યુતાનંતવીર્યસ્ય શ્રીમ-
દ્ભગવતો મહાપુરુષસ્ય અચિન્ત્યાપરિમિતશક્ત્યા ધ્યેયમાનસ્ય
મહાજલૌઘમધ્યે પરિભ્રમમાણાનામનેકકોટીબ્રહ્માણ્ડાનામેકતમેઽ-
વ્યક્તમહદહઙ્કાર પૃથિવ્યપ્તેજોવાય્વાકાશાદ્યાવરણૈરાદૃતે અસ્મિન
મહતિ બ્રહ્માણ્ડસ્વળ્હે આધારશક્તિશ્રીમદાદિવારાહદંષ્ટ્રાગ્રવિરા-
જિતે કૂર્માનંતવાસુકિતક્ષકકુલિકકર્કોટકપદ્મમહાપદ્મશંખાદ્યષ્ટ
મહાનાગૈર્ધ્રિયમાણે ઐરાવતપુણ્ડરીકવામનકુમુદાઞ્જનપુષ્પદન્ત-
સાર્વભૌમસુપતીકાષ્ઠદિગ્ગજપ્રતિષ્ઠિતાનામતલવિતલમુતલતલાત-
લરસાતલમહાતલપાતાલલોકાનામુપરિભાગે ભૂર્લોકભુવર્લોકસ્વ-
ર્લોકમહર્લોકજનોલોકતપોલોકસત્યલોકારવ્યસપ્તલોકાનામધો-
ભાગે ચક્રવાકશૈલમહાવલયનાગમધ્યવર્તિનો મહાકાલમહાફણિ-
રાજશેષસ્ય સહસ્રરુણાનાં યણિમણ્ડલમણ્ડિતે દિગ્દન્તિગુણ્ડોત-

भित्तेऽमरावत्यशोकवतीभोगवतीसिद्धवतीगान्धर्ववतीकाञ्च्य-
वन्त्यलकावती यशोवतीतिपुण्यपुरीप्रतिष्ठिते इन्द्राग्रियमनिर्ऋति-
वरुणवायुकुबेरेशानाष्टदिवपालप्रतिष्ठिते वरध्रुवाधरसोमपाप-
भंजनानलप्रत्यूषप्रभासारव्याष्टवसुभिर्विराजिते हरत्र्यम्बकरुद्र-
मृगव्याधापराजितकपालीभैरवशंभुकपर्दिदृषाकापिवदुरूपाख्यैका-
दशरुद्रैः संशोभितेरुद्रोपेन्द्रसवितृधातृत्वष्टूर्यमेन्द्रेशानभगमित्रपूषा-
ख्यद्वादशादित्यप्रकाशिते यमनियमासनप्राणायामप्रत्याहार-
धारणाध्यानसमाध्यष्टाङ्गनिरतवसिष्ठबालखिल्यविश्वामित्रदक्षका-
त्यायनकौण्डिन्यगौतमाङ्गिरसपाराशर्यव्यासवाल्मीकिशुकशौन-
कभरद्वाजसनकसनन्दनसनातनसनत्कुमारनारदादिमुख्यमुनिभिः
पवित्रिते लोकालोकाचलवलयिते लवणेश्वरससुरासर्पिर्दधि क्षी-
रोदकयुक्तसप्तार्णवपरिवृते जम्बूप्लक्षशाल्मलिकुशक्रौञ्चशाकपुष्क-
राख्यसप्तद्वीपयुते इन्द्रकांस्यताम्रगभस्तिनागसौम्यगंधर्वचारण-
भारतेतिनवखण्डमंडिते सुवर्णगिरिकर्णिकोपेतमहासरोरुहाकार-
पंचाशत्कोटियोजनविस्तीर्णभूमण्डलेअयोध्यामथुरामायाकाशीका-
ञ्च्यवन्तिकाद्वारावतीतिसप्तपुरीप्रतिष्ठिते महामुक्तिप्रदस्थले शा-
लग्रामशंभलनन्दिग्रामेतिग्रामत्रयविराजिते चम्कारण्यवदरी-
कारण्यदण्डकारण्यार्बुदारण्यधर्मारण्यपद्मारण्यगुह्यारण्यजम्बुकार-

प्यविन्ध्यारण्यद्राक्षारण्यनहुषारण्यकाभ्यकारण्यद्वैतारण्यनैमिषार-
 ण्यानादीनामध्ये सुमेरुनिषधूटशुभ्रकूटश्रीकूटहेमकूटरजत-
 कूटचित्रकूटत्रिकूटकिष्किधश्वेताद्रिकूटहिमविन्ध्याचलानांहरिवर्ष-
 किंपुरुषवर्षयोश्च दक्षिणेनवसहस्रयोजनविस्तीर्णे भरतखण्डे मल-
 याचलसह्याचलविन्ध्याचलानामुत्तरेण स्वर्णप्रस्थचण्डप्रस्थसूक्ति-
 कआवन्तकरमणकमहारमणकपाञ्चजन्यसिंहललङ्काऽशोकवत्यल-
 कावतीसिद्धवतीगान्धर्ववत्यादिपुण्यपुरीविराजिते गंगागौतमी-
 क्षिप्रायमुनासरस्वतीनर्मदातापीसाभ्रमतीपयोष्णीचन्द्रभागाकावे-
 रीमंदाकिनीप्रवराकृष्णावेण्याभीमरथीतुङ्गभद्रामलापहाकृतमा-
 ला-ताम्रपर्णीविशालाक्षीवंजुलाचर्मण्यतिवेत्रवतीभोगवतीविशो-
 काकौशिकीगण्डकीवासिष्ठीप्रमदाविश्वामित्राफल्गुनीचित्रकाश्य-
 पिसरयूसर्वपापहारिणीकरतोयाप्रणीतावज्रावक्रगामिनी सुवर्ण-
 रेखाशोणाभवनाशिनीशीघ्रगाकुशवर्तिनीब्रह्मानन्दामहितनयेत्य-
 नेकपुण्यनदीभिर्विलसिते ब्रह्मपुत्रसिंधुगंगादिपरमपवित्रजल-
 विराजिते हिमवन्मेरुगोवर्धनक्रौंचचित्रकूटहेमकूटमेहेन्द्रमलयस-
 ह्येन्द्रकीलपारियात्राद्यनेकपर्वतसमन्विते मतङ्गमाल्यकिष्किन्ध-
 ऋण्यशृङ्गेति महानगसमन्विते अङ्गवङ्गकलिङ्गकाश्मीरका-
 म्बोजसौवीरसौराष्ट्रमहाराष्ट्रमगधनेपालकेरलचोरलपांचालगौड-

मालवमलयसिंहलद्रविडकर्नाटकललाटकरहाटवरहाटपानाटपाण्ड्य-
निषधमागधआन्ध्रदशार्णवभोजकुरुगन्धारविदर्भविदेहबाल्हीक-
बर्बरकैकेय कोसलविराटशूरसेनकोङ्कणकैकटमत्स्यमद्रपारसिक-
खर्जूरयावनम्लेच्छजालंधरेति सिद्धवत्यन्यदेशविशेषभाषाभूमि-
पालविचित्रिते बकुलचम्पकपाटलाञ्जपुन्नागजातिकरवीररसा-
लकलहारकेतक्यादिनानाविधकुसुमस्तवकविराजिते भूमण्डले
भरतवर्षे भरतखण्डे कर्मभूमौ कन्याकुमारीकानान्निक्षेत्रे
जम्बुद्वीपे लङ्काकुरुक्षेत्रादिसमस्तभूमध्यरेखायाः पश्चिमदि-
ग्भागे श्रीतपतीनर्मदयोर्मध्यदेशे मत्स्यकूर्मवराहनृसिंहवा-
मनपरशुरामरामकृष्णबुद्धकल्कीरितिदशावताराणां मध्ये बौद्धा-
वतारे गंगादिमरिद्भिः पाविते एवं नवसहस्रयोजनविस्तीर्ण-
भारतवर्षे दण्डकारण्ये आर्यावर्तान्तर्गत ब्रह्मावर्तैकदेश सूर्यान्वय
भूभृत्प्रतिष्ठिते श्रीमन्नारायणनाभिकमलोद्भूतसकलजगत्सृष्टुः
परार्द्धद्वयजीविनो ब्रह्मणो द्वितीयेपरार्द्धे एकपञ्चाशतमेवर्षे प्रथमे
मासे प्रथमेपक्षे प्रथमेदिवसे अह्नाद्वितीयेयामे तृतीयेमुहूर्ते रथन्त-
रादिद्धात्रिंशत्कल्पानां मध्ये अष्टमेश्वेतवाराहकल्पे स्थायंभुवादि
मन्वन्तराणां मध्ये सप्तमेवैवस्वतमन्वन्तरे कृतत्रेताद्वापरकलिसं-
ज्ञकानां चतुर्णां युगानां मध्ये वर्तमाने अष्टाविंशतितमे कलियुगे

કલિપ્રથમચરણે ગોદાવર્યાઉત્તરેભાગે શ્રીમન્નૃપવિક્રમાર્કાત્
 શ્રીમન્નૃપશાલીવાહનાદ્વા યથા સંખ્યાગમેન* ચાન્દ્રસાવન સૌરાદિ
 માનપર્યામે પ્રભવાદિષષ્ટિસંવત્સરાણાં મધ્યે અમુકનાભ્રિસંવત્સરે+
 અમુકાયને^૧ અમુકઋતૌ^૨ અમુકમાસે^૩ અમુકપક્ષે,^૪ અમુક-
 તિથૌ^૫ અમુકવાસરે^૬ અમુકનક્ષત્રે અમુકયોગે અમુકકરણે
 અમુકરાશિસ્થિતેચન્દ્રે અમુકરાશિસ્થિતેશ્રીસૂર્યે અમુકરાશિસ્થિતે
 દેવગુરૌ શેષેષુ ગૃહેષુ યથાયથા રાશિસ્થાનાસ્થિતેષુ સત્સુ એવં-
 ગુણવિશેષેણવિશિષ્ટાયાં શુભપુણ્યતિથૌ મમ ર્હ જન્મનિ જન્મા-
 ન્તરે વા બાલ્યયૌવનવાર્ધક્યાવસ્થાસુ વાવપાણિપાદપાયૂપસ્થઘ્રા-
 નરસનાચક્ષુઃસ્પર્શનશ્રોત્રમનોભિશ્ચરિત જ્ઞાતાજ્ઞાતકામાકામમહા-
 પાતકોપપાતકાદિસંચિતાનાંપાપાનાં બ્રહ્મહનનસુરાપાનસુવર્ણસ્તે-
 યગુરુતલ્પગમનતત્સંસર્ગરૂપમહાપાતકાનાં બુદ્ધિપૂર્વકાણાં મનોવા-
 કાયકૃતાનાં બહુકાલાભ્યસ્તાનાં ઉપપાતકાનાં ચ સ્પષ્ટાસ્પષ્ટ
 સઙ્કલીકરણમલિનીકરણાપાત્રીકરણજાતિભ્રંશકરણવિહિતાક-
 રણકર્મલોપજનિતાનાં રસવિક્રયકન્યાવિક્રયહયવિક્રયગોવિક્રય-
 સ્વરોષ્ટ્રવિક્રયદાસીવિક્રયઅજાદિપ શુવિક્રયસ્વગૃહવિક્રયનીલી.

* વિક્રમ અને શાલી વાહનનો તે સમયનો સક બોલવો.

+ ચાલુ સંવત્સરનું નામ દેવું. તે પછી ક્રમે ૧, ૨, ૩, ૪, ૫,
 ૬, અમન, માતુ, માસ, પક્ષ, તિથિ અને વારનું ક્રિયાસ્થ કરવું.

विक्रयअक्रयविक्रयपण्याविक्रयजलचरादिजंतुविक्रयस्थलचरादि-
विक्रयखेचरादिविक्रयसंभूतानां निरर्थकवृक्षच्छेदनऋणानपाक-
रणब्रह्मस्वापहरणदेवस्वापहरणराजस्वापहरणपरद्रव्यापहरणतैला-
दिद्रव्यापहरणफलादिहरणलोहादिहरणनानावस्तुहरणरूपाणां
ब्राह्मणनिंदागुरुनिंदायतिनिंदावेदनिंदाशास्त्रनिंदापुराणानेंदाभ-
क्ष्यभक्षणाभोज्यभोजनाचोष्यचोषणालेह्यलेहनापेयपानास्पृश्यस्पर्-
शनाश्राव्यश्रवणाहिंस्यहिंसनावंद्यवंदनार्चित्यर्चितनायाज्ययाजना
पूज्यपूजनरूपाणां मातृपितृतिरस्कारस्त्रीपुरुषप्रीतिभेदनभार्या
विसर्जनपरस्त्रीगमनविधवागमनवेश्यागमनकन्यागमनदासीगमन-
चांडालादिहीनजातिगमनगुदगमनरजस्वलागमनपश्वादिगमनरू-
पाणां कूटसाक्षित्वपैशून्यवादमिथ्यापवादम्लेच्छसंभाषणब्रह्म-
द्वेशकरणब्रह्मवृत्तिहरणवृत्तिच्छेदन परवृत्तिहरणरूपाणां मित्रवंचन
गुरुवंचनस्वामीवंचनासत्याभाषणगर्भपातनपथिताम्बूलचर्वणही-
नजातिसेवनपराब्रभोजनगणीकाब्रभोजनएकादशाब्रभोजनसू-
तकाब्रभोजनगर्हिताब्रभोजनभिक्षुकाब्रभोजनराजार्पिताब्रभोज-
नकांस्यपात्रभोजनलशुनपलाण्डुगृञ्जनादिभक्षणतालवृक्षफलभ-
क्षणोच्छिष्टभक्षणमार्जारोच्छिष्टभक्षणपर्युषिताब्रभक्षणरूपाणां
पंक्तिभेदकरणभ्रूणहिंसापशुहिंसाबाह्यहिंसाद्यनेकहिंसोद्भूतानां

शौचत्यागस्नानत्यागसंध्यात्यागौपासनाग्नित्यागवैश्वदेवत्यागरू-
पाणां निषिद्धाचरणकुग्रामवासब्रह्मद्रोहगुरुद्रोहपितृमातृद्रोहप-
रनिन्दात्मस्तुतिदुष्टप्रतिग्रहदुर्जनसंसर्गरूपाणां गोयानवृषभ-
यानमहिषीयानगर्दभयानोष्ट्रयानाजयानभृत्याभरणस्वग्रामत्याग-
गोत्रत्यागकुलत्यागदूरस्थमंत्रणविप्राशाभेदनावन्दिताशीर्वादग्रह-
णपतितसंभाषणरूपाणां पतितजनपंक्तिभोजनाहः संगमवृ-
थामनोरथादिपापानां क्रियालोपकरण गुर्वाशालोपकरणधर्म-
लोपकरणपर्वमैथुनकरणव्रतभंगकरणश्राद्धभंगकरणनग्नस्नानकर-
णनग्नस्त्रीनिरीक्षणमैथुनदर्शनगोवधदर्शनद्विजवधदर्शनादिपापानां
परिहारार्थं ममपित्रादिसमस्तपितृणां स्वस्य च पुनरावृत्तिरहित-
शाश्वतब्रह्मलोकफल प्राप्त्यर्थं कुरुक्षेत्रादि सर्व तीर्थेषु स्नानपू-
र्वकं सहस्रगोदानजन्यफलप्राप्त्यर्थं मद्दृश्यानां दशपूर्वेषां दशपरे-
षां नरकादुत्तरणार्थं मासोपवासादि महाव्रतानां तुलापुरुषादि-
महादानानां च कोटिगुणितफलप्राप्त्यर्थमैहिकसकलभोगप्राप्तये-
धर्मार्थकाममोक्षाणां सिध्यर्थं मम च बालखिल्यादिसप्तऋषिम-
ण्डलपर्यंतं सर्वराश्यपकर्षसंचितकालेरुद्रलोकनिवाससिध्यर्थं म-
हापातकव्यतिरिक्तानां पापानां निवर्हणार्थं मनसोद्दिष्टं देहशुद्ध
प्रायश्चित्तं सुवर्णतन्निष्क्रयभूतं मनसोद्दिष्टं द्रव्यं तेन भगवान्
पापहामहाविष्णुः प्रीयताम् ॥

એ પ્રમાણે બોલીને સર્વ પાપોની શુદ્ધિ પૂર્વક સ્વદેહને ધર્મકર્મ કરવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થવા માટે પ્રાયશ્ચિત્તના અંગે સુવર્ણનું દાન કરવા અતાવ્યું છે; માટે તે સોનું અથવા તેનું મૂલ્ય, જે મનમાં ધાર્યું હોય તે બ્રાહ્મણને આપવું.

તે પછી નીચે બતાવેલી દશે સ્નાન કરવાની વસ્તુઓ પાસે લભ દશવિધિસ્નાન કરવા બેસવું.—

॥ દશવિધિસ્નાનમ્ ॥

વિભૂતિ, મૃતિકા, ગોમય, પંચગવ્ય (ગાયનું છાણુ, ગાયનું મૂત્ર, ગાયનું દૂધ, ગાયનું દહીં અને ગાયનું ઘી.) ગાયના પગની ધૂળ, ચોખ્ખા કે જલ્લ, સોપારી, સર્વોપિધિ—ડાબ કે અંધાડી, દર્ભ સોનું અને ગંગાજળ. તે પછી આ પ્રમાણે બોલી સંકલ્પ કરવો.

અત્રાચ શુભકારિક અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુક-
તિથૌ અમુકવાસરે મમ સ્વદેહશુદ્ધિપૂર્વકં અમુકધર્મકર્માનુ-
ષ્ઠાનાધિકારપ્રાપ્યર્થં અમુકતીર્થે દશવિધિસ્નાનમહં કરિષ્યે ॥

તે પછી જમણા હાથથી ડાબા હાથમાં ભસ્મ—વિભૂતિ લઈ તેમાં પાણી નાખી બે હાથે મસળી સૂર્યનારાયણ સામા બે હાથ ધરી, નીચેના મંત્રો બોલતાં તે બધા શરીરે લગાવવી.

॥ ભસ્મસ્નાનમ્ ॥

ॐ નમસ્તે રુદ્રમન્યવઽઉતોતઽઈષવે નમઃ ।
બાહુભ્યા મુતતે નમઃ ॥

યથાગ્નિર્દહતે ધસ્મ તૃણકાષ્ઠાદિ સંચયમ્ ।

તથા મે દહ્યતાં પાપં કુરુ ધસ્મ શૂચે શૂચિમ્ ॥

પછી જમણા હાથે ગોરમટી માટી લઈ તેમાં જળ મિશ્ર કરી બન્ને હાથે મસળી સૂર્યનારાયણને બતાવી નીચેના મંત્રો બોલતાં શરીરે લગાવવી:—

॥ મૃતિકાસ્નાનમ્ ॥

ૐ ઇદં વિષ્ણુર્વિચક્રમે ત્રેધા નિદધે પદમ્ ।

સમૂઠસ્ય પાંસુરે સ્વાહા ॥

ઉદ્ઘૃતાસિ વરાહેણ કૃષ્ણેન શતબાહુના ।

મૃત્તિકે હર મે પાપં યન્મયા દુષ્કૃતં કૃતમ્ ॥

તે પછી જમણા હાથે ગાયત્રું છાણુ લઈ તેમાં જળ મિશ્ર કરી મસળી બન્ને હાથે ઉંચા કરી સૂર્યનારાયણને બતાવી નીચેના મંત્રો બોલતાં શરીરે લગાવવું:—

॥ ગોમયસ્નાનમ્ ॥

ૐ માનસ્તોકે તનયેમાનઽઆયુષિ માનો ગો-
ધુમાનોઽઅશ્વેષુરીરિષઃ । ૐ માનો વીરાન્નુદ્ર ભા-
મિનો વધીર્હવિષ્મન્તઃ સદ્મિસ્વા હવામહે ॥

ગોમયે વસતે લક્ષ્મી પવિત્રા સર્વ મંગલા ॥

સ્નાનાર્થ સંસ્કૃતાદેવી પાપં મે હર ગોમય ॥

તે પછી ગોમય, ગોમૂત્ર, દૂધ, દહી અને ગાયનું ધી, એ બધાં ક્રમે જમણા હાથમાં લઈ તેમાં જળ મિશ્ર કરી બન્ને હાથે સૂર્યનારાયણને બતાવી, નીચેના મંત્રો બોલતાં નહાવું.

॥ ગોમૂત્રસ્નાનમ્ ॥

ॐ સહસ્ર શીર્ષાપુરુષઃ સહસ્રાક્ષઃ સહસ્રપાત્ ।

સ મૂર્ધિ સર્વતસ્પૃત્વા ત્યતિષ્ઠદ્દશાંગુલમ્ ॥

ગોમૂત્રં ગોમયં ક્ષીરં દધિ સર્પિં સમન્વિતમ્ ।

સર્વપાપવિશુદ્ધયર્થે પશ્ચગવ્યપુનાતુમામ્ ॥

તે પછી ગાયના ચરણની ધૂળ (રજ) લઈ તેમાં જળ મિશ્ર કરી પૂર્વની પેઠે સૂર્યનારાયણને બતાવી શરીરે લગાવવી:—

॥ ગોરજસ્નાનમ્ ॥

ॐ આયઙ્ગૌઃ પૃથ્વિરક્ર મીદસદ ન્માતરમ્પુરઃ ॥

પિતરશ્ચ પ્રયન્ત્સ્વઃ ॥

ગવાં છુરેણ નિર્ધૂતં ચદ્રેણ ગગને ગતમ્ ।

શિરસા તેન સંલેષે મહાપાતકનાશનમ્ ॥

તે પછી નીચેના મંત્રોથી થોડા અક્ષત કે જવ લઈ તેમાં જળ મિશ્ર કરી આગળ પ્રભાણે નાવું.

॥ ધાન્યસ્નાનમ્ ॥

ॐ ધાન્યમસિ ધિનુહિ દેવાન્પ્રાણાયત્વોદા-
નાયત્વા ઠ્યાનાયત્વા । દીર્ઘા મનુપ્રસિતિ માયુષે
ધાન્દેવોવઃ સવિતા હિરણ્ય પાણિઃપ્રતિ પ્રતિ ગૃ-
ભ્ણા ત્વછિદ્રેણ પાણિના ચક્ષુષે ત્વામહિના-
મ્પયોસી ॥

ધાન્યૌષધિ મનુષ્યાણાં જીવનં પરમં સ્મૃતમ્ ।

તેન સ્નાનેન દેવેશ મમ પાપંવ્યપોહતુ ॥

પછી કોઈ સોપારી આદિ ફળ લઈ તે વાળા પાણીનો અન્ન લાથે લેપ કરી સૂર્યનારાયણને અતાવી નીચેના મંત્રોથી નડાવું.

॥ ફલસ્નાનમ્ ॥

ॐ યાઃ ફલિનીર્યાઽઅફલાઽઅપુષ્પાયાશ્ચ પુ-
ષ્પિણીઃ ॥ બૃહસ્પતિપ્રસૂતાસ્તાનોમુઞ્ચન્ત્વં હસઃ॥

બનસ્પતિરસોદિવ્યઃ ફલપુષ્પવ્રતઃ સદા ।

તેન સ્નાનેન મે દેવ ફલલબ્ધમનંતકમ્ ॥

પછી સર્વૌષધિ સ્નાનમાં અંધાડી, દર્ભ કે ઘ્રો, એવું કાંઈ લાઇ તેના પાણીથી નહાવું.

॥ સર્વૌષધિસ્નાનમ્ ॥

ૐ ઓષધયઃ સમવદન્ત સોમેન સહરાજા ॥
યસ્મૈ કૃણોતિ બ્રાહ્મણસ્તં રાજન્પારયા મસિ ॥

ઔષધ્યઃ સર્વવૃક્ષાણાં તૃણગુલ્મલતાસ્તુયાઃ ।

દૂર્વાસર્ષપસંયુક્તા સર્વૌષધ્યઃ પુનાતુમામ્ ॥

તે પછી દર્ભવાળું પાણી લઈ પૂર્વની પેડે નાવું.

॥ કુશોદકસ્નાનમ્ ॥

ૐ દેવસ્યત્વા । સવિતુઃ પ્રસવે શ્વિનોર્બાહુભ્યા-
મ્પુણ્ણો હસ્તાભ્યામ્ ॥

કુશમૂલે સ્થિતો બ્રહ્મ કુશ મધ્યે જનાર્દનઃ ।

કુશાગ્રે શંકરો દેવસ્તેન નચ્યન્તુ પાતકમ્ ॥

પછી સોનાવાળા પાણીથી ઉપર પ્રમાણે સ્નાન કરવું.

॥ હિરણ્યસ્નાનમ્ ॥

ૐ આકૃષ્ણેન રજસાવર્તમાનો નિવેશયન્નમૃ-

તમ્મર્ત્યઞ્ચ । હિરણ્યયેન સવિતારથેના દેવોયાતિ
ભુવનાનિપશ્યન્ ॥

હિરણ્યગર્ભગર્ભસ્થં હેમવીજં વિભાવસોઃ ।

અનંતપુણ્યફલદઃ મતઃ શાંતિં પ્રયચ્છમે ॥

તે પછી પૂર્વોક્ત રીતે ગંગોદક વડે સ્નાન કરવું.

॥ ગંગોદક સ્નાનમ્ ॥

ૐ તત્સવિતુર્વરેણ્યમ્ભર્ગોદેવસ્ય ધીમહિ ।
ધियोયોનઃ પ્રચોદયાત્ ॥

વિષ્ણુપાદાગ્ર સંભૂતે ગંગે ત્રિપથ ગામિની ।

ધર્મદ્રવેતિ વિખ્યાતા પાપં મે દર જાન્હવી ।

॥ ઇતિ દશવિધ સ્નાનમ્ ॥

તે પછી નહાવાના શુદ્ધ ઉષ્ણ જળમાં પવિત્ર માંગલિક વસ્તુઓ નાંખી પોતે નહાઈ લેવું; તે શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરી આગળ ધર્મક્રિયા કરવાની હોવાથી નિરંતર બ્રહ્મચર્યનું સંરક્ષણ કરી પવિત્ર સ્થિતિમાં રહી પરમાત્માનું ભજન સ્મરણ કરવું. આગળનો પ્રયોગ ચાલે ત્યાં સુધીના સમયનો નિરુપયોગ કરવો નહિ.

॥ અથ પ્રદ્યક્ષપ્રયોગઃ ॥

શુભ દિવસે યજમાન સ્ત્રી-પુરુષે, સુગંધિત ચૂર્ણ અથવા સુગંધ તેલ શરીરે ચોળી, શુદ્ધ ઉષ્ણ જલથી મંગળસ્નાન કરી, આચમન પૂર્વક નવાં કિંવા શુદ્ધ-ધોયેલાં વસ્ત્ર અને સંપત્તિ અનુસાર અલંકારાદિ ધારણુ કરી, સ્ત્રીએ કંકુનો ચાંદલો કરી સંક્ષેપમાં પોતાનું સૂર્યોપાસનાદિ નિત્યકર્મ પરવારી, તથા પુરુષે ભસ્મનાં ત્રિપુંદ્ર કરી સંક્ષેપમાં પોતાનું સંધ્યાવંદનાદિ નિત્યકર્મ કરી લઈ, પોતાની ધર્મપત્ની સાથે બન્ને જણાંએ જલથી ભરેલા તાંબાના કલશ પર શ્રીફલ મૂકી તે હાથમાં લઈ, સ્થાપન કરેલા મંડપનીx પ્રદક્ષિણા કરી, પશ્ચિમદ્વારથી તે મંડપમાં પ્રવેશ કરી, દર્ભાસન ઉપર સ્વસ્તિકાદિ આસનથી પૂર્વાભિ મુખે બેસવું. સ્ત્રીએ પુરુષના જમણા ભાગે બેસવું. (હુતદ્રવ્ય (હોમવાના પદાર્થો) મંડપમાં

x યજ્ઞ, વિવાહ તથા યજ્ઞોપવિતાદિ માંગલ્યપ્રદ કર્મો કરવામાટે પ્રથમ મંડપ કરવાની પૂર્વાચાર્યોની આજ્ઞા છે; તેમાં કહ્યું છે કે,—પોતાના ઘરના ચોકમાં ભૂમિને શુદ્ધ કરી, અનુકૂલતા પ્રમાણે મંડપ રચના કરવી. સોળ, બાર, દસ કે આઠ હાથનો સમચોરસ મંડપ કરવો. આંગણમાં ચોકનો સંકોચ હોય તો અનુકૂલતા પ્રમાણે હાથ ભરી ચારે બાજુ સરખા માપનો મંડપ રચવો. મંડપની બેઠકનો ઓટલો ભૂમિથી બાર આંગળ ઉંચો કરવો. અથવા એની અનુકૂલતા ન હોય તો ઉંચાશ વિના ભૂમિ બરાબરજ ઓટલો માની, તે પર આસનો સ્થાપવાં. કરેલા મંડપના સરખા માપે ત્રણ ભાગ કરવા; ને તેના મધ્ય ભાગમાં હોમ કરવાનું સ્થંડિલ-વેદી-કિંવા કુંડની રચના કરવી.

પૂર્વદ્વારથી, દાન-દ્રવ્ય દક્ષિણદ્વારથી, અને ખીજી સમગ્ર પૂજન સામગ્રી ઉત્તરદ્વારથી મંડપમાં લવરાવવાં.) તે પછી બન્ને જણાંએ સ્વસ્થચિત્તે નીચે દર્શાવેલા સ્વસ્તિમંત્રો ક્રિયા કરાવનારા બ્રાહ્મણોના મુખથી તેના અર્ચનની ભાવના કરી શ્રવણ કરવા. બ્રાહ્મણોના અભાવે તે મંત્રો પોતે બોલવા.

ॐ સ્વસ્તિનઽશ્વદ્રો વૃદ્ધશ્રવાઃ સ્વસ્તિનઃ પૂષા
વિશ્વવેદાઃ । સ્વસ્તિનસ્તાક્ષર્યોઽઅરિષ્ટનેમિઃ સ્વ-
સ્તિનો વૃહસ્પતિર્દધાતુ ॥ ૧ ॥ ॐ મદ્રં કર્ણેભિઃ
શ્રૃણુયામ દેવા મદ્રમ્પश्येमा क्षभिर्यजत्राः । स्थिरै
रङ्गैस्तष्टु वांसस्तनूभिर्व्यशेमहि देवहितं यदायुः ૨

તે પછી ક્રિયા કરાવનાર આચાર્ય અથવા પુરોહિતે યજ્ઞમાનને કેસરાદિચંદન અથવા કંકરું તિલક કરવું, અક્ષત ચોટવા અને પુષ્પનો હાર પહેરાવવો. યજ્ઞમાનપત્નીને કોઈ સુવાસિની સ્ત્રી પાસે કંકરની અર્ચા કરાવી, અક્ષત ચોટાવી, ફૂલના હાર ગળરા પહેરાવવા. ખીજો કોઈ આચાર્ય કે પુરોહિત ન હોય તો તે યજ્ઞમાને પોતે તિલક કરી લેવું. તેમજ ખીજી કોઈ સુવાસિની સ્ત્રી ન મળી આવે તો યજ્ઞમાન-પત્નીએ પોતાના કપાળે પોતાની મેજેજ ગંધાક્ષત કરી, ફૂલહાર અને ગળરા પહેરી લેવા.

ક્રિયા કરાવનારા બ્રાહ્મણે બોલવાના મંત્રો પોતે બ્રાહ્મણે બોલવા; પરંતુ તેના અભાવે યજ્ઞમાને પોતે પણ મંત્રો બોલી ક્રિયા કરવી:—

तेभां प्रथम कर्मांशे नीत्येप्रभाषे शान्तिपाठना भंत्रो भणुया:-

॥ शान्तिपाठः ॥

ॐ द्यौः शान्तिरन्तरिक्षंशान्तिः पृथिवी-
शान्तिरापः शान्तिरोषधयः शान्तिः ॥ वनस्प-
तयः शान्तिर्विश्वेदेवाः शान्तिर्ब्रह्मशान्तिः सर्व-
शान्तिः शान्तिरेवशान्तिः सामाशान्तिरेधि ॥१॥
ॐ विश्वानिदेवसवितर्द्धारितानिपरासुव ॥ यद्गद्र-
न्तन्नऽआसुव ॥ २ ॥

जे कदापि पौराणिक कर्मभां शान्तिपाठनां भंत्रो भणुवा होय तो
नीत्ये अताव्या प्रभाषे भणुवा:-

या श्रीः स्वयं सृकृतिनां भवनेषुलक्ष्मीः
पापात्मनां कृतधियां हृदयेषु बुद्धिः ॥
श्रद्धासतां कुलजनप्रभवस्य लज्जा
तां त्वां नताःस्म परिपालय देविविश्वम् ॥ १ ॥
किं वर्णयामतवरूपमर्चित्यमेतत्-
किंचाति विर्यमसुरक्षयकारिभूरि ॥
किंचाह्वेषु चरितानि तवाति यानि

સર્વેષુ દેવ્યસુરદેવગણાદિકેષુ ॥ ૨ ॥

હેતુઃ સમસ્તજગતાં ત્રિગુણાપિ દોષૈ-

ર્નજ્ઞાયસે હરિહરાદિભિરપ્યપારા ॥

સર્વાશ્રયાસ્તિલ્લપિદં જગદંશમ્ભૂત -

મવ્યાકૃતાહિ પરમા પ્રકૃતિસ્ત્વ માત્રા ॥ ૩ ॥

યસ્યાઃ સમસ્તસુરતા સમુદીરણેન

તૃપ્તિં પ્રયાતિ સકલેષુ મલ્લેષુઽદેવિ ॥

સ્વાદ્યાસિઽવૈ પિતૃગણસ્ય ચ તૃપ્તિ હેતુ--

રુચ્ચાર્યસેત્વમતઽવ જનૈઃ સ્વધાચ ॥ ૪ ॥

શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ ॥ સુશાંતિર્ભવતુ ॥

તે પછી પ્રથમ દિગ્વિષ્ણુ કરવું તેમાં જમણા હાથે અક્ષત (ચોખ્ખા)

લઈ તે ડાબા હાથમાં રાખી, તે પર જમણા હાથ ઢાંકી નીચે પ્રમાણે મંત્રો બોલવાઃ—

ૐ રક્ષોદ્દણંવલગહનંવૈષ્ણવીમિદમહન્તમ્બલ

ગમુત્કિરામિયમ્મે નિષ્ઠ્યો યમમાત્યો નિચલ્લાને

દમહન્તમ્બલગમુત્કિરામિ યમ્મેસમાનો યમસ-

માનોનિચલ્લાને દમહન્તમ્બલગમુત્કિરામિ યમ્મે

સવન્ધુર્યમસવન્ધુર્નિચ્ચાનેદમહન્તમ્વલગમુત્કિ-
રામિયન્મેસજાતોયમસજાતોનિચ્ચાનોત્કૃત્યાઙ્કિ-
રામિ ॥ ૧ ॥

અપસર્પન્તુ યે ભૂતા યે ભૂતા ભૂમિસંસ્થિતાઃ ॥

યે ભૂતા વિઘ્ન કર્તા રસ્તે નસ્યન્તુ શિવાગ્રયા ॥ ૧ ॥

અપક્રામન્તુ ભૂતાનિ પિશાચાઃ સર્વતો દિશમ્ ॥

સર્વેષામવિરોધેન દેવકર્મસમારભે ॥ ૨ ॥

એ પ્રમાણે મંત્રો બળુી હાથમાં રાખેલા અક્ષત ઇયાન ખૂણાથી
આરંભી સર્વ દિશાઓમાં વેરવા.

॥ ગણપત્યાદિન્નમસ્કારાઃ ॥

તે પછી આચમન—પ્રાણાયામ કરી અને હાથના અંગૂઠિ
(ખોળા) માં અક્ષત, સોપારી અને દ્રવ્ય રાખી, નીચે બતાવેલા
દેવોને નામ મંત્રબળુી નમસ્કાર કરવા—

ૐ શ્રીસદ્ગુરુપરમાત્મને નમઃ । ૐ શ્રીમન્મહાગણાધિપતયે
નમઃ । ૐ શ્રીલક્ષ્મીનારાયણાભ્યાં નમઃ ॥ ૐ શ્રીઉમામાહે-
શ્વરાભ્યાં નમઃ । ૐ શ્રીવાળીહિરણ્યગર્ભાભ્યાં નમઃ । ૐ શ્રી
શર્ચીપુરંદરાભ્યાં નમઃ ॥ ૐ શ્રીમાતૃપિતૃચરણેભ્યો નમઃ । ૐ
શ્રીકુલદેવેભ્યો નમઃ । ૐ શ્રીઇષ્ટ દેવેભ્યો નમઃ ૐ શ્રીગ્રામદે-

વેંબ્યો નમઃ । ૐ શ્રીસ્થાનદેવેંબ્યો નમઃ । ૐ શ્રીવાસ્તુદેવેંબ્યો નમઃ । ૐ શ્રીસર્વેંબ્યો દેવેંબ્યો નમઃ । ૐ શ્રીસર્વેંબ્યો બ્રાહ્મણેંબ્યો નમઃ ।

એ પ્રમાણે બધી ક્રમે શ્રીસદ્ગુરુપરમાત્માને, શ્રીગણપતિને, શ્રી લક્ષ્મીનારાયણને, શ્રીઉમા(પાર્વતી)માહેશ્વર(શંકર)ને, શ્રી વાણી (સરસ્વતી) હિરણ્યગર્ભ (બ્રહ્મા)ને, ઇંદ્ર ઇંદ્રાણીને, માતા-પિતાને, કૃષ્ણદેવોને, ઇંદ્રદેવોને, ગાંધર્વોને, સ્થાનદેવોને, વાસ્તુદેવોને, સર્વ દેવોને અને સમસ્ત બ્રાહ્મણોને નમસ્કાર કરી, નીચે પ્રમાણે બધું:-

મુમુક્ષુશ્ચૈકદંતશ્ચ કપિલો ગજકર્ણકઃ ।

લંબોદરશ્ચ વિકટો વિઘ્નનાશો ગણાધિપઃ ॥ ૧ ॥

ધૂમ્રકેતુર્ગણાધ્યક્ષો ભાલચંદ્રો ગજાનનઃ ।

દ્વાદશૈતાનિનામાનિ યઃ પઠેચ્છુણુયાદપિ ॥ ૨ ॥

વિદ્યારંભે વિવાહેચ પ્રવેશે નિર્ગમે તથા ।

સંગ્રામે સંકટે ચૈવ વિઘ્નસ્તસ્ય ન જાયતે ॥ ૩ ॥

શુક્લામ્બરધરં દેવં શશિવર્ણં ચતુર્ભુજમ્ ।

પ્રસન્નવદનં ધ્યાયેત્સર્વવિઘ્નોપશાન્તયે ॥ ૪ ॥

અભીષિતાર્થસિદ્ધયર્થં પૂજિતો યઃ સુરાસુરૈઃ ।

સર્વવિઘ્નહરસ્તસ્મૈ ગણાધિપતયે નમઃ ॥ ૫ ॥

सर्वमङ्गलमाङ्गल्ये शिवे सर्वार्थसाधिके ।

शरण्ये त्र्यम्बके गौरि नारायणि नमोऽस्तुते ॥ ६ ॥

सर्वदा सर्वकार्येषु नास्ति तेषाममङ्गलम् ।

येषां हृदिस्थो भगवान्मलंगलायतनं हरिः ॥ ७ ॥

तदेव लग्नं सुदिनं तदेव, ताराबलं चंद्रबलं तदेव ।

विद्याबलं दैवबलं तदेव, लक्ष्मीपते तेंघ्रियुगं स्मरामि ॥ ८ ॥

लाभस्तेषां जयस्तेषां कुतस्तेषां पराजयः ।

येषामिन्दीवरश्यामो हृदयस्थो जनार्दनः ॥ ९ ॥

यत्र योगेश्वरः कृष्णो यत्र पार्थो धनुर्धरः ॥

तत्र श्रीर्विजयो भूति ध्रुवानीतिर्मतिर्मम ॥ १० ॥

सर्वेष्वारम्भकार्येषु त्रयस्त्रिभुवनेश्वराः ।

देवा दिशंतु नः सिद्धिं ब्रह्मेशानजनार्दनाः ॥ ११ ॥

॥ प्रायश्चित्तसंकल्पः ॥

कर्माधिकार प्राप्त यथा तस्य पादकृच्छ्रप्रतो दानद्वारा करवानो
संकल्प थाय छे, भाटे शक्ति प्रभाषे दान करवानुं द्रव्य भनभां धारवुं.

विष्णुर्विष्णुर्विष्णुः ॥ श्रीमद्भगवतो महापुरुषस्य श्री-
विष्णोराज्ञया प्रवर्तमानस्य अथ ब्रह्मणो द्वितीयेपरादे श्री-

શ્વેતવારાહકલ્યૈ વૈવસ્વતમન્વન્તરે અષ્ટાવિંશતિતમે કલિયુગે પ્રથમ-
 ચરણે મુર્લોકે ભરતચ્ચન્દ્રે જમ્બુદ્વિપે દણ્ડકારણ્યે આર્યાવર્તર્ગત
 બ્રહ્માવર્તૈકદેશે કન્યાકુમારિકાક્ષેત્રે ગોદાવર્યાઃ ઉત્તરેતીરે
 બૌદ્ધાવતારે નર્મદાસરસ્વત્યોરંતરાલે શાલિવાહનશાકે અમુક
 નામ સંવત્સરે અમુકાંયને અમુકઋતૌ માસોત્તમે માસે શુભકા-
 રિક અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુકતિથૌ અમુકવાસરે અમુક
 દિવસનક્ષત્રે અમુકરાશૌસ્થિતે ચન્દ્રે અમુકરાશૌસ્થિતે શ્રીસૂર્યે
 અમુકરાશૌસ્થિતે દેવગુરૌ શેષેષુ ગ્રહેષુ યથા યથા રાશિસ્થા-
 નસ્થિતેષુસત્સુ एवं ગ્રહગણવિશેષણવિશિષ્ટાયાં શુભપુણ્યતિથૌ
 મમ કાર્યિકાદ્યસ્વિલપાપક્ષયાર્થ કરિષ્યમાણકર્મણિ અધિકા-

૧ અમુકને બદલે જે અયન ચાલતું હોય તે બોલવું. જેમકે
 ઉત્તરાયન કે દક્ષિણાયન.

૨ અમુક ને બદલે જે ઋતુ ચાલતી હોય તે બોલવી.

૩ જે મહિનો ચાલતો હોય તે બોલવો.

૪ કૃષ્ણ કે શુક્લ જે પખવાડિયું ચાલતું હોય તે બોલવું.

૫ જે તિથિ હોય તે બોલવી.

૬ જે વાર હોય તે બોલવો.

૭ જે નક્ષત્ર હોય તે બોલવું.

૮ જે રાશીના ચંદ્ર હોય તે રાશી બોલવી.

૯ જે રાશીમાં સૂર્ય હોય તે બોલવું.

૧૦ જે રાશીમાં ગુરુ હોય તે બોલવું.

રાર્થે ત્રીન્ સંખ્યાકાન્ પ્રાજાપત્યાન્ રજતપત્યામ્નાયદ્વારા
પાદકૃષ્ણપરિમિતદ્રવ્યેણ અહમાચરામિ તેન કરિષ્યમાણ
કર્મણિ અધિકારસિદ્ધિરસ્તુ ॥

એ પ્રમાણે કર્માધિકાર પ્રાપ્ત થવા માટે ત્રણ પ્રાજ્ઞપત્યવ્રતના અમ્નાય
બદલે પોતાની શ્રદ્ધાપ્રમાણે દ્રવ્યનું આશ્વજોતે દાન આપવું; અને તો પુરતજ
આપી દેવું. સંકલ્પ થયો માટે અવકાશે પણ સંભારીને આપવુંજ; બૂઝી
જવું નહિ.

॥ અથપ્રધાનસંકલ્પઃ ॥

આચમ્ય પ્રાણાનાયમ્ય ॥ સાક્ષતજલમાદાય

આચમન પ્રાણાયામ કરીને જમણા હાથમાં અક્ષત સહિત
જળ રાખવું:—

શ્રીમદ્ભગવતો મહાપુરુષસ્ય શ્રીવિષ્ણોરાજ્યા પ્રવર્તમાનસ્ય
અગ્રશ્રીબ્રહ્મણોદ્વિતીયેપરાર્થે શ્રીશ્વેતવારાહ કલ્પે વૈવસ્વતમન્વન્તરે
અષ્ટાવિંશતિતમે કલિયુગે પ્રથમચરણે અસ્મિન્ જમ્બુદ્વીપે કર્મભૂમૌ
શ્રીમદ્ભગવતો બોદ્ધાવતારે ગંગાદિસરિદ્ધિઃ પાવિતે ભારતવર્ષે
શ્રીભાગિરથ્યાદક્ષિણે તટે શ્રીમહારેવાયાઃ ઉત્તરેતટે શ્રીમહાવના-
બ્ધેઃ પૂર્વોત્તરે તીરે અર્બુદારણ્યે અમુકદેશે* અમુકનામ્મિ

* ગુજરાતીઆએ ગુર્જરદેશે અને કાઠિયાવાડીઆએ સૌરાષ્ટ્રદેશે
એમ બોલવું.

संवत्सरे^१ क्षीमन्तृगविक्रमार्कसमयतो अमुकसम्मिते^२ गता-
 द्दगणे शालिवाहनस्य भूपते अमुकसम्मिते^३ गताब्दगणे
 अमुकायने^४ अमुकऋतौ^५ अमुकमाङ्गल्यप्रदे मासे, अमुकपक्षे,
 अमुकतिथौ, अमुकवासरे, अमुकनक्षत्रे, अमुकयोगे, अमुक-
 राशौ स्थिते शशिनि (चंद्रे), अमुकराशौ स्थिते भानौ, अमुक-
 राशौ स्थिते मुरगुरौ, शेषेषु ग्रहेषु यथा यथा राशिस्थानस्थितेषु
 सत्सु, एवं गुणविशेषणविशिष्टायां शुभपुण्यतिथौ मम आत्मनः
 श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तफलावाप्तये अस्मिन्पुण्याहे^x [अस्याः मम
 भार्यायाः प्रथमरजोदर्शनसमये मासतिथिवारनक्षत्रयोगकरण-
 लम्पहोराचंद्र वस्त्रदर्शनस्थानदिनभागवर्णानां मध्ये यद्यद्विरुद्धफलं

१ आक्षेपे पंचांगमां ज्ञेयते संवत्सरतुं नाम हेतुं.

२ ज्येष्ठ प्रभाषे विक्रमनां यावता संवत् ज्ञेयते.

३ ते पक्षी शाली वाहनतो शक ज्ञेयते ते ज्ञेयते.

४ उत्तरायन के दक्षिणायनमांथी ज्ञेयते अयनं यावतुं ज्ञेयते तेना
 ज्ञेयते करवे.

५ ते पक्षी ज्ञेयते ऋतु यावती ज्ञेयते तेनुं नाम ज्ञेयते.

६ यावता भविनातुं नाम हेतुं. ७ पक्षतुं नाम हेतुं. ८ तिथितुं
 नाम हेतुं. ९ वारतुं नाम हेतुं. १० नक्षत्रतुं नाम हेतुं. ११ योगतुं
 नाम हेतुं. १२ ज्ञेयते राशिमां चंद्र ज्ञेयते ते राशितुं नाम हेतुं. १३ ज्ञेयते
 राशिमां सूर्य ज्ञेयते ते राशितुं नाम हेतुं. १४ ज्ञेयते ज्ञेयते राशिमां गुरु
 ज्ञेयते ते राशितुं नाम हेतुं. x कर्मानुसार संकल्प करवे:—

તત્તદોષપરિહારાર્થં પુત્રાદિસંતતિપ્રાપ્ત્યર્થં તથા ચ સકલત્રસ્ય
મમજન્મરાશેઃ સકાશાન્નામરાશેઃ સકાશાદ્યેકેચિદ્વિરુદ્ધસ્થાન-
સ્થિતઃ ક્રૂરગ્રહાસ્તૈઃ સૂચિતં સૂચયિષ્યમાણં ચ યત્સર્વારિષ્ટં તદ્વિ-
નાશાર્થં સર્વદા તૃતીયૈકાદશશુભસ્થાનસ્થિતશુભફલપ્રાપ્ત્યર્થં
ગણપતિદુર્ગાક્ષેત્રાધિપત્યાદિત્યાદિનવગ્રહાધિદેવપ્રત્યધિદેવાદિ સ-
હિતશ્રીમૂર્ચદ્રંદ્રાણીભુવનેશ્વરીદેવતાપ્રીત્યર્થં નારદોક્તરજોદ-
ર્શનશાંતિ સાક્ષોપાક્ષેન તથા ચ અસ્યા મમ भार्यायाः क्षेत्र-
गर्भयोः संस्कारार्थं प्रतिगर्भसमुद्भवैनोनिवर्हणद्वारा श्रीपरमेश्वर
પ્રીત્યર્થં ગર્ભાધાનાત્મ્યં કર્મ એકતંત્રેણાહં કરિષ્યે] ॥

આ ઠેકાણે જોણે જે કર્મ કરવું હોય તેનો સંકલ્પ કરવો; પણ
આહિં તો રજ્જે દર્શન શાંતિ પૂર્વક ગર્ભાધાન આદિ સંસ્કાર કર્મ લીધું
છે માટે કર્મ પ્રમાણે સંકલ્પ મૂક્યો છે.

પણ આ ઠેકાણે જે કર્મ કરવાનું હોય તેનો સંકલ્પ કરવો.*

*આગ્રહ શાંતિ જો કોઈ મહામાયા દેવી બનવતિ નિમિત્ત કરવાની
હોય અને તે અંગે કદાપિ નવચંદિ, શતચંદી, અથવા સહસ્રચંદિ કરવાની
હોય તો આ પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો:-

મમેહ જન્માનિ દુર્ગાપ્રીતિદ્વારા સર્વાપચ્છાંતિપૂર્વક દીર્ઘા-
યુર્વિપુલ ધનધાન્ય પુત્રપૌત્રાદ્યનવચ્છિન્ન સંતતિસ્થિરલક્ષ્મીકીર્તિ
લાભશત્રુપરાજય સદ્ભોષ્ટસિદ્ધ્યર્થં મમામુકકાર્યસિદ્ધ્યર્થં વા

કૃત્તવ્યકર્મનો સંકલ્પ મૂકીને, તે કર્મના અંગે કરવાની શ્રદ્ધાંતિનો નીચે પ્રમાણે બધી સંકલ્પ મૂકવો:—

સનવગ્રહમણાં નવચંડીં શતચંડીં સહસ્રચંડીં વા બ્રાહ્મણદ્વારા કરિણ્યે ॥

જો વાસ્તુકર્મમાં શ્રદ્ધાંતિનો સંકલ્પ કરવાનો હોય તો આ પ્રમાણે કરવો:—

મમ આત્મનઃ અશેષપાપક્ષયાર્થં શ્રુતિસ્મૃતિપુરાણોક્તફલપ્રાપ્ત્યર્થં અસ્માકં સર્વેષાં સકલકુટુંબાનાં ક્ષેમસ્થૈર્યાયુરારોગ્યૈશ્વર્યાદ્યભિવૃદ્ધિપૂર્વકં દીર્ઘાયુર્વિપુલ ધનધાન્ય સ્થિરલક્ષ્મી પુત્રપૌત્રાદ્યભિવૃદ્ધિપૂર્વકં એતદ્વાસ્તુસ્થિરતા સિદ્ધિપૂર્વકં મેતદ્ગૃહાધિકરણ કાષ્ઠશલ્યમેદિનીદોષનાનાવિધજીવહિંસાદિજન્યસકલદોષ પરિહારપૂર્વકં સર્વારિષ્ટોપશાન્ત્યર્થં એતદ્ ગૃહાધિકરણ સકુટુંબ સ પરિવાર મત્કર્તૃક ચિરકાલનિવાસ સિદ્ધયે સગ્રહમરવ શાલાકર્મપૂર્વકં વાસ્તુશાન્ત્યાખ્યં કર્મ કરિણ્યે ॥

કદાપિ વિષ્ણુયાગ સંબંધી કર્મમાં શ્રદ્ધાંતિ કરવી હોય તો તેનો પ્રધાનસંકલ્પ આ પ્રમાણે કરવો:—

ઇહ જન્મનિ જન્માન્તરેષુ અર્જિતાશેષપાપક્ષયપૂર્વકપુત્રપૌત્રાદ્યવિચ્છિન્ન સંતતિવૃદ્ધિસ્થિરલક્ષ્મીરભિવૃદ્ધ્યર્થં તથા ચ નિગમા-

તત્રાદૌ નિર્વિઘ્નતાસિદ્ધયર્થં ગણપતિપૂજનં તદંગત્વેન સ્વસ્તિ
પુण्याહવાચનં માતૃકાપૂજનં વસોર્ધારા નાંદીશ્રાદ્ધં બ્રહ્માચાર્ય-
ઋત્વિગ્વરણં ભૂમિપૂજનં અગ્નિસ્થાપનં કલશસ્થાપનં કર્મપ્રધાન
દેવતાસ્થાપનં નવગ્રહસ્થાપનં ચાહં કરિષ્યે ॥

એ પ્રમાણે બોલી સંકલ્પનું જળ મૂકી કર્મોપયોગી શુદ્ધ સ્વચ્છ જળ
ભરેલા કલશનું તથા પરમાત્મા શ્રીના જ્યોતિસ્વરૂપ દીપકનું પૂજન કરાય
છે માટે તે કરવા નીચે પ્રમાણે લઘુ સંકલ્પ કરવો:-

॥ કલશાર્ચનંદીપસ્થાપનં ચ ॥

તત્રાદૌ કર્માર્જિભૂતં કલશાર્ચનં દીપસ્થાપનં ચ કરિષ્યે ॥

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરી પોતાના હાથ બણી ચોખ્ખાની
દગલી કરી તે પર સ્વચ્છ શુદ્ધ જળનો ભરેલો સોનાનો, રૂપાનો, કે, તાંબા-
નો નવો ભાગેલો કાણો ન હોય એવો કલશ મૂકવો:-

પછી તેની નીચેના મંત્રો બણી પ્રાર્થના કરાવી:-

ૐ તત્વાયામિ બ્રહ્મણા વન્દમાનસ્તદાશા-

ગોચરાસ્વંદાનંદપરબ્રહ્મપરમાનંદસનકસનંદનસનાતન નારદા-
દિસેવિતામરવાંદિત પદદ્વંદ્વ મલ્હાદાંબરિષાદિ ભક્તવત્સલ સ્વ-
યંપ્રકાશકપરમાત્મનઃ પદસ્ય પ્રાપ્ત્યર્થં શ્રીપરમેશ્વરપ્રીત્યર્થં ચ
સનવગ્રહમશ્વહોમાત્મક શ્રીવિષ્ણુયાગારૂયંકર્મ કરિષ્યે ॥

स्ते यजमानो हविर्भिः । अहेडमानो वरुणे हवो-
ध्युरुशं समानऽ आशुः प्रमोषीः ॥ १ ॥

कलशस्य मुखे विष्णुः कण्ठेरुद्रः समाश्रितः ।

मूले तस्य स्थितो ब्रह्मा मध्ये मातृगणाः स्मृताः ॥ २ ॥

कुक्षौ तु सागराः सर्वे सप्तर्दीपा वसुधरा ।

ऋग्वेदोऽथ यजुर्वेदः सामवेदो ह्यथर्वणः ॥ ३ ॥

अङ्गैश्च सहिताः सर्वे कलशंतु समाश्रिताः ।

अत्र गायत्री सावित्री शान्तिपुष्टिकरी तथा ॥ ४ ॥

आयान्तु यजमानस्य दुरितक्षयकारकाः ।

गङ्गे च यमुने चैव गोदावरि सरस्वति ॥ ५ ॥

नर्मदे सिन्धु कावेरी जलेऽस्मिन्सन्निधिं कुरु ।

ब्रह्माण्डोदरतीर्थानि करैः स्पृष्टानि ते रवे ।

तेन सत्येन मे देव तीर्थदेहि दिवाकर ॥ ६ ॥

ते पञ्च कलशभां रवेणा अधिष्ठाता देव तथा वरुण देवने
नमस्कार करेया.

पञ्च नमस्त्रा हाथभां अक्षत लक्ष्मी नीयेना मंत्र ज्योती कलश पर
नाम्नी वरुण देवनं आ वाहन करुणुः—

नमोनमस्ते स्फटिकप्रभाय

સુષેતદારાયમુમદ્ગલાય ।

સુપાન્નહસ્તાય ક્ષણાસનાય

જલાધિનાથાય નમોનમસ્તે ॥

પછી કલશને નમસ્કાર કરી ૐ મૂર્ધ્ન્યઃ સ્વઃ ચરુણાય નમઃ ।
એ મંત્રથી ચંદન, અક્ષત, પુષ્પ, ધૂપ, દીપ અને નૈવેદ્યથી પૂજા કરવી,
તે પછી તે કલશમાંથી જળ લઈ નીચેના મંત્રો જાણી પ્રથમ તે કર્મ
ભૂમિનું, પૂજનસામગ્રીનું, તે તે પછી પોતાના શરીરનું પ્રોક્ષણ
કરવું (છાંટવું).

**ૐ આપોહિષ્ઠા મયોભુવસ્તાનઽઋર્જેદધા-
તન । મહેરણાયચક્ષસે ॥ યોવઃ શિવતમોરસ
સ્તસ્યભાજયતેહનઃ । ડશતીરિવમાતરઃ ॥ તસ્મા-
ઽરદ્ધ મામવોયસ્યક્ષયાયજિન્વથ । આપોજન-
યથાચનઃ ॥ ૧ ॥**

અપવિત્રઃ પવિત્રો વા સર્વાવસ્થાઙ્ગતોઽપિવા ।

યઃસ્મરેત્પુંડરિકાક્ષં સવાહ્યાભ્યન્તરઃઽશ્રુચિઃ॥ ૨ ॥

તે પછી જ્યાં નિર્વિઘ્ને રહી શકે તે પવન ના લાગે તેવા ઠેકાણે
ધીનો દીવો પ્રજ્વલિત કરવો અથવા યમ ભૂમિમાં લાવી એક સારા
ચોખંડા ફાનસમાં મેલવો તે પછી તેનું નીચે પ્રમાણે મંત્ર બોલી ચંદન,

અક્ષત, પુષ્પ, અને ધૂપ આદિ ઉપચારોથી પૂજન કરવું:—

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ દીપસ્થદેવતાયૈ નમઃ ॥

પછી દીવાને નમસ્કાર કરી નીચેના મંત્રથી પ્રાર્થના કરવી.

મોદીપ દેવરૂપસ્ત્વં કર્મસાક્ષીહ્યવિઘ્નકૃત્ ।

યાવત્કર્મસમાપ્યન્તે તાવદત્ર સ્થિરોભવ । ૧ ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી ઉત્તર સંકલ્પ મૂકવો:—

અનેન વરુણપૂજનેન દીપપૂજનેન ચ કર્માઙ્ગદેવઃપ્રીયતામ્ ॥

॥ અથ ગણપતિપૂજનમ્ ॥

પ્રથમ એક સળેલીકે બાગેલી ના હોય એવી સારી સોપારી લઈ એક તાંબાના પાત્રમાં ચોખ્ખાની ઢગલી કરી, તે ઉપર એસારી, તેમાં નીચેના મંત્રો ભણી સિદ્ધિ-પ્રુદ્ધિ સહિત શ્રીમન્મહાગણપતિ દેવ પધાર્યા એવી ભાવના કરવી:—

**ૐ ગણાનાન્ત્વા ગણપતિં હવામહે પ્રિયા-
ણાન્ત્વા પ્રિયપતિં હવામહેનિધીનાન્ત્વાનિધીપતિં-
હવામહેવસોમમ । આહમજાનિગર્ભધમાત્વમ-
જાસિં ગર્ભધમ્ ॥ ૧ ॥**

શ્વેતાઙ્ગશ્વેતવસ્ત્રં સિતકુસુમગૃણૈઃ પૂજિતંશ્વેતગંધૈઃ, ક્ષીરાબ્ધૌ

रत्नदीपैः सुरतरुविमले रत्नसिंहासनस्थम् । दोर्भिः पाशां
कुशेष्टा भयधृति विशदं चंद्रमौलिं त्रिनेत्रं, ध्यायेच्छान्त्यर्थमीशं
गणपतिममलं श्रीसमेतं प्रसन्नम् ॥ १ ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः सिद्धि-
बुद्धि सहितश्रीमहागणपतयेनमः ध्यायामि ॥

ॐ मंत्रोत्थी गणपति भट्टारान्तुं ध्यान करी नीयेना मंत्रोत्थी
गणपतिनुं आवाहन करुं. (गणपतिनुं ध्यान जेमां करवामा आव्युं
दोय ते सोपारी पर अक्षत अर्पणु करवा.)

ॐ नमो गणेभ्यो गणपतिभ्यश्च नमो
नमो व्रातेभ्यो व्रातपतिभ्यश्च नमो नमो
गृत्सेभ्यो गृत्सपतिभ्यश्च नमो नमो विरूपे-
भ्यो विश्वरूपेभ्यश्च नमः ॥ २ ॥

आगच्छदेवदेवेश तेजोराशे जगत्पते ॥

क्रियमाणां मया पूजां गृहाण सुरसत्तम ॥ २ ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सिद्धिबुद्धिसहित श्रीमहागणपतयेनमः
आवाहयामि ॥

ते पछी नीयेना मंत्रोत्थी ते गणपतिभट्टारान्तु पुष्प अथवा
अक्षतनुं आसन आपवुं:-

ॐ पुरुषएवेदं सर्वं यद्भूतं यच्चभाव्यम् ।

उतामृतत्वस्ये शानोयदन्नेनातिरोदति ॥ ३ ॥

नानारत्नसनायुक्तं कार्त्तस्वर विभूषितम् ।

आसनं देवदेवेश प्रीत्यर्थं प्रति गृह्यताम् ॥ ३ ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सिद्धिबुद्धिसहितश्रीमहागणपतयेनमः
आसनं समर्पयामि ॥

ॐ एतावानस्य महिमातो ज्यायाँश्च पूरुषः
पादोस्य विश्वाभूतानि त्रिपादस्यामृतं दिवि ॥ ४ ॥

उष्णोदकं निर्मलं च सर्वसौगन्ध्य संयुतम् ।

पादप्रक्षालनार्थाय दत्तं ते प्रति गृह्यताम् ॥ ४ ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सिद्धिबुद्धिसहितश्रीमहागणपतयेनमः
पाद्यं समर्पयामि ॥

पञ्ची ओङ्क अर्धाङ्गिमां के ताङ्गाना पात्रमां शुद्ध जल, चन्दन,
अक्षत, हण, इक्षु सङ्घित क्षुद्र गन्धुपतिने अर्घ्यं अर्पयु करवेः—

ॐ त्रिपादूर्ध्वऽउदैत्पुरुषः पादोस्येहाभव-
त्पुनः । ततो विश्वङ् व्यक्रामत्साशनानशने-
ऽआभि ॥ ५ ॥

તામ્રપાત્રેસ્થિતં તોયં ગંધપુष्પફલાન્વિતમ્ ।

સહિરણ્યં દદામ્યર્ઘ્યં ગૃહાણ ગણનાયક ॥ ૫ ॥

તે પછી નીચેના મંત્રો બોલી તે દેવને આચમનીય જળ
અર્પણ કરવું:-

ૐ તતો વિરાડજાયત વિરાજોઽઅધિ
પૂરુષઃ । સ જાતોઽઅત્યરિચ્યત પશ્વાદ્ભૂમિમ-
થોપુરઃ ॥ ૬ ॥

સર્વતીર્થસમાયુક્તં સુગન્ધિ નિર્મલં જલમ્ ।

આચામાર્થં મયા દત્તં ગૃહાણ પરમેશ્વર ॥ ૬ ॥

ૐ ભૂર્ભુવઃસ્વઃ સિદ્ધિબુદ્ધિસાહિતશ્રીમહાગણપતયે નમઃ
આચમનં સમર્પયामિ ॥

તે પછી નીચેના મંત્રો બોલી, એકપાત્રમાં દહીં, મધ અને ઘી
લાઈ, ગણપતિ મહારાજને મધુપર્ક અર્પણ કરવો:-

ૐ પશ્ચનથઃ સરસ્વતીમપિયન્તિ સસ્રો-
તસઃ । સરસ્વતી તુ પશ્ચધાસો દેશે ભવત્સરિત્ ॥ ૭ ॥

દધિમધુઘૃતયુતં મધુપર્કં મયા હૃતમ્ ।

ગૃહાણાસ્યે કૃપાસિંધો તારયસ્વ ભવાર્ણવાત્ ॥ ૭ ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सिद्धिबुद्धिसहितश्रीमहागणपतये नमः
मधुपर्कं समर्पयामि ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી ગણપતિમહારાજને આચમનનું જળ
અર્પણ કરવું.

ॐ भूर्भुवः स्वः सिद्धिबुद्धिसहितश्रीमहागणपतये नमः
आचमनं समर्पयामि ॥

તે પછી તેમને નીચેના મંત્રો બણી શુદ્ધ જમથી સ્નાન કરાવવું:-

ॐ वरुणस्योत्तम्भनमसि वरुणस्यस्कम्भ-
सर्जनीस्थो वरुणस्य ऋतसदन्यसि वरुणस्य ऋ-
तसदन मसि वरुणस्य ऋतसदन मासीद ॥ ८ ॥

गङ्गासरस्वतीरेवापयोष्णीनर्मदाजलैः ।

स्नापितोसि मया देव अतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ ८ ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सिद्धिबुद्धिसहितश्रीमहागणपतये नमः
वरुणस्नानं समर्पयामि ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી સર્વ પૂજા પરિપૂર્ણ થયાની ભાવનાથી
ચંદન, અક્ષત તે પુષ્પ, અર્પણ કરવાં.

सकलपूजापरिपूर्णार्थे गंधाक्षतपुष्पञ्च समर्पयामि ॥

पक्षी शुद्ध जलथी तेभने नवरात्री नीयेना भंत्रो भल्ली तेभने
पयथी (दूधथी) स्नान करावतुं.

ॐ पयः पृथिव्यां पय ओषधिषु पयो दिव्य-
न्तरिक्षे पयोधाः । पयस्वतीः प्रदिशः सन्तु-
मह्यम् ॥ ९ ॥

कामधेनोः समुद्रतं देवर्षिपितृतृप्तिदम् ।

पयो ददामि देवेश स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥ ९ ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सिद्धिबुद्धिसहितश्रीमहागणपतये नमः
पयः स्नानं समर्पयामि ॥

पक्षी शुद्ध जलथी स्नान करात्री नीयेना भंत्रथी सकल पूजा
परिपूर्णाथिं यंदन, अक्षत ते पुष्प अर्पण करावां:-

सकलपूजापरिपूर्णार्थे गंधाक्षतपुष्पञ्च समर्पयामि ॥

तदनंतर शुद्ध जलथी स्नान करात्री नीयेना भंत्रो भल्ली हरीचंडे
स्नान करावतुं:-

ॐ दधिक्रावणो अकारिषं जिष्णोरश्वस्य
वाजिनः ॥ सुरभिनोमुखाकरत्प्रण आयुंषिता
रिषत् ॥ १० ॥

ચંદ્રમણ્ડલસંકાશં સર્વદેવપ્રિયં દધિ ।

સ્નાનાર્થં તે મયા દત્તં પ્રીત્યર્થં પ્રતિગૃહ્યતામ્ ॥ ૧૦ ॥

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સિદ્ધિબુદ્ધિસહિતશ્રીમહાગણપતયે નમઃ ।

દધિસ્નાનં સમર્પયામિ ॥

પછી શુદ્ધ જળથી સ્નાન કરાવી નીચે પ્રમાણે બણી સર્વ પૂજા પરિપૂર્ણ થયાની ભાવનાથી ચંદન, અક્ષત ને પુષ્પ ચઢાવવાં.

સકલપૂજાપરિપૂર્ણાર્થે ગંધાક્ષતપુષ્પઞ્ચ સમર્પયામિ ।

તે પછી ચોખ્ખા પાણીથી સ્નાન કરાવીને ધીવડે નીચેના મંત્રો બણી સ્નાન કરાવવું:—

ૐ ઘૃતમ્મિમિક્ષે । ઘૃતમસ્ય યોનિર્ઘૃતે શ્રિતો

ઘૃતમસ્ય ધામ અનુષ્વ ધમાવહ માદયસ્વ સ્વાદા
કૃતં વૃષભવાક્ષિ હવ્યમ્ ॥ ૧૧ ॥

આજ્યં સુરાણામાહાર આજ્યં યજ્ઞે પ્રતિષ્ઠિતમ્ ।

આજ્યં પવિત્રં પરમં સ્નાનાર્થં પ્રતિગૃહ્યતામ્ ॥ ૧૨ ॥

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સિદ્ધિબુદ્ધિસહિતશ્રીમહાગણપતયે નમઃ

ઘૃતસ્નાનં સમર્પયામિ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બણી શુદ્ધાદક સ્નાન કરાવી સર્વ પૂજા પરિ-
પૂર્ણ થયાની ભાવનાથી ચંદન, અક્ષત ને ફૂલ ચઢાવવાં.

સકલપૂજાપરિપૂર્ણાર્થે ગંધાક્ષતપુષ્પઞ્ચ સમર્પયામિ ।

તે પછી શુદ્ધ જળથી સ્નાન કરાવીને નીચેના મંત્રોથી મધવડે
સ્નાન કરાવવું:-

ૐ મધુ દ્વાતા ઋતાયતે મધુ ક્ષરન્તિ સિ-
ન્ધવઃ । માધ્વીર્નઃ સન્ત્રોષધીઃ । મધુ નક્ત મુ-
તોષસો મધુમત્પાર્થિવં રજઃ મધુ ઘૌ રસ્તુ નઃ
પિતા મધુમાન્નો દ્વનસ્પતિર્મધુમાં અસ્તુ સૂર્યઃ
માધ્વીર્ગાવો ભવન્તુ નઃ ॥ ૧૨ ॥

સર્વોષધિસમુત્પન્નં પીયૂષસદૃશં મધુ ।

સ્નાનાર્થે તે પ્રયચ્છામિ ગૃહ્યતાં પરમેશ્વર ॥ ૧૨ ॥

ૐ મૂર્ધ્નુવઃ સ્વઃ સિદ્ધિબુદ્ધિસહિતશ્રીમહાગણપતયે નમઃ
મધુસ્નાનં સમર્પયામિ ॥

પછી શુદ્ધ જળથી સ્નાન કરાવી સર્વ પૂજા પરિપૂર્ણ થઈ એવી
ભાવનાથી નીચે પ્રમાણે બોલી ચંદન, અક્ષત, તે પુષ્પ અર્પણ કરવાં.

સકલપૂજાપરિપૂર્ણાર્થે ગંધાક્ષતપુષ્પઞ્ચ સમર્પયામિ ॥

તદનંતર શુદ્ધોદક સ્નાન કરાવી, નીચેના મંત્રોથી ચર્કરા(સાકરથી)
સ્નાન કરાવવું; તેમાં કોઇએ સાકર ખાંડ કે પત્તાસું ચઢાવવું નહિ;
પણ તે પાણીમાં નાખી તે સાકર આદિવાળું મધુર જળજ સ્નાનના
ઉપયોગમાં લેવું:-

ॐ अपां रसमुद्रयत्तं सूर्योसन्तं समाहितं ।
 अपां रसस्य योरसस्तम्बो गृह्णाम्युत्तम सुपया-
 मगृहीतोसीन्द्राय त्वाजुषु गृह्णाम्येष ते योनिरि-
 द्राय त्वा जुष्टतमम् ॥ १३ ॥

इष्टुदण्डसमुद्भूतादिव्यशर्करया हरिम् ॥

स्नापयामि महाभक्त्या प्रीतोभव सुरेश्वर ॥ १३ ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सिद्धिबुद्धिसहितश्रीमहागणपतये नमः
 शर्करास्नानं समर्पयामि ॥

ते पछी शुद्ध जणथी स्नान करावी, सर्व पूजा परिपूर्ण थयानी
 भावनाथी नीचे प्रभाणे बोली चंदन, अक्षत ने पुष्प अर्पणु करवां.

सकलपूजापरिपूर्णार्थे गंधाक्षतपुष्पञ्च समर्पयामि ।

ते पछी चंदनवाणुं पाणी करी गणुपतिमहाराजने नीचेना भं-
 त्थी उदरतन अथवा गंधोदकस्नान करावुं.

कर्पूरैला समायुक्तं सुगन्धद्रव्यसंयुतम् ।

गन्धोदकेन स्नपनं स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् १४ ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सिद्धिबुद्धिसहितश्रीमहागणपतये नमः
 गन्धोदकस्नानं समर्पयामि ॥

પછી ગણપતિમહારાજને નીચે પ્રમાણે બોલી આચમન માટે
જળ અર્પણ કરવું:—

ૐ भूर्भुवः स्वः सिद्धिबुद्धिसहितश्रीमहागणपतये नमः
आचमनं समर्पयामि ॥

તે પછી ગણપતિ મહારાજને વસ્ત્ર અને ઉપવસ્ત્ર માટે નીચેના
મંત્રો ભણી બે વસ્ત્રો અર્પણ કરવાં:—

ॐ वसोः पवित्रमसि द्यौरसि पृथिव्यसि
मातरिष्वनो धर्मोसि विश्वधा असि । परमेण
धाम्ना दंहस्व माह्वामांते यज्ञपतिह्वार्षीत् ॥ १५ ॥

સર્વભૂષાધિકે સૈમ્યે લોકલજ્ઞાનિવારણે ।

મયોપયાદિતે તુમ્યં વાસસી પ્રતિગૃહ્યતામ્ ॥ ૧૫ ॥

ૐ भूर्भुवः स्वः सिद्धिबुद्धिसहितश्रीमहागणपतये नमः
वस्त्रोपवસ્त्रे समर्पयामि ॥

બે પ્રમાણે વસ્ત્રો અર્પણ કર્યા પછી આચમનમાટે જળ અર્પણ
કરવું:—

ૐ भूर्भुवः स्वः सिद्धिबुद्धिसहितश्रीमहागणपतये नमः
आचमनीयं समर्पयामि ॥

પછી નીચેના મંત્રોથી ગણપતિમહારાજને બે 'બ્રહ્મસૂત્રો' (જ-
નોઈ) અર્પણ કરવાં:—

ॐ ब्रह्मयज्ञानम्प्रथमम्पुरस्तादिसीमतः सु-
रुचोव्वेन आवः सुबुध्न्या उपमा अस्य विष्ठाः
सतश्च योनिमसतश्च द्विवः ॥ १६ ॥

देवदेव नमस्तेऽस्तु त्राहिऽमां भवसागरात् ।

ब्रह्मसूत्रं सोत्तरीयं गृहाण पुरुषोत्तम ॥ १६ ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सिद्धिबुद्धिसहितश्रीमहागणपतये नमः
यज्ञोपवीते समर्पयामि ॥

ते पक्षी नीयेना भंत्रथी यज्ञोपवीत धारणु कर्था पक्षी आचमनीय
नग्न अर्पणु करवुं.

ॐ भूर्भुवः स्वः सिद्धिबुद्धिसहितश्रीमहागणपतये नमः
आचमनीयं समर्पयामि ॥

ते पक्षी गणपतिमहाराजने नीयेना भंत्रो जाली, केसर,
हस्तुरी, कुंडु अने कपुर, तथा कपूरकायली, मिश्रित सुगंधित
चंदन करवुं.

ॐ त्वाङ्ग न्धर्वा अखनं स्त्वा मिन्द्रस्त्वाम्बृ-
हस्पतिः । त्वामोषधे सोमो राजा विद्वान्यक्षमा-
दमुच्यत ॥ १७ ॥

गोरोचनं चन्दनदेवदारु

कर्पूरकृष्णागरु नागराणी ।

कस्तुरिका केसरमिश्रितानी

यथोचितं गंधमयार्पितानि ॥ १७ ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सिद्धिबुद्धिसहितश्रीमहागणपतये नमः
गन्धं समर्पयामि ॥

तदनंतर नीचेना भंत्राथी कंकुवाणा करी भूडेला दाल अक्षत
अर्पण करा:—

ॐ अक्षन्नमी मदन्त यवप्प्रीया अधूषत ।
अस्तोषतस्व भानवो विप्रा नविष्ठया मति योजा-
न्विन्द्र ते हरिः ॥ १८ ॥

अक्षताः शालिर्बीजोत्थाःकुङ्कुमेनातिराजिताः ।

ललाटपट्टलेदेव मया दद्या निधियताम् ॥ १८ ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सिद्धिबुद्धिसहितश्रीमहागणपतये नमः
अक्षतान् समर्पयामि ॥

पक्षी गणपतिमहारानने पुष्पो अर्पण करा:—

ૐ યત્પુરુષં વ્યદધુઃ કતિવા વ્યકલ્પયન્ ।
 મુલ્લિકમસ્યાસીત્કિમ્બ્રાહ્મ કિમૂરૂપાદા ઉચ્ચેતે ॥

સેવન્તિકાચકુલચંપકપાટલાગ્નૈઃ ।

પુન્નાગજાતિકરવીરરસાલપુષ્પૈઃ ।

ત્રિલ્વપ્રવાલતુલ્સીદલમાલતીભિ-

સ્ત્વં પૂજયામિ જગદીશ્વર મે પ્રસીદ ॥૧૯॥

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સિદ્ધિબુદ્ધિસાહિતશ્રીમહાગણપતયે નમઃ
 પુષ્પાણિ સમર્પયામિ ॥

પછી નીચેના મંત્રોથી દૂર્વા (ધો)ના અંકુરો અર્પણ કરવાઃ-

ૐ કાળ્ડાત્કાળ્ડાત્પરોહન્તિ પરુષઃ પરુષ-
 સ્પરિ । એવાનો દૂર્વે પ્રતનુ સહસ્રેણ શતેન ચ ॥

વિષ્ણવાદિસર્વદેવાનાં દૂર્વે ત્વં પ્રીતિદા સદા

ક્ષીરસાગરસંભૂતે વંશટ્ટિકરિ ભવ ॥ ૨૦ ॥

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સિદ્ધિબુદ્ધિસાહિતશ્રીમહાગણપતયે નમઃ દૂર્વા-
 કુરાન્સમર્પયામિ ॥

તે પછી ગણપતિમહારાજને અખીલ, શુલાલ, હળદર અને સિં-
 હુર આદિ પરિમલ દ્રવ્યો અર્પણ કરવાઃ-

ॐ अहिरिब भोमैः । पर्येति बाहुज्या
यादे तिस्रि बाधमानः । इस्तप्तो विश्वा वयु-
नानि विद्वान्पुमान्पुमां सम्परिपातु विश्वतः ॥२१॥

सिद्धिबुद्धिपते तुभ्यं नमस्ते विश्वनायक ।

नानापरिमलद्रव्यं गृहाण परमेश्वर ॥ २१ ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सिद्धिबुद्धिसहितश्रीमहागणपतये नमः

नानापरिमलद्रव्यं समर्पयामि ॥

पञ्च नीचेना मंत्राया धूप करो:-

ॐ धूर्ध्वं धूर्ध्वन्तं धूर्ध्वतं द्योस्मान्धूर्ध्वति तं
वयन्धूर्ध्वमः । देवानामसि वह्नितमं सस्नितम-
स्पृष्टमञ्जुष्टतमन्देवहूतमम् ॥ २२ ॥

वनस्पतिरसोद्भूतो गन्धाढ्यो गन्ध उत्तमः ।

आग्नेयः सर्वदेवानां धूपोयं प्रतिगृह्यताम् ॥ २२ ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सिद्धिबुद्धिसहितश्रीमहागणपतये नमः

धूपमाघ्रापयामि ॥

ते पञ्च धीना दीवा करी नीचेना मंत्रा भक्षी ते अर्पयु करो:-

ॐ अग्निज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा सूर्यो-
ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहा । अग्निवर्चो ज्योति-
वर्चः स्वाहा सूर्यो वर्चो ज्योतिर्वर्चः स्वाहा ॥
ज्योतिः सूर्यः सूर्यो ज्योतिः स्वाहा ॥ २३ ॥

आज्यं च वर्तिसंयुक्तं वह्निना योजितं मया ।

दीपं गृहाण देवेश त्रैलोक्यं तिमिरापह ॥ २३ ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सिद्धिबुद्धिसहितश्रीमहागणपतये नमः
दीपं प्रदर्शयामि ॥

ते पञ्ची नीयेना भन्त्रा लक्ष्मी साकर आह्निं नैवेद्य धरावतुः-

ॐ नाभ्या आसीदन्तरिक्षं शीर्ष्णो द्यौः
समवर्तत । पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्तथालोकां
अकल्पयन् ॥ २४ ॥

किंराखंडस्वाद्याने दधिक्षीरघृतानि च ।

आहारंभक्ष्यमोज्यं च नैवेद्यं प्रतिगृह्यताम् ॥ २४ ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सिद्धिबुद्धिसहितश्रीमहागणपतये नमः
नैवेद्यं समर्पयामि ॥

તે પછી ગણપતિમહારાજ નૈવેદ્ય યથાવિધિ આરોગ્યા એવી ભાવનાથી નીચે પ્રમાણે બોલી દશ વાર જળ મૂકવું:-

ૐ પ્રાણાય સ્વાહા । ૧ । ૐ અપાનાય સ્વાહા । ૨ ।
ૐ વ્યાનાય સ્વાહા । ૩ । ૐ ઉદાનાય સ્વાહા । ૪ । ૐ
સમાનાય સ્વાહા । ૫ । ૐ બ્રહ્મણે નમઃ । ૬ । મધ્યે પાનીયં
સમર્પયામિ । ૭ । ઉત્તરાપોશાનં સમર્પયામિ । ૮ । હસ્તપ્રક્ષા-
લનં સમર્પયામિ । ૯ । મુખપ્રક્ષાલનં સમર્પયામિ । ૧૦ ।

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી શુદ્ધ ચંદનના છાંટા નાંખવા:-

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સિદ્ધિબુદ્ધિસાહેતશ્રીમહાગણપતયે નમઃ
કરોદ્ધર્તનાર્થે ગન્ધં સમર્પયામિ ॥

પછી નીચેના મંત્રોથી કાથા ચૂનાસહિત પાન, સોપારી,
એળકી, લવિંગ, કર્તુરી અને ખરાસ સહિત મુખ વાસ અર્પણ કરવો:-

ૐ યાઃ ફાલિનીર્યા અફલા અપુષ્પા યાશ્ચ
પુષ્પીણીઃ બૃહસ્પતિ પ્રસૂતાસ્તા નો મુશ્ચન્ત્વં
હસઃ ॥ ૨૫ ॥

પૂર્ગાફલં મહાદિવ્યં નાગવલ્લિદલૈર્યુતમ્ ।

પલાદિચૂર્ણસંયુક્તં તામ્બૂલં પ્રતિગૃહ્ણતામ્ ॥ ૨૫ ॥

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સિદ્ધિબુદ્ધિસહિતશ્રીમહાગણપતયે નમઃ
સુખવાસાર્થે ફલતામ્બૂલં સમર્પયામિ ॥

તે પછી નીચેના મંત્રોથી દક્ષિણા અર્પણ કરવી:-

ૐ હિરણ્યગર્ભઃ સમવર્તતાગ્રે ભૂતસ્ય જાતઃ
પતિરેક આસીત્ । સ દાધાર પૃથિવીન્દ્યામુતેમાં
કસ્મૈદેવાય હવિષા વિધેમ ॥ ૨૬ ॥

હિરણ્યગર્ભગર્ભસ્થં હેમવીજં વિભાવસોઃ ।

અનંતપુણ્યફલદમતઃ શાંતિં પ્રયચ્છ મે ॥ ૨૬ ॥

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સિદ્ધિબુદ્ધિસહિતાયશ્રીમહાગણપતયે નમઃ
સુવર્ણપુષ્પદક્ષિણાં સમર્પયામિ ॥

પછી નીચેના મંત્રો બધી કપૂર આદિથી આરતી જિતારવી.

ૐ इदं हविः प्रजननम्मे अस्तु दशवीरं
सर्वगणं स्वस्तये । आत्मसनि प्रजासनि पशुस-
नि लोकसन्य भयसनि ॥ २७ ॥

कर्पूरपूरेण मनोहरेण

सुवर्णपात्रोदरसंस्थितेन ।

प्रदीप्तभासासह संगतेन

नीराजनं ते जगदीश कूर्वे ॥ २७ ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सिद्धिबुद्धिसहितश्रीमहागणपतये नमः आ-
र्तिकं समर्पयामि ॥

पछी नीयेना भंत्राथी प्रदक्षिणु करी:-

ॐ सप्तास्यासन्परिधयस्त्रिः सप्त समिधः
कृताः । देवा यद्यज्ञन्तन्वाना अब्रध्नन्पुरुषम्प
शुम् ॥ २९ ॥

यानिकानि च पापानि ज्ञाता ज्ञातकृतानि च ।

तानि सर्वाणि नश्यन्ति प्रदक्षिणं पदे पदे ॥ २९ ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सिद्धिबुद्धिसहितश्रीमहागणपतये नमः
प्रदक्षिणां समर्पयामि ॥

ते पछी नीयेना भंत्राथी जे हाथना जोआमां हूळ राप्पी भंत्र-
पुष्पांजलि अर्पणु करेवा:-

ॐ नमो गणेभ्यो गणपतिभ्यश्च वो नमो
नमो व्रातेभ्यो व्रातपतिभ्यश्च वो नमो नमो

ગૃત્સેભ્યો ગૃત્સપતિભ્યશ્ચ વો નમો નમો વિરૂપે
ભ્યો વિશ્વરૂપે મ્યશ્ચ વો નમઃ ॥ ૩૦ ॥

નાનામૃગંધપુષ્પાણિ યથાકાલોદ્ભવાનિ ચ ।

પુષ્પાઞ્જલિમર્યાં દત્તો ગૃહાણ પરમેશ્વર ॥ ૩૦ ॥

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સિદ્ધિબુદ્ધિસહિતશ્રીમહાગણપતયે નમઃ
મંત્રપુષ્પાઞ્જલિં સમર્પયામિ ॥

તે પછી એક તાંબાના પાત્રમાં ફળ, ફૂલ, દક્ષિણા, અને ચંદન
અક્ષત, નાખી તેમાં જળ ભરી, નીચેના મંત્રો બહુી વિશેષાર્થ
અર્પણ કરવો:-

રક્ષ રક્ષ ગણાધ્યક્ષ રક્ષ ત્રૈલોક્યરક્ષક ।

મક્તાનામમયંકર્તા ત્રાતા ભવ ભવાર્ણવાત્ ॥ ૩૧ ॥

દ્વૈમાતુરકૃપાસિન્ધો ષમાતુરગ્રજ પ્રભો ।

વરદ ત્વં વરંદેહિ વાઞ્છિતં વાઞ્છિતાર્થદ ॥ ૩૨ ॥

અનેન સફલાર્થ્યેણ ફલદોઽસ્તુ સદા મમ ॥

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સિદ્ધિબુદ્ધિસહિતશ્રીમહાગણપતયે નમઃ
વિશેષાર્થ્ય સમર્પયામિ ॥

એ પ્રમાણે સર્વોપચારથી પૂજન કર્યા પછી શ્રીમહાગણપતિદેવનો
પોતાના ઉપર અનુગ્રહ(કૃપા)થવામાટે નીચે પ્રમાણે એ હાથ
જોડી રાખી પ્રાર્થના કરવી:-

विघ्नेश्वराय वरदाय सुरामियाय

लंबोदराय सकलाय जगद्धिताय ।

नागाननाय श्रुतियज्ञविभूषिताय

गौरिसूताय गणनाथनमोनमस्ते ॥ ३३ ॥

भक्तार्तिनाशनपराय गणेश्वराय

सर्वेश्वराय शुभदाय सुरेश्वराय ।

विद्याधराय विकटाय च वामनाय

भक्तप्रसन्नवरदाय नमोनमस्ते ॥ ३४ ॥

नमस्ते ब्रह्मरूपाय विष्णुरूपायते नमः ।

नमस्ते रुद्ररूपाय करिरूपायते नमः ॥ ३५ ॥

विश्वरूपस्वरूपाय नमस्ते ब्रह्मचारिणे ।

भक्तप्रियाय देवाय नस्तुभ्यं विनायक ॥ ३६ ॥

लंबोदर नमस्तुभ्यं सततं मोदकाप्रिय ।

निर्विघ्नं कुरु मे देव सर्वकायेषु सर्वदा ॥ ३७ ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सिद्धिबुद्धिसहितश्रीमहागणपतये नमः

प्रार्थनापूर्वकनमस्कारं समर्पयामि ॥

पछी नीचेप्रमाणे जोशी गणपतिपूजन परिपूर्ण थ्यानुं जण

शुद्धी पूजन समाप्त करतुं.

અનયા પૂજયા શ્રીગણેશઃ સાંગઃ સપરિવારઃ પ્રીયતાં
ન મમ ॥

॥ ઇતિ ગણપતિપૂજનમ્ ॥

॥ અથસંક્ષિપ્તગણપતિપૂજનમ્ ॥

કદાપિ કોઈને સમયના સંકોચને લીધે એ પ્રમાણે વિસ્તારથી પૂજન કરવાની અનુકૂળતા ના હોય તેણે નીચે બતાવેલા માત્ર ત્રણ વ્યાહતિપૂર્વક નામમંત્રથી જ સર્વે ઉપચારો અર્પણ કરી, ગણપતિપૂજન પુરું કરીને આગળનાં કર્મો કરવાં:-

પ્રથમ નીચે પ્રમાણે ટુંકો સંકલ્પ કરવો:-

અત્રાગ્ર અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુકતિથૌ અમુકવાસરે
અમુકારબ્ધકર્મસાક્ષતાસિદ્ધયર્થે સંક્ષિપ્તગણપતિપૂજનં કરિષ્યે ॥

એ પ્રમાણે સંકલ્પ મૂકી, નીચે બતાવેલો મંત્ર વારંવાર બણી સર્વોપચાર અર્પણ કરવા:-

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સિદ્ધિબુદ્ધિસહિતશ્રીમહાગણપતયે નમઃ
ધ્યાયામિ ॥ આવાહયામિ ॥ આસનં સમર્પયામિ ॥ પાદ્યં સમ-
ર્પયામિ ॥ અર્ચ્યં સં ॥ આચમનં સં ॥ પશ્ચામૃતસ્નાનં સં ॥
શુદ્ધોદકસ્નાનં સં ॥ આચમનં સં ॥ વસ્ત્રોપવસ્ત્રે સં ॥

यज्ञोपवीतं स० ॥ चंदनं स० ॥ अक्षतान् स० ॥ पुष्पाणि
स० ॥ दुर्वाङ्कुरान् स० ॥ अवीरं गुलालं सिन्दुरञ्च स० ॥
धूपं स० ॥ दीपं स० ॥ नैवेद्यं स० ॥ फलताम्बूलं स० ॥
हिरण्यदक्षिणां स० ॥ प्रदक्षिणां स० ॥ आरात्तिकं स० ॥
मंत्रपुष्पांजलिं स० विशेषार्घ्यं स० ॥ प्रार्थनापूर्वकनमस्कान् स० ॥

ध्यान, आवाहन, आसन, पाद, अर्घ्य, आचमन, पंचामृतस्नान,
शुद्धादस्नान, आचमन, वस्त्रोपवस्त्र, यज्ञोपवीत, चंदन, अक्षत, कूल,
धो, अभीक्ष्ण, गुलाल, सिंदुर, धूप, दीपो, नैवेद्य, मुष्पवास पानसोपारी,
दक्षिणा, प्रदक्षिणा, आरती, मंत्रपुष्पांजलि, विशेषार्घ्य, ने प्रार्थना-
पूर्वक नमस्कार, ये प्रमाणे यथा उपचारो उपरतो नाममंत्र लक्ष्मी
अर्पणु करवा. पछी उत्तर संकल्पनुं नृण भूमी पूजन समाप्त करतुं:-

अनेन संक्षिप्तगणपतिपूजनकृतेन श्रीगणेशः सांगः सप-
रिवारः प्रीयताम् ॥

॥ इति संक्षिप्तगणपतिपूजनम् ॥

अथ स्वस्तिपुण्याहवाचनप्रयोगः ॥

आ प्रयोग करवा प्रथम नीचे प्रमाणे संकल्प करवा:-

मया क्रियमाणस्यामुक कर्मणोक्तत्वेन स्वस्तिपुण्याहवाचनं
करिष्ये ॥

પ્રથમ યજ્ઞમાન દંપતિએ (સ્ત્રી-પુરુષે) ભૂમિને જમણે હાથ અડકાડી રાખી નીચેના મંત્રો બણી પ્રાર્થના કરવી:-

ૐ મહો યૌઃ પૃથિવી ચ ન દ્વમં યજ્ઞં મિમિક્ષતામ્ । પિપૃતાંનો ભરીમભિઃ ॥ ૧ ॥

વિશ્વાધારાસિ ધરણિ શ્લેષનાગોપરિસ્થિતા ।

ધૃતાચાદિચરાહેણ સર્વકામફલપ્રદા ॥ ૧ ॥

પછી તે સ્થળે નીચેના મંત્રો બણી, યોગ્માતું કે જવ અથવા ઘઉંનું અષ્ટદલ કરવું: [આ સ્થળે આરંભેલા કર્મપ્રયોગમાં જે જે દેવોનાં સ્થાપન કરવાનાં હોય તે તે દેવોને પૂજન કરેલા કલશોપર રહેલા પૂર્ણ પાત્રમાં કરેલાં ચંદનનાં અષ્ટદલોમાં બેસરાય છે. માટે જે પ્રયોગ ચાલતો હોય ને જેટલા દેવોનાં સ્થાપન કરવાનાં હોય તેટલા કલશોનાં સ્થાપન કરવા તેટલાં અષ્ટ દલો કિંવા ધાન્યની ઢગલીઓ કરવી, ને તેટલા કલશો મેલી તે બધાનાં પૂજન કરવાં.] આ સ્થલે સ્વસ્તિપુણ્યાહવાયનનો, ગૃહસ્થાપનમાં આવનાર રુદ્રકલશનો, ને આ કર્મમાં ભુવનેશ્વરી દેવીનું પ્રાધાન્ય છે, માટે તેમનો, એ ત્રણ કલશો મૂકવાના છે, તેથી ત્રણ અષ્ટદલો કે ઢગલીઓ નીચેના મંત્રો બણી કરવી. કેટલાક બીજા દેવોના કલશોની પૂજા દેવોનાં સ્થાપન સમયે પણ કરે છે, પણ તેમાં સમયનો વ્યય તથા થવાથી ક્રિયાલોપનો પ્રસંગ આવવા સંભવ છે.

ૐ ઓષધયઃ સમવદન્ત સોમેન સહ રાજા ।

યસ્મૈ કૃણોતિ બ્રાહ્મણસ્તં રાજન્ પારયમાસિ ॥૨॥

ઓષધે ત્વં ચ દેવાનામૃષીણાં પિતૃણામાપે ॥

તદર્થમુદિતા પૂર્વં સર્વસંતોષકારિણી ॥ ૨ ॥

પછી તે ચોખા, ધઉ કે જવના કરેલા અષ્ટદલ કે ઢગલી ઉપર સોનાનો, રૂપાનો કિંવા તાંબાનો, બાગેલો કે કાણો ન હોય, જેમાંથી પાણી ઝમી જાય નહિ, તેવો શુદ્ધ કલશ મૂકી તેના પેટાએ યજમાન દંપતિએ જમણો હાથ અડકાડી રાખી, નીચેના મંત્રોથી પ્રાર્થના કરવી:—

ૐ આજિઘ્ર કલશં મહ્યા ત્વાવિશન્તિત્વન્દયઃ ।

પુનરૂર્જા નિવર્ત્તસ્વ સા નઃ સહસ્રં ધુક્ષ્વોરુધારા

પયસ્વતી પુનર્માવિશતાદ્રયિઃ ॥ ૩ ॥

દેમરૌપ્યાદિસંભૂતં તામ્રજં સુદૃઢં નવમ્ ।

*જેટલા દેવોનાં સ્થાપન કરવાં હોય તેટલા કલશો પૂજવા જે-
ઠાંએ, તેટલાં અષ્ટદળો અથવા ચોખા કે ધઉ આદિની ઢગલીઓ કરી,
તેટલા કલશો મૂકી પૂજન કેટલાક આદ્યણો કરે છે. કે જેથી પછી
કલશ પૂજન ન કરતાં એકલા જે દેવનું સ્થાપન કરવું હોય તેમની
પ્રતિષ્ઠાજ બાકી રહે. જ્યારે જોઈએ ત્યારે પૂજન કરેલો કલશજ લેવો.
જેઓ તેમ કરતા નથી, તેમને તે દેવનું સ્થાપન કરતાં પ્રથમ આ
રીતેજ કલશપૂજન કરવું પડે છે.

કલશં સ્થાપયામ્યત્ર છિદ્રવ્રણવિવર્જિતમ્ ॥ ૩ ॥

પછી તે કલશમાં નીચેના મંત્રો બણી, પવિત્ર-શુદ્ધ જળ ભરવું:-

ૐ વરુણસ્યોત્તમ્ભ નમસિ વરુણસ્ય સ્કં-
ભસર્જ ની સ્થઃ વરુણસ્ય ઋતસદન્યસિ । વરુણસ્ય
ઋતસદનમસિ । વરુણસ્ય ઋતસદનમાસીદ ॥૪॥

જીવનં સર્વજીવાનાં પાવનં પાવનાત્પરમ્ ॥

વીજં સર્વૌષધીનાં ચ તજ્જલં પૂરયામ્યહમ્ ॥ ૪ ॥

તે પછી કલશમાં શુદ્ધ ચંદનના છાંટા નાખવા અથવા તેના
પેટાપર ફરતા શુદ્ધ ચંદનના ચાંદલા કરવા. તે સમયે નીચેના મંત્રો
બણવા:-

ૐ ત્વાં ગન્ધર્વા અલનં સ્ત્વામિન્દ્રસ્ત્વાં બૃહ-
સ્પતિઃ । ત્વામો ષધે સોમો રાજા વિદ્વાન્ યક્ષ્માદ-
મુચ્યત ॥ ૫ ॥

ચન્દનં ચ મહાગન્ધં પવિત્રં પાપનાશનમ્ ।

આપદ્ધારિ ચ સતતં લક્ષ્મીવૃદ્ધિકરં સદા ॥ ૬ ॥

પછી તે કલશમાં નીચેના મંત્રો બણી, ઔષધીઓ+ નાખવી;

ઋકુષ્માંસી, અથવા હળદર અને દારુહળદર, શિલાજીત, વજ્ર,
ચપો અને મોથ, એટલી વસ્તુઓ ઔષધીઓમાં ગણાય છે.

પણ તેનો અભાવ હોય તો ચંદન અથવા દોઢવિનાની હળદર નાંખવી:—

**ૐ યા ઓષધીઃ પૂર્વા જાતા દેવેભ્યસ્ત્રિયુગં-
પુરા । મનૈ નુ વશ્તુનામહં શતં ધામાનિ સપ્તચ ॥૬॥**

દેવેભ્યઃપૂર્વતો જાતા દેવેભ્યસ્ત્રિયુગં પુરા ।

શતં તનુશ્ચ યા વશ્તુર્જીવનં જીવનાય ચ ॥ ૬ ॥

તે પછી કલશમાં દૂર્વા (ધો) મૂકવી:—

**ૐકાળડાત્કાળડાત્ પ્રરોહન્તી પુરુષઃ પરુષ-
સ્પરી । એવા નો દૂર્વે પ્રતનુ સહસ્રેણ શતેન ચ ૭**

વિષ્ણવાદિસર્વદેવાનાં દૂર્વે ત્વં પ્રીતિદા સદા ।

ક્ષીરસાગરસંભૂતે વંશવૃદ્ધિકારિ ભવ ॥ ૭ ॥

તે પછી તે કલશમાં નીચેના મંત્રો બણી, પંચપક્ષવો મૂકવાં*:-

ૐ અશ્વત્થે વો નિષદનં પર્ણે વો વસતિષ્કૃ-

*પીપળો, ઉમરો (ગુલરો અથવા ઉમરો) પીપર, આંબો અને વડ, એટલાં વૃક્ષોનાં પાનડાંને પંચપક્ષવમાં પૂર્વના ઋષિ-મુનિઓએ ગણ્યાં છે; માટે તે પાંચે વૃક્ષોનું એક એક પત્ર પ્રત્યેક કલશમાં મૂકવું. કોઈ સ્થળે તે પાંચે ના મળે તો પીપળો, આંબો કે વડ, એ ત્રણમાંથી કોઈ એક વૃક્ષનાં પાંચે પાનડાં મૂકવાં.

તા । ગોભાજ ઇત્ કિલાસથ યત્ સનવથ
પૂરુષમ્ ॥ ૮ ॥

અશ્વત્યવટૃર્વાદિપલ્લવાન્સુમનોહરાન્ ।

પ્રીત્યર્થે તે પ્રદાસ્યામિ હ્રતઃ શાંતિં પ્રયચ્છમે ॥ ૮ ॥

તે પછી નીચેના મંત્રોથી સમમૃત્તિકા (એટલે સાત ઠેકાણાની માટી + તે કલશમાં જરા જરા નાખવી. તેના અભાવે ગોરમટી માટી જરા નાખવી:-

ૐ સ્યોના પૃથિવી નો ભવા નૃક્ષરા નિવે-
શની । યચ્છા નઃ શર્મ સપૃથાઃ ॥ ૯ ॥

અશ્વક્રાન્તે રથકાન્તે વિષ્ણુક્રાન્તે વસુન્ધરે ।

મૃત્તિકે બ્રહ્મપૂતા ચ કાશ્યપેનાભિમંત્રિતા ॥ ૯ ॥

તે પછી તે કલશમાં નીચેના મંત્રોથી એક સોપારી નાખવું:-

ૐ યઃ ફલિનીર્યા અફલા અપુષ્પા યાશ્ચ

+ હાથી, ઘોડા અને જ્યાં ગાયો ખંધાતી હોય, તે ઠેકાણાની, જ્યાં સર્પનો રાફડો હોય ત્યાંની, જ્યાં નદીઓનો પરસ્પર સંગમ થતો હોય ત્યાં આગળની, જ્યાં જળનો મોટો હલ (ધરો) હોય ત્યાંની અથવા શેરીના માર્ગની, એ સાત ઠેકાણાની માટીને પૂર્વાચાર્યોએ પવિત્ર બાની છે.

પુષ્પિણીઃ । બૃહસ્પતિપ્રસૂતાસ્તા નો મુઝ્ચન્ત્વં
હસઃ ॥ ૧૦ ॥

પૂર્ણફલમિદં દિવ્યં પવિત્રં પાપનાશનમ્ ।

પુત્રપૌત્રાદિફલદં કલશે પ્રક્ષિપામ્યહમ્ ॥ ૧૦ ॥

પછી તે કલશમાં નીચેના મંત્રો બહુ પંચરત્નો *મૂકવાં; ને તે
ના હોય તો તેમાં યથાશક્તિ સુવર્ણ મૂકવું:—

ૐ પરિ વાજપતિઃ કવિરગ્નિર્હવ્યાન્યક્ર-
મીત્ । દધદ્રત્નાનિ દાશુષે ॥ ૧૧ ॥

કનકંકુલિશં નીલં પદ્મરાગં ચ મૌતિકમ્ ॥

एतानि पञ्चरत्नानि कलशे प्रक्षिपाम्यहम् ॥ ११ ॥

તે પછી તે કલશમાં કાંઈ દ્રવ્ય અથવા યથાશક્તિ સુવર્ણ કે
દ્રવ્ય નાંખવું:—

ૐ હિરણ્યગર્ભઃ સમવર્તતાગ્રે ભૂતસ્ય જાતઃ
પતિરેક આસીત્ । સ દાધાર પૃથિવીં દ્યામુતેમાં

*નીલમણિ, હીરો, પુષ્પરાજ, સાયુ' મોતી, અને પરવાળું એટ-
લાંને પંચરત્નમાં ગણ્યાં છે; ખીજા પક્ષે સોનું, હીરો, નીલમણિ, ને
પુષ્પરાજ તથા મોતી એટલાંને પંચરત્નમાં ગણ્યાં છે.

કસ્મૈ દેવાય હવિષા વિધેમ ॥ ૧૨ ॥

હિરણ્યગર્ભઃ ગર્ભસ્થં હેમત્રીજં વિભાવસોઃ ।

અનન્તપુણ્યફલદમતઃ શાંતિપ્રયચ્છમે ॥ ૧૨ ॥

પછી કળશને ગળે નીચેના મંત્રો બણી રક્તસુત્ર (લાલ નાકું)
ખાંધવું:-

ૐ યુવાસુવાસાઃ પરિવીત આગાત્સુશ્રેય-
માન્ભવતિ જાયમાનઃ । તન્ધીરા સકવય ઉન્ન-
યન્તિ સ્વાધ્યો મનસા દેવયન્તઃ ॥ ૧૩ ॥⁺

સૂત્રં કાર્પાસસંભૂતં બ્રહ્મણા નિર્મિતં પુરા ।

યેન બદ્ધં જગત્સર્વં વેષ્ટનં કલશસ્ય ચ ॥ ૧૩ ॥

તે પછી તે કલશ પર એક તાંબાનું પૂર્ણપાત્ર* અથવા તરબાણામાં
ચોખ્ખા અને યથાશક્તિ દક્ષિણા મૂકીને તે મૂકવું:-

+આ મંત્ર વાગ્સનેચી અથવા યાગુધી સંહિતાનો નથી; ઋગ્વે-
દીય હોવો જોઈએ.

* તર્જની આંગળી ને અંગુઠો પહોળાં કરતાં જોડેલો અવકાશ
તથા વિસ્તાર થાય તેટલું પહોળું, સોના રૂપા કે તાંબાનું પહોળું ને
ચાર આંગળ હોય કાનાવાળા પાત્રમાં માય એટલા ચોખ્ખા ભરી
દક્ષિણા મૂકવી, તેને પૂર્વાચાર્યોએ પૂર્ણપાત્ર કહ્યું છે. ઇચ્છા થાય
તેણે કરાવવું.

ૐ પૂર્ણાં દર્વીં પરા પત સુપૂર્ણાં પુનરાપત ।

વસ્નેવ વિક્રીણાવહા ઇષમૂર્જે શતક્રતો ॥ ૧૪ ॥

પિધાનં સર્વ વસ્તૂનાં સર્વકાર્યાર્થસાધનમ્ ।

સંપૂર્ણઃ કલશો યેન પાત્રં તત્કલ્પયામ્યહમ્ ॥ ૧૪ ॥

પછી તે કલશના અધિષ્ઠાતા દેવના આવાહનની ભાવનાથી તે ઉપર અક્ષત અથવા ફૂલ નાખવાં:-

ૐ તત્વા યામિ બ્રહ્મણા વન્દમાનસ્તદાશા-

સ્તે યજમાનો દિવિર્ભિઃ । અહેડમાનો વરુણેહ બો-
ધ્યુરુશંસ માન આયુઃ પ્રમોષીઃ ॥ ૧૫ ॥

નમોનમસ્તે સ્ફટિકપ્રભાય

સુશ્વેતહારાય સુમદ્ગ્ધલાય ।

સુપાશહસ્તાય શ્લેષાસનાય ।

જલાધિનાથાય નમો નમસ્તે ॥ ૧૫ ॥

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ અપાંપતિવરુણાય નમઃ આવાહયામિ ॥

ઉપરપ્રમાણે વ્યાહતિ ત્રણ સાથે નામમંત્ર બોલી, કલશપર અક્ષત નાખી, આવાહન કરીને એ ને એ મંત્રથી તે કલશમાં જલાધિનાથ વરુણદેવનું પૂજન કરવું:-

ૐ ધૂર્ધુવઃ સ્વઃ અર્પાપતિ વરુણાય નમઃ ગંધં (ચંદનં)
 સમર્પયામિ । અક્ષતાન્સમર્પયામિ ॥ પુષ્પાણિસમર્પયામિ ॥
 પરિમલદ્રવ્યં-અચિરં ગુલાલં સિંદુરંચ સમર્પયામિ । ધૂપં ।
 દીપમ્ । નૈવેદ્યમ્ । મુખવાસાર્થે ફલતામ્બૂલં । હિરણ્ય-
 દક્ષિણામ્ । પ્રદક્ષિણામ્ । નમસ્કારાન સમર્પયામિ ॥

એ પ્રમાણે ચંદન, અક્ષત, ફૂલ, અખીલ-ગુલાલ, સિંદુર, ધૂપ,
 દીપ, નૈવેદ્ય, પાન-સોપારી, દક્ષિણા, પ્રદક્ષિણા ને નમસ્કારથી પૂજન
 કરી નીચે પ્રમાણે બોલી ઉત્તર સંકલ્પ મૂકી વરુણ પૂજન પૂરું કરવું:-

અનયા પૂજયા શ્રીવરુણઃ સાક્લસ્સપરિવારઃ પ્રીયતામ્ ॥

તે પછી નીચેના મંત્ર બોલી તે કલશોદકમાં શ્રીગંગાઆદિ
 તીર્થોનું આવાહન કરવું; કલશપર અક્ષત અર્પણ કરવા:-

સર્વે સમુદ્રાઃ સરિતસ્તીર્થાનિ જલદા નદાઃ ।

આયાન્તુ મમ પૂજાર્થે દુરિતક્ષયકારકાઃ ॥ ૧ ॥

પછી કલશને નમસ્કાર કરતા હોઠએ એ રીતે યજ્ઞમાન સ્ત્રી
 પુરુષે એ હાથ બેડી રાખી તે કલશનું અભિમંત્રણ અથવા પ્રાર્થના કરવી:-

કલશસ્ય મુખે વિષ્ણુઃ કણ્ઠે રુદ્રઃ સમાશ્રિતઃ ।

મૂળે તસ્ય સ્થિતો બ્રહ્મા મધ્યે માતૃગણાઃ સ્મૃતાઃ ॥૨૧॥

કુક્ષૌ તુ સાગરાઃ સર્વે સપ્તોદ્વિપાવમુન્ધરા ।

ऋग्वेदोथ यजुर्वेदः सामवेदोथथर्वणः ॥ ३ ॥

अङ्गैश्च सहिताः सर्वे कलशन्तु समाश्रिताः ।

अत्र गायत्री सावित्रीः शान्तिपुष्टिकरि तथा ॥ ४ ॥

देवदानवसंवादे मथ्यमाने महोदधौ ।

उत्पन्नोसि तदा कुंभ विधृतो विष्णुना स्वयं ॥ ५ ॥

त्वत्तोये सर्वतीर्थानि देवाः सर्वे त्वयि स्थिताः ।

त्वयि तिष्ठन्ति भूतानि त्वार्य प्राणाः प्रतिष्ठिताः ॥ ६ ॥

शिवःस्वयं त्वमेवासि विष्णुस्त्वं च प्रजापतिः ।

आदित्या वसवो रुद्रा विश्वेदेवाः सपैतृकाः ॥ ७ ॥

त्वयि तिष्ठन्ति सर्वेपि यतः कामफल प्रदाः ॥

त्वत्प्रसादिमं यज्ञं कर्तुमीहे जलोद्भव ॥ ८ ॥

सानिध्यं कुरु मे देवं प्रसन्नो भव सर्वदा ॥

नमो नमस्ते स्फटिकप्रभाय

सुश्वेतदाराय सुमङ्गलाय ।

सुपाशहस्ताय श्लाघासनाय

जलाधिनाथाय नमो नमस्ते ॥ ९ ॥

पाशपाणे नमस्तुभ्यं पद्मिनी जीवनायक ।

પુણ્યાહવાચનં યાવત્તાવત્વં સન્નિધો ભવ ॥ ૧૦ ॥

તે પછી તે પૂજિત કલશને નીચે પ્રમાણે બોલી નમસ્કાર કરવો.

ૐ भू भुवः स्वः श्रीवरुणायनमः प्रार्थनापूर्वकं नमस्कारं
समर्पयामि ॥

આ સ્થળે સ્વસ્તિપુણ્યાહવાચન કરવા સારું પાંચ, સાત, અગ્નિચાર, તેર કે યથાશક્તિ, અનુકૂળતા પ્રમાણે પ્રથમ ગંધાક્ષત, પુષ્પમાલા, સોપારી અને દક્ષિણા આદિથી બ્રાહ્મણોનું પૂજન કરવું. આ ક્રિયા કર્મ-ગતી સિદ્ધિ, અરીષ્ટ કે અનિષ્ટ વિદ્વાદિનું નિવારણ, અને મંગળની પ્રાપ્તિ માટે કરવામાં આવે છે. માટે બ્રાહ્મણો પાસે યજ્ઞમાને આશીર્વાચનોની યાચના કરવાની છે. જ્યાં વિશેષ બ્રાહ્મણોનો અભાવ હોય ત્યાં પાંચ બ્રાહ્મણોને સમક્ષ ધારી તેમના પ્રતિનિધિરૂપે પાંચ સોપારી પાટલા ઉપર મૂકી તેમનું ચંદન, અક્ષત, પુષ્પ, ફળ અને દક્ષિણા આદિથી પૂજન કરી, આ મારા યજ્ઞમંડપમાં બ્રાહ્મણો વિદ્યમાન છે; એમ ધારી હવે પછી બ્રાહ્મણોને બોલવાનાં પ્રતિવચનો તે બ્રાહ્મણોજ બોલે છે એમ માનવું. આ પ્રયોગ થઈ રહ્યા પછી, જે પાંચ સોપારી તથા તેમને અર્પણ કરેલાં ફળ અને દક્ષિણા આદિ બ્રાહ્મણો મળી આવ્યે વહેંચી આપવાં; પણ તેમાંનું કાંઈએ ભૂલથી પણ યજ્ઞમાને વાપરવું નહિ.

પુણ્યાહવાચનમાં પ્રથમ યજ્ઞમાને એકલાએ પોતાનો ઠીંચણ ભૂમિપર રહે તેમ વાળી, વીરાસનની રીતે બેસી, પોતાના બે હાથના અંગુલિઓ (બોખા) સામ સામા બેગા રાખી ઉર્દ્ધ્વમુખ કમળની

પેડે બન્ને હાથનાં આંગળાં વિકસેલા કમળની પેડે જરા પહોળાં રાખી પૂજેલા કલશોમાંથી એક કલશ કાઢી આદ્યજ્ઞ પાસે પોતાના તે એ હાથના અંજલિમાં મૂકાવવો; ને તે પોતે સાવધાનીથી પડી ન જાય એમ ધારણુ કરી રાખવો.

યજ્ઞમાને કલશ ધારણુ કરી રાખ્યો હોય ત્યારે યજ્ઞમાન પત્નીએ એ હાથ જોડી રાખી પોતાના આસન પર બેસી રહેવું.

પછી ક્રિયા કરાવનારાએ બણવું કે.-

ॐ દીર્ઘાનાગનદ્યો ગિરયશ્વિણિ વિષ્ણુપદાનિચ ॥

ॐ ત્રિણી પદા વિચક્રમે વિવિષ્ણુર્ગોપા

અદાભ્યઃ અતો ધર્મ્માણિ ધારયન્ ॥

એ મંત્રો બણાતાં યજ્ઞમાને ધારણુ કરેલા કલશનો ત્રણ વાર પોતાના મસ્તકે સ્પર્શ કરી, કલશ જ્યાંથી લીધો હોય તેજ સ્થળે આદ્યજ્ઞ પાસે મૂકી દેવરાવવો. અને વાળેલો ઠીંચણુ કે વીરાસન છોડી, સ્વસ્થ થઈ પદ્માસન કે પલાંઠી વાળી પોતાના આસનપર બેસી રહેવું.

[આ સ્વસ્તિપુણ્યાહવાચનના પ્રયોગમાં કેટલુંક યજ્ઞમાનને બોલવાનું છે ને કેટલુંક ક્રિયા કરાવનાર આચાર્યાદિ આદ્યજ્ઞોએ બોલવાનું છે; તેનો ક્રમ તો લેખમાં બતાવ્યો છે, પરંતુ તે જ્યારે યજ્ઞમાન અને આદ્યજ્ઞ બન્ને જાતા કે સાક્ષરતાવાળા હોય ત્યારે બંને; પણ કોઈ ઠેકાણે આદ્યજ્ઞ સાક્ષર અને આસ્તિક હોય ત્યારે યજ્ઞમાન નિરક્ષર અથવા નાસ્તિક હોય છે; ને જ્યાં યજ્ઞમાન સાક્ષર, આસ્તિક તથા

અદ્વાળુ હોય છે ત્યાં આદ્વાળુ અગાત જડ તથા અઅદ્વાળુ હોય છે. માટે જ્યારે એમ હોય ત્યારે તો જે જ્ઞાતા હોય તેણેજ ખડું બોલી ક્રિયા કરવી ઉચિત છે.]

યજ્ઞમાનને બોલવાનાં વચનો યજ્ઞમાન સ્પષ્ટોચ્ચારથી ના બોલી શકે કે અશુદ્ધોચ્ચાર કરે તો યજ્ઞમાનના વતીનાં ને આદ્વાળુના વતીનાં વચનો ક્રિયા કરાવનારે ભણી જ્યાં.

જ્યાં કેવલ ક્રિયા કરાવનાર આદ્વાળુનો અભાવ હોય ત્યાં સાક્ષર યજ્ઞમાને પદ્ધતિ પાસે રાખી વાંચી વાંચીને ક્રિયા કરવી. પણ એમાં ખરો આનંદ ને સ્વાદ તો યજ્ઞમાન અને સાક્ષર આદ્વાળુ હોય ત્યારેજ આવે છે. યજ્ઞમાન અને ક્રિયા કરાવનાર આ પ્રયોગનો આશય અને પરસ્પર બોલાતાં વાક્યોના અર્થ સમજી શકે એવા જોઈએ.

પ્રથમ યજ્ઞમાને આદ્વાળોને પૂજ્યભાવે હાથ જોડી પ્રણામ કરી, પ્રાર્થના કરતા હોઈએ એમ કહેવું કે,—

**તેનાયુઃ પ્રમાણેન પુણ્યં પુણ્યાહં દીર્ઘમાયુરસ્તિત્વતિ ભવંતો
બ્રુવન્તુ ॥**

એના પ્રતિ વચનમાં આદ્વાળોએ બોલવું કે,—

અસ્તુ ।

પછી યજ્ઞમાને આદ્વાળોના જમણા અંગળિમાં એક આચમની જળ આપતાં બોલવું કે,—

બ્રાહ્મણાનાં હસ્તે સુપ્રોક્ષિતમસ્તુ । શિવા આપઃ સન્તુ ।

પ્રતિવચનમાં બ્રાહ્મણોએ બોલવું કે,—

સન્તુ શિવા આપઃ ।

યજમાનઃ—

સૌમનસ્યમસ્તુ ।

બ્રાહ્મણોએ બોલવું કે:—

અસ્તુ સૌમનસ્યમ્ ।

યજમાને બ્રાહ્મણોને જે હાથમાં જળ આપ્યું હોય તેમાં નીચે પ્રમાણે બણતાં અક્ષત આપવા:—

અક્ષતઞ્ચારિષ્ઠં ચાસ્તુ ।

બ્રાહ્મણો:—

અસ્ત્વક્ષતમરિષ્ઠંચ ।

પછી યજમાને બ્રાહ્મણોના હાથમાં ચંદન છાંટવું:—

ગંધાઃ પાન્તુ સૌમજ્જલ્યં ચાસ્તિતિ ભવન્તો બ્રુવન્તુ ।

બ્રાહ્મણો:—

ગન્ધાઃ પાન્તુ સૌમજ્જલ્યં ચાસ્તુ ।

પછી યજમાને બ્રાહ્મણોને નીચે પ્રમાણે બોલી અક્ષત આપવા:—

અક્ષતાઃ પાન્તુ આયુષ્યમસ્તિતિ ભવન્તો બ્રુવન્તુ ।

આશ્વિનો:—

અક્ષતા:પાન્તુ આયુષ્યમસ્તુ ।

તે પછી યજ્ઞમાને નીચે પ્રમાણે બોલી આશ્વિનોના હાથમાં પુષ્પો આપવાં:—

પુષ્પાણિ પાન્તુ સૌશ્રિયમસ્તિતિ ભવન્તો બ્રુવન્તુ ।

આશ્વિનોએ બોલવું કે,—

પુષ્પાણિ પાન્તુ સૌશ્રિયમસ્તુ ।

તે પછી યજ્ઞમાને નીચે પ્રમાણે બોલી તે આશ્વિનો ને એક એક પાન આપવું:—

તામ્બૂલાનિ પાન્તુ ऐश्वर्यमस्तिતિ ભવન્તો બ્રુવન્તુ ।

આશ્વિનો:—

તામ્બૂલાનિ પાન્તુ ऐश्वर्यમસ્તુ ।

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી યજ્ઞમાને આશ્વિનો ને યથાશક્તિ દક્ષિણા આપવી:—

દક્ષિણા: પાન્તુ बहुधनमस्तिતિ ભવન્તો બ્રુવન્તુ ।

આશ્વિનોએ તેના પ્રતિવચનમાં બોલવું કે,—

દક્ષિણા: પાન્તુ बहुधनमસ્તુ ।

તે પછી યજ્ઞમાને આશ્વિનોને નમસ્કાર કરી, નીચે પ્રમાણે કહેવું કે,—

દીર્ઘમાયુઃ શાંતિઃ પુષ્ટિસ્તુષ્ટિઃ શ્રીર્યશો વિદ્યાવિનયો વિક્તં
 बहुपुत्रं चायुष्यं चास्तिवति भवन्तो ब्रुवन्तु ।

આહ્વાણોએ તેના પ્રત્યુત્તરમાં બોલવું કે,—

દીર્ઘમાયુઃ શાંતિઃ પુષ્ટિસ્તુષ્ટિઃ શ્રીર્યશો વિદ્યાવિનયો વિક્તં
 बहुपुत्रं चायुष्यं चास्तु ।

તે પછી યજ્ઞમાનને આહ્વાણોએ નીચે પ્રમાણે બોલી, પુણ્યાદ
 વાચન કરવાની પૃચ્છા કરવી:—

यं कृत्वा सर्ववेद्यज्ञक्रियाकरणकर्परंभाः शुभाः शोभ-
 नाः प्रवर्तते तमहमोकारमार्दिकृत्वा ऋग्यजुः सामाशीर्वाचनं
 बहुऋषिमतं समनुज्ञातं भवद्भिरनुज्ञातः पुण्यं पुण्याहं वाचायिष्ये ।

આહ્વાણોને યજ્ઞમાને વિનયપૂર્વક કહેવું કે,—

वाचयताम् ।

તે પછી આહ્વાણોએ કંકુ અથવા ચંદન વાળા અક્ષત લઈ નીચેનો
 આશીર્વાદમંત્ર બોલી તે અક્ષત યજ્ઞમાનના મસ્તકઆદિ અંગોપર
 નાખવા:—

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं स्प-
 श्येमाक्षभिर्यजत्राः । स्थिरैरङ्गैः स्तुष्ट्वां सस्तनू-
 भिर्य शोमहि दे वहितं यदायुः ॥

આહ્વાણે બન્ને હાથ જોડી નીચે પ્રમાણે પ્રાર્થના કરી પ્રણામ કરવા:-

**વ્રતજપનિયમતપઃ સ્વાધ્યાયક્રતુદયાદમદાનવિશિષ્ટાનાં સ-
ર્વેષાં બ્રાહ્મણાનાં મનઃ સમાધીયતામ્**

પ્રતિવાક્યમાં આહ્વાણો:-

સમાહિતમનસસઃ ।

ચળમાને નમસ્કાર પૂર્વક આહ્વાણે પ્રાર્થના કરવી કે,-

પ્રસીદન્તુ ભવન્તઃ ।

આહ્વાણો:-

પ્રસન્નાસ્મઃ ।

તે પછી આહ્વાણે નીચેનાં સપ્રણુવ વાક્યો બોલી, ચળમાન ઉપર ચંદનવાળા અક્ષત નાંખતાં નીચે પ્રમાણે આશીર્વાદ દેવા. ચળમાન અનુપવીતી હોય તો પ્રણુવ(ઓંકાર) લેવો નહિ. નિરોંકાર આશીર્વાદ દેવા.

આ ઠેકાણે નીચેનાં આશીર્વાદાત્મક વચનો બોલી ચળમાન ઉપર કેટલાક આહ્વાણો અક્ષત નહિ નાંખતાં પૂજેલા કલશમાંથી એક પાત્રમાં થોડું જળ લઈ તેમાંથી દૂર્વા (ધો) અથવા આસોપાલવનાં પત્ર કે ફૂલ બોળી ચળમાનના અંગ ઉપર માર્જનની રીતે છાંટે છે; માટે અક્ષત નાંખવા કે કલશોદક છાંટવું તે કર્મકરાવનારની ઈચ્છા ઉપર છે. બાકી બન્ને પક્ષ તો સારા છે.

ૐ શાંતિરસ્તુ । ૐ પુષ્ટિરસ્તુ । ૐ તુષ્ટિરસ્તુ । ૐ વૃદ્ધિ-
રસ્તુ । ૐ અવિઘ્નમસ્તુ । ૐ આયુષ્યમસ્તુ । ૐ આરોગ્યમસ્તુ
। ૐ શિવંકર્માસ્તુ । ૐ કર્મસમૃદ્ધિરસ્તુ । ૐ વેદસમૃદ્ધિરસ્તુ ।
ૐ શાસ્ત્રસમૃદ્ધિરસ્તુ । ૐ ધનધાન્યસમૃદ્ધિરસ્તુ ૐ પુત્રસમૃદ્ધિ-
રસ્તુ । ૐ ઇષ્ટસંપદસ્તુ ।

એ આશીર્વાચનોમાં હવે પછી એ વાક્યો બોલી તે યજ્ઞમાન ઉપર
અક્ષત નાખતા હોય કે કલશોદક છાંટતું હોય તે તેના અંગ પર ન
છાંટતાં ભૂમિપર કે એક બાજુ પર છાંટવું. કેમ કે તે અનિષ્ટ
વાક્યો છે.

અરિષ્ટનિરસનમસ્તુ । યત્પાપં રોગમશુભમકલ્યાણં તદૂરે-
પ્રતિહતમસ્તુ ।

હવે પછીનાં વાક્યોથી યજ્ઞમાનના અંગપર અક્ષત નાખવા કે
કલશોદક છાંટવું; કારણ કે હવેનાં વાક્યો યજ્ઞમાનનું ઇષ્ટકર્તા છે.

ૐ યચ્છ્રેયસ્તદસ્તુ । ૐ ઉત્તરેકર્મણિનિર્વિઘ્નમસ્તુ । ૐ
ઉત્તરોત્તરમહરહરાભિવૃદ્ધિરસ્તુ । ૐ ઉત્તરોત્તરા ક્રિયાઃશુભા-
શોભનાઃ સપદ્યન્તામ્ । ૐ તિથિકરણમુદ્ધર્તનક્ષત્રગ્રહલ્ભ
સંપદસ્તુ ।

તે પછી યજ્ઞમાને પ્રોતાની પાસે રહેલા આચમનીપવાલામાંથી
આચમની વડે શુદ્ધજળ જમણા હાથમાં લઈ નીચેનાં વાક્યોના અંતમાં

જ્યાં પ્રીયતામ્ પ્રીયેતામ્ અને પ્રીયન્તામ્ એ ક્રિયાપદો આવે ત્યાં તે જમણા હાથમાં લીધેલું જળ ખીજ એક તાંબાના પાત્રમાં મૂકી દેવું:-

તિથિકરણસુહૃર્તનક્ષત્રગ્રહલગ્નાધિદેવતાઃ પ્રીયન્તામ્ ॥ તિથિકરણેસુહૃર્તેસનક્ષત્રેસગ્રહેસાધિદેવતેપ્રીયેતામ્ ॥ દૂર્ગાપાશ્ચાલ્યૌપ્રીયેતામ્ ॥ અગ્નિપુરોગા વિશ્વેદેવાઃ પ્રીયન્તામ્ ॥ ઇન્દ્રપુરોગામરુદ્રણાઃ પ્રીયન્તામ્ ॥ માહેશ્વરીપુરોગાઽમામાતરઃ પ્રીયન્તામ્ ॥ વૈસિષ્ઠપુરોગાસર્વે ઋષિગણાઃ પ્રીયન્તામ્ ॥ અરુંધતીપુરોગા એકપત્ન્યઃ પ્રીયન્તામ્ ॥ વિષ્ણુપુરોગાઃ સર્વદેવાઃ પ્રીયન્તામ્ ॥ બ્રહ્મપુરોગાઃ સર્વેવેદાઃ પ્રીયન્તામ્ ॥ બ્રહ્મચબ્રાહ્મણાશ્ચ પ્રીયન્તામ્ ॥ શ્રીસરસ્વત્યૌ પ્રીયેતામ્ ॥ શ્રદ્ધામેધે પ્રીયેતામ્ ॥ ભગવતીકાત્યાયની પ્રીયતામ્ ॥ ભગવતીઋદ્ધિકરી પ્રીયતામ્ ॥ ભગવતીસિદ્ધિકરી પ્રીયતામ્ ॥ ભગવતી પુષ્ટિકરી પ્રીયતામ્ ॥ ભગવતી તુષ્ટિકરી પ્રીયતામ્ ॥ ભગવન્તૌ વિઘ્નવિનાયકૌ પ્રીયેતામ્ ॥ સર્વાઃ કુલદેવતાઃ પ્રીયન્તામ્ ॥ સર્વાઃ ગ્રામદેવતાઃ પ્રીયન્તામ્ ॥ સર્વા ઇષ્ટદેવતાઃ પ્રીયન્તામ્ ॥ હતાશ્ચબ્રહ્મવિદ્વિષઃ* ॥ હતાશ્ચપરિપંથિનઃ ॥ હતાશ્ચવિઘ્નકર્તારઃ ॥ સર્વેશઽવઃ પરા-

* હતાશ્ચ બ્રહ્મ વિદ્વિષઃ એ વચનથી શામ્યન્સ્વાતિયઃ એ સાત વચનો બોલતાં મુખી પ્રત્યેક વાક્યે યજમાન પાસે તર બાણી માંથી આચમનીવડે પૂર્વદિશાબાણી તરબાણીમાંથી બહાર જળ મૂકાવવું.

भवं यान्तु ॥ शाम्यंतु घोराणी ॥ शाम्यन्तु पापानि ॥ शाम्यन्त्वृत्तयः ॥

पछी आह्मशेअ ये यजमान उपर नीयेनां आशीर्व्यतो भोली
अक्षत नाभवा के ह्वा अने पुष्प वडे कक्षशेदक छांटवुं.

शुभानि वर्धताम् ॥ शिवा आपः सन्तु ॥ शिवा
ऋतवः सन्तु ॥ शिवा औषधयः सन्तु ॥ शिवा नद्यः सन्तु ॥
शिवागिरयः सन्तु ॥ शिवा अतिथयः सन्तु ॥ शिवा अग्नयः
सन्तु ॥ शिवा आहुतयः सन्तु ॥ अहोरात्रे शिवे स्याताम् ।

ॐ निकामे निकामे नः पर्जन्यो वर्षतु
फलवत्यो नऽओषधयः पचयन्ताज्योगक्षेमो नः
कल्पताम् ॥

पछी यजमाने आगणनी पेडे जमला हाथमां जण लक्ष नीयेना
मंत्रा ललतां ते शुद्ध पात्रमां भूकुं.

शुक्राङ्गारकबुधबृहस्पतिशनैश्चरराहुकेतुसोमसहिता आदि-
त्यपुरोगाः सर्वे ग्रहाः प्रीयन्ताम् ॥ भगवान्नारायणः प्रीय-
ताम् ॥ भगवान्स्वामी महासेनः प्रीयताम् ॥

पछी आचार्यादि आह्मशे के कर्मकरावनारे यजमानने पूछवुं के,-
पुण्याहकालान्वाचयिष्ये ।

તેના પ્રત્યુત્તરમાં યજ્ઞમાને બોલાવું કે,—

વાચ્યતામ્ ।

તે પછી જો નીચે પ્રમાણે યજ્ઞમાન બોલી શકે તો તેની પાસે બોલાવવું. નહિ તો યજ્ઞમાનવતીનું પણ આચાર્યાદિ બ્રાહ્મણેજ બોલી જવું.

બ્રાહ્મયં પુણ્યં મહદ્યજ્ઞ સષ્ટ્યુત્પાદનકારકમ્ ।

વેદદૃષ્ણોદ્ભવં નિત્યં તત્પુણ્યાહં બ્રુવન્તુનઃ ॥

ઓ બ્રાહ્મણા મહં સકુદુમ્બિને મહાજનાભ્યમસ્કુર્વાણાય
આશીર્વચનમપેક્ષમાણાય મયા ક્રિયમાણસ્ય સગ્રહમસ્વ* રજોદ-
ર્શનશાંતિપૂર્વકગર્ભાધાનાસ્વસ્ય+ કર્મણઃ પુણ્યાહં ભવન્તો
બ્રુવન્તુ ॥

ઉપરના યજ્ઞમાનવચનોત્તરમાં બ્રાહ્મણો એ બોલાવું કે,

પુણ્યાહં પુણ્યાહં પુણ્યાહમ્ ૩ ॥

ફક્ત બ્રાહ્મણોએ આ મંત્રો બોલીજવાનાજ છે:—

**ૐ પુનન્તુ મા દેવજનાઃ પુનન્તુ મનસા
ધિયઃ । પુનન્તુ વિશ્વા ભૂતાનિ જાતવેદઃ પુનોહિમા ॥**

પૃથિવ્યામુદૃતા યાન્તુ યત્કલ્યાણં પુરાકૃતમ્ ।

ઋષિભિઃ સિદ્ધગન્ધર્વૈસ્તત્કલ્યાણં બ્રુવન્તુ નઃ ॥

મો બ્રાહ્મણા મહં સકુટુમ્બિને મહાજનાન્નમસ્કુર્વાણાય આ-
શીર્વર્ચનમપેક્ષમાણાય મયા ક્રિયમાણસ્ય સગ્રહમસ્ત્વ* રજોદર્શન
શાંતિપૂર્વક ગર્ભાધાનાસ્વયં+ કર્મણઃ કલ્યાણં ભવન્તો બ્રુવન્તુ ।

આશ્વિણે એ બોલવું કે,

કલ્યાણં કલ્યાણં કલ્યાણમ્ ૩ ॥

આ આશીર્વાદનો મંત્ર આશ્વિણે બોલવાનો:—

ૐ યથે માં વાચં કલ્યાણીમાવદાનિ જને-
ભ્યઃ બ્રહ્મરાજન્યામ્યાં શૂદ્રાય ચાર્યાય ચ સ્વાય
ચારણાય ચ ॥

* આ સ્થળે રજોદર્શન શાંતિ પૂર્વક ગર્ભાધાદિ સંસ્કારનો પ્રયોગ
લખાય છે માટે ફૂલ ચિહ્ન તથા ચોકડીના ચિહ્ન વચ્ચે ચાલુ પ્રયોગમાં
બોલવાનું લખ્યું છે પણ બીજા કોઈ કર્મપ્રયોગ ચાલતો હોય તો
ફૂલ ચિહ્ન આગળથી તે ચોકડી સુધીમાં તે કર્મ પ્રયોગને છઠ્ઠી વિ-
ભક્તિનો પ્રત્યય લગાવીને બોલવું. જેમકે નવચંડીમાં સગ્રહમસ્ત્વ
નવંચંડયાસ્વયં કર્મણઃ । શાતચંડિમાં સગ્રહમસ્ત્વશત
ચંડયાસ્વયં કર્મણઃ । વાસ્તુ શાંતિમાં વાસ્તુશાંત્યાસ્વયં
કર્મણઃ । વિષ્ણુ યાગમાં વિષ્ણુયાગાસ્વયં કર્મણઃ । પ્રત્યેક
કર્મમાં ગ્રહ મખતો આ પ્રમાણે કરવાનો હોય છે. ટુંકામાં ઉપરના
સગ્રહમસ્ત્વ પછી કર્મણઃ ના પહેલાં પ્રયોગનું નામ* + પહેલાંની
દીપ પ્રમાણે આરંભેલા કર્મનું નામ દેવું.

સાગસ્ય યથાવૃદ્ધિર્મહાલક્ષ્મ્યાદિભિઃ કૃતા ।

સંપૂર્ણા સુપ્રભાવાન્ન તાંચ કૃદ્ધિં બ્રુવન્તુ નઃ ॥

મો બ્રાહ્મણાઃ મયા ક્રિયમાણસ્ય સગ્રહમશ્વરજોદર્શન
શાંતિપૂર્વક ગર્ભાધાનાશ્વસ્ય કર્મણઃ કૃદ્ધિં ભવન્તો બ્રુવન્તુ ॥

પ્રત્યુત્તરમાં બ્રાહ્મણોઃ—

ૐ કૃદ્યતાં કૃદ્યતાં કૃદ્યતામ્ ॥

ૐ સત્રસ્ય કૃદ્ધિરસ્યગન્મજ્યોતિરમૃતા અ-
ભૂમ । દિવ સ્પૃથિઠયા અધ્યારુહામાવિદામ
દેવાન્સ્વજ્યોતિઃ ॥

સ્વાસ્તિસ્તુ યા વિનાશાશ્વયા પુણ્યકલ્યાણ વૃદ્ધિદા ।

વિનાયકઃ પ્રિયાનિત્યં તાં ચ સ્વસ્તિ બ્રુવન્તુ નઃ ॥

મો બ્રાહ્મણા મયા ક્રિયમાણાય સગ્રહમશ્વ* રજોદર્શન
શાંતિપૂર્વક ગર્ભાધાનાશ્વયાય* કર્મણે સ્વસ્તિ ભવન્તો બ્રુવન્તુ ॥

પ્રતિ વચનમાં બ્રાહ્મણોએ બોલવું કે;—

ૐ સ્વાસ્તિઃ સ્વાસ્તિઃ સ્વાસ્તિઃ ॥

* આ ઠેકાણે કૃષ્ણ અને ચોકડી વચ્ચે સંપ્રદાને ચતુર્થીના પ્રયોગ
હોવાથી કર્મણઃ એ છઠ્ઠીના પ્રયોગને બદલે કર્મણે ચતુર્થીના પ્રયોગ
કરીને બોલવું.

આહ્વણે ભણવાનો મંત્ર:—

ૐ શ્રીશ્ચ તે લક્ષ્મીશ્ચ પત્ન્યાવહોરાત્રે પાર્શ્વે
નક્ષત્રાણિ રૂપમશ્વિનૌ વ્યાત્તમ્ । ઇષ્ણત્રિષા-
નામું મ ઇષાણ સર્વલોકં મ ઇષાણ ॥

સમુદ્રમથનાજ્ઞાતા જદાનંદકારકાઃ ।

હરિમિયા ચ માઙ્ગલ્યા તાંશ્રિયશ્ચ બ્રુવન્તુ નઃ ॥

મો બ્રાહ્મણા મયા ક્રિયમાણસ્ય સગ્રહમશ્વ* રજોદર્શન
શાંતિપૂર્વક ગર્ભાધાનાશ્ચસ્ય* કર્મણઃ શ્રીરસ્તિવતિ ભવન્તો
બ્રુવન્તુ ॥

આહ્વણે એ બોલવું કે,—

અસ્તુશ્રીઃ અસ્તુશ્રીઃ અસ્તુશ્રીઃ ૩ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી યજ્ઞમાને આહ્વણેની પ્રાર્થના કરવી:—

અસ્મિન્પુણ્યાહવાચને ન્યૂનાતિરિક્તયોવિધિઃ સ ઉપવિષ્ટ
બ્રાહ્મણાનાં વચનાત્ શ્રીમહાગણપતિપ્રસાદાચ્ચ સર્વૈઃ પારે-
પુર્ણોઽસ્તુ ॥

* સગ્રહમશ્વ પછી ને કર્મણઃ પહેલાં કૂલ અને ચોકડીના
ચિહ્ન વચ્ચે જે કર્મ કરવાનું હોય તેને પાશું આગળની રીતે છટ્ટી
વિભક્તિના એક વચનનો પ્રત્યય જોડીને બોલવું.

બ્રાહ્મણો એ ખેલવું કે

અસ્તુપરિપૂર્ણઃ ।

પછી નીચે પ્રમાણે ખેલી સ્વસ્તિપુણ્યાહવાચન પ્રયોગનો ઉત્તર સંકેત્ય મૂકવો:—

अनेन पुण्याहवाचनाख्येन कर्मणा प्रजापतिः प्रीयताम् ॥

॥ इतिस्वास्तिपुण्याहवाचनम् ॥

॥ अथ अमृताभिषेकः ॥

આ અમૃતાભિષેકના સમયે યજ્ઞમાનપત્નીએ પોતાના પતિના ડાળા પડખે આસનપર બેસવું.

જેઓ અવિધુર હોય એટલે પરણ્યા પછી જેમની સ્ત્રી મરણ પામેલી ન હોય, સ્ત્રીનો અત્યંત વિયોગ થયેલો ન હોય, જેઓ વિકલ ચિત્તવાળા ન હોય, એવા ચાર અથવા વધારે બ્રહ્મણોએ એક તંબાના જૂદા પાત્રમાં પૂજેલા કલશમાંથી થોડું જળ લઈ તાંબુલ પાન દૂર્વા (ઘો), તથા આંબો કે આસોપાલવના પાંદડા વડે તે પાત્રમાંથી થોડું થોડું જળ લઈ નીચેના મંત્રા બણી અમૃતાભિષેક કરવો (થોડું થોડું પાણી છાંટવું):—

**ॐ पयः पृथिव्यां पय ओषधीषु पयो दिव्य-
न्तरिक्षे पयो धाः । पयस्वतीः प्रदिशः सन्तु मङ्गम्**

॥१॥ पञ्च नद्यः सरस्वतीमपियन्ति सङ्घोतसः । स-
 रस्वती तु पञ्चधा सो देशेभवत्सरित् ॥२॥ वरुण-
 स्योत्तम्भ नमसि वरुणस्य स्कम्भसर्जनीस्थः ।
 वरुणस्य ऋतसदन्यसि वरुणस्य ऋतसदनमसि ।
 वरुणस्य ऋतसदनमासीद ॥ ३ ॥ पुनन्तु
 मा देवजनाः पुनन्तु मनसा धियः । पुनन्तु
 विश्वा भूतानि जातवेदः पुनीहि मा ॥ ४ ॥
 द्यौः शान्तिरन्तरिक्षं शान्तिः पृथिवी शान्तिरापः
 शान्तिरोषधयः शान्तिः । वनस्पतयः शान्तिर्विश्वे
 देवाः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिः सर्वे शान्तिरेव शान्तिः
 सामा शान्तिरेधि ॥ ५ ॥ यतो यतः समी-
 हसे ततो नो अभयं कुरु । शं नः कुरु प्रजाभ्योऽ
 भयं नः पशुभ्यः ॥ ६ ॥

॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः सुशान्तिर्भवतु ॥

अनुपवीती यत्प्रभान् ग्रहभञ्ज करनार होय तो तेने नीचे प्रमाणे
पैराणुभंत्रोधी अभृताभिषेक करवोः—

सुरास्त्वामभिषिञ्चन्तु ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ।

वासुदेवो जगन्नाथस्तथासङ्कर्षणो विष्णुः ॥ १ ॥

प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च भवन्तु विजयायते ।

अखण्डलोप्रिर्भगवान्यमो वै निर्ऋतिस्तथा ॥ २ ॥

वरुणः पवनश्चैव धनाध्यक्षस्तथा शिवः ।

ब्रह्मणासहिताः सर्वे दिक्पालाः पान्तु ते सदाः ॥ ३ ॥

कीर्तिर्लक्ष्मीर्धृतिर्मैधापुष्टिः श्रद्धा क्रियामतिः ।

बुद्धिर्लज्जावपुः शांतिः कान्तिस्तुष्टिश्च मातरः ॥ ४ ॥

एतास्त्वामभिषिञ्चन्तु देवपत्न्यः समागताः ।

आदित्यश्चन्द्रमाभौमबुधजीवसीतार्कजाः ॥ ५ ॥

ग्रहास्त्वामभिषिञ्चन्तुराहुकेतुश्चतर्पिताः

देवदानवगन्धर्वा यक्षराक्षसपन्नगाः ॥ ६ ॥

ऋषयो मुनयो गावो देवमातरएवच ।

देवपत्न्यो द्रुमानागादैत्याश्चाप्सरसाङ्गणाः ॥ ७ ॥

अस्त्राणि सर्वशस्त्राणि राजानो वाहनानिच ।

औषधानि च रत्नानि कालस्यावयवाश्चये ॥ ८ ॥

सरितः सागराः शैलास्तीर्थानिजलदा नदाः ।

एते त्वामभिषिञ्चन्तु सर्वकामार्थसिद्धये ॥ ९ ॥

अमृताभिषेकोस्तु ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

सुशान्तिर्भवतु ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ મૂકી, અમૃતાભિષેક કરનારા બ્રાહ્મણોને યથાશક્તિ દક્ષિણા આપવી. તથા યજ્ઞમાજ પત્નીએ, પોતાના સ્વામીના જમણે પડખે પ્રથમના આસન પર ઉઠીને બેસવું.

अभिषेककर्तृभ्यो ब्राह्मणेभ्यो यथोत्साहदक्षिणां दास्ये तेन
श्रीकर्माङ्गदेवताः प्रीयन्ताम् ॥

॥ इत्यमृताभिषेकः ॥

॥ अथमण्डपमातृकापूजनम् ॥

આ પ્રયોગમાં યજ્ઞમાન સ્ત્રી-પુરુષે અનુક્રમે અગ્નિ, નૈઋત્ય, વાયવ્ય, ઈશાન અને મધ્ય, એ પાંચ દિશાઓના મંડપના સ્તંભોમાં ક્રમે નંદિતી, નલિની, મૈત્રા, ઉમા અને પશુવર્ધિની, એ પાંચ, માતૃકાઓનું નીચે બતાવેલી રીતે પૂજન કરવું. કદાપિ કોઈ ઠેકાણે મંડપનો અભાવ હોય તો ઉપર બતાવેલી દિશાઓમાં ચોખ્ખાની નાની ઢગલીઓ કરાવી, તે ઉપર તે પાંચે માતૃકાઓનાં નામભણી, તે મંડપના સ્તંભોની અધિષ્ઠાત્રી દેવીઓનું ધ્યાન કરી, બતાવેલી રીતે પૂજન કરવું; કે જોથી આરંભેલા ગ્રહમખનું કોઈ પણ કામ કે અંગ અપૂર્ણ ન રહેતાં દોષાપત્તિમાં આવવાનું કારણ રહે નહિ. પ્રથમ નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

મયાચારવ્ચકર્મસાંગતાસિદ્ધયર્થ મંડપમાતૃણાં પૂજનં
કારિણ્યે ॥

એ પ્રમાણે બોલી જળ મૂકવું.

પ્રથમ યજ્ઞમાન સ્ત્રી-પુરુષે પોતાના બન્ને હાથમાં અક્ષત રાખી,
નીચે બતાવેલો મંત્ર બોલી, અગ્નિકોણના સ્તંભ (સ્થંભ અથવા થાંભલા)માં
નંદિની નામની માતૃકાનું અક્ષતાર્પણ કરી આવાહનકરવું:—

અગ્નિકોણે મંડપસ્તંભે ઐં ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ નંદિન્યૈ નમઃ નંદિ-
નીમાવાહયામિ ॥ ૧ ॥

એ પ્રમાણે બોલી, અગ્નિકોણના સ્તંભમાં નંદિનીનું આવાહન કરી
નમસ્કાર કરવો; પછી નૈઋત્ય કોણના મંડપપર અક્ષત નાંખી તેમાં
નલિની માતૃકાનું નીચેના મંત્રથી ઉક્ત રીતે આવાહન કરી
નમસ્કાર કરવો:—

નૈઋત્યકોણે મંડપસ્તંભે ઐં ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ નલિન્યૈ નમઃ
નલિનીમાવાહયામિ ॥ ૨ ॥

પછી મંડપના વાયવ્ય કોણના મંડપસ્તંભ પર નીચે પ્રમાણે બોલી
અક્ષત નાંખી, મૈત્રા નામે માતૃકાનું આવાહન કરી નમસ્કાર કરવો:—

વાયવ્યકોણે મંડપસ્તંભે ઐં ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ મૈત્રાયૈ નમઃ
મૈત્રામાવાહયામિ ॥ ૩ ॥

એજ પ્રમાણે ધશાન કોણના મંડપ સ્તંભમાં નીચે પ્રમાણે બોલી,
ઉમા નામે માતૃકાનું આવાહન કરી નમસ્કાર કરવો:—

इशानकोणे मण्डपस्तंभे ॐ भूर्भुवः स्वः उमायै नमः
उमामावाहयामि ॥ ४ ॥

पूर्वोक्त रीते नीचे प्रमाणे लक्ष्मी भंडपना मध्यस्तंभ उपर
अक्षत अर्पण करी पशुवर्द्धिनी मातृकानुं आवाहन करी नमस्कार करवोः—

मण्डपमध्यस्तंभे । ॐ भूर्भुवः स्वः पशुवर्द्धिन्यै नमः
पशुवर्द्धिनीमावाहयामि ॥ ५ ॥

ते पछी नीचेना मंत्रो लक्ष्मी, अधा स्तंभो पर इरता अक्षत वेरी
ते स्तंभावाहित मातृकाओनी प्रतिष्ठा करवीः—

ॐ मनो जूतिर्जुषतामाज्यस्य बृहस्पतिर्य-
ज्ञमिमं तनोतु । अरिष्टं यज्ञं समिमं दधातु विश्वे
देवास इह मादयन्तामोऽम्प्रतिष्ठ ॥ १ ॥

प्रतिष्ठा सर्वदेवानां मित्रावरुणनिर्मिता ।

प्रतिष्ठां वः करोम्यत्र मण्डले देवतैः सह ॥ १ ॥

ॐ नंदिन्यादिमण्डपमातरः सुप्रतिष्ठिता वरदाभवत ॥

ये प्रमाणे भंडपमातृकाओनी प्रतिष्ठा करी नीचे अतावेक्षो
मंत्र लक्ष्मी लक्ष्मीने सर्वोपचार पूजन करवुंः—

ॐ भूर्भुवः स्वः नंदिन्यादिमण्डपमातृभ्यो नमः ॥
आवाहयामि ॥

એ મંત્ર બોલી આવાહન કરવું પછી એજ મંત્રના અંતે સમ ઉપસર્ગ પૂર્વક અર્પયामિ ક્રિયાપદ જોડેલા પૂર્વોક્ત સપ્રણવવ્યાહતિ પૂર્વક નામ મંત્રથી તેમનું સર્વોપચાર પૂજન કરવું:—

આસનમ્ સમર્પયामિ ॥ પાદ્યં ॥ અર્ઘ્યં ॥ આચમનીયં ॥

સ્નાનં ॥ આચમનં ॥ વસ્ત્રં ॥ અલંકારાર્થમક્ષતાન્ ॥

ગંધં ॥ અક્ષતાન્ ॥ પુષ્પાણિ ॥ સૌભાગ્યદ્રવ્યં ॥

(અખીલ, ગુલાલ, હળદર, કંક અને સિંદુર આદિ)

ધૂપં ॥ દીપં ॥ નૈવેદ્યં ॥ મુખવાસાર્થે ફલતામ્બૂલં ॥

॥ દક્ષિણાં ॥ પ્રદક્ષિણામ્ સમર્પયामિ ॥

પછી નીચેના મંત્રોથી પ્રાર્થના કરવી:—

નંદિનીનાલિનીમૈત્રાઝમાચપથુવર્દિની ।

આગ્રેયાદિક્રમેણૈવ શાસ્ત્રાસ્તંભે પ્રતિષ્ઠિતા ॥ ૧ ॥

શરણાગતદીનાર્ત પરિત્રાણપરાયણે ।

સર્વસ્યાર્તિહરે દેવિ નારાયણીનમોસ્તુતે ॥ ૨ ॥

તે પછી નીચેના મંત્ર બોલી, બોખામાં ફૂલ રાખી, મંત્ર પુષ્પાંજલિ અર્પણ કરવો:—

ૐ ભૂભુવઃ સ્વઃ નંદિન્યાદિ મળ્ડપમાતૃભ્યોનમઃ મંત્રપુષ્પાંજલિ સમર્પયामિ ॥

એ પ્રમાણે મંત્રપુષ્પાંજલિ અર્પણ કરી નમસ્કાર કરવો. પછી

નીચેપ્રમાણે ઉત્તરસંક્રાંત્ય મૂકી પૂજન પૂર્ણ કરવું:-

અનયા પૂજયા નંદિન્યાદિમણ્ડપમાતરઃ પ્રીયન્તામ્ ॥

॥ ઇતિમણ્ડપમાતૃકાપૂજનમ્ ॥

॥ અથગૌર્યાદિમાતૃકાપૂજનમ્ ॥

સ્થળનો સંક્રાંત્ય ના હોય તો મણ્ડપના અગ્નિકોણમાં ચોવિશ આંગળ સમયોરસ લાંબો-પહોળો ને ભૂમિથી ખાર આંગળ ઉંચો એક કાચી છંટા કે માટીનો પીઠ (ચોટલો) બનાવી તેને ખડીથી ઘોળા તે ઉપર રેશમી કે સુતરાઉ લાલ રંગનું વસ્ત્ર પાથરી તે ઉપર ઘઉં, ડાંગેર કે ચોખાની સોળ પુંજિકાઓ (ઢગલીઓ) કરી, તે ઉપર સોપારીઓ મૂકવી. કદાચ કોઈ સ્થળે જગ્યોના સંક્રાંત્યને લઈ પીઠ ન થઈ શક્યો હોય તો બાજોડ કે પાટલા ઉપર પણ રક્તવસ્ત્ર પાથરીને પૂર્વોક્ત સોળ ઢગલીઓ કરી, તે પર સોળ સોપારીઓ મૂકી તેમાં સોળે માતૃકાઓનું નીચે પ્રમાણે આવાહન કરી, પૂજન કરવું:-

પ્રથમ કંકુવાળા કે ચંદનવાળા અક્ષત એક પાત્રમાં ભરી રાખવા પછી તેમાંથી થોડા થોડા લઈ નીચેના નામમંત્રો ભણતાં તે ક્રમે સર્વ સોપારીઓ પર નાંખી, ગૌર્યાદિમાતૃકાઓનું આવાહન તથા સ્થાપન કરી તેમનું સોળે ઉપચારોથી પૂજન કરવું:-

પ્રથમ નીચેનો મંત્ર ભણી, તે માતૃકાઓના મધ્યમાં પ્રથમ પૂજન કરેલા ગણપતિમહારાજને પધરાવવા:-

ॐ भूर्भुवः स्वः गणेशाय नमः गणेशमावाहयामि स्थापयामि १

ॐ भूर्भुवः स्वः गौर्यै नमः गौरीमावाहयामि स्थापयामि २

ॐ भूर्भुवः स्वः पद्मायै नमः पद्मामावाहयामि स्थापयामि ३

ॐ भूर्भुवः स्वः शक्त्यै नमः शक्तीमावाहयामि स्थापयामि ४

ॐ भूर्भुवः स्वः मेधायै नमः मेधामावाहयामि स्थापयामि ५

ॐ भूर्भुवः स्वः सावित्र्यै नमः सावित्रीमावाहयामि

स्थापयामि ॥ ६ ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः विजयायै नमः विजयामावाहयामि

स्थापयामि ॥ ७ ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः जयायै नमः जयामावाहयामि स्थापयामि ८

ॐ भूर्भुवः स्वः देवसेनायै नमः देवसेनामावाहयामि

स्थापयामि ॥ ९ ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः स्वधायै नमः स्वधामावाहयामि स्था-

पयामि ॥ १० ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः स्वाहायै नमः स्वाहामावाहयामि स्था-

पयामि ॥ ११ ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः मातृभ्यो नमः मातृरावाहयामि स्था-

पयामि ॥ १२ ॥

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ લોકમાતૃમ્યો નમઃ લોકમાતૃરાવાહયામિ
સ્થાપયામિ ॥ ૧૩ ॥

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ ધૃત્યૈ નમઃ ધૃતિમાવાહયામિ સ્થાપયામિ ૧૪

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ પુષ્ટ્યૈ નમઃ પુષ્ટિમાવાહયામિ સ્થાપયામિ ૧૫

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ તુષ્ટ્યૈ નમઃ તુષ્ટિમાવાહયામિ સ્થાપયામિ ૧૬

એ પ્રમાણે એ શોડષ ગૌર્યાદિ માતૃકાઓનું આવાહન અને સ્થાપન કર્યા પછી જો વિવાહ કે યજ્ઞોપવીતનો પ્રસંગ હોય તો જ્યાં ગણપતિનું સ્થાપન કર્યું હોય તે ભીંતે, નહિં તો બીજા કોઈ સ્થળે, તે યજ્ઞયાગાદિમાં તો કેટલાક તે વસોદ્ધારાના આવાહન—સ્થાપન માટે મધ્યસ્થાપનના દક્ષિણે અને શોડષ માતૃકાના સ્થાપનથી ઉત્તરમાં એક લાથ લાંબો ઉભો પથ્થર રોપાવે છે તે તેને નીચેના મંત્રો ભણી કંકના સાત ચાંદલા કરી સમઘૃત માતૃકાઓનું સ્થાપન કરે છે, તે ઘૃતમાતૃકાઓ અથવા વસોદ્ધારા કહેવાય છે. તે ભીંતે અથવા પથ્થરપર ચાંદલા કરવા હોય તો તેમના સપ્રણવવ્યાહતિયુક્ત આ પ્રમાણે મંત્રો ભણી ચાંદલા કરવા:—

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ શ્રીયૈ નમઃ શ્રીમાવાહયામિ સ્થાપયામિ ૧

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ લક્ષ્મ્યૈ નમઃ લક્ષ્મીમાવાહયામિ સ્થાપયામિ ૨

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ ધૃત્યૈ નમઃ ધૃતિમાવાહયામિ સ્થાપયામિ ૩

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ મેઘાયૈ નમઃ મેઘમાવાહયામિ સ્થાપયામિ ૪

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સ્વાહાયૈ નમઃ સ્વાહામાવાહયામિ સ્થાપયામિ ૫

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ પ્રજ્ઞાયૈ નમઃ પ્રજ્ઞામાવાહયામિ સ્થાપયામિદ
 ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સરસ્વત્યૈ નમઃ સરસ્વતીમાવાહયામિ
 સ્થાપયામિ ॥ ૭ ॥

એ પ્રમાણે સાતે મંત્રો પૃથક્ પૃથક્ બોલી ભીંતે સાત કંકુના ચાંદલા કરવા. પછી જીનું ધી કરાવી, રૂવડે તે સાતે કંકુના ચાંદલાપર ધીમાં બોજેલું રતું પુમડું દબાવી, સાત નીંગાળા ઉતારવા. પછી તે સાત ધારાઓમાંની ત્રણ ત્રણ ધારાઓ બાદ કરી ચોથી એટલે મધ્યની ધારા ઉપર કંકુના ચાંદલા ઉપર થોડોક ગોળ ચોટાડી, તે ઉપર રૂપીઓ અર્ધો કે પાવલી આદી કાંઈક રૌપ્યમુદ્રા ચોટાડી, પછી નીચે પ્રમાણે પૂજા કરવી; એમ પદ્ધતિકાર લખે છે. રૂપામહોર ગોળથી ચોટાડી શકાય છે.

તે રૌપ્યમુદ્રા ચોટાડતાં નીચેના મંત્ર ભણવા:—

યં યં ચિન્તયતે કામં તં તં પ્રાપ્નોતિ નિશ્ચિતમ્ ।
 પરમૈશ્વર્યમતુલં પ્રાપ્નોતિ વિપુલં પુમાન્ ॥

તે પછી તેમનું આ પ્રમાણે બન્ને દંપતી એ (સ્ત્રીપુરુષે)
 પૂજન કરવું:—

બન્ને જણાં એ હાથમાં અક્ષત રાખી મંત્ર ભણવા:—

ગૌરીપદ્માશ્ચીમેધા સાવિત્રીવિજયા જયા ।

દેવસેનાસ્વધાસ્વાહા માતરોલોકમાતરઃ ॥

ધૃતિઃ પુષ્ટિસ્તથા તુષ્ટિરાત્મનઃ કુલદેવતા ।

શ્રીલક્ષ્મીચ ધૃતિર્મેધા સ્વાહા પ્રજ્ઞાસરસ્વતી ॥

માઙ્ગલ્યેષુ પ્રપૂજ્યન્તે સમૈતા ઘૃતમાતરઃ ॥

હાથમાં રાખેલા અક્ષત યજ્ઞમાન દંપતિએ તે આવાહિત ગૌ-
ર્યાદિ શોડષ માતૃકાઓને તથા શ્રીઆદિ સપ્ત ઘૃતમાતૃકાઓને (ધીના
નીગાળા ઉતાર્યા છે તે) તેમને અર્પણ કરી, તેમની નીચેના મંત્રો બણી,
પ્રતિષ્ઠા કરવી. હાથમાં અક્ષત ફૂલ રાખી નીચેના મંત્રો બણી, ધ્યાન
કરી તે અક્ષત ગણપતિ-ગૌર્યાદિમાતૃકાઓ પર પ્રાર્થકરીને અર્પણ કરવા:-

ૐ મનો જૂતિર્જુષતામાજ્યસ્ય બૃહસ્પતિર્ય-
જ્ઞમિમં તનોતુ । અરિષ્ટં યજ્ઞં સમિમં દધાતુ વિશ્વે
દેવાસ इह मादयन्तामोऽम्प्रतिष्ठ ॥ ૧ ॥

પ્રતિષ્ઠા સર્વદેવાનાં મિત્રાવરુણનિર્મિતા ।

પ્રતિષ્ઠાં વઃ કરોમ્યત્ર મળ્ડલે દેવતૈઃ સહ ॥ ૧ ॥

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સગણેશગૌર્યાદ્યાવાહિતમાતરઃ સુપ્રતિ-
ષ્ઠિતા વરદા ભવત ॥

પગી નીચે ખતાવેલો સપ્રણવ વ્યાહતિપૂર્વક મંત્ર બોલી, ખતા-
વેલા સર્વે ઉપચારો અર્પણ કરી માતૃકાપૂજન પૂર્ણ કરી, આગળ
ખતાવેલી રીતે ઉત્તર સંકલ્પ મૂકવો:-

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સગણેશગૌર્યાદ્યાવાહિતમાતૃભ્યો નમઃ

ध्यायामि ॥ आसनार्थमक्षतान्समर्पयामिः ॥ पादयो पाद्यं
चरणप्रक्षालनार्थं जलं समर्पयामि ॥ हस्तयोरर्घ्यं (अर्घ्योदकं)
समर्पयामि ॥ आचमनं समर्पयामि ॥ स्नानं समर्पयामि ॥
वस्त्राणि समर्पयामि ॥ गन्धं समर्पयामि ॥ अक्षतान्समर्पयामि
॥ सौभाग्यद्रव्यं* समर्पयामि ॥ धूपं समर्पयामि ॥ दीपं
समर्पयामि ॥ नैवेद्यं समर्पयामि ॥ फलताम्बूलं समर्पयामि ॥
दक्षिणांसमर्पयामि ॥ निराजनदीपं समर्पयामि ॥ प्रदक्षिणां
समर्पयामि ॥ मंत्रपुष्पांजलिं समर्पयामि ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सगणेशगौर्याद्यावाहितमातृभ्यो नमः
प्रार्थनापूर्वकं नमस्कारान्समर्पयामि ॥

पछी पूजन समाप्तितो नीचे प्रमाणे उत्तर संकल्प भूक्तवोः—

अनया पूजया सगणेशगौर्याद्यावाहितमातरः प्रीयन्ताम् ॥

॥ इति मातृकापूजनम् ॥

॥ अथ वैश्वदेवसंकल्पः ॥

सूत्रकार आवा शुभ प्रसंगमां पण्य वैश्वदेवनी क्रिया लुप्त न थवा

* स्त्रीयेने उपयोगमां आवतां द्रव्ये.

માટે તે સાંકલ્પિક કરવા આજ્ઞા કરે છે; માટે તે કરવા નીચે બતાવ્યા પ્રમાણે પ્રથમ સંકલ્પ કરવો:—

અત્રાગ્ર મહામાઙ્ગલ્યપ્રદે અમુક માસે ॥ ૦ પક્ષે ॥ ૦તિથી
॥ ૦ વાસરે ॥ અસ્મિન્કર્મણિ વિહિતવૈશ્વદેવાકરણજનિતપ્ર-
ત્યવાય પરિહારાર્થં તત્કરણજનિતફલ પ્રાપ્ત્યર્થંચ્ચ इदं तण्डुलपात्रं
सदक्षिणाकं शास्त्रोक्तफलप्राप्त्यर्थं कस्मैचित्वात्मना ग्राहंदास्ये ।

તેન કરિષ્યમાણ કર્મણિ અધિકારસિદ્ધિરસ્તુ ।

ઉપર પ્રમાણે સંકલ્પ કરી, કોઈ દીન અથવા દુર્બલ બ્રાહ્મણને, ગંધાક્ષત કરી, એક તાંબાના નવા પાત્રમાં એક માણસનું પોપણ થાય તેટલા ચોખ્ખા બરી, તેમાં યથાશક્તિ દક્ષિણા માટે રૌપ્યમુદ્રા (રૂપા-મહોર) મૂકી, આપી દેવું; તે વૈશ્વદેવ થયો ગણાય છે. એમ પદ્ધતિકારે કહ્યું છે.

॥ इति वैश्वदेवसंकल्पः ॥

॥ અથનાન્દીશ્રાદ્ધમ્ ॥

આ શ્રાદ્ધને નાન્દીશ્રાદ્ધ, વૃદ્ધિશ્રાદ્ધ અને આબ્યુદયિકશ્રાદ્ધ* એ ત્રણ નામથી કહેવાય છે.

* પુત્રજન્માવિવાહાદિરૂપોઽબ્યુદયસ્તસ્મિન્સતિ ક્રિયમાણં શ્રાદ્ધં તદાબ્યુદયિકશદ્ધેનોચ્યતે ॥

કર્તવ્યં ચામ્યુદયિકં શ્રાદ્ધમમ્યુદયાર્થિના ।

સવ્યેન ચોપવીતેન ઋજુદર્ભૈશ્ચ ધીમતા ।

પિતૃણાં રૂપમાસ્થાય દેવા અન્નં સમશ્રુતે ॥

તસ્માત્સવ્યેન દાતવ્યં વૃદ્ધિશ્રાદ્ધે તુ નિત્યશઃ ॥

ભાવાર્થ:—અમ્યુદયની ઇચ્છાવાળા ખુદ્ધિમાન યજમાને સવ્યાંગે (ડાબે ખભે) જનોઈ રાખીને ને દર્ભ સીદ્ધા રાખીને આ આમ્યુદયિક શ્રાદ્ધ કરવું. એમાં પિતૃદેવોના સ્વરૂપમાં રહિને શ્રાદ્ધાત્મનું ભોજન દેવો કરનારા હોવાથી, આ કુલવૃદ્ધિકારક વૃદ્ધિશ્રાદ્ધ, સવ્યથી (ડાબે ખભે જનોઈ રાખીને)જ કરવું.

કોઈપણ વિવાહાદિ માંગલ્યકારક કર્મારંભ અથવા ધાર્મિકકાર્યારંભ કરવાના હોય, તેમાં કુટુંબમાં કોઈને ઘેર મૃતાશૌચ કે વૃદ્ધ્યાશૌચ પડવાનો સંભવ હોય અને પોતાના ધારેલા કામમાં આશૌચરૂપ વિધ્ન પડવાનો સંભવ જણાય, તો સુગ ગૃહસ્થે સત્વરે આ નાંદી શ્રાદ્ધ કરી લેવું, જેથી નાંદીશ્રાદ્ધ કરનારને આશૌચનો પ્રત્યવાય લાગતો નથી. યજોપવીત, કે વિવાહનું મુદૂર્ત આવવાનું હોય ને આશૌચ લાગવાનો સંભવ જણાય તો તેણે સત્વરથી આશૌચ લાગ્યા પહેલાંજ નાંદી શ્રાદ્ધ કરી લેવું.

જ્યારે નાંદીશ્રાદ્ધનો પ્રયોગ ચાલે ત્યારે યજમાન પત્નીએ પોતાના

ભાવાર્થ:—પુત્રજન્મ અથવા પુત્ર-પુત્રિના વિવાહરૂપ અમ્યુદકર્મમાં આ શ્રાદ્ધ કરાવું હોવાથી તેને આમ્યુદયિક શ્રાદ્ધ એ નામથી કહેવાય છે.

સ્વામી સાથે નહિ બેસતાં, પોતાના આસનપરથી ઉઠી જવું.

પછી યજ્ઞમાને આચમન-પ્રાણાયામ કરી, પોતાના સામું એક તાંબાનું પાત્ર (તરબાણું) મૂકવું. અને તેમાં આ પહેલું, ખીજું અને ત્રીજું, એવો ક્રમ સ્મરણમાં રાખી ત્રણ સોપારી મૂકવાં. પહેલા સોપારીમાં વિશ્વેદેવની, ખીજામાં પોતાના પિતાની, પિતા જીવતા હોય તો પિતામહની (આપનાઆપની), અને કદાપિ પિતામહ (આપનો આપ) જીવતા હોય તો પ્રપિતામહની (તેમના આપની), ભાવના કરવી. ને પછી ત્રીજા સોપારીમાં પોતાના મોસાળપક્ષના પૂર્વજોની જન્મકે માનો આપ માતામહ , માના આપનો આપ પ્રમાતામહ અને તેમનો આપ વૃદ્ધ પ્રમાતામહ એ ત્રણની ભાવના સપત્નીક કરવી. જોનો આપ જીવતા હોય તેણે આપનાઆપની પહેલી ભાવના કરી, તે પછીના બે ક્રમે સંભારવા. માનો આપ જીવતા હોય તો જીવતાના આપથી ત્રણ સંભારવા.

પહેલા સોપારીમાં વિશ્વેદેવની, ખીજામાં પિતા, પિતામહ ને પ્રપિતામહની, ને ત્રીજા સોપારીમાં માતામહ, પ્રમાતામહને વૃદ્ધ પ્રમાતામહની ભાવના કરી છે, તે પ્રત્યેક સમયે સ્મરણમાં રાખવું. પછી પ્રયોગારંભ કરવો.

॥ નાન્દીશ્રાદ્ધપ્રયોગઃ ॥

યજ્ઞમાને સ્વસ્થ અને શાંત થઈ, આચમન પ્રાણાયામ કરી પ્રથમ નીચે પ્રમાણે બણી, વિશ્વેદેવને પાઘ અર્પણ કરવું:—

નાન્દીમુખાઃ સત્યવસુસંજ્ઞકા વિશ્વેદેવાઃ ૐ મૂર્ધ્નિવાઃ સ્વઃ

इदं वः पाद्यं पादावनेजनं पादप्रक्षालनं वृद्धिः ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી પોતાના ગોત્રના સપત્નીક પિતા, પિતામહ ને પ્રપિતામહ ને પાદ્ય (જળ) અર્પણ કરવું:—

गोत्राः पितृपितामह प्रपितामहाः सपत्नीकाः नांदीमुखाः । ॐ भूर्भुवः स्वः इदं वः पाद्यं पादावनेजनं पादप्रक्षालनं वृद्धिः ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી દ્વિતીય ગોત્ર (ખીજા ગોત્રના)ના એટલે મોસાળના ગોત્રના સપત્નીક માતામહ, પ્રમાતામહ અને વૃદ્ધ પ્રમાતામહને પાદ્ય અર્પણ કરવું:—

द्वितीयगोत्रा मातामह प्रमातामह वृद्धप्रमातामहाः सपत्नीकाः नान्दीमुखाः ॐ भूर्भुवः स्वः इदं वः पाद्यं पादावनेजनं पादप्रक्षालनं वृद्धिः ॥

એ પ્રમાણે વિશ્વેદેવને, સપત્નીક પીતા, પિતામહ, પ્રપિતામહ અથવા વૃદ્ધપ્રપિતામહને તથા માતામહ, પ્રમાતામહ, અને વૃદ્ધ પ્રમાતામહને પાદ્ય અર્પણ કરીને નીચે પ્રમાણે બોલી, નાંદી શ્રાદ્ધ કરવાનો સંકલ્પ કરવો:—

अत्राद्य महामाङ्गल्यप्रदे अमुक+मासे अमुकपक्षे अमुक

+ અમુક ને બદલે જે માસ, પક્ષ, તિથિ કે વાર, હોય તે બોલવું

તિથૌ અમુકવાસરે ક્રિયમાણ* [સગ્રદમસ્વરજોદર્શનશાંતિ-
પૂર્વકગર્ભાધારુચ] કર્માઙ્ગત્વેન સાંકલ્પિકાવિધિના નાન્દીશ્રાદ્ધં
કરિષ્યે ॥

એ પ્રમાણે નાંદીશ્રાદ્ધનો સંકલ્પ કરી, ક્રમે તે વિશ્વેદેવાદિને દર્ભ
અથવા પુષ્પનાં આસન અર્પણ કરવાં. પ્રથમ નીચે પ્રમાણે બોલી
વિશ્વેદેવને આસન અર્પવું:—

સત્યવસુસંજ્ઞકાઃ વિશ્વેદેવાઃ નાદીમુખાઃ ॐ भूर्भुवः स्वः
इदं व आसनं सुखासनं नांदीश्राद्धे क्षणौ क्रियेताम् ॥ तथेति
विप्रौ ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી, પોતાના પિતા, પીતાનો પિતા,
અને તેમના પિતાના, ઉદેશે આસન અર્પવું.

गोत्राः पितृपितामहप्रपितामहाः सपत्नीकाः नान्दीमुखाः
॥ ॐ भूर्भुवः स्वः इदं व आसनं ॥ सुखासनम् ॥

તે પછી ખીજા ગોત્રના એટલે મોસાળ પક્ષના પિતૃ દેવોના
ઉદેશે નીચે પ્રમાણે બોલી આસન અર્પવું:—

द्वितीयगोत्राः मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहाः सपत्नी-

* ક્રિયમાણ એ શબ્દનો ઉચ્ચાર કર્યા પછી જે પ્રયોગારંભ કર્યો
હોય તેનું નામ દેવું પણ અહિંતો જે પ્રયોગ લખાય છે તેનો સંકલ્પ
કૌંસમાં મૂક્યો છે ફેરફાર કરીને બોલવું એ કર્મ કરાવનારનું કામ છે.

કા: નાંદીમુખા: ॥ ઐં ભૂર્ભુવ: સ્વ: इदं व आसनं सुखासनम् ॥

તદનંતર તે વિશ્વેદેવા દિતું ક્રમે ગંધાદિવડે અર્ચન (પૂજન) કરવું. તેમાં પ્રથમ નીચે પ્રમાણે બોલી તે પહેલાં સોપારીમાં જે વિશ્વે દેવની ભાવના કરેલી છે તેમને સર્વોપચારાર્થે ગંધ-પુષ્પ અર્પણ કરવાં:-

**सत्यवसुसंज्ञका: विश्वेदेवा: नांदीमुखा: इदं वो गंधाद्य-
र्चनं स्वाहा संपद्यतां वृद्धि: ॥**

પછી ખીજ સોપારીમાં જે પોતાના પિતૃપક્ષના પૂર્વજોની ભાવના કરેલી છે તેમનું નીચે પ્રમાણે બોલી ચંદન છાંટી, ફૂલ અર્પણ કરી, પૂજન કરવું:-

**गोत्रा: पितृपितामहवृद्धप्रपितामहा: सपत्नीकानान्दी मु-
खा: इदं वो गंधाद्यर्चनं स्वाहा संपद्यतां वृद्धि: ॥**

પછી ખીજ ગોત્રના પોતાના મોસાળ પક્ષના પૂર્વજોની જે ત્રીજા (છેલ્લા) સોપારીમાં ભાવના કરી છે, તેમનું ચંદનના છાંટા નાંખી પુષ્પ અર્પણ કરી નીચે પ્રમાણે બોલી પૂજન કરવું:-

**द्वितीयगोत्रा: मातामहप्रमातामह वृद्धप्रमातामहा: सपत्नी-
का: नांदीमुखा: इदं वो गंधाद्यर्चनं स्वाहा संपद्यतां वृद्धि: ॥**

તે પછી તે પૂજિત વિશ્વેદેવાદિને ભોજનના નિષ્કૃય માટે અપક્વ અન્ન અથવા યથાશક્તિ દક્ષિણા અર્પણ કરવી જોઈએ. તેમાં પ્રથમ નીચે પ્રમાણે બોલી ભોજનના નિષ્કૃય અર્થે આમાન્ન (કાચું સીધું), અથગ કાંઠકે દક્ષિણા કે સુવર્ણ, વિશ્વેદેવને અર્પણ કરવાં:-

સત્યવસુસંજ્ઞકાઃ વિશ્વેદેવાઃ નાન્દીમુખાઃ યુગ્મબ્રાહ્મણ-
ભોજનપર્યાપ્તમન્નં વા તન્નિષ્કૃયીભૂતં કિંચિદ્ધિરણ્યં દત્તં અમૃત-
રૂપેણ વઃ સ્વાહાસંપદ્યતાં વૃદ્ધિઃ ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી પોતાના પિતા, પિતામહાદિના
ઉદ્દેશે ભોજનનિષ્કૃય માટે આમાત્ર, દક્ષિણા કે સુવર્ણ, પોતાના પિતૃ
દેવોના ઉદ્દેશે અર્પણ કરવું:-

ગોત્રાઃ પિતૃપિતામહપિતામહાઃ સપત્નીકાઃ નાન્દીમુખાઃ
યુગ્મબ્રાહ્મણભોજનપર્યાપ્તમન્નં વા તન્નિષ્કૃયીભૂતં કિંચિદ્ધિરણ્યં
દત્તં અમૃતરૂપેણ વઃ સ્વધા સંપદ્યતાં વૃદ્ધિઃ ॥

એજ પ્રમાણે પોતાના મોસાળ પક્ષના પૂર્વજોને સારું ભોજન-
નિષ્કૃયને બદલે આમાત્ર (જે બ્રાહ્મણ ને વૃત્તિ થાય એટલું સીધું)
અથવા દક્ષિણા કે સુવર્ણ અર્પણ કરવું:-

દ્વિતીયગોત્રાઃ માતામહપ્રમાતાપદ્વૃદ્ધપ્રમાતામહાઃ સપત્ની-
કાઃ નાન્દીમુખાઃ યુગ્મબ્રાહ્મણભોજનપર્યાપ્તમન્નં વા તન્નિષ્કૃયીભૂતં
કિંચિદ્ધિરણ્યં દત્તં અમૃતરૂપેણ વઃ સ્વધા સંપદ્યતાં વૃદ્ધિઃ ॥

તે પછી વિશ્વેદેવને, પોતાના પિતૃદેવોને, અને મોસાળપક્ષના
પૂર્વજોને, દૂધ અને જવ મિશ્ર કરેલું સક્ષીરયવોદક અર્પણ કરવું.

પ્રથમ સોપારી ઉપર વિશ્વેદેવના ઉદ્દેશે નીચે પ્રમાણે બણી
સક્ષીરયવોદક (જવનું પાણી ને દૂધ મિશ્ર કરેલું પાણી) મૂકવું:-

નાંદીમુખાઃ સત્યવસુસંજ્ઞકા વિશ્વેદેવાઃ પ્રીયતાં ॥

પછી ખીજ સોપારી પર સક્ષીર યવોદક નીચે પ્રમાણે બોલી
અર્પણ કરવું:—

**ગોત્રાઃ પિતૃપિતામહપિતામહાઃ સત્વનોકાઃ નાન્દીમુખાઃ
પ્રીયન્તામ્ ॥**

એજ રીતે નીચે પ્રમાણે બોલી મોસાળ પક્ષના પૂર્વગ્નેના ઉદ્દેશે
ત્રીજ સોપારી પર સક્ષીર યવોદક અર્પવું:—

**દ્વિતીયગોત્રાઃ માતામહપ્રમાતામહૃદ્ધપ્રમાતામહાઃ સપત્ની-
કાઃ નાંદીમુખાઃ પ્રીયન્તામ્ ॥**

તે પછી યજમાને બ્રાહ્મણો પાસેથી નીચે પ્રમાણે આશી વચનો
અર્હણ કરવાં:—

પ્રથમ યજમાને નમસ્કાર કરી બ્રાહ્મણોને વિનવું કે,—

ગોત્રં નો વર્ધતામ્ । (મારા વંશની વૃદ્ધિ થાઓ.) એના
પ્રત્યુત્તરમાં બ્રાહ્મણેબોલવું કે,—

વર્ધતાં વો ગોત્રમ્ । (તમારા કુલ-વંશની વૃદ્ધિ થાઓ.)

યજમાન:—

દાતારો નોભિવર્ધતામ્ । (અમને ધનાશ્રય આપનારા વૃદ્ધિ
પામે.)

બ્રાહ્મણો:—

અભિવર્ધતાં વો દાતારઃ । (તમને ધનાશ્રય આપનારાઓનો વધારો થાઓ.)

યજ્ઞમાનઃ—

વેદાશ્ચ નોભિવર્દતામ્ ।* (અમારા વેદજ્ઞાનાદિની વૃદ્ધિ થાઓ.)

આશ્લેષુઃ—

વર્ધતાં વો વેદાઃ । (તમારા વેદજ્ઞાનનો વધારો થાઓ.)

યજ્ઞમાનઃ—

સંતાતિર્નોભિવર્દતામ્ । (અમારા સંતાનોની વૃદ્ધિ થાઓ.)

આશ્લેષુઃ—

વર્ધતાં વઃ સંતાતિ । (તમારાં સંતાનોની વૃદ્ધિ થાઓ.)

યજ્ઞમાનઃ—

શ્રદ્ધાચનોમાવ્યગમત્ । (અમારી ધર્મશ્રદ્ધા સુદૃઢ થાઓ.)

આશ્લેષુઃ—

માવ્યગમદ્ઃ શ્રદ્ધા (તમારી ધર્મ શ્રદ્ધા અચળ રહેો.)

યજ્ઞમાનઃ—

બહુદેયં ચ નોસ્તુ (અમને દાન કરવાનું દ્રવ્ય બહુ મળે.)

* યજ્ઞમાન આશ્લેષુ અથવા દ્વિજ ન હોય તો એ વાક્ય તથા તેનું પ્રતિવાક્ય બોલવું નહિ.

બ્રાહ્મણ:-

અસ્તુ વો વહુદેયમ્ (તમને દેય (દાન કરવાનું) દ્રવ્ય બહુ મળે.)

યજ્ઞમાન:-

અન્નં ચ નો વહુભવેત્ । (અમને અન્નની નિષ્પત્તિ બહુ થાઓ.)

બ્રાહ્મણ:-

ભવતુ વો વહન્નં । (તમને અધિક અન્ન પ્રાપ્ત થાઓ.)

યજ્ઞમાન:-

અતિથીંશ્ચ લભામૈ૬ । (અમને અતિથિઓ આવી મળે.)

બ્રાહ્મણ:-

લભતાં વોઽતિથયઃ । (તમને અતિથિઓ પ્રાપ્ત થાઓ.)

યજ્ઞમાન:-

યાચિતારશ્ચ નઃ સન્તુ । (અમને યાચકો આવી મળે.)

બ્રાહ્મણ:-

સન્તુ વો યાચિતારઃ । (તમારે માટે યાચકો હો.)

યજ્ઞમાન:-

एता आशिषः सत्याः सन्तु (એ [આપના] આશીર્વાદો સત્ય થાઓ.)

પ્રાર્થના:-

સન્ત્વેતાઃ સત્યાઃ આશિષઃ । (તમારે માટે એટલા આશીર્વાદો સહ થાઓ)

તે પછી નીચે પ્રમાણે ત્રણવાર ભણી ત્રણ વાર જળ મૂકવું.

સત્યવસુસંજ્ઞકેભ્યો વિશ્વેભ્યો દેવેભ્યો નાન્દીમુખેભ્યઃ
કૃતસ્ય નાન્દીશ્રાદ્ધસ્ય ફલપ્રતિષ્ઠાસિધ્ધયર્થં દ્રાક્ષામલકયવમૂલ
નિષ્કર્યાભૂતાં દક્ષિણાં દાતુમહમુત્સૃજે ॥

એ પ્રમાણે વિશ્વદેવને સારું દક્ષિણા દાનનો સંકલ્પ કરી, પછી પોતાના પિતૃદેવો તથા મોસાળ પક્ષના પિતૃદેવોને માટે દક્ષિણાદાનના સંકલ્પો કરવા:-

ગોત્રેભ્યઃ પિતૃપિતામહપિતામહેભ્યઃ સપત્નીકેભ્યો નાન્દી-
મુખેભ્યઃ કૃતસ્ય નાન્દીશ્રાદ્ધસ્ય ફલપ્રતિષ્ઠાસિધ્ધયર્થં દ્રાક્ષામલ-
કયવમૂલનિષ્કર્યાભૂતાં દક્ષિણાં દાતુમહમુત્સૃજે ॥

મોસાળના પિતૃદેવો માટે એજ પ્રમાણે:-

દ્વિતીયગોત્રેભ્યો માતામહપ્રમાતામહવૃદ્ધપ્રમાતામહેભ્યઃ સપ-
ત્નીકેભ્યો નાન્દીમુખેભ્યઃ કૃતસ્ય નાન્દીશ્રાદ્ધસ્ય ફલપ્રતિષ્ઠા-
સિધ્ધયર્થં દ્રાક્ષામલકયવમૂલનિષ્કર્યાભૂતાં દક્ષિણાં દાતુમહ
મુત્સૃજે ॥

તે પછી નાંદીશ્રાદ્ધકર્તા યજ્ઞમાને એ હાથ જોડી પ્રાર્થના પૂર્વક
આહ્વાણને પૂછવું કે,-

નાન્દીશ્રાદ્ધં સંપન્નં ?

તેના પ્રત્યુત્તરમાં આહ્વાણે એ બોલવું કે,-

સુસંપન્નમ્ ॥

તે પછી જે ત્રણ સોપારીમાં વિશ્વદેવની, પિતા પિતામહ અને
માતામહઆદિની ભાવના કરી-શ્રાદ્ધ કર્યું છે, તે દેવેાનું નીચેના મંત્રાથી
અક્ષતાર્પણ કરી, વિસર્જન કરવું:-

**ॐ વાજે-વાજેઽવત વાજિનો નો ધનેષુ વિપ્રા
અમૃતા ઋતજ્ઞાઃ । અસ્ય મધ્વઃ પિબત માદયધ્વં
તૃષ્ણા યાત પથિભિર્દેવયાનૈઃ ॥**

તે પછી તેમને મંત્રાત્મક અનુવ્રજન આપવું.

**ॐ આ મા વાજસ્ય પ્રસવો જ ગમ્યાદિમે
દ્યાવાપૃથિવી વિશ્વરૂપે । આ મા ગન્તાં પિતરા
માતરા ચા મા સોમો અમૃતત્વેન ગમ્યાત્ ॥**

તે પછી નાંદીશ્રાદ્ધ પરિપૂર્ણ થયાનો સંકરૂપ મૂકી આહ્વાણોનો
આશીર્વાદ મેળવવો.

મયાચરિતે આશ્વિનદયિકશ્રાદ્ધે ન્યૂનાતિરિક્તયો વિધિઃ સ-
ઉપવિષ્ટબ્રાહ્મણાનાં વચનાચ્છીગણેશપ્રસાદાન્નસર્વઃ પરિપૂર્ણોસ્તુ ॥

આશ્વિનોએ બોલવું કે—

અસ્તુ પરિપૂર્ણઃ ।

॥ ઇતિનાંદીશ્રાદ્ધમ્ ॥

॥ અથઆચાર્યાદિબ્રાહ્મણાનાં વરણમ્ ॥

આરંભેલા કર્મપ્રયોગમાં કર્મકુશળ આશ્વિનોનો જે નિયમ કરવો,
તે આશ્વિનોનાં વરણ કહેવાય છે.

યજ્ઞમાને આચમન-પ્રાણાયામ કરી, નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો:—

અત્રાગ્ર મહામાઙ્ગલ્યપદે અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુકતીર્થો
અમુવાસરે મમકરિષ્યમાણઃ કર્મામસિદ્ધયર્થે આચાર્યાદિબ્રા-
હ્મણાનાં વરણપૂર્વકપૂજનં કરિષ્યે ॥

પછી એક તાંબાના સંપૂટમાં એ તર બાણીઓમાં કે બે માટીનાં
પાત્રોમાં—શરાવલામાં કે કોડીયામાં જળ, દૂધ, દર્ભનાં અગ્ર, દહીં,
ચંદન, અક્ષત, ઘ્રો અને હળદર, એ આઠવાંનાં તથા પૈસો—સોપારી
તેમાં મૂકી, તે ઉપર એક ખીનું તેવુંજ, પાત્ર ઢાંકી, તે સંપૂટને રાતું

+ જે પ્રયોગ ચાલતો હોય તેનું તથા અમુક ને બદલે જે
હોય તે માસ, પક્ષ, તિથિ અને વારનું નામ દેવું.

સૂત્ર (નાડાછડી) બાંધી, બ્રાહ્મણે ઐં **પુણ્યાહં પુણ્યાહં પુણ્યાહમ્** એમ ત્રણ વાર બણતાં યજ્ઞમાનના હાથમાં આપવું. તે અર્ધ્ય સંપૂર્ણ પોતાના બન્ને હાથમાં સાવચેતીથી ઝાલી રાખી પોતાના આસન પર પૂર્વાભિમુખે ઉભા રહેવું; ને સાથે બેઠેલી યજ્ઞમાનપત્નીએ પણ પૂર્વાભિમુખે ઉભાં રહી બે હાથ જોડી રાખવા:-*

* આ સ્થળે કોઈને નવચંડી, શતચંડી, વિષ્ણુયાગ, કે મહારુદ્ર જેવો પ્રયોગ કરવાનો હોય તો તેમાં બ્રાહ્મણોનું વિસ્તારથી મધુપર્ક અને અર્ધ્યપાઘ સહિત પૂજન કરવું હોય તો તેણે આ પ્રમાણે કરવું:-

પ્રથમ જ્યાં દ્વિજ મંડલી બેઠી હોય ત્યાં યજ્ઞમાન દંપતિએ જોઈતાં સાહિત્યો લઈને જવું. પછી બ્રાહ્મણોને વિનવવું કે:-

ૐ સાધુ ભવન્ત આસતામર્ચયિષ્યામઃ

એના ઉત્તરમાં બ્રાહ્મણોએ બોલવું કે:-

અર્ચય ।

પછી નીચેનો મંત્ર બણી બ્રાહ્મણોને સિંહાસન કે પાટલા ઉપર બેસવા વિનવવું:-

સુવર્ણમણિભિર્વિવ્યૈ રચિતે દેવનિર્મિતે

દિવ્યસિંહાસને વિપ્ર ઉપવિશ્ય પ્રસીદમે ॥ ૧ ॥

પછી આચાર્યે બોલવું કે

ૐ વિષ્ટરો વિષ્ટરો વિષ્ટરઃ ।

(હાથ ને લાંબો કરતાં કક્ષા (કાખથી) આંગળીઓ સુધીનો જે ભાગ તેને બાહુ કહેવાય છે તેટલા લાંબા પચીસ દર્બ ભેગા કરી

ત્યારે આર્યાદિ આશ્લેષોએ નીચેના મંત્રો બોલવા:-

ને નાહુ બાંધવું તેને વિષ્ટર કહેવાય છે.)

પછી યજ્ઞમાને વિષ્ટરે હાથમાં લઈ બોલવું કે

ૐ વિષ્ટરાઃ પ્રતિગૃહ્યતામ્

આશ્લેષે વિષ્ટર લેતાં બોલવું કે

પ્રતિગૃહ્ણીમઃ

આશ્લેષોએ યજ્ઞમાનના હાથમાંથી એક એક વિષ્ટર લઈ એ દર્ભેનાં અગ્નિ ઉત્તર બણી રહે એમ પોતાના જમણા પગ તળે રાખવા.

પછી આચાર્યે બોલવું કે

ૐ પાદ્યં પાદ્યં પાદ્યમ્

યજ્ઞમાને કહેવું કે

પાદોદકં તુ વિપ્રેન્દ્ર સુવર્ણકલશે સ્થિતમ્ ।

ગન્ધપુષ્પાક્ષતૈર્યુક્તં પાદ્યમે ગૃહ્યતાં વિમો ॥ ૧ ॥

પાદ્યં પ્રતિગૃહ્યતામ્ ।

પાત્રમાં જળ લઈ આશ્લેષોનો પહેલો જમણો પગ ધોઈ પછી ઉપર પ્રમાણે વિષ્ટર ગ્રહણ કરી ડાબા પગતળે વિષ્ટર રાખી ઉપર પ્રમાણે પાદ્ય (પગ ધોવાનું જળ અર્પણ) કરાવી તે ડાબો પગ પણ ધોવો.

પછી આચાર્યે બોલવું કે

ૐ અર્ચ્યોઽર્ચ્યોઽર્ચ્યઃ ।

પછી આચાર્યાદિ સાંભળી અર્ધપાત્રમાં જળ, દૂધ, દર્ભનાં અગ્નિ,

**ૐ ઘૌઃ શાન્તિરન્તરિક્ષં શાન્તિઃ પૃથિવી
શાન્તિરાપઃ શાન્તિરોષધય શાન્તિઃ । વનસ્પતયઃ**

દહીં, દ્રોઃ, અક્ષત, સર્પવ, અને કંકુ, એ આઠ વાનાં ભેગાં લઈ તેનો અર્ધ બનાવી, યજમાને બોલવું કે:—

સ્વાગતં મો દ્વિજશ્રેષ્ઠા મદનુપ્રહ્કારકાઃ ।

શ્વદમર્ચ્યમિદં પાઘં ભવન્નિઃ પ્રતિગૃહ્યતામ્ ॥ ૨ ॥

અર્ચ્યં પ્રતિગૃહ્યતામ્ ॥

આશ્મણો:—

પ્રતિગૃહ્ણીમઃ

પછી તે અર્ધપાત્રને બે હાથમાં લઈ, ઉભા થઈ તેને પોતાના મસ્તક સુધી ઉંચું લાવી સંધ્યામાં સૂર્ય ને અર્ધ અપાતો હોય એમ તે અર્ધ યજમાને ભૂમિપર નાખવો. આ સ્થળે અર્ધપાઘ પૂજન લખવાનો હેતુ એ છે કે આચાર્યવર મહર્ષિ પારસ્કરાચાર્ય પોતાના પારસ્કરસૂત્રમાં આજ્ઞા કરી છે કે,

ષડર્ચ્યાભવન્ત્યાચાર્યઋત્વિગ્વૈવાહ્યો રાજા

પ્રિયઃ સ્નાતકં પ્રતિસંવત્સરાનર્હેયુઃ ॥

ભાવાર્થ:—છ પુરુષો અર્ધપૂર્વક પૂજવા યોગ્ય છે જેવાકે,—પોતાના આચાર્ય (સદ્ગુરુ) યજ્ઞમાં બોલાવેલા ઋત્વિગ્ને જેને પોતાની દીકરીનું કન્યાદાન આપવાનું હોય એવો જમાઈ અને આશ્મણોનું તથા પ્રજનું યથાર્થ સંરક્ષણ-પાલન કરતો રાજા અને સ્નાતક (યથાર્થ વેદવેદાંગોનું

શાન્તિર્વિશ્વે દેવાઃ શાન્તિર્બ્રહ્મ શાન્તિઃ સર્વં શા-
ન્તિઃ શાન્તિરેવ શાન્તિઃ સા મા શાન્તિરેધિ ॥

અધ્યયન કરીને સમાવર્તન જોણે કર્યું હોય એવો સદ્ગૃહસ્થ.) માટે એ
અર્ધપાદપૂજન સચ્છિધ્યોને પોતાના આચાર્ય કે સદ્ગુરુનું પૂજન કરવા
માટે લખ્યું છે. સુગચ્છિધ્યોને પોતાના સદ્ગુરુસમાન જ્ઞાન આપનાર અન્ય
આચાર્ય ખીજો કોણ ? કોઈ નહિ.

પછી આચાર્યે બોલવું કે:-

ૐ આચમનીયમાચમનીયમાચમનીયમ્ ॥

યજ્ઞમાનઃ—

શુભદ્રવ્યસમાયુક્તં સ્વર્ણપાત્રોદકં શુભમ્ ।

ભોઽમયક્કર સર્વેષાં ગૃહાણાચમનીયકમ્ ॥ ૩ ॥

આચમનં પ્રતિગૃહ્યતામ્ ॥

બ્રાહ્મણે બોલવું કે:—

આચમનં પ્રતિગૃહ્ણીમઃ

પછી આચાર્યે બોલવું કે

ૐ મધુપર્કો મધુપર્કો મધુપર્કઃ ॥

પછી યજ્ઞમાને કાંસાના પાત્રમાં ધી, દહી અને મધ, ભેગાં કરી
ઉપર એક ખીજું એવુંજ પાત્ર ઢાંકવું, તે મધુપર્ક* કહેવાય છે; એવો

* આજ્યમેકં પલંપ્રાહ્યં દધિત્રિપલમેવચ । મધુનઃ પલમેકં
તુ મધુપર્કં તદુચ્યતે ॥

એક પલ (એ તોલા) ધી, ત્રણ પલ (છતોલા દહી, અને
એક પલ (એ તોલા) મધને મિશ્ર કરવાં, તે મધુપર્ક કહેવાય છે.

તે પછી યજ્ઞમાને નીચેના મંત્રો ભણી બ્રાહ્મણોની પ્રાર્થના કરવી;
કદાપિ તે મંત્રો ભણવાની યજ્ઞમાનને પ્રતિકૂલતા જણાયતો યજ્ઞમાનના

મધુપર્ક તૈયાર કરી બ્રાહ્મણોને કહેવું કે

મધુપર્ક ગૃહાણેશ સર્વજ્ઞ મધુપર્કદ ।

મધુપર્ક પ્રદાનેન પ્રીતોભવ દ્વિજેશ્વર ॥ ૪ ॥

મધુપર્ક પ્રતિગૃહ્યન્તામ્ ॥

બ્રાહ્મણોએ નીચે પ્રમાણે બોલીને તે લેવો

મધુપર્ક પ્રતિગૃહ્ણમઃ ॥

તે લઈ ઉધાડી, તેને જોવો, પછી તે ને કનિષ્ઠિકાથી એ વાર
હલાવી, મૌનપણે જમણા હાથની અનામિકા ટચલીની જોડેની આંગળી
ને અંગુઠાવડે જરા જરા લઈને બહાર જેમ કોઈ રજ પડી હોય ને બહાર
નાખી દેવાય તેમ બહાર ફેંકી દેવું. તે પછી તેમાં જરા નિરીક્ષણ
કરી જોઈ, અનામિકાને અંગુઠાવડે જરા જરા લઈ ને ત્રણ વાર પ્રાશન
કરવું (ખાઈજવું). કદાપિ તે ખાવાની ઇચ્છા ના હોય તો કે કાંઈ
અડચણ હોય તો, **આઘ્રાણમર્ધ્મભોજનમ્** (સુંઘવું એ અર્ધું ભોજન
કર્યા તુલ્ય ગણાય છે.) એ ધર્મશાસ્ત્રના વચન પ્રમાણે તે મધુપર્કને
અનામિકા અને અંગુઠા વડે જરા જરા ત્રણ વાર લઈ સુંઘવું તે પછી
તે વધેલું પોતાના પુત્રને અથવા પોતાના આશિન્ (ખાઈજવાની
આશા વાળાં) છોકરાંને તે મધુપર્ક આપી દેવો. પછી જરા જળવડે
મુખે હાથ ફેરવવો.

પછી બ્રાહ્મણે આચમન કરવું પછી જમણા કરાએ (હાથનાં

વતીના આચાર્યાદિ બ્રાહ્મણે બણવા. ને હું બ્રાહ્મણોની પ્રાર્થના કરું છું, એમ માનીને તે પ્રાર્થનામંત્રો યજમાને એક ચિત્તથી સાંભળવા.

પાંચે આંગળાંથી) મુખ, જમણી ને ડાબી નાસિકા, જમણી ને ડાબી આંખ, જમણો ને ડાબો કાન, જમણો ને ડાબો બાહુ, અને મસ્તક, એટલાં અંગોએ સ્પર્શ કરવો.

પછી આચાર્યે બોલવું કે

ગૌગૌગૌ:

યજમાને સૌને માટે ગોનિષ્કૃયનું દ્રવ્ય હાથમાં રાખી બ્રાહ્મણો પ્રતિ બોલવું કે:—

ગૌઃ પ્રતિગૃહ્યતામ્ ॥

બ્રાહ્મણોએ બોલવું કે:—

પ્રતિગૃહ્ણીમઃ

યજમાને સૌને એક એક ગૌદાનનો નિષ્કૃય (મૂદ્ય) આપવું. પછી નીચેના મંત્રથી બ્રાહ્મણોને સ્નાનાર્થે જળ અર્પણ કરવું.

ગંગાગોદાવરીચૈવ યમુના ચ સરસ્વતી ।

નર્મદાસિન્ધુકાવેરી તામ્યઃ સ્નાનીયમાહૃતમ્ ॥ ૫ ॥

પછી તે નીચેના મંત્રથી બ્રાહ્મણોને આચમન આપવું.

બ્રાહ્મણેભ્યોનમઃ આચમનીયં સમર્પયામિ ॥

નીચેના મંત્રથી બ્રાહ્મણોને બે વસ્ત્રો અર્પણ કરવાં

વસ્ત્રયુગ્મં સમાનીતં પટસૂત્રેણ નિર્મિતમ્ ।

વાવનાઃ સર્વવર્ણાનાં બ્રાહ્મણા બ્રહ્મરૂપિણઃ ।

અનુગૃહ્ણન્તુ મામઘ અમુકારવ્યે ચ કર્મણિ ॥ ૧ ॥

સુવર્ણશ્ચિતં દિશ્યં ભોવિપ્રેન્દ્ર ગૃહાણત્વમ્ ॥ ૬ ॥

બ્રાહ્મણેભ્યો નમઃ ઘસ્યયુગ્મં સમર્પયામિ ॥

પછી નીચેના મંત્રોથી બે જનોઘ અર્પણ કરવાં.

કાર્પાસતંતુમિર્યુક્તં બ્રાહ્મણા નિર્મિતં પુરા ।

અનેકરત્નશ્ચિતમુપવીતગૃહાણમે ॥ ૭ ॥

બ્રાહ્મણેભ્યો નમઃ યુગ્મયજ્ઞોપવીતં સમર્પયામિ ॥

પછી નીચેના મંત્રોથી બ્રાહ્મણોને ચંદન કરવું.

ચંદનં મલયોદ્ભૂતં કસ્તુર્યાગરુસંયુતમ્ ।

કર્પૂરેણ ચ સંયુક્તં સ્વીકુરુશ્વાનુલેપનમ્ ॥ ૮ ॥

બ્રાહ્મણેભ્યો નમઃ ગન્ધાન્નુલેપનં સમર્પયામિ ।

પછી બ્રાહ્મણોને પુષ્પમાલા અર્પણ કરવી:—

શતપત્રૈઃ કર્ણકારૈશ્ચમ્પકૈર્મલ્લિકાદિભિઃ ।

તુલસ્યાયુક્તપુષ્પાણિ વિપ્રેન્દ્રત્વં ગૃહાણમે ॥ ૯ ॥

બ્રાહ્મણેભ્યો નમઃ પુષ્પાણિ સમર્પયામિ ॥

પછી બ્રાહ્મણોને નીચેના મંત્રથી ધૂપ અર્પણ કરવો:—

દશાંગં ગુગ્ગુલં ધૂપં સુગન્ધં ચ મનોહરમ્ ।

કૃષ્ણાગરુસમાયુક્તં ધૂપં દેવ ગૃહાણ મે ॥ ૧૦ ॥

બ્રાહ્મણેભ્યો નમઃ ધૂપં સમર્પયામિ ॥

સ્વસ્વકર્મરતા નિત્યં વેદશાસ્ત્રાર્થ કો વિદાઃ ।

શ્રોત્રિયાઃ સત્યવાચશ્ચ દેવધ્યાનરતાઃ સદા ॥ ૨ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી દીપક અર્પણ કરવો.

આજ્યં ચ વર્તિસંયુક્તં ઘહ્નિના બોજિતંચયત્ ।

દીપં પ્રહાણવિપ્રેન્દ્ર ધૈલોક્યતિમિરાપહ ॥ ૧૧ ॥

બ્રાહ્મણેભ્યો નમઃ દીપં પ્રદર્શયામિ ॥

તે પછી કૃત્ત કૃત્તાદિ કે બિઠાઈ મંગાવી હોય તે ધરાવતી:—

અન્નં ચતુર્વિધં સ્વાદુ રસૈઃષદ્ભિઃ સમન્વિતમ્ ।

મધ્યમોજ્યસમાયુક્તં નૈવેદ્યં ણ્યતાં વિભો ॥ ૧૨ ॥

પછી આક્ષણોને મુખવાસ સારું પાન સોપારી આપવાં:—

કર્પૂરૈલાલવંગાદિ નાગવલ્લિદલાન્વિતમ્ ।

પૂર્ણફલસમાયુક્તં તામ્બૂલં પ્રતિણ્યતામ્ ॥ ૧૩ ॥

બ્રાહ્મણેભ્યોનમઃ તામ્બૂલં સમર્પયામિ ॥

પછી નીચેના મંત્રાથી આક્ષણોને દક્ષિણા આપવી:—

હિરણ્યગર્મ ગર્મસ્થં હેમવીજં વિમાવસોઃ

અનન્તપુણ્ય ફલદમતઃ શાંતિપ્રયચ્છમે ॥ ૧૪ ॥

બ્રાહ્મણેભ્યોનમઃ ॥ દક્ષિણાં સમર્પયામિ ॥

પછી નીચેના મંત્રથી તેમની આરતી ઉતારવી.

ચન્દ્રાદિત્યૌ ચ ધરણી વિદ્યુદગ્નિ સ્તથૈવ ચ ।

ત્વમેવ સર્વ જ્યોર્તીષિ આરાતિ પ્રતિણ્યતામ્ ॥ ૧૫ ॥

યદ્વાકયામૃતસંસિક્તા વૃદ્ધિં યાંતિ નરદુમાઃ ।

અંગીકુર્વન્તુ મત્કર્મ કલ્પદ્રુમસમાશિષઃ ॥ ૩ ॥

બ્રાહ્મણેભ્યો નમઃ આરાતિસમર્પયમિ ॥

પછી નીચેના મંત્રથી પ્રદક્ષિણા કરવી

યાનિકાનિ ચ પાપાનિ બ્રહ્મહત્યાસમાનિ ચ

તાનિ સર્વાણિ નશ્યન્તુ પ્રદક્ષિણ પદે પદે ॥ ૧૬ ॥

બ્રાહ્મણેભ્યોનમઃ પ્રદક્ષિણાં સમર્પયમિ ॥

પછી બ્રાહ્મણોને આપવામાટે જે ઉપરકારો આપ્યા હોય તે સર્વને એક એક વહેંચી આપવા. આચમની, પચાલું, લોટો, ઘોતીઆં, પોતીઆં, ખેસ, આસન, ગૌમુખીમાળા, તરબાણીઓ, જનોઈ, અને વીંટી, દત્તાદિ તથા જે જે ફળ ફળાદિ હોય તે.

પછી તે બ્રાહ્મણોની નીચે પ્રમાણે બોલી પ્રાર્થના કરવી:-

ક્ષમાતપોદયાદાનં સત્યં શૌચં ચ સંયમઃ ।

ત્રિવિદ્યાવિનયસંયુક્તા બ્રાહ્મણાલોકતારકાઃ ॥ ૧ ॥

યજનં યાજનં ચૈવાધ્યયનાધ્યાપનં તથા ।

દાનપ્રતિગ્રહો હોમઃ ષટ્કર્મનિરતઃ સદા ॥ ૨ ॥

ત્રિકાલસન્ધ્યાકરણે સ્વાધ્યાયાચરણે તથા ।

નાનાશાસ્ત્રાભ્યાસરતાઃ સંસારોચ્છેદકારકાઃ ॥ ૩ ॥

ભવદર્શનમાત્રેણ મુક્તાસ્તુ ભવ બન્ધનાત્ ।

અગ્નિશુશ્રૂણરતા ધર્મમાર્ગદૃઢવ્રતાઃ ॥ ૪ ॥

यथोक्त नियमैर्युक्ता मन्त्रार्थे स्थिरबुद्धयः

यत्कृपालोकनात्सर्वा ऋद्धयो वृद्धिमाप्नुयुः ॥ ४ ॥

परदारपरद्रव्यपरनिन्दा विवर्जिताः ।

भवतां दर्शनेनैव शुद्ध्यन्ति मलिनो जनाः ॥ ५ ॥

भूमिदेवास्तु विप्रा वै त्रिषु लोकेषु विश्रुताः ।

अस्मिन्कर्मणि सर्वे वै सहायाः सन्तु सर्वदा ॥ ६ ॥

ब्राह्मणाः सन्तु मे शस्ता पापात्पान्तु समाहिताः ।

वेदानां चैव दातारः पातारः सर्वदेहिनाम् ॥ ७ ॥

जपयज्ञैस्तपो ह्यमैर्दानैश्च विविधैः पुनः ।

देवानां पितॄणां चैव तृप्त्यर्थं याजका कृताः ॥ ८ ॥

येषां देहे स्थिता वेदाः पावयन्ति जगत्रयम् ।

रक्षन्तु सततं ते मां जपयज्ञे व्यवस्थिताः ॥ ९ ॥

ब्राह्मणा जंगमं तीर्थं त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ।

येषां वाक्योदकेनैव शुद्ध्यन्ति मलिनो जनाः ॥ १० ॥

पावनाः सर्ववर्णानां ब्राह्मणा ब्रह्मरूपिणः ।

सर्वकर्मरता नित्यं वेदशास्त्रार्थं कोविदाः ॥ ११ ॥

श्रोत्रियाः सत्यवाचश्च देवध्यानरताः सदा ।

यद्वाक्यामृतसंस्मृता ऋद्धिं यान्ति नरद्रुमाः ॥ १२ ॥

अंगीकुर्वन्तु कर्मै तत्कल्पद्रुम समाशिषः ।

यथोक्तनियमैर्युक्ता मन्त्रार्थे स्थिरबुद्धयः ॥ १३ ॥

यत्कृपालोचनात्सर्वा ऋद्धयो वृद्धिमाप्नुयुः ।

ममयज्ञे जपे पूज्याः सन्तु मे नियमान्विताः ॥ १४ ॥

સ્વાગતં વો દ્વિજશ્રેષ્ઠાઃ મદનુગ્રહકારકાઃ ॥

ઇદમર્ધ્યમિદં પાદ્યં ભવદ્વિઃ પ્રતિગૃહ્યતામ્ ।

અર્ઘ્યોઽર્ઘ્યોઽર્ઘ્યઃ ॥ પ્રતિગૃહ્યતામ્ ॥

તેના પ્રત્યુત્તરમાં બ્રાહ્મણોએ બોલવું કે

પ્રતિગૃહ્યમઃ ।

પછી તે અર્ધ્ય બ્રાહ્મણોના સમક્ષમાં મૂકવો.

પછી યજ્ઞમાને નીચે બતાવ્યા પ્રમાણે ગોત્રોચ્ચાર કરીને આ-
ચાર્યાદિ બ્રાહ્મણોનાં વરુણ કરવાં:-

જે બ્રાહ્મણને આચાર્ય પદ આપવાનું હોય તેને બોલાવી ઉ-
ત્તરાભિમુખે પાટલાપર બેસારી તેને નમસ્કાર કરી નીચે પ્રમાણે
પ્રાર્થના કરવી:-

આચાર્ય ત્વં યથા સ્વર્ગે શક્રાદિનાં બૃહસ્પતિઃ ।

તથા ત્વં મમ યજ્ઞેઽસ્મિન્નાચાર્યોભવસુવ્રત ॥

અક્રોધનાઃ શૌચપરાઃ સતતં બ્રહ્મચારિણઃ ।

દેવધ્યાનરતા નિત્યં પ્રસન્નમનસઃ સદા ૧૫ ॥

અદુષ્ટભાષિણઃ સન્તુ માસન્તુ પરનિન્દકાઃ

મમાપિ નિયમાહ્યેતે ભવન્તુ ભવતામપિ ॥ ૧૬ ॥

॥ इतिब्राह्मणप्रार्थना ॥

ૐ બૃહસ્પતે અતિ યદર્યો અર્હાદ્ દ્યુમદ્દિ-
ભાતિ ક્રતુમજ્જનેષુ યદ્ દીદયચ્છવસ ક્રુતપ્રજાત
તદસ્માસુદ્રવિણં ધેહિ ચિત્રમ્ ॥

પછી યજ્ઞમાને, નીચે પ્રમાણે પોતાના તથા આચાર્ય થનાર
બ્રાહ્મણનો ગોત્રોચ્ચાર કરી, આચાર્યપદ આપ્યા નિમિત્તની એક
સોપારી આપવી.

પ્રત્યેક સમયે ગોત્રોચ્ચાર પૂર્વક યજ્ઞમાનને બોલવાનું છે:—

અમુકગોત્રોત્પનઃ અમુકપ્રવરાન્વિતઃ અમુક વેદશાસ્ત્ર-
ધ્યાયી અમુકશર્મા યજમાનોઽહમ્ ।

એ પ્રમાણે પ્રત્યેક બ્રાહ્મણને સોપારી આપતાં યજ્ઞમાને બોલવું:—
પછી આચાર્ય માટે બોલવું કે:—

અમુકગોત્રોત્પન્નં અમુકપ્રવરાન્વિતં અમુક, વેદશાસ્ત્રધ્યા-
યિનં અમુકશર્માણં અસ્મિન્ [સગ્રહમસ્વરજોદર્શનશાંત્યાશ્રય]

૧, યજ્ઞમાને પોતાના ગોત્રનું નામ દેવું. ૨, પોતાનાં પ્રવર
બોલવાં. ૩ યજ્ઞમાને જે વેદશાસ્ત્રનું અધ્યયન કર્યું હોય તેનું નામ
દેવું. ૪ પછી પોતાનું નામ શર્માન્ત પદ જોડીને બોલવું. ૫ આચાર્યનું
ગોત્ર બોલવું. ૬ આચાર્યનાં પ્રવર બોલવાં. ૭ આચાર્ય જે વેદશાસ્ત્રનું
અધ્યયન કર્યું હોય તે બોલવું. ૮ શર્માન્ત આચાર્યનું નામ બોલવું.
૯ જે કર્મનો આરંભ હોય તે કર્મનું નામ દેવું.

કર્મણિ આચાર્યત્વેન ત્વામહં વૃણે ।

એ પ્રભાણે બોલી યજ્ઞમાન સોપારી આપે ત્યારે આચાર્ય થનાર
બ્રાહ્મણે બોલવું કે:—

વૃતોઽસ્મિ !

પછી આચાર્યાદિ બ્રાહ્મણોએ મંત્ર બોલવો કે:—

ૐ વ્રતેન દીક્ષામાપ્નોતિ દીક્ષ્યાપ્નોતિ દ-
ક્ષિણામ્ । દક્ષિણા શ્રદ્ધામાપ્નોતિ શ્રદ્ધયા
સત્યમાપ્યતે ॥

પછી જે બ્રાહ્મણને બ્રહ્માસન આપવું હોય તેને ઉત્તરાભિમુખ
પાટલાપર બેસારી, નીચે પ્રભાણે પ્રાર્થના કરવી:—

યથા ચતુર્મુલો બ્રહ્મા સર્વલોક પિતામહઃ ।
તથા ત્વં મમ યજ્ઞેઽસ્મિન્બ્રહ્માભવ દ્વિગોત્તમ ॥

ૐ બ્રહ્મ જ્ઞાનં પ્રથમં પુરસ્તાદ્દિ સીમતઃ
સુરુષો વેન આવઃ । સ બુધ્ન્યા ઉપમા અસ્ય
વિષ્ઠાઃ સતશ્ચ યોનિમસતશ્ચ વિવઃ

પછી યજ્ઞમાને પોતાનો ગોત્રોચ્ચાર તથા બ્રહ્મા થનાર બ્રાહ્મણનો
ગોત્રોચ્ચાર કરી, તેને બ્રહ્માસનની સોપારી આપવી:—

અમુકગોત્રોત્પન્ન અમુકપ્રવરાન્વિતઃ અમુકશર્મા યજ-
માનોહમ્ ।

અમુકગોત્રોત્પન્ન અમુકપ્રવરાન્વિતં અમુકવેદશાસ્ત્રાધ્યા-
યિનં અમુકશર્માણં અસ્મિન્ (મગ્રહમશ્વરજોદર્શનશાંત્યારવ્ય)
કર્મણિ બ્રહ્મત્વેન ત્વામહં વૃણે ।

જ્યારે એ પ્રમાણે બોલી યજમાન બ્રહ્માસનની સોપારી આપે
ત્યારે બ્રહ્મથનાર આશ્વિણ પ્રતિવચનમાં બોલવું કે,—

વૃતોઽસ્મિ

તે પછી ગાણપત્યનું વરણ થાય છે, માટે તે થવાની યોગ્યતા
વાળા આશ્વિણને પાટલાપર ઉત્તરાભિમુખ બેસારી પ્રાર્થના કરવી:—

વાંછિતાર્થફલાવાપ્ત્યૈ પુજિતોસિ સુરાસુરૈઃ ।

નિર્વિઘ્નં ક્રતુસંસિદ્ધ્યૈ ત્વામહં ગણપં વૃણે ॥

ૐ ગણાનાં ત્વા ગણપતિં હવામહે પ્રિયા-

૧ યજમાને પોતાના ગોત્રનો ઉચ્ચાર કરવો. ૨ યજમાને પોતાનાં
પ્રવરો બોલવાં. ૩ યજમાને પોતાનું શર્માન્ત નામ બોલવું.

૪ યજમાને બ્રહ્મા થનારનું ગોત્ર બોલવું. ૫ તેનાં પ્રવરો બોલવાં.
૬ તે બ્રહ્મા થનાર આશ્વિણ જે વેદશાસ્ત્રાનું અધ્યયન કરેલું હોય તે
વેદશાસ્ત્રાનું નામ દેવું. ૭ તે આશ્વિણના નામને શર્માન્ત પદ જોડી
બોલવું. ૮ આસ્થળે જે પ્રયોગનો આરંભ હોય તેનું નામ દેવું.

णां त्वा प्रियपतिं हवामहे निधिनां त्वा निधि-
पतिं हवामहे वसो मम । आहमजानि गर्भधमा
त्वमजासि गर्भधम् ॥

પછી ઉપર પ્રમાણે પોતાનો તથા ગાણપત્ય થનાર આક્ષનો
ગોત્રાચ્ચાર કરી ગાણપત્યની સોપારી આપવી:-

अमुकगोत्रोत्पन्नः अमुकप्रवरान्वितः अमुकशर्मा यज-
मानोहम् ॥

અમુકગોત્રોત્પન્નં અમુકપ્રવરાન્વિતં અમુકવેદશાસ્ત્રાધ્યા-
યિનં અમુક શર્માર્ણં બ્રાહ્મણં અસ્મિન્ સગ્રહમસ્વરજોદર્શનશાં-
ત્યારૂપ્ય કર્મણિ ગાણપત્યત્વેન ત્વામહં વૃણે

સોપારી લઈ ગાણપત્ય થનાર આક્ષણે પ્રતિવચનમાં બોલવું કે:-

वृतोऽस्मि ।

પછી સદસ્યનું વરણ કરવા યોગ્ય આક્ષણની પ્રાર્થના કરવી:-

૧. યજ્ઞમાને પોતાનું ગોત્રબોલવું. ૨. યજ્ઞમાને પોતાનાં પ્રવર
બોલવાં. ૩ યજ્ઞમાને પોતાનું શર્માન્ત નામ બોલવું. ૪ ગાણપત્ય થનાર
આક્ષણનું ગોત્ર. ૫ ગાણપત્ય થનારનાં પ્રવર બોલવાં, ૬ ગાણપત્ય થનારનો
વેદ બોલવો. ગાણપત્ય થનારની વેદશાખાનું નામ બોલવું. ૭ ગાણપત્ય
થનારનું શર્માન્ત નામ બોલવું.

કર્મણામુપદેશારં સર્વકર્મવિદુક્તમમ્ ।

કર્મિણં વેદતત્ત્વજ્ઞં સદસ્યં ત્વામહં વૃણે ॥

ૐ સદસસ્પતિમ્દ્ભુતં પ્રિયમિન્દ્રસ્ય કા-

મ્યમ્ । સતિં મેઘા મયાસિષં સ્વાહા ॥

પછી યજ્ઞમાને સદસ્ય થનારનો ગોત્રો ચ્યાર કરી, તેને સદસ્યની સોપારી આપવી:—

અમુકગોત્રોત્પન્નં અમુકપ્રવરાન્વિતં અમુકવેદશાસ્ત્રાધ્યા-
યિનં અમુક શર્માણં અસ્મિન્ સગ્રહમસ્વરજોદર્શનશાંત્યાશ્રય-
કર્મણિ સદસ્યત્વેન ત્વામહં વૃણે ॥

પછી સદસ્યની સોપારી લેનાર આશ્વિન બોલવું કે,—

વૃતોઽસ્મિં ।

પછી ઋત્વિજનાં વરણ કરવાં તે જેવું પોતાને કરવાનું કર્મ,
જેવો યજ્ઞ તે જેટલા આશ્વિનો ઉપયોગ, તેટલા આશ્વિનો વરણ
કરવાં. પાંચ, સાત, નવ, અગીઆર, તેર, કે જેટલા જોઈએ તેટલા
આશ્વિને આમંત્રણ કરી બોલાવવા. તે તેમનાં વરણ કરવાં.

વરણમાં ઋત્વિજ થનારને ઉત્તરાભિમુખ પાટલા પર બેસારી
પ્રાર્થના કરવી:—

૧ અમુક ને અદક્ષે જે હોય તે બોલવું.

યજ્ઞાદિકર્મકાર્યેષુ ઋત્વિક્ષક્રમસ્ત્રે યથા ।

તથા યજ્ઞાદિકર્મેઽસ્મિન્ ઋત્વિક્ત્વં મે મસ્ત્રે ભવ ॥

ૐ અગ્નિમીळे પુરોહિતં યજ્ઞસ્ય દેવમૃ-
ત્વિજં । હોતારં રત્નધાતમમ્ ॥

અમુકગોત્રોત્પન્નઃ અમુકપ્રવરાન્વિતઃ અમુકશર્મા યજ-
માનોહમ્ ॥

અમુક ગોત્રોત્પન્નં અમુક પ્રવરાન્વિતં અમુક વેદશાસ્ત્ર-
ધ્યાયિનં અમુકક્ષર્માણં અસ્મિન્ સગ્રહમસ્ત્રજોદર્શનશાંત્યાસ્થ્ય
કર્મણિ ઋત્વિક્ત્વેન ત્વામહં વૃણે ॥

એ પ્રમાણે બોલી ઋત્વિજની સોપારી આપવી, પછી આચાર્ય
અને યજ્ઞમાનની ઇચ્છા પ્રમાણે જેટલાં વરણ કરવાં હોય તેટલાં
ઋત્વિજોનાં વરણ ઉપરની રીતેજ કરવાં.

[શતચંડી, સહસ્ત્રચંડી, મહારુદ્ર, અતિરુદ્ર કે વિષ્ણુ યાગાદિ
મોટા યજ્ઞોમાં, આચાર્ય, બ્રહ્મા, ગાણપત્ય, સદસ્ય, અને ઋત્વિજો
ચાર અથવા આઠ દ્વારપાળો, તેમાં ચાર ચારે વેદોનાં સુકતોનો પાઠ
કરવા માટે ચારેવેદોના બ્રાહ્મણોનાં અને ચારે વેદોના મંત્રોનો જપ
કરનારાઓનાં વરણ થાય છે. જે કર્મપ્રયોગમાં જેટલા બ્રાહ્મણોની
અગત્ય પડે તેટલાનાં વરણ કરવાં. સાધારણકર્મમાં કેટલાક આઠ
હોતાનાં (હોમ કરનારાઓનાં), ચાર જપકો (મંત્રજપ કરનારાઓ

નાં,) ચાર દ્વાર પાળોનાં, અને એક આચાર્યનું, એમ સત્તર બ્રાહ્મણોનાં વરણ કરે છે. અને અશક્તિ હોય તો ચાર હોતા, ચાર બપડ, ચાર દ્વારપાલ અને એક આચાર્ય, એમ તેર બ્રાહ્મણોનાં વરણ પણ કરે છે. માટે યજ્ઞમાનને જે કર્મપ્રયોગ કરવાનો હોય તેમાં જેટલા બ્રાહ્મણોની આવશ્યકતા હોય તેટલાઓનાં કરવાં. અતિ વિસ્તારમાં યજ્ઞમાનને અશ્રદ્ધા અને ક્લેશ તથા સંકોચમાં—ન્યૂનતામાં કર્મના દેખાવમાં અશોભાને કર્મની અપૂર્ણતાના દોષનો સંભવ જણાય છે.]

પછી જેટલા બ્રાહ્મણોનાં વરણ કર્યા હોય તે સર્વ ને હાથે રક્તસૂત્ર (રાતુ નાકુ અથવા નાકા છડી) નીચેનો મંત્ર બણીને બાંધવું.

**ॐ यदाबध्नन् दाक्षायणा हीरण्यं शतानी
काय सुमनस्यमानाः । तन्म आवध्नामि शत-
शारदायायुष्मान् जरदष्टिर्यथासम् ॥**

તે પછી જેટલા બ્રાહ્મણોને વરણની સોપારીઓ આપી હોય, તેમનું ચંદન, અક્ષતને પુષ્પમાલાથી પૂજન કરવું. અને તેમને તામ્બુલ (પાન) સોપારી, દક્ષિણા, સુવર્ણ મુદ્રિકા (સોનાની) વીંટી, જનોઈ, વસ્ત્ર, ઉપવસ્ત્ર, જળપાત્ર, તરબાણું, આસન, ગૌમુખી, માલા, પુસ્તક, શક્તિ અનુસાર જે જે ઉપસ્કર આણ્યો હોય તે અને દક્ષિણા આપી બ્રાહ્મણો ને પ્રસન્ન કરવા. પછી બ્રાહ્મણે યજ્ઞમાનના કપાળે નીચેના મંત્રથી ચંદનનું તિલક કરવું. અને યજ્ઞમાન પત્નીને કોઈ સુવાસીની સ્ત્રીપાસે કુંકુનો ચાંદલો કરાવવો.

ॐ स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः
पूषा विश्ववेदाः । स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः
स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥

તે પછી જે અર્ધ સમસ્ત બ્રાહ્મણોને માટે કરી યજ્ઞમાને પ્રાર્થના પૂર્વક બ્રાહ્મણોસમીપ મૂકેલો છે, તે લઈ છોડી નાખી તે અર્ધ્યસંપૂટ બાંધેલા રક્તસૂત્રના બે કટકા કરી, એક કટકો યજ્ઞમાનના જમણા હાથે નીચેનો મંત્ર બણીને બાંધવો; તથા બીજો કટકો આ મંત્ર પછીનો મંત્ર બણી યજ્ઞમાનપત્નીના જમણા હાથે કોઈ સૌભાગ્ય વતી પાસે બાંધાવવો:-

ॐ यदाबध्नन् दाक्षायणा हिरण्यं शतानी-
काय सुमनस्यमानाः । तन्म आबध्नामिः ।
शतशारदायायुष्मान् जरदृष्टिर्यथासम् ॥

નીચેના મંત્રથી યજ્ઞમાન પત્નીના હાથે રક્તસૂત્ર બાંધાવવું.

ॐ तं पत्नीभिरनुगच्छेम देवाः पुत्रैर्भ्रातृ-
भिरुत वाहिरण्यैः । नाकं गृभ्णानाः सुकृतस्य
लोके तृतीये पृष्ठे अधि रोचने दिवः ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે બણી યજ્ઞમાને બ્રાહ્મણોની પ્રાર્થના કરવી:-

ब्राह्मणाः संतु मे शस्ताः पापात्पान्तु समाहिताः ।

देवानां चैव दातारः पातारः सर्वदेहिनाम् ॥ १ ॥

जपयज्ञैस्तथा होमैर्दानैश्च विविधैः पुनः ।

देवानां च ऋषीणां च तृप्त्यर्थं याजकाः कृताः ॥२॥

येषां देहेस्थिता वेदाः पात्रयन्ति जगत्रयम् ।

रक्षन्तु सततं तेषां जपयज्ञैर्व्यवस्थिताः ॥ ३ ॥

ब्राह्मणा जंगमं तीर्थं त्रिषुलोकेषु विश्रुतम् ।

तेषां वाक्योदकेनैव शुद्ध्यन्ति मलिनो जनाः ॥४॥

अस्मिन्कर्मणि मे पूज्याः सन्तु मे नियमान्विताः ।

अक्रोधनाः शौचपराः सततं ब्रह्मचारिणः ॥ ५ ॥

गृहध्यानरतानित्यं प्रसन्नमनसः सदा ।

अदुष्ट भाषणाः सन्तु मा सन्तु परनिन्दकाः ॥ ६ ॥

ममापि नियमाह्वेते भवन्तु भवतामपि ।

इतिसंप्रार्थ्य तान्ब्रूयाद्यथावत्क्रियतां विधिः ॥ ७ ॥

ऋत्विजश्च यथा पूर्वं शक्रादिनां मखे भवन् ।

युयं तथा मे भवत ऋत्विजो द्विजसत्तमाः ॥ ८ ॥

अस्य यागस्य निष्पत्तौ भवंतोऽभ्यर्चिता मया ।

सुप्रसन्नैः प्रकर्तव्यं शांतिकं विधिपूर्वकम् ॥ ९ ॥

॥ इति ब्राह्मणवरणम् ॥

॥ અથ આચાર્યકર્મ ॥

આચાર્ય થનારે આ યજ્ઞપ્રયોગમાં પોતાનું કર્તવ્યકર્મ કરવા માટે પ્રથમ આચમન-પ્રાણાયામ કરી, નીચે પ્રમાણે બોલી સંકલ્પ કરવો:-

અત્રાઘ મહામાઙ્ગલ્યપ્રદે અમુકઃપાસે અમુકપક્ષે અમુક
તિથૌ અમુકવાસરે યજમાનેન વૃતોહમાચાર્યકર્મ કરિષ્યે ॥

પછી આચાર્યે ઘોળા સરશવ અથવા અક્ષત લઘ, નીચે નો મંત્ર બોલી, યજ્ઞભૂમિની આસપાસ વેરવા:-

યદત્ર સંસ્થિતં ભૂતં સ્થાનમાશ્રિત્ય સર્વદા ।

સ્થાનં ત્યક્ત્વાતુ તત્સર્વં યત્ર સ્થં તત્ર ગચ્છતુ ॥ ૧ ॥

તે પછી પંચગવ્ય (ગાયનું મૂત્ર, છાણુ, દૂધ, દહીં, ધી અને કુશોદક-દર્ભવાળું પાણી,) અથવા દર્ભવાળા જળથી મંડપ સહિત યજ્ઞભૂમિનું પ્રોક્ષણ કરવું.-છાંટવું.

તે પ્રોક્ષણ કરવા સારું તથા ખીન્ન પણ પ્રસંગે યજ્ઞકાર્યમાં ઉપ-યોગ લેવા પંચગ વ્યખનાવી રાખવું. માટે તે ખનાવવાનો વિધિ આ પ્રમાણે છે:-

પ્રથમ નવું કાંસાનું પાત્ર કે મૃત્તિકાનું પાત્ર લઈ તેને જળથી ઘોષ પવિત્ર કરી, ગાયત્રીમંત્ર બોલીને તેમાં ગોમૂત્ર લેવું. પછી નીચેનો મંત્ર બોલી તેમાં ગોમય ગાયનું છાણુ લેવું:-

* અમુક ને બદને જે માસ પક્ષતિથિ કે વાર હોય તે બોલવું.

ॐ गन्धद्वारां दूराधर्षी नित्यपुष्टां करीषणीम् ।

इश्वरीं सर्वभूतानां तामिहोपह्वये श्रियम् ॥

ते पञ्च तेभां नीच्येना मंत्रथी दूध देवुः—

ॐ आप्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोम
वृष्णयम् भवा वाजस्य संगथे ॥

पञ्च तेभां नीच्येना मंत्र लक्ष्मी दृष्टी देवुः—

ॐ दधिक्रावणो अकारिषं जिष्णोरश्वस्य
वाजिनः । सुरभि नो मुखा करत् प्रण आयूंषि
तारिषत् ॥

ते पञ्च तेभां नीच्येना मंत्र ज्योती गायनुं धी देवुः—

ॐ तेजोऽसि शुक्रममृतमायुष्पा आयु मे
पाहि । देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनो ब्राहु
भ्यां पूष्णो हस्ताम्याम् आददे ॥

पञ्च तेभां नीच्येना मंत्र लक्ष्मी कुशोदक (दर्भवाणुं पाण्डी) देवुः—

ॐ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनो ब्राहु
भ्यां पूष्णो हस्ताम्याम् अग्नये जुष्टं गृह्णामि ॥

એ પ્રમાણે બધી વસ્તુઓ ભેગી થયા પછી દર્ભવડે કિંવા હોમ કરવા માટે સમિધો મંગાવ્યાં હોય તેમાંથી એક સમિધકાષ્ટ લઈ તે વડે તે પંચગવ્યને ગાયત્રીમંત્ર મનમાં યોક્ષતા મથનની રીતે એટલે એ હાથથી વજોણાનો વાંસ જોળીમાં ફેરે એ રીતે હલાવવું.

પછી તે પંચગવ્યથી નીચેનો મંત્ર બણી બધી ચમ્બૂભિનું, મંડપનું તથા પૂજન સામગ્રીનું પ્રોક્ષણ કરવું:—

ॐ आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न उर्जे
दधातन । महेरणाय चक्षसे ॥ ५० ॥ यो वः शिव-
तमो रसस्तस्य भाजयतेह नः । उशतीरिव
मातरः ॥ ५१ ॥ तस्मा अरं गमाम वो यस्य
क्षयाय जिन्वथ । आपो जनयथा चनः ॥ ५२ ॥

કદાપિ આગળ બતાવેલી રીતે પંચગવ્ય કદાચ બધી વસ્તુઓ ન મળી આવવાથી ના બની શક્યું હોય તો માત્ર ઉપરના મંત્રોથી એકલા ગોમૂત્ર ને દર્ભથી, કિંવા કુશોદકથી કર્મભૂમિને, મંડપને, અને પૂજન સામગ્રીને, પ્રોક્ષણ કરવું. તે પછી

पृथ्वी त्वया धृता लोका देवि त्वं विष्णुना धृता ।
त्वं च धारय मां देवि पवित्रं कुरु चासनम् ॥

ઉપરનો મંત્ર બણી પોતાના આસનપર બેસવું પછી

ૐ અનંતાસનાય નમઃ । ૐ વિમલાસનાય નમઃ ।

ૐ પદ્માસનાય નમઃ ॥

એ નામમંત્રો બોલી તે અનંતાદિદેવોને નમસ્કાર કરવા.

ૐ દેવા આયાન્તુ, યાતુધાના અપયાન્તુ; વિષ્ણો દેવ-
યજનં રક્ષાસ્વ ॥

એ પ્રમાણે બોલી શ્રીમહાવિષ્ણુને દેવયજનનું રક્ષણ કરવાની પ્રાર્થના કરી હોમ કરવામાટે સ્થંડિલ (વેદી) અથવા કુંડની રચના કરવી. જો તે પ્રથમથી કરી રાખ્યા હોય તો આ સમયે માત્ર ઉપરની રીતે પંચગવ્યથી પ્રોક્ષણ કરી ભૂમિ-કર્માનંતનું નીચે પ્રમાણે પૂજન કરવું.

પ્રથમ બન્ને હાથમાં પુષ્પ રાખી, નીચેનો મંત્ર બોલી ભૂમિ દેવીનું ધ્યાન કરવું:—

ૐ ભૂરસિ ભૂમિરસ્યાદિતિરસિ વિશ્વઘાયા
વિશ્વસ્ય ભૂવનસ્ય ધર્ત્રી । પૃથિવીં યચ્છ પૃથિવીં
દંહ પૃથ્વીં માર્દીસીઃ ॥

વિશ્વાધારાસિ ધરણી શેષનાગો પરિસ્થિતા ।

ધૃતા ચાદિવરાહેણ સર્વકામફલપદા ॥

તે પછી નીચે બતાવેલા નામમંત્રથી ચંદન, અક્ષત ને પુષ્પથી ભૂમિદેવીનું પૂજન કરવું:—

ॐ भूम्यै नमः । सर्वोपचारार्थे गंधाक्षतपुष्पं च समर्पयामि ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી, પૃથ્વીના આધારરૂપ કૂર્મસ્વરૂપ ભગવાનનું તથા અનંતરૂપ શેષનારાયણનું નીચે પ્રમાણે બોલી ગંધાક્ષત પુષ્પ અર્પણ કરી પૂજન કરવું:—

ॐ कूर्मानंताभ्यां नमः सर्वोपचारार्थे गंधाक्षतपुष्पञ्च समर्पयामि ॥

કદાપિ કોઈ મોટા કાર્યપ્રસંગે હૂતદ્રવ્ય (હોમ કરવાનાં દ્રવ્યો) વધારે હોય તો સ્થંડિલ (વેદીકા) નહિ કરતાં તેના માન પ્રમાણે કુંડરચના કરવી પડે છે તેમાં કુંડરનું પૂજન કરવાનું હોય છે જો એવો પ્રસંગ હોય તો નીચે દીપ્પણમાં બતાવ્યા પ્રમાણે પ્રથમ ઉપર પ્રમાણે માર્જન, પ્રોક્ષણ, ભૂમિપૂજન તથા કૂર્માનંતનું પૂજન કરી, પછી આચાર્યે જાતે કે યજમાન પાસે બતાવેલી રીતે કુંડપૂજન કરી કે કરાવી અગ્નિ સ્થાપન કરવું*

* પ્રથમ આચમન પ્રાણા યામ કરી નીચે બતાવ્યા પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

अत्राद्य महामाङ्गल्यप्रदे अमुकमासे अमुकपक्षे अमुकतिथौ
अमुकवासरे अस्मिन् कर्मणि (ચાલુ પ્રયોગનું નામ દેવું) પરિ-
समूहनादिपञ्चभूस्स्कारपूर्वकमग्निप्रतिष्ठां करिष्ये तदंगत यादौ
कुण्डे मेखला योन्वादीनामधिष्ठातृदेवतानां स्थापनं पूजनं
च करिष्ये ॥

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરી તૈયાર કરેલા અગ્નિકુંડનું દર્ભથી માર્જન

કુર્માનંતનું પૂજન કર્યા પછી આચમન પ્રાણાયામ કરી નીચે પ્રમાણે સ્થંડિલ (હોમ સારું કરેલી વેદિકાની) પ્રતિષ્ઠા કરવી.

કોઇ મોટા પ્રયોગમાં કુંડ કર્યો હોય કે સ્થંડિલ હોય તે તેની પણ પ્રતિષ્ઠા આ પ્રમાણે કરવી.

પ્રથમ નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો:—

**અગ્રાચ અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુકતિથૌ અમુકવાસરે
અસ્મિન્ કર્મણિ કર્મસિદ્ધયે । સ્થંડિલપ્રતિષ્ઠાપૂજનં કરિષ્યે ।**

કરતું એટલે સંજવારીની પેઠે દબોડેરવા. પછી ખીજ દબોવડે કુંડને ઉપરના વિધિથી કરેલા પંચગવ્યથી કે શુદ્ધ જળથી પ્રોક્ષણ કરવું (ઊંટવું).

ખોતાના ખોળામાં ફૂલ રાખી તે ફૂલ કુણડને અડકાડી રાખી નીચેના મંત્રો બણી તે કુણડનું આવાહન કરવું:—

આવાહયામિ તત્કુણ્ડં વિશ્વકર્મવિનિર્મિતમ્ ।

શારિરં યચ્ચતે દિવ્યમગ્ન્યધિષ્ઠાનમદ્ભૂતમ્ ॥

તે પછી નીચેના મંત્રથી બે હાથ. જોડી રાખી કુંણડની પ્રાર્થના કરવી:—

યે ચ કુણ્ડેસ્થિતા દેવાઃ કુણ્ડાગ્ને યોધિ દેવતાઃ ।

શ્રદ્ધિં યચ્છંતુ તે સર્વે યજ્ઞસિદ્ધિમુદાન્વિતાઃ ॥

હે કુણ્ડ તવ નિર્માણં રચિતં વિશ્વકર્મણા ।

અસ્માકં વાંછિતાં સિદ્ધિં યજ્ઞસિદ્ધિં દદાતુ ભોઃ ॥

તે પછી તે કુણ્ડમાં વિશ્વકર્માનું પૂજન કરવું:—

પછી બન્ને હાથમાં ફૂલ અને અક્ષત રાખી.

કુંડમાં એક નાની ચોખ્ખાની ઢગલી કરી તે પર સોપારી મૂકી તેમાં વિશ્વકર્માની ભાવના કરી નીચેના મંત્રથી આવાહન કરી પૂજન કરવું.

ॐ વિશ્વકર્મન્ હવિષા વર્ધનેન ત્રાતારમિન્દ્રમકૃણોરવધ્યમ્ ।
તસ્મૈ વિશઃ સમનમન્ત પૂર્વૈરયમગ્રો વિહવ્યો યથાસત્ । ઉપ-
યામઘૃદિતોઽસીન્દ્રાય ત્વા વિશ્વકર્મણે । एष ते योनिरिन्द्राय
ત્વા વિશ્વકર્મણે ॥ ૪૬ ॥

ॐ વિશ્વકર્મણે નમઃ ॥

એ નામ મંત્રથી ચંદન પુષ્પાદિ ઉપચારોથી કુંડમાં વિશ્વકર્માનું પૂજન કરવું.

તે પછી બે હાથ બેડી વિશ્વકર્માની નમસ્કાર પૂર્વક પ્રાર્થના કરવી.

अज्ञानाञ्ज्ञानतो वापि दोषाः स्युः स्वननोद्भवाः ।
नाशयत्वं हि तान्सर्वान् विश्वकर्मन्नोस्तुते ॥

તે પછી કુંડના ઉપરની સર્વથી પહેલી ઘોળાવણી (રંગ) થી મુશોભિત કરેલી મેખલાપર ચોખ્ખાની ઢગલી કરી તે પર સોપારી મૂકી તેમાં શ્રાવિષ્ણુનું નીચેના મંત્રોથી આવાહન કરી પૂજન કરવું:—

ॐ विष्णो यज्ञपते देव दुष्टदैत्य निषूदन ।

विभो यज्ञस्य रक्षार्थं कुण्डे सन्निहितो भव ॥

નીચેના મંત્રો બોલવા:—

ૐ મનો જૂતિર્જુષતા માઙ્યસ્ય વૃહસ્પતિર્ય-
જ્ઞમિમં તનોતુ । અરિષ્ટં યજ્ઞં સમિમં દધાતુ વિ-
શ્વે દેવાસ इह मादयन्तामोऽम्प्रतिष्ठ ॥ ૧૩ ॥

ૐ इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रे धा निदधे पदम् । समूढमस्य
पांसु रे स्वाहा ॥

ૐ विष्णवे नमः ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી તે પહેલી મેખળાનું ગંધાક્ષતથી
પૂજન કરવું.

ૐ प्रथममेखलायै विष्णुदैवत्यै श्वेतवर्णालंकृतायै नमः ॥

તે પછી તે કુણ્ડની મધ્યમેખલા એટલે ઉપરની-પહેલીથી ખીજ
વચલી મેખલા ઉપર ચોખાની ઢગલી કરી તેના ઉપર સોપારી મૂકી
તેમાં ઘ્રણાનું આવાહન કરી, નીચેના મંત્રોથી પૂજન કરવું.

ૐ हंसपृष्ठसमारूढ देवदेवगणावृत ।

रक्षार्थं मम यज्ञस्य कुण्डेऽस्मिन्सन्निधो भव ॥

ૐ ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्वि सी मतः सुरुचो वेन
आवः । सुबुध्न्या उपमा अस्य विष्ठाः सतश्च योनि मसतश्च
विवः ॥ ૧૩ ॥

પ્રતિષ્ઠાં તાં કરોમ્યત્ર કલશૈર્દેવતૈઃ સહ ।

પ્રતિષ્ઠા સર્વદેવાનાં મિત્રાવરુણયોસ્તથા ॥

ૐ બ્રહ્મણે નમઃ ॥

ૐ દ્વિતીયાયૈ બ્રહ્મદૈવત્યૈ રક્તવર્ણાલંકૃતાયૈ મેઘલાયૈ નમઃ ॥

એ મંત્રાથી બ્રહ્માની પૂજા કરી, નીચેના મંત્રથી રાતાવર્ણુવાળી મધ્યમેખલાનું પૂજન કરવું.

એ મંત્રાથી એ બ્રહ્મદૈવત્યવાળી ખીજ-મધ્ય મેખલાનું પૂજન કરી તે પછી ત્રીજી છેલ્લી કૃષ્ણવર્ણુથી શોભિતી કરેલી મેખલામાં રુદ્રની પૂજા કરવી.

ગંગાધર મહાદેવ વૃષારૂઢ મહેશ્વર ।

આગચ્છ ભગવન્ રુદ્ર કુણ્ડેઽસ્મિન્સન્નિધોભવ ॥

ૐ નમસ્તે રુદ્ર મન્યવ ઉતોત ઇષમે નમઃ ॥ બાહુભ્યા મુતતે નમઃ ॥ ^{૧૬}/_૧ ॥

એ પ્રભાણે 'ત્રીજી-સૌથી છેલ્લી કાળાવર્ણુની મેખલામાં રુદ્રનું આવાહન કરી તેમનું ગંધાક્ષતથી પૂજન કરવું:—

ૐ રુદ્રાયનમઃ ।

ૐ તૃતીયાયૈ રુદ્રદૈવત્યૈ કૃષ્ણવર્ણાલંકૃતાયૈ મેઘલાયૈ નમઃ ।

એ મંત્રથી એ ત્રીજી મેખલાનું પૂજન કરવું—

તે પછી તે કુંડને કરેલી ચોનીનું પૂજન કરવું.

એ ઉપરના મંત્રો ભણીને હાથમાં રાખેલાં પુષ્પાક્ષતાદિ પ્રતિષ્ઠા કર્યાની ભાવનાથી સ્થંડિલ પર નાખી નીચેના મંત્રથી સ્થંડિલમાં

માત્ર જે યોનીકુંડ હોય છે તેને યોની કરવામાં આવતી નથી; યોનિ એટલે માયા, જગતને ઉત્પન્ન થવાનું કારણ, અથવા જગતનું ઉત્પત્તિસ્થાન એજ, બાકી જે કૌલિકલોકો કહે તે કાંઈ નહિ, ભગવતી ચિતિ શક્તિની પણ તે નામથી સ્તુતિ કરાયેલી છે જેમકે હે વિશ્વયોને । (હે જગતને પ્રકટ થવાના કારણ !)

हिमाद्रितनये गौरि शंकरप्राणवल्लभे ।

आगच्छ त्वं महादेवि योन्यामत्र स्थिरामव ॥

योने त्वं विश्वरूपासि प्रकृतिर्विश्वधारिणि ।

कामस्था कामरूपा च विश्वयोन्यै नमोनमः ॥

ॐ क्षत्रस्य योनिरसि क्षत्रस्य नाभिरसि । मात्वाहिंसी-
ન્मामા હિંસીઃ ॥ ૨૦ ॥

ॐ विश्वयोन्यै नमः ॥

એ મંત્રથી યોનીનું પૂજન કરીને કુંડના કંઠનું પૂજન કરવું, તેમાં નીચેના મંત્રોથી કંઠનું આવાહન કરી, તે કંઠનું ગંધાક્ષત પુષ્પથી પૂજન કરવું:—

ॐ नीलग्रीवाः शितिकण्ठा दिवं रुद्रा उपश्रिताः । तेषां
સહસ્રયોજનેઽવ ધન્વાનિ તન્મસિ ॥ ૧૬ ॥

ॐ कण्ठाय नमः ॥

રહેલા તેના અધિષ્ઠાતા દેવની ચંદન, અક્ષત ને પુષ્પથી પૂજા કરવી.
[આ સ્થલે જો હોમ કરવા કુંડ બનાવ્યો હોય તો સ્થંડિલ ને
બદલે કુંડની પણ આ રીતે પ્રતિષ્ઠા કરવી].

ૐ શ્રુ શ્રુવઃ સ્વઃ સ્થંડિલાધિષ્ઠાતૃ દેવતાભ્યો નમઃ ॥

એ મંત્રથી ચંદન, અક્ષત ને પુષ્પથી કુંડની પૂજા કરવી.

પછી નીચેના મંત્રથી કણ્ડની પ્રાર્થના કરવી:—

કણ્ઠ મજ્જલરૂપેણ સર્વકુણ્ડે પ્રતિષ્ઠિતઃ ।

પરિતો મેઘલાસ્ત્વત્તો રચિતા વિશ્વકર્મણા ॥

એ પ્રમાણે કુણ્ડના કુંડની પ્રાર્થના કરી કુંડની નાભીની નીચેના
મંત્રોથી પૂજા કરવી:—

પદ્માકારાયવાકુણ્ડસદૃશાકૃતિ વિભ્રતિ ।

આધારઃ સર્વકુણ્ડાનાં નાભિમાવાહયામ્યહમ્ ॥

એ મંત્રથી નાભીનું આવાહન કરી નીચેના મંત્રોથી તેનું પૂજન કરવું.

**ૐ નાભિર્મે ચિત્તં ત્રિજ્ઞાનં પાયુર્મેઽપચિતિર્મસત્ । આનન્દ-
નન્દાવાણ્ઠૌ મે ભગઃ સૌભાગ્યં પસઃ । જહ્વાભ્યાં પદ્મ્યાં ધર્મો-
ઽસ્મિ વિશિરાજા પ્રતિષ્ઠિતઃ ॥ ૩૦ ॥**

ૐ નાભ્યૈ નમઃ ॥

એ પ્રમાણે પૂર્વોક્ત મંત્રોથી ગદ્યાક્ષતપુષ્પથી પૂજા કરી, નીચેના
મંત્રથી પ્રાર્થના કરવી.

પછી પંચભૂસંસ્કાર કરી ને તે સ્થંડિલ વા કુંડમાં અગ્નિનાયણનું સ્થાપન કરવું. તેમાં પ્રથમ આચમન-પ્રાચાયામ કરી નીચે ખતાવેલી રીતે સંકલ્પ કરવો:-

અત્રાઘ અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમકાતિથૌ અમુકવાસરે
અસ્મિન્ [સગ્રહમસ્વરજોદર્શનશાન્ત્યાશ્રય] કર્મણિપંચભૂસંસ્કાર-
પૂર્વકમગ્નિસ્થાપનં કરિષ્યે ॥

નામે ત્વં કુણ્ડમધ્યે તુ દેવૈઃ સહ પ્રતિષ્ઠિતા ।

અતસ્ત્વં પૂજિતા દેવિ શુભદા ઋદ્ધિદા ભવ ॥

તે પછી કુંડના X નૈઋત કોણમાં ચોખાની નાની ઢગલી કરી તેમાં ખતાવેલા મંત્રોથી વાસ્તુપુરુષનું આવાહન કરવું:-

આવાહયામિ દેવેશ વાસ્તોષ્પતિં મહાબલમ્ ।

દેવદેવં ગણાધ્યક્ષં પાતાલતલ્લવાસિનમ્ ॥

ૐ વાસ્તોષાતે પ્રતિજાનીહ્યસ્માન્ ત્સ્વાવેશોઽ અનમિવો
ભવાનઃ । યત્ત્વે મહે પ્રતિ તન્નો જુષસ્વ શન્નોઽભવ દ્વિપદે શં
ચતુષ્પદે ॥

ૐ વાસ્તુપુરુષાય નમઃ ॥

એ મંત્રોથી વાસ્તુપુરુષની ચંદન, અક્ષત ને પુષ્પથી પૂજા કરી, ને

X કુણ્ડમધ્યે નૈઋતિકોણે વાસ્તુપુરુષં પૂજયેત્ ॥

આ પ્રમાણે વચન હોવાથી કુંડમાં એમ લખ્યું છે, માટે ત્યાંજ વાસ્તુપુરુષનું પુજન કરવું.

॥ અગ્નિસ્થાપનમ્ ॥

પૃષ્ઠ ૧૫ માની ટીપમાં બતાવ્યાપ્રમાણે મંડપ સ્થાપન કરી, પ્રાચીસાધન (શુદ્ધ પૂર્વદિશાનો નિશ્ચય) કરી, તે મંડપના મધ્યમાં પોતાને રહેવાના ધરનો કિંવા અન્ય કોઈના દારનો શાખાવેધ લાગુ ના પડે (કોઈની શાખા ના ગળે) એમ હોમ માટે અગ્નિનારાયણના આયતનરૂપ-આશ્રયરૂપ-(સિંહાસન અથવા આસનરૂપ) એક હસ્ત (હાથ)ના માપનું સમયોરસ સ્થંડિલ કિંવા કુંડ બનાવવો. અને પછી તેને અખીલ, ગુલાલ તથા અન્ય રંગોથી સુશોભિત કરવો. ગ્રહ-ચતુર્માં આશરે એક સહસ્ત્ર સંખ્યાની આહુતિઓના માપનું સ્થંડિલ

એક ખાખરાનું કે વડનું પાનડું કે ખીજું કોઈ પાત્ર મૂકી તે વાસ્તુ પુરુષને કાચા અડદ તથા કુખાંડનો-કોળાનો એક સોપારી જેટલો કટકો મૂકી બલિદાન કરવું. પછી નીચે પ્રમાણે બોલી જળ મૂકવું.

ॐ વાસ્તુપુરુષાય નમઃ । इमं बलिं समर्पयामि ॥

એ પ્રમાણે બલિદાન આપી નીચે પ્રમાણે બોલી પ્રાર્થના કરવી.

यस्य देहे स्थिताक्षोणि ब्रह्मांडं विश्वमंडलम् ।

व्यापिनं भीमरूपञ्च सुरूपं विश्वरूपिणम् ॥

पितामहसूतो मुख्य स्तुभ्यं वास्तुपते नमः ॥

એ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરીને અગ્નિનું સ્થાપન કરવું.

પછી આ ગ્રંથના પૃષ્ઠ ૧૨૭ થી ૧૩૨ મા સુધીમાં બતાવેલી સ્થંડિલપ્રતિષ્ઠા પ્રમાણેજ કુંડની પ્રતિષ્ઠા કરી પંચભૂસંકારો કરી, અગ્નિ સ્થાપન કરવું.

થાય છે. તેમાં પણ મોટા સ્થંડિલમાં હોમ ન્યૂન કરી શકાય છે પણ નાના સ્થંડિલમાં હોમ અધિક સંખ્યાનો કરાતો નથી. માટે આ સ્થળે એક સહસ્ત્ર આહુતિના માપથી એક હસ્તનું સ્થંડિલ અથવા ટુંડરચના કરવા લખ્યું છે*

* ॥ શિશ્વરિણી વૃત્તમ્ ॥

શતાર્ધેરત્નિસ્યાચ્છતપરિમિતે રત્નિવિતતમ્
સહસ્રે હસ્તં સ્યાદયુતહવને હસ્ત યુગલમ્ ।

ચતુર્હસ્તં લક્ષે પ્રયુતહવનેષ્ટૂરમિતૈઃ

કકુભિર્વા કોટી નૃપકરમપિ પ્રાહુરપરે ॥ ૧ ॥

દશ આહુતિઓમાં ચાર અંગુલ, પચાશ આહુતિઓમાં એકવીસ અંગુલ, સો આહુતિઓમાં બીસ અંગુલ ને ચાર યવ, તથા એક સહસ્ત્ર આહુતિઓએ એક હસ્ત (હાથ)નું સ્થંડિલ બેઠાયે. દશ સહસ્ત્ર આહુતિઓમાં બે હસ્ત, લક્ષ આહુતિઓમાં ચાર હસ્ત, દશ લાખ આહુતિઓમાં છ હાથ અને કોટી હોમમાં—એક કરોડ આહુતિઓમાં નૃપતિના [યજ્ઞમાનના] આઠ હાથનું પ્રમાણ વિદ્વાનોએ કહ્યું છે.

॥ ઇંદ્રવજ્રાવૃત્તમ્ ॥

કર્તોર્લ્લંબાહુ સમભૂગતસ્ય

કર્તુઃ શરાંશઃ પ્રપદોલ્લિતસ્ય ।

યો વ્યાસ હસ્તો સ્યજિનાંશકોપિ

સ્પાદહુલંતત્તદિમાંશકાયે ॥

સમાન અથવા સપાટ ભૂમિમાં (ખાડા ટેકરાવાળી નહિ એવી સરખી) ભૂમિમાં જઈ મૃગાગ્નિન મૃગચર્મના આસન પર બેનાથી

એક હસ્તના માપથી સ્થંડિલ (વેદિકા) કે કુણ્ડ તૈયાર કરી, તેને અળીલ, ગુલાલ, અથવા વિવિધ રંગોથી અંલકૃત (સુશોભિત) કરીને નીચે પ્રમાણે તે સ્થંડિલપર પંચભૂસંસ્કાર કરી અગ્નિસ્થાપન કરવું:—

સુગમ પડે એવું કોઈ સૂત્ર કે પાકી દોરીને છેડા પર ગાંઠવાળી, તે ગાંઠવાળો છેડો પોતાના જમણાપગના અંગુઠા તળે દબાવી હાથને ઉંચા કરી માત્ર અંગુઠા પર ઉભા રહેવું, તેમાં પગના અંગુઠાથી જમણા હાથની મધ્યમા (વચલી) આંગળીના અગ્રસુધી જેટલો વિસ્તાર થાય તે સૂત્રથી માપી લઈને તે સૂત્રને પાંચ વડું—ગણું—કરવું; તે યજમાનનો પંચમાંશ કહેવાય. એ સૂત્રના માપથી એક છોલેલા લાકડાનો કે વાંસનો કકડો લઈ તેનાથી એ પંચમાંશના સૂત્રપરથી લાકડાપર માપ લેવું. તે પંચમાંશનો કરેલો લાકડાનો કકડો તે હાથ કહેવાય. પછી વધારે જાણવાની જરૂર હોય તો તેના સરખા માપે ચોવિશ અંશો—ભાગોનાં નિશાન કરવાં તે તેનાં અંગુલ થયાં જાણવાં. એ પંચમાંશને મજ માની, તેનાં ચોવિશ અંગુલ અથવા તસુ માનવાં. એ પંચમાંશ તેજ હસ્ત માની તે પ્રમાણે સમચોરસ સ્થંડિલ કે કુંડ બનાવવો. કુંડનાં જે પંચમાંશના ચોવિશ વિભાગ કરી અંગુલ (તસુ) પાડ્યાં છે, તે ઉપરથી જે કુંડ કરવો હોય તો સમચોરસ એક હાથ રાખી તેની મેખલાઓ કરવી. પહેલી મેખળા જે આંગળ ભૂમિથી ઉંચી ને જે આંગળ પહોળી, મધ્ય મેખળા ત્રણ આંગળ ઉંચી ને ત્રણ પહોળી, તથા સૌથી ઉપરની ચાર આંગળ ઉંચી ને ચાર પહોળી કરવી. એટલે કુંડના મધ્યમાં નવ આંગળનો ગર્ત (ખાડો) થાય છે. વળી કહ્યું છે કે:—

॥ પંચભૂસંસ્કારાઃ ॥

દર્ભૈઃ ત્રિઃ પરિસમુદ્ધ ॥ ૧ ॥

પ્રથમ જન્મણા હાથની કનિષ્ઠિકા (ટચલી આંગળી) ને અંગુલના મધ્ય ભાગથી ત્રણ દર્ભો લઈ દક્ષિણથી આરંભી ઉત્તરભણી જાય એમ ત્રણવાર અને પછી પશ્ચિમથી આરંભી પૂર્વભણી જાય એમ ત્રણ વાર

યત્રો યુકાચ લિક્ષાચ વાલાગ્રં ચૈવમાદયઃ ॥

યજ્ઞમાનનો જે પંચમાંશ કાઢ્યો તેનો ચૌવિશમો જે ભાગ તે એક અંગુલ કહેવાય, અંગુલનો (અષ્ટમાંશ) આઠમો ભાગ તે એક યવ, યવનો અષ્ટમાંશ તે એક યૂકા, અને યુકાનો અષ્ટમાંશ તે એક લિક્ષા અને લિક્ષાનો અષ્ટમાંશ તે એક વાલાગ્ર કહેવાય છે.

॥ શાર્દૂલવિક્રીડિતવૃત્તમ્ ॥

૪ ૨(૨૪)૪ ૩(૩૪)૧ ૪(૪૧)૮ ૪(૪૮)૩ ૫(૫૩)

વેદાક્ષિણીયુગાન્નયઃ શણિયુગાન્નયઃપ્રાયશ્ચિત્તયો

૮ ૫(૫૮)૩ ૬(૬૩)૬ ૬(૬૬) ૨ ૭(૭૨)૫ ૭(૭૫)

પ્રાક્ષાવહિ રસારસાઙ્ગ મિલિતા નેત્રર્ચયોક્ષઃ સ્વરાઃ ।

૦ ૦ ૫ ૫ ૬ ૪

અંગુલ્યોથ યવાક્ષસ્ત્રમિષવાઃ સ્વપંચશ્દ સાગરાઃ

૭ ૦ ૭

સપ્તાન્નં મુનયસ્ત્વમિતિ ગદિતા વેદાસ્ત્રકે બાહવઃ ॥

ભાવાર્થ આ તોળેના કોષ્ઠકથી સમજાય છે; માટે અર્થ લખી, પીટપેષણવત્ કર્યું નથી.

[સંજ્ઞાવારીની પેઠે] તે સ્થંડિલ વા કુણ્ડપર ફેરવી તે દર્ભો* ઇશાન કોણમાં નાખવા. ૧.

સહસ્ત્રની સંખ્યા	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	હ.
અંગુલ	૨૪	૩૪	૪૧	૪૮	૫૩	૫૮	૬૩	૬૬	૭૨	૭૫	અં.
યવ.	૦	૦	૫	૦	૫	૬	૪	૭	૦	૭	ય.

કુંડાર્કના આધારે આહુતિના માન પ્રમાણે સ્થંડિલ વા કુણ્ડનું માપ.

આહુતિની સંખ્યા.	૧૦૫૦	૧૦૦	સહસ્ત્ર	૧૦	૫૦	૧૦	૨૦	૫૦	કોટિ	કોટિ	કોટિ
સ્થંડિલ અથવા કુંડનું માન.	૧૨૨૧	અં ૨૨	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૧૦
	અં-અં.	અં ૦	હ				હ	હ૦	હ	હ૦	હ૦
	ગુલ	યવ	સ્ત				સ્ત				

* હરિતા યજ્ઞિયાદર્ભ પાંતકા પાકયજ્ઞિયાઃ । સમૂલા-પિતૃદૈવત્યા કલ્માષા વૈશ્વદેવિકાઃ ॥ કુશકંડિકામાશ્ય ॥

ભાવાર્થ:—યજ્ઞના ઉપયોગમાં લીલા, જેમાં ચરુપાક બનાવવાનો હોય એવા યજ્ઞમાં પીળા, પિત્ત્યકર્મ શ્રાદ્ધાદિ કર્મમાં સમૂળા અને વૈશ્વદેવક્રિયામાં સૂકાઈ ગયેલા કે જાંખા પડિ ગયેલા હોય એવા દર્ભોપણુ ઉપયોગી ગણાય છે.

ગોમયોદકામ્યાં ત્રિરૂપલિપ્ય ॥ ૨ ॥

ગોમય (ગમનું છાણુ) * અને શુદ્ધ જળવડે પોતાનો જમણો હાથ પશ્ચિમથી પૂર્વભણી સ્થંડિલના પ્રમાણમાં ફેરવી સ્થંડિલપર ત્રણ વાર લીપવું.

યજ્ઞકાષ્ટેન તિસ્રો રેવા ઉલ્લિખ્ય ॥ ૩ ॥

હોમ કરવાનાં સમિધોમાંથી અથવા દર્બોમાંથી એક સમિધ કે દર્બ લઈ તે સ્થંડિલપર લીપેલા સ્થળમાં પશ્ચિમથી પૂર્વમાં જાય એવી રીતે ત્રણ રેખાઓ કરવી. (લીટા કરવા.)

અનામિકાઙ્ગુષ્ઠાભ્યાંમુલ્લિખિતપાંસૂનુધૃત્ય ॥ ૪ ॥

કુમિકીટ પતંગાશ્ચ વિચરન્તિ મહિતલે ।

તેષાં સંરક્ષણાર્થાય પરિસમૂહ્યેતિકથ્યતે ॥ કુશકણ્ડિકામા૦ ॥

ભાવાર્થ:—આ પૃથ્વીપર અનેક જાતના નાના મોટા જીવજંતુઓ અને કીટપતંગાદિદ્રવ્યો કરે છે: તેમના સંરક્ષણ માટે આસ્થળે પૂર્વાચાર્યોએ તેમને દૂર કરી યજ્ઞકાર્યની પ્રવૃત્તિ કરવા સૂચવ્યું છે. એટલા માટેજ પરિસમૂહન કરવાની આજ્ઞા કરી છે.

* અમેઘ્યસેવિનીયા ન સ્યાત્પ્રજાતરુણી ચ ગૌઃ ।

તદ્ગોમયં ગૃહિતવ્યમુપલેપાયનાપરમ્ ॥

ભાવાર્થ:—જે ગાય મલિન વસ્તુનો આહાર ના કરે, જેને વાછડી કે વાછડો હોય, વળી અવસ્થાએ યુવતી હોય, તેનું ગોમયજ ઉપલેપનના કામમાં તથા પંચગવ્ય બનાવવાના ઉપયોગમાં લેવું.

પોતાના જમણા હાથનો અંગુઠો ને અનામિકા (ટચલીની જોડતી) આંગળીવડે ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે કરેલી ત્રણ રેખાઓના પૂર્વ ભાગમાંથી થોડી થોડી મૃત્તિકા લઈ પૂર્વ કે ઉત્તર દિશામાં એક વેંત દૂર બહાર નાખી દેવી તે ઉદ્ધરણ કહેવાય.

उदकेन त्रिरभ्युक्ष्य ॥ ५ ॥

પછી તે ઉલ્લેખન ઉદ્ધરણ કરેલા સ્થંડિલપર જમણો હાથ છતો રાખી તેમાં શુદ્ધ સ્વચ્છ જળ લઈ ડાબા હાથ બાણી થઈને જાય એમ પ્રદક્ષિણાની રીતે ફેરવીને તે સ્થંડિલને ત્રણ વાર અભ્યુક્ષણ કરવું. (છાંટવું).

॥ इति पञ्चभूसंस्काराः ॥

તે પછી યજમાનપત્ની પાસે જો પોતાના ઘરમાં અમિહોત્રના અનુદાનને લીધે પ્રતિદિન અમિ રખાતો હોય તો તેમાંથી, નહિ તો ચૂલામાંનો લૌકિકાગ્નિ કાંસાના સંપૂટમાં મંગાવી તેને સ્થંડિલ કે કુંડના અગ્નિકોણમાં મૂકાવવો; પછી આચાર્યે તે સંપૂટની થાળીઓ દઢાય નહિ એમ ખીજી શુદ્ધ વસ્ત્રથી ઝાલી ઉઘાડી તે અગ્નિમાંથી ‘કુંડુકટ્’ એવો ઉચ્ચાર કરી જરાક અગ્નિને કવ્યાદાંશ (સ્મશાનાગ્નિના) અંશરૂપ માનીને તે સ્થંડિલ કે કુંડના નૈઋત કોણમાં બહાર કાઢી નાંખવો.

+ **अग्निः प्रादक्षिण्येनाभ्युक्ष्य** (જમણો હાથ પ્રદક્ષિણાની રીતે ફેરવી અભ્યુક્ષણ કરવું. **उत्तानेनतु हस्तेन कर्तव्यं प्रोक्षणं बुधैः** ॥ (વિદ્વાનોએ હાથ છતો રાખીને અભ્યુક્ષણ કરવું.)

વળી અગ્નિ ક્યાંથી લાવવો; તે વિષે પણ કહ્યું છે કે:—

‘उत्तमोऽरणिजन्योऽग्निरुत्तमः सूर्यकांतजः । उत्तमः

તે પછી તે અગ્નિવાળા સંપૂર્ણ થાળી જમણા હાથે લૂગડાવડે થાળીને છતો ભાગ પોતાના સામે રાખી અગ્નિ આત્માભિમુખ રાખી-એટલે પોતાનાથી થાળીનું તળ જણાય એમ રાખીને તે અગ્નિનું સન્મુખ રાખીને નીચેના મંત્ર ભણતાં સ્યંડિલમાં કે કુણ્ડમાં સ્થાપન કરવું:-

**ૐ અગ્નિં દૂતં પુરો દધે હવ્યવાદમુપન્નુવે ।
દેવાં ૨ ॥ આસાદયાદિહ ॥ ૩૩ ॥**

તે પછી જેમાં યજ્ઞમાનપત્નીથી અગ્નિ લવાયો હોય તે ખન્ને કાંસાનાં પાત્રોમાં ચંદનના છાંટા નાંખી, અક્ષત અને જળ નાંખવાં. તે પછી તેને પ્રજ્વલિત કરવા તુરતજ સૂકાં લાકડાનાં છોડીઆં અથવા અડાયાં હાણું મૂકી તેને પ્રજ્વલિત કરવો, પ્રજ્વલિત થયેલા તે અગ્નિનું નીચેના મંત્રો ભણી ધ્યાન કરવું.

ૐ ચત્વારિ શૃંગા ત્રયો અસ્ય પાદા દ્વે

**શ્રોત્રિયાગારાન્મધ્યમઃ સ્વગૃહાદપિ ॥ શ્રોત્રિયાગારજં વાપિ
સૂર્યકાંતોદ્ભવંતુ વા ॥ અરણીસંભવં વાપિ ક્ષિપ્તં સ્વર્ણાદિ ભાજને ॥**

અરણીનાં કાષ્ઠોના ધર્ષણથી ઉપજેલો તથા સૂર્યકાંતમણિથી પ્રકટ થયેલો કિંવા કોઈ શ્રોત્રિયના ઘેરથી આણેલો અગ્નિ ઉત્તમ ગણાય છે. તે પોતાના ઘરનો મધ્યમ છે. શ્રોત્રિયના ઘરનો, સૂર્યકાંતથી ઉત્પન્ન થયેલો, અને અરણીનાં કાષ્ઠોથી ઉપજેલો અગ્નિ શ્રેષ્ઠ છે. સુવર્ણ આદિના પાત્રમાં મૂકાએલો અગ્નિ હોમના ઉપયોગમાં લેવો.

શીર્ષે સપ્ત હસ્તાસો અસ્ય । ત્રિધા વદ્ધો વૃ
ષભો રો રવીતિ મહો દેવો મર્ત્યાં ૨ ॥ આવિવેશ ॥

સપ્તહસ્તશ્ચતુઃ શૃંગઃ સપ્તજિહ્વો દ્વિશીર્ષકઃ ।

ત્રિપાદ્પસન્નવદનઃ સુસ્વાસીનઃ શુચિસ્મિતઃ ॥

સ્વાહાં તુ દક્ષિણે પાર્શ્વે દેવીં વામે સ્વધાં તથા ।

વિભ્રદ્દક્ષિણહસ્તૈસ્તુ શક્તિમન્નં સુચં સુવં ॥

તોમરં વ્યંજનં વામે ઘૃતપાત્રં ચ ધારયન્ ।

આત્માભિમુખમાસિનિ એવંરૂપોદ્ધુતાશનઃ ॥

તે પછી નીચેપ્રમાણે બાણી, નમસ્કાર પૂર્વકે અગ્નિની પ્રાર્થના કરવી.

અગ્ને ! વૈશ્વ.નર ! શાંડિલ્યાસિતદેવલેતિ ત્રિપ્રવરાન્વિત
ભૂમિર્માતા વરુણઃ પિતા મેષધ્વજ પ્રાહ્મુસ્વ મમ સંમુખો ભવ ।

તે પછી આ રજ્જેદર્શનશાંતિ એ પણ શાંતિનો પ્રયોગ હો-
વાથી નીચે પ્રમાણે બોલી, નમસ્કારપૂર્વક તે અગ્નિમાં વરદ* નામના
અગ્નિની પ્રતિષ્ઠા કરવી.

* વહિસ્તુ લક્ષહોમે તુ કોટિહોમે હુતાશનઃ ।

પૂર્ણાહુત્યાં મૃડો નામ શાંતિકે વરદસ્તથા ॥ ઇતિવસિષ્ઠસ્મૃતૌ ॥

ભાવાર્થઃ—લક્ષહોમમાં વહ્નિ, કોટિહોમમાં હુતાશન, પૂર્ણાહુતિમાં
મૃડ અને પ્રત્યેક શાંતિકર્મમાં વરદ નામના અગ્નિનું પૂજન થાય છે.

અસ્મિન્ શાન્તિકે કર્મણિ વરદનામાર્ગિં પ્રતિષ્ઠાપયામિ ॥

તે પછી નીચેના મંત્રથી તે અગ્નિનું ચંદન, અક્ષત, પુષ્પ, ધૂપ, દીપ અને નૈવેદ્યથી પૂજન કરવું.

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ અગ્નये नमः

તે પછી અગ્નિમાં ખીજાં અડાયાં છાણાં અથવા સૂકાં કાષ્ઠાદિ ઈંધન મૂકી, પ્રજ્વલિત કરી નીચેના મંત્ર બોલી તે પ્રજ્વલિત અગ્નિને પ્રણામ કરવો:-

અગ્નિં પ્રજ્વલિતં વંદે જાતવેદં હૂતાશનમ્ ।

હિરણ્યવર્ણમનલં સમૃદ્ધં વિશ્વતો મુશ્વમ્ ॥

॥ ઇતે અગ્નિસ્થાપનમ્ ॥

આ ચાતુ પ્રયોગ રત્નેદર્શનશાંતિના હોવાથી તેમાં વિશેષે ભૂવનેશ્વરીશાંતિ અને તેના અંગીભૂત દેવોનું પૂજન કરવાનું છે, તે નીચે બતાવેલી રીતે કરવું:-

પ્રથમ ઇશાનકોણમાં સૂર્ય, ઇંદ્ર, ઇંદ્રાણી, અને ભૂવનેશ્વરી, એ ચાર દેવતાના ચાર કલશોનું સ્થાપન પૂજનક્રમે આ પુસ્તકના પૃષ્ઠ-પર માની પંક્તિ ત્રીજાના મંત્ર મહિચૌઃ થી આરંભી પૃષ્ઠ ૬૧માના મંત્ર ૯માની “ જાલધિનાથાય નમો નમસ્તે ” એ પંક્તિ સુધી પૂજન કલશપૂજન સાથે ન કરી હોય તો આ સમયે કરીને, તે કલશોનું સ્થાપન કરવું. પછી તે ચારે કલશોપર પૂર્ણપાત્ર તાંબાનાં તરબાણાં

અથવા અભાવે માટીનાં શરાવલાં કે રામપાત્ર ઢાંકી, તેમાં નીચે પ્રમાણે બતાવેલા ચાર દેવોની પ્રતિષ્ઠા કરી, તેમની પૂજા કરીને એસારવા.

તેમાં પ્રથમ સૂર્યની, ઇંદ્રની, ઇંદ્રાણીની તે ભૂવનેશ્વરીની એ ચાર સોનાની મૂર્તિઓ બને એક સોનાની કદળી (કેળ) સ્તંભ પત્રો સહિત કરાવવી: પછી એ પાંચે દેવોની એક પાત્રમાં લખ નીચે બતાવ્યા પ્રમાણે પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરવી:-

પ્રથમ આપ્રમાણે સંકલ્પ કરવો:-

અત્રાચ મહામાઙ્ગલ્યપ્રદે અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુકાતિથૌ અમુકવાસરે આસાં સૂર્યંદ્રંદ્રાણિભૂવનેશ્વરીકદલીમૂર્તીનાં ઘનાદિદોષપરિહારાર્થં અગ્ન્યુત્તારણપૂર્વકં પ્રાણપ્રતિષ્ઠાં કરિષ્યે ॥

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરીને, તે ચારે મૂર્તિઓને તથા તે કદલી (કેળ)ને જરા ધીનો સ્પર્શ કરી નીચેના મંત્રો બોલી તે બધાં-પર જાળાધારા કરવી:-

ॐ સમુદ્રસ્ય ત્વાવકયાગ્ને પરિવ્યયામસિ ।
 પાવકો અસ્મભ્યં શિવો ભવ ॥ $\frac{૧૭}{૪}$ ॥ હિમસ્યત્વા
 જરાયુળાગ્ને પરિવ્યયામસિ । પાવકો અસ્મભ્યં
 શિવો ભવ ॥ $\frac{૧૮}{૫}$ ॥ નમસ્તે હરસે શોચિષે નમ-
 સ્તે અસ્ત્વાર્ચિષે અન્યાંસ્તે । અસ્મત્તપન્તુ હેતયઃ પા-
 વકો અસ્મભ્યં શિવોભવ ॥ $\frac{૧૯}{૬}$ ॥

તે પછી તે પાંચે ઉપર જમણે હાથ ઢાંકી રાખી નીચે પ્રમાણે બણીને પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરવી:—

ૐ આર્હીર્કીં યંરંલંવં શંષંસંદંસંદંસઃ સોહં । આસાં સૂર્ય-
ઇંદ્રંદ્રાણીભૂવનેશ્વરીકદલીમૂર્તીનાં પ્રાણા ઇહપ્રાણાઃ ।

ૐ આર્હીં કૌં યંરંલંવંશંષંસંદંસંદંસઃ સોહં આસાં !
સૂર્યઇંદ્રંદ્રાણીભૂવનેશ્વરીકદલીમૂર્તીનાં જીવા ઇહ સ્થિતાઃ ।

ૐ આર્હીં કૌં યંરંલંવંશંષંસંદંસંદંસઃસોહં આસાં । સૂર્ય-
ઇંદ્રંદ્રાણીભૂવનેશ્વરીકદલીમૂર્તીનાં સર્વેન્દ્રિયાણિ વાઙ્મન-
સ્ત્વક્ચક્ષુઃ શ્રોત્રજિહ્વાઘ્રાણપાણિપાદપાયૂપસ્થાનિ ઇહૈવા-
ગત્ય સુખં ચિરં તિષ્ઠન્તુ સ્વાહા ॥

તે પછી તેમને સોળ સંસ્કાર સિદ્ધ થવા સારું સોળ વાર,
પ્રણવ (ૐ)કાર મંત્રનો મનમાં જપ કરી જવો.

તે પછી ક્રમે સૂર્ય, ઇંદ્ર, ઇંદ્રાણી અને ભૂવનેશ્વરીનાં નીચેના મંત્રો
બણી ધ્યાનાવાહન કરવાં.

પ્રથમ નીચેનો મંત્ર બણી સૂર્યનું ધ્યાનાવાહન કરવું:—

હાથમાં અક્ષત અને પુષ્પ રાખી નીચેનો મંત્ર બણવો:—

ૐ આકૃષ્ણેન રજસા વર્તમાનો નિવેશયન્
મૃતં મર્ત્યં ચ । હિરણ્યયેન સવિતા રથેના દેવો
યાતિ ભૂવનાનિ પश्यન્ ॥ ૨૩
૪૩ ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सूर्य इहागच्छ इहतिष्ठ । ॐ सूर्याय
नमः सूर्यमावाहयामि ।

એ મંત્રા બણી હાથમાં રાખેલાં અક્ષત-પુષ્પ સૂર્યનારાયણ પર
ચઢાવવાં પછી એજ પ્રમાણે હાથમાં અક્ષત પુષ્પ રાખીનીચેના મંત્રથી
ઈન્દ્રનું ધ્યાન કરવું:-

ॐ त्रातारमिन्द्रमवितारमिन्द्रं हवे हवे
सुहवं शूरमिन्द्रम् । ह्वयामि शक्रं पुरुहूत मिन्द्रं
स्वस्तिनो मघवा धात्विन्द्रः ॥ ५० ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः इन्द्र इहागच्छ इहतिष्ठ । ॐ इन्द्राय
नमः इन्द्रमावाहयामि ॥

તે પછી તેજ પ્રમાણે ઈન્દ્રાણીનું ધ્યાનાવાહન કરવું:-

ॐ अदित्यै रास्नासि विष्णो वेंष्योऽसि ।
ऊर्जेत्वा । अदब्धेन त्वा चक्षुषावपश्यामि । अ-
ग्नेर्जिह्वासि सुहूर्देवेभ्यो धाम्ने धाम्ने मे भव
यजुषे यजुषे ॥ ५१ ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः इंद्राणि इहागच्छ इहतिष्ठ । ॐ इन्द्रा-
ण्यै नमः इन्द्राणीमावाहयामि ॥

એજ પ્રમાણે ભુવનેશ્વરીનું ધ્યાનાવાહન કરવું:-

ૐ શ્રીશ્ચ તે લક્ષ્મીશ્ચ પત્ન્યાવહોરાત્રે પા-
ર્શ્વે નક્ષત્રાણિ રૂપમાશ્વિનૌ વ્યાત્તમ્ । ઇષ્ણત્રિષા-
ણામું મ ઇષાણ સર્વ લોકં મઘ્ણાણ ॥ ૩૧
૨૨ ॥

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ ભુવનેશ્વરી હાગચ્છ હાતિષ્ઠ । ૐ ભૂવ-
નેશ્વર્યૈ નમઃ ભૂવનેશ્વરીમાવાહયામિ ॥

એ પ્રમાણે ભુવનેશ્વરીનું પણ આવાહન કરીને ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ શ્રીસૂર્યાય નમઃ । એ મંત્ર બોલી સૂર્યનું, ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ શ્રી ઇન્દ્રાયનમઃ । એ મંત્ર બોલી ઇન્દ્રનું, ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ ઇન્દ્રાણ્યૈ નમઃ । એ મંત્ર બોલી ઇન્દ્રાણીનું તે ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ શ્રીભુવનેશ્વર્યૈ નમઃ । એ મંત્ર બોલીને શ્રીભુવનેશ્વરીનું ક્રમે તે ઇશાનકોણમાં સ્થાપન કરી કલશો મૂકેલા છે, તેમાં તે ચારે દેવોને તે કલશો પર ઢાંકેલાં પૂર્ણપાત્ર (ઢાંકણાં)માં બેસારી આસન, પાદ, અર્ધ્ય આચમન, સ્નાન, આચમન, વસ્ત્ર, ઉપવસ્ત્ર, યજ્ઞોપવીત, આચમન, ચંદન, અક્ષત, પુષ્પ, પરિમલદ્રવ્ય (અખીર, ગુલાલ, સિંદૂર આદિ સુંગધ દ્રવ્યાદિ.), ધુપ, દીપ, નૈવેદ્ય, મુખવાસ, દક્ષિણા, આરતી, પ્રદક્ષિણા, મંત્રપુષ્પાંજલિ ને નમસ્કાર પર્યંત પૂજન પૂર્ણ કરી, નીચેપ્રમાણે ઉત્તર સંકલ્પ મૂકવો.

અનયા પૂજયા શ્રીસૂર્યાવાહિતદેવતાઃ પ્રિયન્તામ્ ॥

તે પછી હોમ કરવાના સ્થંડિલથી ઉત્તર ભાગમાં એક વાંસનું પાત્ર (છાખડી) મૂકી તે પર રક્ત(રાતું)વસ્ત્ર, પાશ્વરી તેમાં

ચોખ્ખાની ઢગલી કરી તે પર, પ્રથમ સૂર્ય તથા ઇંદ્રાદિની મૂર્તિઓ સાથે પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી છે તે સુવર્ણની કદલી (કેળ)નું સ્થાપન કરવું. અને પછી તેનું **ૐ શ્રીકદલ્યૈ નમઃ** । એ મંત્રથી ધ્યાન, આંવાહન, આસન, પાદ, અર્ધ્ય, આચમન, સ્નાન, આચમન વસ્ત્ર, ગંધ, પુષ્પ, ધુપ, દીપ, નૈવેદ્ય, ૧૬-તાંજૂલ, દક્ષિણા, આરતી, પ્રદક્ષિણા, મંત્રપુષ્પાંજલિ ને નમસ્કાર, પર્યંત પૂજન કરી નીચે પ્રમાણે ઉત્તરસંકલ્પ મૂકવો:-

અનયા પૂજયા સૂર્યદૈવત્યા કદલી । પ્રીયતામ્ ॥

તે પછી આગળ વરણ કરેલા બ્રાહ્મણની દ્વારા, ને તેમ ના અને એવું હોય તો યજ્ઞમાને જાતે સૂર્યના કલશ ને સ્પર્શ કરી **ૐ વિમ્નાઙ્ બૃહત્પિબતુ** ॐ એ મંત્રથી આરંભી **ૐ આકૃષ્ણેન રજસા** ॐ એ મંત્ર સુધી મંત્રો (રત્રીના ચોથા અધ્યાય)નો પાઠ કરવો. કિંવા નીચેના મંત્ર નો ૧૦૮ વાર અથવા યથાશક્તિ જપ કરવો.

**ૐ આ કૃષ્ણેન રજસા વર્તમાનો નિવેશ-
યન્ન મૃતં મર્ત્યં ચ । હિરણ્યયેન સવિતા રથેના
દેવો યાતિ ભુવનાનિ પश्यन् ॥ ^{૩૩}/_{૨૩} ॥**

ૐ શ્રીસૂર્યાય નમઃ ॥ એ નામ મંત્રનો અષ્ટોત્તર શત ૧૦૮ વાર જપ કરવો.

તે પછી બીજા ઇંદ્રના કલશને સ્પર્શ કરી, નીચે બતાવેલા વેદ-મંત્રનો કે નામમંત્રનો અનુક્રલતા પ્રમાણે જપ બ્રાહ્મણદ્વારા કે યજ્ઞમાને જાતે કરવો:-

ॐ सजोषा इन्द्र सगणो मरुद्भिः सोमं
पिब वृत्रहा शूर विद्वान् । जहि शत्रूं २ ॥
रप मृधो नुदस्वाथाभयं कृणुहि विश्वतो नः ॥ ३३ ॥

ॐ इंद्राय नमः ।

ते पङ्क्ति छंद्राणीना कवशने स्पर्श करी लक्ष्मीसुक्तना सगण
मंत्रानो पाठ करवो; अथवा यथा शक्ति नीत्येना मंत्रानो जप यजमाने
पोते के ब्राह्मणद्वारा यथाशक्ति कराववो: —

ॐ श्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्यावहोरात्रे पार्श्वे
नक्षत्राणि रूपमश्विनौ व्यात्तम् । इष्णन्निषा-
णामुं मइषाण सर्वलोकं म इषाण ॥ ३३ ॥

ॐ श्रीइन्द्राण्यै नमः ।

ते पङ्क्ति भुवनेश्वरीना कवशने स्पर्श करी लक्ष्मीसुक्तना मंत्रा
नो पाठ करवो अथवा उपर अतावेला ॐ श्रीश्च ते लक्ष्मीश्च ये
मंत्रानो अथवा ॐ श्री भुवनेश्वर्यै नमः । ये मंत्रानो यथा
शक्ति जप करवो.

प्रयोगान्ते सुपात्र ब्राह्मणने ते वांसनी जामडी सुंदां ते सुवर्ण-
कदलीनुं दान आपी देवुं.

॥ इति ऋतुशान्तौ विशेषकर्तव्यम् ॥

॥ અથ ગ્રહસ્થાપનમ્ ॥

સ્થંડિલ અથવા કુંડથી ઇશાનકોણમાં ગ્રહસ્થાપનસારું સમચોરસ
એ હાથ લાંબો-પહોળો અને ભૂમિથી બાર આંગળ ઉંચો, પીઠ
(જોટલો) કરવો. અને તેને લીંપાવી, ખડીથી ઘોળાવી, સૂકાયા
પછી તેપર શ્વેત વસ્ત્રનું આચ્છાદન કરવું. કદાપિ પીઠ કરવાની અનુકૂળતા
ના હોય તો તે સ્થળે મોટો બાજો કે પાટલો મૂકી, તે પર વસ્ત્ર
પાથરી નાડાછડીથી બાંધી, વસ્ત્ર ઉડી ન જાય એમ દઢ કરી, તેપર
ચોખ્ખાવડે ગ્રહમંડળનું સ્થાપન કરવું. તેમાં પ્રથમ જમણા હાથની
ચપટીમાં ગુલાલ કે કંકુ લઈ દક્ષિણી બાજુએ રંગોલી પૂરે છે એમ
તે ગ્રહસ્થાપનમાં શ્વેતવસ્ત્ર ઉપર પ્રથમ એક એક આંગળનો ભાગ
મૂકી ચારે બાજુ રેખાઓ કરવી-લીટીઓ દોરવી; તે પછી વચમાં જે
ભાગ રહેા તેમાં સરખા ભાગે આડી ને ઉભી પશ્ચિમથી પૂર્વબાજી અને
દક્ષિણથી ઉત્તર બાજી જાય એવી બે લીટીઓ દોરવી.
એટલે તે ગ્રહમંડળ પૂરવાના પીઠમાં સમાન ભાગનાં નવ ખાનાં
પડશે. પછી જે મધ્યનું ખાનું છે, તેમાં પહેલું ચોખ્ખાનું
અષ્ટદલ કરી, તેના મધ્યમાં વર્તુલાકાર (ગોળ) સૂર્યનું રક્તવર્ણનું
મંડળ કરવું. પછી સૂર્યથી ઇશાનકોણમાં જે ચતુરસ્ર (ચોખ્ખડો)
ખાલી ભાગ છે તેમાં ચોખ્ખાથી બાજુ (તીર) નો આકાર કરવો,
તેમાં સુવર્ણના રંગનું બુધનું મંડળ પૂરવું. બુધનું ઉદ્દૃષ્ટિ ગણાય છે,
માટે તે બાજુના ઇળનો આકાર ઉત્તર બાજી ને પૂંખનો ભાગ દક્ષિણ
બાજી રહેવો જોઈએ. તે પછી બુધના દક્ષિણમાં ને સૂર્યના પૂર્વમાં જે
ચોખ્ખડો ભાગ ખાલી છે તેમાં ચોખ્ખાનું પંચકોણાકાર શુક્રનું શ્વેતવર્ણનું
મંડળ પૂરવું, તે શુક્ર પૂર્વમુખનો છે માટે તેનો એક ખુણો પૂર્વમાં ને

ખીજી ચાર ચારદિશાઓમાં રાખવા. પછી તે શુક્રછી દક્ષિણ દિશામાં ને સૂર્યના મંડળથી અમીકોણમાં જે ચતુરસ્ત્ર ભાગ ખાલી છે તેમાં ચોખાથી ચોખાંડું શ્વેતવર્ણનું ચંદ્રનું મંડલ કરવું, પછી તે ચંદ્રથી પશ્ચિમ અને સૂર્યમંડળથી દક્ષિણે જે ચોખાંડો ભાગ ખાલી છે તેમાં મંગળનું રક્તવર્ણનું ત્રિકોણાકાર મંડળ પૂરવું. તેમાં મંગળનું મુખ દક્ષિણમાં છે માટે તેનો વચ્ચો ખુણો દક્ષિણમાં ને બાકીના બે એક પૂર્વ અને એક પશ્ચિમમાં રાખવા, પછી તે મંગળથી પશ્ચિમ દિશામાં ને સૂર્ય મંડળથી નૈર્ઋતકોણમાં જે ચોખાંડો ભાગ ખાલી છે તેમાં ચોખાથી સ્પષ્ટાના જેવા આકારનું કૃષ્ણવર્ણનું રાહુનું મંડળ પૂરવું, રાહુનું પણ મુખ દક્ષિણમાં છે માટે તે સ્પષ્ટાનું પણ મુખ દક્ષિણમાં રહે એમ તેનું સ્થાપન કરવું. પછી તે રાહુથી ઉત્તર અને સૂર્યથી પશ્ચિમે કૃષ્ણ વર્ણનું ધનુષાકાર શાનિનું મંડળ પૂરવું. શાનિનું મુખ પશ્ચિમમાં છે ને ધનુષના ઉપરથી કામડા બણી થઇને બાણ બન્ય, માટે કામડું એ મુખ ગણાય છે માટે કામડું પશ્ચિમમાં ને તેની પ્રત્યંચા પૂર્વમાં રહે એમ શનિનું મંડળ પૂરવું. પછી શનિથી ઉત્તરમાં ને સૂર્યથી વાવ્યકોણમાં જે ચતુષ્કોણ ભાગ ખાલી છે તેમાં ધુન્નવર્ણના કેતુના મંડળનો આકાર ધ્વજ (ધજ)ના જેવો છે, મુખ દક્ષિણમાં છે, માટે તે વાવ્યખૂણામાં દક્ષિણ મૂખની ધજના આકારનું કેતુનું મંડળ પૂરવું. તે પછી તે કેતુથી પૂર્વમાં, સૂર્યથી ઉત્તરમાં ને બુધથી પશ્ચિમમાં જે ચોખાંડો ભાગ ખાલી રહ્યા તેમાં લંબચોરસ પદિશના આકારનું સુર્યવર્ણનારંગનું બૃહસ્પતિનું મંડળ પૂરવું. એ રીતે નવે ગ્રહોનાં મંડળો પૂરવાં. સૂર્યનું પૂર્વમુખ, ચંદ્રનું પશ્ચિમમુખ, મંગળનું દક્ષિણમુખ, બુધનું ઉત્તરમુખ, ગુરુનું ઉત્તરમુખ, શુક્રનું પૂર્વમુખ, શનિનું પશ્ચિમ મુખ, રાહુનું દક્ષિણમુખ અને કેતુનું પણ દક્ષિણમુખ છે; તે ક્રિયા કરાવનારે સ્મરણમાં રાખવું જોઇએ.

એ પ્રમાણે નવે ગ્રહોનાં મંડળ તૈયાર થયા પછી તે સૂર્યાદિ પ્રત્યેક ગ્રહના દક્ષિણ (જમણા) પડખે અનુક્રમે ઇશ્વર, ઉમા, સકંદ, વિષ્ણુ, બ્રહ્મા, ઇંદ્ર, યમ, કાલ અને ચિત્રાગુપ્ત એ અધિદેવોનું તથા (ડાબા) પડખે ક્રમે અગ્નિ, અપ્, ધરા, વિષ્ણુ, ઇંદ્ર, ઐંદ્રી, પ્રજા-પતિ, સર્પ અને બ્રહ્મા એ પ્રત્યધિદેવોનું સ્થાપન કરવું. તે પછી રાહુના મંડળથી ઉત્તરે ગણેશનું, શનિથી ઉત્તરે દૂર્ગાનું, સૂર્યથી ઉત્તરે વાયુનું, રાહુથી દક્ષિણે આકાશનું અને કેતુથી દક્ષિણે અશ્વિનોનું એમ પંચ લોકપાલ દેવોનું સ્થાપન કરવું. તે પછી ગુરુની ઉત્તરે વાસ્તોપ્પતિ તથા ક્ષેત્રપાલ એ એ ગ્રહપીઠના અંગ દેવોનું સ્થાપન કરવું. અને તે પછી તે ગ્રહસ્થાપનમાં પૂર્વદિશાએ ઇંદ્રનું, અગ્નિકોણે અગ્નિનું, દક્ષિણે યમનું, નૈઋત્યકોણે નિર્ઋતિનું, પશ્ચિમે વરુણનું, વાયવ્યકોણે વાયુનું, ઉત્તરે સોમનું ઇશાનકોણે ઇશ્વરનું, ઇશાનકોણ તથા પૂર્વદિશા એ એના મધ્યે બ્રહ્માનું અને નૈઋત્યકોણ તથા પશ્ચિમદિશા એ એના મધ્યે અનંતનું, એમ એ દશે દિક્ષાલોનું સ્થાપન કરવું.

॥ અથગ્રહસ્થાપનપૂજનપ્રયોગઃ ॥

પ્રથમ ગ્રહસ્થાપનના દેવોનું પૂજન કરવાનો નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો:-

અત્રાઘ મહામાઙ્ગલ્યપ્રદે અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમૂક-
તિથૌ અમુકવાસરે મમ સમસ્તગ્રહમંડલાનુકૂલતા સિદ્ધયર્થે પ્રારબ્ધ
કર્મોગસિદ્ધયર્થે ચ સમસ્ત નવગ્રહાણામધિદેવપ્રત્યધિદેવસહિતાનાં

ચ પંચલોપાલાનાં સમસ્તગ્રંથીઠાંગદેવતાનાં દશદિક્કાલદેવા-
નાશ્ચૈકતંત્રેણ ધ્યાનવાહનપ્રતિષ્ઠાપૂજનમેકતંત્રેણાહં કરિષ્યે ।

પ્રથમ અહરસ્થાપનના મધ્યમાં ગોલાકાર પૂર્વમુખે બેઠેલા શ્રીસ-
વિતાનારાયણ (શ્રીસૂર્યનારાયણનું ફલ અને અક્ષતથી પૂજન કરવું:-

ૐ આ કૃષ્ણેન રજસા વર્તમાનો નિવેશ-
યન્ન મૃતં મૃત્યં ચ । હિરણ્યયેન સવિતા રથેના
દેવો યાતિ ભૂવનાનિ પશ્યન્ ॥ ૩૩ ॥

જપાકુસુમમંકાશ કાશ્યપેયં મહાશ્રુતિમ્ ।

તમોરિં સર્વપાપઘ્નં પ્રણતોઽસ્મિ દિવાકરમ્ ॥

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ કલિંગદેશોદ્રવકાશ્યપગોત્રસૂર્ય ઇહા-
ગચ્છ ઇહ તિષ્ઠ ૐ સૂર્યાર્ય નમઃ સૂર્યમાવાહયામિ સ્થાપ-
યામિ ॥ ૧ ॥

તે પછી અગ્નિદેવતામાં ચોવિશ અંગુલના ચતુરસ્ત્ર મંડલમાં પ્રત્યક્-
મુખ (પશ્ચિમમુખ) ચંદ્રનું શ્વેત પુષ્પાક્ષતથી પૂજન કરવું:-

ૐ ઇમં દેવા અસપત્નં સુવધ્વં મહતે ક્ષ-
ત્રાય મહતે જ્યૈષ્ઠયાય મહતે જાનરાજ્યાયેન્દ્રસ્યે-
ન્દ્રિયાય । ઇમમમુષ્ય પુત્રમમુષ્યૈ પુત્રમસ્યૈ વિષ

एष वोऽमी राजा सामोऽस्माकं ब्राह्मणानां
राजा ॥ ४० ॥

દધિશંખતુષારામં ક્ષીરાર્ણવસમુદ્રવમ્ ।
નમામિશશિનં ભક્ત્યા શંભોર્મુકુટભૂષણમ્ ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः यमुनातरोद्भव आत्रेयसगोत्र शुक्लवर्ण
भोसोम इहागच्छ इहतिष्ठ । ॐ सोमाय नमः सोममावाह-
यामि ॥ २ ॥

તે પછી દક્ષિણ દિશામાં ત્રણ આંગળના ત્રિકોણ મંડળમાં
દક્ષિણાભિમુખના મંગળનું રાતા ફૂલ અને અક્ષતથી પૂજન કરવું:-

ॐ अग्निमूर्धा दिवः ककुत्पतिः पृथिव्या
अयम् । अपां रेतांसि जिन्वति ॥ ३३ ॥

ધરણીગર્ભસંભૂતં વિદ્યુત્કાંતિસપ્રભમ્ ।
કુમારં શક્તિહસ્તં ચ મદ્ગલં પ્રણમામ્યહમ્ ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः अवन्तिदेशोद्भव भारद्वाजसगोत्र रक्तव-
र्णभौम इहागच्छ इहतिष्ठ । ॐ भौमाय नमः भौममावा-
हयामि ॥ ३ ॥

તે પછી ઈશાન કોણમાં બાણ (તીર)ના સરખા આકારવાળું

બુધનું મંડળ ચાર અંગળ માપનું ઉત્તરાભિમુખનું છે, તેનું પીળાં ફૂલ અને પીળા અક્ષતથી પૂજન કરવું:-

ॐ ઉદ્બુધ્યસ્વાગ્ને પ્રતિજાગૃહિ ત્વમિષ્ટા-
પૂર્તે સંસૃજેથામયશ્ચ । અસ્મિન્ સધસ્યે અધ્યુત્ત-
રસ્મિન્ વિશ્વે દેવા યજમાનશ્ચ સીદત ॥૧૫॥

પ્રિયંગુકલિકાશ્યામં રૂપેણાપતિમં બુધમ્ ।

સૌમ્યં સૌમ્ય ગુણોપેતમ્ તં બુધં પ્રણમામ્યહમ્ ॥

ॐ ભૂર્મુવઃ સ્વઃ મગધદેશોદ્ભવ આત્રેયસગોત્ર પીતવર્ણ
મો બુધ ઇદાગચ્છ ઇહ તિષ્ઠ ॥ ॐ બુધાય નમઃ બુધમાવા-
હયામિ ॥ ૪ ॥

૫ઠી ઉત્તર દિશામાં ચોખાંડુ પાટડાના આકારનું છ અંગળના
માપનું ઉત્તરાભિમુખનું અહસ્પતિનું મંડળ છે, તેનું પીળાંફૂલ તથા અક્ષતથી
પૂજન કરવું:-

ॐ બૃહસ્પતે પરિદીયા રથેન રક્ષોહામિત્રા-
નપબાધમાનઃ । પ્રભજ્ઞન્ સેનાઃ પ્રમૃણો યુધા
જયન્નસ્માકમેધ્યવિતા રથાનામ્ ॥ ૩૬ ॥

દેવાનાં ચ ઋષીનાં ચ ગુરું કાશ્ચનસંભવમ્ ।

બુદ્ધિભૂતં ત્રિલોકેશં તં નમામૈ બૃહસ્પતિમ્ ॥

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સિંધુદેશોદ્ભવ આંગિરસગોત્ર પીતવર્ણ
ભો બૃહસ્પતે इहागच्छ इहतिष्ठ ॥ ૐ બૃહસ્પતે નમઃ બૃહ-
સ્પતિમાવાહયામિ ॥ ૫ ॥

તે પછી પૂર્વદિશામાં પૂર્વાભિમુખતા પંચકોણાકાર ભાર્ગવ (શુ-
ક્રનું) ધોળાં ફૂલ અને અક્ષતથી પૂજન કરવું:-

ૐ અન્નાત્પરિસ્નુતો રસં ब्रह्मणा व्यपिबत्
क्षत्रं पयः सोमं प्रजापतिः । ऋतेन सत्यमि-
न्द्रियम्० ॥ ૬ ॥

हिमकुन्दमृणालाभं दैत्यानां परमं गुरुम् ।

सर्वशास्त्रप्रवक्तारं भार्गवं प्रणमाम्यहम् ॥

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ ભોજકટ્વદેશોદ્ભવ ભાર્ગવસગોત્ર શુક્રવર્ણ
ભો શુક્ર इहागच्छ इहतिष्ठ । ૐ શુક્રાયનમઃ શુક્રમાવા-
હયામિ ॥ ૬ ॥

પછી પશ્ચિમદિશામાં પશ્ચિમાભિમુખતા ધનુષાકાર શનૈશ્વરનું કાળાં
ફૂલ અને અક્ષતથી પૂજન કરવું:-

ૐ શં નો દેવીરભીષ્ટય આપો भवन्तु
पीतये । शं योरभिस्त्रवन्तु नः ॥ ૭ ॥

નીલાંજનસપાભાસં રવિપુત્ર યમાગ્રજમ્ ।

છાયામાર્તિંડસંભૂતં તં નમામિ શનૈશ્વરમ્ ॥

ૐ ભૂ ભુવઃ સ્વઃ સૌરાષ્ટ્રદેશેન્દ્રવ કાશ્યપસગોત્ર કૃષ્ણ-
વર્ણ મો શનૈશ્વર હાગચ્છ હાતિષ્ઠ । ૐ શનૈશ્વરાય નમઃ
શનૈશ્વરમાવાહયામિ ॥ ૭ ॥

પછી નૈઋત્ય કોણમાં સૂર્યાકાર (સુપદ્માના આકારે) સ્થાપેલા
દક્ષિણાભિમુખના રાહુનું કાળાં ફૂલ અને તેવાજ અક્ષતથી પૂજન કરવું.

ૐ કયા નશ્વિત્ર આભુવદૂતી સદાવૃધઃ
સખા । કયા શચિષ્ઠયા વૃતા ॥ ૩૬ ॥

અર્ધકાયં મહાવીર્યં ચંદ્રાદિત્યાવિપાર્દિતમ્ ।

સિંહિકાગર્ભસંભૂતં તં રાહું પ્રણમામ્યહમ્ ॥

ૐ ભૂ ભુવઃ સ્વઃ રાઠિનાપુરોદ્ભવ પૈઠિનસગોત્ર કૃષ્ણવર્ણ
મો રાહો હાગચ્છ હા તિષ્ઠ । ૐ રાહવે નમઃ રાહુમાવા-
હયામિ ॥ ૮ ॥

તે પછી વાયવ્ય કોણમાં ધ્વજાકારસ્વરૂપે દક્ષિણાભિમુખે સ્થાપેલા
ધુન્નવર્ણના કેતુનું ધુન્નવર્ણનાં પુષ્પ અને અક્ષતથી પૂજન કરવું:-

ૐ કેતું કૃષ્ણવન્નકેતવે પેશો મર્યા અપે શસે
। સમુષદ્ધિરજાયથાઃ ॥ ૩૭ ॥

પલાશપુષ્પસંકાશં તારકાગ્રહમસ્તકમ્ ।

રૌદ્રં રૌદ્રાત્મકં ઘોરં તં કેતું પ્રણમામ્યહમ્ ॥

ૐ ભૂ ભુવઃ સ્વઃ અન્તર્વેદિસમુદ્રવ જૈમિનિસગોત્ર ધૂમ્રવર્ણ
ભો કેતો હ્રદાગચ્છ હ્રદ તિષ્ઠ । ૐ કેતવે નમઃ કેતુમાવા-
હયામિ ॥ ૯ ॥

એ પ્રમાણે નવે મુખ્યગ્રહોનાં આવાહન-સ્થાપન કર્યા પછી
પ્રત્યેક ગ્રહના જમણા પડખે આવેલા અધિદેવોનાં અનુક્રમે આવાહન
સ્થાપન કરીને પછી તેમના ડાબે પડખે રહેનારા પ્રત્યધિ દેવોનાં આ-
વાહન-સ્થાપન અને પૂજન કરવાં.

પ્રથમ સૂર્યના જમણા પડખે રહેલા ઇશ્વરનું નીચે પ્રમાણે માત્ર
સપ્તણવ વાહતિપૂર્વક નામ મંત્રથી આવાહન સ્થાપન કરવું:-

સૂર્યદક્ષિણપાર્શ્વે ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ ઈશ્વરાયનમઃ ઈશ્વર-
માવાહયામિ સ્થાપયામિ

પછી ચંદ્રના જમણા પડખે ઉમાદેવીનું આવાહન સ્થાપન કરવું.

ચંદ્રદક્ષિણપાર્શ્વે ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ ઉમાયૈ નમઃ । ઉમામા-
વાહયામિ સ્થાપયામિ ॥

પછી મંગળને જમણે પડખે સ્કંદનું આવાહન સ્થાપન કરવું:-

મૌમદક્ષિણપાર્શ્વે ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સ્કંદાયનમઃ સ્કંન્દ-
માવાહયામિ સ્થાપયામિ ॥

પછી બુધને જમણે પડખે વિષ્ણુનું આવાહન સ્થાપન કરવું.

બુધદક્ષિણપાર્શ્વે ॥ ૐ भू भुवः स्वः विष्णवे नमः ॥

વિષ્ણુમાવાહયામિ સ્થાપયામિ ॥

પછી ગુરુના દક્ષિણ પડખે બ્રહ્માનું આવાહન સ્થાપન કરવું:-

गुरुदक्षिणपार्श्वे ॥ ॐ भू भुवः स्व ब्रह्मणे नमः ब्रह्माण-

માવાહયામિ સ્થાપયામિ ॥

પછી શુક્રના જમણા પડખામાં ઇન્દ્રનું આવાહન સ્થાપન કરવું.

शुक्रदक्षिणपार्श्वे ॥ ॐ भू भुवः स्वः इन्द्राय नमः इन्द्र-

માવાહયામિ સ્થાપયામિ ॥

પછી શનિના જમણા પડખે યમનું આવાહન સ્થાપન કરવું.

शनिदक्षिणपार्श्वे । ॐ भू भुवः स्वः यमाय नम यममा-

વાહયામિ સ્થાપયામિ ॥

પછી રાહુના જમણા પાર્શ્વમાં કાલનું આવાહન સ્થાપન કરવું.

राहुदक्षिणपार्श्वे । ॐ भू भुवः स्व कालाय नमः काल-

માવાહયામિ સ્થાપયામિ ॥

પછી કેતુના જમણા પાર્શ્વમાં ચિત્રગુપ્તનું આવાહન સ્થાપન કરવું.

केतुदक्षिणपार्श्वे । ॐ भू भुवः स्वः चित्रगुप्ताय नमः

ચિત્રગુપ્તમાવાહયામિ સ્થાપયામિ ।

એ રીતે અધિ દેવોનું આવાહન સ્થાપન કર્યા પછી પ્રત્યેક
શ્રદ્ધ મંડળના ડાબા પડએ નીચે પ્રમાણે પ્રત્યધિદેવોનાં આવાહન
સ્થાપન કરવાં.

પ્રથમ સૂર્યના ડાબા પાર્શ્વમાં અગ્નિનું આવાહન સ્થાપન કરવું.

સૂર્યવામપાર્શ્વે । ૐ ભૂ ભૂવઃ સ્વઃ અગ્નયે નમઃ અગ્નિમાવા-
હયામિ સ્થાપયામિ ।

પછી ચંદ્રના વામ (ડાબું) પાર્શ્વમાં અપ-આપ (ઝળનું)
આ વાહન સ્થાપન કરવું.

ચંદ્રવામપાર્શ્વે । ૐ ભૂ ભૂવઃ સ્વઃ અમ્હયો નમઃ અપામા-
વાહયામિ સ્થાપયામિ ॥

પછી ભામના ડાબા પાર્શ્વમાં પૃથ્વીનું આ વાહન સ્થાપન કરવું.

ભૌમવામપાર્શ્વે । ૐ ભૂ ભૂવઃ સ્વઃ પૃથિવ્યૈ નમઃ પૃથિવી-
માવાહયામિ સ્થાપયામિ ॥

બુધના વામ પાર્શ્વમાં વિષ્ણુનું આ વાહન સ્થાપન કરવું:—

બુધવામપાર્શ્વે । ૐ ભૂ ભૂવઃ સ્વઃ વિષ્ણવે નમઃ વિષ્ણુમા-
વાહયામિ સ્થાપયામિ ॥

ગુરુના વામ પાર્શ્વમાં કુંદ્રનું આ વાહન સ્થાપન કરવું:—

ગુરુવામપાર્શ્વે । ૐ ભૂ ભૂવઃ સ્વઃ ઇન્દ્રાય નમઃ ઇન્દ્રમાવા-
હયામિ સ્થાપયામિ ॥

શુક્રના વામ પાર્શ્વમાં ઇંદ્રાણીનું આવાહનસ્થાપન કરવું:—

શુક્રવામપાર્શ્વે । ૐ भू भुवः स्वः इन्द्राण्यै नमः इन्द्राणि-
मावाहयामि स्थापयामि ॥

પછી શનિના વામપાર્શ્વમાં પ્રજાપતિનું આવાહનસ્થાપન કરવું.

શનિવામપાર્શ્વે । ૐ भू भुवः स्वः प्रजापतये नमः प्रजा-
पतिमावाहयामि स्थापयामि ॥

પછી રાહુના વામપાર્શ્વમાં સર્પોનું આવાહન સ્થાપન કરવું:—

રાહુવામપાર્શ્વે । ૐ भू भुवः स्वः सर्पेभ्यो नमः सर्पान्ना-
वाहयामि स्थापयामि ॥

પછી કેતુના વામપાર્શ્વમાં બ્રહ્માનું આવાહન સ્થાપન કરવું.

કેતુવામપાર્શ્વે । ૐ भू भुवः स्वः ब्रह्मणे नमः ब्रह्माण-
मावाहयामि स्थापयामि ॥

તે પછી શ્વેતપુષ્પાક્ષતથી વિનાયકાદિ પંચ લોકપાલ દેવોનું આવાહન, સ્થાપન અને પૂજન કરવું:—

રાહુની ઉત્તરે ગણપતિનું આવાહનસ્થાપન કરવું:—

રાહોરુત્તરે । ૐ भू भुवः स्वः गणपतये नमः गणपतिमा-
वाहयामि स्थापयामि ॥

પછી શનિથી ઉત્તરે દુર્ગાનું આવાહન સ્થાપન કરવું:—

शनेरुत्तरे । ॐ भूर्भुवः स्वः दुर्गायै नमः दुर्गामावाह-
यामि स्थापयामि ॥

पक्षी सूर्यथी उत्तरभां वायुनुं आवाहन स्थापन करवुं:—

भानोरुत्तरे । ॐ भूर्भुवः स्वः वायवे नमः वायुमावा-
हयामि स्थापयामि

पक्षी राहुथी दक्षिणे आकाशनुं आवाहन स्थापन करवुं:—

राहो दक्षिणे । ॐ भूर्भुवः स्वः आकाशाय नमः आ-
काशमामावाहयामि स्थापयामि ॥

पक्षी केतुनी दक्षिणे अश्विनोनुं आवाहन स्थापन करवुं:—

केतोदक्षिणे । ॐ भूर्भुवः स्वः अश्विन्यां नमः अश्विनौ
आवाहयामि स्थापयामि ॥

ते पक्षीश्वेतपुष्पाक्षतथी नीच्ये दद्यावेत्ता ये ग्रहपीडना अंगेदेवोनुं
आवाहन स्थापन करवुं:—

गुरुनी उत्तरे वास्तोष्पतिनुं आवाहन स्थापन करवुं:—

गुरोरुत्तरे । ॐ भूर्भुवः स्वः वास्तोष्पतये नमः । वास्तो-
ष्पतिमावाहयामि स्थापयामि ॥

पक्षी गुरुनी उत्तरे क्षेत्रपालनुं आवाहन स्थापन करवुं:—

गुरोरुत्तरे । ॐ भूर्भुवः स्वः क्षेत्राधिपतये नमः । क्षेत्रा-
धिपतिमावाहयामि स्थापयामि ॥

તે પછી શ્વેતપુષ્પાક્ષતથી ઈદ્રાદિ દશ દિક્પાલોનું આવાહન સ્થાપન કરવું.

પૂર્વે દિશામાં ઈદ્રનું આવાહન-સ્થાપન કરવું:-

પૂર્વે । ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ ઇન્દ્રાય નમઃ ઇન્દ્રમાવાહયામિ સ્થાપયામિ ॥

પછી અગ્નિ કોણમાં અગ્નિનું આવાહન-સ્થાપન કરવું:-

અગ્નિકોણે । ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ અગ્નયે નમઃ અગ્નિમાવાહયામિ સ્થાપયામિ ॥

પછી દક્ષિણ દિશામાં યમનું આવાહન-સ્થાપન કરવું:-

દક્ષિણે । ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ યમાય નમઃ યમમાવાહયામિ સ્થાપયામિ ॥

પછી નૈર્ઋત્ય કોણમાં નિર્ઋતિનું આવાહન-સ્થાપન કરવું:-

નૈર્ઋત્યકોણે । ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ નિર્ઋતયે નમઃ નિર્ઋતિ-માવાહયામિ સ્થાપયામિ ॥

પછી પશ્ચિમ દિશામાં વરુણનું આવાહન-સ્થાપન કરવું.

પ્રતીચ્છાદિશિ ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ વરુણાય નમઃ વરુણમાવાહયામિ સ્થાપયામિ ॥

પછી વાયવ્ય કોણમાં વાયુનું આવાહન-સ્થાપન કરવું:-

વાયવ્યાં । ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ વાયવે નમઃ વાયુમાવાહયામિ
સ્થાપયામિ ॥

પછી ઉત્તર દિશામાં સોમનું આવાહન-સ્થાપન કરવું:-

ઉત્તરે । ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સોમાય નમઃ સોમમાવાહયામિ
સ્થાપયામિ ॥

ધશાનકોણમાં ઈશ્વરનું આવાહન-સ્થાપન કરવું:-

ઈશાનકોણે । ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ ઈશ્વરાય નમઃ ઈશ્વરમાવા-
હયામિ સ્થાપયામિ ॥

પછી પૂર્વદિશા અને ધશાનકોણના મધ્યમાં બ્રહ્માનું-આવાહન
સ્થાપન કરવું:-

પૂર્વેશાનયોર્મધ્યે । ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ બ્રહ્મણે નમઃ બ્રહ્માણ-
માવાહયામિ સ્થાપયામિ ॥

પછી નૈર્ઋત્યકોણ અને પશ્ચિમના મધ્યમાં અનંતનું આવાહન
સ્થાપન કરવું:-

નૈર્ઋત્તાપશ્ચિમયોર્મધ્યે । ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ અનંતાય નમઃ
અનંતમાવાહયામિ સ્થાપયામિ ॥

એ પ્રમાણે આવાહન-સ્થાપન કર્યા પછી સમગ્ર ગ્રહપીઠના
દેવોની નીચેના મંત્રો બહુ પ્રતિષ્ઠા કરવી:-

ૐ મનો જુતિર્જુષતામાઙ્યસ્ય વૃહસ્પતિ-

ર્યજ્ઞમિમંતનોતુ । અરિષ્ટં યજ્ઞં સમિમં દધાતુ વિશ્વે
દેવાસ इह मादयन्तामोऽम्प्रतिष्ठ ॥ ૧ ॥

પ્રતિષ્ઠાસર્વદેવાનાં મિત્રાવરુણનિર્મિતા !

પ્રતિષ્ઠાં વઃ કરોમ્યત્ર મણ્ડલે દેવૈઃ સહ ॥

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ આદિત્યાગ્રાવાહિતદેવતાઃ સુપ્રતિષ્ઠિતા
વરદા ભવત ॥

તે પછી ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ આદિત્યાગ્રાવાહિતદેવેભ્યો નમઃ ।

એ મંત્ર બળીતે તે આવાહન-સ્થાપન કરેલા સર્વ અહીંડ
દેવાનું આસન, પાદ, અર્ધ્ય, આયમનીય, સ્નાન, આયમન, વસ્ત્ર-યજ્ઞોપ-
વીત, આયમન, ચંદન, અક્ષત, પુષ્પ, ધુપ, દીપ, નૈવેદ્ય, ફલ-તામ્બુલ,
દક્ષિણા પ્રદક્ષિણા, આરતી અને મંત્રપુષ્પાંજલિ, એ ઉપચારોથી પૂજન
કરીને નીચે પ્રમાણે બોલી ઉત્તર સંકલ્પ મૂકવો:-

અનયા પૂજ્યાદિત્યાગ્રાવાહિતદેવતાઃ પ્રીયંતામ્ ન મમ ॥

તે પછી અહસ્થાપનથી નીચે કિંવા તે સ્થાપન ઉપર ઇશાન
કોણમાં ચોખ્ખાનું અષ્ટદળ કરી તે ઉપર તાંબાના કલશનું સ્થાપન-પૂ-
જન પુણ્યાહવાયનમાં બતાવેલા ૐ મહિદ્યૌઃ (પૃષ્ઠ પર મું પંક્તિ ૩૭
થી) પૃષ્ઠ ૬૧ ની પંક્તિ ૧૬ માં ના જલાધિનાથાય નમો નમસ્તે
સુધી, સમગ્ર કલશપૂજનની રીતે કલશપૂજન કરી, તેના પર મૂકેલા
તાંબાના પૂર્ણપાત્રમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા પૂર્વક શોડષોચાર પૂજન કરેલી રુદ્રની
શ્રુતિ પધરાવવી:-

પ્રથમ સોનાની, રૂપાની કે તાંબાની પોતાની શક્તિ અનુસાર પ્રાણની મૂર્તિ કરાવી, તેને એક તાંબાના પાત્રમાં (તરબાણામાં) મૂકી પ્રથમ તેની આ પ્રમાણે પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરવી:-

પોતાના જમણા હાથની અનામિકા (ટચલીની જોડેની આંગળી-નો) સ્પર્શ કરી રાખી નીચેના પ્રાણપ્રતિષ્ઠાનો મંત્ર બોલવો:-

ॐ આંહીં ક્રૌં યંરં લંવંશંષંસં હંસઃ રુદ્રસ્ય પ્રાણાઃ । જીવઃ
રુદ્રસ્ય સર્વેન્દ્રિયાણિ રૂદ્રાગત્ય સુચં ચિરં તિષ્ઠન્તુ સ્વાહા ।
રુદ્રેદ્રાગચ્છેહતિષ્ઠ ॥

તે પછી નીચેના મંત્ર બોલીને રુદ્રનું આવાહન કરવું:-

ॐ અસંખ્યાતા સહસ્રાણિ યે રુદ્રા અધિ
ભૂમ્યામ્ । તેષાં સહસ્રયોજનેઽવ ધન્વાનિ ત-
ન્મસિ ॥ ૧૬ ॥

તે પછી ॐ મૂર્મુવઃ જ્ઞઃરુદ્રાય નમઃ । એ મંત્ર બોલીને રુદ્રનું ક્રમે આસન, પાદ, અર્ધ્ય, આચમન, સ્નાન, આચમન, વસ્ત્ર-યજ્ઞોપવીત, ચંદન, અક્ષત, તિલિપત્ર, પુષ્પ, અખીલ, ગુલાલ, ધુપ, દીપ, નૈવેદ્ય, ફલ, તામ્બુલ, દક્ષિણા, પ્રદક્ષિણા, આરતી, અને મંત્રપુષ્પાંજલિ, એ ઉપ-ચારોથી પૂજન પરિપૂર્ણ કરી નીચે પ્રમાણે બોલીને ઉત્તરસંકલ્પ મૂકવો.

અનયા પૂજયા શ્રીમહારુદ્રઃ પ્રીયતામ્ ॥

॥ શંતે ગ્રહસ્થાપનાવિધિઃ ॥

॥ અથાન્વાધાનમ્ ॥

અન્વાધાન એટલે આ પ્રસંગમાં આવાહિત સ્થાપિત કરેલા અગ્નિમાં અમુક અમુક દેવોના ઉદ્દેશે અમુક દ્રવ્યથી અમુક અમુક સંખ્યાથી અમુક હુતદ્રવ્યથી હું હોમ કરીશ, એવી પ્રતિજ્ઞા પૂર્વક સંકલ્પ કરવો; એ પ્રતિજ્ઞાસંકલ્પને અન્વાધાન કહેવાય છે. આ સંકલ્પ આચાર્યે અથવા યજ્ઞમાને કરવો. સંકલ્પ થયા પછી અન્વાધાનમાં કહેલા દેવોની પ્રયત્ન પૂર્વક સંભારીને આહુતિઓ આપવી. તેમાં પ્રથમ નિચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

અત્રાગ્ર મહામાઙ્ગલ્યપદે અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુક-
તિથૌ અમુકવાસરે અસ્મિન્સગ્રહમસ્વ [રજોદર્શનશાંત્યાખ્યે]
(આરંભેલા કર્મપ્રયોગનું નામ દેવું.) કર્મણિ દેવતાપારિગ્રહાર્થમન્વા-
ધાનં કરિષ્યે ॥

આ અન્વાધાન સંકલ્પથી આ અગ્નિમાં અમુક દેવોના ઉદ્દેશે અમુક હુતદ્રવ્યનો અમુક સંખ્યાથી હોમ થશે; એવી આચાર્ય અથવા યજ્ઞમાનથી પ્રતિજ્ઞા થઈ, માટે તેમાં લેશ પણ પ્રતિજ્ઞાભંગ ન થવાય એ આચાર્ય અથવા યજ્ઞમાને અવશ્ય લક્ષ્યમાં રાખવું. જે જે દેવોના ઉદ્દેશે જેટ જેટલી આહુતિઓ સંકલ્પમાં કહી હોય તેમની તેટલી આહુતિ ઓ બરાબર ધ્યાનમાં રાખીને આપવી જોઈએ.

(પ્રત્યેક મહાયજ્ઞમાં બોલવાનું:—)

પ્રજાપતિમિન્દ્રમગ્નિં સોમેમેતાઃ પ્રત્યેકમાઙ્ગ્યેનૈકૈકયાહુત્યા ।
આદિત્યાદિનવગ્રહાનર્કાદિયથાલાભસમિચ્છરુતિલાઙ્ગ્યદ્રવ્યૈઃ પ્રત્યે-
કંપ્રતિદ્રવ્યેનાષ્ટાષ્ટ સંરુચાકાભિરાહુતિભિરધિદેવતાપ્રત્યધિદેવ-

તાશ્ચતૈરેવદ્રવ્યૈઃ પ્રત્યેકંપ્રતિદ્રવ્યેણ ચતુશ્ચતુસંખ્યાકાભિરાહુતિ-
ભિર્વિનાયકાદિપञ्चલોકપાલાન્ વાસ્તોષ્પતિં ક્ષેત્રપાલમિન્દ્રા-
દિદશદિક્પાલાંશ્ચતૈરેવદ્રવ્યૈઃ પ્રત્યેકં પ્રતિદ્રવ્યેણ દ્વાભ્યાંદ્વાભ્યા
માહુતિભ્યામ્ ॥

(માત્ર ભુવનેશ્વરીશાંતિમાળ્ય બોલવાનું.)

[સૂર્યમિન્દ્રમિન્દ્રાણીં ભૂવનેશ્વરીં શર્કરાઘૃતસંમિશ્ર પાયસ-
તિલાજ્યદ્રવ્યૈઃ પ્રત્યેકંપ્રતિદ્રવ્યેણાષ્ટાવિંશત્યાવિંશતિસંખ્યાકા-
ભિરાહુતિભિઃ ।]

(પ્રત્યેક અહયગ્રમાં બોલવાનું :-)

ન્યૂનાતિરિક્તદોષપરિહારાર્થં ઘૃતાક્તતિલદ્રવ્યેણસપ્તસ્ત વ્યા-
હૃતીરઘૃતાવિંશતિસંખ્યાકાભિરાહુતિભિઃ શેષેણ સ્વીષ્ઠકૃતમગ્નિવાયું
સૂર્યમગ્નિવરુણાવગ્નિવરુણાવગ્નિવરુણંસવિતારં વિષ્ણું વિશ્વાન્દેવા-
ન્યરુતઃ સ્વર્કાન્ વરુણમાદિત્યમદિતિં પ્રજાપતિમેતા અંગપ્રધાનાર્થ
દેવતા આજ્યેનાસ્પિન્સપ્રહમસ્વ [રજોદર્શનશાંત્યાખ્યે] કર્મ-
પ્યહં યક્ષ્યે ॥*

* અત્રાઘ એ વાક્યપૂર્વક ઉ ૨, કહેલા માસ, પક્ષ, તિથિ
અને વારના દિવસે, આ અહમ્ (અહયગ્ર) પૂર્વક રજોદર્શન શાંતિ
નામના પ્રયોગમાં અમુક અમુક દેવતાઓને પરિમહાણ કરવાના ઉદ્દેશ
હું અ-વાધાનસંકલ્પ પ્રમાણે સત્વર હોમ કરીશ.

એ રીતે અન્યાધાન કર્યા પછી નીચે બતાવેલી રીતે પાત્રાસાદન (યથાયોગ્ય યજ્ઞોપયોગી સાહિત્યોના સ્મરણ પૂર્વક તેની યોગ્ય સ્થાને ગોઠવણી અથવા વ્યવસ્થા કરવી તે)-કુશાંડી કરવી. આ ક્રિયાનું પ્રયોજન અહિંસા ધર્મેનું સંરક્ષણ, હૃતદ્રવ્યની શુદ્ધિ, યજ્ઞીયસાહિત્યોની વ્યવસ્થા, આવાહિત દેવોના યથાયોગ્ય સત્કાર અને આચાર્યાદિ બ્રાહ્મણો તથા યજ્ઞમાનની સાવધાનતા તથા કુશળતા એ છે.

પ્રથમ પ્રજ્ઞપતિ, ઇંદ્ર, અગ્નિ, અને સોમ એટલાઓના નિમિત્ત પ્રથમ એક એક ધીની આહુતિથી, પછી સૂર્યાદિ નવ ગ્રહોના નિમિત્ત આકડો આદિ યથાશક્તિ મળી આવેલાં સમિધ, ચરુ, તલ, અને ધૂત આદિ દ્રવ્યોથી પ્રત્યેકના ઉદ્દેશે આઠ આઠ આહુતિથી, પછી અધિદેવ અને પ્રત્યધિદેવોના ઉદ્દેશે પૂર્વોક્ત દ્રવ્યથી ચાર ચાર આહુતિથી અને પછી વિનાયકાદિ પંચ લોકપાલદેવોના નિમિત્ત તથા વારતોષ્પતિ અને ક્ષેત્ર પાલના ઉદ્દેશે તથા ઇંદ્રાદિ દશ દિક્ષાલોના નિમિત્ત પણ પૂર્વોક્ત દ્રવ્યોથી પ્રત્યેકના નિમિત્તથી બે આહુતિથી તથા આ કાર્યના નિમિત્ત સૂર્ય, ઇંદ્ર, ઇંદ્રાણી અને ભુવનેશ્વરીના નિમિત્ત અઠ્ઠાવીશ અઠ્ઠાવીશ સંખ્યાની આહુતિથી તથા ન્યૂનાતિરિક્ત (વધ ઘટ થઈ જવાના) દોષનું નિવારણ કરવા માટે ધીવાળા તલથી વ્યાહતિમંત્રથી અઠ્ઠાવિશ સંખ્યાની આહુતિથી તથા શેષ રહેલા હૃતદ્રવ્યથી અગ્નિ, વાયુ, સૂર્ય, અગ્નિ, વરુણ, અગ્નિ, વરુણ, અગ્નિ, વરુણ, સવિતા, વિષ્ણુ, વિશ્વદેવ, મરુત, સ્વર્ક વરુણ, આદિત્ય, અદિતિ અને પ્રજ્ઞપતિ એ અંગપ્રધાન૩૫ દેવોના નિમિત્ત ધીથી આ સગ્રહમખ રજ્જેદર્શન શાંતિ નામના કર્મપ્રયોગમાં હું હોમ કરીશ.

॥ અથકુશકંડિકા ॥ (કુશાંડી.)

દક્ષિણતો બ્રહ્માસનમ્ ॥ ૧ ॥

અગ્નિની દક્ષિણે બ્રહ્માસન કલ્પવું.

બ્રહ્માસનમાસ્તીર્ય ॥ ૨ ॥

દક્ષિણમાં બ્રહ્માને બેસવા દર્બો પાથરવા (દર્બાસન મુકવું.)

તત્ર બ્રહ્મોપવેશનમ્ ॥ ૩ ॥

તે આસનપર બ્રહ્માને બેસારવા.

પ્રથમ વરણ કરેલા બ્રાહ્મણોમાંથી યોગ્ય લક્ષણવાળા બ્રાહ્મણને બ્રહ્મા કલ્પી યજ્ઞમાને કે આચાર્યે તે જ્યાં બેઠેલ હોય ત્યાં જઈ તેને સવિનય નમસ્કાર કરી, પોતાના જમણા હાથથી તે કલ્પેલા બ્રહ્માનો હાથ ઝાલી બ્રહ્માને કહેવું કે:-

હે બ્રહ્મન્ ! અત્રોપવિશ ॥ ૪ ॥

એ વચનના પ્રતિવચનમાં, ઉપવિશામિ એમ બોલી બ્રહ્મા થનારે જમણા હાથની અનામિકા (ટચલીની જોડની આંગળી અને અંગુઠાથી એક દર્બ ઝાલી, પૂર્વમાં થઇને અગ્નિની દક્ષિણે આવી તે દર્બ નૈઋત્ય કોણમાં નાખી, બ્રહ્માસનપર ઉત્તરાબીમૂળે મૌનપણે બેસવું; તે આચાર્યાદિ બ્રાહ્મણો જે કર્મ કરે તેનું નિરીક્ષણ કરવું.

યજ્ઞમાને સર્વ ઉપસ્કરોથી તથા ગંધ, અક્ષત અને પુષ્પ માલાથી ઓં બ્રહ્મણે નમઃ । એ મંત્રથી બ્રહ્માનું પૂજન કરવું:-

જો પ્રત્યક્ષ બ્રહ્મા કરવાની અનુકૂળતા ના હોય તો એક તાંબા

ના પાત્રમાં ચોખ્ખાભરી, તેમાં દર્ભ એવડો વાળી રક્તસૂત્ર વીંટી બેસારવો, ને તેનું ધ્રુવા માની ગંધાક્ષતથી પૂજન કરવું.

ઉત્તરતઃ પ્રણીતાસનમ્ ॥ ૬ ॥

એ વાક્ય બોલી સ્થંડિલ કિંવા કુંડથી એક વેંત દ્વર ઉત્તર દિશામાં પૂર્વભણી અગ્ર રહે એમ ચાર ચાર આંગળને અંતરે એ દર્ભો મૂકવાં:-)

યથોક્તપ્રકારેણ પ્રણિતાપ્રણયનમ્ ॥ ૬ ॥

(તે પછી એક મૃતિકાઆદિનું પાત્ર લઈ, તેમાં જળ પૂરીને ઉપર પ્રમાણે મૂકેલા દર્ભોમાં જે દર્ભ સ્થંડિલથી પાસે ને પહેલો હોય તે ઉપર તે પ્રણિતા પાત્ર મૂકવું:—)

યથોક્તરીત્યાગ્રેદર્ભૈઃ પ્રદક્ષિણં પરિસ્તરણમ્ ॥ ૭ ॥

(તે પછી થોડા દર્ભ જમણા હાથની મૂઠીમાં લઈ અગ્ર ઉત્તર ભણી ને મૂલ દક્ષિણ ભણી રહે, એમ વેદી અથવા અમિકુંડની પૂર્વ દિશામાં અત્યંત સમીપ (અડોઅડ) મૂકી એજ પ્રમાણે પાછા પશ્ચિમમાં મૂકવા. તે પછી પાછા એજ પ્રમાણે દર્ભ લઈને અગ્ર પૂર્વમાં અને મૂલ પશ્ચિમમાં રહે એમ થોડા થોડા દર્ભ સ્થંડિલ અથવા કુંડની ઉત્તરે અડોઅડ મૂકી દક્ષિણે પણ એ જ પ્રમાણે મૂકવા. એમ અમિનું પરિસ્તરણ કરવું.

અર્થવત્પાત્રા સાદનમ્ ॥ ૮ ॥

(યજ્ઞમાં ઉપયોગી સમિધો, હોમવાનું ધી, અન્ય હૃતદ્રવ્ય,

તથા જે જે સાહિત્યોની આવશ્યકતા હોય તે તે ત્યાં સમીપમાં મંગાવી સંભાળી તે નીચે ખતાવેલી રીતે ક્રમે ગોઠવવાં. પાત્રો ગોઠવવામાં સ્થંડિલથી ઉત્તર દિશાએ એક હાથ દૂર અને પશ્ચિમ ભણીથી પાત્રો મૂકતાં મૂકતાં પૂર્વભણી મૂકતા જવું. ખીજા પક્ષે અગ્નિથી પશ્ચિમે પણ કુંડથી એક હાથ દૂર દક્ષિણથી મૂકતાં મૂકતાં ઉત્તર ભણી જવાની પણ દૃષ્ટ છે; પરંતુ પશ્ચિમ ભણી યજમાન તથા યજમાન પત્નીનાં આસનો હોવાથી તેમનાં પૂજન સાહિત્યોની અવ્યવસ્થા થવાનો સંભવ હોવાથી ઘણા બ્રાહ્મણો અગ્નિની ઉત્તરેજ આ પાત્રો સાદન (પાત્રોની યથાયોગ્ય ગોઠવણી) કરે છે. અહિં પણ એજ પક્ષનું અનુકરણ કરાયું છે. કદાપિ કોઈને આ ખીજો પક્ષ માનવે હોય તો ખીજું બધું પશ્ચિમે મૂકી શકાય પણ પ્રણિતાપાત્ર અને પ્રોક્ષણીપાત્ર તો અગ્નિની ઉત્તરમાંજ રહેવાં જોઈએ; માટે તે કદાપિ ફેરવવાં નહિ. બાકીનાં સાધનો ગોઠવવાનું હવે ખતાવાય છે, તે પ્રમાણે પશ્ચિમથી પૂર્વ ભણી કાં દક્ષિણથી ઉત્તરભણી તે પાત્રોસાદન (પાત્રોનું અનુક્રમે યથાયોગ્ય સ્થાપન) કરવું.

પવિત્રચ્છેદનદર્શાસ્રયઃ ॥ ૯ ॥

(જેમાં ત્રણ શળીઓ હોય એવો સમૂહો દર્ભ લઈ તેનાં અગ્ર છેદી નાંખી પ્રણિતાપાત્રથી પૂર્વમાં અગ્ર (ટોચનો) ભાગ અગ્નિ ભણી રહે એમ મૂકવો:—)

પવિત્રે દ્વે ॥ ૧૦ ॥

જેમાં બે શળીઓ હોય એવો એક સમૂહો દર્ભ લઈ, તેનાં પણ અગ્ર છેદી નાંખી ઉપરનો ત્રણ શળી વાળો દર્ભ મૂકવો હોય તેનાથી પણ પૂર્વમાં સમીપજ મૂકવો:—

પ્રોક્ષણીપાત્રમ્ ॥ ૧૧ ॥

આગળ પાંચમા વાક્યમાં જે ચાર ચાર આંગળને અંતરે જે દર્ભ મૂકેલા છે, જેમાંના પહેલા ઉપર પ્રણીતાપાત્ર મૂકાયું છે; તેનાથી ઉત્તરનો જે દર્ભ બાકી રહેલો છે તેના ઉપર પણ એક તાંબાનું કે મૃત્તિકાનું પ્રોક્ષણીપાત્ર છતું મૂકવું:- ॥ ૧૨ ॥

આજ્યસ્થાલી ॥ ૧૨ ॥

જે પાત્રમાં લાઇને ધી હોમવાનું હોય એવું એક તાંબા આદી ધાતુનું પાત્ર લાઇ તેને આજ્યસ્થાલી માની અગ્નિથી એક હાથ દૂર વાયવ્ય કોણમાં બંધ પાડીને મૂકવું.

ચરુસ્થાલી ॥ ૧૩ ॥

નવઅહાદિ દેવોના હોમસારું જેમાં ચરુપાક કરવાનો હોય (ચોખા રાંધવાના હોય એવું એક તાંબા-પીતળનું (એક તપેલી) કે મૃત્તિકાનું પાત્ર) લાઇ ઉપરની આજ્યસ્થાલીથી પૂર્વભણી જોડા જોડ ઉંધું મૂકવું.

સમ્પાર્જનકુશાઃ પંચ ॥ ૧૪ ॥

દર્ભની પાંચ સળીઓ લાઇ પ્રાદેશમાત્ર (અંગુઠો અને તર્જની પહોળાં કરતાં જેટલો વિસ્તાર થાય તે) તેટલા લાંબા દર્ભ રાખી ખીજે વધારાનો ભાગ કાપી નાખી તે ઓળખાય ને છૂટા પડી ન જાય માટે તેની રાતાસૂત્રથી જુડી બાંધી તેનો અગ્રભાગ અગ્નિભણી રહે એમ ચરુસ્થાલીની જોડે મૂકવા:-)

ઉપયમનકુશાઃ સપ્ત ॥ ૧૫ ॥

એજ પ્રમાણે બીજી સાત સળાઓ દર્ભની લાઈ તેની પણ જૂડી બાંધી તેજ પ્રમાણે માપમાં રાખી તે પાંચની જોડે પૂર્વબણી તે ઉપ-
યમન કુશેા મૂકવા.

સમિધસ્તિઃ ॥ ૧૬ ॥

ખાખરાના કાઠની કે ખેરના કાઠની ત્રણ સમિધો લાઈ તેની પણ રક્તસૂત્રથી બાંધી જૂડી બનાવી ઉપર પ્રમાણે મૂકેલા ઉપયમન કુશથી પૂર્વબણી તે ત્રણ સમિધો મૂકવાં. (સમિધોના અભાવે ત્રણ દર્ભ પણ બાંધીને ઉપયમન કુશની પૂર્વે મૂકી શકાય છે.

સુવઃ ॥ ૧૭ ॥

ધી હોમવાનો સુવો (શરવો) લાઈ ઉપરની સમિધોથી પૂર્વ બણી ઉંધો પાડીને મૂકવો; પણ તેનું મૂખ અગ્નિબણી રાખવું જોઈએ.)

શ્રુચઃ ॥ ૧૮ ॥

શ્રુચ હોય તો તે પણ લાઈ સુવથી પૂર્વમાં તે સુવની પહેળ મૂકવો.

આજ્યમ્ ॥ ૧૯ ॥

જેટલું ધી હોમવાનું હોય તે બધું એક મોટા પાત્રમાં લાતી માખ્યોઆદિના વારણસારું ઉપર કાંઈ ઢાંકી તે શ્રુચથી પણ પૂર્વમાં મૂકવું.

તંદુલાઃ ॥ ૨૦ ॥

હોમને સારું ચરુપાક કરવાના (રાંધવાના) ઓખા એક પાત્રમાં લાવી તે ધીથી પૂર્વમાં મૂકવા.

પૂર્ણપાત્રમ્ ॥ ૨૧ ॥

બ્રહ્માને દાન આપવાનું તાંબાનું પાત્ર સવાશેર ચોખ્ખાભરી, તેમાં સોપારી-શ્રીફળ અથવા દક્ષિણા, મૂકી યજ્ઞાંતે આપવાનું તે તૈયાર કરી ચરુપાકના ચોખ્ખાથી પૂર્વમાં મૂકવું.

દક્ષિણાવરોચા ॥ ૨૨ ॥

યથાશક્તિ હિરણ્યં ॥ પોતાની શક્તિ અનુસાર આચાર્યને આપવાનું સુવર્ણ કે યજ્ઞોપયોગીદ્રવ્ય એક પાત્રમાં લઈ તે તેનાથી પૂર્વમાં મૂકવું:-

પવિત્ર છેદનૈઃ પવિત્ર કરણમ્ ॥ ૨૩ ॥

નવમા તથા દશમા વાક્યમાં ત્રણ સળીઓ વાળો તથા બે સળીઓવાળો દર્ભ મૂકવેલો છે તેમાંની કુંશાંડી કરનારે સ્વસ્થ ચિત્તથી પોતાનો ડાબો હાથ સિધો ચિતો રાખી) આંગળીઓ સિધિ લાંબી રાખી બેસળીઓ વાળો દર્ભ જમણા હાથે લઈ તે ચિતો રાખેલા ડાબા હાથમાં ઉભો મૂકવો. એટલે તેનાં મૂળ ડાબા હાથના કાંડાભણી અને અથ્ર આંગળીઓનાં ઠેરવાં ભણી રહે એમ તે ડાબની બે સળીઓ રાખીને પછી તે બે સળીઓવાળા દર્ભ ઉપર નવમા વાક્યવાળો ત્રણ સળીઓવાળો દર્ભ લઈ તે બે ઉપર આડો મૂકવો; એટલે ત્રણ દર્ભનાં મૂળ અંગુઠાભણી ને અથ્ર જમણા હાથ ભણી રહે એમ રાખી, બે સળીઓ વાળા દર્ભનાં મૂળ ભણીથી જમણા હાથ વડે પકડી તે ત્રણ સળીઓ ઉપર પ્રદક્ષિણાની રીતે બે વાર વિંટવો; તેમાં પહેલો વિંટ તે દર્ભોપર જમણા હાથ ભણીનો નાણુવો ને બીજો વીંટ તેનાથી ઉતરતો ડાબા હાથ ભણી પાડવો. એમ બે સળીઓવાળાની ત્રણ

સળીઓપર પૂરી એ પ્રદક્ષિણા થાય એમ વીંટ'ને ત્રણ સળીઓ વાળાનાં મૂળ તથા અગ્ર એ ભેગાં કરવાં. પછી એ એ સળીઓના દર્ભના અગ્ર ભણીથી એક પ્રાદેશ માત્ર જમણા હાથવડે ભરી જોડને તે પ્રાદેશ (તર્જની આંગળી તથા તે હાથનો અંગુઠો પહોળાં કરતાં જે વિસ્તાર થાય તે) માત્ર દર્ભ રહે તેને જમણા હાથની અનામિકા (ટચલી આંગળીની જોડેની આંગળી તથા અંગુઠાનાં ટેરવાંથી નખનો સ્પર્શ થવા ન દેતાં તે કાપી નાંખવાં અને તે કાપેલા એસળીઓવાળા દર્ભો લઈ કોરે મૂકવા જે આગળ પવિત્રાં થવાથી માર્જનાદિના કામમાં લેવાના છે. ને પછી ત્રણસળીઓવાળો દર્ભ તથા એ સળીઓ વાળાનાં મૂળ એ બધું ઉત્તર દિશામાં નાખી દેવું પછી જે એસળીઓવાળા દર્ભનાં પવિત્રાં કર્યાં છે તેનાં અગ્રનો આગળ દસમા વાક્યમાં તેનાં અગ્રો છેદીનેજ મૂકવા બતાવ્યું છે છતાં અગ્રો ન છેદાયાં હોય ને રહી ગયાં હોય તો તે આ સમયે છેદી ઉત્તર દિશા ભણી નાખી દેવાં. હવે પછી જ્યાં પવિત્રાથી માર્જન કરવાનું બતાવ્યું હોય ત્યાં એ એ સળીઓ વાળાનાં એ પવિત્રાં એ રીતે કરવામાં આવ્યાં છે તેના વડેજ પ્રોક્ષણ માર્જન કરવું. પણ યજ્ઞના કાર્યમાં અઘૌપવિજાપ્રતિપત્તિ: એ વાક્ય આવતા મુઘી પવિત્રાં જોવાં નહિ. ૨૩.

પ્રોક્ષણ્યાં પ્રણીતોદક ગ્રહણમ્ ॥ ૨૪ ॥

પ્રણીતા પાત્રથી ઉત્તરમાં જે પ્રોક્ષણીપાત્ર મૂક્યું છે તેમાં પ્રણીતા પાત્રમાંથી ત્રણવાર જળ પૂરવું.

ઉત્પવનમ્ ॥ ૨૫ ॥

તે પ્રોક્ષણીપાત્રમાં પૂરેલા જળને જે ઉપર પ્રાદેશમાત્ર એ સળાઓ વાળા દર્ભ (પવિત્રાં રાખ્યાં છે) તેનાથી જેમ ગોળાકા-
ળાની પેઠે પાણીને ધુમરી ખવરાવતા હોય એ તેમ ફેરવવું.

સવ્યહસ્તે કરણમ્ ॥ ૨૬ ॥

પછી તે પ્રોક્ષણી પાત્રને જમણા હાથથી ઉપાડી, ડાબા હા-
થમાં રાખવું.

પ્રણીતોદકેન પ્રોક્ષણ્યાઃ પ્રોક્ષણમ્ ॥ ૨૭ ॥

ઉપરના પ્રણીતાપાત્રમાંના જળથી જે એસળાઓવાળા દર્ભનાં પવિ-
ત્રાં બનાવ્યાં છે તેનાથી પ્રોક્ષણી પાત્રનું પ્રોક્ષણ કરવું (જળ છાંટવું.)

પ્રોક્ષણ્યુદકેન આજ્યસ્થાલ્યાઃ પ્રોક્ષણમ્ ॥ ૨૮ ॥

પછી તે પ્રોક્ષણીપાત્રના જળથી પવિત્રાં વડે આજ્યસ્થાલી
(જે હોમવાનું ધી ભરવાનું પાત્ર મૂક્યું છે) તેને છતું કરી
પ્રોક્ષણ કરવું.

ચરુસ્થાલ્યાઃ પ્રોક્ષણમ્ ॥ ૨૯ ॥

એજ પ્રમાણે પ્રોક્ષણીના જળથી પવિત્રાંવડે ચરુસ્થાલીનું
પણ પ્રોક્ષણ કરવું:—

સમ્માર્જનકુશાનાં પ્રોક્ષણમ્ ॥ ૩૦ ॥

ચરુસ્થાલીથી પૂર્વે દર્ભની પાંચ સળાઓ પ્રાદેશમાત્ર આંધીને
જે મૂકેલી છે તેનું પ્રોક્ષણ્યુદકથી પવિત્રાં વડે પ્રોક્ષણ કરવું.

ઉપયમનકુશાનાં પ્રોક્ષણમ્ ॥ ૩૧ ॥

તે પછી ઉપર પ્રમાણે સાત સળાઓવાળા દર્ભનું પણ પ્રોક્ષણ કરવું.

સમિધાં પ્રોક્ષણમ્ ॥ ૩૨ ॥

ઉપરના સાત દર્ભપૂર્વે ત્રણ સમિધો મૂકેલાં છે તેનું પણ તેજ પ્રમાણે પ્રોક્ષણ કરવું.

સુવસ્ય પ્રોક્ષણમ્ ॥ ૩૩ ॥

એ સમિધોની જોડે પૂર્વમાં સરવો મૂકેલો છે તેનું છતો કરી ને પ્રોક્ષણ કરવું.

શ્રુચસ્ય પ્રોક્ષણમ્ ॥ ૩૪ ॥

તે પછી શ્રુચ મૂકેલો છે તેને પણ છતો કરી પ્રોક્ષણ કરવું.

તંડુલાનાં પ્રોક્ષણમ્ ॥ ૩૫ ॥

પછી ત્યાં હોમ કરવા-ચરુપાક બનાવવા ચોખ્ખા દાવીને મૂક્યા છે તેનું પ્રોક્ષણ કરવું.

પૂર્ણપાત્રપ્રોક્ષણમ્ ॥ ૩૬ ॥

અન્નદાને આપવા પૂર્ણપાત્ર (તાંબાના પાત્રમાં ફલ-દક્ષિણ સાથે ચોખ્ખા ભરીને મૂકેલું છે) તેનું પ્રોક્ષણ કરવું.

અસંચરે પ્રોક્ષણીપાત્રમ્ ॥ ૩૭ ॥

એ પ્રમાણે બધાં સાહિત્યોને પ્રોક્ષણ કર્યા પછી તે ડાખા હાથમાં ઝાલી રાખેલું પ્રોક્ષણીપાત્ર તેનાથી દક્ષિણબણી આવેલા પ્રણી-

તાપાત્ર અને અગ્નિના મધ્યમાં મૂકવું. (વેદી તે પ્રણીતા પાત્રની વચમાં.)

આજ્યસ્થાલ્યામાજ્યનિર્વાસઃ ॥ ૩૮ ॥

હોમવાનું ધી જે પાત્રમાં લાવી મૂક્યું હોય તેમાંથી થોડું ધી ઉપર બતાવેલી આજ્યસ્થાલીમાં કાઢવું.

ચરુસ્થાલ્યાં તંદુલપ્રક્ષેપઃ ॥ ૩૯ ॥

ચરુસ્થાલીમાં (ચોખ્ખા રાંધવાના પાત્રમાં) ચરુપાક બનાવવાના ચોખ્ખા (ભાત કરવાના ચોખ્ખા) લેવા.

તંદુલન્ ત્રિપ્રક્ષાલ્ય ॥ ૪૦ ॥

ચરુસ્થાલીમાં લીધેલા ચોખ્ખા શુદ્ધ જગીવડે ત્રણ વાર ધોઈ નાખવા.

પ્રણીતોદકમાસિક્ષ્ય ॥ ૪૧ ॥

તે ચરુસ્થાલીમાં તે ચોખ્ખા બરાબર રંધાય એટલું પાણી તેમાં પ્રણીતાપાત્રમાંથી લેવું.

દક્ષિણત આજ્યાધિશ્રયણમ્ ॥ ૪૨ ॥

આજ્યસ્થાલીમાં જે હોમ કરવા સારું ધી કાઢેલું છે. તે ધી બિનુ થવા માટે આજ્યસ્થાલી ઉત્તરમાંથી પૂર્વમાં થઈને દક્ષિણમાં લાવી, વેદી અથવા કુંડમાં તાપ લાગે એમ તે વેદી અથવા કુંડમાં દક્ષિણ બણી મૂકવી.

ચરોરધિશ્રયણમાઝ્યસ્યોત્તરતઃ ॥ ૪૩ ॥

ચોખ્ખા રંધાવા સારું ચોખ્ખા અને પાણી સાથે તૈયાર કરીને જે ચરુસ્થાલી મૂકેલી છે, તેને ઉત્તરમાંથી લઈ પશ્ચિમભણી ફેરવી પૂર્વ ભણી લઈ જઈ ઉત્તરભણી થઈને આબ્યસ્થાલીથી ઉત્તરમાં તેને અગ્નિ ઉપર મૂકવી.

જ્વલિતોલ્મુકેનોભયોઃ પર્યગ્નિકરણમ્ ॥ ૪૪ ॥

તે પછી એક સળગતું કાઠ અથવા સળગતો દર્ભ લઈ, ઇશાન-કોણથી આરંભી ક્રમે અગ્નિ, નૈઋત અને વાયવ્ય તથા ઇશાન ભણી બધી દિશાઓમાં પ્રદક્ષિણાની રીતે બે વાર ફેરવીને, નીચેનું વાક્ય ભણી અગ્નિમાં ઉત્તર ભણી નાખવું.

દેશે નિધાનમ્ ॥ ૪૫ ॥

એ સળગતું ઉલ્મુક (ઉંખાડીયું) ઉત્તરદિશામાં અગ્નિમાં નાખવું.

અર્ધ ગૃતે ચરૌ સુવસ્ય પ્રતપનમ્ ॥ ૪૬ ॥

ચરુસ્થાલીમાં જે ચોખ્ખા રંધાવા મૂક્યા છે તે અર્ધા ચઢે એટલે સરવો હાથમાં લઈ ખંખેરી સ્વચ્છ કરી તેને અગ્નિ પાસે ધરી તપાવવો.

સમ્માર્જનકુશૈઃ સુવસ્ય સમ્માર્જનમ્ ॥ ૪૭ ॥

પ્રથમ જે ચઉદમા વાક્યપ્રમાણે પાંચ દર્ભની શળાઓ સંમ્માર્જનકુશની મળીને મૂકી છે તેનાવડે સરવાતું સમાર્જન કરવું. એટલે તે માર્જની(સાવરણી)ની પેઠે સરવાપર ફેરવવા.

પ્રણીતોદકેનામ્યુક્ષણમ્ ॥ ૪૮ ॥

આગળ જે બે સળીઓવાળા દર્બનાં પવિત્રાં બનાવ્યાં છે તે જે વડે સર્વ સાહિત્યોને પ્રોક્ષણ કર્યું છે, તે પવિત્રાંવડે પ્રણીતાપાત્રના જળવડે તે સરવાને અબ્યુક્ષણ કરવું. (જળ છાંટવું.)

પુનઃ પ્રતપનમ્ ॥ ૪૯ ॥

તે સ્તુવને (સરવાને) શરી પાછો અગ્નિપાસે ધરીને તપાવવો.

દેન્ને નિધાનમ્ ॥ ૫૦ ॥

પછી તે સરવાને જ્યાંથી લીધો હોય ત્યાંજ મૂકી દેવો.

આજ્યોદ્દાસનમ્ ॥ ૫૧ ॥

ચરુસ્થાલીના ચોખ્ખા પૂરા ચઢી રહે ત્યારે જે ધી અગ્નિમાં દક્ષિણ દિશા ભણી અથવા કુંડ હોય તો દક્ષિણ પરિધી ઉપર મૂકવું હોય તેને લઘ વાયવ્ય કોણમાં રથંડિલ વા કુંડની બહાર નીચે મૂકવું.

ચરોરુદ્દાસનમ્ ॥ ૫૨ ॥

જેમાં ચોખ્ખા પૂરા ચઢી ગયા હોય એવા ચરુસ્થાળીના પાત્રને વસ્ત્રવડે ઝાલી અગ્નિમાંથી બહાર કાઢી અગ્નિકોણમાં મૂકવું, ત્યાંથી દક્ષિણે, ત્યાંથી નૈઋત્યે, ત્યાંથી પશ્ચિમે તે ત્યાંથી વાયવ્ય કોણમાં મકાંને તે પછી જ્યાં આજ્યસ્થાલી મૂકી હોય તેનાથી ઉત્તર ભણી મૂકવું.

પ્રત્યુત્પવનવત્ પવિત્રેણાજ્યોત્પવનમ્ ॥ ૫૩ ॥

પેલા બે સળીઓવાળા દર્બોને લઘ એવડા વાળા આજ્યસ્થાલીના ધીને હલાવવું.

અવેક્ષણમ્ ॥ ૫૪ ॥

તે ધીમાં જોવું કે કાંઈ જીવજંતુ અથવા કાંઈ તૃણ કે રજ આદિ પડ્યું હોય તો તે બહાર કાઢી નાંખવું.

અપદ્રવ્યનિરસનમ્ ॥ ૫૫ ॥

ધીમાં પડેલો કોઈ અપદ્રવ્યરૂપ પદાર્થ હોય તો તેને દૂર કરવો.

પ્રોક્ષણ્યાઃપ્રત્યુત્પવનમ્ ॥ ૫૬ ॥

પ્રોક્ષણીપાત્રમાં રહેલા જળને પેલા બેસળીવાળા દર્ભનાં પવિત્રાંથી બે વાર હલાવવું.

ઉપયમનકુશાનાદાય ॥ ૫૭ ॥

આગળ જે દર્ભની સાત સળીઓ રક્તસૂત્રથી બાંધીને મૂકેલી છે, જેને ઉપયમન કુશ કહેવાય છે; તે જમણા હાથે મૂકેલી હોય ત્યાંથી ઉપાડી ડાબા હાથમાં લેવી.

સમિધોઽભ્યાધાય સ્વાહા ॥ ૫૮ ॥

ડાબા હાથમાં ઉપર પ્રમાણે ઉપયમનકૂશો (સાત સળીઓવાળો) દર્ભ રાખ્યો છે, તેને ડાબા હાથવડે પોતાની છાતી આગળ રાખીને જમણો પગ વાળી, જે ત્રણ બાબરાની કે બેરની સમિધો મૂકેલી છે, તે ત્રણ સમિધો જમણા હાથે લઈ, રક્તસૂત્ર બાંધ્યું હોય તો તે છોડી નાખી, તે ત્રણ સમિધોને ઉપરનું અઠાવનમું વાક્ય બોલી અગ્નિમાં હોમી દેવાં.

**પ્રોક્ષણ્યાઃ શેષોદકેનસપવિત્રહસ્તેનામેરીશ્ચાનકોજાદારમ્ય-
પ્રદક્ષિણવત્ પર્યુક્ષણમ્ ॥ ૫૯ ॥**

ઉપર ખતાવેલા એ સળીઆવાળા દર્ભનાં જે એ પવિત્રાં કરવામાં આવ્યાં છે, તે એ પવિત્રાં જમણા હાથમાં રાખી, તેના ભેગું પ્રોક્ષણીપાત્રમાં અવશેષ રહેલું જળ જમણી હથેળીમાં લઇ, ઇશાન કોણથી આરંભી અગ્નિકોણ ભણી થઈ, નૈઋત્યમાં થઈ, વાયવ્ય કોણ ભણી થઈ, ઇશાન કોણ કોણમાં અખંડ જળધારા પ્રદક્ષિણાની રીતે કરવી. એ અગ્નિનારાયણનું પર્યુક્ષણ થયું કહેવાય.

પવિત્રયોઃ પ્રણિતાસુ નિધાનમ્ ॥ ૬૦ ॥

ઉપર પ્રમાણે પર્યુક્ષણ થયા પછી, હાથમાં રાખેલાં એ સળીઆવાળા દર્ભનાં પવિત્રાં જમણા હાથમાં હોય તે પ્રણિતાપાત્રમાં મૂકવાં.

સોપગ્રહં સવ્યહસ્તમુત્તાનં દ્વિદિનિધાયદક્ષિણજન્વાચ્ય સુવેણ જુહુયાત્ ॥ ૬૧ ॥

પછી ઉપયમન કુશ (સાત સળીઆવાળા દર્ભ) જમણા હાથે ડાબા હાથમાં લઇ, તે ડાબાહાથે દર્ભો છાતી સમીપ રાખી, જમણા પગ નીચે વાળી, સુવાવડે આજ્ઞયસ્થાલીમાંથી ધી સ્વપ્નને પ્રજ્વલિત અગ્નિમાં નીચે ખતાવેલી રીતે આધારાહુતિ કર્વા આક્ષુપધાટની આહુતિઓ આપવી. અને અગ્નિમાં હોમ કરતાં સુવામાં જે અવશેષ વધેલું ધી હોય તેનો પ્રોક્ષણીપાત્રમાં ત્યાગ કરવો. (હોમાંતે સુવામાં રહેલું ધી પ્રોક્ષણી પાત્રમાં પડવા દેવું.) ને એજ પ્રમાણે પ્રોક્ષણીમાં હોમાંતાવશેષ ધીનો ત્યાગ કર્યા પછી સુવાવડે પાછું આજ્ઞય સ્થાલામાંથી ધી લેવું.

આધારાહુતયઃ ।

ૐ પ્રજાપતયે સ્વાહા इदं प्रजापतये न मम ॥ ૧ ॥ ૧ ॥

ૐ ઇન્દ્રાય સ્વાહા इदं इंद्राय न मम ॥ ૨ ॥ ૧ ॥

ૐ અગ્નયે સ્વાહા इदं अग्नये न मम ॥ ૩ ॥ ૧ ॥

ૐ સોમાય સ્વાહા इदं सोमाय न मम ॥ ૪ ॥ ૧ ॥ *

*આ ચાર આહુતિઓ આપવાની રીતિ આ પ્રમાણે છે:-

પહેલી આધારાહુતિ (અગ્નિમાં ચારે પાસ ધી પ્રસરે અને ફેલાય માટે એ આહુતિને આધારાહુતિ કહે છે તથા કેટલાક યાજ્ઞિકી ત્રીજી યોથી આહુતિને યજ્ઞનારાયણનાં નેત્રો કલ્પવાથી ચાક્ષુષ ઘાટની આહુતિઓ પણ કહે છે.)

આન્યસ્થાળીમાંથી શરવો બોલી ધી લઇને ૐ પ્રજાપતયે સ્વાહા । इदं प्रजापतये न मम ॥ ૧ ॥ એ મંત્ર મનમાં બોલતાં અગ્નિના સ્પંડિલ અથવા કુંડના નૈઋતકોણથી ધારા કરતાં કરતાં ઈશાનકોણ સુધી અગ્નિમાં ધારા પૂરી કરવી ને તેનું શરવામાં અવશેષ રહેલું ધી પ્રોક્ષણીપાત્રમાં નીતરવા દેવું. એ પ્રમાણે પહેલી આહુતિ આપવી:-

ત્રીજી આહુતિમાં એ પ્રમાણે શરવો ભરી ૐ ઇન્દ્રાય સ્વાહા इदं इंद्राय न मम ॥ ૨ ॥ એ મંત્ર મનમાં બોલતાં ધીના ભરેલા શરવાથી ધીની ધારાનો પ્રબલિત અગ્નિમાં, આરંભ વાયવ્યકોણમાંથી કરી હોમ કરતાં કરતાં અગ્નિકોણમાં જવું, એ ત્રીજી આહુતિ તેનું પણ અવશેષધી પ્રોક્ષણીપાત્રમાં નાખવું.

પછી ત્રીજી આહુતિમાં સુવાથી આન્યસ્થાળીમાંથી ધી લઈ, અગ્નિમાં ૐ અગ્નયે સ્વાહા इदं अग्नये न मम ॥ ૩ ॥ એ મંત્ર બણી પશ્ચિમ બણી મધ્યમાં આપવી.

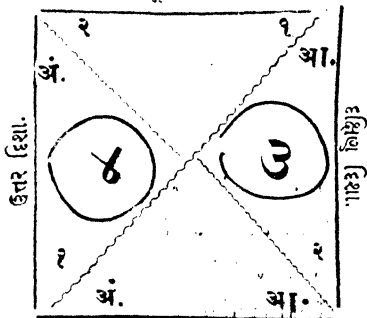
ते पक्षी कामपरत्वे अग्निनी संज्ञा करती होवाची आ रज्जेद-
शन शांति अथवा अदृशांति पक्षु शांतिकर्म होवाची शांतिके वर-
दस्तया ये वयनथी हवे वरद नामना अग्निनुं आवाहन पूजन
करवुं :-

पक्षी येथी आहुति अग्निमां पूर्वभागी ॐ सोमाय स्वाहा
इहं सोमाय न मम ॥ ४ ॥ ये मंत्र भागीने आपवी.

आधाराहुति समजवानुं कोष्ठक.

अग्न्यायतन अथवा अग्निहुंड के स्थंडिल.

पूर्व दिशा.

ॐ प्रजापतये स्वाहा इदं
प्रजापतये न मम ॥ १ ॥
ॐ इंद्राय स्वाहा
इदमिन्द्राय न मम ॥ २ ॥
ॐ अग्नये स्वाहा
इदमग्नये नमम ॥ ३ ॥
ॐ सोमाय स्वाहा इदं
सोमाय न मम ॥ ४ ॥

पश्चिमदिशा

सुव (धी होमवानो सरवो) क्या काष्ठनो लेवो ? तथा ते
होम करतां शी रीते धारण करवो ते माटे कुशकंडिकाभाष्यमां
कथुं छे :-

હાથમાં અક્ષત રાખી નીચે પ્રમાણે બોલી અગ્નિનું ધ્યાનાવા-
હન કરવું.

શમીમયઃ સુવઃ કાર્યસ્તદલાભેન્યવૃક્ષજઃ । સ્વદિરસ્તુ-
સુવઃ કાર્યઃ સર્વકામાર્થ સિદ્ધયે ॥ ૧ ॥ અગ્નાન્મધ્યાચ્ચ મધ્યે
તુ મૂલાન્મધ્યાચ્ચ મધ્યતઃ । સુવસ્તુધાર્યોવિદ્વદ્વિર્નિર્વાહઃ ક-
ર્મસિદ્ધયે ॥ ૨ ॥

ભાવાર્થઃ—સર્વ કામની સિદ્ધિ માટે ધી હોમવા સારુ ખીજડાના
કાષ્ઠથી સુવો કરાવવો. છતાં તે ન મળે તો ખીજ કાષ્ઠનો પણ લેવો;
ખેરના કાષ્ઠનો સરવો કરાવવો. સરવો આંધી ઝાલવો તે માટે પણ
કથું છે કે સરવાનું અથ્ર અને મુખ એ બેનું મધ્ય કાઢી ત્યાં રક્ત
સૂત્ર ખાંધવું. પછી સરવાના મુખથી સુત્ર વચ્ચેનો જે ભાગ સાંધી સરવો
ધારણ કરવો અથવા સરવાના સૂત્ર ખાંધેલા ભાગથી અંત્યમુધીના
ભાગના વચ્ચેમાંથી પણ સરવો પકડવો.

લૌકિકઃ પાત્રકો હ્યગ્નિઃ પ્રથમઃ પરિકીર્તિતઃ ॥ *

અગ્નિસ્તુ મારુતો નામ ગર્ભાધાને વિધીયતે ॥

પુંસવને ચંદ્રમસઃ જૃગાંકર્મણિ શોભનઃ ॥

સીમંતે મંગલો નામ પ્રગલ્ભો જાતકર્મણિ ॥

નાન્નિપાર્થિવનામાગ્નિઃ પ્રાશને તુ શિવસ્તથા ।

સમ્યનામાય ચુડાયાં વ્રતાદેષે સમુદ્રવઃ ॥

ગોદાનેસૂર્યનામાતુ વિવાહે યોજકઃ સ્મૃતઃ ।

अग्निं प्रज्वालितं वंदे जातवेदं हुताशनम् ॥ सुवर्णवर्णममलं
समृद्धं विश्वतो मुखम् ॥ वरदनाम्ने वैश्वानराय नमः ॥ ध्यायामि
॥ आवाहयामि ॥ आसनम् समर्पयामि० ॥ पाद्यं० ॥ अर्घ्यं०
॥ स्नानम्० ॥ आचमनियं ॥ गंधं० ॥ पुष्पं० ॥ धूपं० ॥
दीपम्० ॥ नैवेद्यं० ॥ फलताम्बूलं० ॥ हिरण्यदक्षिणां० ॥
प्रदक्षिणाम्० ॥ आरातिं क्यं० ॥ मंत्रपुष्पांजलिम्० ॥ नमस्का-
रान्समर्पयामि ॥ अनया पूजया वरदनामाग्निः प्रीयताम् न मम ॥

ये प्रमाणे सर्वोपचार पूजन करवुं. पछी होमनुं काम यथावतुं.
प्रथम हाथमां जग राभी नीये प्रमाणे संकल्प करवोः—

चतुर्थ्यां तु शिखीनाम धृतिरग्निस्तथापरे ॥
आवसथ्ये भवो ज्ञेयो वैश्वदेवेतु पावकः ॥
ब्रह्मातु गार्हपत्ये ग्नावीश्वरो दक्षिणे तथा ।
विष्णुराहवनीयेतु अग्निहोत्रे त्रयोमयः ॥
लक्षहोमे वह्निनामा कोटिहोमे हुताशनः ।
प्रायश्चित्ते विटश्चैव पाकयज्ञे तुसाहसः ॥
देवानां हव्यवाहस्तु पितॄणां कव्यवाहनः ॥
पूर्णाहुत्यां मृदोनाम शान्तिके वरदस्तथा ॥
पौष्टिके बलदश्चैव क्रोधोग्निस्त्वभिचारिके ॥
वश्यार्थे कामदोनाम वनदाहोर्तदूषकः ॥

અત્રાચ મહામાફલ્યપદે અમુકમાસે અમુક૧શે અમુકતીથૌ
અમુકવાસરે इदं संपादितं समिच्चरुतिलाज्यादिहविर्द्रव्यं यायाभ्य
क्षमाण देवतास्ताभ्यस्ताभ्य मयापरित्यक्तं न मम ॥ य-
थादैवतमस्तु ॥

તે પછી સૂર્યાદિ નવે ગ્રહોના અર્થે સમિધ, ચરુ, (અગ્નિમાં
રાંધેલો ભાત), તલ અને ધીથી ૧૦૮ એકસોને આઠ અથવા અઠ્ઠા-
વિંશ કાં છેવટે આઠ આઠ, પ્રત્યેક સપ્રણવવ્યાહતિપર્વક ગ્રહોના વેદમંત્ર
ભણી, અંતે ચતુર્થિ વિભક્તિનો પ્રત્યય લગાવી સ્વાહા એવો ઉચ્ચાર
કરને આહુતિઓ આપવી. તેમાં તે વેદમંત્ર કદાપિ મુખે ઉપરિચિત ન
હોય તો તે ગ્રહોના સ્થાપનમાં ધ્યાનાઆવાહનમાં લખેલા છે, તે કાઢીને
જોવા. પૌરાણિક કર્મ હોય તો વૈદિકમંત્રોની નીચે પુરાણમંત્રો પણ છે.
પરંતુ અતિ ઉતાવળનું કામ હોય તો વૈદિકર્મ અને પૌરાણિકકર્મમાં
પણ નામ મંત્રથી કામ ચલાવવું; તે પ્રત્યેક ગ્રહોના તથા અન્યદેવોના
નામ મંત્રો પણ ગ્રહસ્થાપનમાં મૂકેલા છે, તે ત્યાંથી જોવા. આ ઠેકાણે
પણ લેખનો વિસ્તાર થતાં કર્મ કરનાર અને કરાવનારને અગ્રદ્વા થ-
વાનો સંભવ જાણી મંત્રો ફરી લખ્યા નથી; પણ ટુંકામાં સંકેત બના-
વ્યો છે, જે વાંચનાર સમજી શકશે. ગ્રહોનો હોમ કેટલો કરવો ?
એવી શંકા થાય તો નીચેના મત્સ્યપુરાણના વચનરૂપ પ્રમાણથી
પોતાની શંકાનું સમાધાન પોતે પોતાની મેજેજ સમજવું*

* ભાવાર્થ:—લોકિક કર્મમાં પ્રથમ અગ્નિનું નામ પાવક કહે-
વાય છે. ગર્ભાધાન સંસ્કારમાં અગ્નિનું નામ આરુત કહેવાય છે.
વુંસવન કર્મમાં અગ્નિનું નામ અદ્વિત અને ગૌઢાનાદિ કર્મમાં અગ્નિનું

બીજા પણ કેટલાક કર્મકાંડના ગ્રંથોમાં આઠ આહુતિનો પક્ષ (માનેલો જોવામાં આવવાથી અત્રે પણ આ ઠેકાણે મત્સ્યપુરાણના વચનને માન આપી આઠ આહુતિનો પક્ષ રાખ્યો છે જેમને ૧૦૮ એકસોને આઠ તથા ૨૮ અઠાવિશનો ક્રમ માનવો હોય તેણે તે પ્રમાણે હુતદ્રવ્યની અનુકૂળતા કરી, રાખી ભલે તેમ કરવું.

પ્રથમ પૂજ્યગણ પતિજી સર્વને માન્ય છે માટે પહેલી આઠ આહુતિઓ દ્વાનું સમિધ, ચરુ, તલ અને ઘીની નીચે પ્રમાણે બોલી ગણપતિજીને અર્ચે આપવી.

નામ શોભન ગણાય છે. સીમંત સંસ્કારમાં અગ્નિનું નામ મંગળ, જાત સંસ્કારમાં અગ્નિનું નામ પ્રગટ્ભ, નામકરણ સંસ્કારમાં અગ્નિનું નામ પાર્થિવ અને અન્નપ્રાશનસંસ્કારમાં અગ્નિનું નામ શિવ કહેવાય છે. ચૂડાકરણ અથવા ચૌલસંસ્કારમાં અગ્નિનું નામ સ્વચ્ચ, વ્રતાદેશ (યજ્ઞોપવીત) સંસ્કારમાં સમુદ્ભવ ગોદાનમાં સૂર્ય અને વિવાહમાં અગ્નિનું નામ યોજક કહેવાય છે. ચતુર્થકર્મમાં (વરકન્યાને માટે ચોરીમાં હોમ થાય છે તે) અગ્નિનું નામ શિખી, તથા અપર કામમાં ધૃતિ નામનો અગ્નિ કહેવાય છે. આવસથમાં ભવ, વૈશ્વદેવમાં પાવક, ગાર્હપલમાં બ્રહ્મા દક્ષિણાગ્નિમાં ઈન્દ્ર, આહવનીયમાં વિષ્ણુ, અને અગ્નિહોત્ર એ ત્રણ અગ્નિ કહેવાય છે. લક્ષ હોમમાં અગ્નિનું નામ વન્હિ, કોટી હોમમાં હુતાશન પ્રાયશ્ચિત્તકર્મમાં વિટ, અને પાક્યગ્રમાં સાહસ અગ્નિ કહેવાય છે. દેવકર્મમાં હુચવાદ, પિતૃકર્મમાં કવ્યવાહન, પૂર્ણાહુતિમાં મૃદ અને શાંતિ કર્મમાં અગ્નિનું નામ વરદ ગણાય છે. પોષ્ટિક કર્મમાં અગ્નિનું નામ બલદ, અભિચાર કર્મમાં કૌશ્ઠ, વશીકરણ કર્મમાં કામ અને વનદાહમાં દૂષક અગ્નિ કહેવાય છે.

ૐ ગણપતયે સ્વાહા इदं गणपतये न मम ॥ ૧ ॥ ૮ ॥

હવે પછી પ્રત્યેક ગ્રહોનાં સમિધો, * ચરુ, તલ અને ધીની આઠ આઠ આહુતિઓ ખતાવેલી રીતે નવે ગ્રહોને અર્થ આપવી.

× અનુક્તસંખ્યા યત્રસ્યાચ્છતપષ્ટોત્તરંસ્મૃતં ।

अष्टाविंशतिरष्टौवा यथाशक्तिविधियते ॥ માત્સ્યે ॥

જે દેકાણે પદ્ધતિકારે સંખ્યાનું પ્રમાણ ન કહ્યું હોય ત્યાં એક-સોને આઠ અથવા અઠાવિશકાં છેવટે માત્ર આઠ આહુતિઓથી કર્મ સમાપ્ત કરવું.

* પ્રત્યેક ગ્રહોના હોમ માટે જૂદાં જૂદાં સમિધો લેવાં એ વિષે યાગવલ્ક્યે કહ્યું છે કે:—

अर्कःपालाश खदिर अपामार्गोथ पिप्पलः ।

उदुम्बरः शमीदूर्वा कुशश्च समिधः क्रमात् ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ:—આકડો, ખાખરો, ખેર, અંધાડી, પીંપળો, ઉમયડો અથવા ગુલરો, ખીજડો, ઘો અને દર્ભ એ કર્મે સૂર્યાદિ નવે ગ્રહોનાં સમિધો જાણવાં

अलाभेतु प्रकर्तव्याः सर्वाःपालाशजाः इति ॥ वसिष्ठः ॥

ભાવાર્થ:—ઉક્ત સમિધોના અભાવે સર્વે સમિધો ખાખરાની લેવી:—

પ્રથમ આઠડાની સમિધ, ધી, ચરુ, અને તિલની નીચે પ્રભાણે
બોલી આઠ આહુતિઓ શ્રીસૂર્યને અર્થે આપવી:—

ૐ સૂર્યાય સ્વાહા इदं सूर्याय न मम ॥ ૧ ॥ ૮ ॥

પછી ખાખરાની સમિધ, ધી, ચરુ અને તિલની ચંદ્રને અર્થે
આહુતિઓ આપવી:—

ૐ ચંદ્રમસે સ્વાહા इदं चंद्रमसे न मम ॥ ૨ ॥ ૮ ॥

પછી ખેરની સમિધ, ધી, ચરુ અને તિલની મંગળને અર્થે આઠ
આહુતિઓ આપવી:—

ૐ भौमाय સ્વાહા इदं भौमाय न मम ॥ ૩ ॥ ૮ ॥

પછી અપાભાગ(અંધાડિ)ની સમિધ ધી, ચરુ અને તિલની
બુધને અર્થે આઠ આહુતિઓ આપવી.

ૐ बुधाय સ્વાહા इदं बुधाय न मम ॥ ૪ ॥ ૮ ॥

પછી પીપળાની સમિધ, ધી, ચરુ અને તિલની ગુરુને અર્થે
આઠ આહુતિઓ આપવી:—

ૐ बृहस्पतये સ્વાહા इदं बृहस्पतये न मम ॥ ૫ ॥ ૮ ॥

પછી ઉમયડાની સમિધ, ધી, ચરુ અને તિલની શુક્રને અર્થે
આઠ આહુતિઓ આપવી:—

ૐ शुक्राय સ્વાહા इदं शुक्राय न मम ॥ ૬ ॥ ૮ ॥

પછી ખીજડાની સમિધ ધી, ચરુ અને તલથી શનિશ્વરને અર્થે
આઠ આહુતિઓ આપવી:—

ૐ शनैश्वराय સ્વાહા इदं शनैश्वराय न मम ॥ ૭ ॥ ૮ ॥

પછી દૂર્વા(ઘો)ની સમિધ, ધી, ચરુ અને તલથી રાહુને અર્થે નીચે પ્રમાણે બોલી આઠ આહુતિઓ આપવી:—

ૐ રાહવે સ્વાહા इदं राहवे न मम ॥ ૮ ॥ ૮ ॥

પછી દર્ભની સમિધ, ધી, ચરુ અને તલથી કેતુને અર્થે નીચે પ્રમાણે બોલી આઠ આહુતિઓ આપવી:—

ૐ કેતવે સ્વાહા इदं केतवे न मम ॥ ૯ ॥ ૮ ॥

॥ इतिग्रहहोमः ॥

તે પછી એ નવે ગ્રહોના અધિદેવ પ્રત્યધિ દેવોને સારું હોમ કરવો, તેમાં જે જે ગ્રહનો અધિદેવ કે પ્રત્યધિ દેવ ગણાય તે મુખ્ય ગ્રહની જે સમિધ ગણાયી હોય તેજ તેના અધિદેવ પ્રત્યધિ દેવની પણ બાળવી. તો પણ તે અનુક્રમે લખી છે.

अधिदेवानां होमः

માત્ર સમિધો બૂદાં પણ ધી ચરુ અને તલની આહુતિઓ નીચે પ્રમાણે આપવી:

સમિધ્ આકાશની:—

ૐ ईश्वरायस्वाहा इदं ईश्वराय नमम ॥ ૧ ॥ ૪ ॥

સમિધ્ આપ્તરાની:—

ૐ उमायै स्वाहा इदं उमायै न मम ॥ ૨ ॥ ૪ ॥

બેર:—

ૐ સ્કંદાયૈ સ્વાહા इदं स्कंदायै न मम ॥ ૩ ॥ ૪ ॥

અંધાડી:—

ૐ વિષ્ણવે સ્વાહા इदं विष्णवे न मम ॥ ૪ ॥ ૪ ॥

સમિધ પીપળાની:—

ૐ બ્રહ્મણે સ્વાહા इदं ब्रह्मणे न मम ॥ ૫ ॥ ૪ ॥

સમિધ ઉમયડો અથવા ગુલરે:—

ૐ ઇન્દ્રાય સ્વાહા इदं इन्द्राय न मम ॥ ૬ ॥ ૪ ॥

ખીજડાની:—

ૐ યમાય સ્વાહા इदं यमाय न मम ॥ ૭ ॥ ૪ ॥

દર્વા (ધ્રો):—

ૐ કાલાય સ્વાહા इदं कालाय न मम ॥ ૮ ॥ ૪ ॥

દર્ભ:—

ૐ ચિત્રગુપ્તાય સ્વાહા इदं चित्रगुप्ताय न मम ॥ ૯ ॥ ૪ ॥

એ પ્રમાણે અધિદેવોની જૂદાં જૂદાં સમિધ, ધી, ચરુ અને તલની ચાર ચાર આહુતિઓ આપી ને હવે એ નવે ગ્રહોના પ્રત્યધિ-
દેવોને પણ જૂદાં જૂદાં સમિધોથી એની એ રીતે ધી, ચરુ તથા તલની ચાર ચાર આહુતિઓ આપવી.

આકડો:—

ૐ અગ્નયે સ્વાહા इदमग्नये न मम ॥ ૧ ॥ ૪ ॥

આગ્નયે:-

ૐ અદ્વિત્યઃ સ્વાહા इदं अद्विच्यो न मम ॥ ૨ ॥ ૪ ॥

એરતી:-

ૐ પૃથિવ્યૈ સ્વાહા इदं पृथिव्यै न मम ॥ ૩ ॥ ૪ ॥

અંધાડી:-

ૐ વિષ્ણવે સ્વાહા इदं विष्णवे न मम ॥ ૪ ॥ ૪ ॥

વીંપળાની:-

ૐ ઇંદ્રાય સ્વાહા इदं इंद्राय न मम ॥ ૫ ॥ ૪ ॥

ઉમમડાની:-

ૐ ઇંદ્રાણ્યૈ સ્વાહા इदं इंद्राण्यै न मम ॥ ૬ ॥ ૪ ॥

ખીજડાની:-

ૐ પ્રજાપતયે સ્વાહા इदं प्रजापतये न मम ॥ ૭ ॥ ૪ ॥

દૂર્વા(પ્રો)ની:-

ૐ સર્પેભ્યઃ સ્વાહા इदं सर्पेभ्यो न मम ॥ ૮ ॥ ૪ ॥

દર્ભની:-

ૐ બ્રહ્મણે સ્વાહા इदं ब्रह्मणे न मम ॥ ૯ ॥ ૪ ॥

પછી વધેલાં હોય તે સમિધો, ધી, ચરુ અને તક્ષની બધે આ-

હુતિઓ વિનાયકાદિ પંચલોકપાલ દેવો, વાસ્તોષ્પતિ અને ક્ષેત્રપાલ
એ બે અહીંના અંગદેવો તથા ઇદ્રાદિ દશ દિક્ષપાલદેવોની નીચેના
મંત્રો ભણીને આહુતિઓ આપવી:-

ૐ ગણપતયે સ્વાહા इदं गणपतये न मम ॥ ૧ ॥ ૨ ॥

ૐ દુર્ગાયૈ સ્વાહા इदं दुर्गायै न मम ॥ ૨ ॥ ૨ ॥

ૐ વાયવે સ્વાહા इदं वायवे न मम ॥ ૩ ॥ ૨ ॥

ૐ આકાશાય સ્વાહા इदं आकाशाय न मम ॥ ૪ ॥ ૨ ॥

ૐ અશ્વિભ્યાં સ્વાહા इदं अश्विभ्यां न मम ॥ ૫ ॥ ૨ ॥

ૐ વાસ્તોષ્પતયે સ્વાહા इदं वास्तोष्पतये न मम ॥ ૬ ॥ ૨ ॥

ૐ ક્ષેત્રપાલાય સ્વાહા इदं क्षेत्रपालाय न मम ॥ ૭ ॥ ૨ ॥

॥ દિક્ષપાલાનામાહુતયઃ ॥

ૐ ઇન્દ્રાય સ્વાહા इदं इन्द्राय न मम ॥ ૧ ॥ ૨ ॥

ૐ અગ્નયે સ્વાહા इदमग्नये न मम ॥ ૨ ॥ ૨ ॥

ૐ યમાય સ્વાહા इदं यमाय न मम ॥ ૩ ॥ ૨ ॥

ૐ નિર્ઋતયે સ્વાહા इदं निर्ऋतये न मम ॥ ૪ ॥ ૨ ॥

ૐ વરુણાય સ્વાહા इदं वरुणाय न मम ॥ ૫ ॥ ૨ ॥

ૐ વાયવે સ્વાહા इदं वायवे न मम ॥ ૬ ॥ ૨ ॥

ૐ કુબેરાય સ્વાહા इदं कुबेराय न मम ॥ ૭ ॥ ૨ ॥

ૐ ઈશ્વરાય સ્વાહા इदं ईश्वराय न मम ॥ ૮ ॥ ૨ ॥

ॐ ब्रह्मणे स्वाहा इदं ब्रह्मणे न मम ॥ ९ ॥ २ ॥

ॐ अनंताय स्वाहा इदं अनंताय न मम ॥ १० ॥ २ ॥

એ રીતે ગ્રહપીઠસ્થ દેવોનો હોમ થયા પછી કર્મપ્રધાન દેવોનો હોમ થવો જોઈએ. [માટે આ રજ્જેદર્શન શાંતિનો પ્રયોગ હોવાથી તેના પ્રધાન દેવો તો સૂર્ય, ઇંદ્ર, ઇંદ્રાણી અને ભુવનેશ્વરીછે માટે તેમને સંતુષ્ટ કરવા જવ, તલ, પાંચસ, ઘી આદિ હુતદ્રવ્યવડે એક સો આઠ, આઠ, અથવા અઠાવીશ, અઠાવિશ, આહુતિથી હોમ કરી પ્રસન્ન કરવા:-]

॥ प्रधानदेवानां होमः ॥

ॐ सूर्याय स्वाहा इदं सूर्याय न मम ॥ १ ॥ २८ ॥

ॐ इन्द्राय स्वाहा इदं इन्द्राय न मम ॥ २ ॥ २८ ॥

ॐ इन्द्राण्यै स्वाहा इदं इन्द्राण्यै न मम ॥ ३ ॥ २८ ॥

ॐ भूवनेश्वर्यै स्वाहा इदं भूवनेश्वर्यै न मम ॥ ४ ॥ २८ ॥

આ સ્થળે જો બીજો કોઈ પ્રસંગ ચાલતો હોય અને તેમાં ચતુઃશપ્થીયોગીનીનું તથા વાસ્તુનું સ્થાપન કર્યું હોય તો પદ્ધતિમાં બતાવ્યા પ્રમાણે તે બન્ને દેવોનું સ્થાપન અને પૂજન કરી તેમના નામમંત્રોથી હોમ કરી ને પ્રયોગના પ્રધાન સ્થાપનમાં આરાધ્યદેવોનો, અંગ દેવો સાથે તેમનું પદ્ધતિઅનુસાર આવાહન-સ્થાપન અને હોમ કરવો. જો નવચંડી, શતચંડિ કે સહસ્રચંડીનો પ્રયોગ ચાલતો હોય તો સપ્તશતીનો (ચંડીપાઠના મંત્રોનો) હોમ, વિષ્ણુયાગ હોય તો પુરુષસુક્તનો કે વિષ્ણુસહસ્ર નામનો ને મહારુદ્ર કે લઘુરુદ્ર હોય તો

નમસ્તેના સ્વાહાકારેના, હોમ કરવો. અને તે પ્રધાન દેવોનું આવાહન સ્થાપન, પૂજન અને હોમ, થઇ ગયા પછી આ સ્થળે પદ્ધતિકારે ફલહોમ, ગુગુલુ હોમ, અને સર્ષપ હોમ કરવાનું બતાવ્યું છે; તે શ્રદ્ધાળુ યજમાને કરવું. તે કરવા નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો:—

અત્રાદ્યમહામાઙ્ગલ્યપ્રદે અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુકતિથૌ
અમુકવાસરે શ્રીઆરાધ્યદેવતાપ્રીત્યર્થે ફલહોમં ગુગુલુહોમં
સર્ષપહોમશ્ચકરિષ્યે ॥

નીચે બતાવેલાં નવે ફળો, પાણીથી ઘોષ સ્વચ્છ કરી, નીચે બતાવેલા નવ ગ્રહોના ઉદ્દેશે આહુતિઓ આપવી.

દ્રાક્ષ ૧, શેલડી ૨, સોપારી ૩, નારંગી ૪, મીઠું લિંબુ ૫, બીજેરુ ૬, કમળકાકડી ૭, નારિયેળ ૮, અને દાડિમ ૯.

ૐ સૂર્યાય નમઃ ॥ ૧ ॥ ૐ ચંદ્રમાસે નમઃ ॥ ૨ ॥ ૐ
ભૌમાય નમઃ ॥ ૩ ॥ ૐ બુધાય નમઃ ॥ ૪ ॥ ૐ બૃહસ્પતયે
નમઃ ॥ ૫ ॥ ૐ શુક્રાય નમઃ ॥ ૬ ॥ ૐ શનૈશ્વરાય નમઃ
॥ ૭ ॥ ૐ રાહવે નમઃ ॥ ૮ ॥ ૐ કેતવે નમઃ ॥ ૯ ॥

પછી નીચેના મંત્ર ભણી, ધીવાળા શુગળની એક આહુતિ આપવી:—

ૐ મહારુદ્રાય નમઃ ॥

તે પછી નીચેના મંત્ર ભણી, ધીવાળા સર્વવત્ની એક આહુતિ જમણા હાથે, અવગામુખે આપવી:—

સર્વાવાધાપશમનં ત્રૈલોક્યસ્યાસ્થિલેશ્વરિ ।

एवमेव त्वयाकार्यमस्मद्वैरि त्रिनाशनम् ॥ १ ॥

પછી ડાબા પગની પાની ખંખેરી નાખી, આંખોએ અને માથે ઉઠકનો (જળનો) સ્પર્શ કરવો.

પછી નીચેપ્રમાણે બોલી ઉત્તર સંકલ્પ મૂકવો:—

अनेन श्रीआराध्यदेवता प्रीयताम् ॥

તે પછી કર્મગતાની સિદ્ધિમાટે લક્ષ્મીહવન કરવો; માટે જળ જળાદિ જે હોય તે, કમળકાકડી, સુગંધીદ્રવ્યો, દૂધ અથવા ખીર હોય તે અને ચંદનકાષ્ટો લઈ, લક્ષ્મીહવનમાટે નીચેપ્રમાણે સંકલ્પ કરવો:—

આચમન પ્રાણાયામ કરી, હાથમાં સંકલ્પનું જલ લઈને નીચે પ્રમાણે બોલવું:—

अत्राद्य महामाङ्गल्यप्रदे अमुकमासे अमुकपक्षे अमुकतिथौ
अमुकवासरे मयारब्धकर्म्मसांगतासिद्ध्यै लक्ष्मिहवनाख्यं
कर्मकरिष्ये ॥

એ પ્રમાણે બોલી, સંકલ્પનું જળ મૂકી નીચે પ્રમાણે શ્રીસુક્તના સોળ મંત્રો બોલી, ભેગા કરેલા હુતદ્રવ્યની ધીસાથે આહુતિઓ આપવી:—

॥ अथश्रीसुक्तम् ॥

ॐ हिरण्यवर्णां हरिणीं सुवर्णरजतस्र-
 जाम् । चन्द्रां हिरण्यमयीं लक्ष्मीं जातवेदो ममा-
 वह ॥ १ ॥ तांमऽआवह जातवेदो लक्ष्मीमन-
 पगामिनीम् । यस्यां हिरण्यं विन्देयं गामश्चं पुरु-
 षानहम् ॥ २ ॥ अश्वपूर्णारथमध्यां हस्तिनाद-
 प्रमोदिनीम् । श्रियं देवी मुपवह्ये श्रीर्मादेवी-
 र्जुषताम् ॥ ३ ॥ कांसोस्मितां हिरण्यप्राकारा-
 मार्द्रांज्वलन्तीं तृप्तां तर्पयन्तीम् । पद्मेस्थितां
 पद्मवर्णां तामिदोपवह्ये श्रियम् ॥ ४ ॥ चन्द्रां
 प्रभासां यशसा ज्वलन्तीं श्रियं लोके देवजुष्टा
 मुदानाम् । तां पद्मनेमिं शरणमहं प्रपद्ये अल-
 क्ष्मीर्ममै नश्यतां त्वां वृणोमि ॥ ५ ॥ आदित्य-
 वर्णे तपसोधिजातो वस्पतिस्तव वृक्षोऽथबिल्वः
 । तस्य फलानि तपसानुदन्तु मायांतरायाश्च
 बाह्याऽथलक्ष्मीः ॥ ६ ॥ उपैतु मां देवसखः
 कीर्तिश्च मणिना सह । प्रादुर्भूतो सुराष्ट्रेस्मिन्

कीर्तिं वृद्धिं ददातु मे ॥ ७ ॥ क्षुत्पिपातामलां
 ज्येष्ठा मलक्ष्मीनाशयाम्यहम् ॥ अभूतिमसमृद्धिं
 च सर्वां निर्णुदमेगृहात् ॥ ८ ॥ गन्धद्वारां दुरा-
 धर्षां नित्यपुष्टां करीषणीम् । ईश्वरीं सर्वभूतानां
 तामिहोपवहये श्रियम् ॥ ९ ॥ मनसः काममा-
 कूतिं वाचः सत्यमशीमहिं । पशूनां रूपमन्यस्य
 मयि श्रीः श्रयतां यशः ॥ १० ॥ कर्दमेन प्रजा-
 भूता मयि सम्भ्रम कर्दम । श्रियं वासय मे कुले
 मातरं पद्ममालिनीम् ॥ ११ ॥ आपः स्रजन्तु
 स्निग्धानि चिक्लीत वस मे गृहे । नीच देवीं
 मातरं श्रियं वासय मे कुले ॥ १२ ॥ आर्द्रां
 पुष्करिणीं पुष्टिं सुवर्णां हेममालिनीम् । सूर्यां
 हिरण्यमीं लक्ष्मीं जातवेदो ममावह ॥ १३ ॥
 आर्द्रां यः करिणीं यष्टिं पिङ्गलां पद्ममालिनीम्
 चन्द्रां हिरण्यमीं लक्ष्मीं जातवेदो ममावह ।
 ॥ १४ ॥ तामऽआवह जातवेदो लक्ष्मीमनपगा-

मिनीम् । यस्यां हिरण्यं प्रभूर्ति गावो दास्यो-
श्वान्विन्देयम् पुरुषानहम् ॥ १५ ॥ यः शुचि
प्रयतो भूत्वा जुहुयादाज्यमन्वहम् । सुक्तं पञ्च-
दशर्चश्च श्रीकामः सततं जपेत् ॥ १६ ॥

सरसिजानिलये सरोजहस्ते धवलान्तरां शुक्रगन्धमालय शोभे ।

भगवति हरिवल्लभे मनोज्ञे त्रिभूवन भूतिकरि प्रसिद्ध मन्त्र-
म् ॥ १७ ॥ धनमग्निर्धनं वायुर्धनं सूर्यो धनंवसुः ॥ धनमिन्द्रो
बृहस्पतिर्वरुणं धनमश्विनौ ॥ १८ ॥ वैनतेय सोमं पिब सोमं
पिबतु वृत्रहा ॥ सोमं धनस्य सोमिनो मन्त्रं ददातु सोमिनः ॥
१९ ॥ न क्रोधो न चमात्सर्यं न लोभो नाशुभामतिः ॥ भव-
न्ति कृतपुण्यानां भक्तानां श्रीसूक्तं जपेत् ॥ २० ॥
पद्मानने पद्मऊरु पद्माक्षी पद्मसम्भवे ॥ तन्मे भजसि पद्माक्षि
येन सौख्यं लभाम्यहम् ॥ २१ ॥ विष्णुपत्नीं क्षमां देवीं
माधवीं माधवप्रियाम् ॥ विष्णुप्रियसखीं देवीं नमाम्यच्युतव-
ल्लभां ॥ २२ ॥ महालक्ष्मीं च विद्महे विष्णुपत्नीं च धीमहि ।
तन्नो लक्ष्मीः प्रचोदयात् ॥ २३ ॥ पद्मानने पद्मिनि पद्मपत्रे
पद्मप्रिये पद्मदलायताक्षि ॥ विश्वप्रिये विश्वमनोनुकूले त्वत्पादपद-
मं मयिसन्निधत्स्वा ॥ २४ ॥ आनन्दः कर्दमः श्रीदशिक्रीत इति विश्रुताः

॥ ઋષયઃ શ્રિયપુત્રાશ્ચ મયિ શ્રીર્દેવી દેવતા ॥ ૨૫ ॥ ઋણરો-
ગાદિ દારિ-દ્યં પાપશ્ચ અપમૃત્યવઃ ॥ ભયશોકમનસ્તાપા નશ્ય-
ન્તુ મમ સર્વદા ॥ ૨૬ ॥ શ્રીવર્ચસ્વમાયુષ્યમારોગ્યમાવિધા
ઞ્જોભમાનં મહીયતે । ધનં ધાન્યં પશું बहुपुत्रलाभं शतसंव-
त्सरं दीर्घमायुः ॥ ૨૭ ॥ इति श्रीसुक्तम् ॥

આરંભેલું કર્મ વૈદિક ન હોય ને પૌરાણિક હોય તો તેમાં લ-
ક્ષ્મીહવન આ પ્રમાણે કરવો:—

પ્રથમ દધ, સાકર, ધી કેળાં આદિક્ષણ, કમગકાકડી અને અક્ષત,
શેલડી વગેરે ભેગું કરી નીચેના મંત્રોથી હોમ કરવો:—

યાઃ શ્રીસ્વર્ય સુકૃતિનાં ભવનેષ્વલક્ષ્મીઃ

પાપાત્મનાં કૃતાધિયાં હૃદયેષુ બુદ્ધિઃ ।

શ્રદ્ધાસતાં કુલજનપ્રભવસ્ય લજ્જા

તાં ત્વાં નતાસ્મ પરિપાલય દેવિ વિશ્વમ્ ॥ ૧ ॥

કિં વર્ણયામ તવ રૂપમર્ચિત્યમેતત્

કિં ચાતિવીર્યમસુરક્ષયકારિભૂરિ ॥

કિં ચાહવેષુ ચરિતાનિ તવાતિ યાનિ

સર્વેષુ દેવ્યસુરદેવગણાદિક્ષેષુ ॥ ૨ ॥

हेतुः समस्तजगतां त्रिगुणापिदोषै

ન જ્ઞાયસે હરિહરાદિભિરપ્યપારા ।

સર્વાશ્રયાશ્વિલમિદં જગદંશ ભૂત

મવ્યાકૃતાહિપરમાપ્રકૃતિસ્ત્વ માદ્યા ॥ ૩ ॥

યસ્યાઃ સમસ્તમુરતા સમુદીરણેન

તૃપ્તિં પ્રયાતિ સકલેષુ મસ્ત્રેષુ દેર્વા

સ્વાહાસિ વૈ પિતૃગણસ્ય ચ તૃપ્તિહેતુ

સ્ત્રાર્યસેત્વમતૈવ જનૈઃ સ્વધા ચ ॥ ૪ ॥

નમો દેવ્યૈ મહાદેવ્યૈ શિવાયૈ સતતં નમઃ ।

નમઃ પ્રકૃત્યૈ ભદ્રાયૈ નીયતાઃ પ્રણતાઃ સ્મ તામ્ ॥ ૫ ॥

એ પાંચ મંત્રથી પાંચ આહુતિઓ ધીની આહુતિ સાથે આગી, લક્ષ્મીહોમ પૂર્ણ કરવો.

તે પછી કૃત કર્મમાં કાંઈ શાસ્ત્રાજ્ઞાથી ન્યૂનાધિક કર્મ થઈ ગયું હોય, તો તે દોષના નિવારણ માટે એકસોનેઆઠ અથવા અઠાવિશ આહુતિઓ નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરી, ધીની આહુતિ સહિત માત્ર તક્ષવડે આહુતિઓ આપવી.

અગાદ્ય અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુકતિથૌ અમુકવારે
અસ્મિન્કર્મણિ ન્યૂનાતિરિક્તદોષપરિહારાર્થં અષ્ટાવિંશતિ સં-
લ્પયા તિલદ્રવ્યેણ વ્યાહ્વતિહોમં કરિષ્યે ॥

તે પછી નીચેના મંત્ર બહી, ધી અને તક્ષની ૨૮ અઠાવિશ વાર આહુતિઓ આપવી:—

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સ્વાહા ॥ ૨૮ ॥

એ મંત્રથી ૨૮-અઠ્ઠાવિશ આહુતિઓ આપ્યા પછી, નીચે પ્રમાણે બોલી ઉત્તર સંકલ્પ મૂકવો:-

અનેન શ્રીકર્માગદવેઃ પ્રીયતામ્ ॥

હવે આ કર્મપ્રયોગમાં જે જે દેવોનું આવાહન-સ્થાપન થયેલું છે તે તે સર્વદેવોનું ઉત્તરપૂજન, અને પૂર્ણાહુતિ માટે મૃદાગ્નિનું પૂજન કરવું બ્નેધએ; માટે નીચેપ્રમાણે સંકલ્પ મૂકવો:-

અઞ્ચ મહામાઙ્ગલ્યપ્રદે અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુક-
તિથૌ અમુકવાસરે કૃતસ્ય કર્મણઃ સાંગતા સિદ્ધયર્થં સ્થાપે-
તદેવાનાં મૃદાગ્નેશ્ચોત્તરપૂજનં કારિષ્યે ॥

તે પછી નીચેનો મંત્ર ભણીને સ્થંડિલ વા કુંડના અગ્નિનું ચંદન, પુષ્પ, ધુપ, દીપ અને નૈવેદ્ય, એ પંચોપચારથી નીચેનો મંત્ર ભણી પૂજન કરવું.

ૐ મૃદાગ્નયે નમઃ

તે પછી સ્થાપિત દેવોનું પણ નીચેનો મંત્ર ભણી ચંદન, પુષ્પ, ધુપ, દીપ અને નૈવેદ્ય એ પંચોપચારથી પૂજન કરવું.

ૐ સ્થાપિતદેવેભ્યો નમઃ ॥

તે પછી હુતશેષ (હોમ કરતાં વધેલા હુતદ્રવ્ય એટલે તલ, જવ, ચરુ અને પાયસ, આદિ જે હોય તે બધું ભેગું કરી નીચે પ્રમાણે બોલી, સ્વીટકૃતની સામગ્રી એક આહુતિ આપી દેવી.

ॐ अग्नये स्विष्टकृतये स्वाहा इदमग्नये स्विष्टकृते न मम ॥१॥

ते पृथी नीयेतो मंत्रं बभूवुर्न नव आहुतिभ्यो धीनी आपनीः—

ॐ भूः स्वाहा इदमग्नये नमम ॥ १ ॥ १ ॥

ॐ भुवः स्वाहा इदं वायवे न मम ॥ १ ॥ २ ॥

ॐ स्वः स्वाहा इदं सूर्याय न मम ॥ १ ॥ ३ ॥

ॐ अग्नीवरुणाभ्यां स्वाहा इदमग्नीवरुणाभ्यां न मम ॥१॥४॥

ॐ अग्नीवरुणाभ्यां स्वाहा इदं मग्नीवरुणाभ्यां न मम ॥१॥५॥

ॐ अग्नये स्वाहा इदमग्नये न मम ॥ १ ॥ ६ ॥

ॐ वरुणाय सवित्रे विष्णवे विश्वेभ्यो देवेभ्यो मरुद्भ्यः
स्वर्केभ्यःश्चनस्वाहा इदं वरुणाय सवित्रे विष्णवे विश्वेभ्यो
देवेभ्यो मरुद्भ्यः स्वर्केभ्यश्च न मम ॥ १ ॥ ७ ॥

ॐ वरुणायादित्यायादितये स्वाहा इदं वरुणायादिसाया-
दितये च न मम ॥ १ ॥ ८ ॥

※पूजा स्विष्टनवाहुत्यो बलिः पूर्णाहुतिस्तथा ॥ संस्त्रवा-
दित्रिभोकांतं होमशेषंसमापयेत् ॥

भावार्थः—ये रीते आवाहितदेवानुं उत्तरपूजन, स्विष्टकृतआ-
हुति, नवाहुति, अक्षिप्रदान, पूर्याहुति, संस्त्रवप्राशन अने प्रक्षिता-
विभोक्ता अंतं कर्म समाप्त कर्तुं.

ૐ પ્રજાપતયે સ્વાહા इदं प्रजापतये न मम ॥ ૧ ॥ ૯ ॥

એ રીતે નવાહુતિ આપી હોમ સમાપ્ત કરવો.

॥ इति होमप्रकारः ॥

॥ अथ बलिदानविधिः ॥

પ્રત્યેક ગ્રહયજ્ઞાદિ કર્મમાં એ પ્રમાણે દેવોનું આવાહન, સ્થાપન અને પૂજન થયા પછી હોમ થાય છે; ને હોમાંતે તે સર્વને બલિ-પ્રદાન કરા છે.

તેમાં પ્રથમ આચમન પ્રાણાયામ કરીને નીચે પ્રમાણે બોલી સંકલ્પ મૂકવો:—

अत्राद्यमहामाङ्गल्यप्रदे अमुकमासे अमुकपक्षे अमुकतिथौ
अमुकवासरे कृतस्य कर्मणः साङ्गतासिद्ध्यर्थं दिक्पालेभ्योऽ-
स्मिन्कर्मप्रयोगे आदित्याद्यावाहितस्थापितदेवताभ्यश्च पूजन-
पूर्वकं बलिदानं करिष्ये ॥

બલિદાનમાં દીપક આવે છે, ને તે દીપક ઘઉંના લોટનાં કોડીઆં કે કુલડાંમાં કરાય છે, માટે આચાર્યાદિ બ્રાહ્મણે આગળથી દૂધ રખાવી, ઘઉંના લોટને દૂધમાં ખંધાવી, તેમાં માત્ર શોભા માટે હળદર નંખાવી નોટલા દેવને બલિદાન આપવાનું હોય તેટલાં કુલડાં કરાવવાં. દશ દિકપાલ, આદિત્યાદિ નવ ગ્રહોના સમગ્ર એક, એક માતૃકા અને એક પ્રધાનદેવ, અને એક ચોખુણીયું ચારે બાજુ દીપકની આડી બત્તીઓ

પ્રકટાવાય એવું ક્ષેત્રપાલને સારું, બધાં મળી ચઢે થાય, તે ચઢે કુલડાં કરાવી, રૂની ઉભી-ફૂલબત્તિઓ તથા ચાર આડી બત્તિઓ કરાવી, તે કુલડાં તૈયાર કરાવી રખાવવાં. પછી નીચે બતાવેલા ક્રમ પ્રમાણે પ્રત્યેક દેવનું ગંધાક્ષત અને પુષ્પથી પૂજન કરી, એક દીપક, ચડદ, ખીર અને કોળાનો કકડો એટલાંનું અભિદાન મૂકવું. ખીર પણ દૂધમાંજ તૈયાર કરાવવી, જેથી ટ્રિચિછટ્ર તથા અનાચાર થવા સંભવ રહે નહિ. પછી નીચે પ્રમાણે પૂજન કરવું:—

**સાંગાય સપરિવારાય સાયુધાય સશક્તિકાયેન્દ્રાય નમઃ ।
ગંધાક્ષતપુષ્પાણિ સમર્પયામિ ॥ ૧ ॥**

પ્રથમ ઇંદ્રના માટે આસનનું પાનકું મુકી તેપર ઇંદ્રના પ્રતિનિધિ રૂપે સોપારી મુકી તેની ગંધાક્ષતથી નીચે પ્રમાણે બોલી પૂજા કરવી.

પછી તે પૂર્વ દિશામાં પૂજેલા ઇંદ્ર મહારાજ ને દીવો, ચડદ, માત તથા કોળાનો કકડો [સાકર કોળા ને કપાવી કકડા તૈયાર કરી રખાવવા.] એટલી વસ્તુઓનું એક પાંનડાઉપર અભિદાન મુકાવી,

નીચે પ્રમાણે બોલી જળા મૂકવું:—

**ઇન્દ્રાય સાઙ્ગાય સપરિવારાય સાયુધાય સશક્તિકાયેમં
સદીપમાષમક્તકુબ્માંડબલિં સમર્પયામિ ॥ ૧ ॥**

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી ઇંદ્રમહારાજને પ્રાર્થના પૂર્વક નમસ્કાર કરવો:—

મો ઇન્દ્ર દિશં રક્ષ વલિં મક્ષ મમ સકુટુંબસ્યામ્યુદયમા-

રોગ્યં કુરુ । આયુઃ કર્તા ક્ષેમકર્તા શાંતિકર્તા પુષ્ટિકર્તા તુષ્ટિ-
કર્તા નિર્વિઘ્નકર્તા વરદો ભવ ॥ ૧ ॥

પછી તેના નીચે પ્રમાણે બોલી ઉત્તર સંકલ્પ મૂકવો:—

અનેન બલિદાનેનેદ્રઃ પ્રીયતામ્ ॥ ૧ ॥

તે પછી અગ્નિકોણમાં અગ્નિનારાયણના આસનને બદલે એક પાનડું મૂકી, તેપર અગ્નિના પ્રતિનિધિરૂપે સોપારી મેલી તેમને નમસ્કાર કરી, નીચે પ્રમાણે બોલી ચંદન, અક્ષત તે પુષ્પ અર્પણ કરવાં:—

સાંગાય સપરિવારાય સાયુધાય સશક્તિકાયાગ્રયે નમઃ
ગંધાક્ષતપુષ્પાણિ સમર્પયામિ ॥ ૨ ॥

તે પછી તે અગ્નિકોણમાં અગ્નિનારાયણના અર્થે નીચે પ્રમાણે બણી દોવો, અડદ, ભાત તથા કોળાના કકડાનું બલિદાન મુકવું:—

અગ્રયે સાંગાય સપરિવારાય સાયુધાય સશક્તિકાયેમંસ
દીપમાષભક્તકુષ્માંડબલિં સમર્પયામિ ॥ ૨ ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી અગ્નિનારાયણની પ્રાર્થના કરવી:—

ઓ અગ્રે દિશં રક્ષ બલિં ભક્ષ મમસકુટુંબસ્યામ્યુદયં કુરુ
આયુઃકર્તા ક્ષેમકર્તા શાંતિકર્તા પુષ્ટિકર્તા તુષ્ટિકર્તા વરદો
ભવ ॥ ૨ ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે બણી ઉત્તર સંકલ્પ મૂકવો:—

અનેન બલિદાનેનામિઃ પ્રીયતામ્ ॥ ૨ ॥

તે પછી દક્ષિણદિશામાં યમરાજના આસનમાટે પાનડું મૂકી, તે પર યમરાજના પ્રતિનિધિરૂપે સોપારી મેલી, તેને ચંદન, અક્ષત ને પુષ્પ અર્પણ કરવાં:—

સાંગાય સપરિવારાય સશક્તિકાય યમાય નમઃ । મંધા-
ક્ષતપુષ્પાણિ સમર્પયામિ ॥ ૩ ॥

તે પછી તે દક્ષિણદિશામાં યમરાજના અર્થે નીચેપ્રમાણે બોલી દીપક, અડદ, બાત અને કુખાંડનું અલ્પિદાન મૂકવું:—

યમાય સાઙ્ગાય સપરિવારાય સાયુધાય સશક્તિકાયેમં
સદીપ માષભક્તકુખાંડબલિંસમર્પયામિ ॥ ૩ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી યમરાજની નમસ્કાર પૂર્વક પ્રાર્થના કરવી:—

ઓ યમ દિશં રક્ષ બલિં ભક્ષ મમ સકુટુંબસ્યામ્યુદયં કુરુ ।
આયુઃ કર્તા ક્ષેમ કર્તા શાંતિકર્તા પુષ્ટિકર્તા તુષ્ટિકર્તા નિર્વિઘ્ન
કર્તા વરદો ભવ ॥ ૩ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી સંકલ્પ મૂકવો:—

અનેન બલિદાનેન યમઃ પ્રીયતામ્ ॥ ૩ ॥

તે પછી નૈર્ઋત્યકોણમાં નિર્ઋતિ દેવના આસન માટે પાનડું મૂકી, તે પર નિર્ઋતિદેવના પ્રતિનિધિરૂપે સોપારી મૂકી, તેને નીચે પ્રમાણે બોલી, ચંદન, અક્ષત અને ફૂલ અર્પણ કરવાં:—

સાંગાય સપરિવારાય સાયુધાય સશક્તિકાય નિર્ઋતયે
નમઃ ગંધાક્ષતપુષ્પાણિ સમર્પયામિ ॥ ૪ ॥

પછી નૈર્ઋત્યકોણમાં નિર્ઋતિદેવને અથે નીચે પ્રમાણે વ.ણી
દીવો, અડદ, ભાત અને કુખમાંડનું બલિદાન મૂકવું:—

નિર્ઋતયે સાંગાય સપરિવારાય સાયુધાય સશક્તિકાયેમં
સદીપમષમક્તકુષ્માંડ બલિં સમર્પયામિ ॥ ૪ ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી નિર્ઋતિદેવની નમસ્કાર પૂર્વક
પ્રાર્થના કરવી:—

ઓ નિર્ઋતે દિશં રક્ષ બલિં મક્ષ મમ સકુલુંબસ્યામ્યુદયં
કુરુ । આયુઃકર્તા ક્ષેમકર્તા શાંતિકર્તા પુષ્ટિકર્તા તુષ્ટિકર્તા નિ-
ર્વિઘ્નકર્તા વરદો ભવ ॥ ૪ ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી ઉત્તર સંકલ્પ મૂકવો:—

અનેન બલિદાનેન નિર્ઋતિઃ પ્રિયતામ્ ॥ ૪ ॥

તે પછી પશ્ચિમદિશામાં નીચેપ્રમાણે બોલી વરુણ દેવના
નિમિત્ત આસન માટે પાંનડું મૂકી, તે પર વરુણના પ્રતિનિધિ રૂપે
ગોપારી મૂકી તેને ચંદન, અક્ષત અને પુષ્પ અર્પણ કરવાં:—

સાંગાય સપરિવારાય સાયુધાય સશક્તિકાય વરુણાય
નમઃ ગંધાક્ષતપુષ્પાણિ સમર્પયામિ ॥ ૫ ॥

પછી તે વરુણદેવને અથે પશ્ચિમદિશામાં દીવો, અડદ, ભાત અને
કુખમાંડનું બલિદાન મૂકવું:—

वरुणाय साङ्गाय सपरिवाराय सायुधाय सशक्तिकायेमं
सदीपमाषभक्तकुष्माण्डबलिंसमर्पयामि ॥ ५ ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી શ્રીવરુણને નમસ્કાર પૂર્વક
પ્રાર્થના કરવી:—

भो वरुण दिशं रक्ष बलिं भक्ष मम सकुटुम्बस्याभ्युदयं
कुरु । आयुः कर्ता क्षेमकर्ता शान्तिकर्ता पुष्टिकर्ता तुष्टिकर्ता नि-
र्विघ्नकर्ता वरदो भव ॥ ५ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી ઉત્તર સંકલ્પ મૂકવો:

अनेन बलिदानेन वरुणः प्रीयताम् ॥ ५ ॥

તે પછી વાયવ્ય કોણમાં નીચેપ્રમાણે બોલી વાયુદેવને માટે
આસનને અર્થે પાનકું મૂકી, તે ઉપર સોપારી મૂકી નમસ્કાર કરી
ચંદન, અક્ષત તે પુષ્પ અર્પણ કરવો:—

सांगाय सपरिवाराय सायुधाय सशक्तिकाय वायवे नमः
गंधाक्षतपुष्पणि समर्पयामि ॥ ६ ॥

પછી વાયવ્યકોણમાં વાયુદેવનેઅર્થે નીચેપ્રમાણે બોલી દીવો,
અડદ, ખાત અને કુષ્માંડનું અભિધાન મૂકવું:—

वायवे सांगाय सपरिवाराय सायुधाय सशक्तिकायेमं
सदीपमाषभक्तकुष्माण्डबलिंसमर्पयामि ॥ ६ ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી નમસ્કાર પૂર્વક પ્રાર્થના કરવી:—

મો વાયો દિશં રક્ષ વલિં ભક્ષ મમ સકુટુંબસ્યાભ્યુદયં
કુરુ । આયુઃ કર્તા શાંતિકર્તા પુષ્ટિકર્તા તુષ્ટિકર્તા નિર્વિઘ્નકર્તા
વરદો ભવ ॥ ૬ ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે ઉત્તર સંકલ્પ મૂકવો:—

અનેનં વલિદાનેન વાયુઃ પ્રિયતામ્ ॥ ૬ ॥

તે પછી ઉત્તરદિશામાં કુબેરનાનિમિત્ત આસનું પાનડું અને
તે પર સોપારી મૂકી, તેની નીચે પ્રમાણે બોલી ચંદન, અક્ષતને
પુષ્પથી પૂજ કરવી:—

સાંગાય સપરિવારાય સાયુધાય સશક્તિકાય કુબેરાય નમઃ
ગંધાક્ષત પુષ્પાણિ સમર્પયમિ ॥ ૭ ॥

પછી ઉત્તરમાં કુબેરનાનિમિત્ત નીચે પ્રમાણે બોલી દીવો, અડદ,
ખાત અને કુખાંડનું અલિદાન મૂકવું:—

કુબેરાય સાંગાય સપરિવારાય સાયુધાય સશક્તિકાયેમં
સદીપમાષભક્તકુખ્માંડવલિં સમર્પય મિ ॥ ૭ ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી શ્રીકુબેરની નમસ્કાર પૂર્વક પ્રાર્થના
કરવી:—

મો કુબેર દિશં રક્ષ વલિં ભક્ષ મમ સકુટુંબસ્યાભ્યુદયં
કુરુ । આયુઃ કર્તા હેમકર્તા શાંતિકર્તા પુષ્ટિકર્તા તુષ્ટિકર્તા
નિર્વિઘ્નકર્તા વરદો ભવ ॥ ૭ ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી ઉત્તર સંકલ્પ મૂકવો:—

અનેન બલિદાનેન શ્રીકુબેરઃ પ્રીયતામ્ ॥ ૭ ॥

તે પછી ઇશ્વાન કોણમાં નીચેપ્રમાણે બોલી શ્રીધશ્વરને માટે આસનનું પત્ર મૂકી, તે જ સોપારી મૂકી, તેને ચંદન, અક્ષત, તે પુષ્પ અર્પણ કરવાં—

સાંગાય સપરિવારાય સાયુધાય સશક્તિકાયેમ્
નમઃ । ગંધાક્ષતપુષ્પાણિ સમર્પયામિ ॥ ૮ ॥

તે પછી ઇશ્વાન કોણમાં શ્રીધશ્વરનેઅર્થે નીચે પ્રમાણે બોલી દીપક, અક્ષત, ખાત અને કુખાંડનું અલ્પ મૂકવું:—

ઈશ્વરાય સાંગાય સપરિવારાય સાયુધાય સશક્તિકાયેમ્
સદીપમાષભક્ત કુખાંડવલિમર્પયામિ ॥ ૮ ॥

પછી શ્રીધશ્વરની નમસ્કાર પૂર્વક નીચે પ્રમાણે પ્રાર્થના કરવી:—

ઓ ઈશ્વર દિશં રક્ષ વલિં મક્ષ મમ સકુટુંબસ્યાભ્યુદયં
કુરુ । આયુઃ કર્તા ક્ષેમકર્તા શાંતિકર્તા પ્રુષ્ટિકર્તા તુષ્ટિકર્તા
વિવિધનકર્તા વરદો મમ ॥ ૮ ॥

તે પછી નીચેપ્રમાણે બોલી ઉત્તર સંકલ્પ મૂકવો:—

અનેન બલિદાનેન ઈશ્વરઃ પ્રીયતામ્ ॥ ૮ ॥

તે પછી ઇશ્વાન કોણ અને પૂર્વદિશાની મધ્યે નીચે પ્રમાણે બોલી, અક્ષતને સારું આસન મૂકી સોપારી મૂકી, તેને ગંધાક્ષત, પુષ્પ, અર્પણ કરવાં—

સાંગાય સપરિવારાય સાયુધાય સશક્તિકાય બ્રહ્મણે નમઃ
ગંધાક્ષત પુષ્પાણિ સમર્પયામિ ॥ ૯ ॥

પછી ઈશાન કોણુ અને પૂર્વની મધ્યમાં બ્રહ્માને માટે નીચે
પ્રમાણે બોલી, દીપ, અડદ, ભાત અને કુખમાંડતું બલિ મૂકવું:—

બ્રહ્મણે સાંગાય સપરિવારાય સાયુધાય સશક્તિકાયેમં
સદીપમાષભક્તકુખ્માંડ બલિં સમર્પયામિ ॥ ૯ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બધી નમસ્કારપૂર્વક પ્રાર્થના કરવી:—

ઓ બ્રહ્મન્ દિશં રક્ષ બલિં મમસકુટુંબસ્યાધ્યુદયં
કુરુ । આયુઃ કર્તા ક્ષેમ કર્તા શાંતિ કર્તા પુષ્ટિકર્તા તુષ્ટિકર્તા
નિર્વિઘ્ન કર્તા વરદો ભવ ॥ ૯ ॥

તે પછી નીચેપ્રમાણે ઉત્તર સંકલ્પ મૂકવો:—

અનેન બલિદાનેન બ્રહ્મા પ્રિયતામ્ ॥ ૯ ॥

પછી નૈર્ઋત્ય કોણુ અને પશ્ચિમદિશા એ બેના મધ્યમાં શ્રી-
અનંતદેવને માટે નીચેપ્રમાણે બોલી આસન મૂકી તેમના પ્રતિનિધિરૂપે
સોપારી મૂકી તેને ચંદન, અક્ષત, તે પુષ્પ અર્પણ કરવાં:—

સાંગાય સપરિવારાય સાયુધાય સશક્તિકાયાનંતાય
નમઃ । ગંધાક્ષતપુષ્પાણિ સમર્પયામિ ॥ ૧૦ ॥

તે પછી નૈર્ઋત્ય કોણુ અને પશ્ચિમ દિશાની મધ્યે નીચે પ્રમાણે
બોલીને અનંત દેવનાનિમિત્ત દીવો, અડદ, ભાત અને કુખમાંડતું
બલિ અર્પવું:—

અનંતાય સાંગાય સપરિવારાય સાયુધાય સશક્તિકાયેમં
સદીપમાષભક્તકુષ્માંડબલિં સમર્પયામિ ॥ ૧૦ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી નમસ્કાર પૂર્વક માર્થના કરવી:—

મો અનંત દિશં રક્ષ બલિં ભક્ષ મમ સકુટુંબસ્યામ્યુદયં
કુરુ આયુઃ કર્તા ક્ષેમ કર્તા શાંતિકર્તા પુષ્ટિકર્તા તુષ્ટિકર્તા
નિર્વિઘ્નકર્તા વરદો ભવ ॥ ૧૦ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી ઉત્તર સંકલ્પ મૂકવો:—

અનેન બલિદાનેનાનંતઃ પ્રિયતામ્ ॥ ૧૦ ॥

તે પછી ગ્રહપીઠમાં સ્થાપેલા અધિદેવ પ્રત્યધિદેવો સહિત સૂર્યાદિ
નવ ગ્રહો, પંચ લોકપાલ અને અંગદેવો, એ બધા સમસ્ત ગ્રહમંડળના
નિમિત્ત નીચેની રીતે અભિધાન કરવું:—

તેમાં પ્રથમ નીચે પ્રમાણે બણીને ગ્રહમંડળના દેવોને ગંધાક્ષત
પુષ્પ અર્પણ કરવાં:—

સાંગેભ્યઃ સપરિવારેભ્યઃ સશક્તિકેભ્યઃ અધિદેવપ્રત્યધિ
દેવવિનાયકાદિપંચલોકપાલવાસ્તોષ્પાતિસહિતેભ્યઃ આદિત્યાદિ
નવગ્રહદેવેભ્યો નમઃ ગંધાક્ષત પુષ્પાણિ સમર્પયામિ । ૧૧ ।

તે પછી ગ્રહપીઠનાસમીપ નીચેપ્રમાણે બોલી તે સમસ્ત
ગ્રહમંડળને અર્થે દીવો, અડદ, બાત અને કુખંડાનું અભિ મૂકવું:—

સાંગેભ્યઃ સપારિવારેભ્યઃ સશક્તિકેભ્યઃ અધિદેવપ્રત્યધિ-

દેવવિનાયકાદિપંચલોકપાલવાસ્તોષ્પતિસહિતેભ્યઃ આધિદેવ
પ્રત્યધિદેવ વિનાયકાદિ પંચ લોકપાલવાસ્તોષ્પતિ સહિતેભ્યઃ
। આદિત્યાદિનવગ્રહદેવેભ્યઃ इमं सदीप माषभक्त कुष्माण्डबलिं
समर्पयामि ॥ ११ ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે નમસ્કાર પૂર્વક પ્રાર્થના કરવી:

भो आदित्यादि नवग्रहदेवा अधिदेवप्रत्यधिदेवविनायका-
दिपंचलोकपालवास्तोष्पतिदेव सहितेभ्यः इमं सदीप माषभक्त-
कुष्माण्डबलिं गृहीत मम सकुटुम्बस्याभ्युदयं कुरुत आयुः कर्तारः
क्षेमकर्तारः शांतिकर्तारः पुष्टिकर्तारस्तुष्टिकर्तारो निर्विघ्नकर्तारो
वरदा भवत ॥ ११ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી ઉત્તર સંકલ્પ મૂકવો:—

अनेन बलिदानेनाधिदेवप्रत्यधिदेवविनायकादि पंच लोक-
पालवास्तोष्पतिसहिताः आदित्यादिनवग्रहदेवाः प्रीयन्ताम् ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી માતૃકાપિઠમાં સ્થાપેલી ગૌર્યાદિ
માતૃકાઓને ચંદન, અક્ષત ને પુષ્પ અર્પણ કરવાં:—

साङ्गाभ्यः सपरिवाराभ्यः सशक्तिकाभ्यः गौर्यादिमा-
तृभ्यो नमः गंधाक्षतपुष्पाणि समर्पयामि ॥ १२ ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે બહુ, માતૃકાપિઠ આગળ ગૌર્યાદિ માતૃ-
કાઓના નિમિત્ત દીપે, અક્ષત, ચક્ષત, અને કુષ્માન્ડનું જલીદાન મૂકવું:—

ગૌર્યાદિ માતૃભ્યઃ સાંગાભ્યઃ સપરિવારાભ્યઃ સશક્તિકા-
ભ્યઃ ઇમં સદીપમાષમક્તકુષ્માંડબલિં સમર્પયામિ ॥ ૧૨ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે નમસ્કાર પૂર્વક પ્રાર્થના કરવી:—

ધો ગૌર્યાદિ માતર ઇમં બલિં ગહ્નીત મમ સકુટુંબસ્યા-
ભ્યુદયં કુરુધ્વમ્ આયુઃકર્ત્ત્વ્યઃ શાતિકર્ત્ત્વ્યઃ પુષ્ટિકર્ત્ત્વ્યં સ્તુષ્ટિકર્ત્ત્વ્યઃ
નિર્વિઘ્નકર્ત્ત્વ્યો વરદા ભવત ॥ ૧૨ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે ભણી ઉત્તર સંસ્કૃત મૂકવો:—

અનેન બલિટાનેન ગૌર્યાદિ માતરઃ પ્રીયંતામ્ ॥ ૧૨ ॥

પછી આરંભેલું કર્મ જો કર્મના અધિષ્ઠાતા દેવતું મધ્ય પીઠમાં
સ્થાપન કરેલું હોય તે કર્માધિષ્ઠાતા દેવને અલ્પિદાન અર્પણ:—

જો આ ગ્રહયજ્ઞ રજ્જેદર્શન શાંતિના અંગે થયો હોય તો ભુવ-
નેશ્વરી દેવીને નીચે પ્રમાણે ખોલી અલ્પિદાન અર્પણ કરવું:—

પ્રથમ ભુવનેશ્વરીના સ્થાપનમાં નીચે પ્રમાણે ખોલી ચંદન
અક્ષત તે પુષ્પ અર્પણ કરવાં:—

[સાંગામ્યઃ સપરિવારાભ્યઃ સશક્તિકાભ્યઃ સૂર્યેન્દ્રેન્દ્રાણિ
ભુવનેશ્વરી દેવતાભ્યો નમઃ ગંધાક્ષત પુષ્પાણિ સમર્પયામિ ॥ ૧૩ ॥

પછી તે ભુવનેશ્વરીના સ્થાપન સમીપ દીવો, અડદ, બાત અને
કુષ્માંડનું અલ્પિદાન મૂકવું:—

સૂર્યેન્દ્રેન્દ્રાણી ભુવનેશ્વરી દેવતાભ્યઃ સાદ્ગ્રાભ્યઃ સપરિવા-

રામ્યઃ સશક્તિકામ્યઃ इमं सदीपमाषभक्तकुष्मांडबलिं सम-
र्पयामि ॥ १३ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બણી તેમની નમસ્કારપૂર્વક પ્રાર્થના કરવી:—

भो सूर्येन्द्रेन्द्राणि भूवनेश्वरी देवता इमं बलिं गृह्णीत मय
सकुटुंबस्याभ्युदयंकुरुत । आयुः कर्ज्यः क्षेम कर्ज्यः शांतिक-
र्ज्यः पुष्टिकर्ज्यः स्तुष्टिकर्ज्यं निर्विघ्नकर्ज्यं वरदा भवत ॥ १४ ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે ઉત્તર મંકલપ મૂકવો:—

अनेन बाह्यदानेन सूर्येन्द्रेन्द्राणि भूवनेश्वरी देवताः प्रियं-
ताम् ॥ १५ ॥

કદાચ પૂર્વોક્ત ગ્રહયજ્ઞ નવચંડી ચતચંડી આદિ કોઈ જગદંયાના નિમિત્ત કર્મપ્રયોગમાં કરવામાં આવ્યો હોય તે તેમાં નીચે પ્રમાણે બોલી બલિપ્રદાન કરવું:—

प्रथम मध्य पीठमां रथापेक्षां माताञ्जने नीच्ये प्रमाणे बोली गंध
अक्षत ने पुष्प अर्पणुं કરવું:—

सांगाभ्यः सपरिवाराभ्यः सशक्तिकाभ्यः श्रीब्रह्मादिमं-
डलसमन्विताभ्यः श्रीमहाकाली महालक्ष्मी महासरस्वति
स्वरूपाभ्यः श्रीनवदुर्गाम्बिकाभ्यो नमः गंधाक्षतपुष्पाणि सम-
र्पयामि ॥ १६ ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી મધ્ય પીઠના સમીપમાં શ્રીમાતાજીના નિમિત્ત દીપક, અડદ, જાત અને કુખમાંડતું અલ્પિદાન મૂકવું:-

બ્રહ્માદિદેવસમન્વિતાભ્યઃ શ્રીમહાકાલીમહાલક્ષ્મીમહાસર-
સ્વતીસ્વરૂપાભ્યઃ શ્રીનવદુર્ગામ્બિકાભ્યઃ સાંગાભ્યઃ સપરિ-
વારાભ્યઃ સશક્તિકાભ્યઃ इमं सदीपमाषभक्तसम्पांडवलं
समर्पयामि ॥ ૧૪ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી શ્રીમાતાજીને નમસ્કાર પૂર્વક
પ્રાર્થના કરવી:-

ઓ બ્રહ્માદિદેવસમન્વિતાઃ શ્રીમહાકાલી મહાલક્ષ્મી
મહાસરસ્વતિસ્વરૂપાઃ શ્રીનવદુર્ગામ્બિકાઃ સશક્તિકાઃ इमं
सदीपमाषभक्तबलिं गच्छीत मम सकुटुंबस्याभ्युदयं कुरुत
आयुःकर्त्र्यः क्षेमकर्त्र्यः शांतिकर्त्र्यः पुष्टिकर्त्र्यस्तुष्टिकर्त्र्यः
निर्विघ्नकर्त्र्यो हरदाः भवत ॥ ૧૪ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બધી ઉત્તર સંકલ્પ મૂકવો:-

अनेन बलिदानेन ब्रह्मादिदेवसमन्विताः श्रीनवदुर्गा-
म्बिकाः प्रियताम् ॥ ૧૪ ॥

તે પછી શ્રીલક્ષ્મીનારાયણ વા શ્રીમહાવિષ્ણુને ઉદ્દેશી કોઈ
કર્મ પ્રયોગ આરંભ્યો હોય તો તેમાં આ પ્રમાણે બોલવું:-

સાંગાભ્યાં સપરિવારાભ્યાં સશક્તિકાભ્યાં બ્રહ્માદિમંડલ
સહિતાભ્યાં શ્રીલક્ષ્મીનારાયણાભ્યાં નમઃ ગંધાક્ષત પુષ્પાભિ
સમર્પયામિ ॥ ૧૫ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી બલિપ્રદાન કરવું:-

બ્રહ્માદિમંડલસહિતાભ્યાં સાંગાભ્યાં સશક્તિકાભ્યાં
સપરિવારાભ્યાં શ્રીલક્ષ્મીનારાયણાભ્યાં હ્રિંસદીપમાષ્ઠક્તકુ-
પ્માંડબલિં સમર્પયામિ ॥ ૧૫ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી શ્રીલક્ષ્મીનારાયણ દેવને નમસ્કાર
પૂર્વક પ્રાર્થના કરવી:-

ઓ બ્રહ્માદિમંડલસમાન્વિતૌ શ્રીલક્ષ્મીનારાયણૌ હ્રિંસદીપ
ગૃહીતમ મમ સકુટુંબસ્યાલ્યુદયંકુરુતમ્ આયુઃકર્તારૌ ક્ષેમકર્તારૌ
શાંતિકર્તારૌ પુષ્ટિકર્તારૌ સ્તુષ્ટિકર્તારૌ નિર્વિघ्नકર્તારૌઃ વરદૌ
ભવતમ્ । ૧૫ ।

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી ઉત્તર સંકલ્પ મૂકવો:-

અતેન વલિદાનેન બ્રહ્માદિમંડલ સહિતૌ શ્રીલક્ષ્મીનારાય-
ણૌ જીયેતામ્ ન મમ ॥ ૧૫ ॥

તે પછી કદાપિ હોમાત્મક મહારુદ્ર કે લક્ષ્મરુદ્ર જેવું કર્મ હોય
કે ગંગાપૂજન જેવું કર્મ હોય તો તેમાં લિંગ તોભદ્રતું સ્થાપન
દ્યું હોય તો લિંગતોભદ્રતા દેવો સંહિત શ્રીહિમામાહેશ્વરતું સ્થાપન

કરવું પડે છે, મહેશ્વર માટે જે સદાશિવ સંબંધી હોમ કર્મ હોય તો આ સ્થળે મહાદેવજી નિમિત્તે અલ્પિદાન આપવું જોઈએ. તેમાં નીચે પ્રમાણે શ્રીમહારુદ્રને ઉદેશી લંધુરુદ્ર મહારુદ્ર ક્રિયા ગંગાપૂજનાદિ જેવો પ્રયોગ હોય તો તેમાં પ્રધાનદેવ શ્રીઉમામાહેશ્વર ગણતા હોવાથી, તેમાં લિંગ-તોમદ્રમંડળ પૂરવામાં આવે છે માટે તેવા પ્રસંગમાં જે જાતિના લિંગતોમદ્રનું મધ્યસ્થાપન કર્યું હોય તો તેમાં અલ્પિપ્રદાન કરતાં નીચે પ્રમાણે બોલવું:-

સાંગાભ્યાં સપરિવારાભ્યાં સશક્તિકાભ્યાં લિંગતોમદ્રમં-
ડલદેવસહિતાભ્યાં શ્રીમામહેશ્વરાભ્યાં નમઃ શ્રીગન્ધાક્ષતપુષ્પાણિ
સમર્પયામિ ॥ ૧૬ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી અલ્પિપ્રદાન કરવું:-

લિંગતોમદ્રમંડલસહિતાભ્યાં સાંગાભ્યાં સશક્તિકાભ્યાં
સપરિવારાભ્યાં શ્રીઉમામાહેશ્વરાભ્યાં ઇમંસદીપમાષમકત્કુષ્માં-
દલિ સમર્પયામિ ॥ ૧૬ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી શ્રીઉમા માહેશ્વર ને નમસ્કાર પૂર્વક પ્રાર્થના કરવી.

ઓ બ્રહ્માદિમંડલસમન્વિતશ્રીઉમામાહેશ્વર ઇમંબલિં મૃહ્ની-
તમ્ મમમકુહંવસ્યસ્યામ્યુદયં કુહતમ્ આયુઃકર્તારૌ ક્ષેમકર્તારૌ
શાંતિકર્તારૌ પુષ્ટિકર્તારૌ શુષ્ટિકર્તારૌ નિર્વિઘ્નકર્તારૌ વરદૌ-
ભવતમ્ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી ઉત્તર સંકલ્પનું જળ મૂકવું:-

અનેન બલિદાનેન લિંગતોમદ્રાવાહિતદેવૈઃસહ શ્રીઝમામહે-
શ્વરૌ પ્રીયેતામ્ નમઃ ॥ ૧૬ ॥

અનેન બલિદાનેન શ્રીઝમામહેશ્વરૌ પ્રીયતામ્ ॥ ૧૬ ॥

આરંભેલા કર્મ પ્રયોગમાં કદાચ ચતુઃપદ્ધિ યોગિનીઓનું સ્થાપન નાચવ્ય કોણમાં અથવા અનુકૂલ સ્થાને કરવામાં આવ્યું હોય તો પ્રથમ સ્થાપિત દેવોની સાથે તેમનું પણ આગળ બતાવેલી નામાવળી પ્રમાણે પૂજન તથા હોમ કરી, આ સમયે તેમને પ્રભુ નીચે પ્રમાણે બલિદાન અર્પણ કરવું:-

પ્રથમ નીચે પ્રમાણે બોલી ચંદન, અક્ષત, ને પુષ્પથી પૂજન કરવી.

સાક્ષાભ્યઃ સપરિવારાભ્યઃ સાયુધાભ્યઃ સશક્તિકાભ્યઃ
શ્રીદિવ્યયોગિનીપ્રમુખાભ્યશ્ચતુઃષષ્ઠિયોગિનીભ્યો નમઃ ગંધાક્ષત
પુષ્પાણિ સમર્પયામિ ॥ ૧૭ ॥

પછી નીચેપ્રમાણે બોલી તેમને દીપક, આડક, માત અને કુષ્માંડનું બલિદાન અર્પણ કરવું.

દિવ્યયોગિનીપ્રમુખાભ્યશ્ચતુઃષષ્ઠિયોગિનીભ્યઃ સાક્ષાભ્યઃ
સપરિવારાભ્યઃ સાયુધાભ્યઃ સશક્તિકાભ્યઃ इमं सदीपमापभक्त
कुष्माण्डबलिं समर्पयामि ॥ ૧૭ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી નમસ્કાર પૂર્વક પ્રાર્થના કરવી:—

મો દિવ્યયોગિનીપ્રમુખાઃ ચતુઃષ્ઠિયોગિન્યઃ ઇમં બલિં ગહ્નીત
મમ સકુટુંબસ્યામ્યુદયં કુરુત આયુઃકર્ચ્યઃ શાંતિકર્ચ્ય પુષ્ટિક-
ર્ચ્યસ્તુષ્ટિકર્ચ્યઃ નિર્વિઘ્ન કર્ચ્યો વરદાભવત ॥ ૧૭ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી ઉત્તર સંકલ્પ કરવો:—

અનેન બલિદાનેન દિવ્યયોગિનીપ્રમુખાશ્ચતુષ્ઠી યોગિન્યઃ
પ્રીયન્તામ્ ॥ ૧૭ ॥

પ્રસંગવશાત્ નૈઋત્ય કોણમાં અથવા અનુકૂળ સ્થાને વાસ્તુનું
સ્થાપન કરવામાં આવ્યું હોય તો તેમનું અલ્પિદાન આ પ્રમાણે કરવું.

પ્રથમ ગંધાક્ષત પુષ્પથી પૂજન કરવું:—

સાક્ષેભ્યઃ સપરિવારેભ્યઃ સાયુધેભ્યઃ સશક્તિકેભ્યઃ શિ-
વિનીપ્રમુખેભ્યો વાસ્તુદેવેભ્યો નમઃ ગંધાક્ષતપુષ્પાણિ સમર્પ-
યામિ ॥ ૧૮ ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી આગળ પ્રમાણે અલ્પિ અર્પણ કરવું.

સાંગેભ્યઃ સપરિવારેભ્યઃ સાયુધેભ્યઃ સશક્તિકેભ્યઃ શિ-
વિની પ્રમુખેભ્યો વાસ્તુદેવેભ્યઃ ઇમં સદીપમાષભક્તકુષ્માઢબલિં
સમર્પયામિ ॥ ૧૮ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી નમસ્કાર પૂર્વક પ્રાર્થના કરવી:—

યો શિશ્વિનીપ્રમુખવાસ્તુદેવાઃ इमं बलिं गृह्णीत मम सकु-
 दुम्बस्याभ्युदयं कुरुत आयुः कर्तारः क्षेमकर्तारः शान्तिकर्तारः
 पुष्टिकर्तारस्तुष्टिकर्तारो वरदा भवत ॥ ૧૮ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી ઉત્તર સંકલ્પ કરવો:—

अनेन बलिदानेन शिश्विनीप्रस्वा वास्तुदेवाः प्रीयन्ताम् ॥ ૧૮ ॥

હવે ક્ષેત્રપાળને બલિદાન કરવું પ્રત્યેક કર્મમાં તે આ પ્રમાણેજ
 કરવાનું છે. પ્રથમ નીચે પ્રમાણે બોલી, સંકલ્પ કરવો:—

अत्राद्य महामाङ्गल्यप्रदे अमुकमासे अमुकपक्षे अमुकतिथौ
 अमुकवासरे मम सकलारिष्टशान्तिपूर्वकारब्धकर्मणः सांगता-
 सिद्ध्यर्थे क्षेत्रपालायपूजनपूर्वकं बलिदानं करिष्ये ॥

ક્ષેત્રપાળનું બલિદાન ચતુભૂમિમાં પણ કેટલાક યાત્રિકો કરે છે;
 ને ધણીક પૂજનાદિ ઉપયોગ સામગ્રી સાથે લઈ, કોઈ દુર્ગલ * બ્રાહ્મણને
 દાન દક્ષિણાથી સંતુષ્ટ કરી વાંસના પાત્રમાં કે મૃતિકાના પાત્રમાં ક્ષેત્ર
 પાલનો દીપક અડદ, ભાત અને કુખાંડ, મૂકી તે દુર્ગલ બ્રાહ્મણ પાસે
 હાથગાળી, બલિદાન મૂકવાના રથજો (ચાર માર્ગ ભેગા થતા હોય

* यस्य वेदश्च वेदिच विछिद्यन्ते त्रिपुरुषम् ॥

स वै दुर्बाह्मणो ज्ञेयः सर्वकर्ममुनिंदितः ॥ याज्ञवल्क्य ॥

* જેની ત્રણ પેઢીથી વેદ અને વેદોનો વિચ્છેદ થયેલો છે તે
 દુર્બાહ્મણ બાલ્યવો; કે જે સર્વ કર્મમાં નિંદિત ગણાય છે.

ત્યાં) જવું. જ્યારે તે દૂર્બલ આક્ષણ અલિદાનપાત્ર ઉપાડીને જાય ત્યારે નીચેનો મંત્ર બણી આચાર્ય અથવા યજમાને તે માર્ગમાં પાણી છાંટવું:-

ૐ હિંકારાય સ્વાહા દિઙ્કૃતાય સ્વાહા ક્રન્દતે સ્વાહા વક્રન્દ્રાય સ્વાહા પ્રોથતે સ્વાહા પ્રપોથાય સ્વાહા ગન્ધાય સ્વાહા ઘ્રાતાય સ્વાહા નિવિષ્ટાય સ્વાહોપવિષ્ટાય સ્વાહા સંદિતાય સ્વાહા વલ્ગતે સ્વાહાસીનાય સ્વાહા શયાનાય સ્વાહા સ્વપતે સ્વાહા જાગ્રતે સ્વાહા કૂજતે સ્વાહા પ્રવદ્ધાય સ્વાહા વિજૃમ્ભમાણાય સ્વાહા વિચૃતાય સ્વાહા સંહાનાય સ્વાહોપસ્થિતાય સ્વાહાય નાય સ્વાહા પ્રાણાય સ્વાહા ॥ ૨૨ ॥

જે સ્થળે ક્ષેત્રપાલનું અલિ મૂકવું હોય તે સ્થળે પાણી છાંટી, એક ચોખ્ખાની ડાંગલી કરી તે પર નીચે પ્રમાણે બોલી સોપારી મૂકી, ચંદન, અક્ષત ને પુષ્પથી ક્ષેત્ર પાળની પૂજા કરવી:-

સાંગાય સપરિવારાય સાયુધાય સશક્તિકાય ક્ષેત્રપાલાય નમઃ ગંધાક્ષતપુષ્પાણિસમર્પયામિ ॥ ૧૯ ॥

તે પછી ચારે બાજુ દીવા પ્રકટ કરેલું દીવડું, અડદ, બાત અને કુખાંડનું નીચે પ્રમાણે બોલી ક્ષેત્રપાલનું બલિદાન મૂકવું:-

ક્ષેત્રપાલાય સાંગાયભૂતપ્રેતપિશાચશાકિનીઢાકિનીવેતા-
લાદિપરિવારયુતાય સાયુધાય સશક્તિકાય સવાહનાયેમંસદીપ
પમાપભક્તકુખાંડવર્લિસમર્પયામિ ॥ ૧૯ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી નમસ્કાર પૂરક પ્રાર્થના કરવી:-

મો ક્ષેત્રપાલ સર્વતોદિશં રક્ષ વર્લિભક્ષ મમસકુટુંબસ્યા-
મ્યુદયં કુરુ । આયુઃકર્તા ક્ષેમકર્તા શાંતિકર્તા પુષ્ટિકર્તા
તુષ્ટિકર્તા નિર્વિઘ્નકર્તા વરદો ભવ ॥ ૧૯ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી કિતર સંકલ્પ મૂકવો:-

અનેન વલિદાનેન ક્ષેત્રપાલઃ પ્રીયતામ્ ॥ ૧૯ ॥

તે પછી યજમાને ઘેર આવી, હાથ પગ ધોઈ પવિત્ર થઈ,
સ્વસ્થતાથી આસન પર બેસી, આચમન-પ્રાણાયામ કરી, પૂર્ણાહુતિ
કરવાનો નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ મૂકવો:-

અત્રાચ મહામાઙ્ગલ્યપદે અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુકતિથૌ
અમુકવાસરે કૃતસ્ય કર્મણઃ સાંગતાસિદ્ધચર્યે વસોદ્ધારાસમાન્વિતં
પૂર્ણાહુતિહોમં કરિષ્યે ॥

એ પ્રમાણે સંકલ્પ મૂકી અગ્નિનારાયણનું મૃડાસિ નામની
બાવના કરી ચંદન, અક્ષતને પુષ્પથી પૂજન કરવું:-

**પૂર્ણાહુતૌ મૃદાગ્રયે નમઃ સર્વોપચારાર્થે ગંધાક્ષતપુષ્પંચ
સમર્પયામિ ।**

તે પછી આચાર્યે નીચે પ્રમાણે મધ્યકુશાંડિ કરવી.

તત્રાન્યદાજ્યમાજ્યસ્થાલ્યાનિરૂપ્યાન્નાવધિશ્રિત્ય ॥ ૬૨ ॥

પૂર્ણાહુતિમાં વિશેષ ધી હોમવામાટે પ્રથમ જે મોટા પાત્રમાં ધી મંગાવી રાખ્યું હોય, તેમાંથી આજ્યસ્થાળીમાં લઈ, તે આજ્ય-સ્થાળી ધી ઊનું થવા માટે અગ્નિમાં મૂકવી.

સુકૃત્ત્વૌ પ્રતપ્ય ॥ ૬૩ ॥

પછી સુચૂ તથા શ્રુવ (સરવો) એ બેને અગ્નિ આગળ ધરીને તપાવવા.

તૌ ચ સમ્માર્જનકુશૈઃ સમૃજ્ય ॥ ૬૪ ॥

તે તપાવેલા સુચૂ અને સુવને પાંચસળી વાળા દર્બોથી માર્જન કરવું. એટલે બન્ને ઉપર ફેરવવા.

પુનઃ પ્રતપ્યદેશે નિદધ્યાત્ ॥ ૬૫ ॥

પછી તે સુકૃ અને સુવને ફરી અગ્નિઆગળ ધરી તપાવીને ન્યાંથી લીધા હોય ત્યાં મૂકવા.

આજ્યમુદ્દાસ્ય પવિત્રાભ્યાં તમુત્પૂયાત્રેક્ષ્યાપદ્રવ્યં નિરસ્યચ ૬૬

પૂર્ણાહુતિ સમયે હોમવા સારું ઊના કરેલા ધીને ઉઠાળી જોઈ (એટલે એક પાત્રમાંથી બીજા પાત્રમાં ફરી જોઈ, પવિત્રાના દર્બો

હલાવી જોઈ ઉછાળા જોઈ તે ધીમાં પ્રયત્નથી ફરી તપાસી જોઈ કોઈ અપદ્રવ્ય તથા જીવ-જંતુ કે કસ્તર પડેલું હોય તો તે બહાર કાઢી નાંખવું.

સ્ત્રુય લેઈ ને તેમાં ચાર અથવા બાર-સ્ત્રુવ (સરવા બરીને) આજ્ય સ્થાળીમાંથી ધી ભરવું. પછી તે ઉપર પૂર્ણાહુતિમાં હોમવાનું નારીકેલ (શ્રીફળ) લઈ તેને લાલ વસ્ત્રથી અથવા રાતા સ્ત્રથી ને ફૂલની માળાથી બાંધી ગંધ, અક્ષત, પુષ્પ, અખીલ, ગુલાલ, હળદર, સિંદુર આદિથી પૂજી, સ્ત્રુચના મૂખ પર મૂકવું. તે પર સ્ત્રુવ (સરવો) ઉંઘેા ઠંકી બરાબર પડી ન જાય એમ યજ્ઞમાને બને હાથે પકડી રાખી અથવા બે હાથના ખોખામાં રાખી પોતાના આસન પર ઉભા રહેવું. કદાપિ યજ્ઞમાન બાલક કે અશક્ત હોય તો તેના પુરોહિત કે આચાર્યે તેમાં આશ્રય આપવો. યજ્ઞમાન પત્નીએ પણ તે સમયે ઉભા થઈ પોતાના સ્વામીના જમણા પડખે પોતાના આસનપર બને હાથ જોડી રાખી ઉભાં રહેવું. તે પછી આચાર્યાદિ બ્રાહ્મણોએ શાંતિથી મધુર કંઠે ધીમે ધીમે નીચે બતાવેલા પૂર્ણાહુતિના મંત્રા બળવા:-

ॐ મૂર્ધાનં દિવો અરતિં પૃથિવ્યા વૈશ્વાનરમૃત
આ જાતમમ્નિમ્ । કવિં સમ્રાજમતિથિં જનાના-
માસન્ના પાત્રં જનયન્ત દેવાઃ ॥ ૧ ॥ ૩૬ ॥ વસોઃ
પવિત્રમસિ । યૌરસિ પૃથિવ્યસિ માતરિશ્વનો
ઘર્મોઽસિ વિશ્વધા અસિ । પરમેણ ઘામ્ના દં હસ્વ

મા હાર્માતે યજ્ઞપતિર્હાર્ષીત્ ॥ ૨ ॥ ૩ ॥ પૂર્ણા

* પૌરાણિકકર્મમાં પૂર્ણાહુતિ સમયે ગુજરાત કાઠિઆવાડમાં શકાદિ-
સ્તુતિ બણવામાં આવે છે માટે તે પણ કોઈને ઉપસ્થિત ન હોય એમ
જણી. આસ્થાયે દાખલ કરી છે; તે પણ મહામાયા ભગવતી ચિતિશ-
ક્તિની સ્તુતિ હોવાથી પૂર્ણાહુતિમાં બોલતાં કાંઈ બાધ જણાતો નથી.

ઋષિરુવાચ ॥ ૧ ॥

શક્રાદયઃ સુરગણાનિહતેતિવીર્યે

તસ્મિન્દુરાત્મનિસુરારિબલે ચ દેવ્યા ।

તાં તુષ્ટુઃ પ્રણતિ નમ્રશિરોધરાંસા

ત્રાગ્નિઃ પ્રહર્ષ પુલકોદ્રમ ચારુદેહાઃ ॥ ૨ ॥

દેવ્યાયયા તતમિદં જગદાત્મશક્ત્યા

નિશ્શેત્તેવગગશક્તિસમૂહમૂર્ત્યા ॥

તામંચિ કામચિલદેવપ્રહર્ષિપૂજાં

મક્ત્યા નતાઃસ્ત્ર વિદધાતુ શુભાનિ સાનઃ ॥ ૩ ॥

યસ્યાઃ પ્રભાવમતુલં ભગવાનનંતો

બ્રહ્માદરશ્ચ નહિ વક્તુમલં બલં ચ ।

સા ચણ્ડિકાચિલજગત્પરિપાલનાય

નાશાયચાશુભમયસ્ય મર્તિં કરોતુ ॥ ૪ ॥

યા શ્રીઃસ્વયં સુકૃતિનાં ભવનેષુઋક્ષ્મીઃ

दर्वि परा पत सुपूर्णा पुनरापत । वस्नेव विक्रीणा
 वहा इषमूर्जं शतक्रतो ॥ ३ ॥ ४ ॥ पुनस्त्वादित्या
 रुद्रा वसवः समिन्धतां पुन ब्रह्माणो वसुनीथ
 यज्ञैः । घृतेन त्वं तन्वं वर्धयस्व सत्याः सन्तु

पापात्मनां कृतधियां हृदयेषु बुद्धिः ॥

श्रद्धासतां कुलजनप्रभवस्य लज्जा

तां त्वां नतास्म परिपालय देविविश्वम् ॥ ५ ॥

किं वर्णयामतवरूपमर्चित्यमेत-

त्किं चातिवीर्यमसुरक्षयकारिभूरि ।

किंचाह्वेषु चरितानि तवाति यानि

सर्वेषु देव्यसुरदेवगणादिकेषु ॥ ६ ॥

हेतुः समस्तजगतां त्रिगुणपिदोषै-

र्नज्ञायतेहरिहरादिभिरप्यपारा ।

सर्वाश्रयाखिलमिदं जगदंशभूत-

मव्याकृताहि परमाप्रकृतिस्त्वमाद्या ॥ ७ ॥

यस्या स्समस्तसुरतः समुदीरणेन

तृप्तिं प्रयाति सकलेषु मखेषु देवि ।

स्वाहासि वै पितृगणस्य च तृप्तिरेषु

યજમાનસ્ય કામાઃ ॥ ૪ ॥ ૧૩ ॥

इति पुर्णाहुतिमंत्राः ॥

એ ચાર મંત્રો પૂરા થયા પછી પુરોહિતે વા આચાર્યે વા યજમાને પૂર્ણાહુતિનું શ્રીફળ જમણા હાથે લઈ અગ્નિમાં હોમી દેવું. પછી નીચે બતાવેલા વસોદ્ધા રાના મંત્રો બાણી હોમેલા શ્રીફળ પર અગ્નિમાં ધીની ધારા ચલાવવી, કેટલાક યાજ્ઞિકો મુચિમાં ધી નાની ધારા ચલાવે છે.

रुचार्थसेत्वमतएवजनै स्स्वधा च ॥ ८ ॥

યામુક્તિહેતુરવિચિંત્ય મહાવ્રતાત્વ-

મમ્યસ્યસે સુનિયતેન્દ્રિયતત્વસારૈઃ ।

મોક્ષાર્થિભિર્મુનિર્ભિરસ્ત સમસ્તદોષૈ-

ર્વિંશામિ સાભગવતી પરમાહિદેવી ॥ ૯ ॥

શબ્દાત્મિકામુવિમલર્ગ્યજુષાં નિધાન-

મુદ્રીથરમ્યપદપાઠવતાં ચ સામ્નામ્ ।

દેવિત્રયી ભગવતી ભવભાવનાય

વાર્તા ચ સર્વજગતા મ્પરમાર્તિહંત્રી ॥ ૧૦ ॥

મેધાસિ દેવિ વિદિતાશિલશાસ્ત્રસારા

દુર્ગાસિ દુર્ગભવસાગરનૌરસંગા ॥

શ્રીઃ કૈટભારિ હૃદયૈક કૃતાધિવાસા

ગૌરીત્વમેવ શશિમૌલિકૃતપતિષ્ઠા ॥ ૧૧ ॥

॥ अथ वसोद्धारा मंत्राः ॥

ॐ सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः सप्त

ईषत्सहासममलं परिपूर्णचंद्र

विम्बानुकारिकनकोत्तमकांतिकांतम् ।

अत्यद्भुतं प्रहृतमात्तरुषा तथापि

वक्रं विलोक्य सहसा महिषासुरेण ॥ १२ ॥

दृष्ट्वा तु देवि कुपितं भुक्कुटिकराल-

मुद्यच्छशांक सदृशच्छवियन्नसद्यः ।

प्राणान्मुमोच महिषस्तदतीवचित्रं

कैर्जीव्यते हि कुपितांतकदर्शनेन ॥ १३ ॥

देवि प्रसीद परमा भवती भवाय

सद्यो विनाशयसि कोपवती कुलानि ।

विज्ञातमेतदधुनैवय दस्तमेत-

न्नीतं बलं सुविपुलं महिषासुरस्य ॥ १४ ॥

ते संमता जनपदेषु धन नि तेषां

तेषां यशांसि न च सीदति धर्मवर्गः ।

धन्यास्तएव निभृतात्मजभृत्यदारा

येषां सदाभ्युदयदा भवती प्रसन्ना ॥ १५ ॥

ऋषयः सप्त धाम प्रियाणि । सप्त होत्राः सप्तधा
त्वा यजन्ति सप्त योनीरापृणस्व घृतेन स्वाहा
॥ १ ॥ ॐ चितिं जुहोमि मनसा घृतेन यथा
देवा इहागमन् वीतिहोत्रा ऋतावृधः । पत्ये वि-

धर्म्याणि देवि सकलानि सदैव कर्मा-
प्यत्याहतः प्रातिदिनं सुकृतीकरोति ।

स्वर्गं प्रयाति च ततो भवती प्रसदा-
ल्लोकत्रयेपि फलदा ननु देवि तेन ॥ १६ ॥

दुर्भे स्मृता हरसि भीतिमशेषजंतोः
स्वस्थैः स्मृता मतिमतीवशुभां ददासि ।

दारि-द्र्यदुःख भयहारिणि कात्वदन्या
सर्वोपकारकरणाय सदाद्रिचित्ता ॥ १७ ॥

एमिहैतैर्जगदुपैति सुखं तथैते
कुर्वन्तु नामनरकाय चिराय पापं ।

संग्राममृत्युमधिगम्य दिवं प्रयांतु
मत्वेति नून मन्त्रितान्विनिहंसिदेवि ॥ १८ ॥

दृष्ट्वैव किं न भवती प्रकरोति भस्म
सर्वासुरानरिषु यत्प्रहिणोषि शस्त्रं ।

श्वस्य भूमनो जुहोमि विश्वकर्मणे विश्वाहादा-
भ्यं हविः ॥ २ ॥ ७९ ॥ शुक्रज्योतिश्च चित्र-

लोकान्प्रयान्तु रिपवोपि हि सखपूता

इत्थं मतिर्भवति तेष्वहितेषु साध्वी ॥ १९ ॥

खड्गप्रभानि करविस्फुरणैस्तथोग्रै

श्शूलाग्रकांतिनिबद्देनदृशो सुराणां ।

यन्नागता विलयमं शुमर्दिदुखंड-

योग्याननं तव त्रिलोकयतां तदेतत् ॥ २० ॥

दुर्दृत्तवृत्ताशमनं तव देवि शीलं

रूपं तथैतदविचिंत्यमतुल्यमन्यैः ।

वीर्यं च हंतृहृतदेवपराक्रमाणां

वैरिष्वपि प्रकाटैव दयात्व येत्थम् ॥ २१ ॥

केनोपमाभवतु तेस्यपराक्रमस्य

रूपं च शत्रुभयकार्यतिहारिकुत्र ।

चित्तेकृपासमरानिधुतरता च दृष्टा

त्ययेव देवि वरदे सुवनत्रयेपि ॥ २२ ॥

त्रैलोक्यमेतदखिलं रिपुनाशनेन

त्रातं त्वया समरमूर्धनितोपिहत्वा ।

ज्योतिश्च सत्यज्योतिश्च ज्योतिष्मांश्च शुक्रश्च
 ऋतपाश्चात्यंहाः ॥ ३ ॥ १७ ॥ घृतं मिमिक्षे घृ-
 तमस्य योनिर्घृते श्रितो घृतम्बस्य धाम । अनुष्व
 धमावह मादयस्व स्वादाकृतं वृषभ वक्षि ह-
 व्यम् ॥ ४ ॥ १८ ॥ चत्वारि शृङ्गा त्रयो अस्य
 पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तासो अस्य । त्रिधा बद्धो

नीता दिवं रिपुगणा भय मप्यपास्त-

मस्माकमन्मदनुरारिभवं नमस्ते ॥ २३ ॥

शूलेन पाद्मिनो देवि पाद्मि खड्गेनचाम्बिके ।

घंटास्वनेन नः पाद्मि चापज्यानिस्वनेन च ॥ २४ ॥

प्राच्यां रक्ष प्रतीच्यां च चण्डिके रक्ष दक्षिणे ।

भ्रामणेनात्मशूलस्य उत्तरस्यां तयेश्वरि ॥ २५ ॥

सौम्यानि यानि रूपाणि त्रैलोक्ये विचरन्तेते ।

यानि चात्यर्थं घोराणि तै रक्षास्मांस्तथा भुवम् ॥ २६ ॥

खड्गशूलगदादिना यानि चास्त्राणि तेम्बिके ।

करपल्लव संगीनि तैरस्मान् रक्ष सर्वतः ॥ २७ ॥

ऋषिरुवाच ॥ २८ ॥

वृषभो रोरवीति महो देवो मर्त्यो २ ॥ आ
विवेश ॥ ५ ॥ १६ ॥ एता अर्वन्ति हव्यात्समुद्रा
च्छतव्रजा रिपुणा नावचक्षे । घृतस्य धारा अ-

एवं स्तुता सुरैर्दिव्यैः कुसुमैर्नदनोद्भवैः ॥

अर्चिता जगतां धात्री तत्रगंधानुलेपनैः ॥ २९ ॥

भक्त्या समस्तैस्त्रिदशैर्दिव्यै र्धूपै स्सुधूपिता

प्राह प्रसादमुमुखी समस्तान्प्रणतान्पुरात् ॥ ३० ॥

देव्युवाच ॥ ३१ ॥

त्रियतां त्रिदशा स्सर्वे यदस्मस्तोभिर्वाञ्छितम् ॥ ३२ ॥

देवाउचुः ॥ ३३ ॥

भगवत्या कृतं सर्वं न किञ्चिदव शिष्यते ।

यदयं निहत इशत्रुरस्माकं महिषासुरः ॥ ३४ ॥

यदि चापि वरोदेयस्त्वयास्माकं महेश्वरि ।

संस्मृता संस्मृता त्वं नो हिंसेथापरमापदः ॥ ३५ ॥

यश्चमर्त्यः स्तवैरोभिस्त्वां स्तोष्यत्यमलानने ।

तस्य निचार्थि विभवैर्धनदारादि संपदाम् ॥ ३६ ॥

भिचाकशीमि हिरण्ययो वेतसो मध्य आसा-
म् ॥ ६ ॥ १७ ॥

॥ इति वसोद्धारामंत्राः ॥

अ प्रमाणे वसोद्धाराना मंत्रां भाषी अग्निभां न धी होमवानुं
होय ते होमी देवुं.

ते पछा सावयेतीथी खुयू अथवा स्व (शरवाने) ने अग्नि
ना स्पर्श करी ते उपर चोटेली बस्मना यजमानना कपाजे नीचेना
मंत्र भाषी यांखो करेवा.

वृद्धयेस्मत्प्रसन्नात्वं भवेथाः सर्वदाम्बिके ॥ ३७ ॥

ऋषिरुवाच ॥ ३८ ॥

इति प्रसादिता देवैर्जगतोर्थे तथात्मनः

तथेत्युक्त्वा भद्रकाली बभूवांतर्हितानृप ॥ ३९ ॥

इत्येतत्कथितं भूप संभूता सायथापुरा ।

देवीदेवशरीरेभ्यो जगत्रयहितैषिणी ॥ ४० ॥

पुनश्च गौरीदेहात्सा समुद्रूता यथा भवत् ॥

वधाय दुष्टदैत्यानां तथा शुंभनिशुंभयोः ॥ ४१ ॥

रक्षणाय च लोकानां देवानां मुपकारिणी ॥

तच्छृणुष्व मयाख्यातं यथावत्कथयामिते ॥ ४२ ॥

॥ इति देव्याः शक्रादि स्तुतिः ॥

**ૐ ડ્યાયુષં જમદગ્નેઃ કડ્યપસ્ય ડ્યાયુષમ્
યદેવેષુ ડ્યાયુષં તન્નો અસ્તુ ડ્યાયુષમ્ ॥ ૩૨ ॥**

પછી યજ્ઞમાને નીચેનો મંત્ર બણી બે હાથ જોડી અગ્નિનારા-
યણની પ્રાર્થના કરવી:—

**શ્રદ્ધાં મેધાં યશઃ પ્રજ્ઞાં વિદ્યાં પુષ્ટિં શ્રિયં વલમ્ ।
તેજ આયુષ્યમારોગ્યં દેહિ મે હવ્યવાહન ॥૧॥**

આ સ્થળે ગુજરાત કાઠિયાવાડમાં આરતી અને મંત્રપુષ્પાંજલિના
પરંપરાથી શિષ્ટાચાર ચાલતો આવતો હોવાથી તે પણ આચાર્યે સમ-
યની અનુકૂળતા પ્રમાણે યજ્ઞમાન પાસે કરાવવાં. નહિ તો લૌકિક
નિંદા અને આચાર્યની અકુશળતા ગણાશે. માત્ર વારતુપ્રયોગમાં આ-
રતી થતી નથી.

તે પછી નીચેપ્રમાણે અં.યકુશાંડી કરવી:—

સંસ્રવપ્રાશનમ્ ॥

અગ્નિમાં સ્તુવ (સરવાવડે)વડે હોમ કરતાં તેમાં વધેલું અવશેષ
થી જે પ્રેક્ષણીપાત્રમાં નાખવામાં આવેલું છે; તે ધી યજ્ઞમાને પોતાની
અનામિકા આંગળીવડે સુંઘવું.

કુશપવિત્રાભ્યાં માર્જનમ્ ॥

બે સળીઓવાળા દર્ભનાં જે પવિત્રાં બનાવ્યાં છે તેવડે પ્રણીતા-
પાત્રમાંના જળવડે યજ્ઞમાન દંપતીને માર્જન કરવું. (જળ છાંટવું.)

અમ્નો પવિત્રપ્રતિપત્તિઃ ॥

દર્ભનાં એ સળીઓનાં પવિત્રાં, પાંચ સળીઓવાળા સમાર્જન કુશ, અને સાત સળીઓવાળા ઉપયમન કુશ, એ બધા લઇને અગ્નિમાં નાંખી દેવાં.

પરિસ્તરણાનિ ઉત્તરે નિશ્ચિપેત્ ॥

કુંડ અથવા સ્થાંડિલ ધરતા જે જે દર્ભો મૂકવામાં આવેલા હોય તે બધા લઇને ઉત્તર દિશામાં નાખવા.

પછી જે ત્યાંઆગળ પૂર્ણપાત્ર તૈયાર કરી રાખ્યું હોય તે લઈ તેમાં બ્રહ્માને પ્રસન્ન કરવા મહાદક્ષિણા મૂકી નીચેપ્રમાણે બોલી બ્રહ્માને આપવું. તેનો આ પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો:—

**કૃતસ્ય કર્મણઃ સાંગતાસિદ્ધર્થે બ્રહ્મન્ હૃદં પૂર્ણપાત્રં સદક્ષિ-
ણાકં તુભ્યમહં સંપદદે । પ્રતિગૃહ્યતામ્ ॥**

એ પ્રમાણે બોલીને યજ્ઞમાન જ્યારે પૂર્ણપાત્ર આપે ત્યારે બ્રહ્માએ પ્રતિગૃહ્ણામિ એ પ્રતિવાક્ય બોલીને લેવું.

પ્રણીતા વિમોકઃ ॥

તે પછી પ્રણીતાપાત્રના જળથી યજ્ઞમાનદંપતીના મસ્તક પર નીચેનો મંત્ર બણી અભિષેક કરવો; ઘ્રોવડે પાણી છાંટવું.

**ૐ આપઃ શિવાઃ શિવતમાઃ શાન્તાઃ શા-
ન્તતમાસ્તાસ્તે કૃણ્વન્તુ મેષજમ્ ॥ ૧ ॥**

તે પછી આચાર્યાદિ બ્રાહ્મણોએ યજ્ઞમાનને નીચેની રીતે કરેલા યજ્ઞકર્મનું શ્રેયઃ-ફલ આપવું.

પ્રથમ આચાર્યાદિ બ્રાહ્મણોએ યજ્ઞમાનના જમણા હાથમાં નીચે પ્રમાણે બોલી જળ આપવું:-

શિવા આપઃ સન્તુ । સન્તુ શિવા આપઃ ।

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી પુષ્પ આપવાં:-

સૌમનસ્ય મસ્તુ । અસ્તુ સૌ મનસ્યમ્ ।

પછી નીચેપ્રમાણે બોલી અક્ષત આપવાં:-

અક્ષતં ચારિષ્ટં ચાસ્તુ । અસ્ત્વક્ષતમરિષ્ટં ચ ।

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી યજ્ઞમાનના હાથમાં ફરીથી જળ આપવું.

યત્પાપરોગઃ અશુભમકલ્યાણં તદ્દૂરે પ્રતિહતવસ્તુ ।

એ વાક્ય બોલી થોડા અક્ષત દૂર ફેંકી દેવા.

પછી આચાર્યએ ગંધાક્ષતથી પૂજેલી શ્રેયસની સોપારી નીચે પ્રમાણે બોલી યજ્ઞમાનના જમણા હાથમાં આપવી. આચાર્ય સોપારી આપે ત્યારે બ્રહ્મા, ગાણપત્ય, સદસ્ય અને બીજા ઋત્વિજોએ એ આશીર્વાદ મંત્રો બોલી અક્ષત આપવાં:-

ભવન્નિયોગેન મયાસ્મિન્સગ્રહમશ્વ અમુક કર્મણિ યત્કૃતમા
ચાર્યત્વં તથાચ ઇમિર્બ્રાહ્મણૈઃ સહ યત્કૃતં બ્રહ્મત્વં ગાણપત્યં સા
દસ્યં ઋત્વિજત્વં ચ યત્કૃતોહોમઃ યઃકૃતો જપઃ આચાર્યત્વાત્

બ્રહ્મત્વાદ્વાણપત્યાત્સાદસ્યાદ્દોમાજ્જપાત્પાઠાચ્ચ યદુત્પન્ન શ્રેયસ્ત
દમુનાક્ષતાદિના તુભ્યમહં સંપ્રદદે । તેન શ્રેયસા ત્વં શ્રેય-
સ્વાન્ ભવ ॥

યજ્ઞમાને એપ્રમાણે આચાર્યાદિ બ્રાહ્મણોના બોલ્યાપછી
બ્રાહ્મણોને પ્રણામ કરી ' ભવામિ । ' એવું પ્રતિ વચન બોલવું.

પછી યજ્ઞમાને પણ ઉદાર વૃત્તિથી તે આચાર્યાદિ સર્વ બ્રાહ્મણોનું
ચંદન, અક્ષત, પુષ્પમાલા અને વસ્ત્રાદિથી પૂજન કરી, તેમણે લીધેલા
શ્રમના પ્રમાણમાં સર્વને દક્ષિણા આપવી; પણ લોભી બની વિતશાઠ્ય-
પાત્રું કરવું નહિ. તેમ છતાં બ્રાહ્મણોને કંઠુસાધ કરી કોઈ બાંધી
દક્ષિણા આપે છે તો તેને તે કર્મનું પૂરું પૂરું ફલ તો પ્રાપ્ત થતું નથી;
તે નિરર્થક તેમને શ્રમ આપવાના નિમિત્તથી પાપનો ભાગી થાય છે:
માટે બ્રાહ્મણોનું પૂજન કરી નીચે પ્રમાણે બોલી ભૂદેવો પ્રસન્ન થાય એવી
દક્ષિણા આપવી:-

इदं यथाशक्ति सुवर्णमग्निदैवतं वा तन्निष्कृयीभूतं यथा-
शक्तिरजतद्रव्यं सग्रहमख अमुककर्म सांगता सिद्धयर्थ
अमुकशर्मणे ब्राह्मणाय तुभ्यमहं संप्रददे ॥

તે પછી કોઈ દુર્બલ બ્રાહ્મણોને તિલપાત્રનું દાન અપાય છે, તે
દાન કરવાનું હોય તો તે દાનગ્રાહી બ્રાહ્મણનું ગંધાક્ષતથી પૂજન
કરી, કાંસાના કે તાંબાના પાત્રમાં તલ ભરી, તે લેનારનું મન પ્રસન્ન
થાય એવી ઉચિત રૌપ્યદક્ષિણા સૂઝી, લેનારને નીચે પ્રમાણે
બોલી તે આપવું:-

एतांस्तिलान्प्रजापतिदैवत्यान् रजतद्रव्यंसह अमुक शर्मणे
ब्राह्मणाय तुभ्यमहं संप्रददे ॥

૧. જે કર્મપ્રયોગ કર્યો હોય તેનું નામ દેવું. ૨. જે બ્રાહ્મણને
દક્ષિણા આપવાની હોય તેનું નામ દેવું.

એ પ્રમાણે બેલી, તિલપાત્રનું દાન લેનારને આપી, તે પર ખીજ પણ સારી દક્ષિણા આપવી:-

તે પછી અહીંના ઈશાન ભાગમાં જે રુદ્રકલશનું સ્થાપન કરેલું છે તેમાંથી એક તાંબાના પાત્રમાં જળ લઈ, તેમાં પંચ પલ્લવોનાં પાનડાં (પીંપળાનું, ઉમરાનું અથવા ઉમયડાનું, પીંપરનું, આંબાનું અને વડનું, એ પાંચ વૃક્ષોનાં પાનડાં) અને દ્રો, એ સર્વ બ્રાહ્મણોએ જમણા હાથમાં લઈ રુદ્રકળાશના જળમાં બોળી નીચેના મંત્રોથી યજ્ઞમાન દંપતીપર અભિષેક કરવો, આ અભિષેકસમયે યજ્ઞમાનપત્નીએ પોતાના પતિના ડાબા પડખાના આસન પર બેસવું:-

ॐ पयः पृथिव्यां पय ओषधीषु पयो दिव्य-
न्तरिक्षे पयो धाः । पयस्वतीः प्रदिशः सन्तु
मह्यम् ॥ ३६ ॥ यतो यतः समीहसे ततो नो
अभयं कुरु । शं नः कुरु प्रजाभ्योऽभयं नः
पशुभ्यः ॥ ३६ ॥

એ રીતે અભિષેક થયા પછી, યજ્ઞમાન અને યજ્ઞમાનપત્ની-એ પોતાના શરીરે સુગંધી તેલ અથવા સર્વૌષધિ કે સુગંધી ચૂર્ણ ચોળી શુદ્ધદોહકથી સ્નાન કરવું. આ સ્નાનનેજ અવબ્રથરનાન કહે છે. સ્નાન કર્યાપછી ટુવાલથી બને એ શરીરોરો કોરાં કરી, નવાં વસ્ત્રો અને શક્તિઅનુસાર અલંકારો તથા પુષ્પ માલાઓ ધારણ કરવી. યજ્ઞમાનપત્નીએ પણ નવાં વસ્ત્રાલંકારો ધારણ કરી, કપાળે કંકુનો ચાંદલો કરી, પોતાના પતિનાસાથે પોતાના આસન પર આવીને બેસવું.

પછી એક કાંસાના પાત્રમાં (વાડકામાં) ગિનું ધી ભરી તેમાં કાંઈ દક્ષિણા મૂકી, કોઈ બ્રાહ્મણને બોલાવી, તેનું ગંધાક્ષતપુષ્પધી પૂજન કરી, તે ધોના ભરેલા પાત્રમાં પુરુષે સ્ત્રીનું અને સ્ત્રીએ પુરુષનું મુખ જોવું. પછી તે ધૂતપાત્રનું ધી, પાત્ર અને દક્ષિણા સહિત કોઈ બ્રાહ્મણને નીચેપ્રમાણે બાલી દાન આપવું:—

**इदमाज्यपात्रं विष्णुदैवत्यं सदक्षिणाकं अमुकशर्पणे ब्राह्म-
णाय तुभ्यमहं संपददे ॥**

તે પછી કૃતકર્મના અંગે બ્રહ્મભોજનનો નીચેપ્રમાણે સંકલ્પ મૂકવો:—

**कृतस्य कर्मणः सांगतासिद्ध्यर्थं यथाशक्ति स्वीयानुकू-
लदीवसे वा ब्राह्मणान् भोजयिष्ये तेन श्रीकर्मगदेवताः
प्रीयन्ताम् नममः ॥**

તે પછી તે યજ્ઞભૂમિમાં કોઈ અનાયાસે બ્રાહ્મણો બાવી ચઢેલા હોય તો તેમને નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરી, ભૂયસીદક્ષિણા આપવી.

**नाना गोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो भूयसी दक्षिणां दास्ये तेन
श्रीकर्मगदेवताः प्रीयन्ताम् न मम ॥**

તે પછી બીજા સર્વ બ્રાહ્મણોએ અને યજ્ઞકર્મમાં પરેલા બ્રાહ્મણોએ યજ્ઞમાંને આપેલી દક્ષિણા લઈ યજ્ઞમાન દંપતિને આશીર્વાદ દેવા. અને ચંદનવાળા અક્ષત લઈ તે કર્મમાં આવાહિત સ્થાપિત કરેલા સર્વ દેવોને વધાવી, તેમના પર નાખી, નીચેના મંત્રો ભણી વિસર્જન કરવું:—

यांतु ग्रहगणाः सर्वे स्वशक्त्या पूजिता मया ।

इष्टकामप्रसिद्ध्यर्थं पुनरागमनाय च ॥

ॐ उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते देवयन्तस्त्वेमहे

उप प्रयन्तु मरुतः सुदानव इन्द्र प्राशूभर्वा
सचा ॥ ३४ ॥

आवाहित देवता स्वस्थाने गच्छत ॥

गच्छ गच्छ सुरश्रेष्ठ स्वस्थाने परमेश्वर ।

यत्र ब्रह्मादयो देवास्तत्रगच्छ हुताशन ॥

ॐ यज्ञ यज्ञं गच्छ यज्ञपतिं गच्छ स्वां यो
निं गच्छ स्वाहा । एष ते यज्ञो यज्ञपते सह
सूक्तवाकः सर्व वीरस्तज्जु पस्व स्वाहा ॥ ३५ ॥

पछी आ प्रयोगसभाभिना नीये प्रमाणे जोखी उत्तर संकल्प भूखो:-

मयाद्य यथा कालं यथा देशं यथा ज्ञानं यथा शक्ति य
त्कृतं सग्रहमख(अमुक कर्म)तेन श्रीपरमेश्वरः प्रीयताम् ॥
ॐ तत्सत् ब्रह्मार्पणमस्तु ॥

धर्मनी न्यूनाधिकतानो दोष निवृत्त थछ, सांग सभाभ थछ तथा
निर्दोष थछ सहल थवा भाटे यज्ञाते श्रीमहाविष्णुने स्मरणपूर्वक
नीयेना मंत्रथी प्रणाम करवो.

यस्य स्मृत्या च नामोक्त्या तपो यज्ञक्रियादिषु ॥

न्यूनं संपूर्णतां याति सद्यो वंदे तमच्युतम् ॥

॥ ॐ विष्णवे नमः ॥

॥ इति अष्टमस्य सभाभि ॥

॥ અથ રજોદર્શનશાંતિવિચારઃ ॥

વર્તમાન જન્મમાં, મનુષ્યોથી જે ભાવી જન્મમાં દુઃખનો હેતુ થનારો જ્ઞાતાજ્ઞાત કાયિક, વાયિક અને માનસિક, જે જે અશુભ કર્મો થાય છે તેમને દુઃખથીજભાવ પમાડી પરશ્વેષમાં ફલપ્રદ થતાં અટકાવવા સારું તેની નિવૃત્તિને અર્થે ધર્મશાસ્ત્રમાં આર્યોને જે ક્રિયા કરવાની દર્શાવી છે, તેને પ્રાયશ્ચિત્ત કહેવાય છે. અને ગત જન્મમાં કરેલાં અશુભ કર્મો કે જે પ્રાયશ્ચિત્તક્રિયાદ્વારા નિવૃત્ત કરવામાં નથી આવેલાં, તે કર્મો તેનો પરિપાકકાલ પ્રાપ્ત થતાં મનુષ્યોને વર્તમાન જન્મમાં ફલભોગ આપવા તમર થતા અગાઉથી તેમને કેટલાંક અનિષ્ટ સૂચક લક્ષણો તથા દુઃખદર્શક પ્રસંગો દેખવામાં આવે છે; ત્યારે તે અશુભ કર્મના ફલરૂપ થતું જે અનિષ્ટ, તે કર્મની નિવૃત્તિદ્વારા અટકાવવા માટે ધર્મ શાસ્ત્રમાં જે ક્રિયાનું વિધાન દર્શાવ્યું છે તેને શાંતિ કહેવામાં આવે છે. જેમકે પાપચ્છેદ (શનિ, મંગલ, રાહુ અને કેતુ)નું ચોથી આઠમી અને બારમી રાશીમાં આવતું, ધરમાં બાલકોનું વૈધત, વ્યતિપાત, ચતુર્દશી, અમાવાસ્યા, મૂલ, અશ્લેષા, જ્યેષ્ઠા આદિ નક્ષત્રોમાં જન્મ થવો, કિંવા દાંતસહિત જન્મ થવો અથવા સહજ પક્ષી (ગીલોડી) કે કપોત (હોલો)આદિ અમંગલ પ્રાણિઓનો સ્પર્શ થવો, અથવા મહામારી આદિ ઉપદ્રવોનું દેખાવું, ધૃત્યાદિ અનિષ્ટ-સૂચક પ્રસંગો દેખાતાં તે અનિષ્ટથી પોતાના સકટુંબનું સંરક્ષણ થવા માટે સ્મૃતિકારોએ ગ્રહશાંતિ, વૈધત-વ્યતિપાતજનનશાંતિ, ચતુર્દશી-અમાં વાસ્યાજનનશાંતિ, મૂલશાંતિ, અશ્લેષાશાંતિ, જ્યેષ્ઠાશાંતિ, સદૃતજનનશાંતિ, પક્ષીપતનશાંતિ, કપોતશાંતિ તથા મહામારીશાંતિ આદિ ક્રિયાઓ કરવાની આજ્ઞા કરેલી છે. તેમજ જ્યારે સ્ત્રીને પ્રથમ રક્તઆવ દેખાય ત્યારે તે

રક્તસ્ત્રાવ શારીરિક નિયમને અનુસરી દેખાતો હોવાથી અમુક શાસ્ત્રોક્ત દેશ, કાલ અને સ્થિતિમાં જ દેખાશે એવો કાંઈ નિયમ રહેતો નથી. ને બહુધા શાસ્ત્રોક્તથી વિરુદ્ધ, દેશ કાલ અને અવસ્થામાં પણ અણુધાર્યો દેખાય છે જેથી તે પતિપત્ની અને તેમના કુટુંબને ભારરૂપ હોવાથી રજ્જેદર્શનશાંતિ-ભુવનેશ્વરીશાંતિ કરવાની શિષ્ટ પુરુષોએ સૂચના કરી છે. સ્ત્રીને ખારમા કે તેરમા વર્ષ પછી કોઈને ચક્રદમે વર્ષે કોઈને પંચરમે, વર્ષે કાં કોઈને સોળમા વર્ષે રજ્જેદર્શન થાય છે. માટે જ શાસ્ત્રમાં રજ્જેદર્શન થયા પહેલાં અર્થાત્ ખાર-તેર વર્ષ પહેલાં કન્યાને પરણાવી દેવી જોઈએ, એમ શાસ્ત્રકારોએ સૂચવ્યું છે. રજ્જેદર્શનનો આધાર ધણુ કરી સ્ત્રીની શારીરિક પ્રકૃતિ ઉપર રહેલો હોય છે. શરીરમાં જેને પિત્ત પ્રાધાન્યપણે વર્તે છે-ઉષ્ણતા આગળ પડતી હોય છે, ઉનું અને તી-ખું-તમતમું ખાવાની બહુ ટેવ હોય છે, તેને રક્તસ્ત્રાવ પહેલો દેખાય છે. આ આપણો ભારતવર્ષ સમશીતોષ્ણકટિબંધમાં આવેલો છે તેથી સ્ત્રીની રજ્જેદર્શનની યોગ્યતા ખાર કે તેર વર્ષ પછી ગણવામાં આવેલી છે. તેથી તેટલા વર્ષ પહેલાં તેનો કન્યાકાલ ગણેલો છે. ડાંડા પ્રદેશમાં રહેનારી સ્ત્રીઓને રક્તસ્ત્રાવ આપણા દેશમાં રહેનારી સ્ત્રીઓ કરતાં બહુ મોડોદેખાય છે, માટે તે દેશની સ્ત્રીઓનો કન્યાકાલ ત્યાંના લોકો મોટી વયે ગણે છે. માટે તેનું અનુકરણ ભારતવર્ષીઓએ કરવાનું નથી; છતાં જોઈએ કરે છે તેઓ શિષ્ટતા ભંગનું ફલ પણ પ્રત્યક્ષ અનુભવે છે.

જ્યેષ્ઠ, આષાઢ, ભાદ્રપદ, કાર્તિક અને પૌષ એટલા માસોમાં પ્રતિપત્ત, ચતુર્થી, નવમી અને ચતુર્દશી એ રિક્તાતીથિઓ તથા અષ્ટમી, પદ્મી (છઠ), દ્વાદશી, પૂર્ણિમા એટલી તિથિઓમાં, રવિ મંગલ અને શનિ એટલા વારોમાં, ભરણી, કૃત્તિકા, આર્દ્રા, અશ્લેષા,

મધ્યા, પૂર્વાશાઘ્નુની, પૂર્વાષાઢા, પૂર્વાભાદ્રપદ, વિશાખા અને જ્યેષ્ઠા, એટલાં નક્ષત્રોમાં, વિષ્કુંભ, ગંડ, અતિગંડ, શલ્લ, વ્યાધાત, વજ્ર, પરિધનું પૂર્વાધિ, વ્યતીપાત અને વૈધૃતી એ યોગોમાં, વિષ્ટિ કરણમાં, ગ્રહણકાલ રાત્રિ, સાયંકાલ અને દિવસનો અપરાહ્નકાલ (સાંજ સમયે.) એ સમયોમાં, ઊંધમાં, તથા રાતું, કાળું કે ચિત્ર વિચિત્ર વસ્ત્ર પહેરેલું હોય એવી સ્થિતિમાં, અથવા વસ્ત્રવિનાની નગ્નસ્થિતિમાં, પારકા ઘરમાં તથા પરગામમાં તેમજ સાવરણી, સપડ, લાકડાં, ઘાસ કે અગ્નિ, હાથમાં હોય એવી સ્થિતિમાં સ્ત્રીને જો પ્રથમ રજ્જેદર્શન થાય, તો તેનું ફલ જ્યોતિષ શાસ્ત્રમાં નિષિદ્ધ ગણેલું છે અને તે ઉક્ત માસો, તિથિઓ, વારો, નક્ષત્રો, યોગો, સમયો અને સ્થિતિઓમાંથી કોઈને કંઈ ને કોઈને કંઈ પણ અવશ્ય હોવાનો સંભ છે, માટે તે નિષિદ્ધફલની નિવૃત્તિ માટે શ્રીનારદસ્મૃતિમાં રજ્જેદર્શનશાંતિની આવશ્યકતા જતાવી છે:-

નિંદ્યર્ષ તિથિવારેષુ યદિપુષ્પં પ્રદૃશ્યતે ।

અશુભં ચેદ્રજસ્ત્રીણાં નિંદ્યસ્થાનં ચ વાસસી ॥

તત્ર શાંતિં પ્રકુર્વોત ગ્રહયજ્ઞપુરઃસરમ્ ।

ભાવાર્થ:-નિંદ્ય નક્ષત્ર, તિથિ, વાર, સ્થાન અને વસ્ત્રમાં જો સ્ત્રીઓને પ્રથમ રજ્જેદર્શન થાય તો તે અશુભ ગણાય છે, માટે તે અશુભની નિવૃત્તિને અર્થે ગ્રહયજ્ઞપૂર્વક રજ્જેદર્શનશાંતિ કરવી.

જ્યારે નવોઢાને પ્રથમ રજ્જેદર્શન થાય ત્યારે અક્ષતનું આસન કરી, તે ઉપર તેને બેસાડી, પતિપુત્રવાળા સ્ત્રીઓએ તેને દૂરથી હળદર, કંકે, ચંદન, પુષ્પમાળા (ફૂલનો હાર) અને પાન, એ સૌભાગ્ય દ્રવ્યો આપી, તેની આરતી કરવી. ને તે પછી તેને દીવા

વાળા ધરમાં એકાંતે રાખવી અને નીચે દર્શાવેલા ઋતુમતીના ધર્મો તેની પાસે પઞાવવા.

ઋતુમતીએ ત્રણ દિવસ અસ્પૃશ્ય રહેવું, કોઇને અડકવું નહિ, અભ્યંગ કરવું નહિ (શરીરે તેલ ચોળવું નહિ), અંજણ અંજણું નહિ, સ્નાન કરવું નહિ, દિવસે નિદ્રા લેવી નહિ, અગ્નિને સ્પર્શ કરવો નહિ, દાતણ કરવું નહિ, ભૂમિ પર લીટા કરવા નહિ, પ્રવાસ કરવો નહિ, પાટ, પાટલો કે ખુરસી વગેરે આસનોપર બેસવું નહિ, દહીં કે દૂધ અથવા બહુ ખાટા પદાર્થો જમવા નહિ. ત્રણ દિવસ સુધી એકાંતમાં રહી કોઇ પુરુષને પોતાનું મુખ બતાવવું નહિ, ને કોઇ પુરુષનું મુખ પોતે જોવું પણ નહિ. સૂર્ય, ચંદ્ર કે તારા, આદિ પોતે ન જોવા. ત્રણ દિવસમાં કદાપિ સંબંધીના મરણ નિમિત્ત કે ગ્રહણના નિમિત્ત સ્નાન કરવાની અગત્ય પડે તો નદી કે તળાવ આદિ જલાશયમાં ખેસવું નહિ, ને સ્નાન કરવા માટે એક પાત્રમાં જૂદું જલ મંગાવીને બહાર એકાંત સ્થાને સ્નાન કરવું. ઋતુમતિએ પોતાની શુદ્ધિ માટે ત્રણ દિવસ વીતી ગયા પછી ચોથેદિવસે સૂર્યોદય થયા પછી મૃત્તિકાવડે મલ્લદારોનું પ્રક્ષાલન કરીને દાતણ કરીને નહાવું. નહાયા પછી તે ઋતુમતીએ વિશેષ શુદ્ધિ માટે ગાયનુ છાણુ, મૂત્ર, દૂધ, દહીં, અને ઘી, એ બધાં મિશ્ર કરીને પીવાં. ને શ્રીસૂર્યનાયણનાં દર્શન કરીને પ્રથમ પોતાના સ્વામીનું મુખ જોવું.

ચોથે દિવસે નહાયેલી સ્ત્રીને તો માત્ર ધરમાં સ્પર્શ કરવા તથા પોતાના સ્વામીની શુશ્રૂષા કરવા જેટલીજ શુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે, અને દેવ પૂજન હોમ-યજ્ઞ તથા પિતૃશ્રાદ્ધાદિ કર્મને યોગ્ય શુદ્ધિ તો તેને પાંચમા દિવસે સ્નાન કર્યાપછી પ્રાપ્ત થાય છે. માટે રજ્જેદર્શન-શાંતિ કરવાની આજ્ઞા કરતાં નીચેના વાક્યમાં તેમણે દિવસ વિશે પણ કહ્યું છે કે:—

પંચમે દિવસે સ્નાત્વા દ્વાભ્યામપ્યઞ્ચ મંગલૈઃ ।

ભાવાર્થ:—ઋતુમતીએ અને તેના સ્વામીએ પાંચમા દિવસે રજ્જેદર્શનશાંતિ કરવા માટે મંગલસ્નાન કરવું:—

એ પ્રમાણે પાંચમા દિવસે ઋતુશાંતિ કરવાનું વિધાન છતાં કદાપિ પાંચમા દિવસે અથવા તે પછીના દિવસોમાં કોઈ જનતના સંકટનો સંભવ હોય અથવા પ્રતિકૂલતા હોય તો ચોથે દિવસે પણ તે સ્ત્રીને મંગળસ્નાન કરાવીને રજ્જેદર્શનશાંતિ કરવી એમ પણ કહ્યું છે.

કોઈ રજ્જસ્વલા જ્વરાદિ રોગને લીધે કાં કોઈ જનતની મંદગી કે કોઈ બારે વ્યથાને લીધે અશક્ત ગિચ્છિતિમાં હોય ને ચોથા દિવસે સ્નાન ન કરી શકે તેમ હોય તો તેની શુદ્ધિ સ્મૃતિકારે આ પ્રમાણે કાઢી છે:—

આતુરા ચેદ્વતુમતી તસ્યાઃ સ્નાનં કથં ભવેત્ ।

સ્પૃષ્ઠા તુ તાં પરા સ્નાયાદશકૃત્વોહ્યનાતુરા ॥

વાસોભિર્દશભિશ્ચૈવ પરિદ્વાય્ય યથાક્રમમ્ ॥ સ્મૃતિસંગ્રહાઃ ।

ભાવાર્થ:—રોગાદિથી આતુર થયેલી ઋતુમતી સ્ત્રી શુદ્ધિમાટે શી રીતે સ્નાન કરી શકે? તેના પ્રત્યુત્તરમાં કહે છે કે,—તેને ખીજી અનાતુર આરોગ્ય વાળી સ્ત્રી ક્રમે દશ વાર સ્પર્શ કરી કરીને સ્નાન કરે, ને તે જોમ જોમ સ્પર્શ કરી નહાતી જાય, તેમ તેમ તે ઋતુમતી ને દશ વાર શુદ્ધ વસ્ત્ર બદલાવવાં; એમ કરવાથી ઋતુમતી ચોથા દિવસે સ્પર્શ કરવા યોગ્ય શુદ્ધ થાય છે.

રજ્જેદર્શન થયા પછી સોળ દિવસ સુધી ઋતુકાલ ગણાય છે.

માટે ચોથા પછી સોળમા દિવસ સુધીમાં ગમે તે દિવસે જ્યોતિષ શાસ્ત્રોક્તદિનશુદ્ધિ મેળવી રજ્જેદર્શનશાંતિ કરવી. રજ્જેદર્શનશાંતિ નવોદાને પ્રથમ જ્યારે રક્તસ્ત્રાવ દેખાય ત્યારે જ કરવાની છે. તથાપિ પ્રથમ રજ્જેદર્શનસમયે તે સ્ત્રી પરદેશ હોય અથવા પતિ પરદેશ હોય કાં મરણ કે વૃદ્ધિનું આશંકા વચ્ચે આવ્યું હોય અથવા શરીર અસ્વસ્થ હોય કિંવા ગ્રહણ, વ્યતીપાત, આદિ કુયોગના દિવસો આવતા હોય અર્થાત્ સર્વ વાતે પ્રતિઘ્વલતા હોય તો તેને ધરી જ્યારે રજ્જેદર્શન થાય ત્યારે પણ રજ્જેદર્શન શાંતિ કરવી. પણ જ્યાં સુધી રજ્જેદર્શનશાંતિ થઈ ન હોય ત્યાં સુધી તેને ગર્ભાધાનસંસ્કાર થાય નહિ. રજ્જેદર્શનશાંતિ એ પૂર્વોક્ત અનિષ્ટ દોષોના અશુભ ફળની નિવૃત્તિ પૂર્વક સ્ત્રીને ગર્ભાધાન સંસ્કારની યોગ્યતા કરી આપે છે. માટે નવોદાને જ્યાં સુધી રક્તસ્ત્રાવ ન દેખાય ત્યાં સુધી તેને વ્યવાયમાં જોડવી નહિ. એવો સંમત આપણા ઐદિક તથા પાર લૌકિક સુખનો માર્ગ દર્શાવનારાં ધર્મ શાસ્ત્રોનો છે જેથી તેમાં મહર્ષિ આશ્વલાયને કહ્યું છે કે.

પ્રાગ્જોદર્શનાત્પત્નીં નૈયાઙ્ગત્વા પતત્યથઃ ।

વ્યર્થીકારેણ શુક્રસ્ય વ્રહ્મહત્યામવાપ્નુયાત્ ॥

ભા.વાર્થ:-રજ્જેદર્શન થયા પહેલાં જે પુરુષ સ્ત્રીનો સંગ કરે શુક્રનો મિથ્યાવ્યય કરે છે, તે બ્રહ્મહત્યાના પાપનો ભાગી થાય છે.

વ્યવાયના સંબંધમાં આપણા વિશેષમાન્ય મહર્ષિ પારસ્કરાચાર્યે આ વિષે જે દેશ-કાલ તથા વયોવસ્થા ઉપર વિચાર કરીને સૂચન કર્યું છે, તે આ રથને વિશેષ ઉપયોગી જણાય છે.

તામુદુહ્ય યથર્ચુ પ્રવેશનમ્ । યથા કામી વા ।

ભાવાર્થ:—પૂર્વોક્ત રીતે વિવાહવિધિથી સ્ત્રીને પરણી ભાર્યાત્વ સંપાદનકરયા પછી ઋતુકાલે અથવા અઋતુકાલે તેની સાથે અભિગમન કરવું.

સૂત્રકારે પ્રથમ ધર્મશાસ્ત્રના ઉદ્દેશનું પાલન કરી ઋતુકાલે ગમન કરવાની આજ્ઞા કરી છે પણ તે પછી **યથા કામી વા** એ વચનથી એમ જણાવ્યું છે કે જે તે સ્ત્રીના કામનું અતિક્રમણ (શમન) ન થાય તો વ્યભિચારની શંકા રહે, માટે યોગ્યવયની સ્ત્રી હોય તો તેની સાથે રજ્જેદર્શન પહેલાં પણ અભિગમન કરવું; એમ પણ કહ્યું છે.

આયુર્વેદ તથા ધર્મશાસ્ત્રમાં રજ્જેદર્શનનું વય આરથી સોળ વર્ષ સુધીનું કહ્યું છે, પણ તે ભરતખંડના સમશંતોષણ પ્રદેશમાં રહેનારી સ્ત્રીઓને માટે સામાન્ય નિયમથી છે. શીતપ્રદેશમાં જન્મેલી તથા રહેનારી સ્ત્રીઓને એથી અધિક તથા ઉષ્ણ પ્રદેશમાં જન્મેલી તથા રહેનારી સ્ત્રીઓને એથી ન્યૂન વયે પણ રજ્જેદર્શન થાય છે. તથા જે સ્ત્રીના શરીરમાં વાયુ આદિ દોષોનો પ્રકોપ હોય તો તેને પણ મોટું રજ્જેદર્શન થાય છે માટે જ્યારે એવા કોઈ કારણવશાત્ મોટું પક્વવય થતાં સુધી પણ રજ્જેદર્શન ન થાય અને તેનો સ્વામી પોતાની સ્વધર્મ-નિષ્ઠાને અવલંબી પોતાનું બ્રહ્મચર્ય જાળવવા રજ્જેદર્શનની અપેક્ષા રાખી તે સ્ત્રીનો સંગ ન કરે તો તે પક્વવયની સ્ત્રી કે જેની યુવાવસ્થાથી સર્વ શરીરાવયવો પ્રકુલિત થવાથી તેની કામવાસના જાગ્રત થાય છે, તેથી તથા વર્તમાન સમયની વિષયાસક્ત યુવતીઓના સહવાસથી સ્ત્રીને પુરુષના સંગની અપેક્ષા થાય છે. ને તેમાં આ ઋતુકાલાભિગમનનો નિયમ સાચવતાં તે સ્ત્રીથી વ્યભિચાર થવાની શંકા રહેવાથી સૂત્રકારે **યથા કામી વા** એ વાક્યથી એમ બતાવ્યું કે પૂર્ણવયની સ્ત્રી હોય

ને તેના કામનું અતિક્રમણ (શમન) ન થઈ શકે તેમ હોય તો અઋતુકાલે પણ અભિગમન કરવું. એજ ભાવને પ્રકટ કરતાં યોગીશ્વર યાગવલ્ક્યવલ્ક્યે કહ્યું છે કે.

યથાકામી ભવેદ્વાપિ સ્ત્રીणां वरमनुस्मरन् ।

स्वदारनिरतश्चैव स्त्रियो रक्षया यतः स्मृताः ॥

ભાવાર્થ:—સ્વકીય સ્ત્રીની અભિગમન કરવાની ઇચ્છાનું અતિક્રમણ (અરોધન) ન થવાથી જેની સ્ત્રીસંગ કરવાની પ્રવૃત્તિ હોય તે યથાકામી કહેવાય એવો યથાકામી ‘ આપના કામનો વિહનતા પાતકી થાય ’ એવા ઇંદ્રે આપેલા વરદાનનું સ્મરણ કરી નિરંતર સ્વદારનિરત (સ્વકીય સ્ત્રીવિષે જ પ્રીતિવાળો થઈ અઋતુકાલે પણ અભિગમન કરે. કારણ કે જેવડે સ્ત્રીઓનું રક્ષણ કહેલું છે.)

ઉક્ત રીતે અભિગમન માટે ઋતુકાલ અને અઋતુકાલનું ધ્યાન મનુસ્મૃતિમાં પણ જોવામાં આવે છે:—

ઋતુકાલાભિગામીસ્યાત્સ્વદારનિરતઃ સદા ।

પર્વર્જે વ્રજેચ્ચૈનાં તદ્વ્રતો રતિકામ્યયા ॥ મનુસ્મૃતિ ॥

ભાવાર્થ:—નિરંતર પોતાની સ્ત્રીધીજ સંતુષ્ટ રહીને પુરુષે ઋતુકાલમાં અભિગમન કરવું; અને પર્વણીઓનો ત્યાગ કરીને સ્ત્રીની ઇચ્છા હોય તો અઋતુકાલમાં પણ અભિગમન કરવું.

એ રીતે ધર્મશાસ્ત્રોમાં પણ ઋતુકાલ અને અઋતુકાલ સ્ત્રીસંગ માટે કહેલા છે; પરંતુ તેમાં વિધિવાચ્યરૂપે તો ઋતુકાલાભિગમનનું જ પ્રતિપાદન છે; તે નીચેના વાક્યોથી સ્પષ્ટ થાય છે.

અથર્તુમર્તી જાયામભિગચ્છેત્ ॥ પારસ્કરાચાર્ય ॥

ભાવાર્થ: - તે પછી ઋતુમતી સ્ત્રીવિષે અભિગમન કરવું.

ષોડશર્તુનિશા સ્ત્રીણાં તસ્મિન્યુગ્માસુ સંવિશેત્ ।

બ્રહ્મચાર્યેવ પર્વણ્યાદ્યાશ્વતસ્રશ્ચ વર્જયેત્ ॥ યાજ્ઞવલ્ક્ય ॥

ભાવાર્થ:—સ્ત્રીઓનો રજ્જેદર્શનથી સોળ રાત્રિ સુધી ઋતુકાલ કહ્યો છે; તેમાં પ્રથમના ચાર દિવસ અને અમાંસ, આઠમ. પૂનમ અને ચંદ્રદશ, એ પર્વણીઓનો ત્યાગ કરીને પુરુષે સ્વકીય સ્ત્રીનો તે ઋતુકાલની યુગ્મ (બેકી) રાત્રિવિષે સંગ કરવો; એ પ્રમાણે વર્તનારા ઋતુકાલાભીગામીનું બ્રહ્મચર્ય અખંડ ગણાય છે.

અમાવાસ્યાષ્ટમી ચૈવ પૌર્ણમાસી ચતુર્દશી

બ્રહ્મચારી ભવેન્નિત્યમપ્યૃતૌ સ્નાતકો દ્વિજઃ ॥ મનુ ॥

ભાવાર્થ:—અમાવાસ્યા, આઠમ, પૂનમ અને ચંદ્રદશ, એટલા દિવસો ત્યાગ કરીને જે સ્નાતક દ્વિજ ઋતુકાલે સ્ત્રીસંગ કરેછે તે નિત્ય અરુપલિત બ્રહ્મચારી ગણાય છે.

ઋતુઃ સ્વાભાવિકઃ સ્ત્રીણાં રાત્રયઃ ષોડશસ્મૃતાઃ ।

ચતુર્ભિરિતરૈઃ સાર્ધમહોભિઃ સદ્વિગર્હિતૈઃ ॥ મનુસ્મૃતિ ॥

ભાવાર્થ:—રજ્જેદર્શનથી આરંભી સોળ રાત્રિ પર્યંત સ્ત્રીઓનો ઋતુકાલ કહ્યો છે; તેમાંના ચાર દિવસ સત્પુરુષોએ તેનો સંસર્ગ કરવાને નિષેધ કરેલા છે. એ પ્રમાણે સ્વાભાવિકજન સ્ત્રીઓને પ્રત્યેક માસે ઋતુકાલ પ્રાપ્ત થાય છે. રોગાદિના કારણે લીધે રજ્જેદર્શન ન્યૂનાધિક દિવસે પણ થાય છે.

તાસામાદ્યાશ્વતસ્રસ્તુ નિન્દિતૈકાદશી ચ યા

ત્રયોદશી ચ શેષાસ્તુ પ્રશસ્તા દશ રાત્રયઃ ॥મનુસ્મૃતિ॥

ભાવાર્થ:—તે સોળ રાત્રિના ઋતુકાલમાં પ્રથમની ચાર રાત્રિઓ અને એકાદશી તથા ત્રયોદશી એટલી છ રાત્રિઓ સ્ત્રીસંગ માટે નિષિદ્ધ છે, ને બાકીની દશ રાત્રીઓ શ્રેષ્ઠ છે.

યુગ્માસુ પુત્રા જાયન્તે સ્ત્રિયોઽયુગ્માસુ રાત્રિષુ ।

તસ્માદ્યુગ્માસુ પુત્રાર્થો સંવિશેદાર્તવે સ્ત્રિયમ્ ॥મનુસ્મૃતિ॥

ભાવાર્થ:—એ ઋતુકાલમાં નિષેધની રાત્રિઓ ત્યજી છઠ્ઠી, આઠમી, દશમી, બારમી, ચૌદમી અને સોળમી, એ યુગ્મ (બેકીની) રાત્રિવિષે અભિગમન કરવાથી પુત્રો ઉત્પન્ન થાય છે. ને પાંચમી સાતમી, નવમી, અગીઆરમી, તેરમી અને પત્તરમી એ અયુગ્મ (એકીની) રાત્રિવિષે પુત્રિઓ ઉત્પન્ન થાય છે; માટે પુત્રની અપેક્ષા વાળાએ યુગ્મ (બેકીની) રાત્રિમાંજ સ્ત્રીસંગ કરવો.

નિન્દ્યાસ્વષ્ટાસુ ચાન્પાસુ સ્ત્રિયો રાત્રિષુ વર્જયેત્ ।

બ્રહ્મચાર્યેવ ભવતિ યત્ર તત્રાશ્રમે વસન્ ॥મનુસ્મૃતિ॥

ભાવાર્થ:—આગળ બતાવેલી-નિષિદ્ધ કરેલી છ રાત્રિઓ અને અને બીજી ઇષ્ટ (અનુકૂલ) રાત્રિઓમાં પણ અમાવાસ્યા આદિ પર્વ વિનાની રાત્રિઓમાં ઋતુકાલે સ્ત્રીસંગ કરનાર ગમે તે આશ્રમમાં એટલે ગ્રહસ્થાશ્રમ કે વાનપ્રસ્થાશ્રમમાં વસતો હોય તો પણ તેનું બ્રહ્મચર્ય ભંગ થતું નથી.

एवं श्राद्धवर्जं प्रत्यृतुकालमीभगमनं कुर्यात् । यथाकामी
वा भवेत् । ऋतुकालाभिगमनं कुर्वन् ब्रह्मचर्यात् न स्वलंति ॥
हरिहर भाष्य ॥

ભાવાર્થ:—એ પ્રમાણે શ્રાદ્ધદિવસનો ત્યાગ કરી પ્રત્યેક
ઋતુકાલે પુરુષે સ્ત્રીસંગ કરવો અથવા સ્ત્રીની ઇચ્છા હોય તો એ
ઋતુકાલમાં પણ અભિગમન કરે. ઋતુકાલાભિગમન કરનાર બ્રહ્મચર્યથી
સ્ખલિત થતો નથી.

ઋતાવભિગમઃ શસ્તઃ સ્વપત્ન્યામવનીપતે ।

પુન્નામર્કે શુભે કાલે શ્રેષ્ઠે યુગ્માસુ રાત્રિષુ ।

ભાવાર્થ:—હે અવનીપતિ ! પુન્સું સંસૃક નક્ષત્રોના શુભ મુહુર્તમાં
અને શ્રેષ્ઠ એવી યુગ્મ (એકીની) રાત્રિમાં સ્વપત્ની વિષે ઋતુકાલાભિ-
ગમન કરવું એ પ્રશસ્ત છે.

એ પ્રમાણે સ્વકીય સ્ત્રી વિષે ગર્ભાધાનાર્યે ઋતુકાલમાં અભિ-
ગમન કરવું એ વિધિરૂપે તથા નિયમરૂપે શાસ્ત્રોમાં કહેવાયેલું છે.
કારણ કે ઋતુકાલે સ્ત્રીસંગ ન કરનાર માટે દોષપતિ સૂચવેલી છે.

ઋતુસ્નાતાં તુ યો ભાર્યો સન્નિયૌ નોપગચ્છતિ ।

ઘોરાયાં બ્રહ્મહત્યાયાં યુજ્યતે નાત્ર સંશયઃ ॥પરાશર॥

ઋતુસ્નાતાં તુ યો ભાર્યો શક્તઃ સન્નોપગચ્છતિ

ઘોરાયાં મૃણહત્યાયાં યુજ્યતે નાત્ર સંશયઃ ॥પારાશરસંહિતા॥

ભાવાર્થ:—જે પુરુષ ઋતુકાળ પ્રાપ્ત થયેલી પોતાની સ્ત્રીપાસે સંભોગ માટે જતો નથી, તેને મહા ભયંકર બ્રહ્મહત્યાનું પાપ લાગે છે; એમાં સંશય નથી. જે પુરુષ શરીરે નિરોગી તથા શક્તિવાળો છતાં પોતાની ઋતુમતી સ્ત્રીને વિષે અભિગમન કરતો નથી, તેને અતિ ભયંકર બ્રહ્મહત્યા (ગર્ભઘાત અથવા બાલ હત્યાનું પાપ લાગે છે; એ નિઃસંદેહ છે).

એટલા માટે સુદ પુરુષ દારપરિચ્છેદનું કર્યું ત્યારથીજ પોતાની સ્ત્રીને સંભોગસુખ આપવા પોતે ગંધાર્ધ ચૂક્યો છે, એમ સમજી તેને તે કાલે ઋતુદાન આપવું એ પોતાનું ગૃહસ્થધર્મનું આવશ્યક કાર્ય સમજી પોતાનું કર્તવ્ય ભૂલવું નહિ.

કેટલાક લંપટ પુરુષો પોતાના મોહાંધપણને લીધે અન્ય સ્ત્રીમાં આસક્ત થઈને અથવા દ્વેષને લીધે કાં ઋતુમતિમાં રૂપ ગુણાદિની ન્યૂનતાને લીધે ઋતુકાલે સ્વકીય સ્ત્રીની સંભાળ લેતા નથી તેઓ પૂર્વોક્ત સ્મૃતિવચનોએ દર્શાવેલા પાપના ભાગી થાય છે. માટે સહૃદય ગૃહસ્થે તેવી ભૂલ નહિ કરતાં પોતાના દારપરિચ્છેદનું રૂપ કાર્યને સફળ કરી ગૃહસ્થાશ્રમને શોભાવવા સ્ત્રીને રજોદર્શન થયા પછી આગળ બતાવ્યા પ્રમાણે દિવસનો નિશ્ચય કરી ખોટી લોકલાજ ને મૂકી દઈ, અહયગપૂર્વક રજોદર્શન શાંતિ કરી, ઉત્સાહ પૂર્વક ગર્ભાધાન સંસ્કાર કરવો જોઈએ. જે રજો દર્શન શાંતિનો પ્રયોગ પ્રથમ ગૃહયજ્ઞમાં દર્શાવેલો છે. છતાં સંક્ષેપમાં અત્ર પશુ સૂચના અપાય છે.

॥ અથરજોદર્શનશાંતિપ્રયોગઃ ॥

રજ્ઞેદર્શનશાંતિપ્રયોગ કરવાની સૂચનાઓ.

આ નૈમિત્તિકકર્મપ્રકાશના પુસ્તકમાં પ્રત્યેક સંસ્કારપ્રયોગમાં અહયજની અગત્ય સ્મૃતિકારોએ દર્શાવેલી હોવાથી પ્રથમ સુગ્ધ ગૃહરથને રજ્ઞેદર્શનશાંતિ કરવાની આવશ્યકતા જણાય છે. માટે આમાં રજ્ઞેદર્શન શાંતિના ઉદ્દેશેજ અહયજ લખાયેલો છે; જે સર્વ કર્મપ્રયોગોમાં ઉપયોગી છે. તેથી રજ્ઞેદર્શનશાંતિપ્રયોગનો વિધિ તો તે અહયજમાં સાથેજ બતાવ્યો છે. પણ પ્રયોગ કરનારને લેની સૂચના જૂદી બતાવી હોય તો તે વાંચી વાંચીને કર્મ કરવું-કરાવવું સુગમ પડે, માટે જૂદી સૂચનાઓ આપી છે: તે પ્રમાણે જોઈ જોઈને સર્વ પ્રયોગો કરવા:-

૧ પ્રથમ વિવેકી ગૃહરથે પોતાની સ્ત્રીને રજ્ઞેદર્શન થયાથી પાંચમા દિવસે અથવા જ્યોતિષશાસ્ત્રોક્ત પોતાને અનુકૂલ નિશ્ચિત કરેલા મુદૂર્તદિવસે સ્ત્રીસહિત મંગળ સ્નાન કરી, યોગ્ય વસ્ત્રાભૂષણ તથા પુષ્પમાલા ધારણ કરી, જોઈતાં સાધનો પાસે લઈ, સ્વસ્થતાથી અને દંપતીએ પોતાનાં આસનોપર બેસી, આ નૈમિત્તિકકર્મ પ્રકાશના પૃષ્ઠ ૧૬ મામાં બતાવેલા ઐં સ્વસ્તિનઃશ્ચન્દ્રો ધૃત્વાદિ સ્વસ્તિમંત્રો તથા પૃષ્ઠ ૧૭ મામાં બતાવેલા ઐં દ્યૌઃ શાંતિ આદિ ' શાંતિ પાઠના ' તથા પૃષ્ઠ ૧૮ મામાં દર્શાવેલો ઐં રક્ષોહણં એ મંત્ર બણી બન્ને સ્ત્રી-પુરુષે પૃષ્ઠ ૧૯ માના પાંચમા પેરેઆશ્ર પ્રમાણે આયમન-પ્રાણાયામ કરી, ગણપતિ આદિ દેવોને નમસ્કાર કરી, પૃષ્ઠ ૨૦ મામાં દર્શાવેલા ' હુમુખશ્ચૈકદંતશ્ચ ' થી ૧૧ મા મંત્ર સુધી ગણપતિના સ્મરણ-સ્તુતિના પૌરાણમંત્રો બણી જવા. પછી પ્રાયશ્ચિત્ત સંકલ્પ કરવાની શ્રદ્ધા હોય તો કરવો. નહિ હોય પૃષ્ઠ

૨૩ મા માં બતાવ્યા પ્રમાણે દેશ કાલાદિના ઉચ્ચારણુ સાથે પૃષ્ઠ
૨૪ મા તથા ૨૫ માના [] આવાં દ્વિકપાલ ચિન્હોમાં
લખેલો રજ્જેદર્શનશાંતિનો સંકલ્પ કરવો:—

૨ પછી પૃષ્ઠ ૨૭ માના પહેલા પેરામાં બતાવ્યા પ્રમાણે ગૃહયજ્ઞ
કરવાનો સંકલ્પ મૂકી તેજ પૃષ્ઠ માં બતાવ્યાપ્રમાણે કલશચિન્ન
અને દીપસ્થાપનનો સંકલ્પ કરી પૃષ્ઠ ૩૦ મા સુધી કલશપૂજન,
માર્ગજન, પ્રોક્ષણ તથા દિપસ્થાપન કરવું. પછી પૃષ્ઠ ૩૦ થી ૫૦
સુધી બતાવેલું સમગ્ર ગણપતિ પૂજન કરવું. સમયનો સક્રોચ હોય
તો પૃષ્ઠ ૫૦ મા પ્રમાણે સંક્ષિપ્ત ગણપતિ પૂજન કરવું.

૩ તે પછી પૃષ્ઠ ૫૧ થી ૭૬ મા પૃષ્ઠ સુધી બતાવેલું સ્વરિતપુણ્યા
હવાચન અને ૭૬ થી ૭૭ માં બતાવેલો અમૃતાભિષેક કરી પૃષ્ઠ
૮૩ થી ૮૮ સુધીમાં દર્શાવેલું ગૌર્યાદિમાનુષ્ઠા પૂજન અને ૫૦
૮૮ થી ૮૯ સુધીમાં બતાવેલો વૈશ્વદેવ અને પૃષ્ઠ ૯૧ થી ૧૦૧
સુધીનું સમગ્ર નાંદીશ્રાદ્ધ કરવું. તથા પૃષ્ઠ ૧૦૧ થી ૧૨૧ સુધી
બતાવ્યા પ્રમાણે બ્રાહ્મણ વરણ કરવાં.

૪ પછી આચાર્યે અથવા તેના અભાવે મુજ્ઞ યજ્ઞમાને પૃષ્ઠ ૧૨૨ મા થી
૧૩૩ સુધી બતાવેલી સ્થંડિલપ્રતિષ્ઠા કરી, પૃષ્ઠ ૧૩૩ થી બતાવ્યા
પ્રમાણે પંચભૂસંસ્કારપૂર્વક અગ્નિસ્થાપન કરવું.

૫ તે પછી પૃષ્ઠ ૧૪૪ થી ૧૪૯ સુધી રજ્જેદર્શનશાંતિના આવશ્યક
કર્તવ્ય રૂપ સૂર્ય, ઇંદ્ર, ઇંદ્રાણી ભુવનેશ્વરી અને કદલીનું અગ્ન્યુન્તારણુ
પૂર્વક પ્રાણપ્રતિષ્ઠા અને પૂજન કરી, તેમના નિમિત્ત ત્યાં બતાવ્યા
પ્રમાણે સ્તુતિ પાઠ તથા મંત્ર જપ બ્રાહ્મણ દ્વારા કરાવવાં હિંવા
યથાકાલે પોતે કરવાનો સંકલ્પ મૂકવો:—

૬ તે પછી શ્રદ્ધશાંતિના આવશ્યકકર્મરૂપ અધિદેવ પ્રત્યધિદેવસહિત નવે શ્રદ્ધોનાં આવાહન, સ્થાપન અને પૂજન કરવાં. તેમાં પૃષ્ઠ ૧૬૭ માં તથા પૃષ્ઠ ૧૬૮ માં [] આવાં દિક્કપાલ ચિહ્નોનાં ખતાવેલો સર્વ અન્વાધાન સંકલ્પ વાંચી, અન્વાધાન કરવું. ખીજા ક્રમ-પ્રસંગે શ્રદ્ધયજ્ઞ થતો હોય તો પૃષ્ઠ ૧૬૭ તથા ૧૬૮ માં ખતાવેલાં [] દિક્કપાલચિહ્નોનાં ખાંઈ પણ ન વાંચતાં ખીજાં ખથું વાંચી અન્યપ્રયોગનો અન્વાધાન સંકલ્પ કરવો. તે પછી પૃષ્ઠ ૧૭૦ થી ૧૮૩ સુધીમાં ખતાવેલી કુશાંડી સર્વ કર્મપ્રયોગોમાં સમયની ને સાહિત્યની અનુકૂળતા પ્રમાણે કરી પૃષ્ઠ ૧૮૩ થી પૃષ્ઠ ૧૮૪ મા પ્રમાણે સ્થાપિત અગ્નિમાં આધારાહુતિઓ આપી, ' વરદ ' નામના અગ્નિની ભાવના કરી પૃષ્ઠ ૧૮૮ માં ખતાવ્યા પ્રમાણે તે વરદ અગ્નિનું પૂજન કરવું.

૭ પછી પૃષ્ઠ ૧૯૦ તથા ૧૯૧ મા થી ખતાવેલો ગણપતિ અને નવે શ્રદ્ધોનો, અધિદેવ, પ્રત્યધિદેવ, વિનાયકાદિપંચલોકપાલદેવો વારતોષ્પતિ અને ક્ષેત્રપાલ એ બે શ્રદ્ધપીઠના અંગભૂત દેવોનો અને ઈંદ્રાદિ દશ દિક્કપાલદેવોના, નિમિત્ત સમિધ, થી, ચરુ અને તલની આહુતિઓ ખતાવ્યા પ્રમાણે આપવી. ને તે પછી આ રજ્ઞેદર્શન પ્રયોગમાં પ્રધાન દેવ રૂપે ગણાયેલા સૂર્ય, ઇન્દ્ર, ઇન્દ્રાણી અને ભૂવનેશ્વરીના નિમિત્ત જવ, તલ, ખીર અને ધીની અઢાવીશ અઢાવીશ આહુતિઓ આપવી. તે પછી શ્રદ્ધયજ્ઞમાં ખતાવેલો તમામ વિધિ કરી જવો. ખીજા સર્વ વિધિ આ પ્રયોગનો પણ શ્રદ્ધયજ્ઞમાં ખતાવ્યા પ્રમાણે સમજવો. અલ્પિદાન વિધિમાં પણ પૃષ્ઠ ૨૧૭ થી ૨૧૮ સુધીમાં ભૂવનેશ્વરી શાંતિનો વિધિ દર્શાવ્યો છે, તે પ્રમાણે અગ્નિપ્રદાન પણ કરવું. ખાકીનો શ્રદ્ધયજ્ઞની સમાપ્તિ સુધીનો સર્વ પ્રયોગવિધિ ગ્રંથમાં ખતાવ્યા પ્રમાણે જાણી, સર્વ કરવો.

॥ ઇતિરજોદર્શનશાંતિપ્રયોગઃ ॥

॥ અથગર્ભાધાનસંસ્કારવિચારઃ ॥

પ્રજાતન્તું માં વ્યવચ્છેત્સીઃ। (પ્રજાશ્વ તાંતુનો ઉચ્છેદન કર.)
પુત્રેણ લોકાજ્ઞયતિ । (પુત્રથી જ પિતા દેવ, મનુષ્ય અને
પિતૃલોકમાં જય મેળવે છે) અર્થાત્ દેવઋણ, મનુષ્યઋણ અને પિતૃ-
ઋણથી મુક્ત થાય છે.

એ શ્રુતિવચનો ગર્ભાધાનસંસ્કારની આવશ્યકતા દર્શાવે છે.
માટે રજ્જેદર્શનશાંતિમાં દર્શાવેલા દિવસોની રાત્રિએ તથા ખીજ,
ચોથ, છઠ્ઠ, સાતમ, નોમ, ખારશ, ચઉદશ, પૂનમ અને અમાંસ એટલાં
તિથિઓ રવિ, મંગળ અને શનિ એ ત્રણ વારો સંધ્યાકાળના સમયે,
અને રજ્જે દર્શનથી આરંભી ચાર દિવસો, એટલાં વર્જિત કરી, બાકીની
તિથિઓ, વારો, અને ઉત્તરાશ્વિનુની, ઉત્તરપાદા, ઉત્તરા ભાદ્રપદ,
મૃગશીર્ષ, હસ્ત, અનુરાધા, રેહિણી, સ્વાતી, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા અને શ-
તભિષા, એટલાં નક્ષત્રોમાં ગર્ભાધાન સંસ્કાર કરવો. *

રજ્જેદર્શનશાંતિ એ ક્ષેત્રશુદ્ધિષ્વ અને ગર્ભાધાનસંસ્કાર
એ ખીજશુદ્ધિષ્વ છે. માટે ક્ષેત્ર અને ખીજ બન્નેની શુદ્ધિ સસ્ય
(અન્ન) તથા ફળની નિષ્પત્તિમાં ઉપયોગી છે. જેમ કોઈ કૃષિકાર
પોતાના ક્ષેત્રની ભૂમિ નિરુપયોગી તૃણ, કંટક તથા પાષાણ રહિત
કરી; તેમાં ખીજરોપણ કરે છે તે ભૂમિ સમય પ્રાપ્ત થતાં તેની
ધૃતિજાતુસાર સસ્યસંપત્તિ થઈ તેના પ્રયત્નનું ફળ તેને આપી સંતોષ પમાડે
છે. પણ કદાચ આલસ્યને લઈ તેમ કયાં પિનાજ જે તે તેમાં કોઈ કૃષિકાર સારા

* મદ્રાપટ્ટીપર્વરિક્તા અસંધ્યાં મુહૂર્તચિંતામણિ.

બીજનું વાપન કરે તો તે ભૂમિમાં દોષો વિદ્યમાન હોવાથી તેનું સારું મોંઘું બીજ પણ નિરર્થક બન્ય છે, ને તેણે કરેલો શ્રમ પણ તેને માથે પડે છે. તેવીજ રીતે સુપ્રજની ઇચ્છાવાળો ગૃહસ્થ ધર્મશ્રદ્ધા વિમુખ, અનાસ્થાવાળો હોવાથી કાં પ્રમાદને લીધે કે ખોટી લોકલાજના બંધનને વળગી રહી, રજ્જેદર્શનશાંતિ કર્યાવિના તથા ગર્ભાધાન સંસ્કારના નિયમોના પાલન પૂર્વક તે વિધિ કર્યા વિના સ્વચ્છંદીપણે સ્ત્રીસંગ કરી, ગર્ભારોપણ કરે છે તો તેથી સ્ત્રીના ગર્ભાશયના દોષો ઉક્ત વિધિના અભાવે દૂર નહિ થયેલા હોવાથી તે સ્ત્રીને સુખપૂર્વક પ્રસવ થતો નથી; કે ગર્ભવિકૃતિરૂપ પરિણામ આવે છે. કદાપિ સુખ-પૂર્વક પ્રસવ થાય છે તો તે પ્રજા સદ્ગુણી, શાંત, ધર્મનીક, વિશાળ-બુદ્ધિ, નીરોગી, પ્રતાપી, સુખી અને દીર્ઘાયુષી નહિ થતાં ક્રૂર, અધર્મી, ઉગ્રસ્વભાવવાળી, વ્યસની, બુદ્ધિમંદ, રોગી તથા અહ્યાયુષી થાય છે. તેથી તે ગૃહસ્થે કરેલી ભૂલનું પરિણામ જણાતાં નિરંતર પરિતાપને વશ થાય છે. માટે શાસ્ત્રની આજ્ઞાઓનું શ્રદ્ધાપૂર્વક સંમાન કરી, યોગ્ય સમયેજ વિધિઅનુસાર ગર્ભાધાનસંસ્કાર કરવો, એ સુગૃહસ્થનું કર્તવ્ય છે.

પ્રત્યેક દિવસના સુખને માટે શાસ્ત્ર અને શિષ્ટાચાર એવી છે કે, આહાર-વિહાર વિહિત કરવા; અવિહિત નહિ. આહારને માટે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ શ્રીમુખે જ કહ્યું છે કે:—

આયુઃ સત્ત્વબલારોગ્યસુખપ્રીતિવિવર્ધનાઃ ।

રસ્યાઃ સ્તિગ્ધાઃ સ્થિરા હૃદ્યા આહારાઃ સાત્ત્વિકાપ્રિયાઃ ॥

ભાવાર્થ:—આયુષ્ય, ઉત્સાહ, બળ, સુખ અને રચિત વધારનારા, સ્વાદિષ્ઠ, સ્તિગ્ધ, જઠરમાં સુખપૂર્વક સ્થિતિ કરી પાચન થઈ શકે

એવા, દુર્ગંધ તથા અપવિત્રતાના દોષ રહિત અને જોવાથી હૃદયને પ્રસન્ન કરે એવા આહાર સાત્ત્વિકપુરુષોને પ્રિય હોય છે.

એ વચનથી પ્રભુશ્રીની આજ્ઞા એવી છે કે સાત્ત્વિકપુરુષોને પ્રિય એવા સાત્ત્વિક આહાર કરવા; પણ તામસ જનોને પ્રિય તામસ આહાર કરવા નહિ. વળી યજ્ઞાવશિષ્ટ હોય, જેમાંથી વૈશ્વદેવ પંચમહાયજ્ઞ તથા અતિથિસત્કાર થવાથી પંચ સૂતાના દોષાંશો નિવૃત્ત થયા હોય, દેવગુરુના પ્રસાદરૂપ હોય, ગાયત્રીમંત્રથી અભિમંત્રિત કરેલા હોય, તથા

“ અન્નં બ્રહ્મ રસો વિષ્ણુર્મોક્તા દેવો મહેશ્વરઃ ।

एवं ध्यात्वा तु यो भुंक्ते सोऽन्न दोषैर्न लिप्यते ॥

(અન્ન બ્રહ્મરૂપ, તેમાં રહેલા પૂરૂસ તથા સ્વાદ એ વિષ્ણુરૂપ, તે તેના ભોક્તા આપો આપ શ્રીમહેશ્વર છે; એમ ધ્યાન કરીને જે ભોજન કરે છે, તે તે અન્નના દોષોથી લેપાતો નથી.) એ મંત્રાર્થના ધ્યાન તથા શુદ્ધભાવનાવડે જેમાંથી અન્નદોષોની નિવૃત્તિ થયેલી હોય, કોઈનું ઉચ્ચિષ્ટ ન હોય, અપવિત્ર મનુષ્ય તથા જ્ઞાન માર્ગરાદિ નિષિદ્ધ પ્રાણીનો સ્પર્શ ન થયેલો હોય, રજસ્વલા સ્ત્રી કે કોઈ મલિન દૃષ્ટિવાળા માણસનો તે પર દૃષ્ટિપાત થયો ન હોય, પવિત્ર રસોઈ કરનારાંઓએ સૂપ શાસ્ત્રના (પાક શાસ્ત્રના) નિયમ પ્રમાણે રાંધેલું હોય, ક્રિયાદુષ્ટ (યાવની ક્રિયાથી રાંધવામાં આવ્યું હોય તે) કાલ દુષ્ટ (રંધાયા પછી ગ્રહણ કે સૂતક ગયું હોય કિવા વિશેષ સમય જવાથી યર્યુષિત (વાસી) થયું હોય તે) અને ભાવદુષ્ટ (જમવાના પદાર્થો પવિત્ર ને યોગ્ય હોવા છતાં તેમાં ખોટી ભાવના કરવાનાં આવી તે) તથા, પ્રેતાન્ન (એકાદર્શા આદિનું અન્ન) ન હોય, મ્હેન્નઞ, કીરાત,

અતિશૂદ્ર કે કોઈ હીનજાતિનું અન્ન ન હોય એવો આહાર કરવો એમ ધર્મશાસ્ત્રની આજ્ઞા છે. કારણ કે પ્રાયશ્ચિત્તવિધાનમાં પૂર્વોક્ત દોષવાળાં નિષિદ્ધ અન્નજમવામાં આવ્યાં હોય તો તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત સૂચવ્યું છે.

વર્તમાન જનસ્થિતિ અને વ્યવહાર રૂઢી પર લક્ષ્ય કરીએ તો કોઈ વિરલ પુરુષજ નિર્દોષ આહાર લેતા હશે. બાકી તો ઘણે ભાગે કોઈને કાંઈ ને કોઈને કાંઈ દોષ લક્ષિ થવાનો પ્રસંગ આવે છે. ને તે દૂષિતાત્તનો આહાર કરવાથી “ કારણનું સહધર્મી કાર્ય હોય. ” એ ન્યાયે ભુક્તાત્તના દોષો તેના પરિણામરૂપ વીર્યમાં પણ અવશ્ય હોવાનો સંભવ છે; જેથી તે દૂષિત શુદ્ધથી જો સ્ત્રીને ગર્ભાધાન કરવામાં આવે તો તે દોષો ગર્ભમાં સૂક્ષ્મરૂપે રહીને પછી બાળકનામાં તે દોષો સ્થૂળરૂપ ધારણ કરી પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. એ વિષે એવું એક લૌકિક ઉદાહરણ સાંભળવામાં આવે છે કે “ કોઈ સ્નાતક પવિત્ર બ્રાહ્મણ યાત્રા નિમિત્ત પ્રવાસે નીકળેલો તેને કોઈ ગામમાં અગ્નિ પણ કોઈ વણકર અતિશૂદ્રના સદાવ્રતમાંથી અન્ન મળી આવ્યું, ને તેનું ભોજન કર્યા પછી તેનાજ પરિણામ રૂપ વીર્યથી પોતાની સ્ત્રીને ગર્ભારોપણ થયું. તેથી તેને જે પુત્ર થયો તે આસ્યવયમાં સાળની રમતમાં બહુ પીતિ વાળો જણાતાં તેણે કોઈ ત્રિકાળદર્શી મહાત્માને પૂછ્યું, કે બાળકનાં આવાં લક્ષણનું શું કારણ ? તેના ઉત્તરમાં તે ત્રિકાલજ મહાત્માએ કહ્યું કે તમને પ્રવાસમાં અજ્ઞાતપણે વણકર—અતિશૂદ્રનું અન્ન મળ્યું હતું ને તેનું ભોજન કરવામાં આવવાથી તે અન્નના પરિણામરૂપ વીર્યથી આનું ગર્ભાધાન થયેલું છે, માટે એનામાં તે જાતિના ગુણો દેખાય છે. પછી તે મહાત્માએ તે બ્રાહ્મણની પાસે શુદ્ધભાવના પૂર્વક માંત્રિક ક્રિયાથી તેને પુનઃસંસ્કાર કરાવ્યા. તે પછી તેનામાં બ્રાહ્મણના ગુણો આવીર્ભાવ પામ્યા. ”

એટલા માટે અત્રાગત દોષો જે વીર્યમાં રહેલા હોય તેને તથા તેવાજ દોષો જે સ્ત્રીના રજમાં રહેલા હોય તેને વૈદિક મંત્રના ઉચ્ચાર પૂર્વક ગર્ભાધાનની પવિત્ર ક્રિયાથી નિર્દોષ કરી સ્ત્રીના ગર્ભાશયાદિને શુદ્ધ ગર્ભાધાન કરવામાં આવે તો તે સ્ત્રી-પુરુષ સુપ્રગ્મનો લાભ સંતોષ કારક મેળવી પોતાના ગૃહસ્થાશ્રમને સાર્યક કરે છે. એટલા સારુ ગર્ભાધાન સંસ્કારની પૂર્વાચાર્યોએ આવશ્યકતા દર્શાવી છે.

॥ અથગર્ભાધાનપ્રયોગઃ ॥

સમસ્ત આર્યગુણુ વાળી તથા સુખી પ્રજની ઇચ્છા વાળા પુરુષે, અતુકૂલ તિથિ, વાર અને નક્ષત્ર યુક્ત શુભ મુહુર્તના દિવસે, પ્રાતઃકાલમાં સુગંધિ ચૂર્ણ અથવા સુગંધ તેલ શરીરે ચોળી, શુદ્ધ જલથી સ્નાન કરી, નવાં વસ્ત્ર-આભૂષણો ધારણ કરી, પોતાનું નિત્યકર્મ પરવારી પોતાની ઋતુમતી સ્ત્રીસહિત પૂર્વાભિમુખે બેસી, [ઋતુમતીએ સ્વામીના જમણા પડખે બેસવું.] આચમન-પ્રાણાયામ કરી નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો:-

અત્રાગ્ર મહામાઙ્ગલ્યપ્રદે અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુક-
તિથૌ અમુકવાસરે મયાસ્યાં માર્યાયાં સંસ્કારાતિશયદ્વારાસ્યાં
જનિષ્યમાણસર્વગર્ભાણાં बीजगर्भसमुद्भवेनोनिर्बर्हणद्वारा श्रीप-
रमेश्वरप्रीत्यर्थं गर्भाधानाख्यं कर्म करिष्ये ।

એ પ્રમાણે પ્રધાન કર્મનો સંકલ્પ મૂકી ને શરીથી નીચેપ્રમાણે બોલી ને તેના અંગભૂત કર્મો કરવાનો સંકલ્પ મૂકવો. [કદાપિ રજ્જે-

દર્શનશાંતિના દિવસેજ ગર્ભાધાન સંસ્કાર કરવાનો હોય તો અંગમૂત્ર કર્મો જોવાં કે ગણપતિપૂજન, સ્વસ્તિપુણ્યાહવાચન, માતૃકાપૂજન અને નાંદીશ્રાદ્ધ આદિ જૂઠ્ઠાં કરવાની અગત્ય ન હોવાથી આ સંકલ્પ મુકવો નહિ પરંતુ રજો દર્શન શાંતિના સંકલ્પમાં જ રજોદર્શન શાંતિપૂર્વકગર્ભાધાનાચ્ચં કર્મ કરિષ્યે એમ જોલવું.]

તદંગત્વેનાદૌ નિર્વિઘ્નતા સિદ્ધયર્થે ગણપતિપૂજનં સ્વસ્તિ-
પુણ્યાહવાચનં માતૃકાપૂજનં નાંદીશ્રાદ્ધં ચ કરિષ્યે ॥

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરી આગળ અહ્યજ્ઞમાં બતાવ્યા પ્રમાણે ગણપતિપૂજન, સ્વસ્તિપુણ્યાહવાચન, માતૃકાપૂજન અને નાંદી-શ્રાદ્ધ કરવાં.

તે પછી નીચે દર્શાવેલો મંત્ર જોડીને બન્ને સ્ત્રી-પુરુષે સૂર્ય-મંડલનું અવલોકન (દર્શન) કરવું.

ॐ આદિત્યં ગર્ભં પયસા સમઙ્ધિ સહસ્ર
સ્ય પ્રતિમાં વિશ્વરૂપમ્ । પરિવૃઙ્ધિ હરસા મા-
ભિમં સ્થાઃ શતાયુષંકૃણુહિ ચીયમાનઃ ॥ ૧૩ ॥

એ મંત્રથી બન્ને સ્ત્રી-પુરુષે સુર્યનારાયણનું અવલોકન કરી નમસ્કાર કરવો [આ રથસે સૂર્યના મંડલને જ જોવાની અગત્ય છે માટે જે રથસે સૂર્યનાં દર્શન ન થઈ શકે ત્યાં રહી મંત્ર બાણી એકલો નમસ્કાર કરીને ચલાવવું નહિ; પણ સૂર્યમંડલ સ્પષ્ટ દેખાય તેવા રથસે જઈ સુર્યાવલોકન કરવું. સુર્યાવલોકન ઋતુમતિના ગર્ભાશય રૂપ ક્ષેત્રની શુદ્ધિ અર્થે છે.]

તે પછી ગર્ભાધાનસંસ્કારમાં મંત્રોચ્ચારપૂર્વક નાભિદેશાભિ મર્ષણ, અભિગમન (રતિભોગ), અને હૃદયાલંબન, એ ત્રણ ક્રિયાઓ કરવાની છે. તેમાં જો પુરુષ વેદમંત્રો વચી પોતે ક્રિયા કરી શકે એમ હોય તો તેણે આગળ બતાવ્યા પ્રમાણે તે દિવસની રાત્રિએ તે ત્રણ ક્રિયાઓ પોતે પોતાની મેળેજ કરી લેવી; ને કદાપિ તે પુરુષથી ન બને એવું હોય તો ક્રિયા કરાવનાર બ્રાહ્મણે સુર્યા વક્ષોકન પછી તે ત્રણ મંત્રો તે યજ્ઞમાન સ્ત્રી-પુરુષ સારી રીતે સાંભળે એમ બણી જવા. અને છેવટે બતાવેલો ઉત્તરસંકલ્પ મૂકી આવાહિત દેવોનું વિસર્જન કરી, પ્રયોગ પૂરો કરવો. ને ઋતુમતીનો પુરુષ જ તે ક્રિયા રાત્રિએ પોતાની મેળે કરી લે એમ હોય તો તેણે હવે પછી નીચે બતાવ્યા પ્રમાણે કરવું.

સ્ત્રી પુરુષે સાયંકાલનું સંધ્યાવંદનાદિ નિત્યકર્મ અને ભોજન ક્રિયાથી પરવારી બન્ને સ્ત્રી પુરુષે સ્વચ્છ સ્વેત(ધોળાં)વસ્ત્ર ધારણ કરી(સ્વેત વસ્ત્ર પહેરવાની પ્રતિકૂલતા હોય તો દેશાચાર પ્રમાણે નવાં પહેરવાં પણ જોમાં ગળી હોય એવાં કાળાં વસ્ત્ર પહેરવાં નહિ.), ચંદન, પુષ્પ, તામ્બુલ(પાન)આદિ મનોહર સૌભાગ્ય અલંકાર ધારણ કરી દીવાના શુભ્ર પ્રકાશ વાળા શયન ગૃહમાં જઈ ત્યાં સારી સ્વચ્છ પાથરેલી શય્યા(પલંગ-દોલિયા)માં એસી પૂર્વ દિશા બણીના ઓસીકાએ સુતેલી પોતાની ઋતુમતી સ્ત્રીના નાભિના ભાગ ઉપર નીચેનો મંત્ર બણી અભિમર્ષણ કરવું. (જમણો હાથ ફેરવો.)

ॐ પૂષા મંગં સવિતા મે વદાતુ રુદ્રઃ કલ્પ-
યતુ લલામ ગુણિવણુર્યોનિહ્વલ્પયતુ । ત્વષ્ટા રૂ-

પાણિ પિંશતુ । આસિંચતુ પ્રજાપતિધાતા ગર્ભન્દ-
ધાતુ તે ॥ ગર્ભ ધોહિ સિનીવાલિ ગર્ભ ધોહિ પ્ર-
થુષ્ટુકે । ગર્ભ તે ઽ અશ્વિનો દેવા વા ધત્તાં પુષ્ક-
રસ્વજો ॥ તેજો વૈશ્વાનરો દધાદથ બ્રહ્માનુ મન્ત્ર-
યતે ॥ બ્રહ્માગર્ભ દધાતુતે ॥

તે પછી નીચેનો મંત્ર બણીને ઋતુમતી વિષે અભિગમન
કરવું (રતિ ભોગ કરવો.)

ૐ ગાયત્રેણ ત્વા છન્દસા મન્થામિ ત્રૈષ્ટુ-
ભેન ત્વા છન્દસા મન્થામિ જાગતે ન ત્વા છન્દસા
મન્થામિ રેતો મુત્રં વિજહાતિ યોનિમ્પ્રવિશદિ-
ન્દ્રિયમ્ । ગર્ભોજરાયુળા વૃત્તલ્બન્જહાતિ જ-
ન્મના ઋતેન સત્પામિન્દ્રિયં વિપામ શુક્રમન્થસઽ
ઇન્દ્રસ્યેન્દ્રિયમિદમ્પયોમૃતમ્મધુ ॥

એ રીતે અભિગમન થઇ ગયા પછી પુરુષે નીચેનો મંત્ર બણીને
સ્ત્રીના જમણા ખભા પર પોતાનો જમણો હાથ લઇ જઈ ત્યથી
હૃદય ઉપર લાવી ફેરવવો.

ॐ यत्तेसु शीमेहृदयन्दिवि चन्द्रमसि
श्रितम् । वेदाहन्तन्मान्ताद्धिधात्पश्येम शरदः
शतं जीवेम शरदः शत शृणुयाम शरदः शतम् ॥

ते पक्षी कृत्वा प्रभाणे गर्भाधान संस्कारनी सिद्धिने अथं दश
ब्राह्मणोने लोञ्जत कराववातो उत्तर संकल्प नीचे प्रभाणे भूमीने
प्रयोग समाप्त करवो.

कृतस्य कर्मणः सांगता सिद्ध्यर्थं स्मृत्युक्तान् दशसंख्या-
कान् ब्राह्मणान् भोजयिष्ये तेन श्रीकर्मगदेवताः प्रियताम् ।
॥ इतिगर्भाधानसंस्कारः ॥

॥ अथपुंसवनसंस्कारप्रयोगः ॥

अन्ते श्री पुरुषे स्नान करी, संपत्ति अनुसार वज्राक्षंकार धारण
करी पोत पोताना आसनपर पूर्वामुष्मे भेसी, आयमन प्राणायाम
करी पुरुषे नीचे प्रभाणे संकल्प करवोः-

अत्राद्य अमुकमासे अमुकपक्षे अमुकतिथौ अमुकवासरे
अस्यां मम भार्यायामुत्पद्यमानगर्भस्य बैनिकगार्भिकदोष परि-
हारार्थं पुंरूपताज्ञानोदयप्रतिरोधपरिहारद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं
पुंसवनं करिष्ये.

એ પ્રમાણે મુખ્ય સંકલ્પ કરીને ફરીથી નીચેપ્રમાણે બે લી
તેના અંગભૂત કર્મો કરવાનો સંકલ્પ કરવો:-

**તદંગત્વેન ગણપતિપૂજનસ્વસ્તિપુણ્યાહવાચનં માતૃકાપૂ-
જનં વસોર્ધારા આયુષ્યમંત્રાજપં નાંદીશ્રાદ્ધં ચ કરિષ્યે ॥**

એ રીતે સંકલ્પ કરીને ગ્રહયજ્ઞમાં બતાવેલી રીતે ગણપતિ-
પૂજન સ્વસ્તિપુણ્યાહવાચન, માતૃકાપૂજન, વસોર્ધારા, આયુષ્ય મંત્ર
જપ અને નાંદીશ્રાદ્ધાદિ કર્મો કરવાં. પુણ્યાહવાચનના અંતમાં પ્રજા-
પતિઃ પ્રીયતામ્ એમ બોલવું.

તે પછી તે દિવસની રાત્રિએ ગર્ભિણી સ્ત્રીને નવરાત્રી ફાટેલાં
ન હોય એવાં વસ્ત્ર પહેરાવીને વડની મુળીઓનાં તાળાં નવાં અંકુરો
લાવી તેને પાણી સાથે ખરલ કરી (વાટી) તે પાણીને શુદ્ધ વસ્ત્રથી
ગાળી તે પાણીનું ટપકું ગર્ભિણી સ્ત્રીના પતિએ સ્ત્રીના જમણા નાકમાં
નીચેનો મંત્ર ભણીને પાડવું. આ ક્રિયામાં શ્વેતપુષ્પાનૂહતી(ઘોળાં
ફૂલવાળી ભોંયરીંગણી)નો લેખતો સાંભળવા-વાંચવામાં આવ્યો છે)
પણ આ ઠેકાણે વડની ટુંપળો લખી છે માટે શંકા પડે તો તે પાણી
જરા સુંઘાડવુંજ નાકમાં ટપકું ના પાડવું. તેથી વિક્રિયા થવાનો તો
લેક્ષ પણ સંભવ નથી એ પ્રમાણે કરવું અશક્ય લાગે તો તે પાણી
જમણા હાથનાં આંગળાં વડે જરા સુંઘાડવું.

**ॐ હિરણ્યગર્ભઃ સમવર્તતાગ્રે ભૂતસ્ય જાતઃ
પતિરેક આસીત્ । સ દાધાર પૃથિવીં । વ્યામુતે
માં કસ્મૈ દેવાય હવિષા વિધેમ ॥ ૧૩ ॥**

अद्भ्यःसम्भृतःपृथिव्यै रसाच्च विश्वकर्मणः
समवर्तताग्रे । तस्य त्वष्टा विदधद्रूपमेति तन्म-
र्त्यस्य देवत्वमाजानमग्रे ॥ ३१

ते पछी नीचेतो भंत्रा लण्णीने गर्भनुं अभिभंत्राणु करवुं:—

ॐ सुपर्णोऽसि गरुत्मांस्त्रिवृते शिरो गायत्रे
चक्षुर्वृहद्रथन्तरे पक्षौ । स्तोम आत्मा च्छन्दां स्य-
ङ्गानि यजुंषि नाम । सामते तनूर्वाम देव्यं यज्ञा-
यज्ञियं पुच्छंधिष्ण्याः शफाः ॥ सुपर्णोऽसि गरुत्मा-
न्दिद्वंगच्छस्वः पत ॥

ते पछी नीचे प्रभाणु पुंसवन संस्कारनिमित्त १० अक्षमोहनता
उत्तरसंकल्प भूमी प्रयोग पूर्णु करवो.

॥ इतिपुंसवनप्रयोगः ॥

॥ અથસીમન્તોન્નયનપ્રયોગઃ ॥

પ્રથમ બન્ને સ્ત્રી પુરુષે નાહી સુવસ્ત્ર તથા સંપત્તિ અતુલ્ય આ-
ભૂષણ ધારણ કરી પૂર્વાભિ મુખે આસનપર બેસી આયમન-પ્રાણાયામ
કરી નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો:—

અગ્રાચ અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુકતિથૌ અમુક-
વાસરે મમ સકલસૌભાગ્યનિદાનભૂતમહાલક્ષ્મીસમાવેશન દ્વારા
પ્રતિગર્ભે વીજગર્ભસમુદ્ભવૈનોનિર્બર્હણજનકાતિશયદ્વારા ચ શ્રી
પરમેશ્વરપ્રીત્યર્થે સ્ત્રીસંસ્કારરૂપં સીમંતોન્નયનાશ્રયં કર્મ કરિષ્યે ।

તે પછી તેના અંગબૂત કર્મો કરવાનો ફરી સંકલ્પ કરવો.

તદંગત્વેન નિર્વિઘ્નતાર્થં ગણપતિપૂજનં સ્વસ્તિપુણ્યાહવાચનં
અવિઘ્નપૂજનં મંડપસ્થાપનં માતૃકાપૂજનંવસોર્ધારાઆયુષ્ય
મંત્રજપં નાંદીશ્રાદ્ધં ચ કરિષ્યે

એ રીતે સંકલ્પ કરીને ગ્રહયજ્ઞમાં બતાવ્યાપ્રમાણે ગણપતિ-
પૂજન, સ્વસ્તિપૂણ્યાહવાચન, અવિઘ્નપૂજન, મંડપસ્થાપન, માતૃકાપૂજન,
વસોર્ધારા, આયુષ્યમંત્ર જપ અને નાંદીશ્રાદ્ધ, આદિ કર્મો કરવાં
સ્વસ્તિ પૂણ્યાહવાચનના અંતમાં ધાતા પ્રીયતામ્ । એમ બોલવું.

તે પછી મંડપમાં કરેલા સ્થંડિલપર ગ્રહયજ્ઞમાં બતાવ્યા પ્રમાણે
વેદીકાને પંચભૂસંસ્કાર કરીને તે ઉપર મંગલ નામના અગ્નિનું સ્થાપન
પૂજન કરીને નીચેના મંત્રો મનમાં બોલતાં ગ્રહયજ્ઞ ૫૪ ૧૮૪-૧૮૫
મામાં બતાવ્યા પ્રમાણે આધારાહુતિઓની રીતેજ એ ચારે ધોની
આહુતિઓ આપવી.

ૐ પ્રજાપતયે સ્વાહા इदं प्रजापतये न मम ॥ ૧ ॥

ૐ इंद्राय स्वाहा इदं इंद्राय न मम ॥ ૨ ॥

ૐ अग्नये स्वाहा इदं अग्नये न मम ॥ ૩ ॥

ૐ सोमाय स्वाहा इदं सोमाय न मम ॥ ૪ ॥

એ રીતે ધીની આહુતિઓ આપ્યાપછી અહ્યગ્નમાં તેા માત્ર ચરુ હોમમાં એકલા ચોખાનો ચરુ કરવાનું વિધાન છે તેમ, અહીં મગ, તલ, અને ચોખા એ ત્રણનો ચરુ કરવાનો વિધિ છે. માટે તે ત્રણેનો અહ્યગ્નમાં જતાવેલી રીતે ચરુ કરી, તે મગ, તલ અને ચોખાના ચરુની નીચે ના મંત્રો ભણી, શરવાવડે ચરુની આહુતિઓ આપવી.

ૐ પ્રજાપતયે સ્વાહા इदं प्रजापतये न मम ।

ૐ इंद्राय स्वाहा इदं इंद्राय न मम ।

ૐ अग्नये स्वाहा इदं अग्नये न मम ।

ૐ सोमाय स्वाहा इदं सोमाय न मम ।

ૐ अग्नये सिष्टकृते स्वाहा इदमग्नये सिष्टकृते न मम ।

તે પછી નીચેના મંત્રો ભણી ધીની આહુતિઓ આપવી.

ૐ भूः स्वाहा इदमग्नये न मम ।

ૐ भुवः स्वाहा इदं वायवे न मम ।

ૐ स्वः स्वाहा इदं सूर्याय न मम ।

ૐ ત્વં નો અમે તવ દેવ પાયુભિર્મઘોનો રક્ષ
તન્વશ્ચ વન્ધ । ત્રાતા તૌકસ્ય તનયે ગવા
મસ્યનિમેષં । રક્ષમાણ સ્તવવ્રતે ૩૪ ॥

ૐ સ્વાહા इदं अग्निरुणाभ्यां न मम ॥

ૐ સ ત્વં નો અમેઽવમો ભવો તીને દિષ્ઠો
અસ્યા ઉષસો વ્યુષ્ઠૌ । અવયક્ષ્વનો વરુણં રરાણો
વીહિ મૃડીકં સુદવો ન ણધિ ॥ ૩૫ ॥

ૐ અયસે સ્વાહા इदं अयसे न मम ॥

ૐ વરુણાય સવિત્રે વિષ્ણવે વિશ્વેભ્યો દેવેભ્યો મરુદ્ગયઃ
સ્વર્કેભ્યઃ શ્ચ સ્વાહા ॥ इदं वरुणाय सवित्रे विष्णवे विश्वेभ्यो
देवेभ्यो मरुद्गयः स्वर्केभ्यश्च न मम ॥

ૐ વરુણાયાદિત્યાયાદિતયે સ્વાહા इदं वरुणायादित्या-
यादितये न मम ॥

ૐ પ્રજાપતયે સ્વાહા इदं प्रजापतये न मम ॥

એ રીતે આહુતિઓ આપી, હોમનું કામ સમાપ્ત કરી, અગ્નિના
પશ્ચિમ ભાગમાં સારું સુકોમળ બદામી (ગર્ભવતીને એસવા માટે
સુંદર સુકોમળ ઉંચુ આસન) બનાવી, તે ઉપર ગર્ભવતીને એસાશવી.

તે પછી ગર્ભવતીના સ્વામીએ ઉદુંબર વૃક્ષ (ઉમયડા) નાં બે કાયાં ફળ (ગુહારાં) ત્રણ દર્ભનાં પવિત્રાં એ પાંચેને ભેગાં બાંધી તેને ગુચ્છ કરી એક લોઢાના ખીલા વડે અથવા તીર વડે તે ગર્ભવતીના કપાળ ઉપર જ્યાં સ્ત્રીઓ ચોટલાની પાંથી અથવા શિથો પાડે છે તે માથાના કેશને બે પાસ જૂદા કરી તે પાંથી અથવા શિથા ઉપર તે ગુચ્છને નીચેના ત્રણ મંત્રો ભણી ત્રણ વાર કપાળથી આરંભી શિથાના ઉપર થઇ અંબોડા ભણી જાય એવી રીતે તે ગુચ્છ ફેરવેલો:—

ૐ ભૂર્વિનયામિ ॥ ૧ ॥ ૐ ભુવર્વિનયામિ ॥ ૨ ॥ ૐ સ્વર્વિનયામિ ॥ ૩ ॥

તે પછી નીચેનો મંત્ર ભણી તે બે કાયાં ઉદુંબરનાં ફળ અને ત્રણ દર્ભનાં પવિત્રાંનો જે ગુચ્છ બનાવેલો હોય તેને ગર્ભવતીના ચોટલે બાંધેલો:—

ૐ અયમૂર્જાવતો વૃક્ષઽઙ્ગઽર્જીય ફલિની મવ ॥

તે પછી ગર્ભવતીના પતિએ વિણા આદિ ગાયનનાં મહંગાદિ વાજ્રો, સાથે ગાનના નિયમ પૂર્વક આજ્ઞા કરી, સ્પૃહણીય રાજર્ષિઓનાં ચરિત્રો ગવરાવવાં.

તે પછી પોતાના ગામના સમીપ જે કોઈ નદી હોય તેનું ત્રણ વાર ગર્ભાણી પાસે નામસ્મરણ કરાવવું. જ્યાં સમીપ નદી ન હોય તેમણે ગંગા યમુના અથવા સરસ્વતી આદિમાંથી ગમે તે નદીનું ત્રણ વાર નામસ્મરણ કરાવવું.

આ સીમંત સંસ્કારના વિધિને ગુજરાત-કાઠિયાવાડમાં બોળો
 બરવો ' એ નામથી કહેવાય છે ને તેનો શાસ્ત્રાગ્રા પ્રમાણે કરવાનો
 તો સર્વ વિધિ બતાવ્યો; પણ યદ્યપિ શુદ્ધં લોકવિરુદ્ધં નાચરણીયં
 નાકરણીયં । એ વચનાનુસાર ગમે એવી તમારી શાસ્ત્રસિદ્ધ ક્રિયા
 હશે, ગમે તેવા તમે શાસ્ત્રવેત્તા અને ક્રિયાકુશળ હશે, લોકોમાં
 તમારું પાંડિત્ય પ્રસિદ્ધ હશે, તથાપિ લૌકિકક્રિયાથી વિરુદ્ધ ક્રિયામાં
 તમે અગ્રાત હશે ને મનસ્વી પણે ક્રિયા કરશે તો તમે વિકળ અથવા
 વેદીઆં ઢોર અને અમળુની ગણનામાં ગણામ્ સ્ત્રીઓના ઉપહાસને
 પાત્ર થશે, માટે કોઈ પણ સીમંતસ્કારનો પ્રયોગ કરનાર-કરાવનારે
 પ્રથમ પોતાની સાતિનો કુલાચાર અને રુઢી શીરીતે છે, તે કોઈ વૃદ્ધ
 સ્ત્રી કે પુરુષ પાસેથી બાણી લેવાં જોઈએ, પછી પ્રયોગપદ્ધતિ વાંચી
 ક્રિયા કરવા-કરાવવામાં તત્પર થવું જોઈએ.

પ્રથમ ગર્ભવતીને છઠો આઠમો અથવા સાતિની રુઢીમાં જટલામે
 માસ લેવાતો હોય તે મહિનામાં અનુકૂળતા પ્રમાણે મુદૂર્તનો
 નિશ્ચય કરવો.

॥ શાર્દૂલવિક્રીડિતવૃત્તે ॥

જીવાર્કાર દેનેમૃગેજ્ય નિર્ઘટિત્રોત્રાદિતિવ્રગ્રમૈ
 રિક્તામાર્કરસાષ્ટવર્જ્યતિથિભિર્માસાધિપેવીવરે ॥

સીમન્તોષ્ઠમષ્ઠમાસિભુભદૈઃ કેન્દ્રત્રિકોણે સ્વલૈ-
 લાભારિત્રિષુપા ધ્રુવાન્ત્યસદ્દહે લગ્ને ચ પુરુષાં શકે ॥

॥ મુદૂર્તચિન્તામણિ ॥

બૃહસ્પતિ, મંગળ અને રવિવાર, એ ત્રણ વારેમાં, ચોથ. નામ, અને ચક્રદશ એ ત્રણ રિક્તાતિથિ વિનાની તિથિઓમાં, હસ્ત, મુમશીર્ધ, પુષ્ય, મૂળ, શ્રવણ, પુનર્વસુ તથા ક્રુવ સંગ્રહ (ઉત્તરા ત્રણ અને રોહિણી) એ નક્ષત્રોમાં અથવા રેવતીમાં, બારશ, છઠ્ઠ, આઠમ અને અંભાંસ, રહિત તિથિઓમાં, કેન્દ્રત્રીકાણુમાં પાપગ્રહો હોય, ત્રીજા, છઠ્ઠા અને અગ્નીઆરમા ભાવમાં પુરુષ રાશીના અંશ હોય, તો એવા શુભ દિવસમાં સીમંતોત્તમન સંસ્કાર કરવો.

કેટલીક ન્યાતોમાં ગર્ભવતીને પાંચ માસનો ગર્ભ થતાં પંચમાસીની રાખડી બાંધવાનો સંપ્રદાય છે. ને જે દિવસે તે બાંધવાની હોય તે દિવસે ગણુપતિની પૂજા કરાવી, જે રક્ષા બાંધવાને યોગ્ય હોય તેવી તેની નવુંદ આદિ પાસે બંધાવવી.

કેટલીક ન્યાતોમાં તે સીમંતોત્તમનને દિવસે પણ રક્ષા બંધન થાયછે. જે દિવસે સીમંતોત્તમન સંસ્કાર કરવાનો હોય તે દિવસે ગર્ભવતીનું જો પોતાના ગામમાંજ પીચર હોય તો પોતાને પીચર અથવા કોઈ પીચર બણીનું સંબંધી હોય તો તેને ઘેર અથવા પોતાના માપાવાળાને ઘેર પણ ગર્ભવતીને નાવા મૂકે છે. કારણ કે પીચર અથવા પીચરના સંબધવાળા કે માયા ઓળખાણુ વાળાને ત્યાં છૂટથી મંગળ સ્નાન કરી શકાય છે. જ્યારે તે નહાવા જાય છે ત્યારે ગણુપતિની પૂજા કરે છે, માટે તે ગૃહયજ્ઞ પ્રમાણે કરાવવી. પછી તે ગર્ભિણી સ્ત્રી એક કોઈ પુત્ર બાળકને ઉચકી શકાય એવા બાળકને જન્મણીકેડે તેડી લેછે. ને તે જન્મણી હાથમાં સવાશેર ઘઉંના લોટની કુલેરનો લાડવો ગાલી રાખેછે. ને હાથા હાથમાં ગોઠવીને થાળામાં મૂકેલો ધી દીવો જેના ઉપર પવન ના નડે માટે ઉધી ચારણી લાંકેલી હોય એવો ધૃત દીપક રાખી, ગાજતે વાજતે જ્યાં નહાવાનું હોય છે, તેના ઘેર જાય છે. પછી

ત્યાંથી દહીં, કંક, સુગંધી તેલ, હળદર અને દ્રો આદિથી શુદ્ધ સ્નાન કરી રહે છે તે પછી તે પોતાને ઘેર વાજતે ગાજતે આવે છે. જ્યારે આવે છે ત્યારે ભૂમિપર માર્ગમાં લૂગડાં પથરાય તેપર થઇને આવેછે. ગર્ભવતી જ્યારે નાહીને નવનવા વસ્ત્રાલંકારો ધારણ કરી પોતાને ઘેર આવે છે, ત્યારે તેની પોશ્યામાં ઘઉં, અથવા ચોખા ભરી, તેમાં સાત સોપારીઓ સાત પૈસા એક રૂપીયો અને સાત પાન, એ બધું પોશ્યામાં રાખેછે. ને જ્યારે પોતાને બારણે બાંધેલા તોરણ પાસે આવે છે, ત્યારે તેને ઉભાં રહેવા તોરણ બહાર એક પાટલો કે બાજીઠ મૂકી હોય તે પર તે ગર્ભવતી ઉભી રહે છે. પછી તેને પોતાના ગૃહકુટુંબની કોઈ સૌભાગ્યવતી સ્ત્રી વરપેંખવાની રીતે પોંખી લેછે. પછી તેની જે પોશ હોય તે તેમાંની સર્વ વસ્તુઓ સહિત તે ગર્ભવતી પોંખનારી સૌભાગ્યવતીના ખોળામાં ઠાલવે છે. ગર્ભવતીએ નહાવા જતી વખતે જે સવાશેર કુચેરનો લાડવો જમણા હાથમાં લઇ ગઇ હતી તેમનો અર્ધ લાડુ જે બાજીને તેણે તેડ્યો હોય તેને આપવો. ને અર્ધી જે શેષ રહ્યા તે જ્યારે ત્યારે પોતાના ઉપયોગમાં વાપરવો. તે પછી સ્વસ્થ થઇ જ્યાં ગ્રહયજ કરવાનું સ્થાન હોય ત્યાં પોતાના આસનપર બેસવું ને તેની સાથે ગ્રહયજ કરવા નહાઇ શુદ્ધ વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કરી, તેના પતિએ પણ આવીને બેસવું. પછી આ પુસ્તકમાં બતાવ્યા પ્રમાણે સમગ્ર ગ્રહશાંતિનું કર્મ સમાપ્ત કરવું.

તે પછી આ સીમંતોન્નયનપ્રયોગ આગળ બતાવ્યો છે તે પ્રમાણે સર્વ હોમવિધિ કરીને હવે ખોળો ભરવાનો વિધિ આ પ્રમાણે કરવો:-જે સ્ત્રી અક્ષયસંતાનવતી હોય તેની પાસે ગર્ભવતીના ખોળામાં વાંસના સપડામાં ભરેલા સવાશેર, સવાપાંચશેર, અથવા

સવાદસશેર, ચોખ્ખા લઘુ તેમાં એક રૂપીઆ, સાત પૈસા, સાત સોપારીઆ, સાત પાન, સાત સૂતરની કોકડીઆ, સાત કમળ કાકડીઆ (કમળનાં ખીજો), સાત વડના ટેટા તથા ઘો, લઘુ બધું વાંસના સૂપડામાં બેગું કરી ગર્ભવતીના ખોળામાં પાંચવાર કે સાતવાર તે અક્ષય્ય સંતાનવાળી સૌભાગ્યવતી પાસે ખોખા ભરીને નંખાવવું. પછી પાસે રહેલી સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓએ તેનો ખોળો ઝાલી રાખી ભૂમીપર કાંઈ ન પડે એમ તે ચોખ્ખાના સૂપડામાં પાછા નંખાવવું ફરી પણ પાછી તે અક્ષય્ય સંતાનવાળી સ્ત્રીએ પાંચવાર કે સાતવાર તે સૂપડામાંથી ચોખ્ખાની પોશો ભરી ગર્ભવતીના ખોળામાં નાખવી ને પાસે રહેલી ખીજી સ્ત્રીઓ તે ભરાએલા ખોળામાં જે ચોખ્ખા આદિ હોય તે ફરી પાછું સૂપડામાં નંખાવવું. આ પ્રમાણે પાંચવાર કે સાતવાર કરાવવું એનું નામ 'ખોળો ભર્યો' એમ કહેવાય છે. તે પછી ગર્ભવતીના નાનો દીયર હોય તેની પાસે કંકુવાળા હાથ કરાવી ગર્ભવતીના ગાલ પીળાવવા. ખીજી કેટલીક ન્યાતોમાં દીયર પાસે ગર્ભવતીના ગાલ ઉપર થપડ મરાવે છે આ ક્રિયાને યુસડ કહે છે. પણ મોટી ભોળાઈ પ્રતિ આ ક્રિયા દિયરને દ્વંષણ લગાડે એવી છે કારણ કે મોટી ભોળાઈ દિયરને તો માતૃશ્રીના સ્થાને ગણાય છે તે પછી ગર્ભવતીની ફાઈજ કે નણુંદ તે ગર્ભવતીને રાખડી બાંધે છે તે રાખડીની રીત આ પ્રમાણે છે. ચાર પાંચ તસ (અંગુળ) કાળા ગળ્યાણી લઘુ, તેમાં ચતુષ્પદ ચારમાર્ગ ભેગા થતા હોય ત્યાંની ચોડીક ધૂળ, હનમાનની મળા, ચાર પાંચ ચનોડીઓ, અને ચાર પાંચ અડદના દાંણા, તથા એક લોઢાની વાજેલી ગોળ કડી, સારી દઢ રેશમી દોરીથી તેની પોટકી બાંધી પછી એ બધું બેગું કરીને જમણા હાથને કાંડે બાંધવી તે રાખડી બાંધી કહેવાય છે. એવી રાખડી પાંચ માસે પંચમાસી બાંધવી તે પણ આ પ્રમાણે રાખડી કરી બાંધવી.

કેડલાંક સીમંત ઉપર સોનાનું ઘેર રખાવી સોનાની કે રૂપાની પોતાની શક્તિ અનુસાર રાખડી કરાવી લાવી ગર્ભવતીની ફાઇ કે નહુંદ આંધે છે. અને તે પ્રમાણે ગર્ભવતીનો પતિ તેમને તેથી વધારે મૂલ્યની શિખના રૂપીઆ આપે છે. માટે સીમંતોન્નયન સંસ્કાર કરનાર કરાવનારે આ લૌકિક ક્રિયાને પણ માન આપી ભૂલવી જોઇતી નથી. પણ જેનામાં જે ચાલ હોય તે પ્રમાણે જાણી લઇને પ્રયોગ કરવો.

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી સીમંતોન્નયનસંસ્કાર નિમિત્ત દશ બ્રાહ્મણને ભોજન કરાવવાનો સંકલ્પ મૂકવો:—

**કૃતસ્ય કર્મણઃ સાંગતા સિદ્ધ્યર્થે સ્મૃત્યુક્તાન્દશસંખ્યાકાન્
બ્રાહ્મણાન્ ભોજયિષ્યે તેન શ્રીકર્માંગદેવતાઃ પ્રીયતામ્ ॥**

તે પછી ક્રિયા કરાવનાર આચાર્યાદિ બ્રાહ્મણોનું પૂજન કરી દક્ષિણા પ્રદાન કરી, આશિર્વાદ ગ્રહણ કરી, આવાહિત દેવોનું વિસર્જન કરી પ્રયોગ પૂર્ણ કરવો:—

॥ इति सीमंतोन्नयनसंस्कारः ॥

॥ ગર્ભિણીઃસ્ત્રીર્ભિર્વાલનીયાનિયમાઃ ॥

ગર્ભિણીએ કોલસા, રાખોડી, હાડકાં, ઠીંકરાં, ચુસો, સપટું, ખાંડણીઓ, નિસાતરો, ચંત્ર અને ડાંગેર આદિનાં છોતરાં ઉપર બેસવું નહિ. સાવરણી કે છાણા-શાકડાનું ઓશીકું કરી સૂવું નહિ. તથા તે ઉપર ઝાડો કે પેશાબ કરવાં નહિ. ચોટલાના વાળ છુટા રાખવા નહિ. પરવશ થવું નહિ. સંધ્યાકાલના સમયોએ બોજન કે શયન કરવું નહિ. અશુભ કે અમંગળવાણી ખોલવી નહિ. સૂનું ધર, શન્ય વૃક્ષ, કે શન્ય જલા-શયપ્રતિ જવું નહિ. લોઢાના પલંગમાં સૂવું નહિ. સાંખેલું કે ખાંડણીઆનું ઓશીકું કરીને સૂવું નહિ. જલમાં પેશાને રનાન કરવું નહિ. રાશડા ઉપર બેસવું નહિ. મનમાં ઉદ્વેગ કે કોઈ પ્રકારની ચિંતા રાખવી નહિ. ભૂમિઉપર પોતાના નખ કોલસા કે રાખોડી વડે કાંઠા પથ્થુ લખવું કે ચિતરવું નહિ. ઘરમાં ક્લેશ કંકાસ ન કરવો. પોતાનું શરીર થાકી જાય એવું કામ કરવું નહિ. બહુ શ્રમ ન કરવો. અપવિત્ર સ્થિતિમાં રહેવું નહિ. ઉત્તર દિશા બણી ઓસીકું કરી સૂવું નહિ. ભૂમિપર ઓશીકું કરી સૂવું નહિ. પોતાના શરીરને વસ્ત્રરહિત સ્થિતિમાં રાખવું નહિ. બીના પગ રાખવા નહિ. અતિશય હસવું નહિ. સાસુ સસરાની શુભૂષા કરવી. ઝાડના મૂળ તળે જવું કે બેસવું નહિ. ખાતાં, પીતાં, ચાલતાં બેસતાં, સૂતાં અથવા પ્રત્યેક વ્યવહાર કરતાં પોતાના પથ્યાપથ્યના, શરીર સંરક્ષણના વિચાર ઉપર પૂરું લક્ષ્ય આપવું. નિત્ય પોતાના ઘરની સંપત્તિ ને શક્તિ અનુસાર નવ નવાં વસ્ત્રાભૂષણ પેહરવાં. શક્તિ અનુસાર નિત્ય દાન પુન્ય કરવાં, ભગવદ્ભજન કરવું, તથા સારાં સત્શાસ્ત્રો વાંચવાં, હાથી, ઘોડો, પર્વત, કે કોઈ બહુ ઉંચા મહેલ ઉપર ચઢવું નહિ. બહુ

વ્યાયામ, ઘણો થાક લાગે એવું કામ, અથવા (કસરત) કરવાં નહિ. બહુ ઉતાવળાં આસવું કે દોડવું નહિ. ગાડામાં બેસવું નહિ. શોક કરવો નહિ. શરીરમાંથી લોહી કહાડવું નહિ. ઉભડક કે કુર્કુટાસનથી બેસવું નહિ. અતિવ્યવસાયમાં ગુંથાવું નહિ. દિવસે સૂવું નહિ. ને રાત્રિએ બહુ જાગરણ કરવું નહિ. બહુ ખારા, બહુ ખાટા બહુ વિદાહી ચ્મને બહુ ઊના પદાર્થો ખાવા નહિ, બહુ બારે પદાર્થો પણ જમવા નહિ. એ પ્રમાણે નિયમોનું પાલન કરનારી સ્ત્રીને સારો દૃઢ અંગ વાળો, બળવાન, વિશાળબુદ્ધિવાળો અને ચિરાયુષી પુત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે. તથા એ નિયમોથી વિરુદ્ધ વર્તન રાખનારી સ્ત્રીના ગર્ભનું પતન થાય છે.

॥ ગર્ભિણ્યાઃસ્વામિનો ધર્માઃ ॥

ગર્ભવતી સ્ત્રીને જે જે ધનની ઇચ્છા થાય તે તે તેને આપવું; તથા તેને જે જે ખાવાપીવાનું ઓઢવા પહેરવાનું મન થાય તે તે સર્વ આપી તેની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવી, પણ કદાપિ તેની ઇચ્છાનો અવરોધ કરવો નહિ; ગર્ભવતીની અપેક્ષા પૂર્ણ કરી તેને પ્રસન્ન રાખવાથી દીર્ઘાયુષી, બળવાન અને સંપૂર્ણ અવયવો વાળા સુપુત્રનો લાભ થાય છે. અને એની ઇચ્છાનો અવરોધ કરી તેને સંતાપ પમાડવાથી તેને હીન અંગે વાળા તથા અદ્વપાયુષી બાળકનો જન્મ થાય છે. ગર્ભિણીના પતિએ સખાનુગમન ન કરવું (રાજ દડન માટે રમશાનમાં જવું નહિ.) નખ કપાવવા નહિ. યુદ્ધ પ્રસંગે રણસંગ્રામમાં જવું નહિ. દૂરદેશ પ્રવાસ ન કરવો. દીકરા દીકરીનો વિવાહ ન કરવો. અને સમુદ્રના જળનો સ્પર્શ કે સમુદ્રસ્નાન ન કરવું. એઢલાંસનાં કસ્વાથી પતિના આયુષ્યનો ક્ષય થાય છે. અન્ય સ્મૃતિકાર પણ કહે

છે કે ગર્ભિણીના પતિએ સિંધુસ્નાન (સમુદ્ર સ્નાન), દુભચ્છેદન (લીલા વૃક્ષને કાપવું તે), વપન (ક્ષૌર), પ્રેતવહન (કોઇનું શબ ઉઠાવવું તે) અને વિદેશગમન, એટલાં ન કરવાં. તેમાં સમુદ્રસ્નાન પણ જો નૈમિત્તિક (કોઇ નિમિત્તવશાત્ આવશ્યક) હોય તો કરવું. અને પ્રેતવહન પણ પોતાના પિતૃવર્ગનું હોય તો કરવું. પતિને પોતાના ધર્મો સ્ત્રીને સાતમાસનો ગર્ભ થયા પછી પાલન કરવાની શાસ્ત્ર આગ્રા છે. આશ્વલાયનસ્મૃતિમાં કહ્યું છે કે ગર્ભવતીના પતિએ સ્ત્રીને સાત માસનો ગર્ભ થયા પછી ક્ષૌર (મુંદન), મૈથુન, (વિષયસેવન), તીર્થયાત્રા, સાંવત્સરિક કે મહાલયાદિશ્રાદ્ધો કરવાં નહિ.

॥ અથ જાતસંસ્કારવિચારઃ ॥

પિતાએ પુત્રનો જન્મ સાંભળી તત્કાલ તેનું મુખ જોવું, કારણ કે પુત્રનું મુખ જોવાથી પિતા દેવ, મનુષ્ય, અને પિતૃ એ ત્રણના ઋણથી મુક્ત થાય છે.

પુત્રના જન્મસમયે પિતા સમીપ હોય તો તેણે પુત્રનો જન્મ સાંભળી તેનું મુખ જોઈને પહેરેલાં વસ્ત્ર સહિત સ્નાન કરવું. ને પિતા અસમીપ હોય તો તેણે પુત્રનો જન્મ માત્ર સાંભળીને જ સ્નાન કરવું. તેમાં પણ જો યોગોમાં જન્મ થવાથી શાસ્ત્રમાં શાંતિઓ કરવાનાં વિધાનો બતાવ્યાં છે એવાં મૂલાદિ નક્ષત્રોમાં જો પુત્રનો જન્મ થયો હોય તો પિતાએ પુત્રનો જન્મ સાંભળીને જ માત્ર સ્નાન કરવું કારણ કે તેવા યોગોમાં જન્મેલા પુત્રનું મુખ શાંતિ કર્યા પછી જોવાની શાસ્ત્ર આગ્રા છે. પુત્રનો જન્મ થયા પછી પિતાએ તત્કાલ તે પુત્રને જાતકર્મ સંસ્કાર કરવો. પિતાને પુત્રનો જન્મ થતા પહેલાં કોઇ મૃતાદિ આ

તત્ત્વ સર્વં પ્રતિગ્રાહ્યં પક્ષાન્નં તુ વિવર્જયેત્ ।

ભક્ષયિત્વાતુ તન્મોહાદિજશ્ચાંદ્રાયણં ચરેત્ ॥

ભાવાર્થ:—કુમારનો જન્મ થયો હોય તે દિવસે બ્રાહ્મણોએ પ્રતિગ્રહ કરવો. સોનુ, ભૂમિ, ગાય, અશ્વ આદિ પશુઓ, ધાન્ય શય્યા અને આસન ઇત્યાદિ સર્વ ગ્રહણ કરવું પણ માત્ર તેના ધરના રંધાએલા અન્નનો ત્યાગ કરવો. કદાપિ ભૂલથી તેના અન્નનું બ્રાહ્મણથી ભેજન કરાયું હોય તો તેની નિષ્કૃતિને અર્થે ચાંદ્રાયણવ્રત કરવું.

દેવાશ્ચ પિતરશ્ચૈવ પુત્રે જાતે દ્વિજન્મનામ્ ।

આયાંતિ તસ્માત્તદહઃ પુણ્યં પૂજ્યં ચ સર્વદા ॥

ભાવાર્થ:—દ્વિજને ઘેર પુત્રજન્મનો મંગલપ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં દેવો અને પિતૃદેવો આવે છે; તે માટે તે પુત્રજન્મના દિવસે દાન, પુન્ય અને તે દેવોનું પૂજન કરવું.

પુત્રજન્મપ્રસંગે નીચે ખતાવેલા પદાર્થોનું દાન કરવાનું સ્મૃતિકારે સૂચન કર્યું છે:—

તત્ર દદ્યાત્સુવર્ણં ચ भूमिं गां तुरगं तथा ।

छत्रं च गंध मांगल्यं शयनं चासनं गृहम् ।

ભાવાર્થ:—પુત્ર જન્મના પ્રસંગે સુવર્ણ, ભૂમિ, ગાય, ઘોડો, છત્ર, ચંદન, પાન પુષ્પ આદિ માંગલિક વસ્તુઓ શય્યા, આસન, અને ઘર ઇત્યાદિ પદાર્થોનું દાન કરવું.

જે સ્ત્રીના પતિ મરણ પામેલો હોય, પતિત થયેલો હોય, સન્યસ્ત લીધું હોય અથવા વિદેશ ગયેલો હોય તો તે સ્ત્રીને ગર્ભાધાન વિના તે પછીના પુંસવનાદિ સંસ્કારો તેના ગોત્રના કોઈ શ્રેષ્ઠ પુરુષે કરવા.

પિતા મહા રોગથી પીડિત હોય છતાં જાતકર્મ કરવા ને શક્ત હોય તો પણ તે રોગાર્ત પિતાને જાતખાલકને સ્પર્શ કરવાની શાસ્ત્ર આજ્ઞા ન હોવાથી પોતાને જ્યારે સંપૂર્ણ આરોગ્ય-સ્વાસ્થ્ય પ્રાપ્ત થાય ત્યારે તે પિતાએ જાતક્રિયા પોતેજ કરવી.

॥ અથ જાતકર્મપ્રયોગઃ ॥

સ્વધર્મનિષ્ઠ ગૃહસ્થે પોતાને ઘેર 'પુત્રનો જન્મ થયો' એમ સાંભળી ઉત્સાહ પૂર્વક તેનું મુખ જોવું. ને તે પછી નદી આદિ તીર્થોમાં ઉત્તરાભિમુખે જોડી સ્નાન કરવું. જન્મ રાત્રિ એ હોય અને નદી આદિના સ્નાનનો સંભવ ન હોય તો દીવસે ઘરમાં આણેલા ટાઢા પાણીમાં મુવર્ણ નાખી અગ્નિસમીપ રહીને પહેરેલાં વસ્ત્રો સહિત સ્નાન કરવું. નદી આદિ જલાશયનો અભાવ હોય ત્યાં પણ તે પ્રમાણે જ કરવું.

એ રીતે સ્નાન કરી ફાટેલાં ન હોય એવાં સ્વચ્છ વસ્ત્ર પહેરી ચંદન પુષ્પથી અલંકૃત થઈ, શુભ આસન પર જોડીને જોનું નાલચ્છેદન કરવામાં આવ્યું નથી, સ્તનપાન કરાવવામાં આવ્યું નથી, તથા સ્તિકા આદિ સ્ત્રિઓએ જેનો સ્પર્શ પણ કર્યો નથી, અને માત્ર જેના શરીર ઉપરનો મલ (ઓર) ઘોઈ નાખવામાં આવ્યો હોય એવો તે

જન્મેલા બાલકને નવાં વસ્ત્રા બૂધણુ ધારણ કરેલી પોતાની સ્ત્રીને સારા ધોગ્ય આસન પર બેસારી તેના બોલામાં પૂર્વભણી મુખ રહે એમ બેસારી, તુરત જન્મેલું બાળક બેસી શકે નહીં માટે પૂર્વ ભણીના આશીર્કે સુવારી પિતાએ આચમન-પ્રાણાયામ કરી, નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો. બાળકને ખુંચે નહિ એવા ગરમ કપડામાં કે રૂમાં બાથવા મુદુ વસ્ત્રમાં વીંટી રાખવો જ્યોતી શરદી થવાનો સંભવ રહે નહિ.

અત્રાઘ અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુકતિથૌઅમુકવાસરે
મમાસ્ય જાતશિશોર્ગર્ભાંબુધાનજનિતસકલદોષનિર્બર્હણાયુર્મેધા-
ભિદ્વિદ્ધિવીજગર્ભસમુદ્ભવૈનોનિર્બર્હણદ્વારા શ્રીપરમેશ્વર પ્રીત્યર્થે
જાતકર્મ કરિષ્યે ।

એ પ્રમાણે મુખ્ય કર્મનો સંકલ્પ કરીને તે પછી તે જાત કર્મના અંગભૂત કર્મો કરવાનો સંકલ્પ નીચે પ્રમાણે બોલીને કરવો:—

તત્ર નિર્વિઘ્નતાર્થ ગણપતિપૂજનં તદંગત્વેનસ્વસ્તિપુણ્યા
હવાચનં માતૃકાપૂજનાયુષ્યમંત્રજપપૂર્વકમાભ્યુદાયિકશ્રાદ્ધં હૈ-
મ્નૈવ કરિષ્યે ।

એ રીતે સંકલ્પ કરીને ગ્રહયજ્ઞમાં બતાવેલી રીતે ગણપતિપૂજન સ્વસ્તિપુણ્યાહવાચન, માતૃકાપૂજન, આયુષ્ય મંત્રનો જપ અને મત્ર સુવર્ણથીજ આભ્યુદાયિકશ્રાદ્ધ, એટલાં કર્મ બહુ તીવ્રતાથી ને દુકી રીતે કરી દેવાં. સ્વસ્તિપુણ્યાહવાચનના ઉત્તરસંકલ્પમાં સચિતા પ્રીયતામ્ એમ બોલવું. કર્તાએ બહુ તીવ્રતા અને સાવચેતી રાખવાની

છે બીજું ન બને તો માત્ર માંત્રિક ક્રિયાજ કરવી. ૧૩૮ મંત્રો ભણી જવા.

તે પછી એક શુદ્ધ પાત્રમાં મધ અને ઘી મિશ્ર કરીને અથવા મધના અભાવે એકલું ઘી લઈ અનામિકા (ટચલીની જોડેની આંગળી) ઉપર એક સોનાની શળી રાખી તે આંગળી અને શળી બન્ને વડે તે પાત્રમાંથી મિશ્ર મધ અને ઘી લઈ તે બાલકને નીચેના ચાર મંત્રો ભણી સરવાર પ્રાશન કરાવવું; પ્રાશન ન કરાવવું હોય તો માત્ર સુંઘાડવું.

ૐ ભૂસ્ત્વયિદધામિ ॥ ૧ ॥ ૐ ભુવઃ સ્ત્વયિ દધામિ ॥ ૨ ॥
ૐ સ્વસ્ત્વયિદધામિ ॥ ૩ ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વ સર્વસ્ત્વયિદ-
ધામિ ॥ ૪ ॥

તે પછી તે બાળકના નાભીના પાસે બેસી જમણા કાન આગળ પોતાનું મુખ રાખી નીચેના મંત્રો ભણવા:—

ૐ અગ્નિરાયુષ્માન્ત્સવનસ્પતિભિરાયુષ્માં-
સ્તેનત્વાયુષાયુષ્મંતં કરોમિ ॥ ૧ ॥

ૐ સોમઽાયુષ્માન્ત્સઽઓષધીભિરાયુષ્માંસ્તેનત્વાયુષા-
યુષ્મંતં કરોમિ ॥ ૨ ॥

ૐ વ્રહ્મઽાયુષ્મત્તદ્વાહ્મણૈરાયુષ્મેનત્વાયુષાયુષ્મંતં
કરોમિ ॥ ૩ ॥

ૐ દેવાઽઆયુષ્મંતસ્તેમૃતૈરાયુષ્મંતસ્તેનત્વાયુષાયુષ્મંતં ક-
રોમિ ॥ ૪ ॥

ૐ ઋષયઽઆયુષ્મંતસ્તેનવ્રતૈરાયુષ્મંતસ્તેનત્વાયુષાયુષ્મંતં
કરોમિ ॥ ૫ ॥

ૐ યજ્ઞઽઆયુષ્માન્તસદક્ષિણાભિરાયુષ્માંસ્તેનત્વા યુષાયુ-
ષ્મંતં કરોમિ ॥ ૬ ॥

ૐ સમુદ્રઽઆયુષ્માન્તસસ્રવંતી ભિરાયુષ્માંસ્તે નત્વાયુષાયુ-
ષ્મંતં કરોમિ ॥ ૭ ॥

તે પછી નીચેના મંત્ર ત્રણ વાર બોલવો:—

ૐ ડ્યાયુષં જમદગ્નેઃ કશ્યપસ્ય ડ્યાયુષમ્
। યદેવેષુ ડ્યાયુષં તન્નો અસ્તુ ડ્યાયુષમ્ ॥ ૧૩ ॥

તે પછી પોતે પિતાએ તે બાલકનાથી- પૂર્વ દિશામાં જઈ
બાલકના સામું જોઈ ‘ પ્રાણઃ । ’ એવો ઉચ્ચાર કરવો; દક્ષિણ
દિશામાં જઈ ડ્યાનઃ એવો ઉચ્ચાર કરવો; પશ્ચિમ દિશામાં જઈ
અપાનઃ એવો ઉચ્ચાર કરવો; ઉત્તર દિશામાં જઈ ઉદાનઃ એવો
ઉચ્ચાર કરવો અને તે ચારે દિશાઓના મધ્યમાં આવે બાલકના
સામું જોઈ સમાનઃ એવો ઉચ્ચાર કરવો.

જાતસંસ્કાર સમયે જો પોતાની પાસે પૂરતી આલ્પણો હોય તે ઉક્ત રીતે પાંચેને પાંચ દિશાઓએ ઉભા રાખી, ઉપરના ક્રમે પ્રાણઃ। વ્યાનઃ। અપાનઃ। ઉદાનઃ અને સમાનઃ। એવા ઉચ્ચારો કરાવવા.

તે પછી પિતાએ જે ભૂમિપર પુત્રનો જન્મ થયો હોય તે ભૂમિનું નીચેના મંત્ર બણી અભિમંત્રણ કરવું:—

ॐ વેદતે ભૂમિહૃદયન્દિવિ ચન્દ્રમસિ શ્રિતં
વેદાદન્તન્માન્તદ્વિદ્યાત્પશ્યેમશરદઃ શતંજીવેમ
શરદઃ શતં શ્રુણુયામશરદઃ શતમ્ ॥

તે પછી નીચેના મંત્ર બણી આલકને સ્પર્શ કરવો:—

ॐ અશ્માભવ પરશુર્ભવ હિરણ્યમશ્નુતંમ્ભવ
॥ આત્મા વૈ પુત્રનામાસિ સજીવશરદઃ શતમ્ ॥

તે પછી તે પ્રસૂતીને સ્પર્શ કરી, નીચેના મંત્રથી અભિ
મંત્રણ કરવું:—

ॐ ઇહાસિ મૈત્રાવરુણી વીરેવીરમજીજ-
નથાઃ ॥ સાત્વમ્વીરવતી ભવ યાસ્માન્વીરવતો
કરત્ ॥

તે પછી નીચેનો મંત્ર બળી તે પીતાએ તે બાલકની માતા પ્રસૂતાનો જમણો સ્તન જલથી ધોઈ, તે કુમારના મુખમાં સ્તનપાન કરવા-ધાવવા માટે આપવો. આ કાર્ય લજ્જાસ્પદ લાગે તો પિતાએ મંત્ર બળવો ને પ્રસૂતીએ પોતાનો સ્તન ધોઈ બાળકના મુખમાં આપવો:-

ॐ इमं स्तनमूर्जस्वन्तं धयापां प्रपी नमग्ने
सरिरस्य मध्ये । उत्संजषस्व मधु मन्तमर्वन्
समुद्रियं सदनमाविशस्व ॥ ૬૭ ॥

તે પછી પ્રસૂતીએ પોતાનો ડાબો સ્તન જલથી ધોઈ નીચેના બે મંત્રો બળી તે જન્મેલા બાલકને મોમાં ધાવવા માટે આપવો:-

ॐ पस्तस्तेनः शशयोजो मयोभूयोरत्न
धावसुविद्यः सुदत्रः । षेन विश्वापुण्यसिद्यार्याणि
सरस्वतीतमिहधातवेकः ॥ ૧ ॥

ॐ इमं स्तनमूर्जस्वन्तं धयापां प्रपी
नमग्ने सरिरस्य मध्ये । उत्सं जषस्व मधुमन्त-
मर्वन् समुद्रियं सदनमाविशस्व ॥ ૬૭ ॥

તે પછી આગળ બતાવેલા દાનોમાંથી અથવા પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે આ પુત્રજન્મમહોત્સવના પ્રસંગે પિતાએ ઉદાર ચિત્તથી વ્રાહ્મણોને દાનો આપી અન્ય કુટુંબી આડોશી પાડોશીનાં માણસ અને બાલકોને પોતાની સંપત્તિ-શક્તિ અનુસાર સાકર, ગોળ અથવા મીઠામ વગેરે આપી પુત્રને આશિર્વચનો કહેવરાવવાં.

તે પછી નાભિથી આઠ આંગળ સુધી રાખીને બાકીના નાલનું ક્ષર (અક્ષો) આદિ શસ્ત્રવડે ચ્છેદન કરવું. * પોતાને અનુભવ ના હોય તો જે તે કર્મમાં પ્રવીણ હોય તેના પાસેજ કરાવવું, પણ પોતે ખોટા દુરાચર કરવો નહિ.

તે પછી તે પ્રસૂતિના ખાટલાના ઓશિકા ભણી એક જલથી ભરેલું પાત્ર નીચેનો મંત્ર ભણીને મૂકવું; અને તે પાત્ર સૂતિકા નાહી શ્યામને ઉઠે ત્યાં સુધી તેજ સ્થલે રાખી મૂકવું; ત્યાંથી ખસેડવું નહિ.

ॐ આપો દેવેષુ જાગ્રથ યથા દેવેષુ જાગ્રથ

। एवमस्यां सूतिकायां सुपुत्रिकायां जाग्रथ ॥

તે પછી સૂતિકાનાદાર પાસે એક વેતનું ગાત્રીનું સ્થંડિલ કરી, તેના ઉપર ગ્રહયજ્ઞમાં બતાવેલી રીતે પંચભૂમંસ્કાર કરી, તેના ઉપર સૂતિકાશિનું સ્થાપન કરી, તેમાં નીચેના બે મંત્રો ભણી જ્યાંસુધી સૂતિકા નાહિ શ્યામ ઉઠે ત્યાં સુધી નિત્ય, પ્રાતઃકાલે અને સાયંકાલે ચોખા અને સરસવ બન્ને ભેગા કરી તેની આહુતિઓ આપવી.

* જન્મ જે પરિત્યજ્ય નાલં હિંચાત્પુરાદિના ॥

બાવાયે આઠ આંગળનો ત્યાગ કરા દુરાદિવડે નાલ ચ્છેદન કરવું.

ॐ શંડામર્કાઉપવીરઃ શૌંડિકેયઽઉલૂચલઃ । મલિમ્લુચો
 દ્રોણાસશ્વવનોનશ્યતાદિતઃ સ્વાહા ॥ इदं शंढामर्काय उपवीराय
 शौंडिकेयाय उलूखलाय मलिम्लुचोद्रोणासश्ववનોनश्यतादिते-
 भ्यश्च न मम ॥ १ ॥

ॐ आलिखन्ननिमिषः किंस्वदंतऽउपश्रुतिः । हर्यक्षः कुम्भी
 शत्रुः पात्रपाणि नृमणिर्हंत्रीमुखः सर्षपारुणश्ववનો नश्यतादितः
 स्वाहा । इदमालिषन्ननिमिषाय किंवद्वयः उपश्रुतये हर्यक्षाय
 कुंभीशत्रवे पात्रपाणये नृमणये हंत्रीमुखाय सर्षपारुणाय च
 वनाय च न मम ॥ २ ॥

તે જન્મેલા બાલકને કોઇ કૂર ગ્રહનો ઉપદ્રવ જણાય અને તે
 બહુ રુદન કરે અથવા કાંઇ વ્યાધિઆદિ જણાય દેખીતો હોય અથવા
 કોઇ પ્રકારનો ઉપદ્રવ જણાય તો તેના પિતાએ તે બાલકને પોતાના
 ખેળામાં સુવારી તેના ઉપર ઝીણી બળીવાળું સુકોમળ વસ્ત્ર ઓઢાવી
 નીચેના મંત્રનો જપ કરવો.

ॐ कूर्कुरः सुकूर्कुरः कूर्कुरोबालबंधनः । चेचेच्छुनकसृ-
 जनमस्तेऽअस्तुसीसरोलपेतापहरतःसत्यं ॥ यत्ते देवा वरमददुः
 सत्वं कुमारमेव वां वृणीथाः ॥ चेचेच्छुनकः सृजनमस्तेऽ
 अस्तुसीसरोलपेतापहरतःसत्यं । यत्ते सरभामाता सीसरः

પિતા શ્યામશબ્દૌ ભ્રાતરૌ । ચેચ્ચેચ્છુનકઃ સૃજનમસ્તેઽ અસ્તુ-
સીસરો લપેતાપહૃર ॥

તે પછી નીચેના મંત્ર બણી તે બાલકના શરીરે હાથ ફેરવેલો:—

ૐ નનામયતિ નરુદતિ નદૃષ્યતિ નગ્લાયતિ યત્ર વયં
વદામો યત્ર ચાભિમૃશામસિ ॥

તે પછી જાતકર્મસંસ્કારના અંગભૂત દશ બ્રાહ્મણને વૃદ્ધિસૂતક
ઉત્તર્યા પછી ભોજન કરાવવાનો નીચે પ્રમાણે બોલી સંકલ્પ કરવો:—

કૃતસ્ય કર્મણઃ સાંગતાસિદ્ધયર્થં સૂતકાંતે સ્મૃત્યુક્તાન્દશ
સંહ્યાકાન્ બ્રાહ્મણાન્ ભોજયિષ્યે તેન શ્રીકર્માગદેવતા
પ્રીયંતામ્ ॥

તે પછી અન્ય બ્રાહ્મણોને બોલાવ્યા હોય તો તેમનું ગંધાક્ષતથી
પૂજન કરી, દક્ષિણાપ્રદાન કરી આશિર્વાદ ગ્રહણ કરી, આવાહિત દેવોનું
વિસર્જન કરી કર્મની સમાપ્તિ કરવી.

પુત્રને બદલે કદાપિ પુત્રીનો જન્મ હોય તો ઉપર બતાવેલો
જાતકર્મસંસ્કાર માત્ર વેદમંત્ર બણ્યા વિના અમંત્રક એટલે મંત્ર
વિના કરવો:—બતાવેલો બધો વિધિ કરવો પણ વેદ મંત્રો બોલવા નહિ.

॥ इति जातकर्मसंस्कारः ॥

॥ અથ ષષ્ઠીપૂજનવિચારઃ ॥

બાલકના જન્મથી પાંચમા અથવા છઠા દિવસની રાત્રિએ વિદ્રેશ, જન્મદા, ષષ્ઠીદેવી, અને જીવંતી, એટલા દેવોનું પૂજન એક તંત્રથી કરવું. જેવી રીતે બાલકના જન્મ દિવસે જાતાશાયમાં તાત્કાલિકી શુદ્ધિ બતાવી છે, તેવી જ છઠા દિવસે પણ જાતાશાયમાં શ્રીગ્યાનસ્મૃતિના વચનથી તાત્કાલિકી શુદ્ધિ મનાય છે:—

પ્રથમે દિવસે ષષ્ઠે દશમે ચૈવ સર્વદા

ત્રિષ્ણશૌચં ન કુર્વીત સૂતકે પુત્રજન્મનિ ॥ વ્યામ ॥

ભાવાર્થ:—પુત્ર જન્મના જાતાશાયમાં સર્વદા પહેલા છઠ્ઠા અને દશમા એ ત્રણ દિવસોમાં આશૌચ પાળવું નહિ.

જનનાશૌચમગ્ને પ્રથમષષ્ઠદશમદિવસેષુ દાને પ્રતિગ્રહે ચ ન દોષઃ ।

ભાવાર્થ:—જનના શૌચમાં પહેલા, છઠ્ઠા અને દશમા એટલા દિવસોમાં દાન આપવામાં તથા પ્રતિગ્રહ કરવામાં દોષ નથી.

॥ અથ ષષ્ઠીપૂજનપ્રયોગઃ ॥

બાલકના જન્મથી પાંચમા અથવા છઠ્ઠા દિવસની રાત્રિના પહેલા પહોરમાં તે બાલકના પિતાએ સ્નાન કરી પવિત્ર વસ્ત્રો પહેરી આસન-પર બેસી આચમન-પ્રાણાયામ કરી નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો:—

અત્રાઘ અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુકતિથૌ અમુકવાસરે
અસ્ય સમાતૃકસ્ય શિશોરાયુરોરોગ્યપ્રાપ્તિસલારિષ્ટશાંતિદ્વારા
શ્રીપરમેશ્વરપ્રીત્યર્થે વિગ્રેશસ્ય જન્મદાનાં જીવંત્વપરનામ્ન્યાઃ
ષષ્ઠીદેવ્યાઃશસ્ત્રગર્ભા ભગવત્યાશ્ચ પૂજનં કરિષ્યે ॥

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરી, એક પાટલા કે બાજી ઉપર ચોખ્ખાની
ત્રણ ઢગલીઓ કરી, તે ઉપર ત્રણ સોપારીઓ મૂકી વિગ્રેશ, જન્મદા
અને જીવંતી ખીજ નામે ષષ્ઠી દેવી એ ત્રણ દેવતાઓનું આવાહન
કરી, નીચેના મંત્ર ભણી, એકતંત્રે એટલે સમગ્રનું સાથે ધ્યાન,
આસન, પાદ, અર્ધ્ય, આચમન, પંચામૃતસ્નાન, શુદ્ધાદક્ષ્ણાન,
આચમન, વસ્ત્ર, ચપલકાર ચંદન, અક્ષત, પુષ્પ, પરિમલદ્રવ્ય, (અખીર ગુલાલ
આદિ), ધૂપ, દીપ, નૈવેદ્ય, મુખવાસ, દક્ષિણા, આરતી અને મંત્ર
પુષ્પાં જલિ એટલા ઉપચારોથી પૂજન કરી નીચેના મંત્રો ભણી
નમસ્કાર કરવો:—

માતેવ રક્ષ બાલં મે શ્વાપદેપન્નગેષુ ચ ।
ષષ્ઠીદેવિ નમસ્તુભ્યં સૂતિકાગ્રશાલિની ॥
પૂજીતા પરયા ભક્ત્યા દીર્ઘમાયુઃ પ્રયચ્છમે ।
જનની જન્મસૌરવ્યાનાં વર્ધિની ધનસંપદામ્ ॥
સાધિનીસર્વભૂતાનાં જન્મદે ત્વાં નતાવયં ।
ગૌરીપુત્રો યથા સ્કંદઃ શિશુત્વેરક્ષિતઃ પુરા ॥
ત્વં વપાપ્યમું બાલં ષષ્ઠીકે રક્ષતે નમઃ ॥

તે પછી નીચેપ્રમાણે બોલી ઉત્તરસંકલ્પ મૂકી પ્રયોગ પૂરો કરવો:—

અનયા પૂજયા વિદ્યેશજન્મદાર્જીવંત્યપરનાન્નીષઠીદેવી
શસ્ત્રગર્ભા ભગવત્યઃ પ્રીયંતામ્ ॥

॥ અથ સૂતિકાસ્નાનવિચારઃ ॥

જન્મથી દશ દિવસની અંતે સૂતિકાના અસ્પૃશ્યતાની નિવૃત્તિ થાય છે. જે જન્મદિવસે જાતસંસ્કાર ન થયો હોય તો દશમે દિવસે જાતકર્મ-સંસ્કાર કરવાનો અને નામકર્મસંસ્કાર કરવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે.

એથ, નામ અને ચક્રદશ એ ત્રણ રિક્તા તિથિ વિનાની તિથિઓ, રવિ, મંગળ અને ગુરુ, એ ત્રણ વારો, અને હસ્ત, જ્યેષ્ઠા, પૂર્વાશ્વિની સ્વાતી, ધનીષ્ઠા, રેવતી, અનુરાધા, મૃગશીર્ષ, અશ્વિની, રોહિણી, ઉત્તરાશ્વિની, ઉત્તરાષાઢા અને ઉત્તરાશ્વિની, એટલાં નક્ષત્રો સૂતિકાસ્નાનમાં કહેલાં છે. માટે ઉક્ત તિથિ, વાર અને નક્ષત્રોના યોગમાં સૂતિકાએ સ્નાન કરવું.

॥ અથ નામકરણસંસ્કારવિચારઃ ॥

પ્રસવથી દશમી રાત્રિ વ્યતીત થયા પછી અગિઆરમા દિવસે પ્રસૂતીને સૂતિકાગૃહમાંથી ઉઠાડીને ત્રણ બ્રાહ્મણને બોળન કરાવો બાલકના પિતાએ વ્યવહાર સિદ્ધિ માટે નામકરણસંસ્કાર કરવો.

જેનાથી અગિઆરમા દિવસે નામકરણ ન થયું હોય તેણે આરમો દિવસ, તેરમો દિવસ, સોળમો દિવસ, અઠાડમો દિવસ, બાવિશમો દિવસ અથવા પૂર્ણિમાસ કિંવા પૂર્ણ વર્ષ, એ સ્મૃતિમાં કહેલો કાલ ગ્રહણ કરવો. નામકરણસંસ્કાર દિવસના પૂર્વ ભાગમાં કરવો. કહેલા કાલો વ્યતીત થઇ ગયા હોય તો ચોથ, છક, આઠમ, નોમ, ખારશ, ચૌદશ અને પૂનમ, એ વિનાતી તિથિઓ સોમ, બુધ, ગુરુ અને શુક્ર એટલા વાગે તથા અશ્વિની, ઉત્તરાશ્વિની, ઉત્તરાશાઢા, ઉત્તરાભાદ્રપદ, રોહિણી, મૃગશીર્ષ, પુનર્વસુ, પુષ્ય, હસ્ત, સ્વાતી, અનુરાધા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભીષા અને રેવતી એટલાં નક્ષત્રો અને વૃષભ, સિંહ, વૃશ્ચિક, એટલાં લગ્ન, શ્રેષ્ઠ હોવાથી એવા યોગોમાં નામકરણ સંસ્કાર કરવો.

॥ અથ નામકરણસંસ્કારપ્રયોગઃ ॥

ઉચિત દિવસના પૂર્વાર્ધ કાલમાં કુમારના પિતાએ મંગલસ્નાન કરી, પવિત્ર વસ્ત્ર પહેરી, કુમારને તેની માતા પાસે રખાવી, પોતાના આસન પર પૂર્વાભિમુખે બેસી, આચમન-પ્રાણાયામ કરી નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો:—

અત્રાઘ અમુકમાતે અમુકપક્ષે અમુકાતિર્થૌ અમુકવાસરે
અસ્ય શિશોર્બોજગર્ભસમુદ્ભવૈનોનિર્વર્હણઃપુરુષિદૃઢિદિવ્યવહારસિ-
દ્ધિદ્વારાશ્રીપરમેશ્વરપ્રીત્યર્થં નામકરણં કરિષ્યે ।

તે પછી તે નામકરણસંસ્કારના અંગબૂત કર્મો કરવાનો રીતી નીચે પ્રમાણે બોલી સંકલ્પ કરવો:—

તત્ર નિર્વિઘ્નાર્થં ગણપતિપૂજનં તદંગત્વેન સ્વસ્તિપુણ્યાહ-
વાચનં માતૃકાપૂજનં નાંદીશ્રાદ્ધં ચ કરિષ્યે ।

એ રીતે સંકલ્પ કરીને ગ્રહયજ્ઞમાં બતાવેલાં તે ગણપતિ પૂજન,
સ્વસ્તિપુણ્યાહવાચન, માતૃકાપૂજન અને નાંદીશ્રાદ્ધ, એટલાં કર્મો
કરવાં આ નામકરણસંસ્કારના પુણ્યાહવાચનના ઉત્તરસંકલ્પમાં
પ્રજાપતિઃ પ્રીયતામ્ એમ બોલવું:—

તે પછી નામકરણસંસ્કારનો અધિકાર પ્રાપ્ત થવા સારું નીચે
પ્રમાણે બોલી ત્રણ બ્રાહ્મણોને બોળન કરાવવાનો સંકલ્પ કરવો:—

અથ કરિષ્યમાણનામકરણેઽધિકારપ્રાત્પ્યર્થં ત્રીન્બ્રાહ્મ-
ણાન્બોજયિષ્યે ।

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરી અનુકૂલતા હોય તો તુરંત બ્રાહ્મણોને
જન્માડવા કારણ કે ત્રણ બ્રાહ્મણોને જન્માડીને નામકરણસંસ્કાર
કરવાની આશા છે.

તે પછી તે કુમારના પિતાએ તેના સારું નામનો નિશ્ચય કરવો.
તેમાં આ સ્થલે એવો શિષ્ટાચાર છે કે, નામચતુષ્ટય—ચાર લેવાય છે દેવ
નામ, માસનામ, નાક્ષત્રનામ, અને વ્યાવહારિક નામ. એ ચારે
નામો કેવી રીતે ધારવાં તેની રીત આ પ્રમાણે છે.

કુમારનો પિતા જે ઇષ્ટદેવનો ઉપસાક હોય તે દેવના નામ
સાથે ભક્ત એ વિશેષણ જોડવાથી દેવનામ ગણાય છે: જેમ કે
કૃષ્ણભક્ત, વિષ્ણુભક્ત, શંકરભક્ત અને ગુરુભક્ત; ઇત્યાદિ
એ પ્રમાણે એક દેવનામ નક્કી કરવું. તે પછી ખીજું માસનામ તે
જ્યાં પ્રમાણે લેવાય છે,

જે માસમાં પુત્રનો જન્મ હોય તે માસ ઉપરથી તે માસનું ઉપનામ લેવાય છે. જેમ કે ચૈત્રમાં જન્મ હોય તો તેનું વૈકુંઠ, વૈશાખનું જનાર્દન, જ્યેષ્ઠનું ઉર્વેદ્ર, આષાઢનું યજ્ઞપુરુષ, શ્રાવણનું વાસુદેવ, ભાદ્રપદનું હરિ આશ્વિનનું યોગીશ કાર્તિકનું પુંડરિકાક્ષ, માર્ગશીર્ષનું કૃષ્ણ, પૌષનું અનંત, માઘનું અચ્યુત અને શશ્વતનું ચક્રી એ પ્રમાણે માસ નામ જે આવતું હોય તે લેવું. તે પછી ત્રીજું નાક્ષત્ર નામ તે પણ જે નક્ષત્રમાં જન્મ હોય તે નક્ષત્રનાયક નામ લેવાય છે તેનો ક્રમ આ રીતે છે:—

અશ્વિનીનું અશ્વયુજ, ભરણીનું આપમરણ, કૃત્તિકાનું કાર્તિક, રેહિણીનું રૌહિણ, મૃગશીર્ષનું માર્ગશીર્ષ, આર્દ્રાનું આર્દ્રક, પુનર્વસુનું પુનર્વસુ, પુષ્યનું તિષ્ય, અર્ધલેપાનું આશ્લેષ, મઘાનું મઘ, પૂર્વાશ્વિનીનું પૂર્વાફાલ્ગુન, ઉત્તરાશ્વિનીનું ઉત્તરાફાલ્ગુન, હસ્તનું હસ્ત, ચિત્રાનું ચૈત્ર, સ્વાતિનું સ્વાતિ, વિશાખાનું વૈશાખ, અનુરાધાનું અનુરાધ જ્યેષ્ઠાનું જ્યૈષ્ઠ, મૂલનું મૂલક, પૂર્વાષાઢાનું પૂર્વાષાઢ, ઉત્તરાષાઢાનું ઉત્તરાષાઢ, અભિજિતનું આમિજિત, શ્રવણનું શ્રાવણ ધનિષ્ઠાનું ધનિષ્ઠ શતભિષાનું શતભિષક પૂર્વાભાદ્રપદનું પૂર્વાષૌઘપાદ ઉત્તરાભાદ્રપદનું ઉત્તરાષૌઘપાદ અને રેવતીનું રૈવત, એ પ્રમાણે જાતનક્ષત્ર ઉપરથી નાક્ષત્ર નામ ધારવું.

તે પછી ચોથું વ્યાવહારિક નામ જે હવે પછી નિત્ય બોલવા-ચાલવામાં તથા વ્યવહારમાં વપરાવાનું નામ તે ધારવું. તેને માટે સૂત્રકારે આ પ્રમાણે પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવ્યો છે.

જે અક્ષરવાળું અથવા ચાર અક્ષરવાળું ઘોષ અક્ષરો (ગ ધ ડ ન જ ઝ ઞ ટ ઠ ડ ધ ન બ ભ મ અને હ) આદિ હોય અંતરથ અક્ષરો (ય ર લ વ) મધ્યે હોય અને નામના અંતે દીર્ઘ ઉચ્ચાર

હોય તદ્દિતનો પ્રત્યક્ષ અંતમાં ન હોય પણ કૃત પ્રત્યય હોય એવું અને બ્રાહ્મણના નામના અંતે મંગલ અથવા સુખના અર્થનું પ્રતિપાદક ચર્માપદ જોડેલું હોય, ક્ષત્રિયના નામના અંતે શૌર્ય, વીરત્વ, તથા રક્ષણાર્થનું સૂચક વર્માપદ જોડેલું હોય, વૈશ્યના નામના અંતે ધનવાન-પણું બતાવનાર ગુપ્ત પદ તથા શૂદ્રના નામના અંતે પ્રેમ્યત્વ અથવા ભૂત્યત્વ અર્થ દર્શક દાસપદ લગાવેલું હોય એવાં નામો યોગ્યવાં.

આવો પણ અભિપ્રાય છે કે બ્રાહ્મણના નામાંતે દેવ, ક્ષત્રિયના નામાંતે શૌર્યપણું સૂચક સિંહ કે વીર શબ્દ જોડેલો હોય, વૈશ્યના નામાંતે સમૃદ્ધિ વાચક ભૂતિનામ, જોડેલું હોય અને શૂદ્રના નામાં તે દાસ નામ, જોડેલું હોય એવાં નામો પણ પાડવાં.

કુમારીકાનો નામકરણઅંસ્કાર હોય તો અયુગ્મ અક્ષર એટલે જેમાં બેકડી અક્ષરો ન હોય-એવું વિષમાક્ષર વાળું અર્થાત્ જેમાં ત્રણ અથવા પાંચ અક્ષરો હોય આકારાંત હોય તથા નામના અંતે તદ્દિતનો પ્રત્યક્ષ હોય એવું વિપ્રબ્રાહ્મણનું નામ વિદ્યા, તપ અને જ્ઞાન તથા સુખના અર્થનું પ્રતિપાદક હોય, ક્ષત્રિય બ્રાહ્મણનું નામ રાજ્ય, લક્ષ્મી, વિરત્વ, શૌર્ય, યશ, વિજય, રૂપ, અને રક્ષણાર્થ દર્શક હોય, વૈશ્ય બ્રાહ્મણનું નામ ધન, સમૃદ્ધિના, અર્થનું સૂચક, હોય અને શૂદ્ર બ્રાહ્મણનું દાસત્વ પ્રેમ્યત્વના અર્થનું સૂચક હોય, એવાં યોગ્યવાં.

વળી એવો પણ અભિપ્રાય છે કે પુત્રિઓનાં નામ પવિત્ર અને પ્રસિદ્ધ કોઈ મહાસતીઓનાં, પુણ્યવતી નદીઓનાં, પવિત્ર ઋષિપત્નીઓનાં, કે લક્ષ્મી, પાર્વતી, અને સરસ્વતીનાં નામોને મળતા અર્થ-સૂચક નામો પાડવાં. ગંગા યમુનાં નર્મદા ત્રિવેણી ગોદાવરી ઇત્યાદિ.

નામ પાડવામાં કેટલાંક પ્રેમધેલાં-હર્ષ ધેલાં મા-આપ પોતાના અજ્ઞાનમાં બાલકનાં એવાં નિરર્થક, અમંગળ અને તોછડાં નામ પાડે છે કે તેમને મોટા વયમાં તે નામથી કોઈ બોલાવે છે તો માડું લાગે છે. તથા તેમના તે નામથી કેટલાંક માણસો તેમનું ઉપહાસ્ય કરે છે; એટલુંજ નહિ પણ કેટલાંક વિવેકી માણસોને તે નામથી બોલાવતાં શરમાવું પડે છે. એવાં નિરર્થક અમંગળ તથા તોછડાં નામનાં ઉદાહર આ પ્રમાણે છે.

અમથો, ખેમો, શકરો, જીવો, નાનું, નાથો ઘેડો, ધુળીઓ-ગાંડીઓ બીખારીદાસ, કાકુ, કીકુ, બચુ, છોડુ, ઇત્યાદિ પુત્રોનાં; તથા અમથી, હેમી, ખેમી, ડોશી, શકરી, જીવી, નાની, ઘેલી, મંછી, ધુળી, નાથી, હજુતથા બબલી, બકુ, મકુ, ચકુ, કીકી ઇત્યાદિ પુત્રીઓનાં નિરર્થક તથા અમંગળ નામો છે. વળી કેટલાંક મા-આપ તો પોતાની જાતિનું પણ વિસ્મરણ કરી પુત્રનું શકીરો, તથા પુત્રીનું હુરી, નુરી, એવાં અઘટિત નામો પાડે છે. વળી યુધવારે જન્મ હોય તો યુધીઓ કે યુધિ પાડે છે.

કેટલેક ઠેકાણે તો નામ પાડવાનો આધાર તે બાલકની ફાઈ ઉપર રખાય છે, એટલે તે ફાઈ શાસ્ત્રીય, કે અશાસ્ત્રીય સાર્થક, કે અર્થ વિનાનું નિરર્થક, મંગળ કે અમંગળ જે નામથી બાળકને પહેલી બોલાવે તે જ નામ તેનું રાખવામાં આવે છે. માટે નામ તો કોઈ આરા વ્યાકરણ, ધર્મશાસ્ત્ર તથા ઐતિહાસિક ગ્રંથોનું અધ્યયન કરેલા માણસે આદ્યજ્ઞની સંમતિ લઈને પાડવું એજ ઉચિત છે.

કેટલેક ઠેકાણે તો માત્ર પંચાંગ જોઈ જાણનાર પુરોહિત કેવા કોઈ અન્ય આદ્યજ્ઞ કે જોશીને પૂછી તેઓ જે બતાવે તેજ નામ પાડે છે. તેમાં એમ બને છે કે તે આદ્યજ્ઞો જન્મ દિવસનો સમય પૂછી

લઈ જે નક્ષત્રમાં જન્મ થયો હોય તેની સાથે ધડીનાં પંતર પંતર ધડીનાં જે ચાર ચરણુ તેમાં ના જે ચરણુમાં જન્મ થયો હોય તે ચરણુનો અવકાશાયક ઉપરથી અક્ષર લઈ એ અક્ષર ઉપરના નામ પાડવું એવો આગ્રહ રાખી પોતાની ઇચ્છાનુ સાર નામ કહીને આપે છે ને તેથી જ માતા પિતા પણ તે નામનેજ બ્રાહ્મણનું વાક્ય શિરોધારય માની માન્ય કરે છે. તેથી પણ અવટિત તથા નિરર્થક નામો પડે છે. જેમ કે ચૂં ચે ચોં લા અશ્વિનો અશ્વિની નક્ષત્રના પહેલા ચરણુમાં જન્મ હોય તો ચૂંલીલાલ અને ચમનભાઈ બીજા ચરણુમાં જન્મ હોય તો ચેલોશ ઇત્યાદિ.

માટે નામાભિધાન તો અવસ્ય વ્યાકરણ, કાવ્ય, કોપ, ધર્મશાસ્ત્ર તથા ઐતિહાસિક ગ્રંથોનું જેણે અવલોકન કર્યું હોય એવા સાક્ષર બ્રાહ્મણોની સંમતિ લઈ નામકરણસંસ્કારના વિધિ પૂર્વક નામાભિધાન કરવું.

કુમારીના નામ કરણ સંસ્કારમાં દેવતાનામમાં મક્ત વિશેષજ્ઞને આકારાંત કરીને યોજવું, જેમ કે વિષ્ણુમત્તા શિવમક્તા ઇત્યાદિ. અને માસનામમાં સ્ત્રી વાચક અર્થ લાવવા પ્રત્યેક નામને વ્યાકરણ શાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે આકારાંત તથા ઇકારાંત કરીને યોજવાં જેમ કે ચૈકુંઠિ, જનાર્દના, ઉપેન્દ્રા, યજ્ઞપુરુષા, વાસુદેવી, હરિ, યોગીશ, પુંડરિકાક્ષા, કૃષ્ણા, અનંતા, અચ્યુતા અને સુચાક્રિણિ. તથા શિવા, શાંતા, સુભદ્રા, રમા, કાંતા, પદ્મા, નિત્યા, કમળા, જ્યા, વિજ્યા, સુશીલા, ભારતી, ગૌરી આદી પણ પુત્રીઓનાં નામ પડે છે.

આશ્વલાયન મુનિએ સ્ત્રીઓને સારુ નાક્ષત્ર નામ લેવાનો નિષેધ કર્યો છે. માટે પુત્રીઓના નામકરણમાં નાક્ષત્રનામ લેવું નહીં.

વ્યાવહારિક નામ પૂર્વોક્ત રીતે સારા અર્થ વાળું સુશોભિત તથા સુવાચ્ય ધારવું.

ઉક્ત રીતે દેવતાનામ, માસનામ, નાક્ષત્રનામ અને વ્યાવહારિક નામનો પ્રથમ પિતાએ પોતાના મનમાં નિશ્ચય કરી એક કાંસાની થાળીમાં ચોખ્ખા ભરી તેમાં તે ચારે નામો અનુક્રમે સોનાની શાળી વડે લખવાં.

તે પછી નીચેપ્રમાણે બોલી તે થાળીમાં લખેલા નામના અધિષ્ઠાતાદેવતું પૂજન કરવાનો મંત્રલ્પ કરવો:—

अस्य शिशोर्वद्वायुष्यप्रात्प्यर्थं नामदेवतापूजनं करिष्ये ।

તે પછી નીચેના મંત્રથી તે નામ દેવતાની પ્રતિષ્ઠા કરવી.

ॐ मनो जूतिर्जुषतामाज्यस्य बृहस्पति-
र्यज्ञमिमं तनोतु अरिष्टं यज्ञं समिमंद धातु । विश्वे
देवास इह मादयन्तामोरे मप्रतिष्ठ ॥ ६३ ॥

તે પછી નામદેવતાભ્યોનમઃ એ મંત્રથી તે નામ દેવતાનું આવાહન, આસન, પાદ, અર્ધ્ય, આચમનીય, સ્નાન, વસ્ત્ર, ઉપવીત, ગંધ, પુષ્પ, ઘૂપ, દીપ, નૈવેદ્ય, નમસ્કાર, પ્રદક્ષિણા અને વિસર્ગન, એ ખાંડશો પચાર વડે પૂજન કરવું.

તે પછી પોતાના જમણા પડખે તેની માતાના બોળામાં રહેલા કુમારના જમણા કાન પાસે મુખ રાખી તેના પિતાએ ધીમાસ્વરે માત્ર સમીપમાં બેઠેલાં માણસોજ સાંભળી શકે એવી રીતે તે ચારે નામોના

અંતે અસિ ક્રિયાપદ યોજીતે અનુક્રમે બોલવાં. જેમકે હે કુમાર ત્વં વિष्ણુમક્તોઽસિ, કિંતુ શિવમક્તોઽસિ, એ રીતે પોતે જે ધારેલું હોય તે દેવનામ બોલીને માસનામ બોલવું:—હે કુમાર ત્વં માસનામ્ના વૈકુંઠોઽસિ, ઈત્યદિ. તે પછી નાક્ષત્ર નામ બોલવું જેમ કે હેકુમાર ત્વં રૌહિણોઽસિ, એ રીતે ત્રણ નામો પછી વ્યાવહારિક નામ બોલવું જેમ કે હે કુમાર ત્વં વ્યાવહારિકનામ્ના ગુરુદત્તશર્મા સિ*

તે પછી તેના પિતાએ તથા સમીપમાં અન્ય બ્રાહ્મણો હોય તેમણે તેના ઉપર કંકુવાળા અક્ષત નાંખી બોલવું કે નામ સુપ્રતિષ્ઠિતમસ્તુ ॥

તે પછી તે કુમારના પિતાએ દેવ નામથી તેને બ્રાહ્મણોને અભિવાદન કરવાનું કહી નીચે પ્રમાણે આજ્ઞા સૂચક વચન બોલી નમસ્કાર કરાવવો અથવા તેના નિમિત્તનો પોતે કરવો:—

તે પછી તે કુમારના પિતાએ સંબોધન પૂર્વક દેવ નામથી તેને નીચે પ્રમાણે બોલી સર્વ બ્રાહ્મણોને અભિવાદન કરવાની આજ્ઞા કરવી.

હે કુમાર ત્વં અમુકમક્તોઽસિ સર્વાન્બ્રાહ્મણાન ભિવાદય ।

એ પ્રમાણે બોલીને તે કુમારના એ હાથ જોડાવી બ્રાહ્મણોને નમસ્કાર કરાવવો કાં પિતાએ પોતેજ કરવો.

* આ દેવનામ, માસનામ અને નાક્ષત્રનામનો તો શિષ્ટાચાર છે. પારસ્કરાચાર્યે પોતાના સૂત્રમાં તે ત્રણ નામ લેવાનો વિધિ ખતાવ્યો નથી; માટે જેઓને સંક્ષિપ્તમાં નામકરણસંસ્કાર કરવો હોય તેમણે માત્ર વ્યાવહારિક નામ લઇનેજ કરવો.

પછી તેના પ્રતિ વચનમાં આદ્યજ્ઞો સમીપ હોય તો તેમણે કહેવું કે આયુષ્માન્ ભવ સૌમ્ય અમુકમક્ત । આદ્યજ્ઞોના અભાવે પિતાજ્ઞે તે પ્રતિ વચન પણ બોલવું.

તે પછી પાછું તેના બીજા માસનામથી પણ સંબોધન પૂર્વક બોલી સર્વ આદ્યજ્ઞોને અભિવાદન કરવાનું કહેવું.

**हे कुमार त्वं मासनाम्ना अमुकोऽसि सर्वान्ब्राह्मणान-
भिवादय ।**

ઉપર પ્રમાણે બોલી કુમારપાસે નમસ્કાર કરાવવો અથવા પિતાજ્ઞે પોતે કરવો.

તેના પ્રતિ વચનમાં આદ્યજ્ઞોએ તથા આદ્યજ્ઞોના અભાવે પિતાજ્ઞે નીચે પ્રમાણે બોલવું.

आयुष्मान् भव सोम्य अमुक [ते मास नाम बोलवुं.]

તે પછી પાછું તેના પિતાજ્ઞે તે કુમારને તેના ત્રીજા નાક્ષત્ર નામથી સંબોધન પૂર્વક નીચે પ્રમાણે બોલી આદ્યજ્ઞોને અભિવાદન કરવાની આજ્ઞા કરવી.

**हे कुमार त्वं नाक्षत्रनाम्ना अमुकोऽसि सर्वान्ब्राह्मणा
नभिवादय ।**

એ પ્રમાણે બોલી સર્વ આદ્યજ્ઞોનિમિત્ત નમસ્કાર બાલક પાસે કરાવવો કે પોતે કરવો.

પ્રતિ વચનમાં નીચે પ્રમાણે આદ્યજ્ઞોએ અથવા પિતાજ્ઞે બોલવું:-

આયુષ્માન્ ભવ સૌમ્ય અમુક । [નાક્ષત્ર નામ બોલવું.]

તે પછી ચોથા તેના વ્યાવહારિક નામથી નીચે પ્રમાણે સંબોધન પૂર્વક બોલી સર્વ બ્રાહ્મણોને અભિવાદન કરવાની આજ્ઞા કરવી:—

हे कुमार त्वं व्यवहारनाम्ना अमुकोऽसि सर्वान्ब्राह्मणा नमिवादय ।

તે પછી પિતાએ બ્રાહ્મણોને ઉપર પ્રમાણે બાલક પાસે નમસ્કાર કરાવવો અથવા પોતે કરવો.

તે પછી તેના પ્રતિવચનમાં નીચે પ્રમાણે બ્રાહ્મણો અથવા પિતાએ બોલવું કે—

આયુષ્માન્ ભવ સૌમ્ય અમુક [વ્યાવહારિક નામ બોલવું.]

તે પછી નીચેનો મંત્ર બણી બ્રાહ્મણોએ આશિર્વાદ દેવો બ્રાહ્મણના અમારે આશિર્વાદનો મંત્ર પિતાએ બોલવો:—

**ॐ वेदोसि येन त्वं देववेद देवेभ्यो वेदो
भव स्तेन मह्यं वेदो भूयाः ॥ इति ॥**

તે પછી પિતાએ બાળકની નાહીના પાસે બેસી જમણા કાન પાસે પોતાનું મુખ રાખી નીચેના આયુષ્યકરણના મંત્રો બણી તે બાલક ઉપર કુંકુવાળા અક્ષત નાખવા.

**ॐ अग्निरायुष्मान्तसवनस्पतिभिरायुष्माँस्तेन त्वायुषायुष्मं-
तं करोमि ॥ १ ॥**

ॐ सोमऽआयुष्मान्त्सऽओषधीभिरायुष्माँस्तेन त्वायुषायु-
ष्मन्तं करोमि ॥ २ ॥

ॐ ब्रह्मऽ आयुष्मत्तद्वाह्यैरायुष्मत्तेन त्वायुषायुष्मं तं
करोमि ॥ ३ ॥

ॐ देवाऽ आयुष्मन्तस्तेमृतैरायुष्मन्तस्तेन त्वायुषायुष्मन्तं
करोमि ॥ ४ ॥

ॐ ऋषयऽ आयुष्मन्तस्तेव्रतैरायुष्मन्तस्तेन त्वायुषायुष्मन्तं
करोमि ॥ ५ ॥

ॐ यज्ञऽ आयुष्मान्त्सदक्षिणाभिरायुष्माँस्तेन त्वा युषा-
युष्मन्तं करोमि ॥ ६ ॥

ॐ समुद्रऽ आयुष्मान्त्सस्रवंतीभिरायुष्माँस्तेन त्वायुषायु-
ष्मन्तं करोमि ॥ ७ ॥

ते पक्षी नीयेतो मंत्रं त्राणं पारं भक्ष्यं वाः—

ॐ व्यायुषं जमदग्नेः कश्यपस्य व्यायुषम्
। यद्देवेषु व्यायुषं तत्रो अस्मिन् ।

ते पक्षी आणकना जमदग्निः, कश्यपः पारं
नीये प्रभाष्ये भोक्ष्यं.

ॐ वाग्यागवाक् ।

તે પછી એક શુદ્ધ કાંસાના પાત્રમાં દહી, મધ અને ધી, એ ત્રણને મિશ્ર કરી પિતાએ પોતાના જમણા હાથની અનામિકા આંગળી વડે તે કુમારને નીચેના ચાર મંત્રો બણી ચારવાર પ્રાશન કરાવવું (ચટાડવું)

ૐ ભૂસ્ત્વયિદધામિ ॥ ૧ ॥ ૐ ભુવસ્ત્વયિદધામિ ॥ ૨ ॥

ૐ સ્વસ્ત્વયિદધામિ ॥ ૩ ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સર્વંત્વયિદધામિ ॥ ૪ ॥

તે પછી નીચેના મંત્ર બણી બાળકને સ્પર્શ કરવો:-

ૐ અશ્માભવ પરશુર્ભવ હિરણ્યમસ્રુતમ્ભવ । આત્માવૈ પુત્રનામાસિ સજીવશરદઃ શતમ્ ॥

તે પછી નીચેના મંત્ર બણી તે કુમારની માતાને સ્પર્શ કરી તેનું અભિમંત્રણ કરવું:-

ૐ ઇડાસિ મૈત્રાવરુણી વીરે વીરમજીજનયાઃ । સત્ત્વમ્વીરવતી ભવ યાસ્માન્વીરવતો કરત્ ॥

તે પછી બાલકની માતાએ પોતાનો જમણો સ્તન જલથી ધોઈ બાલકના મુખમાં સ્તનપાન કરવા આપવો (ધવરાવવો) તે સમયે બાલકના પિતાએ નીચેના મંત્ર બણવો.

ૐ ઇમં સ્તન મૂર્જસ્વન્તન્ધયાપામ્પ્રપીન-
મગ્ને સરિરસ્ય મદ્યે । ઉત્સજ્જુષસ્વ મધુમન્ત-
મર્વન્તસમુદ્રિયં સદનમાવિશસ્વ ॥

તે પછી ડાબો સ્તન ઘોષને નીચેનો મંત્ર બણાતાં ધાવવા
આપવો:—

ૐ યસ્તેસ્તનઃ શશયોજો મયો મૂયો રત્નધાવ્વમુવિદ્યઃ
મુદત્રઃ ॥ યેન ત્રિશ્વા પુષ્યાસિ વાર્યાણિ સરસ્વતી તમિહ
ધાતવેકઃ ॥ ૧ ॥

ૐ ઇમં સ્તન મૂર્જસ્વન્તન્ધયાપામ્પપોનમગ્ને સરિરસ્ય
મદ્ધયે । ઉત્સજ્જુષસ્વ મધુમન્તમર્વન્ત્સમુદિયં સદન માવિશ
સ્વ ॥ ૨ ॥

તે પછી તે બાલકના પિતાએ આ નામકરણસંસ્કારના અંગભૂત
દશ બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવવાનો નીચે પ્રમાણે બોલી સંકલ્પ કરવો:

નામકરણસંસ્કારામ્ભૂતદશસંખ્યાકાન્ બ્રાહ્મણાન્ યથા-
કાલે ભોજયિષ્યે તેન શ્રીકર્માગદેવતા પ્રીયતામ્ ન મમ ॥

તે પછી બ્રાહ્મણોને દક્ષિણા આપી આશીર્વાદ અર્પણ કરી આવા-
હિત દેવોનું વિસર્જન કરી પ્રયોગ પૂરો કરવો.

॥ અથ દોલારોહણમ્ ॥

જન્મથી દશ, બાર, સોળ, અથવા બાવીશમા દિવસે બાલકને દોલારોહણ (ઘોડિઆ કે પારણામાં સુવારવાનું) મુહૂર્ત કરાવવું. પુત્રને બારમા દિવસે અને પુત્રીને તેરમા દિવસે દોલારોહણ કરાવવું એમ પણ કહ્યું છે. ઉત્તરાષાઢ્યુની, ઉત્તરાષાઢા, ઉત્તરાભાદ્રપદ, રોહિણી, હસ્ત, અશ્વિની, પુષ્ય, રેવતી, અનુરાધા, મૃગશીર્ષ, ચિત્રા, પુનર્વસુ, શ્રવણ અને સ્વાતી એટલાં નક્ષત્રો, સોમ, પુષ્પ, ગુરુ, અને શુક્ર, એટલા વારો અને ચોથ, નોમ અને ચઉદશ, એ વિનાની તિથિઓ; અને સારું ચંદ્ર તથા તારાનું બળ હોય એવા યોગમાં બાલકને દોલારોહણ કરાવવું. તેમાં પોતાના કુલાચારપ્રમાણે પોતાના કુલદેવતાનું પૂજન કરી, બાલકને હળદર કંકુ વગેરે મંગળ દ્રવ્યો ચોળી નવરાવી નવાં વસ્ત્ર-અલંકાર તથા ફૂલથી અલંકૃત કરી, પારણા કે ઘોડિઆમાં પૂર્વ દિશા બણી ઓશીકું રહે એમ સુવારી તેની મા અને બીજી સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓએ શેષશાયી શ્રીવિષ્ણુભગવાનું સ્મરણ કર્તન કરી મંગળ ગીતો ગાતાં તેને હોદોળવે.

॥ અથ દુગ્ધપાનમ્ ॥

બાલકને જન્મથી એકત્રીશમા દિવસે જે નક્ષત્રમાં જન્મ થયો હોય તે બીજી વારકું જે દિવસે આવે ત્યારે તથા ઉપર દોલારોહણમાં બતાવેલાં નક્ષત્ર તથા વારના યોગમાં પોતાના કુલદેવ અને બ્રાહ્મણોનું પૂજન કરી, બાલકને નવરાવી, વસ્ત્રાલંકાર તથા પુષ્પથી અલંકૃત કરી, તેની માતાએ પોતાના બેળામાં દક્ષિણ દિક્ષાબણી કિંવા પૂર્વદિશાબણી માથું રહે એમ સુવારી, શંખને ઘોઘ સ્વચ્છ કરી તેમાં ગાયનું દૂધ ભરી, તે શંખ વડે બાલકને પ્રથમ દુગ્ધપાન કરાવવું. બાલકને દૂધ પાવાની અગત્યના હોય તો આ વિધિ કરવો નહિ.

॥ અથ નિષ્ક્રમણસંસ્કારઃ ॥

બાલકને જન્મથી ત્રીજા, અથવા ચોથા, મહિનામાં નિષ્ક્રમણ સંસ્કાર કરવો. તેમાં પ્રત્યેક માસનું શુકલ પક્ષ શ્રેષ્ઠ ગણ્યું છે. અને કૃષ્ણપક્ષના છેલ્લા ત્રણ તેરશ, ચક્રદશ ને અમાસના દિવસો વિનાના બીજા દિવસો પણ શુભ કહ્યા છે. તેમાં ચોથ, નોમ ચક્રદશ અને બારશ, એ વિનાની તિથિઓ ઉત્તમ છે; ગુરુ, શુક્ર, ને બુધ, એ ત્રણ ચારો ઉત્તમ છે; અને અશ્વિની, રોહિણી, મૃગશીર્ષ અને પુષ્ય, ઉત્તરાશ્વિની, ઉત્તરાષાઢા, ઉત્તરાભાદ્રપદ, હસ્ત, ધનિષ્ઠા, શ્રવણ, રેવતી, પુનર્વસુ અને અનુરાધા એટલાં નક્ષત્રો ઉત્તમ કહ્યાં છે. માટે એ પ્રમાણે પક્ષ, તિથિ, વાર, નક્ષત્ર અને બલવાન ચંદ્રનો યોગ મેળવી, શુભ મુહૂર્તમાં બાલકને પ્રથમ ઘરમાંથી બહાર લઇ જઈ સૂર્યનારયણ તથા નક્ષત્રોનાં (આકાશના તારાઓનાં) દર્શન કરાવવારૂપ નિષ્ક્રમણ સંસ્કાર કરવો.

॥ અથ નિષ્ક્રમણસંસ્કારપ્રયોગઃ ॥

યથોક્ત મુહૂર્તમાં પૂર્વાર્ધ સમયમાં, બાલકનાં માતા-પિતાએ મંગલ સ્નાન કરી, નવ નવાં તથા પવિત્ર વસ્ત્રાલંકારો ધારણ કરી, બાલકને પણ મંગલ સ્નાન કરાવી, વસ્ત્રાલંકાર તથા પુષ્પથી અલંકૃત કરી પાસે લઇ, પૂર્વાભિમુખે પોત પોતાના આસન પર બેસી આચમન પ્રાણાયામ કરવાં તે પછી પિતાએ નીચેપ્રમાણે સંકલ્પ કરવો:-

અત્રાઘ અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુકતિથૌ અમુકવાહરે
મમાસ્ય શિશોરાયુઃ શ્રોતૃદ્વિદ્વારાશ્રીપરમેશ્વરપ્રીત્યર્થં મૃદાન્નિષ્ક-
મણં કરિષ્યે ।

તે પછી તે નિષ્ક્રમણસંસ્કારના અંગભૂત કર્મો કરવાનો સંકલ્પ નીચેપ્રમાણે બોલીને કરવો:-

તત્રાદૌ નિર્વિઘ્નતા સિદ્ધયર્થે ગણપતિપૂજનં તદંગત્વેન
સ્વસ્તિવાચનમાતૃકાપૂજાવસોર્ધારાકરણમાભ્યુદયિક શ્રાદ્ધં
ચ કરિષ્યે ।

એ રીતે સંકલ્પ કરી આગળ અહયમમાં બતાવ્યા પ્રમાણે ગણપતિપૂજન, સ્વસ્તિપૂજ્યાહવાચન, માતૃકા અને વસોર્ધારાનું પૂજન તથા નાંદીશ્રાદ્ધ એ અંગભૂત કર્મો કરવાં. પુજ્યાહવાચનના ઉત્તર સંકલ્પમાં સવિતા પ્રીયતામ્ એમ બોલવું.

॥ અન્નપ્રાશનસંસ્કારવિચારઃ ॥

બાળકને જન્મથી છઠ્ઠા આઠમા કિંવા સાતમે માસે અન્ન પ્રાશન સંસ્કાર કરવો. તેમાં રિક્તા (ચોથ, નોમ, અને ચઉદશ,) ક્ષય તિથિ, દ્વાદશી ને અષ્ટમી, એ વિનાની તિથિઓ, તથા શુક્ર, ગુરુ, મુક, અને સોમ, એટલા વારો અને રેવતી પુનર્વસુ મૃગશીર્ષ, હસ્ત, અશ્વિની, ધનિષ્ઠા, રોહિણી, શતભિષા, ઉત્તરાશ્વિની, ઉત્તરાષાઢા, અને ઉત્તરાભાદ્રપદ, એટલાં નક્ષત્રો અહણ કરવાં.

॥ અધાન્નપ્રાશનપ્રયોગઃ ॥

બાળકના પિતાએ પોતાની સ્ત્રી તથા બાલકસહિત મંગળસ્નાન કરી ફાટેલાં ન હોય એવાં શુદ્ધ પવિત્ર વસ્ત્રો ધારણ કરી જોઈતાં

પૂજનસાહિત્યો પાસે લઈ, પવિત્ર સ્થળે સ્ત્રીસહિત આસનપર બેસી આચમન પ્રાણાયામ કરી, નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો:—

અત્રાઘ અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુકતિથૌ અમુકવાસરે
મમાસ્ય શિશોર્માતૃગર્ભમલપ્રાશનશુદ્ધચર્યમન્નાદ્યબ્રહ્મવર્ચસતે-
જદંદ્રિયાયુર્બલલક્ષણફલસિદ્ધિવીજગર્ભસમુદ્રવૈનોનિર્વર્ણદ્વારા
શ્રીપરમેશ્વપ્રીત્યર્થમન્નપ્રાશનારુચ્યં કર્મ કરિષ્યે ।

તે પછી તેનાં અંગભૂત કર્મો કરવા માટે નીચેપ્રમાણે બોલી
બીજા સંકલ્પ કરવો:—

તત્રાદૌ નિર્વિઘ્નાર્થ ગણપતિપૂજનં તદંગત્વેન સ્વસ્તિવા-
ચનં માતૃક પૂજનમાભ્યુદયિક શ્રાદ્ધં કરિષ્યે ।

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરી, આગળ ગૃહ્યશુભાં બતાવ્યા પ્રમાણે
ગણપતિપૂજન, સ્વસ્તિવાચન, માતૃકાપૂજન અને આબ્યુદયિક
શ્રાદ્ધ, એ કર્મો કરવાં. તેમાં સ્વસ્તિવાચનના ઉત્તર મંકલ્પમાં
સવિતાપ્રીયતામ્ એમ બોલવું.

તે પછી આગળથી કરી રાખેલા સ્થંડિલ-વેદિના ને પંચભૂમંસ્કાર
કરી તે પર ‘શુચિ નામાનમર્ગિન સ્થાપયામિ । એમ બોલી
લાંકિકામિતું સ્થાપન કરી, ચંદન, અક્ષત ને પુષ્પથી અમિતું પૂજન
કરી, તેમાં આગળ ગૃહ્યશુભાં કુશાંડિ પ્રકરણમાં બતાવ્યા પ્રમાણે ચરુ
(હોમ માટે તે સ્થંડિલપર સ્થાપેલા અમિથી રંધાયેલા ચોખા)
તૈયાર કરી, પ્રથમ નીચેના ત્રણ મંત્રો બણી ત્રણ ધીની આહુતિઓ
આપવી:—

ॐ દેવીં વાચમજનયં તદેવાસ્તાં વિશ્વરૂપાઃ પશવો
વદન્તિ સાનો મંદ્રેષ મૂર્ઙ્ગં દુહાના ધેનુર્વાગસ્માનુપસુષ્ડુતૈતુ
સ્વાહા ॥ इदं वाचे न मम ॥ १ ॥

ॐ દેવીં વાચમજનયં તદેવાસ્તાં વિશ્વરૂપાઃ પશવો વદ-
ન્તિ સાનો મંદ્રેષ મૂર્ઙ્ગં દુહાના ધેનુર્વાગસ્માનુપસુષ્ડુતૈતુ સ્વાહા
॥ इदं वाचे न मम ॥ २ ॥

ॐ વાજોનોઽ અગ્રપ્રસુયાતિ દાનં વાજો દેવાં ઋતુમિ-
કલ્પયાતિ ॥ વાજો હિ મા સર્વં વીરંજ્યજાન વિશ્વાઽ આશા
વાજપતિર્જયેયં સ્વાહા इदं वाचे वाजाय न मम ॥ ३ ॥

તે પછી નીચે બતાવેલા પાંચ મંત્રો બધી પાંચ આહુતિઓ
તરફ આર કરેલા ચરની આપવી:—

ॐ પ્રાણેનાન્નમશીય સ્વાહા ॥ इदं प्राणाय न मम ॥ ૧ ॥

ॐ અપાનેન ગંધાનશીય સ્વાહા ॥ इदमपानाय न
मम ॥ ૨ ॥

ॐ ચક્ષુપારૂપાણ્યશીય સ્વાહા इदं चक्षुषे न मम ॥ ૩ ॥

ॐ શ્રોત્રેણ યશોશીય સ્વાહા ॥ इदं श्रोत्राय न मम ॥ ૪ ॥

ॐ ઇન્દ્રિયે સ્વિષ્ટ કૃતયે સ્વાહા ॥ इन्द्रिये स्विष्टकृते
न मम ॥ ૫ ॥

તે પછી નીચેના નવ મંત્રાભણી નવ આહુતિઓ ધીની
આપવી:—

ૐ મૂ: સ્વાહા इदमग्नये न मम ॥ ૧ ॥

ૐ મુવ: સ્વાહા इदं वायवे न मम ॥ ૨ ॥

ૐ સ્વ: સ્વાહા इदं सूर्याय न मम ॥ ૩ ॥

ૐ અગ્નિવરુણાભ્યાં સ્વાહા इदमग्निवरुणाभ्यां न
મમ ॥ ૪ ॥

ૐ અગ્નિવરુણાભ્યાં સ્વાહા इदमग्निवरुणाभ्यां न
મમ ॥ ૫ ॥

ૐ અગ્નયે સ્વાહા इदमग्नये ॥ ૬ ॥

ૐ વરુણાય સવિત્રે વિષ્ણવે વિશ્વેભ્યોદેવેભ્યો મરુદ્ભ્યઃ
સ્વર્કેભ્યઃ સ્વાહા ॥ इदं वरुणाय सवित्रे विष्णवे विश्वेभ्यो
देवेभ्यो मरुद्भ्यः स्वर्केभ्यश्च न मम ॥ ૭ ॥

ૐ વરુણાયાદિત્યાયાદિતયે સ્વાહા ॥ इदं वरुणायादित्या
यादितयेच न मम ॥ ૮ ॥

ૐ પ્રજાપતયે સ્વાહા इदं प्रजापतये न मम ॥ ૯ ॥

તે પછી જે બાલકને અત્રપ્રાશનસંસ્કાર કરવો હોય તેને
તેની માતાના બ્રોળામાં બેસારી ગંધાક્ષત કરી કૂલનો હાર પહેરાવી

તેને એક સોનાના કિંવા રૂપાના પાત્રમાં ગળ્યા ખાટા ખારા તીખા કડવા અને તુરા એ છ રસોવાળા પદાર્થો તથા ધીમાં પકવ થયેલા (રંધાયેલા) પદાર્થો દુધપાક કે ખીર આદિ દુધના પદાર્થો એ સર્વ મિશ્ર કરી પિતાએ પોતાના જમણા હાથની અનામિકા, મધ્યમા અને અંગુલો એ ત્રણ અંગળાઓથી તે બોળ્ય પદાર્થોનું બાળકને હેં હેંત એવો ઉચ્ચાર કરી પ્રાશન કરાવવું.

માતા પિતાની ઇચ્છા બાળકને પ્રાશન કરાવેલા પદાર્થો પાચન થવાની શંકા રહેતી હોય તો તે પદાર્થો માત્ર સુંઘાડવા પણ પ્રાશન કરાવવા નહિ; પણ યથા સમયે સંસ્કાર કરવો.

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી અન્નપ્રાશનસંસ્કાર નિમિત્ત દશ બ્રાહ્મણને બોળન કરાવવાનો સંકલ્પ મૂકવો:—

**અન્નપ્રાશનાલ્યકર્મણઃ સાંગતા સિદ્ધયર્થે દશસંખ્યા-
કાન્ બ્રાહ્મણાન્ ભોજયિષ્યે ॥**

તે તે પછી બાળકને બ્રૂમિપર બેસારી તેની પાસે પુસ્તક, શસ્ત્ર, દ્રવ્ય, વસ્ત્ર, પાત્ર, તથા બીજા શિલ્પકળાના પદાર્થો મૂકવા, તે તે બાળક તે પદાર્થોમાંથી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે જે પદાર્થને પ્રથમ સ્પર્શ કરે કે વિશેષ પ્રીતિ બતાવે તે ઉપરથી તેની આજીવિકાની પરીક્ષા કરવી એમ ધારીકામાં બતાવ્યું છે.

પુત્રીને અન્નપ્રાશનસંસ્કાર કરવો હોય તો ઉપરની રીતે પણ મંત્ર બદલ્યા વિના કરવો.

તે પછી નીચે બતાવેલો એક બ્રાહ્મણને બોળન કરાવવાનો સંકલ્પ મૂકી, કર્મ સમાપ્ત કરવું:—

અસ્ય કર્મણઃ સમૃદ્ધયર્થે બ્રાહ્મણમેકં ભોજયિષ્યે ॥

॥ અથ કર્ણવેધસંસ્કારવિચારઃ ॥

આ કર્ણવેધ સંસ્કાર મહામુનિ પારસ્કરાચાર્યે પોતાના ગૃહ્યસૂત્રમાં દર્શાવ્યો નથી. પરંતુ તે ચાલતી આવેલી પદ્ધતિઓમાં તથા વ્યાસસ્મૃતિ જેવા ધર્મ શાસ્ત્રમાં તેની ગણુના હોવાથી અત્રે તેનું પણ પ્રકલ્પ કર્યું છે.

કર્ણવેધસંસ્કાર બાળકને સાતમે આઠમે દશમે કિંવા બારમે મહિને અથવા ત્રીજા કે પાંચમા વર્ષે થાય છે. ને તેમાં કાર્તિક, પાપ, ક્રાદ્યુન અને ચૈત્ર, એટલા માસ દ્વિતીયા, તૃતીયા, પંચમી, પછી, સપ્તમી, દશમી, દ્વાદશી અને ત્રયોદશી, એટલી તિથિઓ સોમ, બુધ, ગુરુ ને શુક્ર, એટલા વારો તથા ઉત્તરાશ્વિનિ, ઉત્તરાષાઢા, ઉત્તરા બાદ્રપદ, હસ્ત, ચિત્રા અશ્વિની, ધનિષ્ઠા અને રેવતી એટલાં નક્ષત્રો લેવાય છે.

॥ અથ કર્ણવેધસંસ્કારપ્રયોગઃ ॥

બાળકના પિતાએ શાસ્ત્રોક્ત સમયના પૂર્વાદ્ધકાલમાં પોતાનાં સંધ્યાવંદનાદિ નિત્યકર્મથી પરવારી આસનપર પૂર્વાભિમુખે બેસી આચમન પ્રાણાયામ કરી નીચે પ્રમાણે બોલી કર્ણવેધ સંસ્કારનો સંકલ્પ કરવો:-

અત્રાઘ મહામાઙ્ગલ્યપદે અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુક-
તિથૌ અમુકવાસરે અસ્ય કુમારસ્યાયુરભિવૃદ્ધિદ્વારા શ્રીપરમે-
શ્વરપ્રીત્યર્થે કર્ણવેધાલ્યં કર્મ કરિષ્યે ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી તેના અંગભૂત ગણપતિપૂજનનો સંકલ્પ કરવો:-

તત્ર નિર્વિન્વતા સિદ્ધયથૈ ગણપતિપૂજનં કરિષ્યે ।

તે પછી આગળ ગ્રહયજ્ઞમાં બતાવ્યા પ્રમાણે આરંભી તે ઉત્તર સંકલ્પ પર્યંત ગણપતિપૂજન કરવું.

તે પછી બાળકની માતાએ સુશોભિત શ્વેત (ઘોળાં) વસ્ત્ર પહેરી સંપત્તિ અનુસાર અલંકારો ધારણ કરી સ્વામીના જમણા પડખે પવિત્ર આસન પર બેસી બાળકને પોતાના બોળામાં પૂર્વાભિમુખે બેસારવે. પછી બાળકના પિતાએ તેને શાંત પાડવા તેના હાથમાં સાકર આદિ મધુર પદાર્થ આપી નીચેના મંત્ર બોલી તેના જમણા કાનનું અભિમંત્રણ કરવું:-

ॐ ભદ્રં કર્ણેભિઃ શ્રુણુયામ દેવા ભદ્રમ્પ-
શ્યેમા ક્ષમિર્યજત્રાઃ । સ્થિરૈરંગૈસ્તુષ્ટુવાં સસ્તનૂ-
ભિર્વ્યશેમહિ દેવહિતં યદાયુઃ ॥ ૩૧ ॥

તે પછી નીચેના મંત્ર બોલી બાળકના ડાબા કાનનું અભિમંત્રણ કરવું:-

ॐ વક્ષ્યન્તીવેદાગની ગન્તિ કર્ણપ્રિયં
સર્વાયં પરિષસ્વજાના । યોષેવ શિઙ્કે વિતતાધિ
ધન્વાન્જ્યા ઇયં સમને પારયન્તી ॥

તે પછી બ્રાહ્મણના બાલકને રૂપાની સૂત્ર પરોવેલી, ક્ષત્રિયના બાલકને સોનાની અને વૈશ્યના બાલકને રૂપાની સોયથી કાન વિધવે. તેમાં પુત્રનો પ્રથમ જન્મણો અને પુત્રીનો પ્રથમ ડાબો કાન વિધવે.

તે પછી પોતાના ગુરુ તથા બ્રાહ્મણોને ભોજનાદિથી અને ગાયોને ચારા આદિથી પ્રસન્ન કરવાં.

તે પછી નીચેપ્રમાણે બેલી ઉત્તરસંકલ્પ મૂકી કર્મ સમાપ્ત કરવું.

अनेन कर्णोपसंस्कारकर्मणा श्रीपरमेश्वरः प्रीयताम् ॥

॥ વર્ધાપનવિધિઃ ॥

આ વિધિ બાળકના જન્મથી એક વર્ષપર્યંત પ્રત્યેક માસે જન્મ તિથિના દિવસે કરવો; અને તે પછી પ્રત્યેક વર્ષે વર્ષગાંઠના દિવસે કરવો. બાલ્યાવસ્થા હોય ત્યાં સુધી પિતાએ તે પછી તેણે પોતાની જાતે કરવો.

॥ અથ વર્ધાપનપ્રયોગઃ ॥

પોતાના બાલકની જન્મતિથિના દિવસે માત-પિતાએ ઉત્સાહ પૂર્વક મંગલસ્નાન કરી, યથા વિભૂષણ પાલનકાર ધારણ કરી, રંગાદિ વડે અલંકૃત કરેલી પવિત્ર ભૂમિમાં પાવન ચાલિત્ય પાસે લઈ તથા મંગલસ્નાન કરાવી વસ્ત્રાલંકારથી તથા પાણીથી પોતાના બાલકને માતાએ પોતાની પાસે લઈ, અન્તે ત્યાં પુત્રના નામના પત્રવેળા ઉપર બેસી તે પછી આચમન-પ્રાણાયામ કરી પાણી મંકલ્પ કરવો.

અત્રાદ્ય મહામાઙ્ગલ્યમદે અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુકતિથૌ
અમુકવાસરે અસ્ય ચાલસ્યાયુષ્યાભિવૃદ્ધયર્થે વર્ધાપનારવ્યં
કર્મ કરિષ્યે

‘ આ ક્રિયા પોતાની મેળે કરવાની હોય તો મમાયુષ્યાભિવૃદ્ધ્યર્થે ’
એમ બોલવું:—

તે પછી તેના અંગભૂતકર્મો ગણપતિપૂજન, તથા પુષ્પાહવાચન
કરવાનો સંકલ્પ આ પ્રમાણે બોલીને કરવો:—

તત્ર નિર્વિઘ્નતા સિદ્ધયર્થે ગણપતિપૂજનં પુષ્પાહવાચનં
ચ કરિષ્યે ।

તે પછી આગળ અહયમ્માં બતાવ્યા પ્રમાણે ગણપતિપૂજન
અને પુષ્પાહવાચન કરવાં.

પછી એક બાજેઠ અથવા પાટલા ઉપર રેશની વસ્ત્ર પાથરી તેના
ઉપર પંક્તિ રૂપે ચોખ્ખાની બે તાલીસ ઢગલીઓ કરી તે પર સોપારીઓ
મૂકી નીચે પ્રમાણે નામમંત્રો બોલીને તે તે દેવોનું આ વાહન કરવું
એ મંત્રો બોલી બોલીને તે પર અક્ષત અથવા પુષ્પ નાંખવાં.

ૐ ગણપતયે નમઃ ॥ ૧ ॥ ૐ દુર્ગાયૈ નમઃ ॥ ૨ ॥
ૐ કુલદેવતાયૈ નમઃ ॥ ૩ ॥ ૐ ગુરુભ્યો નમઃ ॥ ૪ ॥ ૐ
મજાપતયે નમઃ ॥ ૫ ॥ ૐ ત્રિણ્ણવે નમઃ ॥ ૬ ॥ ૐ મહે-
શ્વરાય નમઃ ॥ ૭ ॥ ૐ અગ્નયે નમઃ ॥ ૮ ॥ ૐ વિપ્રેભ્યો
નમઃ ॥ ૯ ॥ ૐ માતૃભ્યો નમઃ ॥ ૧૦ ॥ ૐ પિતૃભ્યો નમઃ

॥ ૧૧ ॥ ૐ સૂર્યાય નમઃ ॥ ૧૨ ॥ ૐ સોમાય નમઃ ॥ ૧૩ ॥
 ૐ ધૌમાય નમઃ ॥ ૧૪ ॥ ૐ બુધાય નમઃ ॥ ૧૫ ॥ ૐ
 વૃહસ્પતયે નમઃ ॥ ૧૬ ॥ ૐ શુક્રાય નમઃ ॥ ૧૭ ॥ ૐ શનૈ-
 શ્વરાય નમઃ ॥ ૧૮ ॥ ૐ રાહવે નમઃ ॥ ૧૯ ॥ ૐ કેતવે
 નમઃ ॥ ૨૦ ॥ ૐ પચ્ચભૂતેભ્યો નમઃ ॥ ૨૧ ॥ ૐ કાલાય
 નમઃ ॥ ૨૨ ॥ ૐ યુગાય નમઃ ॥ ૨૩ ॥ ૐ સંવત્સરાય
 નમઃ ॥ ૨૪ ॥ ૐ ઋણાય નમઃ ॥ ૨૫ ॥ ૐ ઋતવે નમઃ
 ॥ ૨૬ ॥ ૐ માસાય નમઃ ॥ ૨૭ ॥ ૐ પક્ષાય નમઃ ॥ ૨૮ ॥
 ૐ જન્મતિથયે નમઃ ॥ ૨૯ ॥ ૐ જન્મક્ષાય નમઃ ॥ ૩૦ ॥
 ૐ જન્મયોગાય નમઃ ॥ ૩૧ ॥ ૐ જન્મકરણાય નમઃ ॥ ૩૨ ॥
 ૐ જન્મરાશયે નમઃ ॥ ૩૩ ॥ ૐ જન્મલગ્નાય નમઃ ॥ ૩૪ ॥
 ૐ શિવાયૈ નમઃ ॥ ૩૫ ॥ ૐ સંમૂત્યૈ નમઃ ॥ ૩૬ ॥ ૐ
 પ્રીત્યૈ નમઃ ॥ ૩૭ ॥ ૐ સંતત્યૈ નમઃ ॥ ૩૮ ॥ ૐ અનુસૂયાયૈ
 નમઃ ॥ ૩૯ ॥ ૐ ક્ષમાયૈ નમઃ ॥ ૪૦ ॥ ૐ વૈષ્ણવ્યૈ નમઃ
 ॥ ૪૧ ॥ ૐ ધદ્રાચૈ નમઃ ॥ ૪૨ ॥

તે પછી તે પંક્તિઓના આગળ ચોખાનાં પંક્તિરૂપે ત્રણ નાનાં
 અષ્ટદળ કરી, તેમાં સોપારીઓ મૂકી, નીચે બતાવેલા ત્રણ નામમંત્રો
 વડે તે તે દેવોનું આ વાહન કરવું:—

ॐ षष्ठीदेव्यै नमः ॥ १ ॥ ॐ मार्कण्डेयाय नमः ॥ ૨ ॥

ॐ जमदग्नये नमः ॥ ૩ ॥

તે પછી તેનાથી પણ આગળના ભાગમાં ચોખ્ખાની આઠ ઢગલીઓ કરી, તે પર સોપારીઓ મૂકી નીચે ખતાવેલા નામ મંત્રો ભણી તે તે દેવોનું આવાહન કરવું:—

ॐ व्यासाय नमः ॥ ૧ ॥ ॐ अश्वत्थाम्ने नमः ॥ ૨ ॥

ॐ परशुरामाय नमः ॥ ૩ ॥ ॐ कृपाचार्याय नमः ॥ ૪ ॥

ॐ बलये नमः ॥ ૫ ॥ ॐ प्रह्लादाय नमः ॥ ૬ ॥ ॐ हनु-

मते नम ॥ ૭ ॥ ॐ विभीषणाय नमः ॥ ૮ ॥

તે પછી તેના આગળ પણ ચોખ્ખાની પંક્તિરૂપે આઠ ઢગલીઓ કરી તેપર સોપારીઓ મૂકી, નીચેના નામમંત્રો વડે તે તે દેવોનું આવાહન કરવું.

ॐ स्थानदेवतायै नमः ॥ ૧ ॥ ॐ वास्तुदेवतायै नमः

॥ ૨ ॥ ॐ क्षेत्रपालाय नमः ॥ ૩ ॥ ॐ पृथिव्यै नमः ॥ ૪ ॥

ॐ अद्भ्यो नमः ॥ ૫ ॥ ॐ तेजसे नमः ॥ ૬ ॥ ॐ वायवे

નમઃ ॥ ૭ ॥ ॐ आकाशाय नमः ॥ ૮ ॥

તે પછી તે સ્થાપન કરતી દશે દિશાઓમાં પૂર્વ, અગ્નિ, દક્ષિણ, નૈઋત્ય, પશ્ચિમ, વાયુ, ઉત્તર અને ઇશાન, તથા ઇશાન અને પૂર્વની મધ્યે, તથા નૈઋત્ય અને પશ્ચિમની મધ્યે એમ ક્રમે ચોખ્ખાની

દગલીઓ કરી, તેપર સોપારીઓ મૂકી, ઉક્ત ક્રમે તેમાં નીચેના નામ-
મંત્રો બોલી દશેદિક્ષાલોનું આવાહન કરવું:—

ૐ इंद्राय नमः ॥ १ ॥ ૐ अग्नये नमः ॥ ૨ ॥ ૐ
यमाय नमः ॥ ૩ ॥ ૐ निर्ऋतये नमः ॥ ૪ ॥ ૐ वरुणाय
નમઃ ॥ ૫ ॥ ૐ वायवे नमः ॥ ૬ ॥ ૐ कुबेराय नमः ॥ ૭ ॥
ૐ ईशानाय नमः ॥ ૮ ॥ ૐ ब्रह्मणे नमः ॥ ૯ ॥ ૐ अनं-
ताय नमः ॥ ૧૦ ॥

એ પ્રમાણે દેવોનું આવાહન કરી, નીચેના મંત્ર બોલી તેમની
પ્રતિષ્ઠા કરવી:—

ૐ मनो जूतिर्जुषतामाज्यस्य बृहस्पतिर्य-
ज्ञमिमंतनोतु । अरिष्टं यज्ञं समिमंदधातु विश्वे-
देवा स इह मादयन्तामो इम्प्रतिष्ठ ॥ ૧૩ ॥

તે પછી ઉપર બતાવેલા દેવોના નામમંત્રો બોલી પૃથક્ પૃથક્
તે દેવોનું પૂજન કરવું. કિંવા સમસ્ત દેવોનું આવાહિતદેવતાભ્યો
નમઃ. એમ બોલી ક્રમે આસન, પાદ, અર્ધ્ય, આચમન, પંચામૃતસ્નાન
શુદ્ધોદકસ્નાન, આચમન, વસ્ત્રોપવસ, યજ્ઞોપવીત, ચંદન, અક્ષત,
પુષ્પ, અખીર, ગુલાલ, કુપ, દીપ, નૈવેદ્ય, મુખવાસ (પાન, સોપારી,
એલચી, લવિંગ, અર્પણ કરવાં). તે પછી દક્ષિણા, પ્રદક્ષિણા, આરતી
અને મંત્રપુષ્પાંજલિ આદિથી પૂજન કરવું.

તે પછી નીચેના મંત્રો બધી વર્ધાપનકર્મના મુખ્યદેવોની પ્રાર્થના કરવી.

જગન્માતર્જગદ્ધાત્રી જગદાનંદકારિણિ ।
 પ્રસીદ મમ કલ્યાણી નમસ્તેષાષ્ટિદેવતે ॥
 આયુઃ પ્રદ મહાભાગ સોમવંશસમુદ્ભવ ।
 મહાતપોનિધિશ્રેષ્ઠ માર્કંડેય નમોસ્તુતે ॥
 ચિરંજીવો યથા ત્વં ભો ભવિષ્યામિ તથા મુને ।
 રૂપવાન્વિત્તવાનાયુઃ શ્રિયાયુક્તશ્ચ સર્વદા ॥
 માર્કંડેય નમસ્તેસ્તુ સપ્તકલ્પાંતજીવન ।
 આયુરારોગ્યાસિદ્ધયર્થે પ્રસીદ ભગવન્મુને ॥
 ચિરંજીવો યથા ત્વં ભો મુનીનાં પ્રવરોદ્વિજ ।
 કુરુષ્વ મુનિશાર્દૂલ તથા માં ચિરજીવિનં ॥
 જમદગ્ને મહાભાગ મહાતેજોમયોજ્વલ ।
 આયુરારોગ્યસિદ્ધયર્થમસ્માકં વરદો ભવ ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી ઉત્તર સંસ્કૃપતું જળ મૂકી પૂજન પરિપૂર્ણ કરવું.

અનેન પૂજનેન માર્કંડેયાદ્યાવાહિતદેવતાઃ પ્રીયંતામ્ ।

તે પછી સર્વ ભૂતોને અલ્પિદાન આપવા સારું એક મૃતિકાના પાત્રમાં કિંવા પાનડા ઉપર થોડી ખીર મૂકી, નીચે પ્રમાણે બધી તે અલ્પિદાન દેવોના સ્થાપનસમીપ મૂકવું.

સર્વેભ્યો ભૂતેભ્યો નમઃ इदं सर्वेभ्यो भूतेभ्यो न मम ॥

તે પછી એક હાથના પ્રમાણનું સ્યંડિલ કરી તે ઉપર લૌકિકામિનું સ્થાપન કરી ચંદન, અક્ષત તે પુષ્પથી અમિનું પૂજન કરી નીચે ખતાવેલો મંત્ર ૨૮ વાર બોલી તે અગ્નિમાં ધૂતમિશ્ર તલની ૨૮ આહુતિઓ આપવી:—

ૐ ષષ્ઠીદેવ્યૈ નમઃ ॥ ૨૮ ॥

તે પછી નીચે ખતાવેલો મંત્ર ૨૮ વાર બોલી ઉપર પ્રમાણે આહુતિઓ આપવી:—

ૐ માર્કંડેયાય નમઃ ॥ ૨૮ ॥

તે પછી નીચે ખતાવેલો મંત્ર ૨૮ વાર બોલી ઉપર પ્રમાણે આહુતિઓ આપવી:—

ૐ જમદગ્નયે નમઃ ॥ ૨૮ ॥

તે પછી આગળ સ્થાપનમાં જે જે દેવોનું આવાહન કરેલું છે તે તે બધા દેવોના નામમંત્ર આમળ ખતાવ્યા છે તે પ્રત્યેક મંત્ર એક એક વાર બોલી તે બધા દેવોના નિમિત્ત એક એક આહુતિ આપવી:—

તે પછી તે આહુતિઓ આપતાં વધેલા ધી વાળા બધા તલની એક આહુતિ નીચે પ્રમાણે બોલીને આપવી:—

ॐ અગ્નયે સ્વિષ્ઠકૃતયે સ્વાહા इदं अग्नये स्विष्ठकृतये न मम ॥

તે પછી નીચેના નવ મંત્રો બધી, માત્ર એકલા ધીની નવ આહુતિઓ આપવી:—

ॐ भूः स्वाहा इदमग्नये न मम ॥ १ ॥

ॐ भुवः स्वाहा इदं वायवे न मम ॥ २ ॥

ॐ स्वः स्वाहा इदं सूर्याय न मम ॥ ३ ॥

ॐ अग्नीवरुणाभ्यां स्वाहा इदमग्नीवरुणाभ्यां न મમ ॥ ૪ ॥

ॐ અગ્નીવરુણાભ્યાં સ્વાહા ઇદમગ્નીવરુણાભ્યાં ન મમ ॥ ૫ ॥

ॐ अग्नये स्वाहा इदमग्नये न मम ॥ ६ ॥

ॐ वरुणाय सवित्रे विष्णवे विश्वेभ्यो देवेभ्यो मरुद्भ्यः
स्वर्केभ्यः स्वाहा । इदं वरुणाय सवित्रे विष्णवे विश्वेभ्यो देवेभ्यो
मरुद्भ्यः स्वर्केभ्यश्च न मम ॥ ७ ॥

ॐ वरुणायादित्यायादितये स्वाहा इदं वरुणायादित्या-
यादितये च न मम ॥ ८ ॥

ॐ प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये न मम ॥ ९ ॥

તે પછી સોનું, તલ, ચોખા, ધી તથા ખીજનં પણ પોતાની સંપત્તિ
શક્તિ અનુસાર અન્ન, વસ્ત્ર, તથા દ્રવ્યાદિનાં પાત્ર બ્રાહ્મણને દાન આપવાં.

તે પછી બાળકના પિતાએ જમણા હાથની હથેળીમાં થોડું દૂધ
લાઇ તેમાં તલ અને ગોળ મિશ્ર કરી નીચેનો મંત્ર બોલી તે બાળક
પીશકે એવું હોય તો તેને પાવું; નહિ તો તેની સુવાસ જ લેવરાવવી. અને
મોટા વયનું બાલક હોય અથવા પોતાની વર્ષગાંઠના દિવસે પોતે જ

આ વિધિ કરનાર મોટું માણસ હોય તો તેણે તે પ્રમાણે તે અંજલિનું ગોળ તથા તલમિશ્ર દૂધ નીચેનો મંત્ર પોતે બોલીને પીજવું.

અંજલ્યર્ધમિતં ક્ષીરં સતિલં ગુડામિશ્રિતમ્ ।

માર્કંડેયવરં લઙ્ઘ્વા ત્રિવામ્યાયુર્વિવૃદ્ધયે ॥

તે પછી બાલકના હાથે ગર્ભપોટલિકા બાંધવાનો સંપ્રદાય ચાલે છે; તેમાં ગુગળ, લીંબડાનું પત્ર, ઘ્રો, હળદર અને ગોરુચંદન એટલી પાંચ વસ્તુઓ એક રેશમના લુગડામાં મૂકી, તેને સીવી લઇ, તેની પોટલી કરી બાળકના જમણા હાથે બાંધાય છે. તે નીચેનો મંત્ર બોલી બાંધવી:—

ॐ યદાવગ્નન્ દાક્ષાયણા હિરણ્યં શતા-
નીકાય સુમનસ્ય માનાઃ । તન્મ આવધનામિ
શતશારદાયાયુષ્માન્ જર દષ્ટિર્યથાસમ્ ॥૩૬॥

તે પછી બાલકોને દક્ષિણા આપી આશિર્વાદ ગ્રહણ કરી આવાહન કરેલા દેવોનું વિસર્જન કરી, નીચેપ્રમાણે બોલી ઉત્તર સંકટપ મૂકી પ્રયોગ પૂર્ણ કરવો:—

अनेन वर्धापनाख्यकर्मणा भगवान्परमेश्वरः प्रीयताम्
न मम ॥

॥ इतिवर्धापनप्रयोगः ॥

॥ અનાદિષ્ટપ્રાયશ્ચિત્તવિચારઃ ॥

ગર્ભાધાનસંસ્કારથી આરંભી જાતકર્મસંસ્કાર સુધીના અથવા ગર્ભાધાનસંસ્કારથી આરંભી અન્નપ્રાશનસંસ્કાર સુધીના જે જે સંસ્કારો કરવામાટે શાસ્ત્રકારોએ સમય નિર્માણ કરેલો છે, તે સમયે જ થવા જોઈએ; છતાં પુરુષના પ્રમાદ, અકાદ્ધા કે દેશ-કાલાદિની પ્રતિકૂલતાથી તે બધા સંસ્કારો નિયતકાલે (યોગ્યકાલે) ન થઈ શક્યા હોય તો તેના કાલાતિક્રમ દોષની નિવૃત્તિને અર્થે સ્મૃતિકારોએ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાની આજ્ઞા કરેલી છે. માટે તે પ્રાયશ્ચિત્તનો વિધિ કર્યાપછી રહી ગયેલા બધા સંસ્કારો યથાતુક્રમ કરીને બાકીના સંસ્કારો કરવા. ગર્ભાધાનથી જાતકર્મ સુધીના સંસ્કારો ન થયા હોય ને તે પછીના સંસ્કારો ક્રમપૂર્વક કરવા હોય તો જોટલા સંસ્કારોનો સોપ થયો હોય, તેટલાં પાદકૃચ્છ્રવત્ અનાદિષ્ટપ્રાયશ્ચિત્તનો હોમ કરીને કરવાં, તથા ગર્ભાધાનથી તે અન્નપ્રાશનસંસ્કાર સુધીના સંસ્કારો ન થયા હોય ને તે પછી ચૌળ સંસ્કારથી બાકીના ક્રમ પૂર્વક કરવાના હોય તેમણે પ્રત્યેક પાદકૃચ્છ્રવત્ એક એક ગોદાનથી અથવા તેના નિષ્ક્રમના દાનથી કિંવા પ્રત્યેક વ્રતે બારહજાર ગાયત્રી મંત્ર જપથી કરવાં. અર્ધકૃચ્છ્ર વ્રતનો આશ્નાય એ ગોદાન અથવા ચોવીસ હજાર ગાયત્રીમંત્રનો જપ સમજવો. હુમ કાલ વાળા સંસ્કારો પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યા પછી કરવા માટે ગોદાન કે ગાયત્રી મંત્રનો જપ થયા પછી કરાય.

॥ અથ અનાદિષ્ટપ્રાયશ્ચિત્તપ્રયોગઃ ॥

પ્રાયશ્ચિત્ત કરનાર પુરુષે બી સહિત પોતાના નિત્યકર્મથી પરવારી આશ્ન પર પૂર્વાભિમુખે બેસવું. તથા મંગળ સ્નાન કરાવેલા બાલકને

पशु घोतानीपासे पूर्वाभिमुखे भेसारवो. ते पक्षी आचमन प्राणायाम
करी, नीचे प्रभाषे ओढी संकल्प करवोः—

अत्राद्य महापांगल्यप्रदे अमुकमासे अमुकपक्षे अमुकतिथौ
अमुकवासरे अस्य कुमारस्य गर्भाधानाद्यन्नप्राशनांत संस्का-
राणां (वा) जातकर्माद्यन्नप्राशनांतसंस्काराणां काला-
तिक्रमदोषनिवृत्तिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थमनादिष्टमायश्चित्तहोमं
करिष्ये ॥

ये प्रभाषे संकल्प करी स्थंडिल उपर पंचभूसंस्कार करी ते
उपर दौडिकाग्नितुं स्थापन करी चंदन, अक्षत ने पुष्पथी पूजन करी,
ते अग्निभां नीचेना भंत्रो भल्ली धी तथा अभिघनी आहुतिओ आपरी.

ॐ भूः स्वाहा इदमग्नये न मम ॥ १ ॥

ॐ भुवः स्वाहा इदं वायवे न मम ॥ २ ॥

ॐ स्वः स्वाहा इदं सूर्याय न मम ॥ ३ ॥

ॐ भूर्भुवः स्वाहा इदं प्रजापतये न मम ॥ ४ ॥

ॐ अग्नीवरुणाभ्यां स्वाहा इदमग्नीवरुणाभ्यां न मम । ५ ।

ॐ अग्नीवरुणाभ्यां स्वाहा इदमग्नीवरुणाभ्यां न मम । ६ ।

ॐ अग्नयेऽ यसेऽ च स्वाहा इदमग्नयेऽयसे च न
मम ॥ ७ ॥

ॐ વરુણાય સવિત્રે વિષ્ણવે વિશ્વેભ્યો દેવેભ્યો મરુદ્ભ્યઃ
સ્વર્કેભ્યશ્ચ સ્વાહા इदं वरुणाय सवित्रे विष्णवे विश्वेभ्यो देवेभ्यो
मरुद्भ्यः स्वर्केभ्यश्च न मम ॥ ૮ ॥

ॐ वरुणायादित्यायादितये च स्वाहा इदं वरुणायादित्या
यादितये च न मम ॥ ૯ ॥

એ પ્રમાણે નવ આહુતિઓ આપી નીચે પ્રમાણે બોલી ઉત્તર
સંકલ્પ કરવો.

अनेन कर्मणा श्रीपरमेश्वरः प्रीयताम् ॥

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરી આગળ બતાવ્યા પ્રમાણે અનાદિષ્ટ
પ્રાયશ્ચિત્તનો હોમ કરી, ગર્ભાધાનથી આરંભી જોટલા સંસ્કારોથી કાલાતિ
ક્રમ થયો હોય તેટલાં પાદકૃત્ત્વ વ્રતનું નિષ્કૃયાદિથી આચરણ કરીને
રહી ગયેલા બધા સંસ્કારો કરવા. ચૌલ સંસ્કારનો જો કાલાતિક્રમ
થયો હોય તો અર્ધકૃત્ત્વત કરવું; પણ તે જાણી જોઈને જ રહી
ગયેલો હોય ને ઉપનયન સાથેજ ચૌલસંસ્કાર કરવાનો હોય તો એક
કૃત્ત્વત પૂરું કરવું, કારણ કે ચૌલના કાલાતિક્રમનું અર્ધકૃત્ત્વ તથા
જાણીને લોપ કર્યાનું તો કૃત્ત્વત પ્રાયશ્ચિત્ત માટે સૂચ્યું છે.

એ આગળ બતાવેલા સંકલ્પપ્રમાણે અનાદિષ્ટપ્રાયશ્ચિત્ત થઈ
ગયા પછી જેને ગર્ભાધાનાદિ સમસ્ત સંસ્કારો એક દિવસેજ એક
તંત્રે કરવાના છે, તથા ચૌલ પણ ઉપનયન સાથેજ કરવાનું છે, તેણે
ઉપનયન મુહૂર્તના પહેલા દિવસે નીચે પ્રમાણે મુખ્ય સંકલ્પ કરવો:-

અત્રાઘ મહામાઙ્ગલ્યપદે અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુક-
તિથૌ અમુકવાસરે અસ્ય કુમારસ્ય બીજગર્ભસમુદ્રવૈનોનિ-
ર્વૃણપુંસ્વતાજ્ઞાનોદયમાતૃગર્ભાંબુપાનાદિસર્વૈનોનિરસનાયુર-
ભિવૃદ્ધિપૂર્વક વ્યવહારસિદ્ધિરાયુમાતૃગર્ભામંગલપ્રાશ્નન શુદ્ધિદ્વા-
રાપરમેશ્વરપ્રીત્યર્થે ગર્ભાધાનાદિ [વા] જાતકર્માદ્યન્નપ્રાશ્નના-
ન્તસંસ્કારાનેકૃતંત્રેણાઘ તથા ચ વલાયુર્વર્ચોભિવૃદ્ધિદ્વિજિત્વસિ-
દ્ધિપૂર્વક વેદાધ્યયનાધિકારાર્થશ્ચૌલોપનયને કરિષ્યે ॥

તે પછી દેશ, કાલ અને કર્તા યજ્ઞમાનનું એકથ હોવાથી ગણપતિ
પૂજન, સ્વસ્તિપુણ્યાહવાચન, માતૃકાપૂજન, નાંદીશ્રાદ્ધ, બ્રાહ્મણુવરણુ
અને ગ્રહોનું પૂજન, તથા હોમ આદિ સમસ્ત ગ્રહયજ્ઞ એક વારજ
કરવો; માટે ઉપરના મુખ્ય સંકલ્પો થયા પછી ગ્રહયજ્ઞ કરવો; ને તે
પછી બાકીના સંસ્કારો કરીને ઉપનયન સંસ્કાર કરવો.

એ પ્રમાણે જે જે સંસ્કારનો કાલાતિક્રમ થયો હોય તેને માટે
અનાદિષ્ટ પ્રાયશ્ચિત્તના હોમ સાથે એક એક અર્ધકૃત્ત્વપ્રત કર્યા પછી
તે ગર્ભાધાનાદિથી સંસ્કારો ન થયા હોય તે બધા કરવા. ચૌલ
સંસ્કારનો કાલાતિક્રમ થયો હોય તો તેને માટે એક અર્ધકૃત્ત્વપ્રત-
પૂર્વક અનાદિષ્ટનો હોમ કરીને ચૌલસંસ્કાર કરવો.

કદાપિ ગર્ભાધાનાદિ સંસ્કારો પ્રથમ કરવામાં ન આવ્યા હોય
અને ઉપનયન સાથેજ સંસ્કારો કરવાના હોય તો ઉપનયનના મુહુર્તના
પહેલા દિવસે આ બધા સંસ્કારો કરવા. અને તેમાં યજ્ઞમાન સ્ત્રી

પુરુષે ષવિત્ર થઇ આસન પર બેસી આચમન—પ્રાણુયામ કરી નીચે પ્રમાણે અનાદિષ્ટપાયશ્ચિત્તનો હોમ કરવો:—

અત્રાગ્ર મહામાઙ્ગલ્યપ્રદે અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુકતિથૌ
અમુકવાસરે અસ્ય કુમારસ્ય ગર્ભાધાનાદિ ચૌલાન્તસંસ્કારાણાં
[વા] જાતકર્માદિ ચૌલાન્ત સંસ્કારાણાં કાલાતિપત્તિજનિતદો-
ષનિવૃત્તિદ્વારા શ્રીપરમેશ્વરપ્રીત્યર્થમનાદિષ્ટપાયશ્ચિત્ત હોમં કરિષ્યે॥

॥ ચૌલસંસ્કાર વિચાર: ॥

ચૌલસંસ્કાર માટે મહર્ષિ પારસ્કરાચાર્યે કહ્યું છે કે સાંવત્સરિ
કસ્ય ચૂડાકરણમ્ । (એક સંવત્સર) (વર્ષ) ના બાલકને
ચૌલ સંસ્કાર કરવો. તૃતીયે વા પ્રતિહતે (અથવા ત્રીજું વર્ષ
પૂરું થયા પહેલાં કરવો.) યથા મંગલં વા સર્વેષામ્ (તથા જેવો
પોતાનો કુલાચાર હોય તે પ્રમાણે ચૌલ સંસ્કાર કરવો. એટલે પહેલા
વર્ષે થતો હોય તો પહેલામાં અને ત્રીજા વર્ષે થતો હોય તો
ત્રીજું વર્ષ પૂરું થયા પહેલાં કરવો. નારદસ્મૃતિમાં ચૌલસંસ્કારમાટે
કહ્યું છે કે:—

જન્મતસ્તુ તૃતીયેન્દ્રે શ્રેષ્ઠમિચ્છન્તિ પંડિતા: ।

પંચમે સપ્તમે વાપિ જન્મતો મધ્યમં ભવેત્ ॥

ભાવાર્થ:—પંડિતો જન્મથી ત્રીજાં વર્ષમાં ચૌલસંસ્કારનું શ્રેષ્ઠ
ફળ પ્રાપ્ત છે; તથા પાંચમા અને સાતમા વર્ષનું પણ મધ્યમ હોય છે.
ઉત્તરાયણના સૂર્યમાં, શુક્લ પક્ષમાં, પ્રતિપદા અને રિક્તા (ચોથ,

નામ ને ચક્રદશ) વિનાની તિથિઓમાં રવિ મંગળ અને શનિ એટલા વાર વિનાના વારોમાં, અશ્વિની, શ્રવણ, સ્વાતિ, ચિત્રા, પુષ્ય, પુનર્વસુ, ધનિષ્ઠા, રેવતી, જ્યેષ્ઠા, મૃગશીર્ષ અને હસ્ત, એટલાં નક્ષત્રોમાં તથા ચિત્રિ અને વ્યતિપાત, આદિ કુયોગો રહિત શુભ મુહૂર્તના દિવસના ભાગમાં ચૌલસંસ્કાર કરવો.

ચૌલસંસ્કારના મુહૂર્તના દિવસે તે બાલકની માતાને રજ્જેદ્ધન થાય તો તે દિવસે ચૌલસંસ્કાર કરવો નહિ. તેમજ કુમારની માતા ગર્ભિણી હોય તો પણ ચૌલસંસ્કાર ન કરવો. તથા બાલકની પ્રકૃતિ જ્વરિત હોય કે રોગી હોય તો પણ ચૌલસંસ્કાર કરવો નહિ.

॥ અથ ચૌલસંસ્કારપ્રયોગઃ ॥

બાલકનાં માતા પિતાએ યથાવિધિ સ્નાનાદિ ક્રિયાથી પરવારી, પવિત્ર સ્થળમાં કુમારને પાસે રાખી પોત પોતાનાં આસનો પર બેસી આચમન પ્રાણાયામ કરી નીચે પ્રમાણે બોલી સંકલ્પ કરવો:—

અત્રાઘ મહામાઙ્ગલ્યપદે અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુકતિ-
થૌ અમુકવાસરે અસ્ય કુમારસ્ય बीजगर्भे समुद्रवैनोनिबर्हणेन
बलयुर्वर्चोभिवृद्धिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं चूडाकरणमुख्य कर्म
करिष्ये ॥

એ પ્રમાણે મુખ્ય સંકલ્પ કરી, ચૌલ સંસ્કારના અંગબૂત કર્મો કરવાનો સંકલ્પ નીચે પ્રમાણે બોલીને કરવો:—

તત્રાદૌ નિર્વિघ्नार्थं गणपतिपूजनं तदंगत्वेन स्वस्तिपुण्या
हवाचनं मातृकापूजनं वसोर्धारां नांदीभार्दं च करिष्ये ।

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરી આગળ ગ્રહયજ્ઞમાં બતાવ્યા પ્રમાણે મણુપતિપૂજન, પૂજ્યાહવાચન, માતૃકાપૂજન, વસોધારા અને નાંદી શ્રાદ્ધાદિ કર્મો કરવાં.

સ્વસ્તિ પૂજ્યાહવાચનના ઉત્તર સંકલ્પમાં પ્રજાપતિઃ પ્રીયતામ એમ બોલવું.

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી ત્રણ બ્રાહ્મણને ભોજન કરાવવાના સંકલ્પ કરવો. (અતુલતા હોય તો તુરતજ તેમને ભોજન કરાવવું.)

અત્રાઘ અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુકતિથૌ અમુકનાસરે ચૂઢાકરણાધિકારસિદ્ધયર્થે ત્રીન્બ્રાહ્મણાન્ભોજયિષ્યે ॥

તે પછી સ્થંડિલ પરં પંચભૂસંસ્કાર કરી, સબ્ય નામના અગ્નિનું નીચે પ્રમાણે બોલી સ્થાપન કરી તેનું ચંદન, અક્ષત ને પુષ્પથી પૂજન કરવું.

સમ્યાગ્નયે નમઃ સ્થાપયામિ । સર્વોપચારાર્થે ગંધાક્ષતપુ-
પ્યં ચ સમર્પયામિ ।

તે પછી નીચેના મંત્રો બણી એ અગ્નિમાં ધીની આહુતિઓ આપવી.

ૐ પ્રજાપતયે સ્વાહા इदं प्रजापतये न मम ।

ૐ इंद्राय સ્વાહા इदं इंद्राय न मम ।

ૐ अग्नये સ્વાહા इदं अग्नये न मम ।

ૐ सोमाय સ્વાહા इदं सोमाय न मम ।

ૐ भूः સ્વાહા इदमग्नये न मम ।

ૐ ભુવઃ સ્વાહા इदं वायवे न मम ।

ૐ સ્વઃ સ્વાહા इदं सूर्याय न मम ।

ૐ અગ્નિવરુણાભ્યાં સ્વાહા इदं अग्निवरुणाभ्यां न मम ।

ૐ અગ્નિવરુણાભ્યાં સ્વાહા इदं अग्निवरुणाभ्यां न मम ।

ૐ અગ્રયે અયસે સ્વાહા इदं मग्नये अयसे न मम ।

ૐ વરુણાય સવિત્રે વિષ્ણવે વિશ્વેભ્યો દેવેભ્યો મરુદ્ભ્યઃ
સ્વર્કેભ્યશ્ચ સ્વાહા इदं वरुणाय सवित्रे विष्णवे विश्वेभ्यो देवे-
भ्यो मरुद्भ्यः स्वर्केभ्यश्च न मम ।

ૐ વરુણાયાદિત્યાયાદિતયયે સ્વાહા इदं वरुणायादित्या-
यादितये न मम ॥

ૐ પ્રજાપતયે સ્વાહા इदं प्रजापतये न मम ।

ૐ અગ્રયે સ્વિષ્ટકૃતે સ્વાહા इदं मग्नये स्विष्टकृते न मम ॥

તે પછી ચૌલસંસ્કાર કરવા માટે આગળકને પાટલા ઉપર પૂર્વાભિ
મુખે બેસારી તેના માથાના વાળ પલાળવા સારુ એક તાંબાના પાત્રમાં
ટાટુપાણી લઈ તેમાં ઉતું પાણી નાંખવું. તે તે પછી તે પાણીથી
નીચેનો મંત્ર બણી આગળકના માથાના દક્ષિણ બણીના વાળ પલાળવા:-

ૐ સવિતા પ્રમૂતા દૈવ્યાઽઆપઽઉદંતુ તે તનૂં । દીર્ઘા-
યુત્વાય વલાય વર્ચસે ॥

તે પછી તે પલાળેલા વાળ ગુંચાઈ ગયા હોય માટે તથુ શિસોળીયાં લઈ તે શિસોળીયાંના મૂળના ઘોળા ભાગથી ઓળવા-વાળ છુટા કરવા.

તે પછી તેમાંના થોડા વાળ પોતાના ડાબા હાથમાં રાખી નીચેનો મંત્ર બણી તેના બેગી તથુ ડાબની સળીઓ લઈ,

ॐ ઔષધેત્રાયસ્વ ॥

એમ બોલી નીચેનો મંત્ર બણી જમણા હાથે આચાર્ય અથવા યોગ-સંસ્કાર કરનારે ક્ષુર (અક્ષો) લેવો:-

**ॐ શિવો નામાસિ સ્વધિતિસ્તે પિતા
નમસ્તે અસ્તુ મા મા હિંસીઃ ॥ નિવર્તયાભ્યાયુષે
ન્નાથાય પ્રજનનાય રાયસ્પોષાય સુપ્રજાસ્ત્વાય
સુવીર્યાય ॥ ૬૩ ॥**

તે પછી નીચેનો મંત્ર બણી તે વાળ ડાબની સળીઓ સહિત બાળકના વાળ ખેંચાય નહિ એમ કાપવા:-

**ॐ યેના વપત્સવિતા ક્ષુરેણ સોમસ્ય રાજ્ઞો વરુણસ્ય વિદ્વાન ।
તેન વ્રહ્મણો વપતે દમસ્યાયુષ્યં જરદૃષ્ટિયથાસમ ॥**

પછી તે ડાબની સળીઓ સહિત કાપેલા વાળ પ્રથમથી કરી રાખેલા એક છાંલુના પીંડ (જોળા) માં દેખાય નહિ એમ ખોસી દેવા.

તે પછી પાછા તેજ દક્ષિણ બણીના વાળ ક્ષીયી મંત્રો

બોધ્યાવિના મૈનપણે તે પાણીથી પલાળા, ત્રણ શિસોળાયાંથી ઓળા, તેના ભેગી ખીજ ત્રણ દર્ભની શળાઓ લઈ, જમણા હાથમાં કુર લઈ, આગળની ખેડે બાળકને પીડા ન થાય-વાળ ખેંચાય નહિ એવી રીતે ડાબની શળાઓ સહિત વાળ કાપી, છાણુના ગોળામાં દેખાય નહિ એમ ખોસી દેવા.

એજ રીતે ફરીથી પણ એકવાર મૈનપણે દક્ષિણ બણીથી ઉપરના વાળ ક્રમ પ્રમાણે કાપી, છાણુના ગોળામાં ખોસી દેવા.

તે પછી તે બાળકના માથાના પશ્ચિમ બણીના વાળને આગળ જે ત્રાંખાના પાત્રમાં ટાઢું પાણી ભેગુ કરી રાખ્યું છે, તેનાવડે નીચેનો મંત્ર બણીને પલાળવા:-

તે પછી તે વાળને ત્રણ શિસોળાયાંવડે ઓળવા.

તે પછી નીચેપ્રમાણે બોલી તે વાળમાંથી થોડા વાળ પોતાના હાથમાં રાખી તેના ભેગી ત્રણ દર્ભની શળાઓ લેવી.

તે પછી નીચેનો મંત્ર બણી જમણા હાથે કુર (અસ્ત્રો) લેવો:-

તે પછી નીચેનો મંત્ર બણી તે કુરને તથા દર્ભને સ્પર્શ કરવો.

તે પછી તે વાળને દર્ભની શળાઓ સહિત નીચેનો મંત્ર બણીને કુર વડે કાપવા:-

ॐ ય્યાયુષં જમદગ્નેઃ કશ્યપસ્ય ય્યાયુષમ્ ।
યદેવેષુ ય્યાયુષં તન્નો અસ્તુ ય્યાયુષમ્ ॥૬૨॥

તે પછી તે કાપેલા વાળ અને દર્ભને છાણુના ગોળામાં બહાર દેખાય નહિ તેમ ખોસીદેવા.

તે પછી પૂર્વોક્ત રીતે માથાના પશ્ચિમ ભણીના વાળને ક્રમે પાણીથી પલાળી, ત્રણ શિસોળીયાંથી ઓળી, ત્રણ દર્ભશળીઓ ભેગી લઈ તેને કુરનો સ્પર્શ કરી તે કુરવડે દર્ભસહિત વાળ કાપી છાણુમાં ખોસવાની ક્રિયા મંત્ર ભણ્યા વિના માત્ર મૌન પણે એ વાર કરવી.

તે પછી પાછા તે બાળકના માથાના ઉત્તર ભણીના વાળને નીચેનો મંત્ર ભણી પલાળવા:—

ॐ સવિત્રા પ્રસૂતા દૈવ્યાઽઆવઽ ઉદંતુ તે તનું । દીર્ઘાયુત્વાય બલાય વર્ચસે ।

તે પછી તે વાળને ત્રણ શિસોળીયાંથી ઓળવા.

તે પછી તેમાંના થોડા વાળ પોતાના ડાબા હાથમાં રાખી નીચે પ્રમાણે બોલી તેના ભેગી ત્રણ દર્ભની શળાઓ લેવી.

ॐ ઔપથે ત્રાયસ્વ ।

તે પછી નીચેનો મંત્ર ભણી જમણા હાથે કુર લેવો:—

ॐ શિવો નામાસિ સ્વધિતિ સ્તે પિતા નમસ્તે અસ્તુ મા માહિં સીઃ ॥ ૬૩ ॥

તે પછી નીચેનો મંત્ર ભણી તે કુરનો વાળ તથા દર્ભને સ્પર્શ કરવો:—

ॐ નિવર્તયામ્યાયુષેન્નાઘાયપ્રજનનાય

રાયસ્પોષાય સુપ્રજાસ્ત્વાય સુવીર્યાય ॥ ઐ
 યેનાવપત્સવિતા ક્ષુરેણ સોમસ્ય રાજ્ઞો વરુણસ્ય
 વિદ્વાન્ । તેન બ્રહ્મણો વપતે દમસ્યાયુષ્યં
 જરદૃષ્ટિ ર્યથાસમ્ ॥

તે પછી નીચેના મંત્ર બણી તે વાળને દર્ભની શળાઓ
 સહિત કાપવા:-

ઐ યેનભૂરિશ્વરાદિવં જ્યોક્ષ્વપશ્ચાદ્વિસૂર્યં ।
 તેનતેવપામિ બ્રહ્મણા જોવાતેવ જીવનાય સુ-
 શ્લોકયાય સ્વસ્તયે ।

તે પછી તે કાપેલા વાળ તથા દર્ભને છાણુનાં ગોળામાં બહાર
 દેખાય નહિ એવી રીતે ખોસી દેવા.

તે પછી પણ પૂર્વોક્ત રીતે માથાના ઉત્તર બણીના વાળને ક્રમે
 પાણીથી પલાળી, ત્રણ શિસોળીઆંથી ઓળી, ત્રણ દર્ભશળીઓ ભેગી
 લઈ, તેને ક્ષુરનો સ્પર્શ કરી, તે ક્ષુરવડે દર્ભ સહિત વાળને કાપી
 છાણુમાં ખોસી દેવાની ક્રિયા મંત્ર બણ્યા વિના માત્ર મૌન પણે બે
 વાર કરવી.

તે પછી તે ક્ષુરને (અસ્થાને) બાળકના માથા પર પ્રદક્ષિણાની
 રીતે ત્રણ વાર ફેરવવો તેમાં એક વાર નીચેના મંત્ર બણીને ફેરવવો
 ને બે વાર મંત્ર ખોસ્યા વિના મૌનપણે ફેરવવો.

ૐ યત્કુરેણ મજ્જયિતા સુપેશસા વસા ।
વપતિ કેશાન્છિન્ધિશિરોમાસ્યાયુઃ પ્રમોષીઃ ॥

તે પછી તે પાણીસહિત ત્રાંખાનું પાત્ર અને કુર નાખિત (હળમ)ને આપવાં; તેણે તે બાળકને ત્યાંથી દૂર, પૂર્વ કે ઉત્તર દિશા બહુના મુખે બેસારી ઉપરના પાત્રવાળાં પાણીથી વાળ પલાળી ક્ષૌર કરવું તે શિખા માટે મસ્તકના મધ્ય ભાગે નાની ચોટલી રાખવી, બાકીના બધા વાળ કાઢી નાખવા. આમાં પારસ્કરાચાર્ય પોતાના કુલાચાર પ્રમાણે કરવાની પણ છૂટ આપી છે. માટે જેમ પોતાના કુલને ઉચિત હોય તેમ કરવું.

તે પછી તે નાપીકે ક્ષૌર કરી કાઢી નાખેલા જે વાળ હોય તે બધા છાણના પિંડમાં ખોસીદઈ તે છાણ સહિત વાળને ક્રોઈ ઉત્તમ તીર્થ વા જળાશયમાં પધરાવવા.

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી કર્મના અંગબૂત દશ બ્રાહ્મણને બોજન કરાવવાનો ઉત્તર સંકલ્પ કરવો:—

કૃતસ્ય ચૂડાકરણકર્મસાંગતા સિદ્ધયર્થ સ્મૃત્યુક્તા-
ન્દશસંખ્યાકાન્ બ્રાહ્મણાન્બોજયિષ્યે ।

તે પછી કર્મ કરાવનાર આચાર્યબ્રાહ્મણને વસ્ત્ર દક્ષિણા આદિ આપી સંતુષ્ટ કરવો. તથા અન્ય બ્રાહ્મણોને બૂચસી દક્ષિણા આપવી અને સંકલ્પાનુસાર દશ બ્રાહ્મણને બોજન કરાવવું.

॥ इति चौलसंस्कारप्रयोगः ॥

॥ વિદ્યારંભવિચારઃ ॥

ખાળકને પાંચમા વર્ષમાં વિદ્યારંભ કરાવવો. ઉત્તરાયણના સૂર્યમાં, છઠ્ઠ, પડવો, આઠમ, ચોથ, નોમ ચઉદશ, અને પૂનમ, એ વિનાની ખીજી તિથિઓમાં શનિ અને મંગળ એ વિનાના અન્ય વારોમાં તથા હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, પૂર્વાશ્લેષુની, પૂર્વાષાઢા, પૂર્વાભાદ્રપદ, રેવતી, અશ્વિની, અનુરાધા, મૃગશીર્ષ, આર્દ્રા, પુનર્વસુ, પુષ્ય, અશ્લેષા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા અને શતભિષા, એટલાં નક્ષત્રોમાં વિદ્યારંભનું મુહૂર્ત કરવું.

॥ વિદ્યારંભપ્રયોગઃ ॥

શુભ મુહૂર્તમાં કુમારનાં માતા પિતાએ યથોક્ત મંગળ સ્નાન કરી યથાવિભવ વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કરી પોતાના આસનપર આવીને બેસવું તથા કુમારને પણ મંગળ સ્નાન કરાવી નવનવાં વસ્ત્રાલંકારથી અલંકૃત કરી પોતાની પસંદ સારા આસન પર બેસાડવો તે પછી પિતાએ આચમન પ્રાણાયામ કરી નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો:-

અત્રાઘ મહામાઙ્ગલ્યપદે અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુક-
તિથૌ અમુકવાસરે અસ્ય કુમારસ્ય લેખનાદિબહુલવિદ્યાપ્રાપ્ત્યર્થે
વિદ્યારંભં કારિષ્યે ।

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરીને તેના અંગભૂત ગણપતિપૂજન કરવાનો સંકલ્પ નીચે પ્રમાણે બોલીને કરવો:-

તત્રાદૌ નિર્વિઘ્નતાસિદ્ધ્યર્થગણપતિપૂજનં કારિષ્યે ।

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરી, આગળ ગ્રહયજ્ઞમાં બતાવ્યા પ્રમાણે ગણપતિનું પૂજન કરવું.

તે પછી પ્રાટલા કે આઝેઠ ઉપર રક્ત વચ્ચ પાથરી, તે પર ચોખ્ખાનું અટકણ કરી, તેમાં નીચેના નામમંત્રાથી શ્રીહરિ, લક્ષ્મી, કુળદેવી અને સરસ્વતીનું આવાહન કરવું:-

ૐ શ્રીહરયે નમઃ । ૐ શ્રીલક્ષ્મ્યે નમઃ । ૐ શ્રીકુલ-
દેવતાયૈ નમઃ ૐ શ્રીસરસ્વત્યૈ નમઃ ॥

તે પછી તેમનું તેજ નામમંત્રો વડે સર્વ ઉપચારોથી પૂજન કરવું.

તે પછી તેનાથી આગળના ભાગમાં ચોખ્ખાની તેર ઢગ-
લીઓ કરી તેમાં નીચેના નામમંત્રોથી નારદ, પાણિની, પતંજલિ,
કાત્યાયન, સાંખ્ય, પારસ્કર, યાસ્ક, કર્પિજલ, ગોભિલ, જૈમિની, વિશ્વકર્મા,
આચાર્ય, અને વ્યાસ, એટલા શાસ્ત્રપ્રણેતા ઋષિઓનું આવાહન કરી
ક્રમે સર્વ ઉપચારોથી પૂજન કરવું:-

નારદાય નમઃ । પાણિનયે નમઃ । પતંજલયે નમઃ ।
કાત્યાયનાય નમઃ । સાંખ્યાય નમઃ । પારસ્કરાય નમઃ ।
યાસ્કાય નમઃ । કર્પિજલાય નમઃ । ગોભિલાય નમઃ ।
જૈમિનિને નમઃ । વિશ્વકર્મણે નમઃ । આચાર્યાય નમઃ ।
વ્યાસાય નમઃ ।

તે પછી નારદમહિતસૂત્રો, અષ્ટાધ્યાયી-પાણિનીનાં વ્યાકરણસૂત્રો,
પતંજલિનું વ્યાકરણ, મહાભાષ્ય, તથા યોગસૂત્રો, કાત્યાયનનાં સૂત્રો,
સાંખ્યાચાર્યનાં સાંખ્યસૂત્રો, પારસ્કરનાં ગૃહ્યસૂત્રો અને યાસ્ક, કર્પિજલ
અને ગોભિલનાં રચેલાં ક્રમીકાંડ સૂત્રો, જૈમિનીની પૂર્વમીમાંસા, વિશ્વકર્માનું
શિષ્યશાસ્ત્ર, આચાર્યવર શ્રીશંકરાચાર્યનું શારીરિકશાસ્ત્ર તથા શ્રીવ્યાસ-

મુનીનું વેદાંતદર્શન—કિતરમીમાંસા ધૃત્યાદિ ગ્રંથોનું આવાહન કરી તેમનું સર્વાપચારથી પૂજન કરવું.

તે પછી વિદ્યાભ્યાસ કરનાર કુમારે પોતાના બન્ને હાથના ખોખામાં ધાન્ય (ડાંગર થડ કે ચોખા), યથાશક્તિ દ્રવ્ય અને શ્રીફળ લાઘ અધ્યાપક-વિદ્યાગુરુના સમીપ આવી તે એક પાત્રમાં મૂકી તેમને નમસ્કાર કરી પશ્ચિમ દિશા ભણીનું મુખ રાખી બેસવું.

પછી રૂપાની પાટી અથવા રૂપાના પતરા ઉપર કંકુ પાથરી તેમાં સોનાની લેખિની (કલમ) વડે ઐ શ્રીસરસ્વત્યૈ નમઃ । ઐ શ્રીકુલદેવતાયૈ નમઃ । ઐ શ્રીગુરુભ્યો નમઃ ઐ શ્રીલક્ષ્મી-નારાયણાભ્યાં નમઃ । એ પ્રમાણે એ ચારે દેવોનાનામ મંત્રો લખી તેમનું ક્રમે સર્વ ઉપચારોથી પૂજન કરવું.

તે પછી તે વિદ્યાગુરુનું ગંધાક્ષતથી પૂજન કરી શક્તિઅનુસાર દ્રવ્ય-વસ્ત્રાદિથી તેને સંતુષ્ટ કરી ઉપરના રૂપાની પાટી અથવા પત્રમાં પૂજેલા દેવોની ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી વિદ્યાગુરુને નમસ્કાર કરી તેના પાસે બેસવું.

પછી તે વિદ્યાગુરુએ તે કુમારને ઐ શ્રીસરસ્વત્યૈ નમઃ । ઐ શ્રીકુલદેવતાયૈ નમઃ । ઐ શ્રીગુરુભ્યો નમઃ । ઐ શ્રીલક્ષ્મીનારાયણાભ્યાં નમઃ । એ ચાર મંત્રો ત્રણ ત્રણ વાર મોઢે બોલાવવા અને તે પાટીમાં તેને ત્રણ વાર લખાવવા. (તે અશિક્ષિત કુમાર લખી ન શકે માટે મહેતાજીએ પોતે તેના જમણા હાથમાં બરાબર લેખણુ ઝલાવી પોતાના જમણા હાથ વડે અક્ષર લખાવવા.)

તે પછી આવાહિત દેવોનું વિસર્જન કરી શાળાનાં અથવા અન્ય બાળકોને કાંઈ શાકર પતાસાં આદિ મિષ્ટ પદાર્થો આપી પ્રસન્ન કરવાં.

इति विद्यारंभप्रयोगः

॥ અથોપનયન વિચારઃ ॥

ઉપ (સમીપ-પાસે નયનં (લલ્લજવું) એનો અર્થ બ્રાહ્મણના બાળકને ગાયત્રી મંત્રના ઉપદેશ સારું, કિંવા વેદાભ્યાસ માટે આચાર્યની પાસે લલ્લજવો, તે ઉપનયન કહેવાય છે અથવા જીવરૂપ બ્રાહ્મણના બાળકને શ્રીસદ્ગુરુરૂપ આચાર્યની પાસે યોગાભ્યાસદ્વારા અખંડ સચ્ચિદાનંદરૂપ પરબ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર કરાવી તેને બ્રહ્મરૂપ કરવો તે ઉપનયન કહેવાય છે. 'ગાયત્ર્યા બ્રાહ્મણમસૃજદિતિશ્રુત્યુક્તિઃ । (' ગાયત્રીએ બ્રાહ્મણને ઉત્પન્ન કર્યા, ' એવું શ્રુતિવચન છે. ઉપનયન શબ્દથી બ્રાહ્મણબાળકને સારુ ગાયત્રીનો ઉપદેશ અને વેદાભ્યાસ એ પ્રધાનકાર્યો મનાય છે. ગાયત્રી મંત્રનો ઉપદેશ કરનારના અધિકારીઓ માટે કહ્યું છે કે:-પિતૈવોપનયેત્પુત્રં તદમાવે પિતુઃ પિતા । તદમાવે પિતુર્ભ્રાત્રા તદમાવે તુ સોદરઃ ॥ પોતાના પુત્રને અવસ્ય તેના પિતા-એજ ઉપનયન કરવું. અને તેના અભાવ હોય તો પિતાનો પિતા એટલે પિતામહે (દાદાએ) ઉપનયન કરવું. તેના પણ અભાવ હોય તો પિતાના ભાઈએ એટલે કાકાએ ઉપનયન કરવું. અને તેના પણ અભાવમાં મોટાભાઈએ ઉપનયનસંસ્કાર કરવો. તદમાવે સગોત્ર સપિંડાઃ ॥ તદમાવે માતુલાદયો સગોત્રાસપિંડાઃ । તદમાવે અસપિંડા સગોત્રજાઃ । एतेच कुमारपेशया वयोज्येष्ठा विवक्षिताः॥ **કનિષ્ઠકર્તુકોપનયનસ્ય નિષિદ્ધત્વાન્ ॥ સર્વોમાવે શ્રોત્રિયઃ ॥** ભાવાર્થઃ-તેના પણ અભાવમાં પોતાના એક ગોત્રનો સગો હોય તેણે, તથા તેના અભાવમાં પોતાના મામે હોય તેણે કિંવા પોતાના ગોત્રના કાઠ પણ પુરુષે ઉપનયન કરવું. એ

સર્વ ઉપનેતાઓ (ઉપનયન સંસ્કાર કરનારાઓ) કુમાર-બદુકથી મોટા વયના વિવક્ષિત છે એમ સમજવું; કારણ કે કુમારથી નાના વય વાળાનો નિષેધ કરેલો છે. એ સર્વના અભાવમાં છેવટે કહ્યું છે કે કોઇ પણ શ્રોત્રિયબ્રાહ્મણે બ્રાહ્મણના પુત્રને ઉપનયન કરવું. શ્રોત્રિય શબ્દનો અર્થ પણ તેજ ઠેકાણે બતાવ્યો છે:—

જન્મના બ્રાહ્મણો જ્ઞેયઃ સંસ્કારૈર્દ્રોજ ઉચ્યતે

વિદ્વત્તાત્ત્વાપિ વિપ્રત્વં ત્રિભિઃ શ્રોત્રિય ઉચ્યતે ॥

કોઇ પણ બ્રાહ્મણના પુત્રને બ્રાહ્મણ કુળમાં જન્મ થવાથી બ્રાહ્મણપણું પ્રાપ્ત થાય છે; અને પછી બીજા જાતકર્માદિ સંસ્કારો થવાથી તે દ્વિજ ગણાય છે; અને તે પછી વેદવેદાંગાદિ વિદ્યાઓનું અભ્યાસ કરવાથી તેને વિપ્રત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. અથવા તે બ્રાહ્મણ કુળમાં જન્મ, સંસ્કાર અને વિદ્યા, એ ત્રણે પ્રાપ્ત થતાં તેને શ્રોત્રિય સંજ્ઞા પ્રાપ્ત થાય છે.

ઉપનેતા (ઉપનયન) કરનારને માટે તથા બદુ (કુમારને) માટે અધિકાર પ્રાપ્તિ સારું પ્રાયશ્ચિત્તો કરવાનાં સૂચવ્યાં છે:—ઉપનય કરવાની યોગ્યતા માટે ઉપનેતાએ ત્રણ કૃત્યશ્રૂત કરવાં તથા ઉપનય કરવાની યોગ્યતા માટે કુમારે પણ ત્રણ કૃત્યશ્રૂત કરવાં. અને જો ઉપનેતા આચાર્ય હોય તો તેણે બાર હજાર ગાયત્રીનો જપ, કરવો.

વળી ઉપનયનના કાલ (સમયનું) કથન કરતાં શ્રીપારસ્કરાચાર્ય કહે છે કે:—**અષ્ટવર્ષે બ્રાહ્મણમુપનયેદિતિ । ગર્ભાષ્ટમેવા । અથવા બ્રાહ્મણં ગર્ભસહિતાષ્ટવાર્ષિકમુપનયેત્ ॥** (આઠ વર્ષના બ્રાહ્મણના બાળકને ઉપનયન સંસ્કાર કરવો; ગર્ભથી આઠમું વર્ષ લેવું. કિંવા ગર્ભ

સહિત આઠમે વર્ષે ઉપનયન સંસ્કાર કરવો. તતઃ જન્મતો નવમેષ્ટમે
 વા । ઉપનયોદિત્યર્થઃ । એકાદશવર્ષે રાજન્યં (તે પછી જન્મથી
 નવમે અથવા આઠમે વર્ષે ઉપનયન કરવું. અગિઆરમે વર્ષે ક્ષત્રિયને
 ઉપનયન કરવું. જેને અગિઆર વર્ષ થઈ ગયાં હોય એવા ક્ષત્રિયને
 ઉપનયન કરવું. એટલે ક્ષત્રિયને બારમે વર્ષે ઉપનયન કરવું. દ્વાદશવર્ષે
 વૈશ્યં (બારમે વર્ષે વૈશ્યને ઉપનયન કરવું. બાર વર્ષ જેને પૂરાં થઈ
 ગયાં હોય એવા ત્રીજા વર્ણુરૂપ વૈશ્યને જન્મથી તેરમે વર્ષે ઉપનયન
 સંસ્કાર કરવો. એ પ્રમાણે સમયનું દિગ્દર્શન કરાવી છેવટે કહ્યું છે કે
 'યથામંગલંવા સર્વેણાં' એ સર્વે ત્રીવર્ણુને ઈચ્છા પ્રમાણે શાસ્ત્રાંત-
 રોમાં વિધાન કરેલા સમયે ઉપનયન થઈ શકે છે. જૂદી જૂદી કામ-
 નાઓ માટે ઉપનય કરવા સારું વિષ્ણુસ્મૃતિમાં કામ્યકાલો પણ
 બતાવ્યા છે:—

ब्रह्मवर्चस्कामस्य कार्यविप्रस्य पंचमे ।

राज्ञेवलार्थिनः षष्ठे वैश्यस्यार्थार्थिनोष्टમે ॥विष्णुः॥

पष्ठे तु धनकामस्य विद्याकामस्य सप्तमे ।

अष्टમે सर्व कामस्य नवमे कान्ति पिच्छते ॥

બ્રાહ્મવર્ચસ્કામસ્ય પ્રાપ્ત થતા તેજની કામના વાળા ત્રિપ્રે
 બાળકને પાંચમે વર્ષે ઉપનયન કરવું. બલ-વીર્યની અપેક્ષા વાળા
 ક્ષત્રિયે સ્ત્રીયબાળકને છઠેવર્ષે ઉપનયન કરવું. અને ધનની અપેક્ષા-
 વાળા વૈશ્યે પોતાના બાળકને આઠમે વર્ષે ઉપનીત આપવું.

ધનની અપેક્ષા વાળા ત્રિપ્રે પોતાના કુમારને છઠે વર્ષે, વિદ્યાની
 ઈચ્છાવાળા બ્રાહ્મણે પોતાના પુત્રને સાતમે વર્ષે, સર્વ મનોરથોની

સિદ્ધિની ઇચ્છાવાળા બ્રાહ્મણે આઠમે વર્ષે તે કાન્તિની અપેક્ષા વાળા બ્રાહ્મણે સ્ત્રીયપુત્રને નવમે વર્ષે ઉપનયન કરવું.

સોળ વર્ષે બ્રાહ્મણને, બાવીશ વર્ષે ક્ષત્રિયને, અને ચોવિશ વર્ષે ક્ષત્રિયને ઉપનયનનો સમય વીતિ જાય છે; જોયી તે બધા પતિત સાવિત્રીક ગણાય છે.

તે પતિત સાવિત્રીક પુરુષોને પછી ત્રીજી ચોથી પેઢી વાળાઓને સંસ્કારો, ઉપવીત કે વેદાભ્યાસ અંત થાય છે; કારણ કે તેમને ત્રાત્યદોષ દ્વાગવાથી ત્રાયસ્તોમ યજ્ઞ કરવો પડે છે.

ઉપનયન મુદૂર્ત માટે વસિષ્ઠસ્મૃતિમાં કહ્યું છે કે:—

બ્રાહ્મણ અને ક્ષત્રિયને ઉત્તરાયણના સૂર્યમાં મૌજી અંધન કરાય, (ઉપવીત સંસ્કાર થાય). દક્ષિણાયનમાં વૈશ્યને ઉપવીત અપાય. એમાં અનધ્યાય કે સંક્રાંતિનો આધ ગણાતો નથી.

વળી ઋતુઓ પણ બતાવી છે કે ‘વસંતે બ્રાહ્મણ મુપનયીત પ્રોષ્ઠેરાજત્યં શરદિવૈશ્યં વર્ગસુરથકારમિતિ ॥ (વસંતમાં બ્રાહ્મણને ઉપવીત આપવું. ક્ષત્રિયને ગ્રીષ્મ ઋતુમાં અને શરદમાં વૈશ્ય અથવા શિષ્પકાર આદિને ઉપનય કરાય છે.) માસોનો નિર્ણય કરતાં કહ્યું છે કે:—

માઘાદિષુ તુ માસેષુ મૌઙ્ગી પંચસુ શસ્યતે ॥ ગર્ગઃ ॥

મિથુને સંસ્થિતે ભાનૌ જ્યેષ્ઠમાસા ન દોષભાઠ્ઠ ॥

શુદ્ધિર્નૈવગુરોર્યસ્ય વર્ષેપ્રાસેષ્ટમે યદિ ।

ચૈત્રે મીનગતે ભાનૌ તસ્યોપનયનં શુભં ॥

બાવાર્ય:—મહા, દ્વાગણ, ચૈત્ર, વૈશાખ, અને જેઠ એ પાંચ

માસમાં ઉપવીતવિધિ શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. જેઠ મહિનામાં જે મિથુન સંક્રાંતિ ચાલતી હોય તો જેઠ માસ દોષરૂપ ગણાતો નથી. આશ્વિનના બાળકને આઠમા વર્ષનો પ્રવેશ થયો હોય અને કદાપિ ગુરુનું (બૃહસ્પતિનું) બળ તથા શુદ્ધિ યોગ્ય ન હોય તો પણ જે ચૈત્ર માસમાં મીન સંક્રાંતિ હોય તો તે ચૈત્રની મીનસંક્રાંતીની પ્રવૃત્તિમાં ઉપનયન સંસ્કાર શ્રેષ્ઠ ગણાય છે.

ઉપનયન મુહૂર્તનાં નક્ષત્રોની ગણના કરતાં મદનપારિજાતમાં કથું છે કે:—

હસ્તત્રયે દૈત્યરિપુત્રયેચ શક્રેન્દુપુણ્યાશ્વિનિ રેવતીષુ ॥

હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતિ, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, જ્યેષ્ઠા, મૃગશીર્ષ, પુષ્ય, અશ્વિની, અને રેવતી, એટલાં નક્ષત્રોમાં ઉપનયન કરવું. તિથિ માટે કથું છે કે ત્રીજા, પાંચમ, છઠ્ઠા, બીજા, સાતમ, એ બન્ને પક્ષની શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. ગુરુ, શુક્ર, બુધ, એ વારો શ્રેષ્ઠ છે. સોમવાર, કનિષ્ઠ, અને રવિવાર મધ્યમ ગણવા. તથા બીજા વારો વર્જિત કહ્યા છે. એ પ્રમાણે ઉપનયનના મુહૂર્તનો નિશ્ચય કરવો.

॥ ઇતિ ઉપનયનવિચારઃ ॥

॥ યજ્ઞોપવીત પ્રયોગઃ ॥

ઉત્તરાયણના સૂર્યમાં એટલે મહા, શાગણ, ચૈત્ર, વૈશાખ અને જેઠ, એ પાંચ મહિનાના શુક્લપક્ષના શુભ મુહૂર્તમાં, દ્વિતીયાદિ સ્વાધ્યાયતિથિમાં તથા અનધ્યાય કિંત્રા નૈમિત્તિકાદિ અનધ્યાય વર્જિત શુભ દિવસના પૂર્વાહ્નકાલના અનુકૂળ ચંદ્રબલવાળા તથા ગુરુ શુક્રના અતરહિત સુગ્ર જ્યોતિષી પાસે નિશ્ચય કરાવેલા શુભ દિવસે બાલકને ઉપનયનસંસ્કાર કરવો.

તેમાં પ્રથમ તે કુમારના પિતાએ પોતાને ઉપનેતાપણુનો અધિકાર પ્રાપ્ત થવા સારું નીચે પ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું:—

કુમારના પિતાએ પોતાના પૂર્વાભિમુખ આસનપર સ્વસ્થતાથી બેસી, આચમન પ્રાણાયામ કરી નીચે બતાવેલી રીતે બોલી ત્રણ કૃચ્છ્રવ્રતના આમ્નાયબ્રૂત બાર હજાર ગાયત્રી મંત્રના જપનો સંકલ્પ કરવો:—

અત્રાગ્ર મહામાંગલ્યપદે અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુ-
કતિથૌ અમુકવાસરે સ્વસ્યોપનેતૃત્વાધિકારસિદ્ધયર્થ
કૃચ્છ્રયાત્મકપ્રાયશ્ચિત્તપુર્વકં દ્વાદશસહસ્રં ગાયત્રીજ-
પમહં કરિષ્યે ॥

જો તે જપ પોતાનાથી ન થાય તો ત્યાં બ્રાહ્મણ પાસે કરાવવા માટે સંકલ્પમાં અહં કરિષ્યે એમ ન બોલતાં બ્રાહ્મણદ્વારયા કાર-
યિષ્યે । એમ બોલવું.

તે પછી તે સંકલ્પ કરેલા ગાયત્રી મંત્રનો જપ, કુમારના પિતાએ જાતે અથવા બ્રાહ્મણોપાસે કરાવવો.

તે પછી જેને ઉપનયન લેવાનું છે તે કુમારે પણ પોતાનાથી ઇચ્છાનુસાર થયેલ અવિહિત આચરણ, ઇચ્છાનુસાર થયેલ અવિહિત ભાષણ તથા ઇચ્છાનુસાર થયેલ અવિહિત ભક્ષણ આદિના દોષની નિવૃત્તિને અર્થે ત્રણ કૃચ્છ્રવ્રતના આમ્નાયરૂપ બાર હજાર ગાયત્રી મંત્રનો જપ બ્રાહ્મણ પાસે કરાવવાનો સંકલ્પ નીચે પ્રમાણે કરવો:—

અગાધ મહામાંગલ્યપ્રદે અમુકપાસે અમુકપાસે અમુ-
કતિયૌ અમુકવાસે મમ કામચારકામવાદકામલક્ષણાદિ
દાષાપનોદનાર્થ કૃત્ત્રાચ પ્રાયશ્ચિત્ત પુર્વકં દ્વાદશસહસ્રા-
યત્રીજપં બ્રાહ્મણદ્વારયાહમાચરિષ્યે ॥

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરીને તે જપ પણ બ્રાહ્મણો પાસે કરાવેો.
ઉપર બતાવેલા શુભ મુહૂર્તના પહેલા દિવસે ઉપનયન ઇચ્છનાર
કુમારના પિતાએ, તે બટુ (ઉપનયન લેનાર કુમાર)ને પહેરવામાટે
એક વાર ધોયેલું બીજાયે નહિ પહેરેલું નવું શ્વેત વસ્ત્ર ઉત્તરિય માટે
મૃગચર્મ, યજ્ઞોપવીત, મેખલા, (કેડે બાંધવા મુંજની રજ્જુ) દંડ,
(બ્રાહ્મણના બાલકમાટે તે ઉપવીત લેનાર કુમારના પગથી તે તેની
ચોટલીના વાલાચસુધી ઉંચો ખાખરાના કાટનો, ક્ષત્રિયના બાલકને
માટે તે કુમારના પગથી તે લલાટ-કપાળ સુધી ઉંચો બિલિના કાટનો,
અને વૈશ્યના બાલકને માટે તેના પગથી તે નાકસુધી ઉંચો ઉદ્બર-
ઉમયડાના કાટનો દંડ બનાવવો. ક્ષત્રિય તથા વૈશ્યના બાલકને સાર
કદાપિ બિલિ અથવા ઉદ્બરના કાટનો દંડ ન મળે તો તેના બદલામાં
બતાવેલાં માપનો ખાખરાનો પણ દંડ ઉપયોગમાં લેવો.) નવા શ્વેત વસ્ત્રનું
કૌપીન (લંગોટી) અને શુદ્ધ જલ તથા ગાયત્રીના ઉપદેશ કરવા
માટે કાંસાની થાળી, ચોખા, સોનાની શળી, મંત્રોપદેશનું વસ્ત્ર અને
ભિક્ષા પિરસવાની થાળી એટલાં સાહિત્યો લાવી રાખી મુહૂર્તને દિવસે
સઘળાં સાહિત્યો અગાઉથી પાસે લઈ કુમારના પિતાએ પોતાની
સ્ત્રી સહિત મંડપમાં બાંધી પોતાના આસન ઉપર બેસવું અને તે
પછી આચમન પ્રાણાયામ કરી નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો:—

અત્રાઘ મહામાંગલ્યપ્રદે અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુક-
તિથૌ અમુકવાસરે મમાસ્ય કુમારસ્ય દ્વિજત્વસિદ્ધત્વા વેદાધ્ય-
યનાધિકારાર્થે શ્વો ઉપનયનં કરિષ્યે ॥

ઉપનયન સાથે જ ચૌલમંરકાર કરવાનો હોય તે સંકલ્પમાં
ચૌલોપનયને કરિષ્યે એમ બોલવું.

તત્રાહૌ નિર્વિઘ્નતાસિદ્ધયર્થે ગગપતિજનં તદંગત્વેન
સ્વસ્તિપુण्याહવાચનંમંડપસ્થાપનં માતૃકાપુજનં વસોર્ધારામા-
યુષ્યમંત્રજપં નાન્દીશ્રાદ્ધં ગ્રહાનુકૂલ્યસિદ્ધિદ્વારા શ્રીપરમે-
શ્વરપ્રીત્યર્થે ગ્રહયજ્ઞં ચાઘ કરિષ્યે ॥

એ પ્રમાણે સંકલ્પમાં બોલી આગળ બતાવેલો યજ્ઞયજ્ઞ કરવો.
તેમાં સ્વસ્તિપુण्याહવાચનના ઉત્તર સંકલ્પમાં इन्द्रः प्रीयताम्
એમ બોલવું.

તે પછી તે મંડપશાલાની બહાર કુમારના પિતાએ આચમન
પ્રાણાયામ કરી, નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

અત્રાઘ મહામાંગલ્યપ્રદે અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુક-
તિથૌ અમુકવાસરે ઉપનયનાંગમૂતમસ્ય કુમારસ્ય વપનં
કારયિષ્યે ॥

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરીને નાપિકની પાસે બાલકનું ક્ષૌર-મુંડન
કરાવરાવવું. (તેમાં શિખા સિવાય વધારાના કેશ રાખવા નહિ.)

તે પછી તે બાલકને સારા શુદ્ધ ઉષ્ણોદકથી નવરાત્રીને ત્રણ
બ્રાહ્મણોની પંક્તિમાં બેસારીને જમાડવો. તેમાં નીચે પ્રમાણે સંક-
લ્પ કરવો:—

અત્રાચ મહાપાંગલ્યપ્રદે અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુક-
તિર્થા અમુકવાસરે ડસ્યા કુમારસ્યોપનયનેડધિકારાર્થે ત્રીન્બ્રા-
હ્મણાન્ ભોજયિષ્યે ॥

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરીને બ્રાહ્મણને ત્યાં ખીજી ત્રણ બ્રાહ્મણની સાથે તે બાલકને પંકિતમાં એટલે તેમની સાથે બેસારીને જમાડવો. ક્ષત્રિયે પોતાની ન્યાતના જે પોતાના ઉપવીતવાળા પૂજ્ય હોય તે ત્રણને બેસારી તેમની સાથે તે કુમારને બેસારી જમાડવો, અને વૈશ્યે પણ તે જ પ્રમાણે પોતાની ન્યાતના જે પોતાના ત્રણ પૂજ્ય ઉપવી-તવાળા વૈશ્યો હોય તેમની સાથે તે બાળકને જમાડવો.

આ સ્થળે કેટલાક બ્રાહ્મણની ન્યાતમાં તે ઉપવીત લેનાર કુમા-રને તેના જેવા અનુપવીતી બટુકોને તેની સાથે બેસારી દૂધ અને બાત જમાડે છે. માટે એ કરતાં ઉપવીત લેનારને તેના સરખી વયના સ્વગ્નતિય બ્રહ્મચારીઓ સાથે જમાડવો એ વિશેષ ઉત્તમ છે.

તે પછી તે બટુકે મંગળસ્નાન કરાવી, ચંદન અને પુષ્પમાલાથી અલંકૃત કરી, તેના બોખામાં ડાંજેર, ધઉ અથવા ચોખ્ખા, બરી તેમાં આચાર્યને આપવાનું ઉપહારદ્રવ્ય તથા શ્રીફળ મુકી તેને આચાર્ય પાસે લાવવો. જેથી ઉપનયન નામ સાર્થક થાય છે.

તેમાં પ્રથમ ઉપનયનના પ્રસંગે પોતાના ઘરના ચોકમાં પોતાના ઘરના દ્વારની અને મંડપની મધ્ય સીદ્ધા સૂત્રે આવે તેમ મધ્ય મેળવી આઠ હાથ સમચોરસ મંડપ સ્થાપન કરવો. અને તે મંડપની મધ્યે ઉપનયન લેનાર કુમારના ચાર હાથ સમચોરસ લાંબી પહોળા તથા ભૂમિથી એક હાથ ઉચી એવી એક વેદિકા-પીઠિકા-ઓટલી કરી, તે

વેદીને પૂર્વ અથવા ઉત્તર એ બેમાંની જે દિશાએ અનુકૂળતા હોય તે દિશાએ સાત અથવા પાંચ પગથીઆં કરવાં. અને બાળકને લાવી તે વેદિકાના પહેલા પગથીએ ઉભો રાખવો.

બાળકને આવતા પહેલાં વેદી ઉપર યજ્ઞમાનરુપે બેઠેલાં તેનાં માતા-પિતા તથા આચાર્ય અને આવનાર બહુક વચ્ચે અંતરપટ ધરી રાખવું. તે પછી જ્યારે તે બાળક આવી વેદીના પહેલા પગથીએ ઉભો રહે એટલે આચાર્યાદિ બ્રાહ્મણોએ આશીર્વાદાર્થ મંગલલલ્લિતના શ્લોકો બણવાનો આરંભ કરવો. ને જેમ જેમ શ્લોકો બણાતા જાય તેમ તેમ બાળકને તે વેદિકાના ઉપર ઉપરના પગથીએ ચઢાવવો. કદાપિ વેદિકા ન કરી હોય તો નીચેજ થોડે થોડે આચાર્યની સમીપ તેને લાવવો અને નીચે પ્રમાણે મંગળાષ્ટક બણવું.

બ્રહ્માવાયુગિરીષશેષગરુડા દેવેન્દ્રકામૌગુરુ-

શ્વન્દ્રાકૌં વરુણાનિલૌ મનુમૌ વિત્તેશવિદ્યેશ્વરૌ ।

નાસત્યૌ નિર્ઋતિર્મરુદ્ગણયુતાઃ પર્જન્ય મિત્રાદયઃ .

સત્રૈકાસુરપુંગવાઃ પ્રતિદિનં કુર્યુર્વટોર્મઙ્ગલમ્ ॥ ૧ ॥

માંધાતા નહુર્ષોઽવરીષ સગરૌ રાજાપૃથુર્હેહયઃ

શ્રીમાન્ધર્મસુતો નલો દશરથો રામો યયાતિર્યદુઃ ॥

ઈક્ષ્વાકુશ્ચ વિभीષણશ્ચ ભરત શ્ચોત્તાનપાદિર્ધ્રુવઃ

ઇત્યાદ્યા ભુવિ પાર્થિવાઃપ્રતિદિનં કુર્યુર્વટોર્મઙ્ગલમ્ ॥૨॥

શ્રોમેરુર્હિમવાંશ મંદરગિરિઃ કૈલાસશૈલસ્તથા

માહેન્દ્રો મલયાદ્રિવિન્ધ્યનિષધાઃ સિંહસ્તથા રૈવતઃ ॥
 સહ્યાદ્રિવૈરગંધમાદનગિરિમૈનાકગોપંતકૌ
 ઇત્યાદ્યા ભુવિ ભૂમૃતાઃ પ્રતિદિનં કુર્યુર્વટોર્મંગલમ્ ॥૩॥
 વિશ્વામિત્રપરાશરૌ ભૃગુરથાગસ્તપઃ પુલસ્ત્યઃ ઋતુઃ
 શ્રીમાનાત્રિમરીચિકૌત્સપુલહાઃ શક્તિવસિષ્ઠોઽગિરા ॥
 માંડવ્યો જમદાગ્નિગૈતમભરદ્વાજાદયસ્તાપહ્યાઃ
 શ્રીવિષ્ણોર્ગુણરાશિકીર્તનપરાઃ કુર્યુર્વટોર્મંગલમ્ ॥૪॥

તે પછી બીજા જે જે મંગલાષ્ટકના શ્લોકો આવડતા હોય તે બોલવા.

ઉપરના પ્રત્યેક શ્લોક બોલવાને અંતે બહુક ઉપર કંકુવાળા અક્ષત નાંખવા.

તે પછી અંતરપટ કાઢી નાંખવું, અને તે બહુકે બોઆમાં રહેલાં અક્ષતાદિ આચાર્યની પાસે મૂકી પગે લાગવું.

ॐ मनो जूतिर्जुषतामाज्यस्य बृहस्पतिर्य-
 ज्ञमिमंतनोतु । अरिष्टं व्यज्ञं समिमंदधातु ॥१॥

એ મંત્ર બહુી આચાર્યે તે બહુપર અક્ષત નાંખવા.

તે પછી આચાર્યે આવેલા બહુને અગ્નિથી પશ્ચિમદિશામાં આસન પર બેસાડવે.

તે પછી આચાર્યે બ્રહ્મચારીને કહેવું કે, 'ૐ બ્રહ્મચર્યમાગામિ' એમ તું બોલ ? ત્યારે બ્રહ્મચારીએ 'ૐ બ્રહ્મચર્યમાગામિ' એમ બોલવું.

તે પછી આચાર્યે બ્રહ્મચારીને કહેવું કે, 'ૐ બ્રહ્મચર્યસાનિ' એમ તું બોલ ? ત્યારે બ્રહ્મચારીએ બોલવું કે 'ૐ બ્રહ્મચર્યસાનિ ।'

તે પછી નીચે પ્રમાણે મંત્રબોલી આચાર્યે તે બટુને વચ્ચે પહેરાવવું.

ૐ યેનેન્દ્રાય વૃદસ્પતિર્વાસઃ પર્યદધામૃતં । તેન ત્વા પરિ-
દધામ્યાયુરે દીર્ઘાયુત્વાય વલાય વર્ચસે ॥

તે પછી આચાર્યે બટુકને નીચેનો મંત્ર બણી, કટિએ (કેડે) મે-
ખલા (મુંજનીદોરી) પહેરાવવી.

ૐ ઇયન્દુરક્તમ્પરિવિધમાનોઽવર્ણમ્પરિત્રમ્પુનાત્તીમઽઆગાત્ ।
પ્રાણ પાનાભ્યામ્વલ્લમાદદાનાસ્વસાદેવો સુભગા મેઃસ્વલેયમ્ ॥

તે પછી આચાર્યે તૈયાર કરી રાખેલા યજ્ઞોપવીતનું ૐ આપો-
હિષ્ઠાં એ મંત્ર બણી પ્રક્ષાલન કરવું.

તે પછી નીચેના ત્રણ મંત્રો બણી યજ્ઞોપવીત પહેાળું કરી, તેના
ઉપર પોતાના જમણા હાથનો અંગુડો અને તર્જનિનો મધ્યભાગ
ત્રણવાર ફેરવવો.

ૐ બ્રહ્મ જ્ઞાનં પ્રથમં પુરસ્તા દ્વિતીમતઃ
સુરુચો વેન આવઃ । સ બુધ્ન્યા ઉપમા અસ્ય

विष्ठाः सतश्च योनिमसतश्च विवः ॥ १३ ॥

ॐ इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम्
समूढमस्य पांसुरे स्वाहा ॥ १४ ॥

ॐ नमस्ते रुद्र मन्यव उतो त इषवेनमः ।
बाहुम्यामुत ते नमः ॥ १५ ॥

ते पक्षी नीयेना नव नामन्त्रो लक्ष्मी, ते यज्ञोपवीतना नव
तनुयाना नव अग्निष्ठाता देवेतुं आवाहन करी तेभने तेभां योजया.

प्रथमतंतौ ॐकाराय नमः ॐकारं न्यसामि ।
द्वितीयतंतौ अग्नये नमः अग्निं न्यसामि ।
तृतीयतंतौ नागेभ्यो नमः नागान् न्यसामि ।
चतुर्थतंतौ सोमाय नमः सोमं न्यसामि ।
पंचमतंतौ इन्द्राय नमः इन्द्रं न्यसामि ।
षष्ठमतंतौ प्रजापतये नमः प्रजापतिं न्यसामि ।
सप्तमतंतौ वायवे नमः वायुं न्यसामि ।
अष्टमतंतौ सूर्याय नमः सूर्यं न्यसामि ।
नवमतंतौ विश्वेभ्यो देवेभ्यो नमः विश्वेदेवान्यसामि ।

ते पक्षी ॐ तच्च भुर्देवहितत्० अ मंत्र लक्ष्मीतां ते यज्ञोपवीत

સૂર્યનારાયણને ખતાવી તેને પોતાના કરમંપુટમાં રાખી દશવાર ગાયત્રી મંત્ર ભણીને અભિમંત્રણ કરવું.

તે પછી “ તું આ યજ્ઞોપવીત ધારણ કર્ય. ” એમ આચાર્યે બોલી તે યજ્ઞોપવીત તે બ્રહ્મચારીને આપવું. બ્રહ્મચારી તે ઉપનયન પોતાના ડાબા ખભા ઉપર રહે એમ ધારણ કરે. તે વખતે આચાર્યે નીચેનો મંત્ર ભણવો.

ॐ યજ્ઞોપવીતમ્પરમમ્પવિત્રમ્પ્રજાપતેર્બત્સહજમ્પુરસ્તાત્ ।

આયુષ્યમદ્ર્યમ્પ્રતિમુશ્વશુભ્રં યજ્ઞોપવીતમ્બલમસ્તુ તેજઃ ॥

ॐ યજ્ઞોપવીતમસિ યજ્ઞસ્યત્વાયજ્ઞોપવીતેનોપનહ્યામિ ॥

યજ્ઞોપવીત ધારણ કર્યા પછી બટુકે આચમન કરવું. તે પછી આચાર્યે નીચેનો મંત્ર ભણતાં બટુકને અજ્ઞન-મુગચર્મ આપવું.

ॐ મિત્રસ્ય ચક્ષુર્દ્ધરુણમ્બલીયસ્તેજો યજ્ઞસ્વીસ્થાવિરં.
સમિદ્ધમ્ । અનાહનસ્યમ્બસઙ્ગરિણુઃપરીદમ્વાજ્યજિનન્દધેહમ્ ।

તે પછી નીચેના મંત્રથી આચાર્યે બ્રહ્મચારીને દંડ ધારણ કરાવવો-આપવો.

ૐ યોમેદંઢઃ પરાવતદ્વૈદાય સોધિ મૂમ્યામ્ ।

તમહમ્પુનરાદદામ્યાયુષે બ્રહ્મણે બ્રહ્મવર્ચસાય ॥

(ઉપરનો મંત્ર જો બ્રહ્મચારી બોલી શકે તો તેને બોલાવવો.)

તે પછી આચાર્યે બ્રહ્મચારીની અંજલી (ખોખા) માં ૐ આપો

હિષ્ઠાં ॥૧॥ ઐ યોઃશિવં ॥૨॥ ઐ તસ્મા અરક્ષં ॥૩॥

એ ત્રણ મંત્રો ભણી ત્રણવાર જલ આપવું.

તે પછી તે જલાંજલિ સહિત બટુકને ઉભો કરી આચાર્યે કહેવું કે
સૂર્યમુદીક્ષસ્વ (તું શ્રીસૂર્યનાં દર્શન કર).

એ પ્રમાણે આચાર્યની આજ્ઞા થતાં બ્રહ્મચાર્યે નીચેનો મંત્ર
ભણી શ્રીસૂર્યનાં દર્શન કરવાં. (મંત્ર બ્રહ્મચારી બોલે એમ હોય તો તેની
પાસે બોલાવવો; નહિ તો આચાર્યે પોતે ભણી જવો.)

ૐ તચ્ચક્ષુર્દેવહિતં પુરસ્તાચ્છુક્રમુચ્ચરત્ ।
પદ્યમે શરદઃ શતં જીવેમ શરદઃ શતં શ્રૃણુયામ
શરદઃ શતં પ્રવ્રવામ શરદઃ શતમદીનાઃ સ્યામ
શરદઃ શતં ભૂયશ્ચ શરદઃ શતાત્ ॥ ૩૬ ॥

તે પછી આચાર્યે નીચેનો મંત્ર ભણી તે બ્રહ્મચારીના જમણા
ખભે પોતાનો જમણો હાથ મુકી ત્યાંથી તેના હૃદય સુધી લઈ જવો.

મમ વ્રતે તે હૃદયન્દધામિ મમ ચિત્તમનુચિત્તન્તે અસ્તુ ।
મમ વાચમેકમના જુષસ્વઽહસ્પતિદ્વા નિયુનક્તુમશ્વમ્ ॥

તે પછી આચાર્યે બ્રહ્મચારીનો જમણો હાથ ઝાલી પૂછવું કે
કો નામાસિ । (તમારું નામ શું ?)

એ પ્રમાણે આચાર્ય બોલે ત્યારે પ્રત્યુત્તરમાં બ્રહ્મચારીએ બ્રાહ્મણ

હોય તો શર્મા, ક્ષત્રિય હોય તો વર્મા, અને વૈશ્ય હોય તો ગુપ્ત અથવા ભૂતિ
એવાં પોતાનાં જાતિ સૂચક વિશેષણો પોતાના નામની અંતે લગાવીને
બોલવું કે અમુકશર્માહં મોઃ । અમુકવર્માહં મોઃ । અમુક-
ગુપ્તોઽહં મોઃ વા અમુક ભૂત્યહં મોઃ ।

તે પછી ફરી આચાર્યે તે બ્રહ્મચારીને પૂછવું કે કસ્ય વ્રહ્મ-
ચાર્યસિ (તમે કોના બ્રહ્મચારી છો ?)

ત્યારે પ્રત્યુત્તરમાં બ્રહ્મચારીએ બોલવું કે મવતામ્ (હું આપનો
બ્રહ્મચારી છું.)

તેના પ્રતિવાક્યમાં આચાર્યે બોલવું કે ઇન્દ્રસ્ય વ્રહ્મચાર્યસ્ય-
ગ્નિરાચાર્યસ્તવાહનાચાર્યસ્તવાસૌ (અમુક) શર્માન્ । (તમે
ઈન્દ્રના બ્રહ્મચારી છો; અગ્નિ તમારા આચાર્ય છે અને હું તમારો
આચાર્ય છું.) ઉપરના વાક્યમાં અમુકને બદલે તેનું (બ્રહ્મચારીનું)
નામ બોલવું.

તે પછી આચાર્યે તે બ્રહ્મચારીના શરીરે પંચભૂતોના રક્ષણાર્થે
નીચેના મંત્ર બોલી હાથ ફેરવવો.

ૐ પ્રજાપતે ત્વા પરિદદામિ દેવાય ત્વા સવિત્રે પરિદ-
દામ્યદ્ભ્યસ્તૌષધિભ્યઃ પરિદદામિ દ્યાવાપૃથિવીભ્યાન્ત્વા પરિ-
દદામિ ત્રિશ્વેભ્યસ્ત્વા દેવેભ્યઃ પરિદદામિ સર્વેભ્યસ્ત્વા ભૂતેભ્યઃ
પરિદદામ્યરિષ્ટયૈ ॥

તે પછી એક વૈતના માટીના સ્થંડિલ ઉપર નીચેની રીતે પંચ-ભૂસંસ્કાર કરી, ઉપર અગ્નિનું સ્થાપન કરવું. તેમાં પ્રથમ ત્રણ દર્ભને અંગુડો અને કનિષ્ઠિકાના મધ્ય ભાગવડે ઝાલી તે વડે દક્ષિણથી ઉત્તર ભણી જાય એવી રીતે સ્થંડિલ ઉપર ત્રણવાર નીચેનું વાક્ય બોલતાં ફરવી પરિસમુહન કરવું.

દર્ભૈઃ ત્રિપરિસમુહ્ય ।

તે પછી નીચેનું વાક્ય બોલતાં પશ્ચિમથી પૂર્વભણી જાય એવી રીતે સ્થંડિલ ઉપર ઉપલેખન કરવું. (ગાયનું છાણ અને જળ વડે લીપવું.)

ગૌમયોદકાભ્યાં ત્રિરુપલિપ્ય ।

તે પછી નીચેનું વાક્ય બોલી દર્ભવડે પશ્ચિમથી પૂર્વભણી જાય એવી ત્રણ રેખાઓ કરી ઉલ્લેખન કરવું.

તિસ્રો રેખાં હલિચ્ચ ।

તે પછી નીચેનું વાક્ય બોલી તે રેખાઓના પૂર્વભાગમાંથી ત્રણ બાર થોડી થોડી મૃતિકા લઈને દૂર નાંખી ઉદ્ધરણ કરવું.

અનામિકાઙ્ગુઠાભ્યામુલ્લિખિતપાંસુનુદૃત્ય ।

તે પછી નીચેનું વાક્ય બોલી તે સ્થંડિલને ત્રણવાર જલ છાંટી અભ્યુક્ષણ કરવું.

ઉદકેનાભ્યુક્ષ્ય ।

તે પછી તે સ્થંડિલ ઉપર અગ્નિનું સ્થાપન કરી ચંદન, અક્ષત,

ને પુષ્પાદિથી પૂજન કરી, આચાર્યે પોતાનો જમણો ઢાંચણ ભૂમિપર રહે
એમ વાળીને નીચેના મંત્રો મનમાં બોલી અગ્નિમાં ધીની આહુતિ-
ઓ આપવી.

ૐ પ્રજાપતયે સ્વાહા इदं प्रजापतये न मम ॥૧॥

ૐ इन्द्राय स्वाहा इदं इन्द्राय न मम ॥૨॥

ૐ अग्नये स्वाहा इदं अग्नये न मम ॥૩॥

ૐ सोमाय स्वाहा इदं सोमाय न मम ॥૪॥

ૐ भूः स्वाहा इदं अग्नये न मम ॥૫॥

ૐ भुवः स्वाहा इदं वायवे न मम ॥૬॥

ૐ स्वः स्वाहा इदं सूर्याय न मम ॥૭॥

ૐ अग्निरुણ भ्यां स्वाहा इदं अग्निरुणाभ्यां न मम ॥૮॥

ૐ अग्निरુણાભ્યાં સ્વાહા इदं अग्निरुणाभ्यां न मम ॥૯॥

ૐ अग्नये अयसे स्वाहा इदं अग्नये अयसे न मम ॥૧૦॥

ૐ વરુણાય સવિત્રે વિષ્ણવે ત્રિશ્વેભ્યોદેવેભ્યોમરુદ્રાયઃસ્વર્કેભ્યશ્ચ
સ્વાહા इदं वरुणाय सवित्रे विष्णवे त्रिश्वेभ्योदेवेभ्योम-
रुद्भ्यःस्वर्केभ्यश्च न मम ॥૧૧॥

ૐ વરુણાયાદિત્યાય દિતયે સ્વાહા इदं वरुणायादित्याय दि-
तये नम ॥ ૧૨ ॥

ॐ પ્રજાપતયે સ્વાહા इदं प्रजापतये नमः ॥ ૧૩ ॥

ॐ अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा इदं अग्नये स्विष्टकृते नमः॥ ૧૪॥

તે પછી આચાર્યે નીચેનાં વાક્યો પોતે બોલી તથા બ્રહ્મચારીની પાસે બોલાવી, તેને શામન (ઉપદેશ) આપવું. તેમાં આચાર્ય અને બ્રહ્મચારીને અરસપરસ બોલવાનાં વાક્યો છે

આચાર્ય-**ब्रह्मचार्यसि ?** (જ તમે બ્રહ્મચારી છો ?)

બ્રહ્મચારી **ब्रह्मचारी भवानि !** ([આપની કૃપાથી] બલ્લે હું બ્રહ્મચારી થાઉં—હોઉં !)

આચાર્ય-**अपोदान !** ([એમ હોય તો] જલ પ્રાશન (આ-ચમન)—કરો !)

બ્રહ્મચારી-**अशानि.** ([આ જલપ્રાશન] કરી લઉં છું.)

આચાર્ય-**कर्म कुरु !** ([હવેથી તમારે વૈદિક] કર્મ કરવાં !)

બ્રહ્મચારી-**करवाण.** ([બલ્લે આપની કૃપાથી વૈદિક કર્મ] કરીશ.)

આચાર્ય-**मा दिवा सुषुप्ता !** [તમારે હવેથી] દિવસે શયન કરવું નહિ ?)

✽ ગૃહસ્થવગ તથા રાજરજવાડાના પ્રસંગમાં અને સામાન્ય રીતે જોનાં હાલના જમાનામાં કેળવાયલા વર્ગમાં દરેક ઠેકાણે દુકારે બોલવું અસંભવ ગણાય છે, માટે મૂળ સામ્બીય પ્રયોગમાં છે તેમ ને તેમ રાખી બાપાંતરમાં માનાથે અદુવચન વાપરવું યોગ્ય ધાર્યું છે.

અક્ષયારી-નસ્વપામિ. ([ભક્ષે આપની આજ્ઞાનું યથાયોગ્ય
પાલન કરવાને] દિવસે શયન નહિ કરું.)

આચાર્ય-વાચં યચ્છેત્ ([તમારે] વાણીને નિયમમાં રાખવી
[જોઈશે; અર્થાત્ મિત્ર અને સત્ય બાળણ કરવું!])

અક્ષયારી યચ્છામિ. ([ભક્ષે વાણીને] હું નિયમમાં રાખીશ
અર્થાત્ હું મિત્ર અને સત્ય બાળણ કરીશ.)

આચાર્ય-સમિધમાધેહિ ! ([તમારે હવેથી] સમિધ ધારણ
કરવાં.)

અક્ષયારી-આદધ્વામિ. ([આપની આજ્ઞા છે તો ભક્ષે] હું
સમિધ ધારણ કરું છું.)

આચાર્ય-ઋષોશાન ! ([હવે પાછું ફરીથી] જલપ્રાશન (આ-
ચમન) કરો !)

અક્ષયારી-અશાન્તિ. ([જલપ્રાશન આ] કરી લઉં છું.)

તે પછી આચાર્યવિષે પૂજ્યભાવવાળા, પૂર્વાભિમુખે સ્વસ્થતાથી
દર્ભાદિના આસનપર બેઠેલા, સ્વગુરુસંમુખ દટિવાળા તે અક્ષયારીને
ઉપનેતા આચાર્ય ઉત્તરાભિમુખે બેસીને અક્ષયારીના સામી દટિ રાખીને
નીચે બતાવેલા પ્રકારે માયત્રીમંત્રનો ઉપદેશ કરવો.

પ્રથમ ઠાંસાની થાળીમાં ચોખ્ખા ભરી, તે સરખા કરી પાથરી તેમાં
સોનાની સળી વડે આચાર્ય પ્રણવ તથા વ્યાહતિસહિત ગાયત્રીમંત્ર
લખવો. પછી તેનું અક્ષયારીપાસે ચંદન, પુષ્પ, ઘૂષ, દીપ અને નેવેઘ,

એ પંચોપચારથી પૂજન કરાવવું; અને તે પછી તે બ્રહ્મચારીએ ચંદન પુષ્પાદિથી આચાર્યનું પણ પૂજન કરવું.

તે પછી ઉપદેશ કરવાનો મંત્ર અન્ય અનુપવીતિયો તથા અનાયો ન સાંભળે માટે મંત્રોપદેશ સારું પ્રથમથી જ લાવી મૂકેલું શ્વેતવસ્ત્ર હોય તે બ્રહ્મચારી, આચાર્ય તથા મંત્રોપદેશમાં સાક્ષીરુપે બ્રહ્મચારીનો પિતા એ ત્રણ જોડે છે; ને પછી આચાર્ય મંત્રોપદેશ કરે છે. આવો લોકાચાર ગુજરાતમાં છે. મંત્રપછેડી જોડવાનું મુખ્ય કારણ અન્ય અનધિકારીઓથી અંતરપટ કરવાનું, એ જ છે. માટે જ્યાં જોવો દેશાચાર હોય ત્યાં તેમ કરવું.

તે પછી આચાર્ય બ્રહ્મચારીને ગાયત્રીમંત્ર તે સારી રીતે સાંભળાને જોલી શકે એવા સ્પષ્ટ શુદ્ધ ઉચ્ચારથી પોતે જોલીને જોલાવવો:—

**ॐ भू भुवः स्वः ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देव-
स्य धीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात् ॐ ॥**

એ મંત્ર ત્રણવાર, પાંચવાર અથવા સાતવાર કિંવા તેને બરાબર સ્મરણ રહે એવો ઉપસ્થિત થાય ત્યાં સુધી જોલાવવો.

ત્યાર પછી ઉપદેશના અંતે બ્રહ્મચારીએ જોલવુંકે, ॐ સ્વાસ્તિ ।

તે પછી આચાર્ય બ્રહ્મચારીપાસે સ્થંડિલ ઉપર સ્થાપન કરેલા અગ્નિમાં પાંચવાર નીચેના પાંચ મંત્રો બણી ધન્ધન—જાડામાં જાણ્યાં અથવા સમિધો મુકાવવાં:—

ॐ अग्ने सुश्रवः सुश्रवसमाकुरु ॥ १ ॥

ૐ યથાત્વમગ્ને સુશ્રવઃ સુશ્રવાઽઅસિ ॥ ૨ ॥

ૐ એવં માં સુશ્રવઃ સૌશ્રવં કુરુ ॥ ૩ ॥

ૐ યથા ત્વમગ્ને દેવાનાં યજ્ઞસ્ય નિધિયા અસિ ॥ ૪ ॥

ૐ એવમહં મનુષ્યાણાં વેદસ્ય નિધિપો ભૂયાસમ્ ॥ ૫ ॥

તે પછી જમણા હાથમાં જળ લઈ, ઇશાન ખૂણાથી આરંભી પ્રદક્ષિણાની રીતે ફેરવી, સ્થંઠિલ ધરતી જળધારા કરી અગ્નિનું પર્યુક્ષણ કરવું.

તે પછી બ્રહ્મચારીએ, ઉભા થઈને નીચેના મંત્ર પાંચવાર બણી ધીવાળાં પાંચ સમિધોના અગ્નિમાં હોમ કરવો.

ૐ અગ્નયે સમિધમહાર્ષિમ્બૃહતે જાતવેદસે । યથાત્વમગ્ને સમિધા સમિધ્ય સઽએવમહમાયુષા મેધયા વર્ચસા પ્રજયા પશુ-ભિર્બ્રહ્મવર્ચસેન સમિન્ધે જીવપુત્રો મમાચાર્યો મેધામ સાંન્ય નિરાકરિષ્ણુર્યશસ્વી તેજસ્વી બ્રહ્મવર્ચસ્યન્નાદો ભૂયાસં સ્વાહા ॥

તે પછી સ્થંઠિલમાંના અગ્નિને ઝરાઝર પ્રવચિત કરી, આગ-જની રીતે ઇશાન ખૂણાથી આરંભી જલધારા કરી પર્યુક્ષણ કરવું.

તે પછી બ્રહ્મચારીએ અભિ સમિધ પોતાના બન્ને હાથ રાખી તપાવી નીચેના સ્મૃત મંત્રો બણી પોતાના મુખપર સાતવાર ફેરવવા.

ૐ તનૂપાઽઅગ્ને સિતન્વમ્મે પાહિ ॥ ૧ ॥

ૐ આયુર્દાઽ અગ્નેઽસ્યાયુર્મે દેહિ ॥ ૨ ॥

ૐ વર્ષોદાઽ અગ્નેસિ વર્ષો મે દેહિ ॥ ૩ ॥

ૐ અગ્ને યન્મેતન્વા ઽ ઝનન્તન્મ આપૃણ ॥ ૪ ॥

ૐ મેઘાં મે દેવઃસવિતાઽઆદધાતુ ॥ ૫ ॥

ૐ મેઘાં મે દેવી સરસ્વતી આદધાતુ ॥ ૬ ॥

ૐ મેધામશ્વિનો દેવા વાધત્તાં પુષ્કરસ્રજૌ ॥ ૭ ॥

તે પછી નીચેનો મંત્ર ભણી, ઉપર પ્રમાણે યન્ને હાથ તપાવી, મસ્તકથી આરંભી પગના તળીઆ સુધી ફેરવવા.

ૐ અંગાનિ ચ મે આપ્યાયન્તામ્ ॥

તે પછી નીચેનો મંત્ર ભણી એ રીતે તપાવેલા હાથ મુખપર ફેરવવા.

ૐ વાક્ ચ મે આપ્યાયતામ્ ॥

તે પછી નીચેના મંત્રથી તપાવેલા હાથનો એ નાસિકાઓએ સ્પર્શ કરવો.

ૐ પ્રાણશ્ચ મે આપ્યાયતામ્ ॥

તે પછી નીચેના મંત્રથી ઉપર કલા પ્રમાણે તપાવેલા હાથનો યન્ને નેત્રે સ્પર્શ કરવો.

ૐ ચક્ષુશ્ચ મે આપ્યાયતામ્ ॥

તે પછી નીચેના મંત્રથી ઉપર કહ્યા પ્રમાણે તપાવેલા હાથનો બન્ને કાને સ્પર્શ કરવો.

ૐ શ્રોત્રં ચ મે આપ્યાયતામ્ ॥

તે પછી નીચેના મંત્રથી ઉપર કહ્યા પ્રમાણે તપાવેલા હાથ સમગ્ર શરીરે ફેરવવા.

ૐ યજ્ઞોવલં ચ મે આપ્યાયતામ્ ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે ત્ર્યાયુષકરણ કરવું. તેમાં પ્રથમ નીચેનું પદ બોલી અક્ષયારીએ તે હોમ કરેલા અગ્નિમંથી ભન્ન લાધને પોતાના કપાસે કરવી.

ૐ ત્ર્યાયુષક્ષમદગ્નેઃ ।

તે પછી નીચેનું પદ બોલી કંઠે ભસ્મ કરવી.

ૐ કડ્યપસ્ય ત્ર્યાયુષમ્ ।

તે પછી નીચેનું પદ બોલી જમણા તથા ડાબા ખભે ભસ્મ કરવી.

ૐ યદ્દેવેષુ ત્ર્યાયુષમ્ ।

તે પછી નીચેનું પદ બોલી હૃદયે ભસ્મ કરવી.

ૐ તન્નો અસ્તુ ત્ર્યાયુષમ્ ॥

તે પછી અક્ષયારીએ વૈશ્વાનર આદિને નીચે પ્રમાણે પોતાના નામ ગોત્રાદિના ઉચ્ચારપૂર્વક અભિવાદન કરવું. તેમાં નીચેના વાક્યમાં

અમુકને રથજે પોતાનું જે ગોત્ર, પ્રવર અને નામ હોય તે બોલીને પ્રથમ વૈશ્વાનરને (અગ્નિને) અભિવાદન કરવું. અભિવાદનમાં બ્રહ્મચારીએ ઉભા થઈ આચાર્યના જમણા ચરણને પોતાનો જમણો હાથ તથા ડાબા ચરણને પોતાના ડાબા હાથનો સ્પર્શ કરી લાંબા થઈ સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરવો.

અમુકગોત્રોત્પન્નઃ અમુકપ્રવરાન્વિતઃ અમુકશર્માહં મો વૈશ્વાનર ત્વામભિવાદયે ॥

બ્રહ્મચારી જ્યારે ઉક્ત રીતે વૈશ્વાનરને અભિવાદન કરે ત્યારે તેના પ્રત્યુત્તરમાં નીચે પ્રમાણે આચાર્યે આશીર્વચન કહેવું.

આયુષ્માન્ ભવ સૌમ્ય ।

તે પછી બ્રહ્મચારીએ સૂર્યનારાયણને નીચે પ્રમાણે પોતાના નામ ગોત્રાદિના ઉચ્ચારપૂર્વક અભિવાદન કરવું.

અમુકગોત્રોત્પન્નઃ અમુકપ્રવરાન્વિતઃ અમુકશર્માહં મો સૂર્ય ત્વામભિવાદયે ॥

તેના પ્રત્યુત્તરમાં પણ આચાર્યે પૂર્વોક્તરીતે આશીર્વચન બોલવુંકે:-

આયુષ્માન્ ભવ સૌમ્ય ।

તે પછી બ્રહ્મચારીએ ચન્દ્રમાને નીચે પ્રમાણે પોતાના નામ ગોત્રાદિના ઉચ્ચારપૂર્વક અભિવાદન કરવું.

અમુકગોત્રોત્પન્નઃ અમુકપ્રવરાન્વિતઃ અમુકશર્માહં મો ચન્દ્ર ત્વામભિવાદયે ॥

તેના પ્રત્યુત્તરમાં પણ આચાર્યે પૂર્વોક્ત રીતે આશીર્વચન બોલવું કે—

આયુષ્માન્ ભવસૌમ્ય ।

તે પછી બ્રહ્મચારીએ, પ્રથમ બતાવ્યા પ્રમાણે ચરણસ્પર્શપૂર્વક આચાર્યને નીચે પ્રમાણે પોતાના નામગોત્રાદિના ઉચ્ચારપૂર્વક અભિવાદન કરવું.

**અમુકગોત્રોત્પન્નઃ અમુકમવરાન્વિતઃ અમુકશર્માહં મો
આચાર્ય ત્વામભિવાદયે ॥**

તેના પ્રત્યુત્તરમાં આચાર્યે પૂર્વોક્ત રીતે આશીર્વચન કહેવું કે—

આયુષ્માન્ ભવ સૌમ્ય ।

તે પછી પોતાના દ્વિજ અધ્યાપકને, બ્રહ્મચારીએ નીચે પ્રમાણે પોતાના નામગોત્રાદિના ઉચ્ચારપૂર્વક અભિવાદન કરવું.

**અમુકગોત્રોત્પન્નઃ અમુકમવરાન્વિતઃ અમુકશર્માહં મો
અધ્યાપક ત્વામભિવાદયે ॥**

તેના પ્રત્યુત્તરમાં અધ્યાપકે નીચે પ્રમાણે આશીર્વચન બોલવું કે—

આયુષ્માન્ ભવ સૌમ્ય ।

તે પછી બ્રહ્મચારીએ પોતાના પિતા, માતા, જેયજાતા, કાકા, મામા, વગેરેવડિલવર્ગને અભિવાદન કરવું.

ત્યારપછી બ્રહ્મચારીએ નીચે કહ્યા પ્રમાણે ભિક્ષાચર્યા કરવી. તેમાં પ્રથમ બ્રહ્મચારીની માતા અથવા તેમના પ્રતિનિધિમાં જે કોઈ

બિજા પીરસનારી સ્ત્રી હોય તેણે લોકાચાર રીતે (ધઉના લોટ, ઘી, અને ગોળ મળીને) સવાપાંચશેરના પાંચ, મોદક (લાડુ) કરી એક મોટા પાત્રમાં લઈને બ્રહ્મચારીની પાસે આવવું.

તે પછી બ્રહ્મચારીએ એ હાથે બિજાપાત્ર (નવીકાંસાની થાળા) ઝાલી નીચે પ્રમાણે બોલી માતા પાસે બિજાની યાચના કરવી.

भवति भिक्षां देहि ! ([માતાજી] આપ [મને] બિજા આપો !) બ્રહ્મચારી ઉપરનું વાક્ય બોલે એટલે માતાએ બ્રહ્મચારીને ગંધાક્ષત કરી તેના પાત્રમાં એક પછી એક, એમ પાંચે મોદક મૂકવા. પછી લોકાચાર તરિકે યથાશક્તિ કાંઈ બિજાની દક્ષિણા મૂકવી.

બિજા ગૃહણ કર્યા પછી બ્રહ્મચારીએ માતાપ્રતિ નીચેનું આશિર્વચન બોલવું.

ॐ स्वस्ति ।

તે પછી અન્ય કોઈ ઉત્સાહી સ્ત્રીઓની બિજા ગૃહણ કરવાની હોય તો ઉપર બતાવેલી રીતે બ્રહ્મચારીએ ગણ, છ અથવા બાર બિજાઓ ગ્રહણ કરવી.

તેમાંની પ્રથમની માતા પાસેથી ગૃહણ કરેલી બિજા બ્રહ્મચારીએ આચાર્યને નિવેદન કરવી. અને આચાર્યે, બ્રહ્મચારીએ પોતાને નિવેદન કરેલી બિજામાંથી પ્રસાદ તરિકે તેને થોડી બિજા પાછી આપવી.

ત્યારપછી બ્રહ્મચારીએ મધ્યાહ્ન સંધ્યા કરવી. તે થઈ રહ્યા પછી આચાર્યે બ્રહ્મચારીને—બિહુને, બિજાભોજન કરવાને નીચેનું વાક્ય બોલી અનુગ્રા આપવી.

મૈત્રં મુદ્ધવ ।

બ્રહ્મચારીએ આચાર્ય-ગુરુની આજ્ઞા થતાં તે બિક્ષાનું અનુકૂળતા પ્રમાણે ભોજન કરવું.

॥ બ્રહ્મચારીણામાચરણાનિ ॥

તેપછી ઉપનયનસંસ્કાર કરનાર આચાર્ય અથવા બટુકના પિતાઆદિએ તેને ન આવડતી હોય તો ટુંકી અથવા મોટી સંધ્યા તુરતજ શિખવવી; કે તે ઉપનયનસંસ્કાર થયાપછી સાયં, પાતર કે મધ્યાહ્નના કોઇ પણ કાલે સંધ્યા કરવાવિના રહે નહિ. આચમન, પ્રાણાયામ, સંકલ્પ, અર્ધ્યપ્રદાન, ઉપરથાન, જપ અને ઉત્તર-સંકલ્પ, એટલાં તો તેણે પ્રત્યેક કાલે કરવાંજ જોઇએ; માટે તે તુર-તજ બતાવી દેવાં. તથા તેપછી તેને નીચે બતાવેલી રીતે શૌચાચાર-નું પણ શિક્ષણ આપવું*

નિત્ય પ્રાતઃકાલ થતાં સૂર્યોદય થયા પહેલાં ઉઠવું. આંખો અને મોં ધોઇ, ત્રણ કોમળા કરી, જનોઈ જમણા કાને વીંટાળી, માથે એક નાનું વસ્ત્ર વીંટી જલનું પાત્ર સાથે લઇને મલ મૂગ ત્યાગ કરવા

***ઉપનીય ગુરુઃ શિષ્યં શિક્ષયેચ્છૌચમાદિતઃ।**

માચારમગ્નિકાર્યં ચ સંધ્યોપાસનમેવ ચ ॥ મનુસ્મૃતિ ॥

બાવાર્ય:—ગુરુએ ઉપનયન કરીને શિષ્યને શાસ્ત્રોક્ત શૌચાદિ ક્રિયા, સ્નાન—આચમનાદિ આચાર, સંધ્યોપાસનનો વિધિ, અને સાયંપ્રા-તઃકાલે સમિધ્ હોમપૂર્વક અગ્નિસેવાનું અનુક્રાન એ તુરત શિખવવાં.

જવું. મલ મૂત્ર ત્યાગ કર્યા પછી મૂત્રાન્દ્રિયને એકવાર માટી લગાવી જલથી ધોવી; ને શુદ્ધાન્દ્રિયને ત્રણવાર માટી લગાવીને ધોવી. તે પછી હાથ-પગ ધોવાના સ્થલે આવી, ડાબા હાથને દસવાર માટી લગાવીને ધોયા પછી ડાબો ને જમણો એ એ હાથને સાતવાર માટી લગાવી શુદ્ધ જલથી ધોવા. ને તે પછી બંને પગે એક એકવાર માટી લગાવીને ધોયા પછી આઠ કોમળા કરવા.

બ્રહ્મચારીએ દિવસમાં જ્યારે જ્યારે પોતાને લઘુશંકાએ જવું પડે ત્યારે, જલનું પાત્ર સાથે લઈ મૂત્રત્યાગ થયાપછી એકવાર મૃત્તિકા લગાવી મૂત્રાન્દ્રિયને તથા હાથને ધોઈને પછી શુદ્ધ જલથી ચાર કોમળા કરવા.

તેપછી ટચલી આંગળીના અમ્ર જેવું જાડું અને બાર આંગળ લાંબુ દાંતથી લઈ, પૂર્વ કે ઉત્તર બણીના મુખે બેસી, તેને ચાવી તેના ઓમળ કૂચાથી દાંત ધસી ઓલ ઉતારી મુખશુદ્ધિ માટે બાર કોમળા કરી, આંખો, મોં, નાક અને કપાળ વગેરે સારી રીતે ધોઈને શ્રીસૂર્યનારામણને નમસ્કાર કરવો. પછી સ્નાન કર્યાવિના ખીજા કોઈ પદાર્થને સ્પર્શ કરામ નહિ માટે તુરત સ્નાન કરવું.

તેપછી જિના અથવા ટાઢ જલમાં તીર્થોની ભાવના કરી પૂર્વ તથા ઉત્તર બણીના મુખે બેસી, આચમન કરી સ્નાનવિધિપૂર્વક અપવિત્ર જલના છાંટા જલપાત્રમાં ન પડે એમ ઘોળપણે બધું શરીર સાફ રીતે પલળે તથા પરશેવો દૂર થાય એમ શરીર યોજીને નહાવું. પછી પવિત્ર કોસ વસ્ત્રથી શરીર લૂછી આચમન કરવું.

આચમન, યોગ્ય જલને હમેશાંમાં લઈ બ્રાહ્મતીર્થથી એટલે

અંબુઠાના મૂળ આમળ ચણને મુખમાં નખ એવી રીતે તથા તે જલ પીતાં હૃદયસુધી પહોંચે એવી રીતે ત્રણ કરવાં. અને તે પછી હૃદય અને મસ્તક એ આત્માનાં સ્થાન હોવાથી તે બન્ને ઠેકાણે જલનો સ્પર્શ કરવો.

સ્નાન કર્યા પછી બ્રહ્મચારીએ બીજું પવિત્ર કોપિન (હંગોટી) તથા પહેરવાનું વસ્ત્ર બદલી એક ઉપવસ્ત્ર પાસે રાખી, સંધ્યાવંદન તથા હોમ કરવાના સ્થલે જવું.

બ્રહ્મચારીને મેખલા, કોપીન, દંડ અને કમંડલનો ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ કર્યા પહેલાં ત્યાગ ન કરતાં નિત્ય ધારણ કરવાનાં કલાં છે: પરંતુ તે વિધિ વર્તમાન દેશકાલ જોતાં બ્રહ્મચારીને નિત્ય ધારણ કરી રાખવાં એ તેને રાજકીય પાઠશાલાઓમાં વિદ્યાભ્યાસ કરવા જતાં તથા અન્ય સજાતીય વિજાતીય કુમારોના સહવાસમાં રહેતાં આ એક બહુદા વેશરૂપ લાગવાથી ઉપહાસ્ય રૂપ થવાનું કષ્ટ પ્રાપ્ત થાય છે. માટે સાંપ્રત કાલમાં તો માત્ર બ્રહ્મચારીએ તે પોતાના ત્રણેક કલાના સંધ્યાવંદન સમયેજ ધારણ કરી રાખવાં; ને તે વિનાના સમયમાં પોતાની સ્થિતિને યોગ્ય વસ્ત્રાદિ ધારણ કરવાં. મેખલા મૃગચર્મ અને દંડ-કમંડલમાંજ વિશેષતા નથી; પણ શુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય અને વિદ્યાભ્યાસમાંજ વિશેષ મહત્ત્વ છે. માટે બ્રહ્મણ્યોએ તથા બદુકના વૃદ્ધોએ આસંધમાં આમ્રહ સેવવો નહિ. મેખલા, કોપીન (હંગોટી) માટેજ છે; તેથી તે અહર્નિશ રાખતાં કોમળ વયના બાલકને તે મુજ કે હર્લની મેખલા દુરખરૂપ થઇ પડે માટે કોપીન સાફ મેખલા (કંદોરો) બહે સોનસનો, રૂપાનો કાં રેશમનો રાખે. મૃગચર્મ ઉપવસ્ત્રમાટે છે તેથી તેના બદલે પાસે ગમે તે બીજું કોઇ પણ ઉપવસ્ત્ર કે નાનો રૂમાલ પાસે રાખે, ને

દંડ જે પોતાનો હોય તે પોતાના સંધ્યોપાસનના સ્થલે રાખી મુકી, પોતે ધ્યાનાદિ પ્રાણીઓના વારણુ સારું ધ્વિષ્ટા હોયતો બંસે કાંઈ ખીજી જાતની સોટી કે લાકડીહાથમાં રાખે, કિંવા ન રાખે. તથા કમંડલની આવશ્યકતા પ્રત્યેક સમયમાં શૌચાદિની અપેક્ષાએ છે, માટે તે પોતાના અગત્યના સમયે ગમે ત્યાંથી મેળવી લે. માટે તે નિરંતર ધારણુ કરી રાખવાની વર્તમાન દેશકાલની સ્થિતિને અનુકૂલ ન હોવાથી તેમાં કદાચને આગ્રહ રાખવાની અગત્ય નથી.

તેપછી બ્રહ્મચારીએ, સ્વસ્થ ચિત્તથી સંધ્યાવંદન કરીને આગળ જાત્નવેલી રીતે અગ્નિમાં સમિધોનો હોમ કરવો. ત્રણ કાલ સંધ્યોપાસન, સાયંપ્રાતઃકાલે અગ્નિપરિચર્યા, અને અવકાશના સમયમાં સાવિત્રી (ગાયત્રી) જપ, એ નિરંતર બ્રહ્મચારીએ સાવધાનતાપૂર્વક કરવાં. મધ્યાહન સંધ્યા સમયસર જે બાલકને વિદ્યાશાલાના સમયની પ્રતિકૂલતાથી કરવામાં પ્રતિબંધ હોય, તેણે બોજન સમયેજ કરી લેશે.

બ્રહ્મચારીએ પ્રતિદિન પોતાના સંધ્યાવંદન દિ નિત્યકર્મથી પરવારી, પોતાના આચાર્ય (ઉપનયન આપનાર) ગુરુ (બ્રાહ્મણ જાતિના વેદાધ્યયન કરાવનારા) તથા શ્રીસદ્ગુરુ (બ્રહ્મવિદ્યાના ઉપદેશક) પાસે જઈ પોતાના જમણા કાનને ડાબા હાથથી તથા ડાબા કાનને જમણા હાથથી સાથે સ્પર્શ કરી, પોતે દંડની પેડે લાંબા થઈ જે હાથ લાંબા કરી ચીતા રાખી, માથું જમીનપર શુદ્ધ નમનનાભાવ પૂર્વક નમાવીને ઉઠવું, અને તે પછી ગુરુના જમણા ચરણને પોતાના જમણા હાથથી તથા ડાબા ચરણને ડાબા હાથથી સ્પર્શ કરી તે બંને હાથનો ક્રમે પોતાની જમણી-ડાબી આંખે સ્પર્શ કરવો, તે ઉપસંમ્રહણ કહેવાય છે. માટે તે ઉપસંમ્રહણ નિત્ય કરવું.

ગુરુ જ્યારે પોતાને વેદનું અથવા કોઈ વ્યાકરણાદિ શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરવા બોલાવે, ત્યારે આલસ્ય પ્રમાદનો ત્યાગ કરી તુરત જવું. ને ત્યાં જઈ ઉપરપ્રમાણે પાઠોપસંગ્રહણ કરી, બે હાથ જોડી, પલાંઠી વાળી, ગુરુના સન્મુખ પૂર્વાભિમુખે કિંવા ઉત્તરાભિમુખે બેસવું. ને ગુરુ જ્યારે **અધીષ્ઠ મો !** (હે શિષ્ય તું બોલ અથવા બણ) એમ કહે ત્યારે પોતાને આવડતો પાઠ બોલી જવો. બણવામાં અક્ષયારીએ પ્રથમ પ્રણવ (ઓંકાર)નો ઉચ્ચાર કરીને વેદાદિ મંત્રોનું ઉચ્ચારણ કરવું.

અધ્યાપક ગુરુએ, **અધીષ્ઠ મો !** એવામ્ બોલીને સપ્રણવ વેદમંત્રના સ્પષ્ટ ઉચ્ચાર કરીને બણાવવાનો આરંભ કરવો ને **અસ્તુ** એ વાક્યનો ઉચ્ચાર કરે ત્યારે વિરમવું.

વિદ્યાશાલામાં અભ્યાસ કરનાર અક્ષયારીએ, વિદ્યાગુરુને બે હાથ જોડી મસ્તક નમાવવારૂપ સામાન્ય નમસ્કાર કરવો. અને પોતાના ઉપર વિદ્યાગુરુની પ્રીતિ વધે એવાં સહવર્તન રાખી, નિરંતર સાવધાનતાથી લક્ષ્યપૂર્વક વિદ્યાભ્યાસ કરવો.

અક્ષયારીએ ભોજન સમયે પોતાને ભવતું અથવા નભાવતું જેવું અન્ન પોતાના ભોજનપાત્રમાં આવે તેનો તિરસ્કાર કે નિંદા ન કરતાં આ અન્ન મને નિત્ય પ્રાપ્ત થાઓ એમ બોલી, પગે લાગી, ગાયત્રી મંત્રથી તેનું પ્રોક્ષણ કરીને જમવું. પોતાનું ઉચ્છિષ્ટ કોઈને આપવું કે કોઈનું ઉચ્છિષ્ટ પોતે લેવું એવો બ્રહ્મચાર કરવો નહિ. અતિ આહારથી આરોગ્ય તથા આયુષ્યની હાની થાય છે; અને પુણ્યલોકની અપ્રાપ્તિ પાપનીવૃદ્ધિ અને લોકમાં અપકીર્તિ થાય છે, માટે અક્ષયારીએ અતિભોજન કરવું નહિ.

તેપછી ઉપનયન આપનાર આચાર્યે અથવા બ્રહ્મચારીના પિતાએ તેને નીચે બતાવેલા બ્રહ્મચારીના સામાન્યધર્મો સંભળાવવા; તથા પ્રતિદિન તેને તે પોતાના વર્તનમાં લાવે એવો નિરંતર ઉપદેશ કરતા રહેવું. જેમ બને તેમ તેનીપાસે બ્રહ્મચારીના નિયમો પણ લખવા તેમાંજ તેનું અંપૂર્ણહિત સમાયેલું છે.

બ્રહ્મચારીએ પલંગ કે ઢાલિઆમાં ન સૂઈ રહેતાં જૂમિ કે પાટ ઉપર સૂઈ રહેવું. બહુ ખારા, ખાટા, તિખા, ઊના કે વાસી પદાર્થો ખાવા નહિ. કોઈ પણ જાતની કેરી વસ્તુઓ ચા, કોરી, તમાકુ, લીલાગર-ભાંગ, માંજે કે ચડસ વગેરે વાપરવાં નહિ. તેમજ તે વાપરનાર પુરુષોનો સંગ પણ કરવો નહિ. પાન ન ખાવું. જ્યાં એકલી સ્ત્રીઓની એઠક હોય ત્યાં ન જવું. કોઈ એકાંત સ્થલે જ્યાં સ્ત્રીઓ નહાતી હોય કે માથુ ગુંથતી હોય અથવા પોતાનું શરીર શય્યાગારતી હોય ત્યાં બ્રહ્મચારીએ જવું નહિ. કોઈ સુરૂપા સ્ત્રીને આગળ જોયેલી હોય તેનું સ્મરણ કરવું નહિ. સ્ત્રીઓના રૂપ કે ગુણનાં વખાણ મોઢે કરવાં નહિ; ને સાંભળવાં પણ નહિ. સ્ત્રીઓ સાથે હસવું, ખેલવું, કે હાથતાળી લેવી, એવાં દુરાચરણ બ્રહ્મચારીએ ન કરવાં. એકાંતમાં કોઈ સ્ત્રીસાથે વાત કરવી નહિ. સ્ત્રીઓ સાથે એકાસને બેસવું નહિ. સ્ત્રી જોવાથી, સ્પર્શ કરવાથી અને સંગ કરવાથી બ્રહ્મચારીના અમૂલ્ય વ્રતનો ભંગ કરાવે છે. માટે બ્રહ્મચારીએ પોતાના બ્રહ્મચર્યના સંરક્ષણ માટે સર્પિણી, કે વાઘણીની પેઠે સ્ત્રીઓનો ભય માની, તેમના સહવાસથી દૂર રહેવું. પોતાના શરીરે પણ સ્ત્રીઓનો સ્પર્શ થવા દેવો નહિ. અસત્ય બોલવું નહિ. અશ્લિલ (જુડુ) બાજણ કરવું નહિ. કોઈ પ્રાણીને પોતાના મન, વાણી કે શરીરથી દુઃખ થાય તેમ કરવું નહિ. સ્ત્રીના સામુજ્ય

રહેવું નહિ. કોઈ સાથે નિર્ઘરક વાદવિવાદ ન કરવો. કાંસાના પાત્રમાં જમવું નહિ. શરીરે તેલ ચોળવું કે ચોળાવવું નહિ. આંખો ન આંજવી. પહેરેલું વસ્ત્ર ધોયાવિના પહેરવું નહિ. બળેલાં, ફાટેલાં, સાંધેલાં મેલાં તથા વિરુદ્ધ ઘાટનાં વસ્ત્રો પહેરવાં નહિ. કટિમેખલા, અગ્નિન (મૃગ-ચર્મ) દંડ ઉપવીત અને કોપિન, એટલાં નિત્ય ધારણ કરવાં. ને તેમાંનું કોઈ પણ જ્યારે જીર્ણ થાય ત્યારે તેનું જલમાં પ્રક્ષેપણ કરવું; ને નવાં ધારણ કરવાં.

એટલા બ્રહ્મચારીના નિયમો ઉપવીત દેનાર આચાર્ય તથા બ્રહ્મચારીના પિતા આદિએ તેને બરાબર સમજણ પાડીને સંભળાવવા. તથા તે પછી અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ, એ પાંચ યમોનું તથા શૌચ, સંતોષ, તપ, સ્વાધ્યાય અને ઈશ્વરપ્રણીધાન, એ પાંચ નિયમોનું યથાર્થ સ્વરૂપ તેને ધીરે ધીરે સમજાવી, વર્તનમાં લવરાવવાં.

તેપછી આચાર્ય બ્રહ્મચારને નીચેનું વાક્ય બોલી આશિર્વાદ દેવો.

બ્રહ્મવર્ચસી ભવ ।

(વેદાભ્યાસથી પ્રાપ્ત થતા અમૂલ્ય તેજને ધારણ કરનાર તું થા.)

તે પછી ઉપવિત દેવા બેસનાર બ્રહ્મચારીના પિતા આદિએ, નીચે પ્રમાણે બોલી ધર્મશાસ્ત્રની આશાનુસાર પચાસ બ્રાહ્મણને ભોજન કરાવવાનો સંકલ્પ મૂકવો: —

**કૃત્સ્યોપનયન કર્મણઃ સાંગતા સિદ્ધયર્થે સ્મૃત્યુક્તાન્વંચા
શત્સંહયથા બ્રાહ્મણાન્ ભોજયિષ્યે ।**

એ રીતે સંકલ્પ કરી, આચાર્યાદિ બ્રાહ્મણોનું સ્વશક્તિ અનુસાર ચંદન, અક્ષત આદિથી પૂજન કરી વસ્ત્રદક્ષિણાદિથી સંતુષ્ઠ કરી, તેમને આશિર્વાદ બ્રહ્મણ કરીને આવાહિત દેવોનું વિસર્જન કરવું. અને બ્રહ્મચારીએ પોતાની ઇચ્છાનુસાર પવિત્ર સ્થિતિમાં રહેવાય એવી રીતે કરવું.

॥ इत्युपनयनप्रयोगः ॥

ઉપનયન સંસ્કાર થયાપછી, બ્રહ્મચારીએ પોતાને જ્યાંસુધી બ્રહ્મચર્ય ધારણ કરવાનું હોય ત્યાં સુધી પ્રતિદિન સાયં-પ્રાતઃકાલે અગ્નિ પરિચરણ કરવું.

॥ अथसायमग्निपरिचरणविधिः ॥

સાયંકાલે સ્નાન કરી, સંધ્યાવંદન કર્યા પછી પોતાનાં દંડાદિ ધારણ કરીને આસન ઉપર બેસી, આચમન પ્રાણાયામ કરી નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો:—

अत्राद्य महामाङ्गल्यप्रदे ० मासे ० पक्षे ० तिथौ वासरे
मम ब्रह्मवर्चस्सिद्धिद्वारा श्रीअग्निस्वरूपीपरमेश्वरप्रीतये
सायमग्निसमूहनादिकं करिष्ये ।

તે પછી વેદિકા ઉપર રાખેલા અગ્નિને પોતાના હાથવડે અથવા ખીજા કોઈ કાષ્ટ વડે ઉપર ઉપર બાઝી ગયેલી રાખોડી દૂર કરી, અગ્નિનું સારી રીતે મુખ કરી પ્રજ્વલિત કરી, ॐ अग्नये नमः सर्वोपचारार्थे गंधाक्षतपुष्पं समर्पयामि । એ મંત્ર બહી ચંદન, અક્ષત ને પુષ્પથી પૂજન કરી, નીચે બતાવેલા પાંચ મંત્રો બહી પાંચ

વાર અગ્નિમાં ધીવાળાં કરીને ઇન્ધન અથવા અડાયાં ઢાણાંનું પ્રક્ષેપણ કરવું (મૂકવાં).

ૐ અગ્ને સુશ્રવઃ સુશ્રવસંમાકુરુ ॥ ૧ ॥

ૐ યથાત્વમગ્ને સુશ્રવઃ સુશ્રવાઽઅસિ ॥ ૨ ॥

ૐ એવં માં સુશ્રવઃ સૌશ્રવં કુરુ ॥ ૩ ॥

ૐ યથાત્વમગ્ને દેવાનાં યજ્ઞસ્ય નિધિષા અસિ ॥ ૪ ॥

ૐ એવમહં મનુષ્યાણાં વેદસ્ય નિધિષો ભૂયાસમ્ ॥ ૫ ॥

તે પછી જમણા હાથમાં જલ લઇ, ષ્ઠાન ખૂણાથી આરંભી પ્રદક્ષિણાની રીતે ફેરવી સ્થંડિલ પ્રતી જળધારા કરી, અગ્નિનું પર્યુક્ષણ કરવું.

તે પછી બ્રહ્મચારીએ ઉભા થઇને નીચેનો મંત્ર ત્રણવાર બાણી ધીવાળાં ત્રણ સમિધોનો અગ્નિમાં હોમ કરવો:—

ૐ અગ્નયે સમિધમહાર્ષિમ્બૃહતે જાતવેદસે । યથાત્વમગ્ને સમિધા સમિધ્ય સઽએવ મહમાયુષા મેધયા વર્ચસા પ્રજયા પશુભિર્બ્રહ્મવર્ચસેન સમિન્ધે જીવપૂત્રો મમાચાર્યો મેધામ સાંન્ય નિરાકરિણુ યજ્ઞસ્વી તેજસ્વી બ્રહ્મવર્ચસ્યન્નાદો ભૂયાસં સ્વાઠા ॥

ઉક્ત મંત્રથી ત્રણવાર ધૃતાક્ત (ધીવાળાં કરેલાં) સમિધોનો હોમ કરી નીચે બતાવેલા પાંચ મંત્રો બાણી પાંચવાર તે અગ્નિમાં આગળની પેઠે ઇન્ધન અથવા અડાયાં ઢાણાં મૂકવાં.

ॐ अग्ने सुश्रवः सुश्रवसंमाकुरु ॥ १ ॥

ॐ यथा त्वमग्ने सुश्रवः सुश्रवाऽअसि ॥ २ ॥

ॐ एवं मां सुश्रवः सौश्रवं कुरु ॥ ३ ॥

ॐ यथा त्वमग्ने देवानां यज्ञस्य निधिषा असि ॥ ४ ॥

ॐ एवमहं मनुष्याणां वेदस्य निधिषो भूयासम् ॥ ५ ॥

ते पछी अन्नयारीअे अग्नि सभिष पोताना अन्ने द्वाथ राप्पी
तपारी, नीयेना सात भंत्रो अण्णी पोताना भुअपर सातवार ईरेववा.

ॐ तनूपाऽअग्ने सितन्वम्मे पाहि ॥ १ ॥

ॐ आयुर्दाऽअग्नेऽस्यायुर्मे देहि ॥ २ ॥

ॐ वर्चोदाऽअग्नेसि वर्चो मे देहि ॥ ३ ॥

ॐ अग्ने यन्मे तन्वाऽऊनन्तन्म आपृण ॥ ४ ॥

ॐ मेधां मे देवः सविताऽआद धातु ॥ ५ ॥

ॐ मेधां मे देवी सरस्वती आदधातु ॥ ६ ॥

ॐ मेधामभिनौ देवा वाधतां पुष्करजस्रजौ ॥ ७ ॥

ते पछी नीयेना भंत्रअण्णी, उपर प्रभाअे अन्ने द्वाथ तपारी
भरतकधी आदबी पअना तणीआ सुधी ईरेववा.

ॐ अंगानि च मे आप्नायन्ताम् ॥

તે પછી નીચેના મંત્ર બધી એ રીતે તપાવેલા હાથ મુખપર ફેરવવા.

ૐ વાક્ ચ મે આપ્યાયતામ્ ॥

તે પછી નીચેના મંત્રથી તપાવેલા હાથનો બે નામિકાઓએ સ્પર્શ કરવો.

ૐ પ્રાણશ્વમે આપ્યાયતામ્ ॥

તે પછી નીચેના મંત્રથી ઉપર કલા પ્રમાણે તપાવેલા હાથનો બન્ને નેત્રે સ્પર્શ કરવો.

ૐ ચક્ષુશ્ચ મે આપ્યાયતામ્ ॥

તે પછી નીચેના મંત્રથી ઉપર કલા પ્રમાણે તપાવેલા હાથનો બન્ને કાને સ્પર્શ કરવો.

ૐ શ્રોત્રં ચ મે આપ્યાયતામ્ ॥

તે પછી નીચેના મંત્રથી ઉપર કલા પ્રમાણે હાથ સમમ સરીરે ફેરવવા.

ૐ યશોવલં ચ મે આપ્યાયતામ્ ॥

તે પછી આયુષકરણ કરવું, તેમાં પ્રથમ નીચે બતાવેલા મંત્રનું પહેલું પદ બોલીને તે હોમ કરેલા અગ્નિમાંથી ભસ્મ લઈ પોતાના હાથાટે (કપાલે) કરવી.

ૐ ઝ્યાયુષઙ્ગદમેઃ ।

તે પછી નીચેનું પદ બોલી કંઠે ભસ્મ કરવી.

ૐ કશ્યપસ્ય ત્ર્યાયુષમ્ ।

તે પછી નીચેનું પદ બોલી ડાબા ખભે બસમ કરવી.

ૐ યદ્દેવેષુત્ર્યાયુષમ્ ।

તે પછી નીચેનું પદ બોલી હૃદયે બસમ કરવી.

ૐ તન્નો અસ્તુ ત્ર્યાયુષમ્ ।

તે પછી બ્રહ્મચારીએ વૈશ્વાનર આદિને નીચે પ્રમાણે પોતાના નામ ગોત્રાદિના ઉચ્ચાર પૂર્વક અભિવાદન કરવું. તેમાં નીચેના વાક્યમાં અમુકને સ્થલે પોતાનું જે ગોત્ર, પ્રવર અને નામ હોય તે બોલીને પ્રથમ વૈશ્વાનરને (અગ્નિને) અભિવાદન કરવું.

અમુક ગોત્રોત્પન્નઃ અમુકપ્રવરાન્વિતઃ અમુકશર્માહં મો
વૈશ્વાનર ત્વામભિવાદયે ॥

એ રીતે અગ્નિને અભિવાદન કર્યા પછી, તે ઉપરના અભિવાદન વાક્યમાં જેને જેને અભિવાદન કરવાનું હોય તેનું નામ વૈશ્વાનરને બદલે બોલી, સૂર્ય, ચંદ્ર, આચાર્ય તથા પિતા-માતા આદિદેહાને અભિવાદન કરવું.

તે પછી અગ્નિ પરિચરણની સમાપ્તિના નીચેપ્રમાણે બોલી ઉત્તરસંકલ્પ મૂકી, કર્મ પૂરું કરવું.

અનેન સાયમગ્નિપરિચરણેન અગ્નિસ્વરૂપી પરમેશ્વરઃ
પ્રીયતામ્ ॥

॥ ઇતિ સાયમગ્નિપરિચરણવિધિ ॥

॥ અથ પ્રાતરગ્નિપરિચરણવિધિ: ॥

પ્રાતઃકાલે પણ એ પ્રમાણે સ્નાન-સંધ્યાથી પરવારી, અગ્નિપરિચર્યા કરવી. તેમાં માત્ર સાયંકાલના આરંભસંકલ્પમાં જે સાયમગ્નિપરિસમુહનાદિકં કરિષ્યે । એવું છે, તેને બદલે પ્રાતરગ્નિસમુહનાદિકં કરિષ્યે । એમ બોલવું. ને બાકીનો બધો વિધિ-અગ્નિપૂજન ઇંધનપ્રદેશ પણ તથા સગિધહોમ આદિ સમસ્ત ક્રિયા સાયંકાલની પેઠેજ કરવી. અને ઉત્તર સંકલ્પમાં જે ‘સાયમગ્નિપરિચરણેન’ એવું વાક્ય છે ત્યાં ‘પ્રાતરગ્નિપરિચરણેન’ એમ બોલવું. સંકલ્પવિના બીજો બધો પ્રકાર પ્રાતઃકાલનો પણ સાયંકાલના જેવોજ સમજવો.

॥ इति प्रातरग्निपरिचरणाविधिः ॥

॥ અથ વેદારંભપ્રકાર: ॥

બદુકના ઉપનેતા આચાર્ય અથવા પિતાએ, ઉપયયનક કર્યા પછી વચમાં રખાલિત ન થાય એમ તેની પાસે મોટી નહિ તો ટુંકી સંધ્યા તથા ગાયત્રીનો જપ અને પૂર્વે બતાવ્યા પ્રમાણે સાયમૌપાસનવિધિ તથા પ્રાતરૌપાસનવિધિ કરાવતાં વેદાભ્યાસ કરાવવો; ને યથાશક્તિ બ્રહ્મચર્ય પળાવવું; તે પછી કૌશાંતસંસ્કાર કરીને સમાવર્તન સંસ્કાર કર્યા પછી તેને ગૃહસ્થાશ્રયમાં જોડવો. આધુનિક સમયમાં કોઈકજ ઠેકાણે તેમ થતું હશે. પણ માતા પિતાએ પુત્રનું શુભ ઇચ્છી, બ્રહ્મચર્યરહસ્ય સમજાવી, તેનું યથાશક્તિપાલન કરાવતાં કાંઈક પણ વેદાભ્યાસ કરાવવો.

મહર્ષિ પારશરાયે-સૂત્રકારે, આરંભેલા વેદોની સમાપ્તિ કર્યા પછી સ્નાન-સમાવર્તન કરવું. એવી આજ્ઞા કરી છે, તે પરથી સમજાય છે કે આરંભવિના સમાપ્તિ કરવી અશક્ય છે; એટલા માટે ઉપનયન થયા પછી વેદાભ્યાસના આરંભનો સમય પ્રાપ્ત થાય છે. યજ્ઞોપવીત ધારણ કર્યા પછી બ્રહ્મચારીએ વેદાભ્યાસ કરવો, અને ચારે વેદોનો અભ્યાસ કરતાં જોટલો સમય જાય ત્યાં સુધી મુરુદૂળવાસ કરી ને તે સમાપ્ત થાય ત્યારે સ્નાન કરી, સમાવર્તન કરવું. ઉપનેતાશુક્તના કર્તવ્ય માટે કહ્યું છે કે.

उपनीय गुरुः शिष्यं महाव्याहृतिपूर्वकम् ॥

वेदमध्याप ये देनं शौचाचारांश्च शिक्षयेत् ॥

ગુરુએ પોતાના શિષ્યને ઉપનયન કર્યાપછી મહાવ્યાહતિના ઉચ્ચારપૂર્વક વેદાભ્યાસ કરાવવો; અને શૌચાચારનું શિક્ષણ આપવું.

શિષ્યને માટે પણ આચાર્યે કહ્યું છે કે, ઉપવીત ધારણ કર્યા પછી પવિત્ર દિવસે ઉપવીતીએ વેદાભ્યાસ કરવો. પોતાના કુલની પરંપરાથી જે વેદની શાખા અને વેદ પ્રાપ્ત થયેલાં હોય, તેજ વેદ અને શાખાનાં કર્મો કરવાં. તથા પ્રથમ અભ્યાસ પણ તેનોજ કરવો. પોતાના વેદની શાખાનો અભ્યાસ કર્યા પછી બીજા વેદની શાખાનો અભ્યાસ કરવો.

अधीत्य शास्त्रामात्मीयामन्य शास्त्रांततः पठेत् । स्वशास्त्रायः

पारित्यज्य शास्त्रारंढःस उच्यते ॥ वसिष्ठः॥ જે વિપ્ર પોતાની

વેદશાખાનો ત્યાગ કરી પરશાખાનું અધ્યયન કે કર્મ કરે છે તો તેને ધર્મશાસ્ત્રવેતાઓ શાખારંડની કનિષ્ઠ ઉપમા આપે છે; માટે અભ્યાસ

પણ પોતાના બાપદાદાની પરંપરાથી પ્રાપ્ત થયેલી જે વેદની શાખા હોય, તેનોજ કરવો, ને કર્મો પણ પોતાની શાખાનાંજ કરવાં. એટલા માટે ગુરુએ તેને કુલ પરંપરાથી પ્રાપ્ત થયેલા વેદનોજ અભ્યાસ કરાવવો.

વેદાભ્યાસના આરંભમાં પ્રથમ ગુરુનું ઉપસંહરણ કરવું, પ્રથમ ગુરુનું દર્શન થતાં ગુરુના ચરણકમલનો પ્રણવોચારપૂર્વક સ્પર્શ કરવો. ગુરુના જમણા ચરણનો પોતાના જમણા હાથથી ને ગુરુના ડાબા ચરણનો પોતાના ડાબા હાથથી સ્પર્શ કરી, તે બન્ને હાથોનો સ્પર્શ પોતાનાં નેત્રાએ કરવો; ને ગુરુની પોતાને બેસવાની આજ્ઞા થતાં નિચે બેસવું. પછી જ્યારે ‘ અધિષ્ઠમો ’ એવું વચન બોલે ત્યારે પોતાના મંત્રોનો ઉચ્ચાર કરવો ને ‘ વિરામોઽસ્તુ ’ એવું વચન બોલે ત્યારે પોતે શાંત પડવું-વિરમવું. ગુરુને પોતાના શિષ્યને વેદાદિ વિદ્યાભ્યાસ કરાવવાથી શું ફલ પ્રાપ્ત થાય છે ? તે વિષે યમસ્મૃતિમાં કહ્યું છે કે,-

યદ્દમાં પૃથિવીં સર્વી સર્વરત્નોપશોભિતાં

દદ્યાચ્છાત્ત્વં ચ શિષ્યેભ્યો તચ્ચ તચ્ચ દ્વયં સમમ્ ॥

સર્વ રત્નોથી ભરેલી સમગ્ર પૃથ્વીનું જે દાન કરે, અને પોતાના સુપાત્ર શિષ્યને વેદાદિ સત્શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરાવે તે ભૂમિદાન કરતાં બમણા પુણ્યને પ્રાપ્ત થાય છે. એ સાથેજ સમજવાનું છેકે પ્રાણતિ પણ કુપાત્રને અધ્યયન કરાવવું નહિ. એમ પણ શાસ્ત્રવેત્તાઓએજ કહ્યું છે. માટે દ્રવ્ય કે વિદ્યાઆદિનું દાન આપતાં પાત્રપરીક્ષા કરવી આવશ્યક છે.

॥ અથવેદારંભપ્રયોગઃ ॥

આચાર્યે અનધ્યાયના દિવસો રહિત જ્યોતિષ શાસ્ત્રોક્ત શુભ

દિવસે બ્રહ્મચારીએ પોતાના પવિત્રાસનપર બેસી આચમન-પ્રાણાયામ કરી દેશકાલાદિનું ઉચ્ચારણ કરી (પૂર્વે બતાવ્યા પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

અમુકમાસે પણે તિથૌ વાસરે અસ્ય બ્રહ્મચારિણો યજુર્વે-
દારંભ મહં કરિષ્યે ।

તત્રાદૌ નિર્વિઘ્નતા સિદ્ધયર્થ ગણપતિ પૂજનં તદંગત્વેન
સ્વસ્તિવાચનં માતૃકાપૂજનં વસોદ્ધારાં નાંદીશ્રાદ્ધં ચ કરિષ્યે.

એ પ્રમાણે સંકલ્પ મૂકી, આગળ શ્રદ્ધયશ્માં બતાવ્યાપ્રમાણે ગણપતિપૂજન; સ્વસ્તિપુણ્યાહવાચન, માતૃકાપૂજન, વસોદ્ધારા અને નાંદીશ્રાદ્ધમુદી કર્મો કરવાં; અને પુણ્યાહવાચનના ઉત્તરસંકલ્પમાં અપાપકઃપ્રીયતામ્ । એમ બોલવું.

તે પછી માટીના ચંચડિલ ઉપર શ્રદ્ધયશ્માં બતાવ્યા પ્રમાણે પંચભૂમંસ્કાર કરી, ' સમુદ્રવ ' નામના લૌકિક અગ્નિનું સ્થાપન કરવું.

તે પછી ગુરુએ બ્રહ્મચારીને બોલાવી અગ્નિથી પશ્ચિમે પૂર્વાભિ-
મુખે એટલે પોતાથી ડાબા પડખે બેસારી પોતાના સંમુખ રહેલા અગ્નિ-
માં એકલા ધીથી તેની પાસે હોમ કરાવવો.—

ૐ અંતરિક્ષાય સ્વાહા । इदमन्तरिक्षाय न मम ॥

ૐ વાયવે નમઃ । इदं वायवे न मम ॥

ૐ બ્રહ્મણે સ્વાહા । इदं ब्रह्मणे न मम ।

ૐ છન્દોભ્યઃ સ્વાહા । इदं छन्दोभ्यो न मम ॥

ॐ प्रजापतये स्वाहा । इदं प्रजापतये नमः ॥

ॐ देवेभ्यः स्वाहा । इदं देवेभ्यो नमः ॥

ॐ ऋषिभ्य स्वाहा । इदं ऋषिभ्यो नमः ॥

ॐ श्रद्धायै स्वाहा । इदं श्रद्धायै नमः ॥

ॐ मेधायै स्वाहा । इदं मेधायै नमः ॥

ॐ सदसस्पतये स्वाहा । इदं सदसस्पतये नमः ॥

ॐ अनुपतये स्वाहा । इदं अनुपतये नमः ॥

ॐ भूः स्वाहा । इदमग्नये नमः ॥

ॐ भुवः स्वाहा । इदं वायवे नमः ॥

ॐ स्वः स्वाहा । इदं सूर्याय नमः ॥

ॐ त्वन्नो अग्ने तव देव पायुभिर्मघोनो रक्ष

तन्वश्च वन्द्य । त्राता लोकस्य तगये गवा मस्य

निमेषं । रक्षमाण स्तवव्रते ॥ ३४ ॥

स्वाहा इदमग्निवरुणाभ्यां नमः ॥

ॐ स त्वं नो अग्नेऽवमो भवो तीने दिष्टो

अस्या उषसो व्युष्टौ अवयक्ष्वनो वरुणं रराणो वीहि

मृडोकं सुहवो न एधि ॥ ३५ ॥

ૐ વરુણાય સાવિત્રે વિષ્ણુવે વિશ્વેભ્યોદેવેભ્યો મરુદ્ભ્યઃ
સ્વર્કેભ્યઃ સ્વાહા ॥ इदं वरुणाय सावित्रे विष्णवे विश्वेभ्यो
मरुद्भ्यः स्वर्केभ्यश्च न मम ॥

ૐ ઉદુત્તમં વરુણ પાણમસ્મ દવાધમં
વિમધ્યમં શ્રથાય । અથા વયમાદિત્યવ્રતે તવા-
નાગમો અદિતયેસ્યામ ॥૧૩॥

ૐ વરુણાદિત્યાયાદિતયે સ્વાહા इदं वरुणायादित्या-
यादित्यायादितये नमम ॥

ૐ પ્રજાપતયે સ્વાહા इदं प्रजापतये न मम ॥

ૐ અગ્નયેસ્વિષ્ટકૃતે સ્વાહા इदमग्नये स्विष्टकृते न मम ॥

એ પ્રભાણે હોમ કરી ગૃહશાંતિમાં કુશાંડિવિધિમાં સંસ્રવપ્રાશન
અને બ્રાહ્મણોને દક્ષિણાપ્રદાન સુધી કર્મ કર્યા પછી નીચે પ્રમાણે નામ
મંત્રોથી ચારે દેવોની આસન પાદાર્ધ્યથી આરંભી મંત્રપુષ્પાંજલિ પર્યંત
પૂજન પૂર્ણ કરીને આચાર્ય પોતાના શિષ્યને વેદાભ્યાસનો આરંભ
કરાવે છે.

ૐ વિદ્યેશાય નમઃ ॥૧॥ ૐ સરસ્વત્યૈ નમઃ ॥૨॥ ૐ હરયે
નમઃ ॥૩॥ ૐ હસ્ત્યૈ નમઃ ॥૪॥ જે વેદ અથવા વિદ્યાનું અધ્યયન
કરવાનું હોય તે સ્વવિદ્યાનું નામમંત્રથી ઉપર પ્રમાણે પૂજન કરવું.

ઉપર પ્રમાણે પૂજન થઇ ગયા પછી આચાર્ય વેદાભ્યાસનો આરંભ કરાવે છે.

યજુર્વેદારંભઃ ।

ૐ ભૂર્ભુવઃસ્વ ૐ તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગો
દેવસ્ય ધીમહી ધિયો યો નઃ પ્રચોદયાત્ ॥૧॥૩૫

ૐ ઇષે ત્વોર્જેત્વા વાયવસ્થ દેવોવઃ સવિતા
પ્રાર્પયતુશ્રેષ્ઠતમાય કર્મણ આપ્યાયધ્વ મધ્ન્ય
ઇન્દ્રાય ભાગમ્પ્રજાવતી રત્નમીવા અયક્ષ્મા મા
વસ્તે ન ઈશત માઘશં સો ધ્રુવા અસ્મિન્ ગોપતૌ
સ્યાત બહ્નિઃ । યજમાનસ્ય પશૂન્ પાહિ ॥૨॥૧૧

આરંભમાં પ્રથમ સપ્રણવ વ્યાહતિ સહિત ગાયત્રી મંત્ર તથા યજુર્વેદી માટે શુક્લ યજુર્વેદી માધ્યાદેની યાજુષી સહિતાનો પહેલો અધ્યાયનો પહેલો મંત્ર બણી, અભ્યાસાતિ નીચે પ્રમાણે ઉચ્ચાર કરવો.

ૐ સ્વાસ્તિઃ ॥

કદાપિ આરંભ ઋગ્વેદનો કરવાનો હોય તો ગ્રહયજ્ઞમાં આધારાદુતિ સુધિ હોમ કરીને નીચે પ્રમાણે.

ૐ પૃથિવ્યૈ સ્વાહા । ૐ અગ્નયૈ સ્વાહા । ૐ બ્રહ્મણે સ્વાહા ॥

નને જે વેદનો અભ્યાસ કરવો હોય તેના નામમંત્રથી જે આહુતિ આપી ગૃહ્યયજુ પુરો કરી નીચે પ્રમાણે ઋગ્વેદનો અભ્યાસ કરવો:—

ૐ ઋગ્વેદારંભઃ ॥

ૐ ધૂર્ધ્રુવઃ સ્વઃ ૐ તત્સવિતુર્વરુદ્ર ॥

ૐ અગ્નિમીલે પુરોહિતં યજ્ઞસ્ય દેવ મૃત્વિજં દોતારંરત્ન ધાતમં ॥ ૐ ઇતિ ॥

કદાપિ આરંભ સામવેદનો કરવાનો હોય તો ગૃહ્યયજુમાં આધારાહુતિ સુધિ હોમ કરી નીચે બતાવેલા નામ મંત્રોથી તથા જે આહુતિઓ અભ્યારય વેદના નામમંત્રથી આપવી:—

ૐ ઋગ્વેદાય નમઃ ॥

બાકીનો વિધિ આગળની પેઠે સમજવો.

સામવેદારંભઃ ॥

એજ પ્રમાણે સામવેદનો અભ્યાસ કરવો હોય તો કરવો.

ધૂર્ધ્રુવઃ સ્વઃ ૐ તત્સ ૐ અગ્નિ આવાહિ ૐ ઇતિ ॥

એજ પ્રમાણે અથર્વ વેદનો અભ્યાસ પણ બાણવો:—

અથર્વવેદારંભઃ ॥

ધૂર્ધ્રુવઃ સ્વ ૐ તત્સ ૐ જ્ઞાનોદેવી ૐ ઇતિ ॥

જે જે વેદનો આરંભ કરવો હોય તે પ્રત્યેકના અંતે અથવા આરંભ વેદોના અભ્યાસના અંતે યજ્ઞશક્તિ પ્રદાનોજનનો સંકલ્પ મૂકવો:—

**કૃતસ્ય વેદારંભ કર્મણઃ સાંગતાસિદ્ધયર્થં યથાશક્તિ
બ્રાહ્મણાન્ભોજયિષ્યે ॥**

એ પ્રમાણે શક્તિઅનુસાર બ્રહ્મલોજનનો સંકલ્પ મૂકી, પોતાના
શક્તિ અનુસાર દક્ષિણા પ્રદાન કરી બ્રહ્મચર્ય સમાપ્ત કરવું.

॥ इति वेदारंभयोगः ॥

॥ अथ केशांतसंस्कारविचारः ॥

પુરુષ ન્યારે સોળ વર્ષનો થાય ત્યારે તેને કેશાંત સંસ્કાર થાય છે.
કેશાંતઃ શોઢષે વર્ષે બ્રાહ્મણસ્ય વિધિયતે । રાજન્યવંધો દ્વાવિંશે
વૈશસ્યઘાધિકે તતઃ ॥ (બ્રાહ્મણને સોળ વર્ષે, ક્ષત્રિયને બાત્રિશ વર્ષે,
અને વૈશ્યને તેથી અધિક વયે થાય છે.) બ્રાહ્મણને જન્મથી સત્તરમે
વર્ષે બ્રહ્મચર્ય વ્રતનો વિસર્ગ કર્યા પહેલાં ઉત્તરાયણના સૂર્યમાં ચોત્ત-
સંસ્કારમાં કલ્યાપ્રમાણે તિથિ, નક્ષત્ર અને વારેના યોગમાં બ્રાહ્મણને
ગોદાન આપ્યા પછી આ કેશાંત પ્રયોગ કરવો:—

॥ अथ केशांतसंस्कारप्रयोगः ॥

કેશાંત સંસ્કાર માટે પૂર્વોક્ત રીતે નિશ્ચય કરેલા દિવસે પોતાનાં
કેવિત કર્મેથી પરવારી, પોતાની યોગ્યક્રિયાથી પરવારેલા બદુને પોતા-
નાથી જમણી પાસના આસનપર બેસારી આચાર્ય પોતાના આસનપર
યોગ્ય સામગ્રી પાસે લઈ બેસીને નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો:—

અત્રાદ્ય મહામાઙ્ગલ્યપદે અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુકાંતયૌ
અમુકવાસરે અસ્ય બ્રહ્મચારિણઃ કેશાંતમહં કારિષ્યે ॥

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરી તેનાં અંગભૂત કર્મો કરવાનો સંકલ્પ
નીચેપ્રમાણે કરવો:—

તત્રાદૌ નિર્વિઘ્નતાસિદ્ધયર્થે ગણપતિપૂજનં તદંગત્વેન સ્વસ્તિ
પુણ્યાહવાચનમવિઘ્નપૂજનમંડપસ્થાપનં માતૃકાપૂજનં વસોદ્ધારા-
યુષ્ય મંત્ર જપં નાંદિશ્રાદ્ધંચકારિષ્યે

એ પ્રમાણે બીજા સંકલ્પ કરવો અને પછી સંકલ્પમાં કહેલા
સર્વ પ્રયોગો મહત્ત્વમાં જાત્રાવ્યા પ્રમાણે કરવા:—તેમાં પુણ્યાહવાચનના
અંતે ઉત્તર સંકલ્પમાં ‘ પ્રજાપતિ:પ્રીયતાંમ્ ’ એમ બોલવું. પછી
મંડપમાં આવી એક મૃત્તિકાનું સ્થંડિલ બનાવી, તેને કુશાંડીની રીતે
પંચભૂસ્કાર કરી, તેપર લૌકિકાગ્નિનું સ્થાપન કરી અહોપવેશન કરી
ચરુરહિત પાત્રાસાદન (કુશાંડીનાં પાત્રાનું યોગ્ય સ્થાપન) કરી ઉપ-
કલ્પનીય પાત્ર ટાઢા પાણીનું પાત્ર આદિ મૂકવાં ‘ દક્ષિણા વરોચા ’ એ
વાક્યથી આચાર્ય માટે ગૌદાનનું દ્રવ્ય, મૂકાવવું. બાકી સર્વ વિધિ ચૈલ-
સંસ્કાર પેઠે કરવો. પવિત્ર હોદન (પવિત્રાં કરવાનો વિધિ) તથા પર્યુ-
ક્ષણુ અને આધારાહુતિ તથા પ્રણિતાવિમોહ સુધિ તમામ કુશાંડી ચૈલ-
સંસ્કારની પેઠે જાણીને કરવી. ૪૭૫ ઉણ્ણોદકાસેકનો મંત્ર આ ક્રિયામાં
વિશેષ રૂપ છે.

તે પછી ‘ ઓં ઉષ્ણેનવાયુરુદકેનેહ્યદિતે ’ એ મંત્ર બણાતાં
નાખીકે ઉના પાણીથી મૂછોના કેશ પલાળી તેનું મુંડન કરવું. તે પછી

ગુરુ અથવા આચાર્યને ઉત્તરગોદાન આપ્યા પછી નીચેનો મંત્રભણતાં નાપિક ત્રણ દુર (અબ્રા) મહણ કરી જિના અથવા ટાઢા પાણીની વાળ બીના કરી મુખ અને મસ્તકનું મુંડન કરે:—

ૐ યત્કુરેળ મજ્જયિતા સુપેશ વપ્ત્વા વપતિ કેશાન્ઞિ-
ન્ધિ રોમાસ્યાયુઃ પ્રમોષીઃ ॥

નાપિકે ઉત્તરાભિમુખે વા પૂર્વાભિમુખે બેસી મૈનપણે મુંડન કરવું.

આ કેશાંત સંસ્કાર થયા પછી બ્રહ્મચર્ય પાળતાં એક વર્ષ પર્યંત મુંડન કરાવવું નહિ. કદાચ તેથી વિશેષ બ્રહ્મચર્ય પાળવાની ઇચ્છા થાય તો યાવજીવન મુંડન ન કરાવતાં કેશ રાખવા. સૂત્રકારે ગૃહસ્થની અનુકૂળતા જાળવવા કહ્યું છે કે ‘દ્વાદશરાત્રં ષડ્ઢાત્રં ત્રિરાત્રમં તતઃ ॥

સંવત્સરં બ્રહ્મચર્યમવરૂનં ચ ॥ દ્વાદશરાત્રં વા ષડ્ઢાત્રં વા ॥ ત્રિરાત્રં વા ॥

બાર, છ, અથવા ત્રણ, દિવસે વપન કરાવવું. અથવા બાર, છ, અને ત્રણ ત્રણ દિવસે એક વર્ષે પોનાની શક્તિ પ્રમાણે વપન કરાવવું. વળી કહ્યું છે કે ‘ગયાત્રીમાં સૂર્યક્ષેત્રમાં, અથવા માતા-પિતાના અને ગુરુના મરણમાં અધાન, સોમપાન, એ સાત પ્રસંગે વપન કહ્યું છે. મુંડન, અને ઉપોષણ, એ બેતો સર્વ તીર્થ યાત્રામાં વિધિરૂપે ગણાય છે.

પ્રયાગેતીર્થયાત્રાયાં પિતૃમાતૃવિયોગતઃ ।

કચાનાં વપનં કુર્યાદ્વૃથાન વિકચો ભવેત્ ॥

ભાવાર્થ:—પ્રયાગમાં, અન્ય તીર્થ-યાત્રામાં, અથવા માતા-પિતા ના મરણમાં, કેશોનું વપન કરાવવું; એ વિના કોઇ કારણે કેશ રહિત થવું નહિ.

॥ इतिकेशांतसंस्कारः ॥

એ પ્રમાણે દિગ્ગજાલકે ઉપનયનસંસ્કાર થયા પછી, સાંજ-સંવારનું અગ્નિપાત્ર તથા બ્રહ્મચર્યના યથાશક્તિ પાલન પૂર્વક વેદારંભ કરવો. અને એક પૂરો થયા પછી બીજનો, તે બીજ પછી ત્રીજનો, એમ ચારે વેદો તથા યથાશક્તિ પોતાની આજીવિકાની વિદ્યા જોમકે બ્રાહ્મણોએ બ્રહ્મવેદ, ક્ષત્રિયોએ ધનુર્વેદ, તથા અન્યવર્ણોએ-વૈશ્યાદિકોએ શિષ્યવેદ, તથા બ્રાહ્મણોએ આયુર્વેદાદિનું અધ્યયન કર્યા પછી કેશાંતસંસ્કાર કરીને બ્રહ્મચર્યની સમાપ્તિ દર્શાવનારો સમાવર્તન સંસ્કાર કરવો. એ સમાવર્તનનો અર્થજ વિદ્યાભ્યાસની સાથે બ્રહ્મચર્યની સમાપ્તિ અને ગૃહસ્થાશ્રમની યોગ્યતા દર્શાવે છે. આશ્રમાદાશ્રમંગચ્છેત્ અનુક્રમે બ્રહ્મચર્ય, ગૃહસ્થ, વાનપ્રસ્થ અને સન્યસ્ત; એ આશ્રમોના પાલનપૂર્વક મોક્ષાધિકાર મેળવવો.

॥ अथ समावर्तनसंस्कारः ॥

वेदां समाप्य स्नायात् । १. ब्रह्मचर्यं वाष्ठाचत्वारिंशकं
द्वादशेऽप्येके । ३.

ઉપનયન થયા પછી, ચારે વેદોનું અધ્યયન પૂરું કરી રહ્યા પછી સ્નાન કરવું. (સમાવર્તન કરવું). અડતાળીશ વર્ષ બ્રહ્મચર્ય પાળવું. અથવા કોઈ એક આચાર્ય કહે છે કે, બાર વર્ષ બ્રહ્મચર્ય પાળવું. એ રીતે બ્રહ્મચર્યના અવધિવિધે પારસ્કરાચાર્યે કહ્યું છે.

વર્તમાનમાં લૌકિકરૂઢી, જ્ઞાતિનામંદો તથા કેટલાક અન્ય પ્રતિબંધો દિગ્જેને પોતાના પુત્રને શાસ્ત્રોક્ત સમય પર્યંત બ્રહ્મચર્ય પળાવ-

વામાં અંતરાચર્ય થઇ પડે છે. તેમાં પણ અડતાળીશ વર્ષનું બ્રહ્મચર્યતો દિગ્નેના દેશકાલ, આરોગ્ય અને આયુષ્યપર દૃષ્ટિ કરતાં કેવળ પ્રતિ-
કલ્પ જણાય છે. માટે કુંકામાં એટલુંજ કે જેઓનાથી અને તેમણે
ઉક્ત મહર્ષિના ત્રીજા સુત્ર પ્રમાણે બાર વર્ષનું બ્રહ્મચર્ય પળાવવામાં
પ્રમાદ ન કરવો જોઇએ. કારણ કે આઠમા વર્ષે ઉપનયન થયા પછી
બાર વર્ષ બ્રહ્મચર્યનાં જતાં તે કુમારને વીશ વર્ષનું વય થાય, તેમાં
તેની શારીરસંપત્તિ, મનોબલ અને જોઇતો વિદ્યાભ્યાસ આદિથી મહ-
ત્વાશ્રમને ઘટતી યોગ્યતા તેનામાં આવી જાય છે. માટે પ્રત્યેક માતા
પિતાએ અમારો પુત્ર ક્યારે વહેલો પરણે ને અમે સંસારનો લ્હાવો
લઇએ એવી ઉતાવળ કરી અધિરાં થઇ પોતાના બાળકને ઉપવીત દઇ
તુરંત પરણાવવામાં પોતાની શ્રેષ્ઠતા માનવી નહિ. પણ જેમ અને તેમ
તેની પાસે બની શકે તેટલું વિશેષ બ્રહ્મચર્ય પળાવવું. અને જ્યાં સુધી
બ્રહ્મચર્ય પાલન થાય ત્યાં સુધી તે બાલક પાસે પૂર્વોક્ત રીતે સાયંપ્રા-
તઃકાલે અગ્નિપરિચર્યા કરાવવી. બ્રહ્મચર્યનો અવધિ પૂરો થતા સુધીમાં
તેને જે દેશભાષા, રાજભાષા, સંસ્કૃતભાષા તથા જે જે વ્યવહારિક
વિદ્યા-કલાનું શિક્ષણ અપાવવું તેની સાથેજ પ્રતિદિન પોતાની શાખાની
વેદસંહિતા ઉપનિષત્ અથવા રુદ્રાધ્યાયના મંત્રોનો યથાવકાશ નિયમથી
અભ્યાસ કરાવવો. તેમજ તેને વર્ણાશ્રમ ધર્મનો પ્રકાર સરહસ્ય સમ-
જવી, યમનિયમનું પાલન સારી રીતે કરાવવું. અને તે પછી જ્યારે તે
ચૈત્રશ્રમને યોગ્ય થાય, વિશેષમાં સમસ્ત મહાસુખના આધારરૂપ
વિદ્યા-કલાનો અભ્યાસ પૂરો થાય, તે પછી સમાવર્તન કરવું.

વર્તમાનમાં તો ઉપનયન થયાપછી ઉપરપ્રમાણે શાસ્ત્રોક્ત
બ્રહ્મચર્ય પળાવી, યોગ્ય સમયે સમાવર્તન તો ઠવચિતજ થવું હશે,

બાકી તો ધણે ઠેકાણે પુત્રને ઉપવીત થયા પછી તેના તે દિવસે કાં બે ત્રણ દિવસ પછી, તુરતજ સમાવર્તન કરી દેવાય છે. ને અગ્નિના-રામણને તો ઉપવીત થયા પછી તુરતજ વિસર્જન કરી દેવાય છે; ત્યાં પછી બ્રહ્મચારીના અગ્નિપરિચરણની તો વાતજ શી. માત્ર સર્વેજ શાસ્ત્રાના નહિ પણ લોકાચારજ પ્રધાન મનાય છે. એનું કારણ સમાવર્તન એટલે સમસ્ત વેદશાસ્ત્ર તથા અન્ય વિદ્યાકલાઓના અભ્યાસની પૂર્ણાવધિતિ; તથા ગૃહસ્થાશ્રમની પૂર્ણ યોગ્યતા; એવા અર્થનું અણતપણું કાં એટલી સ્વધર્મપર અનાસ્થા; એ વિના અન્ય કારણ જણાતું નથી.

॥ અથ સમાવર્તનપ્રયોગઃ ॥

જ્યોતિષશાસ્ત્રમાં કલાપ્રમાણે શુભ મુહૂર્તના યોગમાં સમસ્ત પૂજનસાહિત્ય મેળવી લઈ, બ્રહ્મચારીના પિતાઆદિએ પોતાના આસન પર બેસી આચમન-પ્રાણાયામ કરી નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

અત્રાઘ્ર મહામાઙ્ગલ્યપ્રદે૦ માસે૦ પક્ષે૦ તિથી૦
વાસરે અસ્ય બ્રહ્મચારિણઃ ગૃહસ્થાશ્રમ પ્રાપ્તિદ્વારા શ્રી પરમેશ્વર
પ્રીત્યર્થે સમાર્પિતનાસ્ત્યં કર્મકરિષ્યે ।

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી, સમાવર્તનના અંગભૂત કર્મો કરવાનો બીજો સંકલ્પ મૂકવો:—

તદંગત્વેન નિર્વિઘ્નતાસિદ્ધયર્થે ગણપતિપૂજનં સ્વસ્તિપુણ્યા-
હવાચનં માતૃકાપૂજનં વસોદ્ધારા આયુષ્યમંત્રજપંનાંદીશ્રાદ્ધંચ
કરિષ્યે ।

એપ્રમાણે સંકલ્પ કરીને આગળ મહાયજ્ઞમાં બતાવ્યા પ્રમાણે

ગણપતિપૂજન, સ્વસ્તિપુણ્યાહવાચન, માતૃકાપૂજન, વસોદ્ધારા અને નાંદી શ્રાદ્ધઆદિ કર્મો કરવાં. તેમાં સ્વસ્તિપુણ્યાહવાચનના હિતરસંકલ્પમાં સુધધ્વઃ પ્રીયતામ્ એમ બોલવું.

તે પછી બ્રહ્મચારીએ પોતાના આચાર્યને કહેવું કે:-

અહં સ્નાસ્યે ।

પ્રત્યુત્તરમાં આચાર્યે બોલવું કે.

સ્નાહી ।

તે પછી ગુરુને આગળ અભિવાદનમાં બતાવ્યા પ્રમાણે પાદો-પદ્મગ્રહણ કરવું.

તે પછી સમાવર્તનપ્રયોગ માટે પ્રથમથી તૈયાર કરી રાખેલા એક વેંતપ્રમાણના સ્થંડિલપર પંચભૂમંસ્કાર કરીને 'સૂર્ય' નામના લોકિક-અગ્નિનું સ્થાપન કરી પૂજન કરવું ને તે પછી તેમાં નીચેના મંત્રો બોલી, ધીની આહુતિઓ આપવી:-

ૐ અંતરિક્ષાય સ્વાહા इदं अंतरिक्षाय न मम ॥૧॥

ૐ વાયવે સ્વાહા इदं वायवे न मम ॥૨॥

ૐ બ્રહ્મણે સ્વાહા इदं ब्रह्मणे न मम ॥૩॥

ૐ છંદોભ્યઃ સ્વાહા इदं छंदोभ्यो न मम ॥૪॥

ૐ પ્રજાપતયે સ્વાહા इदं प्रजापतये न मम ॥૫॥

ૐ દેવેભ્યઃ સ્વાહા इदं देवेभ्यो न मम ॥૬॥

ૐ ઋષિભ્યઃ સ્વાહા इदं ऋषिभ्यो न मम ॥૭॥

ॐ શ્રદ્ધાયૈ સ્વાહા इदं श्रद्धायै न मम ॥ ૮ ॥

ॐ મેઘાયૈ સ્વાહા इदं मेघायै न मम ॥ ૯ ॥

ॐ સદસસ્પતયૈ સ્વાહા इदं सदसस्पतये न मम ॥ ૧૦ ॥

ॐ અનુમતયૈ સ્વાહા इदं अनुमतये न मम ॥ ૧૧ ॥

(બ્રહ્મચારીએ જો યજુર્વેદનું અધ્યયન કર્યું હોય તો તો ઉપર પ્રમાણે અંતરિક્ષાય૦ તથા વાયવે૦ એ જો આહુતિઓ આપીને બ્રહ્મણે૦ થી અનુમતયે૦ સુધીની નવ આહુતિઓ આપવી. પરંતુ જો તેણે ઋગ્વેદનું અધ્યયન કરેલું હોય તો અંતરિક્ષાય૦ અને વાયવે૦ ને બદલે પૃથિવ્યૈસ્વાહા इदं पृथिव्यै न मम અને અગ્નયૈ સ્વાહા इदं अग्नये न मम એ જો આહુતિઓ આપીને ઉપરની બ્રહ્મણે૦ થી અનુમતયે૦ સુધીની નવ આહુતિઓ આપવી. સામવેદનું અધ્યયન કરેલું હોય તો ઉપરની જેને બદલે દિવે સ્વાહા इदं दिवे न मम, તથા સૂર્યાય સ્વાહા इदं सूर्याय नम એ જો આહુતિઓ આપવી. અને જો તેણે અથર્વ વેદનું અધ્યયન કરેલું હોય તો ઉપરની જેને બદલે દિગ્ભ્યઃ સ્વાહા इदं दिग्भ्यो न मम તથા ચંદ્રમસે સ્વાહા इदं चंद्रमसे न मम । એ જો આહુતિઓ આપીને ઉપરની નવ આપવી. તે કદાપિ બ્રહ્મચારી ચારે વેદનું અધ્યયન કરીને સ્નાન કરતો હોય તો એ પ્રમાણે ક્રમે બતાવેલી ચારે વેદની બધે આહુતિઓ આપી બાકીની નવ આપવી. એ યોજના ક્રિયા કરાવનાર આચાર્યે કરી લેવાની છે.

તે પછી નીચેના મંત્રો ભણી આહુતિઓ આપવી:—

ॐ भूः स्वाहा इदमग्नये न मम ॥ १ ॥

ॐ भुवः स्वाहा इदं वायवे न मम ॥ २ ॥

ॐ स्वः स्वाहा इदं सूर्याय न मम । ३ ॥

ॐ त्वन्नोऽअग्ने तवदेव पायुभिर्मर्षोनोरक्षतद्भवन्न्य ।

त्रातातोकस्य तनये गवा मस्य निमेषं रक्षमाण स्तवन्नते ॥

स्वाहा इदं अग्निरुणाभ्यां न मम ॥ ४ ॥

ॐ सत्त्वन्नोऽअग्नेवमो भवोतीनेदिष्टो अस्याऽउषसोव्यष्टो

अवयक्ष्वनो वरुणं रराणो वीहि मृडीकं सुहवो न एधि ॥

स्वाहा इदं अग्निरुणाभ्यां न मम । ५ ॥

ॐ अग्निअयोभ्यां स्वाहा इदं अग्नि अयोभ्यां न मम ॥ ६ ॥

ॐ वरुणायसवित्रेविष्णवे विश्वेभ्योदेवेभ्यो मरुद्भ्यः स्वर्के-

भ्यश्च स्वाहा ॥ इदं वरुणायसवित्रे विष्णवे विश्वेभ्योदेवेभ्यो-

मरुद्भ्यःस्वर्केभ्यश्च न मम ॥ ७ ॥

ॐ उदुत्तमंवरुणपाशमस्मदवाघमं विमध्यमं श्रयाय । अ-

थावयमादित्य व्रतेतवानागसोऽअदितये स्याम ॥ स्वाहा ॥

इदं वरुणाय।दित्यायादितये न मम ॥ ८ ॥

ॐ प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये न मम ॥ ९ ॥

ॐ अग्नयेस्विष्टकृतेस्वाहा ॥ इदमग्नयेस्विष्टकृते न मम । १० ।

એ પ્રમાણે આહુતિઓ આપી હોમનું કામ પૂરું કરી, અન્નચારીએ ગુરુ (આચાર્ય)ને ઉપસંપ્રહણ પૂર્વક નમસ્કાર કરવો. ને તે પછી તેજ અગ્નિમાં સાયમગ્નિપરિચરણવિધિમાં જતાવ્યા પ્રમાણે સંકલ્પ વિતાવેલા બધા વિધિ-અગ્નિપૂજન, ઇધનપ્રદેપણ, પર્યુક્ષણ, સમિધ-હોમ, તપ-વેલા હાથનું મુખાદિ અંગોપર પરિભ્રામણ, આયુષ્કરણ અને અભિ-વાદન, આદિ સમસ્ત ક્રિયા કરવી.

તે પછી પૂર્વભણી અગ્ર રહે એવા આઠ દર્ભ લઇ, તેને ઉત્તરથી દક્ષિણ ભણી જાય એવી પંક્તિની રીતે મૂકવા. તે દર્ભ ઉપર આઠ તાંબાના કિંવા મૃત્તિકાના કલશ મૂકી તેમાં તીર્થોદક અથવા શુદ્ધ જલ ભરાવી. તેમાં મહાયજ્ઞમાં જતાવ્યા પ્રમાણે કલશ તથા વરુણદેવનું પૂજન કરવું.

તે પછી અન્નચારીએ ઉત્તર ભણી મુખ રાખી આસનપર બેસી, ઉત્તર ભણીના પહેલા કલશમાંથી નીચેનો મંત્ર ભણી એક પાત્રમાં જલ લેવું:—

ॐ येप्त्यंतरमयः प्रविष्टागोहोऽउपगोहोमयूत्सोमनोहास्त्वलु
विरुजस्तनुदुष्टुरिन्द्रियदाता निव्रजहामियोरोरोचनस्तामिहृहामि॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે ખેાલી, તે જૂદા પાત્રમાં લીધેલા જલની અન્નચારીએ પોતાના શરીરપર ધારા કરવી.

ॐ तेनमाभिषिंचामिश्रियै यशसे ब्रह्मणे ब्रह्मवर्चसाय ॥

તે પછી પાછો ઉપર જતાવેલો ॐ येप्त्यंतरमयः० એ મંત્ર ભણીને ખીજા કલશમાંથી તે પાત્રમાં જલ લઇ, નીચેનો મંત્ર ભણી અન્નચારીએ પોતાના શરીરપર જલધારા કરવી:—

ॐ येनश्रियमकृणुतां येनावशमृतां सुरान् । येनासावभ्य
भिर्विचतां यद्वातदम्बिनायशः ॥

તે પછી પાછો ઉપર ખતાવેશે ॐ યેવસંતરમ્નયઃ૦ એ મંત્ર
બણીને ત્રીજા કલશમાંથી જલ લઈ, નીચેનો મંત્ર બણી
શરીરપર જલધારા કરવી:—

ॐ आपोहिष्ठामयोभुवस्तानऊर्जेदधातन । महेरणचक्षसे ॥

તે પછી પાછો ઉપર ખતાવેશે ॐ યેવસંતરમ્નયઃ૦ એ મંત્ર
બણીને ચોથા કલશમાંથી જલ લઈ નીચેનો મંત્ર બણી શરીરપર
જલધારા કરવી:—

ॐ योवः शिवतमो रसमृतस्य भाजयतेहनः । उशती
रिव मातरः ॥

તે પછી પાછો એજ પ્રમાણે ॐ યેવસંતરમ્નયઃ૦ એ મંત્ર
બણીને પાંચમા કલશમાંથી જલ લઈ, નીચેનો મંત્ર બણી શરીરપર
ધારા કરવી:—

ॐ तस्मा अरङ्गमामत्रो यस्य स्याय जिन्वथ । आपोजन
यथा च नः ॥

તે પછી પાછો એજ પ્રમાણે ॐ યેવસંતરમ્નયઃ૦ એ મંત્ર
બણીને ક્રમે છઠા, સાતમા, તથા આઠમા કલશમાંથી જલ લઈ, ત્રણે
ધાર મૌન રહીને પોતાના શરીર પર ધારા કરવી.

તે પછી બ્રહ્મચારીએ નીચેનો મંત્ર બહુની, પોતાની મેખલા (મુંજનો કંદોરો) ઉત્તમાંગ થઈને-મસ્તકે થઈને કાઢી ભૂમિપર મૂકવી.
 ૐ ઉદુત્તમં વરુણવાશમસાદવાધમં વિનિધ્યમંશ્રધાય । અથા-
 વયમાદિત્યવ્રતે તવાના ગતોઽમદિતયે સ્યામ ॥

તેપછી બ્રહ્મચારીએ મૈત્રવણે પોતે ધારણ કરેલું મગયર્મ તથા દંડ પૂર્વે બહુ અથ રહે એમ ભૂમિપર મૂકી, પીળું વસ્ત્ર પહેરી, પૂર્વે બહુ મુખ રાખી સૂર્ય સામા જેમા રહી, બન્ને હાથ ઉંચા કરી, નીચેનો મંત્ર બોલી સૂચનારાયણનું ઉપસ્થાન કરવું.

ૐ ઉચ્ચન્બ્રાજમૃષ્ણુરિન્દ્રોમરુદ્ધિરસ્તાત્માતર્યામિરસ્તાદશ-
 સનિરમિદશસર્નિ માકુર્વાપિદન્યાગમયોચન્બ્રાજમૃષ્ણુરિન્દ્રોમરુ-
 દ્ધિરસ્તાદેવાયાવમિરસ્તા રજત સનિરતિશત સર્નિમાકુર્વા
 વિદન્યાગમયોચન્બ્રાજમૃષ્ણુરિન્દ્રો મરુદ્ધિરસ્તાત્સાયં યાવમિ-
 રસ્તાત્સહસ્ર સનિરમિસહસ્ર સર્નિમાકુર્વાવિદન્યાગમય ॥

એ પ્રમાણે આદિત્યનું ઉપસ્થાન કરીને મૈત્ર પણે દહીં તથા તલનું પ્રાશન કરવું. તે તે પછી માથે શિખા નોટણા કેશ અવશેષ રાખી મુંડન કરાવવું. નખ પણ કપાવવા. તે પછી નીચેનો મંત્ર બહુ ઉડુંપર (ઉમયડા)ના કાપટું દાટણ કરવું.

ૐ અન્નાગ્રાયવ્યૂહધ્વં સોમો રાજાયમાગમત્ । સમે મુશ્વં
 પ્રમાર્ષતે યશસા ચ ભર્ગેન ચ ॥

તે પછી સુગંધિ દ્રવ્ય (સુગંધવાળા પદાર્થોથી) ઉર્ધ્વતન સ્નાન

કરવું. અને તે પછી છિના પાણીથી નહાઈ શુદ્ધ વસ્ત્રથી શરીર લૂછી અનુલેપન માટે સુગંધયુક્ત ચંદન ચઢણ કરી, તે ચંદન વાળો પોતાનો જમણો હાથ કરી, નાક પાસે રાખી નીચે પ્રમાણે બોલી તે ચંદનનો સુવાસ લેવી.

ॐ પ્રાણાપાનૌ મે તર્પય ।

તે પછી તે ચંદનવાળા જમણા હાથનો નીચે પ્રમાણે બોલી બે આંગોળે સ્પર્શ કરવો:—

ચક્ષુર્મે તર્પય ।

તે પછી તેજ પ્રમાણે તે હાથનો નીચે પ્રમાણે બોલી, બન્ને કાને સ્પર્શ કરવો:—

શ્રોત્રં મે તર્પય ।

તે પછી બન્ને હાથ ઘોઈ, જમણા હાથમાં જલ લઈ, અપમૃચ્ય (જનોનું જમણા ખભે) કરી, તે જલ નીચે પ્રમાણે બોલી દક્ષિણ દિશામાં નીચે ભૂમિપર મૂકવું:—

ॐ પિતરઃ શુંઘધ્વમ્ ।

તેપછી સવ્ય (જનોનું ડાબે ખભે) કરી, જલનો સ્પર્શ કરવો; ને તે પછી પોતાના લલાટ આદિ અંગોએ ચંદનનું લેપન કરી નીચેના મંત્રનો જપ કરવો.

ૐ સુચક્ષા અહમક્ષીભ્યામ્ભૂયાસં સુવર્ચામુત્તેન । સુશ્રુ-
ત્કર્ણાભ્યાં ભૂયાસમ્ ।

તે પછી બ્રહ્મચારીએ નીચેનો મંત્ર બણી, કાટેલુ તથા ઘોખીએ ઘોચેલુ ન હોય એવું નવું વસ્ત્ર પહેરવું:—

ॐ પરિધાસ્યૈ યશોધાસ્યૈ દીર્ઘાયુત્વાય જરદષ્ટિરાસ્મિ ।
શ્વતં ચ જીવામિ શરદઃપુરુષાર્વા ચીરાય સ્પોષમાભિસંવ્યયિષ્યે ॥

તે પછી બે વાર આચમન કરી, આગળ ચમ્પેપતીત વિધિમાં ખતાવ્યા પ્રમાણે નવું ઉપવીત ધારણુ કરી, આચમન કરી નીચેનો મંત્ર બણી, ઉત્તરીય વસ્ત્ર (ઉપવસ્ત્ર) ધારણુ કરવું:—

ॐ યજ્ઞસામાધ્યાવાપૃથિર્વૌયજ્ઞસ્યેન્દ્રાયઽબૃહસ્પતી । યજ્ઞો
મગશ્ચમાવિદધશ્નોમાપૃતિપદ્યતાં ॥

તે પછી નીચેનો મંત્ર બણી પુષ્પનો હાર પહેરવો:—

ॐ યાઽઅહરજ્જમદાગ્નિઃ શ્રદ્ધાયૈ કામાયેન્દ્રિયાય । તાઽઅદ-
શ્ચાતિ મૃહ્ણામિયજ્ઞસાચ ભગેન ચ ॥

તે પછી નીચેનો મંત્ર બણી માથે સિરોવેષ્ટન લાલ (પાઘડી) કે સાફે ખાંધવો.

ॐ યુવામુવાસાઃ પરિવીતઽઆગાત્સઽશ્રેયાન્ભવાતિ જાય-
માનઃ । તન્ધિરાસઃ કવચઽઉક્ચયન્તિ સ્વાધ્યોમનસાદે યન્તઃ ॥

તે પછી નીચેનો મંત્ર બણી ફૂલની માળા માથે ખાંધવી, કિંવા ફૂલનો ખુંપ માથે પહેરવો:—

ॐ યયશોપ્સરમાભિન્દ્રશ્ચકારવિગુલં પૃથુ । તેનસહ્ચથિતાઃ
સુવનસઽશ્રાવન્નામિ યશોમયિ ॥

તે પછી નીચેનો મંત્ર બણી, પહેલો જમણા કાને ને તે પછી
બાયા કાને, સોનાનાં કુંડલ અથવા અન્ય કોઈ ઘટતાં કહ્યાંબૂધણુ પહેરવાં—

ॐ અલંકરણમાસિભૂયોલક્ષ્મણમ્ભૂયાત્ ॥

તે પછી નીચેનો મંત્ર બણી પહેલી જમણી આંખે ને તે પછી
ડાબી આંખે કાજળ આંખરું—

ॐ વૃત્રસ્યાતિકનીનકચ્છુર્દાસિચ છુર્મેદોદિ ॥

તે પછી નીચેનો મંત્ર બણી આદર્શમાં (આયનામાં) પોતાનું
મુખ જોવું—

ॐ રોચિષ્ણુરાસિ ॥

તે પછી નીચેનો મંત્ર બણી છત્ર ધારણ કરવું—

ॐ વૃહસ્પતેઽઞ્જદિરાસિપાપ્મનોમામન્તર્જોદિ તેજસોયશસો-
મામન્તર્થે હિ ॥

તે પછી નીચેનો મંત્ર બણી પગમાં ઉપાનહ પહેરવાં—

ॐ પ્રાતિષ્ઠેસ્યો વિશ્વતો માપાતય ॥

પછી નીચેનો મંત્ર બણી દંડ ધારણ કરવો—

ॐ વિશ્વાઽથો વાનાઽઘ્યસ્પરિપાદિ સર્વતઃ ।

તે પછી તેને રનાતકના ધર્મનિયમનું આચાર્યે શ્રવણ કરાવવું.

તે પછી ગુજરાત કાઠિયાવાડમાં બડવો દોડાવવાનો ચાલ છે; તેમાં આચાર્યે ગાતે વાજતે તે અલ્પચરીતે રાજમાર્ગ ઉપર લઇ જઈ, ત્યાં સંક્ષિપ્ત મણુપતિનું પૂજન કરાવી, તેની પાસે માતા પિતાને પ્રણામ કરાવી “અધ્યયનાર્થે વ્રજામિ” એમ બોલાવી તેને દોડવની આજ્ઞા આપવી. તે પછી પેતાની દેશરૂઢી પ્રમાણે કરવું.

॥ इति समावर्तनसंस्कारः ॥

॥ अथ विवाहसंस्कारविचारः ॥

એક ગોત્ર અને પ્રવરે મળતાં વરકન્યાનાં વિવાહ કરવો નહિ. પાંચ પુરુષ માતૃ પક્ષના તથા પાંચ પુરુષ પિતૃપક્ષના વિખ્યાત, શ્રાત્રિય, વેદાધ્યયનપ્રેમી તથા કુલિન વ્રાહ્મણ હોય તેને કન્યા આપવી. ‘उत्तमैरुत्तमा नित्यं संवंधावाचरत्सदा ॥ इतिमनुः ॥’ નિત્યે ઉત્તમ કુળના વરે. ઉત્તમ કુળની કન્યા સાથે સંબંધ કરવો; એમ મનુએ કહ્યું છે. વેદોએ નિર્દિષ્ટ કરેલા કર્મો તથા આચાર-વિચારમાં પ્રવૃત્તતારા, અરબલિત અલ્પચર્યાવાળા અને મોટા કુળમાં જન્મેલા દોષધિનાના અને સદા પ્રસન્ન મનવાળા પુરુષો સાથે સંબંધ કરવા. પણ જેઓ ચોરી કરનારા હોય, ગુપ્ત કુકર્મ કરનારા હોય અને ચાડીઆ હોય, નપુંસક-અથવા બાયલા હોય, જેઓ નાસ્તિકવૃત્તિવાળા હોય, ન કરવાનાં કામો કરી વૃત્તિનો નિભાવ કરનારા હોય, શૂર તથા પ્રસિદ્ધ પુરુષો સાથે જેઓને અહર્નિશ વૈર બંધાયેલું હોય, તથા જેઓ સદા રાજદ્રોહી હોય, એવાઓસાથે સંબંધ કરવા નહિ. જેઓના વંશમાં

કેવલ પુત્રિઓનીજ પ્રજા થતી હોય, રોગી હોય, અપસ્માર (વાઈ), હાથ કે ચિત્રકોડથી વ્યથિત થયેલા પુરુષો હોય, એવા સાથે સંબંધ કરવા નહિ. એવા મંચારી રોગવાળા સંબંધો આ સહવાસથી શુદ્ધી-શિત્તદાતા રોગો સારા મનુષ્યના શરીરમાં શીઘ્ર પ્રવેશ કરી શકે છે. જે પુરુષો કુલ મર્યાદાનો લોપ કરી, નાસ્તિક થયેલા હોય, તેઓ પણ સંબંધ કરવામાં વળે ગયે છે. કારણ કે તેમના કુલપર શ્રીશિવની અકૃપા હોવાથી તે કુલની ઉન્નતિ થઈ શકતી નથી. વળી નારદ સ્મૃતિકારે કહ્યું છે કે:—

અપસ્વાર્થ સ્ત્રીઃ સદૃશ સ્ત્રિસેવં વીજિનોનરાઃ ।

ક્ષેત્રં વીજરતેયં નાવીજેક્ષેત્ર મદતિ ॥ નારદઃ ॥

સુવિકર્તા શ્રી ઈશ્વરે પ્રજાની વૃદ્ધિ કરવા સ્ત્રીઓ સજી છે, માટે સ્ત્રીઓએ ક્ષેત્ર છે: માટે ખીજવાળા પુરુષોનેજ સ્ત્રી ધટે છે, તેથી ખીજવાળા પુરુષનેજ જીરૂપી ક્ષેત્ર આપવું. પણ ખીજ વિનાના-અમાય વાળા રોગી, હીનચિત્ત કે નપુંસકને કન્યા આપવી નહિ. વળી શ્રી-હાત્યાયન સુનિ કહે છે કે:—

ઉન્મત્તઃ ૧તિઃ કુટ્ટી પંઠ શ્રેવ સગોત્રજઃ ।

ચક્ષુઃશ્રોત્રવિહિનશ્ચ તથાપસ્મારદુષિતઃ ॥

ભાવાર્થ:—ગાંડો થઈ ગયેલો હોય, પાપાયરણથી પતિત થયેલો હોય, કોડીલો હોય, નપુંસક હોય, એક ગોત્રમાં જન્મેલો હોય, અંધલો હોય, કેવળ બહેરો હોય અથવા અપસ્માર (વાઈ આવવાના) વ્યાધિવાળો હોય, તો તેને પણ કન્યા આપવી નહી. પુરુષની પુરુષ પથ્યાની પરીક્ષા માટે પણ મહર્ષિ શ્રીનારદમુનિએ કહ્યું છે કે:—

યસ્યાપ્સુપ્તવતેવીર્યં હ્રાદિમૂત્રંચ કેનિલમ્ ।

પુમાન્સ્યા લક્ષ્ણૈરેતૈર્નિપરીતિસ્તુ વંદકઃ ॥

બાવાર્થ:—જે પુરુષનું વીર્ય પાણીમાં પડતાંજ એકમેક ન થઈ જતાં બુડી જાય, અને તે કદાપી હોડા પાણીવાળા ઘોડા આદિમાં પે-શાબ કરેતો તે પાણી ઉપર ફેલુ આવે તો એ લક્ષણોથી તેને પુરુષ જાણવો અને જો એથી વીપરીત લક્ષણો જણાય તો તે નપુંસક જાણવો.

વળી વિવાહ જેવા કર્મમાં આશૌચ પ્રાપ્ત થાય તો તેની શુદ્ધિ માટે યાગવચ્ચે કયું છે કે:—

દાને વિવાહે યજ્ઞે ચ સંગ્રામે દેશાદિપુત્રે ।

આપચાપિ ચ કષ્ટાર્યા સઘ્નઃશાંચં વિધીયતે ॥

વ્રતયજ્ઞવિવાહેષુ શ્રાદ્ધેહોમાર્ચને જપે ।

આરબ્ધે સૂતકંનસ્યાદનારબ્ધે તુ સૂતકમ્ ॥

બાવાર્થ:—દાનકર્મમાં, વિવાહમાં, યજ્ઞમાં, સંગ્રામમાં, દેશોપદ્રવમાં, આપત્તિમાં અને કષ્ટના સમયમાં, સઘ્ન શૌચ માનવું, તાત્કાલિકી શુદ્ધિ-માની, સર્વ કર્મો કરવાં. વ્રતાચરણમાં, યજ્ઞાનુષ્ઠાનમાં, વિવાહમાં, શ્રાદ્ધમાં, હોમાર્ચન અને જપકર્મમાં, કર્મનો પ્રારંભ થઈ ગયો હોય તો સૂતકનો બાધ લાગતો નથી, પણ આરંભ ન થયો હોય તો સૂતક લાગે છે. આ સ્થળે પ્રારંભ તથા આરંભ એટલે કરવાના કર્મનો સંકલ્પ, આશય વગેરે તથા નાંદિશ્રાદ્ધને પ્રારંભ કહેવાય છે. માટે તે જમાં હોય તો સૂતકનો બાધ લાગતો નથી.

કુલં ચ શીલં ચ વયશ્ચરૂપં
વિદ્યાં ચ વૃત્તં ચ સનાયતાં ચ
પતાન્ગુણાન્સપ્ત પરીક્ષ્ય દેયા
કન્યાવુદ્યૈઃશેષપર્વિન્તર્નીયમ્ ॥

ભાવાર્થ:—ઉચ્ચક્રમ, શીલસ્વભાવ, વય, રૂપ, વિદ્યા, વૃત્ત અને મોટા પુરુષોની ઓછા, એ સાત ગુણો જોઈને સુચ પુરુષોએ કન્યા આપવી. જો એટલા ગુણો હોય તો પછી બીજું કંઈ વિચારવાનું નથી.

વિવાહમાં શ્રીપારસ્કરાચાર્ય 'ઉદગચનરતિ' એ વાગ્યથી માત્ર ઉત્તરાયણના સૂર્યમાં વિવાહરવો એમ કહે છે. મદનરત્નમાં શ્રી નારદે લક્ષ્મીના માસો આ પ્રમાણે ગણાવ્યા છે.

માઘકાલગુનૈશાત્વજ્યેષ્ઠમાસાશુભમદ્વાઃ ।

મધ્યમઃ કાર્તિકેમાર્ગશીર્ષો વિનિંદિતા પરૈઃ ॥

મકા, ફાગણ, વૈશાખ અને જ્યેષ્ઠ, એટલા માસો શુભ ફળ આપનારા છે. અને કાર્તિક તથા માર્ગશીર્ષ માસ, મધ્યમ હોવાથી બીજાઓએ નિંદેલા છે.

પૌષેપિ કુર્યાન્કરાસ્થિતેર્કે

ચૈત્રે ભવેન્મેષગતો મદાસ્પાત્ ।

મન્મસ્તમાષાઢકૃતં વિવાહં

મદંતિર્ગર્મા મિથુનસ્થિતેર્કઃ ॥

મકરસંક્રાંતિના સૂર્યમાં પોસમાસ; મેષસંક્રાંતિના સૂર્યમાં ચૈત્રમાસ,
 દેવગોદી એકાદશી પહેલાં આષાઢ માસ અને મિથુન સંક્રાંતિનો જ્યેષ્ઠ
 માસ એટલા માસો પણ ગર્ગ્યાચાર્યે લગ્નમાં પ્રશસ્ત ગણ્યા છે.

આદ્યગર્ભ સુતક ન્યયોર્દ્ધવો

જન્મમાત્સર્ગતિથૌ કરગ્રહઃ ।

ને.ચિતો વ નિબુધૈઃ પ્રશ્નસ્યતે

ચે દ્વિતીયજાતુપોઃ સુસ્વપદઃ ॥ મુદ્દૂર્ત ચિંતામણિ ॥

ભાવાર્થ:-પ્રથમ ગર્ભનો વર અને એવીજ કન્યાનું લગ્ન જન્મ-
 માસ અને જન્મ નક્ષત્રમાં કરતું નહિ. પણ બીજા ગર્ભના સંતાનોમાં
 તે બાધ ગણાતો નથી.

જ્યેષ્ઠ દ્વન્ધ્વં મધ્યમં સંપ્રદિટું

ત્રિજ્યેષ્ઠનેવયુક્તં વદતાપિ ।

કશ્ચિત્મૂર્તિ વહ્નિગં પ્રોહ્યમાહુ

નૈવાન્ધોન્યં જ્યેષ્ઠયોઃ સ્યાદિવાહઃ ॥

ભાવાર્થ:-જ્યેષ્ઠ માસ જ્યેષ્ઠ વર, અને જ્યેષ્ઠ કન્યા, એ ત્રણે જો
 એકલા થતા હોય તો લગ્ન કદાપિ કરતું નહિ અને જો જ્યેષ્ઠ એટલે જ્યેષ્ઠ
 માસ અને જ્યેષ્ઠવર એકલો હોય કે કન્યા એકલી જ્યેષ્ઠ હોય, તો
 જ્યેષ્ઠમાં પણ લગ્ન કરી શકાય છે. કારણ કે જો જ્યેષ્ઠને મધ્યમ કહ્યા છે;
 તેમાં એમ પણ કહ્યું છે કે મિથુન રાશીના સૂર્યવાળો જ્યેષ્ઠ કદાપિ ફળિત
 મનાતો નથી.

પુત્રનું લગ્ન કર્યા પછી છમાસ પર્વત કન્યાનું લગ્ન કરી ચકાતું નથી.

લગ્નના પક્ષ માટે શ્રી પારસ્કરાચાર્યે કહ્યું છે કે:-**આપૂર્યમાણ-પક્ષ:** । શુક્લપક્ષમાં વિવાહ કરવો. પણ જનને શુક્લપક્ષ અને કણ્ણ પક્ષના છેલા ત્રણે દિવસો ત્યાગ કરીને લગ્નક્રિયા કરવી. શ્રાદ્ધદિવસ આવવા દેવો નહિ, કાણુ કે તેનો ત્યાગ કરી લગ્નમુહૂર્ત ધારવું.

લગ્નવારો માટે ધર્મશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે **‘સોમચુચ ગુરુશુક્ર-વારાઃ શુભાઃ । અન્વેષ્યમાઃ ।’** સોમ, ગુરુ અને શુક્રવાર, એ વારો શ્રેષ્ઠ કહ્યા છે; અને રવિ, મંગળ તથા શનિ, એ ત્રણ વારો મધ્યમ ગણ્યા છે.

લગ્ન નક્ષત્રો માટે યહ્યું છે કે:-ત્રણ ઉત્તરા, સ્વાતિ, મૃગશીર, અને રોહિણી, બીજે કેકાણે પણ લગ્ન નક્ષત્રો માટે કહ્યું છે કે:-

મઘામૃગશીરોહસ્તસ્વાતિ મૃગાન્નુરાધયોઃ ।

રેવતીરોહિણિ ચંવત્તરા ત્રયમેવચ ॥

મઘા, મૃગશીર, હસ્ત, સ્વાતિ, મૃગ, અનુરાધા, રેવતી, રોહિણી અને ઉત્તરા કાશ્યપી, ઉત્તરાષાઢા અને ઉત્તરા ભાદ્રપદ, એટલાં નક્ષત્રો લગ્નકાર્યમાં શ્રેષ્ઠ કહ્યાં છે. કેટલાકના મતે અવળ, ધનિષ્ઠા, અને અશ્વિની પણ લગ્નનાં નક્ષત્રો ગણ્યાં છે.

લગ્ન તિથિઓ માટે પણ શ્રીભારદ્વાજ મુનિએ કહ્યું છે કે:-

પ્રતિષ્ઠા: સ્વજનની દ્વિતીયા પ્રીતિવર્ધિની ।
 સૌભાગ્યદા તૃતીયા ચ ચતુર્થી ચાર્થનાશિની ॥
 પંચમ્યાં સુખવિતાનિ ષષ્ઠીવિગ્નપ્રદાયિની ॥
 વિદ્યાશિલસુખાવાપ્તિઃ સ્વાત્સમ્યથાઘટ્ટમી ॥
 નવમીશોકફલદા આનંદો દશમોદિને
 સુખદેવાદશીજ્ઞેયા સફળાદ્વાદશીસ્મૃતા ॥
 માનપુત્રૌ તૃપ્તોદશ્યાં ચતુર્દશી તુ દોષદા ।
 बहुविधं पंचदश्यां फलमाहुरिषेवतः ॥

શ્રીવાર્ધ: ૫૩વો તિથિ દુઃખ આપનારી, બીજી પ્રીતિ વધારનારી,
 ત્રીજી સૌભાગ્ય વધારનારી, ચોથા ધનનો નાશ કરનારી, પાંચમ સુખ
 અને ધનવૃદ્ધિ કરનારી, છઠા વિગ્નકારક, સાતમ શિલ્પ અને વિદ્યા વધા-
 રનારી, આઠમ અશ્રેય કરનારી, નોમ શોકકરાવનારી, દશમ આનંદ-
 કારક, સુખ આપનારી અગિઆરશ અને બારશ સફળ કરનારી, માન
 અને પુત્ર આપનારી તેરશ, તથા ચૌદશ દોષકારીણી અને વિશેષ ૧૧
 કાયક પ્રસિદ્ધિભાતિથિ ગણી છે; એ રિતે તિથિઓનું કૃણ કહેલું છે.

લગ્ન મુહૂર્તમાં કન્યાને ગુરુનું, વરને સૂર્યનું ને વર તથા કન્યા
 બંને માટે ચંદ્રબલ લેવાનું કહેલું છે.

श्रीपांगुरुबलं श्रेष्ठं पुरुषाणां रवेर्बलम्
 तयोर्बंदबलं भेषुभित्तिर्मेण भाषितम् ॥

લગ્નમાં કન્યાને ગુરુનું જળ અને વરને સૂર્યનું બલ જોવું; તથા બેયને માટે સમાન ચંદ્રનું બળ મર્ગાચાર્યે કહ્યું છે.

વિવાહમાં ઘાતચંદ્રનો આધ નથી. વિવાહમાં અકાલ વાવાઝોડ ઝાપટાં કે માવઠાં જે ચોમાસાની ઋતુમાં ઋતુપ્રભાવથી થાય તો દોષરૂપ નથી ને અકાલે ખીજા સમયમાં થાય તો દોષરૂપ મનાય છે.

કન્યા કદાચ પરણાવ્યા પહેલાં રજસ્વલા થયેલી હોય તો તેને નવરાત્રી શુદ્ધ કરી, ગોમૂત્ર, ગોમય, ગોદૂધ, ગાયનું દહી, અને ગાયનું ધી, એ પૃચ્છગચ્છ મિશ્ર કરીને જરા પાવું. તથા શ્રીસૂર્યનારાયણનાં દર્શન કરાવી, તે નિમિત્ત નીચેના મંત્રથી ૧૦૮ આહુતિઓ અગ્નિમાં આપી હોમ કરી તેનું કન્યાદાન આપી પરણાવવી. અન્યથા પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાનું નથી.

યુજ્જાનઃ પ્રથમં મનસ્તત્વાય સવિતા ધિયમ્ ।

અગ્ને જ્યોતિર્નિચાચ્ય પૃથિવ્યા અધ્યામરત ॥૧॥

॥ ઇતિવિવાહવિચારઃ ॥

॥ અથ વિવાહસંસ્કારેવાગ્દાનપ્રયોગઃ ॥

પ્રથમ કન્યાના પિતાએ, જ્યોતિષશાસ્ત્રમાં ખતાવેલાં વિવાહ-નક્ષત્રોવાળા શુભ મુહૂર્તના દિવસે પોતાના વૃદ્ધવ્યવહારકુશળ, કુટુંબના માણસોને લઈ તથા પોતાને ઉપયોગ પુરતી સામગ્રી સાથે લઈ, વરના પિતાને ઘેર જવું. ને ત્યાં જઈ તેને પોતાનું કર્તવ્ય નિવેદન

કરવું. પછી વરના પિતાએ પોતાના પુરોહિતને અથવા પોતાના કુટુંબના સ્નેહી સંબંધીઓને બોલાવી, વાગ્દાન પ્રયોગ કરવા અનુમતિ આપવી.

તે પછી વરના પુરોહિત કે પ્રયોગ કરાવનાર વિદ્વાન બ્રાહ્મણે એક સુંદર આસનપર વરને પૂર્વાભિમુખે બેસાડેલો, તે વરના સમીપ કન્યાના પિતા તથા વરના પિતાને સુંદર આસનપર ઉત્તરાભિમુખે બેસાડેલા. પછી તે બન્ને વેદાગ્રઓને આચમન પ્રાણાયામ કરાવીને તે બન્નેને કપાળે સ્વાસ્તિ ન હ્રદ્રોં એ મંત્ર બણીને કંકના ચાંદા કરી, અક્ષત ચોટા. તે પછી સ્વાસ્તિ ન હ્રદ્રોં તથા મદ્રં કર્ણેભિઃ એ બે મંત્રોથી શાંતિપાઠ બણીને બોલવું કે સુમુહૂનમસ્તુ ॥ પછી શક્યમાન ૫૮ ૧૬ થી ૨૪ માં બતાવ્યા પ્રમાણે દેશકાલાદિનું ઉચ્ચારણ કરી લખ્યા પ્રમાણે બોલી, મંકલ્પમાં 'અમુકતિથૌ' ત્યાંસુધી બોલી કન્યાના પિતા પાસે આ પ્રમાણે સંકલ્પ કરાવવો.

કારિષ્યમાણકન્યાવિવાહાઙ્ગમૂતં વાગ્દાન મહં કારિષ્યે ।

એ પ્રમાણે કન્યાના પિતા પાસે મંકલ્પ કરાવી તે પછી વરના પિતા પાસે ઉપર પ્રમાણે દેશકાલાદિનું ઉચ્ચારણ કરાવીને આ પ્રમાણે સંકલ્પ મૂકાવવો.

કારિષ્ય માણ પુત્રવિવાહાઙ્ગમૂતં કન્યા નિરીક્ષણં કારિષ્યે ॥

પછી તે બન્ને પાસે પુનઃજન્મણાકાથમાં સંકલ્પનું જળ રખાવી, તે બન્ને પાસે સંકલ્પ મૂકાવવો કે.-

લદમંમૂતં ગણપતિ પૂજનં કારિષ્યે ॥

એ પ્રમાણે બોલી સંકલ્પ કરાવી આગળ મંદ્યસ્થામાં બતાવેલા પૃષ્ઠ ૩૦ થી પૃષ્ઠ ૪૯ સુધીમાં બતાવ્યા પ્રમાણે તે બંને વેવાઈઓ પાસે બચ્ચપતિનું પૂજન કરાવવું.

તે પછી બંને તે એકજ ગામના નિવાસીઓ હોય તો વરના પિતાએ તે કન્યાનું નિરીક્ષણ કરવું. (કન્યા જોતી).

તે પછી કન્યાના પિતાએ વરના પિતાનું ને વરના પિતાએ કન્યાના પિતાનું એમ પરસ્પર એક બીજાનું પૂજન કરવું. -એક બીજાના કપાળે કંકના ચાંદા કરી અત્યંત ચોઢવા.

તે પછી કન્યાના બાળે એક અથવા પાંચ પોતાના કુળના સીવાજ પ્રમાણે કંકવાળા કરેલા રૂપીઆ કે એક રૂપીઆ હળદરના કકડા અને સાત સોપારીઓ પોતાના બંને હાથના બોળામાં રાખીને જેમ વરના પિતાની પ્રાર્થના કરતા હોય તેમ તે સંબંધે એમ નીચેના મંત્રો બચુવા:-

અગ્ન્યદ્વેષપતિતેઽક્રીંચે દશદોષવિવર્જિતે ।

इमां कन्यां प्रदास्यामि देवाग्निर्द्विजसन्निधौ ॥ ૧ ॥

અવિકલ અંગવિનાની, પતિત નહિ થયેલી, અધીરપણા રહિત અને દશદોષ વિનાની આ કન્યા હું તમને [તમારા પુત્ર માટે] દેવ, બ્રાહ્મણ અને અગ્નિના સમક્ષમાં આપીશ.

वाचादत्ता मयाकन्या पुत्रार्थे स्वीकृता त्वया ।

कन्यावलोकनविधौ निश्चितस्त्वं मुरवी भव ॥ ૨ ॥

એ પ્રમાણે સ્પષ્ટ વાણીથી બોલી બતાવી તે વરના પિતાના ને હાથના અંગૂઠા (બોળા)માં આપવું.

તે પછી વરના પિતાએ જ્યુ પોતે પોતાના બણીની દક્ષિણા (રૂપીઆ) હળદરના ગાંગડાના કકડા તથા સાત સોપારીઓ પોતાના ખન્ને હાથમાં રાખી કન્યાને પિતા સાંભળે તેમ નીચે પ્રમાણે બોલીને તેમના ખન્ને હાથના ખોખામાં આપવાં.—

વાचा દતા ત્વયા કન્યા પુત્રાર્થે સ્વીકૃતા મયા ।

વરાવલોકનવિધૌ નિશ્ચિતસ્ત્વં સુસ્ત્રી ભવ ॥ ૧ ॥

તે પછી કન્યાના બાપે વરના બાપને નીચે પ્રમાણે બોલી સંભળાવવું.
મેં તમને વાગ્દાન વડે (વચનરૂપ દાનથી) કન્યા આપી;
ને તે તમે તમારા પુત્રને સારુ સ્વીકારી છે; માટે તમે કન્યાનું નિરીક્ષણ કરવાનો નિશ્ચય કરી સુખી થાઓ.

ઉપરના કન્યાના બાપના વચનના પ્રત્યુત્તરમાં વરનો બાપ કહે છે કે,—તમે વાગ્દાનથી વચનરૂપદાનથી કન્યા આપી; ને મેં તેનો મારા પુત્ર માટે સ્વીકાર કર્યો છે ! માટે તમે વર જોવાના વિધાનમાં સ્વસ્થ નિશ્ચયવાળા થઈ સુખી થાઓ.

યુષ્મદ્વાય યોગ્યાય મણ્ડપાયતને મમ ।

અજ પુગપ્રદાનેન લગ્ને કન્યા ભવિષ્યતિ ॥ ૧ ॥

તેના પ્રત્યુત્તરમાં વરના બાપે નીચે પ્રમાણે બોલી સંભળાવવું.

મણ્ડપમાં આવેલા તમારા યોગ્ય લક્ષણવાળા પુત્રરૂપ વરને માટે અત્યારે પ્રતિષ્ઠાવચન પૂર્વક આપેલાં સોપારીથી મારી પુત્રી લગ્ન મુહૂર્તમાં કન્યા થશે.

૫. અસ્મદ્ધરાય યોગ્યાય મણ્ડપાયતને તવ ॥

અત્રપુગપ્રદાનેન લગ્નેવરો ભવિષ્યતિ ॥ ૧ ॥

તે પછી સર્વ સાંભળતા કન્યાના આપે, નીચે પ્રમાણે પાતાનું પ્રતિજ્ઞાવચન બોલી બતાવવું.

૬. વિશ્વંભરઃસર્વભૂતાઃસાક્ષિણ્યઃસર્વ દેવતાઃ ।

ઇમાં કન્યાં પ્રદાસ્યામિ દેવાગ્નિ ગુરુસન્નિધૌ ॥ ૧ ॥

તે પછી બન્ને વેવાઇઓને મળેલી વસ્તુઓની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરી યોગ્ય ઠેકાણે મેલી-બન્ને જણાએ નીચેપ્રમાણે કિતરમંદકલ્પ કરવો.

૫ મણ્ડપમાં આવેલો મારો યોગ્ય લક્ષણવાળો પુત્ર અત્યારે મેં તમને આપેલાં પ્રતિજ્ઞા વચનરૂપ સોપારીથી લગ્ન મુહૂર્તમાં તમારી પુત્રીના વર થશે.

૬ સમસ્ત વિશ્વમાત્રનું બરણ પોષણ કરનારા શ્રીપરમાત્મા સર્વ મનુષ્યાદિ પ્રાણી તથા સર્વના સાક્ષિરૂપ અને સર્વ દેવતાઓના સાંભળતાં પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે હું પણ દેવ, અગ્નિ અને ગુરુરૂપ બ્રાહ્મણોના સાનિધ્યમાંજ બોલ્યા પ્રમાણે મારી પુત્રીરૂપ કન્યાને પરણાવીશ.

अनेन वाग्दानाख्येन कर्मणा भगवान् परमेश्वरःप्रीयताम् ॥

॥ इतिवाग्दान प्रयोगः ॥

[આ વાગ્દાન પ્રયોગ બન્ને વેવાઇઓને અરસપરસમાં કરવાનો છે] છતાં ત્યાં વરને શણગારીને લાવી બેસારવાનો સંપ્રદાય ચાલે છે, પણ

પ્રયોગમાં કન્યાના બાપે વરનું નિરીક્ષણ કરવું. અને વરના બાપે કન્યાનું નિરીક્ષણ કરવું; એવો હેતુ નિકળતો હોવાથી ત્યાં સારાં વસ્ત્રાલંકાર પહેરાવી વરને લાવવામાં આવે છે, ને તેની પાસે ગણપતિપૂજન કરાવી કન્યાના પિતા પાસે રૂપીઓ ને શ્રીશળ અપાવાય છે. તથા કન્યાનો બાપ વરને પાધડી બંધાવે છે, ને ગોળ ખવરાવે છે. આવો પરિચય ગુજરાત કાઠીયાવાડમાં ચાલે છે, માટે ઉપરપ્રમાણે યથાર્થ વાગ્દાનપ્રયોગ થઈ રહ્યા પછી કન્યાના બાપ પાસે ગંધાક્ષતથી વરનું પૂજન કરાવી તેના હાથમાં શ્રીશળ, રૂપીઓ ને સાત સોપારીઓ અપાય છે, તથા ગોળ ખવરાવવામાં આવે છે, ને પાધડી બંધાવવામાં આવે છે, એ સંપ્રદાય ને પોતાની જ્ઞાતિમાં ચાલે છે. હોય તો તે પ્રમાણે પુરોહિતે તે કરાવવું. તેમાં કોઈ પણ નવતના વિષેષ કે પ્રતિબંધ જાણવો નહિ. તે પછી વરને મળેલાં રૂપીઓ, શ્રીશળ ને સોપારીઓ કોઈ સૌભાગ્યવતીને મોલાવી તેના બોળામાં અપાય છે, આવી પણ લોક રીતી ચાલે છે, માટે જ્યાં જે સંપ્રદાય હોય ત્યાં તેમ કરવું. એ બુદ્ધિમાનનું કામ છે.

“ ઇતિ ”

॥ અથ વિવાહસંસ્કારપ્રયોગઃ ॥

પોતાના ઘેર મહ્યજ્ઞાદિ વિવાહાંગમુત ક્રિયાઓ થઈ ગયા પછી, લગ્નના દિવસે [પરગામ જવાનું હોય તો તે પહેલાં] વરે, સ્નાન-સં-
સ્નાદિ નિત્યકર્મથી પરવારી, શ્રીગણપતિનું પૂજન કરી આચાર્યાદિ

પૂજ્ય બ્રાહ્મણ પાસે પોતાના જમણા હાથે મદનકળ (મીઠાળ) ખંધાવી તથા પોતાના કળાચાર પ્રમાણે બીજા જે કાંઈ લૌકિક-શાસ્ત્રીય ક્રિયા થતી હોય તે કરાવી, સારાં સુશોભિત વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કરી, કન્યાને આપવાનાં મંગળ વસ્ત્રાલંકારાદિ સાથે લેવરાવી વરનો પિતા, કકો, ભાઈ, મિત્ર તથા અન્ય જે પોતાના આત્મવર્ગના પુરુષો તથા સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓને સાથે લઈ, ગાતે વાજતે શુભ શકુન લઈ પોતાને ઘેરથી કન્યાના આપને ઘેર જવા નીકળવું; ને ત્યાં પ્રથમ કોઈ પવિત્ર તથા અનુકૂળતાવાળા સ્થળે સ્થિતિ કરવી.

કન્યાના પિતાએ, જનને પ્રથમ સારા ચોગ્ય સ્થાને વિશ્રાંતિ કરાવી, પોતાને ઘેર ગ્રહશાંતિઆદિ ક્રિયાઓ કર્યા પછી, પોતાના કુટુંબનાં તથા સંબંધી વર્ગનાં સ્ત્રિ-પુરુષોને સાથે લઈ વાજતે-ગાજતે જન સામા જઈ વરને સામઘ્યું કરવું. તે પછી જનને ઉતારવા માટે પોતે પ્રથમ જે સ્થાનનો નિશ્ચય કર્યો હોય ત્યાં જનને ઉતારવી; અને ક્યલવો સામઘ્યું કરાવવાં. સામઘ્યા ક્યલવાની રીત પોતાના દેશ-કળના આચાર પ્રમાણે જાણવી.

તે પછી નિર્મોણ કરેલા લગ્ન મુદૂર્તનો સમય થતાં કન્યાના પિતા ભણીથી સૂચના મળ્યે, વરે મંગળસ્નાન કરી યથેષ્ટ વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કરી, પવિત્ર સ્થિતિમાં પોતાના પક્ષનાં સ્ત્રિપુરુષો, જળપૂર્ણ કળશ, દર્પણ ચંદન, અક્ષત, પુષ્પ, સોપારી, પાન, લાજપુષ્પ (ડાંગરની ધાણીનાં ફૂલ) તથા સૌભાગ્યવતી પાસે રમણદીપક (રામણ દીવો) લેવરાવી, વાઘધોપ (નગસરાં-વાજનાં મંગળધ્વનિ) પુરઃસર કન્યાના પિતાના ઘર આગળ જ્યાં તોરણ હોય ત્યાં જઈ, પોતાના માટે જે આસન (પાટલો) રાખ્યું હોય તેના ઉપર સંમુખ ઉભા રહેવું.

કન્યાબણીના પૂરોહિતાદિ બ્રાહ્મણે, વરને પોંખાવવાની સર્વ સામગ્રી-ધુંસરી, મુષળ, રવાઇ, ત્રાક, તીર, ચાર સાંઠાના શળીઆ, ચાર કંકુની પિંડીઓ અને સંપૂટ, (માટીના એક કોડિયામાં દહીં, ઘ્રો, કંકુ, અને અક્ષત લઇ, તેપર એ ખીજું કોડીયું ઉધું ઢાંકી તેને રાતું સૂત્ર બાંધવું તે,) તથા ચંદન, અક્ષત અને પુષ્પ સાથે લઇ, કન્યાની માતાઆદિ જે સૌભાગ્યવતી બાઇ પોંખનારી હોય તેના હાથમાં રમણદીપક લેવરાવી તેને ગાતે વાજતે તોરણ પાસે લઇ જઇ, પ્રથમ તેની પાસે ચંદન અક્ષતાદિથી વરતું પૂજન કરાવવું. પછી ઉપરની પોંખવાની સામગ્રીમાંથી અનુક્રમે એક એક વસ્તુ જમણા હાથમાં લેવરાવી, તેપર વજ્ર ઢંકાવી વરના ડાબા અંગથી જમણા અંગ બણી જાય એમ આરતીની રીતે ચાર કે પાંચવાર ફેરવાવવું. તે વખતે પોંખાવનાર બ્રાહ્મણે નીચે પ્રમાણે બોલવું.-

ॐ સૂમુદૂર્તે શુભલગ્નં ક્ષેમં કલ્યાણમારોગ્યં નિર્વિઘ્નેન
શુભં ભવતુ ॥

એ રીતે ધુંસરી, મુષળ, રવાઇ, ત્રાક અને તીરથી પોંખ્યા પછી સાંઠાના ચાર શળીયા તથા કંકુની પિંડીઓથી પોંખાવી તે પૂર્વાદિ ચાર દિશાઓમાં નંખાવવાં. અને તે પછી સંપૂટ વડે પોંખાવી તે સંપૂટ વરના પગ પાસે મૂકાવવું. તે પછી વરના બોબામાં શ્રીફળ, પાન, સોપારી, અને રૂપિયા, વગેરે હોય તે પોંખનાર બાઇના બોબામાં અપાવવાં ને તે પછી પોંખનાર બાઇ પોતાને ઘેર જાય અને વરે પોતાના પગ આગળનું સંપૂટ તેનાપર જમણે પગ મૂકી બાગીને મંડપમાં આવી પોતાના માટે તૈયાર કરેલા આસનપર પૂર્વાભિમુખે બેસવું.

તે પછી કન્યાનાં પિતા-માતાએ અથવા તેમનાં પ્રતિનિધિએ કન્યાદાન દેવા માટે અગત્યનાં સર્વ સાહિત્ય પાસે મંગાવી, મંડપમાં પોતાના આસનપર ઉતારાભિમુખે બેસવું. સ્ત્રીએ સ્વપતિના જમણે પડખે બેસવું.

મહર્ષિ પારસ્કરાચાર્ય કન્યાદાનના અંગે પ્રથમ વરનું મધુપર્ક પૂજન કરવા નીચેના સૂત્રથી સૂચન કરે છે કે:—

“તत्र अर्घ्यानाह । (આચાર્ય શ્રીગૃહ્યસૂત્રમાં મધુપર્ક પૂજન કરવા યોગ્ય પુરુષોનું કથન કરે છે.)

આચાર્યઋત્વિક્ વૈવાહોરાજામિયસ્નાનક ઇતિ । (આચાર્ય, ઋત્વિક્, વિવાહ કરવા યોગ્ય પુરુષ, પ્રિય અને સ્નાતક, એટલાઓનું મધુપર્ક પૂજન કરવું.

उपनयनपूर्वकं कृत्स्नवेदाध्यापयिता आचार्यः । (ઉપનયન સંસ્કારપૂર્વક સંપૂર્ણ વેદોનું અધ્યયન કરાવનાર અથવા શરણુગતને શાસ્ત્રોક્ત પ્રાયશ્ચિત્ત પૂર્વક દીક્ષા વિધાનરૂપ સંસ્કાર કરી જ્ઞાન, યોગ કે ભક્તિરૂપ મોક્ષસાધનના શિક્ષણદ્વારા પરમાત્માના સ્વરૂપનું બોધન કરનાર સદ્ગુરુ.)

यो दक्षिणापरिक्रीतः कर्माणि करोति स ऋत्विक् । (જે દક્ષિણા સાટે યજ્ઞમાનનો પ્રતિનિધિ થઈને તેના વતીનાં પૂજન-યજ્ઞનઆદિ વૈદિક-તંત્રિક કર્મો કરે તે ઋત્વિક્.)

वैवाहः विवाहार्थमागतो वरः । जामाता परपर्यायः । (કન્યાદાન દેવાયોગ્ય પરણૂવા માટે આવેલો વર; તેનો ખીન્તે પર્યાય શબ્દ જમાઇ.)

**રાજા રાજ્યાભિષેકાદિગુણયુક્તો દંડપૂર્વકપ્રજાપાલન-
કર્તા ક્ષત્રિયઃ ।** (રાજ્યાભિષેકાદિ ગુણોએ યુક્ત દંડપૂર્વક પ્રજાનું
સંરક્ષણ કરનાર ક્ષત્રિય તે રાજા)

પ્રિયો ય દૃષ્ટઃ ઉત્કૃષ્ટજાતિસ્પમાનજાતિર્વા । (પોતાનાથી
શ્રેષ્ઠ કે સમાન જાતિનો વ્રત-વિદ્યા કે જ્ઞાન-ગુણ સંપન્ન મનઃપ્રિય
પુરુષ તે પ્રિય.)

સ્નાતકઃ બ્રહ્મચર્યાત્સમાવૃતઃ । (શાસ્ત્રોક્ત બ્રહ્મચર્યના
પાલનપૂર્વક જોણે સાંગ વેદોનું સમાવર્તન કરેલું હોય તે, તથા સદાય-
રણપૂર્વક અધ્યયનની સમાપ્તિ કરી પરણવાની અપેક્ષાવાળો સ્વગ્નતીય યુવક.)

એટલાઓનાં મધુપર્કપૂજન કરવાની આચાર્યશ્રીની આજ્ઞા હોવાથી
પ્રથમ વરનું મધુપર્કપૂજન કરવું. ”

તેમાં પ્રથમ કન્યાના પિતાએ કિંવા કન્યાદાન દેનારે આચમન-
પ્રાણાયામ કરી નીચે પ્રમાણે બોલી મંકર્ય કરવો.

**અત્રાઘ મહામાઙ્ગલ્યપદે અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુક-
તિથૌ અમુકવાસરે કન્યાર્થિનં ગૃહાગતં સ્નાતકં* વરં મધુ-
પર્કેનાર્હયિષ્યે ।**

પછી કન્યાદાન દેનારે વરના સામા બે હાથ જોડી નીચે પ્રમાણે
પ્રાર્થના કરવી:—

ૐ સાધુ ભવાનાસ્તામર્ચયિષ્યામો ભવન્તસ્મ ।

તેના પ્રત્યુત્તરમાં વરે નીચે પ્રમાણે બોલવું:—

ૐ અર્ચય ।

તે પછી કન્યાદાન દેનારપુરુષે એક હાથ જોટલા મૂલામસહિત પચીસ દર્ભને રાતું સૂત્ર વીંટી, આગળથી તથ્યાર કરી રાખેલો એક વિષ્ટર (આસન) પોતાના હાથમાં લઈ વરના સામું જોઈ નીચે પ્રમાણે બોલવું:—

વિષ્ટરો વિષ્ટરો વિષ્ટરઃ પ્રતિગૃહ્યતામ્ ।

વરે તે વિષ્ટર નીચે પ્રમાણે બોલીને પોતાના હાથમાં લેવો.

પ્રતિગૃહ્યામિ ।

પછી વરે તે વિષ્ટર નીચેનો મંત્ર બણીને પોતાના આસન તળે ઉત્તર બણી તેનાં અગ્ર રહે તેમ રાખવો.

ૐ વષ્ઠર્મોસ્મિસમાનાનામુચ્ચતામિવસૂર્યઃ ॥ इमंतमभिति-

ષ્ટામિ યોમાકશ્ચાભિદાસતીતિ ॥

તે પછી યજ્ઞમાને તાંત્રાના પાત્રમાં સહેજ સુખરૂપ ઉણ્ણગળા ભરી વરને નીચે પ્રમાણે બોલીને આપવું:—

પાઘં પાઘં પાઘં પ્રતિગૃહ્યતામ્ ।

વરે તે નીચે પ્રમાણે બોલીને લેવું:—

પ્રતિગૃહ્યામિ ।

૧બાહુમાત્રં હસ્તમાત્રં વા લીર્ઘં ધામાવર્તેન પશ્ચર્વિંશતિ કુશૈર્ઘટિતં વિષ્ટરદ્વયમ્ ।

બાવાર્થ:—બાહુમાત્ર અથવા હસ્તમાત્ર લાંબા પચીસ દર્ભને ડાબો વળ દઈ, રક્ત સૂત્રથી બાંધીને બે વિષ્ટર તથ્યાર રાખવા.

પછી વરે તે જળથી નીચેનો મંત્ર બણીને પોતાનો જમણે પગ ધોવો:—

**ॐ વિરાજો દોહોસિ વિરાજો દોહમશીય
મયિ પાઘાયૈ વિરાજો દોહ ઇતિ ॥**

પછી ઉપરનો મંત્ર બણીને ડાબો પગ પણ ધોવો.

કદાચ વર જે ક્ષત્રિય કે વૈશ્ય જાતિનો હોય તો તેણે પહેલે ડાબો પગ ધોઇને પછી જમણો પગ ધોવો.

[કેટલેક ઠેકાણે કન્યાદાન દેનાર પુરુષ એક પાત્રમાં વરના અન્ન પગ રખાવી તેપર પોતાની સ્ત્રીપાસે જારી વડે પાણી રેડાવી પોતેજ વરના પગ ધૂએ છે.]

તે પછી કન્યાદાન દેનારે ઉપરના જોડેજ એક બીજી વિષ્ટર પોતાના હાથમાં લઇ વરના સામું જોઇને નીચે પ્રમાણે બોલવું:—

વિષ્ટરો વિષ્ટરો વિષ્ટરઃ પ્રતિગૃહ્ણતામ્ ।

વરે તે વિષ્ટર નીચે પ્રમાણે બોલીને બેવો.

પ્રતિગૃહ્ણામિ ।

પછી વરે તે વિષ્ટર નીચેનો મંત્ર બણી ધોયેલા પોતાના અન્ન પગની તળે ઉત્તર બણી અપ રહે તેમ રાખવો. તે વિષ્ટર ઉપરજ પોતાના જે પગ મૂકવા.

**ॐ વર્ષ્મોસ્મિ સમાનાનામુચ્યતામિવ સૂ-
ર્યઃ॥ इमं तमभितिष्ठामि योमाकश्चा भिदा-
सतीति ॥**

તે પછી કન્યાદાન દેનાર પુરુષે સોના, રૂપા કે તાંબાના પાત્રમાં કિંવા અર્ધાઆમાં ચંદન, પુષ્પ, અક્ષત, દર્ભ, તલ, સરશવ, દહીં અને ઘ્રો, સહિત જળ લઇ તે અર્ધ્યપાત્રને બે હાથે લઇ પોતાના મસ્તક મુધિ લાવી વંદન કરીને વરના સામું જોઇ નીચે પ્રમાણે બોલવું:—

अर्घ्योर्घ्यः प्रतिगृह्यताम् ।

વરે તે અર્ધ્યને નીચેનો મંત્ર બણી જમણા હાથથી સ્પર્શ કરવો.

ॐ आपस्य युष्माभिः सर्वान्कामानवाप्नुवामीति ।

પછી કન્યાદાન દેનારે તે અર્ધ્યોદકને નીચેનો મંત્ર બણી પૂર્વ કે ઉત્તર દિશામાં નાંખવું:—

**ॐ समुद्रं वः प्रदिणोमि स्वां योनिमभि-
गच्छत ॥ अरिष्टास्माकं वीरामापरासोचिम-
त्ययइति ॥**

તે પછી કન્યાદાન દેનારે, આચમની સહિત તાંબાના પાત્રમાં જળ ભરી, તે પાત્ર જમણા હાથમાં લઇ વરપ્રતિ બોલવું કે:—

આચમનીયમાચમનીયમાચમનીયંપ્રતિગૃહ્યતામ્ ।

વરે તે પાત્ર નીચે પ્રમાણે બોલીને ક્ષેવું:—

પ્રતિગૃહ્યામિ ।

પછી વરે નીચેનો મંત્ર બણી, તે પાત્રમાંથી આચમની વડે જમણી હથેળીમાં જળ લઈ આચમન કરવું:—

**ૐ આમાગન્ય શસાસઃ સૃજવર્ચ સાત-
મ્માકુરુપ્રિયમ્પ્રજાનામધિપતિમ્પશૂનામરિષ્ટં-
તનૂનામ્ ॥**

તે પછી એક કાંસાની નવી વાટકીમાં ત્રણ પળ* દહીં, એક પળ મધ, અને એક પળ ધી લઈ તેપર ખીજ એક તેવીજ કાંસાની વાટકી ઢાંકી તેનું સંપૂટ વરસામું ધરીને નીચે પ્રમાણે બોલવું.

મધુપર્કો મધુપર્કો મધુપર્કઃ પ્રતિગૃહ્યતામ્ ।

પછી વરે તે મધુપર્કને નીચેનો મંત્ર બણીને જોવો.

* પળનું માપ:—

૪ કર્પ અથવા ૪૦ માસાભરને ૧ પળ કહેવાય છે.

૧ માસાની ૮ રતિ (ગુંજા-ચનોદી)

૮૦ ગુંજાનો ૧ કર્પ.

૪ કર્પનો ૧ પળ.

(મરાઠી શબ્દકોષ.)

ૐ મિત્રસ્યત્વા ચક્ષુષા પ્રતીક્ષ ।

પછી વરે નીચે પ્રમાણે બોલી તે મધુપર્કનું સંપૂર્ણ જમણા હાથે લઈ, ડાબા હાથમાં રાખી, તે ઉપર ઢાંકેલી વાટકી ઉઘાડી જમણા હાથની અનામિકા આંગળી વડે પ્રદક્ષિણાની રીતે તે મધુપર્કની વાટકીમાં રહેલી વસ્તુઓને હલાવવી.

**ૐ દેવસ્ય ત્વા । સવિતુઃ પ્રસવેઽશ્વિ-
નોર્વાહુભ્યાપૂર્ણો હસ્તાભ્યામ્ ॥ અગ્નયે જુષ્ઠં
ગૃહ્ણામિ અગ્રીષોમાભ્યાજુષ્ઠં ગૃહ્ણામિ ॥ ૬૦ ॥**

તે પછી નીચેનાં મંત્ર બોલી, ઉપરની રીતે હલાવી જમણા હાથના અનામિકા તથા અંગુઠાવડે તેમાંથી જરા જરા લઈને પૂર્વ કે ઉત્તર દિશા બોલી નાંખવું. એમ ત્રણવાર કરવું.

**ૐ નમઃ શ્યાવા શ્યાયાન્નશનેયત્તઽઆવિદ્ધં તત્તેનિ-
ષ્કૃન્તામિ ॥**

પછી વરે નીચેના મંત્ર બોલી, તે વાટકીમાંથી મધુપર્કના મિશ્ર થયેલા દ્રવ્યનું અનામિકા તથા અંગુઠા વડેજ લઈને પ્રાશન કરવું:-

**ૐ યન્મધુનોમધઠ્યમ્પરમં રૂપમન્નાયમ્ ॥
તેનાદન્મધુનોમધઠ્યેન પરમેણરૂપેનાન્નાયેન
પરમોમધઠ્યોન્નાદોસાનિ ॥**

તે પછી ફરી પણ એજ મંત્ર બોલી, ઉપરની રીતે એવાર તે મધુપર્કના ઉચ્છિદ્ર દ્રવ્યનું પ્રાશન કરવું.

પછી તે અર્ધ્યપાત્ર દ્રવ્યસહિત પુત્ર, શિષ્ય કે પોતાનાથી ઉત્તર દિશામાં એડેલા મનુષ્યોને અપવું.

પછી વરે આચમનપ્રાણાયામ કરવા.

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી જમણા હાથના અગ્રભાગથી (આંગળીઓના ભાગથી) મુખે સ્પર્શ કરવો.

ૐ વાક્મે આસ્યેઽસ્તુ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી જમણા હાથની તર્જની અને અંગુઠાની બન્ને નાસિકાનાં છિદ્રોને સ્પર્શ કરવો.

ૐ નાસિકયોર્મેપ્રાણોસ્તુ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી, અનામિકા અને અંગુઠાથી બન્ને નેત્રોને સ્પર્શ કરવો:—

ૐ અક્ષ્ણોર્મે ચક્ષુરસ્તુ ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલીને મધ્યમા આંગળી તથા અંગુઠાથી જમણા કાને સ્પર્શ કરીને, એજ મંત્રથી એજ રીતે ડાબા કાને પણ સ્પર્શ કરવો:—

ૐ કર્ણયાર્મે શ્રોત્રમસ્તુ ।

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી ડાબા હાથના અગ્રભાગથી જમણા

બાહુને (ખભાથી નીચેના ભાગને) સ્પર્શ કરી, પુનઃએજ મંત્ર બોલી જમણા હાથના કરાચથી ડાબા બાહુને સ્પર્શ કરવો:—

ૐ બ્રાહ્મૈં વલમસ્તુ ।

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી બન્ને હાથના કરાચથી બન્ને કિરુ (સાથળ)નો એકજ સમયે સ્પર્શ કરવો:—

ૐ ઊર્વૌમે ઓજોસ્તુ ।

તે પછી નંચેપ્રમાણે બોલીને બન્ને હાથવડે મસ્તકથી પણ મુધીનાં સર્વ અંગોએ સ્પર્શ કરવો.

ૐ અરિષ્ટાનિ મેંગાનિતનૂસ્તન્વામેસહસન્તુ ।

તે પછી કન્યાદાન દેનારે, વરની પાસે સંમુખ બ્રૂમિપર ઉત્તર દિશા બણી અથ રહે એવી રીતે થોડાક દર્બો મૂકીને વરને આપવા માટે ગોદાનનો નિષ્કય (ગાયના મૂલ્યનું દ્રવ્ય) પોતાના જમણા હાથમાં રાખી, વરપ્રતિ નીચે પ્રમાણે બોલવું:—

ગૌર્ગૌર્ગૌઃ ।

પછી તે દ્રવ્ય વરે પોતાના જમણા હાથે લઈ, દાન કરનારપ્રતિ નીચે પ્રમાણે બોલવું.

**ૐ માતારુદ્રાણાં દુહિતાવસૂનાં સ્વસાદિત્યાનામમૃતસ્ય-
નાભિઃ ॥ પ્રનુવોચંચિકિતુષે જનાયમાગામનાગામ દિર્તિવ-
ધિષ્ઠ ॥ મમચામુકર્ષમણો યજમાનસ્ય પાપ્માહતઃ॥**

તે પછી વરે નીચેનું વાક્ય બોલવું. તેમાં પ્રથમના ઐકારનો મનમાં ને યાદીના વાક્યનો ઉચ્ચેથી ઉચ્ચાર કરવો:—

ૐ ઉત્સૃજત તૃણાન્યત્તુ ।

પછી વરે તે ગોનિષ્ઠ્યના દ્રવ્યને નીચેના દર્ભો ઉપર મૂકવું.

તે પછી કન્યાદાન દેનારે પોતાના વિભવ તથા શક્તિ અનુસાર વસ્તુ ચંદન, અક્ષત, વસ્ત્ર, ઉપવસ્ત્ર, ઉપવીત, પુષ્પમાલા અને મુદ્રિકા આદિ આભરણોથી પૂજન કરવું.

પ્રથમ નીચેનો મંત્ર બળી વરના કપાળમાં ચંદન ચર્ચવું.

**ૐ ત્વાઙ્ગન્ધર્વાઽ અશ્વનં સ્ત । મિન્દ્રસ્ત્વા-
મ્બૃહસ્પતિઃ ॥ ત્વામોષધે સોમો રાજાવિદ્વાન્ય
ક્ષમાદમુચ્યત ॥ ૬૩ ॥**

તે પછી નીચેનો મંત્ર બળી અક્ષત અર્પણ કરવા:—

**ૐ અક્ષત્રમી મદન્તયવપ્પ્રિયા અધૂષત ।
અસ્તોષતસ્વ ભાનવો વિપ્રાનવિષ્ઠયા માતિયોજા-
ન્વિવન્દ્રતે હરી ॥ ૬૪ ॥**

તે પછી નીચેનો મંત્ર બળી વરને પહેરવા સારું સારું—મૃદ્યવાન દેશમાં વસ્ત્ર આપવું:—

ૐ વસોઃ પવિત્રમસિ ઘૌરસિ પૃથિવ્યસિ
માતરિશ્વનોધર્મોઽસિ વિશ્વધાઅસિ ॥ પરમેણ
ધામ્નાદં હસ્વ માહ્વાર્મા તે યજ્ઞપતિહાર્ષીત્ ॥ ૩ ॥

પરે તે વચ્ચે લઈ, પહેરીને આચમન કરવું.

તે પછી ઉપરનો મંત્ર પુનઃ બણી ખીજી ઉપવચ્ચ આપવું.

તે પછી નીચેનો મંત્ર બણી બે ઉપવીત આપવાં.

ૐ બ્રહ્મજ્ઞાનંપ્રથમં પુરસ્તાદિ સીમતઃ સુ-
રુચો વેન આવઃ । સુબુધ્ન્યા ઉપમા અસ્ય વિષ્ઠાઃ
સતશ્ચ યોનિમસતશ્ચ વિવઃ ॥૫૩ ॥

તે પછી પરે તે ઉપવીત લઈ, તેનું જળથી પ્રક્ષાલન કરી દશ-
વાર ગાયત્રી મંત્ર બણી તેનું અભિમંત્રણ કરી, શ્રીસૂર્યનારાયણને
પતાવી નીચેનો મંત્ર બણીને પહેરવું:—

ૐ યજ્ઞોપવીતં પરમં પવિત્રં પ્રજાપતેર્યત્સહજંપુરસ્તાત્ ॥
આયુષ્યમગ્રયં પ્રાતિમુશ્ચશુભ્રં યજ્ઞોપવીતં બલમસ્તુતેજઃ ॥

તે પછી એજ રીતે એજ મંત્ર બણીને ખીજી ઉપવીત પણ
પહેરવું; તે તે પછી આચમન કરી દશવાર ગાયત્રી મંત્રનો જપ કરવો.

તે પછી વરને નીચેનો મંત્ર બણી ફેલનો હાર પહેરાવવો.

ॐ यत्पुरुषं व्यदधुः कतिधा व्यकल्पयन् । मुखं
किमस्या सीत्किं बाहू किमुरु पादा उच्येते ॥

તે પછી નીચેના મંત્રથી વરને મુદ્રિકા (વીંટી) આદિ આભ-
રણો આપવાં.

अलंकारा मया देव सुवर्णेन विनिर्मिताः । प्रीत्यर्थं तव
देवेश भूषणं प्रतिगृह्यताम् ॥

તે પછી કન્યાદાન દેનારે નીચે પ્રમાણે બોલી, વરનું મધુપર્કચિન્ન
પૂર્ણ થયાનો ઉત્તર સંકલ્પ મૂકવો:—

अनेन वरमधुपर्कार्चनेन श्रीवासुदेवः प्रीयतां न मम ॥

તે પછી વરે આચમન પ્રાણાયામ કરી, નીચે પ્રમાણે દારાપ્રતિ
ગ્રહણનો સંકલ્પ કરવો:—

अत्राय महामाङ्गल्यप्रदे अमुकमासे अमुकपक्षे अमुकतियौ
अमुकवासरे धर्मार्थकामप्रजासंपत्ति सिद्ध्यर्थं दाराप्रतिग्रहणं
तदंगतया विहित मग्निप्रतिष्ठापनंच करिष्ये ।

તે પછી વરના આસનથી એક હાથ દૂર સામા ભાગમાં એક
પ્રસ્થ (શેર) ચોખ્ખાની ઢગલી કરી, તેના ઉપર કંકુ વડે સ્વસ્તિક
(સાથિઓ) કરી, તે ઉપર કન્યાને બેસવા સાડ ચાર પાયા વાળા
બાજોઠ કે પાટલો મૂકવો.

કન્યાની માતા અથવા તે પક્ષનાં સ્ત્રીવર્ગ, કન્યાને પીછી ચોળી નવરાત્રી, સારાં વસ્ત્ર ધરેણું પહેરાવી, પોતાના પુરોહિતાદિ બ્રાહ્મણ પાસે કન્યાને શ્રીગણપતિનું પૂજન કરાવી, મદનદ્વજ (મીઠળ) બંધાવી તથાચાર કરી રાખતી. અને કન્યાએ પોતાના સ્વામીના પ્રથમ મેળાપ થવાના તે શુભ સમયમાં પોતાનો સ્વામી ચિરાયુષી થાય, ને પોતાનું સૌભાગ્ય તથા પાતિવ્રત્ય અખંડ જળવાય, તે માટે શ્રીમહેશ્વર સદાશિવ તથા શ્રીમહેશ્વરી પાર્વતીજીનું સ્મરણ-ધ્યાન કરવું.

તે પછી સદાયરણી આનંદી સ્વભાવવાળા સપ નીક પવિત્ર પુર-ષોએ વર અને કન્યાના આસનની વચ્ચે વસ્ત્રનું અંતરપટ ધરવું, ને કન્યાને માણસમાં પધરાવવા માટે તૈયારી કરવાની સૂચના કન્યાનાં મંબંધીઓને આપવી, અને આચાર્યે નીચેજતાવ્યા પ્રમાણે મંગલ-ટક બણવું:—

॥ શાર્દૂલવિક્રીડિતંવૃત્તમ્ ॥

યસ્માદેવ હિ જાયતેઽશ્વિલ મિદં યેનૈવ સંસ્થિયતે
યસ્મિન્નેવ વિલીયતેઽન્તસમયે સર્વેષુ યસ્તિષ્ઠતિ ॥
યો દૃષ્ટા સકલસ્ય ચાનવરતં શાસ્તા ચ મોક્ષા પુનસ્
તંશ્રોમન્નથુરામ દેશિકવચરં વંદેસુ ભક્ત્યાઽનિશમ્ ॥૧॥

સુમુહૂર્ત સાવધાનમ્ ॥૧॥ શુભલગ્નં સાવધાનમ્ ॥૨॥ આ-
ચાર્યઃ સાવધાનઃ ॥૩॥ મદનફલં સાવધાનમ્ ॥૪॥ ગ્રીવામૂત્રં
સાવધાનમ્ ॥૫॥ કૃષ્ણકંઠીઃ સાવધાના ॥૬॥ રત્ન દીપકઃ

સાવધાનઃ ॥ ૭ ॥ માતૃપિતઃ સાવધાનો ॥ ૮ ॥ દેયદ્રવ્યં
સાવધાનમ્ ॥ ૯ ॥ વરકન્યા સાવધાના ॥ ૧૦ ॥ પાણિગૃહર્ણ-
તર પલાનિ ૬૦ અંતર સમયો વર્તેતેઽન્તર સમયઃ ॥

[પ્રથમ લક્ષ મુહૂર્ત જ્ઞેનાર જ્યોતિષીએ લક્ષશુદ્ધિના જે સમય નિશ્ચિત કર્યો હોય, તે સમય વચ્ચે જેટલી પળનું અંતર હોય તેટલી પળની સંખ્યા બોલવી, તે જેમ જેમ મંગળશ્લોકો બોલાતા જાય તેમ તેમ સમય વ્યતીત થતો હોવાથી તે પળોના ઉચ્ચારમાં સંખ્યાનો ઘટાડો કરતાં જવું. આ સાવધાનાંતવાક્યો* દેશરૂઢીને આનુસરી લખ્યાં છે; માટે તેની બાપામાં કાંઈ સુધારો કર્યો નથી. છતાં કોઈને તે વિષે અસંતોષ રહેતો તેમણે તેની રચના શુદ્ધ સંસ્કૃત બાપામાં કરીને બોલવું. માત્ર તેમાં વિભક્તિઓના પ્રત્યયો જોડીને બોલવાનું છે.]

શ્રીમત્પંકજવિષ્ણો હરિહરૌ વાયુર્મહેન્દ્રો નલ-

શ્વંદ્રો ભાસ્કરચિત્તપાલવરુણઃ પ્રેતાગ્રિપાદિગ્રહાઃ ।

પ્રતુમ્નો નલકુવરઃ સુરગજ શ્વિતામણિઃ કૌસ્તુભઃ

સ્વામિશક્તિરરઃ શ્વલાંગલધરઃ કુર્યાત્ સદામંગલમ્ ॥૨॥

સુમુહૂર્ત સાવધનમ્ ॥૧॥ શુભલગ્ન સાવધાનમ્ ॥૨॥ આ-

ચાર્યઃ સાવધાનઃ ॥૩॥ મદનકલં સાવધાનમ્ ॥૪॥ પ્રીવાસૂત્રં

સાવધાનમ્ ॥૫॥ રત્નઃ દીપકઃ સાવધાનઃ ॥૭॥ દેયદ્રવ્યં સા-

वधानम् ॥८॥ वरकन्या सावधाना ॥९॥ षणिगृह्णां तर
पलानि ५० अंतर समय वर्तते समयः ॥

अे प्रभाते प्रत्येक मंगल स्थानना पठ ना अंते उपर प्रभाते
भोक्षुं ने पणनी संख्यामां न्यून करतां जवुं. ने पणनी संख्यामां
६०, ५०, ४०, ३०, २०, १०, ५ अने (पूर्ण) अेम क्रमे घटाडे।
करतां जवुं

वाल्मीकिः सनकः सनंदनमुनिर्व्यासो वसिष्ठो भृगु-
जिवालि जंबदग्नि कौत्सजनको गर्गागिरो गौतमाः ॥

मांघाता ऋषयश्चैव सप्तत वन्सेदिली पोतलः

पुण्यो धर्मस्तं सप्ततं तदुच्यते कुर्यात्सदा मंगलम् ॥ ३ ॥

गौरीश्रीरक्षिते च कुरु विनतादृतः सूपर्णा मुधा,
सावित्री च सरस्वती च सुवगासत्यव्रताहंधरी ॥

स्वाहा जांबवती च रुक्मभगिनीदुःस्वप्न विध्वंसिती ।

वेल्लाचांशुनिधेः समीन मकरा कुर्यात्सदामंगलम् ॥ ४ ॥

नेत्राणां त्रितयं शुभं पशुपते रघुत्रयं पावनं,

तद्विष्णोश्च पदत्रयं त्रिभुवने रक्षयातं चराम त्रयम् ॥

गंगावाह पथत्रयं सुविमलं वेदत्रयं ब्राह्मणाः,

संध्यायास्त्रितयं त्रिजैरभिहितं कुर्यात्सदा मंगलम् ॥ ५ ॥

લક્ષ્મીઃ કૌસ્તુભપારિજાતકમુરા ધન્વંતરિશ્ચંદમા,
 માવઃ કામદુધા સુરેશ્વર ગજોરંભાદિદેવાંગનાઃ ।
 અશ્વઃ સપ્ત મુખો વિષં હરિધનુઃ શંખોઽમૃતં ચાંબુધે
 રત્નાનિ ચ ચતુર્દશઃ પ્રાતેદિનં કુર્યુઃ સદામંગલમ્ ॥ ૬ ॥
 અશ્વત્થો વદરીક ચંદનતર્મુદાર કલ્પદ્રુમો,
 જંબૂનિવકદંબચૂતસરલાવૃક્ષાસ્તુ યેક્ષીરિણઃ ॥
 સર્વૈતે વતનિશ્રિતાવનસમાધૈઞ્જાતકં રાજતે
 રમ્યં ચૈત્રારથં સનંદનવનં કુર્વાત્સદા મંગલમ્ ॥ ૭ ॥
 ગંગાસિંધુ સરસ્વતી ચ યમુના ગોદાવરી નર્મદા,
 કાવેરીસરયુર્મહેન્દ્ર તનયા ચર્ષણવતી વેદિકા ॥
 સિત્રા વેત્રવતી મહાસુર નદી રુયાતા ચ યા ગહ્વકો,
 પૂર્ણાઃપુણ્ય જલૈઃ સમુદ્ર સહિતાઃ કુર્યુઃ સદામંગલમ્ ॥ ૮ ॥

એ પ્રમાણે મંગલાષ્ટકના શ્લોકો બાણવા, ને છેલ્લો શ્લોક બાણી
 પલપૂર્ણનો સમય૦ એમ બોલવું.

કન્યાના મામાએ અથવા જાતિસંપ્રદાયપ્રમાણે જેને કન્યા પધરા-
 રાવવાનો અધિકાર હોય તેણે, વસ્ત્રાલંકારથી શણગારેલી પોતાનાં મુદ્ર-
 દેવશ્પ શ્રીશંકરપાર્વતીનું ધ્યાન કરતી કન્યાને માલ્યરામાં લાવી, વરના
 સામું કન્યાનું આસન પ્રથમથી તૈયાર કરી રાખેલું હોય તે ઉપર પશ્ચિ-
 મબાણના મુખે વરના સંમુખ બેસાડવી. કન્યાને ધરમાંથી માલ્યરામાં

પધરાવવાની વેળાએ સારા મંગલિક વાજીત્રો વગડાવવાં. અને સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓએ જેમાં વરસન્યાનાં પરસ્પર કર્તવ્ય તથા ધર્મોનું વર્ણન કરેલું હોય, તથા પરસ્પરના પ્રેમનું દિગ્દર્શન જે ગીતોમાં હોય, એવાં ઉત્તમ ભાવવાળાં મંગલ ગીતો ગાવાં, પણ વર અને કન્યાના પક્ષની સ્ત્રીઓએ જૂના પદ્મ પાટી એક ખીજાની સ્પર્ધામાં આવી પરસ્પર સામસામા ગંભીર વર્તેનાં રીપરુષોને અમંગલ હલકા અને ઉત્તમ વ્યવિતે ન શોભે એ સ અવાચ્ય (ભૂંડાળા) શબ્દવાળાં અમર્યાદ દ્રશ્યાં ન ગાવાં. ગાવા માટે તો આપણા પૂર્વકાળનાં ધણાં સુર અને પ્રભુભક્તિવાળાં સ્ત્રીકવિ પુરીઆદ અથવા ધણા પુરુષ કવીઓએ સુંદર સીતામંગલ, શંકરપાર્વતી વિવાહ, રૂકિમણીમંગલ આદિ દેવવિવાહનાં નિર્મળ ગીતો રચવાનો પ્રયત્ન કરેલો છે, માટે તેવાં ગીતોજ ગાવાં. જેથી ગાનાર અને સાંભળનાર બન્ને પવિત્ર થાય.

તે પછી પુષ્પની અથવા સૂત્રની વસ્ત્રાળા કન્યાએ પોતાના બને હાથથી લઘ ઉભાં થઇ વરની કોટમાં પહેરાવવી, અને વર તથા કન્યાએ પોતાના ઈષ્ટદેવનું સ્મરણ ધ્યાન કરતાં પરસ્પરનો જમણો હાથ મેળાવવો. તે સમયે આચાર્યાદિ બ્રાહ્મણોએ તથા જ્યોતિષીઓએ નીચે પ્રમાણે બોલવું.

તદેવ લગ્નં સુદિનં તદેવ,

તારાબલં ચંદ્રબલં તદેવ ।

વિદ્યાબલં દૈવબલં તદેવ,

લક્ષ્મીપતે તેઽહ્ધ્રીયુગં સ્મરામિ ॥

સુસુહૃતમસ્તુ ॥

તે પછી તે પૂર્વાભિમુખે બેઠેલા વર અને પશ્ચિમાભિમુખે બેઠેલી કન્યા વચ્ચે જો અંતરપટ ધરાયેલું હોય તેને ઉત્તર દિશા ભણી ખેંચી લેવું. તે પછી આચાર્યાદિ બ્રાહ્મણોએ નીચેના મંત્રો તથા આશીર્વાદાત્મક વચનો ભણી વર-કન્યાના મસ્તકકવચર કંકુથી રંગેલા અક્ષત (રક્તાક્ષત) નાખ્યા.

ॐ मनो जूतिर्जूषतामाज्यस्य बृहस्पतिर्यज्ञ
मिमंतनोतु । अरिष्टं यज्ञं समिमंद धातु विद्मवेदे
वास इह माद यन्तामो ३ प्रतिष्ठ ॥ ३ ॥

सुप्रतिष्ठितमस्तु ॥ दंपत्योरविच्छिन्ना प्रीतिरस्तु ॥

તે પછી વરે કન્યાને પહેરવા સાડા સુંદર મૂલ્યવાન મંગળા વસ્ત્ર (મંગળધાટડી) આપવું, ને તે કન્યાએ ત્યાં પહેરવું. ને વરે કિંવા તેને બદલે આચાર્યાદિ બ્રાહ્મણે નીચેના મંત્ર ભણવો.

ॐ जराङ्गच्छपरि धत्स्व वामोभवाकृष्टीनामभिः शस्ति
पावा शतञ्ज जीवः शारदः सुवर्चरयिच पुत्राननु संव्यय स्वा
युष्मतीदंपरिधत्स्व वाम इति ॥

તે પછી તેવુંજ મૂલ્યવાનું ખીજું એક ઓઢવા સાડા ઉત્તરીવસ્ત્ર કન્યાને વરે આપવું; ને નીચેના મંત્ર ભણવો.

ॐ याऽअकृन्तन्नवयंयाऽअतन्वत । याश्चदेवीस्तन्मूनभितो

તતન્વાતાસ્વાદેવીર્જ રસે સંઘ્ય યસ્મા યુગ્મતીદંમ્યરિધત્સ્વવાસઃ॥

તે પછી કન્યાના પિતાએ વર કન્યાને એક ખીખના સામું નોવાની આજ્ઞા કરતી. તે તેઓ એક ખીખનું નિરિક્ષણ કરે તે વેળાએ નીચેનો મંત્ર બોલવો.

ૐ સમજંતુ વિશ્વેદેવાઃ સમાપોહૃદયાનિનૌ ॥ સમ્પાતારિ
આસન્ધાતાસમુદ્દેષ્ણોદધાતુનાવિતિ ॥

તે પછી વરે નીચેનો મંત્ર બોલતાં કન્યાના કંઠે મંગળસૂત્ર અથવા કોઈ માંમલિક કંઠાબરણ પહેરાવવું; કિંવા મંગળદોરો બાંધવો.

ૐ માંગલ્યતંતુનાનેન મમ જીવનહેતુના ।

કંઠે વદનામિ સુમંગે ત્વં જીવ શરદાં શતમ્ ॥

ૐ યદા વદન્દાક્ષાયણા હિરણ્યં શતાની-

કાય સુમનસ્યમાનાઃ ॥ તન્મઽભાવધ્નામિ શત
શારદાયા યુગ્માન્જરદષ્ટિર્યથાસમ્ ॥ ૩૬ ॥

તે પછી નીચેના મંત્રો બોલતાં એવડું કાચું સૂતર લઈ (કંકવાળું કરી, કન્યાના જમણા અંગે (કંઠ અને ખભા વચ્ચેનો ભાગ) થી આરંભી વરકન્યા બંનેના અંગે પાંચ વાર અને બંનેના કટિપ્રદેશ પર સાત વાર ફરતું સૂત્ર વીંટવું.

[ગુજરાતમાં આ ઠેકાણે આચાર્યે પ્રથમથી તૈવાર કરી રાખેલી વશમાળા નીચેના મંત્રો બોલી પહેરાવવાનો સંપ્રદાય છે. વરમાળા બના-

વવાની રીતિ આ પ્રમાણે છે:—ભૂમિપર ચાર હાથને અંતરે ખીલા રોપી એકવડુ કાચું સૂતર લાઈ તે બન્ને ખીલાઓ ફરતું ચોવિશવાર વીંટવું. એ ચોવિશ તંતુની વરમાળા કંકુથી રંગીને વરકન્યાના કંઠે પહેરાવાય છે, માટે આ રથજે પોતાના દેશાચાર પ્રમાણે કરવું. વરમાળા આરેપણુ કરતાં પણ નીચેના મંત્રોજ બળવા.]

ॐ પરિ ત્વા ગિર્વણો ગિર ઇમા ભવન્તુ વિ-
શ્વતઃ । વૃધ્ધાયુમનુ વૃદ્ધ્યો જુષ્ટા ભવન્તુ જુષ્ટયઃ ॥ ૩૫ ॥
इन्द्रस्यस्यूरसि । इन्द्रस्य ध्रुवोसि । ऐन्द्रमसि
वैश्वदेवमसि ॥ ३६ ॥ विभूरसि प्रवाहणः । वह्नि-
रसि हव्यवाहनः । श्वात्रोऽसि प्रचेताः । तुथो-
ऽसि विश्ववेदाः ॥ ३७ ॥ उशिगसि कविः । अङ्गा-
रिरसि बम्भारिः । अवस्यूरसि दवस्वान् । शु-
न्ध्यूरसि मार्जालीयः । सम्राडसि कृशानुः । प-
रिषद्योऽसि पवमानः । नभोऽसि प्रतका । मृषोऽसि
हव्यसूदनः ऋतधामासि स्वर्ज्योतिः ॥ ३८ ॥ स-
मुद्रोऽसि विश्वव्यचाः । अजोऽस्येकपात् । अहि-

રાસિ બુઞ્યઃ વાગસ્યૈન્દ્રવતિ સતોઽસિ । ઋતસ્ય
 દ્વારૌ મા મા સન્તાપ્તય ॥ અધ્વના મધ્વ પતે
 પ્રમાતેર સ્વસ્તિ મેઽસ્મિન્ પયિ દેવયાને ભૂયાત્
 ॥ ૩૩ ॥ વિવ્રત્ય મા ચતુરે ક્ષધ્વમ્ । અગ્નયઃ
 સગરાઃ સગરા સ્થ સગરૈર્જનામ્ના રૌદ્રેણાની કેન-
 પાત માગ્નયઃ પિપૃત માગ્ન યો ગોપાયત મા નમો
 વોઽસ્તુ મા માર્હિંસિષ્ઠ ॥ ૩૪ ॥ જ્યોતિરસિ વિ
 શ્વરૂપં વિશ્વેષાં દેવાનાં સમિત્ । ત્વં સોમ
 તનૂકૃદ્ભ્યોદ્દેષોભ્યોઽન્ય કૃતેભ્ય ઉરુયન્તાસિ
 વરૂથં સ્વાહા । જુષાણો અપ્તુરાજ્યસ્ય વેતુ
 સ્વાહા ॥ ૩૫ ॥

પછી કન્યાદાન દેનાર પુરુષે વરના આસનથી દક્ષિણ બાજી દર્બ
 કે જાના આસન પર સ્વસ્થપણે ઉત્તરાભિમુખે બેસી બદ્ધશિખ થઈ
 આચમન પ્રાણાયામ કરી, જમણા હાથમાં દર્બ, અક્ષત અને જળ
 રાખી તે નીચે પ્રમાણે બોલી કન્યાદાનનો સંકર્ય કરવો.

કન્યાદાન દેનાર પુરુષની સ્ત્રીએ પણ પોતાના સ્વામીના જમણે

પડખે પવિત્ર આસનપર સ્વસ્થપણે બેસી, આયમન પ્રાણાયામ કરી હાથમાં દર્ભાક્ષિત સહિત જળ રાખી પોતાના સ્વામીની સાથે એકમત થઇ તેજ પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો:—

અત્રાચ મહામ. ક્વલ્યપ્રદે અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુકતિર્થી
અમુકવાસરે અસ્યાઃ કન્યાયાઃ અનેન વરેણ ધર્મપ્રજયા ઉભ-
યોર્અશ્વદ્વયર્થં તથા ચ માત્રસમસ્ત પિતૃણા નિરતિશયાનંદ બ્રહ્મ-
લોક સુખાપ્ત્યાદિકન્યાદાનકલ્પોક્તકલાશાસ્ત્રે અનેન વ-
રેણાસ્યાં કન્યાયામુષ્ઠ દયિષ્યમામસંત્યા દશપૂર્વાન્દશાપ-
રાન્નાંચૈકવિંશતિપુરુષ નુદ્ધર્તુકામઃ શ્રીલક્ષ્મીનારાયણ પ્રીતયે
ચ બ્રાહ્મવિવાહવિધિનાકન્યાદાનમહંકરિષ્યે ॥

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરીને હરીથા કયાદાનાંગભૂત વરકન્યાનું
શોડષોપચાર પૂજન કરવાનો સંકલ્પ નીચે પ્રમાણે બોલીને કરવો.—

તદંગત્વેનાદૌ શ્રીલક્ષ્મીનારાયણ પ્રીતયે વધૂવરયોઃ શોડ-
ષોપચારૈઃ પૂજનં કરિષ્યે ।

તે પછી પ્રથમ શ્રીવિષ્ણુસ્વરૂપાય વરાય નમઃ । એ
મંત્રથી વરનું અને શ્રીમહાલક્ષ્મીસ્વરૂપાયૈ કન્યકાયૈ નમઃ ।

એ મંત્રથી કન્યાનું પૂજન કરવું. તેમાં તાંગાનું મોટું પાત્ર (તાસ કથ-
રોટ) તેમની પાસે મૂકી, વરના પગ તેમાં રખાવી ઉપરનો મંત્ર બોલી
ફૂલનું આસન, ઉજ્જોલકથી પાદ, ચંદન અક્ષત ફૂલ પૂષ્પસહિત જળનું

અર્ધ્ય, મુદ્ધ જળથી આચમન અર્પણ કરવાં. પછી તે બન્ને ચરણનું જળથી પ્રક્ષાલન કરી, દૂધ, દંહી, મધ, ઘી અતે સાકર, એ પંચામૃત સ્નાનના પદાર્થોથી સ્નાન કરાવી, આચમનીયાર્થ જળ અર્પણ કરી, વસ્ત્ર યજ્ઞોપવીત અર્પણ કરવાં. તે પછી કંકુવડે પગની આંગળીઓથી ઢીચણબણી પોતાતો હાથ બાય એ રીતે કન્યાદાન દેનારે વરના પગ પીળવા. પછી અક્ષત, પુષ્પ, ધૂપ, દીપ, નૈવેદ્ય, મુખવાસ, દક્ષિણા પ્રદક્ષિણા મંત્ર પુષ્પાંજલિ ને નમસ્કાર, એ ઉપચારોથી પૂજન કરવું. એ પ્રમાણે કન્યાદાન દેનારે પહેલું વરનું પૂજન કરવું. તે પછી ઉપર દર્શાવેલા કન્યાના પૂજનના મંત્ર વડે કન્યાદાન દેનાર સ્ત્રીએ, ઉપર જોવો વરના પૂજનનો વિધિ બતાવ્યો છે તેજ પ્રમાણે કન્યાનું પણ પૂજન કરવું:—

વરના પૂજન વખતે જ્યારે પોતાનો સ્વામી જળથી ચરણ પ્રક્ષાલન કરે ત્યારે કન્યાદાન દેનાર સ્ત્રીએ ઝારી વડે જાગધારા કરવી. પંચામૃતના પદાર્થો તેણેજ અર્પણ કરવા આદિ પોતાના સ્વામીને તેમાં સહાય કરવી. ને કન્યાના પૂજન વખતે તેજ પ્રમાણે પોતાની સ્ત્રીને પુરુષે સહાય કરવી.

તે પછી વરે પોતાના જમણા હાથનો અંજલિ કન્યાદાન દેનાર પુરુષ સમીપ ધરી રાખવો.

કન્યાદાન દેનારે નીચે પ્રમાણે બોલી તે વરના જમણા અંજલિમાં નીચે પ્રમાણે બોલી એક આચમની જલ અર્પણ કરવું.

શિવા આપઃ સન્તુ ।

તેના પ્રતિવચનમાં વરે નીચેપ્રમાણે બોલવું.

સન્તુ શિવા આપઃ ।

પછી નીચે પ્રમાણે કન્યાદાન દેનારે વરને નમસ્કાર કરતાં બણવું.

સૌમનસ્યમસ્તુ ।

તેના પ્રત્યુત્તરમાં વરે બોલવું કે,

અસ્તુ સૌમનસ્યમ્ ॥

પછી કન્યાદાન દેનારે નીચે પ્રમાણે બોલી, તે અંજલિમાં
અક્ષત આપવાઃ—

અક્ષતં ચારિષ્ઠં ચાસ્તુ ।

પછી પ્રતિ વચનમાં નીચે પ્રમાણે વરે બોલવુંઃ—

અસ્ત્વક્ષતમરિષ્ઠં ચ ।

પછી નીચે પ્રમાણે બોલીને તે અંજલિમાં કન્યાદાન દેનારે
ચંદનના છાંટા નાખવાઃ—

ગંધાઃ પાંતુ સૌમંગલ્યં ચાસ્તિવતિ ભવન્તો બ્રુવન્તુ* ।

પ્રતિવચનમાં વરે બોલવું કે,

સૌમંગલ્યં ચાસ્તુ ।

* આ ઠેકાણે ભવન્તઃ અને બ્રુવન્તુ એ બહુ વચનનાં ક્રિયા-
પદો છે; તે વરના માન્યાર્થે છે. એમ સમજવું. સંસ્કૃત વ્યાકરણના નિયમે
માન્યાર્થે બહુ વચન વપરાય છે.

કન્યાદાન દેનાર યજમાને નીચે પ્રમાણે તે અંજલિમાં અક્ષત આપવા.

અક્ષતાઃ પાન્તુ આયુષ્યમસ્તિતિ ભવંતો બ્રુવન્તુ ।

તેના પ્રત્યુત્તરમાં વરે બોલવું કે,

આયુષ્યમસ્તુ ।

પછી યજમાને તે અંજલિમાં નીચે પ્રમાણે બોલી પુષ્પો આપવાં.—

પુષ્પાણિ પાન્તુ સૌશ્રિયમસ્તિતિ ભવંતો બ્રુવન્તુ ।

પ્રત્યુત્તરમાં વરે બોલવું કે,

સૌશ્રિયમસ્તુ ।

તે પછી યજમાને તે અંજલિમાં નીચે પ્રમાણે બોલી તાંબુલ

(નાગરવેલનું પાન) આપવું.—

તાંબુલાનિપાંતુ ऐश्वर्यमस्તિતિ ભવંતો બ્રુવન્તુ ।

તેના પ્રત્યુત્તરમાં વરે બોલવું કે,

ऐश्वर्यમસ્તુ ।

પછી યજમાને તે અંજલિમાં નીચે પ્રમાણે બોલી દક્ષિણાથે

દ્રવ્ય આપવું.

દાક્ષિણાઃ પાંતુ बहुधनमस्તિતિ ભવંતો બ્રુવંતુ ।

તેના પ્રત્યુત્તરમાં વરે બોલવું કે,

बहुधनमસ્તુ ।

પછી યજમાને નીચે પ્રમાણે બોલી તે અંજલિમાં આચમની

બરી જલ આપવું.

સકલારાધનૈઃ સ્વર્ચિતમસ્તિતિ ભવંતો બ્રુવન્તુ ।

તેના પ્રત્યુત્તરમાં વરે બોલવું કે:

સકલારા ધનૈઃ સ્વર્ચિતમસ્તુ ।

તે પછી કન્યાદાન દેનારે અથવા આશાયે નીચે પ્રમાણે બોલી,
પ્રથમ વરપક્ષનો ગોત્રોચ્ચાર કરવો.—

અમુક^૧ગોત્રસ્યામુક^૨પવરસ્યામુક^૩શર્મણઃ પ્રપૌત્રાય

અમુક^૧ ગોત્રસ્યામુક પ્રવરસ્યામુક^૩ શર્મણઃ પ્રૌત્રાય ।

એ પ્રમાણે વરના પક્ષનો ગોત્રોચ્ચાર થયા પછી નીચે પ્રમાણે
કન્યાના પક્ષનો ગોત્રોચ્ચાર કરવો:—

૧ વરના પ્રપિતામહ (આપના દાદા)ના ગોત્રનું નામ દેવું.

૨ તે ગોત્રના પ્રવરોનું નામ દેવું.

૩ વરના પ્રપિતામહ (આપના દાદા)નું નામ દેવું.

૪ આ સ્થલે ક્ષત્રિએ **વર્મણઃ** અને વૈશ્યે **ગુપ્તસ્ય** અથવા
ભૂતેઃ એમ બોલવું.

૫ વરના પિતામહના (દાદાના) ગોત્રનું નામ દેવું.

૬ તે ગોત્રનાં પ્રવરો બોલવાં.

૭ વરના પિતામહ (દાદા)નું નામ બોલવું.

અમુક ગોત્રસ્યામુક^૧ પ્રવરસ્યામુક^૨ શર્મણઃ પુત્રાયામુક
નામ્ને^૩વરાય ।

અમુક^૪ ગોત્રસ્યામુક^૫ પ્રવરસ્યામુક^૬ શર્મણઃ પ્રપૌત્રી^૭ ।

અમુક^૮ ગોત્રસ્યામુક^૯ પ્રવરસ્યામુક^{૧૦} શર્મણઃ પૌત્રી^{૧૧} ।

અમુક^{૧૨} ગોત્રસ્યામુક^{૧૩} પ્રવરસ્યામુક^{૧૪} શર્મણઃ પુત્રીમ્^{૧૫}
મુક્તીનામ્ની^{૧૬} કન્યા^{૧૭} ।

૪ વરના પિતાનું ગોત્ર બોલવું.

૫ તે ગોત્રનાં પ્રવરો બોલવાં.

૬ વરના પિતાનું નામ બોલવું.

૭ વરનું નામ બોલવું.

૮ કન્યાના પ્રપિતામહ (આપના દાદાનું) ગોત્ર બોલવું.

૯ તે ગોત્રનાં પ્રવર બોલવાં.

૧૦ કન્યાના પ્રપિતા મહનું (આપના દાદાનું) નામ બોલવું.

૧૧ કન્યાનાં પિતામહ (દાદા) નું ગોત્ર બોલવું.

૧૨ તે ગોત્રનાં પ્રવર બોલવાં.

૧૩ કન્યાના પિતામહનું (દાદાનું) નામ બોલવું.

૧૪ કન્યાના પિતાનું ગોત્ર બોલવું.

૧૫ તે ગોત્રનાં પ્રવર બોલવાં.

૧૬ કન્યાના આપનું નામ બોલવું.

૧૭ કન્યાનું નામ બોલવું.

એ પ્રમાણે બન્ને પક્ષના ગોત્રાન્વયાર કરવા. એ ગોત્રાન્વયારો એક વાર, એ વાર કે ત્રણવાર બોલવા. એવા જૂના જૂના પદ્ધતિકારો તથા સ્મૃતિકારોના મત છે. માટે જેને જેમ અનુકૂળ પડે તેણે તેન કરવું. એ વાર ત્રણ વાર બોલવા તે હાંચ્યાસ્વરે મંડપમાં રહેલાં સર્વ માણસોના સાંભળતાં બોલવાનું સુખ્ય એ હેતુ રહેલો છે કે વરકન્યા ઉત્તમ કૃણનાં અને જૂદા જુદા ગોત્રનાં છે, પણ એકગોત્રી નથી. જેથી શિવાહ શાસ્ત્રોક્ત રીતે ઉચિત થયો છે.

તે પછી કન્યાદાન દેનાર યજમાન અને યજમાન પત્નીએ, જન્મણા હાથમાં દર્ભાક્ષિત સહિત જળ રાખી નીચે પ્રમાણે દાનવાક્ય બોલવું, અને તે દાનવાક્ય બોલાઇ રહેતાં કન્યાનો જન્મણો હાથ અને પોતાના હાથમાં રહેલાં દર્ભાક્ષિતમહિન જળ, એ બધું એકજ વખતે વરના જન્મણા હાથમાં અર્પણ કરવો, અને યજમાન પત્નીએ નીચેનું વાક્ય બોલાઇ રહેતાં સુધી તે વરકન્યાના હાથપર ઝારીવડે જલની ધારા કરવી-

મમ સમસ્તે ત્યાદિ પ્રીતયે इत्यंतं पूर्ववदुच्चार्यामु^१કગો-
ત્રાયामુકપ્રવરાન્વિતાયામુકવેદા^૨ ધ્યાયિને અમુક^૩ શર્મણે
શ્રીધરરૂપિણે વરાયામુક^૪ ગોત્રોત્પન્નામમુક^૫પ્રવરાન્વિતા-
મમુ^૬કીનામ્તી શ્રી રૂપિણીમિમાંકન્યાં યથાશક્ત્યલંકૃતા

કન્યાના આપનું ગોત્ર બોલવું.

૧ વરના ગોત્રનાં પ્રવર બોલવાં. ૨ વરના અધિત વેદનું નામ દેવું. ૩ વરનું નામ દેવું. ૪ કન્યાના આપનું ગોત્ર બોલવું. ૫ તે ગોત્રનાં

મુપકલ્પિતોપસ્કારસહિતાં પ્રજાપતિદૈવત્યાં પુરાણોક્ત શત-
ગુણીકૃત્ય જ્યોતિષ્ટોમાતિરાત્રફલપ્રાપ્તિકામઃ કન્યાદાનક
લ્પોક્તફલપ્રાપ્તિકામો વા પ્રજોત્પાદનાર્થં માર્યત્વેન તુભ્ય
મહં સંપ્રદદે ॥

હું, મારા સમસ્ત પૂર્વજોના ઉદ્ધાર માટે, તથા પ્રસન્નતા સારું
આજ, અમુક ગોત્રની, અમુક પ્રવરની, અમુક વેદની, અમુકી શાખાનું
અધ્યયન કરેલા અમુક શર્મા નામના બ્રાહ્મણને શ્રીધર નામના વરને,
અમુક ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલી, અમુકપ્રવરની, અમુક નામની શ્રીસ્વરૂપી
આ કન્યાને, યથાશક્તિ અલંકારોથી શણુગારીને તથા મારી સ્થિતિ,
શક્તિ, અનુસાર મળી આવેલાં સાહિત્યો સહિત, પ્રજાપતિના દૈવત
વાળી કન્યા, પુરાણપ્રતિપાદિત જ્યોતિષ્ટોમ, અતિરાત્રોક્ત, અને સંપૂર્ણ
કન્યાદાન કદમમાં કડેલાં પુણ્યોથી શ્રમણા પુણ્યદ્રવ્યની કામના વાળો
યજમાન હે વરરાજા ! તમને પ્રજા ઉત્પન્ન કરવા સારું તથા તમારી
ધર્મપત્ની થવા સારું અર્પણ કરું છું.)

એ પ્રમાણે ભણી કન્યાદાન દેનાર સ્ત્રી પુરૂષે, કન્યાના જમણા
હાથ સહિત પોતાના હાથમાં રાખેલાં દર્ભાક્ષિત સહિતજ જળ વરના
જમણા હાથમાં અર્પણ કરવાં.

પ્રવર બોલવાં. ૬ કન્યાનું નામ બોલવું. ૭ કન્યાના આપનાં પ્રવરો
બોલવાં. ૮ વર જે વેદ શાખાનો હોય તે બોલવું. ૯ વરનું નામ બોલવું.

અર્પણ કરતાં ' પ્રજાપતિઃ પ્રીયતાં ' એમ મનમાં, અને ' નમ્રમ
એમ સ્પષ્ટ ઉચ્ચાર કરીને બોલવું.

એ રીતે યજ્ઞમાન દંપતી કન્યાદાન કરે ત્યારે તે વરે નીચે પ્ર-
માણે બોલીને દાનનો પ્રતિગ્રહ કરવો:—

ૐ સ્વાસ્તિ ॥ ૐ ઘૌસ્ત્વા દદાતુ પૃથિવી ત્વા પ્રતિગૃહ્ણાતુ ॥

તે પછી કન્યાદાન દેનારે એ હાથ બેડી, નીચે પ્રમાણે પ્રાર્થના
સચક વાક્યો બોલવાં:—

ગૌરી કન્યામિમાં વિપ્ર યથાશક્તિ વિભૂષિતામ્ ।

ગોત્રાય શર્મણે તુભ્યં દત્તા વિપ્રસમાશ્રય ॥ *

બાવાર્ધ:—હે અમુકશર્મા નામના વિપ્ર । તમને મેં આ યથાશક્તિ
વસ્ત્રાભૂષણથી શણગારેલી ગૌરીમંડાવાળી કન્યા દાનમાં આપી, માટે
તેનું સારી રીતે પાલન પોષણ કરી સારો આશ્રય આપો.

કન્યે મમાગ્રતો ભૂયાઃ કન્યે મે દેવિ પાર્શ્વયોઃ ।

કન્યા મે પૃષ્ઠતો ભૂયાસ્ત્વદાનાન્મોક્ષમાપ્નુયામ્ ॥

મમ વંશકુલે જાતા પાલિતા વત્સરાષ્ટકમ્ ।

તુભ્યં વિપ્ર મયાદત્તા પુત્રપૌત્રવિવર્દતી ॥

ત્રૈલોક્યનાથો દેવેશઃ સર્વભુત દયાનિધિઃ ।

દાનેનાનેન મે જીતઃ અતઃ શાંતિ પ્રયચ્છમે ॥

પછી નીચેના વાક્યથી કન્યાદાન દેનાર નીચેના વાક્યથી વરની
પ્રાર્થના કરે છે.

યસ્ત્વયા ધર્મચરિતવ્યઃ સોઽનયાસહ ધર્મેચાર્યે ચ કામે
ચ ત્વયેયં નાતિચરિતવ્યા ।

ભાવાર્થઃ—તમારે જે ધર્મા ચરણ કરવું તે આ કન્યાની સાથે કરવું.
તેના પ્રત્યુત્તરમાં વરે નીચે પ્રમાણે બોલવું.

નાતિ ચરામિ ॥

પછી કન્યાદાન દેનારે નીચે પ્રમાણે બોલી, કન્યાદાનની
પ્રતિષ્ઠાની સિદ્ધિ માટે વરના જમણા હાથમાં જલસહિત સુવર્ણ આદિ
દાનાંગ દક્ષિણા આપવી.

કૃતસ્ય કન્યાદાનપ્રતિષ્ઠાસિદ્ધ્યર્થેમિપાંદક્ષિણાં તુમ્ય-
મહે સંપદદે ॥

દક્ષિણા આપ્યા પછી ' ન મમ ' એમ આપનારે બોલવું. યજ્ઞ-
માન જે દક્ષિણા આપે તે વરે ઐ સ્વસ્તિ । એમ બોલીને લેવી.

અને ધર્મ, અર્થ અને કામમાં એની અવગા કરવી નહિ.

તે પછી કન્યાદાન દેનારે ગાય, ભૂમિ, દાસી, પદ્મંગ, અંગુલી
(વીંટી), કુંડળ, ઘોડો, હાથી, ઘર, બેશ, તાંબાનાં, કાંસાનાં, રૂપાનાં,
વા સોનાનાં જળપાત્રો, અથવા ભોજનપાત્રો, તાંબુલ પાત્ર, (પાન
રાખવાનું પાત્ર), કડાં, પુસ્તક અને વૃષભ, આદિ ધનો પોતાના વૈભવ
તથા શક્તિ અનુસાર આપવાં; તેમાં જે જે વસ્તુનું દાન કરવામાં
આવે તે તે દાનનો મંત્ર નીચેના મંત્રોમાંથી ભણવો. કદાચ તે દાન-

ની વસ્તુ પ્રત્યક્ષ ન હોય તો તેના બદલે તેનો નિષ્કૃય નીચેના મંત્રે
બોલી આપવો.

ગોદાનનો મંત્ર:-

યજ્ઞસાધનભૂતાયા વિશ્વસ્યાઘ પ્રણાશિની ।

વિશ્વરૂપ ધરો દેવઃ પ્રીયતામનયા ગવા ॥

ભૂમિદાનનો મંત્ર:-

સર્વે સસ્યાશ્રયા ભૂમિર્વરાહેણસમુદ્ભૂતા ।

અનંત સસ્યફલદા અતઃશાંતિં પ્રયચ્છમે ॥

ઘાસીદાનનો મંત્ર:-

ઇયંદાસી મયા તુભ્યં શ્રીવત્સપ્રતિપાદિતા ।

સદા કર્મકરી ભોગ્યા યથેષ્ટં ભદ્રમભુતે ॥

શય્યાદાન મંત્ર:-

અશૂન્યં શયનં નિત્યમનૂનાં શ્રિયન્નુન્નતિમ્ ॥

સૌભાગ્યં દેહિ મે નિત્યં શય્યાદાનેન કેશવ ॥

અંગુલીયદાનનો મંત્ર:-

હિરણ્યગર્ભ સંભૂતંભૌવર્ણં ચાંગુલીયકમ્ ।

સર્વપદં પ્રયચ્છામિ પ્રીણાતુ કમલાપતિઃ ॥

કુંદનદાનનો મંત્ર:-

હીરોદયથનેપૂર્વમુદ્ભૂત કુંદલ્લસમ્ ।

श्रियासह समुद्रूतं ददे श्रीः प्रीयतामिति ॥

अश्वदानेनो मंत्रः—

महार्णवसमुत्पन्न उच्चैः श्रवसपुत्रक ।

मयात्वं विप्रमुख्याय दत्तः शान्तिप्रयच्छमे ॥

होथीना दानेनो मंत्रः—

सुप्रतीक गर्जेद्रत्वं सरस्वत्याभिषेचित ।

इन्द्रस्य वाहनं शश्वत्सर्वदेवैश्च पूजित ॥

दानेनानेन दत्तेन ममशान्तिं प्रयच्छमे ।

धरना दानेनो मंत्रः—

इदं गृहं गृहाणत्वं सर्वोपस्कर संयुतम् ।

तव विप्र मसादेन ममास्त्वाभिमतंफलम् ॥

भंशना दानेनो मंत्रः—

इन्द्रादिलोकपालानां याराज्यमहिषीशुभा ।

महिषासुरस्य जननी सास्तु मे सर्वकामदा ॥

ताम्रपात्रेना दानेनो मंत्रः—

पराशवादपैशून्यादभक्षस्यचभक्षणात् ।

उत्पन्नपापं दानेन ताम्रपात्रस्य नश्यतु ॥

कांसानां पात्रेना दानेनो मंत्रः—

यानि पापानि काम्यानि कामोत्थानिकृतानि च ।
कांस्यपात्रप्रदानेन तानि नश्यंतु मे सदा ॥

शुभानां पात्रानां दाननो मंत्रः—

अगम्यागमनं चैव परदारा भिमर्शनम् ।
रौप्यपात्रप्रदानेन तानिनश्यंतु मे सदा ॥

सोनानां पात्रानां दाननो मंत्रः—

जन्मजन्मसहस्रेषु यत्कृतं पातकं मया ।
स्वर्णपात्रप्रदानेन शान्तिस्तस्यास्तु मे सदा ॥

तांशुष्य पात्रानां दाननो मंत्रः—

पूरितं पूग पूगेन नागवल्लीदलान्वितम्
पूर्णेन चूर्णपात्रेण कर्पूराबिटकेन च ॥
सपूगखंडनां देव्यं गंधर्वाप्सरसां प्रियम् ॥
करकत्वं निरातकं त्वंप्रसादात्कुरुष्वमाम् ॥

सोनानां कडांनो दाननो मंत्रः—

काचनं हस्तवलयं रूपकांतिमुखमदम् ।
विभूषणं प्रदास्यामि विभूषयतनु सदा ॥

पुस्तकानां दाननो मंत्रः—

सर्वविद्याश्रयज्ञानकारणं लक्षिताक्षरम् ।

પુસ્તકં સં પ્રયચ્છામિ પ્રીતાભવતુ ભારતી ॥

અલ્પધના દાનનો મંત્ર:—

ધર્મસ્ત્વં વૃષરૂપેણ જગદાનંદકારક ।

અષ્ટમૂર્તે રધિધ્વાનમતઃ શાંતિં પ્રયચ્છમે ॥

એ પ્રભાણે દાનો થયા પછી વરે નીચેના કામસ્તુતિના મંત્રો ત્રણ વાર બોલવા:—

ૐ કોદાત્ કસ્માઽઅદાત્ કામોદાત્
કામાયાદાત્ ॥ કામો દાતા કામઃ પ્રતિગૃહીતા
કામૈ તત્તે ॥ ૪૮ ॥ અથયદન્યદ્દદાતીદંમ્મેપ્યપુત્રા
સદિતિતત્પ્રત્યેતિકોદાત્કસ્માઽઅદાત્કામો દા-
ત્કામાયાદાત્ ॥ કામોદાતાકામઃ પ્રતિગૃહીતા-
કામૈતત્તે ॥

તે પછી કન્યાદાન દેનાર યજમાને બ્રાહ્મણોનું ગંધાક્ષતથી પૂજન કરીને દક્ષિણા આપવી અને આ કન્યાદાનના અંગે નીચે પ્રમાણે બોલી યથાશક્તિ બ્રહ્મભોજન કરાવવાનો સંકલ્પ કરવો:—

અત્રાગ્ર મહામાંગલ્યપદે અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુકતિથૌ
અમુકવાસરે કન્યાદાનાંગત્વેન યથાશક્તિ બ્રહ્મભોજનં કરિષ્યે ।

તે પછી કન્યાદાનનો ઉત્તર સંકલ્પ નીચે પ્રમાણે કરવો:—

अनेन कन्यादानकर्मणा श्रीलक्ष्मीनारायणः प्रीयताम्
न मम ।

તે પછી વરકન્યા પરસ્પર એકબીજાને (કંકણબંધન) કાંકણ દોરા બાંધે છે; તેમાં પ્રથમ નીચેનો મંત્ર બણી કન્યાએ વરને બાંધવો. કન્યાને બદલે મંત્ર આચાર્યાદિ બ્રાહ્મણે બોલવો. કેટલીક ન્યાતોમાં આ ટેકાણે નીચેના મંત્રથી કન્યાને પ ય કાંકણો પહેરાવાય છે.

ॐ यदाबध्नन् दाक्षायणा हिरण्यं शता-
नीकाय सुमनस्यमानाः । तन्मम आवध्नामि
शतशारदाया युष्मान् जरदष्टिर्यथासम् ॥ ૪૫૬ ॥

તે પછી વર નીચેનો મંત્ર બણી કન્યાને બાંધે છે.

आवृत्तान्नोशचीदेवी कंकणस्थाशचीसदा ।

शचीन्द्रयोरिवभीतिःशरवयोरस्तु सर्वदा ॥

ॐ त्रीणि त आहुर्दिवि बन्धनानि त्रीण्यप्सु
त्रीण्यंतः समुद्रे उतेव मेवरुण इच्छन्त्सर्वन् य-
त्रાત આહુઃ પરમંજનિત્રમ્ ॥ ૪૫૭ ॥

તે પછી વરકન્યા ઉભાં થઇ, આગળ વર અને પાછળ કન્યા રહે એમ નીચેનો મંત્ર બણી ચાલીને વરના દક્ષિણ હાથ બણી કન્યાનું આસન રહે એ રીતે બન્ને બળ્યાં એ પૂર્વાભિમુખે બેસવું.

ૐ યદૈષિ મનસા દૂરં દિશોનુપ વમાનોવા ।

હિરણ્યપર્ણો વૈકર્ણઃ સત્વામન્મનસાં કરોતુ ॥

તે પછી વરે કન્યાના નામને 'દેવિ' સંબોધન જોડી કન્યાનું નામ દેવું, જેમ 'દેવિ લલિતે' । એ પ્રમાણે.

વરકન્યા ઉભાં થઇ આસન બદલે તેટલી વાર, તથા પીછ કોમ ઝાતિમાં માલ્યર થયા પછી-કન્યાદાન થયા પછી આંગણના સંકોચને લીધે મંડપ વિશાળ સ્થળે રાખ્યો હોય ને વિવાહાંગહોમ ત્યાં કરા નો હોય, તો તે વરકન્યા માલ્યરમાંથી આવી હોમના સ્થળે આસન-પર બેસે ત્યાંસુધી, કોઇ સદાચરણી પુરુષે વાણીનિયમમાં રાખી, મૌનપણે ત્રાંમાનો પવિત્ર જળથી ભરેલો કળશ પોતાના જમણા ખભા ઉપર રાખી ઉભા રહેવું; ને તે કળશને વિવાહાંગ હોમ કરવાની વેદિકાથી ઉત્તરમાં કે ઇશાનમાં વેદીથી ત્રણ હાથ દૂર તળે ચોખ્ખાની ઢગલી કરી સ્થાપવો. કદાપિ પોતાનાથી બની શકે તો તે કળશ લઇને સમસ્ત વિવાહવિધિ પૂરા થઇ રહે અને વરકન્યા ઉપર અભિષેક થાય ત્યાંસુધી ઉભા રહેવું.

તે પછી કન્યાદાન દેનારે નીચે પ્રમાણે બોલી વરકન્યાને પર-સ્પરે સામું જોવાની આજ્ઞા કરવી.

પરસ્પરં સમીક્ષેતામૃ* ।

પછી વરે નીચેનો મંત્ર ભણી કન્યાના સામું નિરીક્ષણ કરવું. (જોવું.)

ૐ અઘોર ચક્ષુરપતિઘન્યે ધિશિવાપ શુભ્યઃ સુમનાઃ
સુવર્ચાઃ ॥ વીરમૂર્દેવકામાસ્યોનાશનોભવાદ્વિપદેશં ચતુષ્પદે ॥

યજ્ઞકાષ્ઠેન સ્વાદિરેણ કુશેનવા તિસ્રો રેવા ઉલ્લિખ્યા ॥૩॥

તે લીધેલામાં હોમવાનાં કાષ્ઠ-ખેરતું કાષ્ઠ-અથવા દર્ભથી પશ્ચિમથી આરંભી પૂર્વમાં જાય એવી ત્રણ રેખાઓ (લીટા) કરવા. તે પછી પ્રથમ દક્ષિણમાં ઉત્તરમાં જવું.

અનામિકાઙ્ગુષ્ઠાભ્યાંમુલ્લિખિતપાંસૂન્ પ્રાશ્નોદ્ધરેત્ ।

તે ત્રણ રેખાઓ અનુક્રમે કાઢી હોય તેજ પ્રમાણે તેમાંથી થોડી થોડી રજ અનામિકા આંગળી અને અંગુઠાવડે લઇને પૂર્વદિશાબણી નાખવી.

ઉદકેન ત્રિરભ્યુક્ચ

જમણા હાથમાં થોડું જળ લઈ, કનિષ્ઠિકાના મૂળપાસે ઘર્ષ નીચે પડે તેમ ત્રણવાર તે સ્થંડિલને અભ્યુક્ષણ કરવું (જળ છાંટવું)

તે પછી કન્યાદાન દેનાર યજમાન સાગ્નિક હોય તો તેના અગ્નિ હોત્રના કુંડમાંના; નહિ તો તે ગૃહસ્થના ચૂલામાંના સારા પ્રજ્વલિત ધૂમાડાવિનનો અગ્નિ યજમાનપત્નીપાસે કાંસાનાં કે તાંબાનાં પાત્રોના સંપૂર્ણમાં રાખીને મંગાવવો. પછી તે અગ્નિમાંથી આચાર્યે લગાર કવ્યાદ અગ્નિના અંશરૂપ અગ્નિનો અઘ્ન ભાગ કાઢી સ્થંડિલના નૈરુત્ય કોણમાં નાખવો. તે બાકીનો અગ્નિ આચાર્યે થાળીનું મુખ પોતાના સામું રાખી નીચેનો મંત્ર બણી વેદિકા ઉપર સ્થાપન કરવો:—

ૐ અમિં દૂતં પુરો દધે હવ્યવાહમુપબ્રુવે ।

દેવાં ૨॥ આસાદયાદિહ ॥ ૩૩

તે પછી જે પાત્રોમાં અગ્નિ લવાયો હોય, તે પાત્રોમાં અક્ષત-વાણું જળ છાંટવું. તે પછી અગ્નિ પ્રજ્વલિત કરી, નીચેનો મંત્રભણી અગ્નિનું ધ્યાન કરવું.

**ૐ ચત્વારિ શૃંગા ત્રયો અસ્ય પાદા દ્વે શીર્ષે
સપ્તહ સ્તાસો અસ્ય ॥ ત્રિધા વધો વૃષભો રોરવીતિ
મહો દેવો મર્ત્યાં આવિવેશ ॥ ૧૭ ॥**

તે પછી વેદીથી એકવેંત દૂર દક્ષિણ દિશામાં બ્રહ્માના આસન માટે ઘોડા દર્બ પૂર્વે ભણી અથ રહે એમ પાથરવા.

તત્રબ્રહ્મોપવેશનમ્ ।

તે ઉપર દર્બના બ્રહ્માકરી બેસારવા, ને તેમનું બ્રહ્મણેનમઃ એ નામમંત્રથી ચંદન, અક્ષત, પુષ્પ, ધૂપ, દીપ, નૈવેદ્ય, મુખવાસ, અને દક્ષિણાથી પૂજન કરવું.

ઉત્તરતઃ પ્રણીતાસનમ્ ।

તે પછી વેદીથી એક વેંત દૂર ઉત્તર દિશામાં પૂર્વે ભણી અથ રહે એવી રીતે એક દર્બ મૂકવો, ને તેનાથી એક વેંત દૂર તેથી ઉત્તરમાં બીજો એક દર્બ મૂકવો.

યથોક્તપ્રકારેણ પ્રણીતાપ્રણયનમ્ ।

એક મુક્તિકાનું પાત્ર જમણા હાથે લઈ, ડાબા હાથમાં રાખવું. ને તેમાં શુદ્ધ જળપાત્રના મુખને પોતાના સામું રાખી, જળની ધારાથી

ભરી, દક્ષિણમાં દર્ભના બ્રહ્મા બેસાર્યા છે, તેમના સામું જોઈને વેદીથી ઉત્તરમાં જે પહેલા દર્ભ મૂક્યો છે તેના ઉપર તે પ્રણીતા પાત્રને મૂકવું.

યથોક્તરિત્યાગ્રેર્દર્ભૈઃ પ્રદક્ષિણં પરિસ્તરણમ્ ।

તે પછી ત્રણ દર્ભ લઈ, પ્રથમ વેદીથી પૂર્વમાં એક વેંતના અંતરમાં ઉત્તરદિશામાં અથ રહે અને દક્ષિણમાં મૂળ રહે એમ મૂકવા. તે પછી વેદીથી દક્ષિણ દિશામાં એક વેંતના અંતરમાં ત્રણ દર્ભ પૂર્વભણી અથ રહે પશ્ચિમે મૂળ રહે એમ મૂકવા. પછી વેદીથી એક વેંત દૂરના અંતરમાં પશ્ચિમ દિશા ભણી પૂર્વમાં અથ ને પશ્ચિમે મૂળ રહે અથ રહે એમ ત્રણ દર્ભ મૂકવા. અને તે પછી વેદીથી ઉત્તરમાં એક વેંતના અંતરમાં—પ્રણીતાપાત્ર અને વેદીના મધ્યમાં ત્રણ દર્ભ પૂર્વભણી અથ રહે પશ્ચિમે મૂળ રહે એમ મૂકવા.

અર્થવત્પાત્રાસાદનમ્ ।

હવે પછીના વિવાહ કર્મમાં અને હોમમાં અગત્યનાં સાધનો આગળ બતાવવામાં આવના ક્રમ પ્રમાણે વેદીથી પશ્ચિમમાં કે ઉત્તરમાં બંને આંગળના અંતરે ગોઠવવાં.

પવિત્ર હેદનદર્ભાસ્ત્રયઃ ॥ પવિત્રેદ્રે ॥

તે પછી સ્થંડિલથી ઉત્તરદિશામાં મૂકેલા પ્રણીતાપાત્રથી પશ્ચિમમાં, પૂર્વભણી અથ રહે એમ ત્રણ દર્ભ મૂકવા; તેની સાથે તેનાથી ઉત્તરમાં ચાર આંગળને અંતર રાખીને બીજા બે દર્ભ તેજ પ્રમાણે મૂકવા.

પ્રોક્ષણીપાત્રામ્

વેદીથી ઉત્તરમાં એકવેન દૂર દર્ભ ઉપર જે પ્રણીતાપાત્ર મૂકવું છે તેનાથી ઉત્તરમાં એકવેત દૂર જે પ્રથમ એક દર્ભ મૂક્યો છે તેના ઉપર એક મૃત્તિકાનું પ્રોક્ષણી પાત્ર મૂકવું.

આજ્યસ્થાલી ।

તે પછી એક ત્રાંખાનું પાત્ર કે જેમાં ધી લાઇને અગ્નિમાં હોમ કરવાનો છે, તે આજ્યસ્થાલીનું પાત્ર પશ્ચિમમાં એક દર્ભ ભૂમિપર મૂકી તે પર મૂકવું.

સંમાર્ગકુશાઃ પંચ ।

તે પછી જેનાં મૂળ અને અગ્ર દાપી નાંખ્યાં છે, એવા પાંચ દર્ભને લાલ સૂત્રથી બાંધી, અગ્નિથી પશ્ચિમમાં આજ્યસ્થાલીથી ચાર આંગળના અંતરે ઉત્તરમાં, પૂર્વ બણી અગ્ર રહે એમ મૂકવા.

ઉપયમનકુશાઃ સપ્ત ।

ઉપર પ્રમાણે ખીજા સાત દર્ભ તેવાજ લાઇ, તેજ પ્રમાણે એ પાંચ મૂક્યાં છે તેનાથી ચાર આંગળના અંતરે પૂર્વ બણી એજ રીતે મૂકવા.

સમિધસ્તિસઃ ।

તે પછી ખાખરાનાં ત્રણ સમિધ પ્રાદેશમાત્ર (અંગુડો ને તર્જની આંગળ પહોળાં કરતાં જે અવકાશ થાય તેને પ્રાદેશ કહેવાય છે.) લાઇ તે સાત દર્ભથી ચાર આંગળના અંતરે પૂર્વમાં દર્ભ પ્રમાણેજ મૂકવાં. સમિધ ખાખરાનાં ન મળે તો તેજ માપના ત્રણ દર્ભ મૂકવા.

સુત્ર:

ધી હોમવાનો સુવો શુદ્ધ કરી ઉપરના સમિધથી ચાર આંગળ દૂર ઉત્તરમાં એક પૂર્વાચ દર્ભ મૂકી તે પર મૂકવો; તેનું મુખ અગ્નિ બણી રાખવું.

આજ્યં

પછી એક ખીજ પાત્રમાં હોમ કરવાનું ધી લાવી, તે ધી, પાત્ર સગ્નિ સુવાથી ઉત્તરમાં ચાર આંગળના અંતરે પૂર્વાચ દર્ભ મૂકી, તે ઉપર મૂકવું.

પૂર્ણપાત્રમ્ ।

એક ત્રાંખાના કે મૃત્તિકાના પાત્રમાં કાચા ચોખ્ખા બરી ધૂત પાત્રથી ઉત્તરમાં, ચાર આંગળના અંતરે પૂર્વાચ દર્ભ ઉપર મૂકવું.

દક્ષિણાવરોવા ।

આચાર્યને આપવાનું ધન કે સોનું, એક પાત્રમાં મૂકી તે પૂર્ણ પાત્રથી ઉત્તરમાં, ચાર આંગળના અંતરે પૂર્વાચ દર્ભ ઉપર મૂકવું.

શર્માપલાશમિશ્રલાજાઃ શૂર્પ ।

શમડી (ખીજડી)નાં પાનડાંથી મિશ્ર કરેલી ડાંગર એક વાંસના સ્પષ્ટમાં બરી, તે ત્યાં તૈયાર કરીને મૂકવું.

સંસ્તાવકુંભમ્ ।

ત્રાંખાનો જળથી બરેલો કળશ લાવીને ત્યાં મૂકવો.

અશ્મા ।

ત્યાં આગળ એક પથરો લાવીને મૂકવો.

લોહિતમાનહુદં ચર્મ । તદભાવે બર્હિષઃ ।

રાતા બળધતું ચામડું અને તેના અભાવમાં દર્ભ મૂકવા.

કુમાર્યા ભ્રાતાઃ

કન્યાના ભાધને ત્યાં લાબ્ધ હોમ કરાવવા સારુ બોલાવવો.

પવિત્ર છેદનૈઃ પવિત્ર કરણમ્ ।

તે પછી નીચેની રીતે પવિત્રાં કરવાં:—

**દ્વયોરુપરિ ત્રીણિ નિધાય । દ્વયોર્મૂલેન પ્રદક્ષિણીકૃત્ય
ત્રયાણાં મૂલાગ્રે ઇકો કૃત્ય અનામિકાઙ્ગુષ્ઠાભ્યાં દ્વયોદસ્તયોઃ
પ્રાદેશમાત્રે પવિત્રે છિત્વા દ્વેગ્રાહ્યે ત્રીણી ત્યાજ્યાનિ ॥**

આચાર્યે પ્રથમ જે પ્રણીતાપાત્રની પશ્ચિમે પહેલાં ત્રણ, તે પછી
બે એમ જે દર્ભો મૂક્યા છે તેમાંના બે દર્ભ જમણા હાથવડે લઈ
ડાખા હાથમાં પૂર્વ બાણી અગ્ર રહે એમ રાખવા. તે પછી પહેલાં
જે ત્રણ મૂકેલા છે, તે પણ તેજ રીતે લઈ, ડાખા હાથમાં પ્રથમ જે
બે દર્ભ રાખ્યા છે તેના ઉપર આ ત્રણ દર્ભ ઉત્તરમાં અગ્ર રહે એમ

* જે કન્યાને સગો ભાઈ ન હોયતો કાકાનો, મામાનો, મા-
શીનો, કે ફાધનો દીકરો આ સ્થળે ઉપયોગમાં લેવો. એમ બહુચ-
કારિકામાં કહ્યું છે.

રાખવા; પછી તે ઉપરના ત્રણને જેમ દોરાથી બાંધતા હોય, એમ તળેના બે દર્ભના મૂળના ભાગથી બે આંટા પ્રદક્ષિણાની રીતે ત્રણ દર્ભ ઉપર ફેરવવા. પછી તે ત્રણ દર્ભને એવડા વાળી. મૂળનો ભાગ ને તેનાં અગ્ર ભેગાં કરી, રાખી જે તળે બે દર્ભ રહ્યા છે તેનો એક પ્રાદેશ માત્ર અગ્રભણીનો ભાગ જમણા હાથની અનામિકા આંગળી અને અંગુઠાવડે ઢાપવો. ને પછી બાકી રહેલા તે ત્રણે દર્ભ અને પ્રથમના બેનાં મૂળ એ બધું ઉત્તર દિશામાં નાખી દેવું. અને પ્રથમના બે દર્ભના આગ્રભાગના પ્રાદેશ જેટલા કાપેલા કકડાને પવિત્રાંમાની, આગળ બતાવેલા પ્રોક્ષણના કામમાં તેનો ઉપયોગ કરવો.

પ્રોક્ષણ્યાં પ્રણીતોદકગ્રહણમ્ ।

પ્રથમ જે પ્રોક્ષણી પાત્રમાં જળ ભર્યું છે, તેમાંથી બીજા કોઈ પાત્રથી કે જમણા હાથવડે ત્રણવાર પ્રણીતા પાત્રમાં થોડું જળ લેવું.

ઉર્દ્ધ્વગનમ્ । ઉત્પવનમ્ ।

પ્રોક્ષણી પાત્રમાં જળ લીધા પછી, તેના આસનપર રાખીને જમણા હાથની મધ્યમા અને અનામિકાના મધ્યપર્વ (વેદા) થી તે જળને ઉછાળવું. પછી જે બે પવિત્રાંના દર્ભ છે તેના અગ્રનો ભાગ ડાબા હાથમાં ને મૂળનો ભાગ જમણા હાથમાં તર્પણની રીતે ઝાંડી, પ્રોક્ષણીના જળમાં જેમ વેરાયેલા દાણા પોતાના ભણી વાળી લાવવામાં આવે તેમ તે પાત્રના જળમાં બન્ને હાથમાં ઝાલેલા દર્ભને સામેથી પોતાના ભણી બે ત્રણવાર ફેરવવા. પછી તે બે દર્ભનાં પવિત્રાં તે પ્રોક્ષણી પાત્રમાં મૂકીદેવાં.

સવ્યહસ્તે કરણમ્ ।

પછી તે જળ તથા દર્ભનાં પવિત્રાંસહિત પ્રોક્ષણીપાત્રને જમણા હાથે ડિપાડી ડાબા હાથમાં રાખવું.

તામિસ્તાસાંપ્રોક્ષણમ્ ।

પછી હવે આગળ બતાવવામાં આવે તે ક્રમે તે પાત્રમાં રહેલાં બે દર્ભનાં પવિત્રાં જમણા હાથે ઝાલી તે પ્રાણીતીપાત્રના જળમાં બોળી બોળીને ત્યાં મૂકાયેલી વરતુઓને પ્રોક્ષણ કરવું. (જળછાંટવું)

આજ્યસ્થાલ્યાઃ પ્રોક્ષણમ્

જેમાં ધી લઈને હોમવા સારૂ ખાલી પાત્ર મૂકવામાં આવ્યું છે તેનું પ્રોક્ષણ કરવું.

સંમાર્ગકુશાનાં પ્રોક્ષણમ્ ।

પ્રથમ જે પાંચ દર્ભ ભેગા કરીને ત્યાં સંમાર્ગકુશ મૂક્યા છે તેનું પ્રોક્ષણ કરવું.

ઉપયમનકુશાનાં પ્રોક્ષણમ્ ।

પછી ત્યાં તેની સાથે જે સાત દર્ભ ભેગા કરીને મૂક્યા છે, તે ઉપયમન કુશોનું પ્રોક્ષણ કરવું.

સમિધાંપ્રોક્ષણમ્ ।

તે પછી ત્યાં જે ત્રણ ખાખરાનાં વા દર્ભનાં સમિધ મૂકેલાં છે તેનું પ્રોક્ષણ કરવું.

સુવસ્યપ્રોક્ષણમ્ ।

ધી હોમવાના સુવાનું પ્રોક્ષણ કરવું.

આજ્યસ્યપ્રોક્ષણમ્ ।

ત્યાં હોમવા માટે જે ધીનું પાત્ર લાવીને મૂકેલું છે તેનું પ્રોક્ષણ કરવું.

પૂર્ણપાત્રપ્રોક્ષણમ્ ।

આચાર્યને દાન કરવા સારુ જે ચોખ્ખા બરીને પૂર્ણપાત્ર મૂકેલું છે તેનું પ્રોક્ષણ કરવું.

ઉપકલ્પનીયાનાં પ્રોક્ષણમ્ ।

તે પછી ત્યાં બાકી જેજે ઉપયોગની વસ્તુઓ તૈયાર કરી મૂકી છે, તે સર્વનું પ્રોક્ષણ કરવું.

અસંચરે પ્રોક્ષણીનાં નિધાનમ્ ।

એ પ્રમાણે પ્રોક્ષણ કરી રહ્યા પછી, તે પ્રોક્ષણી પાત્ર, પ્રણીતા પાત્ર અને વેદીકા, એ બેના મધ્યમાં મૂકી દેવું.

આજ્યસ્થાવામાજ્યનિર્વાપઃ ।

તે પછી જે પાત્રમાં હોમ કરવાનું ધી છે તે, જેમાં ધી લઈને હોમ કરવા સારુ પ્રથમ આજ્યસ્થાલી મૂકી છે, તેમાં હોમ કરવા સારુ ધી લેવું.

દક્ષિણતઃ આજ્યાધિ શ્રયણમ્ ।

પછી તે ધી સહિત આજ્ય સ્થાળીને આચાર્યે અગ્નિ ઉપર દક્ષિણ દિશાબણી ધી ઝિનું થવા સારું મૂકવી.

જ્વલિતોલ્મુકેનોભયોઃપર્યગ્નિ કરણમ્ ।

એક દર્ભ લઘુ વેદીમાંના અગ્નિથી સળભાવી તે સળગતો દર્ભ તે આબ્ય સ્થાળીના ફરતો બે વાર ફેરવવી, તેને ઉત્તરમાં નાખવો.

સુવસ્ય પ્રતપનમ્ ।

પછી ત્યાં જે ધી હોમવા સુવો મૂકેલો છે, તેને અગ્નિ આગળ ધરી તપાવવો.

સંમાર્ગકુશૈઃ સુવસ્યસંમાર્જનમ્ પ્રોક્ષણીજલૈરગ્રૈરગ્રં મૂલૈર્મૂલમ્ ।

તે પછી તે સુવાને ડાબા હાથમાં રાખી, જે પાંચ દર્ભ ભેગા બાંધીને મૂક્યા છે તે સંમાર્ગકુશ જમણા હાથે લઘુ તેનાં અગ્ર પ્રોક્ષણી પાત્રના જળમાં બોળી સુવાના અગ્રને; અને તે દર્ભનાં મૂળ પ્રોક્ષણી પાત્રના જળમાં બોળી સુવાના મૂળ ભાગને પ્રોક્ષણ કરવું તે પછી દર્ભ હતા ત્યાં મૂકવા.

પ્રણીતોદકેનાભ્યુક્ષણમ્ ॥

પછી જે પ્રણીતા પાત્રમાં જળ રહ્યું છે તે જળવડે સુવાનું અભ્યુક્ષણ કરવું-છાંટવું.

પુનઃપ્રતપનં દેશેનિધાનમ્ ।

સુવાને ફરી અગ્નિમાં તપાવીને હતો ત્યાં મૂકવો.

આજ્યોદ્વાસનં ।

અગ્નિમાં જે ધી ઊનું થવા મૂક્યું છે તેને સુવાવડે હલાવવું.

સત્પવનં ।

તે ધીને સુવાથી ઉછાળવું તથા તેની ધારા કરી જોઈ; બરા-
બર જીનું થયું છે કે કેમ તે જોવું.

અવેક્ષણં । અપદ્રવ્યાનિરસનમ્ ।

પછી તે ધીમાં જોવું; ને કાંઈ મક્ષિકા આદિ જંતુ કે કાંઈ તર-
બલું આદિ અપદ્રવ્ય પડ્યું હોય તો તે બહાર કાઢી નાંખવું.

પ્રોક્ષણ્યાઃપ્રત્યુત્પવનમ્ ।

પ્રોક્ષણીપાત્રના જળને પવિત્રાંના બે દર્ભથી હલાવવું.

ઉપયમનકુશાગ્રહણમ્ । સમિધોભ્યાધાય સ્વાહા ।

જમણા હાથવડે ઉપયમનકુશ-જે સાત દર્ભો બાંધીને મૂક્યા છે
તે ડાબા હાથમાં લઈ હૃદયે અડકાડી રાખી, જમણા હાથમાં ત્રણ
સમિધો અથવા દર્ભ જે મૂકેલા છે. તે લઈ, ઉમા થઈ અગ્નિમાં
હોમવાં. પછી નીચે બેસવું. ઉપયમન કુશો હતા ત્યાં મૂકવા.

પ્રોક્ષણીશેષોદકેનવહેપર્યુક્ષણમ્ ।

પછી જે બે પવિત્રાંના દર્ભ છે તે જમણા હાથના અંગૂઠા
(બોળા) માં રાખી તેમાં પ્રોક્ષણી પાત્રમાં વધેલું જળ લઈ, અગ્નિ
ની બહાર ફરતી ઇશાન કોણથી આરંભી ઇશાનપર્યંત ધારા કરવી.

પવિત્રયોઃ પ્રણીતાસુ નિધાનમ્ ॥

તે પછી જળની ધારા કરતાં હાથમાં રહેલા તે પવિત્રાંના બે
દર્ભ પ્રણીતાપત્રમાં મૂકવા.

તે પછી વરે જમણા પગનો ઢીંચણ આસનપર નીચે વાળી,
ડાબા હાથની પાંચે આંગળીઓ છાતીએ અડકાડી રાખી, જમણા

હાયે સુવાવડે આજ્ય સ્થાલીમાંથી ધી હાથ નીચેના ચાર મંત્રો મતાં બણીને ચાર વાર આહુતિઓ આપવી. તે પ્રત્યેક આહુતિએ અગ્નિમાં હોમતાં સુવામાં વધેલું ધી પ્રોક્ષણીપાત્ર જે અગ્નિ અને પ્રણીતાની મધ્યે મૂક્યું છે, તેમાં નાખતા જવું. જે આ હોમ વર પોતે ન કરી શકે તો આચાર્ય કે બ્રહ્માએ કરવો:—

ॐ પ્રજાપતયે સ્વાહા । इदं प्रजापतये न मम ॥ १ ॥

ॐ इन्द्रायस्वाहा । इदमिन्द्राय न मम ॥ २ ॥

ॐ अग्नयेस्वाहा । इदमग्नये न मम ॥ ३ ॥

ॐ सोमाय સ્વાહા । इदं सोमाय न मम ॥ ४ ॥

તે પછી તેજ પ્રમાણે નીચેના મંત્રો બણી ભૂરૂ આદિ સર્વ પ્રાયશ્ચિત્તની આહુતિઓ આપવી.

ॐ भूःस्वाहा । इदमग्नये न मम ॥

ॐ भुवःस्वाहा । इदं वायवे न मम ॥

ॐ स्वः स्वाहा । इदं सूर्याय न मम ॥

ॐ त्वंनो अग्नेवरुणस्य विद्वान् देवस्य हेडो
अवयासिसीष्ठाः यजिष्ठो वह्नितमः शोशुचानो
विश्वा द्वेषांसि प्रमु मुग्ध्य स्मत् ॥ ५ ॥

स्वाहा ॥ इदमग्निवरुणाभ्यां न मम ॥ ॐ अग्निवरुणे-
भ्योस्वाहा ॥ इदमग्निवरुणाभ्यां न मम ॥ ॐ वरुणायसवित्रे
विष्णवे विश्वेभ्यो देवेभ्योमरुद्भ्यः स्वर्केभ्यश्च स्वाहा ॥ इदं-
वरुणाय सवित्रे विष्णवे विश्वेभ्यो देवेभ्यश्च न मम ॥ ॐ
वरुणायदित्यायादितये स्वाहा ॥ इदं वरुणादित्यायादित्या-
दितये न मम ॥ अथराष्ट्रभृद्धोमः ॥

७वे नीयेना भंत्रा ओषीने राष्ट्रभृत् होम करवे.

ॐ अग्नये गंधर्वाय स्वाहा इदमग्नये गंधर्वाय न मम ॥
ॐ औषधिभ्योप्सरसेभ्योमुद्गथः स्वाहा इदमौषधीभ्योप्सरसे
भ्योमुद्गथो न मम ॥ ॐ संहिताय विश्वनाम्नेसूर्यायगंधर्वाय
स्वाहा इदं संहिताय विश्वनाम्ने सूर्याय गंधर्वाय न मम ॥ ॐ
मरीचिभ्योप्सरोभ्यआयुभ्यः स्वाहा ॥ इदं मरीचिभ्योप्सरोभ्य
आयुभ्यो न मम ॥ ॐ सुषुम्णाय सूर्यरश्मये चन्द्रमसेगन्धर्वाय
स्वाहा इदं सुषुम्णायसूर्यरश्मयेचन्द्रमसेगन्धर्वाय न मम ॥ ॐ
नक्षत्रेभ्योप्सहोभ्योभेकुरिभ्यः स्वाहा इदं नक्षत्रेभ्योप्सरोभ्योभे-
कुरिभ्यो न मम ॥ ॐ इद मिषिराय विश्वव्यचसेवातायगन्ध-
र्वायस्वाहा इदं इद मिषिराय विश्वव्यचसेवातायगन्धर्वायन

મમ ॥ ૐ અઙ્ગયોપ્તરોભ્યઽઙ્ગમ્ય સ્વાહા इदमङ्गयोपतरोभ्यऽ
 ઙ્ગમ્યો ન મમ ॥ ૐ ધુજ્યવે સુપર્ણાય યજ્ઞાય ગન્ધર્વાય સ્વાહા।
 इदं धुज्यवे सुपर्णाय यज्ञाय गन्धर्वाय न मम ॥ ૐ દક્ષિણા
 ભ્યોપ્તરોભ્યસ્તાવમ્યઃ સ્વ હા ॥ इदं दक्षिणा भ्योपतरोभ्य-
 સ્તાવમ્યો ન મમ ॥ ૐ પ્રજાપતયે વિશ્વકર્મણે મનસે ગન્ધર્વાય
 સ્વાહા हदं प्रजापतये विश्वकर्मणे मनसे गन्वाय न मम ॥
 ૐ ઋક્સામેભ્યોપ્તરોભ્યઽણ્ણિભ્યઃ સ્વાહા इदमृक्सामेभ्योप्स-
 રોભ્યઽણ્ણિભ્યો ન મમ ॥

તે પછી નીચેના મંત્રો બોલીને જ્યા હોમ કરવો:—

ૐ ચિત્તં^૧ ચ સ્વાહા ॥ इदं चित्ताय न मम ॥
 ૐ ચિતિશ્ચ સ્વાહા इदं चित्यै न मम ॥ ૐ આકૂતંચ
 સ્વાહા ॥ इदमाकूताय न मम ॥ ૐ આકૂતિશ્ચ સ્વાહા इदमा
 कृत्यै ॥ ૐ વિજ્ઞાતં ચ સ્વાહા ॥ इदं विज्ञाताय ॥ ૐ વિજ્ઞાતિશ્ચ

૧ આ દેવતાઓનાં નામો શાખાંતરમાં ઉપદેશાયેલાં છે. એ
 મંત્રોના પ્રયોગમાં સંપ્રદાને ચતુર્થી એ વ્યાકરણના નિયમથી ચિ-
 ત્તાય સ્વાહા એમ થવું જોઈએ પણ શાખાંતરના ઉપદેશથી આ
 સ્થળે પ્રયોગમાં થતું નથી એમ ભટ્ટયજ્ઞમાં કહ્યું છે. સં ભા. ૫ ૨૫૪.
 તે પછીના મંત્રોમાં પણ તેજ રીતે સમજવું ચતુર્થીત પદના બોલતાં
 પ્રથમાંત પદોજ બોલવાં.

स्वाहा इदं विज्ञात्यै न ममः ॥ ॐ मनश्च स्वाहा ॥ इदं मनसे
न मम ॥ ॐ शकरीश्च स्वाहा ॥ इदं शकरीभ्यो न मम ॥ ॐ
दर्शश्च स्वाहा इदं दर्शाय न मम ॥ ॐ पौर्णमास च स्वाहा ॥
इदं पौर्णमासाय न मम ॥ ॐ बृहच्च स्वाहा इदं बृहते न मम ॥
ॐ रथंतरं च स्वाहा इदं रथंतराय न मम ॥ ॐ प्रजापतये जया
निन्द्राय स्वाहा इदं प्रजापतये जयानिन्द्राय न मम ॥

ते पृथी नीच्येना भंत्रो वडे व्यभ्यातान होम करोतः—

ॐ अग्नयेभूतानामधिपतये स्वाहा ॥ इदमग्नयेभूतानाम-
धिपतये न मम ॥ ॐ इन्द्रायज्येष्ठानामधिपतये स्वाहा ॥ इद-
मिन्द्रायज्येष्ठानामधिपतये न ममः ॐ यमायपृथिव्या अधिपतये
स्वाहा ॥ इदं यमाय पृथिव्या अधिपतये न मम ॥ ॐ वायवे-
न्तरिक्षस्याधिपतये स्वाहा इदं वायवेन्तरिक्षस्याधिपतये स्वाहा
इदं वायवेन्तरिक्षस्याधिपतये न मम ॥ ॐ सूर्यायदिवोधिपतये
स्वाहा ॥ इदं सूर्यायदिवोधिपतये न मम ॥ ॐ चन्द्रमसे नक्ष-
त्राणामधिपतये स्वाहा ॥ इदं चन्द्रमसे नक्षत्राणामधिपतये न
मम ॥ ॐ बृहस्पतये ब्रह्मणोधिपतये स्वाहा ॥ इदं बृहस्पतये
ब्रह्मणोधिपतये न मम ॥ ॐ मित्रायसत्यानामधिपतये स्वाहा ॥ इदं
मित्रायसत्यानामधिपतये न मम ॥ ॐ वरुणायापामधिपतये

સ્વાહા ॥ इदं वरुणायापामधिपतये न मम ॥ ॐ समुद्रायस्रो-
 त्यानामधिपतये स्वाहा ॥ इदं समुद्रायस्रोत्यानामधिपतये न
 मम ॥ ॐ अन्नायसाम्राज्यानामधिपतये स्वाहा ॥ इदमन्नाय-
 साम्राज्यानामधिपतये न मम ॥ ॐ सोमायौषधीनामधिपतये
 स्वाहा ॥ इदं सोमायौषधीनामधिपतये न मम ॥ ॐ सवित्रे
 प्रसवानामधिपतये स्वाहा इदं सवित्रे प्रसवानामधिपतये न
 मम ॥ ॐ रुद्रायपशूनामधिपतये स्वाहा इदं रुद्रायपशूनामधि-
 पतये न मम ॥

એ પ્રમાણે હોમ કરીને બન્ને નેત્ર અને કાને જળનો સ્પર્શ
 કરવો. તે તે પછી પાછો એજ પ્રમાણે ત્રીજેના મંત્રોથી હોમ કરવો.

ॐ त्वष्टेरूपाणामधिपतये स्वाहा इदं त्वष्ट्रे रूपाणामधि-
 पतये न मम ॥ ॐ विष्णवे पर्वतानामधिपतये स्वाहा इदं
 विष्णवे पर्वताना मधिपतये न मम ॥ ॐ मरुद्भ्योगणानामधि
 पतिभ्यः स्वाहा ॥ इदं मरुद्भ्यो गणानामधि पतिभ्यो न मम ॥
 ॐ ब्रह्मणे स्वाहा । इदं ब्रह्मणे न मम ॥ ॐ पितृभ्यः स्वाहा
 इदं पितृभ्यो न मम ॥

તે પછી પૂર્વવત્ ઉઠકોપર સ્પર્શ કરવો. બન્ને નેત્ર અને કાને જળનો
 સ્પર્શ કરવો.

તે પછી ત્રીજેના મંત્રોવડે હોમ કરવો.

ૐ અગ્નયે સ્વાહા ॥ इदमग्नये न मम ॥ ॐ अग्नये
સ્વાહા ॥ इदमग्नये न मम ॥ ॐ अग्नये स्वाहा इदमग्नये न मम
ૐ વૈવસ્વતાય સ્વાહા इदं वैवस्वताय न मम ॥ ॐ मृत्यवे
સ્વાહા इदं मृत्यवे न मम ॥

તે પછી ઉપર પ્રમાણે ઉદ્દેશોપરપર કરવો.

સંસ્ત્રવ પ્રાશનમ્ ॥

આ રથજે આહુતિઓ આપ્યા પછી જે પ્રોક્ષણી પાત્રમાં પ્રત્યેક
આહુતિ આપ્યા પછી લેવામાં વધેલું ધી નાખવામાં આવેલું છે તે
જમણા હાથની અનામિકાથી લાઈને વરે પ્રાશન કરવું એમ પદ્ધતિ-
કાર કહે છે, પણ ધર્મશાસ્ત્રમાં આઘ્રાણમર્ધમોજનમ્ એ વચનથી તે
ધી સુંઘવાથી પ્રાશનતુલ્ય મનાય છે માટે જરા સુંઘવું. ને તે પછી
લાખ હોમ કરવો.

અથ લાજાહોમઃ ॥

લાજાહોમની રીત આ પ્રમાણે છે:--

પ્રથમ એક વાંસના સુપડામાં જીવજંતુ વિનાની સ્વચ્છ ડાંગિર
મંગાવી કન્યાના બાઈને પવિત્ર સ્થિતિમાં ત્યાં બોલાવી. વરકન્યાને
ઉભાં રાખી કન્યાએ બે હાથના બોના બેગા રાખવા, તેની તળે વરે

૧ આ રથજે સંસ્ત્રવપ્રાશન કરવું મવો એક પક્ષે ગદાધરને
મત છે.

પોતાના એ હાથનો જોખો ધરી રાખવો ને કન્યાના બાધએ વાંસના સુપડામાંથી ડાંગેર પોતાના બેહાથે લઈ કન્યાના જોખામાં નાખવી ને તે ડાંગેર ક્રિયા કરાવનાર બ્રાહ્મણે પોતાના જમણા હાથમાં લઈ કન્યાના વતીનો નીચે પ્રમાણે મંત્ર જોલી વેદીપરના પ્રજ્વલિત અગ્નિમાં આહુતિ આપવી સાથેજ ધીની પણ આહુતિ આપવી જોઈએ.

ॐ અર્યમણં દેવં કન્યાઽગ્નિમયક્ષત ॥ સનોઽ અર્યમાદે-
વઃ પ્રેતો મુંચંતુ માપતે સ્વાહા ॥ इदं अर्यम्णे न मम ॥

એ મંત્ર વડે પહેલી આહુતિ આપીને વર આગળ અને કન્યા પાછળ એ રીતે અગ્નિની પહેલી પ્રદક્ષિણા બંનેનો જમણો હાથ અગ્નિબણી રહે એમ કરવી. ને પ્રથમ પ્રદક્ષિણા થઈ રહે બંને વર કન્યાએ આગળની પેડે પોતાના આસન પાસે આવી ઉભું રહેવું; ને આગળની પેડેજ પોતા જોખા ધરી રાખવા તેમાં કન્યાના બાધએ એજ રીતે વાંસના સુપડામાંથી ડાંગેર કન્યાના જોખામાં નાખવી ને તે આચાર્યે પૂર્વવત્ લઈ કન્યાના વતીનો નીચેનો મંત્ર જોલી આહુતિ આપવી.

ॐ इयन्नाजुपब्रूते लाजानावचंतिका । आयुष्मानस्तुमेप-
तिरेधंतांज्ञातयो मम स्वाहा ॥ इदमग्नये ॥

એ મંત્રથી ડાંગેરની બીજી આહુતિ ધી સહિત આપી પ્રથમની પેડે અગ્નિની પ્રદક્ષિણા કરવી. ને પ્રદક્ષિણા થઈ રહે આગળની પેડે પોતાના આસનો આગળ આવી ઉભાં રહેવું. તે પછી કન્યાના બાધએ સુપડામાંથી ડાંગેર કન્યાના જોખામાં આપવી ને તે વરના જોખામાં

નંખાવી આચાર્યે જમણા હાથે લાધ નીચેનો મંત્ર બણી તે ત્રીજી આ-
હુતિ પણ આપવી.

ૐ ઇમાન્લાજાનાવપામ્યગ્રોસમૃદ્ધિ કરણં તવ ॥ મમ
તુમ્યચ સંવનનં તદગ્નિરનુમન્યતાનિયંઃ સ્વાહા ॥ इदमग्नये ॥

એ પ્રમાણે ત્રીજી પણ સધૃત આહુતિ આપ્યા પછી વર કન્યા
અગ્નિની ત્રીજી પ્રદક્ષિણા કરે. પ્રદક્ષિણા થઇ રહ્યા પછી પોતાના
આસનો આગળ આવી ઉભાં રહે તે પછી કન્યાનો બાઈ આગળની
પેડે સુપડામાં રહેલી બધી ડાંગર પોતાના જમણા હાથવડે કન્યાના
બોબામાં નાખે અને તે ડાંગર આચાર્ય પોતાના જમણા હાથમાં લે.
આ પ્રદક્ષિણામાં પ્રથમ કન્યા આગળ રહે ને વર તેનો જમણો હાથ
ઝાલે. પછી પ્રદક્ષિણા કરતાં ઉત્તર દિશામાં લાવી રાખેલા એક પથ-
રને કન્યા પોતાના જમણા પગનો સ્પર્શ કરે તે વખતે વરના વતીના
અસ્મારોહણના નીચે બતાવેલા મંત્રો વર કિંવા આચાર્ય બોલે:—

ૐ આરોહેમમશ્માનશ્મેવત્ત્વંઃ સ્થિરાભવ ॥ અભિતિષ્ઠપૃત-
ન્યતોવેવાધસ્વપૃતનાયતઃ ॥

ૐ સરસ્વતિપ્રેદમવસુભગેદ્વાજીનિવાતિ ॥ યાન્ત્વા ધિશ્વ-
સ્યમૂતસ્યમજાયામસ્યાગ્રતઃ ॥ યસ્યાંમૂતં સમભવઘસ્યામ્બિ-
શ્વમિદંજગત્ ॥ તામઘ ગાથાં ગાસ્યામિ યાસ્ત્રીણામુત્તમં યશઃ ॥

એ પ્રમાણે મંત્ર પઠત થયા પછી વર પાછળ ને કન્યા આગળ
રહે એ રીતે પ્રદક્ષિણા કરતાં વરના વતીનો વરે કે આચાર્યે નીચેનો
મંત્ર બણવો:—

ૐ તુમ્યમગ્નેર્પયવહન્ત્વસૂર્યાવિહતુનાસહ ॥ પુનઃ પતિભ્યો
જાયાંદાગ્નેપ્રજયાસહ ॥

પછી આચાર્યે પોતાની પાસે રહેલી ડાંગરનો નીચેના મંત્રવડે
હોમ કરવો.

ૐ ભગાય સ્વાહા ॥ इदं भगाय न मम ॥

પછી વરકન્યાપાસે નીચે પ્રમાણે સમાયળ (સમપદી)નું પૂ-
જન કરાવવું:—

પ્રથમ વેદિકાર્થી એક હાથ દુર ઉત્તરદિશામાં ડાંગર કે ચોખ્ખા
આદિની ઢગલીઓ૩૫ સમાયળ કરીને વરે આચમન પ્રાણાયામ કરી
નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

અત્રાચ મહામાઙ્ગલ્યપદે અમુકમાસે અમુકપક્ષે ૦ અમુક
તિથિાં અમુકવાસરે મમ ગૃહિતકન્યાપતિત્વાસિદ્ધયેસપ્તાચલ-
પૂજનં કરિષ્યે ॥

એ પછી ૐ સપ્તાચલેભ્યો નમઃ એ મંત્રથી ચંદન, અક્ષત,
પુષ્પ, ધૂપ, દીપ. અને નૈવેદ્યાદિથી પૂજન કરવું.

તે પછી આચાર્યે કન્યાના જન્મણાપગનો તે સમાયળની ઢગ-
લીઓને સ્પર્શ કરાવવો પ્રત્યેક ઢગલીને કન્યા પોતાના ચરણનો સ્પર્શ
કરે ત્યારે અનુક્રમે આ સાતે પ્રતિજ્ઞાવચનો કન્યાપાસે બોલાવવાં કન્યા
બોલી ના શકે તો આચાર્યે બોલી જવાં પરંતુ ખરી રીતે તો તેવચનો
નો સમગ્ર ભાવ આચાર્યે કન્યાને સમજાવવો જોઈએ. એટલા માટે તે
સમપદીનાં સાત પ્રતિજ્ઞાવચનોના શ્લોકોનો અર્થ બાવાર્થ પણ લખાયો છે.

ત્વતો મેઽશ્વિલ સૌભાગ્યં પુણ્યૈસ્ત્વં વિવિધૈઃ કૃતૈઃ ।

દેવ ? સંપાદિતો મહં વધુરાગ્રે પદે બ્રાવીત્ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ:—હું દેવ! મેં જન્માંતરમાં વિવિધ પ્રકારે કરેલા પુણ્યના પ્રતાપથી તમરૂપ મારું સમગ્ર સૌભાગ્ય મેળવ્યું છે. એમ કન્યા વરને પહેલા પદથી કહે છે.

કુટુંબં પાલયિष્યામિ જ્ઞાતૃદ્વવાલકાદિકમ્ ।

યથાલબ્ધેન સંતુષ્ટા બ્રૂતે કન્યા દ્વિતીયકે ॥૨॥

ભાવાર્થ:—હું તમારા બાલકથી તે વૃદ્ધાવસ્થા સુધીના કુટુંબનું પાલન કરીશ; ને મને નિર્વાહાર્યે જે મળશે તેમાં સંતોષ પામીશ; એમ કન્યા વરને બીજા પદે કહે છે.

મિષ્ટાન્નવ્યંજનાદીનિ કાલે સંપાદયે તવ ।

આજ્ઞા સંપાદિની નિત્યં તૃતીયે સા બ્રવીદ્વરમ્ ॥૩॥

ભાવાર્થ:—હું પ્રતિદિન તમારી આજ્ઞાનું પાલન કરીશ; ને સમ-મસર મીઠાં અન્ન અને શાકાદિ તૈયાર કરી આપીશ; એમ વરપ્રતિ કન્યા ત્રીજે પગલે કહે છે.

શુચિઃ શૃંગારમુષાહં વાહ્મનઃ કાયકર્મભિઃ ।

ક્રીડિષ્યામિ ત્વયાસાર્દ્ધં તુરીયેસા વદેદ્વરમ્ ॥૪॥

ભાવાર્થ:—હું પવિત્રને સ્વચ્છતા પૂર્વક સર્વ શલુગાર ધારણ કરીને મન શરીર અને ક્રિયાવડે તમારી સાથે ક્રીડા કરીશ. એમ કન્યા વરને ચોથે પગલે કહે છે.

દુઃસ્વે ધીરા સુસ્વે હૃષ્ટા સુસ્વદુ સ્વાવિભાગિનો ।

નાહં પરતરં ગચ્છે પંચમે સાબ્રવીદ્વરમ્ ॥૫॥

ભાવાર્થ:—દુઃખમાં ધીરજ રાખનારી ને સુખમાં પ્રસન્ન થનારી હું તમારા સુખ દુઃખની ભાગીયણ થઇશ ને હું કદાપી પણ પરપુરુષનો સંગ કરીશ નહિ. એ પ્રમાણે પાંચમે પગસે કન્યા પરને કહે છે.

સુસ્વેન સર્વ કર્માણિ કરિષ્યામિગૃહેતવ ।

સેવાં શ્વસુરયોશ્ચાપિ બન્ધૂનાં સત્કૃતિં તથા ॥૬॥

યત્ર ત્વં વા અહં તત્ર નાહં વચ્ચે પ્રિયં કચિત્ ।

નાહં પ્રિયેણ વચ્ચયાહિ કન્યાવલ્ટે પદે ડ બવીત્ ॥૭॥

ભાવાર્થ:—હું તમારા ધરનાં સર્વ કામો સુખ પૂર્વક કરીશ તથા સાસુ સસરાની સેવા અને ખીજાં સંબંધિઓનો સત્કાર કરીશ. જ્યાં તમે હશે ત્યાંજ હું રહીશ હું મારા પ્રિયને (સ્વામીને) ક્યારે પણ છેતરીશ નહિ અને હું પણ સ્વામીથી નહીં છેતરાઉં. એમ કન્યા છઠ્ઠે પગસે કહે છે.

હોમયજ્ઞાદિકાર્યેષુ ભવામિ ચ સહાયકૃત્ ॥

ધર્માર્થ કામ કાર્યેષુ મનોવૃત્તાનુસારિણી ।

સર્વેઽત્ર સાક્ષિણસ્ત્વં મે પતિર્ભૂતોસિ સાંપ્રતમ્ ॥

દેહોમયાર્પિતસ્તુભ્યં સપ્તમે સા બ્રવીદ્વરમ્ ॥

ભાવાર્થ:—હે સ્વામી ! હોમ યજ્ઞાદિ કાર્યોમાં હું તમને સહાય કરીશ, અને ધર્મ અર્થ તથા કામ સંબંધમાં તમારી ઇચ્છાને જ આ-

ધીન ઘણશ. અહીં આ અગ્નિદેવ, બ્રાહ્મણ, અને મારાં માતા-પિતાદિ, સંબંધિવર્ગના સાક્ષીપણામાં તમે મારા સ્વામી થયાછો, ને મેં મારો દેહ તમને અર્પણ કર્યો છે. એમ કન્યા વરને સાતમી પ્રતિજ્ઞાએ કહેછે.

તે પછી વેદિકાથી ઇશાન કે ઉત્તર દિશામાં પ્રથમ જ કલશનું સ્થાપન કરેલું હોય કિંવા કોઈ દંડ પુરુષની પાસે રખાવેલો હોય તે કલશમાંથી વરે પોતાના હાથે એક જૂદા ત્રાંખાના તરબાણામાં થોડું જળ લઈ જમણા હાથે દ્વર્વા (ધો)વડે કન્યાના માથા ઉપર અભિષિચન કરવું (છાંટવું) તે સમયે વરે કે આચાર્યે નીચેના મંત્રો બોલવા.

ૐ આપઃ શિવાઃ શિવતમાઃ શાંતાઃ શાંત-
તમાસ્તા સ્તૈકૃણ્વન્તુ મેષજમ્ ॥ ૐ આપો હિ ષ્ઠા
મયો ભુવસ્તાન ઝર્જે દધાતન મદે રણાય ચ-
ક્ષસે ॥ ૧૬ યો વઃ શિવતમો રસસ્તસ્ય ભાજયતેહ
નઃ ઉશતીરિવ માતરઃ ॥ ૧૭ ॥ તસ્માઅરંગ મામ
વોયસ્ય ક્ષયાય જિન્વથ । આપો જન યથા ચન ॥ ૧૮ ॥

તે પછી જો આ વિવાહક્રિયા (લગ્નવિધિ) દિવસે થતી હોયતો વરે કન્યાને સૂર્યમુદીક્ષસ્વ (સૂર્યનાં દર્શન કર.) એમ કહી કન્યા જ્યારે સૂર્યનારાયણનું કર સંપૂર્ણપૂર્વક વંદન કરે ત્યારે વરે કિંબા આચાર્યે નીચેના મંત્રો બોલવા:—

ૐ ત્વચ્છુર્દેવહિતં પુરસ્તાચ્છુક્ર મુચ્ચરત્ । પશ્યેમ શરદઃ

શતં પ્રત્રવામ શરદઃ શતમદીનાઃ સ્વામ શરદઃ શતં ભૂયશ્ચ
શરદઃ શતાત્ ॥ ૩૬ ॥

તે પછી વર વહુના જન્મણા ખમાપર હાથ મૂકી નીચેના મંત્રથી
તેના હૃદયે સ્પર્શ કરે છે.

ૐ મમ વ્રતે તે હૃદયં દધામિ મમ ચિત્તમનુચિત્તં તે અસ્તુ ॥
મમ વાચમેક મનાજુપસ્વ પ્રજાપતિદ્વાનિ યુનક્તુ મયં ॥

તે પછી નીચેના મંત્રથી વર વહુનું અભિમંત્રણ કરે છે.

ૐ સુમંગલીરિયં વધૂરિમાં સમેતપદયત ॥ સૌભાગ્યમસ્યૈ
દત્વાયાથા સ્ત્વં વિપરેતન ॥

તે પછી કુલાચાર પ્રમાણે ત્રણ, ચાર, પાંચ કે સાત, પતિ અને
હુત્રાણી સુંદર સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓને ત્યાં વરકન્યાને વધાવવા તથા
કન્યાને આશીર્વાચનો સંભળાવવા બોલાવવી, તે તે પ્રત્યેક સૌ-
ભાગ્યવતીને બીજી સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીપાસે ગંધાક્ષત કરાવી, તે સ્ત્રીપાસે
કન્યાને ગંદન અક્ષત કરાવી કન્યાના જન્મણા કાનમાં “ અંગેડસૌ-
ભાગ્યવતી ભવ ” એવો આશીર્વાદ દેવશવનો. તે તે પ્રત્યેક આશીર્વાદ
દેનાર સ્ત્રીને જ્ઞાતિમંત્રપ્રાપ્ત પ્રમાણે પાતસોપારી કે શ્રીકૃષ્ણ અપાવવાં.

પછી વર કન્યાને આસનખદસો કરાવવો, અર્થાત્ કન્યા વરના
હાથા પડણે બેસે.

પછી વર નીચેના મંત્રથી કન્યાના સેંથામાં સિંદુર લગાવે.

ૐ વામમદ્ય સવિતર્વામ મુશ્વોદિવે દિવે વામમસ્મભ્યં
સાવીઃ ॥ વામસ્ય હિ ક્ષયસ્યદેવ ભૂરેરયાધિયાત્રામ ભાજઃ
સ્યામ ॥ ૬ ॥

તેપછી વરે પોતાના આસનપર જમણોપમ નીચેવાળી નીચેનો-
મેત્ર બગી સુવાથી ધીની આદુતિ આપી સ્વિષ્ટકૃતદોષ કરવો. તેમાં પણ
સુવામાં હોમતાં વધેલું ધી પ્રોક્ષણીપાત્રમાં નાંખવું.

ૐ અગ્નયે સ્વિષ્ટકૃતે સ્વાહા ॥ इदमग्नये स्विष्टकृतेन मम ॥

તે પછી નીચેપ્રમાણે બોલી પ્રોક્ષણીમાં પડેલું ધી અનામિકા
આંગળીથી જરા સુંઘવું.

સંસ્રવપ્રાશનમ્ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી પ્રણિતાપાત્રમાં મૂકેલી ડાબની શળીઓથી
(એ પવિત્રાં) વડે આચાર્યે વરક-યાને નાર્જન કરવું. (પ્રણિતાદક
છાંટવું.)

પવિત્રામ્યાં માર્જનમ્ ॥

તે પછી તે પવિત્રાં તથા ઉપયમનકુશ (કુશાંડિવિધિમાં અગ્નિથી
ઉત્તરમાં જે પાંચ સંપર્ગકુશ મૂકેલા છે તે, અને ત્રણ સમિધો મૂકેલી છે
તે બેની વચમાં સાત ઉપયમન કુશો મૂકેલા છે તે), એ બધું નીચે
પ્રમાણે બોલી અગ્નિમાં નાંખવું.

પવિત્ર પ્રતિપત્તિઃ ॥

તે પછી તે લક્ષ્મિક્રિયામાં જેને બ્રહ્મા ગણ્યો હોય તે બ્રહ્મણને
નીચેપ્રમાણે બોલી પૂર્ણપાત્રનું દાન આપવું. (ત્રાંબાનું પાત્ર ચોખ્ખા
બરી તેમાં દક્ષિણા મૂકી આપવું. તે વખતે દાન આપનારે લેનારને આ
પ્રમાણે કહેવું:—

**अस्य होमस्य सांमतासिद्धयर्थं ब्रह्मन्निदं पूर्णपात्रं तुभ्यमहं
संपदे ॥**

આપૂર્ણપાત્રનું દાન બ્રાહ્મણે નીચેપ્રમાણે બોલીને લેવું.

સ્વાસ્તિ ॥

તેપછી વરકન્યાને પરણાવનાર આચાર્યને હક્ષિણ આદિથી પ્રસન્ન કરવા.

તેપછી વરકન્યાને ધ્રુવના તારાનાં દર્શન કરાવવાં. કદી વિહાહ-દિવસે થયો હોય તો રાત્રીના સમયે સંભારી આચાર્યે તેમને ધ્રુવદર્શન નીચેના વિધિથી કરાવવાં:—

પ્રથમ વરકન્યા પાસે ૐ વિષ્ણુમક્તાયા વિચલાય ધ્રુવાય નમઃ એ મંત્રથી ચંદન, અક્ષત, પુષ્પ, ધુપ, દીપ અને નૈવેદ્યથી પૂજન કરાવવું, ને પછી નીચેનો મંત્ર બણી વરકન્યાની પાસે ધ્રુવજીને પ્રણામ કરાવવા:—

ૐ ધ્રુવમાસિ ધ્રુવં ત્વા પશ્યામિ ધ્રુવૈ ધિપોણ્યે માયિ મહં ત્વાદાત્ । બૃહસ્પતિર્મયાપત્યાપ્રજાવતી સંજીવ શરદઃ શતમ્ ॥

તે પછી વિવાહના અંગમાં સો બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવવાનો નીચેપ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

કૃતસ્ય વિવાહારવ્યસ્ય કર્મણઃ સાંગતાસિદ્ધયર્થં શતસં વ્યાકાન્ બ્રાહ્મણાન્ભોજયિષ્યે ॥

તે પછી બ્રાહ્મણોને ચંદન અક્ષતથી પૂજી આશીર્વાદ મહત્વ કરવા.

॥ ચતુર્થીકર્મપ્રયોગઃ ॥

આ વિવાહાંગ કર્મ ને હમથી ચોથે દિવસે થતું હોવાથી ચતુર્થી-કર્મ કહેવાય છે, લોકભાષામાં ચોરી કહે છે, અને ગ્રામ્યલોકોમાં

‘વરકન્યા કંસાર જમવાનાં’ એમ કહે છે. આ કર્મ પણ લક્ષ્મીવિધિના અંગમૂલ કર્મજ ગણાય છે, આ કર્મમાં વર-કન્યારૂપ દંપતિ પ્રીતિભોજન અથવા સહભોજન કરે છે. વરરૂપ પતિ સ્વકીય પત્ની સાથે પ્રીતિભોજન અથવા સહભોજન કહે છે. વરરૂપ પતિ સ્વકીય પત્નીરૂપ થયેલી કન્યાના હાથેભોજ કરતો છતાં તે નિઘ કે દોષરૂપ ગણાતો નથી. આ ચાતુર્થાકર્મ માટે શ્રીપારસ્કરાચાર્ય કહે છે કે ‘**ચતુર્થ્યામપર રાત્રે-મ્યન્તરતોમિમુપ સમાધાય**’ (વિવાહ-લક્ષ્મી ચોથે દિવસે અથવા પીન્ને દિવસે પોતાના ઘરની મધ્યે વિવાહાગ્નિનું સ્થાપન કરી આ પ્રયોગ કરવો.

આ પ્રયોગ જે દિવસે કરવાનો હોય તે દિવસે વર બણીના કાઠ પૂજ્ય પુરુષે એટલે બનેલી કે બાણેજ અથવા તેના અભાવે પુરોહિત કે આચાર્યે નહાઈ શુદ્ધ વસ્ત્ર કિંવા અમોઢીયું પહેરી કુશાંડીની રીતે સ્થંડિલને પંચભૂસંસ્કાર કરી, વૈવાહાગ્નિનું સ્થાપન કરી, તે સ્થંડિલપર અગ્નિ પ્રજ્વલ કરવા અડાયાં છાણાં ગોઠવી, તે પર સ્થાવીપાક કરવા સારું-એક નવી તપેલી કિંવા નવા ઘોઘને સ્વચ્છ કરેલા મૃત્તિકાના પાત્રમાં ચરુ કરવાના ચોખ્ખા ઘોઘને જોઈતા પાણી સાથે તે અગ્નિમાં પૂરા રંધાઈ રહે, અપકવન રહે. તેમ ગોઠવી મૂકવું. પછી ચોખ્ખા ચઢી રહે ત્યારે મૂકનારે ઉતારી અગ્નિની ઉત્તરે મૂકવું.

તે પછી વર કન્યાને નહાઈ સ્વચ્છ મંગળ વસ્ત્રાભૂષણ ધારણ કરાવી બોલાવવાં આચાર્યે કન્યાને વસ્ત્રા જમણે પડખે ખેસારવી. પછી આચમન પ્રાણાયામ થયા પછી તેમને મંગલ તિલક કરાવી, નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરાવવો.

અગ્રાથમહામાઙ્ગલ્યમદે અમુકપાસે અમુકપક્ષે અમુકતિર્થો

અમુકવાસરે વિવાહાંગમૂતં ચતુર્થીકર્મકરિષ્યે ॥

પછી નીચેપ્રમાણે બેલી ફરી સંકલ્પ કરાવવો.

તત્રાદૌ નિર્વિઘ્નતાસિદ્ધયર્થં ગણપતિપૂજનં કરિષ્યે ।

પછી આચાર્યે બન્ને દંપતિપાસે ગણપતિપૂજન કરાવવું.

તે પછી કુશાંડીની રીતે બ્રહ્માસન મૂકી બ્રહ્માને યથોક્ત રીતે બેસારી અગ્નિની ઉત્તરે કલશ સ્થાપનની રીતે જગથી ભરેલા કળશનું સ્થાપન કરી. તેનું પૂજન કન્યા અને વરની પાસે કરાવવું. પછી પ્રણીતા સન મૂકી, તેમાં જળ પૂરવું. પછી અગ્નિ પ્રજ્વલિત કરી નીચેના મંત્રોથી અગ્નિમાં ધીની આહુતિઓ આપવી:—

ૐ અગ્રયે પ્રાયશ્ચિત્તે ત્વં દેવાનાં પ્રાયશ્ચિત્તિરસિ બ્રાહ્મણ-
સ્ત્વાનાથકામઽપધાવામિ યાસ્યૈ પતિઘ્નીતનૂસ્તામસ્યૈ નાશય
સ્વાહા ॥ इदं मग्नये न मम ॥ १ ॥

એ પ્રમાણે આહુતિ આપતાં યુવમાં વધેલું અવશેષ ધી હોમની રીતે એક પાત્રમાં લેવું.

ૐ વાયો પ્રાયશ્ચિત્તે ત્વંદેવાનાં પ્રાયશ્ચિત્તિરસિ બ્રાહ્મણ-
સ્ત્વાનાથકામઽપધાવામિ યાસ્યૈ પ્રજાઘ્ની તનૂસ્તામસ્યૈ નાશય
સ્વાહા ॥ इदं वायवे न मम ॥ २ ॥

શરવામાંથી હોમ કરતાં અવશેષ ધી પહેલાંના બેજું તે પાત્રમાં લેવું.

ૐ સૂર્યપ્રાયશ્ચિત્તં ત્વંદેવાનાં પ્રાયશ્ચિત્તિરસિ બ્રાહ્મણ-
સ્ત્વાનાથકામઽપધાવામિ યાસ્યૈ વશુઘ્નીતનૂસ્તામસ્યૈ નાશય સ્વા-

હા ॥ इदं सूर्याय मम ॥ ३ ॥ ॐ चंद्रमायश्चित्ते त्वंदेवानां प्राय-
श्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वानाथकामऽउपधावामि यास्यै गृह्णीत नू-
स्तामस्यै नाशय स्वाहा ॥ इदं चन्द्रमसे न मम ॥ ४ ॥ ॐ
गंधर्वप्रायश्चित्ते त्वंदेवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वानाथका-
मऽउपधावामि यास्यै यशोघ्नीत नूस्तामस्यै नाशय स्वाहा ॥ इदं
गंधर्वाय ॥ ५ ॥

એ પ્રમાણે પાંચ આહુતિઓ ધીની આપી નીચેના મંત્રોથી તે
સ્થાવીપાકમાંથી (ચરુમાંથી) ભાત લઈ, તેમાં જરા શરવા વડે ધી નાંખી
તે ધીવાળા ભાતની આહુતિઓ આપવી:—

ॐ प्रजापतये स्वाहा ॥ इदं प्रजापतये न मम ॥ ६ ॥

ॐ अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा ॥ इदमग्नये स्विष्टकृते न मम ॥ ७

તે પછી નીચેપ્રમાણે બુરાદિતિ આહુતિઓ આગળની પેઠે ધીયા
આપવી, અને શરવામાંનું અવશેષ ધી ખીજ પાત્રમાં ભેળું લેવું.

ॐ भूःस्वाहा इदमग्नये न मम ॥ १ ॥

ॐ भुवःस्वाहा इदं वायवे न मम ॥ २ ॥

ॐ स्वः स्वाहा इदं सूर्याय न मम ॥ ३ ॥

ॐ अग्नीवरुणाभ्यां स्वाहा इदમग्નીવરુણાભ્યાં ન મમ ॥ ૪

ॐ अग्नीवरुणाभ्यां स्वाहा इदमग्नी वरुणाभ्यां न મમ ॥ ૫

ॐ अग्नये स्वाहा इदमग्नये न મમ ॥ ૬ ॥

ॐ વરુણાય સવિત્રે વિષ્ણવે વિશ્વેભ્યો દેવેભ્યો મરુદ્ગયઃ
સ્વર્કેભ્યઃ શ્વ નસ્વાહા इदं वरुणाय सवित्रे विष्णवे विश्वेभ्यो
देवेभ्यो मरुद्गयः स्वर्केभ्यश्च न मम ॥ ૭ ॥

ॐ वरुणाया दित्यायादितये स्वाहा इदं वरुणायादित्या-
यादित्यायादितये च न मम ॥ ૮ ॥

ॐ प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये न मम ॥ ૯ ॥

સંસ્ત્રવપ્રાશનમ્ ॥

એ રીતે હોમ કર્યા પછી જે સંસ્ત્રવ પાત્રમાં હોમ કરતાં અવ-
શેષ ધીનો જેમાં સંચય કરેલો છે તે અનામિકા આંગળીથી લઇ તે
વરકન્યાએ પ્રાશન કરવું વા જરા સુંધી જોવું. પછી પવિત્રાંના દર્ભથી
તે બન્ને વર વધૂપર જરા જળ વડે માર્જન કરવું

પવિત્રપ્રતિપત્તિઃ ॥

કુશાંડિમાં ઉપયોગ કરેલા દર્ભો અને પવિત્રાં અમિમાં નાખી દેવાં.

ब्रह्मणे पूर्णपात्रदानम् ॥

આ કર્મમાં બ્રહ્મા થયેલા બ્રાહ્મણને પૂર્ણપાત્રનું દાન આપવું.

તે પછી આગળ જે અમિની ઉત્તરે ઉદપાત્ર૩૫ એક જળથી
ભરેલા કલશનું સ્થાપન કરી કલશપૂજન કરેલું છે તેમાં થોડું જળ
એક પાત્રમાં જૂડુ લઇ તેનાથી વર પાસે દૂર્વા અથવા ફૂલ વડે કન્યાના
મસ્તક ઉપર અભિષેક કરાવવો.—તે સમયે આચાર્યે નીચેના મંત્ર બોલવો:—

ॐ याते पतिप्रतिष्ठाप्रजाप्ता पशुप्ता गृहप्ता

**નિંદિતા તનૂજારમ્ની તતણનાં કરોમિ સાજિર્ય-
ત્વં મયાસહાસૌ ॥**

આ સ્થળે વરે કન્યાનું નામાંતે ' દેવી ' વિશષણુ જોડી નામે-
ચ્યારણુ કરે છે જેમકે ' **અમુકાદેવી** ' ' **નર્મદાદેવી** ' પછી અવ-
શેષ રહેલા ચરુમાંથી હુતાવશેષ ચરુ ઓં પ્રાણેસ્તે૦ એ મંત્ર બણતાં
વર, પ્રથમ વહૂને-કન્યાને પ્રાશન કરાવે છે.

આ કર્મને આહ્વાણમાં ચરુભક્ષ કિંવા ચરુભક્ષ કરાવ્યો એમ કહેવાય
છે, તે અન્ય વૈશ્વાદિ ગ્રાંતિમાં વૈદિકક્રિયાનો અભાવ થવાથી તૈયાર
કરેલો ધઉના લોટનો કંસાર વપરાય છે. આ સમયે ગામડાઓમાં ગ્રામ્ય
ગોર હંચા સ્વરથી બણે છે કે ' **માથે મોડ બોળે ગોળ, પહેરી કડકડતી**
સાડી; હાથમાં ધીની વાઢી, કંસાર પીરસવા આવે કન્યાની
માઢી. ' એટલે કન્યા ની માતા કંસાર જમાડવા એક નવી કાંસાની થાળી તેમાં
ધી અને ગોળનાં પાત્રો લઈ ચોરીમાં આવે છે તે પછી તે ગંધાક્ષતથી
વરકન્યાનું પૂજન કરે છે. પછી તે કન્યાની માતા ચરુના પાત્રમાંથી ચાર-
વાર ચરુ, કાંસાની નવી થાળી વર અને કન્યાની મધ્યમાં રાખી શરવા કે
ચમચાવડે પીરસે છે તે પછી વધારે પણ પીરસે છે તેમાં ચાર કે તેથી
વધારે વાર બે હાથે ગોળ નાખે છે તે તે પછી તે ધૃતપાત્ર બે હાથે
ઝાલી ચાર વાર કે તેથી વધારે વાર પીરસે છે પછી તે ચોળી
બેગું કર્યા પછી વર પાંચ આંગળીઓથી કોળીઓ લઈ પ્રથમ કન્યાને
એકવાર જમાડે છે આ સ્થળે પદ્ધતિકારે તો **સહુત્ શબ્દ** કહી એક
વાર કહ્યું છે પણ પ્રસંગ હર્ષાનંદને-વિનોદનો હોવાથી ચાર પાંચ
વાર કે એથી વધારે વાર જમે તો નિર્દોષ પ્રવૃત્તિ હોવાથી કંઈ અટકાવ

કરાતો નથી. તે પછી કન્યા પણ શુદ્ધિ માટે આચમન કરી વરને ઇચ્છાનુસાર જમાડે છે. આ રથજે વર પણ કન્યાને હાથે ભોજન કરે છે, છતાં તે દોષરૂપ ગણાતું નથી. કારણ કે ‘હેમાદ્રીપ્રાપશ્વિત કાંડ નામના ગ્રંથમાં ગાલવમુનિએ કહ્યું છે કે:—

एकयान समारोह एकपात्रे च भोजनम् ।

विवाहे पथि यात्रायां कृत्वा विप्रो नदोषभाक् ॥

બ્રાહ્મણ પોતાની સ્ત્રીસાથે યાત્રાના પ્રવાસે જાય તે સમયે, સ્ત્રી સહિત એક વાહન રથ કિંવા ગાડીમાં બેસે તો, તથા વિવહ સમયે બન્ને એક પાત્રમાં ભોજન કરે તો તે દોષભાગી ગણાતો નથી. એ બે પ્રસંગ વિના સ્ત્રી પુરુષ એક વાહનમાં બેસે કિંવા એક પાત્રમાં ભોજન કરે તો તે દોષનાં ભાગી થાય છે. એજ વાક્ય મિતાક્ષરામાં પણ કહ્યું છે.

એ થાળીમાં રહેલો સર્વ ચરુ વરકન્યા બક્ષણ કરી જાય તો તે યોગ્ય છે. કારણ હુતાશ્વેષ હોવાથી શુદ્ધાદારરૂપ છે, તે પવિત્ર છે. પછી યથા રુચિ તે પછી તેમને મુખ અંતે હાથનું પ્રક્ષાલન કરાવી પાન સોપારી આદિ મુખપ્રાસ આપવો. તે પછી વર પોતાનો લાગો લેવા સાસુનો છેડો પકડે છે પણ તે સંપ્રદાય મહાદોષરૂપ છે. કારણ કે સાસુ પણ એક માતાતુલ્ય ગણાય છે, માટે મોટા વયના પુરુષે પરસ્ત્રીને સ્પર્શ કરવો અયોગ્ય છે તો આ તો માતારૂપ ગણાય છે માટે છેડો પકડાવ્યા પહેલાંજ તેણે લાગો ચૂકાવી આપવો.

તે પછી વર કન્યાને સાત કે પાંચ સૌભાગ્યવતીઓ પાસે આશિર્વાદ દેવારવે છે સૌભાગ્યવતીઓએ આવી વર કન્યાનું ગંધાક્ષતથી પૂજન કરી કન્યાના જન્મણા દાનમાં ‘અલંકાર સૌભાગ્યવતી ભવ’ એવું વચન

કહેવરાવવું. પછી તે સૌભાગ્યવતીને સોપારી આદિ ફળો આપવાં. તે પછી પુરોહિત કે આચાર્ય નીચેના શ્લોક બોલ્યા સ્વરે બોલે છે.

खले यज्ञे विवाहे च संक्रान्तौ गृहणे तथा ।

पुत्रेजन्मे व्यतिपाते दत्तं भवति चाक्षयम् ॥

ભાવાર્થ:—ખેતરમાં નવા ધાન્યનો પાક થતાં તેને ખેડુત ખજવાડમાં લાવી, લણી-ઉપણી તેનો ઢમલો કરે તે સમયને ખર્તું કહે છે; તે ખજામાં, યજ્ઞપ્રયોગમાં, વરકન્યાના વિવાહમાં, મકરાદિ સંક્રાંતિના પુણ્યકાળોમાં, અને સૂર્ય કે ચંદ્રના પરાગ (અલગ) મ, પુત્રના જન્મ સમયે અને વ્યતિપાતના યોગમાં, જે ગૃહસ્થથી અન્ન, વસ્ત્ર કે દ્રવ્યનું દાન અપાય છે તેનું જંગ અક્ષય થાય છે.

આ સમયે વર અને કન્યાનાં મોસાળ પક્ષનાં સગાં અથવા મોસાળનાં માણસો પોત પોતાની શક્તિ પ્રમાણે રૂપીઆ આપે છે, તેને ચાંદસો, વધાવો અથવા હાથગરણું કહેવાય છે. તે પછી વરકન્યા હાથ ધરમાં જાય છે, ને સ્થાપન કરેલા ગોત્રજ (ગણપતિ)નું પૂજન કરી યથેન્દ્રિયા પ્રમાણે દરે દરે છે.

પછી તે દિવસે અથવા તેના ખીજા કે ત્રિજા દિવસે કન્યાના પિતા ભણ્પીથી પૂરત, પહેરામણિ કે ચલ્લામણિ કરવામાં આવે છે. તેમાં પ્રથમ કન્યાનો પિતા પોતાના કુળ-દેવી દેવતાનું શોડનો પચાર પૂજન ન કરી સર્વની યોગ્યતા પ્રમાણે સર્વ જનમન્યાને શિખ આપે છે; અને રાજા રજવાડામાં સર્વને પોષાક આપ્યો કહેવાય છે. તે પછી કન્યાના પિતાની ઇચ્છાપ્રમાણે કાં માતિ સંપ્રદાયપ્રમાણે જનને રોકી જ્યારે વરકન્યાને વિદાયગિરી આપવાની હોય છે ત્યારે વરકન્યાને ખેસવાની ગાડી કે રથ લાવી તેમાં તૈયાર કરેલું માલમાટલું

મુકે છે જો માલ્યમાટલું ત્રાખાનું હોય છે તો તો કાંઈ આધાર નથી ને જો મૃત્તિકાનું હોય તો તે કોઈ સ્થળે અથડાય નહિ એમ સાચવવાની કાળજી રાખવી પડે છે.

વિદાયગિરિના દિવસે વાંસનું સૂપડું લાવી તેમાં ચોખ્ખા ભરી વર કન્યાની પાસે તેમાં બે પાન મૂકી બે સોપારીઓ મૂકી ઉમા-મહેશ્વરનું શોડશોપચારથી પૂજન કરાવવામાં આવે છે આ વિધિ વરકન્યાને લગ્નથી ચોથાદિવસે કરવા સૂચ્યું છે જે ઐરિણી દાનના પ્રતિનિધિરૂપ ગણાય છે. માટે વરકન્યાને બે આસન મૂકી વરકન્યાને બેસારી અચમન પ્રાણાયામ કરાવી પછી હુંકામાં ગણપતિ પૂજન કરાવવું પછી પોતાના સામું ચોખ્ખા ભરેલા સૂપડામાં પાન ઉપર સોપારીઓ મૂકી ઉમા મહેશ્વરરૂપ તે ઐરિણિ પાત્રમાં મુકેલાં ઉમામહેશ્વરની પ્રાર્થના કરવી.

ऐरिणित्वमुमादेवी तवेशोगिरिजापतिः ॥

अतस्त्वां पूजयिष्यामि ऐरिणिं सर्वकामदाम् ॥

તે પછી ઉમા મહેશ્વરનું તેમાં શોડશોપચાર પૂજન કરવું.

તે પછી કન્યાના પિતાએ તે વરકન્યાનું ગંધાક્ષતથી પૂજન કરી, તે ઐરિણિ પાત્રનું ખીજાં ણકળાદિ તથા સૂકો લીસો મેવો ભરીને તે દાન વર-કન્યાને નીચે પ્રમાણે બોલીને આપવું.

ऐरिणित्वमुमादेवी वंशपात्रस्वरूपिणी ।

कन्यादानस्य संपूर्ण फलं देहि शिवप्रिये ॥

यावच्चंद्रश्चसूर्यश्च यावतिष्ठति मेदिनी ।

तावद्वंशविवृद्धित्वं देहि मे शंकरप्रिये ॥

• વરકન્યાએ તે વિધિ થયા પછી

અનયા પૂજયા ઝમામાહેશ્વરૌ મિયેતામ્ ન મમ ॥

પછી પૂરોહિત કે આચાર્ય કંકુનું પાત્ર લઈ શાંતિનાં પાંચ કે સાત પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થોને ઘેર વરકન્યા પાસે કંકુના થાપા દેવારવે છે. તે ગૃહસ્થોના આશિર્વાદશ્રવણ છે. માટે જ્ઞેય ઘરોએ પોતાને ઘેર થાપા દેવા આવનારાં વરકન્યાને ગોળ આકર મીઠાઈ કે કાંઈ વસ્તુ આપી આદર સત્કાર કરવો જ્ઞેય છે. પણ કેટલાક સત્કાર અને મદાંધ પુરુષોને તેનું કાંઈપણ મનમાં સમજાતું નથી.

પછી કન્યાનો પિતા પોતાની પરણેલી કન્યાને નીચેનો મંત્ર બોલી વરના પિતાના જોળામાં બેસારે છે.

અષ્ટવર્ષાં ઇયં કન્યા પુત્રવત્પાલિતામયા ।

ઈદાર્નીં તવપુત્રાય દત્તાસ્નેહનપાલ્યતામ્ ॥

આચાર્ય:—આ આઠ વર્ષની મારી પુત્રીને મેં પુત્રતુલ્ય માની ઉછેરીને મોટી કરેલી છે ને તે તમારા પુત્રને પરણાવવાથી તમને સોંપુ છું માટે તેનું ઘણું સ્નેહથી પાલન કરશો.

તે પછી કન્યાની માતા વરની માતાના જોળામાં પોતાની પરણેલી કન્યાને નીચેનો મંત્ર બોલીને બેસારે છે.

અસ્યદાદિ સુદૃઢધૂન્ ત્યક્ત્વા યાતિભવદ્સુદૃઢં ।

અતિસ્નેહેનમાતેવ કન્યાંમે પરિપાલય ॥

હું વરનાં માતૃશ્રી ! તમે આ અમારી પુત્રીનાં સાસુ થયાં. તે અમારાં સગાં વહાલાંનો ત્યાગ કરી તમારે ઘેર આવે છે. માટે તે મારી કિકરીનું તમે તમારા પુત્રની તુલ્ય ગણી પાલન કરશો.

તે પછી કન્યાનાં માતા પિતા તે કન્યાનો હાથ આવી વરના હાથમાં નીચેનો મંત્ર બણી સોંપે છે—

इयं कन्या मयादत्ता तव विप्रसहायिनी ।

स्वदेशे परदेशेवा विधिवत्परिपालय ॥

ભાવાર્થ:—હે વિપ્ર ? તમને સહાય કરનારી આ કન્યા તમને આપી માટે સ્વદેશમાં કિંવા પરદેશમાં તેનું વિધિવત્પરિપાલન કરજો.

પછી વરકન્યાને બેસવાનો રથ કિંવા ગાડીનું પૂજન કન્યાની માતા કરે છે તે કન્યાના પિતાના પુરોહિતે **રથસ્યદેવતાયૈનમઃ** । એ મંત્રથી શોકપોષ્યાર પુજન કરાવી તેને શ્રીકૃષ્ણ વધેરી શ્રીકૃષ્ણનું પાણી તે પમ્પા ડાપર ચંદાવતું. આ ક્રિયાને પૈદું શિક્ષતું એમ કહેવાય છે.

॥ परिशिष्टम् ॥

કોઈ પણ કર્મપ્રયોગમાં—ગ્રહયજ્ઞઆદિમાં ગૃહસ્થાપના કર્યા પછી મધ્યસ્થાપન તે કર્મના અધિષ્ઠાતા દેવનું થાય છે, ને તે દેવ દેવી ભગવતી હોય, શંકરપાર્વતી હોય, કિંવા લક્ષ્મીના રાયણ હોય, પણ તે મધ્યસ્થાપનમાં કર્માધિષ્ઠાતા દેવનું કરાય છે. તેમાં સર્વતોભદ્રમંડળ પૂરી, તેનું પૂજન કર્યા પછી મધ્યે કલશસ્થાપન કરી તે પર મૂકેલા પૂર્ણપાત્રમાં થાય છે. માટે અત્રે સર્વતો ભદ્રમંડળ દેવતાની નામાવળિ લખાય છે.

પ્રથમ દેશકાળનું એટલે માસ, પક્ષ, તિથિ અને વાર આદિનું ઉચ્ચારણ આગળ પ્રમાણે કરી, જે કર્મના અંગે સર્વતોભદ્ર મંડળના દેવોનું આવાહન, પૂજન, અને હોમ કરવાનો હોય તેનો સંકલ્પ કરવો.

अमुक कर्माङ्गत्वेन सर्वतोभद्रमंडलदेवानांपूजनहोमंचकरिष्ये ।

પ્રત્યેક ગ્રહયજુમાં ગ્રહપીઠમાં ૨૪ આંગળ ઉપરના ભાગમાં સમ-
ચોરસ અને ભૂમિતી બાર આંગળ ઉંચો કરવાનો કહ્યો છે; પણ જેમ
સુશોભિત લાગે તેમ કરવો. સર્વે પીઠ એક એક હાથ ઉંચા કરી
શકાય છે.

મધ્યે મધ્ય પીઠ કરવામાં આવે છે તે ઉપર સમચોરસ ૨૪
ચોવિંશ આંગળ લાંબો પહોળો ને ઉંચો એક હાથ થાય છે. અથવા
સહેજ પીળત કરતાં ઉંચાં થઈ શકે છે.

અગ્નિકોણમાં માતૃકા પિઠ તે ૨૪ આંગળ સમચોરસ અને એક
હાથ ઉંચો કરાય છે.

ને તે સામો નૈઋતકોણમાં સમચોરસ ૨૪ આંગળ અને એક હાથ
ઉંચો વાસ્તુપીઠ થાય છે. તથા તેના સામો વાયવ્યકોણે ૨૪ આંગળ
ઉપર સમચોરસ અને ૧ હાથ ઉંચો ચતુષ્પદી યોગિનીનો પીઠ કરાય છે.

તે પછી જે કર્મપ્રયોગ વૈદિક હોય તે નીચે જતાવેલી નામા-
વળીમાંથી પ્રત્યેક નામ સપ્રણવ બોલવું ને પ્રયોગ પૌરણિક હોય તે
તે નામના આદિમાં માત્ર શ્રીનો ઉચ્ચાર કરીને પૂજન તથા
હોમ કરાવવો:—

બ્રહ્મણે નમઃ ॥ ૧ ॥ સોમાય નમઃ ॥ ૨ ॥ ઈશાનાય નમઃ
॥ ૩ ॥ ઇન્દ્રાય નમઃ ॥ ૪ ॥ અગ્નયે નમઃ ॥ ૫ ॥ યમાય નમઃ
॥ ૬ ॥ નિર્ઋતયે નમઃ ॥ ૭ ॥ વરુણાય નમઃ ॥ ૮ ॥ વાયવે
નમઃ ॥ ૯ ॥ અષ્ટવસુભ્યો નમઃ ॥ ૧૦ ॥ એકાદશરુદ્રેભ્યો નમઃ
॥ ૧૧ ॥ દ્વાદશાદિત્યેભ્યો નમઃ ॥ ૧૨ ॥ અશ્વિભ્યાં નમઃ ॥

१३ ॥ सपैतृकेभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्यो नमः ॥ १४ ॥ सप्तयज्ञे-
 भ्यो नमः ॥ १५ ॥ सर्वेभ्यो नमः ॥ १६ ॥ गंधर्वाप्सरोभ्यो
 नमः ॥ १७ ॥ स्कन्दाय नमः ॥ १८ ॥ नन्दिश्वराय नमः ॥ १९ ॥
 शूल महाकालाभ्यां नमः ॥ २० ॥ दक्षादि सप्तकेभ्यो नमः ॥
 २१ ॥ दुर्गायै नमः ॥ २२ ॥ विष्णवे नमः ॥ २३ ॥ स्रधायै
 नमः ॥ २४ ॥ मृत्युरोगाभ्यां नमः ॥ २५ ॥ गणपतये नमः
 ॥ २६ ॥ अङ्गयो नमः ॥ २७ ॥ मरुद्भ्यो नमः ॥ २८ ॥
 पृथिव्यै नमः ॥ २९ ॥ गंगादिनदीभ्यो नमः ॥ ३० ॥ सप्तसा-
 गरेभ्यो नमः ॥ ३१ ॥ मेरवे नमः ॥ ३२ ॥ गदायै नमः ॥ ३३
 त्रिशूलाय नमः ॥ ३४ ॥ वज्राय नमः ॥ ३५ ॥ शक्तये नमः ॥
 ३६ ॥ दंडाय नमः ॥ ३७ ॥ स्वप्नाय नमः ॥ ३८ ॥ पाशाय नमः
 ॥ ३९ ॥ अंकुशाय नमः ॥ ४० ॥ गौतमाय नमः ॥ ४१ ॥
 भरद्वाजाय नमः ॥ ४२ ॥ विश्वामित्राय नमः ॥ ४३ ॥ कश्य-
 पाय नमः ॥ ४४ ॥ जमदग्नये नमः ॥ ४५ ॥ वसिष्ठाय नमः
 ॥ ४६ ॥ अत्रये नमः ॥ ४७ ॥ अरुंधत्यै नमः ॥ ४८ ॥ ऐन्द्र्यै
 नमः ॥ ४९ ॥ कौमार्यै नमः ॥ ५० ॥ ब्राह्म्यै नमः ॥ ५१ ॥
 वाराह्यै नमः ॥ ५२ ॥ चामुण्डायै नमः ॥ ५३ ॥ वैष्णव्यै नमः
 ॥ ५४ ॥ माहेश्वर्यै नमः ॥ ५५ ॥ वैनायक्यै नमः ॥ ५६ ॥
 इति सर्वतोभद्रमण्डलम् ॥

તે પછી જો કર્મપ્રયોગમાં ચતુષ્ઠીયોગિનીનું સ્થાપન, પૂજન અને હોમ કરવાનો હોય તો, તો તે ચતુષ્ઠીયોગિનીની નામાવલિ નીચે આપવામાં આવી છે. પ્રથમ આ પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો:—

અમુક કર્માક્રત્વેન ચતુષ્ઠીયોગિનીનાં પૂજન હોમં ચ કરિષ્યે ॥ વિશ્વદુર્ગાયૈ નમઃ ॥ ૧ ॥ ઉદ્યોતિન્યૈ નમઃ ॥ ૨ ॥ માલાધર્યૈ નમઃ ॥ ૩ ॥ મહામાયાયૈ નમઃ ॥ ૪ ॥ માયાવત્યૈ નમઃ ॥ ૫ ॥ શુભાયૈ નમઃ ॥ ૬ ॥ યજ્ઞસ્વિન્યૈ નમઃ ॥ ૭ ॥ ત્રિનેત્રાયૈ નમઃ ॥ ૮ ॥ લોલજિહ્વાયૈ નમઃ ॥ ૯ ॥ શંતિન્યૈ નમઃ ॥ ૧૦ ॥ યમઘંટાયૈ નમઃ ॥ ૧૧ ॥ કાલિકાયૈ નમઃ ॥ ૧૨ ॥ ચર્ચિકાયૈ નમઃ ॥ ૧૩ ॥ યાક્ષિણ્યૈ નમઃ ॥ ૧૪ ॥ સરસ્વત્યૈ નમઃ ॥ ૧૫ ॥ ચણ્ડિકાયૈ નમઃ ॥ ૧૬ ॥ ચિત્રઘંટાયૈ નમઃ ॥ ૧૭ ॥ મુગંધાયૈ નમઃ ॥ ૧૮ ॥ કામાક્ષ્યૈ નમઃ ॥ ૧૯ ॥ ભદ્રકાલ્યૈ નમઃ ॥ ૨૦ ॥ પરાયૈ નમઃ ॥ ૨૧ ॥ ક્રાન્તાક્ષ્યૈ નમઃ ॥ ૨૨ ॥ કોટરાયૈ નમઃ ॥ ૨૩ ॥ નીલાંકાયૈ નમઃ ॥ ૨૪ ॥ સર્વમંગલાયૈ નમઃ ॥ ૨૫ ॥ લલિતાયૈ નમઃ ॥ ૨૬ ॥ ત્વરિતાયૈ નમઃ ॥ ૨૭ ॥ ભુવનેશ્વર્યૈ નમઃ ॥ ૨૮ ॥ સ્વરૂપાણ્યૈ નમઃ ॥ ૨૯ ॥ શૂલિન્યૈ નમઃ ॥ ૩૦ ॥ દૃઢિન્યૈ નમઃ ॥ ૩૧ ॥ અમ્બીકાયૈ નમઃ ॥ ૩૨ ॥ શૂલેશ્વર્યૈ નમઃ ॥ ૩૩ ॥ વાણવત્યૈ નમઃ ॥ ૩૪ ॥ ધનુર્ધર્યૈ નમઃ ॥ ૩૫ ॥ મહોલ્લાસાયૈ નમઃ ॥ ૩૬ ॥ વિશાલાક્ષ્યૈ નમઃ ॥ ૩૭ ॥ ત્રિપુ-

રાયૈ નમઃ ॥ ૩૮ ॥ ભગમાલિન્યૈ નમઃ ॥ ૩૯ ॥ દીર્ઘકેશ્યૈ
 નમઃ ॥ ૪૦ ॥ ઘોરઘોરાયૈ નમઃ ॥ ૪૧ ॥ વારાહ્યૈ નમઃ ॥ ૪૨
 મહોદયૈ નમઃ ॥ ૪૩ ॥ કામેશ્વર્યૈ નમઃ ॥ ૪૪ ॥ ગુહ્યેશ્વર્યૈ
 નમઃ ॥ ૪૫ ॥ ભૂતનાથાયૈ નમઃ ॥ ૪૬ ॥ મહામસ્વાયૈ નમઃ ॥
 ૪૭ ॥ જ્યોતિષ્મત્યૈ નમઃ ॥ ૪૮ ॥ કૃતિવાસાયૈ નમઃ ॥ ૪૯ ॥
 મુંડિન્યૈ નમઃ ॥ ૫૦ ॥ શવવાહિન્યૈ નમઃ ॥ ૫૧ ॥ શિર્વાકાયૈ
 નમઃ ॥ ૫૨ ॥ લિંગહસ્તાયૈ નમઃ ॥ ૫૩ ॥ ભગવકૃત્રાયૈ નમઃ
 ॥ ૫૪ ॥ ગગનાયૈ નમઃ ॥ ૫૫ ॥ મેઘવાહિન્યૈ નમઃ ॥ ૫૬ ॥
 મેઘઘોષાયૈ નમઃ ॥ ૫૭ ॥ નારસિંહ્યૈ નમઃ ॥ ૫૮ ॥ કાલિ-
 ઘૈનમઃ ॥ ૫૯ ॥ શ્રીધર્યૈ નમઃ ॥ ૬૦ ॥ તેજસ્યૈ નમઃ ॥ ૬૧ ॥
 શ્યામાયૈ નમઃ ॥ ૬૨ ॥ માતંગ્યૈ નમઃ ॥ ૬૩ ॥ નરવાહનાયૈ નમઃ
 ॥ ૬૪ ॥ ઇતિ ચતુઃષ્ઠિ યોગિનીનામાવલિઃ ॥

જો કર્મપ્રયોગ નવચંડિનો હોય તો આગળ ગૃહ્યસ ૫૪ ૨૫ ના
 તલેના ટિપ્પણમાં લખેલો સંકલ્પ કરી, તથા ગૃહ્યસ ૫૪ ૨૭ માના
 પહેલા પેરાગ્રાહમાં બતાવેલો સંકલ્પ કરી તથા મધ્યમાં કરેલા મધ્ય-
 રથાપનમાં સર્વતોભદ્રની નામાવળી પ્રમાણે નામમંત્રો બણી બ્રહ્માદિ
 દેવોનું વૈદિક પ્રયોગમાં પૂજન 'ૐ મુમૂર્વઃ સ્વઃ બ્રહ્માદિ દેવેક્યો
 નમઃ ॥ એ મંત્રથી સોળે ઉપચારોથી પૂજન કરી, તે બ્રહ્માદિ દેવોના
 મધ્યમાં એક મોટી ચોખ્ખાની ઢગલી કરી, તેમાં આગળ બતાવેલા
 દશમપૂજનની રીતે ગંધ, અક્ષત, પુષ્પ, ઘ્રો, પંચપક્ષવ, આદિથી પૂજન

કરી કલશને સારું રક્તવસ્ત્ર વીંટી પૂજન કરીને તે પર પૂર્ણપાત્ર ઢાંકવું. પછી તેમાં સુવર્ણનો કે રૂપાનો કિંવા તાંબાનો મધ્યે ત્રિકોણ, તેની બહાર પટકોણ, તેની બહાર અષ્ટદલ, અને તેની બહાર ચાર દારવાણું મંડળ, ચંદનાદિથી ચિતરી-લખી તે ચંત્રનું પૂર્ણ પાત્રમાં સ્થાપન કરી તે ચંત્રમાં માતાજીની પ્રતિમા ગૃહ્યસૂત્ર ૧૬૬ માં પૃષ્ઠપ્રમાણે કરવી. પછી બીજા સર્વે શેડપોષચારોથી પૂજન કરવું. તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી દેવીની અંગપૂજા કરવી:—

દુર્ગાયૈ નમઃ પાદૌપૂજયામિ ॥ ગિરિજાયૈ ગુલફૌ ॥ અપ-
ર્ણાયૈ જાનુની ॥ હરિપ્રયાયૈ ० ઝહા ॥ પાર્વત્યૈ ० કટિં ॥ આર્યાયૈ ०
નાભિં ॥ જગન્માત્રે ઉદરં ॥ મંગલાયૈ ० કુક્ષિં ॥ શિવાયૈ ० હૃદયં ॥
મહેશ્વર્યૈ કંઠં ॥ વિશ્વંચાયૈ ० સ્કંધૌ ॥ કાલચૈ ० બાહૂ ॥ આઘાયૈ
હસ્તૌ ॥ વરદાયૈ ० મુલં ॥ સુબાણ્યૈ નાસિકાં ॥ કામાક્ષ્યૈ નૈત્રે ॥
અમ્બિકાયૈ ० શિરઃ ॥ દેવ્યૈ સર્વાંગં ॥

એ પ્રમાણે અંગદેવોનું પણ માતાજીના સ્થાપનમાં ચંત્રપર મંધા-
ક્ષત અર્પણ કરીને શેડપોષચાર પૂજન કરવું. તે પછી તે માતાજીને
માટે દશાંશ હોમ નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરીને કરવો:—

દેશકાલાદિનું ઉચ્ચારણ કરીને બોલવું કે:—

મયા બ્રાહ્મણદ્વારાકૃતનવચાંડિજપસ્તસ્ય તત્સંપૂર્ણતાસિદ્ધયર્થ
જપદશાંશેન તિલાદિ મિશ્રપાત્રસદ્રવ્યેણ હોમં કરિષ્યે ॥

તે પછી જોટલા સમથતિના ચંડીપાઠના પાઠ થયા હોય તેના
દશાંશેનો હોમ કરી, ગૃહ્યસૂત્રમાં બનાવ્યા પ્રમાણે પૂર્ણાહુતિથી શ્રેષ્ઠોદાન-
પર્યંત સર્વ ક્રિયા પૂર્ણ કરવી.

॥ વાસ્તુમયોગઃ ॥

કર્મપ્રયોગ જે વાસ્તુનો કરવાનો હોય તેો મંડપના તથા ધરના નૈઋત ભાગમાં તે તેત્રિસ આંગળ અથવા જે હાથના વિસ્તારવાળો અને બાર આંગળ હોયો વાસ્તુદેવનું સ્થાપન કરવા મૃતિકાનો પીડ (ગોટલો) કરવો. પછી યજ્ઞમાન સ્ત્રી-પુરુષે સ્વસ્થ થઈ ખેરના કાકની પાંચ શંકુઓ (ખિલિઓ) અને પૂજન સાહિત્ય પાસે લઈ પૂર્વે ગૃહયજ્ઞમાં પૃથ્વિ ૩૬ માંના દિપણના ત્રિજા પેરામાં બતાવ્યા પ્રમાણે સંકલ્પ કરી ગૃહયજ્ઞમાં બતાવેલો સર્વ વિધિ કર્યા પછી ગૃહહોમ પણ કર્યા પછી ચતુઃપદ્મી-યોગિનીનું સ્થાપન કર્યું હોય તે તે પણ કર્યા પછી આ પ્રયોગનો સંકલ્પ કરીને પ્રથમ અગ્નિકોણથી આરંભી ચારે કોણમાં ક્રમે શંકુ રોપવા નીચેના મંત્ર બાણી અગ્નિકોણમાં પહેલો શંકુ નીચેના મંત્રથી રોપવો.

વિશન્તુ ભૂતલે નાગા લોકપાલાશ્ચ સર્વતઃ ॥

અગ્નિનૃદેઽવાતિઘ્નન્તુ આયુર્બલકરાઃ સદા ॥ ૧ ॥

પ્રત્યેક કોણે શંકુરોપણમાં આજ મંત્ર બોલવો. પછી જેમ જેમ શંકુઓ રોપાતા જાય તેમ તેમ તે શંકુમાં રહેલા દેવને બાત, અને અડ-દનું બલિદાન અર્પવું.

આ અગ્નિકોણના શંકુને નીચેના મંત્ર બાણી બલિ મૂકવું.

અગ્નિમ્યોપ્યથ સર્પેભ્યો યે ચાન્યે તત્સમાશ્રિતાઃ ।

વલિંતેભ્યઃ પ્રયચ્છામિ પુણ્યમોદનમુત્તમમ્ ॥ ૨ ॥

તે પછી ઉપર બતાવેલો મંત્ર બાણી નૈઋત કોણમાં શંકુ રોપવો:-

વિશન્તુ ભૂતલે નાગા લોકપાલાશ્ચ સર્વતઃ ।

અસ્મિન્મૃદેડવતિષ્ઠંતુ આયુર્બલકરાઃ સદા ॥ ૩ ॥

પછી તેને આમળ પ્રમાણે નૈઋતના શંકુને બલિદાન અર્પવું.
નૈઋતાધિપતિશ્ચૈવ નૈઋત્યાંયેચ રાક્ષસાઃ ।

વાલિંતભ્યો પ્રય ચ્છામિ પુણ્યમોદનમુત્તમ્ ॥ ૪ ॥

તે પછી વાયવ્ય કોણમાં નીચેના મંત્રથી શંકુ રોપવો:—

વિશ્નુ ભૂતલે નાગા લોકપાલાશ્ચ સર્વતઃ ।

અસ્મિન્મૃદેડવતિષ્ઠેન્તુ આયુર્બલકરાઃસદા ॥ ૩ ॥

તે પછી તે વાયવ્યે, શંકુને ઉપર પ્રમાણે બલિ નીચેના મંત્રથી મૂકવું.

નમોવૈ વાયુરક્ષોભ્યો યે ચાન્યે તત્સમાશ્રિતાઃ ॥

વાલિં તેભ્યઃ પ્રયચ્છામિ પુણ્યમોદનમુન્તમમ્ ॥ ૩ ॥

તે પછી ઈશાન કોણમાં નીચેના મંત્રથી શંકુરોપણ કરવું:—

વિશ્નુ ભૂતલે નાગા લોકપાલાશ્ચ સર્વતઃ ।

અસ્મિન્મૃદેડવતિષ્ઠંતુ આયુર્બલકરાઃસદા ॥ ૪ ॥

પછી તે ઈશાનના શંકુને પણ ઉપર પ્રમાણે બલિ નીચેના મંત્રથી અર્પવું:—

રુદ્રેભ્યશ્ચૈવ સર્વેભ્યો યેચાન્યે તત્સનાશ્રિતાઃ ॥

વાલિં તેભ્યઃ પ્રયચ્છામિ પુણ્યમોદનમુત્તમ્ ॥

પછી તે ચારે કોણના શંકુના દેવોની ‘ૐ શંકુદેવતાઙ્ગ્યો નમઃ ॥ ’ એ નામ મંત્રોથી પંચોપચાર પૂજા કરવી.

તે પછી તે માટીના કરેલા વાસ્તુના પીઠ ઉપર સોનાની સળા

વડે નીચે બતાવેલા દશ મંત્રોથી દશ રેખાઓ પશ્ચિમથી આરંભી પૂર્વમાં અંતવાળી તથા દશ રેખાઓ આડી દક્ષિણથી આરંભી ઉત્તર દિશાબાણીના અંતવાળી કરવી. એટલે નવે નવે એકાશી આમન (ખાનાં) થાય.

ૐ શાન્તાયૈ નમઃ ॥ ૧ ॥ ૐ યશોવત્યૈ નમઃ ॥ ૨ ॥ ૐ કાન્તાયૈ નમઃ ॥ ૩ ॥ ૐ ત્રિશાલાક્ષ્યૈ નમઃ ॥ ૪ ॥ ૐ પ્રાણ-
વાહિન્યૈ નમઃ ॥ ૫ ॥ ૐ સત્યૈ નમઃ ॥ ૬ ॥ ૐ સુમનાયૈ નમઃ
॥ ૭ ॥ ૐ નંદાયૈ નમઃ ॥ ૮ ॥ ૐ સુભદ્રાયૈ નમઃ ॥ ૯ ॥ ૐ
સુરયાયૈ નમઃ ॥ ૧૦ ॥

એ પ્રમાણે નામમંત્રોથી જેમ પશ્ચિમથી આરંભી પૂર્વમાં અંતવાળી દશ રેખાઓ કરી; તેમ હવે તે રેખાઓ ઉપર તેવીજ રીતે આડી પણ દશ રેખાઓ નીચે બતાવેલા નામ મંત્રો ખોલી તેજ સુવર્ણ શલાકાવડે દક્ષિણથી આરંભી ઉત્તરમાં અંતવાળી કરવી. ઉપરની રેખાઓ પહેલી દક્ષિણમાંથી કરતાં કરતાં ઉત્તરમાં જવું અને આ રેખાઓ પશ્ચિમથી આરંભી પૂર્વમાં જવું.

ૐ હિરણ્યાયૈ નમઃ ॥ ૧ ॥ ૐ સુવ્રતાયૈ નમઃ ॥ ૨ ॥ ૐ
લક્ષ્મ્યૈ નમઃ ॥ ૩ ॥ ૐ વિભૂત્યૈ નમઃ ॥ ૪ ॥ ૐ વિમલાયૈ નમઃ
ૐ પ્રિયાયૈ નમઃ ॥ ૬ ॥ ૐ જયાયૈ નમઃ ॥ ૭ ॥ ૐ જ્વાલાયૈ
નમઃ ॥ ૮ ॥ ૐ વિશ્વોકાયૈ નમઃ ॥ ૯ ॥ ૐ હૃદાયૈ નમઃ ॥ ૧૦ ॥
તે પછી ૐ રેવાદેવતામ્યો નમઃ ॥

એ નામ મંત્રોથી એ રેખાઓનું શ્લોકોપચાર પૂજન કર્યા પછી તે રેખાઓ ઉપર ઘોળા વચ્ચનું આચ્છાદન કરવું. તે રેખાઓને પૂજી ઘોળું વચ્ચ તે ઉપર ઢાંકવું.

તે પછી તે ઉપર પંચરંગી ચોખ્ખાનું સ્વસ્તિક (સાથીઓ) કરવો.

લાલ, લીલા, ઘેળા અને કાળા, એ ચાર રંગના ચોખ્ખાથી સ્વસ્તિકની રંગિત ચોખ્ખાથી રેખાઓ કરવી અને તેના મૂળમાં એટલે મધ્યમાં પીળા ચોખ્ખા પૂરવા.

पूर्वे चैव तुरक्ता च पश्चिमे नीलउच्यते ।

उत्तरे तंडुलाःश्वेता कृष्णा चैव तु दक्षिणे ॥ १ ॥

पितान्तः पंचवर्णाश्च शुभपीठो परिन्यसेत् ॥ २ ॥

પૂર્વની રેખા લાલ રંગના ચોખ્ખાથી, પશ્ચિમે લીલા રંગના ચોખ્ખાથી, ઉત્તરે ઘેળા ચોખ્ખાથી અને કાળા રંગના ચોખ્ખાથી દક્ષિણે રેખા કરેલી. પછી મધ્યમાં પીળા રંગના ચોખ્ખા પૂરવા. પછી તે સ્વસ્તિકનું પૂજન કરી, તે ઉપર રાતું સુંદર રેશમી વચ્ચ પાથરી, તે ઉપર ઘોળા વર્ણના ચોખ્ખાની ઢગલીએ કરી, તેમાં વાસ્તુ દેવતાનાં નીચે બતાવેલા નામમંત્રોથી પૂજન, હોમ તથા બલિપ્રદાન કરવાં.

તે પછી તે ઉપર નીચે બતાવેલી વાસ્તુ દેવતાની નામાવલિ પ્રમાણે દેવોનું સ્થાપન પ્રત્યેક મંત્ર સપ્રણુવ બોલી તેમનું વૈદિક કર્મમાં શ્લોકોપચારથી પૂજન કરવું. તથા પૌરાણિકકર્મમાં નામના આદિમાં એકલા શ્રીને ઉચ્ચાર કરવો એ પ્રમાણે પૂજન કરીને પ્રયોગાનુસાર નામોચ્ચારણ કરી ખીરનું બલિદાન કરવું: અમુકાય નમઃ પાયસવાલિ સમર્પયામિ ॥ એ રીતે બલિ અર્પણ કરી વાસ્તુદેવોની પૂજા પૂર્ણ કરવી.

शिखिने नमः १ पर्जन्याय नमः २ जयन्ताय नमः ३
 इन्द्राय नमः ४ सूर्याय नमः ५ सत्याय नमः ६ भृशाय नमः
 ७ अन्तरिक्षाय नमः ८ वायवे नमः पुष्णे नमः ९ वितथाय
 नमः १० ग्रहक्षताय नमः ११ यमाय नमः १२ गंधर्वाय नमः
 १३ भृंगराजाय नमः १४ मृगाय नमः १५ पितृभ्यो नमः
 १६ दौवारिकाय नमः १७ सुग्रीवाय नमः १८ पुष्पदन्ताय
 नमः १९ वरुणाय नमः २० अमुराय नमः २१ शेषाय नमः
 २२ पापाय नमः २३ रोगाय नमः २४ नागाय नमः २५
 मुख्याय नमः २६ भल्लाटाय नमः २७ सोमाय नमः २८
 उरगाय नमः २९ अदितये नमः ३० दितये नमः ३१ अद्भ्यो
 नमः ३२ सवित्राय नमः ३३ जयाय नमः रुद्राय नमः ३४
 अर्यम्णे नमः ३५ सवित्रे नमः ३६ विवस्वते नमः ३७ विबु-
 धाधिपाय नमः ३८ मित्राय नमः ३९ राजयक्ष्मणे नमः ४०
 पृथ्वीधराय नमः ४१ आपवत्साय नमः ४२ ब्रह्मणे नमः ४३
 चरक्यै नमः ४४ विदार्यै नमः ४५ घूतनायै नमः ४६ पाप-
 राक्षस्यै नमः ४७ स्कन्दाय नमः ४८ अर्यम्णे नमः ४९
 जृम्भकाय नमः ५० पिलिपिच्छाय नमः ५१ हेतुकेन्द्राभ्यां
 नमः ५२ त्रिपुरान्तकाभ्यां नमः ५३ त्रिपुरांतकाग्निभ्यां नमः

५४ अग्निवैतालभ्यां नमः ५५ असिवैतालनैर्ऋतिभ्यां नमः
५६ महाकालवरुणाभ्यां नमः ५७ करालवायुभ्यां नमः ५८
एकपादकुबेराभ्यां नमः ५९ भीमरुपेशानाभ्यां नमः ६०
स्त्रेचरब्रह्मभ्यां नमः ६१ तलवास्यनन्ताभ्यां नमः ६२ ध्रुववा-
स्तुपुरुषाभ्यां नमः ६३ ॥

ये प्रमाणे ६३ देवोक्तं स्थापन करी तेमजुं शोऽप्योपचार पूजन
करीने खंदन, अक्षत, पुष्पादि सोणे उपचारथी पूजन करी, नीचेना
मंत्रथी प्रार्थनापूर्वक नमस्कार करवोः—

नमस्ते वास्तुपुरुष भूशय्याभिरतःप्रभो ।

मद्गृहे धनधान्यादिसमृद्धिं कुरु सर्वदा ॥

जे उपरनी नामावलिथी होम करवानो होय तो ते होम करी,
चत्वारामां गृहयज्ञना ५४ २०५ भाभां जतावेदी नव आहुतिओ आपी
होम पूर्ण करवो.

॥ इति परिशिष्टम् ॥

હોમોપયોગી પ્રકીર્ણ વિષયો.

॥ હોમાદ્યુતિ મુહૂર્તઃ ॥

સૈઋતિથિર્વારયુતાકૃતાષ્ઠા

શેષે ગુણે શ્રે ભૂમિવહ્નિવાસઃ

સૌખ્યાય હોમો શશિયુગ્મશેષે

પ્રાણાર્થ નાશો દિવિ ભૂતલે ચ ॥

ભાવાર્થ:—જે દિવસે હોમ કરવાનું મુહૂર્ત જોવું હોય, તે દિવસની ચાલતી તિથિની સંખ્યામાં એક વધારાનો ઉમેરી, તેમાં વારની સંખ્યા ઉમેરવી; વારની સંખ્યામાં રવિવાર પહેલોને સોમવાર ખીન્ને જાણવો; પછી તે સમગ્ર સંખ્યાને ચારનો ભાગ દેવો, પછી જે શેષ આવે તે ઉપરથી વહ્નિવાસ જાણવો. જે શેષમાં ત્રણ વધે અથવા પૂર્ણ-શૂન્ય-આવે તો પૃથ્વીપર અગ્નિનો વાસ છે, એમ જાણવું. ને કદાપી શેષમાં એક અથવા બેકીનો અંક આવે તો આકાશમાં અથવા પાતાલમાં વહ્નિવાસ જાણવો. જે પૃથ્વીપર વહ્નિવાસ હોય ને હોમ કરાય તો તે સુખરૂપ થાય છે. તથા આકાશ પાતાલમાં હોય, છતાં હોમ કરવામાં આવેતો તે કુર્તાના પ્રાણા અને ધનનો નાશ કરનાર તીવર છે.

મુહૂર્ત જોતાં શુકલ પક્ષમાં જે ચાલતી તિથિ હોય તેમાં વધારાનો એક ઉમેરીને વારની સંખ્યા ઉમેરવી, પણ કદાપિ કૃષ્ણ પક્ષમાં વહ્નિવાસ

જેવાનો હોય તો પહેલા શુકલ પક્ષના પત્તર ઉમેરીને ચાલતી તિથિની સંખ્યા ઉમેરવી, પછી એક વધારાનો ઉમેરી ચાલતા વારની સંખ્યા ઉમેરીને ચારનો ભાગદેવો એમ મુદૂર્ત્વિંતામણિની પિયુષધારાટિકામાં કહ્યું છે.

વળી હોમમાં વહિવાસ જોયા પછી ગ્રહમુખઆહુતિ, તથા વહિચક્ર, પણ જોવામાં આવે છે. માટે તેની રિતિ આ પ્રમાણે છે:—

તરણિવિદ્ભૃગુ ભાસ્કરિ ચંદ્રમા

કુજસુરેજ્ય વિધુંતુદ કેતવઃ ॥

રવિમતોદિનમંગળયેત્ક્રમાત્

પતિલગં તૃતીયં તૃતીયંન્યસેત્ ॥

ભાવાર્થ:—જે દિવસે ગ્રહમુખઆહુતિ અથવા અગ્નિચક્ર જોવું હોય ત્યારે પ્રથમ તે સમયમાં ચાલતું સૂર્યનું મહાનક્ષત્ર જોવું; પછી તે સૂર્ય નક્ષત્રનો નિશ્ચય કરીને જે દિવસે મુદૂર્ત ધરવું હોય તે દિવસનું દૈનિક (દિનીયું) નક્ષત્ર જોવું; પછી સૂર્યના મહાનક્ષત્રથી દૈનિક નક્ષત્ર સુધીની સંખ્યા ગણવી. પછી આ પ્રમાણે મહો ક્રમે જોવા. પ્રથમ સૂર્ય, પછી બુધ, શુક્ર, શનિ, ચંદ્રમા, મંગળ, ગુરુ, રાહુ અને કેતુ, એ પ્રમાણે મહોનાં ત્રણ ત્રણ નક્ષત્ર ધારવાં. અને તેમાં સોમ, બુધ, ગુરુ અને શુક્ર, એ શુભ મહોના મુખમાં આહુતિ આવે તો હોમ કરવો, ને રવિ, મંગળ, શનિ, રાહુ અને કેતુ, એ પાપમહોના મુખમાં આહુતિ આવે તો તે દિવસે હોમ કરવો નહિ. એ વિશેષ સમજવા માટે તજેનું ચક્ર જોવું.

॥ વહ્નિ ચક્ર ॥

મહોના નામ.	સૂર્ય.	બુધ.	શુક્ર.	શનિ.	ચંદ્ર- મા.	મંગલ.	ગુરુ.	રાહુ.	કેતુ.
નક્ષત્રોની સંખ્યા.	૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩
શુભાશુભ લક્ષ.	અશુભ	શુભ.	શુભ.	અશુભ	શુભ.	અશુભ	શુભ.	અશુભ	અશુભ

કદાચ મહામાયા ભગવતી ચિતિશક્તિ રૂપ મહાકાલી મહાલક્ષ્મી
મહાસરસ્વતિરૂપ દેવી સંયંધી કોઈ હોમ હોય તો તેમાં દેવીમુખ
આહુતિ બેવાય છે તે આ પ્રમાણે છે.

अथ नवचंडयादौ देव्यामुखाहुतिनिर्णयः ॥

બ્રાહ્મી કુમારી ત્વયૈષ્ણવીચ ।

વારાહી વજ્રીચતુર્વંદિકા ચ ॥

મેથા ચ માહેશ્વરી નારસિંહી

પ્રકીર્તિતા વૈ નવચંદિકા ચ ॥ ૧ ॥

શ્રીપુત્રદાભવતિ સર્વજનેષુ બ્રાહ્મી

કૌમારિકા પ્રચુરશોકમયં તનોતિ

શ્રીૈષ્ણવીહુતમુલે સતતં ધનાઢયો

વારાહીસર્વજગતાં પ્રદદા ચતુષ્પાત્ ॥ ૨ ॥

પૈંદ્રિસદા દદતુ રાજ્યસુખં જનનાં

સા ચંદિકા પ્રબલ રોગભયં કરોતિ

વિદ્યાવિલાસમતુલં પ્રદદાતિ મેધા

માહેશ્વરી જનસુખં પ્રકરોતિ પુંસામ્ ॥ ૩ ॥

શ્રીનારસિંહી તન્નુતોતિ નિત્યં

મહાભયં રાજકુલોન્નયં ચ ॥

સૂર્યક્ષતો વાસરભં ચયાવ-

દેવ્યામુલ્કે ઋક્ષત્રયં ત્રયં સ્યત્ ॥ ૪ ॥

(શ્રી પરમાત્માની ચિત્તિશક્તિરૂપ શ્રીપરમેશ્વરી મહામાયા દેવી ભગવતીના ઉદ્દેશે જે નવચંડી, શતચંડી, સહસ્રચંડી કે લક્ષચંડી જેવો હોમ કરાતો હોય તો તેમાં દેવીમુખ આહુતિ જેવામાં આવે છે; માટે મેં આ પ્રકાર મારા ઉપનેતા શુક્લ કરુણાશંકર ગૌરીશંકરના બાઝ, શુક્લ હરિશંકર ગૌરીશંકરની પાસેથી મંગાવી મારા સંમહમાં રાખેલો તે આ સ્થળે દાખલ કરું છું. એ બન્ને બાદ્યો રૈકવ (રાયકવાળ બ્રાહ્મણની યાત્રિના અમદાવાદમાં સારંગપુર રણછોડજીની પોળના રહીશ અને યાત્રિક વિદ્યામાં અમદાવાદના બારે દરવાજામાં સુપ્રસિદ્ધ હતા, જેમનું કીર્તિરૂપ શરીર હજુ પણ અમદાવાદમાં આપાદ છે.)

શ્લોકાર્થ:—પ્રથમ બ્રાહ્મી, કુમારી, વૈષ્ણવી, વારાહી, વળી, ચંડિકા, મેઘા, માહેશ્વરી અને નારસિંહી, એ નવે ચંડિકાઓ ગણવી. પછી જે દિવસે દેવી પ્રીત્યર્થ હોમનો નિશ્ચય કરવો હોય તે દિવસના સૂર્ય નક્ષત્રથી દૈનિક નક્ષત્ર સુધીની ગણના કરવી પછી તે ગણનાનાં ત્રણ ત્રણ નક્ષત્રો ઉપર ખતાવેલી નવે ચંડિકાઓનો ક્રમ ગણતાં જે દેવીનું નામ આવે તે દેવીના મુખનું ક્ષણ સમજવું. જેનું ક્ષણ શુભ ખતાવ્યું હોય તે દેવીના મુખનું મુહૂર્ત ધારવું. તે બાકાની દેવીના મુખનું મુહૂર્ત રાખવું નહી, બ્રાહ્મીના મુખમાં હોમ કરવાથી પુત્ર અને ધનની પ્રાપ્તિ થાય છે, કુમારીકાના મુખમાં હોમ કરવાથી શોકના ભયનો વિસ્તાર થાય છે, વૈષ્ણવીના મુખમાં હોમ કરવાથી યજ્ઞમાન નિત્ય ધનવાન અને છે. વારાહીના મુખમાં હોમ કરવાથી તે સર્વ જગતનાં માણસોને પશુઓનું સુખ આપે છે, ઐંદ્રીના મુખમાં હોમ કરવાથી હોમકર્તા ને રાજસુખ પ્રાપ્ત થાય છે, ચંડિકાના મુખમાં હોમ કરવાથી બલવાન રોગની વૃદ્ધિ થાય છે, મેઘાના મુખમાં હોમ કરવાથી અતુલ વિદ્યા અને ભોગ વિલાસનાં સુખો પ્રાપ્ત થાય છે, માહેશ્વરીના મુખમાં હોમ કરવાથી હોમ કરનાર માણસના સુખની વૃદ્ધિ થાય છે અને નારસિંહીના મુખમાં હોમ કરવાથી રાજકૃણના મહાભયની ઉત્પત્તિ થાય છે. એ પ્રમાણે સૂર્ય નક્ષત્રથી દૈનિક નક્ષત્ર સુધીની ગણના કરી, પ્રત્યેક દેવીના મુખે ત્રણ ત્રણ નક્ષત્રની ગણના કરી મુહૂર્તનો નિશ્ચય કરવો.

॥ દેવી મુખાહુતિ નિર્ણયચક્ર ॥

ગ્રાહી	કુમા- રી	વૈષ્ણ- વી	વારા- હી	વક્ત્રી.	ચંડિ- કા.	મેઘા.	માહે- શ્વરી.	નારસિંહી.
૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩
શુભ. અશુભ	શુભ	શુભ	શુભ.	શુભ. અશુભ	શુભ.	શુભ.	અશુભ.	

હવે હોમાહુતિનો નિર્ણય લખતાં કદાપિ શ્રીસદાશિવભગવાન નિમિત્ત હોમ કરવાનો હોય જેમકે લઘુ, રુદ્ર, મહારુદ્ર, કે અતિરુદ્રનો પ્રસંગ હોય તો તેમાં શંભુમુખાહુતિ નિર્ણય જેવામાં આવે છે. માટે તે પણ મારા જાણવામાં હોવાથી આ સ્થળે દાખલ કરું છું.

॥ અથ શંભુમુખાહુતિનિર્ણયઃ ॥

॥ શાર્દુલવિક્રીડિત વૃત્તે ॥

શંભુ પશ્ચિમવક્ત્રગો बहु सुखं सौम्ये तु सौम्यं फलं
याम्ये हानिभयं रुजं प्रकुरुते प्राच्यां भयं राजतः ।
वक्त्रोर्द्धे च सुखं नृणां वितनुते सर्वार्थे लाभं जयं
सूर्यस्तादिन पंचकं षट् गणेनाद्यामवे चंद्रमम् ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થઃ—આ મુહુર્તમાં પણ જે દિવસે શંભુ મુખે આહુતિ જેવી હોય ત્યારે પણ સૂર્યના નક્ષત્રથી દૈનિક નક્ષત્ર સુધી ગણના

કરી, પાંચ છો, પાંચ, છો, અને પાંચ, એમ નક્ષત્રો પશ્ચિમ, ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂર્વ અને ઉર્ધ્વ, એમ શંકુનાં મુખો ધારી તેનું ફળ શ્લોકમાં જ્ઞાતાન્યા પ્રમાણે સમજવું. પશ્ચિમ મુખમાં મુહુર્ત આવવાથી શુભફળ થાય છે, દક્ષિણ દિશામાં મુહુર્ત આવે તો હાનિ અને રોગ રૂપ અનિષ્ટ ફલ થાય છે, પ્રાચી^૧ પૂર્વમાં મુહુર્ત આવે તો રાજભય પ્રાપ્ત છે, ને ઉત્તર મુખમાં હોમ થવાથી સર્વ ધનનો લાભ અને જય પ્રાપ્ત થાય છે; એ પ્રમાણે ફલ સમજવું.

॥ અથ રુદ્રમુખાહુતિ ચક્રમ્ ॥

પશ્ચિમમુખ.	ઉત્તરમુખ.	દક્ષિણ.	પૂર્વ.	ઉર્ધ્વમુખ.
૫	૬	૫	૬	૫
શુભ.	શુભ.	અશુભ.	અશુભ.	શુભ.

નૈમિત્તિકકર્મપ્રકાશના પૂર્વાર્ધ પૃષ્ઠ ૧૩૫, ૧૩૬, ૧૩૭, ને ૧૩૮ માંના ટિપ્પણમાં મંડપરચના પૂર્વક કુંડરચના વિષે કુંડાર્ક અંથના આધારે કેટલુંક લખાયું છે તથાપિ તેથી સંતોષ ના થવાથી અને આ અંથના આ લેખની પ્રતિક્રિા મને મારા સ્નેહી દ્વારા પછી મળ.

૧ યત્રૈવ માનુસ્તુ વિચિત્ર્યુદેતિ પ્રાચી તાં વેદવિદો વદન્તિ ।
જે દિશામાં સૂર્યનારાયણ આકાશ અજવાળે તેને વેદજ્ઞો પ્રાચી કહે છે,

વાશી આ સ્થળેજ તે લેખ દાખલ કર્યો છે. તે પૂર્વપ્રદર્શિત અકોવાળાં પૃષ્ઠોના લેખના વધારાએ ગણી તેનો સદુપયોગ કરવા વાચકશ્રદ્ધને તથા યજ્ઞમાનપુરોહિતાદિને વિનંતી કરવામાં આવે છે.

પ્રથમ કોઈ પણ યજ્ઞયાગાદિ કરવા શ્રદ્ધાનો પ્રાદુર્ભાવ થતાં સન્માર્ગથી મેળવેલા દ્રવ્યનો ઉત્સર્ગ કરવો. કિંવા કોઈ સન્નગ્ન કે સુપાત્ર હૃદયના મિત્રને તે કર્મમાં વાપરવાનું દ્રવ્ય આપી રાખવું; જેથી ક્ષણિક-વિચારવાળા હૃદયમાં અશ્રદ્ધાનો ઉદય થતાં સત્કર્મ કરવાની સુશ્રદ્ધા નિર્મૂલ થાય નહિ. પછી પવિત્ર અને વિદ્વાન્ બ્રાહ્મણોને બોલાવી તેમનું દાનમાનાદિથી સન્માન કરી પોતાનું કર્તવ્ય પ્રદર્શિત કરી સુમુહૂર્તનો નિશ્ચય કરી, સ્યંડિલ કે કુંડ તથા આવાહ્ય દેવોના આસનમાટે પીઠાદિ કરાવવા બ્રાહ્મણોને વિનંતી કરવી.

પછી શુભમુહૂર્તના દિવસે પૂર્વાર્દ્રકાલમાં પોતાના નિત્યકર્મથી પરવારી પૂજનસામગ્રી આચાર્યને આપી, સુવાસિન્ધ સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓસહિત વાચગીતઆદિ મંગળ શબ્દોના ધ્વનિપૂર્વક જે સ્થળમાં મંડપ કરવાનો હોય ત્યાં જવું. પછી ત્યાં પોતપોતાનાં આસનો પર બેસીને સ્ત્રી-પુરુષે બેસી, આચમન-પ્રાણાયામ-પૂર્વક બદ્ધશિખ અને સ્વસ્થ થઈને શ્રીગણપતિજીનું ધ્યાન કરી, પૂર્વાભિમુખ બેસીને નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો:—

મમેહ જન્મનિ જન્માંતરે વા કૃતસમસ્તપાપક્ષયાર્થં શ્રી
પરમેશ્વર પ્રીત્યર્થં અમુક કર્મોપયોગી કરિધ્યમાણ મંડપાદિના
નિર્વિઘ્નતાસિદ્ધયે ગણપતિપૂજનમાચાર્યાદિ વરણં ચ કરિષ્યે ॥

પછી ગણપતિ રમરણ પુજન પૂર્વક આચાર્યાદિ બ્રાહ્મણુવરણ કરી ભૂમીપૂજન કરવું. તે પછી સારા પ્રવિણ શિષ્યીને બોલાવી તેનું પૂજનાદિથી તથા દક્ષિણાદિથી સન્માન કરી, પ્રથમ ભૂમિને સમાન કરી પ્રાચીસાધન કરાવવું. ભૂમિસમાન કરી પ્રાચીનું સંશોધન થયા પછી તે ભૂમિમાં મંડપરચના કરવી. મંડપના પ્રમાણ માટે કહ્યું છે કે યજ્ઞ કરનાર યજ્ઞમાન અથવા આચાર્ય કોઈ સરખી ભૂમિમાં ઉભા રહી એક દોરીના છેડા પર ગાંઠવાળી તે ગાંઠ ઉપર જમણા પગનો અંગુઠો રાખી ઉભા રહી જમણા હાથ ઉઘો રાખવો. તે તેની સમસ્ત આંગળીઓ ઉભી રાખવી. પછી જીજ્ઞ માણસ પાસે જમણે પગ અંગુઠાથી તે જમણા હાથની મધ્યમા (ચચલી) આંગળીના અગ્ર સુધી ઉચાઈ લઈ, તે સૂત્રના પંચમાંશ (પાંચગણું વાળી તેનો પંચમાંશ કાઢવો) અથવા કોઈ પક્ષે ચતુર્થાંશ લેવાનું પણ કહ્યું છે. એ જે સૂત્ર પરથી પંચમાંશ કિંવા ચતુર્થાંશ થયો હોય તે હાથ અથવા ગજ થયો જાણવો; એ હાથ કે ગજ પ્રમાણે કાટ લઈ તેને એક ગજના અંગુલ) આંગળ-તણ ચોવીશ માની તે પર ચોવીશ અંગુલનાં ચિન્હ (નિશાન) કરવાં. જે ઉપરથી હુંડની પરિધી અથવા ચોનિ આદિનું માપ લેવું સુગમ પડે. પછી મંડપરચના કરવી. તેમાં એક ગ્રંથકાર કહે છે કે,—

મण्डपपरिमाणं कथ्यते ॥ उत्तमः षोडश १६ हस्तात्मकः ।
 मध्यमोद्वादश १२ हस्तात्मकः ॥ कनिष्ठो १० दश हस्तात्मकः ॥
 कनिष्ठात्कनिष्ठो ऽष्ट ८ हस्तात्मकः कर्तव्यः ॥ हस्तात्मको
 यथावकाशं वा हस्ताद्वादशांगुलोच्चं ॥ अथवोच्छ्राय रहितं
 भूमिसमंकूर्यात् ॥

ભાવાર્થ:—મંડપતું પરિમાણ કહેવાય છે. યજ્ઞમાન ત્રા આચાર્યના પંચમાંશ કે ચતુર્થાંશ ઉપરથી જે હરત (હાથ) સિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે તેવા સોળ હાથનો મંડપ ઉત્તમ ગણાય છે; આર હાથનો મંડપ મધ્યમ ગણાય છે, દશ હાથનો મંડપ કનિષ્ઠ પ્રકારનો ગણાય છે; ને અતિશય ગ્રહાંગણભૂમિનો સંકોચ હોય તો આઠ હાથનો પણ મંડપ થાય છે; પણ તે કનિષ્ઠમાં કનિષ્ઠ પ્રકારનો કહેવાય છે. જે માપની સંખ્યા બતાવી તે સમયોરસની સમજવી. સોળ હાથ હોમો તેમ પડોળો પણ સોળ હાથજ સમજવો. એ પ્રમાણે આર, દશ અને આઠમાં પણ સમજવું.

પૂર્વાર્ધ પૃષ્ઠ ૧૩૫-૧૩૬ માં કોઈકે કુંડ મંડપની રચના માટે સંકેતમાં લખ્યું છે તેમ છતાં કોઈને સંતોષ ન થાય તે માટે શોધ કરતાં મને મારા સ્નેહી વે. શા. સંપત્ત શુક્લ ડાહ્યાભાઈ ઉમીઆશંકર-દ્વારા કુંડમંડપસિદ્ધી નામનું પુસ્તક વિદુલક્ષિતે કરેલી વ્યાખ્યાવાળું મળી આવવાથી તેમાંથી ઉપયોગપુરતા શ્લોકો મેં લખને આ સ્થળે સોજ્યા છે. માટે જેને વિશેષ ગ્રન્થાસા થાય તેણે તેમાં જોવું.

વિપ્રાત્ શ્રુત્યસ્તં ચ વૃત્તં વૃતાદ્ધિ

ચ વ્યસિ સ્યાદ્વેદ કોણાનિવાપિ ।

સર્વાણ્યાહુ વૃત્ત રૂપાણિ ચાન્યે

યોન્યાકારાણ્યંગનાનાં તુતાનિ ॥ ૩૨ ॥

ભાવાર્થ:—વિપ્રાત્ એટલે વિપ્રથી આરંભી બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય વૈશ્ય અને શૂદ્ર એ ચારે વર્ણને ક્રમે ચતુષ્કોણ, વૃત્ત, અને અર્ધવૃત્ત તથા ત્રિકોણ કુંડ થાય છે. બ્રાહ્મણાદિ વર્ણોમાં ચતુષ્કોણ વર્તુલ (ગોળ)

ઠસિદિ સર્વ કુંડો થાય છે. પણ જ્યારે યજ્ઞમાન સ્ત્રી હોય છે ત્યારે યોનિના આકારનો કુંડ થાય છે, યોનિકુંડને યોનિ કરવામાં આવતી નથી. આ સ્થળે શારદાતિલકનું પ્રમાણ લખે છે કે—

**વિપ્રાણાં ચતુરસ્રંસ્યાદ્રાજ્ઞાંવર્તુલ મિષ્યતે । વૈશ્યાનામદ્વચંદ્રાભં
શૂદ્રાણાં ત્ર્યસ્રમીરિતં ॥ ચતુરસ્રંતુ સર્વેષાં કે ચિદિચ્છંતિ તાંત્રિકઃ ॥**

(આલ્મણેને ચતુષ્કોણ (ચોખંડો કુંડ), રાગ્નજોને વર્તુલાકાર (ગોળાકાર) કુંડ, વૈશ્યોને અર્ધચંદ્રાકાર કુંડ અને શૂદ્રોને ત્રિકોણાકાર કુંડ કરવા. સર્વ વર્ણુની સ્ત્રીઓને માટે તો તાંત્રિકો ચતુરસ્રકુંડ પણ ઠસિછે છે. ત્યાં સનતકુમારનું વાક્ય પ્રમાણરૂપ મનાય છે કે ‘સ્ત્રીણાં કુંડાનિ ત્રિષેંદ્ર યોન્યા કારાણિ કારયેત્ ॥ (સર્વ વર્ણુની સ્ત્રીઓને માટે તો હે ત્રિષેંદ્ર ! યોન્યાકાર કુંડો કરવા. ૩૨.)

સિદ્ધિઃ પુત્રાઃ શુભં શત્રુનાશઃ શાંતિમૃતિચ્છિદ્રે ।

વૃષ્ટિ રારોગ્યમુક્તં દિ ફલં પ્રાચ્યાદિ કુંડકે ॥ ૩૩ ॥

ભાવાર્થ:—ચતુરસ્ર (ચતુષ્કોણ) કુંડથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે, યોનિકુંડથી પુત્ર પ્રાપ્ત થાય છે, ચંદ્રકુંડથી શુભ થાય છે, ત્રિકોણાકાર કુંડથી શત્રુનો નાશ થાય છે, વર્તુલકુંડથી શાંતિ થાય છે, પદ્મકોણ કુંડથી કાળનો નાશ થાય છે, પદ્મકુંડથી વૃષ્ટિ થાય છે, આષ્ટકોણ કુંડથી આરોગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે એપ્રમાણે પ્રાચ્યાદિ નવે કુંડનાં ફળ સૂચવ્યાં છે.

॥ શિશ્વરિણી ॥

શતાર્દે રત્નિસ્યાચ્છતપરિમિતે રત્નિવેતતં

સહસ્રે હસ્તંસ્યાદયુતહવને હસ્તયુગલં ॥

**ચતુર્હસ્તં લક્ષે પ્રયુતહવને હસ્ત ષટકં
કકુબ્ધિર્વાકોટૌ નૃપકરમપિ પ્રાહુરપરે ॥ ૩૪ ॥**

ભાવાર્થ:—પચાસ આહુતિઓના માપથી હોમ કરવાનો હોય તો રત્ન એક વેંતના માપનો કુંડ કરવો. સો મુઠિના માપમાં પણ રત્નમીત એક વેંતના માપનો કુંડ કરવો. એમ ટીકાકારે કહ્યું છે. ને જ્યારે સહસ્ત્રના માપથી હોમ કરવો હોય તો એક હસ્તના માપનું સ્થંડિલવા કુંડ કરવો. દશ સહસ્ત્રના માપનો હોમ હોય તો એ હસ્તનો કુંડ કરવો. લાખ સંખ્યાના માપની આહુતિ હોય તો ચાર હસ્તનો કુંડ જાઈએ. દશ લાખના માપના હોમમાં છ હાથ અને કોટી માપની આહુતિઓમાં આઠ હાથનો કુંડ અથવા દશ હાથના માપનો કુંડ પણ કેટલાક આચાર્યોએ કહ્યો છે. કોઈકે તે એવા મોટી સંખ્યાના હોમમાં મોગ હાથનો કુંડ પણ કહ્યો છે. ટીકાકારે આ શ્લોકની વ્યાખ્યામાં ભાવિષ્યપુરાણનું પ્રમાણ આપ્યું છે કે ‘મુષ્ટિમાને શતાર્ચં તુ શતેન્નારત્નિ માત્રકં ॥ સહસ્રેત્વથ હોતવ્યે કુંડં કુર્યાત્કરાત્મકં ॥

ભાવાર્થ:—શતાર્ચ એટલે પચાસ આહુતિના માપનો હોમ કરવો હોય તો એક મુઠિના માપની વેદી સો આહુતિના હોમમાં એક રત્ની (જમણા હાથની તર્જની ને અંગુઠો પહોળાં કરતાં જોડેલો વિસ્તાર થાય તેને રત્ની કહેવાય છે. રત્નનું માપ આ પ્રમાણે પણ કહેવાય છે:—**તત્રૈવ રત્નિસ્ત્વંગુલપર્વાણિ વિજ્ઞેયસ્ત્રેક વિંશતિઃ** (તેજ ઠેકાણે રત્નનું પ્રમાણ બતાવ્યું છે કે પ્રત્યેક અંગગીઓનાં એકવિંશ પર્વને રત્ન કહેવાય છે. એક હજાર આહુતિના માપમાં એક હાથનું સ્થંડિલ કરવું.

તે પછી તે કુંડને ત્રણ મેખલાઓ કરવી. પહેલી એટલે નીચેની મેખલા એ અંગુલ ભૂમિથી ઉંચી તથા એ અંગુલ પહોળી, મધ્ય મેખલા ત્રણ ઉંચી ને ત્રણ પહોળી તથા તે પછીની સૌથી ઉપરની મેખલા ચાર અંગુલ ઉંચી, તથા ચાર પહોળી કરવી. એ પ્રમાણે ભૂમિથી નવાંગુલ પણ ગણાય છે.

મેખલાવિનાનો કુંડ કરી શકાતો નથી. તે વિષે કહ્યું છે કે,

અધમામે સ્વલૈકાસ્યા ન્મધ્યમં મેસ્વલાદ્યં ।

શ્રેષ્ઠાસ્તિત્ત્વો થવા દ્વિત્રિ પંચ સ્વધમતાદિકં ॥ ૪૮ ॥

ભાવાર્થ:—એક મેખલાનો કુંડ અધમ ગણાય છે, એ મેખલાનો કુંડ મધ્યમ ગણાય છે ને ત્રણ મેખલાનો કુંડ સર્વથી શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. કેટલાક પાંચ મેખલાવાળાને પણ શ્રેષ્ઠ કહે છે.

નાભિયોનિસપાયુક્તં કુંડશ્રેષ્ઠં ત્રિમેસ્વલં

મધ્યં નીચંસ્યાદિકમેસ્વલમ્ ॥

ભાવાર્થ:—નાભિ અને યોનિ યુક્ત ત્રણ મેખલાવાળો કુંડ શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. અને એક મેખલાવાળો કુંડ મધ્યમ તથા નીચ ગણાય છે.

મુખ્યાસ્તુ પંચતા પ્રોક્તા ગધ્યમાસ્તિત્ત્વ એવ ચ ॥

દ્વેસ્યાત્તાં મધ્યમે પક્ષે એકાસ્યાત્ત્વ ધમાધમઃ ॥

પાંચ પરિધિવાળો કુંડ મુખ્ય ગણાય છે, ત્રણ પરિધિવાળો મધ્યમ ગણાય છે; એ પરિધિ મધ્યમ પક્ષમાં ગણાય છે. ને એક પરિધિવાળો કુંડ અધમમાં અધમ ગણાય છે.

॥ સ્વધરાવૃત્તમ્ ॥

યોનિવ્યાસાર્ધદીર્ઘા વિતાતિગુણલવાદાયતા બિદ્ધિ ભાગા,
તુંગાતાવત્સમંતાત્પરિધિરુપારેગાતાવ દગ્રેણરમ્યં ।

નિમ્નકુંડં વિશંતિ વલયદલયુગે નાન્વિતાધો વિશાલા

મૂલાન્સછિદ્ર નાલાંડતરવટ રુચિરા શ્વત્યપત્રાકૃતિઃ સા ॥૫૩॥

ભાવાર્થ:—કુંડનો જેટલો વ્યાસ હોય તેના અર્ધ જેટલી યોની વિસ્તારવાળી જાહે, એક હાત (ગજ)ના માપનો કુંડ કયો હોય તે ગજનાં અંગુલ યોવિશ ને યોવિશનું અર્ધ આર થાય માટે યોની આર આંગળ લાંબીને આડ આંગળ પડોળી પીંપળાના પાનડાના આકારવાળી કરવી. તે એક આંગળ ઉપરની મેખલાથી ચતુરસ્ત્ર ઉંચી ને નિતંબના ભાગમાં એક આંગળ ઉંચી ને અગ્ર ભાગમાં બરાબર થકને જાય એવી એક આંગળ બહાર નીકળતી, જે ગોળાર્ધથી જેટલી તથા તેના નીચેના ભાગમાં કાંઈક પડોળી, એટલે ઉપરના ભાગમાં સંકોચવાળી, મૂળથી માંડી વચમાં છિદ્રવાળી—નાળવાળી—મધ્યભાગમાં ખાડાવાળી, અને નાગરવેલના પાન તથા પીંપળાના પાનડાના આકારવાળી કુંડની યોનિ કરવી, યોનિ લાંબી આર આંગળ ને પડોળી આડ આંગળ કુંડની મધ્યે સમચોરસ ચાર આંગળ નાભી મૂકવી.

પ્રથમ મંડપ રચના કર્યા પછી મધ્યે હોમ કરવા માટે સ્થંડિલ અથવા કુંડ આહુતિઓના માપ પ્રમાણે કરાવવો. પછી ઇશાન કોણમાં યોવિશ આંગળ સમચોરસ લાંબો પડોળો નવચડોના સ્થાપન માટે પીક કરાવવો, તે ભૂમિથી આર આંગળ ઉંચો રાખવો. અગ્નિકુંડથી

પૂર્વમાં મધ્યસ્થાપન અથવા પ્રધાન દેવના સ્થાપન માટે પીઠ કરવે.
 અગ્નિકોણમાં માતૃકા તથા ગણપતિનું સ્થાપન ચોવિશ અંગળ સમ-
 ચોરસ લાંબુ પહોળું ને બાર અંગળ ભૂમિથી ઉંચું કરવું. પછી
 નૈઋત્ય કોણમાં સમચોરસ લાંબો પહોળો ને બાર અંગળ ભૂમિથી
 ઉંચો વાસ્તુંપીઠ કરવો. તથા વાચ્ય કોણમાં એક હસ્ત માત્ર સમચોરસ
 લાંબો પહોળોને બાર અંગળ ભૂમિથી ઉંચો ચતુષ્પત્તી યોગીનીનો
 પીઠ કરવો. કેટલાક પક્ષે સર્વે પીઠો લાંબા પહોળા ભૂમિથી ઉંચાછ
 વાળા યજ્ઞમાનના હસ્તપ્રમાણે પણ કરે છે. માટે જ્યાં જોઈ અનુકૂળ.

શાર્દૂલવિક્રીડિતવૃત્તમ્ ॥

વેદાંક્ષોળિ યુગાવયઃ શશિયુગાઃ ન્યષ્ટાશ્ચયસ્ત્રીણવો—

ષ્ટાક્ષાવહ્નિ રસારસાંકગમિતાં નેત્રર્ષયો ક્ષસ્વરાઃ ।

અંગુલ્યો થયવાઃ સ્વમન્ત્રભિષવઃ સ્વપંચ શ્દ સાગરાઃ

સપ્તાન્ત્રં મુનયસ્ત્રવમી નિગદિતા વેદાસ્રકે બાહવઃ ॥ ૩૬ ॥

આ શ્લોકનો સમયભાવાર્થ આ અંથના પૂર્વાર્ધ પૃષ્ઠ ૧૩૮ માંના
 ટીપ્પણના પહેલા પેરેગ્રાફના કોટકમાં આવી જાય છે માટે આ સ્થળે
 લખ્યો નથી.

॥ સમાપ્તોઽયં નૈમિત્તિકકર્મપ્રકાશપૂર્વાર્ધઃ ॥

॥ શ્રીપરમેશ્વરઃ પ્રીયતામ્ ન મમ ॥

॥ नैमित्तिककर्मप्रकाश-उत्तरार्ध ॥

॥ मंगलाचरणम् ॥

स्मरन्ति यं संयमिनः सदाहृदि

यजन्ति प्रज्ञा भुवि शुद्धमानसाः ।

यस्मिन्विदेहा विरमन्ति व्यापके

नमामि तं देशिकनाथमव्ययम् ॥

॥ आतुरकर्तव्यम् ॥

આસ્તિક જનોએ અસાધ્યવ્યાધિયુક્ત શરીર, સ્વાનો ધ્વનિ, અને
અહોની પ્રતિકૂલતા આદિ અનિષ્ટ ચિહ્નો જણાતાં પોતાનો અવાન
કાલ સમીપ જાણી, 'જાતસ્ય હિ ધ્રુવોર્મૃત્યુ' (જન્મેલાનું મરણ અવશ્ય
છે) એ શ્રીભગવદ્વાક્ય તથા 'મૃત્યુર્જન્મવતાં વીર દેહેન સહ જાયતે ।
અથ વાન્દશતાન્તે વા મૃત્યુર્વે પ્રાણિનાં ધ્રુવઃ ॥' (હે વીર ! જન્મ
ધરનારોના દેહની સાથે જ મૃત્યુ ઉત્પન્ન થાય છે; માટે તે મૃત્યુ
આણિઓને આજ અથવા સો વર્ષ પછી પણ અવશ્ય પ્રાપ્ત થવાનો.)

એ શાસ્ત્રવચન સ્મરણમાં લાવી ધૈર્ય રાખી, વ્યવહારમાર પોતાના વંશજ-પુત્ર-દાયાદાદિને સોંપી, તેમાં ગુંથાયેલા પોતાના ચિત્તને નિશ્ચિત સ્વસ્થ કરી, 'પુણ્યવાનને કોઈ સ્થલે લેશ પણ દુઃખ નથી' એમ સમજી, મૃત્યુના ભયથી નહિ ડરતાં પરિણામે દુઃખ જ દેનાર આ અસાર સંસારમાંથી છૂટવાની આશાનો ત્યાગ કરી, પોતાને પરશોકમાં અક્ષય્ય સુખ-સદ્ગતિ પ્રાપ્ત થવામાટે પોતાના વિદ્યમાન દેહથી થયેલાં કામિક, વાચિક, માનસિક અને સાંસર્ગિક જ્ઞાતાજ્ઞાત પાપોની નિવૃત્તિને અર્થે અનુકૂળતા હોય તો સમીપના તીર્થસ્થાનમાં જઈને અથવા પોતાના ઘેર રહીને પ્રથમ સભ્ય બ્રાહ્મણના મુખથી વિધિપૂર્વક સાંભળીને પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું.

બ્રાહ્મણાદિ પ્રત્યેક વર્ણુ શાસ્ત્રનિર્દિષ્ટ ધર્મ-કર્મનો ત્યાગ કરવાથી અને શાસ્ત્રનિષિદ્ધનું સેવન કરવાથી પ્રાયશ્ચિત્તાધિકારી થાય છે, યાવત્-જીવનપર્યંત ત્રણે અવસ્થાઓમાં કોઈ પણ મનુષ્યથી નિષિદ્ધનો ત્યાગ અને વિહિતનું જ સેવન થવું એ સર્વથા અશક્ય જેવું છે; જેથી આતુરસમયે થોડું ઘણું પણ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાની સર્વ મનુષ્યોને અપેક્ષા છે. આ વર્તમાન દેહથી થયેલાં કામિક, વાચિક, માનસિક અને સાંસર્ગિક પાપોનાં બીજ જો આ વર્તમાન દેહથી જ પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપ સત્કર્મદ્વારા દગ્ધ કરવામાં નથી આવતાં, તો તે હૃદયમાં સંસ્કાર-રૂપે રહી જઈ, મૃત્યુ થયાપછી વિપાકરૂપે પરિણામ પામી ક્રમે રૌરવાદિ નરક, સ્થાવર, તિર્યક તથા સ્વાત-સૂકર વગેરેની જાતિમાં જન્મ આપી, દારુણ દુઃખનો અનુભવ કરાવી, અંતે મનુષ્યજન્મમાં પણ અંધત્વ, મૂઢત્વ તથા ક્ષય કોડ અને ભગંદરાદિ રાજરોગના કારણરૂપ થાય છે. ને જે શ્રદ્ધાલુ મનુષ્યો પોતાના દેહથી થયેલાં ચતુર્વિધ ગુરુ-લઘુ

પાપોની નિવૃત્તિમાટે શાસ્ત્ર અને બ્રાહ્મશુના વચન ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખી, શુદ્ધ ભાવથી પ્રાયશ્ચિતકર્મ કરી, નિષ્પાપ થઈ દેહ ત્યજે છે. તે ઇચ્છિત સ્વર્ગાદિ પુણ્યપ્રોક્તનાં નાનાવિધ દિવ્ય સુખો ભોગવી, પુનઃ કર્મભૂમિરૂપ આ ભારતવર્ષમાં ઉચ્ચ જ્ઞાતિ, પવિત્રકુલ અને વિદ્યા-વિત્તવાળા વિભોગી ગૃહસ્થકુટુંબમાં જન્મ ધારણ કરી, શાસ્ત્રસંસ્કારદ્વારા મુમુક્ષુબુદ્ધિ પામી, શ્રીસદ્ગુરુના શરણુદ્વારા જ્ઞાન, સંયમ કે ભક્તિ એ મોક્ષસાધનો સાધ્ય કરી પરમપદ પામે છે.

પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાની અગત્ય, તેથી થતા લાભ અને ન કરવાથી થતી હાનિવિષે ધર્મશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:—

અકુર્વાન્વિહિતં કર્મ નિન્દિતં ચ સમાવરન્ ।

પ્રસક્તશ્ચેન્દ્રિયાર્થેષુ પ્રાયશ્ચિત્તિયતે નરઃ ॥ મનુસ્મૃતિ ॥

ભાવાર્થ:—નિત્ય-નૈમિત્તિકાદિ વિહિત કર્મો ન કરવાથી, હિંસા-અસહભાવશુ આદિ નિંદિત કર્મો આચરવાથી અને ઇન્દ્રિયોના વિષયોનાં અસક્ત થવાથી મનુષ્યમાત્ર પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાયોગ્ય થાય છે.

વિહિતસ્યાનનુષ્ઠાનાન્નિન્દિતસ્ય ચ સેવનાત્ ।

અનિગ્રહાચ્ચેન્દ્રિયાણાં નરઃ પતનમૃચ્છાતિ ॥ યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ ॥

તસ્માત્તેનેહ કર્તવ્યં પ્રાયશ્ચિત્તં વિશુદ્ધયે ।

एवमस्यान्तरात्मा च लोकश्चैव प्रसीदति ॥ યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ ॥

ભાવર્થ:—આવશ્યક સ્નાન-સંધ્યોપાસનાદિ વિહિત કર્મોનું અનુષ્ઠાન ન કરવાથી પરસ્ત્રીગમન-મદ્યપાનાદિ નિંદિત કર્મોનું સેવન

કરવાથી અને ઇંદ્રિયોનો નિયંત્રક નહિ કરવાથી, માણસ પ્રત્યવાધી થાય છે. માટે તેણે આ લોક પરજોક્તના સુખને અર્થે પાપથી વિશુદ્ધ થવા સારું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું; કે જેથી પોતાનો અંતરત્મા નિષ્પાપ થવાથી પ્રસન્ન થાય છે અને તેની સાથે વ્યવહાર કરનારા લોકો પણ આનંદ પામે છે.

પ્રાયશ્ચિત્તમકુર્વાણઃ પાપેષુ નિરતા નરાઃ ।

અપશ્ચાત્તાપિનઃ કષ્ટાન્નરકાન્યાતિ દારુણાન્ ॥ યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ ॥

ભાવાર્થ:—પાપોને નિવારણ કરવા માટે શાસ્ત્ર નિર્દિષ્ટ કર્મરૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત વિધિ નહિ કરનારા, થતા પાપનો પરતાવો પણ નહિ કરનારા તથા પાપ કરવામાં પ્રીતિવાળા પુરુષો અતિ કષ્ટવાળા નરકોમાં પડે છે.

માટે આનુરમનુષ્યે વર્તમાન જન્મમાં પોતાના શરીરથી થયેલાં જ્ઞાતાજ્ઞાત પાપોની નિવૃત્તિથી તન—મનની શુદ્ધિદ્વારા પોતાના આત્માને વિશુદ્ધ કરી, દેહ ત્યજતાં પરજોક્તનાં પરમ દિવ્ય સુખોની પ્રાપ્તિ સારું દેશ, કાલ, શરીર અને દ્રવ્યશક્તિના પ્રમાણમાં કાંઈક થોડું થણું પણ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું જોઈએ.

રોગીનું શરીર અત્યંત અશક્ત હોય તો તેના પુત્રાદિકે તેના નિમિત્ત તેના નામ—ગોત્રના ઉચ્ચારપૂર્વક સમીપમાં રહીને પોતે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું.

પ્રથમ ધર્મશાસ્ત્રમાં યથાર્થકુશલ, અધ્યાત્મવિદ્યામાં નિપુણ અને બ્રાહ્મણનાં લક્ષણો+ યુક્ત એવા શીલગંપત્ર સાત્વિક ચાર—ત્રણ

+ શાન્તાઃ સન્તઃ સુશીલાશ્ચ સર્વં ભૂતહિતે રતાઃ ।

ક્રોધં કર્તું ત જાનન્તિ એતદ્બ્રાહ્મણલક્ષણમ્ ॥

કે એક, આહ્વાણને પરિતરૂપે બોલાવી, તેમને સન્માનપૂર્વક સારા આ-
સનપર બેસારવા. તેમજી ગોમયમંડલ કરી તેપર શ્રીવિષ્ણુભગવાનની
મૂર્તિરૂપ શાલિગ્રામનું સ્થાપન કરી, આતુરમનુષ્યનાથી યની શકે ને
તેના શરીરની શક્તિ હોય તો ગોમય, ગોમૂત્ર અને તીર્થોદકથી સ્નાન
કરાવીને અથવા તે ત્રણ ભેગાં કરી દર્ભવડે તેના શરીરપર પ્રોક્ષણ
કરી, કિંવા સંધ્યામાં દર્શાવેલો ઈં આમે હિષ્ટાં એ મંત્ર બાણી
બલથી માર્જન કરવારૂપ ગાયત્ર્યસ્નાન, અથવા મંત્ર બાણી શરીરના
ભાગોએ વિભૂતિ લગાવવારૂપ આગ્નેયસ્નાન કરાવી, શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરા-
વી, પાસે એક ઉપવસ્ત્ર રખાવી, શિખાચંચન અને ભસ્મનાં ત્રિપુંડ
કરાવી હાથમાં દર્ભ રખાવી, દર્ભાસન ઉપર પૂર્વાભિમુખે બેસારી,
આયમન—પ્રાણાયામ કરાવી સંકલ્પ કરાવવો:—

॥ આતુરપ્રાયશ્ચિત્તવિધિ: ॥

અત્રાઘ મહામાઙ્ગલ્યપદ્રે અમુકમાસે અંપક્ષે અંતિયૌ
અંવાસેરે મમ શરીરજન્યચતુર્વિધપાપક્ષયદ્વારા શ્રીપરમેશ્વર-

સન્ધ્યોપાસનશીલથ સૌમ્યચિત્તો દૃઢવ્રતઃ ।

સમઃ પરેષુ ચ સ્વેષુ એતદ્રાક્ષણલક્ષણમ્ ॥ આહ્નિકકાહ્નિકા ॥

હાવાર્થ:—શાંત, સાધુપુરુષની ગણનામાં યોગ્ય, સુશીલ. સર્વ
પ્રાણિઓના હિતમાં તત્પર તથા ક્રોધ થવાના કારણરૂપ પ્રતિદૂલ
પ્રાણિપદાર્થ કે સમય પ્રાપ્ત થનાં પશુ મનમાં વિયમ ભાવ નહિ પ્રક-
ટાવનારા એ આહ્વાણનાં લક્ષણો કહેવાય છે. નિત્ય સંધ્યાવંદનપરાયણ
રહેનારા, શુદ્ધ હિત અને સદાચારમાં દૃઢ રહેનાર તથા સ્વચ્છન કે પર-
ચ્છનમાં સમયુક્ષિએ વર્તનાર એ આહ્વાણનાં લક્ષણ કહેવાય છે.

પ્રીત્યર્થે પ્રાયશ્ચિત્તશ્રવણં કરિષ્યે તદંગમૂતશ્રોત્રિણ્ણોઃ શોડષો-
પચારૈઃ પૂજનં કરિષ્યે ।

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરી પ્રાયશ્ચિત્ત કરનારે ઐ મૂર્મુવસ્વઃ શ્રી-
વિષ્ણવે નમઃ એ મંત્રથી શ્રીવિષ્ણુનું શોડષોપચારપૂજન કરવું:—*

ૐ મૂર્મુવઃ સ્વઃ શ્રીવિષ્ણવે નમઃ ધ્યાનં સમર્પયામિ । આ-
વાહનં ॥ આસનં ॥ પાદ્યં ॥ અર્ઘ્યં ॥ આચપનિયં ॥
સ્નાનં ॥ વસ્ત્રોપવસ્ત્રે ॥ યજ્ઞોપવીતં ॥ ચંદનં ॥ પુષ્પં ॥
ધૂપં ॥ દીપં ॥ નૈવેદ્યં ॥ ફલતામ્બૂલદક્ષિણાં ચ ॥
પ્રદક્ષિણાં ॥ મન્ત્રપુષ્પનમસ્કારં ચ ॥

એ રીતે પૂજન કરી, નીચેપ્રમાણે બોલી જણ મુદ્રા, કરેલું
પૂજન શ્રીવિષ્ણુભગવાનને અર્પણ કરવું.

अनेन यथाशक्त्या कृतेन शोडषोपचारपूजनारव्यकर्षणा
श्रीमहाविष्णुः प्रीयतां न ममः ॥

તે પછી પ્રાયશ્ચિત્ત કરનારે આવેલા બ્રાહ્મણોને પ્રદક્ષિણા કરી,
સાષ્ટાંગપ્રણામ કરવા. પછી બ્રાહ્મણોએ તેને પૂછવું કે:—

*આ બધું જો આતુરથી ન બની શકે તો તેના નિમિત્ત તેના
પુત્રાદિએ કરવું. તે સંકલ્પમાં મમ ને કેકાણે આતુરનું નામ દેવું. પ્રા-
યશ્ચિત્ત કરનાર જો સ્ત્રી તથા શરૂ હોય તો ઐ મૂર્મુવસ્વઃ એ ત્રણ
વ્યાહતિપૂર્વક પ્રણવનો ઉચ્ચાર ન કરતાં માત્ર શ્રીવિષ્ણવે નમઃ એ
શ્રીવિષ્ણુના નામમંત્રથી પૂજન કરવું.

કિં તે કાર્યં ? મિથ્યા મા વાદીઃ । સત્યમેવ વદેત્ ।

(તમારે અમારું શું કામ છે ? તે કહો; જૂઠું બોલવું નહિ.)
પછી આતુરે બ્રાહ્મણ પાસે પ્રાયશ્ચિત્તની યાચના કરવી.

એ પ્રમાણે બ્રાહ્મણનું વચન સાંભળી પ્રાયશ્ચિત્ત કરનારે જોડલા બ્રાહ્મણો પર્યંત (સભા)માં હોય તે પ્રત્યેકને એક એક ગોદાન આપવા માટે તે ગોમૂલ્યને બદલે જે શિક્ષા પોતાના દેશમાં ચાલતા હોય તે કલ્પી, અથવા તે નિમિત્ત ધારી, ચતુર્થાશ, કિંવા શક્તિ અનુસાર દ્રવ્ય ધારી, તે બ્રાહ્મણોની પાસે મૂકવું. ને તેપછી બે હાથમાં કાંઈક દ્રવ્ય રાખી, કરસંપુટ કરી બ્રાહ્મણોને આ પ્રમાણે પાર્થના કરવી:—

**અમુક નામ્નઃ* મમ† જન્મપ્રભૃતિ અગ્રાદિનં યાવજ્ઞાતા-
જ્ઞાતકામાકામસકૃદસકૃત્કાયિકવાચિકમાનસિકસાંસર્ગિકસ્પૃ-
ષ્ટાસ્પૃષ્ટશુક્તાશુક્તપીતાપીતસકલપાતકોપપાતકગુરુલઘુપાતકસં-
કલીકરણમલિનીકરણાપાત્રીકરણજાતિભ્રંશકરણમકીર્ણપાત-
કાનાં નિરાસનાર્થમનુગ્રહંકૃત્વા માં પ્રાયશ્ચિત્તમુપદિશન્તુ ભવંતઃ।**

* અમુક નામ્નઃ ને ઠેકાણે જેના નિમિત્તનું પ્રાયશ્ચિત્ત હોય તેનું નામ દેવું.

† મમને સ્થલે પ્રાયશ્ચિત્ત કરનારે પ્રાયશ્ચિત્ત જે પોતાના આપના નિમિત્ત હોય તો મમ પિતુઃ માના નિમિત્ત હોય તો મમ માતુઃ માધના નિમિત્ત હોય તો મમ ભ્રાતુઃ અને બહેન, કાકા તથા મામાના નિમિત્ત હોય તો ક્રમે મમ મગિન્યાઃ, પિતૃવ્યસ્ય, માતૃલસ્ય ઇત્યાદિ બોલવું.

સર્વધર્મવિવેક્તારો ગોપ્તારઃ સકલાદ્વિજાઃ ।

મમ દેહસ્ય સંશુદ્ધિં કુર્વન્તુ દ્વિજસત્તમાઃ ॥

મયાઃ કૃતં મહાધોરં જ્ઞાતમજ્ઞાત કિલિવિષમ્ ।

પ્રસાદઃ ક્રિયતાં મહં શુભાનુજ્ઞાં પ્રયચ્છથ ॥

એ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરી, ‘મો મુદેવા મામનુગ્રહન્તુ ભવન્તઃ’ એ વિનય વાક્ય ઉચ્ચારી નમસ્કાર કરવો.

તદનંતર તે સભ્ય બ્રાહ્મણોએ દેશ, કાલ, વય, * તેનું આયુષ્ય શરીર અને ધર્મની શક્તિ આદિ વિચારી, તેની શ્રદ્ધા—શક્તિ અને આશય જળવાય તેવું પ્રાયશ્ચિત્ત તેના મટે કરાવું. નાના પાપમાં નાનું પ્રાયશ્ચિત્ત બનાવવાથી, સ્નેહ કે લોભને લીધે તેમાં પશ્ચાત્ કરવાથી, અથા સ્વાર્થચ્છત્તિથી, પ્રાયશ્ચિત્તિપાસેથી દ્રવ્ય કઢાવવાના નિમિત્તથી, જે પ્રાયશ્ચિત્તનો નિશ્ચય કરવામાં આવે છે તો તે પ્રાયશ્ચિત્તના ઉપદેશક વિપ્રો દોષભાગી થાય છે. હુર્બલ ઉપર દયા ન રાખવાથી,

*અહીં મમ ને કેકાણે પ્રાયશ્ચિત્ત કરનાર ધર્મને હોય તો અસ્ય એમ બોલવું. § મયા ને સ્થલે પ્રાયશ્ચિત્ત કરનાર અન્ય હોય તો એતન્ એમ બોલવું.

* દેશકાલવયોઽવસ્થા બુદ્ધિશક્ત્યનુસારતઃ ।

ધર્મોપદેશો ભૈષજ્યં વક્તવ્યં ધર્મપાલકૈઃ ॥

ભાવાર્થઃ—ધર્મસંરક્ષક દ્વિજોએ ધર્મોપદેશરૂપ ઔષધ દેશ, કાલ, વય, અવસ્થા અને બુદ્ધિની શક્તિના પ્રમાણમાં દર્શાવવું.

ધન કે સત્તાવાળાની વગ રાખવાથી, દ્રવ્યલોભથી કોઈની શ્રદ્ધા ભંગ કરવાથી અથવા કોઈ પ્રકારનો ભય દર્શાવી શક્તિ ઉપરાંત ધનવ્યય કરાવવાથી, તેમજ ખાલક, વૃદ્ધ, સ્ત્રી અને રોગીની શક્તિ જોયા વિના પ્રાયશ્ચિત્ત બતાવવાથી,* હેમંતઋતુ કિંવા શીતપ્રધાન (હિમાલય સમીપના) દેશોમાં અતિ સ્નાનોરૂપ અને ગ્રીષ્મઋતુ કિંવા ઉષ્ણપ્રધાન દેશોમાં અતિ સૂર્ય કે અગ્નિના તાપસેવનરૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત કરાવવાથી તથા દેશ-ઋતુ અને પ્રકૃતિવિરુદ્ધ ભક્ષ્ય-પેયરૂપ પ્રાયશ્ચિત્તનો ઉપદેશ કરવાથી, અર્થાત્ દેશ, કાલ, વય અને શરીર તથા ધનની શક્તિ વિચારયા વિના પ્રાયશ્ચિત્ત બતાવવાથી, તે બ્રાહ્મણો પાપના ભાગી થાય છે. માટે પ્રાયશ્ચિત્ત કરૂંપનાર સબ્ય બ્રાહ્મણોએ એટલું અવશ્ય સ્મરણમાં રાખવું કે કદાપિ પ્રાયશ્ચિત્ત કરનારનું આરોગ્ય, શ્રદ્ધા અને દ્રવ્યશક્તિ ન સચવાય તેવું પ્રાયશ્ચિત્ત પોતાનાથી બતાવાય નહિ.

* પ્રાયશ્ચિત્તેદુશેખર. ખાલ (સોળ વર્ષથી ઓછા વય વાળાને ખાળ ગણ્યો છે), વૃદ્ધ, સ્ત્રી અને આતુરને અર્ધ પ્રાયશ્ચિત્ત સૂચવ્યું છે. શાસ્ત્રમાં જે પાપની નિષ્કૃતિ માટે જે પ્રાયશ્ચિત્ત દર્શાવ્યું હોય તે સંપૂર્ણ પ્રાયશ્ચિત્ત બ્રાહ્મણને, પોણાભાગનું ક્ષત્રિયને, અર્ધ ભાગનું વૈશ્યને, અને પાભાગનું શૂદ્રને માટે સમજવું. જે જાતિને સારું જેટલું પ્રાયશ્ચિત્ત બતાવ્યું છે તે જાતિનાં ખાલ, વૃદ્ધ, સ્ત્રી અને આતુરને માટે તે જાતિના પ્રમાણવાળા પ્રાયશ્ચિત્તનું અર્ધ સમજવું. પાંચ વર્ષથી ઓછા વયના બાળકને પાપ નથી. જેમ ઉત્તરોત્તર શ્રેષ્ઠ વર્ણને અધિક પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાનું છે, તેમ ઉત્તરોત્તર વિરક્તાશ્રમિઓને સારું પણ અધિકતા સૂચવી છે:-ગૃહસ્થ બ્રાહ્મણ કરતાં સોળવર્ષથી અધિક વયના બ્રહ્મચારીને બમણું, વાનપ્રસ્થને ત્રમણું, અને સંન્યાસીને પ્રાયશ્ચિત્ત યોગ્ય કરવાનું કહ્યું છે.

ધર્મશાસ્ત્રમાં પાપપરત્વે પ્રાયશ્ચિત્તો જૂઠ્ઠાં જૂઠ્ઠાં સૂચવ્યા છે પરંતુ આ પ્રસંગ તો માત્ર આતુરને માટે હેવાથી અતુરને કરવાયોગ્ય સર્વ પ્રાયશ્ચિત્ત જ દર્શાવ્યું છે. પ્રાયશ્ચિત્તે દુશેખરમાં સર્વ પ્રાયશ્ચિત્ત માટે પદ્મ (૭ વર્ષ), ત્ર્યંબક (ત્રણ વર્ષ) તથા સાર્ધાંબક (દોઢ વર્ષ) નાં કિંવા પ્રાયશ્ચિત્તો પદેશક બ્રાહ્મણોને પ્રાયશ્ચિત્ત કરનારની જે શક્તિ યોગ્ય લાગે તે સમયના પ્રમાણનાં પ્રજ્ઞપત્યવ્રત કલ્પવાં; અને તે પ્રાજ્ઞપત્યવ્રતના આમ્નાયો પ્રાયશ્ચિત્તવિધિના ગ્રંથમાં અથવા ધર્મસિંધુમાં જે દર્શાવ્યા છે તે આગળ લખાયા છે, તેમાંથી જે આમ્નાય પ્રાયશ્ચિત્ત કરનારની શક્તિને અનુકૂલ લાગે તે જે સહજ રીતિએ સત્વર બની શકે તે આમ્નાયો ગ્રહણ કરવા.

દશ સહસ્ત્ર ગાયત્રીમંત્રનો જપ, ગાયત્રીમંત્રથી એક સહસ્ત્ર તિલાહુતિનો હોમ, અષ્ટે પ્રાણાયામ, બાર બ્રાહ્મણોને ભોજન, સ્નાન કરવા-પછી શરીર કોરું કરવા વિના એની મેળે રંવાડાં અને કેશ સફાઈ નવ્ય ત્યારપછી સ્નાન કરવું; એવાં એક દિવસે તીર્થમાં બાર વાર સ્નાન, વેદસંહિતાનું પારાયણ, એક યોજનમુધીની પગે ચાલીને તીર્થયાત્રા, એક ગોદાન, સૂર્યને બાર સહસ્ત્ર નમસ્કાર, એકસોગત્રીશ પ્રાણાયામ કરી દિવસ રાત્રિ ઉપોષણનો નિયમ કરી પૂર્વાભિમુખે ઢિલાં રહેવું, ગોમૂત્રમાં પડવ કરી એક દિવસ જવનું ભક્ષણ અને અગિયાર રુદ્રિનાં આવર્તન, એ પ્રાજ્ઞપત્યવ્રતના આમ્નાયો છે. અતિ અશક્તને સારુ એક દિવસ એક બ્રાહ્મણને ભોજન, એક સહસ્ત્ર ગાયત્રીમંત્રનો જપ તથા બાર પ્રાણાયામ, એ પણ પ્રાજ્ઞપત્યના આમ્નાયો દર્શાવ્યા છે. તે પ્રત્યેક આમ્નાયે એક પ્રાજ્ઞપત્યવ્રત ગણાય છે. પ્રાજ્ઞપત્યવ્રત બાર દિવસે થઈ

ધર્મ શકે છે, તેના પ્રમાણમાં એક વર્ષનાં ૩૦, તથા દોઢ વર્ષનાં ૪૫ બ્રાજ્ઞપત્ય થાય, તે પ્રમાણે જોડલા વર્ષ અથવા સમયનાં બ્રાજ્ઞપત્ય લેવાં હોય તે ગણી ઉપર દશવિલામાંનો ગમે તે પ્રસન્નાય પ્રાયશ્ચિત્ત કરનારને અતુલ પડે તે બ્રાજ્ઞપત્યની સંખ્યાગુણો કરી બતાવવે. આની આ શક્તિ છે ને એનાથી આટલું જ બનશે, એમ મનમાં ધારી ઉપરના આશ્નાય પ્રથમ બ્રાહ્મણોએ મનમાં કર્ણી, પુસ્તક વાચનપૂર્વક પ્રાયશ્ચિત્ત કરનારને અનુવાદકદ્વારા સંભળાવવા. સ્ત્રી-૩૬ને

* ટ્ર્યહં પ્રાતરુયહં સાયં ટ્ર્યહમદ્યાદયાચિત્તમ્ ।

ટ્ર્યહં પરં ચ નાદિનયત્પ્રાજાપત્યઃ સ ડચ્યતે ॥

પ્રાયશ્ચિત્તેન્દુશેખર ॥

શ્રીમનુસ્મૃતિમાં આજ પ્રલોક અતુર્ય પદમાં પ્રાજાપત્યં ચરન્દિજઃ । એવા પાઠથી છે.

ભાવાર્થ:—પ્રથમ ત્રણ દિવસ પ્રાતઃકાલમાં [સૂર્યોદય થયાપછી] ભોજન કરે, પછી ત્રણ દિવસ સાયંકાલે [સંધ્યાપ્રમય વિત્યાપછી] ભોજન કરે, પછી ત્રણ દિવસ અયાચિત્ત પદ્યર્થનું ભક્ષણ કરે ને તે પછીના ત્રણ દિવસ કાંઈ પણ અશન ન કરે અર્થાત્ ત્રણ દિવસ ઉપવાસ કરે તે બ્રાજ્ઞપત્યવ્રત કહેવાય છે. તેમાં વળી વિશેષમાં પ્રાયશ્ચિત્તેન્દુશેખરમાં સાયંકાલે બારીશ આસ, પ્રાતઃકાલે છવિશ આસ અને અયાચિત્તના ચોવિશ આસ લેવાના કહ્યા છે. આસપ્રમાણ પોતાના મુખમાં સુગમતાથી પ્રવેશ કરી શકે તે જાણવું. **ડરવાસસસ્તુ ફલાદિદ્વારા વા કાર્યઃ ।** (ઉપવાસ દ્વાહાર કરીને પણ કરવા, એમ એ વ્રતમાં વિશેષતા મૂકવી છે.

કિંવા કોઈ મહાપાપીને પ્રાયશ્ચિત્ત બતાવવું હોય તો પ્રાયશ્ચિત્ત કલ્પનાર મુખ્ય આહ્વાણે જે પોતાનું કથન યથાર્થ સાંભળી-સમજી પ્રાયશ્ચિત્તિને બરાબર વધધટ કર્યાવિના સંભળાવી-સમજાવી શકે એવો કોઈ પુરોહિત અથવા સાક્ષર આહ્વાણ પોતાના અને પ્રાયશ્ચિત્તિના મધ્યમાં અનુવાદકરૂપે રાખી તે દ્વારા પ્રાયશ્ચિત્ત વિધિનો ઉપદેશ કરાવવો.

પ્રથમ પ્રાયશ્ચિત્ત કરનારે પ્રાયશ્ચિત્ત કલ્પનાર આહ્વાણના નિબંધ-પુસ્તકનું પૂજન કરવું: તેમાં આચમન-પ્રાણાયામ કરી નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો:--

અત્રાઘ૦ માસે૦ પક્ષે૦ તિથૌ૦ વાસરે પ્રાયશ્ચિત્તશ્રવણા-
ગત્વેનાદૌ પુસ્તકપૂજનં કરિષ્યે । એમ સંકલ્પ કરી ઐં મૂર્ધ્નુવઃ
સ્વઃ શ્રીસરસ્વત્યૈ નમઃ । એ મંત્ર પ્રત્યેક ઉપચારે ભણી ચંદન,
અક્ષત, પુષ્પ, ધૂપ નૈવેદ્ય, સોપારી, પાન અને આરતી વગેરે અર્પણ કરી

ૐ પાવકા નઃ સરસ્વતી વાજે ભિર્વાજિ-
નીવતી । યજ્ઞં વષ્ટુ ધિયા વસ્તુઃ ॥ ૩૦ ॥

આ મંત્ર અને ઉપરનો નામમંત્ર ભણી મંત્રપુષ્પાંજલિ અર્પા, ઉપરના મંત્રથી પ્રદક્ષિણા અને નમસ્કાર કરી, અને પૂજનારવ્યેન કર્મણા શ્રીસરસ્વતીઃ પ્રીયતામ્ । એમ બોલી જલ મૂકી પૂજન પૂર્ણ કરવું. તદનંતરે પ્રાયશ્ચિત્ત શ્રવણ કરનારે પ્રાયશ્ચિત્તવક્તા તથા અનુવાદક વગેરે આહ્વાણાનું ચંદન-અક્ષત ને પુષ્પહારથી પૂજન કરી, તેમને યથાશક્તિ અન્ન, ફલ, વસ્ત્ર અને દક્ષિણા વગેરેથી સંતુક કરી, કરસં-

પૂઠ કરી નમસ્કાર કરી, નમ્રભાવે બ્રાહ્મણસમીપ પૂર્વ દિવા ઉત્તર-મુખે બેસવું.

તે પછી પુરતકવાચનપૂર્વક સમ્ય બ્રાહ્મણે અથવા અનુવાદકે પૂર્વ કે ઉત્તરમુખે બેસી, આપ્રમાણે ત્રણ વાર તેને ઉપદેશરૂપે કહેવું.

અમુક તે જન્મપ્રભૃત્યસ્મિન્ ક્ષણપર્યંતં શાનાજ્ઞાનકામા-
કામસકૃદસકૃતકાયિકવાચિકમાનસિકસાંસર્ગિક સ્પૃષ્ટાસ્પૃષ્ટ-
મુક્તામુક્ત પીતાપીતસકલપાતકાતિપાતકોપપાતકગુરુલઘુપાતક
સંકલીકરણમલિનીકરણાપાત્રીકરણજાતિ ભ્રંશકરમકીર્ણકપાત-
કનાં મધ્યે સંભાવિતપાપાનાં નિરાસાર્થં પર્ષદુપદિષ્ટં સર્વપાયશ્ચિત્તં
અમુક* પ્રત્યામ્નાયદ્વારા પ્રાચ્યોદિચ્યાંગસહિતં શક્ત્યાનુસારેણ
સુશ્રદ્ધયા શુદ્ધમનસા ત્વયાऽઽચરિતવ્યં તેનાચિરેણ કાલેન ત્વ
શુદ્ધિર્ભવિષ્યતિ તેનત્વં કૃતાર્થો* ભવિષ્યસિ ॥ ઇતિ ત્રિવારમુ-
પદિશેત્ ॥ એ પ્રમાણે બોલી ત્રણ વાર ઉપદેશ કરવો. તથા તે ઉપ-
દિષ્ટવાગ્મ્યેના અર્થ પ્રાયશ્ચિત્તિને તેની સ્વદેશીય ભાષામાં સમજાવવો.
પ્રાયશ્ચિત્ત કરનારે તે ઉપદેશવચનો સાંભળી? પ્રતિવચનમાં અંગીકાર-
સૂચક ઐં † એવો પ્રતિ ઉચ્ચાર કરીને તે શ્રવણ કરેલાં દ્વિજવાગ્મ્યેને વેદ-

* જે પ્રત્યામ્નાય કદખો હોય તેનો ઉચ્ચાર કરવો અને તે પ્રાયશ્ચિત્ત કરનારને તેની ભાષામાં સંભજાવવો.

* પ્રાયશ્ચિત્ત કરનાર સ્ત્રી હોય તો કૃતાર્થો એમ બોલવું.

† પ્રાયશ્ચિત્તશ્રવણ કરનાર સ્ત્રી અથવા શદ્ર હોય તો તેણે ઐં એવો ઉચ્ચાર નહિ કરતાં માત્ર બ્રાહ્મણોને નમન કરવું.

વચન ક્રિયા ઇશ્વરવાણીનુસાર માની, વિશ્વભરણ ન થાય તેમ મનમાં ધરવાં. તેપછી તે સબ્ય આલ્મણોને પ્રણામ કરી દાન-માનપૂર્વક વિદાય કરવા.

પ્રાયશ્ચિત્ત કરનારે આ દિવસે શક્તિ હોય તો ઉપવાસ કરવો નહિ તો ફલાહારકરવો કે હવિષ્યાન્ન † જમવું.

તદનંતર કોઈ રીકતા તિથિ અથવા અનુકૂલતિથિ ક્રિયા પ્રાયશ્ચિત્ત શ્રવણ કરવું હોય તે જ દિવસે નિત્યના આવશ્યક માધ્યાહ્નિકર્મથી પરવારી સાયાહ્નિકસમયે તીર્થાદિ અનુકૂલસ્થાનમાં જઈને આચમન-પ્રણામ કરી આપ્રમાણે સંકલ્પ કરવો:

**અત્રાગ્ર મહામાઙ્ગલ્યપ્રદે ૦ માસે ૦ પક્ષે ૦ તિથૌ ૦ વાસરે
અમુક શર્મણોઃ* મમાં જન્મદિનાદારભ્યાસ્મિન્ ક્ષણપર્યંતં જ્ઞાના-**

‡ અતૈલપક્ષવં મુનયો હવિષ્યં પ્રવદન્તિ ચ

હવિષ્યભોજનં નૃણાંમુપવાસસમં વિદુઃ ॥ બહુભારદીયપુરાણ ॥

ભાવાર્થ:—તેલવિના પકવ થયેલા પદાર્થોને મુનિઓ હવિષ્ય કહે છે, તે એ હવિષ્યાન્નનું ભોજન તે ઉપવાસમન જાણવું.

***શર્માદેવશ્ચ વિપ્રસ્ય વર્માત્રાતા ચ ભૂભુજ:**

ભૂતિર્દત્તશ્ચ વૈશ્યસ્ય દાસઃ શૂદ્રસ્ય કારયેત્ ॥મન્વર્થમુક્તાવલિ॥

ભાવાર્થ:—આલ્મણે પોતાના નામની અંતે શર્મા અથવા દેવ, ક્ષત્રિયે વર્મા અથવા ત્રાતા, વૈશ્યે ભૂતિ અથવા દત્ત અને શૂદ્રે દાસ શબ્દ ભેડીને બોલવું જેમકે:—દિનકરશર્મા કે ભાનુદેવ, બલવર્મા કે મર્મત્રાતા વસ ભૂતિ સુકે રવિદત્ત અને રામદાસ વગેરે.

† પ્રાયશ્ચિત્ત કરનાર ખીજે હોય તો મમને બદલે અસ્ય બોલવું.

જ્ઞાનકામાકામસકૃદસકૃત્કાયિકવાચિકમાનસિકસાંસર્ગિક સ્પૃ-
ષ્ટાસ્પૃષ્ટમુક્તામુક્તપીતાપીતસકલપાતકાતિપાતકોપપાતકગુહલઘુ-
પાતકસંકલીકરણમલિનીકરણાપાત્રીકરણજાતિભ્રંશકરમકીર્ણ-
પાતકાનાં નિરાસેન મરણકાલે શુદ્ધચર્થે શ્રીપરમેશ્વરીત્યર્થે પર્ષ-
દુપદિષ્ટં સર્વપ્રાયશ્ચિત્તં અમુક પ્રત્યામ્નાયેન^૧ પ્રાચ્યોદિચ્યાંગ-
સહિતં યથા શક્ત્યાહમાચરિષ્યે ।

એપ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત કરવાનો સંકલ્પ કરીને ‘યાનિ કાનિ ચ
પાપાનિ બ્રહ્મહત્યાસમાનિ ચ । કેશાનાશ્ચિત્ય તિષ્ઠન્તિ તસ્મા-
ત્કેશાન્વપાસ્યહમ્ ॥’ એ મંત્ર ભણીને શિખા, કક્ષા અને ઉપસ્થ-
રહિત નખ કેશ સહિત મુંડન કરાવવું. દૌરના અભાવે પ્રાયશ્ચિત અધિક
દર્શાવ્યું છે. સંધવાને મુંડનનું વિધાન નથી. પણ મુંડન કરાવવાથી
પ્રાયશ્ચિત છે+ અને વિધવાને દૌર કહેલું છે.

દૌર કરાવ્યાપછી પાર આંગળનું દાતણ લઈ આયુર્બલં યશો
વર્ચઃ પ્રજાઃ પશુ વસુનિ ચ । બ્રહ્મપ્રશં ચ મેઘાં ચ ત્વન્નો
દેહિ વતસ્પતે ॥ એ મંત્રથી વનસ્પતિની પ્રાર્થના કરી,

ૐ અન્નાગ્રાય વ્યૂહઃ સોમો રાજાય માગમત્ । સમે
મુખં પ્રમાર્શ્યતે યશસા ચ ભગેન ચ ॥

૧ અહિં જે પ્રત્યામ્નાય પોતાને આચરવાના હોય તે બોલવા.

+ નસ્ત્રીણાં વપનં કુર્યાન્ (સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીએ દૌર ન કરા-
વવું.) એ વચનથી શ્રીયમે સુવાસિની સ્ત્રીનેમાટે દૌરની મના કરી છે.

એ મંત્ર બાણી દાતણ ચાવી, દાંત ધસી, જીભ શુદ્ધ કરી, પાણીના આર કાગળા કરી, મૌનપણે સ્નાન કરી આયમન-પ્રાણાયામ કરી, ભસ્મ (વિભૂતિ), મૃત્તિકા, ગોમય, પંચગવ્ય (ગોમય, ગોમૂત્ર, દૂધ, દહીં અને ધી એ એકત્ર કરેલાં), ગોરજ, ધાન્ય (જવ કિંવા (સોપારી,) ઔષધિ (અપામાર્જ દૂર્વા વગેરે), કૂશોદક (દર્ભવાળું પાણી), હિરણ્ય (સોનાચાળું પાણી) અને ગંગાજળ આદિ દ્રવ્યોમાં શુદ્ધ જળ મિશ્ર કરીને આ નૈમિત્તિકકર્મપ્રકાશના પૂવાર્ધના પૃષ્ઠ નવ-માની પંક્તિ અઢાડમીથી પૃષ્ઠ ચઉદમાના અંત સુધીમાં બતાવેલા મંત્રો બાણી દશ વિધસ્નાનકરવું. કર્તા, આશ્લણ ક્ષત્રિય કે વૈશ્ય હોયતો વેદમંત્રો બોલવા ને અન્ય હોયતો પૌરાણમંત્રો બોલવા. એ મંત્રોની વ્યવસ્થા રાખવાની છે.

તે પછી આ પ્રમાણે સ્નાનવિધિથી સ્નાન કરવું. પ્રથમ આયમન-પ્રાણાયામ કરીને નીચેપ્રમાણે તીર્થોની પ્રાર્થના કરવી:--*

તીર્થપ્રાર્થના:-

નમામિગङ्गे तव पादपंकजं सुरासुरैर्वन्दितदिव्यरूपम् ।

भूर्क्तिं च मुक्तिं च ददासि नित्यं भावानुसारेण सदा नराणाम्॥

* જો ઘેર રહિને પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાનું હોય તો મોટી તાંબાકુંડી અથવા કોઇ મોટા તાંબાના પાત્રમાં શુદ્ધ શીતોદક પૂરી, તેમાં ગંગાજલ વગેરે તીર્થોદક નાંખી તેમાં તીર્થપ્રાર્થના કરવી; ને આગળ દર્શાવવામાં આવતો સકલ વિધિ તેજ જલથી કરી, પછી ટાઢ જલથી નહાવાની શક્તિ નહોય તો તેમાં જોઇએ તેટલું જીનું પાણી ભળતે નહાવું.

યા ગતિર્યોગયુક્તાનાં મુનીનામૂર્ધ્વરેતસામ્ ।
 સા ગતિઃસર્વજન્તુનાં ગૌતમીતીરવાસિનામ્ ॥
 પુષ્કરાદ્યાનિ તીર્થાનિ ગજાદ્યાઃ સરિતસ્તથા ।
 આગચ્છન્તુ પવિત્રાણિ સ્નાનકાલે સદા મમ ॥
 ત્વં રાજા સર્વતીર્થાનાં ત્વમેવ જગતઃપિતા ।
 યાચિતં દોહિ મે તીર્થે સર્વપાપૈઃ પ્રમુચ્યતે ॥
 અપામધિપતિસ્ત્વં ચ તીર્થેષુ વસતિસ્તવ ।
 ચરુણાય નમસ્તુભ્યં સ્નાનાનુજ્ઞાં પ્રયચ્છમે ॥
 અધિષ્ઠામ્યશ્ચ તીર્થાનાં તીર્થેષુ વિચરન્તિ યાઃ ।
 દેવતાસ્તાઃ પ્રયચ્છન્તુ સ્નાનાજ્ઞાં મમ સર્વદા ॥
 ગङ્ગે ચૈવ યમુને ચૈવ ગોદાવરિ સરસ્વતિ ।
 નર્મદે સિન્ધો કાવેરિ જલેઽસ્મિન્ સન્નિધિં કુરુ ॥

તે પછી નીચેના મંત્રો ભણી, તીર્થદેવતાના ઉદ્દેશે જલના અંજલી
 (ખોખા) ભરી અર્ધ આપવાનું:--

ૐ ઉત્તિષ્ટન્તુ મહાઋત્તા યે ભૂતા ભૂમિપાલકાઃ ।

+ પ્રાયશ્ચિત્ત જો ઘેર રહીને કરવાનું હોય તો જો તાંબાના પાત્રમાં
 તીર્થભાવનાએ જલ અભિમંત્રિત કર્યું હોય તેમાંથી એક ખીળ પાત્રમાં
 અર્ધ તે તે તીર્થદેવતાના નિમિત્ત આપવા.

મૃતાનામાવિરોધેન સ્નાનકર્મસમાર ભેદ ।

॥ ઐ શ્રીતીર્થદેવતાયૈષતેઽર્ધઃ ॥

ૐ પુષ્કરાદ્યાનિ તીર્થાનિ ગદ્ગાદ્યાઃ સરિતસ્તથા ।

આગચ્છન્તુ પવિત્રાણિ સ્નાનકાલે સદા મમ

॥ ઐ શ્રીપુષ્કરદેવતાયૈષતેઽર્ધઃ ॥

ૐ ગદ્ગા ગદ્ગેતિ યો વ્રૂયાત્ યોજનાનાં શતૈરાપિ ।

મુચ્યતે સર્વપાપેભ્યો વિષ્ણુલોકેસગચ્છાતે

॥ ગદ્ગાયૈ ઇષતેઽર્ધઃ ॥

ૐકારેચ મૃગુક્ષેત્રે નર્મદાઔરસદ્ગમે ।

સર્વત્ર દુર્લભા રેવા ત્રિષુ સ્થાને વિશેષતઃ

॥ રેવાયૈ ઇષતેઽર્ધઃ ॥

ૐ પાવકા નઃ સરસ્વતી વ્રાજે ભિર્વાજિની વતિ ।

યજ્ઞં વષ્ટુધિયાવસુઃ ॥ સરસ્વત્યૈષતેઽર્ધઃ ॥

એ પ્રભાણે અર્ધ્યાન્નલિપ્તો આપી ઐ વિષ્ણુર્વિષ્ણુર્વિષ્ણુઃ ।
એમ ઉચ્ચાર કરી નીચેપ્રમ.ણે તીર્થકિંવા નદીઅ.દિમાં નિત્યસ્નાનની
રીતિએ સંકલ્પ કરવો.

અત્રાગ્ર મહામાઙ્ગલ્યપ્રદે ૦ માસે ૦ પક્ષે ૦ તિથૌ ૦ વાસરે
મમ આત્મનઃ શ્રુતિ સ્મૃતિપુરાણોક્તફલપ્રાપ્ત્યર્થે મમ ઇહ જન્મ-

નિ અન્યજન્માન્તરે વા કાયિકવાચિકમાનસિકસાંસર્ગિકજ્ઞાતા-
જ્ઞાતસ્પર્શાસ્પર્શ ભુક્તાભુક્તપીતાપીતાદિસકલપાતક નિરાસપૂર્વક-
માસનભોજનશયનગમનાદિષ્વનૃતભાષણાદિદોષ નિરાસદ્વારાદેહ-
શુદ્ધયર્થે અમુક* તીર્થે સુત્રોક્ત વિધિના સ્નાનમહં કરિષ્યે ॥

તે પછી શુદ્ધ મૃત્તિકા, ગોમય, દર્ભ અને તલ વગેરે લઈ જલ-
સમીપ શુદ્ધ ભૂમિપર મૂકવાં; તે પે.તે જલમાં ઉતરી હાથ-પગ ઘાઘ
શિખા આંધી નીચેના મંત્ર ભણી, જમણા હાથની અનામિકાએ દર્ભની
પવિત્રી ધાણુ કરવી.

ॐ પવિત્રે સ્થો વૈષ્ણવ્યૌ સવિતુર્વઃ પ્રસવઽ
ઉત્પુનામ્યચ્છિદ્રેણ પવિત્રેણ સૂર્યસ્વ રશ્મિભિઃ ।
તસ્ય તે પવિત્રપતે પવિત્રપૂતસ્ય યત્કામઃ પુનેત-
ચ્છકેયમ્ ॥ ૬૨ ॥

પછી આચમન કરી, નીચેના મંત્રથી તીર્થજલનું અભિમંત્રણ કરવું:-

ॐ ઉરું હિ રાજા વરુણશ્ચકાર સૂર્યાય પ-
ન્થામન્વે તવાઽઽ । અપદે પાદાપ્રતિ ધાતવે કરુ-
તાપવક્તા હૃદયા વિધશ્ચિત્ । નમો વરુણા યા
ભિષ્ટિતો વરુણસ્ય પાશઃ ॥

* અમુક ને સ્થલે જે તીર્થ હોય તેનું નામ દેવું.

પછી નીચેના મંત્ર બાણી જમણા હાથની આંગળીઓવડે પ્રથમ હાથ દક્ષિણ બાણી થઇ પશ્ચિમ ઉત્તરથી પૂર્વમાં આવે એવી રીતે જલ-ને ત્રણ વાર ધુમરી ખવરાવવી-ફેરવવું.

ॐ ये ते शतं वरुणं ये सहस्रं यज्ञियाः
पाशा वितता महान्तः । तेलिनो अय सवितोत
विष्णुर्विश्वे मुञ्चन्तु मरुतः स्वर्काः ॥

તેપછી નીચેના મંત્ર બાણી હાથમાં પાણી લઇ પોતાના અંતરમાં રહેલા કામ ક્રોધ લોભ મોહ મદ અને મત્સર એ છ શત્રુઓના તિરસ્કારપૂર્વક ત્યાગખાટે તીર્થના તટ ઉપર ઉત્તર દિશાબાણી ફેંકવું.

ॐ सुमित्रिया न आप ओषधयः सन्तु
दुर्मित्रिया स्तस्मै सन्तु योऽस्मान्द्वेष्टि यश्च वयं
द्विष्मः ॥ ३६ ॥

પછી ॐ કટિં પ્રક્ષાલયામિ એમ બોલી ત્રણ વાર કરી ભાગ ॐ વસ્તીં પ્રક્ષાલયામિ એમ બોલી ત્રણવાર અધરથાનનો ભાગ ॐ ऊहं પ્રક્ષાલયામિ એમ બોલી ત્રણ વાર અને સાથળ ॐ जंघे પ્રક્ષાલયામિ એમ બોલી ત્રણ વાર અને ઢીચણ અને ॐ चरणौ પ્રક્ષાલયામિ એમ બોલીને ત્રણ વાર એ પગ ઇત્યાદિ અંગો અને હાથ ફેરવીને ધોવા.

પછી અને હાથમાં મૃત્તિકા લઇ જલમિશ્ર કરી,

ॐ इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् ।

समूढमस्य पांसुरे स्वाहा ॥ २५ ॥

मृत्तिके ब्रह्मपुतासि काश्यपेनाभिमंत्रिता ।

मृत्तिकेहरमेपापंयन्मयापूर्वसाञ्चितम् ॥

ये मंत्रां भक्षी जलभा हाथथी मृत्तिका मुपेयी नाभीपर्यंत
उत्तमभागे लग्नावती ने डाया हाथथी मृत्तिका नाभीथी पगसुधीना
अधभागे लग्नावती अने ते पछी सूर्यमंभुष रङ्गिने नीयेनो मंत्र भक्षी
जलभां दुपडो मारवी.

ॐ आपो अस्मान्मातरः शुन्धयन्तु घृतेन
नो घृतप्वः पुनंतु । विश्वं हिरिप्रंवहन्ति देवीः ॥ ६ ॥

ये मंत्र भक्षी भौनपण्डे जलभां दुपडो मारी स्नान करी जलार
निकणी आयमन करीने नीयेनो मंत्रे भक्षुतां गोमय लघु जलमिश्र
करी सूर्यने दर्शावुं.

ॐ मानस्तोके तनये मान आयुषि मानो
गोषु मा नो अश्वेषु रीरिषः । मा नो वीरान् रुद्र-
भामिनो बधिधीर्हविष्मन्तः सदमित्वा हवामहे ॥

अद्वयमद्वय चरन्ति नामौषधीनां वने ।

तासां वृषभपत्नीनां पवित्रं कायशोधनम् ॥

તન્મે રોગાંશ્ચ શોકાંશ્ચ પાપંમે હર ગોમય ॥

એ મંત્રો બણી ગોમય મંત્રી જમણા હાથનું ગોમય મસ્તકથી નાભીમુધીના ઉત્તરમાંગે ને ડાબા હાથનું ગોમય નાભીથી પગપર્યંત અધમાંગે લગાવવું.

ૐ ઉદિદામ્યઃ શુચિરા પૂતણમિ ॥

પછી એ મંત્ર બણી જલમાં ડુબાડી મરી સ્નાન કરવું પછી બહાર નીકળી ભસ્મ જલમિશ્ર કરી નીચેના મંત્રોથી મંત્રી લલાટાદિ અંગોએ લગાવી નીચેના મંત્રો બણી દર્ભવડે જલનું શરીરપર માર્જન કરવું.

ૐ इमं मे वरुण श्रुधी हवमद्या च मृडय ।
 त्वामवस्यु राचके ॥ ૨૧ ॥ ૐ તત્વા યામિ બ્રહ્મણા
 વન્દમાનસ્તદાશાસ્તે યજમાનો । હવિર્ભિઃ । અહે-
 ડમાનો વરુણેહ બોધ્યુરુશંસ મા ન । આયુઃ પ્રમો-
 ષીઃ ॥ ૨૧ ॥ ત્વં નો અગ્ને વરુણસ્ય વિદ્વાન્ દેવસ્ય
 હેડો અવયાસિ સીષ્ટાઃ । યજિષ્ઠો વન્હિતમઃ શોશુ-
 ચાનો વિશ્વા દ્વેષાંસિ પ્રમુમુગ્ધ્યસ્મત્ ॥ ૨૧ ॥ સત્ત્વં-
 નો અગ્ને વમોભવોતી નેદિષ્ઠો અસ્યા ઉષસો વ્યુષ્ઠૌ ।
 અવયક્ષ્વ નો વરુણં રરાણો વીદિ મૃડીકં સુહવો

ન ઇધિ ॥ માપો મૌષધીર્દિસીધામ્ને ધામ્નો રાજં
સ્તતો વરુણ નો મુશ્વ । યદાહુરગ્ધન્યા ઇતિ વરુણેતિ
શપામહે તતો વરુણ નો મુશ્વ ॥૬૨॥ ઉદુત્તમં વરુ-
ણપાશમસ્મદવાધમં વિમધ્યમં શ્રથાય । અથાવ-
યમાદિત્યવ્રતેતવાનાગસો અદિતયે સ્યામ ॥ મુઞ્ચ-
ન્તુ મા શપથ્યા દથોવરુણ્યાદુત । અથો યમસ્પ
પઢ્વિશાત્તર્વસ્મા દેવકિલ્વિષાત્ ॥૬૩॥ અવભૃથં
નિચુમ્પુણ નિચેરુરસિ નિચુમ્પુણઃ । અવ દેવૈર્દેવ-
કૃતમેનો ડ્યાસિ ષમવમર્ત્યૈ મર્ત્યકૃતમ્પુરુરાઠ્ઠ્ઠો
દેવ રિષસ્પા હિ ॥૬૪॥

એ મંત્રો બણી દર્ભથી માર્જન કરી જલમાં મૌનપણે ડુબાડી
મારી સ્નાનકરી આયમન કરીને પુનઃ નીચેના મંત્રો બણીને દર્ભવડે
શરીર પર જલથી માર્જન કરવું:—

ૐ ભૂ:પુનાતુ ॥ ૐ ભુવ: પુનાતુ ॥ ૐ સ્વ: પુનાતુ ॥
ૐ મહ: પુનાતુ ॥ ૐ જન: પુનાતુ ॥ ૐ તપ: પુનાતુ ॥ ૐ
સત્યં પુના તુ ॥ ૐ ભૂર્ભુવ: સ્વ:

ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गोदेवस्य धीमहि ।
 धियो यो नः प्रचोदयात् ॥ ३५ ॥ ॐ सर्वं पुनातु ॥
 आपो हि धामयोभुवस्ता न उर्ध्वे दधातन ।
 महे रणाय चक्षसे ॥ ३६ ॥ यो वः शिवतमो
 रसस्तस्य भाजयते इनः । उशतीरिव मातरः
 ॥ ३७ ॥ तस्मा अरंगमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ ।
 आपो जनथथा च नः ॥ ३८ ॥ ॐ प्रवहता वद्यञ्च
 मलञ्चयत् । तच्चालिदुद्रोहातन्रं यच्च शोपे अभी-
 रुणम् आपो मा तस्मादेनसः पवमानश्च मुञ्च-
 न्तु ॥ हविष्मातीरिमा आपो हविष्मान् आवि-
 वासति । हविष्मान् देवो । अध्वरो हविष्मान्
 अस्तु सूर्यः ॥ ३९ ॥ देवीरापो अपां नपादवउ-
 मिर्हविष्य इन्द्रिया वान्मदिन्तमः । तंदेवेभ्यो
 देवञ्चा दत्त शुक्रपेभ्या येषां भागस्थ स्वाहा ॥ ४० ॥
 कार्ष्णिरासि । समुद्रस्य त्वाक्षित्याऽउन्नयामि ।

समापो अद्भिरग्मत समोषधीभिरोषधीः ॥ ३६ ॥
 अपो देवा मधुमतीरष्टभूणन्नूर्जस्वतीराज स्वश्रिता-
 नाः। याभिर्मित्रावरुणावभ्यषिञ्चन्त्याभिरिन्द्रमन-
 यन्नत्य रातीः ॥ ३७ ॥ द्रुपदादिव मुमुचानः स्विनः
 स्नातो मलादिव । पूतं पवित्रेणे वाज्यमापः शु-
 न्धन्तु मैतसः ॥ ३८ ॥ शं नो देवीरभिष्टय आपो
 भवन्तु पीतये । शं योरभिस्रवन्तु नः ॥ ३९ ॥

अपां रसमुद्रपसं सूर्ये सन्तं समाहितम् ।
 अपां रसस्य यो रसस्तं वो गृह्णाम्युत्तमम् ॥ उ-
 पयाम गृहीतोऽसीन्द्राय त्वा जुष्टं गृहागमिष्यते
 योनिरिन्द्राय त्वा जुष्टतमम् ॥ ४० ॥ अपो देवी-
 रूप सृज मधुमतीरयक्षमायप्रजाभ्यः । तासामा-
 स्थान दुज्जिहतामोषधयः सुपिप्पलाः ॥ ४१ ॥ पुनन्तु
 मा पितरः सोभ्यासः पुनन्तु मा पितामहाः ।
 पुनन्तु प्रपितामहाः । पवित्रेण शतायुषा ॥ पुन-

न्तु मा पितामहाः पुनन्तु प्रपितामहाः । पवित्रे-
 ण शतायुषा विश्वमायु व्यश्नवै ॥ ३९ ॥ अग्न
 आयूषि । पवसऽआसुबोर्जमिषं चनः अरिबाध-
 स्वदुष्टनाम् ॥ ४० ॥ पुनन्तु मा देवजनाः पुनन्तु मन-
 सा धियः पुनन्तु विश्वा भूतानि जातवेदः पुनी-
 हि मा ॥ ४१ ॥ पवित्रेण पुनीहि मा शुकेण देव
 दीद्यत् । अग्नेक्रत्वाक्रतूँ रनु ॥ ४२ ॥ यत् ते पवित्र
 मर्चिष्यग्ने विततमन्तरा । बह्यतेन पुनातु मा ॥ ४३ ॥
 पवमानः सो अद्यनः पवित्रेण विचर्षणिः । यः
 पोता स पुनातु मा ॥ ४४ ॥ उभाभ्यां देव सवितः
 पवित्रेण । सवेन च ॥ ४५ ॥ माम्पुनीहि विश्वतः
 वैश्वदेवी पुनती देव्यागाद्यस्यामिमा बह्व्यस्तन्वो
 वीतष्टष्टाः । तथा मदन्तः सधमादेषु वयं स्याम
 पतयो रयीणाम् ॥ ४६ ॥ चित्पतिर्मा पुनातु वा-
 क्पतिर्मा पुनातु देवो मा सविता पुनात्वछिद्रेण

પવિત્રેણ સૂર્યસ્ય રશ્મિભિઃ । તસ્ય તે પવિત્રપતે
પવિત્રપૂતસ્ય યત્કામઃ પુને તચ્છકેયમ્ ॥ ૪ ॥

ૐ ભૂઃ પુનાતુ ॥ ૐ ભુવઃ પુનાતુ ॥ ૐ સ્વઃ પુનાતુ ॥
ૐ મહઃ પુનાતુ ॥ ૐ જનઃ પુનાતુ ॥ ૐ

તપઃ પુનાતુ ॥ ૐ સત્યં પુનાતુ ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વ ૐ તત્સ-
વિતુર્વરેણ્યં ભર્ગો દેવસ્ય ધીમહિ । ધિયો યો નઃ પ્રચોદયાત્ ૐ
સર્વં પુનાતુ ॥

તે પછી સ્નાન કરી જલમાં હુબકી મારી નીચેનો અધમર્પણ મંત્ર
મનમાં ત્રણ ક્રિયા એક વાર બોલી જવો.

ૐ દ્રુપદાદિવ મુમુચાનઃ સ્વિન્નઃ સ્નાતો
મલાદિવ । પૂતંપવિત્રેણેવાજ્યમાપઃ શુન્ધન્તુ
મૈનસઃ ॥ ૩૦ ॥

પછી ત્રણ પ્રાણાયામ કરી યથાશક્તિ પ્રણયવતો જપ તથા શ્રીવિષ્ણુ
ભગવાનનું સ્મરણ કરી નીચેપ્રમાણે જલમાં રહીને સ્નાનાંગતર્પણ કરવું.

પ્રથમ આચમન પ્રાણાયામ કરીને પૂર્વાભિમુખે ઊભા રહી જતેઘ
સવ્ય (ડાયા ખભાપર) રાખી ત્રણ દર્ભ અગ્રભાગ પૂર્વભણી રહે તેમ
રાખી, દેવતીર્થથી હાથના અગ્રભાગ ઉપર થઇને જલ નીચે જાય તેમ
દેવોના ઉદ્દેશે એક એક અંગલિ આપવો.

ૐ બ્રહ્માદયો દેવાસ્તૃપ્યન્તામ્ ॥ ૧ ॥ ૐ ભૂર્દેવાસ્તૃપ્ય-
ન્તામ્ ૧ ॥ ૐ ભુવર્દેવા સ્તૃપ્યન્તામ્ ૧ ॥ ૐ સ્વર્દેવાસ્તૃપ્યન્તામ્
૧ ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વર્દેવાસ્તૃપ્યન્તામ્ ॥ ૧ ॥

તે પછી જનોઈ કંઠસંખિત કરી બેવડા કરેલા દર્ભનો મધ્યભાગ
ઉત્તરભાગી રાખી પ્રજ્વલિતી તીર્થથી (ટયરી આંગળીના મૂળ આગળ
થઈને જલ નીચે જાય તેમ) નીચે પ્રમાણે ઋષિઓના ઉદ્દેશે જામે
અંજલિ આપવા.

ૐ સનકાદિદ્વૈપાવનાદયો ઋષયસ્તૃપ્યન્તામ્ ૨ ॥ ૐ ભૂર્ઋ-
ષયઃ સ્તૃપ્યન્તામ્ ૨ ॥ ૐ ભુવર્ઋષયસ્તૃપ્યન્તામ્ ૨ ॥ ૐ સ્વઋ-
ષયસ્તૃપ્યન્તામ્ ૨ ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઋષયસ્તૃપ્યન્તામ્ ૨ ॥

તે પછી જનોઈ અપસર્ય (જમણે જામે) કરી બેવડા દર્ભનો
અથ અને મૂલભાગ દક્ષિણભાગી રાખી પિતૃતીર્થથી (તર્જની તથા
અંગુડાના મધ્યે થઈને જલ જાય તેમ નીચે પ્રમાણે પિતૃદેવોના ઉદ્દેશે
ત્રણ ત્રણ અંજલિઓ આપવા:—

ૐ કવ્યવાહનલાદયઃ પિતરસ્તૃપ્યન્તામ્ ૩ ॥ ૐ ભૂઃ પિત-
રસ્તૃપ્યન્તામ્ ૩ ॥ ૐ ભુવઃ પિતરસ્તૃપ્યન્તામ્ ૩ ॥ ૐ સ્વઃ
પિતરસ્તૃપ્યન્તામ્ ૩ ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ પિતરસ્તૃપ્યન્તામ્ ૩ ॥

તે પછી આચમન કરી, સ્નન કરી, નીચેના મંત્ર બાણી, એક અંજ-
લિ તીર્થના તટ ઉપર ફેંકી યજ્ઞમાનું તર્પણ કરવું.

યન્મયા દૂષિતં તોયં શરીરમલસંભવાત્ ।

તસ્ય પાપસ્ય શુદ્ધયર્થં યક્ષમાણં સ્તર્પયામ્યહમ્ ॥

તદનંતર આચમન કરી, જલથી બહાર નીકળી, ઘોષેલાં શુભ્ર વસ્ત્ર ઉપવસ્ત્ર ધારણ કરી, પૂર્વાભિમુખે દર્ભાસનપર બેસી, ભસ્મત્રિપૂંડ્ર કરી, આચમન પ્રાણાયામ કરી. નિચેના મંત્રથી હાથે પવિત્રી પહેરવી.

ૐ પવિત્રિ સ્થો વૈષ્ણવ્યૌ સવિતુર્વઃ પ્રસવઽ

ઉત્પુનામ્યાંછિદ્રેણ પવિત્રેણ સૂર્યસ્ય રશ્મિભિઃ

॥ ૬૦ ॥ તસ્ય તે પવિત્રપતે પવિત્રપુતસ્ય યત્કામઃ

પુને તછકેચમ્ ॥

ૐ મૂર્મુવઃ સ્વઃ શ્રીવિષ્ણવેનમઃ એ મંત્રથી પ્રાયશ્ચિતાંગ વિષ્ણુ પૂજન કરીને નીચે પ્રમાણે પ્રાયશ્ચિતાંગ વૈષ્ણવશ્રાદ્ધ કરવું:—

ૐ વિષ્ણો એતત્તે પાદ્યં સુપાદ્યં એમ બોલી શ્રીવિષ્ણુને જલ અર્પણ કરવું.

ૐ વિષ્ણુપાદયો આપઃ સુઆપઃ એમ કહી જલ અર્પણ કરવું.

ૐ વિષ્ણુપાદયો ગંધઃ સુગન્ધઃ એમ બણી ચંદન ચર્ચવું.

ૐ વિષ્ણુપાદયોઃ પુષ્પં સુપુષ્પં એમ ઉચ્ચાર કરી પુષ્પ અર્પણ કરવું.

ૐ વિષ્ણુપાદયોઃ પાદાર્ધ્યં સમ્પદ્યતામ્ અસ્તુ પાદાર્ધ્યઃ એમ કહી ચંદન પુષ્પમિશ્રજલ અર્ધ્યમાટે અર્પવું.

તેપછી ૐ વિષ્ણવે નમઃ એ મંત્ર ભણી દશે દિશામાં શ્રીવિષ્ણુભગવાનને વ્યાપક ભણી નમસ્કાર કરી વિષ્ણુશ્રાદ્ધોપચારાણાં પવિત્રાસ્તુ એમ કહી ચંદન, પુષ્પ, ધુપ, દીપ અને નૈવેદ્યાદિ શ્રાધ્ધોપચારોને જલથી પ્રોક્ષણ કરી નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

અત્રાચ ૦ માસે ૦ પક્ષે ૦ તિથૌ ૦ વાસરે પ્રાયશ્ચિતાંઙ્ગ
વૈષ્ણવશ્રાદ્ધ મહં કરિષ્યે ।

ૐ વિષ્ણવે હૃદમાસનમ્ એમ કહી એક પુષ્પ શ્રીવિષ્ણુને આસન માટે અર્પણ કરવું.

ૐ વિષ્ણવે હૃદમત્ર ચન્દનંચ પુષ્પમ્ એમ બોલી ચંદન અને પુષ્પ અર્પણ કરવાં.

ધૂપં દીપં નૈવેદ્યંચ યથા દત્તં ગન્ધાદ્યર્ચનં વિષ્ણવે સ્વાહા॥
એમ ભણી ધુપ, દીપ, અને નૈવેદ્ય અર્પણ કરી નમસ્કાર કરવો.

તેપછી શ્રીવિષ્ણુભગવાનની પ્રીતિ અર્થે ત્રણથી અધિક યથાશક્તિ આભણોને ગંધાક્ષતથી પૂજન કરી ભોજન કરાવવું; ભોજન કરાવવાની અનુકૂલતા ન હોય તો અપકવ અન્ન આપવું. ને તે પછી તે વૈષ્ણુવ શ્રાદ્ધની એમને દક્ષિણા આપી, નીચે પ્રમાણે બોલી કૃત વૈષ્ણુવશ્રાદ્ધ શ્રીવિષ્ણુને અર્પણ કરવું.

અનેન વૈષ્ણવશ્રાદ્ધકર્મણાં કૃતેન શ્રોમહાવિષ્ણુઃ પ્રિયતામ્

તેપછી પ્રાયશ્ચિત્તકર્મની સિદ્ધિમાટે એક પ્રાયશ્ચિત્ત ધેતુનું દાન કરવું. ગોદાનની અશક્તિ હોય તો યથાશક્તિ તેનો નિષ્ક્રમ નીચેપ્રમાણે સંકલ્પ કરી આભણુને આપવો.

अत्राद्य ० मासे ० पक्षे ० तिथौ ० वासरे विष्णुस्वरूपिणे
ब्राह्मणाय प्रायश्चित्तधेनुदानं करिष्ये

ये रीते संकल्प करी आत्मालुनुं यंदन अक्षतशी पूजन करी
प्रत्यक्ष गायनुं दान करवानुं होय तो तेनुं पूजन करी नीचेप्रमाणे
प्रार्थना करवी:—

प्रायश्चित्तहरो ब्रह्मा प्रायश्चित्तहरो हरे: ।
प्रायश्चित्तहरोरुद्र गामेकां च ददाम्यहम् ॥
पूर्वजन्मसहस्राणि पूर्वजन्मशतानि च ।
तत्सर्वं नाशमायान्तु गामेकां ददतो मम ॥
धेनुके सर्व भूतानामसि त्वं पापनाशिनी ।
पापार्णवनिर्गमनं मां समुद्धर नमोऽस्तुते ॥
या लक्ष्मीः सर्व भूतानां याच देवि व्यवस्थिता ।
धेनुरूपेण सा देवी मम पापं व्यपोहतु ॥

ये प्रमाणे प्रार्थना करी प्रायश्चित्तधेनुं किंवा तेना निष्कय
(द्रव्य) ब्राह्मणुने आपवो. ने ते पछी नीचे अतावेळा विधिप्रमाणे
प्रायश्चित्तांगहोम करवो.

प्रथम आयमन प्राणायाम करी नीचे प्रमाणे संकल्प करवो.

अत्राद्य ० मासे ० पक्षे ० तिथौ ० वासरे आरब्धप्राय-
श्चित्तस्य प्राच्याङ्ग व्याहृति होममहं करिष्ये ।

એ રીતે સંકલ્પ કરી જીવ જંતુવિનાની શુદ્ધ ભૂમિમાં ઐં દર્મૈઃ
 પરિસમુદ્ધ એમ બોલી સમયોરસ એક હાથ જેટલા સ્થાનમાં
 થોડાક દર્ભ સાવરણીની પેઠે ફેરવવી થોડુંક પાણી છાંટી એક વેતના
 પ્રમાણનું સમયોરસ સ્થંડિત્ર (વેદી-ઝોટલી) કરી, તેને આ ગ્રંથના
 પૂર્વાક્ષના પૃષ્ઠ ૧-૭ની બીજી પંક્તિથી ૧૪૦ માની નવમી પંક્તિસુ-
 ધીમાં જતાવેલા પંચભૂસંસ્કાર કરી, તેમાં અડાયાં છાણાં કે સૂકાંકાક
 મૂકી અગ્નિ પ્રજ્વલિત કરી ઐં અગ્રયે નમઃ સર્વોપચારાર્યે ગંધા-
 ક્ષતપુષ્પં ચ સમર્પયામિ એમ બોલી, ચંદન અક્ષત તે પુષ્પથી પૂજન
 કરી નમસ્કાર કરવો. તે તે પછી નીચેના મંત્ર ભણી અગ્નિનું ધ્યાન
 કરી શ્રીઅગ્નિનારાયણ પેતાના સંમુખ વિરાજ્યા એવી ભાવના કરવી.

ઐં અગ્નિ દૂતં પુરો દધે હવ્યવાહમુપન્નુવે ।
 દેવાં ૨ ॥ આસાદયા દિહ ॥ ૨૩ ॥

તેપછી એક પાત્રમાં હોમવાનું ધી લઈ તેને ગાયત્રીમંત્રથી પ્રોક્ષણ
 કરી નીચેપ્રમાણે મંત્રો ભણી ધીની અઠ્ઠાવિસ આહુતિઓ આપવી:-

ઐં ભૂઃસ્વાહા इदमग्नये न मम ॥ ૧ ॥ ઐં ભુવઃ સ્વાહા इदं
 वायवे न मम ॥ ૨ ॥ ઐં સ્વઃ સ્વાહા इदं सूर्याय न मम ॥ ૩ ॥
 ઐં ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સ્વાહા इदं प्रजापतये न मम ॥ ૪ ॥

એ ચાર મંત્રોની ૭ સાતવાર એટલે અઠ્ઠાવિસ આહુતિઓ
 આપી પ્રકીર્ણપાપોની નિવૃત્તિમાટે ઉપરના ચાર મંત્રો ભણી યથાશક્તિ
 તક્ષની આહુતિઓ આપવી. પછી એ પ્રાચ્યાંગ હોમ કરી આચમન-
 પ્રાણાયામ કરી નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરી ઉદ્વિચ્યાંગ હોમ કરવો.

અત્રાઘ ૦ માસે ૦ પક્ષે ૦ તિથી ૦ વાસરે આરબ્ધપ્રાય-
શ્ચિત્તસ્ય ઉદિચ્યાંગં વ્યાહૃતિહોમમહં કરિષ્યે ॥

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરી ઉપર દર્શવેલા ચાર મંત્રોનીજ ૭ વાર
ચારે મંત્રો બણી ચાર વાર ધીની આહુતિઓ આપી તે જ પ્રમાણે
તલ્લની આહુતિઓ આપી એ પ્રાચ્યાંગ હોમ સમાપ્ત કરવે.

આ ગ્રંથમાં આગળ બતાવેલા પંચગવ્યકરણની રિતિ પ્રમાણે
બનાવેલું પંચગવ્ય હોમ કરવા લેવું.

પછી તે બતાવેલા પંચગવ્યને એક શળીથી હલાવી પુનઃ પ્રણયથી
(ઓંકારથી) અભિમંત્રણ કરી નીચેના મંત્રો બણી દશ આહુતિઓ
એ પંચગવ્યની અગ્નિમાં અપવી.

ૐ પૃથિવ્યૈ સ્વાહા इदं पृथिव्यै न मम १ ॥ ૐ ત્રિષ્ણવૈ
સ્વાહા इदं त्रिष्णवे न मम २ ॥ ૐ રુદ્રાય સ્વાહા इदं रुद्राय
મમ ૩ ॥ ૐ બ્રહ્મણે સ્વાહા इदं ब्रह्मणे न मम ४ ॥ અગ્નયે
સ્વાહા इदं अग्नये न मम ५ ॥ ૐ સોમાય સ્વાહા इदं सोमाय
ન મમ ૬ ॥ ૐ સૂર્યાય સ્વાહા इदं सूर्याय न मम ७ ॥ ૐ
પ્રજાપતયે સ્વાહા इदं प्रजापतये न मम ८ ॥ ૐ અંતરિક્ષાય
સ્વાહા इदं अन्तरिक्षाय न मम ९ ॥ ૐ સ્વિષ્ટકૃતે સ્વાહા इदं
स्विष्टकृते न मम १० ॥

એ પ્રમાણે દશ મંત્રો બણી દશવાર પંચગવ્યનો અગ્નિમાં હોમ
કરી તે અવશિષ્ટ બધું (અથવા રુચિ પ્રમાણે) પંચગવ્ય નીચેનો મંત્ર

ભણી પ્રણવનો મનમાં ઉચ્ચાર કરતાં પીઞવું. આતુરને બદલે અન્ય કોઈ પ્રાયશ્ચિત્ત કરનાર હોય તો આતુરની ઇચ્છા અને શક્તિ જોઈ એકથી ત્રણ આચમનીઓ સુધી આતુરને પાવું ને ખીજી પ્રાયશ્ચિત્ત કરનાર પ્રતિનિધિએ પીવું પ્રાયશ્ચિત્ત કરનારને પણ જો બધું પીવા અડચણ હોય તો ત્રણ આચમનીઓ નિચેનો મંત્ર ભણી કે ભણાવી પાવું.

યત્વગસ્થિગતં પાપં દેહે તિષ્ઠંતિ મામકે ।

પ્રાશનાત્પંચગવ્યસ્ય હનન્તુ માં પુનાતુ વૈ ॥

એ મંત્ર બોલી, મનમાં ઓં કારનો ઉચ્ચાર કરતાં કરતાં પીઞવું. ને તે પછી પ્રાયશ્ચિત્તના કોઈ વ્રત ગ્રહણ મંત્રગપ ઉપવાસ બ્રાહ્મણ-ભોજન પ્રાણાયામ. અને દાન આદિના આશ્રાયો કરવા; કિંત્રા યથાશક્તિ પ્રણાયામ અને શ્રીઈશ્વરનું સ્મરણ ધ્યાન કરવું, તથા શક્તિ નમસ્કાર કરવા.

એ પ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત્ત કરીને પોતાની સંપત્તશક્તિ હોય તો દર્શા-વેલાં દશ મહાદાનો યથાશક્તિ આપ્રમાણે વિધિથી કરવાં:-

તેમાં પ્રથમ આપ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત્તાંગ ગોપદન કરવું:-પ્રત્યક્ષ ગાય-ની અનુકૂલતા ના હોય તો યથાશક્તિ નિષ્કપ (દ્રવ્ય) આપવું. તેમાં પ્રથમ આ પ્રમાણે સંકલ કરવો:-

**અત્રાઘ ૦ માસે ૦ પક્ષે ૦ તિથૌ ૦ વાસરે વિષ્ણુસ્વરૂ-
પિણે બ્રાહ્મગાય પ્રાયશ્ચિત્તાંગમૂતં ગોપદાનં કરિષ્યે ।**

એ રીતે સંકલ કરી પ્રત્યક્ષ ગાય હોય તો તેનું ચંદન અક્ષત ને પુષ્પથી પૂજન કરીને તથા પ્રત્યક્ષ ન હોય તો તે ગોદાનને બદલે જે

દ્રવ્ય આપવાનું હોય તો તેનું ગંધાક્ષતથી પૂજન કરી નીચેપ્રમાણે ગાય-
ની પ્રાર્થના કરવી:-

ગવામંગેષુ તિષ્ઠન્તિ ભૂવનાનિ ચતુર્દશ ।

યસ્માત્તસ્માચ્છિવં મે સ્યાદિહ લોકે પરત્રચ ॥

તેપછી નીચે પ્રમાણે બોલી તે ગાય બ્રાહ્મણને આપવી:-

इमां गां यथोपस्करसहितां गंधपुष्पाद्यर्चितां विष्णुरुपाय
ब्राह्मणाय तुभ्यमहं संप्रददे ॥

એમ બોલી બ્રાહ્મણને ગોદાન આપી, તે દાનપ્રતિષ્ઠાની સિદ્ધિઅર્થે
યથાશક્તિ દક્ષિણા આપવી.

તેપછી તે દાનનું ફક્ત શ્રીપરમેશ્વરને અર્પણ કરવું.

अनेन गोपदानारव्येन कर्मणा भगवान् श्रीपरमेश्वरः
प्रीयतां न मम ॥

તદનંતર બીજાં જે દાનો કરવાનાં હોય તે પણ આગળ દર્શાવેલા
મંત્રો બધી નીચેના વિધિપ્રમાણે કરવાં. તેમાં પ્રથમ આપ્રમાણે સંકલ્પ
કરવો:-

अत्राद्य ० मासे ० पक्षे ० तिथौ ० वासरे अमुक *ब्राह्म-

* અમુક બ્રાહ્મણાય ત્યાં જે દાન લેનાર બ્રાહ્મણ હોય તેનું
નામ બોલવું.

+ અમુકદાને ત્યાં જે વસ્તુનું દાન કરવાનું હોય તેનું નામ દેવું:-

णाय अमुक+ दानपहं करिष्ये ॥

अप्रभाणे संकल्प करी दानपात्र आह्वयुनुं तथा देय (आपवानी)
वस्तुअनुं अंदन पुष्पथी पूजन करी ते ते दानवस्तुना नीये दशावेक्षा
मंत्रोभातो मंत्र ओक्षीने दान आपवुं.

भूमिदाननो मंत्रः—

सर्व भूता श्रया भूमिर्वराहेण समुद्धृता ।

अनन्त पुण्य फलदा अतःशांति प्रयच्छमे ॥

तिलदाननो मंत्रः—

महर्षेर्गोत्र संभूताः काश्यपस्य तिलः स्मृताः ।

तस्मादेषां प्रदानेन मम पापं व्योह तु ॥

सुवर्णदाननो मंत्रः—

हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेमवीजं विभावसोः ।

अनन्त पुण्य फलदमतः शांति प्रयच्छमे ॥

धृतदाननो मंत्रः—

कामधेनोः समुद्धृतं सर्वक्रतुषु संस्थितं ।

देवानामाज्यमाहार मतः शांति प्रयच्छमे ॥

वज्रदाननो मंत्रः—

शरण्यं सर्वलोकानां लज्जाया रक्षणं परं ।

सुवेषधारे वस्त्रत्वमतः शांति प्रयच्छमे ॥

ધાન્યદાનનો મંત્ર:—

સર્વદેવમયં ધાન્યં સર્વોત્પાત્તિકરં મહત્ ।
પ્રાણિનાં જીવનોપાયમતઃ શાંતિં પ્રયચ્છમે ॥

ગોળના દાનનો મંત્ર:—

સર્વરસાનાં પ્રવરઃ સર્વેભ્યે હુરસો મતઃ ।
મમ તસ્માત્પરાં લક્ષ્મીં દદસ્વ ગુડ સર્વદા ॥

રૂપાના દાનનો મંત્ર:—

પ્રાપ્તિર્યતઃ પિતૃતૃણાં ચ વિષ્ણુઃ શઙ્કરયોસ્તથા ।
શિવેને ત્રોદ્ભવં રૂપ્યમતઃ શાંતિં પ્રયચ્છમે ॥

મીઠાના દાનનો મંત્ર:—

તસ્માદન્નરસાઃ સર્વેનોત્કૃષ્ટા લવણં વિના ।
પિતૃતૃણાં ચ પરં નિત્યં તસ્માત્સર્વપદં ભવેત્ ॥

એ રીતે પ્રાયશ્ચિત્તના અંગનાં ગાય, ભૂમિ, તથા સુરશું, ધી, વજ્ર, ધાન્ય, ગોળ, રૂપું અને લવણ, એ દશ દાનો, યથાશક્તિ કરી નીચે પ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત્તની સમાપ્તિનો સંકલ્પ કરી, કરેલા પ્રાયશ્ચિત્તનું ફલ શ્રી-પરમેશ્વરને અર્પણ કરવું.

અનેન યથાશક્ત્યા પ્રાયશ્ચિત્તારવ્યક્રમર્ણા કૃતેન શ્રીપરમે-
શ્વરઃ પ્રીયતામ્ ન મમ ॥

એપ્રમાણે સંકલ્પ મૂકી નીચે પ્રમાણે મંત્ર બોલી શ્રીવિષ્ણુભગ-વાનને નમસ્કાર કરવા.

યસ્ય સ્મૃત્યા ચ નામોક્ત યા તયો યજ્ઞક્રિયાદિષુ ।

ન્યૂનં સંપૂર્ણતાં યાતિ સયો વન્દે તમચ્યુતમ્ ॥

એ પ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યા વિના માતા પિતા કે કોઈ ગૃહકુટુંબના મનુષ્યનું મરણ થઈ જાય છે તો તે મરનરતા અંતઃકરણમાં પાપસંસ્કારોનો સંહાર થઈ જાય, વિપાકરૂપે થઈ તેને ફળ ભોગવરાવે છે. અને તેનો પુત્રાદિ પ્રાયશ્ચિત્તી થાય છે, માટે ધરના કેઈ પણ મનુષ્યને આતુરકાલપ્રાપ્ત થતાં તેના પુત્ર દિગ્ધે દેશ, કાલ, શરીર અને ધનની શક્તિ, તથા સમયની અનુકૂળતા પ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત્ત કરી આતુરતા મનમાં દૃઢ કરાવવું કે તમરા નિમિત્ત પ્રાયશ્ચિત્ત થયું, ને તમે નિષ્પાપ થયા.

અન્તે જનો યદ્દદાતિ સ્વલં વા યદિવા બહુ ।

તદક્ષયં ભવેત્તાર્કયં યત્પુત્ર શ્વાનુમોદતે ।

અન્તકાલે તુ સત્પુત્રઃ સર્વદાનાનિ દાપયેત્ ।

एतदर्थे मृतो लोके प्रार्थ्यते धर्मकोविदैः ॥

આતુરે ચોપરાગે ચ દ્વયં દાનં વિશિષ્યતે ।

अतोऽवश्यं प्रदातव्यमष्टदानं तिलादिकम् ॥

ભૂમિસ્થં પિતરં દૃષ્ટ્વા અર્ધોન્મીલિત લોચનમ્ ।

पुत्रैस्तृष्णा न कर्तव्या तद्धने पूर्वसञ्चिते ॥गरुडपुराण॥

ભાવાર્થ:—હે ગરુડ ! જે માણસ, અંતકાલના સમયે જે થોડું અથવા ઘણું દાન કરે છે તથા તેના પુત્ર દિ સંબંધિઓ તેને જે કંઈ વતે, દાન, આદિનું પુણ્ય કહે છે, તેનું ફળ અક્ષય થાય છે. સુપુત્ર,

પોતાનાં માતાપિતા અદિ સંબંધિનો અવસાનકાલ પ્રાપ્ત થતાં સર્વ દાનો કરવાં જોઈએ; ધર્મનુ પુરુષોથી આ સંસારમાં પુત્રની અપેક્ષા એટલા જ માટે કરાય છે. આસાન કાગે અને ચંદ્ર કે સૂર્યના મહાભુક્તમયે જે દાન કરવામાં આવે છે, તેનું પુણ્ય ખીજાં સર્વ દાનો કરતાં વધે છે; માટે અવશ્ય આતુરકાળનાં તિલાદિ દશ મહાદાનો કરવાં. અર્ધા જેની આંખો ઉઘાડી છે એવા મરવામાટે ભૂમિપર પડેલા પોતાના પિતા અથવા કોઈ સંબંધીને જોઈને તેના પુત્રદાયાદિએ તેણે આગળ સંચય કરી રાખેલા ધનની તૃષ્ણા ન કરવી પણ તેના નિમિત્ત તે ધનથી દાનાદિ ક્રિયાઓ કરવી.

આતુરકાલીય દાનો.

આતુર પોતાની જાને સાધ્ય હોયને નીચે દર્શાવેલાં દાનો કરવાની પોતાની શક્તિ હોય તો તેણે દાન કરતાં મારું દ્રવ્ય ઓછું થશે, ને મારાં પુત્રકલત્રાદિ શું કરશે ? એવી ચિંતા કરી દાન કરવા ચૂકવું નહિ. તથા મારી પાછળ પુત્રાદિ દાનો કરશે; એવી દુરાશામાં બંધાઈ સ્વદસ્તે દાન કરવાનો ઉત્તમ લાભ ખોવો નહિ. એટલાજમાટે ગરુડપુરાણમાં સૂચવ્યું છે કે:—

કસ્ય પુત્રાશ્ચ પૌત્રાશ્ચ કસ્ય માર્યા ધનઞ્ચ વા । સંસારે નાસ્તિ કઃ કસ્ય સ્વયં તસ્માત્પદીયતામ્ ॥ અલ્પેનાપિ હિ વિત્તેન સ્વહસ્તે નાત્મનાકૃતમ્ । તદક્ષયં ભવેદાનં તત્કાલં ચોપતિઘૃતિા ॥

ભાવાર્થ:—કોના પુત્રો ? કોના પૌત્રો ? કોની સ્ત્રી ? અને કોનું ધન ? આ સંસારમાં કોઈ કોઈનું નથી; માટે પોતાની જાતે દાન કર. થોડા દ્રવ્યથી પણ જે પોતાના હાથે દાન કરવામાં આવે છે,

તેનું રત્ન અક્ષય થાય છે. થોડું ઘણું પાથેય (ભાતું) પણ સાથે લઈ ગયેલાને ક્ષુધા સમયે કામમાં આવે છે પણ તૈયાર કરી તે ઘેર મૂકી ગયેલાને ક્ષુધા વખતે કાંઈ કામ આવતું નથી. માટે હાથે કરેલું આગળ આવી મળે છે. તથા મૃત્યુ પછી તત્કાલ પ્રાપ્ત થાય છે.

અવસાનકાલે જે આતુરનું ચિત્ત સ્વસ્થ ન હોય તો તેના પુત્રાદિએ ખનતા સુધી અવસ્થા આ નીચે દર્શાવેલાં આતુરકાલીયદાનો તેના સમક્ષ જ કરવાં જોઈએ. ને તેમ કરવા ઘણી પ્રતિકૂલતા હોય તો તેને તે દાનોનું પુણ્ય કહી સંભળાવવું.

પૈતરણીઘેતુ, ઋણુઘેતુ, પાપઘેતુ, મોક્ષઘેતુ, અને ઉત્કાંતિઘેતુ, એ પાંચ ગોદાનો તથા તલ, લોહ, સુવર્ણ, કપાસ, મીઠું, સમધાન્ય * (ડાંગર, જવ, ઘઉં, મગ, અડદ, કાંગ અને ચણા,) ભૂમિ અને ગાય, એ અષ્ટ મહાદાનો +કડેવાય છે અને આતુરને જે અત્યંત પ્રિય-

*** વ્રીહયો યવ ગોધુમા મુગ્દા માષાઃ પ્રિયંગવઃ । ચણકાઃ સપ્તમાન્નેયા સપ્તધાન્યમુદાહૃતમ્ ॥ ગરુડપુરાણ ॥**

અર્થઃ—ડાંગર, જવ, ઘઉં, મગ, અડદ, કાંગ એ છ અને સાતમા ચણા, એ સપ્તધાન્ય કહ્યાં છે.

× તિલાલોહં હિરણ્યઞ્ચ કાર્પાસો લવણં તથા ।

સપ્તધાન્યં ક્ષિતિર્ગાવ એકૈક પ વનં સ્મૃતમ્ ॥

एतदष्टमहादानं महापातकनाशनम् ॥ गरुडपु० ॥

અર્થઃ—તલ, લોહ, સોતું, કપાસ, મીઠું, સપ્તધાન્ય, ભૂમિ અને ગાય એ એકે એક પવિત્ર કરનારાં આઠ એ મહાદાનો મોટામાં મોટા પાપનો પણ નાશ કરનારાં કહ્યાં છે.

વસ્તુ હોય. તે તથા તિલપાત્ર, એટલાં દાનો આતુરકાલીય દાનો કહેવાય છે. ને તે આતુરે સ્વસ્તે કિંવા પોતાના ધરના કાઠ પણ મનુષ્યનો આ સમય જોવામાં આવે ત્યારે ધરના મુખ્યમાણુએ તેના નિમિત્તે નિયેના વિધિપ્રમાણે આતુરકાલીયદાનો કરવાં.

પ્રથમ આચમન પ્રાણાયામ કરી નીચેપ્રમાણે વૈતરણીધિનું દાન કરવું.

અત્રાઘ ૦ માસે ૦ પક્ષે ૦ તિથી ૦ વાસરે મમઃ યમદ્વાર સ્થિતા વૈતરણ્યાસ્યનશ્ચુતરણાર્યં ગોદાનં કરિષ્યે ।

એપ્રમાણે સંકલ્પ કરી, દાનમાં આપવની ગાયનું કિંવા તેના અભાવે તેના પિંકયનું તથા દાનપાત્ર બ્રહ્મણનું ચંદન, અક્ષત ને પુષ્પથી પૂજન કરી નીચેપ્રમાણે પ્રાર્થના કરી તે ગાય બ્રહ્મણને આપવી.

પ્રિયાણિ લભતે નિત્યં પ્રિયદઃ પ્રિયકૃત્તથા ।

પ્રિયો ભવતિ ભૂતાનાંમિહ ચૈવ પરત્ર ચ ॥

શ્રીમન્મહાભારતે આનુશાસનિકેપર્વણિ ॥

ભાવાર્થ:—દાનપાત્રને જે પ્રિય હોય એની વસ્તુનું દાન કરનાર તથા કાઠ પણ મનુષ્યનું નિત્ય પ્રિય કરનાર નિરંતર પ્રિય પદાર્થો પામે છે; તથા તે આ લોકમાં મનુષ્યાદિ પ્રાણિઓને તથા પરલોકમાં દેવોને પણ પ્રિય થાય છે.

* આતુરને બદલે જે કાઠ અન્ય દાન કરનાર હોય તો તેણે મમને બદલે અસ્ય બોલવું.

યમદ્વારે પથે ઘોરે ઘોરા વૈતરણી નદી । તાં તર્તુકામો
ચચ્છામિ કૃષ્ણા વૈતરણી તુગાં ॥ વૈતરણીસંતારણાર્થે इमां गां
कृष्णवस्त्ररक्तमाल्याद्यलंकृतां यथाशक्ति दाक्षिणायुतां विष्णुरूपाय
ब्राह्मणाय तुभ्यमहं संप्रददे ॥

એ પ્રમાણે બોલી પ્રત્યક્ષગોદાન કિંવા તેનો નિષ્ક્રય આપી તે
ઉપર યથાશક્તિ દક્ષિણા આપી બ્રાહ્મણને નમસ્કાર કરવો.

તેપછી નીચેપ્રમાણે સંકલ્પ કરી ઋણધેનુનું દાન કરવું.

अत्राय ० मासे ० पक्षे ० तिथौ ० वासरे मम ऋणत्रय
विमुक्त्यर्थं ऋणधेनुदानं करिष्ये ।

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરી પ્રત્યક્ષ ગાય કિંવા તેના નિષ્ક્રયનું તથા
દાનલેનાર બ્રાહ્મણનું પૂજન કરી નીચે પ્રમાણે બોલી તે ઋણધેનુનું
દાન કરવું.

ऐहिकामुष्मिकं यच्च सप्तजन्मार्जितं ऋणं । तत्सर्वं मुक्ति-
मायांतु गामेकां ददतो मम ॥ इमां ऋणधेनुसंज्ञिकां सदक्षिणां
रुद्रदैवत्यां गां मम देवमनुष्यपितृणां ऋणत्रयस्याप कर्षणार्थं
विष्णुरूपाय ब्राह्मणाय तुभ्यमहं संप्रददे ॥

એ પ્રમાણે ઋણધેનુનું દાન કરી તે ઉપર યથાશક્તિ દક્ષિણા
આપી બ્રાહ્મણને નમસ્કાર કરવો.

તેપછી નીચેપ્રમાણે સંકલ્પ કરી પાપધેનુનું દાન કરવું.

અત્રાચ ૦ માસે ૦ પક્ષે ૦ તિથૌ ૦ વાસરે મમ જન્મપ્રભુ-
ત્યામરણાંતંકૃતં નાના પાપ પ્રણાશાર્થં પાપધેનુદાનં કરિષ્યે ॥

એમ સંકલ્પ કરી ગાય અથવા નિષ્કૃયનું તથા બ્રાહ્મણનું પૂ-
જન કરી નીચેપ્રમાણે તે પાપધેનુનું દાન કરવું.

આજન્મોપાર્જિતં પાપં મનો વાકાયકર્મજં ।

તત્સર્વં નાશમાયાંતુ ગોપદાનેન કૈશવ ॥

મમ જન્મજન્માન્તરાર્જિત નાનાવિધપાપાનામશેષક્ષયાર્થ-
મિમાં પાપધેનુસાક્ષિકાં સદક્ષિણાં ગન્ધપુષ્પાદ્યર્ચિતાં ગાં વિષ્ણુ-
રૂપાય બ્રાહ્મણાય તુભ્યમહં સંપદદે ॥

એ રીતે પાપધેનુનું દાન કરી દાનાંત દક્ષિણા આપી બ્રાહ્મણને
તમસ્કાર કરવો.

તદનંતર નીચેપ્રમાણે સંકલ્પ કરી મોક્ષધેનુનું દાન કરવું:—

અત્રાચ ૦ માસે ૦ પક્ષે ૦ તિથૌ ૦ વાસરે મમ અવિચ્છિ-
ન્નમોક્ષફલાવાપ્ત્યર્થં મોક્ષધેનુદાનં કરિષ્યે ।

એરીતે સંકલ્પ કરી ગાય કે નિષ્કૃયનું તથા બ્રાહ્મણનું પૂજન
કરી નીચે પ્રમાણે બોલી તે મોક્ષધેનુનું દાન આપવું.

મોક્ષં દેહિ હૃષીકેશ મોક્ષં દેહિ જનાર્દન ।

મોક્ષધેનુપ્રદાનેન મુકુંદ પ્રીયતાં મમ ॥

મમ આધ્યાત્મિકાદિ ત્રિવિધદુઃખાનામશેષનિવૃત્તિપૂર્વક
મવિચ્છિન્નમોક્ષફલાવાપ્ત્યર્થમિમાંમોક્ષધેનુ સંજ્ઞિકાં સદક્ષિણાં
ગન્ધમાલ્યાગ્રચિંતાં ગાં વિષ્ણુરૂપાયબ્રાહ્મણાય તુભ્યમહં સંપ્રદદે ।

એપ્રમાણે મોક્ષધેનુનું દાન કરી દક્ષિણા આપી બ્રાહ્મણને નમ-
સ્કાર કરવો.

તેપછી નીચેપ્રમાણે સંકલ્પ કરી ઉત્ક્રાંતિધેનુનું દાન કરવું.

અત્રાચ ૦ માસે ૦ પક્ષે તિથૌ ૦ વાસરે મમ પ્રાણોત્ક્રમણ
પ્રતિવન્ધકસકલ પાપક્ષયદ્વારા સિદ્ધસંયમીવત્ સુખેન પ્રાણો-
ત્ક્રમણાર્થ ઉત્ક્રાંતિધેનુદાનં કરિષ્યે

એમ સંકલ્પ કરી ગાય અથવા નિષ્કલ્પનું અને બ્રાહ્મણનું પૂજન
કરી, નીચે પ્રમાણે બોલી તે ઉત્ક્રાંતિધેનુનું દાન કરવું.

ગવામજ્ઞેષુ તિષ્ઠન્તિ ભુવનાનિ ચતુર્દશ ।

યસ્માત્તસ્માચ્છિત્ત્વં મેસ્યાદિહ લોકે પરત્ર ચ ॥

અમુકસ્ય સુખેન પ્રાણોત્ક્રમણપ્રતિવન્ધકપાતકક્ષયપૂર્વક
સુખેન પ્રાણોત્ક્રમણાર્થં યથાશક્ત્યાલંકૃતાં ઇમામુત્ક્રાંતિધેનું રુદ્ર-
દૈવત્યાં વિષ્ણુરૂપાયબ્રાહ્મણાય તુભ્યમહં સંપ્રદદે ॥

એપ્રમાણે બોલી, બ્રાહ્મણને એ ઉત્ક્રાંતિધેનુનું દાન આપી તે

ઉપર દક્ષિણા આપી નમસ્કાર કરવો.✕

એરીતે પાંચ ગોપ્રદાનો આપવાં. જૂદા જૂદા આણણુને પ્રત્યેક ગાય આપવી; પણ બધાં જે દાનો એકને જ આપવાં નહિ. તેમજ કોઈ પણ એક ગોદાન એકથી વધારે આણણુ વચ્ચે વહેંચાય તેમ પણ આપવું નહિ. † પ્રત્યક્ષ ગોપ્રદાનો આપવાની પોતાની શક્તિ ન હોય તો પાતાની શ્રદ્ધા અને સંપત્તશક્તિ જળવાય તેવી રીતે ગોદાનને બદલે તેનો નિષ્ક્રય કર્ણી તે જૂદા જૂદા આણણુને ઉપરના વિધિથી તે દાનો આપવાં.

તેપછી નીચેપ્રમાણે અષ્ટમહાદાનો પણ જૂદા જૂદા આણણુને આપવાં; તેમાં પ્રથમ આચમન પ્રાણાયામ કરી આ પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો:—

✕ આ કલ્કાનિધેતુતું દાન અત્યંત કષ્ટસમયે કરાય છે માટે ત્યાંસુધી આતુરની સ્થિતિ સાધ્ય હોય ત્યાંસુધી આ દાન કરવું નહિ, પણ છેવટે અંત સમય જણાય ને જરાપણુ છવવાની આશા ન હોય તો જ આપવું. તેમજ તે કોઈ દરિદ્રીજીવાને આપવું.

***एकाग्रकस्य दातव्या बहुनां न कदाचन ।**

साविक्रीता विभक्तावा दहत्यासप्तमं कुलम् ॥ ग. पु.

અર્થ:—એક ગાય એકને જ આપવી; પરંતુ ક્યારે પણ એક ગાય બહુઆણણુવચ્ચે આપવી નહી, કારણ કે દાન કરેલી ગાય જો વહેંચાય કે વેચાય તો સાત ગોત્ર સુધીના પુરુષોને આજે છે.

અત્રાચ ૦ માસે ૦ પક્ષે ૦ તિથૌ ૦ વાસરે મમ પુણ્યલોક
ફલાવાપ્ત્યર્થે તિલાદ્યષ્ટમહાદાનાનિં કરિષ્યે ।

એપ્રમાણે સંકલ્પ કરી એ આઠ મહાદાન કરવાના દેયપ્રદાર્યોનું
(આપવાના પદાર્થોનું) અને આદ્યાર્યોનું ચંદન પુષ્પથી પૂજન કરી
નીચેપ્રમાણે ભણી ભણીને આપવાં.

અષ્ટમહા દાનો.

તેમાં પ્રથમ આરીતે બોલી તિલદાન આપવું:—

તિલાઃ શ્વેતાસ્તિલાઃ કૃષ્ણાસ્તિલા ગોમૂત્રસાન્નિભાઃ ॥

તે મે દહન્તુ પાપાનિ શરીરેણ કૃતાનિ ચ ॥

તેપછી નીચે પ્રમાણે ભણી દક્ષિણા સહિત દોહદાન આપવું:—

યસ્માદાયસકર્માણિ તવાધીનાનિ નિત્યશઃ ।

લાંગલાઘ્રાયુધાદીનિ અતઃ શાંતિં પ્રયચ્છમે ॥

તેપછી નીચે પ્રમાણે બોલી દક્ષિણાયુક્ત સુવર્ણનું દાન આપવું:—

હિરણ્યગર્ભગર્ભસ્થં હેમવીજં વિભાવસાઃ ।

અનન્તપુણ્યફલદમતઃ શાંતિં પ્રયચ્છમે ॥

તદનંતરે આપ્રમાણે બોલી દક્ષિણા સહિત કપાસનું દાન કરવું:—

યેન દત્તેન પ્રીયેત ભૂર્ભુવઃ સ્વરિતિક્રમાત્ ।

બ્રહ્માઘ્રા દેવતાઃ સર્વે કાર્પાસેન તુ તોષિતાઃ ॥

તેપછી આમ બોલી દક્ષિણાસાથે મીઠાનું દાન આપવું:—

યસ્માદન્નરસાઃ સર્વેનોત્કૃષ્ટા લવણં વિના ।

પિતૃણાં ચ મિયં નિત્યં તસ્માત્સ્વર્ગપ્રદં ભવેત્ ॥

તેપછી નીચે પ્રમાણે બોલી દક્ષિણાસહિત ડાંગર, જવ, ઘઉં, મગ, અડદ, કાંગ, અને ચણા, એ સાત ધાન્યોનાં દાનો આપવાં.

અન્નં પ્રજાપતિઃ સાક્ષાદન્નમેવજનાર્દનઃ ।

અન્નાદ્ભવન્તિ ભુતાનિ જગદેતેન વર્દ્યતે ॥

તેપછી નીચેપ્રમાણે બોલી દક્ષિણાસહિત યથાશક્તિ ભૂમિનું દાન કરવું. *

સમુદ્રવસનેદેવી ભુતધાત્રી ચ વૈષ્ણવી ।

સા મે દહતુ પાપાનિ જન્માંતરક્રતાનિ ચ ॥

તેપછી નીચેપ્રમાણે બોલી દક્ષિણાયુક્ત આ મહાદાનના અંગનું એક ગોદાન આપવું:—

* ગોચર્મમાત્રવસુધા દત્તાપાત્રે વિધાનતઃ ।

પુનાતિ બ્રહ્મહત્યાયાઃ દૃષ્ટમેતન્મુનીશ્વરૈઃ ॥

ભાવાર્થ:—ગોચર્મપ્રમાણ નેટલી (સો ગાયો વાછડાં સહિત નેટલી ભૂમિમાં ખેસી રાકે તેટલી) પણ ભૂમિનું જે વિધિપૂર્વક પાત્ર બ્રાહ્મણુ ને દાન કરવામાં આવે છે તો તે બ્રહ્મહત્યાથી પણ પવિત્ર કરેછે એનું કૃણ મુનિશ્વરોએ પ્રત્યક્ષ જોયું છે.

ગાવો મમાગ્રતઃ સન્તુ ગાવો મેં સન્તુ પૃષ્ઠતઃ ।

ગાવો મે હૃદયે સન્તુ ગવાં મધ્યે વસામ્યહમ્ ॥

તેપછી આતુરને જે જે અન્ન, ફલ, વસ્ત્રાદિ, પદાર્થો પર વધારે પ્રીતિ હોય તેવા પદાર્થોનું યથાશક્તિ દાન કરવું.

તેપછી એક તાંબાના પાત્રમાં તલ ભરી તેમાં યથાશક્તિ સુવર્ણ નાંખી તેનું તથા બ્રાહ્મણનું ચંદન પુષ્પથી પૂજન કરી ત્રીચેપ્રમાણે સંકલ્પ અને પ્રાર્થના કરીને દાન આપવું.

અત્રાચ ૦ મામે ૦ પક્ષે ૦ તિથૌ ૦ વાસરે મમ જન્મ પ્રભૃતિપરણાંતં કૃત નાનાવિવધાપપ્રશમનાર્થે તિલપાત્રદાનં કરિષ્યે ।

યાનિ કાનિ ચ પાપાનિ બ્રહ્મહત્યસમાનિ ચ ।

તિલપાત્રપ્રદાનેન મમ પાપં વ્યપોદતુ ॥

એ પ્રમાણે શાસ્ત્રમાં અવસાનકાલે આતુરદાનો કરવાનાં કલ્પાં છે. માટે ઘરના સુખ્યમાણુસે દૈવવશાત્ પોતાના શ્રદ્ધકુટુંબના કોઈપણ મનુષ્યનો આતુરસમય સમજતાં તુરત પોતે ઘૈરે રાખી, ઘરનાં ખીજાં મનુષ્યોને પણ સારી રીતે ધીરજ આપી, પોતાની સંપત્તશક્તિ અનુસાર પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી ઉક્ત આતુરકાલીયદાનો કરાવવાં.

આતુરકાલે અત્ર ઉપર દર્શાવેલાં અથવા અન્યત્ર દર્શાવેલાં જ કરવાં, ને ખીજાં પુણ્યદાનાદિ ન કરવાં એમ કાંઈ નથી. આ પુણ્યકાલના સમયે તો ઉક્ત દાનો વિના પણ દીનજનોને અન્ન-વસ્ત્ર

આપવાં, ગાયોને ચાર નંખાવવી, પક્ષિઓને દાણા નંખવવા, નિશાન
જામાં છૂટીઓ અપાવવી. ખાલકોને પ્રસન્ન કરવાં, ઇત્યાદિ આતુરસમયે
ખીજાં પણુ ઘણા પ્રકારનાં પુણ્યદાનો કરવાનો સંપ્રદાય ચાલે છે, તે
સર્વ પોતાની શક્તિ અનુસાર કરવાં.

જેમ પુણ્યદાનાદિ સત્ક્રિયાઓ કરવાનેગટે મહોદય, અર્ધોદય,
યુગાદિ, સંક્રાંતિ, વ્યતિપાત, સોમવતી, અમાવાસ્યા અને ગ્રહણકાલ,
વગેરે પર્વો અધિક ફલપ્રદ સૂચવ્યાં છે તેમ સંબંધીનો આતુરકાલ એ
પણુ સર્વપર્વોથી વિશેષ પુણ્યકાલનો સમય છે. ને તેમાં જે જે
પુણ્યદાનાદિ કરાયછે તેનું ફલ ગયાશ્રાદ્ધાદિ સત્ક્રિયા તથા અશ્વમેદાદિ
યજો કરતાં પણુ વિશેષ કહ્યું છે.

મુમુર્ષુ પિતરં પુત્રો यदि दानप्रदोपयेत् ।

तद्विशिष्टं गयाश्राद्धादश्वमेधशतादपि ॥

व्यतीपातोऽथ संक्रान्तिस्तथैव ग्रहणं रवेः ।

पुण्यकालાસ્તદા સર્વેઃ યદા મૃત્યુરુપસિથતઃ ॥ ધર્મસિંધુ ॥

ભાવાર્થઃ—આતુરસ્થિતિપ્રાપ્ત પિતા [કિંવા કોઇ સંબંધીજન]
પાસે જે સજ્જન દાન કરાવે છે, તેનું ફલ ગયાશ્રાદ્ધ તથા સો અશ્વમેધ
યજ્ઞથી પણુ વધે છે. જ્યારે મૃત્યુ સમીપવર્તી થયો હોય તે સમયે
વ્યતિપાત, સંક્રાંતિ અને સૂર્યગ્રહણ, એ સર્વ પુણ્યક્ષેત્રો પ્રાપ્ત જાણવાં.

સ્નેહી સંબંધીનું મુખ્ય તથા આવશ્યકકર્તવ્ય “ એ છે કે,
જો આતુર સાથેનો પોતાનો સ્નેહ-સંબંધ જો નિષ્કપટભાવે સાચો
મનાતો હોય, તો તેના આ અત્યંત આપદકાલસમયે તેની પાસે
પુણ્ય દાનો કરાવવાં, કિંવા તેના નિમિત્ત પોતે કરવાં; એકાદશી,

શિવરાત્રિઆદિ વ્રતોનું ફલ કહેવું, ભગવત્સ્મરણ કરવું-કરાવવું, તથા તેને સંસારવ્યવહારની સમગ્ર આલ્પચિંતાથી મુક્ત કરી, તેના લક્ષ્ય પરમાત્મસ્વરૂપમાં રખાવવા બનતો યત્ન કરવો, એ જ એને આ માયિક સ્વાર્થમય રનેહ સંબંધ કરતાં પરમ ઉપકારક થાય છે.

દયાળુ પુરુષો માર્ગે જતા વટેમાર્ગીનો અવસાન જોવામાં આવતાં અથવા મૃત્યુ પામતા પશુ પક્ષીને જોતાં પણ પોતાની દયાર્દ્રબુદ્ધિથી કેટલુંક પુણ્ય અર્પેછે. તો આતો અત્યંત પ્રેમભાવથી લાલન પાલનસાથે નિરંતર હિત ઇચ્છનાર પિતા, અતીશય દુઃખ વેદી વાત્સલ્યભાવથી પોષણ કરી ઉછેરનાર માતા, ભાઈ નિરંતર કિન્નતિ જોવામાં જ ઉત્સુક કેવલ દયાનીજ મૂર્તિરૂપ બહેન, એક ઉદરમાં ઉત્પન્ન થનાર પોતાનો જ્યેષ્ઠ વા કનિષ્ઠ સહોદર (ભાઈ), પોતાનો દેહ અર્પી સુખે સુખ અને દુઃખે દુઃખ માની દાસીરૂપે વર્તી નિરંતર સુખ આપનાર પોતાની અર્ધાગના સ્ત્રી, તથા પોતાના અંગથી જ ઉત્પન્ન થયેલાં અને તેમનું પ્રતિદિન હિતચિંતનપૂર્વક પોષણ કરવું એ જ કર્તવ્ય છે એવાં માતા વા પિતા તથા કોઈ પણ સંબંધીજનપ્રતિ આ લાગણી કેટલે અંશે અધિક જોઈએ ? તે સહદય વિચારવાન પુરુષો તુરત જ સમજી લેશે.

સંબંધીના આતુરકાલે દાન કરવા આગ્રહ સૂચવતાં ટુંકામાં તેનું ફલ દર્શાવતાં શ્રીગરુડપુરાણમાં કહ્યું છે કે:—

પિતુઃ શતગુણં પુણ્યં સહસ્રં માતુરેવ ચ ।

મગિનીદશસાહસ્રં સોદરે દત્તમક્ષયમ્ ॥

ભાવાર્થ:—પિતાના આતુરકાલે દાન કરવાથી સોગણું માતાના

અવસાન સમયે દાન કરવાથી સહસ્રગણું, બહેનના અંતકાલે દાન કરવાથી દશ સહસ્રગણું અને ભાઇના અવસાનકાલે દાન કરવાથી અક્ષય ફલ થાય છે.

મનુષ્યના શરીરમાં પ્રથમ સ્વાભાવિક (ક્ષુધા, તૃષ્ણા અને જરા આદિ શારીરધર્મથી થનારા), આગંતુક (શસ્ત્રઘાત અગ્નિદાહ તથા વિષ પ્રયોગાદિથી થનારા), માનસ્ (કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, ભય, શોક, વિષાદ અને ઉન્માદ વિગેરેથી થનારા) અને કાયિક (જ્વર ઉર્ધ્વઃસ શલ્લ તથા પાંડુરોગાદિ) એ ચાર પ્રકારના રોગોમાંથી કોઈ એક રોગનું નિમિત્ત* ધારણ કરી આતુરાવસ્થાએ પહોંચાડી અંતે પ્રાણવિયુક્ત કરે છે. તેમાં એ રોગોનો શરીર સાથે સંબંધ થવામાં મુખ્ય ત્રણ કારણો આયુર્વેદમાં દર્શાવ્યાં છે. વાત, પિત્ત અને કફ એ દોષત્રયની વિષમતા, પૂર્વજન્મના પાપકર્મોના ફલોદય, અને દોષવૈપમ્ય તથા પૂર્વની દુષ્કૃતિમિશ્રકર્મ, તેમાં દોષોની વિષમતાથી ઉપજેલા રોગો દોષજન્ય કહેવાય છે ને તે ગુરુ પામેથી અનુભવ પૂર્વક સારી રીતે સાંગ આયુર્વેદાદિનું અધ્યયન કરેલો નિદાન સાથે દોષોની પરિક્ષા કરવામાં તર્કશીલ ઔષધોપચાર કરવાની ક્રિયામાં કરવામાં કુશલ, નિર્લોભી, ધૈર્યવાન, રોગીને આત્મસમ જાણનાર શુદ્ધાંતરવાજો અર્થાત્

***જલમગ્નિં વિષં શસ્ત્રં ક્ષુદ્રવ્યાધિપતનં તથા**

નિમિત્તં કિંચિદાસાચ દેહી પ્રાણૈર્વિમુચ્યતે ॥

અર્થ:--જલ, અગ્નિ, વિષ, શસ્ત્ર, ક્ષુધા, વ્યાધિ તથા પડવું, એમાંના કોઈપણ એક નિમિત્તને પામી, દેહધારી પ્રાણુથી મુક્ત થાય છે.

સંપૂર્ણ રીતે ચિકિત્સકાધિકારસંપન્ન *કુશલ વૈદ્યના પ્રકૃતરોગશામક ઔષધના પથ્યસાથે સેવનથી નિવૃત્ત થાય છે. પૂર્વજન્મના પાપકર્મના ફલોદયથી ઉપજેલા રોગો કર્મજન્ય કહેવાય છે, કર્મજન્ય રોગ પ્રથમ સ્વસ્થરૂપમાં દેખાઈ, અકસ્માત્ ભયંકર રૂપ ધારણ કરે છે, એ રોગ ઉપર યથાર્થ પથ્યસહિત બુદ્ધિમાન વૈદ્યનું અમૃતસમ ઔષધ પણ ગુણકારક ન નિવડતાં નિરર્થક જાય છે. એ કર્મજન્યરોગ તો ભોગ દેવા તત્પર થયેલા પાપકર્મના ફલનો અંત આવે, કિંવા કર્મ-વિપાકના ગ્રંથોમાં દર્શાવેલાં પ્રાયશ્ચિત્ત રુદ્રાભિષેક મંત્રજપ અને વિશેષ દાનપુણ્યાદિ સત્કર્મોના પ્રાગ્લભ્યથી નિવૃત્ત થાય છે. તથા જે રોગો દોષનીવિષમતા અને દુષ્કૃતિ એ બન્નેના મિશ્રપણાથી ઉત્પન્ન થયેલા હોય છે તે કુશલ વૈદ્યના ઔષધોપચાર અને દાનપુણ્યાદિ સત્કર્મોના અનુદાનથી નિવૃત્ત થાય છે.

પ્રત્યેક ગૃહસ્થે પોતાના ગૃહકુટુંબનું કોઈ પણ મનુષ્ય વ્યાધિગ્રસ્ત થાય ત્યારે તે ગૃહસ્થે અવશ્ય જાણવું કે પ્રાણિઓને દુઃખાનુભવ કરાવવામાં તેમનાં પૂર્વજન્મનાં પાપકર્મોજ કારણરૂપ હોય છે. ઘરમાં મનુષ્ય રોગી થતાં તે રોગી મુખ્યભાગે દુઃખ ભોગવે છે, તે તેને પીડા

* ગુરોરધિતાઽખિલવૈદ્યવિદ્યઃ પીયુષપાણિઃ કુશલઃ ક્રિયાસુ ।

ગતસ્પૃહો ધૈર્ય ધરઃ કૃપાલુ શુદ્ધોધિકારી ભિષગીદૃશઃ સ્યાન્

॥ વૈદ્યજીવન ॥

અર્થઃ—જે ગુરુપાસેથી સમગ્ર વૈદ્યવિદ્યા શિખેલો હોય, યશસ્વી, ઔષધોના ગુણદોષ જાણી ઉપચાર કરવામાં કુશલ, નિર્દોષી, ધૈર્યવાન, કપાલુ તથા શુદ્ધ હૃદયવાળો, એવો વૈદ્ય ઔષધ આપવામાં અધિકારી છે.

પામતાં નેંઠ ધરનાં અન્ય સર્વ મનુષ્યો સંયંધના પ્રમાણમાંતેના સ્નેહ વાત્સલ્ય અને પ્રિતિથી ન્યૂનાધિકપણે ખેદ, ઉદ્વિગ્નતા, ચિંતાઆદિથી દુઃખાનુભવ કરે છે. એમાં મુખ્યભાગે રોગીના અને જોણુભાગે સર્વ ધરનાં મનુષ્યોના અનિષ્ટકર્મનો યોગ એ જ હેતુ છે, માટે અધિકારનો નાશ કરવામાં જેમ તેનો વિરોધી પ્રકાશજ શક્ત છે તેમ તે અનિષ્ટ કર્મના નાશમાં ઇષ્ટ (પુણ્ય) કર્મજ સમર્થ છે. એવો નિશ્ચય કરી અતિ આગ્રહપૂર્વક તન્નિમિત્ત પોતાની શક્તિ અનુસાર દીન જનોને અન્ન વસ્ત્ર તથા સુપાત્રને ગૃહ, ભૂમિ, સુવાર્ણ, ધન, ધાન્ય વગેરે દાનો આપવાં. પ્રાયશ્ચિતકર્મ કરવું, સદ્ભાષિષેક મંત્રજ્ઞપ, ઇશ્વરપ્રાર્થના, અને અને વારંવાર ઇષ્ટચિંતન કરવું. ઇત્યાદિ પુણ્યકર્મના અનુષ્ઠાનસાથે શાસ્ત્રજ અનુભવશીલ અને ક્રિયાકુશલ વૈદ્યનું ઔષધસેવન સતત ચાલુ રાખવું. એ ધરના આગેવાનનું મુખ્ય અવિલંબ કર્તવ્ય છે. મનુષ્ય શરીરથી સંપાદન કરી શકાતું ધન જે કોઈ માણસને દ્રવ્ય ધીરવું હોય છે. તે પૂર્ણ રીતે તેની યોગ્યતા આદિની પરીક્ષા કરીને ધીરવામાં આવે છે તો અસંખ્ય ધનનો વ્યય કરતાં પણ અપ્રાપ્ય એવું આ અમૂલ્ય મનુષ્યશરીર કોઈ અનધિકારી ઉંટવૈદ્યને ધીરવામાં સાહસ ન થાય એ અવશ્ય સ્મરણમાં રાખવું નેંઠએ. એપ્રમાણે સત્ક્રિયા અને સદૌષધનું સેવન થવાથી થોડા સમયમાં પાપકર્મનો ક્ષય તથા પ્રકૃત દોષનું શમન થઈ, રોગી આરોગ્યવાન થાય છે. અવસાનસમય થતાં સુધી પણ ખુદિમાન વૈદ્યના પ્રકૃતિ સ્થિતિને યોગ્ય ઉપચાર તથા દાન પ્રાયશ્ચિત અને ઇષ્ટસ્મરણ આદિ પુણ્યકર્મથી અટકવું નહિ. ને કદાપિ પણ એમ ન સમજવું કે આતુરદાનો અંતકાલે જ અપાય અને એ અપાયા પછી રોગી ન જ જીવે, પૂર્વનાં તીવ્રતમ પાપકર્મનો ભોગ એવો પણ

હોય છે કે હેવટ મરણચિન્હસુધી દેખાડીને પણ નિવૃત્ત થાય છે, ને રોગી પુનઃ જીવન ભોગવે છે. માટે મરણચિહ્ન દેખાય અર્થાત્ હેવટે કંઠમાં પ્રાણ હોય ત્યાંસુધી પણ તેની જીવવાની આશા નહિ છોડતાં યોગ્ય ઉપચાર અને પુણ્યકર્મ કર્યા જ કરવાં. જે જેનું પૂર્વનું અત્યંત પ્રબલ પાપકર્મ ફલ દેવા તત્પર થયેલું હોય છે તે તે પાપકર્મના પ્રાપ્ત્યને દબાવ એવાં તીવ્રતમ પુણ્યકર્મ જે થાય તે જ રોગી એવા અસાધ્ય રોગથી મુક્ત થઈ આરોગ્યવાન થાય છે. માટે જેમ અને તેમ પુણ્યકર્મ વિશેષ આગ્રહથી સેવવું જોઈએ. આ સ્થળે એમ ન સમજવું કે પૂર્વના પ્રબલ પ્રારબ્ધ ને આ જન્મનું પુણ્ય શું કરી શકે? કારણ કે પ્રથમ પુષ્ટ કરી રાખેલા ઘેટાને પાછળથી રાખી પુષ્ટ કરવામાં આવેલો ઘેટો જીતે છે, તેમ પૂર્વજન્મમાં પોષેલા પ્રારબ્ધકર્મરૂપ ઘેટ ને વર્તમાન જન્મમાં અતિશય સત્કર્મવડે પોષેલો ક્રિયાભાણુકર્મરૂપ ઘેટો જીતે છે. એવો સત્પુરુષોનો સિદ્ધાંત છે, તેથી એવા આપતકાલમાં પતિત દુઃખથી નહિ મુઝાતાં જેમ અને તેમ ઇષ્ટ-સ્મરણ અને પુણ્યકર્મ જ વિશેષ આગ્રહથી સેવવાં જોઈએ.

કોઈવાર એવાં પણ ઉદાહરણ મળી આવે છે કે શક્તિનું દુઃખ સોયથી કાંટાથી સરેછે, માટે પુણ્યકર્મ કરવું.

દુઃસ્વપ્ન ભૂકંપાદિમહોત્પાત, ભયદર્શન. મહારોગપ્રચાર, યુદ્ધ અને અગ્નિપ્રજ્વલન, તથા રોગ શસ્ત્રાભિધાત પતન, જલનિમજ્જન,

+ તાવત્પ્રતિક્રિયા કાર્યા યાવચ્છુસતિ માનવઃ ।

कदाचिदैवयोगेन दृष्टारिष्टोऽपि जीवति ॥ अष्टविधपरीक्षा ॥

ભાવાર્થ:—ન્યાંસુધી મનુષ્ય શ્વાસ લેતો હોય ત્યાંસુધી ઉપચાર ચાલુ રાખવા, કેમકે કોઈ સમયે દોડેલા મરણચિહ્નવાળો પણ ઇશ્વરેચ્છાથી જીવે છે.

ધર્માદિ ધાતુપ્રસંગોનું દર્શન થતાં આપણા શાસ્ત્રકારોએ પુણ્યકર્મ અને ઇષ્ટકર્મરણ કરવાનું સૂચવ્યું છે એનો આશય પણ એવો છે કે તે પ્રસંગો પૂર્વના અનિષ્ટકર્મયોગે દેખાય છે માટે તે પ્રસંગોથી પોતાનું સંરક્ષણ થવા સારું અથવા તે પ્રસંગોથી પોતાનું સંરક્ષણ થયું હોય છે તો તે પ્રસંગો દેખાડનાર અનિષ્ટકર્મનો કાંઈ વિશેષ હાનિકારક અવશિષ્ટ પરિણામ હોય છે તો તેનો અટકાવ થાય છે. માટે આવા પ્રસંગોમાં આસ્તિકોએ દાન, પુણ્ય, પ્રાપ્તશ્રિત અને ઇષ્ટ રમરણ પ્રત્યાદિ ધર્મ સેવવાનો જ મુખ્ય આધાર માનવો.

આતુરસ્થિતિ પામેલો સંસારના સુખમોહની જાળમાં ગુંથાયેલો યુવાન અથવા દીર્ઘજીવનની આશાવાળો બાલક હોય તો તેને આ સ્થિતિથી 'હવે તને નહિ મટે' એમ ન જણાવતાં અત્યંત ધૈર્ય આપી, તને સારું થશે, શિદ્ધ આરામ થશે, ઇત્યાદિ પ્રિય વચનોથી આશ્વાસન કરતાં તેની બુદ્ધિમાં ઉતરી શકે તેવી રીતે યુક્તિપૂર્વક તેને દાનાદિ પુણ્યકર્મ અને ભગવત્કર્મનું મહાત્મ્ય+ સમજાવી, તેની પાસે તે

+આર્તા વિષણા શિથિલાશ્ચ મીતા ઘોરેષુ વ્યાઘ્રાદિષુ વર્તમાનાઃ ।
સંકીર્ત્ય નારાયણજ્ઞવ્દમાત્રં વિમુક્તદુઃ રવા સુખિનો ભવન્તિ ॥
અચ્યુતાનંત ગોવિંદ નામોચ્ચારણમેષજાત્ ।
નશ્યન્તિ સકલા રોગા સત્યં સત્યં વદામ્યહમ્ ॥ પાણ્ડવગીતા ॥

ભાવાર્થ:—દુઃખિઆ, કંટાળેલા, શિથિલ થયેલ ભય પામેલ ભ અને ભયંકર સર્પ વ્યાધ કે અગ્નિઆદીના ભયમાં પડેલાં પણ જો પ્રભુનું રમરણ કરે તો દુઃખ મુક્તતત્કાલ થઈ સુખીઆ થાય છે. અચ્યુત અને ગોવિંદ એ પ્રભુના નામરૂપ ઔપધથી સર્વ રોગોનું શમન થાય છે.

કરાવવાં કેવા તેની અસ્વસ્થતાએ તેના નિમિત્ત અન્ય મનુષ્યે કરવાં. એપ્રમાણે યોગ્ય ઔષધોપચાર આે અતિશય દાનપુણ્યાદિ સત્કર્મો થતાં પણ તે કાલયકથી ન બચે તો સર્વાંતર્યામી શ્રીપ્રભુની ઇચ્છા જ બલવતી માનવી. આતુરે હાથે કરેલાં, તેના નિમિત્તે અન્યે કરેલાં કરવા કહેલાં. કે પછીથી કરવામાં આવતાં કોઈ પણ પુણ્યકર્મોનું ફલ નિર્ઠક નહિ જતાં તે તેને નવા જન્મમાં તત્કાલ અત્યંત સુખદાતા થાય છે.

યોગ્ય રીતે ઔષધોપચાર અને પુણ્યકર્મનું સેવન થતાં પણ જ્યારે આતુરની સ્થિતિ વિપરીત દેખાતી જાય ત્યારે જાણવું કે એના પ્રતીત થતા વર્તમાન શરીરનું આરંભક-નિર્વાહક પ્રારબ્ધકર્મ જ અરોપ થયેનું છે, જેથી તેની સ્થિતિ મૃત્યુના પરિણામ ઉપર જતી લાગે છે. પ્રારબ્ધથીજ નિર્માણ થયેલા શરીર-જીવના સંયોગકાલરૂપ આયુષ્ય ક્ષય થવાથી દેહધારી દેહમુક્ત થાય છે. તથા તેના આ જન્મના અને પૂર્વજન્મના શુભાશુભ સંચિતમાંથી શ્રીપરમેશ્વરની ઇચ્છાથી નવું પ્રારબ્ધ ઉપજી તેને નવા દેહની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. મનુષ્ય શરીરના નિર્વાહક પ્રારબ્ધનો અંત આવતાં આ જન્મનું પુણ્યાતિશય અથવા અન્ય જન્મનું શુભસંચિત જો તે જીવને દૈવી સુખોનો ભોગ દેવા તત્પર થયેલું હોય છે તો જેમ રાજસુખ ભોગવવાનેયોગ્ય પાર્શ્વકુટી નહિ પણ રાજમહાલયજ અપેક્ષ્ય છે તેમ પદવિકારયુક્ત મનુષ્યશરીર ચિરાયુષી નહિ હોવાથી સ્વર્ગનાં દિવ્ય સુખો ભોગવવા સર્વથા અયોગ્ય છે, જેથી ધનપ્રાપ્ત ભીખારી જેમ પૂર્વનું પોતાની દારિદ્રદશા સૂચવનારું મલીનાંખર ઉત્સાહથી ત્યજે છે તેમ તે પુણ્યશાલી જીવાત્મા દુઃખ શોક તથા જરા-મરણરહિત દેવતનુ ધારણ કરવા મનુષ્ય શરીર-

નો ત્યાગ કરે છે. તેમજ આ જન્મના પાપાતિશયે કિંવા પૂર્વજન્મના અનિષ્ટ સંચિતે વિપાક પામી) નરકવાસ અંતે નરક કે તુલુ પત્ર ભક્ષણુ આદિ દુઃખાતિશયરૂપ ફલ તૈયાર કર્યું હોય છે તો તે અવર્ણ્ય દુઃખો ભોગવી છુટવા પણ મનુષ્ય શરીરની યોગ્યતા ન હોવાથી તે પાપ તમા ક્રીટપતંગ શ્વાનમુકર કિંવા પશુ પક્ષી આદિનાં શરીરો ધરવા પણ મનુષ્ય શરીર છોડે છે, તથા કૃતાર્થ થયેલા જીવન્મુક્ત પુરુષો દેહોત્પાદક પ્રારબ્ધના અવધિએ સ્વરૂપમાં સ્થિતિ કરી વિદેહમુક્તિનું અવિચ્છિન્ન સુખ ભોગવવા પણ આ ભૌતિક માનવશરીરનો ત્યાગ સ્વીકારે છે એ પ્રમાણે પુણ્યવાન, પાપી, તથા જ્ઞાની, મનુષ્યોના મૃત્યુનાં કારણો છે. માટે આતુરના સંબંધીઓએ એના મરણમાં એણે આ અથવા અન્યજન્મમાં કરેલા શુભાશુભ કર્મનો ફલભોગ અપાવનારી શ્રીમદ્ધરેચ્છાને જ બલવતી માની, પોતે ધૈર્ય રાખી, રખાવી, પરિણામપર જતા આતુરને જે તે પ્રકારે પરસોડમાં સુખથાય એવા ઉપાયો શીઘ્રતાથી કરવા.

આગળ દર્શાવ્યા પ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત્ત અને આતુરતાનાદિ થયા પછી આતુરનો અંતસમય સમીપ જણાતાં તેને માળ કે મેઢાપર હોય તે જરા પણ દુઃખ ન થાય તેમ નીચેના સ્થાને ઉતારી તથા ખાટલામાં હોય તો નીચે ઉતારી* પવિત્ર ભૂમિપર ખુંચે નહિ એવા કોમલ

* ગોમયેનોપલિતે તુ દર્માસ્તરણ સંસ્કૃતે ।

મૂતલે હ્યાતુરં કુર્યાદંતારેક્ષં વિવર્જયેત્ ॥ ગરુડપુરાણ ॥

ભાવાર્થ:—ગાયના છાણથી લીંપી, દર્ભ પાથરી, પવિત્ર કરેલા ભૂમિતલ ઉપરજ દેહોત્સર્ગ કરાવવો ને અંતરિક્ષ એટલે મેઢા માળ કે ખાટલાનો ત્યાગ કરવો.

શયન (પથારી) પર જનના વસ્ત્રપર સૂવારી, કિંવા આતુર કાંધક માતા અને સાવચેત હોય તથા તેને અનુકૂલ પડે તેમ હોય તો પવિત્ર કામળા આસનપર બેસારી ગંગાજલ શ્રીવિષ્ણુ અને શ્રીસદાશિવનું દર્શન તથા પોતાના શ્રીસદ્ગુરુનું કે વિષ્ણુનું પવિત્રતમ પાદોદક થોડું તેને પાન કરાવી બીજું તેના અંગોએ ચોપડવું. તે પછી તેને વિમૂતિ કરી સંમુખ તુલસીવૃક્ષ ધૃતદીપક શાલીગ્રામ નર્મદેશ્વર તથા પોતાના ઇષ્ટ શ્રીસદ્ગુરુદેવની છબી આતુરની દૃષ્ટિ તેપર રહે તેમ મૂકાવી. સ્વરૂપાનુ-સંધાનકારક બોધ વાક્યો તથા તથા સંસારની અસારતા સૂચવનારાં વચ્ચનો, શ્રીવિષ્ણુ શ્રીસદાશિવ અને પોતાના શ્રીસદ્ગુરુદેવના, નામોચ્ચારણ, તથા શ્રીમાણ્ડુક્યોપનિષત્, શ્રીઘશાવાસ્યોપનિષદ્ અથવા બીજા કોઈ ઉપનિષદો, તથા શ્રીપુરુષસુક્ત, શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા, શ્રીરામરક્ષા, - નારાયણકવચ શ્રીવિષ્ણુસહસ્રનામ, અથવા બીજાં કોઈ શ્રીવિષ્ણુશંકરાદિનાં સ્તવનોનો પાઠ તેને શ્રવણ કરાવવો.

આતુરના પિતા-માતા, પુત્ર, સ્ત્રી, બાઈ. મિત્ર અથવા તેના કોઈ પણ પ્રિય મનુષ્યે, તથા આતુરાવસ્થા પામેલી સ્ત્રી હોય તો તેના પતિએ તે આતુર મનુષ્યને હવે પછી કરોડો ગાઉનું અંતર પડવાનું છે, તથા છેલ્લો મેલાપ છે, એમ સમજી અત્યંત ધૈર્ય રાખી, તેનાથી ક્ષણવાર પણ દૂર ખસવું નહિ; અને તેને તેના સ્મરણીય સ્નેહના બદલામાં આ સમયે પોતપોતાનાથી તેની પાછળ જ જ મત-દાનાદિ પુણ્યકર્મો બની શકે તે તે કહેવાં, એ જ સાચા સ્નેહની સાર્થકતા છે.

પાઠ શ્રવણ કરાવનારે આચમન પ્રાણાયામ કરી, નીચેપ્રમાણે સંકલ્પ કરી, તેના શ્રવણ પડે તેમ મધ્યમ સ્વરે તે સંકલ્પિત

પાઠ કરવું :—

**અત્રાઘ માસે પક્ષે તિથૌ વાસરે અમુકસ્ય* અમૃતત્વ-
પ્રાપ્તયે અમુકં+ શ્રાવયિષ્યે**

ત્યાંસુધી આતુરનો પ્રાણ કંઈમાં પણ હોય ત્યાંસુધીમાં તેને જો સ્થાનાંતર કરાવવાની અગત્ય જણાય તો તેની પાસેનાં સંબંધીઓ એ બહુજ સાવચેતી પૂર્વક લક્ષ્ય રાખવું જોઈએ, કે એને આ સમયનું તો અસહ્ય-અકર્મ્ય-કષ્ટ થતું હોયછે તેમાં તેને સ્થાનબદ્ધો કરાવતાં થતા શરીરના હલન ચલનથી તેને અંતરની પીડામાં બહારની પીડાથી ઉમેરો થાય નહિ.

મરણસમયે પ્રાણીના શરીરમાં, પ્રલયકાલે જેવા બ્રહ્માંડમાં ઉત્પાતો થાયછે તેવા જ થતા હોયછે. પ્રલયારંભમાં પ્રથમ સૃષ્ટિના અંત-સૂચક જ્યોર્તિમંડલના મહાગણોની વિપરીત ગતિ, હેમંત, ગ્રીષ્મ અને વર્ષા એ ઋતુત્રયનો વિપરીત પ્રભાવ, અનાવૃષ્ટિદ્વારા દુષ્કાલ અને ભૂકંપ ઇત્યાદિ અનિષ્ટ દેખાવો દેખાયછે. તેમ મરણકાલે પણ કૂર મહોથી બનેલો રિષ્ટયોગ, વાત-દ્રઢ અને પિત્ત એ દોષત્રયની વિષમતાથી જઠરાગ્નિ મંદ પડી અરુચિ ઉપજવી, અગ્નિ સ્વસ્થાન છોડવાથી તેની ઉષ્ણતા બહાર વ્યાપતાં જવરતું દેખાવું, તથા તેમાં અપચ્ચસેવન અને વિરુદ્ધોપચાર થતાં તે જવરતું વિષમરૂપ અને તેથી કંપ, મૂર્છા અને અત્યંત શિથિલતા વગેરે શરીરના સમીપમૃત્યુસૂચક ચિન્હો.

* અમુકસ્ય ત્યાં આતુરતું નામ દેવું.

+ અમુકં ત્યાં જે ઉપનિષત્ કે સ્તોત્રનો પાઠ કરવાનો હેતુ તેનું નામ દેવું.

દેખાય છે. પ્રલયમાં નદી નદ આદિ જલાશયો સૂકાઈ જાય છે, મોટા મોટા પર્વતો વિખરાય છે, બારે સૂર્ય એક જ કાલે ઉદય પામવાથી તથા ભૂતોની વિકૃતિ થતાં કંપિત થતા શેપના મુખમાંથી તીવ્ર અગ્નિ-જ્વાલા નિકળવાથી પૃથ્વીના રસો, વૃક્ષો અને પર્વતો સહિત અશેષ જગત બળી કૃષ્ણ વર્ણનું શન્યરૂપ થાય છે તેમ મૃત્યુ સમીપ આવતાં ઉપજેલા વિષમજ્વરથી રુધિર બળી જાય છે જેથી રક્તપ્રવાહિકા નાડીઓ પોચી પડવાથી અસ્થિબંધ શિથિલ પડતાં હાથ પગના સાંધાઓમાં, પૃષ્ઠમાં, તથા પાસાંવગેરેમાં દુઃખાવો અશક્તિ કંપ વગેરે જણાતાં અતિશય પીડા થાય છે. ત્રિદોષની વિષમતાએ જાડરાગ્નિ મંદ પડતાં ઉપજેલી અસ્થિથી આહાર ન લેવાતાં તથા વિષમજ્વર નિરં-તર તપવાથી શરીરની અસ્થિઓથી ઓજસપર્યંતની સાતે ધાતુઓ બળી જાય છે, નખશિખપર્યંત રોમ રોમ દાહ થાય છે, જેથી શરીર સ્થાગ વર્ણનું નિર્વિત્ત થાય છે. પ્રલયકાલે સમુદ્રો ક્ષોભ પામવાથી પ્રચંડ વાયુ વાવાથી અને પર્વતોનાં શિખરો તૂટવાથી ભયંકર ગર્જના થાય છે તેમ ઉદરાદિ સ્થાનોમાં સમાન વ્યાન ઉદ્ધાન વગેરે વાયુઓનું વૈપરિત્ય થવાથી નાડીઓ તૂટવાથી અતિ કઠોર શબ્દ થાય છે, જેથી આતુરને થતી પીડા કથનમાં આવી શકે તેમ નથી. પ્રલયમાં સમુદ્રો મર્યાદા મૂકી સર્વ જગતને બોળી દે છે તેમ મૃત્યુ થતાં કદ્ધ સર્વાંગે ફરી વળ-વાથી શરીર શીથિલ પડી જાય છે. કલ્પાંતમાં ભૂલોકવાસી દેવા સ્વ-ર્ગાદિ ઉચ્ચ લોકમાં આલ્યા જાય છે તેમ મૃત્યુ થતાં ઈન્દ્રિય દેવતાઓ પોતપોતાના કારણમાં તીરોમત્વ પામે છે. પ્રલયમાં પ્રથિવ્યાદિ ભૂતો ક્રમે પોતપોતાના ગુણસહિત-ઉત્પત્તિસ્થાનમાં લય પામે છે તેમ મરણ-

* રસ રુધિર માંસ મજ્જા મેદ અસ્થિ અને વીર્ય.

સમયે પણ પ્રથમ પગથી ઠીચણસુધીમાં રહેલું પૃથ્વી તત્વ, ઠીચણથી નાભિસ્થાનસુધીના જલ તત્વમાં તે જલતત્વ નાભિથી ઋદ્યપર્યંતના અગ્નિતત્વમાં, તે અગ્નિતત્વ ઋદ્યથી બ્રહ્મટીપર્યંતના વાયુતત્વમાં અને તે વાયુતત્વ બ્રહ્મટીથી અહરંદ્રસુધીના આકાશ તત્વમાં લય પામે છે. જેથી મરનારનાં પણ ક્રમે તે તે અંગે જ પ્રથમ નિશ્ચયિત, શિતલ અને જડ થતાં જાય છે. આ રીતે પંચ ભૂતો લય પામતાં મરનારને ક્રમે પીળા ઘોળા રાતા લીલા અને કાળા રંગના અતિ વિચિત્ર દેખાવો દેખાવા લાગતાં તે સમીપમાં રહેલાં પ્રિય સંબંધીઓને પણ ઓળખી શકતો નથી. સર્વ અંગોનો વ્યાન, કંકનો ઉદ્ધાન, શુદ્ધસ્થાનનો અપાન નાભિસ્થાનનો સમાન અને હૃદયનો પ્રાણ એ એ પાંચે પ્રાણ-વાયુઓ એકરૂપ થઈ નાભિસ્થાનમાંથી જ્યારે કુંડલીને સ્થાનવ્રંશ કરે છે ત્યારે સર્વ અંગ ખેંચાય છે ને તેજ સમયે શ્વાસ પોતાના સ્થાનમાંથી ચલિત થતાં શ્વાસનળીઓમાં કદ ભરાઈ જવાથી પૂરે પૂરે શ્વાસ ન લેવાતાં મરનારનો એક ક્ષણ એક કરૂપ જેવો થઈ પડે છે. એ સમયની પીડાનું અનુમાન કરતાં પણ શાસ્ત્રકારે કહ્યું છે કે સો સો વિંછીના દંશથી જે પીડા થાય તે પીડા પોતાના સ્થાનમાંથી શ્વાસ ચલિત થતાં મરનારથી અતુલવાય છે. x શુદ્ધસ્થિતિમાં જે અંતઃકરણ ઇન્દ્રિયદ્વારોમાં વિખરાયેલું હોય છે તે આસમયે એક હૃદયપ્રદેશમાં જ નિહાળ થાય છે, નેત્રથી તેને આ જન્મનાં અને અન્ય જન્મોંતરોનાં શુભાશુભ કર્મો કે જે ભાવી જન્મમાં ફલભોગ આપવાનાં છે તેનો

× સ્વસ્થાનાચ્ચલિત શ્વાસે કલ્પારવ્યો હ્યાતુર ક્ષણઃ ।

શતવૃશ્ચિકદંઢૃસ્ય યા પીડા સાનુ ભૂયતે ॥ ગ૦ પુ૦ ॥

સાક્ષાત્કાર થાયછે. આ સમયે મરનાર સર્વ જગતને એકરૂપ દેખેછે+ મરનારને થતી પીડા તેના હાથ પગ પાસાં પૃષ્ઠ કરી હૃદય કંઠ ગાલ નાક આંખો અને મુખ વગેરે અવયવોની થતી વિકૃતિ ઉપરથી સાધ્ય વિચક્ષણ મનુષ્યો સહજ સમજી શકે છે. કે તેની એ અસહ્ય પીડા અકથ્ય જ છે.

મરનાર છેવટના શ્વાસ ભરવાલાગતાં પ્રથમથી કરી રાખેલા ગોમયમંડલપર* યવતિલ વેરી તે ઉપર પૂર્વ ભણી અથ રહે એમ દર્ભો પાથરી તેનું મસ્તક ઉત્તરદિશાભણી રહે એમ તેને સ્વારવો ને તેના જમણા કાનમાં પુત્રાદિકે પ્રણવરૂપ મહામંત્ર (ૐ)નો ઉચ્ચાર કરવો અને તે નિઃશ્વાસ થતાં આ જ તેની સાથેના સંબંધનો છેદવો અવધિ તથા આ જ સંસારનું સારરહિત સ્વરૂપ દુઃખરૂપ એમ જાણી તેના સ્નેહથી ભરાઈ આવતા હૃદયને સદ્વિચારપૂરેક ધૈર્યથી રોકી શોકનો પરિત્યાગ કરી, આગળ બતાવ્યાપ્રમાણે હવે તેનું ઔર્ધ્વ-દેહિક કરવું.

+ एकीभूतं जगत्सर्वं न किञ्चिद्वक्तु मीहते ॥ ग० पु० ॥

*ब्रह्माविष्णुश्च रुद्रश्च सर्वे देवा हुताशनः

मण्डलोपरि तिष्ठन्ति तस्मात्कुर्वीत मण्डलम् ॥

राक्षसाश्च पिशाचाश्च भुताः प्रेता यमानुगाः ।

अलिप्तदेशे ऋदायामन्तरिक्षे विशान्ति च ॥

मण्डलेन विना भुम्यामातुरं नैव कारचेत् ॥ ग० पु० ॥

ભાવાર્થ:—બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, રુદ્ર, અને અગ્નિ, આદિ સર્વ દેવો મંડલપર બેસે છે, માટે ગોમયથી મંડલ કરવું. લિપ્યાવિનાના સ્થલમાં,

શ્રીધૃષ્ટના સ્મરણુ-ધ્યાનપૂર્વક આવી રીતના દેશકાલયોગે થયેલું મૃત્યુ શાસ્ત્રકારે પણ વખણાયું છે.

શુક્લપક્ષે દિવા મૂમૌ ગંયાયાં ચોતરાયણે ।

ધન્યાસ્તાત મરિષ્યન્તિ હૃદયસ્થે જનાર્દને ॥ ધર્મ સિંધુ ॥

ભાવાર્થ:—હેતાત ! શુક્લપક્ષમાં દિવસે ગયાભૂમિવિષે ઉત્તરાયણના સૂર્યમાં અને હૃદયમાં શ્રીપરમાત્માનું સ્મરણુ-ધ્યાન કરતાં જે મનુષ્યો મૃત્યુ પામશે તેઓને ધન્ય છે.

૫૮ પિંડીવિધિ.

પ્રથમ ક્રિયા કરનાર જ્યેષ્ઠ અથવા કનિષ્ઠ પુત્રે મંત્રરહિત આચમન પ્રાણાયામ કરી નીચેપ્રમાણે ક્ષૌર કરાવવાનો સંકલ્પ કરવો:—

અત્રાઘ માસે પક્ષે તિથૌ વામરે અમુકગોત્રસ્ય* અમુક-સ્ય પ્રેતસ્ય પ્રેતત્વ નિવૃત્ત્યા ઉત્તમ લોકપ્રાપ્ત્યર્થે ઔર્ધ્વદેહિક કર્મ કર્તૃત્વધિકારાસિદ્ધ્યર્થે વપનં કરિષ્યે ।

ખાટલામાં અને મેઢા માળવગેરે અંતરિક્ષમાં ચમરાજની આશાને અનુસરનારા રાક્ષસો પિશાચો ભૂતો અને અસહગતિ પામેલા પ્રાણિઓ ખેસેછે માટે મંડલવિનાની ભૂમિમાં અવસાન થતા દેવું નહિ.

* **અમુક ગોત્રસ્ય** ત્યાં મરનારના ગોત્રનું નામ દેવું.—**શાણ્ડિ-લગોત્રસ્ય** અને મરનાર સ્ત્રી હોય તો ગોત્રના નામ સાથે **ગોત્રાયા:** બોલવું.—**શાણ્ડિલગોત્રાયા:**

+ **અમુકસ્ય પ્રેતસ્ય** ત્યાં મરનાર પુરુષના નામસાથે પ્રેત શબ્દ જોડીને બોલવું.—**હરિદત્તશર્મણ:** પ્રેતસ્ય અને સ્ત્રી હોય તો નામ સાથે **પ્રેતાયા:** બોલવું.—**માગિરથીદેવ્યા:** પ્રેતાયા: એ રીતે બોલવું.

એમ સંકલ્પ કરી, દક્ષિણાભિમુખે ખેસી નીચેનો મંત્ર ભણી નખકલ્પવર્જિત ક્ષૌર કરાવવું.

યાનિ કાનિ ચ પાપાનિ બ્રહ્મહત્યાસમાનિ ચ ।

કેશાનાશ્રિત્ય તિષ્ઠન્તિ તસ્માત્કેશાન્વપામ્યદમ્ ॥

એ રીતે ક્ષૌર કરાવી સ્નાન કરી શુદ્ધ અખંડ વસ્ત્ર કિંવા અખોટીયું પહેરવું. ખીજા પુત્રોએ અને અન્ય સર્વ કુટુંબિઓએ પણ સ્નાન કરી શુદ્ધ વસ્ત્ર કે અખોટીયાં પહેરવાં. તે પછી મૃત્યુપામેલા શરીરને મળી આવે તો પવિત્ર તીર્થોદકથી નહિતો શુદ્ધ જલથી સ્નાન કરાવી નવું અખંડ વસ્ત્ર પહેરાવી વિભૂતિ તથા ગંગા, યમુના, નર્મદા વગેરે પુણ્યભૂમિની મૃત્તિકા લેપન કરી ચંદન પુષ્પ ચઢાવી, એક નવું વસ્ત્ર મરનારના પગનાં તળિયાંથી તે માથાપર્યંત ઢંકય તેવું લઈ તે શયનને ઓઢાવવું. તે પછી મરનારનું જે વિરુદ્ધ રીતે દુર્મરણ થયું હોય તો તેના પ્રાયશ્ચિત્તનો સંકલ્પ કરીને તે શયના દ્વારથી આરંભી સર્વ આર્ધ્વદેહિક કરવું.

મરનાર સ્ત્રી કે પુરુષના નામના અંતે પ્રેત શબ્દ શામાટે જેડવો તેનું નિરાકરણ કરતાં શ્રીગરુડપુરાણમાં કહ્યું છે કે:—

અન્નં વસ્ત્રં જલં દ્રવ્યમન્યદ્વાદિયતે ચ યત્ ।

પ્રેત શબ્દેન યદત્તં મૃતસ્યાનંત્યદાયકમ્ ॥

તસ્માદાદિદિનાદુર્ધ્વં પ્રાક્સર્પિડી વિધાનતઃ ।

યોપિતઃ પુરુષસ્યાપિ પ્રેતશબ્દં સમાચરેત્ ॥ ગ૦ પુ૦ ॥

(ભાવાર્થ:—અન્ન, વસ્ત્ર, જલ, દ્રવ્ય અને ખીજું પણ જે કાંઈ મરનારના નિમિત્ત તેના નામની અંતે પ્રેતશબ્દ જેડીને આપવામાં

પ્રથમ ક્રિયાધિકારીએ મરનારના જમણા પડખે દક્ષિણાભિમુખે એસી મંત્રરહિત આચમન પ્રાણાયામ કરી નીચેપ્રમાણે સંકલ્પ કરવો:—

આવેછે તો તે તેને અનંત ગણું થાયછે માટે પહેલા દિવસથી તે સપિંડી થતાં પહેલા મરનાર સ્ત્રી અથવા પુરુષના નામના અંતે પ્રેત શબ્દ જોડવો.

* મરનારનું શિંગડાંવાળાં પશુઓથી, નખવાળાં વ્યાઘ્રાદિ પ્રાણીઓથી, દંશ કરનારાં સર્પ વીંછી કે લડકાયા શિયાળ કિંવા શ્વાનથી, શસ્ત્રઘાતથી, જલમાં ડુબવાથી, મધરે ગળવાથી, વિપ્લવક્ષણથી, અગ્નિલાગવાથી, વિપથી, આત્મઘાતથી, ચંડાલ, ચોર કે મ્લેચ્છના હાથે, શત્રુથી, ખાટલો મેદો કે માળ વગેરે અંતરાળે, વૃક્ષ ઉપરથી પડવાથી, અંદિગ્રહ (કેદખાનું)માં કંઠપાશ (કાંસા)થી વિષૂચિકા (કાલેરા)થી, ગાડા નજે આવવાથી હાથી, કે પર્યંત ઉપરથી વિજળી પડવાથી, પથ્થરશિલા ભીંત કે માળ તૂટી પડવાથી કુટ, ભગંદર, અપસ્માર જલોદર, કંઠમાળ, આદિ મહા રોગોથી ઇત્યાદિ પ્રકારે દુર્ભરણ થયું હોય તો કિંવા મૃત્યુ પામ્યા પછી અસ્પૃશ્ય જ્વલિતો સ્પર્શ થયો હોય તો દૃચ્છ કે બે ચાંદ્રાચણ અથવા પંદર બાર કે ત્રણ યથાશક્તિ પ્રાજ્ઞપત્ય વ્રતોના આગળ બતાવેલા આમ્નાયોમાંથી જે પોતાને અનુકૂલ હોય તે બની શકે તે આમ્નાયોનો સંકલ્પ કરી તે શબ્દો દાહ કરવો. જે ક્રિયાધિકારી લોભ કે પ્રમાદને લીધે મરનારનું દુર્ભરણ થયા છતાં યથાશક્તિ પણ પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યાવિના તેનું ઔર્ધ્વદેહિક કરેછે તો તે મરનારને પ્રાપ્ત થતું નથી, ને તે ક્રિયાકારક પોતે પાપભાગી થાયછે.

ક્રિયા કરનારે મરનારનું દુર્ભરણ થયું હોય તો આપ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત્તનો સંકલ્પ કરવો:—

અત્રાઘ માસે પક્ષે તિથૌ વાસરે અમુક* ગોત્રસ્ય અમુક
x પ્રેતસ્ય દાહાર્થ ઉત્ક્રાન્ત્યાદિ પિંડપ્રદાનમહં કહિષ્યે ।

તેપછી શબના જમણે પડખે એક ચાર આંગળનું જલથી મંડલ
કરી તે ઉપર અપસવ્ય કરી અનામિકા અને અંગુષ્ઠના મૂલમાં થઇને
જળ જાય એમ અવનેજન નિમિત્ત જલ નીચે પ્રમાણે બણીને મૂકવું.

અમુક* ગોત્રસ્ય અમુકx પ્રેતશવનિમિત્તં પિંડસ્થાને અવ-
નેજનં મહત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

અમુક (મરનારના ગોત્રનું નામ) ગોત્રસ્ય અમુકસ્ય (મર-
નારનું નામ) દુર્મરણજનિતપાપનિવૃત્ત્યર્થ દાહાર્થૈર્દેહિકક-
ર્મયોગ્યતા પ્રાપ્ત્યર્થ ચ અમુક (જેટલાં પ્રાગ્મત્ય કરવાનાં હોય
તેની સંખ્યાનું નામ દેવું.) પ્રાજત્પત્યાનાં અમુક (જે આશ્રાયો
કરવાના હોય તે બોલવા) આશ્રાયેન સઘઃ સૂતકાન્તે પ્રાય-
શ્ચિત્તાહમાચરિષ્યે ।

એપ્રમાણે સંકલ્પ કર્યાપછી તે મરનારનું દાહાદિ સર્વ ઐશ્વર્ય-
દેહિકકર્મ કરવું.

* મરનારના ગોત્રનું નામ દેવું.

+ મરનારનું નામ દેવું.

* મરનારના ગોત્રનું નામ દેવું.

† મરનારનું નામ દેવું. એ પ્રમાણે સર્વેત્ર બોલવું.

તેપછી તે જ સ્થલમાં દક્ષિણમાં અમ્મ રહે એમ એક દર્ભ મૂકી તે ઉપર નીચે પ્રમાણે ભણી એક જવ અથવા ધર્ડાના લોટનો પિંડ મૂકવો.

**અમુક ગોત્રસ્ય અમુક પ્રેત ઉત્ક્રાન્તૌ શવનિમિત્તં एषः
पिंडो मद्गतस्तवोपतिष्ठताम् ।**

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી તે પિંડ ઉપર અનામિકા ને અંગુષ્ઠના મૂલમાં થઇને જાય તેમ પ્રત્યવનેજન નિમિત્ત જલ મૂકવું:—

**અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેતપિંડે પ્રત્યવનેજનં મદ્ગતં તવો-
પતિષ્ઠતામ્ ।**

તેપછી તે મૂકેલો પિંડ એક જૂદા પાત્રમાં રાખી સ્મશાનમાં સાચે લેવો.

તે પછી દેશાચારપ્રમાણે શયને વાંસની પાલખીમાં બેસારી કે નેત્ર આકાશભણી રહે એમ સૂચારી પગનાં તળિયાંથી તે મસ્તકપર્યંત સર્વ અંગો આચ્છાદિત કરી બરાબર બાંધી પ્રથમ મસ્તક આગળ ને પગ પાછળ એમ ક્રિયાધિકારી પુત્રે પોતાના જમણા ખભે ને બીજા અનુજો અથવા અગ્નિતિય પુરુષોએ અનુકૂલતા પ્રમાણે ખભે લઈ સ્મશાન પ્રતિ જવું. તેમાં પ્રથમ ઘરની બહાર નિકળતાં નીચે પ્રમાણે દારદેશના પાંચ નામના પિંડનું દાન કરવું.

ભૂમિપર જલથી પ્રોક્ષણ કરી શયને મૂકી ક્રિયા કરનારે પિંડ મૂકવાના સ્થલે ચાર આંગળનું મંડલ કરી અનામિકા ને અંગુષ્ઠના મૂલમાં થઇને જાય તેમ પ્રથમ નીચેપ્રમાણે ભણી અવનેજનનું જલ મૂકવું.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુક પ્રેતદ્વારદેશે પાંથનિમિત્તં અવનેજનં મદત્તં તત્રોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી તે મંડલપર દક્ષિણાગ્રદર્શ મુકી તે ઉપર નીચેપ્રમાણે બોલી જવ અથવા ઘડેના લોટનો પિંડ મુકવો.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુક પ્રેતદ્વારદેશે પાંથનિમિત્તં ણ્ણઃ પિંડો મદત્તસ્તત્રોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બોલી તે પિંડ ઉપર આગળની રીતે પ્રત્યે-વનેજનનું જલ મુકવું.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુક પ્રેતપિંડે પ્રત્યવનેજનં મદત્તં તત્રો-પતિષ્ઠતામ્ ।

પછી મુકેલો પિંડ પણ આગળના પિંડભેગો પાત્રમાં રાખી સાથે લેવો.

તેપછી મરનારની સ્તુપાઓ (પુત્રની વડુઓ) વગેરેએ પ્રદક્ષિણા કરી ચંદન અક્ષત ને પુષ્પથી તે શયની પૂજા કરવી. *

તદનંતર મરનારના ઘરમાં જે ગૃહ્યગ્નિ હોય તો તે, નદિ તો લૌકિકાગ્નિ પ્રકટ કરી તે એક તાંબાના કે મૃત્તિકાના કોરા પત્રમાં સ્થાપી મરનારના નાના પુત્રે કિંવા ભત્રીજા કે ભાણેજે લઘુ પવિત્ર-

* તતઃ પ્રદક્ષિણાં કૃત્વા પૂજનીયઃ સ્તુષાદિભિઃ ॥ ગરુઠ પુઠ ॥

ભાવાર્થઃ—તે પછી પ્રદક્ષિણા કરી સ્તુપાઆદિએ તે શયની પૂજા કરવી.

તાથી કોઇને સ્પર્શ ન થાય એમ શ્રાવિણ્યુ કિંવા શ્રીશંકરનું નામ સ્મરણ કરતાં શયની આગળ ચાલવું. આ અગ્નિ કોઇને ઘેરથી લાવવો નહિ તેમ જ કોઈ અન્ય જાતિ કે શૂદ્રઆદિ પાસે લવગવવો કે મં-
ગાવવો પણ નહિ*. અગ્નિ અને શય એ બેની મધ્યે થઇને કોઇએ જવું આવવું નહિ.

તેપછી ઘરના ઓટલાનીચે ઉતરી ચત્વરમાં (ચાર રસ્તા ભેગા થતા હોય ત્યાં ચક્રમાં નીચે પ્રમાણે એક ખેચરનિમિત્તના પિંડનું દાન કરવું.

ક્રિયા કરનારે નીચે ખેસી પૂર્વવત્ આચમન પ્રાણાયામ કરી મંડલ કરી નીચેપ્રમાણે બણી અવનેજનનું જલ મૂકવું.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુક પ્રેતચત્વરે સ્વેચર નિમિત્તં અવને-
જનં મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી પૂર્વવત્ મંડલપર દર્ભ મૂકી નીચેપ્રમાણે જાણી પિંડ મૂકવો.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેતચત્વરે સ્વેચરનિમિત્તં એષઃ પિંડો
મદત્તસ્તવોપતિષ્ઠતામ્ ॥

* યસ્યાનયતિ શૂદ્રોઽગ્નિં તુળકાષ્ઠહર્વીણિ વા ।

પ્રેતત્વં ચ સદા તસ્ય શૂદ્રઃ પાપેન લિપ્યતે ॥ ધર્મ૦ ॥

ભાવાર્થ:—જે મરનારના સારુ અગ્નિ, તુણ (દર્ભવિગેરે), કાષ્ઠ કે હવિષ (ધી વગેરે શૂદ્ર લાવે છે, તો તે મૃત્યુ પામેલો ક્યારે પણ પ્રેતપણાથી છુટ તો નથી; ને તે શૂદ્ર પાપથી લેપાય છે.

તેપછી પૂર્વવત્ તે પિંડ ઉપર નીચેપ્રમાણે બોલી પ્રત્યવનેજનનું
જલ મૂકવું:—

**અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત પિંડે પ્રત્યવનેજનં મદત્તં તવો-
પતિષ્ઠતામ્ ।**

પછી એ મૂકેલો પિંડ પણ આગળના પિંડોનેગો પાત્રમાં રાખી
સાથે લેવો.

તેપછી મુખ્ય પુત્ર કિંવા ક્રિયાધિકારીએ શયને જમણા ખભે
+ ને બીજા પુત્રો બ્રાતા આદિએ અનુકૂલતાપ્રમાણે લઘુ ધીરે ધીરે
શ્રીયમસક્તના મંત્રોx બોલતાં અથવા શ્રીવિષ્ણુ કે શ્રીશંકરના નામનું
ઉચ્ચારણ કરતાં સ્મશાનદેશ પ્રતિ જવું. બીજા કુટુંબીઓ, અંધુઓ,
તથા સન્નતિય પુરુષો એ, પણ સર્વ દાહ સામગ્રી સંભારી સાથે
લેવરાવી શયની સાથે જ ચાલવું. અને પવિત્રતાથી ઉચ્ચકનારાઓને
શ્રમ જણાતાં વારા ફરતી શયને ઉચ્ચકવા લાગવું. કોઈએ પણ અસ્પૃ-

+ ધૃત્વા સ્કંધે સ્વ પિતરં યઃ સ્મશાનાય ગચ્છતિ ।

સોશ્વમેધફલં પુત્રો લભતે ચ પદે પદે ।

નીત્વા સ્કંધે સ્વપૃષ્ઠેકે સદા તાતેન લાલિત્ ।

તદૈવ તદ્દનાન્મુચ્યેન્મૃતં સ્વપિતરં વહેત ॥ ગ૦ પુ૦ ॥

ભાવાર્થ:—જે પુત્ર પોતાના મૃત્યુપ્રાપ્ત પિતાના શયને ખભે
ઉચ્ચકીને સ્મશાન જાયછે તે પગલે પગલે અશ્વમેધયજનું ફલ મેળવેછે.
જીવતાં પિતાએ પુત્રને ખભે બરડે અને બોળામાં લાધને નિત્ય રમા-
ડ્યો હોય છે તે ઋણુથી તે પુત્ર, પિતા મૃત્યુ પામતાં તેમના શયને
પહન કરી સ્મશાનપ્રતિ જાયછે ત્યારે જ છૂટે છે.

स्य पश्च इ उपासहित अथवा स्नानकर्याविना शयने स्पर्श
करवो नहि. आह्वाणे गामना पश्चिमदिशाया द्वास्थी, क्षत्रिये उत्तर,
वैश्ये पूर्व अने शूद्रे दक्षिणद्वास्थी शयने स्मशानप्रति दक्ष जलं.
गाम अने स्मशान अये अये मध्य भागना स्थले विश्राम करवो. त्यां
जल छांटी शयने उतारी क्रियाकरनारे नीचे प्रभाणे भूत नाभना
पिंडनु दान करवुं.

‡ यमसूक्तः—

ॐ तदेवाग्निस्तदादित्यास्तद्वायुस्तदुचंद्रमाः तदेव शुक्रंत-
द्ब्रह्मताऽआपः सप्रजापतिः ॥ १ ॥ सर्वे निमेषा जज्ञिरे
विद्युतः पुरुषादाधि । नैनमूध्वनंतिर्यञ्च न मध्ये परिजग्रभत्
॥ २ ॥ न तस्य प्रतिमा अस्ति यस्य नाम महद्यशः । हिर-
ण्यगर्भ इत्येषः मा माहिंसी दित्येषा यस्मान्न जात इत्येषः
॥ ३ ॥ एषो हं देवः प्रदिशोऽनु सर्वाःपूर्वो ह जातः सउ गर्भे
अन्तः । स एव जातः स जनिष्यमाणः प्रत्यङ्मृजनास्तिष्ठ-
ति सर्व्वतो मुखः ॥ ४ ॥ यस्माज्जातं न पुरा किंचनैव य
आबभूव भूवनानि विश्वा । प्रजापतिः प्रजया संरराण स्त्रीणी
ज्योतींषि स च ते स षोडशी ॥ ५ ॥ येन द्यौ रुग्रा पृथिवी
च दृढा येन स्वस्तपितं येन नाकः । भियो अन्तरिक्षे रजसो वि-
मानः कस्मै देवाय हविष्णा विधेम ॥ ६ ॥ यंक्रन्दसी अवसा
तस्त भाने अभ्यै क्षेतां मनसा रेजमाने । यत्राधि सूरऽउदितो

पूर्ववत् आचमन प्राञ्जल्याम अने भंडल करी नीचेप्रमाणे भाषी
अवने जननुं जल भूकुं.

अमुक गोत्रस्य अमुकप्रेतविश्रांतौ भूतनिमित्तं अवनेजनं
मदत्तं तवोपतिष्ठताम् ॥

पक्षी भंडल पर दक्षिणायु हर्म मूठी ते उपर नीचेप्रमाणे भाषी
पिंड भूक्यो.

अमुक गोत्रस्य अमुकप्रेतविश्रांतौ भूतनाम्ना एषः पिंडो
मदत्तस्तवोपतिष्ठताम् ॥

तेपक्षी नीचेप्रमाणे भाषी पिंडपर प्रत्यवनेजननुं जल भूकुं.

विभाति कस्मै देवाय हविषा विधेम । आपो ह यद् बृहतीय-
श्चिदापः ॥ ७ ॥ वेनस्तत् पश्यन्निहितंगुहा सद्यत्र विश्वंभव-
त्येक नीडम् । तस्मिन्निदं संचवि चै ति सर्वं सओतः प्रोतश्च
विभूः प्रजासु ॥ ८ ॥ प्रतद् वोचे दमृतं विद्वानु गन्धर्वो
धाम विभृतं गुहासत् । त्रीणि पदानि निहिता गुहास्य यस्ता-
नि वेदस पितुः पितासत् ॥ ९ ॥ स नो बन्धुर्जनिता सवि-
धाता धामानि वेद भुवनानि विश्वा । यत्र देवा अमृत मान-
शानास्तृतीये धामन्नधैरयन्त ॥ १० ॥ परीत्य भूतानि परीत्य
लोकानु परीत्य सर्वाः प्रादेशो दिशश्च । उपस्थाय प्रथमजामृ-
तस्यात्मनात्मानमभि संविवेश ॥ ११ ॥ परि घावा पृथिवी ।

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકમેત પિંડે પ્રત્યવનેજનં મદત્તં તવો-
પતિષ્ઠતામ્ ॥

તેપછી તે મૂકેલો પિંડ પણ આગળના પિંડોભેગો સાથે લેવો.

તેપછી વિશ્રામસ્થલથી શયના પગ આગળ ને મસ્તક પાછળ રહે એમ લઇને સ્મશાન ભૂમિમાં જવું. ગામથી નૈઋતકોણુ કે ઉત્તર દિશાએ તથા જ્યાં ઉચ્ચ અને પવિત્ર સ્થલ હોય જ્યાં ઘણી ઔષધિઓ ચંદન, તુલસી, અને પિંપળા વગેરેનાં સમિધવૃક્ષો થતાં હોય, જ્યાં નદી, નદ, સમુદ્ર કે સરોવરાદિ, જગ્ગાશય સમીપ હોય તથા સમીપમાં શિવાલય કે કોઈ દેવસ્થાન હોય અથવા તે ભૂમિ પૂર્વના કોઈ સિદ્ધ પુરુષોના આશ્રમની ગણાતી હોય તેવી ભૂમિમાં સ્મશાન કરવું જોઈએ. જ્યાં અન્ય પ્રાણીઓનાં અસ્થિ ચર્મ પડેલાં હોય લોકો મલમૂત્ર નાખતા

સઘટ્વા પરિલોકાનપરિદિશઃ પરિ સ્વઃ । ઋતસ્ય તન્તું વિતતં
વિચૃત્ય તદપશ્યત્તદભવત્તદાસીત્ ॥ ૧૨ ॥ સદસસ્પતિમદ્ભૂતં
પ્રિયમિન્દ્રસ્ય કામ્યમ્ । સર્નિં મેધા મયાસિપં સ્વાહા ॥ ૧૩ ॥
યાં મેધાં દેવગણાઃ પિતરશ્ચોપાસતે । તયા મામગ્ર મેધયાગ્રે
મેધાવિનં કુરુ સ્વાહા ॥ ૧૪ ॥ મેધાં મે વરુણો દદાતુ મેધા-
મગ્નિઃ પ્રજાપતિઃ । મેધામિન્દ્રશ્ચ વાયુશ્ચ મેધાં ધાતા દદાતુ મે
સ્વાહા ॥ ૧૫ ॥ इदं मे ब्रह्म च क्षत्रं चोभेश्रियमश्रुताम् ।
मयि देवा दधतु श्रियमुत्तमांतस्यै ते स्वाहा ॥ ૧૬ ॥ इति
माध्यन्दिनी संहितायां द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥

હોય અનાર્ય લોકોનાં શય દટાતાં હોય સમીપમાં જલાશય કે વિશાલ
છાયાવાળાં વૃક્ષો ન હોય જ્યાં ચાંદ્રાક્ષો વસતા હોય તથા કોઇપ્રકારના
ઉપદ્રવવાળા ભૂમિમાં સ્મશાન કરવું નહિ. સ્મશાનમાં જઇને ભૂમિપર
જલ છાંટી શયને માથુ દક્ષિણભણી રહે એમ મૂકવું. મરનાર જો
સાગ્નિક (અગ્નિહોત્રી) હોય તો પૂર્વભણી મસ્તક રહે એમ મૂકવું.

તેપછી શયને દાહ કરવાના છવ્વજંતુવિનાના સ્થલને નિશ્ચય
કરી નીચેનો મંત્ર ભણી પ્રથમ તે ભૂમિની પ્રાર્થના કરવી:—

ॐ ભૂરસિ ભૂમિરસ્યદિતિરસિ વિશ્વધાયા
વિશ્વસ્ય ભુવનસ્ય ધર્ત્રી । પૃથિવીંયચ્છ પૃથિવીંદં
હ પૃથિવીંમા હિં સીઃ ॥૧૩॥

તેપછી નીચેનો મંત્ર ભણી તે સ્થલને શુદ્ધ જલથી પ્રોક્ષણ કરવું.

इदमापः प्रवहतावद्यश्च मलश्चयत् । तच्चा-
भिदुद्रोद्दानृतं यच्चशेपे अभीरुणम् । आपो मा
वस्मादेनसः पवमानश्च मुञ्चतु ॥१४॥

તેપછી તે ચિતા રચવાના સ્થાને પૂર્વવત્ નીચેપ્રમાણે ભણી વાયુ
નામના પિંડનું દાન કરવું.

પ્રથમ નીચેપ્રમાણે બોલી આગળની પેઠે અવનેજનનું જલ મૂકવું.

अमुक गोत्रस्य अमुकप्रेतचितास्थाने वायुनिमिरां अवने-
जनं महत्तं तवोपनिष्ठताम् ।

पछी नीयेप्रमाणे लक्ष्मी चिताभूमिमां अेक दक्षिणाग्रदर्भ मृष्टी
तेपर पिंड भूकवेः—

अमुक गोत्रस्य अमुकप्रेत चितास्थाने वायुनाम्ना एषः
पिंडो महत्तस्तवोपतिष्ठताम् ।

पछी नीयेप्रमाणे लक्ष्मी ते पिंडपर प्रत्यवनेजननं जुल मृकवुं.

अमुक गोत्रस्य अमुकप्रेत पिंडे प्रत्यवनेजनं महत्तं तवो-
पतिष्ठताम् ।

चितास्थाने मृकक्षे पिंड त्यां न रहेवा देवो ने तेनी आसपास
चिताभूमिमां समिध-यज्ञिय* काण्ठेथी नीयेनो मंत्र लक्ष्मी चिता
जाहवपी.

समिद्धो अज्जन् कृदरं मतीनां घृतमग्ने मधु-
मत् पिन्वमानः । वाजी वहन् वाजिनं जातवेदो
देवानां वक्षि प्रियमा सधस्थम् ॥ ३८ ॥

तेपछी नीयेनो मंत्र बोली चिताने समीपना नलाशयना शुद्ध
नलथी प्रोक्षणु करवुं.

* पलाशफलगुन्यग्रेधाः प्लक्षाश्वत्थविकंकृताः ।

उदुम्बरस्तथा बिल्वश्चंदनो यज्ञियाश्च ये ॥

सहलो देवदारुश्च शालश्च खदिरस्तथा ।

समिद्धे प्रशस्तास्युः रेतो वृक्षा बिशेषतः ॥ वायुपुराण ॥

અપેતો યન્તુ પળયોઽસુમ્ના દેવપીયવઃ ।
 અસ્ય લોકઃ સુતાવતઃ । યુભિરંહો ભિરક્તુ મિ-
 થ્યક્તં યમો દદાત્વવસાનમસ્મૈ ॥ ૩૫ ॥

તેપછી એ ચિતાઉપર દર્ભ પાથરી તલ વેરી પાસેના જલાશયમાં
 મનથી તીથોનું ધ્યાન કરી, શયને નવરાત્રી ચિતામાં દક્ષિણદિશાભણી
 મસ્તક રહે એમ સૂવારવું. ને તેછી શયના મુખે નાકે આંખોએ અને
 કાને ધીનો સ્પર્શ કરી શયના જમણા હાથમાં નીચે પ્રમાણે બણી
 સાધક નામના પિંડનું દાન કરવું. તેમાં પ્રથમ નીચે પ્રમાણે બોલી
 જમણા હાથમાં આવને જનનું જલ મૂકવું.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેતશવહસ્તે સાધકનિમિત્તં અવને-
 જનં મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ ॥

તેપછી નીચે પ્રમાણે બોલી તે હાથમાં પિંડ મૂકવો.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેતશવહસ્તે સાધકનિમિત્તં ઇષઃ
 પિઢો મદત્તસ્તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બોલી તે પિંડપર પ્રત્યવનેજનનું જલ મૂકવું.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેતપિંડે પ્રત્યવનેજનં મદત્તં તવોપ-
 તિષ્ઠતામ્ ॥

ભાવાર્થ:—આખરો વડ પીંપર પિંપળો વિકળો ઉંચરો બિલી
 સુખડ પીળો ખેરજો દેવદાર રાજવૃક્ષ અને ખેર એટલા યશિયવૃક્ષો વિશેષે
 કરીને સંમિધ માટે શ્રેષ્ઠ ગણાય છે.

ચિતાના સ્થાનમાં મૂકેલો પિંડ ચિતામાં, શૂન્યના હાથમાં આ-
પેલો પિંડ હાથમાં જ, અને ખીજ પિંડો જલમાં નાખવા. તેપછી
શૂન્યને આઠાડેલું વસ્ત્ર સ્થાનવાસિને માટે દૂર મૂકી, શય કુપર ખીજનું
કાંથે પૂરવાં.

તેપછી મરનાર પુરુષ હોય તો મસ્તક ભણી ને સ્ત્રી હોય તો
પગભણી ચિતાથી ચાર હાથના અંતરે ભૂમિપર દર્ભથી માર્ગન કરી
જલ છાંટી ઘેરથી લાવેલા અગ્નિનું સ્થાપન કરી નીચેના વિધિથી કપા-
લામિ સિદ્ધ કરવો. પ્રથમ આ પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

અત્રાઘ ૦ માસે ૦ પક્ષે ૦ તિથી ૦ વાસરે અમુક ગોત્રસ્ય
અમુક પ્રેતસ્ય દાહાર્થં કપાલાગ્નિસિદ્ધયર્થં આજ્યેન સકૃત્ સ-
મસ્ત વ્યાહૃતિહોમં કરિष્યે ।

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરી અગ્નિમાં દર્ભવગેરે મૂકી, વસ્ત્રથી પવન
નાખી, પ્રજ્વલિત કરી નીચેપ્રમાણે ભણી એક ધીની આહુતિ આપવી.

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સ્વાહા પ્રજાપતયે દદં ન મમ ।

તેપછી તે જ અગ્નિમાં કવ્યાદ નામના અગ્નિની ભાવના કરી
તિલાક્ષતથી નીચેપ્રમાણે ભણી પૂજન કરવું.

ક્રવ્યાદાગ્રયેઽનમઃ સર્વોપચારાર્થે તિલાક્ષતાન્સમર્પયામિ ।

એપ્રમાણે ભણી થોડાક તલ અગ્નિપર નાખી એક પાનડાવડે
નીચેનો મંત્ર ભણી એક ધીની આહુતિ આપવી.

અસ્માત્ત્વમધિજાતોસિ ત્વદયં જાયતાં પુનઃ । અસૌ સ્વ-
ર્ગાય લોકાય સ્વાહા જ્વલતુપાવકેઃ ॥ इदमग्नये न मम ॥

તેપછી ચારતી પુણી લઇ તે અગ્નિમાં સળગાવી ચિતાકરતું પરિક્રમણુ કરી ઉત્તરભિમુખે ઉભા રહી નીચેના બે મંત્રો બાણી શમના મુખને વિષે અગ્નિદાન કરવું.

કૃત્વા સુદુઃકરં કર્મ જ્ઞાનતા વાપ્પજ્ઞાનતા ।

મૃત્યુકાલવશં જ્ઞાત્વા નરં પચત્વમાગતંમ્ ॥

ધર્માધર્મસમાયુક્તં લોભમોહસમાવૃતં ।

દેહયં સર્વં ગાત્રાણિ દિવ્યાન્ લોકાન્ સગચ્છતુ ॥

એ મંત્રો બોલી અગ્નિદાન કરીને તુલસીકાષ્ઠ દર્ભ કે તૃણાદિવડે ચિતા પ્રજ્વલિત કરી, પ્રેત ઉપર થોડાક તલ્લ વેરી સંસારતી આસાર-તાના વિચાર પૂર્વક ભગવત્સ્મરણુ કરતાં જે દિશાએ ધુમ ન આવે તે દિશાબાણી સ્થિરતાથી બેસવું. શય બળી રહેતાં સુત્રી સ્મરણ આવેલા સ્તેહી સંબંધિઓએ મરનારના નિકટસંબંધિઓને બોધવાક્યોથી ઘૈર્ય આપાતાં ઇશ્વર સ્મરણુ કરવા કરાવવામાં કાલ વ્યતિત કરવો પણ ત્યાં પ્રત્યક્ષ મનુષ્યશરીરના પરિણામનું દર્શન થતાં જ ત્રાસીને ગર્વ અભિમાનની જ્ઞાતિની પટલાઇની કોઇની નિંદા સ્તુતિની અથવા કોઇ પણ વ્યવહારપ્રસંગની વાર્તાઓ ન કરતાં ભગવત્સ્મરણુનો, ધર્મસેવનનો, દિવા અઘપર્વત પોતાનાથી પરજોક્તા સુખમાટે-કર્યાયુમટે કરવા તે કરવા નિશ્ચય કરેલાં સાધનો ન થયાં હોય તો તેના પ્રતિગંધક કારણોની નિવૃત્તિપૂર્વક અમુક સાધન અમુક સમય લાગે અવશ્ય કરવાનો નિશ્ચય કરવો. જે શરીરસાથે બેડા, ઉડ્યા, હર્યા, બોડ્યા, ખાધું, પીધું, અથવા અન્ય મનગમના વ્યવહારો કર્યા તે જ આ શરીર દટિર્મ-મુખ કાષ્ટચિતામાં હતું ન હતું થાય છે ? રે ? બળી ભસ્મરૂપ થાય

છે ! ! હા ખેદ ! ! ! આથી ખીજું શોધાવડ શું ? કાંઈ જ નહિ. શરીરનો સ્વભાવ અંતે ભસ્માંત જ થવાનો છે એવો આ પ્રત્યક્ષ દૃષ્ટાંત જોઈ ઉત્તમ કોટીના પુરુષો સ્વધર્માચરણનો આત્મકસ્યાણાર્થે કર્તવ્ય સાધનાનો અવશ્ય નિશ્ચય કરેછે. સ્મશાનભૂમિ જે કાલનું પ્રત્યક્ષ મુખ તેમાં એસી ને જે પુરુષો વ્યવહારના મનોરથોની પોતાને પ્રાપ્તિ વિદ્યા-લક્ષ્મીઆદિ સંપત્તિના અભિમાનની અથવા જ્ઞાતિ સંબંધિની કે કોઈ મનુષ્યની નિંદાસ્તુતિની વાતો કરે છે તેને જોઈ કાલ હસે છે. હવે પછી કોનું કયારે મૃત્યુ થવાથી સ્મશાન આવવું પડશે ? તેનો નિશ્ચય કોઈ મનુષ્યથી કરી શકાતો નથી, ભોજનપાત્રમાં પિરસાયેલા ભોજ્ય-પદાર્થોથી એમ સમજાવું નથી કે ભોજન કરનાર કયા ક્રમથી ભોજન કરશે; શાના પછી શું ખાશે. પરંતુ સર્વ પદાર્થોને ભોજનકર્તાના મુખમાં જવાનો ભય સમાન જ હોય છે. તેમ મનુષ્યોએ પણ જાણવું કે આ ગૃહ, ગ્રામ, દેશ, કે પૃથ્વીરૂપ પાત્રોમાં સ્થિત કાલકવલરૂપ [કાળના કાળિયારૂપ] આપણને કાલ કયા ક્રમે કોના પછી કોને મારશે અર્થાત્ સર્વ પ્રાણિઓને કાલનો ભય સરખો જ છે એમ જાણી, અવશ્ય સત્વર પણે પોતાનું કર્તવ્ય કરી લેવું. એ જ મનુષ્યનું મનુષ્યત્વ ગણાય છે.

શય અર્ચુ બળ્યા પછી કાષ્ટવડે મસ્તક ફેડી તીચેનો મંત્ર ભણી તે ઉપર આબ્યાદુતિ આપવી-ધી હોમવું.

અસ્માત્વમધિજાતોઽસિ ત્વદયં જાયતાં પુનઃ ।

અસૌ સ્વર્ગાય લોકાય સ્વાહા જ્વલતુ પાવકઃ ॥

છેવટે બળતાં બળતાં જ્યારે પાશેર જેટલો ભાગ અવશેષ રહે

એટલે જે અગ્નિમાં અગ્નિદાન કર્યું હોય તે અગ્નિમાં કાપ્પો મૂકી સળગાવી તેમાં તે અવશિષ્ટ ભાગ મૂકી તે ઉપર ઐં મૂર્ધ્નુવઃ સ્વઃ સ્વાહા એમ બોલી ધી હોમવું. સ્મશાન જે કંઈ મોટા પ્રસિદ્ધ જલાશય સમીપ હોય તો તે ભાગ જુદો નહિ બાળતાં જળમાં નાખવો.

પછી ક્રિયા કરનારે સ્નાન કરી અપસવ્ય કરી પાણીનો અંજલિ (બોખો) ભરી ચિતામાં નીચે પ્રમાણે બોલીને નાખવો.

**અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેતદાહ જનિતપીડોપશમનાર્થં ચિ-
તાદાહોપશમનાર્થં ચ इदमुदकांजलिस्ते उपतिष्ठताम् ।**

તેપછી ચિતા છાંટીનાખી નીચે પ્રમાણે ઘટસ્ફોટ કરવો.

ક્રિયા કરનારે અપસવ્ય કરી માટીનો ઘડો જળથી ભરી તેમાં દર્ભ અને તલ નાખી જે દિશામાં શયના પગ રહ્યા હોય ત્યાં ઉત્તરા-ભિમુખે ઉદકકુંભ જમણા ખભા પર રાખી ઉભા રહી તે કુંભને નાનું છિદ્ર એક પથ્થર વડે કરાવવું, તે જળધારા તે શયના પગની રક્ષાપર પડવી જોઈએ. પછી તે ધારા સાથે ચિતાની પ્રદક્ષિણા ફરવી. તે વખતે નીચેનો મંત્ર બોલવો:—

**ૐ આપોહિષ્ઠા મયો મુવ સ્તાન ડર્જે દધા તન । મહેર-
ણાય ચક્ષસે ॥ ૧૧ ॥ ૐ યોત્વઃ શિવ તમો રસસ્તસ્ય ભાજયતે
હનઃ । ડશતીરિવ માતરઃ ॥ ૧૧ ॥ ૐ તસ્મા અરં ગમામવો
યસ્ય ક્ષયાય જિન્વથ । આપો જન યથા ચનઃ ॥ ૧૧ ॥**

એ રીતે એક પ્રદક્ષિણા પૂરી થયા પછી બીજું છિદ્ર પડાવી બીજી અને ત્રીજી પ્રદક્ષિણા ફરવી તથા ક્રમે ચોથું છિદ્ર પડાવી ચોથી

પ્રદક્ષિણા કરી તે ઘડો જ્યાં રાખવું મસ્તક બળ્યું હોય ત્યાં આગળ ચથર પર તે ઘડો પછાડી જળાશય પ્રતિ ગાદરોદન કરતાં નહાવાના જળાશય ભણી જવું. જે દિશામાં જળાશય ભણી જવાનું હોય ત્યાંથી સ્મશાન ભણી જતાં પાછું મો ફેરવીને જોવું નહિ.

પછી મરનારના પુત્રાદિ શ્રાદ્ધ કર્તાએ સ્નાન કર્યા પછી એક દાહાંજલિ નીચે પ્રમાણે ભણીને આપવો. એક દાહાંજલિ આપવો.

અમુકગોત્રસ્ય અમુક પ્રેત ઇષદાહાંજલિસ્તે ઉપતિષ્ઠતામ્ ।

પ્રેત સ્તૃપ્યતુ ॥

સ્નાનથી પરવાર્યા પછી પ્રભુ સ્મરણ કરી સંસારની નિરર્થકતા વિચારતાં સર્વ ક્ષણભંગુર છે, એ વિચારવું મનન કરતાં શિવાલયમાં જઈ શિવદર્શન કરીને કેવલ સંસાર કડવો છે એમ માની નિંબપત્રનું પ્રાશન કરી ખેરાં છોકરાંને આગળ કરી પુરુષોએ ઘેર જવું.

મરણાનંતર મરનારના નિમિત્ત જમવા રાંધેલો બાત પ્રેતના ઉદ્ધેરો ત્રણ રાત્રિપર્યંત એક પત્રમાં કે પાનડા ઉપર મૂકવો.

સંક્ષિપ્તસૂતકનિર્ણયઃ ॥

બ્રાહ્મણસ્તુ દશાહેન ક્ષત્રિયો દ્વાદશેઽહનિ ।

વૈશ્યઃ પંચદશાહેન શૂદ્રો માસેન શુદ્ધયતિ ॥

અર્થઃ—દશ દિવસે બ્રાહ્મણ, બાર દિવસે ક્ષત્રિય, પંદર દિવસે વૈશ્ય અને એક મહિને શૂદ્ર, મૃતસૂતકથી શુદ્ધ થાય છે.

દશાહેન સર્પિંડાસ્તુ શુદ્ધયન્તિ પ્રેતસૂતકે ।

ત્રિરાત્રેણ સકુલ્યાસ્તુ સ્નાત્વા શુદ્ધયન્તિ ગોત્રજાઃ ॥

અર્થઃ—મૃત સૂતકથી સર્પિંડ (ચાર પેઢીવાળા) પુરુષો દશ દિવસે, સકુલ્ય (સાત પેઢીવાળા) પુરુષો ત્રણ દિવસે અને ગોત્રજ (દશ પેઢીવાળા) પુરુષો માત્ર સ્નાન કરવાથી શુદ્ધ થાય છે.

ચતુર્થે દશરાત્રં સ્પાત્ વર્ણિણશઃ પુંસિ પંચમે ।

ષષ્ઠે ચતુરહઃ પ્રોક્તઃ સપ્તમે ચ દિનત્રયમ્ ॥

અષ્ટમે દિનમેકં તુ નવમે પ્રહરદ્વયમ્ ।

દશમે સ્નાનમાત્રં હિ મૃતકં જન્મસૂતકમ્ ॥

અર્થઃ—ચોથી પેઢી સુધીના પુરુષોને દશ રાત્રિ, પાંચમી પેઢી વાળા પુરુષોને છ રાત્રિ, છઠી પેઢીવાળાઓને ચાર દિવસ, સાતમી પેઢી સુધીનાને ત્રણ દિવસ, આઠમી પેઢીવાળાને એક દિવસ અને નવમી પેઢીવાળાને એ પહોરનું સૂતક લાગે છે તથા દશમી પેઢીવાળા માત્ર સ્નાન કરવાથીજ શુદ્ધ થાય છે.

દેશાંતરગતઃ કશ્ચિત્ શ્રુણુયાદ્યોઽહર્નિશમ્ ।

યચ્છેશં દશગાત્રસ્ય તાવદેવાશુચિર્ભવેત્ ॥

અતિક્રાંતે દશાહે તુ ત્રિરાત્રમશુચિર્ભવેત્ ।

સંવત્સરે વ્યતીતે તુ સ્નાનમાત્રાદિશુદ્ધયતિ ॥

ભાવાર્થ:—દેશાંતરમાં મૃત્યુ થયેલાના સમાચાર, દશાહ પહેલાં જોટલા દિવસે સાંભળવામાં આવે, તેટલા દિવસો બાદ કરતાં અવશેષ દિવસો જોટલા હોય, તેટલા દિવસોનું સૂતક લાગે છે. દશાહ વિતી ગયા પછી મૃત્યુના સમાચાર મળે તો ત્રણ રાત્રિનું સૂતક લાગે; ને સંવત્સર (વર્ષ) વિતી ગયા પછી મૃત્યુના સમાચાર મળે તો માત્ર સ્નાન કરવાથી જ શુદ્ધ થાય છે.

જન્મ્યા પછી નામકરણસંસ્કાર કર્યા પહેલાં જો બાલકનું મરણ થયું હોય તો સર્પિંડિઓ માત્ર સ્નાન કરવાથી શુદ્ધ થાય છે. ને તેનાં માતા-પિતાને પુત્ર મરણનું ત્રણ રાત્રિ અને પુત્રિ મરણનું એક દિવસનું સૂતક લાગે છે. સાપત્ન (ચોરમણ) માનાને પિતાના પ્રમાણે જ સૂતક લાગે છે. નામકરણ થયા પહેલાં મૃત્યુ પામેલા બાલકના મરણથી ત્રણ રાત્રિનું સૂતક લાગે છે. જન્મ્યા પછી અગ્નીચાર દિવસથી ચારંભીને ઉપવીત આપના સુધીમાં પુત્રનું મરણ થયું હોય અથવા વિવાહ કર્યા પહેલાં કન્યાનું મરણ થયું હોય તો માતા પિતાને ત્રણ રાત્રિનું સૂતક લાગે છે. એક વર્ષથી ચારંભી ચૂડાકરણ સંસ્કાર થયેલા પુત્રના મરણનું સર્વ સર્પિંડિઓને ત્રણ દિવસનું સૂતક લાગે છે, ને તેને માટે અગ્નિસંસ્કાર જ કહ્યો છે, સોઢક પુરુષોને જનોઢ દાધાવિનાના પુત્રનું અને પરણાવેલી કન્યાનું મરણ થયું હોય તો સૂતક લાગતું

નથી. પણ સ્નાન કરવાથી શુદ્ધ થાય છે.

આશીર્વાદં દેવપૂજાં પ્રત્યુત્થાનાભિવંદનમ્ ।

પર્યંકેશયનં સ્પર્શં ન કુર્યાન્મૃતસૂતકે ॥

સંધ્યાદાનં જપં હોમં સ્વાધ્યાયં પિતૃતર્પણમ્ ।

બ્રહ્મભોજ્યં વ્રતં નૈવ કર્તવ્યં મૃતસૂતકે ॥ ગ૦ પુ૦ ॥

ભાવાર્થ:—આશીર્વાદ, દેવપૂજન, પ્રત્યુત્થાન, પૂર્વક, અભિવંદન, પલંગમાં શયન, અને અન્ય મનુષ્યોને સ્પર્શ, એટલાં વાનાં મૃતસૂતકમાં કરવાં નહિ. સંધ્યા [સંધ્યામાં મંત્રથી આચમન, સ્મૃષ્ટ ઉચ્ચ સ્વરે વાણીથી મંત્રોચ્ચારણપૂર્વક માર્જન, મંત્રસહિત પ્રાણાયામ, મંત્રાચમન, ઉપસ્થાન અને વાચિક ગાયત્રીજપ એટલાં ભાવત્રદ્વાપૂર્વક કરવાં. નામકરણ થયા પછી ચૂડાકરણ સંસ્કાર થતા સુધીના બાલકને કેટલાક અગ્નિસંસ્કાર કરે છે તે વિકલ્પે કેટલાક ભૂમિસંસ્કાર પણ કરે છે. નામકરણ થયા પછી દાંત આવ્યા પહેલાં પુત્રના મરણથી દાહ કરવામાં આવ્યો હોય તો સપિંડિઓને એક દિવસનું સૂતક લાગે છે. અને ભૂમિસંસ્કાર કરવામાં આવ્યો હોય તો સ્નાન કરવાથી જ શુદ્ધ થાય છે. અગ્નિ કે ભૂમિ બેમાંથી ગમે તે સંસ્કાર થયો હોય તો પણ માતા-પિતાને ત્રણ રાત્રિનું જ સૂતક લાગે છે. કન્યાનું મરણ થયું હોય તો ત્રિપુરુષ—સપિંડિઓને બન્ને સંસ્કારોમાં સ્નાનથી શુદ્ધિ કહી છે. દાંત આવતા સુધીમાં કન્યાના મરણનું માતા-પિતાને એક રાત્રિનું સૂતક દર્શાવ્યું છે. નામકરણના દિવસોનો અવધિ જન્મથી બાર દિવસ પર્યંત અને દંતજનનનો અવધિ સાત માસસુધી જાણવો. સાત માસથી આરંભી ચૂડાકરણ સંસ્કાર થતા સુધીમાં કિંવા ત્રણુવર્ષપર્યંત દાહ કે

ભૂમિ ગમે તે સંસ્કાર થયો હોય તો સર્પિંડિઓને એક રાત્રિનું સૂતક લાગે છે. કેટલાક સર્પિંડિઓને ભૂમિસંસ્કારમાં એક રાત્રિ અને દાહમાં ત્રણ રાત્રિ કહે છે; પણ માતા-પિતાને તો ત્રણ રાત્રિનું જ સૂતક લાગે છે. ત્રણ વર્ષ સુધીની કન્યાનું મરણ નિષ્કળું હોય તો સર્પિંડિઓ સ્નાનથી શુદ્ધ થાય છે. દાન, જપ, હોમ, સ્વાધ્યાય, પિતૃતર્પણ અક્ષમોજન અને વ્રત એટલાં વાનાં મૃતસૂતકમાં કરવાં નહિ.

સન્ધ્યા સ્નાનં ત્યજન્વિષઃ સપ્તાહાચ્છુદ્રતાં વ્રજેત્ ।

તસ્માત્સન્ધ્યાં ચ સ્નાનં ચ સૂતકેઽપિ ન સંત્યજેત્ ॥ યા૦

ભાવાર્થ:—બ્રાહ્મણ સાત દિવસ સંધ્યા-સ્નાનનો ત્યાગ કરવાથી શુદ્રપણું પામે છે માટે, સૂતકમાં પણ સંધ્યા અને સ્નાનનો ત્યાગ કરવો નહિ.

શ્રીપુલસ્ત્ય અને શ્રીયમ સ્મૃતિમાં પણ સૂતકમાં સંધ્યાનો આગ્રહ દર્શાવ્યો છે, તેથી સૂતકમાં સંધ્યા કરવાની સ્પષ્ટતા શ્રીપ્રયોગ પારિ-
જાતમાં આ પ્રમાણે સૂચવી છે.

સૂતકે મૃતકે કુર્યાત્ પ્રાણાયામમન્ત્રકમ્ ।

તથા માર્જન મંત્રાસ્તુ મનસોચ્ચાર્ય માર્જયેત્ ॥

ગાયત્રીં સમ્યગુચ્ચાર્ય સૂર્યાયાધ્યૈં નિવેદયેત્ ।

આચમનં ન વા કાર્યમુપસ્થાનં ન ચૈવ હિ ॥ પ્ર૦ પા૦ ॥

ભાવાર્થ:—મૃત સૂતકમાં, સંધ્યામાં પ્રાણાયામ મંત્રરહિત કરવા.

॥ दशगात्रविधिः ॥

નદી આદિ જલાશય કિંવા દેવસ્થાનાદિ પવિત્ર સ્થાને જઈને, સ્નાન કરી નવાં ઘોઘ પત્ર કરેલાં વસ્ત્ર-ઉપવસ્ત્ર ધારણ કરી, આ-ચમન-પ્રાણાયામ કરી, અપસવ્ય કરી, નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરી પ્રથમ નવ શ્રાદ્ધ* કરવું.

* આ નવ શ્રાદ્ધ પહેલા ત્રીજા પાંચમા સાતમા નવમા અને અગિયારમા દિવસે કરવાં. એટલા દિવસોમાં કદાપિ વધઘટ થતી હોય તો દશદિવસની અંતરમાં કરી દેવાં પ્રત્યેક શ્રાદ્ધમાં આગળ દર્શાવેલા વિધિ પ્રમાણે બે પિંડ મૂકવા. નવશ્રાદ્ધ ન થાય, તેનો પ્રત્યવાય સૂચ્યો નથી; પણ તે શ્રાદ્ધો કરવાથી પ્રેતને બહુ આનંદ અને સુખ થાય છે. થાય છે. તથા શ્રાદ્ધ કર્તાને અધિક ફલ થાય છે. એમ પદ્ધતિદારે સૂચ્યું છે.

પ્રથમેઽહિ તૃતીયેઽહિ પञ्चમે સત્તમે તથા ।

નવમૈકાદશે ચૈવ તન્નવશ્રાદ્ધમુચ્યતે ॥મિતાક્ષરા॥

પ્રથમેઽહિ તૃતીયે ચ પञ્ચસત્તનવસ્થપિ ।

દ્વૌ દ્વૌ પિંડૌ પ્રદાતવ્યૌ શેષે एकं तु विन्यसेत् ॥

સાવર્થ:—પહેલે ત્રીજે પાંચમે સાતમે નવમે અને અગિયારમે દિવસે કરવામાં આવતાં શ્રાદ્ધોને નવ શ્રાદ્ધ કહેવાય છે. તેમાં પહેલા, ત્રીજા, પાંચમા, સાતમા, અને નવમા દિવસે બે પિંડ આપવાં અને અગિયારમે દિવસે એક પિંડ અર્પણ કરવો.

અત્રાચ ૦ માસે ૦ પક્ષે ૦ તિથૌ ૦ વાસરે અમુકગોત્રસ્ય
અમુકપ્રેતસ્ય પ્રેતત્વવિમોક્ષાર્થં અદ્યેહનવશ્રાદ્ધમહં કરિષ્યે ।

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરી, નીચે પ્રમાણે બોલી જલ મૂકવું.

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત અયં તે ક્ષણમુપતિષ્ઠતામ્ ।

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી પાદાર્થં જલ નીચે મૂકવું.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત इदं पाद्यमुपતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચે પ્રમાણે બોલી એક દર્ભ દક્ષિણ દિશાબણી અથ
રહે એમ આસનમાટે મૂકવો.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત નવશ્રાદ્ધે इदमासनमुપતિષ્ઠતામ્ ।

તદનંતર એક અર્ધપાત્રમાં જલ પૂરી, દક્ષિણાચક્ર મૂકી, નીચે
પ્રમાણે બણી પ્રેતના આસનના દર્ભ ઉપર એ અર્ધ્ય અર્પણ કરવો.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત નવશ્રાદ્ધે इदमर्घ्यं तवोपતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી આચ્છાદન માટે એક કોરું વસ્ત્ર કિંવા સૂત્રતંતુ (કાચા
સૂતરનો તાંતણો) બીતો કરી નીચે પ્રમાણે બણી મૂકવો.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત इदमाच्छादनमुપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચે પ્રમાણે બણી ચંદન, પુષ્પ, ઘૂપ અને દીપ, અર્પણ
કરવાં.

અમુક ગોત્રાય અમુકપ્રેતાય અત્ર ચંદન ।

પુષ્પ ધૂપદીપશ્ચોપતિષ્ઠતામ્ ॥

તેપછી બ્રાહ્મણને એક આમાત્ર (સીધું.) અને જલ ભરેલો કુંભા
વસ્ત્ર દક્ષિણા સહિત આપવાનો નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરીને અર્પણ
કરવું.

**અમુક ગોત્રાય અમુકમેતાયેદમાપાત્રં સોપસ્કરં સોદકુંલં
સદક્ષિણમુપતિષ્ઠતામ્ ॥**

તેપછી પિંડ મૂકવાના સ્થાને નીચે પ્રમાણે બણી દર્ભસહિત તિ-
લોદક અને અ નેજન નિમિત્ત મૂકવું.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકમેત અવનેજનં મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

પછી તેજ સ્થલ ઉપર દક્ષિણાથ બે દર્ભ મૂકી તે ઉપર બે
પિંડ નીચે પ્રમાણે બણી મૂકવો.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકમેત નવશ્રાદ્ધે સક્તુપિંડમુપતિષ્ઠતામ્

તેપછી નીચે પ્રમાણે બણી તે બંને પિંડો ઉપર પ્રત્યવનેજ માટે
તિલોદક ચઢાવવું.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકમેત પ્રત્યવનેજનં મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્

તેપછી પિંડ ઉપર પ્રમાણે બોલી બનનો તાંતણો વીરણું ચંદન
અને ભાંગરાનાં ફૂલ ચઢાવવાં.

**અમુક ગોત્રાય અમુકમેતાય ઊર્ણામૂત્રં ઉશીરચંદનં મૃગ-
રાજં ચોપતિષ્ઠતામ્ ।**

તેપછી નીચે પ્રમાણે બણી ધૂપ, દીપ, નૈવેદ્ય, સોપારી, અને
દક્ષિણા, અર્પણ કરવાં.

અમુકગોત્રાય અમુકપ્રેતાય ધૂપં દીપં નૈવેદ્યં ફલદક્ષિણાં
ચોપતિષ્ઠતામ્ ॥

તેપછી નીચે પ્રમાણે બોલી શ્રીચિપ્યુભગવાન્તી પ્રાર્થના કરી
પિંડોનું વિસર્જન કરવું.

તેપછી નીચે પ્રમાણે બાણી શ્રાદ્ધસમાપ્તિ માની જલ મુકવું.

મયા યથા જ્ઞાનેન યથાશક્ત્યા કૃતં યન્નવશ્રાદ્ધંતત્પરિ-
પૂર્ણતામસ્તુ ० ।

તેપછી તે પિંડો અને વેરાયેલા દર્ભ અને તિલાદિ જલમાં
નાખી સ્નાન કરવું.

॥ પ્રથમ દિવસનું કર્તવ્ય ॥

પ્રથમ દિવસે શ્રાદ્ધકર્તાએ ઘેરની પહેરવાનું નવું વસ્ત્ર, અંતર્વસ્ત્ર
(અંતરવાસિયું) ચોખ્ખા અને ચોખ્ખા રાંધવાનું મારીનું અથવા ધાતુનું
પાત્ર બાણું, દર્ભ, જલ, તલ, રૂ, ધી, જલપાત્ર, અને આચમની
પંચપાત્ર, મોટી તરબાણીઓ, આદિ પૂજન સાહિત્ય, ઘડેનો લોટ,
ઉનનો દોરો વીરણનો વાજો ભાંગરાનાં ફુલ, રાજા દ્રાક્ષ, સોપારી,
દક્ષિણાર્થ દ્રવ્ય, સર્વાંપધિ અને ફૂલ છત્યાદિ સાહિત્ય લઈ નદી
આદિ પવિત્ર જલાશયપ્રતિ જઈ શ્રાદ્ધ કરવાને યોગ્ય નિરૂપદ્રવે શુદ્ધ
ભૂમિનો નિશ્ચય કરી શ્રાદ્ધ કરવાના સ્થલને ગોમયથી લીપી પોતે પ્રથમ
નીચેના વિધિથી શ્રુતિકા સ્નાન કરવું:—

જલાશય પાસે જઈ મંત્રવિના આચમન પ્રાણાયામ કરી નીચે પ્રમાણે બોલી સંકલ્પ કરવો:—

અત્રાચ ૦ માસે ૦ પક્ષે ૦ તિથૌ ૦ વાસરે અમુકગોત્રસ્ય
અમુકપ્રેતસ્ય દાહજનિતપીડોપશમનાર્થં મૃત્તિકાસ્નાનમહં કરિષ્યે

તે પછી નીચેનો મંત્ર બાણી શુદ્ધ મૃત્તિકા જલમાં મિશ્ર કરી સર્વાંગે લેપ કરવો.

ૐ इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधानिदधे पदम् ।

समूढस्य पांसुरे स्वाहा ॥

તે પછી જલમાં તીર્થભાવના કરી સ્નાન કરી, માનસી સંધ્યા કરી નવા અને બીના વસ્ત્રે શ્રાદ્ધ કરવાના સ્થલ પાસે જઈ-જંતુ વિનાની શુદ્ધ ભૂમિમાં જગથી પ્રોક્ષણ કરી અગ્નિ સળગાવી મૃત્તિકાના પાત્રમાં ચોખા રંધાવા માટે મૂકવા. તેપછી શ્રાદ્ધ કરતાં પહેરવા આણેલું વસ્ત્ર અંતર્વસ્ત્ર, જે પ્રથમ ઘોઘને સૂકવ્યાં હોય તે પહેરી લઈ વાયુ બાધન કરે એવા સ્થલે દીપક પ્રકરી દર્ભાસન પર સ્થિર-તાથી શ્રાદ્ધ કરવા માટે શ્રીવિષ્ણુભગવાનનું સ્મરણ કરીને બેસવું.

તે પછી મંત્રરહિત આચમન પ્રાણાયામ કરી શિખા બાંધી, દર્ભ-ધારણ કરી નીચે પ્રમાણે અવયવશ્રાદ્ધનો સંકલ્પ કરવો.

અત્રાચ ૦ માસે ૦ પક્ષે ૦ તિથૌ ૦ વાસરે અમુક ગોત્રસ્ય
અમુકપ્રેતસ્ય પ્રથમેહનિ શિરો નિષ્પત્યર્થં અવયવ શ્રાદ્ધમહં કરિષ્યે

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરી અપવિત્રઃ પવિત્રો વાં ૦ એ મંત્ર

ભણી એ શ્રાદ્ધ ભૂમિ શ્રાદ્ધસાહિત્ય અને પોતાના શરીરે શુદ્ધ જલમાં દર્ભ બોળાને માર્જન કરવું. તથા તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી સંકલ્પ કરવો.

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેતસ્ય પ્રથમેઽહનિ શિરોનિષ્પત્ત્યર્થે પિંડપ્રદાનમહં કરિષ્યે ।

તે પછી પિંડપ્રદાન કરવાના સ્થળે નીચેપ્રમાણે બોલીઅવતેજનનું જલ મૂકવું.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુક પ્રેત પ્રથમેઽહનિ શિરોનિષ્પત્ત્યર્થે પિંડસ્થાને અવતેજનં મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તે પછી દક્ષિણ ભણી અથ રહે એમ ભૂમિપર દર્ભ પાથરી તે ઉપર ઘઉંના લોટનો ટ્રાઠા જેવડો કરીને એક પિંડ નીચે પ્રમાણે ભણીને મૂકવો.×

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત પ્રથમેઽહનિ શિરો નિષ્પત્ત્યર્થે એષ પિંડો મદત્તસ્તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તે પછી તે પિંડ ઉપર નીચે પ્રમાણે બોલી પ્રત્યવતે, જનનું જલ મૂકવું.

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત પિંડોપરી પ્રત્યવતેજનં મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ ॥

× एकोद्दिष्टे सपिण्डे च कपित्थं तु विधीयते ।

नालिकेर प्रमाणं तु प्रत्यब्दे मासिके तथा ॥

તે પછી લોટવાળો હાથ ઘેઠ તે પિંડ ઉપર નીચે પ્રમાણે
બોલી જાનતા તંત્રણો ચલાવવો.

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેતઉર્ગામુત્રં મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી તે પિંડને વીરજીવાળાનું ચંદન
ચલાવવું.

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત ઉર્ગીરચંદનં મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી તે પિંડ ઉપર ભાંગનારાં ફુલ
ચલાવવાં.

**અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત અંગરાજપુષ્પં મદત્તં તવો-
પતિષ્ઠતામ્ ।**

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી રાગના ફુલ કરવો.

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેતરાલધુપો મદત્તસ્તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી દીપક અર્પણ કરવો.

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત એપરીપો મદત્તસ્તવોપતિષ્ઠતામ્

તીર્થે દર્શે ચ સંપ્રાપ્તે કુક્કુટાંડ પ્રમાણતઃ

મહાલયે ગયાશ્રાદ્ધે કુર્યાદામલકોપમં ॥ દેવલસ્મૃતિ ॥

ભાવાર્થ:—એકદિટ અને અર્પિટ શ્રાદ્ધમાં ઠોડાના પ્રમાણના
પ્રત્યેક માસિક અને વાર્ષિક શ્રાદ્ધમાં કુકડાના ઇંડા જેવડા તથા ભાદ્રપદ-
ના મહાલય અને ગયા શ્રાદ્ધમાં આંબળાના પ્રમાણના પિંડ મૂકવા.

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી દ્રાક્ષનું નૈવેદ્ય અર્પણ કરવું.

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેતદ્રાક્ષનૈવેદ્યં મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી ચોપારી અને દક્ષિણા અર્પણ કરવી.

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત ફલદક્ષિણે મદત્તૌ તવોપતિષ્ઠતામ્

તેપછી સત્થ કરી આચમન કરી નીચે પ્રમાણે આશ્મણ બો-
ળવંતો અંકુષ કરવો.

**કરિષ્યમાણ બ્રાહ્મણમેક ભોજનં યથાકાલે અમુક ગોત્રાય
અમુકપ્રેતાય ક્ષુધોપશમનાર્થં મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્**

‘તે પછી આ પિંડપ્રદાનવડે પ્રેતની સદ્ગતિ થાઓ’ એવી ભાવના
કરી શ્રીવિષ્ણુ ભગવાનને નમસ્કાર કરવો, તથા તે પછી એક તરભા-
ણામાં જલ પૂરી તેમાં દૂધ, તલ, જવ અને સર્વાપદિ નાંખી તેમાંથી
એક અંજલિ (ખોખો) ભરી નીચે પ્રમાણે ભણી પિંડ ઉપર ચઢાવવો.

**અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત દાહ જનિત તૃષોપશમનાર્થં
પિંડસ્યોપરિ ઇષદુગ્ધાતિલતોયાંજલિર્મદત્તસ્તવોપતિષ્ઠતામ્ ।**

તે પછી તે તરભાણામાં વંચલા શેષ જલની પિંડ ઉપર
ધારા કરવી.

તે પછી પ્રેતને મોક્ષગતિ પમાડવા માટે શ્રીમહાવિષ્ણુની નીચે
પ્રમાણે પ્રાર્થના કરવી.

અનાદિનિધનોદેવઃ શંખચક્રગદાધરઃ ।

અક્ષય્યઃ પુણ્ડરિકાક્ષ પ્રેતમોક્ષ પ્રદો ભવ ॥

નારાયણઃ સુરશ્રેષ્ઠઃ લક્ષ્મીકાંત વરપદ ।

અનેન તર્પણે નાથ પ્રેત મોક્ષપ્રદો ભવ ॥

હિરણ્ય ગર્ભ પુરુષવ્યક્તાવ્યક્ત સ્વરૂપિણે ।

અસ્ય પ્રેતસ્ય મોક્ષાર્થે સુપ્રીતો ભવ સર્વદા ।

તેપછી રાંધેલા ભાતમાંથી ઝાંઝાસ, શ્વાનગ્રાસ, અને વાયસખલિ, કાઢી શેષ વધેલો ભાત ગરીબ ગરીબાં ભીખારીને આપી દેવો.

તે પછી નીચે પ્રમાણે ભણી એક નાનો ખાટો કરી તેમાં પ્રેતના ઉદ્દેશથી જરા તેલનો છાંટો નાંખી નીચે પ્રમાણે બોલવું.

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત તૈલેનાભ્યંક્ત્વ । કલ્કેતોદ્વતર્ય ।

ઉષ્ણોદકેન સ્નાહિ શિતોદકેન સ્નાહિ ।

તેપછી સત્ય કરી નીચેપ્રમાણે ભણી શ્રાદ્ધપરિપૂર્ણતાનું જલ મૂકવું.

અગ્રપ્રથમદિવસ નિમિત્તં અવયવશ્રાદ્ધં બ્રાહ્મણાનાં વચનાત્
શ્રીવિષ્ણો પ્રસાદાત્ પરિપૂર્ણતામસ્તુ ।

તેપછી મૂકેલો પિંડ ઉપાડી લઈ જલમાં પધરાવવો અને તે પછી ઇચ્છા હોય તો સ્નાન કરવું નહિ તો માંત્રિક સ્નાન કરી શ્રી વિષ્ણુનું સ્મરણ કરી શ્રાદ્ધ કર્તાએ ઘેર જવું.

॥ શ્રાદ્ધકર્તાને ધારણ કરવાના નિયમો ॥

શ્રાદ્ધ કરનાર પુત્રાદિએ સમગ્ર ઇન્દ્રિયોના નિગ્રહપૂર્વક અષ્ટ પ્રકાર-
નું બ્રહ્મચર્ય (સ્ત્રીનું સ્મરણ, તેના ગુણાદિનું કથન, તેની સાથે ક્રીડા,
પ્રીતિપૂર્વક વારંવાર સ્ત્રીનું દર્શન, ગુપ્ત સંભાષણ, સંભોગનો સંકલ્પ,
નિશ્ચય અને સંભોગ.) પાળવું. શયન અને આસન ભૂમિપર કરવાં.
એક ખીજને સ્પર્શસ્પર્શ કરવો નહિ, અંગ ચંપાવવું નહિ, વાળ ઓ-
ળાવવા નહિ, ઘડી ચોખા કે જવ આદિ હવિષાન્નનું દિવસના અંત
ભાગમાં પણ દિવસ છતાં એક વાર જમવું. આહાર સાત્વિક અને
લઘુ કરવો. કોઈ ઉપર ક્રોધ કરવો નહિ. સરલતાથી વર્તવું. અસત્ય
બાષણ કરવું નહિ. લાડુ, કંસાર, માલપૂચા કે પાયસાન્ન આદિ મિષ્ટ-
ગળ્યા પદાર્થો વૃદ્ધનું મરણ થયું હોય તો પણ દશ દિવસ સુધીમાં
ખાવા નહિ. ભોજન કરવા બેસતાં એક મનુષ્યને થાય એટલું અન્ન
લઈ મરનારના ઉદ્દેશે કોઈ દીન અભ્યાગતને આપવું. શ્રાદ્ધ કર્તાના
મૂખ સાત નિયમો મિતાક્ષારાકારે દર્શાવ્યા છે કે:—

દન્તધાવન તામ્બુલ સ્નિગ્ધ સ્નાનમ ભોજનમ્ ।

રત્યૌષધપરાન્નાનિ શ્રાદ્ધ કૃત્સત્તવર્જયેત્ ॥

ભાવાર્થ:—શ્રાદ્ધ કર્તાએ દાંતણુ કરવું નહિ, પાન ખાવું નહિ,
તેલ ચોળીને નહાવું નહિ, ઉપવાસ કરવો નહિ, સ્ત્રીસંગ કરવો નહિ,
ઔષધ અને પરાન્ન ખાવાં નહિ, એ સાત નિયમો પાળવા.

॥ ક્ષીરોદકનિધાન ॥

ત્રણ દિવસથી ત્રણ* દિવસ સુધી નિત્ય સૂર્યાસ્ત સમયે હાપરા ઉપર કે અગાશી ઉપર અંતરિક્ષમાં ચાર રસ્તા એકઠા થતા હોય ત્યાં અગર તુળસી કે પિંપળાના વૃક્ષ તળે એક લાકડાના લોઢાના ખીલા વિનાના પાટલા ઉપર એ માટીનાં કુણ્ડાં કરી તેમાં નીચેના વિધિથી એકમાં દૂધ અને એકમાં પાણી ભરી પ્રેતના ઉદ્દેશે મૂકવું.

પ્રથમ રનાન કરી કે હાથ પગ ઘોઘ શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરી માટીનાં એ પાત્રો ખનાવી તે પાટલા ઉપર મૂકી પોતે આસનપર દક્ષિણાભિ-મુખે એસી મંત્ર રહિત આચમન પ્રાણાયામ કરી નીચે પ્રમાણે સંક-લ્પ કરવો:—

અત્રાઘ ૦ માસે ૦ પક્ષે ૦ તિથૌ ૦ વાસરે અમુકગોત્રસ્ય
અમુક પ્રેતસ્ય આપ્યાયનાર્થં તાપોપશ્મનાર્થં ચાકાશે મૃન્મૃયે
પાત્રે ક્ષીરોદકયો નિધાનમહં કરિષ્યે ।

તેપછી તે મૂકેલાં પાત્રોમાં નીચેના મંત્ર ભણી એકમાં શુદ્ધ
જલ ભરવું તે એકમાં દૂધ ભરવું:—

* સૂર્યેઽસ્તમાગતે તાર્ક્ય સ્મશાને વા ચતુષ્પથે ।

દુગ્ધં ચ મૃન્મયે પાત્રે તોયં દધાદિનત્રયમ્ ॥

ભાવાર્થ:—હે ગરુડ સૂર્યાસ્ત થયે ત્રણ દિવસ સુધી સ્મશાનમાં
કિંવા ચાર રસ્તાઓના સંધિમાં, માટીના પાત્રોમાં, પ્રેતના ઉદ્દેશે, દૂધ
અને પાણી મૂકવાં.

સ્પશ્નાનનલદગ્ધોસિ પરિત્યક્તોસિ વાન્ધવૈઃ । इदं नीरमिदं
क्षीरमत्रस्नाहि इदं पिव ॥

તેપછી મરનારના નામ ગોત્રના ઉચ્ચાર પૂર્વક પ્રેતને સ્નાન કરવાની અને દૂધપાન કરવાની નીચે પ્રમાણે બોલી પ્રાર્થના કરવી.

अमुक गोत्रस्य अमुकप्रेत अनेन जलेन स्नाहि ।

अमुक गोत्रस्य अमुक प्रेतात्रेदं क्षीरं पिव ।

अनेन प्रेताप्या यनमस्तु । प्रेतस्य तापो पशान्तिरस्तु ।

॥ द्वितीय दिवसनું कर्तव्य ॥

પ્રથમ દિવસની પેઠે* શ્રાદ્ધકર્તાએ ઘેરથી પહેરવાનાં વસ્ત્ર અને શ્રાદ્ધસામગ્રી વગેરે લઈ શ્રદ્ધભૂમિ લીપી તૈયાર કરી સ્નાન કરી અરપૃષ્ઠ શુદ્ધ નવું વસ્ત્ર પહેરી બાત કરવા બોળા રંધાવા મૂઠી આસનપર બેસી આચમન પ્રાણાયામ કરી નીચેપ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

अत्राद्य ० मासे ० पक्षे ० तिथौ ० वासरे अमुक गोत्रस्य

* પ્રથમેઽહનિ યર્તિપટ્ટો દીયતે વિધિપૂર્વકમ્ ।

तेनैव विधिनाश्वेन नवपिंडान् प्रदापयेत् ॥ गरुडपु० ॥

અર્થ:—પૃહેલા દિવસે જે વિધિથી ને જે અન્નથી પિંડદાન થાય તેજ વિધિવડે ને તેજ અન્નથી, બાકીના નવે દિવસોના પિંડ આપવા.

અમુક પ્રેતસ્ય દ્વિતીયેઽહનિ કર્ણાક્ષિમુખનાસિકા નિષ્પત્ત્યર્થે
અવયવશ્રાદ્ધમહં કરિષ્યે ।

તેપછી આસનપર દક્ષિણાભિમુખે એસી અપવિત્ર:પવિત્રોવાં
એ મંત્રવડે શ્રદ્ધાભૂમિ, શ્રાદ્ધસામગ્રી અને પોતાના શરીરે જલથી પ્રો-
ક્ષણ કરી નીચેપ્રમાણે બોલી મંકલ્પ કરવો:—

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેતસ્ય દ્વિતીયેઽહનિ કર્ણાક્ષિમુખ-
નાસિકાનિષ્પત્ત્યર્થે પિંડપ્રદાનમહં કરિષ્યે ।

તેપછી પિંડપ્રદાન કરવાના સ્થલે નીચે પ્રમાણે બોલી અવને-
જનનું જળ મંકલું.

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત દ્વિતીયેઽહનિ કર્ણાક્ષિ મુખના
નાસિકા નિષ્પત્ત્યર્થે પિંડસ્થાને અવનેજનં મદત્તં તવો પતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી દક્ષિણબાણી અથ રહે એમ ભૂમિ ઉપર દર્ભ પાથરી
તે ઉપર ધઉના લોટનો કોઠાજેવડો એક પિંડ કરીને નીચે પ્રમાણે
બાણીને મૂકવો.

અમુક ગોત્ર અમુકપ્રેત દ્વિતીયેઽહનિ કર્ણાક્ષિમુખનાસિકા
નિષ્પત્ત્યર્થે એષ પિંડો મદત્તસ્તવો પતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બોલી તે પિંડપર પ્રત્યવનેજનનું જલ મૂકવું.

અમુક ગોત્રસ્ય અત્રકપ્રેત પિંડોપરિ પ્રત્યવનેજનં મદત્તં
તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી તે લોટવાળો હાથ ધોઈ તે પિંડ ઉપર નીચેપ્રમાણે
ખોલી બનનો તાંતણે ચઢાવવો.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત ઝર્નાસૂત્રં મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બણી તે પિંડને વીરણુળાળાનું ચંદન ચઢાવવું.

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત ડશીરચંદનં મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે ખોલી તે પિંડ ઉપર બાંગરાનાં ફૂલ ચ-
ઢાવવાં.

**અમુક ગોત્રસ્ય અમુક પ્રેત મુંગરાજપુષ્પં મદત્તં તવો
પતિષ્ઠતામ્ ।**

તેપછી નીચેપ્રમાણે બણી રાળનો ધૂપ કરીને અર્પણ કરવો.

અમુક ગોમુસ્ય અમુકપ્રેત રાલધૂપો મદત્તસ્તવો પતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બણી દીપક અર્પણ કરવો.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત ઇષ દીપો મદત્તસ્તવો પતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે ખોલી દ્રાક્ષનું નૈવેદ્ય અર્પણ કરવું.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત દ્રાક્ષનૈવેદ્યં મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે ખોલી સોપારી અને દક્ષિણા અર્પણ કરવાં.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત ફલદક્ષિણાં મદત્તે તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી સવ્ય કરી આચમન કરી નીચેપ્રમાણે આશ્વણુ બોળ-
નનો સંકલ્પ કરવો.

કરિષ્યમાણબ્રાહ્મણમેક ભોજનં થયા કાલે અમુકગોત્રાય
અમુકપ્રેતાય ક્ષુધોપશમનાર્થં મદત્તં તત્રોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી આ પિંડપ્રદાનવડે પ્રેતની સહગતિથાઓ એવી ભાવના
કરી શ્રીવિષ્ણુભગવાનને નમસ્કાર કરવો. એને તે પછી એક તર-
ભાણમાં જલે પૂરી તેમાં દૂધ તલ જલ અને સર્વોપધિ નાંખી તેમાંથી
ત્રણ અંજલિઓ (ખોળા) ભરી નીચેપ્રમાણે ત્રણવાર બોલી પિંડ
ઉપર ચઢાવવા.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુક પ્રેતદાહજનિતનૃંણાંપશમનાર્થં પિંડ-
સ્યોપરિ એષ દુગ્ધતિલતોયાંજલિર્મદતસ્તત્રો પતિષ્ઠતામ્ ।

એપ્રમાણે બીજા દિવસના પિંડને ત્રણ અંજલિ (ખોળા) ભરી
જલ ચઢાવી શેષ વધેલા જલની પિંડ ઉપર ધારા કરી નીચે પ્રમાણે
બાણી પ્રેતને સહગતિ આપવા સારુ શ્રીવિષ્ણુભગવાનની પ્રાર્થના કરવી.

અનાદિ નિધનો દેવઃ શંભ ચક્રગદાધરઃ ।

અક્ષયઃ પુન્ડરિકાક્ષઃ પ્રેત મોક્ષપદો ભવ ॥

નારાયણઃ સુરશ્રેષ્ઠ લક્ષ્મીકાંત વરપદ ।

અનેન તર્પણે નાથ પ્રેતમોક્ષપદો ભવ ॥

હિરણ્યગર્ભઃ પુરુષ વ્યક્તાવ્યક્તસ્વરૂપિણે ।

અસ્ય પ્રેતસ્ય મોક્ષાર્થં સુપ્રીતો ભવ સર્વદા ॥

તેપછી રાંધેલા ભાતમાંથી ગૌઆસ શ્વાનઆસ અને વાયસ બલિ
કાઢી શેષ વધેલો ભાત કોઈ ક્ષુધાર્ત દીન ગનુપ્યને આપી દેવો.

तेपछी अउ नाना भाडाभां प्रेतना छेइथी तेबने छथे नांभी नीचे प्रभावे गेलहुं.

अमुक गोत्रस्य अमुकप्रेत तैलेनाभ्यंक्ष्व । कलहेनोद्वर्तच ।
उष्णोदकेन स्नादि ।

तेपछी सब्य करी नीचेप्रभावे ओझी पीन दिवसना आइती पूर्णतानुं नल गइल.

अत्राय द्वितीय दिवसनिमित्तं अवयव श्राद्धं ब्राह्मणानां
वचनात् श्रीविष्णाः प्रसादात् परिपूर्णतामस्तु ।

तेपछी मुहूर्त पिर उपाडी लघु नलभां पधनचरो अने ते पछी स्नान करहुं. अलक्षित होय तो भांविध स्नान करहुं ने ते पछी बेरथी लवायेलां सर्व साहित्यो संभाणा लक्ष श्रीविष्णुभगवाननुं स्मरणुं करतां बेर नहुं.

॥ तृतीय दिवसनुं कर्तव्य ॥

पढेला—पीन दिवसोनी पेड न श्राद्ध कर्ताये बेरथी सर्व जेधतां साहित्यो लघु, नृणाशय प्रति नध, श्राद्ध लूमि तैयार करी स्नान करी लात रवाचा मूझी आसनपर जेसी, आयमन प्राणायाम करी, नीचेप्रभावे अंक्ष्व करवो.

अत्राय ० मासे ० पक्षे ० तिथौ ० वासरे अमुक गो-
त्रस्य अमुक प्रेतस्य तृतीयेऽहनि ग्रीवाभुजवक्ष निष्पत्यर्थं अव-

યવ શ્રાદ્ધમહં કરિષ્યે ।

તેપછી આસનપર દક્ષિણાભિમુખે બેસી અપાવિત્ર પાવિત્રો વાઠ
એ મંત્રથી શ્રાદ્ધભૂમિ શ્રાદ્ધસામગ્રી અને યજ્ઞમાનના શરીરે જલથી
ત્રોક્ષણુ કરી નીચેપ્રમાણે બોલી સંકલ્પ કરવો.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુક પ્રેતસ્ય તૃતીયેઽહનિ ગ્રીવા મુજવક્ષ
નિષ્પત્ત્યર્થે પિંડપ્રદાનમહં કરિષ્યે ।

તેપછી પિંડપ્રદાન કરવાના સ્થાને નીચેપ્રમાણે બોલી અવતેજનનું
જલ મૂકવું.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત તૃતીયેઽહનિ ગ્રીવામુજવક્ષનિષ્પ-
ત્ત્યર્થે પિંડસ્થાને અવતેજનં મદત્તં તત્રોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી ભૂમિપર દક્ષિણાચર્ધર્ભ પાથરી તે ઉપર કોડા જેવડો ઘડના
લોટનો એક પિંડ કરીને નીચે પ્રમાણે બોલીને મૂકવો.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેતસ્ય તૃતીયેઽહનિ ગ્રીવામુજવક્ષનિ-
ષ્પત્ત્યર્થે એષ પિંડો મદત્તસ્તત્રોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચે પ્રમાણે બોલી તે પિંડ ઉપર પ્રત્યવતેજનનું જલ મૂકવું.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત પિંડોપરિ પ્રત્યવતેજનં મદત્તં તત્રો-
પતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી લોટવાળો હાથ ધોઈ તે પિંડ ઉપર નીચે પ્રમાણે બોલી
બીનનો તાંતણો ચઢાવવો.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત ઝર્ણાસૂત્રં મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બોલી પિંડને વીરણુવાળાનું ચંદન ચઢાવવું.

અમુકગોત્રસ્ય અમુક પ્રેત ડશીરચંદનં મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બણી પિંડપર ભાંગરાનાં ફૂલ ચઢાવવાં.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુક પ્રેત ભુંગરાજપુષ્પં મદત્તં તવોપતિ-
ષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બણી રાગનો ધુપ કરી અર્પણ કરવો.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત રાલધુ મો મદત્તસ્તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બોલી દીપક અર્પણ કરવો.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત એષ દીપો મદત્તસ્તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બોલી દ્રાક્ષનું નૈવેદ્ય અર્પણ કરવું.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત દ્રાક્ષનૈવેદ્યં મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બણી ફૂલ દક્ષિણા અર્પણ કરવાં.

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત ફલદક્ષિણે મદત્તે તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી સવ્ય કરી આગમન કરી નીચેપ્રમાણે બણી આદ્યજ્ઞો-
ગનનો સંકલ્પ કરવો.

કરિવ્યમાણ બ્રાહ્મણમેક ભોજનં યથાકાલે અમુક ગોત્રસ્ય
અમુકપ્રેતાય ક્ષુધોપશમનાર્થં મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી આ પિંડપ્રદાનવડે પ્રેતની સહગતિ થાઓ એવી ભાવના કરી શ્રીવિષ્ણુભગવાનને નમસ્કાર કરવો. અને તેપછી એક તરભાણામાં જલ ભરી તેમાં દૂધ તલ જવ અને સર્વૌષધિ નાંખી તેમાંથી પાંચ અંજલિઓ ભરી નીચે પ્રમાણે પાંચવાર બોલી પિંડ ઉપર ચઢાવવા.

**અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેતદાહ જનિતતૃષોપશમનાર્થં પિંડ-
સ્યોપરિ ઇષદુગ્ધાતિ ક્તોયાંજાલિર્મદ્દત્તસ્ત્રોપતિષ્ઠતામ્ ।**

એપ્રમાણે ત્રીજા દિવસના પિંડને પાંચ અંજલિ જલ ચઢાવી શેષ વધેલા જલની પિંડ ઉપર ધારા કરી નીચેપ્રમાણે ભણી પ્રેતને સહગતિ આપવા સારું શ્રીવિષ્ણુભગવાનની પ્રાર્થના કરવી:--

અનાદિનિધનો દેવઃ શંખ ચક્ર ગદા ધરઃ ।

અક્ષયઃ પુણ્ડરિકાક્ષઃ પ્રેત મોક્ષપદો ભવ ॥

નારાયણઃ સુરશ્રેષ્ઠઃ લક્ષ્મીકાંત વરપદ ।

અનેન તર્પણેનાથ પ્રેતમોક્ષ પ્રદો ભવ ॥

હિરણ્ય ગર્ભ પુરુષ વ્યક્તા વ્યક્ત સ્વરૂપિણે ।

અસ્ય પ્રેતસ્ય મોક્ષાર્થં સુપ્રીતો ભવ સર્વદા ॥

તેપછી રાંધેલા ભાતમાંથી ગૌગ્રાસ, શ્વાનગ્રાસ અને વાયસગ્રાસ કાઢી શેષ વધેલો ભાત કોઈ કુધાર્ત દીન મનુષ્યને આપી દેવો.

તેપછી આગળ પ્રમાણે ખાડામાં પ્રેતના ઉદ્દેશથી થોડું તેલ ચંદન અને જલ નાંખી નીચે પ્રમાણે બોલવું.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપેતૈત્લેનાધ્યક્ષ્વ । ગન્ધેનોદ્વર્તય ।
ઉષ્ણોદકેન સ્નાહિ । શીતોદકેન સ્નાહિ ।

તેપછી સવ્ય કરી નીચેપ્રમાણે બેઢી ત્રીજાદિવસના શ્રાદ્ધની
સમાપ્તિનું જલ મૂકવું.

અત્રાઘ તૃતીય દિવસ નિમિત્તં અવયવશ્રાદ્ધં બ્રાહ્મણાનાં
વચનાત્ શ્રી વિષ્ણો પ્રસાદાત્ પરિપૂર્ણતામસ્તુ ।

તેપછી મૂકેલો પિંડ ઉપાડી લઈ જલમાં પધરાવી સ્નાન કે
માંત્રિકસ્નાન કરી સર્વ સાહિત્ય સંભાળી લઈ શ્રીવિષ્ણુભગવાનનું સ્મરણ
કરતાં ઘેર જવું.

॥ ચતુર્થ દિવસનું કર્તવ્ય ॥

પ્રેતકલ્પ તથા પદ્ધતિકારે ચોથા દિવસે અસ્થિસંચય કરવાનું
કર્તવ્ય છે*

તેમાં પથમ ઘેરથી દૂધ, માટીનો ઘડો, તલ, દર્ભ, પીળા લૂગડાનો
કડકો, કોદાળો કે કોશ વગેરે બોદવાનું સાધન, ચક્ષુર્દર્ભ (કંકુ અગર
કસ્તુરી કપૂર અને સુખડ વગેરેથી મિશ્ર કરેલું ચંદન) શેવાળ જળ-
પાત્ર, ધી અને આગળના દિવસોની પેઠે સમગ્ર શ્રાદ્ધસામગ્રી, લઈ
સ્મશાન મૂકવા જવું. ત્યાં જઈ જલાશયમાં સ્નાન કરી શુદ્ધ વસ્ત્ર
પહેરી મંત્ર રાહત આચમન પ્રાણાયામ કરી દક્ષિણાભિમૂળે બેસી નીચે

* ચતુર્થેસંચયઃ કાર્યઃ સાગ્નિકૈશ્ચ નિરગ્નિકૈઃ ।

પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

અત્રાચં માસેં પક્ષેં તિથીં વાસરે અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેતસ્ય પુણ્યલોકફલાવાદ્યર્થે અસ્થિસંચયનકર્મં હં કરિષ્યે ।

એપ્રમાણે સંકલ્પ કરી ત્રણુથી અધિક યથાશક્તિ અનુકૂલતાએ આક્ષણબોજનનો નીચેપ્રમાણે બોલી સંકલ્પ કરવો.

યથાકાલે યથાશક્ત્યા બ્રાહ્મગાન્ ભોજયિષ્યે ।

તેપછી પ્રથમ ચિતા બગતી હોય તેને દૂધવડે છાંટવી. તેપછી જલથી છાંટી, વડ અથવા ખાખરાનાં પાનડાંના એ મોટા પડિયા કરી, ચિતાભસ્મમાં ઢંકાઈ ગયેલાં સમગ્ર અસ્થિ જમણા હાથનો અંગુઠો અને કનિષ્ઠિકાવડે વિણી લઈ, એક પડિયામાં એકઠાં કરવાં. તે જે ભસ્મ હોય તેને પાસે નદી હોય તો તેમાં વહેવરાવવી; નહિ તો તેનો ઢગણો કરી, તે ઉપર માટીનો ઘડો જલથી ભરી ઢાંક્યા વિના મૂકવો. તે પછી તે વિણેલાં અસ્થિને ઘીથી પ્રોક્ષણ કરી તેમાં શેવાળ મૂકી યક્ષકર્દ્દમનું-ચંદન છાંટવું યક્ષકર્દ્દમમાં સમગ્રચંદન ન મળે તો જે જે મુગંધપદાર્થનું ચૂર્ણ મળે તે તે નાંખવું* તેપછી ત્યાંથી અગ્નિકોણમાં જઈ

તૃતીયેઽહિ દ્વિતીયે વા કર્તવ્યાશ્ચાવરોધતઃ ।

અર્થઃ—સામિક કે નિરસિકનું મરણ થયું હોય તો પણ અસ્થિસંચય ચોથા દિવસે કરવો. અને કદાપિ ચોથા દિવસે પંચક કે શનિવાર આદિ કુયોગોનો અવરોધ આવતો હોય તો ત્રીજા કિંવા બીજા દિવસે પણ કરવો અસ્થિસંચયનં તૃતીય દિનેવા (અસ્થિ સંચય ત્રીજા દિવસે પણ કરવો.) એવો પણ મત છે.

* યક્ષકર્દ્દમ વિષે ધન્વંતરીએ કહ્યું છે કે:—

એક ગતિ (ખાડો) કરી તેમાં ખીજું વસ્ત્ર પાથરી તે અસ્થિવાળો પડિયો મૂકી તે ઉપર ખીજો પડિયો ઢાંકી તે ઘડામાં મૂકી વસ્ત્ર લપેટી ઘડાને ઢાંકી વસ્ત્રથી લપેટી તે ખાડો પૂરવો. કેટલાક પ્રથમથીજ એજ માટીના ઘડામાં પિંપળાનાં પાન મૂકી તેમાં અસ્થિ મૂકી ધી શેવાળ અને ચંદન વગેરે નાંખી ઘડાને ઢાંકી ખાડામાં મૂકી ખાડો પૂરે છે, એ વિશેષ સારું છે. તેપછી તે ખાડા ઉપર દૂધ સીંચી પાણી છાંટવું.

અસ્થિ રાખીમૂક્યા કરતાં તે જ દિવસે શ્રાદ્ધકર્તાએ પોતાના ખીજા બાઈ કે વિદ્યાસુ સંબંધીને મોડલી ગંગા, નર્મદા, સરસ્વતી, વગેરે જે તીર્થમાં પધરાવવાં હોય તે મરનારના દશાહ પહેલાં જ તે અસ્થિ તીર્થોદ્ધમાં જાય એમ કરવું. કારણ કે દશ દિવસ પહેલાં જ તે અસ્થિ તીર્થમાં પધરાવવાનું શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે.

અંતર્દશાહં યસ્યાસ્થિ ગંગાતોયે નિમજ્જતિ ।

ન તસ્ય પુનરાવૃત્તિર્બ્રહ્મલોકાત્કદાચન ॥ ગ૦ પુ૦ ॥

ભાવાર્થ:—જેનાં અસ્થિ દશ દિવસની અંતરમાં ગંગાના જલમાં પડે છે, તો તેની બ્રહ્મલોકમાંથી ક્યારે પણ પુનરાવૃત્તિ થતી નથી.

કુઙ્કુમાગરુકસ્તુરી કર્પૂરં ચંદનં તથા

મહાસુગાન્ધિરિત્યુક્તં નામતો યક્ષકર્દમઃ ॥ ધન્વન્તરી ॥

ભાવાર્થ:—કંક અગર કરતુરી, કપુર, અને સુખડ, એના સમ-ભાગે મિશ્રણને મહા સુગંધી કહેવાય છે. અને એને જ ખીજા નામથી યક્ષકર્દમ કહેવાય છે.

સ્થાપયેત્તત્ર સજલમતાચ્છાદ્યમુલ્લંઘટં ॥ ગ૦ પુ૦ ॥

અર્થ: તે ભસ્મપુંજ ઉપર જલસહિત ઘડો મુખ દેખ્યા-
વિના મૂકવો.

તેમણે અસ્થિ, દશાહ પહેલાં જ તીર્થોદકમાં પહોચે તેમ કરવું.
ને કદાપિ તેમ ન જ અને તેમ હોય તો પછી ઉપર ખતાવ્યા પ્રમાણે
આગળનાં દાટી પાછું વાળીને ન બેતાં ત્યાંથી સ્નાન કરવા
સારુ જણાવેલું. ત્યાં સ્નાન કરી આગળના દિવસોની પેઠે જ
નીચેના વિધિથી ચતુર્થ દિવસનું શ્રાદ્ધ કરવું.

આગળની પેઠે જ શ્રાદ્ધભૂમિ તૈયાર કરી સ્નાન કરી પવિત્ર વસ્ત્ર
પહેરી ચોખ્ખા રંધાવા મૂકી આસનપર બેસી પૂર્વવત્ આચમન પ્રાણાયામ
કરી નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો:—

અગ્રાદ્ય૦ માસે૦ પક્ષે૦ તિથૌ૦ વાસરે અમુક ગોત્રસ્ય
અમુકપ્રેતસ્ય ચતુર્થેઽહનિ ઉદરનાભિલિંગગુદકટિપૃષ્ઠનિષ્પચ્યયે
અવયવશ્રાદ્ધમહં કરિષ્યે ।

તેપછી આસનપર દક્ષિણાભિમુખે બેસી અગ્નિવિત્રપાવિત્રોવાં એ
મંત્રથી શ્રાદ્ધભૂમિ શ્રાદ્ધસાહિત્ય અને પોતાના શરીરે જલથી પ્રોક્ષણ
કરી નીચે પ્રમાણે બોલી સંકલ્પ કરવો.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેતસ્ય ચતુર્થેઽહનિ ઉદરનાભિલિંગ-
ગુદકટિપૃષ્ઠનિષ્પચ્યયે પિંડપ્રદાનમહં કરિષ્યે ।

તેપછી પિંડદાન કરવાના સ્થલે નીચે પ્રમાણે બોલી અવનેગનનું
જલ મૂકવું.

અમુકગોત્રસ્ય અમુક પ્રેત ચતુર્થેઽહનિ ઉદરનાભિર્લિંગ-
ગુદકટિપૃષ્ઠનિષ્પત્ત્યર્થે પિંડસ્થાને અવનેજનં મદતં તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી ભૂમિ ઉપર દક્ષિણાઅર્ધર્ધ પાથરી તે ઉપર કોઠાજેવડો
ધર્જાના લોટનો એક પિંડ નીચેપ્રમાણે બોલીને મૂકવો.

અમુકગોત્રસ્ય અમુક પ્રેત ચતુર્થેઽહનિ ઉદરનાભિ લિંગ
ગુદકટિપૃષ્ઠનિષ્પત્ત્યર્થે एषपिंडो मदत्तस्तवोपतिष्ठताम् ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બોલી તે પિંડ ઉપર પ્રત્યવનેજનનું જલ મૂકવું.

અમુકગોત્રસ્ય અમુક પ્રેત પિંડોપરિ પ્રત્યવનેજનં મદતં
તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી લોટવાળો હાથ ધોઈ તે પિંડ ઉપર નીચે પ્રમાણે બોલી
જનનો તાંતણો ચઢાવવો.

અમુક ગોત્ર અમુક પ્રેત ऊर्णामूत्रं मदतं तवोपतिष्ठताम् ।

તેપછી નીચે પ્રમાણે બોલી પિંડને વીરણુવાળાનું ચંદન ચઢાવવું.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુક પ્રેત उशीरचंदनं मदतं तवोपति-
ष्ठताम् ।

તેપછી નીચે પ્રમાણે ભણી પિંડને ભાંગરાનાં ફૂલ ચઢાવવાં.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુક પ્રેત भृंगराजपुष्पं मदतं तवोपति-
ष्ठताम् ।

તેપછી નીચે પ્રમાણે બોલી રાજનો ધૂપ કરી અર્પણ કરવો.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકમેત રાલધૂપો મદત્તસ્તવો પતિ-
ષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચે પ્રમાણે બોલી દીપક અર્પણ કરવો.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકમેત एषदीपो मद्दत्तस्तवो पति-
ષ्ઠતામ્ ।

તેપછી નીચે પ્રમાણે બોલી દ્રાક્ષનું નૈવેદ્ય અર્પણ કરવું.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકમેત દ્રાક્ષનૈવેદ્યં મદત્તં તવોપતિ-
ષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચે પ્રમાણે બણી ફલદક્ષિણા અર્પણ કરવાં.

અમુકગોત્રસ્ય અમુકમેત ફલદક્ષિણે મદત્તં તવોપતિ-
ષ્ઠતામ્ ।

તેપછી સવ્ય કરી આચમન કરી નીચે પ્રમાણે બણી આત્મણુ-
બોજનનો સંકલ્પ કરવો.

કરિષ્યમાણ બ્રાહ્મણમેઠુ ભોજનં યથાકાલે અમુક ગો-
ત્રાય અમુક મેતાય શુધોપશમનાર્થં મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી આ પિંડપ્રદાનવડે પ્રેતની સદ્ગતિ થાઓ, એવી ભાવના
કરી શ્રીવિષ્ણુભગવાનને નમસ્કાર કરવો. અને તેપછી એક તરબાણામાં
જલ ભરી, તેમાં દૂધ તથા જવ અને સર્વૌષધિ નાંખી તેમાંથી સાત
અંજલિઓ ભરી નીચેપ્રમાણે સાતવાર બોલી પિંડ ઉપર ચઢાવવા.

અમુકગોત્રસ્ય અમુક મેતદાહજનિતતૃષોપશમનાર્થં પિંદ-
સ્યોપરિ ઇવદુગ્ધતિલતોયાંજલિર્મદત્તસ્ત્રોપતિષ્ઠતામ્ ।

એપ્રમાણે ત્રીજા દિવસના પિંડને સાત અંજલિઓ ચઢાવી,
શેષવધેલા જલની પિંડ ઉપર ધારા કરી નીચેપ્રમાણે બણી પ્રેતને
સદ્ગતિ આપવાસારુ શ્રીવિષ્ણુભગવાનની પ્રાર્થના કરવી:—

અનાદિનિધનો દેવઃ શંભુચક્રમદાધરઃ ।

અક્ષય્યઃ પુન્ઢરિકાક્ષઃ મેતમોક્ષપદો ભવ ॥

નારાયણઃ સુરશ્રેષ્ઠઃ લક્ષ્મીકાંતવરપદ ।

અનેન તર્પણેનાથ મેતમોક્ષ પદોભવ ॥

હિરણ્યગર્ભપુરુષઃ વ્યક્તાવ્યક્તસ્વરૂપિણે ।

અસ્ય મેતસ્યં મોક્ષાર્થં સુપ્રીતો ભવ સર્વદા ॥

તેવછી રાંધેલા ભાતમાંથી ગૌગ્રસ, શ્વાનગ્રાસ અને વાયસગ્રાસ
ઠાઠી શેષ વધેલો ભાત કોઈ ક્ષુધાર્ત દીન મનુષ્યને આપી દેવો.

તેવછી આગળપ્રમાણે ખાણમાં પ્રેત નિમિત્ત થોડું તેલ ચંદન
અને જલ નાંખી નીચે પ્રમાણે બણવું:—

અમુકગોત્રસ્ય અમુકમેત તૈલેનાભ્યંક્ષ્વ । ગન્ધેનોદ્વર્તય ।

ઉષ્ણોદકેનસ્નાહિ । શીતોદકેન સ્નાહિ ।

તેવછી સવ્ય કરી નીચેપ્રમાણે બોલી ચોથા દિવસના આદ્ધની
સમાપ્તિનું જલ મૂકવું.

અગ્રાચ ચતુર્થદિવસનિમિતં અવયવશ્રાદ્ધં બ્રાહ્મણાનાં
વચનાત્ શ્રીવિષ્ણોઃ પ્રસાદાત્ પરિપૂર્ણતામસ્તુ ॥

તેપછી મૂકેલો પિંડ જલમાં પધરાવી, સ્નાન કરી સર્વ સાહિત્ય
સંભાળી લઈ શ્રીવિષ્ણુભગવાનનું સ્મરણ કરતાં ઘેર જવું.

॥ પંચમ દિવસનું કર્તવ્ય ॥

આગળની પેઠે ઘેરથી સર્વ સામગ્રી સાથે લઈ, જલાશયપ્રતિ જઈ
શ્રાદ્ધભૂમિ તૈયાર કરી, સ્નાન કરી, શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરી રંધાવા ચોખ્ખા
મૂકી આચમન પ્રાણ્યામ કરી નીચેપ્રમાણે સંકલ્પ કરવો:—

અગ્રાચ૦ માસે૦ પક્ષે૦ તિથી૦ વાસરે અમુકગોત્રસ્ય
અમુકપ્રેતસ્ય પંચમેઽહનિ ऊरु जानुजंघापादावयव निष्पत्त्यर्थं
अवयवश्राद्धमहं करिष्ये ।

તેપછી આસનપર દક્ષિણાભિમુખે બેસી અપવિત્રવિત્રો વા૦
એ મંત્રથી શ્રાદ્ધભૂમિ શ્રાદ્ધસામગ્રી અને પોતાના શરીરે જલથી પ્રોક્ષણ
કરી, નીચેપ્રમાણે બોલી સંકલ્પ કરવો:—

અમુકગોત્રસ્ય અમુક પ્રેતસ્ય પંચમેઽહનિ ऊरुजानुजंघा-
पादावयवनिष्पत्त्यर्थं पिंडप्रदानं करिष्ये ।

તેપછી પિંડપ્રદાન કરવાના સ્થાને નીચેપ્રમાણે બોલી અવનેજનનું
જલ મૂકવું.

अमुकगोत्रस्य अमुकप्रेत पंचमेऽहनि ऊरुजानुजंघापादावयवनिष्पत्यर्थं अमुकप्रेत पिंडस्थाने अवनेजनंमदत्तं तवोपतिष्ठताम् ।

तेपछी भूमिपर दक्षिणायुधर्मे पाथरी ते उपर डाढानेवडो ध-
जाना दोटनो अक पिंड करीने नीचेप्रमाणे मोक्षीने भूकरो.

अमुकगोत्रस्य अमुकप्रेत पंचमेऽहनि ऊरुजानुजंघापादावयवनिष्पत्यर्थं एष पिंडो मदत्तस्तवोपतिष्ठताम् ।

तेपछी नीचेप्रमाणे मोक्षीते पिंडउपर प्रत्यवनेजननुं नक्ष भूकनुं.

अमुकगोत्रस्य अमुकप्रेतपिंडोपरि प्रत्यवनेजनं मदत्तं तवोपतिष्ठताम् ।

तेपछी दोटवाजो हाथ घोर्छ ते पिंड उपर नीचे प्रमाणे भण्णी
जननो तंतु यदावयोः—

अमुक गोत्रस्य अमुकप्रेत ऊर्णामूत्रं मदत्तं तवोपतिष्ठताम् ।

तेपछी नीचेप्रमाणे भण्णी पिंडने वीरलुवाणानुं यदन यदावयुं.

अमुकगोत्रस्य अमुकप्रेत उशीरचंदनमदत्तं तवोपतिष्ठताम् ।

तेपछी नीचेप्रमाणे मोक्षी पिंडने भांगरानां नक्ष यदावयो.

अमुकगोत्रस्य अमुकप्रेत भृंगराजपुष्पं मदत्तं तवोपतिष्ठताम् ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બોલી રાગનો ધૂપ કરી અર્પણ કરવો.

અમુકગોત્રસ્ય અમુકમેતરાલ ધૂપો મદત્તસ્તત્રોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બોલી દીપક અર્પણ કરવો.

અમુકગોત્રસ્ય અમુકમેત એવ દીપો મદત્તસ્તત્રોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બોલી દ્રાક્ષનું નૈવેદ્ય અર્પણ કરવું.

અમુકગોત્રસ્ય અમુકમેત દ્રાક્ષનૈવેદ્યં મદત્તં તત્રોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બણી ફલદક્ષિણા અર્પણ કરવાં.

અમુકગોત્રસ્ય અમુકમેત ફલદક્ષિણે મદત્તં તત્રોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી સવ્ય કરી આયમન કરી નીચેપ્રમાણે બણી બ્રાહ્મણ-
બોળનનો સંકલ્પ કરવો.

**કરિષ્યમાણત્રાણમૈકભોજનંયથાકાલે અમુક ગોત્રાય અ-
મુકમેતાય ક્ષુધોપશમનાર્થં મદત્તં તત્રોપતિષ્ઠતામ્ ।**

તેપછી આ પિંડપ્રદાનવડે પ્રેતની સદ્ગતિ થાઓ, એવી ભાવના
કરી શ્રીવિષ્ણુભગવાનને નમસ્કાર કરવો. ને તેપછી એક ત્રામકમાં
જલ પૂરી, તેમાં દૂધ, તલ, જવ, અને સર્વોષધિ નાંખી, તેમાંથી નવ
અંજલિઓ બરી, નીચેપ્રમાણે નવ વાર બોલી પિંડ ઉપર ચઢાવવા.

**અમુક ગોત્રસ્ય અમુકમેતદાહ જનિતતૃષોપશમનાર્થં પિંદ-
હસ્પોપરિ એવ દુગ્ધતિલતોયાંજલિર્મદત્તસ્તત્રોપતિષ્ઠતામ્ ।**

એપ્રમાણે પાંચમા દિવસના પિંડને ત્રણ અંજલિઓ ચઢાવવા.

શેષ જલની પિંડપર ધરા કરી, નીચે પ્રમાણે બહુી પ્રેતને સદ્ગતિ
આપવાસાર શ્રીવિષ્ણુભગવાનની પ્રાર્થના કરવી:—

અનાદિનિધનો દેવઃ શંખચક્રગદાધરઃ ।

અક્ષયઃ પુન્ડરિકાક્ષઃ પ્રેતમોક્ષપદો ભવ ॥

નારાયણઃ સુરશ્રેષ્ઠઃ લક્ષ્મીકાંત વરપદ ।

અનેન તર્પણેનાથ પ્રેતમોક્ષપદો ભવ ॥

હિરણ્યગર્ભપુરુષ વ્યક્તાવ્યક્તસ્વરૂપિણે ।

અસ્યપ્રેતસ્યમોક્ષાર્થે સુપ્રીતો ભવ સર્વદા ॥

તેપછી રાંધેલા ભાતમાંથી ગોઆસ, જ્ઞાનઆસ અને વાયસખલિ
કાઢી, શેષવધેણે ભાત કોઈ ક્ષૂધાર્ત દીન મનુષ્યને આપી દેવો.

તેપછી આગળપ્રમાણે ખાડામાં પ્રેતના ઉદ્દેશે થોડું તેલ ચંદન
અને જલ નાંખી નીચેપ્રમાણે બહુવું:—

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત તૈલેનાધ્યંક્ષવ । ગન્ધેનોદ્ધર્તય ।

ઉષ્ણોદકેન સ્નાહિ । શીતોદકેન સ્નાહિ ।

તેપછી સવ્ય કરી નીચેપ્રમાણે બોલી પાંચમા દિવસના શ્રાદ્ધ-
જમામિનું જલ મૂકવું:—

અત્રાથ અમુકગોત્રસ્ય અમુક પ્રેત પંચમાદિવસાનેમિત્તમ-
વયવશ્રાદ્ધં વાહ્મણાનાં વચનાત્ શ્રીવિષ્ણોપસાદાચ્ચ પરિપુર્ણ-
તામસ્તુ ॥

તેપછી મૂકેલો પિંડ જલમાં પધરાવી, સ્નાન કરી, સર્વસાહિત્યે સંભાળી લઈ શ્રીવિષ્ણુભગવાનનું સ્મરણ કરનાં ઘેર જવું.

॥ છઠા દિવસનું કર્તવ્ય. ॥

આગળની પેઠે ઘેરથી સર્વ સાથી સાથે લઈ, જલાશય પર જઈ, શ્રાદ્ધભૂમિ તૈયાર કરી, સ્નાન કરી શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરી રંધાવા ચોખ્ખા મૂકી આસનપર બેસી પૂર્વવત્ આચમન પ્રાણાયામ કરી, નીચેપ્રમાણે બોલી સંકલ્પ કરવો.

અત્રાચ૦ માસે૦ પક્ષે૦ તિથૌ૦ વાસરે અમુક ગોત્રસ્ય અમુક પ્રેતસ્ય ષષ્ઠેઽહનિ દંતરોમનસ્ત્વગ્વીર્ય નિષ્પત્યર્થ અવયવશ્રાદ્ધમહં કરિષ્યે ।

તેપછી દક્ષિણાભિમુખે બેસી અપવિત્રપવિત્રો વા૦ એ મંત્રથી શ્રાદ્ધભૂમિ પવિત્ર કરી, અંતર્વસ્ત્ર રાખી શ્રાદ્ધસામગ્રીને પોતના શરીર પર ધોળાઈ કરી કંઠમાં નીવીબંધન કરી નીચેપ્રમાણે બોલી સંકલ્પ કરવો:—

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેતસ્ય ષષ્ઠેઽહનિ દંતરોમનસ્ત્વગ્વીર્યનિષ્પત્યર્થ પિંડપ્રદાનમહં કરિષ્યે ।

તેપછી પિંડપ્રદાન કરવાના સ્થાને પવિત્ર અવનેજનનું જલ મૂકવું.

અમુકગોત્રસ્ય અમુક પ્રેત ષષ્ઠેઽહનિ દંતરોમનસ્ત્વગ્વીર્ય નિષ્પત્યર્થપિંડસ્થાને અવનેજનં મદત્તંતવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી મૂમિપર દક્ષિણાઅર્ધ પાથરી તેઉપર કોઠાજેવડે બજીના
લોટનો એક પિંડ કરી નીચેપ્રમાણે બોલીને મૂકવો.

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેતષ્ટેઽહનિ દંતરોમનસ્વત્વગ્વીર્ય
નિષ્પત્યથેં एष पिंडो मदत्तः स्तवोपतिष्ठताम् ।

તેપછીનીચેપ્રમાણે બણી પિંડપર પ્રત્યવને જનતું જલ મૂકવું:—

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત પિંડોપરિ પ્રત્યવનેજનં મદતં
તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી લોટવાળો હાથ ઘોઘાં કંઠમાં બાંધેલ નીલી છોડીને પિંડ
સમીપ મૂકી તે પિંડ ઉપર નીચે પ્રમાણે બણી બનતો તંતુ ચઢાવવો:—

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેતઋણામ્ત્રં મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેતઽશીરચંદનમદતં તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચે પ્રમાણે બણી પિંડને વીરણવાળાનું ચંદન ચઢાવવું.

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત મૃંગરાજપુષ્પંમદત્તં તવોપતિ-
ષ્ઠતામ્ ।

તેપછી ઉપર પ્રમાણે બણી પિંડને બાંગરાનાં ફૂલ ચઢાવવાં:—

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેતમૃંગરાજપુષ્પં મદત્તં તવોપતિષ્ઠામ્

તેપછી નીચે પ્રમાણે રાણા રાણનો ધૂપ કરી અર્પણ કરવો:—

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત રાલધુપોમદત્તસ્તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચે પ્રમાણે બણી દીપક અર્પણ કરવો:—

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકમેત एष दीपो मदत्तस्तत्रोपतिष्ठताम् ।

તેપછી નીચે પ્રમાણે બોલી દ્રાક્ષનું નૈવેદ્ય અર્પણ કરવું:—

અમુકગોત્રસ્ય અમુકમેત દ્રાક્ષનૈવેદ્યં મદત્તં તત્રોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચે પ્રમાણે બણી સોપારી અને દક્ષિણા અર્પણ કરવાં:—

**અમુક ગોત્રસ્ય અમુકમેત ફલદક્ષિણે મદત્તે તત્રોપતિ-
ષ્ઠતામ્ ।**

તેપછી સવ્ય કરી આચમન કરી અપસવ્ય કરી નીચે પ્રમાણે
બણી આદ્યશુભોજનનો સંકલ્પ કરવો:—

**કરિષ્યમાણવાહ્યગમેક ભોજનં યથાકાલે અમુકગોત્રાય
અમુકમેતાય ક્ષુધોપશમનાર્થં મદત્તં તત્રોપતિષ્ઠતામ્ ।**

તેપછી આ પિંડપ્રદાનવડે પ્રેતની સહગતિ થાઓ એવી ભાવના
કરી શ્રીવિષ્ણુભગવાનને નમસ્કાર કરવો. ને તેપછી એક ત્રામઠમાં જલ
ભરી તેમાં દૂધ, તલ, જવ અને સર્વૌષધિ, નાંખી તેમાંથી અગિયાર
અંજલિઓ ભરી નીચે પ્રમાણે અગિયારવાર બોલી પિંડ ઉપર ચઢાવવા:—

**અમુક ગોત્રસ્ય અમુકમેત દાહજનિતતૃષોપશાગનાર્થં પિંડ-
સ્યોપરિ एष दुग्धतिलतोयांजलिर्मदत्त स्तत्रોપतिष्ठताમ્ ।**

એપ્રમાણે છઠ્ઠા દિવસના પિંડને અગિયાર અંજલિઓ ચઢાવી
શેષ જલની પિંડપર ધારા કરવી. તેપછી નીચે પ્રમાણે બણી પ્રેતને
સહગતિ આપવા સારુ શ્રીવિષ્ણુભગવાનની પ્રાર્થના કરવી:—

અનાદિનિધનો દેવઃ શંખચક્રગદા ધરઃ ।

અક્ષય્યઃ પુન્ડરિકાક્ષઃ પ્રેતમોક્ષપદો ભવ ॥

નારાયણઃ સુરશ્રેષ્ઠઃ લક્ષ્મીકાંત વરપદ ।

અનેન તર્પણેનાથ પ્રેતમોક્ષપદો ભવ ॥

હિરણ્યગર્ભપુરુષઃ વ્યક્તાવ્યક્ત સ્વરૂપિણે ।

અસ્યપ્રેતસ્ય મોક્ષાર્થં સુપ્રીતો ભવ સર્વદા ॥

તેપછી રાંધેલા ભાતમાંથી ગોમાસ આનઆસ અને વાયસખલિ કાઢી શેષ વધેલો ભાત કોઈ ક્ષુધાર્ત દીન મનુષ્યને આપી દેવો.

તેપછી આગળ પ્રમાણે ખાડામાં પ્રેતના નિમિત્ત થોડું તેલ ચંદન અને જલ નાંખી નીચે પ્રમાણે બળવું:—

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત તૈલેનાભ્યંક્ષ્વ । ગન્ધેનોદ્વર્તય ।

ઉષ્ણોદકેન સ્નાહિ । શીતોદકેન સ્નાહિ ।

તેપછી સવ્ય કરી નીચે પ્રમાણે બોલી ઝૂંકા દિવસના શ્રાદ્ધની સમાપ્તિનું જલ મૂકવું:—

અત્રાગ્ર અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેતસ્ય ષષ્ઠમદિવસનિમિત્ત-
મવયવશ્રાદ્ધં બ્રાહ્મણાનાં વચનાત્ શ્રીવિષ્ણોઃ પ્રસાદાત્ પરિપૂ-
ર્ણતામસ્તુ ॥

તેપછી મૂકેલો પિંડ જલમાં પધરાવી સ્નાન કરી સર્વ સાહિત્યો સંભાળી લઈ શ્રીવિષ્ણુભગવાનનું સ્મરણ કરતાં ઘેર જવું.

॥ સાતમા દિવસનું કર્તવ્ય. ॥

આગળની પેઠે ઘેરથી સર્વ સામગ્રી સાથે લઈ જલ્લાશયપર જઈ શ્રાદ્ધભૂમિ તૈયાર કરી, સ્નાન કરી શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરી ચોખ્ખા રૂપાવા મૂકી આસનપર બેસી પૂર્વવત્ આયમન પ્રાણાયામ કરી, નીચેપ્રમાણે બોલી સંકલ્પ કરવો:—

અત્રાચં ૦ માસે ૦ પક્ષે ૦ તિથી ૦ વાસરે અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેતસ્ય સપ્તમેઽહનિ રુધિરમાંસ અસ્થિમજ્જાશિરાવયવનિ-
વ્યત્પત્યર્થે અવયવશ્રાદ્ધમહં કરિષ્યે ।

તેપછી દક્ષિણાભિમુખે બેસી અરાવિત્રપવિત્રો વાં ૦ એ મંત્રથી શ્રાદ્ધભૂમિ શ્રાદ્ધસામગ્રી અને પોતાના શરીરપર માર્જન કરી કંઠમાં નીવીબંધન કરી નીચે પ્રમાણે બોલી સંકલ્પ કરવો.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેતસ્ય સપ્તમેઽહનિ રુધિરમાંસ અસ્થિ-
મજ્જાશિરાવયવનિવ્યત્પત્યર્થે પિંડપ્રદાનમહં કરિષ્યે ।

તેપછી પિંડપ્રદાન કરવાના સ્થલે નીચેપ્રમાણે બણી આવનેજનનું જળ મૂકવું.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત સપ્તમેઽહનિ રુધિરમાંસ અસ્થિ-
મજ્જાશિરાવયવ નિવ્યત્પત્યર્થે પિંડસ્થાને અવનેજનમદત્તં તવો-
પતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી ભૂમિપર દક્ષિણાગ્રદર્ભ પાથરી તેકપર ઢાઢાના પ્રમાણનો એક ધડાના કોટનો પિંડ કરી નીચેપ્રમાણે બણીને મૂકવો.

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેતસપ્તમેઽહનિ રુધિરમાંસા અસ્થિમજ્જા
શિરાવયવત્ત્યર્થે एष पिंडो मदत्तस्तत्रોपतिष्ठताम् ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બણી પિંડપર પ્રત્યવનેજનનું જલ મૂકવું:-

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત પિંડોપરિ પ્રત્યવનેજનં મદત્તં
તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી હાટવાળા હાથ ધોષ કંઠમાં બોધિલી નીચી છોડી પિંડ
પાસે મૂકી, નીચે પ્રમાણે બણી બોલ્યાતંતુ ચઢાવવો.

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત ઝર્ણાસૂત્રં મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બણી પિંડને વીરણવાળાનું ચંદન ચઢાવવું:-

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત ઝશીરચંદનં મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બણી બાંગરાનાં ફૂલ પિંડને ચઢાવવાં:-

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત ભંગરાજ પુષ્પં મદત્તં તવોપતિષ્ઠામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બોલી રાગનો ધૂપ કરીને અર્પણ કરવો:-

અમુકગોત્રમુય અમુકપ્રેત રાલધુપો મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બણી દીપક અર્પણ કરવો:-

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત एष दीपो मदत्तं તવોપતિષ્ઠામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બણી દ્રાક્ષતું નૈવેદ્ય અર્પણ કરવું:-

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત દ્રાક્ષનૈવેદ્યં મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બોલી સોપારી અને દક્ષિણા અર્પણ કરવાં:-

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત ફલદાક્ષિણે મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી સવ્ય કરી, આયમન કરી, અપસવ્ય કરી, નીચેપ્રમાણે ભણી, બ્રાહ્મણ બોજાનો સંકલ્પ કરવો:—

કરિષ્યમાણબ્રાહ્મણમેકભોજનં યથાકાલે અમુકગોત્રાય અમુકપ્રેતાય ક્ષુધોપશમનાર્થં મદતં તત્રોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી આ પિંડપ્રદાનવડે પ્રેતની સહગતિ થાઓ એરી ભાવના કરી શ્રીવિષ્ણુભગવાનને નમસ્કર કરવો ને તેપછી એક ત્રામકમાં જલ ભરી, તેમાં દૂધ, તલ, જવ, અને સર્વોષધિ નાંખી તેર અંજલિઓ ભરી નીચેપ્રમાણે તેર વાર ભણી પિંડ ઉપર ચઢાવવા:—

**અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત દાહજાનેતતૃષોપશમનાર્થં પિંડ-
પ્યોપરિ એપ દુગ્ધતિલત્રોપાંજલિર્મમદતંતત્રોપતિષ્ઠતામ્ ।**

એપ્રમાણે સાતમા દિવસના પિંડને તેર અંજલિઓ ચઢાવી શેપ-જલની પિંડપર ધારા કરવી. તેપછી નીચેપ્રમાણે ભણી પ્રેતને સહગતિ આપવા સારું શ્રીવિષ્ણુભગવાનની પ્રાર્થના કરવી:—

અનાદિની ધનોદેવ: શંભ: ચક્રગદાધર: ।

અક્ષય: પુન્ડરિકાક્ષ: પ્રેતમોક્ષપદો ભવ ॥

નારાયણ: સુરશ્રેષ્ઠ: લક્ષ્મીકાંતવરપદ ।

અન્નેન તર્પણેનાથ પ્રેતમોક્ષપદો ભવ ॥

હિરણ્યગર્ભપુરુષ વ્યક્તાવ્યક્તસ્વરૂપિણે ।

અમુક પ્રેતસ્ય મોક્ષાર્થં મુપ્રીતો ભવ સર્વદા ॥

તેપછી રાધેલા ભાતમાંથી ગૌગ્રાસ, શ્વાનગ્રાસ અને વાયસગલિ કાઢી, શેપ વધેલો ભાત કોઈ ક્ષૂધાર્ત દીન મનુષ્યને આપી દેવો.

તેપછી આગળપ્રમાણે ખાડામાં પ્રેતનાં નિમિત્ત ઘોડુ તેજ ચંદન
અને જલ નાંખી નીચેપ્રમાણે બળવું:—

અમુકગોત્રસ્યઅમુક પ્રેત તૈલેનામ્પંક્ચ । ગંધેનોદ્વર્તય ।
ઉષ્ણોદકેન સ્નાહિ । શીતોદકેન સ્નાહિ ।

તેપછી સવ્ય દરી નીચે પ્રમાણે બણી સાતમા દિવસના શ્રાદ્ધની
સમાપ્તિનું જલ મૂકવું:—

અત્રાઘ અમુક ગોત્રસ્ય અમુક પ્રેતસ્ય સપ્તમદિવસનિમિ-
ત્તમવયવશ્રાદ્ધં વાહ્યગાતાં વચનાત્ શ્રીવિષ્ણોઃ પ્રમાદાત્ પરિ-
પૂર્ણતામસ્તુ ॥

તેપછી મૂકેલો પિંડ જલમાં પધરાવી સ્નાન કરી સર્વ આહિત્યો
સંભાળી લઈ શ્રીવિષ્ણુમગવાનનું સ્મરણ કરતાં ઘેર જવું.

॥ આઠમા દિવસનું કર્તવ્ય. ॥

આગળતીપેડે ઘેરથી સર્વ શ્રાદ્ધ સામગ્રી સાથે લઈ જગ્ગાશયપર
જઈ શ્રાદ્ધભૂમિ તૈયાર કરી સ્નાન કરી શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરી ચોખ્ખા રંધાવા
મૂઠી આસનપર બેસી પૂર્વવત્ આચમન પ્રાણાયાગ કરી પ્રાચીનાવીત
થઈ (અપસવ્ય કરી) નીચેપ્રમાણે બોલી સંકલ્પ કરવો:—

અત્રાઘ ० માસે ० પક્ષે ० તિથૌ ० વાસરે અમુક ગોત્રસ્ય
અમુક પ્રેતસ્યાષ્ટમેઽહનિ સર્વમર્માવયવવાદાંગુલી નિષ્પત્ત્યર્થ
અવયવશ્રાદ્ધમહં કરિષ્યે ।

તેપછી દક્ષિણાભિમુખે બેસી અપવિત્રઃ પવિત્રો વાં ૦ એ મંત્ર-
થી શ્રાદ્ધભૂમિ શ્રાદ્ધસામગ્રી અને પોતાના શરીર પર માર્જન કરી,
કંઠમાં નીવીમંધન કરી નીચેપ્રમાણે બોલી પિંડપ્રદાનનો સંકલ્પ કરવોઃ—
અમુક ગોત્રસ્ય અમુક પ્રેતસ્યાષ્ટમેઽહનિ સર્વમર્માવયવપાદાં
ગુલિ નિષ્પત્ત્યર્થં પિંડપ્રદાનમહં કરિષ્યે ।

તેપછી પિંડપ્રદાન કરવાના સ્થલે નીચેપ્રમાણે ભણી અવનેજન-
નું જલ મૂકવું.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત અષ્ટમેઽહનિ સર્વમર્માવયવપાદાં-
ગુલિનિષ્પત્ત્યર્થં પિંડસ્થાને અવનેજનં મદતં તત્રોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી ભૂમિપર દક્ષિણાગ્રદર્ભ પાથરી તે ઉપર કોઠાના પ્રમાણ-
નો એક ધર્જના લોટનો પિંડ કરી નીચેપ્રમાણે ભણીને મૂકવોઃ—

અમુક ગોત્રસ્ય અમુક પ્રેત અષ્ટમેઽહનિ સર્વમર્માવયવપાદાં
ગુલિનિષ્પત્ત્યર્થં એષ પિંડો મદતંતસ્તત્રોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે ભણી તે પિંડપર પ્રત્યવનેજનનું જળ મૂકવુંઃ—

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત પિંડોપરિ પ્રત્યવનેજનં મદતં
તત્રોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી લોટવાળો હાથ ધે.ઈ કંઠમાં બાંધેલ નીવી છોડી પિંડ-
પાસે મૂકી નીચેપ્રમાણે ભણી પિંડને જાનના તાંતણે ચઢાવવોઃ—

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત ઝર્ણામુત્રં મદતં તત્રોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે ભણી પિંડને વીરણવાળાનું ચંદન ચઢાવવુંઃ—

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત ડશીરચંદનં મદતં તત્રોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બણી પિંડને ભાંગનારાં ફૂલ ચઢાવવાં:—

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત મુંગરાજપુષ્પં મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચે પ્રમાણે બણી રાળનો ધુપ કરીને અર્પણ કરવો:—

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત રાલધ્રુવો મદત્તસ્તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બોલી દીપક અર્પણ કરવો:—

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત एष दीपो मदत्तस्त्वोपतिष्ठताम् ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બોલી દ્રાક્ષનું નૈવેદ્ય અર્પણ કરવું:—

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત દ્રાક્ષનૈવેદ્યં મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બોલી સોપારી દક્ષિણા અર્પણ કરવાં:—

અમુકગાંસ્ય અમુકપ્રેત ફલદક્ષિણે મદત્તે તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી સત્ય કરી આચમન કરી અપસવ્ય કરી નીચેપ્રમાણે બણી બ્રાહ્મણ બોજનનો સંકલ્પ કરવો:—

કરિષ્યમાણવાહ્યગમેક ભોજનં યથાકાલે અમુકગોત્રાય

અમુકપ્રેતાય શુધોપશમનાર્થં મદન્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી આ પિંડપ્રદાનવડે પ્રેતની સહગતિ થાઓ એવી ભાવના કરી શ્રીવિષ્ણુભગવાનને નમસ્કાર કરવો. તે તેપછી એક ત્રામઠમાં જલ ભરી તેમાં દૂધ તલ જવ અને સર્વોષધિ નાંખી પંતર અંજલિઓ ભરી નીચેપ્રમાણે પંતરવાર બોલી પિંડ ઉપર ચઢાવવાં:—

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત દાહજનિતતૃષોપશમનાર્થં પિંદ-

સ્યોપરિ આપ દુગ્ધાતિલતોયાંજલિર્મદત્તસ્તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

એપ્રમાણે આઠમા દિવસના પિંડને પંતર અંજલિઓ ચઢાવી શેષ જલની પિંડપર ધારા કરવી. તેપછી નીચેપ્રમાણે બણી પ્રેતને

સદ્ગતિ આપવાસારું શ્રીવિષ્ણુભગવાનની પ્રાર્થના કરવી:—

અનાદિનોધનો દેવઃ શંભુઃ ચક્રગદાધરઃ ।

અક્ષય્યઃ પુન્ડરિકાક્ષઃ પ્રેતમોક્ષપદો ભવ ॥

નારાયણઃ સુરશ્રેષ્ઠઃ લક્ષ્મીકાંતવરપદ ।

અનેન તર્પણેનાથ પ્રેતમોક્ષપદો ભવ ॥

હિરણ્યગર્ભ પુરુષઃ વ્યક્તાવ્યક્તસ્વરૂપિણે ।

અસ્ય પ્રેતસ્ય મોક્ષાર્થ સૂપ્રીતો ભવ સર્વદા ॥

તેપછી રાંધેલા ભાતમાંથી ગૌઆસ શ્વાનઆસ અને વાયસઅક્ષિ
કાઠી શેષ વધેલો કાષ ક્ષુધાર્ત દીન મનુષ્યને આપી દેવો.

તેપછી આગળપ્રમાણે ખાડામાં પ્રેતના નિમિત્ત થોડું તેલ ચંદન
અને જલ નાંખી નીચેપ્રમાણે ભણવું.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત તૈલેનાભ્યંક્ત્ર ગંધેનોદ્વર્તય ઉળો-
દકેન સ્નાહિ શીતોદકેન સ્નાહિ ।

તેપછી સવ્ય કરી નીચેપ્રમાણે ભણી સાતમા દિવસના શ્રાદ્ધની
સમાપ્તિનું જલ મૂકવું:—

અત્રાદ્યઅમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેતસ્યાષ્ટમ દિવસનિમિત્તમ-
વયવ શ્રાદ્ધં વાહ્યગાનાં વચનાત્ શ્રીવિષ્ણોઃ પ્રસાદાત્ પરિપુર્ણ-
તામસ્તુ ॥

તેપછી મૂકેલો પિંડ જલમાં પધરાવી સ્નાન કરી સર્વ સાહિત્યો
સંભાળી લઈ શ્રીવિષ્ણુભગવાનનું સ્મરણ કરતાં ઘેર જવું.

॥ નવમા દિવસનું કર્તવ્ય ॥

આગળનીપેઠે ઘેરથી સર્વ સામગ્રી સાથે લઈ જલાશયપર જઈ શ્રાદ્ધભૂમિ તૈયાર કરી સ્નાન કરી શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરી ચોખ્ખા રંધાવા મુકી આસનપર એસી પૂર્વવત્ આસુમન-પ્રાણુયામ કરી પ્રાચીનાવીત થઈ (અપસવ્ય કરી) નીચેપ્રમાણે બોલી સંકલ્પ કરવો:—

અત્રાચ્ચ૦ માસે૦ પક્ષે૦ તિથૌ૦ વાસરે અમુક ગોત્રસ્ય અમુક પ્રેતસ્ય નવમેઽહનિ સર્વાંગસંપુર્ણાવિયવ નિષ્પત્ત્યર્થે અવિયવ શ્રાદ્ધમહં કરિષ્યે ।

તેપછી દક્ષિણાભિમૂખે એસી અપવિત્રઃ પવિત્રો વા૦ એ મંત્રથી શ્રાદ્ધભૂમિ શ્રાદ્ધસામગ્રી અને પોતાના શરીર પર માર્જન કરી કંઠમાં નીવીર્ગંધન કરી નીચેપ્રમાણે બોલી પિંડપ્રદાનનો સંકલ્પ કરવો:—

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેતસ્ય નવમેઽહનિ સર્વાંગસંપુર્ણાવિયવ નિષ્પત્ત્યર્થે પિંડપ્રદાનમહં કરિષ્યે ।

તેપછી પિંડપ્રદાન કરવાના સ્થાને નીચેપ્રમાણે બોલી અવનેજનનું જલ મૂકવું.

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત નવમેઽહનિ સર્વાંગસંપૂર્ણાવિયવ-નિષ્પત્ત્યર્થે પિંડસ્થાને અવનેજનં મહર્ષિં તવોપ્રતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી ભૂમિપર દક્ષિણામર્દર્ભપાથરી તેઉપર ઢાઠાના પ્રમાણનો એક ઘડીના લોટનો પિંડ કરી નીચેપ્રમાણે બોલીને મૂકવો:—

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત નવમેઽહનિ સર્વાગસંપૂર્ણાવિયવનિ-
ષ્પત્યર્થે એષઃ પિંડો મદત્તસ્તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બણી તે પિંડપર પ્રત્યવનેજનનું જલ મુકવું.
અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત પિંડોપરિ પ્રત્યવનેજનનં મદત્તં તવો-
પતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી કોટવાળા હાથ ધોત્રી કંઠમાં બાંધેલ નીચી છોડી પિંડ-
પાસે મુકી નીચેપ્રમાણે બણી પિંડને જનનો તાંતણે ચઢાવવો:—

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત ઝર્નાસુત્રં મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બણી પિંડને વીરણવાળાનું ચંદન ચઢાવવું.

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત ડશીરચંદનં મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બણી પિંડને ભાંગરાતાં ફૂલ ચઢાવવાં:—

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત ભંગરાજપુષ્પં મદત્તં તવોપતિ-
ષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બણી રાજનો ધૂપ કરીને અર્પણ કરવો:—

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત રાલધુપો મદત્તંસ્તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બોલી દીપક અર્પણ કરવો:—

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત એ દીપો મદત્તંસ્તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બોલી દ્રાક્ષનું નૈવેદ્ય અર્પણ કરવું.

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત દ્રાક્ષનૈવેદ્યં મદત્તંસ્તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી નીચેપ્રમાણે બોલી સોપારી દક્ષિણા અર્પણ કરવાં:—

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત ફલદક્ષિણે મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી સઘ્ય કરી આચમન કરી અપસઘ્ય કરી નીચેપ્રભાણે બણી
આહાણુ બોજનનો સંકલ્પ કરવો:—

કરિષ્યમાણ બ્રહ્મણમેક ભોજનં યથાકાલે અમુકગોત્રસ્ય
અમુકપ્રેતાય ક્ષુધોપશમનાર્થં મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી આ પિંડપ્રદાનવડે પ્રેતની સદ્ગતિ થાઓ એવી ભાવના
કરી શ્રીવિષ્ણુભગવાનને નમસ્કાર કરવો. ને તેપછી એક ત્રામઠમાં જલ
ભરી તેમાં દૂધ તલ જવ અને સર્વૌષધિ નાંખી સત્તર અંજલિઓ ભરી
નીચેપ્રભાણે સત્તરવાર બોલી પિંડ ઉપર ચઢાવવા.

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત દાહ જનિતતૃષોપશાન્ત્યર્થં પિંડ-
સ્યોપરિ ઇષ દુગ્ધતિલતોયાંજલિર્મદત્તંસ્તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

એપ્રભાણે નવમા દિવસના પિંડને સત્તર અંજલિઓ ચઢાવી શેષ
જલની પિંડપર ધારા કરવી. તેપછી નીચેપ્રભાણે બણી પ્રેતને સદ્ગતિ
આપવાસારું શ્રીવિષ્ણુભગવાનની પ્રાર્થના કરવી.

અનાદિનીધનો દેવઃ શંખચક્રગદા ધરઃ ।

અક્ષયયઃ પુણ્ડરિકાક્ષઃ પ્રેતમોક્ષપદો ભવ ॥

નારાયણઃ શુરશ્રેષ્ઠઃ લક્ષ્મીકાંતવરપદ ।

અનેન તર્પણેનાથ પ્રેતમોક્ષપદો ભવ ।

હિરણ્યગર્ભઃ પુરુષઃ વ્યક્તાવ્યક્તસ્વરૂપિણે ।

અમુક પ્રેતસ્ય મોક્ષાર્થં સુપ્રીતો ભવ સર્વદા ॥

તેપછી રાંધેલા ભાતમાંથી ગૌઆમ્ર શ્વાનઆસ અને વાયસખલિ કાઢી શેષ વધેલો ભાત કોઇ ક્ષુધાર્ત દીન મનુષ્યને આપી દેવો.

તેપછી આગળ પ્રમાણે ખાડામાં પ્રેતના નિમિત્ત થોડું તેલ ચંદન અને જલ નાંખી નીચેપ્રમાણે બણવું.

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત તૈલેનાલયંક્ષ્ય ગન્ધેનોદ્વર્તય ઉષ્ણો-
દકેન સ્નાહિ શીતોદકેન સ્નાહિ ।

તેપછી સવ્ય કરી નીચેપ્રમાણે બણી નવમા દિવસના શ્રાદ્ધ સમાપ્તિનું જલ મૂકવું.

અત્રાઘ્ય અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેતસ્યનવમદિવસ નિમિત્તમ-
વયવશ્રાદ્ધં બ્રાહ્મણ નાં વચનાત્ શ્રીવિષ્ણોઃ પ્રસાદાત્ પરિપૂ-
ર્ણતામસ્તુ ।

તેપછી મૂકેલો પિંડ જલમાં પધરાવી સ્નાન કરી સર્વ સાહિત્યો સાંભળી લઇ શ્રીવિષ્ણુભગવાનનું સ્મરણ કરતાં ઘેર જવું.

॥ દશમા દિવસનું કર્તવ્ય. ॥

દશમા દિવસે મરનારના પુત્ર—બ્રાત્રાદિ બાંધવોએ સૂતકની નિવૃત્તિસાર શિખારહિત કેશ અને શ્મશ્રુ (મૂછો) વગેરેનું મુંડન કરાવવું. કુંડુંબની વિધવા સ્ત્રિઓએ અને મરનાર પુરુષની સ્ત્રીએ પણ તે દિવસે મુંડન કરાવવું* પ્રથમ દિવસે જેમણે મુંડન કરાવેલું હોય તેમણે પણ દશાહને દિવસે આશૌચનિવૃત્તિ માટે પુનઃ શ્મશ્રુસહિત મુંડન કરાવવું, અને નખ પણ કપાવવા. દશાહને દિવસે આશૌચથી શુદ્ધિ થવા માટે ગામ બહાર નદી કે સરોવર જે પ્રસિદ્ધ જલાશય હોય ત્યાં જઈ સર્વ બાંધવોએ રનાન કરવું.

પ્રથમ મરનારની ક્રિયા કરનારે એક નાનો પથ્થર લઈ તેને તેલ અને જલથી નવરાવી તલ અને ભાંગરાનાં ફુલ વગેરેથી તેનું પૂજન કરી તે ઉપર ત્રણ તિલોદકના અંજલિઓ (ખોખા) ચઢાવી જલમાં ઉભા રહી તે પથ્થર જમણા હાથમાં લઈ નીચેનો મંત્ર બણીને પોતાના બરડા પાછળ પડે એમ જલમાં ફેંકવો:—

અસ્માત્વમાંધજાતોસિ ત્વદયં જાયતાં પુનઃ

અસૌસ્વર્ગાય લોકાય સ્વાહા જ્વલતુપાવકઃ ।

તેપછી સર્વ બાંધવો સહિત તૈલાભ્યંગ કરી જલમાં નહાવું અને

પન્ની ચ વપનં કુર્યાદિતિ વ્યાસેન ભાષિતમ્ ॥વ્યાસા॥

ભાવાર્થ:—મરનાર પુરુષની સ્ત્રીએ પણ, દશાહને દિવસે મુંડન કરાવવું; એમ શ્રીવ્યાસે કહ્યું છે.

પ્રેતના સ્પર્શ કે સંબંધમાં આવેલાં વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરી, નવાં ધોયેલાં શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરવાં.

મરનારના કુંઢંબની સુવાસિની સ્ત્રિયોએ પણ દશાહને દિવસે સ્ત્રીકર્મમાં સ્પર્શ કરવામાં આવેલાં મૃત્તિકાનાં પાત્રો અને આશીસનું પાણી કાઢી નાખી આમળાનું ચૂર્ણ અને તેલથી અભ્યંગ કરી અનુકૂલ હોય તો જલાશયમાં કિંવા ઘેર નવા ટાઢા પાણીથી સ્નાન કરવું. સ્ત્રી અથવા પુરુષોએ દશાહને દિવસે સ્નાન કરી, શુદ્ધ પવિત્ર પત્ર પહેરી, ગાય, સોનું અને દુર્વા આદિ મંગલપદાર્થોનો સ્પર્શ કરવો. સ્ત્રિયોએ ઘરમાં ગાયનું છાણુ અને મૃત્તિકાથી ત્રિંપી પાણીઆરામાં નવાં પાત્રો મૂકી તેમાં નવું શુદ્ધ જલ ભરી, તે દિવસે ભોજનમાટે પાકનવો બનાવવો. દશાહને દિવસે શ્રાદ્ધ પણ જોણે પહેલા દિવસે અગ્નિસંસ્કારાદિ કર્મ કર્યું હોય તેણે જ કરવું.

પુત્રસન્નિધાનેન યેન સગોત્રાદિના દાહ સંસ્કારઃ કૃત-
સ્તેનૈવાદશાહાન્તં તત્પ્રેતકર્મ કર્તવ્યમ્ ।

અસગોત્રો સગોત્રો વા સ્ત્રીદગ્ધાદિવા પુમાન્ ।

પ્રથમેઽહાને યો દગ્ધાત્સદશાહં સમાપયેત્ ॥

॥ યાજ્ઞવલ્ક્ય-મિતાક્ષરા ॥

ભાવાર્થઃ—પુત્ર સમીપ છતાં પણ જ સગોત્રાદિ પુરુષે અગ્નિ-સંસ્કાર કર્યો હોય તેણે જ દશાહ સુધીનું તે પ્રેતકર્મ કરવું.

પરગોત્ર કે સગોત્રી સ્ત્રી અથવા પુરુષ ગમે તે હોય પણ જોણે પહેલા દિવસે પટ્પિંડ અને અગ્નિ સંસ્કાર કર્યો હોય તેણે જ દશાહ સુધી સર્વ ક્રિયા કરવી.

।વશેષમારે પદ્ધતિકારે પણ સ્મૃતિવચનોથી દર્શાવ્યું છે કે:—

ભ્રાતા વા ભ્રાતૃપુત્રો વા સાપિંડઃ શિષ્ય એવ વા ।

પ્રથમેઽહનિ યો દધાત્સદશાહં સમાપયેત્ ।

શાલિના સવતુભિર્વાપિ શાકૈર્વાપ્યથ નિર્વેપત્ ॥

પ્રથમેઽહનિ યદ્વવ્યં તદૈવસ્યાદશાહિકમ્ ॥

ભાવાર્થ:—ભાઇ ભત્રીજાને સાપિંડ (જેને માટે સાપિંડ શ્રાદ્ધ કરવું પડે તેવો ભાઇ.) પેઢીમાંનો તે ઠાઠ મંબંધી અથવા શિષ્ય ગમે તે હોય પણ જેણે પહેલા દિવસે પટપિંડ અને અગ્નિ સંસ્કારાદિ ક્રિયા કરી હોય તેણે જ દશાહ સુધીની ક્રિયા કરવી. ચોખ્ખાના લોટથી સાથ-વાથી કિંવા કોઈ શાકાદિ પદ્ધતિથી પહેલા દિવસે જ અન્નથી પિંડ દાન થયું હોય તે જ અન્નથી દશાહ સુધીના પિંડો આપવા.

દશમા દિવસે આશૌચનિવૃત્તિમાટે મુંડન—સ્નાનાદિથી પરવારી આગળની પેઠે ઘેરથી સર્વ શ્રાદ્ધસામગ્રી સાથે લાઇ જલાશયપર જઇ શ્રાદ્ધભૂમિ તૈયાર કરી શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરી ચોખ્ખા રંધાવા મૂકી આસન-પર બેસી પૂર્વવન્ આચમન—પ્રાણાયામ કરી પ્રાચીનાવીત થઇ (અચ-સવ્ય કરી) નીચે પ્રમાણે બોલી સંકલ્પ કરવો:—

અત્રાઘ્ર ૦ માસે ૦ પક્ષે ૦ તિથૌ ૦ વાસરે અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેતસ્ય દશમેઽહનિ છુત્પિપાસાવયવાનિષ્યત્યર્થં અવયવ-શ્રાદ્ધ મહં કરિષ્યે ।

તેપછી દક્ષિણાભિમૂખે બેસી અપવિત્ર: પવિત્રો વા ૦ એ મંત્રથી શ્રાદ્ધભૂમિ શ્રાદ્ધસામગ્રી અને પોતાના શરીર પર માર્જન કરી કંઠમાં નીવીર્બંધન કરી નીચેપ્રમાણે બોલી પિંડપ્રદાનનો સંકલ્પ કરવો.

अमुकगोत्रस्य अमुकप्रेतस्य दशमेऽहनि क्षुत्पिपासावयव-
निष्पत्त्यर्थं पिंडप्रदानमहं करिष्ये ।

तेपछी पिंडप्रदान करवना स्थले नीचेप्रमाणे लक्ष्मी अवननेजननुं
७४३ भूक्तुं:—

अमुकगोत्रस्य अमुकप्रेत दशमेऽहनि क्षुत्पिपासावयव-
निष्पत्त्यर्थं पिंडस्थाने अवननेजनं मदत्तं तवोपतिष्ठताम् ।

तेपछी भूमिपर दक्षिणाग्रदूर्ध्व पाथरी ते उपर छोडाना प्रमाणतो
अध धडाना दोरतो पिंड करी नीचेप्रमाणे लक्ष्मीने भूक्तुं:—

अमुकगोत्रस्य अमुकप्रेत दशमेऽहनि क्षुत्पिपासावनिष्प-
त्त्यर्थं एष पिंडो मदत्तस्तवोपतिष्ठताम् ।

तेपछी नीचेप्रमाणे लक्ष्मी ते पिंडपर प्रत्यवननेजननुं ७४४ भूक्तुं.

अमुकगोत्रस्य अमुकप्रेतपिंडोपरि प्रत्यवननेजनं मदत्तं
तवोपतिष्ठताम् ।

तेपछी दोरवाजो हाथ धोअ दंडमां गांधेव नीरी छोडी पिंड
प्रासे भूही नीचे प्रमाणे लक्ष्मी पिंडने जनतो तंतु यदावयो:—

अमुक गोत्रस्य अमुकप्रेत ऊर्णासुत्रं मदत्तं तवोपतिष्ठताम् ।

तेपछी नीचे प्रमाणे लक्ष्मी पिंडने नीरशुवाजानुं बंधन यदावयुं:—

अमुकगोत्रस्य अमुकप्रेत उशीरचंदनं मदत्तं तवोपतिष्ठताम् ।

तेपछी नीचेप्रमाणे लक्ष्मी पिंडने भांगरानां दूध यदावयां:—

अमुकगोत्रस्य अमुकप्रेत भृंगराजपुष्पं मदत्तं तवोपतिष्ठताम् ।

तेपछी नीचेप्रमाणे लक्ष्मी राजतो धुप करीने अर्पणु करवो:—

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકમેત રાલધુપો મદત્તસ્તવોપતિષ્ઠતામ્ ।
તેપછી નીચેપ્રમાણે ભણી દીપક અર્પણ કરવો:—

અમુકગોત્રસ્ય અમુકમેત एष दीपो मद्दत्तस्तवोपतिष्ठताम् ।
તેપછી નીચેપ્રમાણે બોલી દ્રાક્ષનું નૈવેદ્ય અર્પણ કરવું:—

અમુકગોત્રસ્ય અમુકમેત દ્રાક્ષનૈવેદ્યં મદત્તસ્તવોપતિષ્ઠતામ્ ।
તેપછી નીચેપ્રમાણે બોલી સોપારી દક્ષિણા અર્પણ કરવા:—

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકમેત फल दक्षिणे मद्दत्ते तवोपति-
ષ્ઠતામ્ ॥

તેપછી સવ્ય કરી આચમન કરી અપસવ્ય કરી નીચેપ્રમાણે
ભણી બ્રાહ્મણ ભોજનનો સંકલ્પ કરવો:—

करिष्यमाण ब्राह्मणमेकभोजनं यथाकाले अमुकगोत्राय
અમુકમેતાય ક્ષુવોપશમનાર્થ મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ ।

તેપછી આ પિંડપ્રદાનવડે પ્રેતની સદ્ગતિ થાયો એવી ભાવના
કરી શ્રીવિષ્ણુભગવાનને નમસ્કાર કરવો. તે તેપછી એક ત્રામઠમાં જલ
ભરી તેમાં દૂધ તલ જળ અને સર્વોપધિ નાંખી આગળીશ અંજલિઓ
ભરી નીચેપ્રમાણે આગળીશવાર બોલીને પિંડપર ચઢાવવા:—

અમુક ગોત્રસ્ય અમુકમેત दाहजनिततृषोपशमनार्थं पिंड-
स्यांपरि एष दुग्ध तिलतोयांजलिर्मद्दत्तस्तवोपतिष्ठताम् ।

એપ્રમાણે દશમા દિવસના પિંડને આગળીશ અંજલિઓ ચઢાવી
શેષ જલની પિંડપર ધારા કરવી. તે તે પછી નીચેપ્રમાણે ભણી પ્રેતને
સદ્ગતિ આપવા સારુ શ્રીવિષ્ણુ ભગવાનની પ્રાર્થના કરાવી.

અનાદિની ધનોદેવઃ શંખચક્રગદાધરઃ ।

અક્ષય્યઃ પુણ્ડરિકાક્ષઃ પ્રેતમોક્ષપદોભવ ॥

નારાયણઃ સુરઃ શ્રેષ્ઠઃ લક્ષ્મોક્તાંત વરપદ ।

અનેન તર્પણેનાથ પ્રેતમોક્ષપદો ભવ ॥

હિરણ્યગર્ભઃ પુરુષઃ વ્યક્તાવ્યક્ત સ્વરૂપિણે ।

અસ્ય પ્રેતસ્ય મોક્ષાર્થે સુપ્રીતો ભવ સવદા ॥

તેપછી રાંધેલા ભાતમાંથી ગોઆસ શ્વાનઆસ અને વાયસ બલિ કાઢી શેષ વધેલો કાઢી ક્ષુધાર્ત દીન મનુષ્યને આપી દેવો.

તેપછી આગળ પ્રમાણે ખાડામાં પ્રેતના નિમિત્ત થોડું તેલ ચંદન અને જલ નાંખી નીચેપ્રમાણે ભણવું:—

અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેત તૈલેનાલ્યંક્ષ્વ ગન્ધેનોદ્વર્તય ઉષ્ણો-
દકેન સ્નાહિ શીતોદકેન સ્નાહિ ।

તેપછી સબ્ય કરી નીચેપ્રમાણે ભણી દશમા દિવસના શ્રાદ્ધની સમાપ્તિનું જલ મૂકવું:—

અત્રાગ્ર અમુકગોત્રસ્ય અમુકપ્રેતસ્ય દશમદિવસ નિમિત્ત-
મવયંવશ્રાદ્ધં બ્રાહ્મણાનાં વચનાત્ શ્રીવિષ્ણોઃ પ્રમાદાત્ પરિપૂ-
ર્ણતામસ્તુ ।

તેપછી મૂકેલો પિંડ જલમાં પધરાવી સ્નાન કરી સર્વ સાહિત્ય સંભાળી લઈ શ્રીવિષ્ણુભગવાનનું સ્મરણ કરતાં ઘેર જવું.

॥ એકાદશાહનો વિધિ. ॥

અગિયારમાના દિવસે, શ્રાદ્ધકર્તાએ પોતાના પુત્ર જાતુ કે કાઈ કામકાજમાં આશ્રય આપે એવા પ્રમાદરહિત સંબંધિઓને તથા પૂજ્ય બ્રાહ્મણોને સાથે લઈ, ઘેરથી એકાદશાહની ક્રિયામાં જોડતી સર્વ શ્રાદ્ધ-સામગ્રી પ્રથમથી સંભાળી જોઈ સાથે લઈ, નદી કે સરોવરાદિ પ્રસિદ્ધ પવિત્ર જલાશયપર જઈ, નિરૂપદ્રવ શ્રાદ્ધભૂમિ જોઈ, તે પર જલ છાંટી ગોમય-મૃત્તિકાથી લિંબી પેતે સ્નાન કરી અસ્પૃશ્ય શુદ્ધ ધોઈને સૂકવેલું શ્વેત (નવું) વસ્ત્ર પહેરી, ઉત્તરીય વસ્ત્ર ધારણ કરી, દર્બાસનપર બેસી આયમન પ્રાણાયામ કરી નીચે બતાવેલા પંચગવ્યકરણના વિધિપ્રમાણે પંચગવ્ય કરી પ્રાશન કરવું:-

પ્રથમ એક પડિયામાં 'ૐ તત્સવિતુર્વરુણમગ્નિઃ' એ ગાયત્રીમંત્ર બાણી-ને તાંબાના સરખા વર્ણુ-રંગ-વાળી-રાતી ગાયનું અર્ધપદ્મ ગોમૂત્ર લેવું.

તે પછી નીચેના મંત્રથી તેમાં શ્વેત (ધોળી) ગાયનું અર્ધું પર્વ ગોમય (ગાયનું છાશુ) લેવું.

ૐ મંધદ્વારાં દુરાધર્ષાં નિત્યપુષ્ટાં કરીષિર્ણીં । ઈશ્વરીં સર્વે
ભૂતાનાં તામિહો પહ્લયે શ્રિયં ॥

પાણીનો મોટો ઘડો જલપાત્ર બે પવાલાં બે આયમનિઓ બે ત્રામડો તપેલું તેપર ઢાંકવાની તાસક બે થાળિઓ કડછી, છ ત્રાંબાના કલશ છ તે પર ઢાંકવાનાં પૂર્ણપાત્ર દીવો કરવાનું કોડિયું, ઠાંસાની બે

તેપછી ઘોળા બાળકના જેવા વાગ હોય છે તે વાળને કપિત્ર કહેવાય છે, તેવા રંગની ભૂરી ગાયનું બે પળ દૂધ તેમાં નીચે મંત્રથી લેવું.

ૐ આયયાયસ્વ સમેતુ તે વિશ્વતઃ સોમટૃષ્ણમ્ । भवा
वाजस्य मङ्गथे ॥

તેપછી મુંઝડી ગાયનું દહીં ત્રણ પલ નીચેનો મંત્ર બણી તે બેશું લેવું.

ૐ दधिक्रावणोऽभकारिषञ्जिष्णोरश्वस्य वाजिनः । सुरभि
नो मुखाकरत्पणऽआयूषितारिपत् ॥

તેપછી નીચેનો મંત્ર બણી કાળા રંગની કાળી ગાયનું એક પલ વાડકિયો ઇલાદ બેઠનાં પત્રો. ચોખ્ખા, જવ, તલ, ઘડી, ડાંગેર, મગ, અડદ, કાંગ વગેરે ધાન્યો. ગાયનું છાણુ, ગાયનું મૂત્ર, ગાયનું દૂધ, ગાયનું દહીં, ઘી, ગાય બંધાતી હોય તે સ્થલની મૃત્તિકા હોમનું ઘી ગંગોદક તથા ચંદન અગરબત્તી કપૂર સર્વોપધિ મંત્ર, સાકર, અખીર, ગુલાલ, હળદર, કંકુ, સિંદુર, નાડાછડી, ઘોળું સૂત્ર, શ્રીદ્રગ, સોપારીઓ, જનોઈ, દર્ભાસન, દર્ભ, વિભૂતિ, ગોપીચંદન, શુદ્ધ મૃત્તિકા, પાન, તુલસી, પુષ્પ તથા પિંપળાનાં, ઉમરાનાં, પિંપરનાં, આંખાનાં અને વડનાં, છ છો પાંદડાં. પહેરવાનું નવું વસ્ત્ર, ઉત્તરીય વસ્ત્ર, સ્થાપન વસ્ત્ર, દક્ષિણાદિ દ્રવ્ય, દાનાર્થે સોનું, ઝવ્ણાની રૂપાની મૂર્તિ એક, વિષ્ણુ અને સત્યેશની બે સોનાની મૂર્તિઓ, રુદ્રની એક ત્રાંખાની મૂર્તિ, ચમરાજની એક લોટાની મૂર્તિ તથા તત્પુરુષની એક શિશાની, ઇત્યાદિ મૂર્તિઓ. શાલિગ્રામ, સ્તંભ, છાણું વગેરે ઇંદન, તથા પત્રાળાં-પડિયા વગેરે સર્વ સાહિત્ય પ્રથમથી સાથે લઇ, એકદશાહ શ્રાદ્ધ કરવા જલાશયપ્રતિ જવું.

ધી તેમાં નાંખવું:—

ૐ તેજોસિ શુક્રમસ્યમૃતમસિ ધામનામસિ પ્રિયન્દેવાનામના
ધૃષન્દેવ યજનમસિ ॥

તેપછી તેમાં નીચેનો મંત્ર બણી એક પણ કુશોદક નાંખવું.
કુશોદક (દર્ભવાળું પાણી) નાંખવું.

ૐ દેવસ્ય ત્વા સવિતુઃ પ્રસવેશ્વિનોર્વાહુભ્યાંમ્પુષ્ણો હસ્તા-
ભ્યામ્ । સરસ્વત્યૈ વાચા યન્તર્યંત્રેનાગ્નેઃ સામ્રાજ્યેનાભિષિશ્ચામિ ॥

તેપછી એક દર્ભ લઈ તેનું મૂળ પડિઆનાં રહે એમ રાખી
પ્રણવમંત્ર (ૐ) નો ઉચ્ચાર કરતાં તે દર્ભવડે તે પંચગવ્ય હલાવી પુત્રઃ
પ્રણવમંત્રનો જપ કરી તેપર જમણા હાથ ઢાંકી તે પંચગવ્યનું અભિમંત્રણ
કરી તેમાંથી આયમની ભરી જમણા હાથની હાથેગામાં લઈ નીચેનો
મંત્ર બણી શ્રાદ્ધકર્તાએ પીવું.

યત્વગસિયગતં પાપં દેહે તિષ્ઠતિ મામકે । પ્રાશનાત્પંચગ-
વ્યસ્ય દદૃત્યગ્નિરિવેન્ધનમ્ ॥ ૐ સ્વાહા ॥

એપ્રમાણે બણી પંચગવ્ય પ્રાશન કરી આયમન કરી નીચેના
વિધિથી નૂતન યજ્ઞોપવિત ધારણ કરવાં.

પ્રથમ ભસ્મત્રિપુંદ્ર કરી ચંદનનું ઉર્ધ્વપુંદ્ર કરી આયમનપ્રાણાયામ
કરી નીચેપ્રમાણે સંકલ્પ કરવો:—

અત્રાચ ૦ માસે ૦ પક્ષે ૦ તિથી ૦ વાસરે શ્રૌતસ્માર્ત
કર્માનુષ્ઠાન સિદ્ધચર્ય સંસ્કારપૂર્વકં યજ્ઞોપવીતધારણં કરિષ્યે ।

તેપછી પહેરવાનાં જનોપનું જલથી પ્રક્ષાલન કરી દશવાર ગા-

યત્રીમંત્ર ભણી અભિમંત્રણ કરી તેમાંનું એક જનોઇ લઇ નીચેનો મંત્ર ભણી સૂર્યનારાયણને પ્રદર્શિત કરવું.

ૐ તચ્છુર્દેવાહિતં પુરસ્તાચ્છુકમુચ્ચરત્ । પશ્યેમ શરદઃ
શતંઙ્ગિવેમ શરદઃ શતં શૃણુયામ શરદઃ શતં પ્રવ્રવામ શરદઃ
શતમદીનાઃ શ્યામઃ શરદઃ શતં ભૂતશ્ચ શરદઃ શતાત્ ॥

તેપછી નીચેનો મંત્ર ભણી યજ્ઞોપવીત પહેરવું:—

ૐ યજ્ઞોપવીતં પરમં પવિત્રં પ્રજાપતેર્યત્સહજં પુરસ્તાત્ ।
આયુષ્યમગ્ર્યં પ્રતિમુશ્ચ શુભ્રં યજ્ઞોપવીતં બલમસ્તુ તેજઃ ॥

એપ્રમાણે જેટલાં ઉપવીત પહેરવાં હોય તે પહેરી, આયમન કરી દશવાર ગાયત્રીમંત્રનો જપ કરી જૂતા જનોઇનો ત્યાગ કરી પવિત્ર અને શ્રાદ્ધભૂમિ સમીપ ચોખ્ખા રંધાવા સારુ મૂકી દ્વાનસમાં ફિંચા ખીજી કોઈ યુક્તિથી વાયુ બાધ ન કરે એવી રીતે ધીનો દીવો પ્રકટી, શ્રાદ્ધભૂમિસમીપ મૂકી, શ્રીવિષ્ણુભગવાનની પ્રતીમારૂપ શાલિગ્રામનું પોતાને બેસાવાના આસનઅંમુખ એક પીઠ ઉપર સ્થાપન કરી નીચેના વિધિથી પ્રથમ શ્રીવિષ્ણુપૂજન કરવું:—

તેમાં પ્રથમ આયમન પ્રાણાયામ કરી ઉત્તરીયવસ્ત્ર ધારણ કરી નીચેનો મંત્ર ભણી દર્ભની પવિત્રી જમણા હાથની આનામિકા આંગળીએ ધારણ કરવી:—

ૐ પવિત્રેસ્થો વૈષ્ણવ્યૌ સવિતુર્વઃ પ્રસવઽત્પુનામ્યચ્છિ-
દ્રેણ પવિત્રેણ સૂર્યસ્ય રશ્મિભિઃ તસ્ય તે પવિત્રપતે પવિત્રપુતસ્ય
યત્કામઃ પુનેતચ્છક્રેયમ્ ॥

તેપછી અપસંખ્ય કરી નીચેપ્રમાણે વિષ્ણુપૂજનનો સંકલ્પ કરવો:—

અત્રાઘ ૦ માસે ૦ પક્ષે ૦ તિથી ૦ વાસરે અમુક ગોત્ર-
સ્ય અમુક પ્રેતસ્ય પ્રેતત્વ નિવૃત્ત્યર્થે શ્રીવિષ્ણોઃ પુરુષસૂક્તેન
ષોડશોપચારપૂર્જાં કરિષ્યે ।

એપ્રમાણે સંકલ્પ કરી સ્વદેહશુદ્ધ્યર્થે પુરુષસૂક્તના મંત્રોથી પો-
તાના પ્રત્યેક અંગે જમણા હાથનો સ્પર્શ કરી તે તથા શ્રીવિષ્ણુને તુ-
લસી કે પુષ્પથી સ્પર્શ કરી અને દેવન્યાસ કરી નીચેપ્રમાણે ધ્યાનાસ-
નાદિ પૂજન કરવું.*

મરનાર સ્ત્રી હોય તો અમુક ગોત્રસ્ય ત્યાં તેના ગોત્રનું નામ
દઈ ગોત્રાયાઃ અને અમુક પ્રેતસ્ય ત્યાં તેનું નામ દઈ પ્રેતાયાઃ
એમ બોલવું:—

પોતાના શરીરે ન્યાસ નીચે બતાવેલા પ્રત્યેક અંગે જમણા હાથ-
નો સ્પર્શ કરીને કરવા તે દેવન્યાસ, દેવને ફૂલ કે તુલસીથી સ્પર્શ કરી
રાખી માત્ર પુરુષસૂક્તના સોળ મંત્રો જ ભણી જવા. તે દેવન્યાસ
કહેવાય. અભિષેકમાં પણ માત્ર એ સોળ મંત્રો ભણી જવા:—

પ્રથમ ડાબા હાથે.

ૐ સદસ્રશીર્ષાપુરુષઃ સદસ્રાક્ષઃ સદસ્રપાદ । સમુર્મિ સર્વત
સ્પૃત્વા ત્યાતિષ્ઠ દશાઙ્ગુલમ્ ॥ ૧ ॥

પછી જમણા હાથે.

પુરુષપ્વેદં સર્વં યદ્ભૂતં યદ્વા ભાવ્યમ્ । ઉતામૃતત્વસ્યેશાનો
યદન્નેના તિરોહતિ ॥ ૨ ॥

प्रथमं छाथमां कूल राणी नीयेतो मंत्रं लक्ष्मी श्रीविष्णुतुं ध्यानं करतुंः
 ॐ सहस्रशीर्षापुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् । सभूमिः स-
 र्वतस्पृत्वात्यतिष्ठ दशाङ्गुलम् ॥ ॐ भू भुवः स्वः श्रीविष्णवे-
 नमः ध्यायामिः

तेपछी डाया पजे.

एतावानस्य महिमास्तो ज्यायाँश्च पुरुषः । पादोऽस्य विश्वा
 भुतानि त्रिपादस्यामृतं दिवि ॥ ३ ॥

तेपछी नभण्या पजे.

त्रिपादूर्ध्व उदैत्पुरुषः पादोऽस्येहाभवत्पुनः । ततो विश्वङ्
 व्यक्रामत्साशनानशने अभि ॥ ४ ॥

पछी डाया दीयले.

ततो विरायडजायत विराजो अधि पुरुषः सजातो अत्य-
 रिच्यत पश्चाद्भूमिमथो पुरः ॥ ५ ॥

पछी नभण्या दीयले.

तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः संभृतं पषदाज्यम् पशुंस्तान्श्चक्रे वायव्या
 नारण्या ग्राम्याश्चये ॥ ६ ॥

तेपछी डाया केडे:—

तस्माद्यज्ञात्सर्वहुत ऋचः सामानि जज्ञिरे । छन्दांसि
 जज्ञिरे तस्माद्यजुस्तस्मादजायत ॥ ७ ॥

तेपछी नभण्या केडे:—

તેપછી નીચેપ્રમાણે મંત્ર બણી આસન અર્પણ કરવું.

ૐ પુરુષઽ એવંદં સર્વં યદ્વ્રુતં યજ્ઞ માવ્યત્ । ઉતામૃતત્ત્વ-
સ્યેશાનો યદન્નેના તિરોહતિ ॥ ૐ મૂર્ધુવઃ સ્વઃ શ્રીવિષ્ણવે
નમઃ આસનં સમર્પયામિ ॥

તેપછી નીચેના મંત્રો બણી પાદ અર્પણ કરવું:—

તસ્માદશ્વા અજાયન્ત યે કે ચોમયાદતઃ ગાવો હ જઙ્ગિરે
તસ્માત્તસ્માજ્ઞાતા અજાયયઃ ॥ ૮ ॥

તેપછી નાભીએ:—

તંયજ્ઞં વર્હિષિ પ્રૌક્ષન્પરુષં જાતમગ્રતઃ તેન દેવા અયજન્ત
સાધ્યા ઋષયશ્ચયે ॥ ૯ ॥

પછી હૃદયે:—

યત્પુરુષં વ્યદધુઃ કતિધા વ્યકલ્પયન્ । મુખાઙ્ગિમસ્યાસી
ત્કિમ્વાહુ કિમૂરુ પાદા ઉચ્યેતે ॥ ૧૦ ॥

તેપછી ડાબા ખભે.

બ્રાહ્મણોઽસ્ય મુખમાસીદ્રૂહ રાજન્યઃ કૃતઃ । ઊરુ તદસ્ય
યદૈશ્યઃ પદ્મયાં શૂદ્રો અજાયત ॥ ૧૧ ॥

પછી જમણા ખભે.

ચન્દ્રમા મનસો જાતશ્ચક્ષોઃ સૂર્યો અજાયત । શ્રોત્રાદ્વાયુશ્ચ
પ્રાણશ્ચ મુખાદગ્નિરજાયત ॥ ૧૨ ॥

તેપછી ઠે.

ॐ एतावानस्य महिमाऽतो ज्यायाँश्च पुरुषः । पादोऽ-
स्य विश्वा भूतानि त्रिपादस्यामृतं दिवि ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः
श्रीविष्णवे नमः पाद्यं समर्पयामि ॥

तेपछी नीचेप्रमाणे भएणी अर्घ्य अर्पणु करेवोः—

ॐ त्रिपादूर्ध्व उदैत्पुरुषः पादोऽस्ये हाभवत्पुनः । ततो
विश्वङ् व्यक्रामत्साशनानशने अभि ॐ भूर्भुवः स्वः श्रीविष्णवे
नमः अर्घ्यं समर्पयामि ॥

नाभ्या आसीदन्तरिक्षं शीर्ष्णोद्यौः समवर्तत पद्भ्याम्भू-
मिर्दिशः श्रोत्रात्तथा लोकाः अकलयन् ॥ १३ ॥

पछी भुजेः—

यत्पुरुषेण हविषा देवा यज्ञमतन्वत । वसन्तो स्यासीदा-
ज्यङ् ग्रीष्मऽइधमः शारद्धविः ॥ १४ ॥

तेपछी अन्ते अ भोज्यः—

सप्तास्यासन् परिधयस्त्रिः सप्त समिधः कृताः । देवा यद्य-
ज्ञं तन्वाना अबध्नन्पुरुषं पशुम् ॥ १५ ॥

तेपछी अन्तर्द्वे भएणु हाथथी स्पर्श करेवोः—

यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् ।
वेह नाकं महिमानः सचन्त यत्र पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः । १६।
॥ इति पुरुषसूक्तम् ॥

तेपछी नीयेप्रभाणे भली आयमनीय जल अर्पण करवुं:—

ॐ ततो विराडजायत विराजो अधि पुरुषः । सजातो
अत्यरिच्यत पश्चाद्भुमिमथो पुरः ॥ ॐ भूर्भुवः स्व श्रीवि-
ष्णवे नमः आचमनीयं समर्पयामि ॥

तेपछी नीयेप्रभाणे भली स्नानार्थ जल अर्पण करवुं:—

ॐ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः संभृत पृषदाज्यम् पशू स्तांश्चक्रे
वायव्या नारण्या ग्राम्याश्चये ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्रीविष्णवे
नमः स्नानं समर्पयामि ॥

तेपछी स्नानांते आयमननुं जल अर्पण करी नीयेना भंत्रथी
पञ्च-उपवस्त्र अर्पण करवां:—

ॐ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुत ऋचः सामानि जज्ञिरे । छन्दांसि
जज्ञिरे तस्माद्यजुस्तस्मादजायत ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्रीविष्णवे
नमः वस्त्रोपवस्त्रे समर्पयामि ॥

तेपछी वस्त्रांते आयमनभाटे जल अर्पण करी नीयेना भंत्रथी
यज्ञोपवीत अर्पण करवुं.

ॐ तस्मादश्वा अजायन्त ये के चोभयादतः गावो ह
जज्ञिरे तस्मात्तस्माज्जाता अजावयः ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्री-
विष्णवे नमः यज्ञोपवीतं समर्पयामि ॥

तेपछी यज्ञोपवीतना अंते आयमन अर्पण करी नीयेना भंत्रथी
अंदन अर्थवुं.

ૐ તં યજ્ઞં વર્હિષિ પ્રૌક્ષન્પુરુષં જાતમગ્રતઃ । તેન દેવા અ-
યજન્ત સાધ્યા ઋષયશ્ચયે ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ શ્રીવિષ્ણવે નમઃ
ગન્ધં સમર્પયામિ ॥

તેપછી નીચેપ્રમાણે બાણી તુલસી અર્પણ કરવાં:—

ૐ વિષ્ણોઃ કર્માણિ પश्यત યતો વ્રતાનિ પસ્પશે । શ્દ્ર-
સ્ય યુજ્યઃ સરવા ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ શ્રીવિષ્ણવે નમઃ તુલસી-
પત્રં સમર્પયામિ ॥

તેપછી નીચેના મંત્રથી પુષ્પ અર્પણ કરવાં:—

ૐ યત્પુરુષં વ્યદધુઃ કતિયા વ્યકલ્પયન્ । મુખં કિમસ્યા
સીત્કિમ્બાહૂ કિમૂરૂ પાદા ઉચ્ચેતે ॥ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ શ્રીવિષ્ણવે
નમઃ પુષ્પાણિ સમર્પયામિ ॥

તેપછી નીચેના મંત્રથી ધૂપ અર્પણ કરવો:—

ૐ બ્રાહ્મણોઽસ્ય મુખપાસીદ્વાહૂ રાજન્યઃ કૃતઃ । ઊરુ
તદસ્ય યદ્દૈશ્યઃ પદ્ભ્યાં શૂદ્રો અજાયત ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ
શ્રીવિષ્ણવે નમઃ ધુપં સમર્પયામિ ॥

તેપછી નીચેના મંત્ર બાણી દીપક અર્પણ કરવો:—

ૐ ચન્દ્રમા મનસો જાતશ્ચક્ષોઃ સુર્યો અજાયત । શ્રોત્રા
દ્વાયુશ્ચ પ્રાણશ્ચ મુખાદગ્નિરજાયત ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ શ્રીવિષ્ણવે
નમઃ દીપં સમર્પયામિ ॥

તેપછી નીચેના મંત્ર બણી નૈવેદ્ય અર્પણ કરવું:—

ૐ નામ્યાઽ આસીદન્તરિક્ષં શોષ્ણં ઘૌઃ સમવર્તત । પદ-
મ્યામ્ભૂમિર્દિશઃ શ્રોત્રાત્તથા લાકાઽ અકલ્પયન્ ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃ
સ્વઃ શ્રીવિષ્ણવે નમઃ નૈવેદ્યં સમર્પયામિ ॥

તેપછી નીચેના મંત્રથી ફલ તામ્બૂલ અર્પણ કરવાં:—

ૐ યગ્પુરુષેણ હવિષા દેવા યજ્ઞમતન્વત । વસન્તો સ્યાસી
દાજ્યઙ્ ગ્રીષ્મઽદ્યધ્મઃ શરુદ્રવિઃ ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ શ્રીવિષ્ણવે
નમઃ ફલતામ્બૂલં સમર્પયામિ ॥

તેપછી નીચેના મંત્રથી દક્ષિણા અર્પણ કરવી:—

ૐ હિરણ્યગર્ભઃ સમવર્તતાગ્રે ભૂતસ્ય જાતઃ પતિરેકઽ આ-
સિત્ । સદાધાર પૃથિવીન્દ્રામુતે માઙ્કુસ્મૈ દેવાય હવિષા વિધેમ ।
ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ શ્રીવિષ્ણવે નમઃ હિરણ્યદક્ષિણાં સમર્પયામિ ॥

તેપછી નીચેના મંત્રથી શ્રીવિષ્ણુની પ્રદક્ષિણા કરવી.

ૐ સપ્તાસ્યાસન્ પરિધયઃ સ્ત્રિઃ સપ્ત સમિધઃ કૃતાઃ ।
દેવા યદ્યજ્ઞં તન્વાના અવ ધનન્પુરુષં પશુમ્ ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ
શ્રીવિષ્ણવે નમઃ પ્રદક્ષિણાં સમર્પયામિ ॥

તેપછી નીચેના મંત્રબણી નીરાજન-આર્તિ કરવી:—

ૐ અગ્નિર્દેવતા વાતો દેવતા સુર્યો દેવતા ચંદ્રમા દેવતા
વસવો દેવતા રુદ્રા દેવતા દિત્યા દેવતા મરુતો દેવતા વિશ્વે-

દેવા દેવતા વૃહસ્પતિર્દેવતેન્દ્રો દેવતા વરુણો દેવતા ॥ ઐ
 ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ શ્રીવિષ્ણવે નમઃ નીરાજનં સમર્પયામિ ॥

તેપછી નીચેનો મંત્ર બણી મંત્રપુષ્પાંજલિ અર્પણ કરવો:—

ૐ યજ્ઞેન યજ્ઞમયજન્ત દેવાસ્તાનિ ધર્માણિ પ્રથમાન્યાસન્ ।

તેહ નાકં મહિમાનઃ સચન્ત યત્ર પૂર્વે સાધ્યા સન્તિ દેવાઃ ॥

॥ ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ શ્રીવિષ્ણવે નમઃ મંત્રપુષ્પાંજલિં સમર્પયામિ ॥

તેપછી નીચેનો મંત્ર બણી શ્રીવિષ્ણુભગવાનને નમસ્કાર કરવો:—

યદ્દિમ્બમમ્બરમણિર્યદપાં પ્રસૂતિર્નક્તં નિષિશ્ચતિ યદગ્નિ-

શિલામૃ લાસઃ । જ્યોત્સ્ના નિશાસુ હિમધામ્નિ ચ યન્મ યુલા

પુષાઃ પુરાણપુરુષઃ સ નમોઽસ્તુ તસ્મૈ ॥ ૐ ભૂ ભુવઃ સ્વઃ શ્રીવિ-

ષ્ણવે નમઃ નમસ્કારં સમર્પયામિ ॥

તેપછી શ્રીવિષ્ણુપૂજનની સમાપ્તિનું જલ નીચે પ્રમાણે બણીને
 મૂકવું:—

અનેન ષોડશોપચારપૂજનકર્મણા શ્રીમહાવિષ્ણુઃ પ્રીયતાં

ન મમ ॥

તેપછી અપસવ્ય કરી નીચે પ્રમાણે બણી મરનારની અસદ્ગતિનો

વિનાશ અને સદ્ગતિની પ્રાપ્તિ થવાની ભાવના કરી જલ મૂકવું.

અનેન પુજનકર્મણા શ્રીમહાવિષ્ણોઃ પ્રસન્નતયા અમુક

ગોત્રસ્ય અમુકપ્રેતસ્ય પ્રેતત્વનિવૃત્તિઃ અસદ્ગતિવિનાશઃ સદ્ગ-

તિપ્રાપ્તિશ્ચાસ્તુ ॥

તેપછી સવ્ય કરી આચમન-પ્રાણાયામ કરી નીચેપ્રમાણે બોલી શ્રીસત્યેશની સ્થાપનપ્રતિષ્ઠાપૂજનો સંકલ્પ કરવો:—

અત્રાચ ૦ માસે ૦ પક્ષે ૦ તિથૌ ૦ વાસરે શ્રીસત્યેશસ્થા-
પનપ્રતિષ્ઠાપુજાં ચ કરિષ્યે ।

તેપછી એક પાટલા ઉપર કિંવા કોઈ ખીજ પીઠ ઉપર ઘોળું નવું વસ્ત્ર પાથરી તે ઉપર ચોખ્ખાનું અષ્ટદલ કહાઢી નીચે પ્રમાણે ભ-
ણી અક્ષત નાંખતા ઇશાન ખૂણાના દક્ષથી આરંભી આઠે દલમાં અષ્ટ
શક્તિઓનું આવાહન સ્થાપન કરવું:—

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ રુક્મિણ્યૈ નમઃ રુક્મિણીં આવાહયામિ
સ્થાપયામિ ॥ ૧ ॥ ૐ ॥ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સત્યમામાયૈ નમઃ
સત્યમામાં આવાહયામિ સ્થાપયામિ ॥ ૨ ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ
જાંબુવત્યૈ નમઃ જાંબુવર્તીં આવાહયામિ સ્થાપયામિ ॥ ૩ ॥
ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ નગ્નજિત્યૈ નમઃ ॥ નગ્નજિતિ માવાહયામિ
॥ ૪ ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ કાલિંદ્ર્યૈ નમઃ કાલિંદ્રી માવાહયામિ
સ્થાપયામિ ॥ ૫ ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ મિત્રવિંદાયૈ નમઃ મિત્રવિં-
દા માવાહયામિ સ્થાપયામિ ॥ ૬ ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ લક્ષ્મ-
ણાયૈ નમઃ લક્ષ્મણાં માવાહયામિ સ્થાપયામિ ॥ ૭ ॥ ૐ
ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ વારુહાસિનીમાન્યૈ નમઃ વારુહાસિનીમાવાહયામિ
સ્થાપયામિ ॥ ૮ ॥

એપ્રમાણે અષ્ટદલમાં ઇશાન ખૂણાથી આરંભી આઠે દલમાં અક્ષત નાંખી અષ્ટશક્તિઓનું સ્થાપન કરી નીચે પ્રમાણે બણી ભૂમિને જમણા હાથથી સ્પર્શ કરી નમસ્કાર કરી પ્રાર્થના કરવી:—

ॐ भूरसि भूमिरस्य दितिरसि विश्वधा या विश्वस्य भु-
वनस्य धार्वी । पृथिवीं यच्छ पृथिवीन्दं ह पृथिवीम्मा हि
सीः ॥

તેપછી એ અષ્ટદલના મધ્યે તાંબાનો કલશ નીચે પ્રમાણે બ-
ણીને મૂકવો:—

ॐ आजिघ्नकलशम्मद्यात्वा विशन्तिवन्दवः । पुनरूर्जा
निवर्तस्वसानः सहस्रन्धुक्ष्वोरुधारा पयस्वती पुनर्मा विश-
ताद्रायिः ॥

તેપછી નીચેનો મંત્ર બણી તે કલશમાં શુદ્ધ જલ પૂરવું:—

ॐ वरुणस्योत्तंभनमासि वरुणस्य स्कंभसर्जनिस्थो वरुण
स्य ऋत सदनमासि वरुणस्यऽ ऋत सदनमासीद ॥

તેપછી નીચેનો મંત્ર બણી તે કલશમાં ચંદન છાટવું.

ॐ त्वां गन्धर्वाऽ अपनैस्त्वामिन्द्रस्त्वाम्बृहस्पतिः । त्वा-
मोषधे सोमो राजा विद्वान्यक्षमादमुच्यत ॥

તેપછી તે કલશમાં નીચેનો મંત્ર બણી સર્વાપદિ નાંખવી:—

ॐ याऽऔषधिः पूर्वजाता देवेभ्यस्त्रियुगम्पुरा । मनैनु
वभ्रूणामहं शतन्वामानि सप्त च ॥

તેપછી કલશમાં નીચેનો મંત્ર ભણી પ્રો મૂકવી:—

ૐ કાળ્ડાત્કાળ્ડાત્પ્રોહન્તીપુરુષઃ પરુષસ્પરિ । એવાનો
દુર્વે પ્રતનુ સહસ્રેણ શતેન ચ ॥

તેપછી તે કલશમાં નીચેનો મંત્ર ભણીને પીંપળો, ઉમરો, પિંપર,
આંખો અને વડ એ પાંચે વૃક્ષોનું એક એક પાનડું મૂકવું:—

ૐ અશ્વત્થેવો નિષદનમ્પર્ને વો વસતિષ્કૃતા । ગોભાયડ
ઈત્કિલા સથયત્સનવથ પુરુષમ્ ॥

તેપછી નીચેનો મંત્ર ભણી શુદ્ધ મૃત્તિકા તે કલશમાં નાંખવી:—

ૐ સ્યોનાપૃથિવીનો ભવાન્નક્ષરાનિવેશની । યચ્છાનઃ શર્મે
સપ્રથાઃ ॥

તેપછી તે કલશમાં નીચેનો મંત્ર ભણી સોપારી મૂકવી:—

ૐ યાઃ ફલિનીર્યાડઅફલાડઅપુષ્પા યા શ્ચ પુષ્પિણીઃ ॥
વૃહસ્પતિ પ્રસૂતાસ્તાનો મુશ્ચન્ત્વ૨ હસઃ ॥

તેપછી તે કલશમાં નીચેનો મંત્ર ભણી પંચરત્નો નાંખવાં:—

ૐ પરિવાજપતિઃ કવિરગ્નિર્હ વ્યાન્યક્રમીત્ । દધદ્રત્ના
નિદાથુષે ॥

તેપછી તે કલશમાં નીચેનો મંત્ર ભણી દક્ષિણા-પૈસો મૂકવો:—

ૐ હિરણ્યગર્ભઃ સમવર્તતાગે ભૂતસ્ય જાતઃ પાતિરેકઽભા-
સીત્ । સદાચાર પ્રથિવીન્દ્યામુતે માઙ્ગસ્મૈ દેવાય હવિષા વિધેમા ॥

તેપછી નીચેનો મંત્ર બણી કલશને વચ્ચાર્પણ કરવું અથવા રક્ત સૂત્ર વેદન કરવું.

યુવા સુવાસાઃ પરિવ્રીતઽઆગાત્સઽઽ શ્રયા ન્મતિ જામ-
માનઃ ॥ તન્ધીરાસઃ કવચઽઽન્નયન્તિ સ્વાધ્યો મનસા દેવયન્તઃ॥

તેપછી નીચેનો મંત્ર બણી તે ઉપર પૂર્ણપાત્ર ઢાંકવું.

ૐ પૂર્ણદિર્વીપરાપતસુપૂર્ણાપુનરાપત । વસ્નેવવિક્રીણાવહા-
ઇષમૂર્જે શતક્રતો ॥

તેપછી તે કલશમાં નીચેનો મંત્ર બણી જળ પૂરવું, વરુણનું આવાહન કરવું, આવાહન બદલ કલશપર અક્ષત નાંખવા.

ૐ તત્ત્વાયામિ બ્રહ્મણાવન્દમાનસ્તદાશાસ્તેયજમાનોહવિર્ભિઃ ।
અહેદમાનોવરુણસ્યેહબોધ્યુરુશંસમાનઆયુઃપ્રમોષીઃ વરુણં સાગં
સપરિવારં આવાહયામિ ॥

તેપછી નીચેનો મંત્ર બણી તે વરુણદેવને સમરત પૂજન પરિપૂર્ણ થવા માટે તેમને સર્વોપચાર માટે ગંધ અક્ષત ને પુષ્પ અર્પણ કરવાં.

તેપછી સત્યેશ્વ ભગવાનની મૂર્તિ સૂવર્ણની કરાવી હોય તેને નીચેના મંત્રો બણી અગ્ન્યુત્તારણ કરીને તે કલશ ઉપર પૂર્ણપાત્રમાં બેસારવી.

પ્રથમ નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવોઃ—

અત્રાગ્ર અમુકમાસે પક્ષે તિથી વાસરે આસાં સત્યેશાદિ
મૂર્તીનાં અગ્ન્યુત્તારણપૂર્વકમાણપ્રતિષ્ઠાં કરિષ્યે ॥

समुद्रस्य त्वावकयाग्रे परिव्यया मसि । पावको अस्मभ्यं
 शिवो भव ॥ १७ ॥ दिमभ्यत्वा जरायुणाग्रे परिव्यया मसि ।
 पावको अस्मभ्यं शिवो भव ॥ १८ ॥ उप उमन्नुपवे तसेऽव-
 तर नदीप्या अग्रे पित्त मपामसि मण्डूकी ताभिरा गदि से
 मंनो पावकवर्णं शिवं कृधि ॥ १९ ॥ अपाभिदं न्यपनं समु-
 द्रस्य निवेशनम् । अन्यांस्ते अस्मत्तपन्तु हेतय पावको अस्म-
 भ्यं शिवो भव ॥ २० ॥ अग्रे पावक रोचिषा मन्द्रया देव
 जिह्वया आदेवान् पक्षि यक्षिच ॥ २१ ॥ स नः पावक दीदि-
 वोऽग्रे वां २ इहा वद । उप यज्ञं हविश्च नः ॥ २२ ॥ पावक-
 या ययश्चित यत्वा कृता क्षाम कुरुच उपतो न भानुना ।
 तूर्वन्न यामले तशस्य नूरण आयो घृणे न ततृयागो अजरः ॥
 ॥ २३ ॥ नमस्ते हरणे दोचिषे नमस्ते अस्त्वाविषे अन्यांस्ते
 अस्मत्तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्यं शिवो भव ॥ २४ ॥
 नृषदे वेद् । अप्नु अप्नुद वेद् । वहिषर वेद् । वनसदे वेद् ।
 स्वविदे वेद् ॥ २५ ॥ ये देवा यज्ञिया यज्ञियानां सवत्सरोणमुप
 भाग मास ते । अह्नोरात्रं हविषो यज्ञे अस्मिन् स्वयं पिवन्तु
 मधुनो घृतस्य ॥ २६ ॥ ये देवा देवेष्वधि देवत्व मायन्ये
 ब्रह्मणः पुरएतारो अस्य । येभ्यो न ऋते पवते धाम किञ्चन
 न ते दिवो न पृथिव्या अधि स्नुषु ॥ २७ ॥ प्राणदा अपा-

नदा व्यानदा वचोदा । वरिवोदाः । अन्यैस्ते अस्मत्त पन्तु
हे तयः पावको अस्मभ्यं शिवो भव ॥ ३५ ॥

ॐ रीते प्राणप्रतिष्ठाना भंत्रा जप्यी ते सत्येशभगवान्ती प्राण
प्रतिष्ठा करी तेभते नीयेना भंत्राथी पंचायुत स्नान करावयुं. तेभां प्रथम
जप्यथी वरुणस्नान करावयुं.

ॐ वरुणस्योत्तम्भनमि वरुणस्यस्कम्भसर्जनीस्थोः ।
वरुणस्य ऋतमदन्यासे वरुणस्य ऋतसद् नमसि । वरुणस्य
ऋतसदन मासीद ॥ ३६ ॥

तेपथी (दृग्ध) स्नान करावयुं.

ॐ पयः पृथिव्यां पय ओषधीषु पयो दिव्यन्तरिक्षे पयो-
धाः । पयस्वतोः प्रदिशः सन्तु मद्यम् ॥ ३७ ॥

तेपथी नीयेना भंत्रथी दृढीथी स्नान करावयुं.

ॐ दधिक्राव्णो अकारिषं जिष्णोरश्वस्य वाजिनः । सुर-
भिनो मुखा करत् प्रण आयूंषि तारिषत् ॥ ३८ ॥

पथी नीयेना भंत्रथी धृतस्नान करावयुं.

ॐ घृतं मिमिक्षे घृतमस्य योनिर्घृते । श्रितो घृतम्बधाम ।
अनुष्वधमा वह मादयस्व स्वाहाकृतं वृषभ वक्षि हव्यम् ॥ ३९ ॥

पथी नीयेना भंत्रथी मधुस्नान करावयुं.

ॐ मधु वाता ऋतायते मधुक्षरन्ति सिन्धवः । माध्वीर्नः

सन्त्वोष धीः ॥ ३३ ॥ मधुनक्तमु तोषसो मधुमत्पार्थिवं रजः ।
मधु द्यौरस्तुनः पिता ॥ ३४ ॥ मधुमान्नो वनस्पति म धुमां
२॥ अस्तु सूर्यः माध्वीर्गावो भवन्तुनः ॥ ३५ ॥

तेपथीना मंत्रथी शङ्करा स्नान करावयुं.

ॐ अपां रसमुद्रदमं सूर्ये मन्तं समाहितम् अगंरसस्य
यो रसस्तं वो गृह्णाम्युत्तमम् ॥ उपयामगृहीतो मीन्द्राय त्वा जुष्टं
गृह्णामि । एषते सोनि रन्द्रायत्वा जुष्ट तमम् ॥ ३६ ॥

तेपथी नीयेना मंत्रथी शुद्धादक स्नान करावयुं.

ॐ आपो द्विष्टा मयो भुवस्तान ऊर्जे दधातन । मदेरणा
य चक्षसे ॥ ३७ ॥ योवः शिवतमो रसस्तस्य भानयतेहनः ।
उशती द्विव मातरः ॥ ३८ ॥ तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्ष-
याय जिन्वथ । आपो जनयथा चन ॥ ३९ ॥

तेपथी नीयेना श्रीनिष्णुभगवान्तेना मंत्र भोली श्रीसत्यदेवना
आसनपर स्थापन करवुं.

ॐ इदं विष्णुर्वि चक्रमे त्रे धा निदधे पदम् । समुद्रमस्य
पांसुरे स्वाहा ॥ ४० ॥

पथी नीये अतावेक्षो मंत्र भण्डी सत्येशभगवान्ती प्रार्थना करवी;
सत्येश प्रभु सारी रीते सुप्रतिष्ठित अमारुं छट्टि करवा योग्य सत्ता-
वाणा थाओ.

ॐ मनो जुतिजुषतामाज्यस्य बृहस्पति र्यज्ञ मिमं तनोतु
। अरिष्टं यज्ञं समिमं दधातु विश्वे देवास इह मादयन्तामो ३
प्प्रतिष्ठ ॥ ४३ ॥

अद्येत्यादि० मासे० पक्षे तिथौ० वासरे प्राचीना वीती
थधने (पितृकर्मणां ज्ञेये अपसव्य करेणुं छे ते प्राचीना वीती
कडेवाय छे.)

अमुकगोत्रस्य अमुकप्रेतस्य रोगोत्पत्तिमरणावमाने उद्धो-
वच्छिष्टअथोच्छिष्टउभयोच्छिष्ट अकृत स्नानमरण आशौच
मरणसमये हरिनामोच्चारवाजिततुलसीतिलान् कुश गोपीचंदन
गंगोदक स्नानरहितं तथा मार्गेशववाहे आशौचदेशे अमेध्यके-
शास्थिइत्यादिनाना स्पर्शदोषपरिहारार्थं परकाष्ठे पराग्नेदहने-
तथा चितामध्ये कीटपतंग ज्वलिततद्दोष परिहारार्थं दुर्गतिनिवा-
रणार्थं (सव्यं) सव्य करीति तथा च ममदेहशुद्धयर्थं एकादशाह
कर्माङ्गिकारार्थं प्रायश्चित्तार्थं सत्येश पूजनमहं करिष्ये ॥

आह शक्तिञ्चै सद्धित सत्येश भगवान्नी पंचोपचार पूज करवी.

पद्मीनीये प्रमाणे अष्टशक्तिसमन्वित श्रीसत्येश भगवान्ने चंदन
चक्षुःपुं.

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री सत्येशाय अष्टौ शक्तिसहिताय नमः गंधं
समर्पयामि ।

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ શ્રીસત્યેશાય અષ્ટૌશક્તિસહિતાય નમઃ
પુષ્પં સમર્પયામિ ।

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ શ્રીસત્યેશાય અષ્ટૌશક્તિસહિતાય નમઃ ધુપં
સમર્પયામિ ।

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ શ્રીસત્યેશાય અષ્ટૌશક્તિસહિતાય નમઃ દીપં
સમર્પયામિ ।

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ શ્રીસત્યેશાય અષ્ટૌશક્તિસહિતાય નમઃ નૈવેદ્યં
સમર્પયામિ ।

॥ इति संक्षिप्त सत्येशपूजनम् ॥ એપ્રમાણે સંક્ષિપ્તમાં સત્યેશનું
પૂજન થયું

પ્રથમ શ્રીવિષ્ણુભગવાન્તી પ્રતિમારૂપ શ્રીશાલિયામની મૂર્તિનું
(શાલિયામનું) સત્યેશની આગળ સ્થાપન કરવું.

હવે પ્રાયશ્ચિત્તની યોગતા મળી; તે પછી પ્રાયશ્ચિત્તના અંગનું વૈષ્ણુવ
શ્રાદ્ધ કરવું.

તેપછી એક આચમની ને પવાહું આગળ મૂકી વિષ્ણુભગવાન-
નિમિત્ત તાંબાના પાત્રમાં નીચેપ્રમાણે બોલી જળ મૂકવું.

ૐ શં નો દેરી રભિષ્ટય આપો ભવન્તુ પીતયે । શંયોર
ભિસ્રવન્તુનઃ ॥ ૩૬ ॥ ૐ વિ શુઃ પાદયોઃ આપઃસુ આપઃ ।

તેપછી નીચે પ્રમાણે બોલી તેમાં ચંદનના છાંટા નાંખવા.

ૐ વિષ્ણુ પાદયોઃ ગંધસ્મુગંધઃ ॥

તેપછી તેમાં વિષ્ણુના નિમિત્ત ફૂલ નાંખવા.

ૐ વિષ્ણુ પાદયોઃ પુષ્પં સુપુષ્પમ્ ॥

અર્ચઃ

ૐ સહસ્ર શોર્ષા પુરુષઃ સહસ્રાક્ષઃ સહસ્રપાત્ । સમૂર્ધિં
સર્વત સ્પૃત્વા ત્યાતિષ્ઠદ્ દશાંકુલમ્ ॥ ૩૧ ॥ ૐ વિષ્ણવે નમઃ
॥ ઇષવઃ પાદ્યાર્ધ્યં સમ્પદ્યં તાં । અસ્તુ પાદ્યાર્ધ્યઃ ॥

પછી ત્રણ આયમન કરવાં. આગળ પ્રમાણે શ્રીવિષ્ણુનામંત્ર ભણી
એ હાથ બેડી પૂર્વાદિ સર્વ દિશાઓમાં નમસ્કારાત્મક દિગ્ગંધન કરવું.

ૐ વિષ્ણો રરાટમસિ વિશ્નોઃ શ્રપ્ત્રે સ્થો વિશ્નો સ્યૂરસિ ।
વિષ્ણો ધ્રુવોઽસિ । વૈષ્ણવમસિ વિષ્ણવેત્વા ॥ ૩૨ ॥

પછી નીચેપ્રમાણે બોલી તે વિષ્ણુની શ્રાદ્ધસામગ્રીનું પ્રોક્ષણ કરવું,
બળ છાંટવું.

વિષ્ણુ શ્રાદ્ધોપહારાણાં પવિત્રાસ્તુ ॥

અગ્નિત્યાદિ૦ માસે૦ પક્ષે૦ તિથૌ૦ વાસરે પ્રાયશ્ચિત્તાંગં
વિષ્ણુશ્રાદ્ધં કરિષ્યે

એપ્રમાણે સંકલ્પ મૂકીને શ્રીવિષ્ણુને આસન માટે પુષ્પ અર્પણ કરવું.

વિષ્ણવે શ્વેદમાસનમ્ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી શ્રીવિષ્ણુને ચંદન, પુષ્પ, ધૂપ, દીપક અને નૈવેદ્ય, સર્વે ઉપચારોથી પૂજન કરવું.

ધુપં દિપં યથાદતં ગંધાદ્યર્ચનં વિષ્ણવે સ્વાહા ।

નીચે પ્રમાણે શ્રીવિષ્ણુની સર્વોપચાર પૂજાપૂર્ણ માનવી.

વિષ્ણુશ્રાદ્ધાર્ચનવિધેઃ પરિપૂર્ણતામસ્તુ ॥

આચમ્ય ॥ ભોજનસંકલ્પઃ

પછી શ્રાદ્ધકર્તાએ આચમન કરીને સંકલ્પ કરવો.

દાસ્યમાનં બાહ્યગભોજનં વિ ણુ શ્રાદ્ધનિમિત્તં વિષ્ણવે સ્વાહા ॥

સુપ્રોક્ષિતમસ્તુ એમ બોલી કોઈ બ્રાહ્મણના હાથમાં જળ આપવું તે બ્રાહ્મણે બોલવું કે:—

શિવા આપઃ સન્તુ

શ્રાદ્ધકર્તાએ બોલવું કે,

સૌમનસ્ય મસ્તુ

પછી શ્રાદ્ધ કરાવનારે ત્રણવાર જળ યજમાનને છાંટી નીચે પ્રમાણે આશીર્વાદ દેવો.

દીર્ઘ માયુરસ્તુ ॥ શાંતિરસ્તુ ॥ પુષ્ટિરસ્તુ ॥ તુષ્ટિરસ્તુ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે દક્ષિણનો સંકલ્પ કરવો.

દાસ્યમાનાં દક્ષિણાં વિષ્ણુશ્રાદ્ધ નિમિત્તં વિષ્ણવે સ્વાહા

પછી નીચે પ્રમાણે વિષ્ણુશ્રાદ્ધની પરિપૂર્ણતાનું વાક્ય બોલવું.

માસે પક્ષે તિથૌ વાસરે વિષ્ણુ શ્રાદ્ધંપરિપૂર્ણતામસ્તુ ॥

તેપછી એ હાથમાં શ્રીફળ રાખી શ્રીસત્યેશ અને શ્રીવિષ્ણુભગવાનની નીચેના મંત્રો બહુતાં પ્રદક્ષિણા કરવી.

અપરાધસહસ્રાણિ લક્ષકોટિ શતાનિચ
નશ્યંતે તત્ક્ષણા ત્પાપં સત્યેશ તવ સન્નિધૌ.

એસીને નમસ્કાર કરવો; ને ઉભા થઈ ફરી પ્રદક્ષિણા કરવી.
અનેકજન્મસંભૂતં પાતકંયન્મયાર્જિતં ।

તત્સર્વં નાશમાયાંતુ સત્યેશ તવ સન્નિધૌ ॥

ફરી એસીને નમસ્કાર કરવો તથા ઉભા થઈ પ્રદક્ષિણા કરવી.
પાપોહં પાપકર્માહં પાપાત્મા પાપસંભવઃ ।

ત્રાહિમાં પુંડરિકાક્ષં સર્વપાપં દરો દરિઃ ॥

ફરી પળુ એસીને નમસ્કાર કરવો; ને ઉભા થઈ પ્રદક્ષિણા કરવી.

પછી એસીને નમસ્કાર કરવો. શ્રીસત્યેશ તથા શ્રીવિષ્ણુભગવાનને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરી ફરી ઉભા થઈ હાથ જોડી પ્રાર્થના કરવી.

યાનિ કાનિચ પાપાનિ જન્માંતર કૃતા નિચ ।

તાનિ તાનિ વિનશ્યન્તુ પ્રદક્ષિણપદેપદે ॥

પછી એસીને નમસ્કાર કરવો. શ્રીસત્યેશ તથા શ્રીવિષ્ણુભગવાનને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરી ફરી ઉભા થઈ હાથ જોડી પ્રાર્થના કરવી.

તતો જ્ઞાન કૃતં વાપિ કાર્યિકં વાચિકં તથા ।

તત્સર્વં નાશયેત્પાપં સત્યેશ તવ સન્નિધૌ ।

તેપછી શ્રાદ્ધકર્તાએ હાથમાં એ ગૌદાનનો નિષ્કૃપ અથવા યથાશક્તિ ગૌદાનનું દ્રવ્ય હાથમાં રાખી ઉભા થઈ જ્યાં બ્રાહ્મણોની મંડલી હોય ત્યાં જઈ તેમને નમસ્કાર કરી નીચેપ્રમાણે પ્રાર્થના કરવી.

આબ્રહ્મસ્તંબપર્યંતં ભવદ્વશ મિદંજગત્ ॥

યક્ષરક્ષ પિશાચાદિ સદેવા સુરમાનુષં ॥

સર્વધર્મ વિવેક્તારો ગોક્તારઃ શાસકાઽનઘાઃ

મમદેહસ્ય સંશુદ્ધિ કુર્વન્તુ દ્વિજઃસત્તમાઃ ॥

પૂજ્યૈઃ કૃત પવિત્રોઽહં ભવિષ્યામ્યનઘસ્તથા ॥

પ્રસાદઃ ક્રિયતાં મહ્યં મમાનુજાં પ્રયચ્છથ ॥

પુરાકૃતં મયાઘોરં જ્ઞાતમજ્ઞાતકિલ્બિષં ॥

જન્મતો યદિનં યાવત્ તસ્માત્પાપાત્પુનાતુમાં ॥

બ્રહ્મહામઘપસ્તેયી તથૈવ ગુરુતલ્પગઃ ॥

મહાપાતકિનસ્ત્વેતે તત્સંસર્ગાચપંચમઃ ॥

અતિપાતક મન્યચ્ચતન્યુનમુપ પાતકં ॥

ગોવધો વ્રાત્યતાસ્તેયં ક્ષણાનાં ચાપરિક્રિયા ।

અનાગ્નિ પરિતાપણ્યવિક્રય પરિવેદનં ॥

ઇન્ધનાર્થેદ્રુપ્લેદઃ સ્ત્રીર્હિંસ્યૌષધિજીવનં ॥

હિસાયંત્ર વિધાનેન ભૃતકા ધ્યાપનં તથા ॥

પ્રથમાશ્રમમારભ્યયર્ત્કિચિત્કિલ્બિષં કૃતં ॥

कृमिकीटादिदहनंयदन्यत्प्रणिर्हिसनं ॥
 वेदानां पनधितिच निंदा विस्मरणं तथा ॥
 मातापित्रोरशु श्रूषा तद्वाक्याकरणं तथा ॥
 गुर्वादि श्रेष्ठ विप्राणां यत्किंचि दुष्कृत कृतम् ।
 अनृतालापनं किञ्चित्स्वकर्माकरणं तथा ॥
 आह्निकस्य परित्यागो नित्यनैमित्तिकच्युतिः ॥
 अनाश्रमस्थवाज्ञानं देव शुश्रूषणादिकं ॥
 परकार्यापकरणं परद्रव्योपजिवनम् ॥
 इन्द्रिवाभिरतिः स्त्रिषु नानाजातिषु याभवेत् ॥
 ब्रह्मक्षत्रिय विट शूद्र विधवा दासि संगमः ॥
 तापसीगमनागम्या गमनं त्वनृतौ च यत् ॥
 अभक्षभक्षणापेय पानं भक्षस्य निंदनं ॥
 अलेह्य लेह्यं चाचोष्य चोषणं स्पर्शताधमे ॥
 कुग्राम वासः पारुष्यं दुर्गमो दुर्भगोऽयमः ॥
 दुष्प्रतिग्रहशीलत्वं दुष्टत्वं दुष्ट संगतिः ॥
 आहिखट्वा शयोप्याहि स्वस्त्रो संगमनंतथा ॥
 दुर्वात्तादुः प्रसंगश्च स्वप्ने इन्द्रियवैप्लवः ॥
 ग्रामकुष्ठान्न दुष्टान्न फलं शाकादि भक्षणं ॥
 अक्रेय विक्रयो दृढ्या दृत्या च कृषिकर्मणा ॥

વર્તનં વૃત્તિ લોપશ્ચ પ્રાણિનાં વંચનં તથા ॥
 નાસ્તિક્યં વાસ્વધર્મેષુ પર ધર્મેષુ યારતિઃ ॥
 અપૂજ્યપૂજનં પૂજ્ય પૂજનસ્ય વ્યતિક્રમઃ ॥
 કન્યાહયરસાદીનાં વિક્રયો ગેહ વંચનં ॥
 ઘૃત તૈલ ફલાદિનાં લોહસ્ય હરણં તથા ॥
 સંઘ્યાદિ કર્મ લોપશ્ચ વ્રત લોપ સ્તથૈવચ ॥
 ઇત્યાદિ મહાપાતકોપપાતકાનિ તત્પાતકાનાં
 અભ્યસ્તં ચાપ્ય નભ્યસ્તં સકૃ દ્વિત્રિચતુષ્કૃતં ॥
 તતોઽજ્ઞાનકૃતં વાપિ કાયિકં વાચિકં મયા ॥
 માનસં ત્રિવિધં પૂર્વં પ્રાયશ્ચિતૈ રનાશિતં ॥
 એતેષાં પાપનાશાર્થં પઢદ્ધાત્યુપદિશ્યતામ્ ॥

ને આ એકાદશાહનોક્રિયાવિધિ ને સ્ત્રી વિષયક હોય તો ઉપરનો
 ભાગ વાંચી આગળનો ભાગ વાંચવો. ને ક્રિયા પુરુષ વિષયક હોય
 તો તે વાંચવાની અગત્ય નથી.

પાણિગ્રહણમારભ્ય સ્વકર્મા પરિપાલનમ્ ॥
 ઇન્દ્રિયાભિરતિઃ સ્ત્રીનાં નાના જાતિષુચા ભવેત્ ॥
 ક્રમિકીટાદિહનનં પંક્તિ ભેદાદિકં તથા ॥
 પતિ શુશ્રૂષણા ભાવો પતિ ભેદાદિકં ચયત્ ॥
 સ્પૃષ્ટા સ્પૃષ્ટ મનાચારં મનસા દોષ કલ્પિતં ॥

તસ્ય સર્વસ્ય નાશાર્થં જાહ્નવીયાત્રયાધુના ।

અબ્દમેકં કરિષ્યેહં યથાવિભવાવિસ્તરઃ ॥

આહ્નજીને પ્રાર્થના કરવી કે મારા શરીરમાં રહેલા ગુરુ લઘુપાપના શોધન માટે હું પ્રાયશ્ચિત્તની આપની પાસે યાચના કરું છું.

તેના પ્રત્યુત્તરમાં આહ્નજીએ બોલવું કે યાચ્યતાં (યાચના કરો) ક્રિયા કરનારે જે પ્રથમ બે ગાયોનું અથવા ચત્રાશક્તિ ગોદાનનું દ્રવ્ય હાથમાં રાખેલું હોય તે તે આહ્નજીને આપવું. તે પછી નીચે પ્રમાણે પ્રાજ્ઞપત્ય વ્રત કરવાનો સંકલ્પ મૂકવો.

અગ્રપૂર્વોચ્ચરિતં માસે પક્ષે તિથૌ વાસરે ઐટલું બોલી આપસવ્ય કરી દેવું અમુક ગોત્રસ્ય અમુક પ્રેતસ્ય અશુદ્ધ મરણદોષ પરિહારાર્થં શુદ્ધિ સંપાદનાર્થં પછી સવ્ય કરીને દેવું તથા ચ મમ-દેહ શુદ્ધયર્થં એકાદશ/હાધિકારાર્થં યયા સંહ્યાકાન્ પ્રાજ્ઞપત્યાન્ અહમા ચરિષ્યે । તેન પાપાપહામહા વિષ્ણુઃ પ્રીયતામ્ ॥

આ સ્થળે ધન્યજા હોય તો ખીજું પણ એક ગોદાન કે ગોનિષ્કયનું દ્રવ્ય નીચેનો સંકલ્પ કરીને આપવું.

અગ્ર પૂર્વોચ્ચરિતમાસે પક્ષેતિથૌ વાસરે દ્વિતીયગોમિથુન પ્રત્યામ્નાયેન મનસંકલ્પિતં દ્રવ્યં ભગવતે પાપત્રે વિષ્ણવે પ્રીયતાં ॥

તેપછી સંક્ષેપમાં દશવિધ સ્નાન કરવું. તેમાં પ્રથમ ભસ્મ સ્નાન કરવું જોઈએ.

ॐ भगवणेत बर्भगसत्यराधो भगे मान्धिय मुदवाददन्नः ।
भगंप्पनो जनयगोभिर इवै बर्भगप्पनृभि नृवन्तःस्याम ॥

यथा भिर्दहते सर्वं तृण काष्ठादि संग्रहं ।

तथात्वं कुरुते पापं कुरु भस्मः शुचिः शुचिः ॥

ऐ भंत्रा अष्टौ अरभस्नान कर्था पछी नगथी स्नान करवुं; ते
पछी भृत्तिका स्नान करवुं.

ॐ इदं विष्णु विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् समूढं यस्य
पांसुरे स्वाहा ॥८५॥

उद्धृतासि धरोहण कृष्णेन शत बाहुना

भृत्तिके हरणे पापं यन्म यादुष्कृतं कृतं

ऐ भंत्राथी भृत्तिकास्नान कर्था पछी गोभयस्नान नीयेना भंत्रा
अष्टौनि करवुं.

ॐ गंधद्वारां दुराधर्षी नित्यपुष्टां करी पिणीम् ।

इश्वरीं सर्वभूतानां तामिदोपहृये श्रियम् ॥

स्नानार्थे संस्तुतादेवि सर्व पापैः प्रमुच्यते ॥

ऐ भंत्राथी गोभयस्नान करीने इरी पाहुं नगथी स्नान करवुं;
ते पछी नीयेना भंत्र अष्टौ गोभत्रथी स्नान करवुं.

ॐ कामं कामदुघे धुक्ष्व मित्राय वरुणाय च इन्द्रायाश्वि-
भ्यां पूषणे प्रजाभ्यां ओषधीभ्य ॥८६॥

એ મંત્રથી ગોમૂત્ર સ્નાન કર્યા પછી ચોખ્ખા પાણીથી સ્નાન કરીને પયઃ સ્નાન-દુગ્ધસ્નાન કરવું.

ૐ પયઃ પૃથિવ્યાં પય ઓષધીષુ પયો દિવ્યન્ત રિક્ષે
પયોધાઃ । પયસ્વતીઃ પ્રદિશઃ સન્તુ મહ્યત્ ॥૩૬॥

ક્ષીરં ચત્ક્ષોરિણાં ચૈવ ધેનૂનાં ધર્મ સંભવં ।

ત્રિશ્વસ્થાભ્યર્થિતં પુણ્યં તન્મે દદતુ દુષ્કૃતં ॥

પય સ્નાન થયા પછી પાણુ શુદ્ધ જળથી સ્નાન કરવું; પછી ગાયના દૂધના દહીંથી સ્નાન કરવું.

ૐ દધિકાર્ણો અકારણં જિઘ્ગોરશ્વસ્ય વાજિનઃ । સુર-
ભિનો મુત્વા કરત્ પ્રણ આયું પિ તારિયત્ ॥૩૭॥

ગોક્ષીરેણ સમુદ્ભૂતં દધિતસ્ય વિકારજં ॥

તન્મે દદતુ પાપાનિ પૂર્વ જન્મ કૃતાનિચ ॥

એ પ્રમાણે ગોદધિથી સ્નાન કરીને શુદ્ધ જળથી સ્નાન કરવું; ગાયના ધીનું ટપકું લઈ એ હાથે મસળી શરીરે ધસી નીચેના મંત્રથી ધૂતસ્નાન કરવું.

ૐ ઘૃતં મિમિક્ષે ઘૃતમસ્ય યોનિર્ઘૃતે શ્રિતો ઘૃતમ્મસ્ય ધામ ।
અનુષ્વધમા વહ માદયસ્વ સ્વાહાકૃતં વૃષભ વક્ષિ હવ્યમ્ ॥૩૮॥

ઘૃતં મે હૃદયં નિત્યં ઘૃતં નાભ્યાં પ્રતિષ્ઠિતં ।

ધૃતં મે સર્વત શ્રૈવ ધૃતં મે મનાસિ સ્થિતં ॥

એ પ્રમાણે ધૃતસ્નાન કરી જરા મધ લઇ તેને જળ મિશ્ર કરી તે પોતાના અંગે લગાવી મધુસ્નાન કરવું.

ૐ મધુ વાતા ઋતાયતે મધુ ક્ષરન્તિ સિન્ધવઃ । માધ્વીર્નઃ
સન્ત્વોષધીઃ ॥ ૩૭ ॥ મધુનક્ત મુતોવસો મધુમત્પાર્થિવં રજઃ ।
મધુઘૌરસ્તુનઃ પિતા ॥૩૮॥ મધુ માનુનો વનસ્પતિર્મ ધુમાં ૨॥
અસ્તુ સૂર્યઃ । માધ્વીર્ગાવો ભવન્તુનઃ ॥ ૩૯ ॥

મધુપુષ્પરસં સ્વાદુ ક્ષીરાબ્ધે યદ્દિ નિર્ગતમ્ ।

વલ્લભં પિતૃદેવાનાં તન્મેહરસિદુષ્કૃતં ॥

એ પ્રમાણે મધુસ્નાન પછી શુદ્ધોદકસ્નાન કરીને શર્કરાસ્નાન કરવું;
તે સાકર કે ખાંડ લઈ તેમાં જરા જળ લઈ તે નીચેના મંત્રો બાણી
સર્વાંગે લેપન કરવું.

ૐ અપાં રસમુદ્વયસં સૂર્યે સન્તં સમાહિતમ્ । અપાં રસ-
સ્યયો રસસ્તં વો ગહ્લા મ્યુત્તમમ્ । ઉપયામ ગૃહીતોઽસીન્દ્રાય
ત્વાજુષ્ટં ગહ્લામિ ઇસ્રવતે યોનિ રિન્દ્રા યત્વા જુષ્ટ તમમ્ ॥ ૩ ॥

ઇક્ષુસાર સમુદ્ભૂતા શર્કરામ ધુર પ્રિયા

તવ સ્નાનેન કર્તાહં તન્મેહર સિદુષ્કૃતં ॥

તેપછી જળથી સ્નાન કરી ગાયના ચરણની રજનું (ધૂલિનું)
સ્નાન કરવું.

ૐ અશ્વાવતી ગોમતીર્ન ઉષાસો વીરવતીઃ સદમુચ્છન્તુ

મદ્રાઃ । ઘૃતં દુહાના વિશ્વાઃ પ્રયોતા યુગં પ્રાત સ્વસ્તિ મિઃ
સદાનઃ ॥ ૩૪ ॥

ગવાંશ્ચુરેણ યત્ત્વાતં રેણુયદ્ગને ગતં

રજ સાતેન સં છન્નં મમ પાતક નાશનં ॥

એ રીતે ગોરજસ્થી સ્નાન કરી પાછું શુદ્ધ જળથી સ્નાન કરવું.

તે પછી ડાંગર, જવ, ઘઉં, મગ, અડદ, ડાંગ અને તલ એ સમ
ધાન્યો ગણાય છે, માટે એ સાતે ધાન્ય લઈ તેમાં શુદ્ધ જળ નાંખી
તે જળથી નીચેના મંત્રો બોલી સ્નાન કરવું.

ૐ વ્રીહયશ્વમે યવાશ્વમે માષાશ્વમે તિલાશ્વમે મુદ્રાશ્વમે સ્વ-
લ્વાશ્વમે પિયઙ્ગવશ્વમે ઽજવશ્વમે શ્યામાકાશ્વમે નીવારાશ્વમે ગોધૂ-
માશ્વમે મમુરાશ્વમે યજ્ઞેન કલ્પન્તામ્ ॥૩૬॥

ધાન્યૌષધિ મનુષ્યાણાં જીવનં પરમંસ્મૃતં

તેનસ્નાતોસ્મિ દેવેશ મમપાપં વ્યપોહતુ ॥

કોઈ પક્ષમાં સ્નાનના પ્રકારો તેર જાતિના કહ્યા છે.

યા ઔષધીઃ પૂર્વા જાતા દેવેભ્ય સ્ત્રિયુગં પૂરા । મમૈ તુવ
શ્રૂણા મહં શતં ધામાનિસપ્તચ ॥૩૭॥

ઔષધિ સર્વ વૃક્ષાણાં તૃણગુલ્મલતા તથા ।

દુર્વા સર્ષપ સંયુક્તા સર્વૌષધિપુનાતુમાં ॥

સર્વૌષધિ સ્નાન પછી શુદ્ધ જળથી સ્નાન કરવું; તે પછી તલનું
ચૂર્ણ શરીરે ચોળાને ચોખ્ખા પાણીથી નહાવું.

તિલાઃ શ્વેતા સ્તિલાઃ કૃષ્ણા સ્તિલા પાપહરાપરા ।
તન્ને દહતુ પાપાનિ શરીરેણ કૃતાનિવૈ ॥

એ પછી શુદ્ધ જળથી સ્નાન કરવું; તે પછી વિષ્ણુપાદોદકથી
સ્નાન કરવું.

સુસ્નાતઃ સર્વતીર્થેષુ સર્વયજ્ઞેષુદોક્ષિતઃ ॥
શાલિગ્રામ શિલાતોયૈ રભિષેકં સમાચરેત્
ગંગાયાં ચ કુરુક્ષેત્રે પ્રયાગે દધિસંગમે
તિર્થાન્યે તાનિ સર્વાણિ પાપં હંતુ પુરાકૃતં ।

એ પ્રમાણે વિષ્ણુપાદોદકથી સ્નાન કરીને શુદ્ધ વગર કાટેલું શ્રાદ્ધ
કરવાનું નવું વસ્ત્ર પહેરવું તથા ઉત્તરીયવસ્ત્ર પણ ધારણ કરવું, તે પછી
લલાટે તિલક કરવું. પછી આચમન પ્રાણાયામ કરી, હાથે દર્ભની પવિત્રી
ધારણ કરવી.

ૐ પવિત્રે સ્થો વૈષ્ણવ્યૌ સન્નિતુર્વઃ પ્રસવઃ ઉત્પુનામ્યચ્છિ-
દ્રેણ । પવિત્રેણ સૂર્યસ્ય રશ્મિભિઃ ।

એ મંત્રથી પવિત્રી ધારણ કરી અદ્યશક્તિ સહિત શ્રીસત્યેશ
ભગવાનનું ધ્યાન કરવું.

ધ્યાનં ॥ શાંતાકારં ભુજગશયનં પદ્મનાભં સુરેશં
વિશ્વાધારં મગન સદૃશં મેઘવર્ણં શુભાંગમ્
લક્ષ્મીકાંતં કમ્પલનયનં યોગિભિર્ધ્યાનગમ્યં

વંદે વિષ્ણું ભવભયહરં સર્વલોકૈક નાથમ્ ॥

ૐ ભૂર્ભુવ સ્વઃ સત્યેશાય અષ્ટૌ શક્તિસહિતાય નમઃ ધ્યાનં
સમર્પયામિ ।

ધ્યાનનું પુષ્પ તે સત્યેશ ભગવાન પર ચઢાવવું. તે પછી તેમનું
નીચેના મંત્રથી આવાહન કરવું.

ઉર્વ્યાં ક્ષીરસમુદ્રે સ્મિન્ સિતચંદ્રે સર્કણિકે ।

તત્ર ત્વં સત્યયા સાર્દ્ધં સત્યેશં ભવ સન્નિધૌ ॥

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સત્યેશાય અષ્ટૌ શક્તિ સહિતાય નમઃ
આવાનં સમર્પયામિ ॥

એમ બોલી આવાહન બદલે અક્ષત અર્પણ કરવા.

સોમ સૂર્યાગ્નિસં કાશં પદ્મ મષ્ટદલાતિતં

ગૃહાણાસન સત્યેશ લોક્ય સ્થિતિ કારણં

તે પછી આસનના અક્ષત અર્પણ કરવા.

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સત્યેશાય અષ્ટૌ શક્તિસહિતાય નમઃ ।
આસનં સમર્પયામિ ॥

પાદનું જળ અર્પણ કરવું.

રત્ના ભરણ સર્વાંગં સદૈવ ચ નમસ્કૃતં

પાદ્યં ગૃહાણ દેવેશ ગંધ પુષ્પાક્ષતૈ ર્યુતં ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सत्ये शाय अष्टौ शक्ति सहिताय नमः
पाद्यं समर्पयामि.

तेपछी नीयेता भंत्रथी श्रीसत्येशभगवान्ते अर्घ्य अर्पणु करवो.

सत्ये श सुखभूयिष्ठसत्येश मुक्तिदायक ।

सत्येश सत्यया युक्त गृहाणाद्यै नमोऽस्तुते ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सत्ये शाय अष्टौ शक्ति सहिता य नमः

जणभां येदनना छांटा अने अक्षत इल नांभी अर्घ्य यदावरो.

अर्घ्य०

गंगाजलं समानीतं सुवर्णं कलशे स्थितं ।

गृहाणाचमनं देव त्रैलोक्यस्यातिपावन ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सत्येशाय अष्टौशक्ति सहिताय नमः आ-

चमनीयं०

आचमननुं जण अर्पणु करवुं.

क्षीरसागर कलोलैः स्नाहि पापनिषूदन ।

भजमां भूतभव्येश दत्तेन जलविंदुना ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सत्येशाय अष्टौशक्तिसहिताय नमः

स्नानसं०

स्नाननुं जण अर्पणु करवुं.

હરસ્વસર્વદુરિતં તેનાહં વેષ્ટિતો હરે : ॥

વસ્ત્રેણાનેન શુભ્રેણ સત્યેશકુરુ વાંછિતં ॥

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સત્યેશાય અષ્ટૌ શક્તિ સહિતાય નમઃ વસ્ત્રમં ૦

વસ્ત્રાર્થે અક્ષત અર્પણુ કરવા.

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સત્યેશાય અષ્ટૌ શક્તિ સહિતાય નમઃ ઉ-

પવસ્ત્રાર્થે અક્ષતાન્સં ૦

ઉપજને પદ્મે અક્ષત અર્પણુ કરવા.

યજ્ઞે યોગે તથા સાંખ્યે પવિત્રંતુસદોચ્યતે ।

યજ્ઞોપવિત દાનેન કુરુમ્તાં સર્વ પાવનં ॥

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સત્યેશાય અષ્ટૌ શક્તિ સહિતાય નમઃ

યજ્ઞોપવીતં ૦

યજ્ઞોપવીતં જતોષ્ઠ અર્પણુ કરવું.

યજ્ઞોપવીતાંતે આચમનીયં સમર્પયામિ ॥

સુગંધં ચંદનં દિવ્યં કેસરાગુરુ સંયુતં

વિલેપનં સુરશ્રેષ્ઠ સર્વપાપ હરો ભવ ॥

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સત્યેશાય અષ્ટૌ શક્તિસહિતાય નમઃ

ચંદનં સં ૦

પછી અક્ષત (ચોખા) અર્પણુ કરવા.

અક્ષતાસ્તંદુલાઃ શુભ્રાઃ કુંકુપેન વિરાજિતાઃ ॥

મયાનિવેદિતા ભક્ત્યા ગૃહાણ પરમેશ્વર ॥

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સત્યેશાય અષ્ટૌ શક્તિં સહિતાયનમઃ

અક્ષતાન્સમર્પયામિ

ફૂલ અર્પણ કરવા.

સત્યેશાય નમસ્તુલ્યં મૂર્તિમુત્સ્વરૂપિણે ॥

વાસુદેવ નૃસિંહારવ્ય કપિલાદિત્ય ભૂધર ॥

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સત્યેશાય અષ્ટૌ શક્તિં સહિતાયનમઃ

યયાઋતુકાલોદ્રવ પુષ્પાણી સમર્પયામિ ॥

એ પ્રમાણે આઠ શક્તિસહિત સત્યેશ ભગવાનનું પૂજન કરવું.

તેપછી તે ઋતુકાલમાં ઉપજેલાં તે મળેલાં ફૂલ અને અક્ષત નીચે પ્રમાણે નામે ભણીને અર્પણ કરવાં.

ૐ સત્યાયનમઃ ॥ ૐ સત્યનાથાયનમઃ ॥ ૐ મુર્તિમુત્-
સ્વરૂપિણે નમઃ ॥ ૐ વાસુદેવાયનમઃ ॥ ૐ નૃસિંહાયનમ ॥
ૐ અચ્યુતાયનમઃ ॥ ૐ કપિલાયનમઃ ॥ ૐ પુત્રપ્રદાયનમઃ
॥ ૐ આદિત્યાયનમઃ ॥ ૐ ભૂધરાયનમઃ ॥ ૐ વારાહાય-
નમઃ ॥ ૐ યજ્ઞેશાયનમઃ ॥ ૐ લક્ષ્મીકાંતાયનમઃ ॥ ૐ સુ-
રેશ્વરાયનમઃ ॥ ૐ રામાયનમઃ ॥ ૐ પાપશત્રવેનમઃ ॥ ૐ
નિરંજનાયનમઃ ॥ ૐ સંકર્ષણાયનમઃ ॥ ૐ દિવીરાયનમઃ ॥

ૐ પ્રચુન્નતાયનમઃ ॥ ૐ અનિરુદ્ધાયનમઃ ॥ ૐ શાર્ફ્યન્નિને
નમઃ ૐ શંભાયનમઃ ॥ ૐ ચક્રાયનમઃ ॥ ૐ ગદાયૈનમઃ ॥
॥ ૐ પાપઘ્નિનેનમઃ ॥

એ પ્રમાણે પૂજા કરીને અષ્ટશક્તિઓ ને સૌભાગ્ય દ્રવ્યો સૌભાગ્ય-
વનિઓને ઉપયોગી સામગ્રીઓ અર્પણ કરવી જોવી કે:—

શ્વેતચૂર્ણં રક્તચૂર્ણં હરિદ્રા કુંકુમં તથા ॥

સિંદુરેણ પ્રદાસ્યામિ સૌભાગ્યં પ્રતિગૃહ્યતામ્ ॥

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સત્યેશાય અષ્ટૌ શક્તિસહિતાયનમઃ
સૌભાગ્યદ્રવ્યાણિ સમર્પયામિ ॥

સૌભાગ્ય દ્રવ્ય અર્પણ કરવું.

શક્તિ દ્વંદ્વ યુતો દેવ પૂજા ધૂપં સુરેશ્વર ॥

ગૃહાણ ત્વંતુ સત્યેશ સત્યયાસહ રક્ષમાં ॥

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સત્યેશાય અષ્ટૌ શક્તિસહિતાયનમઃ ધૂપં
સમર્પયામિ ॥

પછી ધૂપ કરવો.

જ્યોતિરુપમરૂપત્વં વદંતિ મુનિ પુંગવાઃ ।

જ્યોત્તર્મધ્યે સ્થિતો દેવ દીપં ગૃણ્હ નમોઽસ્તુતે ॥

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સત્યેશાય અષ્ટૌ શક્તિ સાહિતાયનમઃ
દીપં દર્શયામિ

તેપછી દીપક કરવો. પછી સાકર આદિ નૈવેદ્ય વસ્તુ પાંનડા ઉપર મૂકી તેને ગાયત્રી મંત્ર બાજી પ્રોક્ષણ કરવું. પછી નૈવેદ્ય ધરાવવું.

જ્ઞાતાત્વમેવ સત્યેશ સત્યયાસહ ચિંત્યતે ।

ચૃદાળ દેવ દેવેશ મહાનૈવેદ્યમુત્તમમ ।

ૐ ધૂર્ધ્રુવઃ સ્વઃ સત્યેશાય અષ્ટૌ શક્તિ સાહિતાય નમઃ નૈવેદ્યં સમર્પયામિ ॥

પછી પાંચ આંગળીઓ ભેગી કરવારૂપ આસમુદ્રા બતાવી, નીચેના મંત્રો બોલી નીચે જળ મૂકવું.

ૐ પ્રાણાયસ્વાહા ॥ ૐ અપાનાયસ્વાહા ॥ ૐ વ્યાનાયસ્વાહા ॥ ૐ ઉદાનાયસ્વાહા ॥ ૐ સમાનાયસ્વાહા ॥ ૐ બ્રહ્મણેસ્વાહા ॥

પછી મધ્યે પાણીનું, આચમનનું, ઉત્તરોપોશાનનું, હસ્તપ્રક્ષાલનનું, મુખપ્રક્ષાલનનું અને કરોદ્ધર્તનના ચંદનનું એ છ વાર જળ અર્પણ કરવું.

પુગીફલં સકર્પૂરં તાંબૂલં સુ મનોહરં ॥

પવિત્રીકરણં નિત્યં તાંબૂલં પ્રતિગૃહ્યતામ્ ॥

ૐ ધૂર્ધ્રુવઃ સ્વઃ સત્યેશાય અષ્ટૌ શક્તિ સાહિતાય નમઃ મુલ

વાસાર્થે પૂગીફલ તાંબૂલં સમર્પયામિ ॥

પાન સોપારી અર્પણ કરવાં.

અનેક જન્મ સંભૂતં પાપં છિંધિ સુરેશ્વર ।

मयादत्तार्थदानेन भक्तिमुक्तिप्रदो भव ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सत्येशाय अष्टौ शक्ति सहिताय नमः दक्षिणां
समर्पयामि ॥

दक्षिणा भूकवी.

नमस्ते देव देवेश पुराण पुरुषोत्तम ।

पापौ घशमनार्थाय प्रीत्यर्थं प्रतिग्रह्यताम् ॥

ॐ भूर्भु भुवः स्वः सत्येशाय अष्टौ शक्ति सहिताय नमः
प्रदक्षिणां समर्पयामि ॥

प्रदक्षिणा उरवी.

चंद्रादित्यौ च धरणी विष्णुदग्निस्त्वमेव हि ।

त्वमेव सर्व ज्योतिषी आरातिप्रति गृह्यताम् ॥

ॐ भूर्भु भुवः स्वः सत्येशाय नमः अष्टौ शक्तिसहिताय नमः
कर्पूस्मंगलनीराजनं समर्पयामि ॥

ये मंत्राधी आरती उतारवी.

प्रभो सत्येशदेवेश कृष्णविष्णु सुरेश्वर ॥

हरदुःखं चरोगंच पापं जन्म शतोद्भवं ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सत्येशाय अष्टौ शक्ति सहिताय नमः मंत्र
पुष्पांजलिं समर्पयामि ॥

उपरना तथा नीयेना मंत्राधी प्रार्थना करवी.

પ્રાર્થનામ્ ॥

અનિરુદ્દેશગોવિંદ વિષ્ણોચક્રે નમોઽસ્તુતે ॥

પૂનાંગૃહાણ દેવેશ પ્રીયતાં ગરુડ ધ્વજ ॥

નારાયણનમસ્તેસ્તુ વાસુદેવ નમોહ્યતુતે ॥

શ્રૈલોક્ય જગદાધાર ત્રાહિમાં મધુમૂદન ॥

ૐ ભૂભુર્વ સ્વઃ સત્યેશાય અઘૌશક્તિ સહિતાય નમઃ પ્રાર્થના-
પૂર્વક દંડવન્ નમસ્કાન્ સમર્પયામિ ॥

તેપછી નીચે પ્રમાણે બોલી તે શ્રીસત્યેશ ભગવાન્ અને તે આટ-
શક્તિઓ એ સર્વને સર્વ ઉપચારોના નિમિત્ત ગંધઅક્ષત અને પુષ્પ
અર્પણ કરવાં. તે તે પછી નીચેના મંત્રોથી પ્રાર્થના કરવી:—

અપરાધસહસ્રાણિલક્ષકોટિયુતાનિચ ।

નશ્યંતિ તત્ક્ષણાત્પાપં સત્યેશસ્ય ચ પૂજનાત્ ॥

સત્યેશ પંચવક્રાસ્ત્વં લક્ષ્મ્યા સહજગત્પતિઃ ॥

વાસ્તુ દેવસ્તતઃ પૂર્વં નૃસિંહોદક્ષિણે સ્થિતઃ ॥

કપિલઃ પશ્ચિમાખ્યસ્તુ વારાહશ્ચૌતરે સ્થિતઃ ॥

ઉર્ધ્વવક્રોચ્યુતોજ્ઞેય એતદ્વૈ બ્રહ્મપંચકં ॥

સત્યેશસંસ્થિતઃ રાજન્ પૂજાકાલે સદૈવાહિ ॥

અપરાધસહસ્રાણિ લક્ષકોટિ યુતાનિચ

નશ્યંતિ તત્ક્ષણાદેવ પાપંસત્યેશપૂજનાત્ ॥

સત્યેશ પંચવક્ત્ર સ્ત્વં લક્ષ્મ્યા સહ જગત્પતિઃ ।

વામુદેવસ્તતઃ પુર્વં નૃસિંહો દક્ષિણે સ્થિતઃ ॥

કાબિલઃ પશ્ચિમાખ્યસ્તુ વારાહ શ્ચોત્તરે સ્થિતઃ ।

ઉર્ધ્વવક્ત્રોચ્યુતોક્તેય એતદ્વૈ બ્રહ્મહ્યમંચકં ॥

સત્યેશ સંસ્થિતં રાજન્ પૂજાકાકાલે સદૈવહિ ॥

ક્ષીરોદ પાર્થ ચંદ્રાસ્યં પદ્મ કાર્ણિક સન્નિધં

પદ્મ કૌમોદકો શંખ ચક્રાણ્યસ્ત્રાણિ ધારિણં ॥

તે પછી એક નારીએલા હાથમાં લઈ શ્રીસત્યેશ ભગવાનને અર્ધે અર્પણ કરવો.

સત્યે શાયનમસ્તુભ્યં પાપહાપરમેશ્વરઃ ।

મયાદર્ત્તાર્થિ દાનેન પ્રેતમુક્તિ પ્રદોભવ ॥

પ્રાયશ્ચિત્તના અંગનો આઠ બ્રાહ્મણોને ભોજન કરવાનો નીચે પ્રમાણે બોલી સંકલ્પ કરવો.

અગ્રપુરોચ્ચરિત ૦ માસે ૦ પક્ષે ૦ તિથૌ ૦ વાસરે યથા

કાલે યથાત્રેન અષ્ટૌ બ્રાહ્મણાન્ ભોજયિષ્યે ॥ તે પછી પ્રાયશ્ચિ-

ત્ત । અંગનો ઐ મઃ ઐ ભુવઃ ઐ સ્વઃ ઐ મહ ઐ જનઃ ઐ તપ

ૐ સત્યમ્ એ સાત વ્યાહતિઓ બોલીને ધીતો હોમ કરવો. અથવા

હોમના સાગ્રાન્તુ ધી બ્રાહ્મણુને દાનમાં આપવું. મવ્યાહતિ હોમં સિધ્યર્થં

મનસંજ્ઞાસિતં ઘૃતં અગ્નિ વાયુ સૂર્ય પ્રીતયે કસ્મૈચિત્ત્રાહ્મણ્યાયૈ

દાસ્યે તેન વ્યાહતિ હોમ સિદ્ધિરસ્તુ ॥

તેપછી ઉદિવ્યાંગ વિષ્ણુઆદ્ય કરવું.

ૐ શં નો દેવીરભિષ્ટય આપો ભવન્તુ પ્રીતયે । શં યો
રભિસ્ત્રવંન્તુનઃ ॥૧૬૬॥

ૐ વિષ્ણુઃ પાદયોઃ આપઃ સુ આપઃ

એ પ્રમાણે બોલી શ્રીવિષ્ણુભગવાન શાલિગ્રામ સમીપ એક પાત્રમાં
કે પાનડામાં પાદનું જળ મૂકવું.

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી તેમાં ચંદનના છાંટા નાખવા.

ૐ વિષ્ણુ પાદયોઃ ગંધઃ સુગંધઃ ॥

તે પછી તેમાં નીચે પ્રમાણે બોલી પુષ્પ મૂકવાં.

ૐ સહસ્રશીર્ષા પુરુષઃ સહસ્રાક્ષઃ સહસ્ર પાત્ । સધુર્મિ સર્વત
સ્પૃત્વા ત્યતિષ્ઠ દશાંજુલમ્ ॥ ૧૬૭ ॥ ૐ વિષ્ણવે નમઃ एषवः
पादार्यः संपद्यताम् ॥

ઉપરનો મંત્ર બહુી વિષ્ણુને ચંદન પુષ્પ સાથે જળનો અર્ધ્ય
બનાવીને અર્પણ કરવો; તે પછી આચમન કરવું.

તે પછી નીચેનો મંત્ર બહુી સર્વ દિશાઓમાં નમસ્કાર કરી
દિગ્બંધન કરવું.

ૐ વિષ્ણો રરાટમસિ, વિષ્ણોઃ શ્રપ્રેસ્થઃ વિષ્ણોઃ સ્યુરસિ ।
વિષ્ણો ધ્રુવોસિ વૈષ્ણવમસિ વિષ્ણવે ત્વા ॥

વિષ્ણુશ્રાદ્ધોપહારાણાં પવિત્રતાસ્તુ ॥

એમ બોલી તે વિષ્ણુશ્રાદ્ધના ઉપહારને (સામગ્રી) દેવના ઉપ-
યોગમાં આવે એવી વિશુદ્ધ પવિત્રતા પ્રાપ્ત થવા માટે જળ છાંટવું.

પછી વિષ્ણુશ્રાદ્ધનો સંકલ્પ મૂકવો.

**અગ્ર પૂર્વોચ્ચરિત ૦ માસે ૦ પક્ષે ૦ તિથૈ ૦ વાસરે ઉદી-
ચ્યાંગં વિષ્ણુ શ્રાદ્ધં કરિષ્યે ॥**

તેપછી શ્રીવિષ્ણુને બેસારવા એક તાંબાનું પાત્ર મૂકવું ને તેમાં
વિષ્ણુને બેસારતાં વિષ્ણુએ હૃદમાસનં અથવા ખીજે સ્થળે વિષ્ણુ
ગિરાજેલા હોય તો તેમને નીચે પ્રમાણે બોલી પુષ્પ અર્પણ કરવું.
વિષ્ણુએ હૃદમાસનં

તેપછી નીચે પ્રમાણે બોલી શ્રીવિષ્ણુની ચંદન અક્ષત પુષ્પ, દૂધ,
દીપ, નૈવેદ્ય દક્ષિણા આદિની સર્વોપચાર પૂજન કરવું.

ધુપંદીપં યથાદત્તં ગંધાધર્ચનં વિષ્ણુએ સ્માદા ॥

વિષ્ણુ શ્રાદ્ધાચન વિધેઃ પરિપૂર્ણ તામસ્તુ ॥

આચમન કરીને બોજનનો સંકલ્પ કરવો.

**દાસ્યમાનં બ્રાહ્મગભોજનં વિષ્ણુશ્રાદ્ધાનીમેતં વિષ્ણુએ-
સ્માદા ॥** પછી કોઈ બ્રાહ્મણના હાથમાં સુપ્રોક્ષિતમસ્તુ એમ કહી
જળ આપવું. તે બ્રાહ્મણે બોલવું શિવા આપઃ સન્તુ બ્રાહ્મણે પોતાના
હાથમાં આપેલું જળ શ્રાદ્ધ કર્તાને છાંટી આશીર્વાદ આપવો. તમને
લ્લર્ધ આયુષ્ય પ્રાપ્ત થાઓને શાંતિ, પુષ્ટિ અને સંતેષ પ્રાપ્ત થાઓ. હો-

ર્થ માયુરસ્તુ । શાંતિરસ્તુ । પુષ્ટિરસ્તુ । તુષ્ટિરસ્તુ । દક્ષિણાસં-
 કલ્પઃ દાસ્યમાનાં દક્ષિણાં વિષ્ણુ શ્રાદ્ધ નિમિત્તં વિષ્ણુવે સ્વાહા ॥
 इति विष्णु श्राद्धं ॥ एतावत्संख्याकृत्यायश्चित्तेन अमुहः ॥
 ગોત્રોહં અમુક નામાહંનિઃ પાપો ભૂયાસં એ પ્રભાણે બ્રાહ્મણને ત્રણ
 વાર પુછવું. બ્રાહ્મણે પણ ત્રણવાર ત્વંનિઃ પાપોભૂયાઃ એમ બોલવું.
 પછી બ્રાહ્મણને પાદભિવંદન કરવું. દિવ્યં તરિક્ષ ભૂમૌવાયન્મે કિ-
 ત્વિષમાગતં । તત્સર્વં માજ્યસંસ્પર્શાત્પણાશ મુપગચ્છતુ ॥ અ-
 લક્ષીર્યચ્ચદૌર્ભાગ્યં મમ ગાત્રેષુવસ્થિતં ॥ તત્સર્વં સમયત્યાજ્ય
 લક્ષ્મીં પુષ્ટિં ચવર્દય ॥

આ રથળે યથાશક્તિ ધીના દાનનો પદ્ધતિકાર આગ્રહ દર્શાવે છે
 માટે ઇચ્છા શ્રદ્ધા હોય તેણે આપવું. ધીમાં મુખાવક્ષોકન કરી દક્ષિણા
 સહિત બ્રાહ્મણને દાન આપવું.

ॐ तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्र मुच्चरत् । पश्येम शरदः
 शतंजीवेम शरदः शतं शृणुयाम शरदः प्रब्रवामः शरदः शत
 मदीना स्याम शरदः शतं भूयश्च शरदः शतात् ॥ ६१ ॥

અતઃપરં નારાયણ બલિઃ કાર્યઃ ॥

अथ नारायणबलिः विधि.

પ્રથમ આચમન પ્રાણાયામ કરી અપસવ્ય કરી નીચે પ્રમાણે
 સંકલ્પ કરવો.

અથપુર્વોચ્ચરિતં માસેં પક્ષેં તિથૌં વાસરે અમુક
મોત્રસ્ય પ્રેતસ્ય પેતૃત્વવિમુક્તિપૂર્વકાક્ષયસ્વર્ગલોક પ્રાપ્તિકામઃ
તથા ચતુઃષ્ઠિ દુર્મરણાં તર્ગતયઃ કશ્ચિદુર્મરણ દોષ પરિહાર્ય
નારાયણચલિકર્માહં કરિષ્યે.

તેપછી જનોઈ સવ્ય કરવું; અને પછી નારાયણ બલિવિધિના
જે પાંચ અવિઘાતા દેવ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, રૂદ્ર, યમ અને પ્રેત એ પાંચ દેવ
મનાય છે; તેમના કલ્પશો અને તે પાંચેનું આવાહન સ્થાપન કરવાનો
સંકલ્પ કરવો.

પ્રથમ સત્યેશનું સ્થાપન અને પૂજન થયેલું છે માટે તેમનાથી
દક્ષિણ ભાગમાં ને તેમાં પ્રથમ પૂર્વ ભાગમાં રહેલા પંચકલ્પશોનું સ્થાપન
કરવું. તેમાં ભૂરસી ઇત્યાદિ મંત્રોનો ક્રમ બતાવ્યો છે.

કલ્પશોને વસ્ત્ર અથવા રક્તસૂત્રનું વેષ્ટન કરવું. તે સર્વ જોને જોવાં
વસ્ત્ર તેને તેનું સૂત્ર સમજવું તેમને માટે જૂદી જૂદી ધાતુઓની જૂદી
જૂદી જાતની મૂર્તિઓ પણ આગળથી બનાવી તૈયાર કરાવી રાખવી.

ब्रह्मारूपमयः कार्यो विष्णुः स्वर्ण मयो भवेत् । रुद्रस्ताम्र
मयो कार्यो यमो लोह मयः स्मृतः ॥ सीसमयः स्तत्पुरुषः
पंचमूर्तिरुद्राहताः ॥

બ્રહ્માની મૂર્તિ રૂપાની, વિષ્ણુની સોનાની, રૂદ્રની તાંબાની યમની
લોહાની અને તે જીવની-તત્પુરુષની સીસાની મૂર્તિ કરાવવી. બ્રહ્માના
કલ્પશત્રે ધર્મ, વિષ્ણુના કલ્પશત્રે ચોખ્ખા, રૂદ્રના તળે ભગ, યમના કલ્પ
શત્રે અઃદ અને પ્રેતના કલ્પશ તળે તલની ઢગલીઓ કરવી.

પ્રથમ તે પાંચે દેવોને સ્થાપન કરવાની ભૂમિની નીચેના મંત્રથી પ્રાર્થના કરવી.

ૐ ભૂરાસિ ભૂમિરસ્ય દિતિરસિ વિશ્વઘાયા વિશ્વસ્ય ભુવ-
નસ્ય ધર્ત્વી । પૃથિર્વી યચ્છદ્દંદ્રપૃથર્વી માર્હિંસીઃ ॥

તે પાંચે દેવો બ્રહ્મા વિષ્ણુ રુદ્ર યમ અને તે પ્રેતનાં નિર્મિત કરેલાં સ્થાનો પર ક્રમે ધડ યોખા મગ અડદ અને તલ્લતી ઠગત્રીઓ કરાવી તે પર તે દેવોનાં સ્થાપન કરવા નીચેના મંત્રો બણીને કલ્પશો મૂકવા; ને તે કલ્પશોનાં પૂર્ણ પાત્રોમાં ખતાવેલાના મંત્રો બોલી બોલીને ક્રમે તે પૂર્ણ પાત્રોમાં ખેસારવા. તેમાં પ્રથમ નીચેનો મંત્ર બણી બ્રહ્માને ખેસ રવા.

ૐ બ્રહ્મ જજ્ઞાનં પ્રથમં પુરસ્તાદ્વિ સીમતઃ સુરુચો વેત
આવઃ । સબુધ્ન્યા ડમમા અસ્ય વિષ્ઠાઃ સતશ્ચ યોનિ મસતશ્ચ
વિવઃ ॥ ૧૩ ॥

તેપછી નીચેનો મંત્ર બણી વિષ્ણુને ખેસારવા. વિષ્ણુની મૂર્તિને કરાવો પ્રત્યક્ષવિષ્ણુ શાલિગ્રામને માની તેમને તે પાત્રમાં ખેસારવા.

ૐ इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् । समूढमस्य-
पांसुरे स्वाहा ॥ ૧૪ ॥

તેપછી નીચેનો મંત્ર બણી રુદ્રની મૂર્તિને ખેસારવી.

ૐ नमस्ते रुद्र मन्यव उतोत इषवे नमः । बाहुभ्यां
मुतते नमः ॥ ૧૫ ॥

તે પછીના મંત્રથી યમરાજની મૂર્તિને ખેસારવી.

ૐ યમાય ત્વાઙ્ગિરસ્વતે પિતૃમતે સ્વાહા ॥ સ્વાહા ધર્માય
સ્વાહા ધર્મઃ પિત્રે ॥ ૩૬ ॥

તે પછી તે પ્રેતની મૂર્તિને નીચેના મંત્રથી બેસારવી.

ॐ પ્રેતા જયતા નર ઇન્દ્રો વઃ શર્મ યચ્છતુ ॥ ઉગ્રાવઃ
સન્તુ વાહ્વોનાધૃષ્ટ્યાયથાસથ ॥ ૩૭ ॥ ૐ તત્પુરુષાય નમઃ
તત્પુરુષં આવાહયામિ સ્થાપયામિ ॥

પછી તે સ્થાપિત દેવોની નીચેના મંત્રથી પ્રતિષ્ઠા કરવી:—

ૐ મનો જૂતિર્જૂષતામાજ્યસ્ય ઘૃહસ્પતિર્યજ્ઞ મિમં
તનોતુ । અરિષ્ટં યજ્ઞં સમિમં દધાતુ વિશ્વે દેવાસઃ ઇહ માદયન્તા
મૌરપ્રતિષ્ઠ ॥ ૩૮ ॥ ૐ બ્રહ્માદિપ્રેતપર્યંતાનાં કલશાઃ કલશે
બ્રહ્માદિદેવાઃ સુપ્રતિષ્ઠિતાઃ વરદા ભવન્તુ ॥ ઇદમત્ર ચંદનં ચ પુષ્પે ॥

એ બ્રહ્માદિ દેવોને એ મંત્ર બોલી અક્ષતાર્પણ કરી દેવોને સુ-
પ્રતિષ્ઠિત કરવા.

તે પછી નીચે બતાવ્યા પ્રમાણે બ્રહ્મા આદિ દેવોને નીચેના વિધિ
પ્રમાણે અનુક્રમે મંત્રો બોલીને આવાહન, આસન, પાદ, અર્ધ્ય, આચમન,
સ્નાન, આચમન, ચંદન, આક્ષત, પુષ્પ, સૌભાગ્ય દ્રવ્ય, ધૂપ, દીપ,
નૈવેદ્ય, ફલતામ્બુલ દક્ષિણા પ્રદક્ષિણા તે મંત્રપુષ્પાંગલિ આદિ
ઉપચારોથી પૂજન કરવું.

ૐ સહસ્રશીર્ષા પુરુષઃ સહસ્રપાત્ । સમૂમં સર્વત સ્પૃત્વાત્યાતિષ્ઠદ્

शाङ्खुलम् ॥ ३१ ॥ ब्रह्मादिप्रेत पर्यतेभ्यः आवाहनंस० ॥
 ॐ पुरुष एवेदं सर्वं यद्भूतं यच्च भाव्यम् । उतामृतत्वस्येशानो
 यदग्ने नाति रोहति ॥ ३२ ॥ ब्रह्मादिप्रेतपर्यतेभ्यः आसनंस० ॥
 ॐ एतावानस्य महिमातो ज्यायांश्च पुरुषः पादोऽस्य विश्वा
 भूतानि त्रिपादस्यामृतं दिवि ॥ ३३ ॥ ब्रह्मादि प्रेतपर्यतेभ्यः
 पाद्यंस० ॥ ॐ ॥ त्रिपादूर्ध्व उदैत् पुरुषः पादो स्येहाभवत्
 पुनः । ततो विष्वक् व्यक्रामत् साशनान शने अभि ॥ ३४ ॥
 ब्रह्मादि प्रेत पर्यतेभ्यः अर्घ्यं समर्पयामि । ॐ ततो विराट्
 जायत विराजो अधि पुरुषः । सजातो अत्यरिच्यत पश्चाद्
 भूमिमथो पुरः ॥ ३५ ॥ ब्रह्मादि प्रेत पर्यतेभ्यः । अर्घ्यात-
 रेण आचमनीयं समर्पयामि ॥ ॐ तस्माद् यज्ञात्सर्व
 हुतः सम्भृतं पृषदाज्यम् । पशून्तांश्चके वायव्या नारण्या
 ग्राम्याश्चये ॥ ६ ॥ ब्रह्मादिप्रेतपर्यतेभ्यः स्नानं सम० ॥ ॐ
 तस्माद्यज्ञात् सर्वहुत ऋचः सामानि जज्ञिरे । छन्दांसि
 जज्ञिरे तस्माद् यजुस्तस्माद् जायत ॥ ३७ ॥ ब्रह्मादि प्रेत-
 पर्यतेभ्यः स्नानान्तरमाचमनियं समर्प० ॥ ॐ तस्मादश्वा अ-
 जायन्तयेके चो भयादतः । गावो हजज्ञिरे तस्मात्तस्माज्जाता
 अजावयः ॥ ३८ ॥ ब्रह्मादि प्रेतपर्यतेभ्यः आचमनीयं स० ॥
 ॐ तं यज्ञं बर्हिषि प्रीक्षन् पुरुषं जातमग्रतः । तेन देवा अय-

जन्त साध्या ऋषयश्चये ॥ ९ ॥ ब्रह्मादिप्रेत पर्येते तेभ्यः गंधं
 समर्पयामि ॥ ॐ अक्षन्नमी मदन्त हव प्रिया अधूषत । अस्तो-
 षतस्वभानवो विप्रा नविष्टुया मती योजा न्विन्द्रते हरिः ॥ १० ॥
 ब्रह्मादिप्रेतपर्येतेभ्यः अक्षतान् समर्पयामि ॥ ॐ यत् पुरुषं व्य-
 दधुः कतिधाव्यकल्पयन् । मुखं किम स्यासित् किं बाहू किम्
 रूपादा उच्येते ॥ ११ ॥ ब्रह्मादिप्रेत पर्येतेभ्यः पुष्पाणि सम-
 ॥ ॐ आहरिव भोगैः पर्येति बाहु आया हेतिम्परि बाधमानः
 । हस्तघ्नो विश्वा वयुनानि विद्वान् पुमान् पुमांसं परिपातु वि-
 श्वतः ॥ १२ ॥ ब्रह्मादिप्रेत पर्येतेभ्यः सौभाग्यद्रव्यंसं ॥ ॐ
 ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीद् बाहू राजन्यः कृतः । ऊरुतदस्य
 यद्वैश्यः पद्भ्यां शूद्रो अजायत् ॥ १३ ॥ ब्रह्मादिप्रेतपर्येतेभ्यः धूपं
 सं ॥ ॐ चन्द्रमा मनसो जातश्चक्षुः सूर्यो अजायत । श्रोत्राद्
 वायुश्च प्राणश्च मुखादग्नि रजायत ॥ १४ ॥ ब्रह्मादिप्रेतपर्येतेभ्यः
 दीपंसं ॥ ॐ नाभ्या आसीदन्तरिक्षं शीष्णोद्यौः समवर्तत ।
 पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्तथा लोका अकल्पयन् ॥ ब्रह्मादि-
 प्रेतपर्येतेभ्यः नैवेद्यंसमं ॥ ॐ प्राणायस्वाहापानायस्वाहा
 व्यानानाय स्वाहा चक्षुषे स्वाहा श्रोत्राय स्वाहा वाचे स्वाहा
 मनसे स्वाहा ॥ १५ ॥ मध्ये पानीयं । उत्तरापोशनं । हस्त
 प्रसालनं । मुख प्रक्षालनं । करोर्दूर्जनार्थं गंधं सं ॥ ॐ यत्पु-

रूपेण हविषा देवा यज्ञमतन्वत वसन्तोऽस्या सीदाज्यम् ग्रीष्मः
इध्मः शरद्विः॥१३॥ ब्रह्मादिप्रेतपर्यंतेभ्यः फल ताम्बूलं सम०॥
ॐ हिरण्य गर्भः समवर्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक आसीत् ।
सदाधार पृथिवीं द्याभुते मां कस्मै देवाय हविषा बिधेम ॥१४॥
ब्रह्मादिप्रेत पर्यंतेभ्यः हिरण्यदक्षिणां स० ॥ ॐ सप्तास्यासन्
परिधयस्त्रिः सप्तसमिधः कृताः । देवा यद्यङ्गं तन्वाना अबघ्नन्
पुरुषं पशुम् ॥ १५ ॥ ब्रह्मादि प्रेत पर्यंतेभ्यः प्रदक्षिणांस० ॥

पछी तेमने वंदन करी हाथ धोअ नीचेतो भंत्र भण्णी पुष्पांजलि
करवी.

ॐ इदं हविः प्रजनतम्मे अस्तुदशवीरं सर्वगणं स्वस्तये ।
आत्मसानि प्रजासानि पशुसनि लोक सन्यभयसनि ॥ ब्रह्मादि
प्रेतपर्यंतेभ्यः आरातिकंस० ॥

ॐ यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यात्सन् ।
तेह नाकं महिमानः स च न्त यत्र पूर्वसाध्याः सन्तिदेवाः ॥
॥ १६ ॥ पछी जे अद्भ्यः संभृतः धी ते श्रीश्चते० लक्ष्मीश्च०
त्यां सुधीना भंत्रा भण्णी ते देवोनी प्रार्थना करवी.

अद्यपूर्वोच्चरित तिथौ मासे पक्षे अनेन ध्यानावाहनादि
स्थापनप्रतिष्ठापूजनाख्येन कर्मणा ब्रह्मादिदेवाः पियताम् ॥

पछी ते ब्रह्मा, विष्णु, रुद्र, यम, अने प्रेतने, अष्ट ओडु श्रीह'न

અર્પણ કરવું. અને તે પાંચે દેવોના નિમિત્ત પંચસૂક્તોના પાઠ કરાવવા પાંચ બ્રાહ્મણોનાં વરણ કરવાં. બ્રાહ્મણોના અભાવમાં પાંચ વરુન પૂજન કરવું. બ્રાહ્મણોના પૂજનમાં પ્રથમ તે પાંચેના ચરણપ્રક્ષાલન કરી, કુંકુથી અર્ચન કરી કુંડલ, મુદ્રિકા, અને વસ્ત્રાદિનાં દાન આપી, સંતુષ્ટ કરવા. તેમને પાકાંસીધાં આપવાનો સંકલ્પ કરવો. દક્ષિણાનો સંકલ્પ કરી આપી 'વરુણભાષ્ટ્રં પરિપૂર્ણ' એમ બોલવું. તે પછી વિષ્ણુબ્રાહ્મનો સંકલ્પ કરવો.

આચમન પ્રાણાયામ કરીને અદ્યર્પણોચ્ચરિત તિથૌં માસેં પક્ષેં તિથૌ વાસરે અમુકગોત્રસ્ય પ્રેતત્વવિમુક્તિપૂર્વકાક્ષય્યસ્વર્ગ લોકપ્રાપ્તિકામઃ એકાદશેહનિ વિષ્ણુતર્પણમહં કરિષ્યે ॥

સવ્ય જ્ઞેતોષ ના હોય તો કરવું. વિષ્ણુતર્પણના અંગે વૈષ્ણવ બ્રાહ્મ કરાવ છે.

ૐ શંભો દેવીરભિષ્ઠય આપો ભવન્તુ પિતયે । શંયોરભિ-
સ્તવન્તુનઃ ॥ ૩૬ ॥

એ મંત્ર બણી, વિષ્ણુસમીપ નીચે પ્રમાણે બોલી એક પાત્રમાં પાઘનું જળ અર્પણ કરવું.

વિષ્ણુપાદયોઃ આપઃ સુઆપઃ ।

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી તે પાત્રમાં ચંદન છાંટવું.

વિષ્ણુપાદયોઃ ગંધઃ સુગંધઃ ।

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી તેમાં પુષ્પ નાંખવાં.

વિષ્ણુપાદયોઃ પુષ્પં સુપુષ્પં ।

પછી નીચેનો મંત્ર બણી એક તાંબાના પાત્રમાં કે અર્ધાઆમાં જળ, ગંધ અને પુષ્પ, નાંખી, અર્ધ્ય બનાવી નીચેનો મંત્ર બણી અર્ધ્ય અર્પણ કરવો.

**ૐ સહસ્રશીર્ષા પુરુષઃ સહસ્રાક્ષઃ સહસ્રપાદ । સમૂર્મિ-
સર્વત સ્પૃત્વાત્યતિષ્ઠદ્ દશાઙ્ગુલમ્ ॥ ૪૧ ॥**

વિષ્ણવે નમઃ एष वः पादाढ्यः संपद्यंतां अस्तुपार्त्यः
પછી આચમન કરવું.

તે પછી નીચેનો મંત્ર બણી બે હાથ જોડી, સર્વ દિશાઓમાં નમસ્કાર કરવારૂપ દિગ્બંધન કરવું.

**ૐ વિષ્ણો રરાટમસિ । વિષ્ણોઃ શ્રપ્ત્રેસ્થોઃ વિષ્ણોસ્યૂરસિ
વિષ્ણો ધ્રુવોઽસિ । વૈષ્ણમસિ વિષ્ણવેત્વા ॥ ૪૨ ॥**

પછીનું વાક્ય બોલી, વિષ્ણુશ્રાદ્ધસામગ્રીની દૈવી પવિત્રતા પ્રાપ્ત થવામાટે પ્રોક્ષણ કરવું-જળ છાંટવું.

વિષ્ણુશ્રાદ્ધોપહારાણાં પવિત્રતાસ્તુ ॥

તે પછી નીચેપ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

**અદ્યપૂર્વોચ્ચરિતં તિથૌ ॥ વિષ્ણુતર્પણાંગં વૈષ્ણવશ્રાદ્ધં
કરિષ્યે ॥**

તે પછી નીચેનું વાક્ય બોલી શ્રીવિષ્ણુના આસન માટે એક પુષ્પ અર્પણ કરવું.

વિષ્ણવે इदमासनम् ॥

તે પછી નીચેનુંવાક્ય બોલી ચંદન, પુષ્પ ધૂપ, દીપ અને નૈવે-
દ્યાદિ ઉપહારોથી પૂજન કરવું. અને-પરિપૂર્ણતાનું જળ મૂકવું.

**धूपंदीपंयथादत्तं गंधाग्रचर्चनं विष्णवेस्वाहा ॥ विष्णुश्राद्धा
र्चनविधेः परिपूर्णतामस्तु ॥**

પછી આચમન કરી, બોજનનો સંકલ્પ કરવો.

**आचम्य ॥ भोजनसंकल्पः ॥ दास्यमानं ब्राह्मणभोजनं
विष्णुश्राद्धनिमित्तं विष्णवेस्वाहा ॥**

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી, બ્રાહ્મણના હાથમાં જળ આપવું.

सुप्रोक्षितमस्तु ॥ शिवा आपः संतु । सौमनस्य मस्तु ।

પછી બ્રાહ્મણે પ્રોક્ષણ કર્યા પછી નીચેનાં વાક્યોથી આશીર્વાદ દેવા.

**दीर्घमायुःरस्तु ॥ शान्तिरस्तु ॥ पुष्टिरस्तु ॥ तुष्टिरस्तु ॥
दक्षिणासंकल्पः दास्यमानां दक्षिणां विष्णुश्राद्धनिमित्तं वि-
ष्णवेस्वाहा ॥**

पूर्वोच्चरितं त्रिथौ मासे पक्षेतिथौ विष्णुश्राद्धं परिपूर्णतामस्तु.

તે પછી તાંબાના પાત્રમાં અથવા તરબાણામાં શાલિગ્રામનું
સ્થાપન કરી તેમાં શુદ્ધ જળ, ગંગાજળ, દુધ, તલ, જવ, તુલસી,
અર્વૌષધિ ઇત્યાદિ નાંખી, ચંદન, દક્ષિણા, અક્ષત નાંખી, વેદોક્ત મંત્રથી
શંખથી વિષ્ણુ ઉપર ધારા કરી, પૌરાણમંત્રોથી અથવા વૈદીકમંત્રથી

अथवा सहस्रशीर्षा ये यष्टुःसंहिताना पुरुषसूक्ताना मंत्रोत्थी तर्पण
करुं. अथवा जमला हाथना अंजलिवडे श्रीविष्णुना उपर तर्पण
करुं. ते मंत्रो आ ग्रंथना पृ. ६१६ थी ६१८ ना टीप्पण्युमां छे.

अथवा ते दुग्धमीश जगथी, जनोद्य सग्य राप्पी जमला हाथना
अंजलिवडे श्रीविष्णुना उपर तर्पण करुं. तेमां प्रथम जनोद्य सग्य
राप्पी शालिग्राम उपर जमला हाथना अंजलीया करीते भूकवाश्च
तर्पण करुं.

गोत्रस्य प्रेतस्य प्रेतत्व विमोक्षार्थं पापहाविष्णु स्तृप्यतु ॥
गोविन्दः स्तृप्यतुः ॥ केशवस्तृप्यतुः ॥ माधवस्तृप्यतुः ॥ श्रीवरः
स्तृप्यतु ॥ ऋषिकेशस्तृप्यतु ॥ पद्मनाभःस्तृप्यतु ॥ पुरुषोत्तम-
स्तृप्यतु ॥ अनिरुद्धस्तृप्यतु ॥ संकर्षणस्तृप्यतु ॥ बासुदेवस्तृ-
प्यतु ॥ जनार्दनस्तृप्यतु ॥ अच्युतस्तृप्यतु ॥ वामनस्तृप्यतु ॥
पुंडरीकाक्षस्तृप्यतु ॥ मधुसूदनस्तृप्यतु ॥ दासोदरस्तृप्यतु ॥
अनंतस्तृप्यतु ॥ श्रीकृष्णस्तृप्यतु ॥ आदिदेवस्तृप्यतु ॥ वैकुण्ठ-
स्तृप्यतु ॥ श्रीपतिस्तृप्यतु ॥ श्रीधरस्तृप्यतु ॥ त्रिविक्रमस्तृ-
प्यतु ॥ नारसिंहस्तृप्यतु ॥ रामचंद्रस्तृप्यतु ॥ नारायणस्तृ-
पीतांबरस्तृप्यतु ॥ असुरांतकस्तृप्यतु ॥ चतुर्भुजस्तृप्यतु ॥
गोपालस्तृप्यतु ॥ परमेश्वरस्तृप्यतु ॥ हिरण्यगर्भस्तृप्यतु ॥
जगन्नाथस्तृप्यतु ॥ गदाधरःस्तृप्यतु ॥ गरुडवाहनस्तृप्यतु ॥
मुकुंदस्तृप्यतु ॥ धरणीधरस्तृप्यतु ॥ देवकीनंदनस्तृप्यतु ॥

अनादिनिधनो देवः शंखचक्रगदाधरः ॥ अक्षय्यः पुंडरीकाक्षः प्रेत
मोक्षप्रदो भव ॥ १ ॥ अतसीपुष्पसंकाशपीतवासः समच्युतं ॥
येन भस्यंति गोविंदं नतेषां विद्यते भयं ॥ २ ॥ कृष्णकृष्णकृष्णालु-
त्वं भगतिनां गतिर्भव ॥ संसारार्णवमग्नानां प्राप्तिदं पुरुषोत्तम ॥ ३ ॥
नारायणमुरश्रेष्ठ लक्ष्मीकांतः वरप्रद ॥ अने न तर्पणेनाथ प्रेतमोक्ष
प्रदो भव ॥ ४ ॥ हिरण्यगर्भपुरुषव्यक्ताव्यक्तस्वरूपिणे ॥ अस्य
प्रेतस्य मोक्षार्थं सुप्रीतो भव सर्वदा ॥ ५ ॥ युञ्जते मन उतर्पयुञ्जते
ये आऽ भद्रोऽक्षी तर्पणुः ३२३.

ॐ युञ्जते मन उत युञ्जते धियो विप्रा विप्रस्य बृहतो वि-
पश्चितः । विहोत्रादधेवयुना विदेक इन्मही देवस्य सवितुः पारि-
प्लुतिः स्वाहा ॥ १४ ॥ इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् ।
समूढमस्य पांसुरे स्वाहा ॥ १५ ॥ इरावती घेनुमती हि भूतं सू-
यवासिनी मनवे दशस्याव्य स्कन्ना रोदसी विष्णवे ते दार्थ्य
पृथिवी मभितो मयूरवैः स्वाहा ॥ १६ ॥ देवश्रुतौ देवेष्वधो-
षतम् । प्राचीमेत मध्वरं कल्पयन्ती ऊर्ध्वं यज्ञं नयतं माजिह-
रतम् खंगोष्ठमावदतं देवीदुर्ये आयुर्मा निर्वा प्रजां मानिर्वा
दिष्टम् । अत्र रमेथां वर्ष्मन् पृथिव्याः ॥ १७ ॥ विष्णोर्नुकं-
वीर्याणि प्रवो वंडयः पार्थिवानि विममे रजांसि यो अस्क भाय
दुत्तरं सधस्थं विचक्रमाणस्त्रेभोरुगायः ॥ विष्णवेत्वा ॥ १८ ॥

दिवोवा विष्ण उतवा पृथिव्या महोवा विष्ण उरोरन्तरिक्षात्
। उभा हस्ता वसुना पृणस्वा प्रयस्वाच्छ दक्षिणादीत सव्यात्
विष्णवेत्वा ॥ १९ ॥ प्रतद्विष्णुःस्तवते वीर्येण मृगो नभीमः
कुचरो गिरिष्ठाः यस्योरुषु त्रिषु विचक्रमणे ष्वधिक्षियन्ति भव-
नानि विश्वा ॥ २० ॥ विष्णो रराटमसि विष्णोश्रपत्रेस्थो विष्णो
स्यूरसी विष्णोर्ध्रुवोऽसि वैष्णव मसि विष्णवेत्वा ॥ २१ ॥ त
पञ्च पूर्वे अतावेक्षा अनादिनिधनोदेवथी हिरण्यगर्भपुरुषः

ये पांच श्लोक अच्छीने अने अे रीते तर्पण करवुं. ते पञ्च
आगण अतावेक्षा संहिताना विष्णुस्तुतिना भंत्राथी तर्पण करवुं.

ॐ इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् । समूढमस्यपां-
सुरे स्वाहा ॥ २२ ॥

विष्णोर्नुकं यीर्याणि प्रवोच यः पार्थिवानि विमेरजांसि
यो अस्क लायदुत्तर सधस्थं विचक्रमाण स्त्रेधोरुगायः
विष्णवेत्वा ॥ २३ ॥

प्रतद्विष्णुः स्तवते वीर्येण मृगोनभीमः कुचरो गिरिष्ठाः
यस्योरुषु त्रिषु विचक्रमणे ष्वधिक्षियन्ति भुवनानि विश्वा ॥ २४ ॥

ॐ विष्णो रराटमसि । विष्णोश्रपत्रेस्थः । विष्णोस्यूरसि
विष्णोर्ध्रुवोऽसि । वैष्णमसि विष्णवेत्वा ॥ २५ ॥ तद्विष्णोः

परमं पदं सदा पश्यन्ति सूर दिवीव चक्षुराततम् ॥१॥ विष्णोः
 कर्माणि पश्यत यतोऽवत नि पस्पहे । इन्द्रस्य युज्यः सखा ॥२॥
 त्रीणि पदा विचक्रमेविष्णु गोंपाअदाभ्यः । अतो धर्माणि
 धारयम् ॥३॥ तद्विप्रासो विपन्यवो जागृवांसः समिन्धते वि-
 ष्णोर्यत् परमं पदम् ॥४॥ दिवि विष्णुर्व्यक्रंस्त जागतेत छन्दसा
 ततो निर्भक्तो योऽस्मात् द्वेष्टियश्चवयं द्विष्म । अन्तरिक्षे विष्णु-
 र्व्यक्रंस्तत्रैष्टु भेन छन्दसा ततो निर्भक्तो योऽस्मान् द्वेष्टि तश्च
 वयं द्विष्मः अस्मादन्नात् । अस्य प्रतिष्ठायै अगत्मस्वः संज्यो-
 तिषा भूम ॥५॥ अदित्यै व्युन्दनमसि विष्णो स्तुपोऽसि ।
 उर्मस्रदसं त्वास्तृणामिस्वासस्थ्यां देवेभ्यः भुवपतपे स्वाहा
 ॥६॥ विष्णोः क्रमोऽसि सपत्नहा गायत्रं उन्द आरोह पृथिवी
 मनु विक्रमस्व विष्णोः क्रमो स्यभिमातिहा त्रैष्टुभं छन्द आरो-
 हान्तरिक्ष मनु विक्रमस्व विष्णाक्रमो सिशत्रूयतोहन्तानुष्टुब्धं
 छन्द आरोहदिशोऽनु विक्रमस्य ॥७॥

प्रपर्वतस्य वृषभस्य पृष्ठान्नात्रश्चरन्तिस्वमिचइयाताः ताया
 ववृत्रन्नधरा गुदक्ताअर्हिबुध्नय मनुरीयमाणाः ॥ विष्णोर्विक्रमण
 मसि विष्णोर्विक्रान्तमसि । विष्णोः क्रान्तमसि ॥ १२ ॥

ते पछी श्रीविष्णु उपर तर्पण करतां वधेला नयनी नीये
 भ्रमाणे पोली धारा करी देवी.

અમુકગોત્ર અમુકપ્રેત પરલોકે મહત્તૃપાતિવૃત્યર્થે દ્રવ્યવિષ્ણુ
તર્પણમદત્તં તવોપતિષ્ઠતાં ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરી, બ્રાહ્મણને પયસ્વિની—દુગ્ધવતી
ગાયનું દાન આપવું.

કૃતૈતત્ વિષ્ણુતર્પણ સાંગતાસિદ્ધ્યર્થે દાસ્યમાનાં પયસ્વિનીં
ધેનુસંજ્ઞિકાં અથવા તન્મૂલચોપકલ્પિતં દ્રવ્યં મતસોદિષ્ટં ગોત્રાય
પ્રેતાયકસ્મૈચિત્ બ્રાહ્મણાયમદત્તં તવોપતિષ્ઠતાં ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે બેલી બ્રાહ્મણુ ભોજનનો સંકલ્પ કરવો.
દાસ્યમાનં બ્રાહ્મણભોજનં પ્રેતાયુપતિષ્ઠતુ ॥

પ્રેત અર્થે બ્રાહ્મણુને અપાયેલી દક્ષિણાનો સંકલ્પ કરવો.
દાસ્યમાનાં દક્ષિણાં પ્રેતાયુપતિષ્ઠતુ ॥

અત્ર ઉદક (પાણી) અને વજ્ર સહિત જે કુંભનું દાન થાય
તેનો પ્રેતને અર્થે સંકલ્પ કરવો:—

સાન્નોદકં કુંભદાનં સવસ્ત્રંસદક્ષિણાં ગોત્રાયપ્રેતાય ઉપતિષ્ઠતુ

તે પછી કમ્બડળનું (જળપાત્રનું) દાન કરવું તેનો નીચે પ્રમાણે
સંકલ્પ કરવો.

દાસ્યમાનં કમ્બડળપાત્રં સદક્ષિણાં વરુણદૈવતં પરલોકે
મહત્તૃપાતિવૃત્યર્થે ગોત્રાય અમુક પ્રેતાય તે ઉપતિષ્ઠતુ ॥

તે પછી સવ્ય કરીને, વિષ્ણુને અર્થે બ્રહ્મભોજનનો સંકલ્પ કરવો,
તે પછી યથાશક્તિ સુવર્ણનું દાન આપવું.

અથ પૂર્વોચ્ચરિત માસે પક્ષે તિથૌ વાસરે વિષ્ણુતર્પણવિધેઃ
પરિપૂર્ણતામ્ અનેન તર્પણકૃતેન મેતસ્ય મેતત્ત્વ નિવૃત્તિઃ ॥ અ-
સદ્ગતિવિનાશઃ સદ્ગતિપ્રાપ્તિઃ ॥

નારાયણુબલિકર્માગ પ્રાયશ્ચિત્તહોમ.

સત્ય કરી આચમન કરવું.

અથપૂર્વોચ્ચરિત૦ માસે૦ પક્ષે૦ તિથૌ વાસરે પંચભૂસંસ્કાર
પૂર્વક અગ્નિપ્રતિષ્ઠાપનં કરિણ્યે ।

પ્રથમ પંચભૂ સંસ્કારો નૈમિત્તિક કર્મપ્રકાશપૂર્વાર્ધ પૃષ્ઠ ૧૩૭ થી
૧૪૦ સુધી છે, તે પ્રમાણે કરવા અથવા આ પ્રમાણે કરી લેવા.
જેમને શ્રદ્ધા હોય તેમણે કરવા.

પૂર્વમાં ઉમા રહી જમણા હાથમાં સમૂળા ત્રણ દર્ભ જાલી પશ્ચિ-
મથી આરંભી પૂર્વમાં અંત આવે એવી રીતે પરિસમૂહન કરવું.

દર્ભૈઃ ત્રિઃ પરિસમુદ્ય ॥ ૧ ॥

બોલી, ત્રણ દર્ભથી સ્યંડિલપર ફેરવવારૂપ પરિસમૂહન કરવું.

ગોમયેનોપલિપ્ય ॥ ૨ ॥

ગોમય અને શુદ્ધજળ જમણા હાથમાં લઈ પશ્ચિમથી પૂર્વમણી
જાય એવી લીપવાની રીતે ત્રણ રેખાઓ કરવી.

સ્વદિર કીલેનોલ્લિખ્ય ॥ ૩ ॥

તે પછી તે લિપેલા સ્થળમાં, ખેરના ખીલવડે પશ્ચિમથી પૂર્વમાં
જાય, એવી ત્રણ રેખાઓ કરવી.

પ્રતીચીમારમ્ય પ્રાગંતં ત્રિરુર્ધ્વરેષા કરણં યામ્યતઃ ઉદક-
સંસ્થા પ્રાદેશ પરિમીતા ॥

આ સ્થળે એમપણુ લખ્યું છે કે પશ્ચિમથી આરંભી પૂર્વમણી
અંતવાળી ત્રણ રેખાઓ કરવી, અથવા દક્ષિણથી આરંભી ઉત્તરમણી
અંતવાળી ત્રણ રેખા પ્રાદેશમાત્ર કરવી.

અનામિકાઙ્ગુલેનોલ્લિખિત પાંસુતાં મૃદમુદકૃત્યોર્ધ્વં પ્રક્ષિપ્યા૥૥૥ ॥

તે કરેલી રેખાઓમાંથી અનામિકા અને અંગુઠાથી જરા રજ
લઇને ઉર્ધ્વ ભાગમાં ફેંકી દેવી.

उरकेनाभ्युक्ष्यन्युब्जपाणीनापात्रे अभिमुपसमाधाय*॥૧૬॥

ખીજ કુશંડિ ન થાય તો છેવટે આ પંચભૂસ્કારો તો કરવા.
આ પાંચ સફતો વાંચીને પંચભૂસંસ્કાર કરો ? સમજીને કરાશે.

જમણા હાથની હથેળીમાં પાણી લઇ હાથને અધોમુખ અથવા
ઉધો હાથ કરી આણેલા અગ્નિને તથા સ્થંડિલને પ્રોક્ષણ કરવું.

* આ કુશંડિકાનો વિષય છે, તે કૃતાકૃત છે. માટે કર્તાને જો
અગત્ય હોય અડગશ્રદ્ધા અને ભાવ હોય તો તે વાંચીને કરવી. બાકી
કેટલાક યુવકો આ અધરો વિષય જાણી ક્રિયા કરતાં સંકોચાશે, એમ
જાણીને તેની અગત્યતા બતાવાતી નથી. માટે તે કરવો કે કેમ ? તે
કર્તાની ઇચ્છા ઉપર છે. ને મેં તો દયાળુ સુચને માટે તે વિષય વિવે-
ચનપૂર્વક મૂક્યો છે, માટે જેને જિજ્ઞાસા હોય તેમણે તે જોવો એ
વિષય ન કરે ને બીજો સર્વ ક્રિયાનો વિષય સારી રીતે કરે તો પણ
શ્રદ્ધાથી તે સર્વાંગક્રીયા તેણે પૂરી કરી છે, એવું શાસ્ત્ર તથા સ્મૃતિકારો
પ્રમાણ આપે છે.

આનિતમર્મિ સ્થંડિલસ્યાગ્નેય્યાં નિધાય ॥

આણેલા અગ્નિને સ્થંડિલના અગ્નિદાણુમાં મૂકવો. પછી તે અગ્નિ સ્થંડિલપર પધરાવતાં પાત્રનું મો પોતાના સામુ રહે એવી રીતે રાખી અગ્નિને નીચેનો મંત્ર બજીને પધરાવવો.

ૐ અગ્નિન્દૂતં પુરો દધે હવ્યવાહમુપત્તુવે । દેવાં ॥૨॥ આ-
યાસાદયાદિહ ॥૧૭॥

પછી તે અગ્નિ જેમાં લાવેલા હોય તેમાં અક્ષત અને જળ છાંટવું. તે પછી તેમાં પ્રોક્ષણ કરેલાં ધન્ય મૂકી પ્રજ્વલિત કરી તેનું મુખ કરીને નીચેના મંત્રથી ધ્યાન કરવું.

ૐ ચત્વારિ ગૃજ્ઞા ત્રયો અસ્ય પાદાદ્દેશીર્ષે સપ્તહસ્તા સો
અસ્ય ત્રિયાવલ્લો વૃષભોરોરવીનિ મહોદેવો મર્ત્યા ॥ ૨ ॥ આ-
વિવેશ ॥૧૮॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી અગ્નિનું સ્થાપન કરવું.

ૐ અગ્ને વૈશ્વાનર જ્ઞાંડિલ્યાસિતદેવલેતિ ત્રિપવરાન્વિત
ભૂમિર્માતા વરુણપિતા મેષધ્વજપ્રાડ્મુખ મમસન્મુખોભવ ।
પ્રાયશ્ચિતેવિદ્નમાનં અગ્નિં પ્રતિષ્ઠાપ્ય અગ્નિવેણુધમન્યા બો-
ધયેત્ ॥ પ્રજ્વાલ્ય ॥ ધ્યાયેત્ ॥ અગ્નિં પ્રજ્વાલિતં વંદે જાતવેદં
હુતાશનં ॥ હિરણ્યવર્ણમનલં સમૃદ્ધં વિશ્વતો મુખં ॥ इति अग्निं
प्रतिष्ठाप्य ॥

એ પ્રમાણે અગ્નિની પ્રતિષ્ઠા કરીને.

દક્ષિણતો બહ્માસનમ્ ।

(દક્ષિણ દિશામાં બહ્માસન મૂકવું.)

ઉત્તરતઃ પ્રણીતાસનં ।

(ઉત્તરમાં પ્રણીતાસનનું સ્થાપન કરવું.)

તત્ર બ્રહ્મોપવેશનં ॥

(દક્ષિણમાં તે કલ્પેલા બહ્માસનપર બ્રહ્માને બેસારવા.)

યાવત્કર્મ સમાપ્યતે । તાવત્ત્વં બહ્માભવ ॥

(જ્યાં સુધિ આ કર્મની સમાપ્તિ થાય ત્યાં સુધી તમે આ કર્મના બ્રહ્મા રહેા).

બ્રહ્માનુજ્ઞાતઃ ઉત્તરે પ્રણીતાપ્રણયનમ્ ॥

તે બ્રહ્માની અનુગ્રા મેળવીને દક્ષિણમાં મૂકેલા પ્રણીતાપાત્રમાં જળ ભરવું.

ઈશાનાદિપૂર્વાગ્રદર્ભેરેકમુષ્ઠ્યા પરિસ્તરણં ॥

પ્રથમ થોડા દર્ભ મૂલીમાં લાઇને સ્થંડિલની બંને પાસે અગ્રઉત્તરમાં ને મૂળ દક્ષિણમાં રહે એમ પ્રથમ પૂર્વમાં ને પછી પશ્ચિમમાં મૂકવા પછી અગ્રપૂર્વમાં ને મૂળ પશ્ચિમમાં રહે એમ મૂકવા.

પાત્રાસાદનમ્ ।

યજ્ઞમાં ઉપયોગ પ્રમાણે પાત્રાસાદન કરવું. ઉપયોગી સાહિત્ય જ્ઞાપી લાવી ગોઠવવું તે પાત્રાસાદન.

પવિત્ર છેદનાદર્શનયઃ

જે ત્રણ દર્શો જે સળીવાના ઉપર મૂકી પ્રદક્ષિણાની રીતે વીટ-વામાં આવે છે એ ત્રણ દર્શો લઈને મુકવા.

પવિત્રદ્વે ।

પ્રોક્ષણના ઉપયોગમાં લેવાતાં પવિત્રાં બનાવવાના જે શળીવાળો દર્શો લઈ તે સમીપ મુકવો.

પ્રોક્ષણીપાત્રં ।

પ્રોક્ષણીપાત્ર બનાવવાનું પાત્ર ત્યાં મૂકવું.

આઞ્મસ્થાલી ॥

જે પાત્રમાં ધી હોમવાનું રાખવાનું પાત્ર હોય તે લાવી ત્યાં મૂકવું.

ચરુસ્થાલી ।

જેમાં હોમવાનો બાત રાંધવાનો હોય તેનું પાત્ર લાવી ત્યાં મૂકવું.

સમ્માર્ગકુશાઃ । પંચત્રયોવા ॥

પ્રાદેશ માત્ર દર્ભની પાંચ સળીઓ ત્યાં મૂકવી. પાંચ અથવા ત્રણ.

ઉપયમનકુશાઃસપ્ત ॥

એવી રીતે સાત શલીઓ દર્ભની લઈ ત્યાં મુકવી.

સમિધસ્તિસ્રઃ ।

ત્યાં સમિધ હોય તે નહિતો ત્રણ દર્શો મુકવા.

સુચઃ ।

શ્રુત પણ ત્યાં લાવીને મુકવો.

આજ્યં ।

હોમવાનું ધી ત્યાં લાવીને મૂકવું.

સમિધસ્તિસ્રઃ ।

ત્યાં ત્રણ સમિધો મૂકવી.

સુવઃ

સુવ લાવી ત્યાં મૂકવો.

શ્રુષઃ

શ્રુષ લાવીને ત્યાં મૂકવો.

આજ્યમ્

તે કર્મપ્રયોગમાં હોમવાનું ધી.

તંદુલા ।

તે કર્મપ્રયોગમાં હોમ કરવાના તથા વાપરવાના ચોખ્ખા.

પૂર્ણપાત્રમ્ ।

અઘ્નાને આપવાનું પૂર્ણ પાત્ર.

દક્ષિણાવરોવા ।

તે કર્મપ્રયોગમાં વાપરવાનું દ્રવ્ય.

તતઃ પવિત્રછેદનૈઃ પવિત્ર કરણમ્ । દ્વયોરુપરિત્રિણિનિ-

ધાય । દ્વયોર્મૂલેન પ્રદક્ષિણીકૃત્ય એકીકૃત્ય છેદયેત્ ।

એ પવિત્રાં છેદન કરવાનો પ્રકાર આ રીતે છે. પ્રથમ પવિત્રાં છેદન કરનારે ઉત્તરાભિ મુખે બેસવું. પછી પ્રથમ જો પવિત્રાં કરવાના બે

દર્ભો છે, તે જમણા હાથે લઈ ડાબા હાથમાં રાખવા. ડાબો હાથ કોણીથી વાળી તે ડાબાહાથની આંગળીઓનાં અગ્ર ઉત્તરમાં રહે એમ સિધ્ધો રાખવો તે પછી તે ડાબા હાથમાં પવિત્રાં કાપવા એ દર્ભ પહેલા લઈ તેનાં મૂળ દક્ષિણમાં અને દર્ભોનાં અગ્રઉત્તરમાં રહે એમ રાખવા. તે પછી ખીજા જે ત્રણ દર્ભ જેનાથી પવિત્રાં કરવાનું કહ્યું છે તે ત્રણ દર્ભો લઈ તે જે દર્ભો ઉપર આડા એટલે મૂળ પશ્ચિમમાં અને અગ્રપૂર્વમાં રહે એમ તે જે દર્ભો ઉપર આડા મૂકવા પછી તે જે દર્ભ ઉપર ત્રણ દર્ભોને જમણા હાથે ઝાલી એ દર્ભો ઉપર એવાર વીંટવા તે પ્રદક્ષિણની રીતે વીંટાય તે પ્રદક્ષિણ પહેલી કરી ખીજી પણ તેનાથી ઉતરતી ડાબી અથવા પશ્ચિમમણી જાણવી. એ રીતે જે પ્રદક્ષિણ થયા પછી તે બધા દર્ભોનાં એટલે ત્રણ દર્ભવાળાનાં મૂળ અને અગ્ર એકત્ર કરી ભેગાં કરી જમણા હાથની અનામિકા અને અંગુઠાના નખોનો સ્પર્શ ન થાય એમ જે દર્ભોનાં ચ્છેદ કરવો, જે દર્ભો તે પ્રદેશ માત્ર તે જે દર્ભોને કાપવા. તે પવિત્રાં પ્રેક્ષણના ઉપયોગમાં લેવાં. બાકી ડાબા હાથમાં અશેષ રહેલાં ત્રણ દર્ભોને બેનાં મૂળ એ બધું ઉત્તર દિશામાં ફેંટી દેવું, માત્ર એ દર્ભોનાં ૪ પવિત્રાં થાય.

**પ્રોક્ષણોપાત્રે પ્રણીતોદક માસિચ્ચ ॥ પાત્રાં તરેણ ચતુર્વાર
મુદકંપ્રસિપ્ય ॥**

પ્રણીતા પાત્રમાંથી પ્રણીતોદક લઈ કોમળ ખીજા પાત્રથી ચાર વાર લેવું.

પવિત્રાભ્યાં મુત્યવનમ્ ।

(તે પ્રોક્ષણી પાત્રમાં લીધેલું જળ જે દર્ભોનાં બે પત્રિત્રાં બનાવેલાં છે તેના વડે હલાવવું.

**દક્ષિણ હસ્તેન પ્રોક્ષણી પાત્રં ગૃહિત્વા સવ્યહસ્તતલોપરિ-
નિધાય ॥**

પછી તે પ્રોક્ષણી પાત્રને જમણા હાથે લઈ સવ્ય હાથના હાથની હથેળીમાં રાખવું.

તામિસ્તાસાં પ્રોક્ષણં તતો યથાસાદિતપાત્રાણામેકૈકસ્યપ્રોક્ષણં

તે પ્રોક્ષણીપાત્રના જળથી પ્રોક્ષણીનું જળ છાંટી ત્યાં ગોડવેલાં બધાં સાહિત્યોને પ્રોક્ષણ કરવું.

આઝ્યસ્થાલ્યાપ્રોક્ષણં

પત્રિત્રાં લઈ પ્રોક્ષણીનું જળ છાંટવારૂપ પ્રોક્ષણ આજ્ય-
સ્થાળીને કરવું.

ચરુસ્થાલ્યાપ્રોક્ષણં ।

ચરુસ્થાલીનું પ્રોક્ષણ કરવું.

સમ્માર્ગકુશાનાં પ્રોક્ષણં ।

સમ્માર્ગ કુશને માર્જન (પ્રોક્ષણ) કરવું.

ઉપયમનકુશાનાં પ્રોક્ષણં ॥

જે સાત ઉપયમન કુશ (દર્ભો) મૂકેલા છે, તેનું પ્રોક્ષણ કરવું.

સમિધાં પ્રોક્ષણં ।

હે મવાનાં સમિધો હોય તેનું પ્રોક્ષણ કરવું.

સુવસ્ય પ્રોક્ષણં ।

સરવાનું પ્રોક્ષણ કરવું.

શ્રુચસ્ય પ્રોક્ષણમ્ ।

શ્રુચનું પ્રોક્ષણ કરવું.

આઞ્વસ્ય પ્રોક્ષણં ।

હોમવાના ધીનું પ્રોક્ષણ કરવું.

તંદુલાનાં પ્રોક્ષણં ।

હોમવાના તથા તે કર્મપ્રયોગમાં ઉપયોગ લેવાના ચોખ્ખાનું પ્રોક્ષણ કરવું.

પૂર્ણપાત્રસ્ય પ્રોક્ષણં ।

પૂર્ણપાત્રનું પ્રોક્ષણ કરવું.

અસંચરે પ્રોક્ષણીનિધાનં ।

તે પછી સ્થંડિલના અમિકાણુમાં એ પ્રોક્ષણીપાત્ર મૂકવું.

આઞ્વસ્થાલ્યામાઞ્વનિર્વાપઃ ।

આઞ્વસ્થાલીમાં હોમવાનું ધી કાઢવું.

તંદુલાનાંચ સ્થાલ્યાં પ્રક્ષેપઃ ।

ચરુસ્થાલીમાં હોમવા સારુ રાંધવાના ચોખ્ખા કાઢવા.

મળીતોદકંમાસિચ્ય । દક્ષિણતો આઞ્વાધિશ્રયણં ।

તે રાંધવાના ચોખ્ખામાં ધોષ્ટને તેમાં પ્રણીતોદક લેવું. પછી તે ધીને જિનું થવા અમિમાં દક્ષિણબણી મૂકવું.

ઉત્તરતથરોરધિયનમ્ ।

ચરુ રાંધવાનું પાત્ર, અગ્નિમાં ઉત્તરભણી મૂકવું.

જ્વલદુલ્મુકેનપર્યાગ્નિકરણં ।

એક જાઆડિયુ એટલે એક દર્બ લાઇ, જરા અગ્નિમાં સળગાવી, ધીના પાત્ર તથા ચરુના પાત્ર ફરતું ડાખા હાથમણી થઇને પ્રદક્ષિણાની રીતે ફેરવવું.

અર્ધશ્રુતે સુવંશ્રુચયોઃ પ્રતપનં ।

ચરુપાત્રમાં ચોખા અડધા ચડવા આવે ત્યારે સુવ અને સુચનેજરા અગ્નિ પાસે ધરી તપાવવા.

સંમ્માર્ગ કુરૈઃ સુક્શ્રુચયોઃ સંમ્માર્જનમ્ ॥

તે પછી જે ત્યાં પાંચ અથવા-પાંચ કે ત્રણ સંમ્માર્ગકૃત્ કરીને મૂકેલા છે તેના વડે બન્ને સુવ અને સુચનું સંમ્માર્જન પ્રોક્ષણ કરવું.

પ્રણીતોદકેનસુક્સુચયોઃ પ્રોક્ષણં ॥

પ્રણીતાપાત્રના જળવડે સુક્ શ્રુચનું પ્રોક્ષણ કરવું.

પુનઃ પ્રતપનં ।

ફરીથી તે બન્ને સુક્ સુચને અગ્નિ આગળ ધરીને તપાવવા.

દક્ષિણતો નિધાનં ।

પછી તે દક્ષિણમણીથી લઇ જઇ તે હતા ત્યાં મૂકવા.

ચરોઃપૂર્વેણ આજ્યોદાસનમ્ ।

ચરુની પૂર્વમાં થઇને આજ્યને બીજે સ્થળે મૂકવું.

તદુત્તરતો આજ્યસ્ય પશ્ચિમતઃ ચરોરુદ્ધાત્સનમ્ ।

તે પછી ચરુની પશ્ચિમમાં થઇ તે ધીને ખીન્ને સ્થળે એટલે સ્થંડિલના વાવ્યકોણમાં મુકવું.

પવિત્રેણાજ્યોત્પવનમ્ ।

પવિત્રાંના એ દર્ભોવડે ધીને ઉચું નીચું હલાવવું.

આજ્યાવેક્ષણમ્ ।

એ ઉના થયેલા ધીમાં જોવું તેમાં કાંઇ અપદ્રવ્ય હોય તો તે દૂર કાઢી નાંખવું.

અપદ્રવ્યનિરસનમ્ ॥

એમાં જો રજ્જેડી કે તરખલુ પડ્યું હોય તો દૂર કરવું.

પ્રોક્ષિણ્યાઃ પ્રત્યુત્પવનં ॥

પ્રોક્ષણીપાત્રના જળને પવિત્રાંવડે હલાવવું.

ઉપયમનકુશાદાનમ્ ।

જમણા હાથે ઉપયમનકુશો જે સાત દર્ભો મૂકેલા છે તે જમણા હાથે લેઇ, ડાબા હાથમાં રાખી, છાતીએ અડાડી રાખી.

તિષ્ઠત્સમિધાભ્યાદાયસ્વાહા ॥

જમણા પગ ઉધોવાળી પેલા ત્રણ સમિધો મુકેલાં છે તેનો અગ્નિમાં હોમ કરવો.

પ્રોક્ષણ્યુત્કશેષેણ સપવિત્રહસ્તેનાગ્નેઃ પ્રદક્ષિણં પર્યુક્ષણમ્ ।

સમિધો હોમ્યા પછી પ્રોક્ષણીપાત્રમાં વધેલુંજળ જમણા હાથમાં લઇ તેના ભેગાં પેલાં એ પવિત્રાં હાથમાં રાખી ઇશાનમાંથી ધારાનો આરંભ કરી ઇશાનમાં પૂરી કરવારૂપ પર્યુક્ષણ કરવું.

પવિત્રયોઃ પ્રણીતાસુનિધાનમ્ ॥

પછી તે એ પવિત્રાં હોય તે પ્રણીતા પાત્રમાં મૂકવાં.

તે પછી હોમ ચલાવવો, તેમાં પ્રથમ આધારાહુતિઓ આપવી તે તેનો પ્રકાર આ ગ્રંથના પૂર્વાર્ધમાં ૧૮૫ માં પાનામાં કોષ્ટક મૂકી સમજાવેલો છે તે લક્ષ્યમાં રાખવો.

પ્રથમ ચિત્તને સ્વસ્થ કરી, શ્રુતાને અનામિકા અને મધ્યમા એ બે આંગળીઓને તે અંગુઠાવડે મધ્યના મધ્યથી અથવા મધ્ય અને અગ્રના મધ્યથી ઝાલી, આગળના સમિધ હોમની પેઠે જમણા પગવાળી પ્રથમ અહુતિ ધીની લેવી તેમાં ઐં પ્રજાપતયે (એટલા અક્ષરો મનમાં પ્રજાપતિનું ધ્યાન કરતાં કયરવા. તે પછી સ્વાહા બોલવું તે ઉંચા સ્વરે બોલવું; પછી

ઇદં પ્રજાપતયે ।

એટલા અક્ષરો ઉપાસું વાણીમાં બોલી ન મમ એ અક્ષરો ઉંચાસ્વરે બોલવા. એ રીતે ચારે આધારાહુતિઓ આપવી.

અગ્નિના ઉત્તર ભાગમાં.

ઐં પ્રજાપતયેસ્વાહા ઇદં પ્રજાપતયે ન મમ ॥ ૧ ॥

અગ્નિના દક્ષિણ ભાગમાં.

ઐં ઇન્દ્રાયસ્વાહા ઇદમિન્દ્રાયનમમ ॥ ૨ ॥

ઐં અગ્નયેસ્વાહા ઇદમગ્નયે ન મમ ॥ ૩ ॥

ઐં સોમાયસ્વાહા ઇદં સોમાય નમમ ॥ ૪ ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલીને આ પ્રાયશ્ચિત્તકર્મ હોવાથી વિદ્યુ નામના અગ્નિનું આવાહન-પૂજન નીચેપ્રમાણે બોલીને કરવું.

નીચે પ્રમાણે બોલી અક્ષત નાંખી આવાહન કરવું.

ॐ અગ્નये नमः ॥ अन्नं नमः

નીચે પ્રમાણે બોલી ચંદન છાંટવું.

ॐ अग्नये नमः गंधं समर्पयामि ॥

નીચે પ્રમાણે બોલી અક્ષત ચઢાવવા.

ॐ अग्नये नमः अक्षतान्समर्पयामि

ॐ अग्नये नमः पुष्पं समर्पयामि ॥

એમ બોલી ફૂલ અગ્નિને ચઢાવવાં.

એ પ્રમાણે ધૂપ, દીપ, નૈવેદ્ય, ફલ, તાંબૂલ આદિ હિરણ્યદક્ષિણા આદિ સમગ્ર પૂજન પૂર્ણ કરી, નીચે પ્રમાણે બોલી જળ મૂકવું.

बहिष्पूजनविधेः परिपूर्णतामस्तु

ॐ मुञ्जते मन उत युञ्जते धियो विप्रा विप्रस्य बृहतो
विपश्चितः । विहोत्रा दधे वयुना विदेक इन्मही देवस्य सवितुः
परिण्डुतिः स्वाहा ॥ ५ ॥

इदंविष्णवे नमः ॥ १ ॥ इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे
पदम् । समूढमस्य पांसुरे स्वाहा ॥ ५ ॥ इदं विष्णवे न
मम ॥ २ ॥ इरावती धेनुमती दिभूतं सूर्यवसिनी मनवे दश-
स्या । व्यस्कम्ना रोदसी विष्णवेते दार्थ्यं प्रथिवीमलितो
मयूरेवेः स्वाहा ॥ ५ ॥ इदं विष्णवे न मम ॥ देवश्रुतौ देवे
ष्वधोषतम् प्राची मेत मण्वरं कलयन्ती ऊर्ध्वं यज्ञं नयतं मा

જિહ્વરતમ્ ॥ રવં ગોષ્ઠમાવદતં દેવીદુર્યો આયુર્મા નિર્વાદિષ્ઠં
 પ્રજાં મા નિર્વાનિષ્ઠમ્ । અત્રરમેથાં વર્ષ્મન્ પૃથિવ્યાઃ ॥ ૧૩ ॥
 इदं विष्णवे न मम ॥ विष्णोर्नुकं वीर्याणि प्रवोचं यः पार्थि
 वाल्मि विममे रजांसि । यो अरुभाव दुत्तरं सवस्थं विचक्रमाण
 स्त्रेवો रुगायः । विष्णवेत्वा ॥ १४ ॥ इदं विष्णवे नमम ॥
 दिवो वा विष्ण उत वा पृथिव्या महो वा विष्णउरो रन्तरि-
 क्षात् उभाहि हस्ता यमुना पृणस्वा प्रयच्छ दक्षिणादોत सव्यात्
 विष्णवेत्वा ॥ १५ ॥ इदं विष्णवे नमम ॥ प्रतद्विष्णुः स्तवते
 वीर्येण मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः यस्योरुषु त्रिषुविक्रम-
 णेवधि क्षियति भुवनानि विश्वा ॥ १६ ॥ इदं विष्णवे न
 मम ॥ विष्णो रराटमसि विष्णो શ્રવૃત્રેસ્થઃ વિષ્ણોઃ સ્યુયરાસે
 વિષ્ણો ધ્રુવોઽસિ । વૈષ્ણવમાસિ વિષ્ણવે ત્વા ॥ ૧૭ ॥ इदं वि-
 ष्णवे न मम ॥

એ પ્રભાણે 'યુંજતે' એ મંત્રથી 'વિષ્ણોરરાટમસિ' એ આઠ
 મંત્રો બણી હોમ કરવો; તે તે પછી પણ સુત્રાવડે પુરુષસુક્તના
 ❀ સદસ્રશીર્ષા થી યજ્ઞેન યજ્ઞમયમન્ત' સુધિ સુત્રામાં ધી લઇને
 હોમ કરવો. તે પછી સુત્રિમાં ધી લઇ, અદ્વયઃ સંમ્પૂનઃ થી શ્રીશ્વતે
 લક્ષ્મીશ્ચ એ છ ઉત્તરનારાયણના મંત્રોથી હોમ કરવો.

પછી નીચેના મંત્રોથી હોમ કરવો.

ॐ लोमभ्यः स्वाहा ॥ २ ॥ इदं लोमभ्यो न मम ॥
 ॐ त्वचे स्वाहा ॥ २ ॥ इदं त्वचे न मम ॥ ॐ लोहिताय
 स्वाहा ॥ २ ॥ इदं लोहिताय न मम ॥ ॐ मेदोभ्यः स्वाहा ॥
 इदं० ॥ २ ॥ ॐ मांसेभ्यः स्वाहा ॥ इदं मांसेभ्यो न मम ॥
 ॐ स्नायुभ्यः स्वाहा ॥ २ ॥ इदं स्नायुभ्यो न मम ॥ ॐ अ-
 स्थिभ्यः स्वाहा ॥ इदं अस्थिभ्यो न मम ॥ ॐ मज्जभ्यः
 स्वाहा ॥ २ ॥ इदं मज्जभ्यो न मम ॥ २ ॥ ॐ रेतसे स्वाहा
 ॥ १ ॥ इदं० ॥ ॐ पायवे स्वाहा ॥ १ ॥ इदं० ॥ ॐ आया-
 साय स्वाहा ॥ १ ॥ इदं० ॐ प्रायासाय स्वाहा ॥ १ ॥ इदं० ॥
 ॐ संयासाय स्वाहा ॥ १ ॥ इदं० ॥ ॐ वियासाय स्वाहा
 ॥ इदं० ॥ ॐ उद्यासाय स्वाहा ॥ १ ॥ इदं० ॥ ॐ श्रुचे स्वाहा ॥
 इदं० ॥ ॐ शोचते स्वाहा ॥ १ ॥ इदं० ॥ ॐ शोचमानाय
 स्वाहा ॥ १ ॥ इदं० ॥ ॐ शोकाय स्वाहा ॥ १ ॥ इदं० ॥
 ॐ तपसे स्वाहा ॥ १ ॥ इदं० ॥ ॐ तप्यते स्वाहा ॥ १ ॥
 इदं० ॥ ॐ तप्यमानाय स्वाहा ॥ १ ॥ इदं० ॥ ॐ तप्ताय
 स्वाहा ॥ १ ॥ इदं० ॥ ॐ धर्माय स्वाहा ॥ १ ॥ इदं० ॥
 ॐ निष्कृत्यै स्वाहा ॥ १ ॥ इदं० ॥ ॐ प्रायश्चित्त्यै स्वाहा ॥ १ ॥
 इदं० ॥ ॐ भेषजाय स्वाहा ॥ १ ॥ इदं० ॥ ॐ यमाय स्वाहा
 ॥ १ ॥ इदं० ॥ ॐ अंतकाय स्वाहा ॥ इदं० ॥ ॐ मृत्यवे स्वाहा

॥१॥ इदं० ॥ ॐ ब्रह्मणे स्वाहा ॥१॥ इदं० ॥ ॐ ब्रह्महृत्पायै
 स्वाहा ॥ १ ॥ इदं० ॥ ॐ विश्वेभ्यो देवेभ्योः स्वाहा ॥ १ ॥
 इदं० ॥ द्यावा पृथिवीभ्यां स्वाहा ॥ इदं० ॥ त पृथी नीयेता
 मंत्रो भक्षी, यरुतो होम करो। ॐ इदं विष्णु विचक्रमे त्रेधा नि-
 दधे पदम् । समूह मस्य पांसुरे स्वाहा ॥ १२ ॥ १ ॥ ॐ अतो
 देवा अवंतुनो यतो विष्णु विचक्रमे ॥ पृथिव्याः सप्तधाभिः
 स्वाहा ॥ २ ॥ ॐ प्रपर्वतस्य वृषभस्य पृष्ठान्नावश्चरन्त स्वसिच
 इयानाः । ता आववृत्रन्नवरा गुदक्ता अहिर्बुध्न्य मनुरीय माणाः ॥
 विष्णो विक्रमणमसि । विष्णो विक्रान्तमसि विष्णोः क्रान्त-
 मसि ॥ १३ ॥ तद्विप्रासो विपन्यवो जागृवांसः सभिन्धते ।
 विष्णोर्यत् परमं पदम् ॥ १४ ॥ विष्णो कर्माणि पश्यत यतो
 व्रतानि पस्पशे । इन्द्रस्य युज्यः सखा ॥ १५ ॥ विष्णोर्नुक
 वीर्याणि प्रवोचं यः पार्थिवानि विममे रजांसि । यो अस्कभाय
 दुत्तरं सधस्थांवि च क्रमाणस्त्रेधोरुगायः । विष्णवेत्वा ॥ १६ ॥
 दिवो वा विष्ण उत वा पृथिव्या महोवा विष्ण उरो रन्तरिक्षात्
 उभा हि हस्ता वसुना पृणस्वा प्रयच्छ दक्षिणा दीतमतख्यात् ॥
 विष्णवेत्वा ॥ १७ ॥ प्रतद्विष्णुः स्तवते वीर्येण मृगो न भीमः
 कुचरो गिरिष्ठाः । यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणे ष्वधि श्रियन्ति
 भुवनानि विश्वा ॥ १८ ॥ विष्णोरराटमसि विष्णोश्चप्त्रेस्थः ।

વિષ્ણોઃ સ્યૂરાસિ । વિષ્ણોર્ધુવોઽસિ । વૈષ્ણવ માસિવિષ્ણવેત્વા
 ॥ ૨૦ ॥ ત્રીણિવદાવિચક્રમેણ વિષ્ણુર્ગોપા અદાભ્યઃ । અતો
 ધર્માણિ ધારયન્ ॥ ૨૧ ॥ અદ્વયઃ સમ્પ્રભૂતઃ પૃથિવ્યૈ રસાન્ન વિશ્વ-
 કર્મણઃ સમવર્તતાગ્રે તસ્ય ત્વષ્ટા વિંદ્યદ્રૂપમેતિ તન્મર્ત્યસ્ય દેવત્વ-
 માજાનયગ્રે ॥ ૨૨ ॥ વેદાહમેનં પુરુષં મહાન્તમાદિત્યવર્ણં તમસઃ
 પરસ્તાત્ । તમેવ વિદિત્વાતિ મૃત્યુમેતિ નાન્યઃ પન્થા વિચ્યતેઽ
 યનાય ॥ ૨૩ ॥ પ્રજાપતિ શ્વરાતિ ગર્ભે અન્તરજાયમાનો બહુધા
 વિજાયતે । તસ્ય યોનિં પરિપશ્યન્તિ ધીરાસ્તાસ્મિન્ હતસ્થુર્મુઘ-
 નાનિ વિશ્વા ॥ ૨૪ ॥ યો દેવેભ્યઃ આતપતિ યો દેવાનાં
 પુરોહિતઃ । પૂર્વો યો દેવેભ્યો જાતો નમો રુચાય બ્રાહ્મયે ॥ ૨૫ ॥
 રુવં બ્રાહ્મં જાયન્તો દેવા અગ્રે તદ્બ્રૂવન્ । યસ્યૈવં બ્રાહ્મણો
 મિદ્યાત્તસ્ય દેવા અસન્વશે ॥ ૨૬ ॥ શ્રીશ્વતે લક્ષ્મીશ્ચ પત્ન્યા
 વહોરાત્રે પાર્શ્વે નક્ષત્રાણિ રૂપમશ્વિનૌ વ્યાત્તમ્ । ઇષ્ણન્નિષા-
 ણામુંમદ્વિષાણ સર્વં લોકં મદ્વિષાણ ॥ ૨૭ ॥ તતઃ કૃણૈ સ્તિલૈઃ
 કાર્યોઽવૃતાક્તૈર્યવમિશ્રિતૈઃ ॥

તે પછી તલ અને જવને ધૂત મિશ્ર કરીને હોમ કરવો. તે
 પછી જે હુત દ્રવ્યથી હોમ ચાલતો હોય, તેજ હુતદ્રવ્યથી એટલે
 જવ તલ અને ધીથી અષ્ટોતેરશત એટલે ૧૦૮ વાર નીચેના મંત્રથી
 હોમ કરવો:—

ૐ તદ્વિપ્રાસો વિપત્યવો જામૃવાંસઃ સમિન્ધતે । વિષ્ણો
ર્યત્ પરમં પદમ્ ॥ ૩૪ ॥

તે પછી નીચેના મંત્રથી સ્ત્રીષ્ટકૃતની આહુતિ આપવી જે જવ
તણ વધ્યા હોય તેની એક આહુતિ નીચે પ્રમાણે બણીને આપવી.

ॐ અગ્નયે સ્વિષ્ટકૃતે સ્વાહા ॥ इदमग्नये विषष्टकृतये
न मम ॥

તે પછી નીચે બતાવેલા મંત્રો બણી કૃત ક્ષીની નવ આહુ-
તિઓ આપવી.

ૐ ધૂઃ સ્વાહા ॥ ૧ ॥ इदमग्नये न मम ॥

ૐ ધુવઃ સ્વાહા ॥ ૨ ॥ इदं वायवे न मम ॥

ૐ સ્વઃ સ્વાહા ॥ ૩ ॥ सूर्याय नम ॥

ૐ ત્વન્નોઽઅગ્ને વરુણસ્ય ધ્વિદ્વાન્દેવસ્યહેહોઽ અવયસિ-
સાંષ્ઠો ॥ ચ જિષ્ઠો નિહતમઃ શોશુચાનો વિશ્વાદ્વેષાસિપ્રમુસુ-
વહ્નિધ્યસ્મત્વાહા ॥૪॥ इदमग्नी वरुणाभ्यां न मम ॥ ॐ सत्त्वन्नोऽ
अग्नेवमोभवोतीने ॥ दिष्टोऽ अस्याऽ उषतोव्युष्ठाँ अवय-
क्ष्वनो वरुणं रराणाव्वीहिमृडीकं सुहवोनऽएधिस्वाहा ॥ ५ ॥
इदमग्निवरुणाभ्यां न मम ॥

ૐ અયાશ્રાગ્નેસ્યન મિશસ્તિપાશ્ર સત્યમિત્વમયાઽસિ ॥

અયાનોયજ્ઞં વ્વાહાસ્ય યાનોધેદિ મેષજં સ્વાહા ॥ ૬ ॥

इदमग्नये अयसेनमम ॥ ॐ येतेशतं वरुणं ये सहस्रं यशियाः
 पाशावितता महान्तः ॥ तेलिनोऽअद्य सवितोत विष्णुर्विश्वे
 मुञ्चंतु मरुतः स्वक्काः स्वाहा ॥ ७ ॥ इदंवरुणाय सवित्रे वि-
 ण्णवे विश्वेभ्यो देवेभ्यो मरुद्भ्यः स्वर्केभ्यश्च न मम ॥ ॐ
 उदुत्तमंवरुणपाशमस्मदबाधमं विमध्य श्रथाय । अथा वयमा-
 दित्यव्रते तवानागसो अदितये स्याम ॥ ४२ ॥ ८ ॥ इदंवरु-
 णायादित्याया दितयेच न मम ॥ ॐ प्रजापतये स्वाहा ॥ ९ ॥
 इदंप्रजापतेनमम ॥ इतिनवाहुतयः ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે ઇંદ્રાદિ દિક્ષાલોનું પૂજનાદિ બલિદાન
 આ પ્રમાણે સંકલ્પ કરી ને કરવું.

अद्यपूर्वाच्चरित० मागे० पक्षे० तिथौ० वासरे इन्द्रादिदिक्-
 पालानांपूजनपूर्वकबलिदानं करिष्ये ॥

એ પ્રમાણે સંકલ્પ મૂકી નીચે પ્રમાણે બોલી, પૂજનોપચાર
 અર્પણ કરવા:—

दिक्पालेभ्यो नमः ॥ गंधंसमर्पयामि ॥ दिक्पालेभ्यो नमः
 अक्षतन्समर्पयामि ॥ दिक्पालेभ्यो नमः पुष्पाणीस० ॥ दि-
 क्पालेभ्यो नम सौभाग्यद्रव्यं स० ॥ दिक्पालेभ्यो नमः ॥
 धूपमाघ्रापयामि ॥ दिक्पालेभ्यो नमः ॥ दीपं नैवेद्यं फलता-
 म्बूलं हिरण्यदक्षिणां आरार्तिकं मंत्रपुष्पं समर्पयामि ॥ अनेन

પૂજનારુચેન કર્પણા દિક્ષાલાઃ પ્રીયતામ્ । તતો વહ્નિદાનં
 પૂર્વે ઇન્દ્રાય વજ્રહસ્તાય સ્થાનાનુચરાય વલિનમમ ॥ આગ્નેયાં અ-
 ગ્નયે શક્તિહસ્તાય સ્થાનાનુચરાયવલિ ન મમ ॥ દક્ષિણેયમાય
 દંડહસ્તાય સ્થાનાનુચરાય વલિ ન મમ ॥ પશ્ચિમે વરુણાય નમઃ
 વલિ ન મમ ॥ વાયવ્યાં વાયવે નમઃ વલિ ન મમ ॥ ઉત્તરે
 સોમાય વલિ ન મમ ॥ ઈશાન્યાં ઈશ્વરાય વલિ ન મમ ॥
 ઉર્ધ્વે વ્રહ્મણે વલિ ન મમ ॥ અધઃ અનંતાય વલિ ન મમ ॥

એ પ્રમાણે બેલી દશે દિશાઓમાં દિક્ષાલોના નિમિત્ત થત્રિ મૂકવા.

તે પછી પૂર્ણાહુતિ હોમ કરવો:-પ્રથમ સ્તુત્ય લઈ તેમાં ચાર
 અથવા આંર વાર શરવા ભરી ધી લેઈ તે ઉપર એક રાતું સૂત્ર વિ-
 ટેલુ, કંકુ ચંદન પુષ્પથી પૂજેલું એક શ્રીરંગ અથવા સોપારી મૂકી
 નીચેનો મંત્ર ભણી અગ્નિમાં હોમ કરવો.

ૐ સ્વાહા પ્રાણેભ્યઃ સાધિપતિકેભ્યઃ । પૃથિવ્યૈ સ્વાહા ।
 અગ્નયે સ્વાહા અન્તરિક્ષાય સ્વાહા વાયવે સ્વાહા દિવે સ્વાહા
 સૂર્યાય ॥ ૩૬ ॥ દિગ્ભ્યઃ સ્વાહા । ચંદ્રાયસ્વાહા । નક્ષત્રેભ્યઃ
 સ્વાહા । અદ્રભ્યઃ સ્વાહા । વરુણાય સ્વાહા । નાભ્યૈ સ્વાહા ।
 પૃતાય સ્વાહા ॥ ૩૭ ॥ વાચે સ્વાહા । પ્રાણાય સ્વાહા । પ્રાણાય
 સ્વાહા । ચક્ષુષે સ્વાહા । ચક્ષુષે સ્વાહા શ્રોત્રાય સ્વાહા । શ્રો-
 ત્રાય સ્વાહા ॥ ૩૮ ॥

એ ત્રણ મંત્રો ભણ્યા પછી

‘ મૃદામ્રયે સ્વાહા इदं मृदाम्रये न मम ’

અમ ખોલી તે શ્રીફળનો હોમ કરવો.

કરેલું સર્વ કર્મ, આધારાદિ આહુતિઓ, અને આ પ્રાયશ્ચિત્ત હોમમાં જે જે દેવોના નામ મંત્ર અથવા ઉદ્દેશથી આહુતિઓ અપાછ છે, તે તે ઉદ્દિષ્ટ દેવોને પ્રાપ્ત થાઓ; તે તે સર્વ સંતુષ્ટ થઈ પ્રસન્ન થાઓ. નીચે પ્રમાણે ઉત્તર સંકલ્પ મૂકવો:—

આધારાવાદિ પૂર્ણાહુતિ પર્યંતં અસ્મિન્ પ્રાયશ્ચિત્તહોમ કર્મ-
ગિસ્વૈઃ સ્વૈર્મત્રૈ વસ્યૈ વસ્યૈ દેવતાયૈ યાવત્ યાવત્ આહુતયઃ
સાસાદેવતાઃ પ્રીયન્તાં ॥ સંસ્રવપ્રાશતં ॥

હોમ કરતાં જે પ્રોક્ષાણી પાત્રમાં ધી લીધેલું હોય તે જમણા હાથની અનામિકા આંગળી વડે યજમાને ક્રિયા કરનારે જરા સુધવું. પવિત્રામ્યાં માર્જનમ્ ॥ કુશાંડિ સમયે જ્યાં પવિત્રાના એ દર્ભ મૂક્યા હોય તે લાઇ, બ્રાહ્મણે અથવા ક્રિયા કરાવનારે, યજમાન પર પ્રણીતા-પાત્રના જળવડે માર્જન કરવું. પવિત્રમમ્નો પ્રતિપતિઃ ॥ એ વાક્ય ખોલી એ જે પવિત્રાં, સમ્માર્જન કુશ પાંચ, અને ઉપયમન કુશ સાત, એ બધા દર્ભો હોમના અગ્નિમાં નાખવા.

પછી એ કર્મમાં બ્રહ્મા થયેલા બ્રાહ્મણને પૂજ્ય પાત્રનું નીચે પ્રમાણે ખોલી દાન આપવું.

કૃતૈતત્ નારાયણ બલિકર્માગતયા વિહિત પ્રાયશ્ચિત્તહોમ
સાંગતા સિદ્ધયર્થે દાસ્યમાનં પૂર્ણપાત્રં વ્રહ્મન્ તુભ્યમહંસંપ્રદદે ॥

મળીતા વિમોકઃ ॥

પ્રણીતાના જળથી યજમાનના મસ્તકપર અભિષેક કરવો.

પરિસ્તરણાન્યુત્તરે વિમૃજેત્ ॥

કુશાંડિ કરતાં વપરાએલાં કાંધ દર્બાદિ ભૂલથી રહેલાં હોય તે સંભાળી ઉત્તરદિશામાં નાખી દેવાં. પછી નીચેપ્રમાણે બોલી તે દિવસના કર્મોગે બ્રહ્મભોજનનો સંકલ્પ કરવો.

કૃતસ્ય કર્મણઃ સાંગતા સિદ્ધયર્થં યથા સંરુપાકાન્ બ્રાહ્મણાન્ ભોજયિષ્યે ॥ તેન કર્મભાગદેવતા પ્રીયતાં ॥

તે પછી હમેશ પ્રેતના ઉદ્દેશે કૂચાન્નના અલ્પિદાન માટે અમુક ગોત્રના પ્રેતને પ્રાપ્ત થાઓ, એવો સંકલ્પ કરવો.

પ્રેતસ્ય અસદ્ગતિ વિનાશઃ સદ્ગતિઃ પ્રાપ્તિઃ ॥

તે પછી પ્રેત પ્રપાત=પ્રેત પ્રકર્ય ઉત્કર્ષથી પરલોક પામેલો તે પ્રેત કહેવાય. તે પ્રેતની અસદ્ગતિ દૂર થઈ અને શુભગતિની પ્રાપ્તિ થઈ.

તે પછી એકાદશ વિષ્ણુબ્રાહ્મ કરવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થયો, માટે તે કરવા. શુદ્ધ સ્નાન કરી ભસ્મ ધારણ કરી સંવ્ય કરી, પૂર્વાભિમુખે બેસી નીચે પ્રમાણે કરવું. આચમન પ્રાણાયામ કરી, હાથે દર્ભપત્રી ધારણ કરી અગિઆર ચટોનું સ્થાપન કરવું.

વિષ્ણુશિવોયમશ્ચૈવ સોમશ્ચ હવ્યવાહનઃ ॥

કર્ણશ્ચ મૃત્યુરુદ્રશ્ચ પુરુષશ્ચ ક્રમાતિમાન્ ॥

પ્રેતસ્તુ દશમઃ પ્રોક્તો વિષ્ણુરેકાદશઃ સ્મૃતઃ ॥

इत्ये तैऽकादशः प्रोक्ता श्राद्धेस्मिन्नावि कारिणः ।

તે પછી જે અગિઆર ચટોનું સ્થાપન કર્યું હોય તે પ્રત્યેકનાં નામ બોલી તે અગિઆરે ઉપર યવાક્ષત (જવરૂપ અક્ષત) નાખવા.

प्रथम चटे विष्णुः श्राद्धे क्षण उपतिष्ठताम् । १ ।

द्वितीये शिवश्राद्धे क्षण उपतिष्ठताम् । २ ।

तृतीये यम श्राद्धे क्षण उपतिष्ठताम् । ३ ।

चतुर्थे सोमराज श्राद्धे क्षण उपतिष्ठताम् । ४ ।

पंचमेहव्यवाहन श्राद्धे क्षण उपतिष्ठताम् । ५ ।

षष्ठे कव्यवाहन श्राद्धे क्षण उपतिष्ठताम् । ६ ।

सप्तमे मृत्यु श्राद्धे क्षण उपतिष्ठताम् । ७ ।

अष्टमे रुद्रश्राद्धे क्षण उपतिष्ठताम् । ८ ।

नवमे पुरुष श्राद्धे क्षण उपतिष्ठताम् । ९ ।

दशमे प्रेतश्राद्धे क्षण उपतिष्ठताम् । १० ।

एकादशे विष्णुश्राद्धे क्षण उपतिष्ठताम् । ११ ।

ते पञ्च नीचेना भंत्रथी पाठ (अथ प्रक्षालनं नग्नं अ-
पश्यं कर्तव्यं ।)

ॐ शं ब्रौ देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतये शं यो रभि-
स्रवन्तुनः ॥ ११ ॥ विष्णादि विष्णुपर्यन्तेभ्यः अक्षतपुष्पं स्व-
क्षतपुष्पं ॥ अर्घ्यः ॥

ते पञ्च आगमना भंत्रथी अर्घ्यं नग्नं अर्पयं कर्तव्यं.

ॐ सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् । सभूमिं सर्वत-
स्पृत्वा त्यतिष्ठद् दशाङ्गुलम् ॥ १२ ॥ विष्णवादि विष्णु पर्यन्तेभ्यः ॥

पृषवः पादार्घ्यः संपञ्चतां । अस्तु पादार्घ्यः ॥

पक्षी आचमन करुं. पक्षी आगणतो भंत्र भक्षी दशे दिशा-
ओमां नभस्कार करवाइप दिग्बधन करुं.

पूर्वे नारायणः पातु वारिजाक्षस्तुदक्षिणे ॥

प्रद्युम्नः पश्चिमे पातु वासुदेवस्तथोत्तरे ॥

ऊर्ध्वं गोवर्धनो रक्षे दधस्ता च त्रिविक्रमः ।

सप्तव्याधादशारण्ये मृगाकालं जरे गिरौ ।

चक्रवाका सरद्विपे हंसाः सरसिमानसे

तेऽपिजाता कुरुक्षेत्रे ब्राह्मणा वेद पारगाः ।

प्रस्थिता दीर्घमध्वानं यूयं तेभ्यो वसीदथ ॥

देवताभ्यः पितृभ्यश्च महा योगिभ्य एवच ।

नमः स्वाहायै स्वधायै नित्यमेव नमोनमः ॥

कर्माथं जण पूरित कलशनुं अभिभंत्रण आपोहिष्ठा० ओ भंत्रथी
करुं. ओक दर्भ आसन माटे भेली, ते पर तांभानुं पात्र स्थापनुं पक्षी
तेमां जण पूरी, नीयेनो भंत्र भक्षुवोः—

शं नो देवी रभिष्टय आपो भवन्तु पितये शं यो रभि
स्रवन्तुनः ॥ १६ ॥ पवित्रेस्थो वैष्णव्यौ सवितुर्वः प्रसव उ-
त्पुना म्यच्छिद्रेण पवित्रेण सूर्यस्य रश्मिभिः ॥ १७ ॥

ओ भंत्र भक्षी ओक भूमीप्रभासु दर्भनी जूडी पांधी ते जलपात्रमां
नांभनी; पक्षी नीयेनो भंत्र भक्षी तेमां थोडाक जल नांभना.

ૐ યવોઽસિ યવયાસ્મ દ્વેષોયવયા રાતીર્દિવેત્વા સ્વારિક્ષાય
ત્વા પૃથિવ્યૈ શુન્ધતાં લોકાઃ પિતૃષદનઃ પિતૃષદનમાસિ ॥

તે પછી નીચેના મંત્રથી સોપારી તે જળપાત્રમાં નાંખવી.

ૐ યાઃ ફલિની ર્યા અફલા અપુષ્પા યાશ્ચ પુષ્પિણિઃ ।
બૃહસ્પતિ પ્રસૂતાસ્તાનો મુશ્ચન્ત્વંહસઃ ॥ ૬૩ ॥

પછી નીચેનો મંત્ર લઈ યથાશક્તિ, હિરણ્યદક્ષિણા તે જલ-
પાત્રમાં મૂકવી.

ૐ હિરણ્યગર્ભઃ સમવર્ત તાગ્રે ભૂતસ્ય જાતઃ પતિરેક આસીત્ ।
સદાધાર પૃથિવીં ઘામુતે માં કસ્મૈ દેવાય હવિષા વિધેમ ॥ ૬૪ ॥

તે પછી તે પાત્રમાં બોલ્યા વિના મૌનપણે ગંધ-પુષ્પ નાંખવાં.

તે પછી તે યવોદકને દર્ભવડે આલોડન કરવું (હલાવવું.)

યદેવા દેવહેડનમ્ દેવાસશ્ચક્રમા વયમ્ અગ્નિર્મા તસ્માદેનસો
વિશ્વાન્ મુશ્ચત્વં હસઃ ॥ ૬૪ ॥ યદિ દિવા યદિ નક્ત મેનાંસિ
ચક્રમા વયમ્ । વાયુર્મા તસ્માદેનસો વિશ્વાન્ મુશ્ચત્વંહસઃ ॥ ૬૫ ॥
યદિ જાગ્રદ્યદિ સ્વપ્ન ઇનાંસિ ચક્રમા વયમ્ । સૂર્યોર્મા તસ્માદે-
નસો વિશ્વાન્ મુશ્ચ ત્વં હસઃ ॥ ૬૫ ॥

તે પછી આ આરબેલા એકાદશ વિષ્ણુઆદિમાં પિંડ કરવા
માટે જે રાંધવામાં આવેલો ભાત હોય તે ત્યાં કાઢી તેને પવિત્ર કરવા
ખણી ઊંટતાં નીચે પ્રમાણે બોલવું.

एकादश विष्णुश्राद्धे पिंडद्रव्योपहाराणां पवित्रता ॥ देश-
काल पाकपात्र द्रव्य श्रद्धा संपदस्तु ॥ अस्तु संपत् ॥

પછી સબ્ય જનોઠ રાખી, નીચે પ્રમાણે બોલી સંકલ્પ કરવો:—

अद्य पूर्वाचरित त्रिथौ मासे पक्षे त्रिथौ वासरे गोत्रस्य
प्रेतस्य प्रेतत्व तिवृत्यर्थे असद्वृत्ति विनाशनार्थे सद्वृत्ति अक्षय्य
विष्णुलोक प्राप्त्यर्थे षट्त्रिंशदुर्मरणांतर्गतस्यः कश्चिदुर्मरण
निवृत्त्यर्थे नारायणबलि कर्मागभूत एकादशविष्णु श्राद्धं
विष्णवादि विष्णु पर्यंतानां एकोद्दिष्ट विधिना एकतंत्रेणाहं करिष्ये।

પછી જનોઠ સબ્ય રાખી શ્રાદ્ધ ચલાવવું.

एकादश चदे इद मासने

એ અગિઆરે ચટો ને આસન આપવાં. પછી એ અગિઆરે
ચટોપર અગિઆરવાર આચમની ભરીને હસ્ત પ્રક્ષાલનનું જળ અર્પવું.

हस्तप्रक्षालनं दत्वा ॥

હસ્તપ્રક્ષાલનું જળ આપીને વિષ્ટર (દર્બાસન) કે અક્ષત નાંખવા.

विष्टरार्थे यवकुशानादाय

એ અગિઆર ચટોને વિષ્ટર દર્બનાં આસન અર્પવાં. અયાં-
વિષ્ટર: સુવિષ્ટર: પછી અગિયાર આર્ધ્યપાત્રો પૂરવાં અકેહ દર્બની શળીરૂપ
પવિત્રાં અગિઆરે પાત્રોમાં મૂકવાં. પછી નીચેનો મંત્ર બોલી અગિ-
આર પાત્રોમાં જળ પૂરવું.

ॐ શં ક્ષો દેવીરભિષ્ટય આપો ભવન્તુ પીતયે । શ્વયો રભિ
સ્રવન્તુતઃ ॥

પછી તે અર્ધપાત્રોમાં નીચેના મંત્ર બણી, જવ નાંખવા.

ॐ યવોઽસિ યવયાસ્મ દ્વેષો યવયારાતીર્દિવેસ્વાન્તરિક્ષાય
ત્વાપૃથિવ્યૈ શુન્ધતાં લોકાઃ પિતૃષદનમાસિ ॥

પછી તે અર્ધપાત્રોમાં અકેકું સોપારી મૂકવું.

ॐ યાઃ ફલિનીર્યા અફલા અપુષ્પા યા ચ પુષ્પિણીઃ ।
ઋદ્ધસ્પતિ પ્રસૂતા સ્તાનો મુચ્ચન્ત્વં હસઃ ॥ ૧૬૩ ॥

તે પછી નીચેના મંત્રથી હિરણ્ય દક્ષિણા મૂકવી.

ॐ હિરણ્યગર્ભઃ સર્વતાગ્રે ભૂતસ્ય જાતઃ પતિરેક આસીત્ ।
સદાધાર પૃથિર્વી ઘામુતે માં કસ્મૈ દેવાય હવિષા વિધેમ ॥ ૧૬૪ ॥

પછી મૌનપણે ગંધ અને પુષ્પ અર્પણ કરવાં.

તે પછી નીચેના મંત્રથી એક પાત્રમાં જળ અને જવ નાંખી,
નીચેના મંત્રથી જરા હલાવવું.

યદિ દિવા યદિ નક્તમેનાં સિ ચ કૃમા વયમ્ । વાયુર્મા
તસ્માદેનસો વિશ્વાન્ મુચ્ચં ત્વં હસઃ ॥ ૧૬૫ ॥

તે પછી પિંડ કરવાનો જાત અને પૂજન સાહિત્યને નીચે પ્રમાણે
બોલી તે યવોદકથી પ્રોક્ષણ કરવું.

દેશકાલ પાકપાત્ર દ્રવ્ય શ્રદ્ધા સંપદસ્તુ ॥ અસ્તુ સંપત્ ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે આ આરબેલું શ્રાદ્ધ કરવાનો સંકલ્પ કરવો:—

ગોત્રસ્ય પ્રેતસ્ય પ્રેતત્વ નિવૃત્ત્યર્થં અસદ્ગતિ વિનાશનાર્થં
સદ્ગતિઅક્ષય્ય વિષ્ણુલોક પ્રાપ્ત્યર્થં પટ્ત્રિંશદુર્મરણાં તર્ગતય
કશ્ચિદુર્મરણ નિવૃત્ત્યર્થં નારાયણબાલિકર્માંગ ભૂતં એકાદશ વિષ્ણુ-
શ્રાદ્ધં । વિષ્ણુવાદિ વિષ્ણુ પર્યંતાનાં એકોદ્વિષ્ટ વિધિના એક તંત્રે-
નાહં કરિષ્યે ॥

એ પ્રમાણે સંકલ્પ મૂકી, નીચે પ્રમાણે આસન અર્પવાં.

એકાદશ ચટે દ્વિમાસનમ્ ॥ વિષ્ણુવાદિ વિષ્ણુપર્યંતેભ્યઃ ॥

અગિઆર દર્ભના કટકા લાઇ તે અગિઆર ચટો તળે મૂકવા.
પછી તે અગિઆર ચટોને અગિઆર વાર આચમની ભરી જળ
અર્પણ કરવું.

હસ્તપ્રક્ષાલનંદત્ત્વા વિષ્ટાર્થે યવકુશાનાદાય

જવ અને દર્ભો હાથમાં લેવા.

અયં વિષ્ટરઃ સુવિષ્ટરઃ

તે પછી અગિઆર પાત્રો પૂરવાં. અગિઆર અર્ધપાત્રોમાં ની-
ચેના મંત્રથી જળથી ભરવું.

ૐ શં શ્ચો દેવીરમીષ્ટય આપો ભવન્તુ પીતયે શં યો રમિ
શ્ચવન્તુનઃ ॥ ૧૬ ॥

પછી તે અર્ધપાત્રમાં નીચેના મંત્રથી જવ નાંખવા.

ૐ યવોઽસિ યવયાસ્મદ્દેષો યવયારાતીર્દિવે સ્વા ન્તરિક્ષાય
ત્વા પૃથિવ્યૈ શુન્ધતાં લોકા પિતૃષદનમસિ ॥

તે પછી તે અર્ધપાત્રોમાં ચંદન, તુલસી તે પુષ્પ મૂકવાં.

एकादश अर्घ्यपात्राणां अर्चनविधे परिपूर्णता ॥

आसिंचतु ॥ स्वाहाध्याः भवन्तु ॥ भवन्तु स्वाहाध्याः ॥

એમ બોલી તે પ્રત્યેક અર્ધપાત્રમાં મૂકેલાં પવિત્રાંના દર્ભ હાથમાં રાખી જળ બધા ચટોપર ચઢાવી દેવું. તે પછી હાથમાં રાખેલાં પવિત્રાં પણ અર્પણ કરી દેવાં. આ પાઘનું જળ અર્પણ કરાયું; પછી તે પાત્રોમાં ફરી દર્ભનાં પવિત્રાં તથા શુદ્ધ જળ પૂરી, ફરી તૈયાર કરી એ તૈયાર કરેલો અર્ધ્ય હાથમાં લઈ—

विष्ण्वादि विष्णु पर्यतेभ्यः एषवोर्ध्यः स्वाहासंपद्यंतां
हव्यंनमम ॥

એમ બોલી એ અર્ધ્ય પ્રથમ ચટપર ચઢાવી દેવો. એમ બધાય ચટોપર ક્રમે બધા અર્ધ્યપાત્રોનાં જળ લઈ બધા ચટોપર ચઢાવી દેવા.

अर्घ्येषुनः प्रत्यर्घ्यः

એમ બોલી ચઢાવેલા અર્ધ્યપાત્રોમાં ફરી જળ ભરવું. ન્યુહ્તી-કરણજમણા હાથનો અંબલી ઉધો ફરી બતાવવો. પછી અગિ-આરે ચટોનું પૂજન કરવું.

विष्ण्वादि विष्णु पर्यतेभ्यः गंधः सुगंधः

ચંદનના છાંટા નાંખવા. યવમાચ્છાદનમ્ ॥ જવ અર્પણ કરવા.

માલ્યાર્થે इमानि पुष्पाणि । सुपुष्पाणि ॥

એમ બોલી પુષ્પો અર્પણ કરવાં.

तुलसिदलसहितानि ॥

તુલસિદલસહિત પુષ્પો અર્પણ કરવાં.

નિમંત્રણાર્થે पूगीफलं सुफलं स्वाहा नमो नमम ॥ આચ્છાદનાર્થે वस्त्रसंकल्पः

તે પછી આચ્છાદન માટે વસ્ત્રાર્પણ કરવાં વા તેનો નિષ્કય આપવાનો સંકલ્પ કરવો.

वस्त्राभावे तत्र प्रत्याम्नाय मनसोद्दिष्टं द्रव्यं त्रिष्ण्वादि त्रिष्णुपर्यंतानां प्रत्येकं प्रत्येकं अथवा एकतंत्रेण अक्षय्य मस्तु स्वाहा। धारणार्थे यज्ञोपवीतं सूपवीतं स्वाहा नमोनमः ॥

એ પ્રમાણે બોલી વસ્ત્ર અથવા તેને બદલે નિષ્કય મૂકવો, પછી જનોઈ અર્પણ કરવું.

अनुलेपनार्थे गोपिचंदनं सुचंदनं स्वाहा नमो नमः

પછી અનુલેપન અર્થે ગોપીચંદન, કેસર, સુખડતું, ચંદન, ચર્યતું.

एतावत्सुमनसः एषवो धूपः सुधूपः

એમ બોલી સુગંધી ધૂપ કરવો.

इदं ज्योति दीपः सुदीपः ।

એમ બોલી ધીનો દીપક અર્પવો.

શેષોપચારાર્થે યવકુશાઃ સુકુશાઃ ॥

તે પછી બાકીના સર્વ ઉપચારો અર્થે થોડા જવ તથા દર્ભ અર્પણ કરવા.

અમીષાં एकादश શ્રાદ્ધાનાં અર્ચનવિધિઃ પરિપૂર્ણતામસ્તુ ॥

આચમ્ય ॥

પછી આચમન કરીને અગિઆર પાત્રોમાં અન્ન પીરસવું. પ્રથમ તે અગિઆર ચટો આગળ અગિઆર પાત્રો મૂકવાં ત્યાં કોઈ ધાતુનાં પાત્રો અથવા મહુડાનાં પત્રો ધોષને (પાંનડાં) મૂકવાં. પછી નીચેના મંત્ર ભણીને તેમાં ભાત અથવા જે રસોઈ કરી હોય તે પીરસવી.

મૂકેલાં પાત્રોનું પ્રોક્ષણ કરવું.

ઋતંત્વા સત્યેન પરિર્ષિચામિ ॥ પાત્રપ્રોક્ષણં ॥ ૐ પૃથ્વીતે

પાત્રં દ્યૌરપિધાનં બ્રાહ્મણસ્ય મુખે અમૃતે અમૃતં જુહોમિ સ્વાહા ॥

ૐ **इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् । समूढ मस्यपां सुरे**

स्वाहा ॥ ૧૫ ॥ **विष्ण्वादि विष्णुपर्यंतेभ्यઃ ॥** **हव्यंरक्षस्व ॥**

અંગુષ્ઠમન્નેવગ્રાહ્ય

એમ બોલી ચિતાજમણા હાથની મુઠી વાળી અંગુઠો તે બધાં પીરસેલાં પાત્રોને અડકાડવો. પછી ત્યાં થોડા જવ વેરવા.

विष्ण्वादि विष्णु पर्यंतेभ्यः एतद्धोमं दत्तं दास्यमानं च
ब्र. णस्यमुखे अमृते स्तृप्तिपर्यंतं अमृतरूपेण स्वाहा संपद्यंतां

ન મમ ॥ इदं विष्ण्वादि विष्णुपर्यंते भ्यः यदत्तं मपरं दास्य
मार्नच न मम ॥

તે પછી એક દર્બની લાંબી સળી લઇ તેનું મૂળ હિતરમાં ને
અગ્ર દક્ષિમાં રહે એમ મૂકવી. પછી તેના ઉપર અગિઆરવાર અગિ-
આરે દેવોનાં નામ નીચે પ્રમાણે બોલી, અવનેજનનું જળ મૂકવું
(અગિઆરે દેવોના પગ ઘોયાની ભાવના કરવી.) વિષ્ણુ ૧ શિવ ૨
યમ ૩ સોમ ૪ હવ્યવાદ્ ૫ કવ્યવાદ્ ૬ મૃત્યુ ૭ રુદ્ર ૮ પુરુષ ૯
પ્રેત ૧૦ વિષ્ણુ ૧૧.

प्रथमं विष्णवे अवनेनिक्ष्व ॥ १ ॥ शिवाय अवनेनिक्ष्व ॥ २ ॥
यमाय अवनेनिक्ष्व ॥ ३ ॥ सोमाय अवने निक्ष्व ॥ ४ ॥ हव्य
हाय अवने निक्ष्व ॥ ५ ॥ कव्यवाहाय अवने निक्ष्व ॥ ६ ॥
मृत्यवे अवने निक्ष्व ॥ ७ ॥ रुद्राय अवने निक्ष्व ॥ ८ ॥ पुरु-
षाय अवने निक्ष्व ॥ ९ ॥ प्रेताय अवने निक्ष्व ॥ १० ॥
विष्णवे अवनेनिक्ष्व ॥ ११ ॥

પછી જે ઠેકાણે અવનેજન અપાયું ત્યાં તેજ ક્રમે પિંડદાન કરવું.

पिंडदानं प्रथमं विष्णवे एषते पिंडः ॥ १ ॥ शिवाय एषते
पिंडः ॥ २ ॥ यमाय एषते पिंडः ॥ ३ ॥ सोमाय एषते पिंडः
॥ ४ ॥ हव्यवाहाय एषते पिंडः ॥ ५ ॥ कव्यवाहाय एषते
पिंडः ॥ ६ ॥ मृत्यवे एषते पिंडः ॥ ७ ॥ रुद्राय एषते पिंडः
॥ ८ ॥ पुरुषाय एषते पिंडः ॥ ९ ॥ प्रेताय एषते पिंडः

॥ ૧૦ ॥ વિષ્ણવેણ્ણવે પિંડઃ ॥ ૧૧ ॥ પિંડદાનં કૃત્વા ॥
હસ્તપ્રક્ષાલનં ॥ પિંડ પ્રત્યવને જનં ॥

એ પ્રમાણે પિંડદાન કરી હાથ ધોઈ એ બધા પિંડોપર આચ-
મની ભરી પ્રત્યવનેજનનું જળ મૂકવું. પછી વચ્ચેને બદલે ત્યાં કાચા
સૂત્રના તંતુઓ જળમાં ભીના કરી ચઢાવવા.

તે પછી પિંડો અથવા સ્થાપિત દેવોને આ પ્રમાણે બોલી ક્રમે
નમસ્કાર કરવા, પછી જમણા હાથની તર્જની આંગળીવડે આગળ પ્રમાણે
બોલી, ચંદન કરવું.

પિંડે ગંધઃ ઉપતિષ્ઠતુ

તે પછીનું વાક્ય બોલી ચંદન અને જવના અક્ષત અર્પણ કરવા.
તે પછીના વાક્યથી પુષ્પ અર્પણ કરવું. તે પછીના વાક્યથી તુલસીપત્ર
અર્પણ કરવું.

**પિંડેયદાક્ષતઉપતિષ્ઠતુ પિંડે પુષ્પમુપતિષ્ઠતુ પિંડે તુલસી
પત્ર મુપતિષ્ઠતુ ॥**

તે પછી નીચેનાં વાક્યો બોલી ધૂપ દીપ અને નૈવેદ્ય અર્પણ
કરી પછી પાનસોપારી અને હિરણ્યદક્ષિણા અર્પણ કરવાં.

**પિંડે ધુપમુપતિષ્ઠતુ । પિંડે દીપ મુપતિષ્ઠતુ । પિંડે નૈવેદ્ય
મુપતિષ્ઠતુ ॥ પિંડે મુખવાસાર્થે પુગીફલ તામ્બૂલમુપતિષ્ઠતુ પિંડે
હિરણ્યદક્ષિણા મુપતિષ્ઠતુ ॥ પિંડસ્યાર્ચનાવિધેઃ પરિપૂર્ણતામસ્તુ**

એ પ્રમાણે બોલી આ એકાદશબ્રાહ્મોની પૂર્ણતા મેળવી.

**અમિઃ એકાદશ શ્રાદ્ધકૃતે ગોત્રસ્ય પ્રેતસ્વ અસદ્ગતિ મૃત્યુ
વિનાશઃ સદ્ગતિઃ પ્રાપ્તિઃ**

પછી આચમન કરીને આહ્વાણ પૂજન કરવું. આચમની ભરી એક પાંદડામાં કે પત્રમાં **સુપ્રોક્ષિતમસ્તુ** એમ કહી આચમની ભરી જળ મૂકવું જે જગ્યાએ મૂક્યું તે સ્થળને—

**સુપ્રોક્ષિતો યં પ્રદેશોસ્તુ ॥ શિવા દર્મા આપઃ સંતુ સૌમ-
નસ્ય મસ્તુ અક્ષતં ચારિષ્ટં ચાસ્તુ**

ત્યાં જે પત્ર કે પાંદડાનાં કાંધે પૂજન જળ કે ચંદનના છાંટા નાંખ્યા હોય તે બધું પિંડ ઉપર અર્પણ કરવું. સઘ્વ જનોાઇ કરીજળ પીંડ ઉપર ચઢાવવું.

ગોત્રસ્ય પ્રેતસ્ય સદ્ગતિ ઉત્તમલોકપ્રાપ્તિઃ અક્ષયોદકદાનં

આચમનીમાં જળ લઇ નીચે પ્રમાણે બધી જળ મૂકવું.

વિષ્ણોઃ યદ્દત્તમન્નપાનાદિકં તદુપતિષ્ઠતાં

એ પ્રમાણે સર્વત્ર.

યસ્યોદિષ્ટં તસ્યોપતિષ્ઠતાં

તે પછી અગિઆર પિંડો ઉપર અગિઆર દર્ભનાં પવિત્રાં ચઢાવવાં. પછી અગિઆર પિંડોપર અગિઆર જલ ધારાઓ કરવી તે પછી એક તાંબાના પત્રમાં જળ, દૂધ, અર્વૌષધિ, તલ, જવ, તુલસી, ચંદન અને હિરણ્ય (સોતું) નાખવાં. તે પછી તે ખાણી વડે શ્રેષ્ઠથી જળ ધારા કરવી.

શંખે દુગ્ધસમાદાય સહિરણ્યં તિલાન્વિતમ્ ॥

સર્વૌષધી ચ સંયુક્તં દद्याત્ ધાગંપૃથક્ પૃથક્ ॥

ૐ પ્રથમે વિષ્ણુ પિંડે જલધારા પયધારા ઉપતિષ્ઠતુ ॥ ૧ ॥

ૐ દ્વિતીયે શિવપિંડે જલધારા પયધારા ઉપતિષ્ઠતુ ॥ ૨ ॥ ૐ

તૃતીયે યમપિંડે જલધારા પયધારા ઉપતિષ્ઠતુ ॥ ૩ ॥ ૐ ચતુર્થે

સોમપિંડે જલધારા પયધારા ઉપતિષ્ઠતુ ॥ ૪ ॥ ૐ પંચમે

હવ્યવાહ પિંડે જલધારા પયધારા ઉપતિષ્ઠતુ ॥ ૫ ॥ ૐ ષષ્ઠે

કવ્યવાહ પિંડે જલધારા પયધારા ઉપતિષ્ઠતુ ॥ ૬ ॥ ૐ સપ્તમે

મૃત્યુપિંડે જલધારા પયધારા ઉપતિષ્ઠતુ ॥ ૭ ॥ ૐ અષ્ટમે

મૃત્યુપિંડે જલધારા પયધારા ઉપતિષ્ઠતુ ॥ ૮ ॥ ૐ નવમે પુરુ-

ષપિંડે જલધારા પયધારા ઉપતિષ્ઠતુ ॥ ૯ ॥ ૐ દશમે પ્રેતાપિંડે

જલધારા પયધારા ઉપતિષ્ઠતુ ॥ ૧૦ ॥ ૐ એકાદશમે વિષ્ણુ-

પિંડે જલધારા પયધારા ઉપતિષ્ઠતુ ॥ ૧૧ ॥

તે પછી તે તાંબાના પાત્રમાં રહેલા સમસ્ત જળની ધારા બધા

પિંડોપર નીચેનો મંત્ર બોલીને કરવી:—

ૐ વિશ્વતશ્ચક્ષુરુત વિશ્વતોમુરુત વિશ્વતોવાહુરુત વિશ્વત-

સ્યાત્ । સં વાહુભ્યાં ધર્માત સંપત ત્રૈર્દ્યાત્રા ભૂમી જનયન્ દેવ

ૐ ॥ ૧૬ ॥

પછી બન્ને હાથ જોડી વિષ્ણુ ભગવાનની પ્રાર્થના બોલવી.

अनादि निधनो देवः शंखचक्र गदाधरः
 अक्षय्यः पुंडरिकाक्षः प्रेत मोक्ष प्रदोभव ॥
 अतसीपुष्प संकाशं पीतवास समच्युतं ॥
 ये नमस्यंति गोविदं न तेषां विद्यते भयं ॥
 कृष्ण कृष्ण कृपालुस्त्वं म गतिनां गतिर्भव ॥
 संसारार्णव मग्नानां प्रसीद पुरुषोत्तम ।
 नारायण स्रुरश्रेष्ठ लक्ष्मीकांत वरप्रद ॥
 अनेन तर्पणे नाथ प्रेत मोक्षप्रदोभव ।
 हिरण्यगर्भ पुरुषः व्यक्ता व्यक्त स्वरूपिणे ॥
 अस्य प्रेतस्य मोक्षार्थं सुप्रीतो भवसर्वदा ॥

पछी सन्ध करीने संकल्प करवो. पछी आत्म्याने दक्षिणा आ-
 पवातो संकल्प करवो.

अमीषां श्राद्धानां प्रतिष्ठा सिद्ध्यर्थं दास्यमानां दक्षिणां
 विष्ण्वादि विष्णु पर्यंतानां प्रत्येकं अक्षय्य मस्तु स्वाहा ॥

एकादश दानानि—हिरण्य वस्त्रं रजतं गुडज्येलवणं तथा ।
 लोहदंडं स्तिला धान्यं महिषी चामरं ददेत् ॥

सोतुं, पस्त्र, रुपुं, गोण, धी, यमर, दोढानो दंड, तल, धान्य
 अने भेष, ये अगिआर दानो आपवाथी भरनारनी सहगति आय
 छे. पछी आ प्रभाणे संकल्प करवो.

અધર્વૌચરિત માસે પક્ષે તિથૌ વાસરે તીર્થ વિષ્ણોઃ પ્ર-
સાદાત્ એકાદશ શ્રાદ્ધપરિપૂર્ણતામસ્તુ ગોત્રસ્ય પ્રેતસ્ય પ્રેતત્વ
નિવૃત્તિઃ અસદ્ગતિઃ વિનાશઃ સદ્ગતિપ્રાપ્તિઃ ॥ મદ્રંકર્ણેતિ મંત્રેણ
પિંડવિસર્જનમ્ ॥

ૐ મદ્રદ્કર્ણેભિઃ શૃણુ યામદેવા મદ્રમ્પશ્યે માક્ષાભિર્યજત્રાઃ
સ્થિરૈરજ્ઞે સ્તુષ્ટવાં સસ્તન્મર્ભિવ્ય શેમહિ દેવહિતં યદાયુઃ ॥

પછી પિંડોનું ઉદ્ધરણ કરવું ચટોનું વિસર્જન કરવું અને પિંડોને
નદી આદિના વહેતા જળમાં પધરાવવા.

આચમન પ્રાણાયામ કરી હાથમાં કુશ ધારણ કરી વૃષોત્સર્ગ-
કર્મ કરવાનો નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો:—

અતઃપરં વૃષોત્સર્ગઃ ॥*

અધર્વૌચરિત તિથૌ અમુક ગોત્રસ્ય અમુક પ્રેતસ્ય પ્રેતત્વ

* પતિ પુત્રવતી નારી દ્વયોરગ્રે મૃતાયાદિ । વૃષોત્સર્ગે નૈવ
કુર્યા દ્વ્યાત્રાંચપય સ્વિર્નામ્ ॥ ૫૪ ॥ ગરુડપુરાણ ॥

આ વૃષોત્સર્ગ માટે શ્રીગરુડપૂરાણના પારમા અધ્યાયના
ચોપનમાં શ્લોકનો એવો અભિપ્રાય છે કે, વૃષોત્સર્ગ પુરુષ કે વિધવા
સ્ત્રીના મરણમાં એકાદશાહ વિધિ કરતાં કરવો. પણ કદાચ કાંઈ પતિ
પુત્રવાળી સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીનું મરણ પ્રથમ થયેલું હોય તો તેના
એકાદશાહમાં નીલોદ્ધાહ (વૃષોત્સર્ગ) ન કરતાં માત્ર એક પયસ્વિની-
દૂધણી ગાયનું સુપાત્રને દાન આપવું.

વિમુક્તિપૂર્વકાક્ષયસ્વર્ગલોકપ્રાપ્તિકામઃ ॥ મરણદિનાદારમ્ય
 એકાદશેહાનિ દુષોત્સર્ગ કર્માહં કરિષ્યે

તે પછી એક હાથનું સ્થંડિલ કરી, પંચભુ સંસ્કાર કરી, અ-
 ગ્નિનું સ્થાપન કરવું. કુશાંડની રીતે સર્વ પાત્રાસાદન કરવું. તેમાં જે
 વિશેષ કરવાનું છે તે આગળ બતાવ્યું છે. દક્ષિણ દિશામાં જળનું પાત્ર
 અને ઉત્તરમાં દૂધનું પાત્ર મૂકવું. ચરુને ઠેકાણે દૂધ અને ચોખ્ખાનો
 પાયસ (ખીર) કરવો. આબ્જસ્થાલી અને ચરુસ્થાલીનો વિકલ્પ સમજવો.
 એ કરવાં, અથવા; ના કરવાં. તે પછી આ કર્મમાં પ્રેતમાતાની પૂજા
 કરવાની છે. ઇશાનકોણમાં પ્રેતમાતાએનું સ્થાપન કરવું. તેમાં આ
 પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો:—

અગ્રપૂર્વોદ્યારિત કાલ્યાદ્યાવાહિત દેવતાનાં સ્થાપન પ્રતિ-
 ણ્ણપૂજાં કરિષ્યે ॥ કાલોકરાલિવિકટા ભીષણાચમહોત્કટા ॥
 સંહારિણીં દુરાધર્ષાસપ્તૈતા પ્રેતમાતરઃ ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃસ્વ કાલ્યૈનમઃ
 કાર્લીંઆવાહયામિ ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃસ્વઃ કરાલ્યૈ નમઃ કરાલીં
 આવાહયામિ ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃસ્વઃ મહોત્કટાયૈ નમઃ ॥ મહોત્કટાં
 આવાહયામિ ૐ ભૂર્ભુવઃસ્વઃ સંહારિણ્યૈ નમઃ સંહારિણીં આવા-
 હયામિ ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃસ્વઃ દુરાધર્ષાયૈ નમઃ દુરાધર્ષાં આવા-
 હયામિ ॥

તે પછી ત્રીજે પ્રમાણે પ્રેતમાતાએની તે દેવીએના સ્થાપનમાં
 ઇશાન કોણમાં કલશનું સ્થાપન કરીને કરવી. કલશનું સ્થાપન પૂર્વોર્ચ

૫૮૦ પર માના પહેલા મંત્રથી. મંત્રથી ૧૫ મા મુઠી બણી કરવું.
તે પછી—

ॐ भूर्भुवःस्वः काल्याद्यावाहित देवताभ्यो नमः ध्यानं
आसनं आवाहनं पाद्यं अर्घ्यं आचमनीयं स्नानं यज्ञोपवीतं
आचमनीयं चंदनं अक्षतान्पुष्पं धूपं दीपं नैवेद्यं फलदक्षिणां
प्रदक्षिणां निराजनं काल्याद्यावाहित देवताभ्यो नमः नमस्का-
न्समर्पयामि ॥ अनेन पूजनारूपेण कर्मणा काल्याद्यावाहित
देवताः प्रियताम् ॥ॐ

वृष पदांकितां भूमौ परित्यक्तां त्य भूमिषु ॥

‘ વૃષોત્સર્ગ કરેલા વૃષમતા ચરણો વટે અંકિત થયેલી ભૂમિમાં

* આ એકાદશા ક્રિયાના અંગે પંચસૂક્તોના પાઠ કરવા નેમ્યે,
કે વેદિઆ બ્રાહ્મણોને દક્ષિણા આપી કરાવવા નેમ્યે. પણ આ અંથ-
નો વિસ્તાર વધિ જવાથી આ સ્થલે તે પંચસૂક્તો ઇપાવવા લખેલાં
હતાં. છતાં જમાનો વિસ્તારભયથી ક્રિયા કરતાં કંટાળશે ? માટે કેટલાક
યુવકો વિસ્તાર ભયથી અચકશે એમ બાણી તે પંચસૂક્તોનો કોઈબ્રાહ્મણો
પાસે પાઠ કરાવી લેશે. જાતે કરવાની શ્રદ્ધા હોય તો તે પોતે તજ-
વિજ કરી મેળવી લેવાં. બ્રહ્મસૂક્ત, વિષ્ણુસૂક્ત, શિવસૂક્ત, યમસૂક્ત,
અને પ્રેતસૂક્ત એ પંચસૂક્તો બન્યાં. કદાચ પાંચે ન મળે તો માત્ર
રુદ્રીનો બીજો અધ્યાય એ વિષ્ણુસૂક્ત અને રુદ્રીનો પાંચમો અધ્યાય
એ રુદ્રસૂક્ત કહેવાય માટે તેનો એક એક પાઠ કરવો.

આઘશ્રાદ્ધ કરવું ' એવું વચન સ્મૃતિકારનું હોવાથી, પ્રથમ આઘશ્રાદ્ધ કરવું. એ વચનથી કોઈ એકાદશાહના દિવસે તથા કોઈ દ્વાદશાહના દિવસે આઘશ્રાદ્ધ કરે છે. એવું નિલોત્સર્ગે કર્યા પછી, જે ભૂમિમાં પરિણિત વૃષભનાં પગલાંથી પૃથ્વી અંકિત થયેલી હોય ત્યાં આ આઘશ્રાદ્ધ પણ કરવું. અને નિલોત્સર્ગ પણ કરવો.

આચમન ગ્રાણાયામ કરી કુશ ધારણ કરી પોતાના સામું એક આસન મૂકી શ્રાદ્ધર્ત્તાએ દક્ષિણાભિમુખે બેસવું સ્થાપેલા સામા આસન પર એક દર્ભનો ચટ મૂકી અપસવ્ય કરી, હાથમાં તલરૂપ અક્ષત રાખી ચટનો સ્પર્શ કરવો. ને નીચેનો મંત્ર બોલવો.

ગતોસિ દિવ્યલોકં ત્વં કૃતાંત વિહિતા ત્યયાત્ । મનસા
વાયુ ભૂતે ન ચટે ત્વાહં નિમંત્રયે ॥ અમુકગોત્ર અમુકપ્રેત આ-
ચશ્રાદ્ધ નિમિત્તં, ક્ષણ મુપતિષ્ઠતુ ॥ શંભોદેવીં ॥ ૩૬ ॥ પ્રેત-
પાદયોઃ પાદ્યમુપતિષ્ઠતુ ॥ પ્રેતપાદયોઃ ગંધ મુપતિષ્ઠતુ પ્રેતપાદયોઃ
અક્ષતાન્ ઉપતિષ્ઠતુ ॥

પછી સવ્ય કરી પોતાના પગ ધોઈ આચમન કરવું. મૌનપણે^૧
નીવીળમન કરવું.

પછી અપસવ્ય કરવું. પિંડાદિ કરવા પાક કર્યો હોય તેનું નીચે
પ્રમાણે બોલી પ્રોક્ષણ કરવું.^૨

૧ પૃષ્ઠ ૧૫૨ ની પંક્તિ ૧૫-૧૬ મી જુઓ. ૨ યજ્ઞમાને
જમણી કેડે ચાર દર્ભ ખોસવા.

ભૂદ્રદૃષ્ટિ નિપાતિતાઃ પાકા દિદોષાઃ પાકાદીનાં પવિ-
ત્રતાસ્તુ ॥

પછી સવ્ય કરીને બોલવું કે દેશકાલસંપદસ્તુ ॥ એમ કહી
જળનું પ્રોક્ષણ પાકને કરી સંકલ્પ કરવો કે,—

અથ પૂર્વો ચ્ચરિત અમુક માસે પક્ષે તિથૌ વાસરે અમુક
મોત્રસ્ય પ્રેતસ્ય પ્રેતત્ત્વ વિમુક્તિ પૂર્વકા ક્ષય્યસ્વર્ગ લોક પ્રાપ્તિ-
કામઃ મરણા દિનાદારભ્ય એકાદશેહનિ એકોદિષ્ટાઽઽથ શ્રાદ્ધ-
મહં કરિષ્યે

એમ બોલી સંકલ્પનું જળ નીચે મૂકી પ્રેતના ચઢને નીચે પ્રમાણે
બોલી આસન આપવું.

ગોત્રસ્ય પ્રેતસ્ય ઇદ માસનં મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્

પછી હસ્તપ્રક્ષાલન માટે જળ આપવું. પછી આસન માટે નીચે
પ્રમાણે બોલી, દર્બાર્પણ કરવું.

વિષ્ટરાર્થે તિલાર્થે કુશાઃ ॥ મુકુશાઃ ॥ અર્ઘપાત્ર પૂર્ણં

પછી એક અર્ધનું પાત્ર મૂકીને એ પાત્રમાં એક દર્ભનું
પવિત્રું મૂકીને—

ૐ ૧ પવિત્રેશ્વો ૦ ॥ ૨ શંનોદેવી ૦ ॥

૧ આ અથના ઉત્તરાર્ધ પૃષ્ઠ ૫૩૯ મું પૃષ્ઠ બુઓ. ૨ પૂર્વાર્ધ ૫૪
૧૫૬ મું બેવું.

ॐ तिलोसिसोमदेव त्योगोसवो देवनिर्मितः ॥ प्रयत्न-
मद्भिः ॥ पृक्तः स्वधया पितृ लोकान्प्रीणाहिनः स्वाहा

ऐ भन्त्र भण्णी ते अर्घपात्रने तल तथा यंदन पुष्पोत्थी आ-
च्छादन करी देवुं. पछी नीचे प्रमाणे भण्णी दे—

‘प्रेतपात्रं संपन्नं’ ‘सुसंपन्नं’ ॥ अर्घपात्र स्यार्चनविधेः
परिपूर्णतां ॥ आर्षिचतु ॥ पवित्रार्पणं ॥ ॐ यादिव्या आपः
पयसा सम्बभूवु याऽअन्तरिक्षा उतपार्थिवीर्याः ॥ हिरण्यवर्णा
यज्ञिया स्तान आपः शिवाः शं स्योनाः सुहवा भवन्तु ॥
अमुकगोत्र अमुकप्रेत आद्यश्राद्ध निमित्तं एषवोर्धो मद्भतः स्त-
वोपतिष्ठतां ॥ अर्घपात्रं उत्तानं गृहित्वा ॥

जरा हाथमां ड्युं जाली राप्पी न्युब्जीकरणं जरा जमणो
हाथ ते डपर डघो हांकी सव्य करवुं. ते पछी यटनुं पूजन करवुं.
प्रथम अवननेजननुं जरा नीचे प्रमाणे भण्णी आपवुं.

अमुक गोत्र अमुकप्रेत एकादशे हनिमहैकोदिष्ट आद्यश्रा-
द्धनिमित्तं पिंडस्थाने अवननेजनं मद्भतं तवोपतिष्ठतां ॥ समूला-
दर्भा स्तरणं तत्रपिंडदानं ॥ एकपिंडः ॥

पछी ऐक पिंड लघ, ऐक ते पिंडने दर्भनुं आसन भूमी नीचे
प्रमाणे बोली ते पिंड भूकवो.

अमुकगोत्र अमुकप्रेत मरणदिनादारभ्य एकादशे हनि-
महैकोदिष्ट आद्यश्राद्ध निमित्तं एषपिंडो मद्भतः स्तवोपतिष्ठतां ॥

પછી હાથ ધોઈ નાંખવો. પિંડના સમીપ જેની કેડમાં નીચી ખોસ્થો
હોય તેનું વિસર્જન કરવું. પિંડના ઉપર પ્રત્યવને જનનું જળ
અર્પણ કરવું.

પિંડપ્રત્યવનેજનં ॥ સૂત્રવસ્ત્રાચ્છાદનં ॥ ગોત્રપ્રેતઉપતિ-
ષ્ઠતુ ॥ પિંડે અત્રઉપતિષ્ઠતુ ॥

એમ ખોલી થોડું જળ અર્પણ કરવું.

પિંડે ગંધ મુપતિષ્ઠતુ ॥ પિંડે તિલાક્ષતાઃ ઉપતિષ્ઠતુ ॥
પિંડેતુલસીત્રમુપતિષ્ઠતુ ॥ પિંડે ધૂપસ્તે ઉપતિષ્ઠતું પિંડે ણ્ણઃ
દીપસ્તેઉપતિષ્ઠતુ ॥ પિંડે નૈવેદ્યઉપતિષ્ઠતુ ॥ પિંડેમુખવા-
સાર્યે પુગીફલ તામ્બૂલઃ ઉપતિષ્ઠતુ ॥ પિંડે હિરણ્ય દક્ષિણા
ઉપતિષ્ઠતુ ॥

એ પ્રમાણે પ્રતિદ્રવ્યનો પ્રયોગ કરવો.

અત્રાચ્છાદનગંધપુષ્પધૂપદીપનૈવેદ્યફલતામ્બૂલૈઃ પિંડસ્યાર્ચન
વિધેઃ પરિપૂર્ણતામ્ ॥ અનેન પિંડદાનેન ગોત્રસ્ય પ્રેતસ્ય પ્રેતત્વ-
નિવૃત્તિઃ ॥ સદ્ગતિપ્રાપ્તિઃ ॥ અસદ્ગતિ વિનાશઃ ॥ સુવ્યં ॥

એક પાંડાના પડીઆમાં નીચેનાં વાક્યો ખોલી સુપ્રોક્ષિ-
તાદિ કરવું.

પ્રેતના ચટ આમળ એક પડિઆ મૂકી તેમાં નીચેનાં વાક્યો
ખોલી જળ ચંદન અક્ષત આદિ નાંખવું.

सुप्रोक्षितमस्तु ॥ सुप्रोक्षितोयं प्रदेशोस्तु ॥ शिवादर्भाः
सन्तु ॥ सौमनस्य मस्तु अक्षतं चारिष्टं चास्तु ॥

७ पात्रभां सुप्रोक्षिताद्भितुं ७ण अक्षुं क्युं डाय ते ते पिंड
उपर नीचे प्रभाणु ओक्षी, यदावयुं.

गोत्रस्य प्रेतस्य सदगतिः अत्युत्तमलोकप्राप्तिः ॥

पछी सव्य डरवुं, ते पछी अक्षय्योदकदान पिंड उपर यदावयुं
द्वय अने ७णनी धारा नीचे प्रभाणु ओक्षी पिंड उपर डरवी.

गोत्रस्य प्रेतस्य महत्तमन्नपानादिकं तदुपातिष्ठतां ततः
पवित्रं तूष्णीं पिंडोपरि निधाय ॥

ते पछी आगण प्रभाणु ओक्षी ते पिंड उपर तद्व सद्धित
७णनी धारा डरवी.

पिंडो परि तिलोदकेन सदुग्धेन जलधारां कुर्यात् ॥ प्रा-
चिनावीती ॥ अपसव्य डरवुं.

अनादिनि धनो देवः शंखचक्रः गदाधरः ॥ अक्षय्यः पुंड-
रिकाक्षः प्रेतमोक्षप्रदोभव ॥ अतसीपुष्प संकाशं पीतवासः समु-
च्युतं येनमस्यंति गोविंदं न तेषां विद्यते भयं कृष्ण कृष्ण
कृपालुस्त्वं मगतीनां गतिर्भवा संसारार्णव मग्नानां प्रसीद पुरु-
षोत्तम ॥ नारायण सुरश्रेष्ठ लक्ष्मीकांत वरप्रद ॥ अनेन
तर्पणेनाथ प्रेतमोक्षप्रदो भव ॥ हिरण्य गर्भपुरुषः व्यक्ताव्यक्त

સ્વરૂપિણે ॥ અસ્ય પ્રેતસ્ય મોક્ષાર્થં સુપ્રીતો ભવસર્વદા ॥ ઇતિ
પઠિત્વા ॥

એ પ્રમાણે બણીને નીચે પ્રમાણે પ્રેતના પિંડ ઉપર જળની
ધારા તથા દૂધની ધારા કરવી.

ગોત્રપ્રેત પિંડસ્યોપરિ જલધારાઃ પયધારા ઉપતિષ્ઠતાં ॥

પછી સવ્ય કરીને નીચે પ્રમાણે બોલી, દક્ષિણાનો સંકલ્પ કરવો.

અસ્ય આદ્યશ્રાદ્ધસ્ય પ્રતિષ્ઠા સિદ્ધયર્થં રજત દાક્ષિણાં તન્મુ-
લ્યો પકલ્પિતં દ્રવ્યં મનસો દિષ્ટું ગોત્રાય પ્રેતાય મદત્તં તવો-
પતિષ્ઠતાં ॥

તે પછી છત્રી તથા ઉપાનહ્ દાનનો સંકલ્પ કરવો:—

ગોત્રસ્ય પ્રેતસ્ય પરલોકે આતપ નિવારણાર્થં છત્રંસદાક્ષિણં
તે ઉપતિષ્ઠતાં ॥ દાસ્યમાન મુપાનહ્ યુગલં ઉત્તાનગિરો દૈવતં
ગોત્રાયપ્રેતાય યમમાર્ગે સીતલપ્રવાલુકા કંટક નિવારણાર્થં કસ્મૈ-
ચિદ્દાહ્મણાય મદત્તં તદુપતિષ્ઠતાં ॥

પાદત્રાણુ અથવા છત્રી દાન કરવાનો મંત્ર.

અસિપત્રે વનેતસ્ર મ્ કંટકૈર્યુતે તસ્યોપાનહ્ દાનેન સુસ્વી-
ભવ સુનિશ્ચિતં ॥

પછી જળપાત્ર અથવા કંમંડલુ દાનનો મંત્ર.

दास्यमानं कमंडलुपात्रं सजलं वरुणदैवतं ॥ गोत्रायप्रेताय
लोकोमहत्तृषा निवृत्यर्थं कस्मैचिद्ब्राह्मणाय मद्दत्तं तदुपतिष्ठताम्
कमंडलुप्रदादेन सुखोभव मुनिश्चितं ॥ ततः यज्ञोपवीतदानं ॥
दास्यमानं त्रयोदश अथवा यथा संख्याष्टविध विधानि पदानि
संभोज्यानि गंधार्घ्यचितानि नानादैवतानि नानानाम गोत्रभ्यो
दास्यमानानि गोत्रायप्रेताय उपतिष्ठताम् ॥ एभिः पददानैः
गोत्रस्य प्रेतस्य प्रेतत्व निवृत्तिः ॥ सद्गतिः प्राप्तिः ॥

अथ शय्यादानम् ॥

ते पत्नी नीये प्रमाणे ओली प्रेतना प्रीत्यर्थं शय्यानुं दान आप्नुं.

अथ पूर्वाच्चरितं तिर्यौ ०॥ दास्यमानां शय्यां यथोप-
स्करसहितां विश्वकर्मादैवतां सदाक्षिणां गोत्राय प्रेताय परलोके
अशून्य शयनप्राप्त्यर्थं सुखशयनार्थं कस्मै चित्ब्राह्मणाय सप-
त्नीकाय ते उपतिष्ठतां ॥ शय्यादानमंत्रः ॥ यथा न कृष्णा-
शयनं शून्यं सातरजा तथा ॥ शय्या समाप्यशून्यास्तु तथा
जान्मनि जन्मनि ॥

ते पत्नी प्रेत संभंधी ने ने वस्त्राभरणदिनुं दान करुं होय ते
ते करुं, शय्या, घर, गाव, आसन, दासी, आयुधयो, घोडो, रथ,
दायी, मछिपी, लूमि, गाय, तल, पान, अनुक्रमे सर्वना संकल्पो करी
करीने ते ते दान आप्नुं.

अथ मन्त्रो यम दैवत्यो गन्धाद्यर्चितो यथोपन्नोपस्करसंयुक्तो
 कस्मै चिद्ब्राह्मणाय दत्तो ॥ एवं सर्वत्रप्रयोग उक्तः ॥
 अयं रथो विश्वकर्मा दैवतः ॥ अयंगजः ॥ इयंमहिषी
 यमदैवता ॥ इमां शय्यां ॥ इयंगौः ॥ इयं भूमिः ॥
 इमे तिलाः ॥ इदं हिरण्यं ॥ इदं ताम्बूलं ॥ इमानि पुष्पाणि ॥
 इमा न्यन्यानि दानानि ॥ चतुर्दशपदानि गोत्राय प्रेताय ते
 उपतिष्ठताम् ॥ इति यथायं प्रयोगः ब्राह्मणेभ्यो दास्यमानः ॥
 दास्यमाना, दास्यमानं, इति यथा लिंगाभि यथायथं प्रयोगः ॥

आपन्नानुं दानं नै नामथी ओक्षातुं होय ते नामना प्रत्यनी
 विभक्ति लगाडी प्रयोग करी, देय वस्तु पासे भंगानी. चंदन, पुष्पथी
 पूष् पुष्प, दान, उपदान, उपानद, छत्र, पद्म, यष्टि, दोडडंड, ओ आड
 दानो पण्यु केटलाक सज्जतो करे छे.

अग्निष्टिकां च दीपं च तिलास्तांबूलमेव च ॥ चंदनं
 पुष्पदानं च उपदानान्यनुक्रमात् ॥ तिलपात्रं घृतपात्रं दानं च
 स्त्रीमरणे वंशपात्रदानं ॥ तत्र प्रयोगः ॥ इमां वंशवार्त्तीं ह्युप-
 योग्य सर्ववस्तु संयुक्तां गन्धाद्यर्चितां कस्मै चिद्ब्राह्मणाय दा-
 स्यमानां गोत्रायै प्रेतायै उपतिष्ठतां ॥ एकादशाहारभ्यः प्रथम
 संवत्सरांतिमादिन पर्यंतं सात्रजलपूर्णदानं ॥ संवत्सरां पर्यंतं
 दीपदानं ॥ विप्रालये नदीतीरे मार्गदेवालयेतथा ॥ प्रेतोद्देशेन
 कर्तव्यं दीपं संवत्सरावधि ॥ १ ॥ रात्रौ दीपो ज्वलनं ॥

ઋણધેનુદાનં ॥ તત્ર પ્રયોગઃ ॥ દેશકાલા લુચ્ચાર્ય૥ પ્રેતસ્ય
ઋણત્રયસ્યાપકર્ષણાર્થે इमां ऋणधेनु सांज्ञिकां गांसदक्षिणां
रुद्रदैवतां कस्मै चिद्वाह्मणाय ०॥ અનેન ઋણધેનુદાનેન પ્રેતસ્ય
ઋણત્રયાદિમુક્તિઃ ॥ દાસ્યમાનં સંવત્સરપર્યંતં નિત્યોદકં તૃષોપ
શમનાર્થે ગોત્રાય પ્રેતાયમદતં તવોપતિષ્ઠતાં ॥ દીપદાનં કરિ-
પ્યમાણં પ્રત્યઢં અથવાએકસ્મિન્દિને તંત્રેણ યથાકાલે ગોત્રાય
પ્રેતાયતમોનિવૃત્યર્થે મદત્તં તવોપતિષ્ઠતાં ॥

પછી સવ્ય કરવું. પછી સંકલ્પ કરવો કે,—

અગ્રપૂર્વોચ્ચરિત તિર્થૌ શ્રીવિષ્ણોઃ પ્રમાદાત્ ॥

પછી અપસવ્ય કરવું.

ગોત્રસ્ય પ્રેતસ્ય એકાદશાઢ વિહિતસ્યાઢ માસિકસ્યાનામિ
શ્રેકોદિષ્ટેન વિધિના કૃતસ્યવિધેયં ન્યૂનં યદરિક્તં તત્સર્વં પરિ-
પૂર્ણતામસ્તુ ॥ અનેન મહૈકોદિષ્ટેન આઘશ્રાદ્ધ કર્મણા કૃતેન
ગોત્રસ્ય પ્રેતત્વ નિવૃત્તિઃ અસદ્ભતિ વિનાશઃ ॥

॥ એકાદશાઢનો વિધિ સંપૂર્ણઃ ॥

સવ્ય કરવું. પ્રેતની સદ્ગતિ થવાની ભાવના કરવી. મરનારની,
મરણતિથિને દિવસેજ પ્રતિમાસે માસિક શ્રાદ્ધ કરવાં. આઘ
શ્રાદ્ધ એકાદશાઢે અથવા બારમાને દિવસે કરવાં શ્રાદ્ધ કરવાં. કુલધર્મો
અનેક પ્રકારના છે, તથા પુરુષોનાં આયુષ્ય ક્ષણભંગુર છે; શરીરો
અસ્થિર છે. માટે માસિકશ્રાદ્ધ દ્વાદશાઢને દિવસે કરવાં એજ શ્રેષ્ઠ

માન્યું છે. કેટલાક પુરુષો કોઈક એકાદશાહમાં કોઈ દ્વાદશાહમાં કોઈ પહેલા માસિકે અને કોઈક કહે છે દ્વાદશાહે અથવા એકાદશાહને તિસે પ્રેતનાં સોળે માસિકશ્રાદ્ધો પણ કરી લેવાં.

॥ સમસ્તમાસિક શ્રાદ્ધો ॥

તેમાં પ્રથમઆયમન પ્રાણાયામ કરી લઘ, કુશ ધારણ કરી, સંકલ્પ કરવો કે,—

અદ્યેત્યાદિ૦ તિથૌ૦ અપસવ્ય કરીને ગોત્રસ્ય પ્રેતસ્ય પ્રેતત્વ વિમુક્તિ પૂર્વકાક્ષય્ય સ્વર્ગલોકપ્રાપ્તિ કામઃપ્રેતસ્યૈકાદ-શાહે અથવા દ્વાદશાહે માસિક શ્રાદ્ધારંભનિમિત્તં વિષ્ણોઃપૂજન-મહં કરિષ્યે ॥ इति संकल्प्य ॥

માસિકશ્રાદ્ધમાં વિષ્ણુનું શોડશોપચાર પૂજન કરે તો પંચો-પચાર પૂજન પણ થાય. વિષ્ણુપૂજન કર્યા પછી શ્રાદ્ધ કર્તાએ દક્ષિણા-ભિમુખે બેસવું. પછી અપસવ્ય કરવું. તળે એક દર્ભાસિન મૂકી પૂર્વા-ગ્રના પનચર્યોનું પૂર્વાચ્ર કે ઉત્તરાભિમુખે સ્થાપવા. તે વર્ષ જે તેર મહિનાનું વર્ષ હોય તો એક ચટ વધારે સ્થાપવો. તે પછી તે સ્થા-પેલા ચરોને તલનો સ્પર્શ કરી,—

चटस्पृष्ट्वा^१ ॥ मंत्रंपृष्ट्वाठेत् ॥ गतोसि दिव्यलोकं त्वं
कृतांतं विहितात्ययात् ॥ मनसा वायुभूतेन चटत्वाहं
निमंत्रये ॥ १ ॥

૧ ચટશ્રાદ્ધે તરં ચત્ શ્રાદ્ધં તત્ ॥ ચટ વિષે શ્રેશ્રાદ્ધ થાય તે ચટશ્રાદ્ધ કહેવાય છે.

એ મંત્ર વારંવાર બોલી બોલીને પૃથક્ પૃથક્ નિમંત્રણો નમસ્કાર કરતાં બોલવાં. માસિક શ્રાદ્ધોમાં પરલોક જનારનો જોડલાભો માસિક હોય તેનો નિશ્ચય કરી, તેમને માટે ક્ષણ પ્રાર્થના માટે જે વાક્યથી પ્રાર્થનાઓ બતાવી છે, તે પ્રમાણે પિંડપ્રદાન માટે પણ બોલવું; ક્ષણ માટે જેમ ક્ષણ શબ્દથી પ્રાર્થના કરાય છે તેમજ પિંડપ્રદાનમાં તે ભાવને મળતું વાક્ય સંસ્કૃત ભાષામાં અથવા ગુજરાતી ભાષામાં બોલી પિંડપ્રદાન શુદ્ધ ભાવપૂર્વક કરવું યજુર્વેદીય આનિલકપ્રકાશ પૃષ્ઠ ૬૩ મું તથા ૬૯ થી ૮૦ સુધીનાં પાનાં વાંચી બ્રહ્મયજ્ઞ તથા દેવ, ઋષિ અને મનુષ્ય તર્પણ કરી પછી આ ગ્રંથમાં જોઈ માસિક શ્રાદ્ધ કરવું. જેથી સર્વ ક્રિયા પરિપૂર્ણ થાય છે.

ગોત્રપ્રેત ઝનમાસિક શ્રાદ્ધનિમિત્તં 'ક્ષણમુપતિષ્ઠતુ ॥૧॥

ગોત્રપ્રેત દ્વિતીય ચટે દ્વિતીય માસિક શ્રાદ્ધે નિમિત્તં ક્ષણમુપતિષ્ઠતુ ॥૨॥ ગોત્રપ્રેત તૃતીયમાસિક ચટે ત્રિપાક્ષિકશ્રાદ્ધ નિમિત્તં

૧ દર્શશ્રાદ્ધે ગયાશ્રાદ્ધે શ્રાદ્ધે ચાગ્નિપાક્ષિકે । પ્રથમાદ્દે-
પિકૂર્વોત સપિંડં કરણેકૃતે ॥ બ્રાહ્મણાનાં ગૃહેગત્વા તાન્પ્રાર્થ્ય-
વિનયાન્વિતઃ । અમુકસ્ય ત્વયા શ્રાદ્ધે ક્ષણૌવૈક્રિયતામિતિ ॥

અમાવાસ્યાના શ્રાદ્ધમાં, ગયાજ્ઞના શ્રાદ્ધમાં અને ભાદ્રપદના મહાલય શ્રાદ્ધમાં તથા પહેલા વર્ષના સપિંડી કરણમાં બ્રાહ્મણોને ઘેર જઈને પ્રાર્થના કરવી કે, આજે અમુક મનુષ્યનું શ્રાદ્ધ છે, માટે આપે કૃપા કરી ત્યાં પધારવું.

क्षणमुपतिष्ठतु ॥ ३ ॥ गोत्रप्रेत चतुर्थचटे तृतीय मासिक श्राद्ध
 निमित्तं क्षणमुपतिष्ठतु ॥ ४ ॥ गोत्रप्रेतमासिक पंचमचटे चतुर्थ-
 मासिक श्राद्ध निमित्तं क्षणमुपतिष्ठतु ॥ ५ ॥ गोत्रप्रेत षष्ठेचटे
 पंचममासिक श्राद्ध निमित्तं क्षणमुपतिष्ठतु ॥ ६ ॥ सप्तमेचटे ऊन-
 षण्मासिक श्राद्ध निमित्तं क्षणमुपतिष्ठतु ॥ ७ ॥ अष्टमेचटे पाण्मा-
 सिकचटे श्राद्ध निमित्तं क्षण मुपतिष्ठतु ॥ ८ ॥ गोत्रप्रेत नवमे
 चटे सप्तम मासिक श्राद्ध निमित्तं क्षण मुपतिष्ठतु ॥ ९ ॥
 गोत्र प्रेत दशमे चटे अष्टममासिक श्राद्ध निमित्तं क्षण मुप-
 तिष्ठतु ॥ १० ॥ गोत्रप्रेत एकादशमे चटे नवम मासिक श्राद्ध
 निमित्तं क्षण मुपतिष्ठतु ॥ ११ ॥ गोत्रप्रेत द्वादशमे चटे दश-
 ममासिक श्राद्ध निमित्तं क्षण मुपतिष्ठतु ॥ १२ ॥ गोत्रप्रेत
 त्रयोदशे चटे एकादश मासिक श्राद्ध निमित्तं क्षण मुपतिष्ठतु ॥
 १३ ॥ चतुर्दशमे चटे द्वादश मासिक श्राद्ध निमित्तं क्षण मुप-
 तिष्ठतु ॥ १४ ॥ गोत्रप्रेत त्रयोदशे चटे एकादश मासिक
 श्राद्ध निमित्तं क्षण मुपतिष्ठतु ॥ चतुर्दशमे चटे द्वादशमासिक
 श्राद्ध निमित्तं क्षण मुपतिष्ठतु ॥ १५ ॥ पंचदशमे चटे ऊना-
 ष्टिक मासिक श्राद्ध निमित्तं क्षण मुपतिष्ठतु ॥ १६ ॥

ने वर्षभां अधिष्ठ भासना होय तो तेना यष्ट भूकेषो. ने
 होय तो भूकेषो. पञ्चा ते भूकेषो यष्टपर ऊं शंखोद्देवी ओ भंत्रयोली

ઝન્યાસિકાદિઝનાબ્દિક પર્યંતેભ્યઃ પાદયોઃ પાદ્ય મુપ-
મુપતિષ્ઠતામ્ ॥

એમ બોલી ચટોપર પાદ્ય અર્પણ કરી ચંદન ચઢાવું પછી
આગળ પ્રમાણે બોલી ચટોપર અક્ષત પુષ્પો ચઢાવવાં.

ઝનમાસિકાદિ ઝનાબ્દિક પર્યંતેભ્યઃ પાદયોઃ ગંધ મુપ-
તિષ્ઠતામ્ ॥

તે પછી નીચેના મંત્ર બોલી, અક્ષત અને ફૂલ ચઢાવવાં.

ૐ પ્રેતા જયતા નર ઈન્દ્રોવઃ શર્મ્મયછતુ ઝગ્રાવઃ સન્તુ
ઘાઘ્વોના ધૃષ્ટ્યા યથા સથ ॥ ઇષવઃ પાદાર્ધ્યઃ સંપદંતામ્
અસ્તુપાદાર્ધ્ય ॥

આચમન પ્રાણાયામ કરીને, કુશ ધારણ કરવા. પ્રાચીનાવીતી
થવું (અપસવ્ય કરવું.) કર્મ કરવા માટે આણેલા જળતું અભિમં-
ત્રણ કરવું. ૐ શંભોદેવી^૧ એ મંત્ર ભણવો. ૐ પવિત્રેસ્થા^૨
એ મંત્ર ભણવો. એ અભિમંત્રણ કરેલું જળ કોઈ નીચની દટિ પડેલી
પડેલી હોય તે પાકને પ્રોક્ષણ કરવું.

અગ્રપૂર્વોચ્ચરિત તિથૌ

પછી અપસવ્ય કરવું.

ગોત્રસ્ય પ્રેતસ્ય પ્રેતત્ર નિવૃત્યર્થં અસદ્ગતિવિનાશનાર્થં

૧ એ મંત્ર પૂર્વાર્ધ પૃષ્ઠ ૧૫૬ જુવો.

૨ એ મંત્ર ૫૪૯ મું પૃષ્ઠ જુવો.

सर्वगति प्राप्त्यर्थं उन्मासिकादारभ्य उन्मादिकानां पंचदश
श्राद्धानि सर्पिणीकरणकालोपकर्षेण प्रेतोद्दिष्टविधिना एकतं-
त्रेणाहं करिष्ये ॥ आसनं ॥ गोत्रस्य प्रेतस्य उन्मासिक श्राद्ध
निमित्तं इदमासनं महत्तं तवोपतिष्ठतु ॥

पछी हस्त प्रक्षालनतुं ७७ अर्घ्ये करतुं. पछी तब तथा दर्भ
अर्घ्ये करवा. ते पछी पनर अर्घ्य पात्रो पूरवां तेमां दर्भनां पनर
पवित्रो मृत्वां ॐ पवित्रेस्थो० तथा शन्नोदेवी० ऐ भत्र ओली
७७ पूरतुं पछी तेमां नीयेतो भत्र लक्ष्मी तब नांजवा.

तिलोसि सो मदैवत्यो गोसवोदेव निर्मितः ॥ प्रभमाद्भिः
पृक्तः स्वधया पितृल्लोका न्प्रीणाहितनः स्वाहा ॥

पछी भौत पक्षे यंदन ते इलथी ते प्रेतार्थ पात्रानुं पूज पूज
करतुं. पछी ते अर्घ्य पात्रेमां न्छेलां दर्भनां पवित्रो मृत्वां हाय ते
लक्ष यटोपर यदाववां ते पवित्रो यटोउपर यदाववां ते अर्घ्येदक अथा
यटोपर नीये प्रभाक्षे ओली यदाववा अर्घ्यपात्र हाथमां लक्ष नीये
प्रभाक्षे लक्ष्मी अर्घ्य यदाववा.

अमुक गोत्र अमुक प्रेत उन्मासिक श्राद्ध निमित्त एष-
वोर्धोमहत्तं स्तवोपतिष्ठतु ॥ १ ॥ गोत्रप्रेत द्वितीय मासिक
श्राद्ध निमित्त एषवो र्धो महत्तं स्तवोपतिष्ठतु ॥ २ ॥ गोत्र-
प्रेत त्रिपाक्षिक श्राद्ध निमित्त एषवो र्धो महत्तं स्तवोपतिष्ठतु ॥
३ ॥ गोत्रप्रेत तृतीय मासिक श्राद्ध निमित्त एषवोर्धो महत्तं

સ્તવોપતિષ્ઠતુ ॥ ૪ ॥ ગોત્રપ્રેત ચતુર્થમાસિક શ્રાદ્ધ નિમિત્ત
 ષ્ણવોર્ધો મદત્તં સ્તવોપતિષ્ઠતુ ॥ ૫ ॥ ગોત્રપ્રેત પંચમમાસિક
 શ્રાદ્ધ નિમિત્ત ષ્ણવોર્ધ ॥ ૬ ॥ ગોત્રપ્રેત ઝનષ્ણમાસિક શ્રાદ્ધ
 નિમિત્ત ષ્ણવોર્ધો મદત્તં સ્તવોપતિષ્ઠતુ ॥ ૭ ॥ ગોત્રપ્રેત ષષ્ઠમા-
 સિક શ્રાદ્ધ નિમિત્ત ષ્ણવોર્ધો મદત્તં સ્તવોપતિષ્ઠતુ ॥ ૮ ॥
 ગોત્રપ્રેત સપ્તમમાસિક શ્રાદ્ધ નિમિત્ત ષ્ણવોર્ધો મદત્તં સ્તવોપ-
 તિષ્ઠતુ ॥ ૯ ॥ ગોત્રપ્રેત અષ્ટમમાસિક શ્રાદ્ધ નિમિત્ત ષ્ણવો-
 ર્ધો મદત્તં સ્તવોપતિષ્ઠતુ ॥ ૧૦ ॥ ગોત્રપ્રેત નવમમાસિક
 શ્રાદ્ધ નિમિત્ત ષ્ણવોર્ધો મદત્તં સ્તવોપતિષ્ઠતુ ॥ ૧૧ ॥ ગોત્રપ્રેત
 દશમમાસિક શ્રાદ્ધ નિમિત્ત ષ્ણવોર્ધો મદત્તં સ્તવોપતિષ્ઠતુ
 ॥ ૧૨ ॥ ગોત્રપ્રેત એકાદશમાસિક શ્રાદ્ધ નિમિત્ત ષ્ણવોર્ધો
 મદત્તં સ્તવોપતિષ્ઠતુ ॥ ૧૩ ॥ ગોત્રપ્રેત દ્વાદશમાસિક શ્રાદ્ધ
 નિમિત્ત ષ્ણવોર્ધો મદત્તં સ્તવોપતિષ્ઠતામ્ ॥ ૧૪ ॥ ગોત્રપ્રેત
 ઝનાદિકમાસિક શ્રાદ્ધ નિમિત્ત ષ્ણવોર્ધો મદત્તં સ્તવોપ-
 તિષ્ઠતુ ॥ ૧૫ ॥

પછી હસ્તપ્રેક્ષાક્ષનપિંડોપ્રત્યયનેજનં એમ કહી પિંડ ઉપર અવ-
 નેજનનું જળ મુકવું. પિંડ પાસે નીચીના દર્બ કેડે ખોસેલા હોય તે
 કાઢી, પિંડ પાસે મૂકવા. ઉન્માસિકાદિથી ઉન્માર્ષિક સુધીના પિંડો ઉપર
 તલરૂપ અક્ષત અને ફૂલ અર્પણ કરવાં. પિંડો ઉપર ગંધ તથા તુલ-
 સીપત્ર અદાવવાં.

ઉન્માસિકાદિ ઉનાઢિદક પર્યંતેભ્યઃ પિંઢે ઇષધૂપ દીપ
નૈવેદ્ય સર્વોપચારા મહત્તા તવોપતિષ્ઠતામ્ ॥

એ પ્રમાણે ચંદન, ગંધ, પુષ્પ, ધૂપ, દીપ, ફલતાંબૂલ વગાદિ
ઉપહારોથી પંદર માસિક ઉન્માસિકાદિથી આરંભી ઉન્વાર્ષિક પર્યંતનાં
એક તંત્રે પૂર્ણ કરવાં. પછી નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

અમીપાં પંચદશમાસિક શ્રાદ્ધાનામર્ચન વિધેપરિપૂર્ણતામ્ ॥

પછી આચમન કરીને અપસવ્ય કરવું. પછી પત્તર ચટોના આ-
ગળ ધીવાળા અન્નનું પરિવેપણુ નીચેના મંત્રથી કરવું. (પીરસવું).

પ્રથમપાત્રે ઋતંત્વા સત્યેનં પરિપિંચામિ ॥

હાથમાં તિલોદક તલાવાળું પાણી રાખી બોલવું કે—

ઇદમન્નં ઘૃતાદ્યુપસ્કરસહિતં યદ્દત્તં અપરં દાસ્યમાનં ગો-
ત્રાય પ્રેતાયમદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ ॥ ઇદમન્નં પ્રેતાય ઉપતિષ્ઠતુ ॥

એ પ્રમાણે સર્વ ચટો આગળ બોજન સંકલ્પનું જળ મૂકવું.
અપસવ્ય કરી ગાયત્રી જપ કરવો, પછી આવનેજાતનું જળ મૂકવું.

અમુક ગોત્રપ્રેત ઉન્માસિક શ્રાદ્ધ નિમિત્તં પિંડસ્થાને અવ-
નેજનં મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ ॥ એવં દ્વિતીયાદિ સર્વત્ર ॥

સમૂલો દર્ભ પાથરીને નીચે પ્રમાણે બોલી પિંડો મૂકી સર્વ
ઉપચારોથી પૂજન પૂર્ણ કરવું.

અમુક ગોત્ર અમુક પ્રેત ઉન્માસિક શ્રાદ્ધ નિમિત્ત ઇષ-

पिंडो मद्दत्त स्तवोपतिष्ठतां ॥ २ ॥ गोत्रप्रेत द्वितीयमासिक
 श्राद्ध निमित्तं एषपिंडो मद्दत्त स्तवोपतिष्ठतां ॥ ३ ॥ गोत्रप्रेत
 त्रिपाक्षिक मासिक श्राद्ध निमित्तं एषपिंडो मद्दत्त स्तवोपतिष्ठतां ॥
 ४ ॥ गोत्रप्रेत तृतीयमासिक श्राद्ध निमित्तं एषपिंडो मद्दत्त
 स्तवोपतिष्ठतां ॥ ५ ॥ गोत्रप्रेत चतुर्थमासिक श्राद्ध निमित्तं
 एषपिंडो मद्दत्त स्तवोपतिष्ठतु ॥ ६ ॥ गोत्रप्रेत पंचममासिक
 श्राद्ध निमित्तं एषपिंडो मद्दत्त स्तवोपतिष्ठतां ॥ ७ ॥ गोत्रप्रेत
 ऋषमासिक श्राद्ध निमित्तं एषपिंडो मद्दत्त स्तवोपतिष्ठतां ॥
 ८ ॥ गोत्रप्रेत षण्मासिक श्राद्ध निमित्तं एषपिंडो मद्दत्त स्त-
 वोपतिष्ठतां ॥ ९ ॥ गोत्रप्रेत सप्तममासिक श्राद्ध निमित्तं
 एषपिंडो मद्दत्त स्तवोपतिष्ठतां ॥ १० ॥ गोत्रप्रेत अष्टममा-
 सिक श्राद्ध निमित्तं एषपिंडो मद्दत्त स्तवोपतिष्ठताम् ॥ ११ ॥
 गोत्रप्रेत नवममासिक श्राद्ध निमित्तं एषपिंडो मद्दत्त स्तवोप-
 तिष्ठताम् ॥ १२ ॥ गोत्रप्रेत दशममासिक श्राद्ध निमित्तं
 एषपिंडो मद्दत्त स्तवोपतिष्ठताम् ॥ १३ ॥ गोत्रप्रेत एकादश-
 मासिक श्राद्ध निमित्तं एषपिंडो मद्दत्त स्तवोपतिष्ठताम् ॥
 १४ ॥ गोत्रप्रेत द्वादशमासिक श्राद्ध निमित्तं एषपिंडो मद्दत्त
 स्तवोपतिष्ठताम् ॥ १५ ॥ गोत्रप्रेत उनाब्धिक मासिक श्राद्ध
 निमित्तं एषपिंडो मद्दत्त स्तवोपतिष्ठताम् ॥ १६ ॥

પછી પિંડને હસ્ત પ્રક્ષાલનનું જળ આપવું. પિંડ ઉપર પ્રસ્થેવ-
નેજનનું જળ અર્પણ કરવું. નીચી ખોસી હોય તેનું પિંડ ઉપર વિસ-
ર્જન કરવું. તમામ પિંડોને પ્રાર્થના કરી ત્યાં પધારવા વિનંતી કરવી.
પછી ઉન્માસિકાદિ ઉનાળિદક પર્યંતના પિતરોને સૂતરરૂપ વસ્ત્રનું આ-
ચ્છાદન અર્પણ કરવું. ઉન્માસિકાદિથી ઉનાળિદક પર્યંતના પિતરોને
તલ અક્ષત ફૂલ જે એ અર્પણ કર્યું તે સર્વ તમને પ્રાપ્ત થાઓ પિંડના
અધિષ્ઠાતાને તુલસીદલ પ્રાપ્ત થાઓ ધુપદીપક પ્રાપ્ત થાઓ. ઉન્માસિ-
કાદિ ઉનાળિદક પર્યંતના પિંડાધિષ્ઠાતા પિતરોને નૈવેદ્ય પ્રાપ્ત થાઓ.

અન્નાચ્છાદન ગંધપુષ્પ ધૂપદીપ નૈવેદ્ય ફલતામ્બૂલ અમુક
ગીત્રાયપ્રેતાયં મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ ॥

બધા પિંડો ઉપર પાણીની અને દૂધની ધારા કરવી. પછી વિ-
ષ્ણુની પ્રાર્થના કરવી વળંતી કપૂર કરતુરી સુવર્ણ ધીનો કુંભ છત્યાદિનું
દાન કરવું. સ્થાપિત કરેલા સર્વ ચટો વિસર્જન કરી વહેતા પાણીમાં
વહેવરાવવા.

॥ સપિંડીકરણ અથવા દ્વાદશાહનો વિધિ ॥

દ્વાદશાહના દિવસે શ્રાદ્ધકર્તાએ સ્નાન કરી, ધૌતવસ્ત્ર ધારણ
કરી, ધરના દક્ષિણ ભાગમાં એકાંતે લિંપાવી, મંડલ કરાવી, સર્વ
શ્રાદ્ધેયોગી સાહિત્યો અને શુદ્ધ જળપાત્ર તથા ખીર્મ ઉપયોગી પાત્રો
અને તુલસી, ચંદન, દર્ભ, જવ, તલ, પુષ્પાદિ સમીપમાં રાખી નિર્વાત
સ્થાને ધીમે દીવો પ્રકટાવી મૂકવી, આચમન-પ્રાણાયામ-પૂર્વક પ્રથમ

શ્રીવિષ્ણુભગવાનનું આ ગ્રંથના પૃષ્ઠ ૬૬૧ થી ૬૬૮ પ્રમાણે ષોડશો-
પસાર કે સથાશક્તિ પૂજન કરવું.

મઠી જમણા હાથની અનામિકા આંગળીએ નીચેનો મંત્ર બોલી
દર્શની પવિત્રી ધારણ કરવી.

ॐ પવિત્રોમ્થો વૈષ્ણવ્યો સવિતુર્વઃ પ્પસન્નઽડત્પુનામ્યઽ
હિદ્રેણ પવિત્રેણ સૂર્યસ્ય રશ્મિભિઃ ॥ પ્રવિત્ર પૂતસ્ય યત્કામઃ
પુનેત છકેયમ્ ॥ ૧ ॥

પછી ઉત્તરીયવચ્ચ પણ શ્રાદ્ધકર્તાએ ધારણ કરવું.

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી સંકલ્પ કરવો.

વિષ્ણુ વિષ્ણુ વિષ્ણુઃ શ્રીમદ્રમન્વન્તો અમુકમાસે પક્ષે તિથી
વાસરે માત્રીનાત્રીતીઃ* મૂત્વા સંકલ્પો કાર્યઃ

[અથસવ્ય કરીને શ્રાદ્ધ સંકલ્પ કરવો.]

* દક્ષિણં બાહુ મુદ્દૃત્ય વામસ્કંચ નિત્રેશિતમ્ । યજ્ઞોપ-
વીતમિત્યુક્તં દેવકાર્યેષુ હસ્યતે ॥ ૧ ॥ કંઠઃપલંબિતં ચૈવ
બ્રહ્મસૂત્રં યદાભવેત્ ॥ તન્નિત્રીતમિતિ રુચ્યાતં શસ્ત્રં કર્મણિ
માતૃષિ ॥ ૨ ॥ ઉત્તિષ્ઠે વામવાહૌ તુ દક્ષિણે સ્કંધમાશ્રિતં ॥
માત્રીનાત્રીતી ઇત્યુક્તં તત્પિત્રેષ્વેવકર્મસુ ॥ ૩ ॥

આશ્વાર્થઃ-જમણા હાથ ઉપર કરી બહાર દાહી ને હાથે અથવા
જે જનોઈને રાખ્યું હોય તે મણોપવીતી કહેવામાં છે. કેવળ આજ

અપસવ્ય કરીને સંકલ્પ કરવો કે,—

અમુક ગોત્રસ્ય અમુક પ્રેતસ્ય પ્રેતત્વ નિવૃત્યર્થે અસદ્ગતિ-
વિનાશનાર્થે સદ્સક્ષયલોક પ્રાપ્ત્યર્થે ચ ગોત્રાણાં પ્રેતસ્ય પિતૃ-
પિતામહ પ્રપિતામહાનાં અમુકામુક શર્મણાં વસુરુદ્રાદિત્ય સ્વરૂ-
પાણાં મૃતાહાદ્વાદશાહેસર્પિંડીકરણશ્રાદ્ધં એકોદિષ્ટપાર્વણેન
વિધિના યુષ્મદનુજ્ઞથા સઘઃ કરિષ્યે ॥

બ્રાહ્મણની અનુજ્ઞા મેળવવા સારું શ્રાદ્ધ કરીએ બ્રાહ્મણને પૃચ્છા
કરવી કે શ્રાદ્ધં કુર્વે ?

બ્રાહ્મણે પ્રત્યુત્તરમાં કહેવું કે, કુરુષ્ય ॥

તદંગમહાવિષ્ણોઃ ષોડશોપચારૈઃ સંપૂજ્ય ॥

આ કર્મના અંગે વિષ્ણુપૂજન આ ગ્રંથના પૃષ્ઠ ૬૬૧ થી ૬૬૮
સુધીમાં છે તે પ્રમાણે જોઈને કરવું. અથવા પંચોપચાર પૂજન કરવું.

કંઠના આધારે લાંબી થઇને રહેલું ઉપવીત હોય તેને નિવીત એમ
કહેવાય છે. ગમે હાથ ઉંચો કરી બહાર કાઢી કેવળ જમણા ખભા-
પર જનોઇ રાખવામાં આવે તેને ‘પ્રાચીનાવીતી’ કહેવામાં આવે
છે. દેવસંબંધી તર્પણ કે પૂજન હોમાદિમાં શાસ્ત્રીય રીતે ઉપવીત ધા-
રણ કરવું, એ યોગ્ય મનાય છે, સતકાદિ મનુષ્યોના પૂજન તર્પણાદિમાં
કંઠાવલંબિત ઉપવીત વાળો શ્રેયસ્કર મનાય છે; ને અવળું જનોઈ
પહેરવામાં આવે અર્થાત્ ને જમણા ખભે જનોઈ ધારણ કરાય તે
‘પ્રાચીનાવીતી’ તથા અપસવ્ય કહેવાય છે ને પિતૃદેવના પૂજન
તર્પણ કે શ્રાદ્ધાદિ ક્રિયાઓમાં શ્રેષ્ઠ મનાય છે.

તદંગં દેવન્યાસાંશ્ચ કરિષ્યે ॥

આ ગ્રંથના પૃષ્ઠ ૬૬૧ થી ૬૬૪ સુધીના મંત્રો બાણી દ્વારા અથવા તુલસીનો વિષ્ણુશરીરે સ્પર્શ કરી રહી બાણી જવા.

યવાન્ ગૃહિત્વા દેવાનાં સ્થાને ક્ષણં

હાથમાં યવરૂપ અક્ષત કે પુષ્પ રાખી દેવોને નિમંત્રણની પ્રાર્થના રૂપ ક્ષણને બદલે નમસ્કાર કરવો.^૧

**૧ દર્શશ્રાદ્ધે ગયાશ્રાદ્ધે શ્રાદ્ધે ચાઽપરપક્ષિકે ॥ પ્રથમાદ્ધેઽ
પિકુર્વોત સર્પિંડિકરણે કૃતે ॥ ૧ ॥ બ્રાહ્મણાનાં ગૃહંગત્વા તા-
ન્પ્રાર્થ્ય વિનયાન્વિતઃ ॥ અમુકસ્ય ત્વયાશ્રાદ્ધે ક્ષણોવૈ ક્રિયતાં
મિતિ ॥ ૨ ॥**

બાવાર્થ:—અમાવાસ્યાના શ્રાદ્ધમાં ગયાશ્રાદ્ધમાં કે બાદ્રપદ
કૃષ્ણપક્ષના મહાલય શ્રાદ્ધમાં મરણ થયું હોય તેના પહેલા વર્ષમાં
અને બારમાના સર્પિંડી શ્રાદ્ધમાં બ્રાહ્મણોને ઘેર જઈ તેમની વિનય
પૂર્વક પ્રાર્થનાને નમસ્કારરૂપ ક્ષણ-પ્રાર્થના-તૃપ્ત થવા માટે બે હાથ
જોડી નમસ્કાર કરવો. આ સર્પિંડી શ્રાદ્ધ કરનારે પ્રથમ સ્નાન કરી
અહત એટલે નહિ ફાટેલું વસ્ત્ર ધોધને એકાંતમાં સૂકવાયેલું અરપૃષ્ઠ
શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરી ધરના એકાંત ભાગમાં ગ્રામ્ય અને શુદ્ધ મૃતિકાથી
હોંપાવી શ્રાદ્ધભૂમિ તૈયાર કરાવવી. તે પછી લોઢાના ખીંજા વિનાના પાંચ
પાટલા મંગાવી ધોવરાવી તેમાંથી એક પાટલો પૂર્વાભિમુખે યજમા-
નાસન તરીકે પોતાને બેસવા સારું મૂકાવવો. પછી પોતાના સામે
પશ્ચિમાભિમુખનો શ્રીવિષ્ણુ ભગવાનનું સ્થાપન કરવા મૂકાવવો. યજ-

ગોત્રસ્ય અમુક પ્રેતસ્ય સ્થોત્રેક્ષણ મુપચિષ્ઠુ ॥

(અમુક ગોત્રના અમુક નામના પ્રેતને સ્થાનપર આહવાં યજ્ઞ-સ્વાની પ્રાર્થનારૂપ ક્ષણ પ્રાપ્ત થાઓ.)

માનના જમણા હાથ બણી ઉતરાભિમુખતા ત્રણ પાટલા મૂકાવવા. તથા વંદ્ય પાટલા હોય તો એક અથવા બે આહ કરાત્તતાર આહ્યોતે માટે યથાનુકૂલ સ્થાને મૂકાવવા. તે પછી જે સ્થાને જગા મળે ત્યાં પ્રાણ ન કરે તે સ્થાને ધીમે દીવો અને ધૂપ ગોઠવવા. પછી યજ્ઞમા-નના આસનપર દર્ભાસન મૂકાવી સર્વ પૂજન સાહિત્યો અને શુદ્ધ જળનું પાત્ર એ પાસે મૂકાવવાં.

શુદ્ધ જળનું મોટું પાત્ર પંચપાત્ર આચમનિમ નાનાં મોટાં તરબાણાં અર્ધીઆં, મહુડાનાં પાંદડાં, બાંગરાનાં ફૂલ, દર્ભ, તુલસી, ચંદન, ધી, મધ, કહી, દૂધ, સાકર, હુપ, દક્ષિણાર્થ દ્રવ્ય, અને જોષ્ટી સર્વ આહ સામગ્રી સમીપમાં કાંઈ મંગાવવું પડે નહિ, એમ સમીપમાં મૂકાવી આહ કરાંએ આહ કરવા નિશ્ચિંતે બેસવું.

આહ કરાંએ, પૈતાના સામ પાટલા ઉપર આસનપર કીર્તિવિષ્ણુ જગવાનના સ્વરપદ્ય શાંભિઆમની સિલાનું સ્થાપન શાંખ ઘંટાસહિત કરવું. ને તેમનું પૂજન ન્યાસ સહિત આ ગ્રંથના મુદ્ર ૬૬૧ થી ૬૬૮ સુધી છે તે વાંચીને કરવું પૈતાના સરીરે જમણા હાથનાં અંગ-ગણાંનો સ્પર્શ કરીને ને વિષ્ણુજગવાન પૈતે નિરવચન સ્વરમ છે માટે માત્ર ફક્ત કે તુલસીપત્રનો સ્પર્શ કરી શાંખી સુરુપસૂતા બણી જઈ કરવું. વિષ્ણુનું પોડસીપચાર પૂજન આ ગ્રંથના મુદ્ર ૬૬૧ થી ૬૬૮ સુધી છે તે જોષ્ટને કરવું.

**મૌઘસ્ય પ્રેત પિતુઃ અમુક શર્મણઃ વસુરૂપસ્ય સર્પિઢીકરણ
અઢે સ્થાને ક્ષણં ॥**

અમુક ગોત્રના અમુકના પ્રેતનાપિતા અમુક નામના અમુકશર્મા
ને આ સર્પિઢી આક્રમાં સ્થાનપર ક્ષણ પ્રાપ્ત થાઓ.)

પ્રથમ પહેલો જે પાટલો પૂર્વાભિમુખે મૂક્યો તે યજમાનને માટે
ભણ્યો મૂકી બીજો પશ્ચિમાભિમુખે યજમાનના સામે જે પાટલો છે
તે પર ત્રીવિષ્ણુનું સ્થાપન કરવું યજમાનના જમણા હાથ ભણી
ઉત્તરાભિમુખનો પહેલો પાટલો મૂક્યો હોય તે પર જોડાજોડ ખે વિશ્વ-
દેવોના પૂર્વાભિમુખે ચટો મૂકી સ્થાપન કરવાં.

તે પછીના બીજા તથા ત્રિજા જે જોડાજોડ ઉત્તરાભિમુખના
પાટલાઓ મૂકેલા છે તેમાંના એક પાટલા ઉપર વિશ્વદેવોના જોડેના
પાટલા ઉપર મરનાર પ્રેત નિમિત્તઉત્તરાભિમુખ ચટનું સ્થાપન કરવું તથા
તેની જોડેમા ઉત્તરાભિમુખ પાટલો છે તેપર ઉત્તરાભિમુખના પ્રેતના
પિતા પિતામહને પ્રપિતામહના ચટો મૂકી સ્થાપન કરવાં.

કોઈ પણ ઉત્સુક ધર્મનિષ્ઠ સુગ દિવ્ય ગૃહસ્થને ઘેર જ્યારે કોઈ
સંબંધીની આકલિયિ, સંવત્સરી, અથવા આદ્રપદૃષ્ટપક્ષની તિથિનું
મહાલય આદ્ય, કિંવા બ્યાર આસોમાંનું કોઈનું માસિકઆદ્ય, હોય તે
દિવસે પિતૃયજ્ઞનો દિવસ જાણી અદ્યા, ઉત્સાહ, અને મથાશક્તિ દ્રવ્યોના
વ્યય કરી, તે ચગદાસ પિતૃસ્વશી જનાર્દન વાસુદેવને સંતુષ્ટ કરી
શુભાશીર્વાદ ખેળવજો. કે જે આશીર્વાદ આયુષ્ય, આરોગ્ય, ધન, પ્રજા
અને સુખની વૃદ્ધિ કરનાર મનાય છે.

આદ્યદિવસે અંતર્યામી અસદ્ગતું અરોગ સાર્જન કરી, વહેલા

ભવદ્વિઃ પ્રસાદઃ કર્તવ્યઃ સુકર્તવ્યઃ ॥ તથા પ્રાપ્નોતુ-
ભવાન્ પ્રાપ્નુતામિ ॥

[આપે કૃપા કરવી; આપે સુકૃપા કરી.

હી પોતાની ગૃહિણી તથા યેગ્ય પત્રવચનના પુત્ર ભાત્રુ આદિ મનુ-
ષ્યની સલાહ લઈ, આજ આનંદપૂર્વક કનેશકંકાસરહિત દિન કેમ નિ-
ર્ગમન કરવો ? આજનો પિતૃયજ્ઞ કેમ ઉજવવો ? શું ધન વ્યય કરવું ?
ક્યાં ક્યાં સ્નેહી સંબંધીઓને ભોજનનાં નિમંત્રણો કરવાં ? ઇત્યાદિ
પ્રસંગોનો વિચાર કરી, જેથી કોઈ પણ જાતના ક્રોધ કે કંકાસનો
પ્રસંગ ન આવતાં આનંદમય દિન વ્યતીત થાય અને સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા-
પૂર્વક શ્રાદ્ધક્રિયા થઈ સુઆશીર્વાદનું ફલ થાય. તે ધર્મકર્મના કાર્યમાં
હિસાહ વધે એવું કરવું જોઈએ.

પરંતુ કોઈ પણ પિતૃશ્રદ્ધ સંબંધિકાર્યમાં અતિ અનિષ્ટકારક ક્રોધ
કંકાસરપ પરીણામ ન આવે એ ધ્યાનમાં રાખવું પિતૃદેવોનો અના-
શીર્વાદ બહુ દુઃખકરક છે.

જ્યારે પોતાને ઘેર શ્રાવ્ય સંબંધી ઉત્સવ દિન હોય ત્યારે રસોઇ
તથા પિંડાદિનો ભત કરવાની ગોઠવણી કરી, પોતે શ્રાદ્ધકર્તાએ પૂજન
શ્રાદ્ધોપયોગી સાહિત્યો પાસે લઈ પોતાના આસન પાસે લઈ, શ્રાદ્ધ
કરવા બેસવું. તેમાં યજ્ઞમાને શાંત અને સ્વસ્થ થઈ આચમન પ્રાણા-
યામ કરી, પ્રથમ ત્રાયગુર્વેદીય આન્હિક પ્રકાશમાંથી ૫૯ ૬૩ થી ૬૯
સુધી જોઈ બ્રહ્મયજ્ઞ, ૫. ૬૯ થી ૮૦ સુધી દેવ, મનુષ્ય અને
પિતૃદેવનું પ્રથમ તર્પણ કરી લેવું.

પિતૃભક્ત કે માતૃભક્ત અથવા સ્વધર્મ કર્મમાં પ્રીતિવાળા,

ગોત્રસ્ય પ્રેત પિતામહસ્ય અમુક શર્મણઃ રુદ્રરૂપસ્ય સર્પિ-
હીકરણ શ્રાદ્ધે સ્થાને ક્ષણં ॥ ભવદ્ભિઃ પ્રસાદઃ કર્તવ્ય સુક-
ર્તવ્યઃ ॥ તથા પ્રાપ્નોતુ ભવાન્ પ્રાપ્નુવામિ ॥

[અમુક ગોત્રના અમુક પ્રેતના અમુક શર્મા નામે રુદ્રરૂપ પિતા-
મહ ને આ સર્પિહી કરણરૂપ શ્રાદ્ધમાં સ્થાનપર ક્ષણ પ્રાપ્ત થાઓ.
આપે કૃપા કરવી પ્રસન્ન થઈ.

ઉત્સાહી ગૃહસ્થે, પોતાને ઘેર આવી પડેલાં અનાયાસ માતા-પિતા કે
ભાઈ, બેન, વિતૃવ્ય, કાકા, કાકીના, મરણ તિથિરૂપ સંવત્સરિક,
ભાદ્રપદ કૃષ્ણપક્ષની તિથિઓરૂપ મહાલય, શ્રાદ્ધના દિવસો, પ્રમાદ, કે
આલસ્યમાં નિરર્થ નિર્જનન ન કરી, તે દિવસે દ્રવ્યનો વ્યય સ્વશક્તિ
અનુસાર કરી, ઉત્સાહપૂર્વક પિતૃયગ્નરૂપ શ્રાદ્ધો કરી, પિતૃદેવોનો આશી-
ર્વાદ મેળવવો. એ સનજનોતું સ્વકર્તવ્ય છે. તેજ પ્રમાણે કોઈના
દાદશાહનો દિવસ હોય તો તેમાં પ્રીતિપૂર્વક પોતાનાં સ્વજન સંબંધી
કે સ્વકર્તવ્ય કરવામાં કુશળ, અને અપ્રમાદિ, ધૈર્યવાન, અને પાક કર-
વામાં કુશળ તથા આશૈય ન લાગે એવાં સંબંધિઓ અથવા બેન કે
ભાણેજી હોય તેમની પાસે દાદશાહના શ્રાદ્ધમાં દેવને, શ્રીવિષ્ણુભગ-
વાનને ધરાવવા, તથા વિશ્વ દેવને ધરાવવા, તથા પ્રેતને પ્રેતના ત્રિપૂ-
ર્વજને ધરાવવા, તથા અગ્નૌકરણની ક્રિયામાં વાપરવાનું, શુદ્ધ અન્ન
રંધાવવું. તથા દેવોને, પિતૃદેવોને, અને વિષ્ણુભગવાનને નૈવેદ્ય ધરાવવા
સ્વશક્તિ અનુસાર આચાર વિચાર જાળવી, શુદ્ધ પાક કરનાર પાસે
રસોષ કરાવવી. વિવિધ પાકો, વિવિધ શાકો, જૂદાં જૂદાં જાતનાં
અન્નો, કઠોળો ખનાવી પિતૃદેવને પ્રસન્ન કરવા. ત્યાં અતિથિરૂપ

દેવેક્ષણં । યવાન્ સૃદિત્વા ॥

[દેવને ક્ષયુ આપવા માટે જવરૂપ અક્ષત ક્ષાત્રમાં રાખવા.]

ભવદ્ધિઃ પ્રસાદઃ કર્તવ્યઃ સુકર્તવ્યઃ ॥

[આપે કૃપા કરી શ્રાદ્ધમાં પધારવું, સુકૃપા કરી પધાર્યાં.

કાલ કામ સંજ્ઞિકાનાં વિષેષાં દેવાનાં સ્થાને ક્ષયં ॥

ભવદ્ધિઃ પ્રસાદઃ કર્તવ્યઃ સુકર્તવ્યઃ ॥

વિપ્રને સંતુષ્ટ કરવા ક્ષાકુ, કંસાર, શિરો, આલપુચ, રોટલી, પુરી, પુરણપોળી, દૂધપાક, શિખંડ, ખાસુદી, દૂધપાક, ચણા, મગ, તુવરની તાળ, વાલ, મગ, વડાં, ચણા, વટણા, જે જે મળી આવે તે તે શાકો, તૈયાર કરાવવાં. અને શ્રાદ્ધપૂર્વક પિત્રોને સાર તથા દેવોના નિમિત્ત શ્રાદ્ધણેને ભોજન કરાવવું.

દ્વૌ દૈવે પિતૃકૃત્યે શ્રીમેકૈક મુખયત્રયા ।

ભોજયેત્ સુસમૃદ્ધોઽપિ નપસજ્જેત વિસ્તરે ॥ શ્રાદ્ધમાખ્યે ॥

દેશકાલ ધનાભાવાદિકૈક મુખયત્રયા ।

શેષન્ વિચાસુસારેણ ભોજ્યમેદન્ન શેષમનિ ॥

ભાવાર્થઃ—દેવકર્મમાં એ અને પિતૃકર્મમાં ત્રણ અથવા દેવકર્મ અને પિતૃકર્મમાં બન્નેમાં એક એક શ્રાદ્ધણેને ભોજન કરાવવું. પરંતુ ધનવાને પણ વિસ્તાર કરવો નહિ.

દેશ કાલ અને ધનના આધારથી અને કર્મમાં એક એક શ્રાદ્ધણેને ભોજન કરાવવું; ધનનો સંચય હોય ને વધારે શ્રાદ્ધભોજન કરાવવું હોય તો કાલ બીજાને દેવ કરાવવું.

(કાલ અને કામ એ બે જોમની સંજ્ઞાઓ છે. એવા ખીજા વિશ્વ-
દેવને ક્ષણ આપું છું કે મારે ઘેર અમુકનું શ્રાદ્ધ છે, માટે આપે કૃપા
કરી તેમાં પધારવું. આપે સુકૃપા કરી પધાર્યા.) એ પ્રમાણે બોલી
નમસ્કાર કરવારૂપ ક્ષણ ખીજા વિશ્વદેવે માન્ય કરવા.

પ્રાપ્નોતુ ભવાન્ ॥

[હે વિશ્વદેવે આ પ્રસંગમાં આપને જે શ્રદ્ધાથી અપાય તેથી
આપ સંતુષ્ટ થાઓ.] [પ્રાપ્નુવામિ] અમે સંતુષ્ટ થયા. પ્રાચીના-
વૌતી થઈ શ્રાદ્ધ કર્તાએ દક્ષિણાભિમુખે બેસવું.

પ્રેતાસનં ઉત્તરાભિમુખં સ્થાપયેત્ ॥

પ્રેતાસન ઉત્તરાભિમુખનું સ્થાપવું.

તિલાન્ ગૃહીત્વા ॥

(હાથમાં તલરૂપ અક્ષત રાખી પ્રેતની પ્રાર્થના કરવી કે.—

મતોસિ દિવ્ય લોકં ત્વં કૃતાંતવિહિતાત્પયાત્ ॥ મનસા
વાયુધૃતેન ચટે સ્વાહં નિમંત્રયે ॥ ૧ ॥ ગોત્રસ્ય પ્રેતસ્ય સ્થાને
ક્ષણ મુપતિષ્ઠતુ ॥

(એ વામ્ય બોલી મરનારના ગોત્ર અને નામનો ઉચ્ચાર કરી

૧ મારે ઘેર આજે અમુક માણસનું અમુક શ્રાદ્ધ છે માટે તમારે
કૃપા કરી ત્યાં પધારવું. (એ પ્રમાણે શ્રદ્ધાપૂર્વક માનસિક ઉચ્ચાર
કર્યો તે ક્ષણ કહેવાય).

ક્ષણ પ્રાપ્ત થવા માટે પ્રેતના ચટ મૂકવાના સ્થાને ક્ષણ પ્રાર્થના) નમસ્કાર કરવો.

અમુક ગોત્રના અમુક પ્રેતનું નામ દેહ બોલવું.

ક્ષણં ક્ષણ ઉપતિષ્ઠતુ ॥

ગોત્રસ્ય પ્રેત પિતુઃ અમુક શર્મણઃ વસુરૂપસ્ય સર્પિઢી કરણે (શ્રાદ્ધે સ્થાને ક્ષણં) ભવદ્વિઃ પ્રસાદઃ કર્તવ્યઃ સુકર્તવ્યઃ પ્રાપ્તૌ ભવાન્ પ્રાપ્નુવામિ ॥

[અમુક ગોત્રના અમુક પ્રેતના વસુરૂપ અમુક પિતા આ સર્પિઢીકરણ શ્રાદ્ધમાં સ્થાનપર ક્ષણરૂપે પ્રાર્થના માન્ય કરો. [આપે કૃપા કરી પ્રાર્થના માની.] [તમે સર્વ શ્રાદ્ધક્રિયા માની હ્યો] અમે સર્વ માન્યું.] એ પ્રમાણે બોલી બીજા ઉત્તરાભિમુખના મધ્ય પાટલા ઉપર એક ચટ સ્થાપી પ્રેતનું સ્થાપન કરવું તેમને નમસ્કારરૂપ ક્ષણ આપવો. તથા તેજ પાટલા ઉપર તથા તેના જોડેના પાટલા ઉપર ગોત્ર અને નામનું ઉચ્ચારણ કરી પ્રેતના પિતા પિતામહ અને પ્રપિતામહ વસુરૂપ, રૂદ્રરૂપ, સુકૃપા કરી. આ શ્રાદ્ધમાં થતો સત્કાર ગ્રહણ કરો. અમે શ્રાદ્ધ સત્કાર પરિપૂર્ણ પામ્યા.

ગોત્રસ્ય પ્રેતપ્રપિતામહસ્ય અમુક શર્મણઃ આદિત્ય રૂપસ્ય સર્પિઢીકરણ શ્રાદ્ધે સ્થાને ક્ષણં ॥ ભવદ્વિઃ પ્રસાદઃ કર્તવ્યઃ સુકર્તવ્યઃ ॥

[અમુક ગોત્રના અમુક પ્રેતના અમુક નામના પ્રપિતામહ અ-

મુકશર્મા નામેઆદિત્ય૩૫ પૂર્વજ, તેમને આ સંપિડીકરણ શ્રાદ્ધમાં રથાનપર ક્ષણ પ્રાપ્ત હો.].

भवद्भिः प्रसादः कर्तव्यः सुकर्तव्यः तथा मामोतु भवान्
प्राप्नुवानि ॥

(આગળ પ્રમાણે અર્થ સમજવો.)

પછી જો જનોઇ સવ્ય હોય તો તે ન હોય તો કરી હાથમાં કુશતિલ તથા યથાશક્તિ સુવર્ણ રાખી નીચે પ્રમાણે આશ્વજોની પ્રાર્થના કરવી.

ॐ समस्त संपत्समवाप्ति हेतवे

समुत्थितापत्कुल धूमकेतवः ॥

अपारसंसार समुद्रसेतवः

पुनंतुमां ब्राह्मणपादपांसवः ॥

आपद्धनध्वांत सहस्रभानवः

समी हितार्थार्पण कामधेनवः ॥

समस्त तीर्थानुपवित्रमूर्तयो

रक्षंतुमां ब्राह्मण पादपांसवः ॥

विप्रौत्र दर्शनात्ક્ષિપ્રં ક્ષીયંતે પાપરાશયઃ ॥

વંદનાન્મંગલાવાપ્તિર્ચનાદ ચ્યુતં પદમ્

આધિવ્યાધિહરં નૃણાં દુઃસ્વદારિદ્રનાશનમ્ ॥

શ્રીપુષ્ટિકીર્તિદંવદે વિગ્રશ્રીપાર્શ્વકર્મ

પછી માચીનાવીતી અપસવ્ય કરવું.

અક્રોધનૈઃ શૌચપરૈઃ સતતં બ્રહ્મચારિભિઃ

ભવિતવ્યં ભવદ્ભિશ્ચ મયાચશ્રાદ્ધકારિણા ॥

સર્વાયાસ વિનિર્મુક્તૈઃ કામક્રોધ વિવર્જિતૈઃ ॥ ભવદ્ભિઃ

પ્રેતકાર્યેષુ સંપાદ્યમે પ્રસીદત ॥

હાથમાં રાખેલું ચંદન, અક્ષત, પુષ્પ અને સુવર્ણાદિ આલ્મશોના ચરણમાં મૂકવાં આલ્મશોએ બોલવું કે પ્રસન્નાસ્મ ॥ તે પછી સંકલ્પ કરવો કે તતો દેવમંડલચર્ચનં કરિષ્યે ॥

તે પછી દેવમંડલતું પૂજન કરવા દેવોના સમીપ એટલે જ્યાં બે વિશ્વદેવોના ચટ મૂકેલા છે તેના સમીપમાં ઉત્તર દિશા લણી ગોમય અને જળ વડે લીપી દેવોનાં પાલ્લપાત્ર મૂકવા ચોખંડુ મંડળ કરવું. યજ્ઞમાનના જમણા હાથ બણી પૂર્વભિમુખના બે વિશ્વદેવોના ચટ મૂક્યા છે. ત્યાં ચટોના પાટલા સમીપ ઉત્તરમાં ચોખંડુ મંડળ ગોમય અને જળથી કરી આ પ્રમાણે પૂજન કરવું.

ઉત્તરે દેવમંડલં ચતુષ્કોણં કુર્યાત્ ॥

પ્રથમ વિશ્વદેવોથી ઉત્તરમાં ચતુષ્કોણ (ચોખંડુ) મંડળ કરવું. પછી તે મંડલમાં નીચે પ્રમાણે બોલી બે દર્ભની શળીઓનાં આસન મુકવાં.

દેવપાદસ્થાને દ્વિમાસનમ્ ॥

પછી તે દર્બની શક્તીઓ ઉપર નીચે પ્રમાણે બોલી આગમ-
નીઓ બરી જળ મૂકવું.

દેવપાદ્ય સ્થાને જલં ન મમ ॥

પછી તેપર નીચે પ્રમાણે બોલી ચંદન છાંટવું.

દેવપાદ્યસ્થાને ગંધં ન મમ ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી

જવરૂપ અક્ષત અને પુષ્પ ચઢાવવું.

દેવપાદ્ય સ્થાને ચવાક્ષતપુષ્પં ન મમ ॥

પછી તે સ્થાનને નીચે પ્રમાણે બોલી નમસ્કાર કરવો.

દેવપાદ્ય સ્થાને નમો નમઃ ॥

એ રીતે વિશ્વેદેવોના પાદપાત્રનાં સ્થાનોની પૂજા કરી પછી
પ્રેતના ચટને માટે પાદપાત્ર મૂકવાના સ્થાનની પૂજા કરવી.

દક્ષિણે પ્રેતમંડલં ત્રિકોણંકૃત્વા ॥

દક્ષિણ દિશામાં પ્રેતને સાઈ તથા તેના પૂર્વજરૂપ પિતરોને સારું
પાદપાત્ર મૂકવા ત્રિકોણાકાર મંડળ કરવું.

તે ત્રિકોણાકાર મંડળ ઉપર નીચે પ્રમાણે બધી પાદપાત્રના
આસન માટે દર્બની શળીરૂપ આસન મૂકવું.

પ્રેતપાદ્યસ્થાને રૂદમાસનમુપતિષ્ઠતામ્ ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી પ્રેતના પાદ સ્થાનનું આસન મૂક-

વાના સ્થળે આસનપર આચમની ભરી જળ મુકવું.

પ્રેતપાદ્યસ્થાને જલ મુપતિષ્ઠતુ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી તે સ્થાને ચંદન છાંટવું.

પ્રેતપાદ્ય સ્થાને ગંધ મુપતિષ્ઠતુ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી તે સ્થાનને તલત્રપ અક્ષત ને પુષ્પ અર્પણ કરવાં.

પ્રેતપાદ્યસ્થાને તિલાક્ષતપુષ્પ મુપતિષ્ઠતુ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી પ્રેતના પાદપાત્રના સ્થાને પૂજાની પૂર્ણતાનો નમસ્કાર કરવો.

પ્રેતપાદ્યપાત્ર સ્થાને નમો નમઃ ॥

તે પછી વિશ્વેદેવોના બે ચટથી આગળ અને વિષ્ણુના આસનથી ડાબે પડખે જે ઉત્તરાભિમુખતા બે પાટલા રાખેલા છે તેના ઉપર એક ચટ ઉત્તરાભિમુખે પ્રેતનો તથા તેનાથી ખીજ પાટલા ઉપર કે તેના તે પાટલા ઉપર પ્રેતના ત્રિપુરુષોના ચટોનાં સ્થાપન કરેલાં છે તે ભાગમાં તે પાત્રાદિતું વર્તુલ ગોળાકાર મંડળ કરવું.

પછી તે મંડળમાં નીચે પ્રમાણે બોલી દર્બની શગીનું આસન મુકવું.

પિતૃપાદ્યસ્થાને ઇદમાસનમ્ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી તે દર્માસનપર આચમની ભરી જળ મુકવું.

પિતૃપાદ્યસ્થાને અન્નં+ નમમ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી ચંદનના છાંટા નાખવા.

પિતૃપાદ્યસ્થાને ગંધં નમમ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી તલરૂપ અક્ષત યુક્ત પુષ્પ

અર્પણ કરવાં.

પિતૃપાદ્યસ્થાને તિલાક્ષત યુતપુષ્પં નમમ ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી પિતૃપાદ્ય સ્થાનને નમસ્કાર કરવો.

પિતૃપાદ્યસ્થાને નમો નમઃ

પછી સવ્ય કરી દેવયજ્ઞન કરવું.

કાલ કામ મંજ્ઞિકાઃ વિશ્વેદેવાઃ આગતં સુસ્વાગતં ॥ इदं वः

पायं ॥

[કાળ અને ઈર્મ એ બે જેમની સંગાઓ છે, એવા પિતૃ કર્મ-
ના અધિષ્ઠાતારૂપ બન્ને વિશ્વેદેવો સુકૃપા કરી અન્ન પદાર્થો; આપને
ચરણ પ્રક્ષાલન કરવાનું જળ આ ચંદન અને આ આપને પુષ્પો.]

ॐ शन्नो देवी स्मिष्ठय आपो भवन्तु पीतये । शं योर-

भिस्रवन्तुतः ॥ ૧૧ ॥ દેવપાદ્યોરાપઃ સુરાપઃ ॥

+ આ સ્થળે ઇન્દ્ર શબ્દમાં 'અન્ન' એ અવ્યય હોવાથી,
વ્યાકરણના નિયમે કાંઈ પણ ફેરફાર થાય નહિ, તથા વિભક્તિ લગા-
ડાય નહિ. પણ પદ્ધતિકારના પગલે પગલે વાક્યાંના આયત્થો લખાયું
છે. પણ તેને બદલે જળ અર્પણ કરવાથી અર્થમાં સાચનું દર્શન થાય
છે; આ સ્થળે અન્ન એનો અર્થ સ્થળદર્શન છે.

(એ બધા મંત્રો બોલી એક પાદપાત્રમાં બળ લખ તેમાં ચંદન
જાંટી તે તે પાદનું બળ પહેલા વિશ્વેદેવના ચરને અર્પણ કરવું.

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી ચંદન અર્પણ કરવું.

દેવપાદયોઃ ગંધઃ સુગંધઃ ॥

પછી નીચે પ્રમાણે બોલી, જવ રૂપ અક્ષત ને પુષ્પ
અર્પણ કરવાં.

દેવપાદયોઃ યવાક્ષતપુષ્પં સ્વક્ષતપુષ્પં ॥ અર્ધ્યઃ

બન્ને વિશ્વેદેવરૂપ દેવોના ચરણકમલોમાં જવરૂપ અક્ષત ને સુંદર
પુષ્પો પ્રાપ્ત થાયો.

અર્ધ્યઃ ॥ ૐ સહસ્રશિર્ષાં ॥ આ મંથનું ૫૮ ફર મુ. ॥

**કાલ કામ સંજ્ઞિકાઃ દ્વિતીય વિશ્વેદેવાઃ ૐ મુર્મુવઃ સ્વઃ
ષ્ણવઃ પાદાર્ધ્યઃ સંપર્ધ્યતાં ॥ અસ્તુ પાદાર્ધ્યઃ ॥**

તે પ્રછી અપસવ્ય કરીને—

અમુક ગોત્ર ॥ અમુક મેત ॥ સ્વાગતં મુઃસ્વાગતં ॥

[અમુક જોત્રવા અમુક મરલોક પ્રાપ્ત મેત તમે આ સમિતીકરણ
શ્રાદ્ધમાં પ્રધારો અને સુખપૂર્વક અભ્યાસ.

અમુક મેતપાદયોઃ અન્નમૃપતિષ્ઠતુ ॥

એમ બોલી આચમન કરી બધા અર્પણ કરવું.

મેતપાદયોઃ સ્ત્રીમૃપતિષ્ઠતુ ॥

પ્રેતના ચરણમાં મુગધીદાર ચંદન છાંટવું.

પ્રેતપાદયોઃ તિલાક્ષત પુષ્પમુપતિષ્ઠતુ ॥

પ્રેતના ચરણ કમલમાં તલરૂપ અક્ષત અને સુંદર પુષ્પો પ્રાપ્ત થાઓ.

પ્રેતપાદયોઃ एषवः पादार्घ्य उपतिष्ठतु ॥ અમુક ગોત્રપ્રેત પિતઃ અમુક શર્માન્ વસુરૂપ આગતં સ્વાગતં હ્રદંવઃ પાદં ॥ ૐ સંનોદેવી૦ ॥ આ ગ્રંથના પૃષ્ઠ ૬૭૭ મે જુઓ.

એ મંત્રે ભણી તથા નીચે પ્રમાણે ભણી પ્રેતના પિતાના ચરણમાં આ અર્ધ્ય ચઢાવીએ છીએ એવી ભાવનાથી અર્ધ્ય અર્પણ કરવો.

પિતૃપાદયોઃ અમ્પઃ સ્વાપઃ ॥

૫છી આ પ્રમાણે બોલી ચરણમાં ચંદન છાંટવું.

પિતૃપાદયોઃ ગંધઃ સુગંધઃ ॥

૫છી નીચે પ્રમાણે બોલી તેમના ચરણમાં તલરૂપ અક્ષતને કદ અર્પણ કરવાં.

પિતૃપાદયોઃ તિલાક્ષત પુષ્પં સ્વક્ષત પુષ્પં ॥

૫છી એક અર્ધિઆમાં ૬ એક પર્ણપૂટમાં (પાંડડાંના પડી-આમાં અર્ધ્યનું શુદ્ધ નળ ભરવું તેમાં ચંદન પુષ્પ નાંખી નીચે બતાવેલો મંત્ર બોલવો—

ૐ પિતૃમ્યાઃ સ્વધાવિમ્યઃ સ્વધાનમઃ પિતામહેમ્યઃ પિતા-

મહેભ્યઃ સ્વધાયિભ્યઃ સ્વધાનમઃ પ્રપિતામહેભ્યઃ સ્વધાયિભ્યઃ
સ્વધાનમઃ ॥ અક્ષઙ્ગિપતરોમીમદંતપિતૃહોતી તૃપન્ત પિતરઃ પિતરઃ
શુંઘધ્વમ્ ॥ ૧ ॥ અમુક ગોત્ર ॥ પ્રેતપિત્રઃ અમુક શર્મન્ વદ્ય-
રૂપ ઇષવઃ પાદાર્ધ્યઃ સંપદ્યંતાં અસ્તુ પાદાર્ધ્યઃ અમુક ગોત્ર
પ્રેતપિતામહ અમુક શર્મન્ રુદ્રરૂપ આગતં સ્વાગતં ઇદંવઃ પાદ્યં ॥
ૐ શન્નો દેવોઃ ॥ આ મંથનું પાનું ૬૭૭ મું જોવું.

એ પ્રમાણે બણી, પ્રેતના પિતામહ જેઓ રુદ્રરૂપ ગણાય છે,
તેમનું આર્ધ્ય અને પુષ્પથી પૂજન કરીને હવે પછી આદિત્યરૂપ ગણાતા
પ્રેતના પ્રપિતામહનું પૂજન કરવું; તેમાં આગળ પ્રમાણે બોલવું.

અમુક ગોત્ર પ્રેત પ્રપિતામહે અમુક શર્મન્ આદિત્યરૂપ આ-
ગતં સ્વાગતં ॥ ઇદંવઃ પાદ્યં ॥ ૐ શન્નો દેવોઃ ॥ ૧ ॥

આ મંથનું ૬૭૭ મું ૫૯ જોવું.

એ મંત્ર બણી—

પ્રપિતામહ પાદયોઃ અ.પઃ સુઆપઃ ॥

એમ બોલી, પાદનું જળ ચઢાવવું.

ગંધઃ સુગંધઃ ॥

એમ બોલી પિતૃદેવના ચટપર ચંદન છાંટવું.

પ્રપિતામહ પાદયોઃ તિલાક્ષતયુત પુષ્પં સ્વક્ષત પુષ્પં ॥ ૐ
પિતૃભ્યઃ સ્વધા યિમ્યઃ સ્વધાનમઃ પિતામહેભ્યઃ સ્વધાયિભ્યઃ

સ્વધાનમઃ પિતામહેભ્યઃ સ્વધાવિભ્યઃ સ્વધાનમઃ ॥ અક્ષ-
ન્નિપતૃરોમીમદંત પિતૃરોતી તૃપન્ત પિતરઃ પિતરઃ શુન્ધધ્વમ્ ॥
અમુક ગોત્ર પ્રેતપિતામહ ॥ અમુક શર્મન્ આદિત્યરૂપ एषवः
पादार्घ्यः संपद्यंतां । अस्तु पादार्घ्यः ॥

પછી સવ્ય કરવું. દર્ભ પવિત્રીનો ત્યાગ કરવો. પછી આ રથને
અતિથિનું યજ્ઞન કરવા પદ્ધતિકાર લાભે છે કે ઇચ્છા હોય તો કરવું
ન કરવામાં દોષ નથી; પણ કરવાથી ફળ વિશેષ છે. માટે કોઈ પણ
હુધાતે આવી મળે તો તેને પાકું સીકું આપવું; આ અશક્તના સુપ-
સિદ્ધ ચાલને લઈ કાઠિયાવાડના રાજ્ય રજવાડામાં દ્વાદશાહના દિવસે
પાત્ર પૂરવાનો સંપ્રદાય ચાલે છે. આ આગ્નૈકરણ અતિથિ પૂજન ન
કરવાથી શિષ્ટાચારાંગનું પ્રાયશ્ચિત શ્રાદ્ધ કરાંતે લાગે છે. તે પછી હાથ
પગ ઘોઈ કુશ ધારણ કરવા.

કાલ કામ સંજ્ઞિકાઃ વિશ્વેદેવાઃ ॥ સમાધ્વં સુસમા-
સ્મહે ॥ કાલ કામ સંજ્ઞિકાઃ દ્વિતીય વિશ્વેદેવાઃ ॥ સમાધ્વં
સુમમાસ્મહે ॥

એ બે વિશ્વેદેવોનાં વાક્યો બોલી તેમને ક્ષણ પ્રાપ્ત થવાનાં વાક્યો
બોલી બન્ને વિશ્વેદેવોને નમસ્કારરૂપ પ્રાર્થના આવપૂર્વક દેખાડવા.

પ્રાચિનાવીર્તી ॥

અપસવ્ય કરવું.

અમુકગોત્ર અમુકપ્રેત સમાધ્વમ્ ઉપતિષ્ઠતુ ॥ અમુકગોત્ર ॥

अमुकप्रेतः अमुक शर्मन् वसुरूप समाध्वम् सुसमास्महे ॥ अ-
मुकगोत्र प्रेतपितः अमुक शर्मन् वसुरूप समाध्वम् सुसमा-
स्महे ॥ अमुक गोत्र प्रेतपितामह ॥ अमुक शर्मन् रुद्ररूप
समाध्वं सुसमास्महे ॥ अमुक गोत्र प्रेतप्रपितामह अमुक
शर्मन् ॥ आदित्यरूप ॥ समाध्वं सुसमास्महे ॥ ईशाने
भूमौ आसनं ॥

ध्यान कोष्ठभां भूमि उपर आसन भाटे ऐक हर्ष भूकेवो. पछी
ते उपर ऐक पात्र भूकेवुं पात्रभां ॐ शन्नोदेवी० ऐ भंत्र आ
पुस्तकना ६७७ पाने गेर्ध भल्लुवो. ते पछी नीयेना भंत्र भल्लु
तक्षवाणुं ७७ भूकेवुं.

गंगे च यमुनेचैव गोदावरि सरस्वति नर्मदे सिंधुकावेरी
जलेस्मिन्सन्तिधोभव ॥ १ ॥ ॐ पवित्रेस्थो०

लुग्यो आ ग्रंथनुं पृष्ठ ६६०.

कुशमूले स्थितौ ब्रह्माकुशमध्येजनार्दनः ॥ कुशाग्रेशंकरं-
विद्या त्रयोदेवाः कुशे स्थिताः ॥ ॐ यवोसि यवयास्म द्वेषो
यवयाराती दिवेत्वा तरिक्षायत्वा पृथिव्यै त्वा शुद्धंतां लोकाः
पितृषदनाः पितृषदनमसि ॥ २ ॥ तिलोसि सोम देवत्यो गो-
सवो देवनिर्मितः ॥ प्रत्न मद्भिः हृत्कः स्वधयाधिः पितृलोकान्
प्रीणया हिमास्वाहा ॥ ३ ॥

તિલોદક કરવાનું જળ ચંદન અને ફૂલથી ઢાંકી દેવું.

તે તિલોદકમાં નીચેના મંત્રથી સુગંધવાળું ચંદન તથા પુષ્પો નાખવાં.

ૐ ત્વાંઙ્ગન્ધર્વાં ० આ ગ્રંથમાં ૫. ૪૦ નો છેલ્લો મંત્ર.

તુલસી શતપત્રાણિ ભુંગરાજસ્તથૈવચ ॥ મારુતીમોગરં ચૈવ
પિતૃણાં દક્ષમક્ષયં ॥ ૐ યાઃ ફલિનીર્યાં ०

આ ગ્રંથનું ૫૪ ૫૬ નો મંત્ર ૧૦ મો.

ૐ અપવિત્રઃ પવિત્રોવાં ॥ સર્વેશુચિઃ પ્રાચીનાવીર્તી ॥
તિલારક્ષં તુ અમુરાન્, દર્ભારક્ષન્તુરાક્ષસાન્; । પંક્તિર્વૈ શ્રોત્રિ-
યોરક્ષેદતિથિઃ સર્વરક્ષકઃ ॥ દક્ષિણ કટૌનીવીવંધનમ્ ॥

નીચેનો મંત્ર બાણી જમણી કંઠે નીવીવંધન કરવું.*

* શ્રાદ્ધ કર્મમાં નીવીવંધન કરવાનો પ્રકાર આ પ્રમાણે પ્રયોગ-
વળીમાં બતાવ્યું છે.

સવ્યંનીત્રી તુ વિપ્રસ્ય ચતુર્દભૈઃ શ્રસંયુતા । એકૈકાન્યૂન
માર્કેણ વર્ણે વર્ણે યથાક્રમાત્ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ:—ડાહા ખભે સવ્ય જનોઠ શાખી ચર દર્ભ જમણી
કડીએ ખોસવા તે બ્રાહ્મણનું નીવીવંધન કહેવાય છે, ક્ષત્રિયને સવ્ય
જનોઠ શાખી ત્રણ દર્ભ કંઠે ખોસવાથી નીવીવંધન થાય છે વૈશ્યને
બે દર્ભ અને શુદ્રને નીવીવંધન ચોગ્ગ કડીયાજ નથી. તે બે હોય તો
એક દર્ભથી માનવી.

ॐ સોમસ્યનીવીરસિ વિવિળોઃ શર્માપિશર્મયજમાનસ્યેન્દ્ર-
સ્ય યોનિરસિ સુસસ્યાઃ કૃષીસ્કૃધિ ॥ ઉચ્છ્રયસ્સ્વવ્વનસ્પતઽઉ-
ધ્વોમાપાહ્વયંહસ અસ્ય યજ્ઞસ્યોદ યઃ ॥ નિઠન્મિર્સર્વયદમેધ્ય-
વદ્ભવેહતાશ્વર્વે સુરદાનવામયા ॥ યક્ષાશ્વરક્ષાંસિપિશાચગુહ્યકા
હતામયાયાતુધાનશ્ચર્સર્વે ॥ ઇતિ નીવીબંધનમ્ ॥

ઉપરના નીવીબંધનના મંત્રો બહુ ચાર દર્શો જમણી કેડે બો-
સયા, એ નીવીબંધન આજ્ઞા ભાટે બાણવું.

પછી નીચે પ્રમાણે શ્રાદ્ધ પ્રાર્થના કરવી.—

॥ શ્રાદ્ધ પ્રાર્થનામ્ ॥

શ્રાદ્ધભૂમૌ ગયાંધ્યાત્વા ધ્યાત્વા દેવં ગદાધરં ॥

તાભ્યાં ચૈવ નમસ્કારં તતઃ શ્રાદ્ધં પ્રવર્તયેત્ ॥

સપ્તવ્યાધા દશારણ્યે મૃગાકાલંજરે ગિરૌ ॥

સવ્યંનીવી તુ વિપ્રાણા મપસવ્યં વર્ણત્રયાત્મકે ॥ વર્ણ ભેદં
નજાનાતિ નિરાશાઃ પિતરોગતાઃ ॥

ખીજે પક્ષ એવો પણ છે કે સવ્ય એટલે ડાબે ખભે બે આજ્ઞા
જનોઈ ધારણ કર્યું છે તો તેને નીવીબંધન છેજ. અને આજ્ઞા વિગ્નાના
અન્ય વર્ણને અપસવ્ય એ નીવીબંધન બાણવું.

चक्रवाकाः सुरद्वीपे हंसाः सरसि मानसे ॥

प्रस्थिता दीर्घ मध्वानं यूयं तेभ्यो वसीदथ ॥

ॐ अग्निष्वाताः पितृगणाः प्राचीरक्षंतु मे दिशं ॥

तथावर्हिषदः पांतुयाम्यां ये पितरस्तथा ॥

प्रतीची माज्यपा तद्रदुदीचीमपिसोमपाः ॥

उर्ध्वतस्त्वर्यमारक्षेत्कव्यवाह न लोप्यधः ॥

रक्षोभूत पिशाचेभ्यः स्तथैवासुर दोषतः ॥

सर्वतःश्चाधिपन्तेषां यमोरक्षां करोतु मे ॥

वायुर्भूत पितृणां च तृप्तिर्भवति शाश्वती ॥

यद्दं श्राद्ध काले तु कुर्याद्वै पितृपंजरं ॥

अक्षयं तद्रवेच्छ्राद्धं पितृभ्यः पाररक्षतु ॥

अस्तु कालपाक श्राद्ध संपत्तिसिद्धिरस्तु ॐ शंभो देवी ॥

ॐ मंत्र पृष्ठ ६७७ मे ज्ञेय ते भक्षी जलानुं अभिमंत्रयु
करी ते जलथी अन्य सर्वश्राद्धसामग्री अने श्राद्ध भाटे करवाभां
आवता पाकाने प्रोक्षयु करुं पाकाने मंत्रित जलथी प्रोक्षयु करतां
प्रोक्षयुं क—

ॐ पुनंतुमा पितामहाः पुनन्तुप्रपितामहाः पवित्रेण शता-
युषा विवश्वमायुध्येभ्यै ॥ ॐ अपवित्रः पवित्रोवा ॥

इत्यादि मंत्रो भक्षी जलप्रोक्षयु करुं, पछी नीयेना मंत्रथी

શ્રાદ્ધ કર્તાએ નીવીઅંધન કરવું.*

ૐ સોમસ્યનીવીરસિ વિવિષ્ણોઃ શર્મ્માસિ શર્મયજમાનસ્યેન્દ્ર
સ્યયોનિરસિસુસસ્યાઃ કૃષીરક્કધિ ॥ ઉચ્છ્રૂયસ્સ્વવ્વનસ્પતઽ-
ઉર્દ્ધેમાપાહૃયં હમઽઆસ્ય યજ્ઞસ્યોદયઃ ॥ ૧ ॥ નિહન્મિ સર્વ
યદમેધ્ય વદ્ધવેહતાશ્ચસર્વે સુરદાનવામયા ॥ યક્ષાશ્ચરસાંસિપિશાં
ચ ગુહ્યકા હતામયા યાતુધાનાશ્ચસર્વે ॥ ૨ ॥ ઇતિ નીવીઅંધન ॥
શ્રાદ્ધભૂમૌ ગયાં ધ્યાત્વા ધ્યાત્વાદેવં ગદાધરં ॥

તાભ્યાં ચૈવ નમસ્કારં તતઃશ્રાદ્ધં પ્રવર્તયેત્ ॥

* સવ્યંનીવી તુ વિપ્રસ્ય ચતુર્દશૈશ્વસંયુતા ॥ એકૈક ન્યુન
માત્રેણ વર્ણે વર્ણે યથા ક્રમાત્ ॥ ૧ ॥ સવ્યંનીવીતુ વિપ્રાણા
મપસવ્યં વર્ણત્રયાત્મકે ॥ વર્ણભેદં નજાનાતિ નિરાશા પિ-
તરો ગતાઃ ॥

સવ્ય એટલે ડાબે ખભે સવ્ય જતેપાદ પહેરવું અને ચાર દર્ભ
જમણિ કહે ખોસાય તે શ્રાદ્ધજનું નીવીઅંધન જાણવું.

એમાં એક એક દર્ભ આછો કરવાથી વર્ણ (જાતિ) પરીક્ષા
થાય છે. ત્રણ દર્ભ ખોસવાથી ક્ષત્રિય અને બે દર્ભ ખોસવાથી વૈશ્યનું
નીવીઅંધન અને શુદ્રનું નીવીઅંધન એક દર્ભથી જાણવું. કાષ્ઠ તો એક-
જ કહે છે કે શ્રાદ્ધજનું તો સવ્ય જતેપાદ ધારણ કરવું તેજ નીવી-
અંધન જાણવું; અને અન્ય વર્ણને અપસંખ્યે નીવીઅંધન જાણવું.

सप्त व्याधादशरण्ये मृगाकालं जरेगिरौ ॥
चक्रवाकाः सुरद्वीपे हंसाः सरसि मानसे ॥
तेपिजाताः कुरुक्षेत्रे ब्राह्मणावेदपारगाः ॥
प्रस्थितादीर्घमध्वानं यूयं तेभ्यो वसीदथ ॥

अथ दिग्बंधः ॥ तिलकुशानादाय ॥ प्रतीची माज्यपास्त-
हृदीचीमपिसोमपाः ॥ उर्ध्वतस्त्वयमारक्षेत्कव्यव्याहनलोप्य-
धः ॥ रक्षोभूत पिशाचे-भ्यःस्तथैवासुर दोषतः ॥ सर्वतश्चा-
धिपस्तेषां यमोरक्षां करोतु मे ॥ वायुभूत पितृणां च तृप्तिर्भवति
श्लाघ्यती ॥ यद्दं श्राद्ध काले तु कुर्याद्वै पितृपंजरं ॥ अक्षय्यं-
तद्भवेच्छाद्धं पितृभ्यः परिरक्षतु ॥ अस्तु काल पाक श्राद्ध
संपत्ति सिद्धिरस्तु ॥

ते पछी आ ग्रंथना पृष्ठ १७७ मे पाने शंभोदेवी ये मंत्र
अथ अथा हाथवे येभ्यं नमो लक्ष भवती, गायत्री मंत्र अथी,
आमस्य करी पाकप्रेक्ष्यु करुं. तथा अस्तु विधिवत् अभ भोक्षी
भोक्षी भोजन पाकनु पल्य प्रेक्ष्यु करुं.

पाकप्रोक्षणं विधिवदस्तु ॥ अस्तु विधिवत् ॥ सव्यं ॥ काल
कामसंज्ञिकेभ्यो विश्वेभ्योदेवेभ्यः इदमासनं स्वासनम् आस्थ-
तां धर्मोसि आपः देवक्षणः क्रियतां तथा प्राप्तोतु भवान् ॥
प्राप्तुवाप्ति ॥

[કાલ અને કામ એ બે જોમની સંજ્ઞાઓ છે, એવા પૈત્ર્ય કર્મના અધિષ્ઠાતારૂપ જે પહેલા વિશ્વેદેવ, તેમને આ આસન હો, તે આસન તેમને માટે સુખાસનરૂપ થાયો.] (ઉપરનું વાક્ય બોલી મજમાન અથવા શ્રાદ્ધ કર્તાએ પોતાના જમણા હાથ બણી દક્ષિણ દિશામાં પૂર્વાભિ મુખતા જે વિશ્વેદેવોના ચટ મૂક્યા હોય તેમાંના પહેલા ચટને દર્ભ મૂકી તેપર બેસાવો. [મનમાં પ્રાર્થના કરવી કે-હે દેવ! મારા ક્ષણુ માન્ય કરો. શ્રાદ્ધમાં જે અર્પણ તે ગ્રહણુ કરો. તમે તે શ્રાદ્ધ ક્રિયા સર્વ પામે; અમે સર્વ પામ્યા. પછી હસ્તપ્રક્ષાલનનું જળ અર્પણુ કરવું. જમણા હાથમાં જવ અને દર્ભ રાખવા.

અયંવિષ્ટરઃ સુવિષ્ટરઃ ॥ કાલ કામ સંજ્ઞિકેભ્યોદ્વિતીય વિ-
શ્વેભ્યો દેવેભ્યઃ इदमासनं ॥ સુખાસનં ॥ આસ્યતાં ધર્મોસિ ॥
આપઃ દેવેક્ષણઃ ક્રીયતાં ॥ તથા પ્રાપ્નોતુ ભવાન્ ॥ પ્રાપ્નુવામિ
હસ્તપ્રક્ષાલનં ॥ અયંવિષ્ટરઃ સુવિષ્ટરઃ ॥ પ્રાચીનાવીતી ॥

[બીજા વિશ્વેદેવરૂપ આ કર્મના અધિષ્ઠાતારૂપ દેવને આ આ-
સન સુખરૂપ હો આપ ધર્મરૂપ હો માટે તેપર બેસો. આપ આ મ-
પિડી શ્રાદ્ધમાં પધારવાની પ્રાર્થનારૂપ ક્ષણુ માનો સર્વ શ્રાદ્ધક્રિયા
આપ પામે અમે સર્વ પામ્યા. પછી હસ્તપ્રક્ષાલન કરવું.

અયંવિષ્ટરઃ સુવિષ્ટરઃ ॥

એવો ઉચ્ચાર કરી, અપસંખ્ય કરી, પ્રેતના રથ નપર પ્રેતના
ચટને માટે ઉત્તરાભિમૂખે બેસાવો.

અમુક ગોત્રાય અમુક પ્રેનાય इदमासनं તત્રોપતિષ્ઠતામ્

તથોપતિષ્ઠતામ્ ॥

આ પ્રમાણે બોલી પ્રેતને માટે દર્ભનું આસન અર્પવું. અમુક ગોત્રના અમુક નામના પ્રેત તેમને આ આસન આપું છું. માટે તે પામે. પછી હસ્તપ્રક્ષાલનનું જળ અર્પવું, પછી આસન માટે નીચે પ્રમાણે બોલી તલ અને દર્ભ અર્પવા.

વિષ્ટરાર્થે તિલકુશા ઉપતિષ્ઠામ્ ॥

આસન માટે આ તલ અને દર્ભ આપ પામે.

અમુક ગોત્રાય પ્રેતપિત્રે અમુક શર્મણે વસુરૂપાય इदमासनं
मुखासनं आस्यतां । धर्मोसि आपः पित्रेक्षणः क्रीयतां ॥ तथा
प्राप्नोतु भवान् ॥ प्राप्नुवामि हस्तप्रक्षालनं ॥ विष्टरार्थे तिल-
कुशानादाय ॥ अयंविष्टरः सुविष्टरः ॥

[પ્રેતના પિતાનું ગોત્ર બોલવું તેમનું નામ બોલવું.]

અમુક શર્મા ॥

[વસુરૂપ આ આપનું આસન સુખાસનરૂપ થાઓ; આપ ધર્મરૂપ
હો, માટે તે આસનપર બેસો. આ હસ્તપ્રક્ષાલનનું જળ. હે અમુક
પ્રેતના અમુક પિતા । તમે ક્ષણ માન્ય કરો. સર્વ ક્રિયા તમને પ્રાપ્ત
થાઓ. અમે સર્વ શ્રાદ્ધ પામ્યા. હસ્તપ્રક્ષાલનનું જળ અર્પણ કરવું.
આસન માટે જળ અર્પણ કરવું.] પછી તેથી આગળના પૂર્વજ માટે
તલ અને દર્ભ હાથમાં રાખતા, બોલવું કે—

અયંવિષ્ટરઃ સુવિષ્ટરઃ ॥ અમુક ગોત્રાય ॥ પ્રેતપિત્રાય-

હાય ॥ અમુક શર્મણે આદિત્યરૂપાય ॥ इदमासनं सुखासनं ॥
 आस्यतां ॥ धर्मोसि ॥ आपः प्रयितामहे क्षणः क्रियताम् ॥
 तथा प्राप्नोतु भवान् प्राप्नुवामि ॥ हस्तप्रक्षालनं ॥ विष्टरार्थे
 तिलकुशानादाय ॥ अयंविष्टरः सुविष्टरः ॥

તે પછી દેવ સંબંધનો પ્રસંગ ચાલવાથી સવ્ય કરવું. [આ આ-
 સન સુખાસનરૂપ થાઓ. પ્રેતનું જે ગોત્ર હોય તેનું નામ દઈ પ્રેતના
 પ્રપિતામહ અમુક શર્મા આદિત્યરૂપને આ આસન સુખાસન હો. હે
 પ્રપિતામહ આપ ધર્મરૂપ છો માટે તેપર બેસો. મારા આ-ક્ષણ માન્ય
 કરો આ શ્રાદ્ધમાં આપ સર્વ અહોપાત્રો, અમે સર્વ પામ્યા. હસ્ત પ્રક્ષા-
 લનનું જળ અર્પણ કરવું આસન માટે.]

પછી બોલવું કે—

કાલ કામ સંજ્ઞિકાન્ વિશ્વાન્ દેવાન્ ભવત્સુ આવાહ ચિ-
 વ્યે ॥ ૐ આવાહય ॥ ૐ વિશ્વેદેવા સઽઆગત ગૃણુતામઽહમં-
 હવમ્ એદંબર્હિર્નિર્ણીદત ॥ ૧ ॥ વિશ્વેદેવાઃ ગૃણુતેમં હવમ્મેયેઽ-
 અન્તરિક્ષેઽપવિષ્ટ યેઽઅગ્નિજિહ્વા ઉતવાય જત્રાઽઆસઘાસ્મિ-
 ન્વર્હિષિમાદયધ્રુમ્ ॥ ૨ ॥ આગચ્છં તુ મહાભાગ વિશ્વેદેવામ-
 હાવલાઃ ॥ યે અત્રાવહિતા શ્રાદ્ધે સાવધાના ભવન્તુતે ॥ ૩ ॥
 ૐ ભવામઃ ॥

[અમે સાવધાન થયા છીએ, એવું એક બ્રાહ્મણ પાસે બોલા-
 વ્યું.] [બોલનારનું વાક્ય સાંભળી તેને નમસ્કાર કર્યો.]

कालकामसंज्ञिकान् द्वितीय विश्वानदेवान् भवन्तं आवा-
हयिष्ये ॥

प्रतिवचनमां अन्य आत्मणे भोक्तुं ३

ॐ आवाहय ॥ [आवाहन करो.]

ॐ विश्वेदेवासः आगतं शृणुतामइमहवम् ॥ एदं बर्हिर्निषी-
दत ॥ १ ॥ विश्वेदेवाः शृणुतेमं हवस्मे येऽअन्तरिक्षे उप-
विष्ट येऽअग्निजिह्वा उत्वाय जत्रा आसद्यास्मिन्बर्हिर्षि मादय
ध्वम् ॥ आगच्छंतु महाभाग विश्वेदेवामहाबलाः ॥ ये अत्र
विहिता श्राद्धे सावधाना भवंतुते ॥ १ ॥ ॐ भवामः

(हे गङ्गापुत्रवान् अने भाग्यवान् जन्ते विश्वेदेवा, आ श्राद्ध
कर्ममां तमे नियंत्रित हो भाटे तत्पर थाओ.) [अगे तत्पर थया
छिये.] पंथी प्राचीनाचीनी अपभ्रंश ना होय तो करुं.

अमुकगोत्रं प्रेतपितरं अमुकशर्माणं वसुरूपं भवत्सु आ-
वाहयिष्ये ॥ ॐ आवाहय ॥ उशंतस्त्वानिधिमह्यु शतन्तः समि
धीमहि ॥ उशन्नुशतऽआवह पितृन्हविषेऽअत्तवे ॥ १ ॥
आयन्तुनः पितरः सोम्यासोऽग्निष्वाताः पथिभिर्देवयानैः ॥
अस्मिन्यज्ञे स्वधया मदंतो धि ब्रुवंतु ते वन्नस्मान् ॥ २ ॥
अमुक गोत्रं प्रेतपितामहं अमुक शर्माणं रुद्ररूपं ॥ भवन्सु

આવાહયિષ્યે ॥ ૐ આવાહય ॥ ૧ ॥ ૐ ઉશન્તસ્ત્વાનિધિ-
મશ્ચુશન્તઃ સમિધીમહિ ॥ ઉશન્નશતઽઆવહ પિતૃન્હ વિષેઽઅત્તે
॥ ૧ ॥ આયન્તુનઃ પિતરઃ સૌમ્યાસોઽગ્નિષ્વાતાઃ પથિર્ભિર્દેવ યાનૈઃ
અસ્મિન્યજ્ઞે સ્વધયા મદંતોધિ બ્રુવંતુનેવગ્ન્યવંસ્માન્ ત્વસ્માન્ ॥ ૨ ॥
અમુકગોત્રં પ્રેતપ્રપિત મહં ॥ અમુકશર્માણં આદિત્યરૂપં ॥ ભવ-
ત્સુ આવાહયિષ્યે ॥ આવાહય ॥ ૐ ઉશન્તસ્ત્વા નિધિમશ્ચુ
શન્તઃ સમિધીમહિ ॥ ઉશન્નુશતઽઆવહ પિતૃન્હ વિષેઽઅત્તે ॥
૧ ॥ આયન્તુનઃ પિતરઃ સૌમ્યાસોઽગ્નિષ્વાતાઃ પથિર્ભિર્દેવ યાનૈઃ ॥
અસ્મિન્યજ્ઞે સ્વધયામદંતો ધિબ્રુવન્તુ તેવં ત્વસ્માન્ ॥ સઘ્યં ॥

પછી સઘ્ય કરવું.

અધ્યપાત્રપૂરણં ॥

અમુક ગોત્રના અમુકશર્મા નામે પ્રેતના પિતારૂપ અમુક
વસ્તુરૂપને પ્રાર્થના કરે છું કે હું આ અમુક વિપ્રના સ્વરૂપમાં
આપનું આવાહન કરીશ, તે બ્રાહ્મણે સંમતિ આપવી કે, બહે
બુદ્ધીથી કરો. અમુક ગોત્રના અમુક પ્રેતના અમુક રૂપરૂપનું આવાહન
કરીશ. પ્રતિવચનમાં બ્રાહ્મણે બોલવું કે બહે બુદ્ધીથી કરો. ૨ અમુક
ગોત્રના અમુક પ્રેતના અમુક શર્મા નામે પ્રેતના પ્રપિત મહ આદિત્યરૂપે
તેમનું અમુક વિપ્રના સ્વરૂપમાં આવાહન કરીશ તેના પ્રતિવચનમાં
પણ બ્રાહ્મણે બોલવું કે બહે તમે તેમનું આવાહન કરો. પછી અપ-
સઘ્ય ન હોય તો કરવું. અધ્યપૂરણ પૂરણનો નિધિ આગે છે.

તત્સમીપેભૂર્મિપ્રોક્ષ્ય ॥

તેમાં સમી ત્યાં પવિત્ર જળથી ભૂમિનું પ્રોક્ષણ કરીને એ પાત્રો અમ્મ પૂરવા માટે નીચેના મંત્રો બણી મૂકવાં.

**પાત્રદ્વયંનિધાય ॥ ૐ પવિત્રેસ્થો વૈષ્ણઘ્યૌ સવિપ્રતુર્લ્લ્ભઃ
પ્રસવ ઉત્પુનામ્મ્ય છિદ્રેણપવિત્રેણમૂર્ય સ્યરાશ્મિભિઃ ॥ તસ્યતે
પવિત્રપતે પવિત્રયૂક્સ્ય યત્કામઃ પુનેતછકેયમ્ ॥**

એ મંત્ર બણી એ દર્ભ પૂર્વ બણી અથો રહે તે પ્રમાણે મૂકવા. તે પછી આ મંથના પૃષ્ઠ ૬૦૭ મે શંખોદેવી એ મંત્ર છે તે એવાર બણી ને તે પાત્રમાં જળ પૂરવું પછી તે પાત્રના જળમાં નીચેના મંત્ર બણી જવ નાંખવા.

**ૐ યવોસિ યવયાસ્મદ્દેષો યવયારાતીર્દિવે ત્વાંતરિક્ષાય
ત્વાષ્ઠિવ્યૈ ત્વાશુંદંતાંલોકાઃ પિતૃષદનાઃ પિતૃષદનમસિ ॥ ૧ ॥**

એ મંત્ર બણી, ને તે જળમાં જવનું પ્રક્ષેપણ કરવું. પછી તેમાં મૌનપણે સુગંધવાળું ચંદન અને સુગંધવાળાં પુષ્પો નાંખવા; પછી બોલવું કે,—

દેવપાત્રે સંપન્ને ।

એ વાક્યના પ્રતિવચનમાં પ્રાક્ષણ બોલવું કે સંપન્ને । પછી આપસબ્ધ કરવું.

**પેતાર્ચ્યપાત્રેકપાનાય પવિત્ર સૂત્ર વેષ્ટિતં નિધાય ॥ ૐ
શંખોદેવી ૦ ॥**

એ મંત્ર આ ગ્રંથના પૃષ્ઠ ૬૭૭ મે છે તે બણી તે અર્ધપાત્રમાં
જળ પૂરવું.

તિલોસિસો મદૈવત્યો ગોસત્રોદેવનિર્મિતઃ ॥ પ્રત્નમદ્ધિઃ
પૃક્તસ્વધયા પિતૃલ્લોકાન્ પ્રીણયાહિનઃ સ્વાહા ॥ ૧ ॥

પછી તે અર્ધપાત્રમાં મૌનપણે ચંદન અને પુષ્પો નાંખવાં પછી
યજમાને બોલવું કે,—

પ્રેતપાત્રં સંપન્નં ॥

તેનાં પ્રત્યુત્તરમાં આજણે બોલવું કે—

સુસંપન્નં ॥ તતઃ પિતૃપાત્રાણાંપૂરણં ॥

તે પછી પિતૃદેવોનાં પાત્રો પૂરવાં; પ્રથમ પિતૃદેવોનાં ત્રણ પાત્રો
લેવાં; તે પછી આ ગ્રંથના આ ગ્રંથનું પૃષ્ઠ ૬૭૭ નો શન્નોદેવી એ
મંત્ર તથા પૃષ્ઠ ૬૯૦ નો પવિત્રસ્થો એ મંત્રો બોલી પિતૃદેવોનાં
ત્રણ પાત્રોમાં ત્રણ દર્ભનાં પવિત્રો મૂકવાં. તે તેમાં જળ પણ પૂરવું.
પછી મંત્ર બણવો કે—

ૐ તિલોસિસોમદૈવત્યો ગોસત્રોદેવનિર્મિતઃ ॥ પ્રત્નમ-
દ્ધિઃ પૃક્તસ્વધયાપિતૃલ્લોકાન્પ્રીણયાહિનઃ સ્વાહા ॥ ગંધપુष्પૈઃ
પ્રછાદ્ય ॥

પછી તેને ચંદન અને સુગંધી પુષ્પોથી ઢાંકી દેવું. તે પછી
આજ્ઞ કર્તાએ બોલવું કે—

પિતૃપાત્રાણિ સંપન્નાનિ ॥

[પિતૃદેવતાં પાત્રો મેળવો.] તેના પ્રત્યુત્તરમાં બ્રાહ્મણે બોલવું કે—

સુસપન્નાનિ ॥

[અમને તે પિતૃદેવતાં પાત્રો સારી રીતે મળી આવ્યાં છે.]
પછી સવ્ય કરવું.

સ્વાહાર્ધ્યાઃ ॥ અસ્તુ સ્વાહા ॥ આપોદત્વા ॥

પછી તે પાત્રોમાંનું અર્ધોદ્ધ નીચે પ્રમાણે બોલી અર્પણ કરવું.

કાલકામ સંઙ્ગિકા વિશ્વેદેવાઃ ॥ પવિત્રાર્પણં ॥

[પવિત્રો વિશ્વેદેવતા પહેલા ચટને અર્પણ કરવાં. પછી] તે
તેમાંનાં ફૂલ પણ ચઢાવવાં, પછી અર્ધપાત્ર જલમાં અતે ડાબા બે
હાથે લઈ નીચેનો મંત્ર બોલી ચઢાવવું.

**ૐ યાદિવ્યાપઃ પયસાસંબભૂવુર્દુર્યાઅન્તરિક્ષા ઉત્તપાર્થિ-
વીર્વાઃ ॥ હિરણ્યવર્ણા યજ્ઞિયાસ્તાન આપઃ શિવાશંચ્યોના સુ-
હવા ભવન્તુ ॥ ૧ ॥ કાલકામ સંઙ્ગિકા વિશ્વેદેવાઃ ॥ ઇષવો-
ર્વ્યઃ સ્વાહા ॥ સંપદ્યંતાંહંન્ત્યં નમમ ॥**

પછી ખીન્ને અર્ધ નીચે પ્રમાણે બોલી ખીન્ન વિશ્વેદેવને
અર્પણ કરવો.

કાલકામ સંઙ્ગિકાઃ દ્વિતીય વિશ્વેદેવાઃ ॥ પવિત્રાર્પણં ॥

તથૈવ પુષ્પં ॥

[પવિત્રો અર્પણ કરવાં પછી પુષ્પો પણ લઈને અર્પણ કરવાં.]

એ હાથમાં અર્ધ પાત્ર લઇ ઉપર લખેલો—

ૐ યાદિવ્યા તથા કાલ કામ સંજ્ઞિકાઃ દ્વિતીય વિષ્વેદેવાઃ॥
 ષ્વવોદ્યઃ સ્વાહા સંપદ્યંતાંદ્યં નમમ ॥ કારિકા ॥
 આશીષો દ્વિગુણાદર્ભા જપાશીઃ સ્વસ્તિવાચનં
 પિતૃશબ્દઃ સ્વસંબંધઃ શર્મશબ્દસ્તથૈવચ ॥
 પાત્રાલંભોવગાહશ્ચ ડલ્મુકોલ્લેખનાદિકં ।
 તૃપ્તિપ્રશ્નશ્ચવિકિરઃ શેષપૃથ્વસ્તથૈવચ ॥
 પ્રદક્ષિણા વિસર્ગશ્ચ સીમાંતગમનંતથા ॥
 અષ્ટાદશપદાર્થાશ્ચ પ્રેતશ્રાદ્ધે વિવર્જયેત્ ॥ ઇતિ ધર્મસિંધૌ ॥

ભાવાર્થઃ—કોઇને આશીર્વાદ દેવો કે લેવો પણ નહી. કોઇ પણ ધર્મ કાર્યમાં કે દેવપિતૃના કર્મમાં એવડા દર્ભવાળી ક્રિયા કરવી નહિ. કોઇ દેવનું જપ અનુષ્ઠાન વૃત્ત કરવું નહી. કોઇ પાસે આશીર્વાદ દેવરાવવો પણ નહિ. પુણ્યાહવાચનની ક્રિયા કોઇને કરાવવી કે કરવી નહિ. પોતાના સંબંધવાળો પિતૃશબ્દ બોલવો નહિ. શર્માત અથવા સુખવાચક શબ્દ બોલવો નહિ. એ હાથે ઝાલીને કોઇ પાત્ર લેવું નહિ. અગાસમાં નહાવું નહિ, અબ્રસ્નાન વર્ષાદમાં નહાવું નહિ, ખોયણું કરવાં નહિ, ઉખાડીઆથી અગ્નિ પ્રકટાવવો નહિ. ભૂમિ ખોદવી કે ખોદાવવી નહિ. કોઇ પણ માણસને એવું ન કહેવું કે તમે તૃપ્તિ પામ્યા ? તમે પ્રાપ્ત ? એ તૃપ્તિનો પૃથ્વ કરવો નહિ. ભૂમિ ઉખાડવી નહિ વિકિરનો પિંડ મુકવો નહિ. કોઇની પ્રદક્ષિણા કરવી નહિ. કોઇનું વિસર્જન કરવું નહિ. કોઇને વળોટાવવા જવું નહિ. કોઇને સીમા દેખાડવીએ નહિ.

અઢાડ આચરણોનો પ્રેતના શ્રાદ્ધ દિવસે ત્યાગ કરવો.

પ્રાચીનાવીતી ॥

અપસવ્ય કરવું.

તત પ્રેતપાત્રસ્થમેકપવિત્રંપ્રેતસ્થાને બ્રાહ્મણ હસ્તેદત્વા ॥
ગોત્ર અમુકપ્રેત પવિત્રાર્પણ મુપાતિષ્ઠતુ ॥ અર્ધર્પગૃહિત્વા તત્પાત્ર-
સ્થ ચતુર્થાંશજલ સેચનં ॥ અમુક ગોત્ર ॥ અમુકપ્રેત સર્પિઢી-
કરણ શ્રાદ્ધે ઇષ અર્ધ્યોમદત્તસ્તવોપતિષ્ઠતામ્ તતઃપ્રેતપાત્રં
પિતૃપાત્રેણ્વાસિંચતિ ॥ અથ અર્ધ્યઃસંયોજનમ્ ॥

[તે પછી પ્રેતપાત્રમાં રહેલું એક પવિત્રું પ્રેતના સ્થાને ખેસા-
રેલા બ્રાહ્મણના હાથમાં આપી, પ્રેતનું નામ અને ગોત્ર બોલી ‘ આ
પવિત્રું અમુક પ્રેતને પ્રાપ્ત થાઓ ’ પછી પવિત્રું પ્રેતને અર્પણ કરી
દેવું. પછી અર્ધપાત્ર જમણા હાથમાં લઈ પાત્રમાં રહેલું ચોથા ભાગનું
જળ બધાં પિતૃદેવોનાં ત્રણે પાત્રોમાં વહેંચાતું સિંચવું.]

પ્રેતાર્ધ્યપાત્રાદવશિષ્ટં જલં પિત્રાદિપાત્રેષુ વિભજ્યતૃતીયાંશં
નિનયેત્ ॥ પવિત્રં ચાલ્વંડમેવ સર્વત્ર સંચારયેત્ ॥ તત્ર પ્રયોગઃ ॥
સવ્યમ્ ॥

(સવ્ય કરવું.) પછી સંકલ્પ કરવો—

અગ્રપૂર્વોચ્ચરિતતિથૌ પ્રાચીનાર્ષીતૌ ॥

અપસવ્ય કરવું.

અમુક ગોત્રસ્ય અમુક પ્રેતસ્ય પ્રેતત્ત્વ નિવૃત્યર્થં પિતૃત્લોક

प्राप्त्यर्थं अमुक गोत्र प्रेतपितृपितामहै वसुरुद्रादित्यस्वरूपैः
सर्पिंडीकरणार्थमृतम्यद्वाग्नाहे अर्घ्येषु अर्घ्यसहसंयोजनं करि-
ष्ये ॥ संयोजयेत्यनुज्ञातेर्घ्यसंयोजयेत्तदा ॥ प्रेतपवित्रं पितृपात्रे
निधायप्रेतार्घ्यपात्रं गृह्णित्वा ॥ येममाना० इति मंत्र द्वयं
पठित्वा ॥

[प्रेतार्घ्य पात्रमांथी अवशिष्ट रहेलुं जग पिता प्रपिता अने
प्रपीतामहना भेगुं भेजयुं. देशकाल आदितुं उच्चारणु करी, मनमां
भरनारतुं स्मरणु करयुं के अमुकना प्रेतत्वनी निवृत्ति थवा भाटे, अने
पितृक्षोक्तनी प्राप्ति थवा सारुं, अमुक गोत्रना प्रेतना अमुक पिता-
त्रयना अर्घ्य साथ सह संयोजन कइ छुं. ओवो संकल्प करवो ते
प्रेत पितृक्षोक्त पावो 'संयोजय,' ओवी धातुअनुनी अनुमति लभ
अर्घ्य अर्घ्यमां भेजववो] नीयेना मंत्रना जे वार आवर्तन करी
ओली ०४—

ॐ येसमानाः समनसः पितरोयमराज्ये ॥ तेषाकलोकः
स्वधानमो यज्ञोदेवेषुकल्प्यताम् ॥ १ ॥ येसमानाः समनसो
जीवाजीवेषुमामकाः तेषांश्रुर्मयिकल्प्यतामस्मिन्कलोके सतं-
समाः ॥ २ ॥ तीर्थप्रसादात् सूर्यप्रसादात् ॥ उपविष्टब्राह्म-
णानां प्रसादाच्च ॥ प्रेतार्घ्यस्याप्रथमांशं अमुक गोत्रस्य अमुक
प्रेतस्य प्रेतत्वनिवृत्त्योत्तमलोक प्राप्त्यर्थं अमुक गोत्रेण प्रेतपित्रा
अमुक शर्मणा वसुरूपेण अर्घ्येण अर्घ्यसह संयुज्यतां ॥ सह-

સંયુનજિમ્ ॥ પિતૃલોકં પ્રાપ્નુહિ ॥ સ્વલ્પંજલંનિનયેત્ ॥

[પછી મનસ્ત તીર્થોની કૃપાની જગત્ ચક્રુરપ શ્રીસૂર્યનારાયણની કૃપાની આ । સમીપમાં ખેડેલા ભૂદેવોની કૃપાથી પ્રેતના અમુક ગોત્રના અમુક શર્મારૂપ પ્રેતના પિતા જે વસુરૂપ સંચારે યોગ્ય તેમના અર્ધ્યોદક સાથે આ પ્રેતના અર્ધ્યનું સહસંયોજન કરે છું મેળવું છું. માટે તે પ્રેતને પિતૃલોકને પ્રાપ્ત થાઓ એમ બોલી યોદું જળ તે અર્ધ્યોદકના ભેગું કરવું.]

પ્રેતપિત્ર પિતાગૃહપાત્રે નિધાય ॥ પ્રેતાર્ધ્યપાત્રં મૃદિત્વા
યેસમાના इति मंत्रद्वयं पठित्वा ॥ येसमाना स० ॥ १ ॥
येसमानाः समनसो जीवा० ॥ २ ॥ तीर्थप्रसादात् सूर्यप्रसादात्
उपविष्ट ब्राह्मणानां प्रसादाच्च प्रेतार्घ्यस्य द्वितीयांशं ॥ अमुक
गोत्रस्य अमुकप्रेतस्य प्रेतत्वनिवृत्योत्तमलोकं प्राप्त्यर्थं अमुक-
गोत्रेण प्रेतपितामहेन अमुकशर्मणा रुद्ररूपेण अर्घ्येण अर्घ्यसह
संयुज्यतां ॥ सहसंयुज्म पितृलोकं प्राप्नुहि ॥ २ ॥

[જેનું આ સર્પિડીશ્રાદ્ધ છે તે પ્રેતનું પવિત્રું પ્રેતના આપનો આપનો અર્ધ્ય હાથમાં લઈ તેમાં તે પવિત્રું મૂકી ઉપર બનાવેલા

येसमाना० तथा येसमानाः

એ બન્ને મંત્રો બખેવાર બણીને મનમાં બાવના કરવી કે સ-
મસ્ત તીર્થોની કૃપાથી શ્રીસૂર્યનારાયણની કૃપાથી ભૂદેવોની કૃપાથી
સમીપમાં ખેડેલા અમુક ભૂદેવોની કૃપાથી પ્રેતના પિતા અમુક પ્રેતના

[પિતામહ જે રૂદ્રરૂપ છે તેમના અર્ધોદક સાથે સહ સંયોજન કરે છું; મેળવું છું તેથી તે પિતૃલોક પામે.]

પછી પ્રેતપવિત્રં પ્રપીતામહપાત્રે નિધાય ॥ પ્રેતાર્ધ્યપાત્રં
મૃદ્ધિત્વા ॥ યેસમાના ઇતિ મંત્રદ્વયં પઠિત્વા ॥ ૐ યેસમાનાઃ
સમ૦ ॥ યેસમાનાઃ સમનસોજીવા૦ ॥ તીર્થપ્રસાદાત્ ॥ સૂર્ય-
પ્રસાદાત્ ઉપવિષ્ઠ બ્રહ્મણાનાં પ્રસાદાચ્છ ॥ પ્રેતાર્ધ્યસ્ય તૃતીયાંશં
અમુક ગોત્રસ્ય અમુક પ્રેતસ્ય પ્રેતત્વ નિવૃત્ત્યોક્તમલોક પ્રા-
પ્ત્યર્થે અમુક ગોત્રેણ અમુક ગોત્રેણ પ્રેત પ્રપિતામહેન અમુક
શર્મણા આદિત્યરૂપેણ અર્ધ્યેણ અર્ધ્યસહ સંયુજ્યતાં ॥ સહ સં-
યુનજિમ ॥ પિતૃલોકં પ્રાપ્નુહિ સર્વં જલંનિનયેત્ ॥ અનેન અ-
ર્ધ્યસહ સંયોજનેન ન પ્રેતસ્ય સદ્રત્યુક્તમલોક પ્રાપ્તિઃ તતઃ પ્રેત
પવિત્રં પ્રેતપાત્રે કૃત્વા પ્રેતસમીપે ઉચ્ચાનં પાત્રં સ્થાપયેત્ ॥

[તે પછી પ્રેતનું પવિત્રું પ્રપિતામહના પાત્રમાં મૂકી, પ્રેતનું
અર્ધ્યપાત્ર હાથમાં લઈ ઉપર બતાવેલા બન્ને મંત્રો બંને વાર બોલી
જઈ શ્રીસમસ્ત તીર્થોની કૃપાથી શ્રી જગન્નેત્રરૂપ સવિતા નારાયણની
કૃપાથી અને સમીપમાં બેઠેલો બૂસુર દેવોની કૃપાથી આ પ્રેતના અ-
ર્ધ્યના તૃતીયાંશનું અમુક આદિત્યપના અર્ધોદક સાથે ઐક્યતા પમાડું
છું. તેથી તે પ્રેત સહગતિ ઉત્તમ લોકની દિવ્યગતિ પામે. તે પછી
પ્રેતનું પવિત્રું પ્રેતપાત્રમાં ઢંચા મુખનું કરીને મુકવું.

તતઃ પિતૃણાં અર્ધ્યપ્રદાનં સ્વધાર્ધ્યા ભવન્તુ આપોદત્વા

અમુકગોત્ર પ્રેતપિતા અમુક શર્માવસુરુપઃ પવિત્રાર્પણં તથૈવ પુષ્પં
અર્ધ્યં ગૃહિત્વા ઐં યાદિવ્યાપઃ પયસા સંવભૂર્યાંઽંતરિક્ષા
સતપાર્થીવીર્યાઃ ॥ હિરણ્યવર્ણાં યજ્ઞિયા સ્તાનઽઆષઃ શિવાઃ
શંસ્યોના મુદ્ધવા ભવંતુ ॥ ૧ ॥ અમુક ગોત્રઃ પ્રેતપિતા અમુક
શર્મા વસુરુપ ઇષ્વોર્ધ્યઃ સ્તથા સંપદ્યંતાં કવ્યં નમમ ॥ સ્વધા-
ર્ધ્યાં ભવન્તુ અસ્તુસ્વધા ॥ અપોદત્વા ॥ અમુકગોત્ર પ્રેતપિતા-
મહઃ । અમુકશર્મા રુદ્રરુપઃ પવિત્રાર્પણં ॥ તથૈવ પુષ્પં ઐં યાદિ-
વ્યાં ॥ અમુકગોત્ર પ્રેતપિતામહઃ અમુકશર્મા આદિત્યરુપઃ
પવિત્રાર્પણં તથૈવ પુષ્પં યર્ધ્યં ગૃહિત્વા ॥ યાદિવ્યાપઃ પયસાં ॥
અમુકગોત્રઃ પ્રેતપિતામહઃ અમુકશર્મા આદિત્યરુપઃ ઇષ્વોર્ધ્ય
સ્વધા સંપદ્યંતાં કવ્યં નમમ

[તે પછી પ્રેતના પિતૃતૃયને (પિતા, પિતામહ, અને પ્રપિતા-
મહને, અર્ધ્ય પ્રદાન કરવાં. અર્ધ્યનું જળ અર્પણ કરીને પવિત્રું અર્પણ
કરવું. તે અર્ધ્ય સ્વધાર્પે આપને પ્રાપ્ત થાઓ. અમુક પ્રેતના પિતા
અમુકશર્મા વસુરૂપને આ પવિત્રું અને આ પુષ્પ અર્પણ હો. પછી
બે હાથમાં અર્ધ્ય લઈ ઉપર પ્રમાણે]

યાદિવ્યાપઃ પયસાં

એ મંત્ર પૂરો બાણી અર્ધ્ય અર્પણ કરવો. અમુક ગોત્રના પ્રેતના
પિતા ને અમુકશર્મા વસુરૂપ આ એમનો અર્ધ્ય એમને સ્વધાર્પે
પ્રાપ્ત થાઓ અર્ધ્ય સ્વધાર્પ થાઓ. સ્વધાર્પ હો અમુક ગોત્રના

પ્રેતના પિતામહ અમુકશર્મા રુદ્રરૂપ તેમને આ પવિત્રું અર્પણ હો, આ પુણ્ય પણ અપણ હો. અમુક ગોત્રના પ્રેતના પ્રપિતામહ ને અમુક-શર્મા ને આદિત્યરૂપ છે તેમને આ અર્ધ્ય પ્રાપ્ત થાયો. આ કવ્ય અર્ધ્યોદ્ધમાં કાંઈક પણ મમત્વવિતા સ્વધાર્પે પ્રાપ્ત થાયો.]

પ્રથમે પિતૃપાત્રે સંસ્ત્રગન્ સમગ્રનીયશુંઘતાંલોકાઃ પિતૃષદનાઃ

એ મંત્ર બણી ભૂમનું પ્રોક્ષણ કરી પિતૃષદનમસી એ મંત્ર બણી બધાં પવિત્રાં તે ઉપર બધાં અને અર્ધ્ય પાત્રો ઉંધાં પાડવાં. તે ઉપર ત્રણ દર્ભ મૂકવા. તે પછી નીચેનો મંત્ર બણી આચમની ભરી જળ અર્પણ કરવું.

સ્થાનમસિ અન્નં નમમ ॥

તે પછી નીચે પ્રમાણે બણી ચંદન છાંટવું, તે પછી દૂધ અર્પણ કરવાં.

પછી નીચે પ્રમાણે બણી એ હાથ નેડી નમસ્કાર કરવો.

સ્થાનમસિ નમોનમઃ

તે પછી અર્ધ્યોદ્ધનું વંદન કરવું. આગળ આપવામાં આવેલા અર્ધ્યના જળનું વંદન કરવું. વંદન કરતાં આ મંત્ર બણવો.

**ૐ આપઃ શિવાઃ શિવતમાઃ શાંતાઃ શાંતિતમાઃ સ્તાસ્તે
કર્ણંતુમેષજં ॥ દર્ભપવિત્રત્યાગઃ પાદપાણિ પ્રક્ષાલયાચમ્ય ॥**

તે પછી દર્ભ પવિત્રીનો ત્યાગ કરવો પછી હાથ અને પગ ધોઈ આચમન કરવું. તે પછી પવિત્રીનું ધારણ કરવું.

અત્રાવસરે ગંધાદિદાનં ॥

તે પછી આ સમયે આ કર્મના અધિક્ષાતા બન્ને વિશ્વેદેવો ચંદનાદિ અવશિષ્ટ ઉપચારોથી પૂજન કરવું.

(કાલ કામ સંજ્ઞિકેભ્યો વિશ્વેભ્યોદેવેભ્યઃ આપઃ સુઆપઃ કાલ કામ સંજ્ઞિકેભ્યો દ્વિતીયવેશ્વેભ્યોદેવેભ્યઃ ગંધઃ સુગંધઃ યત્ત-માચ્છાદનં ॥)

આચ્છાદન માટે જય અર્પણ કરવા.

● માલ્યાર્થે ઇમાનિ પુષ્પાણિ ॥

પુષ્પની માળાને બદલે આ પુષ્પો.

(માલ્યાર્થે ઇમાનિ પુષ્પાણિ તુલસીદલસહિતાનિ ॥ સુપુ-પુષ્પાણિસુત્રાણિ ॥ અનુલેપનાર્થે ગોપીચંદનંમુચંદનં સ્વાહા નમો નમઃ ॥ મુખવાસાર્થે નિમંત્રણાર્થે પૂર્ણિફલ તાન્બૂલં સ્વાહા નમઃ ॥)

પુષ્પમાળાને અર્થે આ તુલસીદળ સહિત સુંદર પુષ્પો અર્પણ કરે છું. બાલેલેપન કરવા માટે આ ગોપીચંદન અને અન્ય સુંગધ-વાળાં ચંદનો.

ધારણાર્થે યજ્ઞોપવીતંસૂપવીતં સ્વાહા નમઃ ॥

હૃદયપર ધારણ કરવા યજ્ઞોપવીત જનોઈ અર્પણ કરું છું.

આચ્છાદનાર્થે કિંચિદ્વહારિકં દ્રવ્યં અસ્તુ સ્વાહા-

ચ્છાદનં ॥

આચ્છાદન અર્થે આ વસ્ત્ર અપવવા આ કાંઈક આવશ્યક-
રિક પ્રવ્ય.

इदमनुश्रेयसम् ॥

અનુશ્રેયન માટે આ ચંદન.

एतावत्सुमनसः एषवो धूपःसुधूपः ॥

સુવાસ માટે આ સુવાસિત ધૂપ.

इदंबोज्योतिर्दीपः सुज्योदीपः ॥

સુપ્રકાશ માટે આ સુંદર ધૃતદીપક.

शेषोपचारार्थं यवकुशाः सुकुशाः ॥

અન્ય શેષ ઉપચારો અર્થે આ જવ અને કુશનું અર્પણ.

यस्यस्मृत्या च नामोत्तयातपोयज्ञः तपःपूजा क्रियादिषु ॥

ન્યૂનં સંપૂર્ણતાં યાતિ સચોવંદેતમચ્યુતં ॥ ૧ ॥

બાવાર્થ:—જેમના નામનું સ્મરણ કરવાથી અને સુચિતન કર-
વાથી કોઈ પણ કર્મમાં અપૂર્ણતા રહેલી હોય તે પરિપૂર્ણ થઈ પૂર્ણ
પણું પામી તે દુળદાયક થાય છે માટે અન્યુત ભગવાનને સદા
વંદન કરે છું.

ॐ विष्णवेनमो विष्णवेनमो विष्णवेनमः ॥

તે પછી અવશિષ્ટ ઉપચારો અર્પણ કરી પૂજન પૂર્ણ કરવું.

પ્રાર્ચનાવીતી ॥

અપસવ્ય કરવું.

નીચે પ્રમાણે બણી, આચમની જળ અર્પણ કરવું.

અમુક ગોત્રાય અમુક પ્રેતાય અન્નમુપતિષ્ઠતુ ॥

ઉપર પ્રમાણે બણી, પ્રેતને અન્ન સ્થાન અર્પણ કરવું.

અમુક ગોત્રાય અમુક પ્રેતાય ગંધમુપતિષ્ઠતુ ॥

ઉપર પ્રમાણે બોલી, ચંદન છાંટવું.

અમુક ગોત્રાયપ્રેતાય ॥ તિલાક્ષત મુપતિષ્ઠતુ ॥

એમ બોલી પ્રેતને તિલરૂપ અક્ષત અને ફલ અર્પણ કરવા.

ગોત્રાય અમુક પ્રેતાય પુષ્પ મુપતિષ્ઠતુ ॥

એમ બોલી પ્રેતને પુષ્પ અર્પણ કરવાં.

અમુક ગોત્રાય અમુક પ્રેતાય તુલસીપત્ર મુપતિષ્ઠતુ ॥

એમ બોલી પ્રેતને તુલસીપત્ર અર્પણ કરવાં.

અમુક ગોત્રાય અમુક પ્રેતાય ગોપીચંદન મુપતિષ્ઠતુ ॥

ઉપર પ્રમાણે બણી પ્રેતને ગોપીચંદન અર્પણ કરવું.

અમુક ગોત્રાય અમુક પ્રેતાય પૂર્ણિફલ મુપતિષ્ઠતુ ॥

અમુક ગોત્રના અમુક પ્રેતને સોપારીનું ફલ પ્રાપ્ત થાઓ.

અમુક ગોત્રાય અમુક પ્રેતાય યજ્ઞોપવીત મુપતિષ્ઠતુ ॥

* અન્ન એ અવ્યય છે તેનો અર્થ સ્થળદર્શન છે.

અમુક ગોત્રના પ્રેતને યજ્ઞોપવીત પ્રાપ્ત થાઓ.

ગોત્રાય અમુક પ્રેતાય આચ્છાદન મુપતિષ્ઠતુ ॥

અમુક ગોત્રના પ્રેતને આચ્છાદન સારું વસ્ત્ર અર્પણ થાઓ.

ગોત્રાય અમુક પ્રેતાય ધૂપમુપતિષ્ઠતુ ।

અમુક ગોત્રના અમુક પ્રેતને ધૂપ પ્રાપ્ત થાઓ.

ગોત્રાય અમુક પ્રેતાય ક્ષયમુપતિષ્ઠતુ ।

અમુક ગોત્રના અમુક પ્રેતને દીપક પ્રાપ્ત થાઓ.

અમુક ગોત્રાય અમુક પ્રેતાય શેષોપચારાર્થે તિલકુશ મુપતિષ્ઠતુ ।

અમુક ગોત્રના અમુક પ્રેતને શેષ ઉપચારોને અર્થે તલ અને દર્ભ પ્રાપ્ત થાઓ.

યુષ્મદનુશયા પ્રેત પિત્રાદ્યર્ચનં કરિષ્યે ॥ કુરુષ્ય

આ વચન બ્રાહ્મણો પ્રતિ છે. કે, હે ભૂદેવો ! હવે હું આપની અનુગ્રા ક્ષત્ર પ્રેતના (પંચત્વ પામનાર) પિતા, પિતામહ, અને પ્રપિતામહનું પૂજન કરિશ. બ્રાહ્મણોની અનુમતિ કરો.

(અમુક ગોત્રેભ્યઃ પ્રેતપિતૃ પિતામહ પ્રપિતામહેભ્યઃ આપઃ સુઆપઃ ગંધઃ સુગંધઃ તિલમાચ્છાદનં હમાનિ પુષ્પાણિ સુપુષ્પાણિ) ॥ તુલસીદલસહિતાનિ સ્વધા નમોનમઃ અનુલેપનાર્થે ગોપીચંદનં ॥

(અમુક ગોત્રના પ્રેતના પિતા, પિતામહ અને પ્રપિતામહને જળ અર્પણ કરું છું, તે જળ સુખકારક થાઓ. આ ગંધ સુગંધરૂપ થાઓ. આ તલનું આચ્છાદન આપુષ્પ સુપુષ્પરૂપ થાઓ. આ તલનું આચ્છાદન, આ પુષ્પ સુપુષ્પરૂપ થાઓ.)

મુચંદનં ॥ નિમંત્રણાર્થે પૂર્ણફલંસુફલં સ્વધાં ॥

નિમંત્રણ આજ્ઞાદત્ત અર્થે પૂર્ણફલ અર્થે પૂર્ણફલ આપને પ્રાપ્ત થાઓ.

**ધારણાર્થે યજ્ઞોપવીતં સૂપવીતંસ્વધાનમમ ॥ આચ્છાદના-
ર્થેકિશ્ચિદ્રચવહારિકં દ્રવ્યં અસ્તુ આચ્છાદનં ॥**

ધારણ કરવાને માટે યજ્ઞોપવીત સુપવીતરૂપ પ્રાપ્ત થાઓ. આ-
ચ્છાદન અર્થે કાંઈક બહેવારમાં વપરાતું યથાશક્તિ દ્રવ્ય.

ઇદમનુલેપનં ॥

આ અનુલેપન માટે ગંધ સુગંધદત્ત અર્પણ કરું છું.

एतावत्सुमनसः एषयो धूपः । इदं वो ज्योतिर्दीपः सुदीपः

આ અમુક પ્રેતને ધૂપ પ્રાપ્ત થાઓ આ જ્યોતિરૂપ દીપક સુંદર
દીપક પ્રાપ્ત થાઓ.

**शेषोपचारार्थे तिलकुशाः ॥ सुकुशाः ॥ यस्य स्मृत्याचना-
मोक्त्यातपः पूजा क्रियादिषु ॥ न्यूनं संपूर्णतां यातिसद्यो बंदे-
तमच्युतम् ॥ विष्णवे नमो विष्णवे नमो विष्णवे नमः ॥ सव्यं ॥**

વિષ્ણુ ભગવાનને ત્રણ નમસ્કાર હો.

શ્રાદ્ધરક્ષર્ણાય અતિથ્યર્ચનંકરિણ્યે કુરુષ્વ ॥

શ્રાદ્ધનું સંરક્ષણ થવા અતિથિનું પૂજન કરીશ. કરો.

તે પછી નિમંત્રણ કરેલા-ને તરેલા અતિથિને ખોજાવી, આમ-
ળની પેઠે તેનું પૂજન કરવું. ને પછી તે અતિથિને સારું મંડળ અને
ખોજનપાત્ર ગોઠવવાની જોગવાઈ કરવી જોઈએ કરો. તે પછી પ્રાચી-
નાવીતી થવું-અપસવ્ય કરવું તે પછી આગળ યનાચ્યા પ્રમાણે રેખાઓ
કરવી, ગોમયમૃત્તિકાથી બીંચેલી ભૂમિમાં અતિથિને જમવા બેસવા માટે
પાટકો મૂકી તથા પતરાણું અને પડિઓ ઝોડવી પડેલી વચ્ચેથી આજેવી
ભસ્મવડે પહેલી રેખા દક્ષિણ દિશા ભણી કરા, તેને અનુસંધાન લઈ
ચીછ રેખાકિતર ભણી કરવી જોઈએ, તેને સંધી ચીછ રેખાપૂર્વમાં
કરવી, અને ચોથી રેખાપશ્ચિમમાં કરી. કદાપિ પલ્લુ છેલ્લી રેખાપૂર્વમાં
કરવી નહિ.

પ્રથમાદક્ષિણારેષા દ્વિતીયાવાપનોન્યમેન । તૃતીયાચાગ્ર-
ભાગેતુમેલાયાં કુરુદક્ષિણે ॥ ૧ ॥ ૐ પરીત્યજ્યતાનિ પરિત્ય-
લોકાન્પરિત્યસેવાદિશોદિશશ્ચ ॥ હવસ્થાય પ્રથમતા સ્તુતસ્વા-
ક્ત મનાયત્માનભિસંવિવેશ ॥

પછી સવ્ય કરવું. સવ્ય તે પછી દેવપાત્ર કરવી પંક્તિવારણુ-
રેખાઓ કરવી.

યથાચક્રધરો વિષ્ણુ દ્વૈલોકયં પરિરક્ષાતિ ।

ભસ્મના મંડલં કુર્યાત્ સર્વ ભૂતાતિ રક્ષતુ ॥

[જેમ સુદર્શન ચક્રનું ધારણ કરનારા રિષભુ તેમ પ્રભાવ અને પોતાની વૈષ્ણવી શક્તિથી સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાલ, એ ત્રણે લોકનું રક્ષણ કરે છે, તેમ આ બ્રહ્મનું મંડલ સર્વ પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરે.

તત્ત્વચલાયનાનાં ગૃહ્યાગ્નિમતાં વ્યતિષંગે જ શ્રાદ્ધપ્રયોગે
ગૃહ્યાગ્નિપક્ક ચરુણાગૃહ્યાગ્નાનેવ કાર્યં ॥

તે આશ્વલાયની શાખાવાળાઓએ ગૃહ્યાગ્નિવાળાઓએ તો શ્રાદ્ધ પ્રયોગમાં પણ પક્વચરુ ॥ ગૃહ્યાગ્નિમાંજ હોમ કરવો. પણ ધર્મ સિદ્ધિ-કારે કહ્યું છે કે—

નિરગ્નિકાનાંતુ દ્વિજકર ઇવ, હોમો ન પિત્ર્યે ॥

નિરગ્નિકાએ બ્રાહ્મણતા લાથરૂપ અગ્નિમાંજ હોમ કરવો. અન્ય કોઈ અગ્નિ આ દેકાણે સમજવો નહિ.

નિરગ્નિકાને સારું 'દ્વિજકર' એ શબ્દ કહિ અગ્નૌકરણ એ શબ્દથી બ્રાહ્મણનો 'લાથ' દર્શાવ્યો છે. ધીરજો બાત બહાર લઈ તેને ગાયત્રી મંત્ર બોલી જળનું પ્રોક્ષણ કરવું. પછી તેમાં નીચેની ઋચા બોલી મધ નાંખવું.

ૐ મધુવ્વાતા ઋતાપતે મધુસરન્તિ સિંચવઃ માધ્વીર્નિઃ
સન્ત્વોષધિઃ ॥ ૧ ॥ મધુનક્તમુતેષસોમધુમત્પાર્થિવંરજઃ મધુ-
મત્પાર્થિવંરજઃ મધુઘૌરસ્તુનઃ પિતા ॥ ૨ ॥ મધુમાન્નૌવ્વન-
સ્પતિર્મધુમાં ઈડાસ્તુ સૂર્યઃ માધ્વીર્ગાંત્રો ભવન્તુનઃ ॥ ૩ ॥

માચીનાર્ચીતી ॥ ભવદનુશ્ચયા વિપ્રપાળાવમ્નૌકરણં કરિષ્યે ॥
ૐ કુરુષ્વ ॥

[એ પ્રમાણે યજ્ઞુર્વે વેદની ત્રણ ઋચાઓ ભણી અપસન્ન કરી
બ્રાહ્મણોને વિનંતી કરતી કે તમારી આજ્ઞાથી બ્રાહ્મણના હાથમાં અન્નૌ-
કરણ કરીશ. કરો. પછી જે જે બ્રાહ્મણો જન્મનાશ હોય તેમને
સ્નાનના ઉણુ જળથી સ્નાન કરાવી, શુદ્ધ અખોટીઆં તેઓને પહેર-
વાની આજ્ઞા કરી, તે પહેરી પવિત્ર આસનોના-પાટલા ઉપર તેઓ બેસે તે
પછી તેમનું ગંધ, અક્ષત, અને પુષ્પની માલાઓથી પૂજન કરાવી તેમના
જમણા હાથનું પૂજન કરી, તે જમણા હાથમાં નીચેના મંત્રોથી આ-
પેલી આહુતિઓ ધારણ કરી રાખે એવી સમજાવતી કરી, નીચે પ્રમાણે
મંત્રો ભણી બ્રાહ્મણોના જમણા હાથમાં ધી અને મધવાળા બાતની
બે આહુતિઓ આપવી.

ૐ અગ્નયે કવ્યવાહનાય સ્વાહા ॥ इदमग्नये कव्यवाह-
नाय नमम ॥ ૧ ॥ ૐ સોમાયપિતૃમતયે સ્વાહા ॥ इदं सोमा-
यपितृमतये नमम ॥ ૨ ॥

પછી સન્ન કરીને—

उदकोपस्पर्शः ॥

બે તેત્રાએ જળનો સ્પર્શ કરવો. મૂર્ધ્નાં એ મંત્ર ભણીને
પાત્રને-પત્રાળાને (પોતાને જમવાના ભોજન પાત્રને અવધારણ કરવું.
પાંચે જમણા હાથની આંગળીઓનો સ્પર્શ કરી રાખવો.

ॐ मूर्धानंदिवो अरतिपृथिव्या वैश्वानरमृतऽआजातम-
ग्निम् ॥ कविसम्राजमतिथिं जनानामासंनापात्रंजननयंतदेवाः-
॥ १ ॥ य शेषेदेवायदानवं पितृभ्यस्तदनंतरं ॥ प्रेतपाकम-
ध्यात् ॥ अन्नंतेपात्रे प्रेतपात्रेपरिवेषणं ॥ पितृपाकमध्यात् ॥
देवपित्रीः पात्रेपरिवेषणं ॥ गायत्रीमंत्रेण प्रोक्ष्य ॥ ॐ पृथिवी-
तेपात्रं द्यौरपिधानं ब्राह्मणस्य मुखे अमृते अमृतं जुहोमिस्वा-
हा ॥ इदं विष्णुर्वि त्रिचक्रमेत्रेधानिदधेपदंम् ॥ समूढमस्यपां-
सुरे ॥ १ ॥ देवाहव्यमन्नंरक्षस्व ॥

આશિષો ભોજન કરે ત્યારે ઉપરના મંત્રો બાણ્ય.

પછી ભોજન કરનારા વિપ્રના જમણા હાથનાં આંગળાંની મૂઠીવાળી માત્ર એટલો અંગુઠો હાંપો કરી અવગ્રહણ કરવું. તે જમણા હાથના અંગુઠાથી પિરસેલા અન્નને સ્પર્શ કરવો.

देवाः हव्य मन्नं रक्षस्व अंगुष्ठमन्ने अवग्राह्य ॥

આગળ લખેલા મંત્રથી તે પાત્ર પાસે જવ વેરવા.

ॐ अपहता असुरारक्षांसिन्वेदिषदः ॥ प्राचीनावीती
प्रेतपात्रे ऋतंत्वापरिषिचामि ॥ तिलानविकीर्य ॥ पितृपात्रे ऋतं-
त्वासत्येन परिषिचामि ॥ ॐ पृथिवीतेपात्रंयौरग्निधानं ब्राह्मण-
स्यमुखे अमृते अमृतं जुहोमि स्वधा ॥

ॐ इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेत्रानिदधे पदम् समूढस्य पांसुरे
स्वाहा ॥ १ ॥ प्रेतपितरः कव्यमन्नंरक्षस्व ॥ अंगुष्ठमन्नेवग्राह्य ॥

अपहतेति तिलान्निकीर्य ॥ ॐ अपहता असुरारक्षासिभेदि-
षदः ॥ सव्यं ॥

छंदं विष्णुविंशत्यध्याये ॐ मंत्रं ब्रूयात्. पछी प्रेतना पितराने
प्रार्थना करवी के कव्यरूप अन्नतुं तमे रक्षायु करो. पछी आगणनी
पेडे नमस्सु हाथना अंगुठावडे पिरसेल्ल अन्नतुं अवग्रहयु करवुं,
पछी अपहता असुरा ॐ मंत्रं ब्रूयु तल्लना दाल्ला वेरवा. पछी
सव्यं करवुं.

काल काम संज्ञिकेभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्यः एतद्वोन्नदत्तं दास्य-
मानं ब्राह्मणस्य मुखे अमृतरूपेण स्वाहा संपद्यंतां हव्यं न मम ॥
इदं काल काम संज्ञिकेभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्यः दत्तं दास्यमा-
नं च न मम ॥ ॐ ये देवा सो दिव्ये काददशस्थ पृथिव्याय ध्ये-
कादशस्थ ॥ अप्सु सितो महि नैकादशस्थ ते देवा सोयन्न मिमं-
जुषध्वम् ॥ १ ॥ नमो देवेभ्यः प्रीयंताम् ॥ प्राचीना वीती ॥
अमुक गोत्राय अमुक प्रेताय ॥ एतद्वोन्नदत्तं दास्यमानं च तत्सर्वं
तृप्तिपर्यंतं ब्राह्मण भोजनं क्षूधोपशमनार्थं महत्तं तवोपतिष्ठतां ॥

पछी, नातरेल्ला तथा पूजेला विप्रेने भोजन करवानी आत्ता
करीने तेभने पूज्य तृप्ति पर्यंत भोजन करवा कहेवुं. ते पछी भूषवास
अने दक्षिणा आपवां.

इदमन्नं प्रेताय उपतिष्ठतु । अमुक गोत्रेभ्यः प्रेतपितृ पितामह
प्रपितामहेभ्यः ॥ एतद्वोन्नदत्तं दास्यमानं च ब्राह्मणस्य मुखे अ-

मृते तृप्तिपर्यंतं अमृतरूपेण स्वधासंपद्यंतां काव्यं न मम ॥ इदं
 गोत्रेभ्यः प्रेतापतृ पितामह प्रपितामहेभ्यः दत्तं दास्यमानं च
 न मम ॥ ॐ येचह पितरो येचनेह्यांश्च विन्नयां ॥ उर्चप्रविन्न ॥
 त्वं वै तथयति तेजातवेदं स्वधाभिर्यज्ञं सुकृतं जुपस्व ॥ १ ॥ स्वधा
 पितृभ्यः प्रीयंताम् ॥ सव्यं ॥ ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविर्ब्रह्माग्नौ ब्र-
 ह्मणा हुतं ॥ ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं ब्रह्मकर्मणो माधिना ॥ १ ॥
 हरिर्दाता हरिर्भोक्ता हरिरन्नं प्रजापतिः ॥ हरिर्विप्रशरीरस्थो
 भुंक्ते भोजयते हरिः ॥ २ ॥ चतुर्भिश्च चतुर्भिश्च द्वाभ्यां पंचभि-
 रेव च ॥ हूयते च पुनर्द्वाभ्यां समे विष्णुप्रसिदतु ॥ ३ ॥
 तत्सत् ब्रह्मार्पणमस्तु ॥ प्राचीनावीती ॥ सकृदपोदत्वा ॥ सव्यं
 ॥ देवातामापोशनं दत्वा ॥ देवतानैवेद्यं कृत्वा प्राचीनावीती ॥
 एको विष्णुर्महद्भूतं मथ गभूता न्यते कशः ॥ त्रीर्लोकान् व्याप्य भू-
 तात्मा भुंक्ते विश्वभूगव्ययः ॥ १ ॥ अनेन ब्राह्मणभोजनसंमारा-
 धनेन तेन श्रीप्रत पितृस्वरूपी जनार्दन व सुदेवः प्रीयतां नमम
 ॥ निवीति ॥ इशानविष्णुकमलासनकार्तिकेयो ॥

चह्नित्रयार्करजनीशगणेशश्वराणाम् ॥

क्रौंचामरेन्द्र कलशोद्भवकश्यपानां

पादान्नमामि सततं मृतमुक्तिहेतुं ॥

સવ્યં ॥ દેવાઃ અમૃતંકુરુ ॥ પ્રાચીનાવીતી ॥ તત્તત્પિતરઃ
 અમૃતંજુષ્ઠં ॥ શ્રદ્ધાયાંપ્રાણેનજુહોમિ ॥ ૐ પ્રાણાયસ્વાહા
 ૐ અપાનાયસ્વાહા ॥ ૐ વ્યાનાયસ્વાહા ॥ ૐ ઉદાનાયસ્વાહા ॥
 ૐ સમાનાયસ્વાહા ॥ અપેક્ષિતંચાચિતવ્યં સાજ્યંચૈવાનપેક્ષિતં ॥
 ઉપવિશ્યમુલેનૈવ ભોક્તવ્યંસ્વસ્થ મારસૈઃ ॥ વિગ્રહે શાકપાકાનાં
 રુચ્યતે તત્તુગૃહ્યતાં ॥ અરુચ્યંતત્ પરિત્યાજ્યં સંકોચંનૈવ કાર-
 યેત્ ॥ સવ્યં ॥ અશ્રત્સુત્રપે દ્વયાહૃતિ પૂર્વાંગાયત્રીં સપ્રણવાંસકૃત્રિ
 ચારાક્ષોઘ્ન પિતૃ મંત્રાન્પુરુષ સૂક્તમ પ્રતિરથમન્યાનિ ચ પવિત્રાણિ
 કૃણુષ્વપાજઃ ॥ ૫ ॥ ૐ ઉદીરતા ॥ ૧૨ ॥ સહસ્રશિર્ષાં ॥
 ૧૬ ॥ આશુઃ શિશાનો અનુવાક્ ॥ ૧૭ ॥ નમસ્તે સંપૂર્ણ ॥
 તૃપ્તાજ્ઞાત્વા ॥ અન્નંવિકીર્ય વિકીરાસનં પ્રાચીનાવીતી ॥ અસં-
 સ્કારપપન્નાનાં ત્યાગીનાં કુલદોષિણાં ॥ ઉલ્લિન્ન ભાગદેવાનાંદર્ભે
 પુવિકીરાસનં ॥ ૧ ॥ અગ્નિદગ્ધાસ્તુ યે જીવા યેપ્યદગ્ધાકુલે
 મમ ॥ ભૂમૌ દત્તેન પિંડેન તૃપ્તાર્યાંતુરારંગતિ ॥ ૨ ॥ યે અગ્નિ-
 દગ્ધાઃ યે અનગ્નિદગ્ધાઃ ॥ અસ્મત્કુલ પ્રમૂતાસ્તે ઋયોઅયં વિકિ-
 રપિંડઃ સ્વધાનમઃ ॥

એમ બોલી એક દર્ભનું આસન મૂકી તે પર વિકિરતો પિંડ
 મૂકવો. પછી તે ઉપર ત્રણ વાળું પાણી રેડવું. તે પછી દર્ભ પવિત્રીતો
 ત્યાગ કરવો. તે પછી બે હાથ ને પગ ઘોષ આચમન કરવું તથા

પ્રાણાયામ પણ કરવો. પછી સન્ન્ય કરી, પવિત્રી ધારણ કરવી. પછી પ્રાચીનાવીતી થવું. (અપસન્ન્ય કરવું) પછી એક વાર જળ અર્પણ કરવું. સન્ન્ય કરવું. જળ અર્પણ કર્યા પછી માયત્રી મંત્રનો જપ કરીને નીચેની ત્રણ વેદની ઋચાઓ બણવી.

ૐ મધુવાતા ઋતાયતે મધુસરન્તિ સિન્ધવઃ । માધ્વીર્નઃ
સન્ત્વોષધીઃ ॥ ૧ ॥ ૐ મધુ નક્ત મુતોપમોમધુમત્પાર્થિવંરજઃ
મધુ ઘૌરસ્તુનઃ પિતા ॥ ૨ ॥ ૐ મધુમાત્રો વનસ્પતિર્મધુમાં
અસ્તુ સુર્યઃ માધ્વીર્ગાવાં ભવન્તુનઃ ॥ ૩ ॥

પછી ભોજન કરનારા ત્રિણે પ્રતિ પૂછવું કે હે ? બ્રાહ્મણે ? ?
તમે તૃપ્ત થયા છો ? ત્રિપ્રાણે બોલવું કે, તૃપ્ત થયા છિએ. એ પ્રમાણે
બ્રાહ્મણોની અનુમતિ મળવી પછી બ્રાહ્મણે પ્રતિ પૂછ્યા કરવી કે

શેષમન્નં કિં ક્રિયતાં

[આ વધેલા અવશેષ અન્નનું મારે શું કરવું ?]

તેના પ્રત્યુત્તરમાં બ્રાહ્મણે એ બોલવું કે

ઈષ્ટૈઃ સહમોજ્યતામ્

[પિતાના ઇષ્ટ સ્વજન મિત્રો સાથે એકીતે ભોજન કરો.]

પ્રાચીનાવીતી રેષાકરણં અમુક પ્રેત પિંડસ્થાને અવનેજનં
મદત્તં તવોપતિષ્ઠતામ્ અમુકગોત્રઃ અમુકપ્રેતઃ પિતામહઃ
અમુકશર્મા રુદ્રરૂપઃ અવનેનિશ્વ ॥ અમુકગોત્ર આદિત્યરૂપ

અવનેનિશ્ચ ॥ સક્રુદાચ્છિનૈ દર્મૈરવસ્તીર્ય પ્રેતપાક મધ્યાત્
પ્રેતપિંડદાનં ॥ પ્રથમં સ્થુલં દીર્ઘં પિંડમાદાય અમુકગોત્ર અમુ-
કપ્રેત સર્પિંડીકરણ નિમિત્ત ઇષપિંડો મદત્ત સ્ત્રોતિષ્ઠતાં ॥
તતઃ પાર્વણે પિતૃપાક મધ્યાત્ ॥ પિંડત્રયં કૃત્વા પિંડમાદાય

[જે પાકો કર્યા હોય તેમાં પ્રેતના નિમિત્ત પાક કર્યો હોય
તેમાંથી પિંડનો ભાત લઈ ત્રણ પિંડ ગોળ નાના શ્રીફળના આકાર
જેવા લાંબગોળ પિંડ કરવા. પછી તે નાના ત્રણ પિંડોની નીચે પ્રમાણે
પૂજા કરવી.

અમુકગોત્ર પ્રેતપિતા અમુકશર્મા વસુરૂપ એતત્તેનં સ્વધા

એમ કહી પહેલો એક પિંડ દર્ભના આસનપર મૂકવો. પછી
બીજો પિંડ હાથમાં લઈ નીચે પ્રમાણે બણી દર્ભના આસનપર મૂકવો.

અમુકગોત્ર અમુકશર્મા રુદ્રરૂપ એતત્તેનં સ્વધા

તે પછી ત્રીજો પિંડ પણ હાથમાં લઈ નીચે પ્રમાણે બણીને
દર્ભાસનપર મૂકવો.

**અમુકગોત્રઃ અમુકપ્રેત પ્રપિતામહ અમુકશર્મા આદિત્યરૂપઃ
એતત્તેનં સ્વધાઃ**

તે પછી પ્રત્યવનેજનનું જળ, વસ્ત્ર, ગંધ, તિલાક્ષત, તુલસીપત્ર,
અંગરાજ, દીપક, ધુપ, નૈવેદ્ય, મુખવાસ, અને દક્ષિણા આદિથી
પૂજન કરવું.

अमुकगोत्र प्रेतपिंड प्रत्यवनेजनं महत्तं तत्रोपातिष्ठतु ॥ पिंडे
अत्र मुपतिष्ठतु ॥ पिंडे वस्त्र मुपतिष्ठतु ॥ पिंडे गंध मुपतिष्ठतु ॥ पिंडे
तिलाक्षत मुपतिष्ठतु ॥ पिंडे पुष्प मुपतिष्ठतु ॥ पिंडे तुलसीपत्र मुप-
तिष्ठतु ॥ पिंडे भ्रंगराजपत्र मुपतिष्ठतु ॥ पिंडे धूपमुपतिष्ठतु ॥ पिंडे दीप
मुपतिष्ठतु ॥ पिंडे माषान्न नैवेद्य मुपतिष्ठतु ॥ पिंडे मुखवासार्थे
पूर्णाफल मुपतिष्ठतु ॥ पिंडे हिरण्यं दक्षिणा मुपतिष्ठतु ॥ पिंड-
स्यार्चन विधे परिपूर्णतामस्तु ॥ अनेन पिंडदानेन प्रेतस्य सह-
त्युत्तम लोकप्राप्तिः ॥

ते पक्षी नीचे प्रभाणे आक्षिण्णे कुम्भनुं (घडनुं) दान करवुं.
भाटीना घडा, ते उपर कोडीयुं भूडी घडना कोटनी कुवेरना लाडवो भूडी
घडामा नञ्ज भरवुं ते उपर भाटीनुं कोडीयुं भूडी नीचे प्रभाणे
आक्षिण्णेने आपवा.

अग्रे कुम्भदान योग्यतावाप्तिः ॥ सव्यं ॥ आचम्य ॥
कुम्भसंकल्पः ॥ अद्यपूर्वोच्चरित तिथौ दास्यमानं कुम्भमेकं
सान्नोदकं विष्णु प्रीत्यर्थं ब्राह्मणायाहं कुम्भमेकं सान्नोदकं
चित्रगुप्त प्रीत्यर्थं ब्राह्मणायाहं दास्ये ॥ प्राचीनावीती द्वादश-
कुम्भाः सान्नोदकाः अमुक गोत्राय अमुक प्रेताय क्षुत्पिपास
निवृत्त्यर्थं नानानां गोत्रेभ्य ब्राह्मणेभ्यः यथाकाले दास्ये ॥

તત્રમંત્રઃ ॥ સુશીતલ જલોપેતાઃ સર્વોપસ્કર સંયુતાઃ ॥ एतेषटाः
मयादत्ताः स्वर्गद्वारोपतिष्ठतां ॥

એ પ્રમાણે બણી મૌનપણે પ્રેતનું પવિત્રું પ્રેતને અર્પણ કરવું.
પછી નીચેનું વાક્ય બોલી મૌનપણે પ્રેતપર જલની ધારા કરવી.

तुष्णीजलधारा उपतिष्ठतां अनादिनी० ॥

એ મંત્ર ઉપરિથત હોય તે બોલવો.

दक्षिणासंकल्पः श्राद्धप्रतिष्ठासिद्ध्यर्थं दास्यमानां रजतनि-
ष्कयणीं दक्षिणां अमुक गोत्राय मेताय उपतिष्ठतां ॥ पूर्वोच्चरितति-
थौ ॥ प्राचीनावोती ॥

અપસંખ્ય કરવું.

अमुक गोत्रस्य अमुक प्रेतस्य प्रेतत्वं निवृत्त्यर्थं पितृलोक-
प्राप्त्यर्थं अमुक गोत्रैः प्रेतपितृ पितामहप्रपितामहैः वसुरुद्रा-
दित्य स्वरूपैः सहपिंडी करणार्थं मृताद्वादशाहे पिंडसंयोजनं
करिष्ये ॥ ततः प्रेतपिंडः पितृपिंडेषु संयोजयिष्येतिष्ठष्ट्वासंयो-
जयत्त्रेव ब्राह्मणैरनुज्ञातः सुवर्णं शलाकयामधुवाताइतित्रिकं-
ग्भिः प्रेतपिंडं त्रिधा विभज्य ॥

આ પિંડ સંયોજનની ક્રિયા કહેવાય છે તેમાં પ્રથમ જે શ્રાદ્ધ
માટે જૂઠા પાકો કરવામાં આવ્યા હોય તેમાંથી ભાત જૂદો લઈ તેમાં
ધી, મધ, અને ફડી, નાખી ભાત યોળી નાખી તેમાંથી ત્રણ પિંડો

પ્રેતનો (મરનારનો) મરનારના પિતા પિતામહ અને પ્રપિતામહનો એમ ચાર પિંડો કરી તેમનાં નામ યોલીને ચંદન જવ તલનો અક્ષત તુલસીપત્ર બ્રંગરાજથી પૂજા કરવી. પછી જે પ્રેતનો અને પ્રેતના પૂર્વજોના પિંડો કરવા તે જે ભાત વધેલો હોય તે ભાત લઈ તેનો શ્રીફળના જેવો લાંબગોળ એક મોટો પિંડ કરવો. પછી તે લાંબગોળ પિંડનું સહસંયોજન આ પ્રમાણે કરાય છે. પ્રથમ સુવર્ણનો વાળો લઈ તેના બે છેડા અગ્ર અને મૂળ ડાબા તથા જમણા હાથે ઝાલવાં. પછી યજમાન શ્રાદ્ધકર્તાએ ડાબા ને જમણા હાથે છેડા પકડી પેલા લાંબગોળ શ્રીફળના આકારનો જે મોટો પિંડ કરેલો છે તેને પૂર્વાભિ મૂખનો દર્બાના આસન પર મૂકી બે હાથમાં જે સોનાનો છેડો ઝાલેલો છે. તેને (બસરો બેસેરયો વાળો રાખી) તે લાંબા પિંડના ઉપરથી તે નીચે સુધી જૂદા ભાગ થાય તેમ તે પિંડને વાળા વડે વહેરવો તે વખતે ત્રણ વાર વિષ્ણુવે નમઃ એવા ઉચ્ચારો કરવા. પછી તે પિંડના આગળનો મધ્યનો અને છેલ્લો એમ ત્રણ વિભાગ થાય તેમાં ૧ લો અંશ આગળનો જે ભાગ તે પ્રેતના અંશ સાથે એક મેક કરી દેવો તેને ધી, દહી, અને મધથી આલેપ કરવો. બીજા મધ્યના અંશ સાથે બીજા પ્રેતના પિતાના પિંડ સાથે સહ સંયોજન કરવું તે પછી તેમાંનો જે છેલ્લો અંશ છે તેને મધ ધી અને દહીથી સંમિશ્ર કરી ત્રીજા અંશ સાથે સહસંયોજન કરવું. પછી તે પિંડ તે કાંઈ પણ ભાતના સૂકપણાથી તપડ રહેતી હોય તો મંત્ર દહીં અને ધીનો લેપ કરી એકમેક કરી દેવા. તે પછી તેમનું પૂજન કરવું. આ ક્રિયા જે ગૂજરાતમાં પિંડ વહેરવાની ક્રિયા કહે છે, જ્યાં સુધી પારમાર્થિક પિંડ વહેરાયો ન હોય ત્યાં સુધી મરનારના પિતરાઈઓ સ્તતક નિવૃત્તિ માનતા નથી.

मधुवाना० ॥ आयभागमादाय ॥ दधिमधुभ्यां
मिश्रीकुर्यात् येसमाना इति मंत्रद्वयं पठित्वा ॥ ॐ येसमानाः
समनसः पितरो यमराज्ये ॥ तेषां लोकाः स्वधानमो
यज्ञो देवेषु कल्पताम् ॥ ॐ येसमानाः समनसो जीवा जीवेषु मा-
मकाः ॥ तेषां श्रीभ्रयिकल्पतामस्मिं लोके शतं समाः ॥ तीर्थप्र-
सादात् ॥ सूर्यप्रसादात् उपविष्ट ब्राह्मणानां प्रसादाच्च प्रेत-
पिंडस्य प्रथमांशं अमुक गोत्रस्य अमुक प्रेतस्य प्रेतत्वं निवृत्त्यो-
त्तम लोकप्राप्त्यर्थं अमुक गोत्रेण प्रेतपिता अमुक शर्मणा यस्तु-
रूपेण सह पिंडेषु पिंडः संयुज्यतां सह संयुनज्मि ॥ पितृलोकं प्राप्नु-
हि ॥ पिंडो वर्तुलः कुर्यात् ॥ द्वितीय भागमादाय ॥ दधिम-
धुभ्यां मिश्री कुर्यात् येसमाना इति मंत्रद्वयं पठित्वा ॐ येसमानाः
सम० ॥ १ ॥ येसमानाः समनसो जीवा० समाः ॥ २ ॥
तीर्थप्रसादात् ॥ सूर्यप्रसादात् ॥ उपविष्ट ब्राह्मणानां प्रसादा-
च्च ॥ प्रेतपिंडस्य द्वितीयांशं अमुक गोत्रस्य अमुक प्रेतस्य प्रेत-
त्वं निवृत्त्योत्तम लोकप्राप्त्यर्थं ॥ अमुक गोत्रेण प्रेतपितामहेन ॥
अमुक शर्मणा ॥ रुद्ररूपेण सह पिंडेषु पिंडः संयुज्यतां सह
संयुनज्मि ॥ तृतीय भागमादाय ॥ दधिमधुभ्यां मिश्री कुर्यात् ॥
येसमाना इति मंत्रद्वयं पठित्वा ॥ तीर्थप्रसादात् सूर्यप्रसादात् ॥

उपविष्ट ब्राह्मणानांपसादाच्च ॥ प्रेतपिंडस्यतृतीयांशं अमुक
गोत्रस्य अमुकप्रेतस्य प्रेतत्व निवृत्योत्तम लोकप्राप्त्यर्थं ॥ अ-
मुकगोत्रेण प्रेतप्रपितामहेन अमुक शर्मणा आदित्यरूपेणसह
पिंडेषु पिंडः संयुज्यतां सहसंयुनज्मि ॥ पितृलोकंप्राप्तुहि ॥
अनेनपिंडसंयोजनेन अमुक गोत्रस्य अमुकप्रेतस्य प्रेतस्यप्रेतत्व
निवृत्तिः वसुरुद्रादित्यलोकप्राप्तिः ॥ ततः पिंडानामभिमृश्येदं-
पटेत् ॥ पिंडसमीपे उत्तरीयं विवर्जयेत् ॥ एषवोनुगतः प्रेत-
पितरःस्तंदयामिवः ॥ शिवमस्त्विति शेषाणां जायतांचिर ची-
रजीविनां ॥ १ ॥ सामानीव आकृतिः समानाहृदयानिवः ॥
समानमस्तुवोमनो यथावः सुसहाति ॥ १ ॥ गच्छस्वपितृलो-
केत्वं प्रेतत्वंचपरित्यज ॥ समानैः पितृभिः सार्द्धं विहरस्वयथा-
सुखं ॥ अतउर्ध्वभ्रान्त्यापि प्रेतशब्दो न कार्यः ॥

आ विधि यथा पृथी प्रेते प्रेत संज्ञानो त्याग कथो छ अम
नृणां ते प्रेतना निमित्त प्रेत शब्दतो डभ्यार करवो नहि.

तत अत्र पितरइति जपित्वा॥ॐ अत्र पितरो मादयध्वं यथाभाग
मावृषाय ध्वम्॥अमीमदन्तपितरो यथाभाग मावृषायिषित ॥१॥
उदद्मुखास्ते पितृन्ध्यायन् आवृत्त्यामिमदंतेतिजपित्वा ॥ अमु-
कगोत्रः पिता ॥ अमुक शर्मा ॥ वसुरूप ॥ प्रत्यवनेजनं ॥
अमुक गोत्रः पितामहः अमुक शर्मा ॥ रुद्ररूप ॥ प्रत्यवनेजनं

अमुकगोत्रःप्रपितामह अमुक शर्मा आदिसरूपः ॥ प्रत्यवने-
जनं ॥ ततः पिंडसमीपनोर्वी विमृजेत् ॥ नमोवइतिषडंजलि-
करोति ॥

आ स्थले नीवीतुं विसर्जन करी ७ अंगदीया पाणी नाभयुं.

ॐ नमोवः पितरोरसाय ॥ ॐ नमोवः पितरः शो-
षाय ॥ ॐ नमोवः पितरो जीवाय ॐ नमोवः ॥ ॐ नमोवः
पितरः स्वधायै ॥ ॐ नमोवः पितरोघोराय ॐ नमोवः पि-
तरोमन्यवे ॥ ॐ नमोवः पितरः पितरो नमोवः ॥ गृहान्नो-
तिजयः ॥ ॐ गृहान्नः पितरोदत्तरसोवः ॥ पितरोदेषौतद्वः
पितरोव्वासं ॥ १ ॥ कुलाभिवृद्धयर्थं सव्ये न पिंडपूजाकरि-
व्ये ॥ अन्नंस्वधा ॥ वस्त्रंस्वधा ॥ एतद्वसुद्रादित्यस्वरूपेभ्यः
गंधं पुष्पं ॥ धुपंदीपं ॥ नैवेद्यादिन्दत्वा ॥ यथाक्रमेणपिंडेभ्यो-
फलैरर्घदानं ॥ १ ॥ एभिः पिंडदानैकृतैः पितामहादि त्रयाणां
अक्षय्यात्सिस्तु ॥ सपिंडीकरणनिमित्तं पिंडदानंपरिपूर्णता-
मस्तु ॥ आचम्य ॥ पिंडेनमस्कारः ॥

पिंडी पिंडने नमस्कार करवा.

सुप्रोक्षितादि करणं ॥ सुप्रोक्षियंप्रदेशोस्तु ॥ शिवा-
दर्भासंतु सौमनसंपुष्पं अक्षतंचारिष्टंचास्तु ॥ प्राचीना-

वीती ॥ सुप्रोक्षितजलं पिंडोपरिसेचनं ॥ सव्यं देवहस्ते
शिवापः संतु ॥ संतु शिवापः ॥ सौमनस्यमस्तु ॥ अक्ष-
तं चारिष्टं चास्तु दीर्घमायुः श्रेयः शांतिः पुष्टिस्तुष्टिश्चास्तु ॥
कालकामसंज्ञिकानां विश्वेषां देवानां सर्पिंडीकरणश्राद्धे श्राद्धी-
यमन्नमुदकं चाक्षय्यमस्तु ॥ अस्त्वक्षय्यं ॥ प्राचीनावीती पितृ-
ब्राह्मणहस्ते शिवापः सन्तु ॥

ॐ ब्राह्मणेषां पितामा ३५नुं आवाहनं कर्तुं होय तेना दाधमां
७८११ आपवुं.

सन्तु शिवापः ॥ सौमनस्यमस्तु ॥ अक्षतं चारिष्टं चास्तु
॥ दीर्घमायुः श्रेयः शांतिः पुष्टिः तुष्टिः चास्तु ॥ गोत्राणां पितृ-
पितामहप्रपितामहानां वसुरुद्रादित्यस्वरूपाणां सर्पिंडीकरण-
श्राद्धे श्राद्धीयमन्नमुदकं ॥

ॐ ब्राह्मणेषां पितृ, पितामह अथवा प्रपितामहनुं आवाहनं कर्तुं
होय तेमना दाधमां ७८११ आपवुं.

चाक्षय्यमस्तु ॥ अस्त्वक्षय्यं ॥ सव्यं ॥ ततः गोत्रं नोभिवर्धतां
वो गोत्रं ॥ अभिवर्धतां वो गोत्रं ॥ दातारो नोभिवर्धतां ॥ वर्धतां वो
दातारः ॥ संततिर्नो वर्धतां ॥ वर्धतां वो संततिः ॥ श्रद्धा च नो मा
व्यगमत् ॥ मा व्यगमद् ॥ श्रद्धा ॥ बहुदेयं च नोस्तु ॥ अस्तु वो बहुदेयं
॥ अन्नं च नो बहुभवेत् ॥ भवतु वो बह्वन्नं ॥ अतिथयश्च लभेमहि ॥
लभतां वोऽतिथयः ॥ एताशिषः सत्याः सन्तु सन्तु एताऽऽशिषः
सत्याः ॥ प्राचीनावीती ॥ स्वधां वाचयिष्ये ॥ वाच्यतामित्यनु-
ज्ञातः ॥ पितृपितामहप्रपितामहेभ्यः स्वधोऽच्यतां ॥ अनुस्वधा ॥

उज्जमित्यापो निषिंचेत् ॥ ॐ उज्जं वहन्सिन्धवः अमृतङ्घृतम्प-
यः ॥ कीलालम्परिस्तुतम् ॥ स्वधास्थ तर्पयन्त मे पितॄन् ॥ पात्रोत्ता-
नं कृत्वा ॥ सव्यं ॥ दक्षिणासंकल्पः ॥ कालकामसंज्ञिकेभ्यो विश्वे-
भ्यो देवेभ्यो देवेभ्यः ॥ देवानां सुवर्णं तद्भावे किंचिद्व्यावहारिकं
द्रव्यं दक्षिणामुखवासताम्बूलं स्वाहा अस्तु स्वाहा ॥ एवं द्वितीयदे-
वानां मार्चीनावीती अमुक गोत्रेभ्यः ॥ पितृपितामहप्रपीतामहे-
भ्यः वसुरुद्रादित्यस्वरूपेभ्यः पितॄणां रजतं तदभावे किंचिद्व्या-
वहारिकद्रव्यं । दक्षिणामुखवासताम्बूलं स्वधा ॥ अस्तु स्वधा ॥
सव्यं ॥ अतिथये नमः ॥ दक्षिणामुखवासताम्बूलं स्वाहा ॥ अस्तु
स्वाहा ॥ स्वयमेव तिलकं कुर्यात् ॥ निश्वासधेनुसंकल्पः ॥ अथ पूर्वा-
च्चरिततिथौ निश्वासधेनुसंज्ञिकां गां अथवा तन्मूल्योपकल्पितं द्रव्यं
ब्राह्मणायाहंदास्ये तेन श्रीपापापहर्ता महाविष्णुः प्रीयताम् ॥ मोक्ष-
धेनुसंकल्पः ॥ पूर्वोच्चरितं ० तिथौ ॥ मार्चीनावीती ॥ अमुक
गोत्रस्य अमुकशर्मणः परलोके मोक्षप्राप्त्यर्थं दास्यमानां मोक्ष-
धेनुसंज्ञिकां गां अथवा तन्मूल्योपकल्पितं मनसोद्दिष्टं द्रव्यं कस्मै-
चिद्ब्राह्मणाय विष्णुरूपाय दातुमहमुत्सृजे ॥ तेन अमुकशर्मणः
परलोके मोक्षप्राप्तिरस्तु ॥ पिंडोद्धरणं ॥ ॐ तद्विष्णोः परमं
पदं सदा पश्यन्ति सूरयः । दिवा चक्षुराततम् ॥ १ ॥ ॐ त-
द्विप्रासोऽविवर्ण्य वो जागृवांससमिन्धते । विष्णोर्यत्परमम्पदम्
॥ २ ॥ स्थाल्या (पात्रं) मवघ्राय अवजिघ्रति ॥ संचरमभ्युक्ष ॥ पिंडं
स्वस्थाने ददमत्र चंदनपुष्पे ॥ कुले कुलदीपकवृद्धिरस्तु ॥ मव्यं ॥

नीयेनो भंत्र भण्णी पिंडोडपर न्य तथा तक्ष नांणी पिंडस्थ
देवोतुं विसर्जनं करुं.

ॐ व्राजेव्राजेवात वाजिनो नो धनेषु विष्णा अमृता
ऋताज्ञाः ॥ अस्यमद्धवः विततामादयद्धवन्यप्तायात पथिभिर्देव-
यानैः ॥ प्राचीनावीती ॥ उतिष्ठंतु पितरः सव्येन विश्वेदेवैः
सह प्राचीनावीती ॥ आमावाजसेति तिष्ठोदकं त्याज्यं ॥ ॐ
आमावाजस्य प्रसवो जगम्यात्तदेमेद्यावा पृथिवी विश्वरूपे ॥
आमागन्ता पितरामातराचामा सोमो अमृतत्वेन गम्यात् ॥ १ ॥
भोजनपात्राणि चालयेत् ॥

भोजन पात्रो नरा दूर करवां.

विकीरं त्यजेत् ॥

विडिशन्ननो त्याग करवो. पछी सव्य करी आग्रभन करुं.

आयुः प्रजां धनं विद्यां स्वर्गं मोक्षसुखानि च ॥ प्रयच्छ-
न्तु तथा राज्यं पितरः श्राद्धतर्पिताः ॥ १ ॥ यं कामं काम-
यते सोस्मै कामः समृद्धयते ॥ पूर्वोर्चरिततिथौ ॥ ० ॥

अद्यपूर्वोर्चरिततिथौ ॥ कालकामसंज्ञिकानां विश्वेषां
देवानां विश्वेषां देवानां ॥ प्राचीनावीती ॥ अमुकगोत्राणां
पितृपितामहप्रपितामहानां वसुरुद्रादित्यस्वरूपाणां ॥ ममपितोः
सर्पिंडीकरणं श्राद्धं सदैवं सर्पिंडं साग्नौकरणं एकोदिष्टपार्वणेन वि-
धिना श्राद्धस्य कृतस्य विधेर्यन्नयूनमतिरिक्तं च तत्सर्वं विष्णोः
प्रसादात्परिपूर्णमस्तु ॥ सव्यं ॥ दर्भपवित्रत्यागः ॥ श्राद्ध-
परिपूर्णार्थं विष्णोः पूजनं ॥ तुलसीदलं गृहित्वा ॥ यस्य स्मृ-

ત્યા ચ નામોક્ત્યા તપઃ શ્રાદ્ધઃ ક્રિયાદિષુ ॥ ન્યૂનં સંપૂર્ણતાં યા-
તિ સઘો વંદે તમચ્યુતં ॥ ૧ ॥ કાયેન વાચા મનસેન્દિયૈર્વા ।
બુદ્ધ્યાત્મના વા પ્રકૃતિસ્વભાવાત્ ॥ કરોતિ યદ્યત્ સકલં
પરસ્મૈ । નારાયણાયેતિ સમર્પયામિ ॥ ૨ ॥ કૃતં કર્મ તત્સદ્ભ્રમા-
ર્પણમસ્તુ ॥ ૐ વિષ્ણવે નમઃ ॥ ૐ વિષ્ણવે નમઃ ॥ ૐ વિ-
ષ્ણવે નમઃ ॥ દ્વાદશાહાંતે પરિધાનવસ્ત્રં ઉત્તરીયં ચ ગાં ચ સદ-
સિનાં આચાર્યો યૃહીયાત્ ॥ સર્પિઢિશ્રાદ્ધે બ્રહ્મભોજનકૃત્વાંતે
સચૈલસ્નાનં કુર્યાત્ ॥

આ સર્પિંડી શ્રાદ્ધની અંતે, દ્વાદશાહના કર્મની અંતે, શ્રાદ્ધકર્તાએ
પહેરેલું વસ્ત્ર, ઉત્તરીય વસ્ત્ર, અને સદક્ષિણા સદુગ્ધા ગાય આચાર્યે લેવી.
સર્પિંડી શ્રાદ્ધમાં બ્રહ્મભોજન કરાવ્યા પછી કર્તાએ સવસ્ત્રસ્નાન કરવું.

॥ इति सर्पिंडीश्राद्धविधिः ॥

॥ त्रयोदशाहे श्रवणीपूजनविधिः ॥

ત્રયોદશાહના દિવસે મધ્યાહ્નોત્તરસમયે કે જ્યારે અનુકૂળતા
હોય ત્યારે, શ્રાદ્ધકર્તાએ શુદ્ધ વસ્ત્રાદિ ધારણ કરી, પૂજન અને શ્રાદ્ધ-
પયોગી સાહિત્યો પાસે લઈ, નિશ્ચિંતપણે પવિત્ર ભૂમિમાં ગોમયથી
ભૂમિ પવિત્ર કરી, સ્વસ્થપણે બેસવું. પછી આચમનપ્રાણાયામ કરી,
આ અંથનો મંત્ર ૫૦ ૭૭૭ નો બણી પહેલી કુશપવિત્રી ધારણ કરવી. પછી
ધૃતદીપક પ્રકટાવી શ્રાદ્ધ તથા મંત્ર બણી, ત્રયોદશાહનું કૃત્ય કરવા
બેસવું. પછી બતાવ્યા પ્રમાણે વિષ્ણુપૂજનનો સંકલ્પ કરી તે કરવું.

करिष्यमाणश्रवणीपूजनांगभूतं श्रीमहाविष्णोः षोडशो-

પચારૈઃ પૂજનમહં કરિષ્યે ॥ ષોડશોપચારૈઃ સંપૂજ્ય પુનઃ વિષ્ણુઃ
વિષ્ણુઃ વિષ્ણુઃ ॥ પ્રાચીનાવીતી ॥ અમુકગોત્રસ્ય અમુકશર્મણઃ
શ્રેયસે શ્રવણીપૂજનં કરિષ્યે ॥ સવ્યં ॥ તદંગમૂતલલિતાદિ-
ત્રયોદશદેવતાનાં સ્થાપનપ્રતિષ્ઠાપૂજાં ચ કરિષ્યે ॥ સવ્યં ॥
મૂમૌ શુક્લતંદૂલૈશ્ચાષ્ટદલં પદ્મં લિખિત્વા ॥

તે પછી ભૂમિપર પાટલો કે બાન્નેઠ મૂઢી, તેપર શુદ્ધ શ્વેતવસ્ત્ર
પાથરી, શ્વેતતંદુલોવડે (ધોળા ચોખાવડે) અષ્ટદલ ચીતરી તેપર તાંબા-
નો કલશ મૂઢી, નૈમિત્તિકકર્મપ્રકાશના પૂર્વાર્ધ પૃષ્ઠ પર થી ૭૬
સુધી બાજીયા પ્રમાણે કલશપૂજન કરી પુણ્યાહવાચન કરવું. કેટલેક
ઠેકાણે તાંબાના કલશને બદલે તાંબાના કે મૃત્તિકાના કુંભનું સ્થાપન કરી,
કુંભમાં જળ નાખી, તે કુંભવડે લલિતાદિ દેવતાઓનાં ચિત્રો કાઢી,
તેમના નામમંત્રો બણી, આવાહન કરી, પ્રતિષ્ઠાપૂજન કરે છે. આરંભમાં
ધૃતદીપક પ્રકટાવી આ ક્રિયાનો આરંભ થાય છે, એ બુલવું નહિ.

ૐ વરુણાય નમઃ વરુણં સાઙ્ગં સપરિવારં આવાહયામિ ।
લલિતા વિશ્વમાતા ચ ભદ્રા ચ ભુવનેશ્વરી । કંદર્પવાસિની આ-
ર્યા મોક્ષદા રેવતી તથા ॥ દેહગા મુક્તિદા પદ્મા ક્ષમા કીર્તિસ્ત્રયોદશ
॥ ૧ ॥ ૐ મૂર્ધુવઃ સ્વઃ લલિતાયૈ નમઃ । લલિતાં આવાહ-
યામિ ॥ ૧ ॥ ૐ મૂર્ધુવઃ સ્વઃ વિશ્વમાત્રે નમઃ । વિશ્વમાતરં
આવાહયામિ ॥ ૨ ॥ ૐ મૂર્ધુવઃ સ્વઃ ભદ્રાયૈ નમઃ । ભદ્રાં
આવાહયામિ ॥ ૩ ॥ ૐ મૂર્ધુવઃ સ્વઃ ભુવનેશ્વર્યૈ નમઃ । ભુવ-
નેશ્વરીં આવાહયામિ ॥ ૪ ॥ ૐ કંદર્પવાસિન્યૈ નમઃ । કંદર્પવા-
સિનીં આવાહયામિ ॥ ૫ ॥ ૐ મૂર્ધુવઃ સ્વઃ આર્યાયૈ નમઃ ।

આર્યો આવાહયામિ ॥ ૬ ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ મોક્ષદાયૈ નમઃ ।
 મોક્ષદાં આવાહયામિ ॥ ૭ ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ રેવત્યૈ નમઃ ॥
 રેવતિં આવાહયામિ ॥ ૮ ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ દેહગાયૈ નમઃ ॥
 દેહગાં આવાહયામિ ॥ ૯ ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ મુક્તિદાયૈ નમઃ ।
 મુક્તિદાં આવાહયામિ ॥ ૧૦ ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ પદ્માયૈ નમઃ ।
 પદ્માં આવાહયામિ ॥ ૧૧ ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ ક્ષમાયૈ નમઃ ।
 ક્ષમાં આવાહયામિ ॥ ૧૨ ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ કીર્ત્યૈ નમઃ ।
 કીર્તીં આવાહયામિ ॥ ૧૩ ॥

એ પ્રભાણે નામમંત્રો બોલી, અક્ષતપુષ્પથી આવાહન કરી,
 નીચેના મંત્રથી પ્રતિષ્ઠા કરવી.

ૐ મનોજૂતિર્જુષતામાજ્યસ્ય બૃહસ્પતિર્યજ્ઞમિપ્રન્તનો ત્વરિષ્ટં
 યજ્ઞં ॥ સમિમન્દધાતુ વિશ્વેદેવાસઽહમાદયન્તામૌરે ॥ પ્રતિષ્ઠા ॥
 ૧ ॥ એષ વૈ પ્રતિષ્ઠા નામયજ્ઞો યજ્ઞેતેન યજ્ઞેમપ્રજ તેન સર્વમેવ
 પ્રતિષ્ઠિતં ભવતિ ॥ ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ લલિતાદિત્રયોદશ દેવતાઃ
 સુપ્રતિષ્ઠિતાઃ વરદા ભવંતુ ॥

એ મંત્ર બણી ચંદન, અક્ષત, પુષ્પ, ધૂપ, દીપ, નૈવેદ્ય, સુખ-
 વાસ, દક્ષિણા, પ્રદક્ષિણાથી પૂજન સમાપ્ત કરવું.

નમસ્તે શ્રવણે દેવિ સાક્ષીભૂતે સનાતનિ ॥ એષ અધ્યર્ચો
 મયાદત્તઃ તારયસ્વ ભવાર્ણવાન્ ॥ इत्यर्घ्यः ॥ અથ વિષ્ણુશ્રાદ્ધં ।
 ૐ શક્ષો દેવી૦ એ મંત્ર બણી વિષ્ણુપાદયોઃ આપઃ સુઆપઃ ॥

એમ બોલી શ્રીવિષ્ણુભગવાનનિમિત્ત સુંદર જળ અર્પણ
 કરવું. પછી સોળ ઉપચારોથી પૂજા કરવી. પછી નીચેના મંત્રથી
 અર્ધ અર્પણ કરવો. વિષ્ણુને અર્ધદાન કરવાનો મંત્રઃ—

नमस्ते श्रवणेदेवि साक्षीभूते सनातनि ।

एष अर्घ्यो मया दत्तः तारयस्व भवार्णवात् ॥

विष्णुपादयोः आपः सुआपः ॥

अथ ओली नम्र अर्पण करवुं.

सहस्रशिर्षा० विष्णुपादयोर्गन्धः सुगन्धः एष वः पादार्घ्यं
संपद्यतां । अस्तु पादार्घ्यः

विष्णुना चरुभां पादार्घ्यं अर्पण करवुं.

पत्नी विष्णुना नामभक्तवडे दिगन्धन करवुं.

ॐ विष्णोः राटमसि विष्णोः श्रप्तेस्थो विष्णोः श्रप्तेस्थो
विष्णोः स्यूरसि विष्णोर्दुवोसि ॥ वैष्णवमसि विष्णवे त्वा ॥ १ ॥

विष्णुश्राद्धना समस्त उपहारे (सामभी) नी पवित्रता हो अथी
भावनाथी नम्र छोटवुं.

अथ पूर्वाचरिततिथौ विष्णुश्राद्धं करिष्ये ॥

अथ प्रभाते विष्णुश्राद्धना संकल्प करवुं.

विष्णवे इदमासनं, धूपं, दीपं, यथा दत्तं, गन्धार्चनं, वि-
ष्णवे स्वाहा ॥

अथ ओली विष्णुभगवान्ना निमित्त धूप, दीप वगैरे सोले
उपचाराया पूजन करवुं.

विष्णुश्राद्धार्चनविधेः परिपूर्णता ॥ आचम्य ॥ भोज-
नसंकल्पः ॥ दास्यमानं ब्राह्मणभोजनं विष्णुश्राद्ध निमित्तं । वि-
ष्णवे स्वाहा ॥

पत्नी द्वाध आक्षुता हाथमां पूजन करवुं.

सुप्रोक्षितमस्तु ॥

हृदीने आश्रमनी मरी नम्र ग्नापवुं.

બ્રાહ્મણે બોલવું કે શિવાઃ સંતુઃ

સૌમનસ્યમસ્તુ ॥

દીર્ઘમાયુઃ સંતુ ॥ શાંતિઃ પુષ્ટિઃ તુષ્ટિરસ્તુ ॥ દક્ષિણાસંક-
લ્પઃ ॥ દાસ્યમાનાં દક્ષિણાં વિષ્ણુશ્રાદ્ધનિમિત્તં । વિષ્ણવે
સ્વાહા ॥ પૂર્વોચ્ચરિતં ॥ વિષ્ણુશ્રાદ્ધપરિપૂર્ણતામસ્તુ ॥

પછી તાંબાના કલશનું સ્થાપન હાથમાં કરવું. તે જળપૂર્ણ કલશ
લઘુ લીંબડાના કે પીંપળાના મુળત્રિષે નીચે પ્રમાણે મંત્રો બોલી
ત્યાં જઈ રેડવામાં આવે છે. શુભરાતમાં આવતાં વળતાં લૌકિકારંભનો
સંપ્રદાય આણે છે.

નિર્વમૂલેઽથવાશ્વત્થસ્યે પૃષ્ઠદેશે ચ નિક્ષિપેત ॥ તતો મંત્રાન્
સમુચ્ચાર્ય આચાર્યેણ પ્રયત્નતઃ ॥ યદ્દ્યાર્યે યચ્ચ કૌમારે વાર્ધક્યે
ચાપિ યત્કૃતં ॥ તત્તર્વં નાશમાયાતુ ક્રુણં દેવર્ષિપૈતૃકં ઇમં
મે સલિલં પૂર્ણં તારયસ્વ ભવાર્ણવાત્ ॥ અનૃણો ગંતુમિચ્છાપિ ત-
દ્વિષ્ણોઃ પરમં પદમ્ ॥ કટુકં નિર્વૃક્ષં ચ તતો મધુરમારુહેત્ ॥
તતો ગચ્છ મહાદેવિ શ્રવણઃ શ્રવણકઃ શુભે ॥

તે પછી ધરમાં આવી શાંતિસૂક્તનો પઠ કરવો, કે બગવત્સમ-
રણ કરવું પછી શ્રાદ્ધકર્તાએ તથા ધરનાં માણસોએ સંસારની ક્ષણ-
ભંગુરતા વિચારી શોકકારક કડવા પદાર્થોનો ત્યાગ કરી ગળ્યા પદાર્થો ખાવા.

॥ ઇતિ ત્રયોદશાહનો વિધિઃ ॥

॥ સમાપ્તોઽયં નૈમિત્તિકકર્મપ્રકાશઃ ॥

કિપચોળી પુ. કો.

वेदांतदर्शन, मूળ अन्वयः च अन्वयः
तथा विस्तृत टीकासाथे, पाठा पुंठावाण
मूल्या ३. - - - ० तथा काया पुंठा वाण
मूल्या ३. ३-०-०

अप-भ्रष्टाविवेक, मूषानु ३४. १. १०
 पांनर नम तेभां अयनेता २ विद्या नया नम
 विद्या नम मूषानु ३४. १. १०
 ३ १—४—०

अशोत्तरमालिङ्ग उवि छोटमनादङ्गना
धरपे पाहुं पुहुं. ३. १-८-१० २ २

हविर्विधा, रा. ग., म. नं० १२
पाठ्य पुस्तक सं. १०—३

